ἘΠΕΤΗΡΙΣ

ἙΤΑΙΡΕΙΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ἜΤΟΣ ΙΓ´

Ἐβραβεύθη ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ τοῦ ἐν Παρισίοις Συλλόγου πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν.

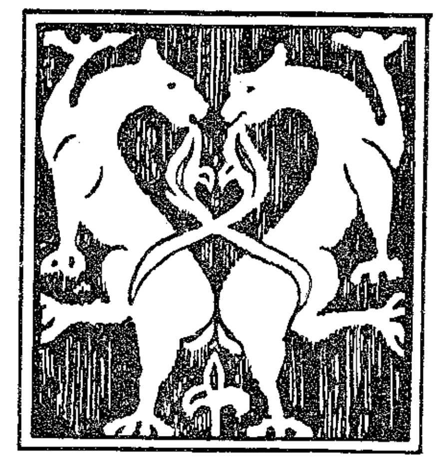

ΑΘΗΝΑΙ 1937

ΤΥΠ. "ΕΣΤΙΑ" 7857

ΤΟ ΣΥΝΟΔΙΚΟΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ὁ θάνατος τοῦ εἰκονομάχου αὐτοκράτορος Θεοφίλου († 842) τερματίζει περίοδον τεταραγμένων χρόνων καὶ διανοίγει νέαν ἱστορικὴν διὰ τῆς καταπαύσεως τῆς εἰκονομαχίας καὶ τῆς ἀναστυλώσεως τῶν ἱερῶν εἰκόνων ὑπὸ τῆς εὐσεβοῦς αὐτοῦ συζύγου Θεοδώρας καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Μιχαήλ. Ἡ ἐπὶ πολὺ διαρκέσασα μεταρρυθμιστικὴ τῶν εἰκονομάχων περίοδος, ἡ συνταράξασα τὰ συντηρητικὰ πνεύματα καὶ τὰς συνειδήσεις τῶν εὐσεβῶν καὶ ἐξαπολύσασα θύελλαν διωγμῶν καὶ μαρτυρίων εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας, ἔληξε διὰ τοῦ θριάμβου τῆς ὀρθοδόξου μερίδος καὶ ἐσφραγίσθη διὰ πράξεως ἱερᾶς καὶ ἐπισήμου, τῆς καταδίκης τῆς αἱρέσεως καὶ τοῦ μακαρισμοῦ τῶν εὐσεβῶν προμάχων καὶ ὑπερασπιστῶν τῆς ὀρθῆς πίστεως.

Οἱ ἀπὸ περάτων τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους τῇ προσκλήσει τῆς βασιλίσσης Θεοδώρας συρρεύσαντες ἐν τῇ πρωτευούσῃ δεδιωγμένοι καὶ ἐξόριστοι ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ νεοεκλεγέντος πολυπαθοῦς πατριάρχου Μεθοδίου τοῦ ὁμολογητοῦ (842 - 846) ἐν συνόδῳ πολυπληθεστάτῃ, ἐν ᾗ παρίσταντο οἱ ἐστιγματισμένοι καὶ κατάξηροι ἐκ τῶν παθημάτων τῶν διωγμῶν κληρικοί, ὕψωσαν τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀνεστύλωσαν τὰς ἱερὰς εἰκόνας ἐν μέσῳ δακρύων χαρᾶς καὶ στεναγμῶν ἀνακουφίσεως. Ἐδοξολόγησαν τὸν Θεόν, κατηράσθησαν τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς πλάνης, ἐμακάρισαν τὰ εὐσεβῆ τοῦ διωγμοῦ θύματα, κατέστρωσαν εἰς πρᾶξιν ἐπίσημον τὰς ἀρὰς καὶ τὰς εὐλογίας, παρέδωκαν εἰς αἰώνιον ἀνάθεμα τοὺς βεβηλώσαντας τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ εἰς μνημόσυνον αἰώνιον τοὺς τὴν πίστιν ἁγνὴν καὶ ἀσάλευτον τηρήσαντας, καὶ ὥρισαν, ἵνα ἡ πρᾶξις αὕτη ἀναγινώσκηται ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ κατὰ τὴν ὁρισθεῖσαν πρώτην Κυριακὴν τῶν νηστειῶν, τὴν ἐπικληθεῖσαν Κυριακὴν τῆς Ὀρθοδοξίας, εἰς ἀνάμνησιν τῶν παθημάτων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ θριάμβου τῆς ὀρθοδόξου πίστεως. Ἡ πρᾶξις δὲ αὕτη εἶναι τὸ λεγόμενον Συνοδικόν, τὸ ἀναγινωσκόμενον εἰς ἐπήκοον πάντων κατὰ τὴν Κυριακὴν τῆς Ὀρθοδοξίας.

Τὸ ἱερὸν καὶ ἐπίσημον τοῦτο ἐκκλησιαστικὸν ἔγγραφον, πλὴν τῆς μεγάλης αὐτοῦ ἱστορικῆς καὶ δογματικῆς ἀξίας, ἔχει καὶ ἄλλην ἐπίσης σπουδαίαν, διότι γνωρίζει εἰς ἡμᾶς τοὺς ἀπὸ τοῦ Θ´ αἰῶνος καὶ ἐφεξῆς μέχρι τοῦ χρόνου τῆς συντάξεως αὐτοῦ προστάντας τῶν μητροπόλεων καὶ ἐπισκοπῶν ποιμένας κατὰ σειρὰν χρονολογικὴν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἱερῶν διπτύχων αὐτῶν.

Πρὸ τῆς τῶν ἱερῶν εἰκόνων ἀναστυλώσεως τὰ ὀνόματα τῶν ἐν εὐσεβεῖ

τῇ πίστει τελειωθέντων ἐπισκόπων ἑκάστης ἐπαρχίας κατεγράφοντο εἰς τὰ δίπτυχα καὶ ἐμνημονεύοντο, κατ' ἀρχαίαν παράδοσιν, ἐν τῇ θείᾳ μυσταγωγίᾳ· ἀφ' ὅτου δὲ τὸ Συνοδικὸν ἀντικατέστησε τὰ δίπτυχα, τὰ ὀνόματα τούτων ἀνεγράφοντο εἰς τὸ Συνοδικόν, τὸ ὁποῖον μετὰ τὴν ἀπώλειαν καὶ καταστροφὴν τῶν διπτύχων παρέμεινεν ὁ ἐπίσημος κατάλογος τῆς διαδοχῆς τῶν ἐπισκόπων, τῶν καταλαβόντων ἀλληλοδιαδόχως τὸν θρόνον ἑκάστης ἐπισκοπῆς. Τούτου ἕνεκα τὰ Συνοδικὰ τῶν ἐκκλησιῶν ἀποτελοῦσιν ἔγκυρον πηγήν, ἐξ ἧς θὰ ἀρυσθῶμεν τὰ ὀνόματα τῶν ἱεραρχῶν καὶ θὰ συμπληρώσωμεν τοὺς ἀρχιερατικοὺς καταλόγους ἐν πάσῃ ἀσφαλείᾳ καὶ μάλιστα εἰς ἐποχὰς σκοτεινάς, κατὰ τὰς ὁποίας οὐδεμίαν ἔχομεν ἱστορικὴν ἢ ἄλλην τινὰ πηγήν.

Τὰ κατὰ τὴν Κυριακὴν τῆς Ὀρθοδοξίας ἀναγινωσκόμενα Συνοδικὰ εἰς τὰς κατὰ τόπους ἐκκλησίας δὲν ἦσαν ὅμοια· διέφερον καὶ κατὰ ποσὸν καὶ κατὰ ποιὸν τῶν καταδικαζομένων αἱρέσεων καὶ τῶν μακαριζομένων ἁγίων, ἐν οἷς ἐμνημονεύοντο καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει γενομένων ἐπισκόπων τοῦ τόπου καὶ πάντων τῶν ἐν ὁσιότητι βίου διαλαμψάντων ὁσίων ἀνδρῶν ἐν τῇ ἐπισκοπικῇ περιφερείᾳ. Ὅσον νεώτερον τὸ Συνοδικόν, τόσον περισσότεραι καὶ αἱ δι' αὐτοῦ καταδικαζόμεναι καὶ ἀναθεματιζόμεναι αἱρέσεις, πλειότερα τὰ ὀνόματα τῶν ἐπισκόπων, πλατυτέρα καὶ ἐκτενεστέρα ἡ τούτου ἔκθεσις. Τοιοῦτον εἶναι τὸ Συνοδικὸν τῆς Θεσσαλονίκης συνταχθὲν κατὰ τὸν ΙΕ΄ αἰῶνα (1439) καὶ περιλαμβάνον ὀνόματα 63 ἐπισκόπων ἀπὸ τοῦ 770-1440, ἀπὸ τοῦ Πέτρου δηλονότι μέχρι τοῦ Νήφωνος (1439), καίτοι ἐλλείπουσιν ἐν τῷ μεταξὺ καὶ ἐπισκόπων ὀνόματα, τὰ ὁποῖα ἐξ ἄλλων ἱστορικῶν μνημείων γνωρίζομεν σήμερον, ἠγνόουν δὲ οἱ συντάκται τοῦ Συνοδικοῦ Θεσσαλονίκης. Ὁ τὸ Συνοδικὸν τῆς Θεσσαλονίκης δημοσιεύσας L. Petit συνεπλήρωσε τὸν ἐπισκοπικὸν κατάλογον τοῦ Συνοδικοῦ τούτου διὰ τῆς προσθήκης δέκα εἰσέτι ὀνομάτων, ἐσχάτως δὲ ὁ Laurent διὰ νέας μελέτης[1] ἐπλούτισε τὸν ἐπισκοπικὸν τοῦ Συνοδικοῦ τούτου κατάλογον διὰ πέντε νέων ὀνομάτων, δημοσιεύσας ἐκ τοῦ κώδ. 172 τοῦ Βατικανοῦ καὶ τοὺς ἐγκωμιαστικοὺς μακαρισμοὺς τῶν ἀρχιεπισκόπων Θεσσαλονίκης Ἰσιδώρου, Συμεών, Γρηγορίου Παλαμᾶ καὶ Νήφωνος. Αἱ παραλείψεις αὗται ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν συνοδικῶν γνωστῶν ὀνομάτων ἀρχιεπισκόπων ὀφείλονται εἰς δύο λόγους· ἢ εἰς τὴν ἄγνοιαν τῶν συντακτῶν ἢ εἰς τὸν φόβον μὴ οἱ ἐκ τῶν διπτύχων ἐλλείποντες δὲν ἦσαν ὀρθῶν φρονημάτων ἢ ἦσαν καθῃρημένοι ἐκ διαφόρων λόγων· ἀνεξαρτήτως ὅμως τῶν παρουσιαζομένων τούτων χασμάτων εἰς τὰ Συνοδικὰ ἡ χρονολογικὴ σειρὰ τῶν μνημονευομένων ἐπισκόπων εἶναι ἀσφαλὴς καὶ τοῦτο εἶναι σπουδαιότατον διὰ τὸν καθορισμὸν τοῦ χρόνου τῆς ἀκμῆς πολλῶν ἱεραρχῶν, γνωστῶν μὲν ἐξ ἄλλων πηγῶν, ἀλλ' ἐποχῆς ἀγνώστου. Ἡ

[1] La liste épiscopale du Synodicon de Thessalonique, ἐν Echos d'Orient, τόμ. 36 (1933) σ. 300-310.

ἀξία τῶν Συνοδικῶν, πλὴν τοῦ διαφόρου καὶ ποικίλου περιεχομένου αὐτῶν, ἔγκειται καὶ εἰς τοῦτο, ὅτι παραδίδουσιν εἰς ἡμᾶς τὴν διαδοχικὴν σειρὰν ἐπὶ ἱκανοὺς αἰῶνας τῶν προκαθημένων εἰς τὰς μητροπόλεις καὶ ἐπισκοπὰς ἱεραρχῶν κατὰ τάξιν ἀσφαλῆ, ἐπὶ τῆς ὁποίας δυνάμεθα νὰ στηριχθῶμεν εἰς τὸν ἀκριβῆ καταρτισμὸν τῶν ἀρχιερατικῶν καταλόγων. Αἱ μέχρι τοῦδε γενόμεναι σχετικαὶ ἐργασίαι διὰ τῆς ἐρεύνης τῶν ἀρχείων, ἐπισήμων ἐγγράφων αὐτοκρατόρων, πατριαρχῶν, ἀρχιερέων, ἁγιολογικῶν μνημείων, ἐπιγραμμάτων καὶ ἄλλων πηγῶν πρὸς συμπλήρωσιν τῶν τοιούτων καταλόγων, θὰ εὕρωσι πλουσιωτέραν καὶ ἀσφαλεστέραν πηγὴν εἰς τὰ Συνοδικὰ τῶν ἐπισκοπῶν, ἂν κατορθωθῇ ἡ ἀνακάλυψις καὶ εὕρεσις τούτων εἰς τὰ χειρόγραφα Τριῴδια τῶν διαφόρων Βιβλιοθηκῶν, τὰ ὁποῖα περισῴζουσι ταῦτα κατὰ τὴν Κυριακὴν τῆς Ὀρθοδοξίας.

Πόσον πολύτιμος πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ καταρτισμοῦ ἐγκύρων ἀρχιερατικῶν καταλόγων ὑπῆρξεν ἡ τῶν Συνοδικῶν συμβολὴ ἀποδεικνύει ἡ δημοσίευσις ὀλίγων ἐξ αὐτῶν διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν περιφερειῶν καὶ προελεύσεων· δυστυχῶς τὰ τοιαῦτα εἶναι ἐλάχιστα, ἀλλ' ὑπάρχει ἐλπίς, τῆς μεγάλης αὐτῶν ἀξίας ἤδη καταφανοῦς γενομένης, νὰ αὐξηθῇ ὁ ἀριθμὸς τούτων διὰ τῆς ἐρεύνης τῶν χειρογράφων λειτουργικῶν βιβλίων καὶ ἰδιαίτατα, ὡς εἶπον, τοῦ Τριῳδίου, ἐν ᾧ κατὰ τὴν Κυριακὴν τῆς Ὀρθοδοξίας κατεγράφοντο καὶ δημοσίᾳ ἐξεφωνοῦντο.

Τὰ μέχρι τοῦδε γνωστὰ γενόμενα Συνοδικὰ τῶν διαφόρων ἐκκλησιῶν εἶναι τὰ ἑξῆς:

1) Τὸ Συνοδικὸν τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας τὸ συνταχθὲν κατὰ τὸν ΙΑ΄ αἰῶνα ὑπὸ Μιχαὴλ τοῦ Κηρουλλαρίου καὶ δημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ Montfaucon[1].

2) Τὸ Συνοδικὸν τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης συνταχθὲν κατὰ τὸν ΙΕ΄ αἰῶνα (1439) καὶ δημοσιευθὲν ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 172 φ. 139-183 κώδ. τοῦ Βατικανοῦ ὑπὸ τοῦ L. Petit[2].

3) Τὸ Συνοδικὸν τῆς Μονεμβασίας, συνταχθὲν κατὰ τὸ 1397 καὶ δημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ Pasini εἰς τὸν κατάλογον τῶν χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Τουρίνου[3].

[1] Bibliotheca Coisliniana, σ. 96-102, καὶ Migne, Patr. Gr., 120 στ. 723-736.

[2] Ἐν Echos d'Orient, τ. 4 (1901) σ. 136-145, 212-221, τ. 5 (1902) σ. 26-33, 90-97, 150-156, 212, 219, τ. 6 (1903) σ. 292-298, τ. 8 (1905) σ. 272-274. Ὁ αὐτὸς L. Petit, ἐν Echos d'Orient, τόμ. 18 (1918) σ. 236-254, καθορίζει τὴν χρονολογικὴν σειρὰν τῶν μητροπολιτῶν Θεσσαλονίκης, προσθέσας ἐξ ἄλλων πηγῶν καὶ νέα ὀνόματα.

[3] Codices manuscripti bibliothecae regii Taurinensis Athenaei, Τουρῖνον, 1749, Μέρος I, σ. 421-423, ἐκ τοῦ κώδ. 336 φ. 58, ὅστις δυστυχῶς ἐκάη. Τὴν χρονολογικὴν σειρὰν τῶν ἐπισκόπων, κατὰ τὸν δημοσιευθέντα ὑπὸ τοῦ Pasini κατάλογον, ἐξετάζει δι' ἐμβριθοῦς μελέτης ὁ Laurent, ἐν Echos d'Orient, τόμ. 36 (1933) σ. 129-161, ἀναιρῶν εἴς τινα σημεῖα τὸν Νῖκον Βέην γράψαντα εἰς Βυζαντινὰ Χρονικὰ Πετρουπόλεως, τ. 21

4) Τὸ Συνοδικὸν τῆς ἐπισκοπῆς Κρήτης Σουαρὲτ [1] τὸ δημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ Laurent [2] ἐκ τοῦ κώδ. Escurial YIII, 10 φ. 37-38 ὑπὸ τὸν τίτλον «Le Synodicon de Sybrita et les métropolites de Crète aux Xe-XIIIe siècles».

5) Τὸ Συνοδικὸν τῆς μητροπόλεως Ρόδου τὸ δημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ Dom Norbert Cappuyns [3] ἐκ τοῦ κώδ. τοῦ ἐν Ρώμῃ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου ὑπ' ἀριθ. 7 σ. 322-347 (τοῦ ΙΕ' αἰῶνος).

6) Τὸ νῦν ἐνταῦθα δημοσιευόμενον Συνοδικὸν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἤ, ἀκριβέστερον εἰπεῖν, ἐπισκοπῆς ἀγνώστου τῆς μητροπόλεως Ἀθηνῶν, εὕρηται εἰς δύο κώδικας, εἰς τὸν τῆς Λαύρας τοῦ ἁγ. Ἀθανασίου (ἐν Ἁγίῳ Ὄρει) Ι 197 καὶ τὸν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης [4] ὑπ' ἀριθ. 39.

Ἀντίγραφα τοῦ ἐν λόγῳ Συνοδικοῦ ἐκ τῶν ἀνωτέρω κωδίκων τῇ αἰτήσει μου ἀπέστειλάν μοι ὁ θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος Λεύκης Παγκράτιος ἐκ τοῦ κώδ. τῆς Χάλκης καὶ ὁ Γέρων Σπυρίδων Λαυριώτης ὁ ἰατρὸς ἐκ τοῦ κώδ. τῆς Λαύρας. Τὸ κείμενον ἀμφοτέρων εἶναι τὸ αὐτὸ μὲ ἐλαχίστας παραλλαγὰς σημειουμένας κάτωθεν αὐτοῦ διὰ τοῦ Λ (=Λαυριωτικοῦ) καὶ Β (=Χάλκης). Καὶ εἰς τὰ δύο ἀπόγραφα, ἔνθα ἐπιφέρεται ὁ κατάλογος τῶν μακαριζομένων μητροπολιτῶν καὶ ἐπισκόπων, οὔτε λόγος ἀλλ' οὐδὲ νύξις τῆς μητροπόλεως ἢ ἐπισκοπῆς, εἰς ἣν οἱ ἀναγραφόμενοι ἀνήκουσι, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν συμβαίνει εἰς τὰ μέχρι τοῦδε γνωστὰ Συνοδικά. Ἐκ τῆς ἐπισταμένης μελέτης αὐτοῦ ἐπείσθην ὅτι ἀνεκάλυψα τὸ Συνοδικὸν τῆς Μητροπόλεως Ἀθηνῶν ἐκ τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ ὁδηγηθεὶς ἐκ τῶν ἑξῆς:

Πρῶτον ἐκ τῆς ἐν τέλει τοῦ Συνοδικοῦ μνείας γνωστῶν καὶ ἀγνώστων ἁγίων ἀνηκόντων εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος, Ἰωάννου τοῦ Καλοκτένους, μητροπολίτου Θηβῶν καὶ Βοιωτίας, Λουκᾶ τοῦ Στειριώτου, Μελετίου τοῦ Μυουπόλεως, Πέτρου μητροπολίτου Ἄργους, Εὐθυμίου τοῦ ὁσίου τοῦ λάμψαντος ἐν τῇ Εὐβοίᾳ, Δανιὴλ τοῦ Στυλίτου, τοῦ ἐν τῇ μονῇ τοῦ Καλυβίτου (ἐν Εὐβοίᾳ) ἀσκήσαντος, Νικολάου τοῦ ὁσίου ἡγουμένου τοῦ Νέτακος καὶ Λουκᾶ ἡγουμένου τῶν Συνοικίων. Οἱ καταριθμούμενοι ἐν τῷ Συνοδικῷ καὶ μακαριζόμενοι οὗτοι ἅγιοι καὶ ὅσιοι ἀνήκουσιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία κατὰ τὴν τοπικὴν συνήθειαν ἀνέγραψε καὶ κατέταξεν εἰς τὸ Συνοδικὸν αὐτῆς, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν ἄλλων ἐκκλησιῶν, αἵτινες κατέγραφον ἐν τῷ Συνοδικῷ μεταξὺ τῶν ἄλλων γνωστῶν ἁγίων καὶ προμάχων τῆς πίστεως καὶ τοὺς ἐν ἁγιότητι βίου ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ αὐτῶν περιφερείᾳ διαλάμψαντας.

(1914) σ. 107-108, ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος. Σημειωτέον ὅτι τὸ Συνοδικὸν τοῦτο τῆς Μονεμβασίας εἶναι τὸ εἰς τὰ ἔντυπα Τριῴδια περισωθὲν μὲ ἀτελῆ κατάλογον τῶν ἐπισκόπων Μονεμβασίας (ὁ πλήρης παρὰ Pasini) καὶ μὲ προσθήκην πέντε μητροπολιτῶν Παλαιῶν Πατρῶν.

[1] Ἡ ἐπισκοπὴ Σουαρὲτ εἰς τὸ ἀρχαῖον Τακτικὸν τὸ ὑπ' ἐμοῦ δημοσιευθὲν ἐν τῇ «Νέᾳ Σιών», τ. 32 (1931) σ. 578, φέρεται ἕκτη εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἐπισκοπῶν Κρήτης, ὁ δὲ ἐπίσκοπος αὐτῆς τιτλοφορεῖται ὁ Σουάριτος. Τὴν Σουαρὲτ ὁ Laurent ταυτίζει μὲ τὸ ἀρχαῖον χωρίον Σύβριτα ἢ Σούβριτα.

[2] Ἐν Echos d'Orient, τ. 36 (1933) σ. 385, 412.

[3] Ἐν Echos d'Orient, τ. 37 (1934) σ. 196-217. Ὁ ἐκδότης σημειοῖ (ἐν σελ. 207) ὅτι Συνοδικὰ εὕρηνται καὶ εἰς τρεῖς ἄλλους κώδικας τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Μαδρίτης (τοῦ ΙΑ' αἰῶνος) τοῦ Μονάχου 380 (ΙΑ' αἰῶνος) καὶ τῆς Βιέννης (ΙΒ' αἰῶνος).

[4] Ὁ κῶδιξ ἀνῆκεν εἰς τὴν ἐν Χάλκῃ μονὴν τῆς Θεοτόκου καὶ μετεκομίσθη μετὰ τῶν ἄλλων κωδίκων εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τῆς Χάλκης. Περιγραφὴν τοῦ κώδ. ἴδ. ἐν Ἐπετηρίδι Ἑταιρείας Βυζ. Σπουδῶν, τ. Ι' σ. 279, ὑπὸ μητροπολίτου πρ. Παραμυθίας Ἀθηναγόρα.

Δεύτερον ἐκ τοῦ ἐν τῷ Συνοδικῷ καταλόγου τῶν μνημονευομένων μητροπολιτῶν. Ἡ παραβολὴ τούτου πρὸς τοὺς γνωστοὺς καταλόγους τῶν μητροπολιτῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἰδιαίτατα πρὸς τὸν νεωστὶ ἐκπονηθέντα κατάλογον ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου [1] ἐνισχύει τὴν γνώμην μου κατὰ τρόπον οὐδεμίαν ἐπιδεχόμενον ἀμφιβολίαν, ὡς κατωτέρω θὰ ἴδωμεν, παρὰ τὰς παρουσιαζομένας μεταξὺ τῶν δύο καταλόγων διαφοράς, προσθήκας νέων ἀγνώστων μητροπολιτῶν, παραλείψεις ἄλλων κλπ., ὅτι τὸ Συνοδικὸν τοῦτο εἶναι τῆς μητροπόλεως Ἀθηνῶν.

Ἐν τῷ ἡμετέρῳ Συνοδικῷ μνημονεύονται 23 μητροπολῖται (Ἀθηνῶν) καὶ 13 ἐπίσκοποι ἀγνώστου ἐπισκοπῆς (τῶν Ἀθηνῶν)· ἡ σειρὰ τῶν ἐπιφερομένων μητροπολιτῶν ἄρχεται ἀπὸ τοῦ Σάββα († 914) καὶ λήγει εἰς τὸν ἄγνωστον Ἰωάννην, τὸν διαδεχθέντα τὸν Ἁγιοθεοδωρίτην Νικόλαον (1166-1175) [2]· ἑπομένως τὸ Συνοδικὸν συνετάχθη περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΒ' αἰῶνος καὶ δὴ ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀνδρονίκου τοῦ Α' (1183-1185), διότι ὁ τελευταῖος ἐν τῷ Συνοδικῷ μνημονευόμενος αὐτοκράτωρ εἶναι Ἀλέξιος ὁ Β' (1180-1183), καὶ πολὺ πιθανὸν ἐπὶ τῆς ἀρχιερατείας Μιχαὴλ τοῦ Ἀκομινάτου (1181-1220), καίτοι ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Χρυσοστόμου μνημονεύονται πρὸ τοῦ Ἀκομινάτου τέσσαρες ἐπίσκοποι ἀπουσιάζοντες ἐν τῷ Συνοδικῷ, Μιχαὴλ ὁ Β', Θεοφύλακτος, Γεώργιος Γ' ὁ Ξηρὸς καὶ Γεώργιος Δ' ὁ Βούρτζης, ἀποθανών, κατὰ τὸν Χρυσόστομον, τῷ 1180. Ἀλλὰ τότε πῶς ἐξηγεῖται ἡ ἀπουσία τεσσάρων μητροπολιτῶν ἐκ τοῦ Συνοδικοῦ καὶ μάλιστα τοῦ διασήμου Γεωργίου Βούρτζη, τοῦ πρὸ τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου Β' τελευτήσαντος;

Ἡ προφανὴς αὕτη ἀνωμαλία καὶ ἀσυμφωνία τῶν δύο καταλόγων δικαιολογεῖται μόνον, ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι ἡ προσθήκη ἐν τῷ Συνοδικῷ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀλεξίου ἐγένετο μεταγενεστέρως, ὡς προσετέθησαν, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, καὶ ἄλλα ὀνόματα πατριαρχῶν, Γερμανοῦ τοῦ Β' (1222-1240), Ἀρσενίου (1255-1260 τὸ α' 1261-1267 τὸ β'), καὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ. Τὸ γεγονὸς ὅμως ὅτι ὁ κατάλογος τῶν μητροπο-

[1] Ἐκκλησία Ἀθηνῶν (1928) σ. 111.

[2] Αἱ χρονολογίαι κατὰ τὸν κατάλογον τοῦ Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου.

λιτῶν Ἀθηνῶν ἐν τῷ Συνοδικῷ λήγει εἰς τὸν διάδοχον τοῦ Ἁγιοθεοδωρίτου Νικολάου, τὸν ἄγνωστον Ἰωάννην, πείθει ἡμᾶς ὅτι τὸ Συνοδικὸν συνετάχθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου.

Ὁ τύπος καὶ ἡ μορφὴ τοῦ ἡμετέρου Συνοδικοῦ παραλλάσσει οὐσιωδῶς τῶν λοιπῶν γνωστῶν Συνοδικῶν καὶ δὴ τοῦ φερομένου ἐν τῷ ἐντύπῳ Τριῳδίῳ καὶ καθιερωθέντος εἰς χρῆσιν ἐκκλησιαστικήν. Πολλὰ νέα στοιχεῖα, ἄγνωστα εἰς τὰ λοιπὰ Συνοδικά, μαρτυροῦντα τὴν ἐλευθερίαν, ἣν εἶχον αἱ κατὰ τόπους ἐκκλησίαι πρὸς μεταβολὴν τῶν ἐπισήμων κειμένων διὰ προσθηκῶν καὶ ἀφαιρέσεων, καθιστῶσιν αὐτὸ ἀξιοσπούδαστον καὶ ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἄξιον.

Πρὶν ἢ ἐξετασθῶσι τὰ εἰς τὸ Συνοδικὸν τοῦτο ἰδιάζοντα, θεωρῶ σκόπιμον νὰ παραθέσω τὸ κείμενον, ὡς φέρεται εἰς τοὺς δύο προμνησθέντας κώδικας, σημειῶν τὰ μὲν κοινὰ μὲ τὸ ἔντυπον Συνοδικόν, τὸ εἰς τὰ Τριῴδια φερόμενον, διὰ τῶν πρώτων μόνον λέξεων, τὰ δὲ ἐλλείποντα ἐκ τῶν ἐντύπων προηγουμένου τοῦ † δημοσιεύω αὐτούσια, ἵνα δειχθῇ ἡ μεταξὺ τούτων σπουδαιοτάτη παραλλαγὴ καὶ τὰ ἰδιαίτερα τοῦ ἡμετέρου Συνοδικοῦ γνωρίσματα.

1. (Ὁ τίτλος) Ἐποφειλομένη πρὸς Θεὸν ἐτήσιος εὐχαριστία . . .
2. (Τὸ προοίμιον) Προφητικαῖς ἑπόμενοι ῥήσεσι — ψαλμοῖς ἐκβοῶμεν καὶ ᾄσμασι.
3. Τίς Θεὸς μέγας ὡς ὁ Θεὸς ἡμῶν; . . .
4. Τοὺς φαυλιστὰς γὰρ τῆς σῆς δόξης . . .
5. Τῶν τὴν ἔνσαρκον τοῦ Θεοῦ Λόγου παρουσίαν . . .
6. Τῶν εἰδότων τῆς τοῦ Χριστοῦ μιᾶς . . .
7. Τῶν πιστευόντων καὶ διακηρυκευομένων . . .
8. Τῶν τῷ λόγῳ ἁγιαζόντων . . .
9. Τῶν ἐπισταμένων ὡς ἡ ῥάβδος καὶ αἱ πλάκες . . .
10. Τῶν τὰς προφητικὰς ὁράσεις . . .
11. Τῶν συνιέντων Μωσέως λαλοῦντος . . .
12. Οἱ προφῆται ὡς εἶδον . . .
13. Αὕτη ἡ πίστις τῶν ἀποστόλων . . .
14. Γερμανοῦ, Ταρασίου . . .
15. Ἰγνατίου, Φωτίου, Στεφάνου . . .
16. Ἅπαντα τὰ κατὰ τῶν ἁγίων πατριαρχῶν . . .
17. Ἅπαντα τὰ παρὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν . . .
18. Στεφάνου τοῦ ὁσιομάρτυρος καὶ ὁμολογητοῦ . . .
19. Εὐθυμίου, Θεοφίλου καὶ Αἰμιλιανοῦ . . .
20. Θεοφυλάκτου, Πέτρου . . .
21. Ἰωάννου, Νικολάου . . .
22. Θεοδώρου τοῦ πανοσίου ἡγουμένου τοῦ Στουδίου . . .
23. Ἰσαακίου τοῦ θαυματουργοῦ . . .

24. Ἱλαρίωνος τοῦ ὁσιωτάτου . . . [1]
25. Θεοφάνους τοῦ ὁσιωτάτου ἡγουμένου . . . [2]
26. Αὗται αἱ εὐλογίαι πατέρων . . .
27. Τοῖς λόγῳ μὲν τὴν ἔνσαρκον οἰκονομίαν . . .
28. Τοῖς τῷ ῥήματι τοῦ ἀπεριγράπτου . . .
29. Τοῖς τὰς μὲν τὰς προφητικὰς ὁράσεις . . .
30. Τοῖς ἀκούουσι τοῦ Κυρίου ὅσοι ἐπιστεύετε . . .
31. Τοῖς ἐπιμένουσι τῇ εἰκονομάχῳ αἱρέσει . . .
32. † Τοὺς δοκοῦντας μὲν ἡμετέρους εἶναι διὰ τὴν πίστιν, ἑτεροδόξους δὲ καὶ αὐτοὺς διὰ τὴν διαφορὰν τῆς πίστεως καὶ κατατομὴν [3] τῆς θεότητος, οὓς καὶ ἡμιαρείους ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος ὀνομάζει, Ἀνάθεμα.
33. † Κωνσταντίνῳ Κοπρωνύμῳ τῷ Ἰσαύρῳ Ἀνάθεμα.
34. Ἀναστασίῳ, Κωνσταντίνῳ.
35. Θεοδότῳ, Ἀντωνίῳ, Στεφάνῳ, Ἀντωνίῳ καὶ Ἰωάννῃ τοῖς ἀλληλοπροξένοις.
36. † Κωνσταντίνῳ Ἀκυλίας [4] καὶ Κωνσταντίνῳ Νικομηδείας καὶ Κωνσταντίνῳ Ἐφέσου τοῖς κακόφροσι μητροπολίταις καὶ αἱρεσιάρχαις, Ἀνάθεμα.

Ἡ Ἁγία Τριὰς τὸν θρόνον αὐτῶν καθεῖλεν.

37. Παύλῳ τῷ εἰς Σαῦλον ἀποστρέψαντι . . .
38. † Τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ τῶν ἁγίων αὐτοῦ μαθητῶν καὶ ἀποστόλων καθαρὸν ἡμῖν τὸ τῆς πίστεως παραδόντος μυστήριον, εἰρηκότος καὶ ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις πολλοὺς ἐλεύσεσθαι ψευδοπροφήτας καὶ ψευδοχρίστους καὶ παραγγείλαντος προσέχειν ἀπὸ τῶν τοιούτων, ἀκολούθως δὲ καὶ τοῦ θεοκήρυκος Παύλου καὶ Τιμοθέου ἐπιστείλαντος ὅτι «ἐν ἐσχάτοις καιροῖς ἀποστήσονταί τινες τῆς πίστεως προσέχοντες πνεύμασι πλάνης καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων κεκαυστηριασμένων τὴν ἰδίαν συνείδησιν, κωλυόντων γαμεῖν, ἀπέχεσθαι βρωμάτων, ἃ ὁ Θεὸς ἔκτισεν εἰς μετάληψιν μετὰ εὐχαριστίας τοῖς πιστοῖς καὶ ἐπεγνωκόσι τὴν ἀλήθειαν, ὅτι πᾶν κτίσμα καλὸν μετ' εὐχαριστίας λαμβανόμενον. ἁγιάζεται γὰρ διὰ λόγου Θεοῦ καὶ ἐντεύξεως [5]». Καὶ πάλιν. «Ἐκ τούτων γάρ εἰσιν οἱ ἐνδύνοντες εἰς τὰς οἰκίας [6] καὶ αἰχμαλωτίζοντες γυναικάρια σεσωρευμένα ἁμαρτίαις» ἀγόμενα ἐπιθυμίαις ποικίλαις, πάντοτε μανθάνοντα καὶ μηδέποτε εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν δυνάμενα [7]». Ταῦτα τοῦ σωτῆρος ἡμῶν καὶ Θεοῦ προειρηκότος καὶ τοῦ ἀποστόλου κηρύξαντος, προσέχωμεν ἀγαπητοί· κατὰ γὰρ τὰς τοιαύτας προρρήσεις ἐν τοῖς ἐσχάτοις καιροῖς γενο-

---

[1] Μετὰ τὸν Ἱλαρίωνα εἰς τὰ ἔντυπα καὶ τὸν Β ἐπιφέρεται Συμεὼν ὁ Στυλίτης, μὴ ἀναγραφόμενος ἐν τῷ Α.

[2] Ἡ τοῦ Θεοφάνους μνήμη ἐλλείπει ἐν Β.

[3] Κατὰ τομὴν Β. [4] Ἀκυλεῖ Β. [5] Α Τιμ. δ', 1.

[6] Ἐνδύνοντας τὰς οἰκίας Β. [7] Β Τιμ. γ', 6.

μένων ἡμῶν ἡ παμμιγὴς καὶ πολυώνυμος τῶν Μασσαλιανῶν [1], εἴτουν Πογομίλων αἵρεσις, ἐν πάσῃ πόλει καὶ χώρᾳ καὶ ἐπαρχίᾳ ἐπιπολάζει τὰ νῦν, καὶ οἱ ταύτης εἰσηγηταὶ οὐ παύονται διαφθείροντες τοὺς ἁπλουστέρους τῶν ἀνθρώπων· χριστιανοὺς γὰρ ἑαυτοὺς ὀνομάζοντες οἱ μισόχριστοι τῷ εὐφήμῳ [2] τοῦ ὀνόματος ἀναμίγνυνται τοῖς ὀρθοδόξοις καὶ ἀγνοούμενοι ὅτι τῷ κωδίῳ τὸν λύκον κρύπτουσιν ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν τιμίων Γραφῶν τὰς ἀρχὰς ποιοῦνται τῆς κενοφωνίας αὐτῶν καὶ ἐπειδὰν εὐπαράδεκτοι γένωνται διὰ τοῦ προσωπείου καὶ ἄρξωνται προσέχειν αὐτοῖς οἱ ἀκούοντες, τότε τὸν ἰὸν ἐξεμοῦσι, καὶ ὡς ἤδη συνήθεις γενόμενοι τὰ ἐναγῆ τοῦ σατὰν ἐξερεύγονται δόγματα, ἃ δὴ καὶ σὺν αὐτοῖς τῷ ἀναθέματι καθυποβάλλομεν ὡς νόθα καὶ βέβηλα καὶ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἀλλότρια.

39. † Πέτρῳ τῷ ἀρχηγῷ τῆς Μασσαλιανῶν [3] αἱρέσεως, ἤτοι Λυκοπετριανῶν καὶ Φουνδαδιτῶν [4] καὶ Γογομίλων αἱρέσεως, τῷ Χριστὸν ἑαυτὸν ἀποκαλέσαντι καὶ μετὰ θάνατον ἀναστήσεσθαι ἐπαγγειλαμένῳ, Λυκοπέτρῳ δὲ διὰ τοῦτο μετονομασθέντι, ὅτι λίθοις δικαίως διὰ τὰς ἀπειρομαγγανείας καὶ τὰ μισαρὰ ἔργα [5] καταχωσθείς, ὑπέσχετο μετὰ τρεῖς ἡμέρας τοῖς πονηροῖς αὐτοῦ συμμύσταις ἀναστήσεσθαι καὶ προσκαθημένοις αὐτοῖς [6] τῷ βδελυρῷ αὐτοῦ λειψάνῳ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ὡς λύκος ἐν αὐτῷ δαίμων ἐφάνη τοῦ σοροῦ τῶν λίθων ἐξερχόμενος, Ἀνάθεμα.

40. † Τυχικῷ τῷ τούτου [7] συμμύστῃ καὶ μαθητῇ Ἰωάννῃ, τῷ καὶ ἑτέρας μὲν θείας [8] γραφὰς διαφθείραντι καὶ παρερμηνεύσαντι, κατ' ἐξαίρετον δὲ ἅπαν τὸ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον καὶ πάσας τὰς περὶ Θεοῦ καὶ πατρός, ἔτι δὲ καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος προρρήσεις εἰς τὸν πνευματικὸν αὐτοῦ πατέρα παρερμηνεύσαντι, καὶ οὕτω τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν πρὸς τὰς βδελυρὰς αὐτοῦ αἱρέσεις [9] ἀρχηγοὺς μεθελκύσαντι, Ἀνάθεμα.

41. † Σαδόῃ [10], Σάββᾳ καὶ Ἀδελφιῷ, Ἑρμᾷ, Συμεῶνι, καὶ τοῖς ἄλλοις, οἵ τὸν ἰὸν τῆς τοιαύτης αἱρέσεως ἐξεμέσαντες καὶ τοὺς ἀγροικοτέρους τῶν ἀνθρώπων ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας [11] ἐξαπατήσαντες πρὸς τὸ τῆς ἀπωλείας κατέσπασαν βάραθρον, Ἀνάθεμα.

42. † Τοῖς λέγουσι πλὴν τῆς ἁγίας [12] καὶ ζωαρχικῆς Τριάδος, ἤγουν τοῦ

---

[1] Τῶν ἀσημανῶν Β.
[2] Τὸ εὔφημον Α.
[3] Τῆς τῶν Σαλιανῶν Α.
[4] Κοκυδαδιτῶν Α.
[5] Ἔργα] ἐλλείπ. ἐν Β.
[6] Αὐτοῖς] ἐλλείπ. ἐν Β.
[7] Τῷ αὐτοῦ Β.
[8] Καὶ ἑτέρας θείας Β.
[9] Πρὸς τοὺς τῆς βδελυρᾶς αὐτοῦ αἱρέσεως Α.
[10] Δαδόῃ Β.
[11] Ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν Β.
[12] Περὶ τῆς ἁγίας Β.

Θεοῦ καὶ πατρὸς [1] καὶ τοῦ σαρκωθέντος Λόγου υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ παναγίου Πνεύματος, ἑτέραν τινὰ εἶναι Τριάδα ἢ καὶ ὑπερκειμένην [2] ἐξουσίαν τὴν τῶν ὑπερτάτων [3] τῶν ἑπτὰ οὐρανῶν καθημένην, κατὰ τὴν βδελυρὰν καὶ ψευδεπίγραφον παρ' αὐτῆς τοῦ Ἡσαΐου ὅρασιν [4], Ἀνάθεμα.

43. † Τοῖς παρεισάγουσιν ἑτέρας γραφὰς παρὰ τὰς ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκφωνηθείσας καὶ παραδοθείσας [5], Ἀνάθεμα.

44. † Τοῖς λέγουσιν ὡς ὁ ἐν Κυρίῳ γάμος καὶ ἡ κατὰ Θεὸν κρεωφαγία βδελυκτά [6] εἰσι τῷ Θεῷ καὶ διὰ τοῦτο ἀμφότερα ἀνατρέπουσιν [7], Ἀνάθεμα.

45. † Τοῖς τὰς παραδοθείσας ἡμῖν εὐχάς τε καὶ ὑμνῳδίας παρὰ τῶν θείων ἀποστόλων — «πληροῦσθε γάρ φησιν ἐν πνεύματι ἁγίῳ λαλοῦντες ἑαυτοῖς ψαλμοῖς καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς» — [8], ἔπειτα δὲ καὶ καθεξῆς παρὰ τῶν θείων καὶ μακαρίων πατέρων καὶ διδασκάλων τῆς ἐκκλησίας, τοῖς οὖν ταύτας πάσας ὡς βαττολογίας ἀνατρέπουσι καὶ διαβάλλουσιν, ἐν ἀρχῇ δὲ τῆς ἀπὸ Θεοῦ διαστάσεως [9] μόνον τὸ «Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς» ἐκπαιδεύουσι ποιεῖσθαι ἄνευ τῆς τοῦ δεσποτικοῦ σημείου τῷ προσώπῳ σταυρικῆς ἐκτυπώσεως, προφάσει μὲν ὡς τοῦ δεσπότου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν τοιαύτην εὐχὴν παραδόντος, τῇ δ' ἀληθείᾳ ἐπικλήσει τοῦ βδελυροῦ αὐτῶν πατρὸς σατανᾶ [10]· τούτου γὰρ χάριν καὶ τὴν σταυρικὴν σημείωσιν ἀποβάλλονται καὶ τὸ παρὰ τῶν θείων [11] φωστήρων καὶ τῆς ἐκκλησίας καθηγητῶν προστεθὲν ἀκροτελεύτιον ἐπιφώνημα εἰς δόξαν τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου Τριάδος, τὸ «ὅτι σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος» οὐδὲ ἀκοῦσαι ἀνέχονται, τοῖς οὖν οὕτω φρονοῦσι καὶ διδάσκουσι καὶ ἄχρι τέλους τῇ τοιαύτῃ πονηρᾷ ἐνστάσει ἐμμένουσιν, Ἀνάθεμα.

46. † Τοῖς τὰς ἐκκλησιαστικὰς [12] συνάξεις βδελυσσομένοις καὶ ἐν ἰδιάζουσι τόποις προσκαθημένοις [13], προφάσει μὲν ἡσυχίας χάριν, τῇ δ' ἀληθείᾳ

---

[1] Ἤγουν τοῦ πατρὸς Β.
[2] Ἢ καὶ ὑπερκειμένη Β.
[3] Τὴν τῷ ὑπερτάτῳ Β.
[4] Πρόρρησιν Β.
[5] Καὶ παρὰ τῶν ἁγίων πατέρων ἡμῶν παραδοθείσας Β.
[6] Βδελυρὰ Β.
[7] Καὶ διὰ τοῦτο—ἀνατρέπουσιν] ἐλλείπ. ἐν Β.
[8] Ἐφεσ. ε', 19.
[9] Διαστάσει μόνον τὴν περὶ ἡμῶν ὁ ἐν οὐρανοῖς κατὰ τὴν εἰς γῆν κατακρίσεως ἐκπαιδεύουσι Β.
[10] Αὐτῶν τοῦ σατανᾶ Β.
[11] Καὶ τὴν παρὰ τῶν θείων Β.
[12] Τοῖς τῆς ἐκκλησίας συνάξεις Α.
[13] Προσκαθημένοις διδάσκουσι Β.

ἐπὶ τῆς ταύτης αὐτῶν βεβήλου πλάνης ἀνεξέλεγκτα μένειν καὶ [ἀ]διάγνωστα, ἵνα οὕτως ἐν παραβύστῳ τὸν ὅλον ἰὸν τῆς αὐτῶν αἱρέσεως τοῖς ὑπ᾿ αὐτῶν πλανηθεῖσιν ἐκχέωσιν, τούτοις πᾶσιν ἄχρι τέλους τῆς τοιαύτης πλάνης ἐμμένουσιν, Ἀνάθεμα.

47. † Τοῖς τὰς εἰς δόξαν Θεοῦ παραδοθείσας ἡμῖν παρὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων ἐκκλησίας οἰκοδομεῖσθαι ὡς ἔργα χειρῶν διαβάλλουσι καὶ κατοικητήρια δαιμόνων ταύτας εἶναι λέγουσι καὶ οὕτως ὁδῷ ἄλλῃ βαδίζουσιν, ἀκολούθως καὶ τὴν τῶν θείων καὶ ἱερῶν εἰκόνων σεπτὴν ἀναστήλωσιν καὶ τὴν τούτων τιμὴν καὶ προσκύνησιν ἀνατρέπουσιν, ὡς ὅλως διεφθαρμένοις καὶ σεσηπόσι μέλεσιν, Ἀνάθεμα.

48. † Τοῖς σπεύδουσιν ἐπ᾿ ἀναιροπῇ τῆς τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας, ἣν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς ἐνετείλατο, ὥστε τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας βαπτίζειν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, καὶ «ἐὰν μή τις γεννηθῇ δι᾿ ὕδατος καὶ πνεύματος οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ», τοῖς οὖν πρὸς ταῦτα πάντα τυφλώττουσι καὶ ὑπὸ τῆς ἐνεργούσης ἐν αὐτοῖς σατανικῆς ἐνεργείας τολμῶσι φλυαρεῖν τὸ ἅγιον βάπτισμα ὕδωρ εἶναι ψιλόν, ὡς ἔξω τῆς πίστεως ἡμῶν καὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἀλλοτρίοις καθάπαξ Θεοῦ, Ἀνάθεμα.

49. † Τοῖς ἀκολούθως τῶν τοιούτων ληρημάτων καὶ περιφρονημάτων καὶ τὸν τίμιον καὶ ζωοποιὸν σταυρὸν φούλκαν[1] ἀποκαλοῦσι, καὶ τὸ ἅγιον βάπτισμα ὕδωρ εἶναι ψιλόν, μηδ᾿ ἄφεσιν ἔχον ἁμαρτιῶν, μήτε ἐκ πνεύματος ἀλλὰ παρ᾿ ἑαυτῶν ὑπισχνουμένοις δίδοσθαι τὸ ἐκ πνεύματος, ὅτε τοὺς ἑαυτῶν βδελυκτοὺς μύστας τὸ ψευδομοναχικὸν σχῆμα μεταμφιέζουσι καὶ τοιαύτας τηνικαῦτα ποιουμένοις κατ᾿ αὐτὴν τὴν ἐπίκλησιν, μᾶλλον δὲ τὸν τῶν ψυχῶν καὶ σωμάτων αὐτῶν καταποντισμόν, Ἀνάθεμα.

50. † Τοῖς λέγουσιν ὅτι[2] καὶ ἡ μετάληψις τοῦ τιμίου σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἄρτου ψιλοῦ καὶ οἴνου ἐστὶ μετάληψις, ὡς καὶ διὰ τοῦτο τοὺς ἐκ λαϊκῶν μετατεθέντας μετὰ τροφὴν προσέρχεσθαι[3] μεταλαμβάνειν ὑποκρίσεως χάριν καὶ τοῦ λανθάνειν[4], τοὺς δὲ ἐκ πρεσβυτέρων μετατεθέντας φαγόντας καὶ τὰ τῆς θείας καὶ φρικτῆς ἱερουργίας ἐπιτελεῖν ἐπιτρέπουσιν, ὡς φανεροῖς ἀντιχρίστοις κἂν αὐτοὶ χριστοπολίτας ἑαυτοὺς ὀνομάζουσιν, Ἀνάθεμα.

51. † Τοῖς ἐπ᾿ ἀνατροπῇ τῆς ὅλης γε[5] Θεοῦ πίστεως, καὶ ἄλλα μὲν πονηρὰ τοῖς ὑπ᾿ αὐτῶν ἀθέως τελουμένοις τελοῦσι, καὶ ἀντὶ μὲν τοῦ θείου

[1] Ἴσως φούρκαν.
[2] Ὅτι] ὡς Β.
[3] Προσδέχεσθαι Β.
[4] Χάριν τοῦ μανθάνειν Β.
[5] Τῆς ὅλης εἰς Θεὸν Β.

καὶ ἱεροῦ ἐμφυσήματος, ὃ διὰ τοῦ δεσπότου[1] Χριστοῦ παρελάβομεν ἐπὶ τῇ τοῦ ἁγίου πνεύματος μυστικῇ ἐμπνεύσει[2], ἐμπτύουσι τοῖς ὑπ᾿ αὐτῶν τελουμένοις ἐμπτύσματα, ὧν καὶ αὐτοί εἰσιν ἄξιοι, καὶ ταῦτα τοῖς ὑπ᾿ αὐτῶν τελουμένοις ποιοῦσιν, ἃ κατὰ τῶν δαιμόνων αὐτοὶ ποιοῦμεν· προσέτι δὲ καὶ ὕδατι μεμιασμένῳ ἀπὸ κάτωθεν ἕως ἄνωθεν διὰ σπόγγου[3] ἀναχρίουσιν ἐπ᾿ ἀνατροπῇ τοῦ τε ἁγίου βαπτίσματος καὶ τῆς τοῦ θείου πνεύματος φωτιστικῆς παρουσίας, Ἀνάθεμα.

52. † Ταῦτα τῆς πονηρᾶς ἀσεβείας τὰ σπέρματα, ταῦτα τῆς ἀθεΐας τοῦ πονηροῦ σατὰν τὰ συστήματα[4]. Ἡμεῖς δὲ ὁ τοῦ Χριστοῦ λαὸς ὁ ἐξαίρετος τῶν θείων καὶ ἀποστολικῶν διδαγμάτων καὶ τῶν πατρικῶν ὁλοψύχως ἐχόμεθα παραδόσεων, φεύγοντες ὅλῃ ψυχῇ τὰ μυσαρὰ τῆς ἀσεβείας διδάγματα καὶ πόρρω τῆς αὐτῶν ὀλεθρίου γινομένης θρησκείας, Θεῷ δὲ καθαρῶς λατρεύοντες τῷ ἐν τριάδι προσώπων, εἴτουν ὑποστάσεων, γνωριζομένῳ καὶ σεβομένῳ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀμήν.

53. Γεροντίῳ τῷ ἐκ Λάμπης μὲν ὁρμωμένῳ . . . .

54. Τοῖς ὅλως ἐπιχειροῦσιν οἱανδήποτε συζήτησιν . . . .

55. † Τοῖς δεχομένοις τὰ ἀσεβῆ τῆς αἱρέσεως αὐτῶν λογίδρια, Ἀνάθεμα.

56. Τοῖς εὐσεβεῖν μὲν ἐπαγγελλομένοις . . . .

57. Τοῖς τὴν μωρὰν τῶν ἔξωθεν φιλοσόφων . . .

58. Τοῖς τὴν ὕλην ἄναρχον καὶ τὰς ἰδέας . . .

59. Τοῖς λέγουσιν ὅτι οἱ τῶν Ἑλλήνων σοφοί . . .

60. Τοῖς μὴ πίστει καθαρᾷ καὶ ἁπλῇ . . .

61. Τοῖς τὰ ἑλληνικὰ διεξιοῦσι . . . .

62. Τοῖς μετὰ τῶν ἄλλων μυθικῶν πλασμάτων . . .

63. Τοῖς λέγουσιν ὅτι ἐν τῇ τελευταίᾳ . . . .

64. Τοῖς δεχομένοις καὶ παραδιδοῦσι τὰ μάταια . . .

65. † Τοῖς παρὰ τὴν χριστιανικὴν καὶ ὀρθόδοξον πίστιν οἰκειωθεῖσι παρά τε τοῦ Ἰταλοῦ Ἰωάννου καὶ τῶν μετασχόντων τῆς αὐτοῦ λύμης μαθητῶν αὐτοῦ ἑλληνικοῖς καὶ ἑτεροδόξοις δόγμασι καὶ διδάγμασι[5] καὶ τῇ καθολικῇ καὶ ἀμωμήτῳ πίστει τῶν ὀρθοδόξων ἐναντίοις, Ἀνάθεμα.

66. † Τοῖς μὴ προσκυνοῦσι καὶ ἀσπαζομένοις εὐσεβῶς ἐκ πόθου τὰς σεπτὰς ἁγίας εἰκόνας, Ἀνάθεμα.

67. Ὅλοις τοῖς αἱρετικοῖς, Ἀνάθεμα.

68. † Ἅπαντα τὰ μὴ ὀρθοδόξως μηδὲ εὐσεβῶς γραφέντα ἢ λαληθέντα[6]

[1] Ὁ παρὰ τοῦ δ. Β.
[2] Ἐκπορεύσει Β.
[3] Διὰ σπόγγων Β.
[4] Σατανᾶ τὰ βλαστήματα Β.
[5] Καὶ διδάγμασι] ἐλλείπ. ἐν Β.
[6] Καὶ λαληθέντα Β.

κατὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου τῆς ἀμωμήτου τῶν χριστιανῶν πίστεως παρὰ Εὐστρατίου τοῦ Νικαίας, Ἀνάθεμα.

69. Τῷ φρυαξαμένῳ συνεδρίῳ . . .

70. Τοῖς ἐκλαμβάνουσι τὰς παρὰ τῆς θείας Γραφῆς ῥήσεις . . .

71. Τοῖς κοινωνοῦσιν ἐν γνώσει . . .

72. Βαρλαὰμ καὶ Ἀκινδύνῳ [1] . . .

73. Τοῖς λέγουσιν ὅτι πλὴν Χριστοῦ . . .

74. Τοῖς τολμῶσι λέγειν τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν . . .

75. † Ἐξουδένωσαν τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου καὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ, ἐξουδένωσεν αὐτοὺς ὁ Κύριος.

Ἔξω φωνῆς γ'

Πολλὰ τὰ ἔτη τῶν βασιλέων.

76. Μιχαὴλ τοῦ ὀρθοδόξου ἡμῶν βασιλέως . . .

77. Βασιλείου καὶ Κωνσταντίνου, Ρωμανοῦ καὶ Ἀνδρονίκου, Μιχαὴλ καὶ Νικηφόρου, Ἀλεξίου καὶ Ἰωάννου, Ἀλεξίου, Μανουὴλ καὶ Ἀλεξίου, τῶν τὴν οὐράνιον βασιλείαν τῆς ἐπὶ γῆς ἀνταλλαξαμένων, αἰωνία ἡ μνήμη.

78. † Σάββα καὶ Νικήτα, Γεωργίου καὶ Δημητρίου, Θεοφυλάκτου καὶ Κωνσταντίνου, Ὑπατίου καὶ Γερμανοῦ, Ἰωάννου καὶ Γρηγορίου, Νικήτα καὶ Θεοδοσίου καὶ Μιχαήλ, Λέοντος καὶ Λέοντος, Ἰωάννου καὶ Νικήτα, Ἐπιφανίου καὶ Νικηφόρου, Λέοντος καὶ Γεωργίου, Νικολάου καὶ Ἰωάννου τῶν ὀρθοδόξων μητροπολιτῶν, αἰωνία ἡ μνήμη.

79. † Διονυσίου καὶ Στεφάνου, Ἰωάννου καὶ Λέοντος, Μιχαὴλ καὶ Ἰακώβου, Θωμᾶ καὶ Λέοντος, Μιχαὴλ καὶ Φωκᾶ, Λουκᾶ καὶ Νικηφόρου καὶ Δημητρίου τῶν ὀρθοδόξων ἡμῶν [2] ἐπισκόπων, αἰωνία ἡ μνήμη.

80. Γερμανοῦ, Ταρασίου, Νικηφόρου καὶ Μεθοδίου, τῶν ἀοιδίμων καὶ τρισολβίων [3] πατριαρχῶν . . .

81. Γερμανοῦ τοῦ παναγιωτάτου καὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου αἰωνία ἡ μνήμη [4].

82. Εὐδοκίας, Θεοφανοῦς, Καλῆς καὶ Θεοδώρας, Θεοφανοῦς, Θεοδώρας, Ζωῆς, Θεοδώρας, Αἰκατερίνης [5] τῶν εὐσεβεστάτων αὐγουστῶν αἰωνία ἡ μνήμη.

83. Ἰγνατίου, Φωτίου, Ἀρσενίου καὶ Ἰωσήφ, Στεφάνου καὶ Ἀντωνίου Νικολάου καὶ Εὐθυμίου, Στεφάνου καὶ Τρύφωνος, Θεοφυλάκτου καὶ Πολυεύκτου, Ἀντωνίου καὶ Νικολάου, Σισινίου καὶ Σεργίου, Εὐσταθίου καὶ Ἀλεξίου,

---

[1] Ἡ περὶ Βαρλαὰμ καὶ Ἀκινδύνου προσθήκη ἐγένετο πάντως μεταγενεστέρως.
[2] Ἡμῶν] ἐλλειπ. ἐν B.
[3] Καὶ τρισολίων] ἐλλείπ. ἐν B.
[4] Ἡ § αὕτη ἐλλείπ. ἐν B.
[5] Μετὰ τὸ Αἰκατερίνης, Εὐδοκίας, Μαρίας καὶ Ξένης B.

Μιχαὴλ καὶ Κωνσταντίνου, Ἰωάννου καὶ Κοσμᾶ, Εὐστρατίου καὶ Νικολάου, τῶν ὀρθοδόξων πατριαρχῶν αἰωνία ἡ μνήμη.

84. † Ἰωάννου τοῦ πανιερωτάτου [1] μητροπολίτου Θηβῶν καὶ Βοιωτίας [2] τοῦ Καλοκτένους αἰωνία ἡ μνήμη.

85. Λουκᾶ τοῦ ὁσιωτάτου καὶ ἀσκητοῦ [3] μοναχοῦ ἡγουμένου τοῦ Στηρίου αἰωνία ἡ μνήμη.

86. † Μελετίου τοῦ ὁσιωτάτου μοναχοῦ καὶ ἀσκητοῦ τῆς Μυουπόλεως αἰωνία ἡ μνήμη.

87. † Πέτρου τοῦ πανοσιωτάτου καὶ ἀρχιερέως Ἄργους [4] αἰωνία ἡ μνήμη.

88. † Εὐθυμίου τοῦ ὁσιωτάτου μοναχοῦ [5] καὶ ἀσκητοῦ τοῦ λάμψαντος ἐν πόλει [6] Εὐβοίας αἰωνία ἡ μνήμη.

89. † Κλήμεντος τοῦ ὁσιωτάτου [7] μοναχοῦ καὶ Στυλίτου τοῦ Σαγματίου ὄρους καὶ θαυματουργοῦ [8] αἰωνία ἡ μνήμη.

90. † Ἀθανασίου τοῦ πανοσιωτάτου μοναχοῦ ἡγουμένου τοῦ ἐν τῷ ὄρει τῷ Ἄθωνι ἀσκήσαντος αἰωνία ἡ μνήμη.

91. † Γρηγορίου τοῦ παναγιωτάτου [9] ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης τοῦ Παλαμᾶ αἰωνία ἡ μνήμη.

92. † Παύλου τοῦ ὁσιωτάτου καὶ καθηγουμένου τοῦ ἐν τῷ Λάτρῳ αἰωνία ἡ μνήμη.

93. † Λαζάρου τοῦ ἐν τῷ Γαλησίῳ ὄρει ἀσκήσαντος αἰωνία ἡ μνήμη.

94. † Δανιὴλ τοῦ ὁσιωτάτου μοναχοῦ καὶ ἀσκητοῦ τοῦ στυλίτου [10] τοῦ ἐν τῇ Εὐβοίᾳ πόλει μονῆς τοῦ Καλυβίτου ἀσκήσαντος αἰωνία ἡ μνήμη.

95. † Νικολάου τοῦ ὁσιωτάτου μοναχοῦ καὶ ἡγουμένου τοῦ Νέτακος [11] αἰωνία ἡ μνήμη.

96. † Λουκᾶ τοῦ ὁσιωτάτου μοναχοῦ καὶ ἡγουμένου τῶν Συνοικίων [12] αἰωνία ἡ μνήμη.

97. Ἡ ἁγία Τριὰς αὐτοὺς ἐδόξασεν.

98. Τούτων τοῖς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας . . . τῶν θεοειδήμων ἀγγέλων . . .

---

[1] Τοῦ παναγιωτάτου B.
[2] Βοιωτίας ἐλλείπ. ἐν B.
[3] Καὶ ἀσκητοῦ] ἐλλείπ. ἐν B.
[4] Ἄργων B.
[5] Μοναχοῦ καὶ] ἐλλείπ. ἐν B.
[6] Ἐν τῇ πόλει B.
[7] Τοῦ πανοσιωτάτου B.
[8] Τοῦ θαυματουργοῦ B.
[9] Τοῦ πανοσιωτάτου A.
[10] Τοῦ στυλίτου — ἀσκήσαντος] ἐλλείπ. ἐν B.
[11] Τοῦ Ἔτακος B.
[12] Ἡ § αὕτη ἐλλείπ. ἐν B.

Ἐν τέλει τοῦ Συνοδικοῦ εἰς τὸν Λαυριωτικὸν Κώδ. εὕρηται «Στιχηρὸν Ἰδιόμελον ψαλλόμενον διδομένου τοῦ ἀντιδώρου».

Ἦχος . . .

Εὐφραινέσθω τῶν ὀρθοδόξων ἡ ἐκκλησία καὶ σκιρτάτω ἐπὶ σοί, πανύμνητε Θεοτόκε εὐλογημένη· αἰσχυνέσθω δὲ ἡ θεομάχος τῶν αἱρετιζόντων ὁμήγυρις, Σίμων ὁ κάκιστος, ὁ πασῶν ἀρχηγὸς αἱρέσεων, Ἄρειος ὁ κατατομεὺς τῆς θεότητος, καὶ ὁ ἄφρων Σαβέλλιος, ὁ συναιρῶν τὴν Τριάδα εἰς πολυώνυμον καὶ ἀνυπόστατον, καὶ ὁ πνευματομάχος Μακεδόνιος, ὁ ἄνους καὶ ἄλογος Ἀπολινάριος, Ὠριγένους ἡ προΰπαρξις, καὶ ἡ κοινὴ ἀποκατάστασις, τὸ πονηρὸν καὶ ἀθεώτατον πνεῦμα, καὶ Παύλου ὁ ἄλογος καὶ ἀνυπόστατος λόγος καὶ εὐδιάχυτος, Νεστόριος ὁ διαιρέτης τῆς Χριστοῦ ὑποστάσεως, ὁ τὴν Τριάδα ἀρνούμενος καὶ τετράδα λατρεύων, καὶ σὲ Θεοτόκε Θεοῦ μητέρα μὴ προσιέμενος· ἡ πολυκέφαλος, ἡ συγχητικὴ τῶν Χριστοῦ φύσεων Εὐτυχής, Διόσκορος, Σευῆρος, Ἰάκωβος, Ἀκίνδυνος, Βαρλαάμ, Γρηγορᾶς ἡ μιαρὰ κεφαλή, ὁ Πρόχορος, Θεοδόσιος, Ἰουλιανοῦ ἡ φθαρτοδόκησις, καὶ Πέτρος ὁ δείλαιος, ὁ τὴν τρισάγιον σταυρώσας θεότητα, ἡ Ζήνωνος κένωσις, Πύρρος τε καὶ Μάκαρις καὶ Σέργιος, οἱ τεκτεινάμενοι δυσσεβεῖν νεότευκτον, τὴν μαρωνίτην μονοθέλητον πίστιν καὶ μονενέργητον. Προσέτι δὲ τούτων ἁπάντων, καὶ μετὰ τούτων ἁπάντων, καὶ μετὰ τούτων καὶ σὺν αὐτοῖς ἀνάθεμα. Μάνεντι, τῷ ἐναντίας ἀρχὰς καὶ στασιώδεις ἀναπλάσαντι, τὴν βορβορώδη λύμην πασῶν τῶν αἱρέσεων. Ἡμεῖς δὲ ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ μίαν ἀρχὴν ἄναρχον ἐν ὑποστάσεσι τρισὶν ὁμοουσίοιν κηρύττομεν, τὸν ἕνα τῆς Τριάδος σεσαρκωμένον ἐκ σοῦ ὁμολογοῦμεν ἕνα Χριστὸν ἐν δυσὶ τελείαις ταῖς φύσεσι, θελητικαῖς αὐτεξουσίαις καὶ ἐνεργετικαῖς, καὶ σὲ Θεοτόκε παναληθῆ Θεοτόκον ἱκετεύομεν, πανύμνητε, πρέσβευε σωθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΤΟΥ ΣΥΝΟΔΙΚΟΥ

Πρὸς εὐκολίαν τοῦ ἀναγνώστου διῃρέσαμεν τὸ Συνοδικὸν εἰς 98 παραγράφους, εἰς τὰς ὁποίας γίνεται ἑκάστη παραπομπή· καὶ τὰ μὲν κοινὰ τοῦ ἡμετέρου Συνοδικοῦ μετὰ τοῦ ἐν τῷ ἐντύπῳ Τριῳδίῳ φερομένου ἐσημειώθησαν, ὡς ἐλέχθη, διὰ μόνων τῶν ἀρχικῶν λέξεων, τὰ δὲ νέα στοιχεῖα τοῦ Συνοδικοῦ καὶ ξένα πρὸς τὸ ἔντυπον διὰ † σημειούμενα παρεθέσαμεν ὡς ἔχουσι πρὸς ἀκριβῆ γνῶσιν τοῦ συνόλου τοῦ περιεχομένου ἐν αὐτῷ.

Ἀλλὰ τὸ Συνοδικὸν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ τῶν ἐντύπων λειτουργικῶν βιβλίων, δὲν παρέχει μόνον νέα στοιχεῖα ὅλως ἄγνωστα, παρουσιάζει καὶ ἐλλείψεις ἱκανὰς καὶ οὐσιώδεις, αἱ ὁποῖαι ἀποδεικνύουσιν ὅτι τὸ ἡμέτερον Συνοδικὸν εἶναι κατὰ δύο αἰῶνας ἀρχαιότερον τοῦ τῆς Μονεμβασίας ἐντύπου, καὶ φυσικῶς δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ καταδικάσῃ

κακοδοξίας ἀναφανείσας μετ᾿ αὐτό· ἐλλείπουσιν ὅθεν ἐκ τοῦ ἡμετέρου Συνοδικοῦ αἱ ἑξῆς παράγραφοι:

1. Ἡ μετὰ τὸν Ἱλαρίωνα (ἀριθ. 24) ἐπιφερομένη εἰς τὰ ἔντυπα καὶ τὸν Β μνήμη Συμεὼν τοῦ Στυλίτου.
2. Ἡ § τῶν ἀναθεματισμῶν «τοῖς εἰσάγουσιν ἐπὶ τῆς ἀρρήτου ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ Κυρίου Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καινοφωνίας τινάς».
3. Ἡ § «τοῖς μὴ μετὰ πάσης εὐλαβείας τῇ κατ᾿ ἐπίνοιαν διαιρέσει».
4. Ἡ § «τοῖς μὴ λέγουσιν ὅτι τὴν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ κοσμοσωτηρίου πάθους».
5. Ἡ § «τοῖς τὴν καθ᾿ ἑκάστην προσαγομένην θυσίαν ὑπὸ τῶν παραλαβόντων ἀπὸ Χριστοῦ».
6. Ἡ § «τοῖς ἀκούουσι μὲν τοῦ σωτῆρος περὶ τῆς παρ᾿ αὐτοῦ παραδοθείσης τῶν θείων μυστηρίων ἱερουργίας».
7. Ἡ § «τοῖς τὰς χρονικὰς διαστάσεις ἐπὶ τῆς καταλλαγῆς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως».
8. Ἡ § «τοῖς δογματισθεῖσι δυσσεβῶς παρὰ τοῦ ἀμονάχου Νείλου».
9. Ἡ § «τοῖς μὴ ὀρθῶς τὰς τῶν ἁγίων διδασκάλων τῆς τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας θείας φωνὰς ἐκλαμβανομένοις».
10. Ἡ § «τῶν παραδεχομένων τὴν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ Κυρίου καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ φωνὴν τὴν «ὁ πατήρ μου μείζων μου ἐστιν».
11. Ἡ § «τοῖς νοοῦσι καὶ φθεγγομένοις τὴν θέωσιν τοῦ προσλήματος».
12. Ἡ § «τῶν λεγόντων ὅτι ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου ἐξ αὐτῆς ἑνώσεως ὑπερυψωθεῖσα».
13. Ἡ § «τοῖς ἀποβαλλομένοις τὰς τῶν ἁγίων πατέρων φωνάς».
14. Ἡ § «τοῖς μὴ δεχομένοις τὴν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ι. Χ. φωνὴν «ὁ πατήρ μου μείζων μου ἐστιν».
15. Ἡ § «τῷ χρηματίσαντι μητροπολίτῃ Κερκύρας Κωνσταντίνῳ τῷ Βουλγαρίας».
16. Ἡ § «πᾶσι τοῖς ὁμόφροσι τῷ αὐτῷ Κωνσταντίνῳ».
17. Ἡ § «τῷ ἀμαθεστάτῳ ψευδομονάχῳ καὶ ματαιομάχῳ Ἰωάννῃ τῷ Εἰρηνικῷ».
18. Ἡ § «τοῖς λέγουσιν ὅτι ὡς θεοῖς οἱ χριστιανοὶ ταῖς εἰκόσι προσῆλθον, ἀνάθεμα».
19. Ἡ § «εἴ τις χριστιανοκατηγορικῆς αἱρέσεως ὄντα τινά».
20. Ἡ § «εἴ τις οὐ προσκυνεῖ τὸν Κύριον ἡμῶν Ι. Χ. ἐν εἰκόνι».
21. Ἐλλείπουσι τὰ κατὰ τοῦ Βαρλαὰμ καὶ Ἀκινδύνου κεφάλαια: α΄) «τοῖς αὐτοῖς φρονοῦσι καὶ λέγουσι τὸ λάμψαν ἀπὸ τοῦ Κυρίου» β΄) «ἔτι τοῖς αὐτοῖς φρονοῦσι καὶ λέγουσι μηδεμίαν ἐνέργειαν φυσικὴν ἔχειν τὸν Θεόν»· γ΄) «ἔτι τοῖς αὐτοῖς φρονοῦσι καὶ λέγουσι κτιστὴν εἶναι πᾶσαν τὴν

φυσικὴν δύναμιν»· δ') «ἔτι τοῖς αὐτοῖς φρονοῦσι καὶ λέγουσι σύνθεσίν τινα ὅλως διὰ ταῦτα γίνεσθαι ἐπὶ Θεοῦ»· ε') «ἔτι τοῖς αὐτοῖς φρονοῦσι καὶ λέγουσι ἐπὶ τῆς θείας οὐσίας μόνης τὸ τῆς θεότητος ὄνομα λέγεσθαι»· ς') «ἔτι τοῖς αὐτοῖς φρονοῦσι καὶ λέγουσι μεθεκτὴν τὴν θείαν οὐσίαν εἶναι»· ζ') «πᾶσι τοῖς δυσσεβέσιν αὐτῶν λόγοις τε καὶ συγγράμμασι ἀνάθεμα».

22. Ἡ § «Ἰσαὰκ τῷ ἐπονομαζομένῳ Ἀργυρῷ τῷ διὰ βίου παντὸς τὰ τοῦ Βαρλαὰμ καὶ Ἀκινδύνου νοσήσαντι».

23. Ἡ § «Ἀρείῳ τῷ πρώτῳ θεομάχῳ καὶ ἀρχηγῷ τῶν αἱρέσεων, ἀνάθεμα».

24. Ἡ § «Πέτρῳ τῷ κναφεῖ καὶ παράφρονι».

25. Ἡ § «Νεστορίῳ τῷ θεηλάτῳ».

26. Ἡ § «Παύλῳ τῷ Σαμοσατεῖ καὶ Θεοδοτίωνι».

27. Ἡ § «Πέτρῳ τῷ δειλαίῳ τῷ αἱρετικῷ τῷ καὶ Λυκοπέτρῳ» (πρβλ. § 38 ἡμετέρου Συνοδικοῦ, ἔνθα φέρονται ἐκτενέστερον τὰ περὶ Πέτρου).

28. Ἡ § «Ἰακώβῳ Ἀρμενίῳ τῷ Στανστάλῳ».

29. Ἡ § «ὅλοις τοῖς Εὐτυχιανισταῖς καὶ μονοθελήταις».

30. Ἡ § «Ἀνδρονίκου τοῦ ἀοιδίμου καὶ μακαρίου βασιλέως».

31. Ἡ § «Γρηγορίου τοῦ ἁγιωτάτου μητροπολίτου Θεσσαλονίκης».

32. Ἡ § «πάντων τῶν ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας συναγωνισαμένων τῷ ἀοιδίμῳ καὶ μακαρίῳ τούτῳ βασιλεῖ».

33. Ἡ § «τῶν ὁμολογούντων ἕνα Θεὸν τρισυπόστατον».

34. Ἡ § «τῶν ὁμολογούντων τὸν Θεὸν ὥσπερ οὐσίαν ἄκτιστον».

35. Ἡ § «τῶν ὁμολογούντων τὸ ἐκλάμψαν ἀπορρήτως φῶς ἐπὶ τοῦ ὄρους τῆς τοῦ Κυρίου μεταμορφώσεως».

36. Ἡ § «τῶν δοξαζόντων τὸ φῶς τῆς τοῦ Κυρίου μεταμορφώσεως».

37. Ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν μακαριζομένων αὐτοκρατόρων ἐλλείπουσιν ἐν τῷ ἡμετέρῳ Συνοδικῷ τὰ ὀνόματα Λέοντος, Ἀλεξάνδρου, Χριστοφόρου καὶ Ἰσαακίου· τὰ δὲ ὀνόματα τοῦ Βασιλείου καὶ Ρωμανοῦ ἐπιφέρονται ἅπαξ, ἐνῷ ἐν τοῖς ἐντύποις δίς. Ἐν τῷ Συνοδικῷ τοῦ Σιναϊτικοῦ κώδ. 531 (ΙΕ' αἰῶνος) ἡ σειρὰ τῶν βασιλέων ἔχει οὕτω: Μιχαὴλ τοῦ ὀρθοδόξου ἡμῶν βασιλέως καὶ Θεοδώρας τῆς μητρὸς αὐτοῦ αἰωνία ἡ μνήμη:

Βασιλείου, Κωνσταντίνου, Λέοντος, Ἀλεξάνδρου, Χριστοφόρου, Ρωμανοῦ, Κωνταντίνου, Ρωμανοῦ, Νικηφόρου, Ἰωάννου, Βασιλείου, Κωνσταντίνου, Ρωμανοῦ, Μιχαήλ, Κωνσταντίνου, Μιχαήλ, Ἰσαακίου, Κωνσταντίνου, Ρωμανοῦ, Μιχαήλ, Νικηφόρου, Ἰωάννου, Ἀλεξίου, Μανουὴλ τοῦ διὰ τοῦ ἁγίου καὶ ἀγγελικοῦ σχήματος Ματθαίου μοναχοῦ μετονομασθέντος, καὶ Ἀλεξίου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, Ἰσαακίου τοῦ διὰ τοῦ ἁγίου καὶ ἀγγελικοῦ σχήματος Ἰωαννικίου μετονομασθέντος, Ἀλεξίου, Θεοδώρου, Ἀλεξίου, τῶν τὴν οὐράνιον βασιλείαν ἀνταλλαξαμένων αἰωνία ἡ μνήμη. (Δημητριεύσκη, Εὐχολόγια, σ. 888).

Ἕτερον Συνοδικὸν τῆς ἐκκλησίας Κύπρου ἐν τῷ Σιναϊτικῷ κώδ. 989 (ΙϚ' αἰῶνος) ἄλλην ἔχει τῶν ὀνομάτων διάταξιν: «Βασιλείου, Κωνσταντίνου, Λέοντος καὶ Ἀλεξάνδρου, Χριστοφόρου καὶ Ρωμανοῦ, Νικηφόρου καὶ Ἰωάννου, Βασιλείου καὶ Κωνσταντίνου, Ρωμανοῦ καὶ Μιχαήλ, Κωνσταντίνου, Μιχαήλ, Ἰσαακίου, Κωνσταντίνου, Ρωμανοῦ, Ἀνδρονίκου, Μιχαήλ, Νικηφόρου, Ἰσαακίου, Ἀλεξίου, Ἀλεξίου καὶ Ἰωάννου, τῶν τὴν οὐράνιον βασιλείαν τῆς ἐπιγείου ἀνταλλαξαμένων αἰωνία ἡ μνήμη» (ἔνθ. ἀνωτ., σελ. 891).

38. Ἡ § «Ἰωάννου τοῦ ἐν εὐσεβεῖ τῇ πίστει γενομένου ἀοιδίμου βασιλέως».

39. Ἡ § «Μιχαὴλ τοῦ ἐν εὐσεβεῖ τῇ πίστει γενομένου».

40. Ἡ § «Ἀνδρονίκου τοῦ ἐν εὐσεβεῖ τῇ μνήμῃ γενομένου».

41. Ἡ § «Ἀνδρονίκου τοῦ ἐν εὐσεβεῖ τῇ λήξει γενομένου».

42. Ἡ § «Ἰωάννου τοῦ ἐν εὐσεβεῖ τῇ λήξει γενομένου».

43. Ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν μακαριζομένων εὐσεβῶν ἀνασσῶν ἐλλείπουσιν ἐκ τοῦ ἡμετέρου Συνοδικοῦ τὰ ὀνόματα Ἑλένης καὶ Ἑλένης, Μαρίας, Εὐφροσύνης καὶ Ἄννης, ἀντὶ τούτων δὲ μνημονεύονται τὰ ὀνόματα Καλῆς καὶ Ζωῆς μὴ ἀναγραφόμενα εἰς τὰ ἔντυπα. Ὅμοιος πρὸς τὰ ἔντυπα εἶναι καὶ ὁ κατάλογος τῶν Αὐγουστῶν ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 531 Σιναϊτικῷ κώδ. ἐξ οὗ ἐλλείπει μόνον τὸ τελευταῖον ὄνομα τῆς Ἑλένης· τοὐναντίον ὁ ἐν τῷ Σιναϊτικῷ κώδ. 989 κατάλογος ἀναγράφει ὀλιγώτερα ὀνόματα ταῦτα: Εὐδοκίας, Θεοφανοῦς καὶ Ἑλένης, Θεοφανοῦς καὶ Θεοδώρας, Ζωῆς, Θεοδώρας, Αἰκατερίνης, Εὐδοκίας, Μαρίας, Εἰρήνης καὶ Εἰρήνης, τῶν εὐσεβεστάτων αὐγουστῶν.

44. Ἡ § «Εἰρήνης τῆς ἐν εὐσεβεῖ τῇ μνήμῃ γενομένης . . . τῆς μετονομασθείσης Εὐγενίας».

45. Ἡ § «Θεοδώρας τῆς ἐν εὐσεβεῖ τῇ μνήμῃ γενομένης . . . τῆς μετονομασθείσης Εὐγενίας».

46. Ἡ § «Εἰρήνης τῆς εὐσεβεῖ τῇ μνήμῃ γενομένης» . . .

47. Ἡ § «Μαρίας τῆς ἐν εὐσεβεῖ τῇ μνήμῃ γενομένης . . . τῆς μετονομασθείσης Ξένης».

48. Ἡ § «Ἄννης τῆς ἐν εὐσεβεῖ τῇ μνήμῃ γενομένης . . . τῆς μετονομασθείσης Ἀναστασίας».

49. Ἡ § «Εἰρήνης τῆς ἐν εὐσεβεῖ τῇ μνήμῃ γενομένης . . . τῆς μετονομασθείσης Εὐγενίας».

50. Ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως λείπουσιν ἐκ τοῦ ἡμετέρου Συνοδικοῦ τὰ ὀνόματα πολλῶν πατριαρχῶν ἀπὸ τοῦ Λέοντος, Μιχαὴλ καὶ Θεοδότου μέχρι τοῦ τελευταίου Μανουὴλ τοῦ μετονομασθέντος διὰ τοῦ ἀγγελικοῦ σχήματος Ματθαίου μοναχοῦ· ἡ προσθήκη 21 ὀνομάτων πατριαρχῶν εἰς τὸ Συνοδικὸν τῶν ἐντύπων μαρτυρεῖ ὅτι τοῦτο εἶναι πολὺ μεταγενέστερον τοῦ ἡμετέρου, τὸ ὁποῖον ὡς ἔσχατον μνημονεύει τὸν πατριάρχην Νικόλαον (τὸν Γ' 1084-1111).

Ἐν τῷ Σιναϊτικῷ κώδ. 531 ἡ σειρὰ τῶν μνημονευομένων πατριαρχῶν

ἔχει οὕτω: Γερμανοῦ, Ταρασίου, Νικηφόρου καὶ Μεθοδίου, τῶν ἀοιδίμων καὶ μακαρίων πατριαρχῶν αἰωνία ἡ μνήμη. Ἰγνατίου, Φωτίου, Στεφάνου, Ἀντωνίου, Νικολάου, Εὐθυμίου, Στεφάνου, Τρύφωνος, Θεοφυλάκτου, Πολυεύκτου, Ἀντωνίου, Νικολάου, Σισινίου, Σεργίου, Εὐστρατίου, Ἀλεξίου, Μιχαήλ, Κωνσταντίνου, Ἰωάννου, Κοσμᾶ, Εὐτρατίου, Νικολάου, Ἰωάννου, Λέοντος, Μιχαήλ, Θεοδότου, Κωνσταντίου, Λουκᾶ, Μιχαήλ, Χαρίτωνος, Θεοδοσίου, Γερασίμου, Νικήτα, Ἰωάννου, Μιχαήλ, Θεοδώρου, Μαξίμου μοναχοῦ καὶ Μανουὴλ τῶν ὀρθοδόξων καὶ οἰκουμενικῶν πατριαρχῶν αἰωνία ἡ μνήμη.

Ἡ αὐτὴ σειρὰ καὶ ἐν τῷ Σιναϊτικῷ κώδ. 989, ἀλλὰ λήγει εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχου Λουκᾶ, ὅπερ σημαίνει ὅτι τὸ Συνοδικὸν τοῦτο εἶναι ἀρχαιότερον τοῦ ἄλλου.

Ἄξιον σημειώσεως ὅτι καὶ εἰς τοὺς δύο τούτους Σιναϊτικοὺς κώδικας μνημονεύονται καὶ οἱ πατριάρχαι Ἀντιοχείας ὡς καὶ εἰς τὸ ἔντυπον Συνοδικόν. Καὶ τὸ μὲν Συνοδικὸν τῆς Κύπρου, τὸ περικλειόμενον εἰς τὸν ἀνωτέρω Σιναϊτικὸν κώδ. 989, περιλαμβάνει δύο ἐπὶ πλέον ὀνόματα πατριαρχῶν Ἀντιοχείας Λουκᾶ καὶ Ἀθανασίου μετὰ τὰ ἐν τῷ ἐντύπῳ φερόμενα· τὸ δὲ ἄλλο Συνοδικὸν τοῦ Σιναϊτικοῦ κώδ. 531 εἰς τὴν θέσιν τῶν ἀνωτέρω δύο πατριαρχῶν Λουκᾶ καὶ Ἀθανασίου ἀναγράφει τὸν Κύριλλον.

Μετὰ τοὺς πατριάρχας τῆς Ἀντιοχείας τὸ τελευταῖον τοῦτο Συνοδικὸν (τοῦ κώδ. 531) ἐπισυνάπτει κατάλογον ἐπισκόπων ἀγνώστου ἐπισκοπῆς οὕτω: Ἰωάννου, Ἰωάννου, Στεφάνου, Νικήτα, Βασιλείου, Νικήτα, Ἰωάννου, Λέοντος, Μιχαήλ, Κωνσταντίνου, Ἡλίου, Βασιλείου, Κωνσταντίνου, Νικολάου, Ἰωάννου, Μανουήλ, Μαξίμου μοναχοῦ, Νικολάου καὶ Νικηφόρου αἰωνία ἡ μνήμη.

Ἀξιοπερίεργον εἶναι τὸ Συνοδικὸν τῆς Κύπρου (τὸ ἐν τῷ Σιναϊτικῷ κώδ. 989)· ἐν αὐτῷ πρὸ τῶν ὀνομάτων τῶν πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως μνημονεύονται τὰ ὀνόματα τῶν ἐπισκόπων Ρώμης Σιλβέστρου, Δαμάσου, Κελεστίνου, Λέοντος, Βιγιλίου, Ἀγάθωνος, Ἀδριανοῦ καὶ Γρηγορίου, τοῦ Διαλόγου τῶν ἁγιωτάτων καὶ μακαριωτάτων παπάδων τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης καὶ πάντων τῶν ὁμοφρονησάντων αὐτοῖς ἐπισκόπων Ρώμης αἰωνία ἡ μνήμη.

Ἴσως ἐπὶ τῆς Βενετοκρατίας ἐν Κύπρῳ ἦσαν ὑποχρεωμένοι οἱ ὀρθόδοξοι νὰ μνημονεύωσι καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ὀρθοδόξων παπῶν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν συμβαίνει εἰς τὰ λοιπὰ γνωστὰ τῶν Ἐκκλησιῶν Συνοδικά· ἢ τὸ πιθανώτερον ὅτι τὰ τοιαῦτα Συνοδικὰ εἶναι λείψανα ἀρχαίου τύπου, καθ᾽ ὃν ἐμνημονεύοντο τὰ ὀνόματα ὅλων τῶν πατριαρχῶν.

Μετὰ τὰ ὀνόματα τῶν πατριαρχῶν Ἀντιοχείας μνημονεύονται ἐν τῷ Κυπριακῷ Συνοδικῷ καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἀρχιεπισκόπων καὶ ἐπισκόπων Κύπρου οὕτω:

Βαρνάβα τοῦ πανευφήμου ἀποστόλου καὶ γενναιομάρτυρος, καὶ Ἐπιφανίου τοῦ σοφωτάτου, τῶν μακαριωτάτων ἀρχιεπισκόπων Κύπρου, αἰωνία ἡ μνήμη γ΄.

Σεργίου, Δομετίου, Πορφυρίου, Πλουτάρχου, Βαρνάβα, Θεοδώρου, Βασιλείου, Ἀρκαδίου, Ἀνθίμου, Δαμιανοῦ, Σαβίνου, Ἀκακίου, Γελασίου, Θεοφάνους, Ἰωάννου, Ἐπιφανίου, Γρηγορίου, Εὐθυμίου, Ἰωάννου, Ἀλεξίου, Ἐπιφανίου, Βασιλείου, Νικολάου, Θεοδωρήτου, Ἰωάννου καὶ Βαρνάβα, τῶν ἀρχιεπισκόπων Κύπρου, αἰωνία ἡ μνήμη γ΄[1].

Ἡρακλειδίου, Μνάσωνος, Ῥόδωνος, Δημητριανοῦ, Μακεδονίου, Λαζάρου, Τύχωνος, Ζήνωνος, Φιλαγρίου, Ἀρκαδίου καὶ Νίκωνος, Αὐξηβίου, Εὐλαλίου, Θεοδότου, Δημητριανοῦ, Πάππου, Ἀθανασίου, Εὐσταθίου, Νικήτα, Σπυρίδωνος, Φίλωνος, Συνεσίου, Σωσικράτους, Τριφυλίου, Τυχικοῦ καὶ Ζήνωνος, τῶν ἐν ταῖς κατὰ Κύπρον ἁγιωτάταις ἐπισκοπαῖς εὐσεβῶς ἀρχιερατευσάντων καὶ θαύμασι διαλαμψάντων, αἰωνία ἡ μνήμη γ΄.

Πρὸς τούτοις ἐλλείπουσιν ἐκ τοῦ ἡμετέρου Συνοδικοῦ:

51) Ἡ § ἐν τῷ Β «Γερμανοῦ τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει γενομένου ἀοιδίμου πατριάρχου... τοῦ μετονομασθέντος Γεωργίου μοναχοῦ», ἥτις προσετέθη μεταγενεστέρως ἐν τῷ Α οὕτως: Γερμανοῦ τοῦ παναγιωτάτου καὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου αἰωνία ἡ μνήμη.

52) Ἡ § «Ἀρσενίου τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει γενομένου».

53) Ἡ § «Ἰωσὴφ τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει γενομένου»· τὰ δύο ταῦτα ὀνόματα προσετέθησαν εἰς τὸ ἡμέτερον Συνοδικὸν μεταγενεστέρως ἀκαταλλήλως εἰς τὸν κατάλογον τῶν πατριαρχῶν μετὰ τὸν Φώτιον καὶ πρὸ τοῦ Στεφάνου (ἴδ. § 83) καὶ διεταράχθη οὕτω ἡ χρονολογικὴ σειρὰ τῶν πατριαρχῶν.

54) Ἡ § «Ἀθανασίου τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει γενομένου».

55) Ἡ § «Γερασίμου τοῦ ἁγιωτάτου».

56) Ἡ § «Ἡσαΐου τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου».

57) Ἡ § «Ἰσιδώρου τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει γενομένου».

58) Ἡ § «Καλλίστου τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει γενομένου».

59) Ἡ § «Φιλοθέου τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει γενομένου».

60) Ἡ § «Χριστοφόρου, Θεοδώρου, Ἀγαπίου... πατριαρχῶν Ἀντιοχείας».

61) Ἐλλείπουσι φυσικὰ καὶ οἱ ἐπιφερόμενοι κατάλογοι τῶν μητροπολιτῶν Μονεμβασίας καὶ Παλαιῶν Πατρῶν, ἀντ᾽ αὐτῶν δὲ φέρονται οἱ κατάλογοι τῶν μητροπολιτῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν τῆς ἀγνώστου ἐπισκοπῆς ἐπισκόπων.

Αἱ ἀνωτέρω προσθῆκαι εἰς τὸ Συνοδικὸν τῆς ἐκκλησίας Μονεμβασίας, αἱ ἰδιάζουσαι αὐτῷ καὶ ὑπὸ τῆς ὅλης Ἐκκλησίας υἱοθετηθεῖσαι—διότι οὕτως

[1] Ὁ κατάλογος τῶν ἀρχιεπισκόπων Κύπρου ὁ καταρτισθεὶς ὑπὸ τοῦ Ι. Χάκκετ (ἴδ. Ἱστορία τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, τόμ. Γ΄, 209, μετάφρασις Χαρ. Παπαϊωάννου) διαφέρει οὐσιωδῶς τοῦ ἀνωτέρω καταλόγου τοῦ Συνοδικοῦ καὶ κατ᾽ ἀριθμὸν καὶ κατὰ ὀνόματα.

εὑρέθησαν εἰς τὸ πρῶτον τυπωθὲν Τριῴδιον καὶ εἰς πάσας τὰς κατ' αὐτὸ ἀκολούθους ἐκδόσεις — μαρτυροῦσιν ὅτι τὸ κατὰ τὸ 1397 συνταχθὲν Συνοδικὸν τοῦτο τῆς Μονεμβασίας εἶναι κατὰ δύο αἰῶνας μεταγενέστερον τοῦ Συνοδικοῦ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐκ τοῦ ὁποίου συνεπῶς ἐλλείπουσιν αἱ ἀνωτέρω 61 προσθῆκαι τῶν μακαρισμῶν καὶ ἀναθεμάτων. Ὅσῳ ἀρχαιότερον τὸ Συνοδικόν, τόσῳ καὶ συντομώτερον. Εἰς τὰ νεώτερα προσετίθεντο αἱ ἐπισήμως ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας κατὰ καιροὺς παρουσιαζόμεναι κακοδιδασκαλίαι καὶ αἱρέσεις καὶ συνεσωρεύοντο νέοι ἀναθεματισμοὶ διδασκαλιῶν καὶ προσώπων καὶ ἤκουεν ὁ λαὸς κατὰ τὴν ἐπίσημον ταύτην ἡμέραν τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς ἀναθέματα ἐν μέσῳ τοῦ ναοῦ, ὅπου τόπον εἶχον μόνον εὐλογίαι καὶ τῆς εὐσεβείας μακαρισμοί. Ἴσως τοῦτο καὶ τὸ δυσνόητον τοῦ δογματικοῦ περιεχομένου τῶν Συνοδικῶν συνετέλεσε νὰ καταργηθῶσι ταῦτα καὶ νὰ παύσῃ ἡ ἐπ' ἐκκλησίας ἀνάγνωσις τούτων, περιορισθεῖσα εἴς τινας μόνον ἐκκλησίας.

ΤΑ ΕΝ ΤΩι ΣΥΝΟΔΙΚΩι ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΝΕΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Τὸ πρῶτον Συνοδικὸν τὸ κατὰ τὴν Κυριακὴν τῆς ὀρθοδοξίας ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐκείνῃ Συνάξει ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐκφωνηθὲν (843) δὲν εὑρέθη, ἑπομένως ἀγνοοῦμεν τὸν γνήσιον αὐτοῦ τύπον καὶ τὸ ἀκριβὲς αὐτοῦ περιεχόμενον. Ὅτι μεταξὺ τῶν ἐν εὐσεβεῖ τῇ λήξει γενομένων ἐμακαρίζοντο καὶ τὰ ὀνόματα τῶν εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων πατριαρχῶν Ῥώμης, Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων, μαρτυροῦσι τὰ περισωθέντα λείψανα εἴς τινα τῶν Συνοδικῶν, εἰς τὰ ὁποῖα παρέμεινε τὸ μνημόσυνον τῶν παπῶν τῆς Ῥώμης καὶ τῶν πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἀντιοχείας. Ἀφ' ἧς ὅμως ἐποχῆς ἐπῆλθεν ὁ χωρισμὸς τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἔπαυσε τὸ μνημόσυνον τῶν ἐπισκόπων τῆς Ῥώμης, τὰ Συνοδικὰ μεταρρυθμίζονται καὶ προσλαμβάνουσι νέον τύπον, καὶ ὡς τοιοῦτος ἀρχαιότερος μέχρι τοῦδε γνωστὸς εἶναι ὁ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς Μιχαὴλ τοῦ Κηρουλλαρίου ἢ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κηρουλλαρίου συνταχθεὶς (1043 - 1058) διὰ τὴν ἐκκλησίαν Κωνσταντινουπόλεως, τὸν ὁποῖον ὅμως δὲν ἠκολούθησαν πιστῶς αἱ ἄλλαι ἐκκλησίαι, διατηρήσασαι μὲν πολλὰ τοῦ ἀρχικοῦ τύπου, ἀλλὰ καὶ ἀφαιρέσασαι καὶ προσθέσασαι ἄλλα, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν γνωστῶν Συνοδικῶν τοῦ ΙΒ´ αἰῶνος καὶ ὡς μαρτυρεῖ καὶ τὸ ἡμέτερον Συνοδικόν, ἐν τῷ ὁποίῳ, ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ λοιπὰ γνωστὰ Συνοδικά, καταδικάζονται καὶ παραπέμπονται εἰς τὸ ἀνάθεμα καὶ οἱ ἑξῆς:

1. Ἀναθεματίζονται οἱ ἡμιαρειανοὶ (§ 32).
2. Κωνσταντῖνος ὁ Ἀκυλίας, Κωνσταντῖνος ὁ Νικομηδείας καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Ἐφέσου (§ 35).
3. Οἱ Μασσαλιανοὶ καὶ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν Πέτρος (§ 37, 38).
4. Ὁ Τυχικὸς καὶ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Ἰωάννης (§ 39).

5. Ὁ Σαδόης, Σάβας, Ἀδελφιός, Ἑρμᾶς καὶ Συμεὼν (§ 40).
6. Οἱ μὴ ὀρθῶς περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος φρονοῦντες (§ 41).
7. Οἱ ἑτέρας Γραφὰς παρεισάγοντες (§ 42).
8. Οἱ τὸν ἐν Κυρίῳ γάμον βδελυκτὸν θεωροῦντες (§ 43).
9. Οἱ τὰς παραδοθείσας εὐχὰς καὶ ὑμνῳδίας ὡς βαττολογίας διαβάλλοντες (§ 44).
10. Οἱ τὰς ἐκκλησιαστικὰς συνάξεις βδελυσσόμενοι (§ 45).
11. Οἱ τὰς ἐκκλησίας ὡς ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων διαβάλλοντες καὶ κατοικητήρια δαιμόνων λέγοντες (§ 46).
12. Οἱ τὸ ἅγιον βάπτισμα ὕδωρ εἶναι ψιλὸν φλυαροῦντες (§ 47).
13. Οἱ τὸν ζωοποιὸν σταυρὸν χλευάζοντες (§ 48, 49).
14. Οἱ τὴν μεταβολὴν τοῦ ἄρτου καὶ οἴνου ἐν τῇ θείᾳ εὐχαριστίᾳ ἀρνούμενοι (§ 50).
15. Οἱ ἀντὶ τοῦ ἐμφυσήματος ἐμπτύσματα εἰς τὰς τελετὰς αὐτῶν παρεισάξαντες (§ 51).
16. Οἱ ἀκολουθοῦντες τὴν διδασκαλίαν τοῦ φιλοσόφου Ἰταλοῦ Ἰωάννου καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ οἱ μετασχόντες τῆς αὐτοῦ λύμης (§ 65).

Εἶναι γνωστὴ ἡ κατὰ τὸν ΙΑ´ αἰῶνα ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Δούκα (1071 - 1078) ἀρξαμένη καὶ ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ καταδικασθεῖσα τῷ 1082 (Μαρτ. 13 κατὰ τὴν Κυριακὴν τῆς Ὀρθοδοξίας) φιλοσοφικὴ διδασκαλία τοῦ διασήμου μαθητοῦ τοῦ Ψελλοῦ Ἰωάννου τοῦ Ἰταλοῦ, ἡ ὁποία ἐγένετο αἰτία νὰ ἐκθρονισθῇ καὶ ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Εὐστράτιος Γαριδᾶς (1081 - 1084) ὁ προσοικειωθεὶς τὰς φιλοσοφικὰς τοῦ Ἰταλοῦ δοξασίας, αἵτινες καθήπτοντο τῶν δογμάτων τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ αὐστηρῶς εἰς τὴν ὀρθόδοξον πίστιν προσκείμενοι ἀρχιερεῖς ἐνήγαγον τὸν Ἰταλὸν εἰς τὴν Σύνοδον, ἥτις, συνεδριάσασα ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας, κατεδίκασε τὰς αἱρετικὰς τοῦ Ἰταλοῦ διδασκαλίας καὶ ἀνεθεμάτισεν αὐτάς, οὐχὶ ὅμως καὶ αὐτὸν προσωπικῶς[1]· διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῷ Συνοδικῷ τοῦ ἐντύπου Τριῳδίου καταδικάζονται μόνον τὰ αἱρετικὰ αὐτοῦ κεφάλαια γενικῶς καὶ ἀορίστως χωρὶς νὰ φαίνεται τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἤ, ὡς λέγει ἡ Κομνηνὴ Ἄννα (Ἀλεξιὰς V, I, 184 ἔκδ. Λειψίας 1884), «καὶ τὰ μὲν δόγματα (τοῦ Ἰταλοῦ) ἀπεντεῦθεν ἀναθεματίζεται, τὸ δὲ ἐκείνου ὄνομα πλαγίως πως καὶ ὑποκεκρυμμένως καὶ οὐδὲ τοῖς πολλοῖς γνωρίμως ὑπάγεται τῷ ἐκκλησιαστικῷ ἀναθέματι». Ἡ ἀπουσία τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰταλοῦ ἐκ τῶν ἀναθεματισμῶν τοῦ ἐν τῷ Τριῳδίῳ Συνοδικοῦ ὀφείλεται εἰς τὴν ἐπιδειχθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ μετάνοιαν. Εἰς τὸ ἡμέτερον ὅμως Συνοδικόν, ὡς καὶ εἰς τὸ Συνοδικὸν τῆς Ῥόδου, ἐν ἰδίᾳ παραγράφῳ ἐπιφέρεται ἔμμεσος κατ' αὐτοῦ ἀναθεματισμὸς οὕτως: «Τοῖς παρὰ τὴν χριστιανικὴν πίστιν οἰκει-

[1] Τὸ κείμενον τὸ ἑλληνικὸν τῆς δίκης καὶ καταδίκης τοῦ Ἰταλοῦ ἐδημοσίευσεν ὁ Οὐσπένσκη εἰς τὸ Δελτίον τοῦ ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου Κωνσταντινουπόλεως, 2 (1897) σ. 1-66.

ωθεῖσι [1] παρά τε τοῦ Ἰταλοῦ Ἰωάννου καὶ τῶν μετασχόντων τῆς αὐτοῦ λύμης μαθητῶν αὐτοῦ ἑλληνικοῖς καὶ ἑτεροδόξοις δόγμασι καὶ διδάγμασι καὶ τῇ καθολικῇ καὶ ἀμωμήτῳ πίστει τῶν ὀρθοδόξων ἐναντίοις ἀνάθεμα [2]»· ὥστε τὸ ὑποκεκρυμμένως καὶ πλαγίως φερόμενον ὄνομα τοῦ Ἰταλοῦ εἴς τινα Συνοδικά, εἰς τὸ ἡμέτερον καὶ τὸ τῆς Ρόδου ἀναγράφεται ἀποκεκαλυμμένως καὶ φανεροῦται ὁ αἱρετικὸς τῶν κεφαλαίων συγγραφεύς [3].

Ἐφεξῆς ἐν τῷ ἡμετέρῳ Συνοδικῷ ἀναθεματίζονται:

17. Οἱ μὴ προσκυνοῦντες καὶ ἀσπαζόμενοι εὐσεβῶς καὶ ἐκ πόθου τὰς σεπτὰς καὶ ἁγίας εἰκόνας. Ἐν τῷ ἐντύπῳ Συνοδικῷ ἀναθεματίζονται μόνον τὸ φρυαξάμενον συνέδριον κατὰ τῶν σεπτῶν εἰκόνων καὶ οἱ μὴ προσκυνοῦντες ἐν εἰκόνι περιγραπτὸν τὸν Χριστὸν κατὰ τὸ ἀνθρώπειον, γενικῶς ὅμως περὶ τῶν ἁγίων εἰκόνων οὐδεὶς εἰδικὸς ἀναθεματισμός (§ 66).

18. Παραπέμπονται εἰς τὸ ἀνάθεμα τὰ μὴ εὐσεβῶς γραφέντα ἢ λαληθέντα κατὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου τῆς ἀμωμήτου τῶν χριστιανῶν πίστεως παρὰ Εὐστρατίου τῆς Νικαίας (§ 68). Ἐν τῷ Συνοδικῷ τῆς Ρόδου ὁ σχετικὸς ἀναθεματισμὸς φέρεται οὕτως: «Τὰ εὑρεθέντα ἀλλότρια τῶν ὀρθῶν δογμάτων τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῖς γραφεῖσι κατὰ Ἀρμενίων δυσὶ λόγοις παρὰ Εὐστρατίου μητροπολίτου Νικαίας, τὰ καὶ ἀναθεματισθέντα, ἀνάθεμα α'».

Ὡς γνωστὸν ὁ Νικαίας Εὐστράτιος, μαθητὴς Ἰωάννου τοῦ Ἰταλοῦ, ἔγραψε δύο λόγους κατὰ Ἀρμενίων [4] περὶ τῶν ἐν Χριστῷ δύο φύσεων, ἐν οἷς ἐξέκλινε τοῦ ὀρθοδόξου φρονήματος. Ἐγκληθεὶς καὶ ἀπολογηθεὶς οὗτος ἐν τῇ συγκληθείσῃ τῷ 1117 ὑπὸ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ συνόδῳ τῶν πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας καὶ Ἀντιοχείας ἀνεκάλεσε διὰ τῆς ἐπιδοθείσης ὑπ' αὐτοῦ «Ἐξομολογήσεως» [5] τὰ γραφέντα, καὶ αὐτὸς μὲν ἔτυχε συγχωρήσεως [6], ἀλλ' ἡ διδασκαλία αὐτοῦ ἀνεθεματίσθη, διὰ τοῦτο καὶ εἰς οὐδὲν τῶν γνωστῶν Συνοδικῶν ἐκφέρεται κατ' αὐτοῦ ἀνάθεμα.

Καὶ τοσαῦται μὲν αἱ ἰδιάζουσαι προσθῆκαι ἐν τῷ ἡμετέρῳ Συνοδικῷ μὴ ἀπαντῶσαι ὅλως ἐν τῷ ἐντύπῳ Τριῳδίῳ οὐδὲ ἐν τοῖς γνωστοῖς Συνοδικοῖς τῶν ἄλλων ἐκκλησιῶν, πλὴν τινων ἐξ αὐτῶν. Αἱ προσθῆκαι αὗται καὶ

[1] Εἰσαχθεῖσι τὸ Συνοδικὸν τῆς Ρόδου.

[2] Ὁ Chalandon, Essai sur le règne d'Alexis Ier Comnène, σ. 312, καὶ ἄλλοι τινὲς ἀποδέχονται ὅτι ὁ Ἰταλὸς ἀνεθεματίσθη, ἀλλὰ τοῦτο ἐκ τῶν γνωστῶν πηγῶν δὲν ἐπιβεβαιοῦται. Πρβλ. καὶ Ἄνναν Κομνηνήν, Ἔνθ' ἀνωτ., I, 183.

[3] Περὶ τῆς φιλοσοφικῆς καὶ θεολογικῆς ταύτης κινήσεως κατὰ τὸν ΙΑ' καὶ ΙΒ' αἰῶνα ἔγραψεν ὁ Οὐσπένσκη εἰς τὴν Ἐφημερίδα τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας (τῆς Ρωσσίας), τ. 277 (1891), 102 - 159, 284 - 324. Περὶ δὲ τῶν φιλοσοφικῶν ἰδεῶν Ἰωάννου τοῦ Ἰταλοῦ ἴδ. τὴν μελέτην τοῦ Jean Στεφάνου ἐν Echos d'Orient, 36 (1933) σ. 413. ἴδ. καὶ L. Petit ἐν Dict. de Théol. Cathol. τ. 8, 826 - 828. Φιλοσοφικά τινα ἔργα τοῦ Ἰταλοῦ ἐξέδωκεν ὁ Grégoire Cerateli, Johannis Itali, opuscula selecta, 1924 καὶ 1926 (εἰς δύο τεύχη).

[4] Τὸν ἕνα τούτων ἐδημοσίευσεν ὁ Δημητρακόπουλος ἐν τῇ Ἐκκλ. Βιβλ., τ. Α' (ἐν Λειψίᾳ 1866) σ. 160 - 198.

[5] Ἴδ. Σακκελίωνος, Περὶ Εὐστρατίου Νικαίας, ἐν τῷ Ἀθηναίῳ, τ. Δ' (1875) σ. 227 - 233.

[6] Νικήτα Χωνιάτου, Θησαυρὸς ὀρθοδόξου πίστεως, Migne, PG., τ. 139, 136.

παραλείψεις, ὅσαι ἀνωτέρω ἐσημειώθησαν, μαρτυροῦσιν ὅτι ἑκάστη ἐκκλησία εἶχεν ἐλευθερίαν νὰ δώσῃ οἱονδήποτε τύπον καὶ μορφὴν εἰς τὸ Συνοδικὸν αὐτῆς κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ συνήθειαν.

Κεφαλαιῶδες στοιχεῖον τῶν Συνοδικῶν καὶ τὴν ἀρχὴν ἔχον ἀπὸ τῆς συστάσεως αὐτῶν ἦτο ὁ ἀναθεματισμὸς τῶν αἱρετικῶν καὶ ὁ μακαρισμὸς τῶν ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ πίστει τελειωθέντων βασιλέων, βασσιλισσῶν, πατριαρχῶν καὶ ἀρχιερέων ἑκάστης ἐπισκοπικῆς περιφερείας, ὡς καὶ τῶν ἐν ἁγιότητι βίου διαλαμψάντων ὁσίων ἀνδρῶν ἐν τῷ κλίματι ἑκάστης ἐπαρχίας· ταῦτα δὲ εἶναι καὶ τὸ οὐσιωδέστερον διακριτικὸν γνώρισμα τοῦ ἐπαρχιακοῦ Συνοδικοῦ, τὸ ὁποῖον ἀποκαλύπτει εἰς ἡμᾶς σειρὰν ὅλην ἱεραρχῶν, ἐν πολλοῖς ἀγνώστων ἀλλαχόθεν, προστάντων τῶν ἰδίων αὐτῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἐν εὐσεβεῖ τῇ πίστει τελειωθέντων. Καὶ ὅπως ἐκ τῶν ὀλίγων γνωστῶν Συνοδικῶν ἔχομεν ἀσφαλῆ χρονολογικῶς τὴν ἀναγραφὴν τῶν ἐπισκόπων, τοιουτοτρόπως ἐκ τοῦ Συνοδικοῦ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀποκτῶμεν πολύτιμον κατάλογον 23 ἱεραρχῶν αὐτῆς τριῶν αἰώνων, καὶ 13 ἐπισκόπων ἀγνώστου ἐπισκοπῆς (τῶν Ἀθηνῶν). Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως δὲ ταύτης τὸ Συνοδικὸν τοῦτο παρέχει σπουδαίαν συμβολὴν εἰς πληρέστερον καὶ ἀκριβέστερον καταρτισμὸν τοῦ Καταλόγου τῶν μητροπολιτῶν Ἀθηνῶν διὰ τῆς προσθήκης νέων ὀνομάτων καὶ ἀσφαλεστέρας χρονολογικῆς αὐτῶν κατατάξεως. Ἡ παραβολὴ τοῦ ἀρχιερατικοῦ καταλόγου τοῦ Συνοδικοῦ πρὸς τὸν ἐσχάτως καταρτισθέντα [1] ὑπὸ τοῦ Μακαριωτάτου ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν κ. Χρυσοστόμου παρουσιάζει τὰς ἑξῆς διαφοράς:

Κατάλογος Συνοδικοῦ	*Κατάλογος Χρυσοστόμου*
1) Σάβας	Σάβας († 911)
2) Νικήτας	Γεώργιος Α' († 922)
3) Γεώργιος	Νικήτας Β' († 927)
4) Δημήτριος	Κωνσταντῖνος († 965)
5) Θεοφύλακτος	Φίλιππος († 981)
6) Κωνσταντῖνος	Θεοδήγιος (Ι' αἰών)
7) Ὑπάτιος	—
8) Γερμανός	—
9) Ἰωάννης	Ἰωάννης Ε' Βλαχερνίτης Σύγκελλος (1007)
10) Γρηγόριος	—
11) Νικήτας	—
12) Θεοδόσιος	—
13) Μιχαὴλ	Μιχαὴλ Α' (1030)
14) Λέων	Λέων Α' Σύγκελλος († 1061)
15) Λέων	Λέων Β' Σύγκελλος καὶ Ρέκτωρ († 1069)
16) Ἰωάννης	—
17) Νικήτας	Νικήτας Γ' Κούρδης († 1103)
18) Ἐπιφάνιος	—
19) Νικηφόρος	Νικηφόρος († 1121)
20) Λέων	—
21) Γεώργιος	Γεώργιος Β' (περὶ τὸ 1157)
22) Νικόλαος	Νικόλαος Α' Ἁγιοθεοδωρίτης (1166-1175)
23) Ἰωάννης	—

[1] Ἐκκλησία Ἀθηνῶν, σ. 111.

Ἐκ τοῦ συγκριτικοῦ πίνακος τῶν δύο Καταλόγων καὶ τῆς ὁμοιότητος αὐτῶν οὐδεμία ἀπομένει ἀμφιβολία ὅτι ἐν τῷ Καταλόγῳ τοῦ Συνοδικοῦ ἀναγράφονται οἱ μητροπολῖται Ἀθηνῶν, μεθ' ὅλην τὴν παρατηρουμένην χρονολογικὴν διάφορον κατάταξιν καὶ τὴν παρουσίαν νέων ὀνομάτων ἐν τῷ Συνοδικῷ. Τίς ἐκ τῶν δύο εἶναι ὁ πλήρης καὶ κατὰ χρονολογίαν ὀρθότερος θὰ ἀποκαλύψῃ ἡ ἔρευνα τῶν εἰδικῶς ἀσχολουμένων περὶ τὸν καταρτισμὸν τῶν ἀρχιερατικῶν Καταλόγων. Ἐν τῷ Καταλόγῳ τοῦ Χρυσοστόμου ἡ χρονολογικὴ σειρὰ τεσσάρων μητροπολιτῶν (ἀριθ. 2, 3, 4, 5) ἐναλλάσσεται, μετατίθενται δὲ καὶ μεταγράφονται εἰς προγενεστέραν ἐποχὴν ὁ Ὑπάτιος (ἀριθ. 7), Γερμανὸς (ἀριθ. 8), Δημήτριος (ἀριθ. 4), Γρηγόριος (ἀριθ. 10), Νικήτας (ἀριθ. 11), Θεοδόσιος (ἀριθ. 12), Ἰωάννης (ἀριθ. 16)· ὁ μὲν Ἰωάννης καὶ Γρηγόριος εἰς τὸν Ζ΄ αἰῶνα, ὁ δὲ Θεοδόσιος, Ὑπάτιος, Δημήτριος καὶ Γερμανὸς εἰς τὸν Η΄ αἰῶνα. Ἐν τῷ Συνοδικῷ ἡ κατάταξις αὐτῶν εἶναι πολὺ διάφορος. Ἐλλείπουσι δὲ ὅλως ἐκ τοῦ Καταλόγου τοῦ Χρυσοστόμου ὁ Ἐπιφάνιος (ἀριθ. 18), ὁ Λέων (ἀριθ. 20) καὶ ὁ Ἰωάννης (ἀριθ. 23). Ὁ Θεοδήγιος τοῦ Χρυσοστομικοῦ Καταλόγου (ἀριθ. 5) καλεῖται ἐν τῷ Συνοδικῷ Θεοφύλακτος· ἀντιθέτως δὲ ἐκ τοῦ Συνοδικοῦ ἐλλείπει ὁ Φίλιππος ὁ Ἀθηναῖος († 981), καθαιρεθεὶς ἴσως διὰ κακοδοξίαν τινὰ καὶ μὴ καταγραφεὶς ἐν τῷ Συνοδικῷ.

Τελευταῖος μητροπολίτης Ἀθηνῶν φέρεται ἐν τῷ Συνοδικῷ ὁ ἄγνωστος Ἰωάννης, διαδεχθεὶς τὸν Ἁγιοθεοδωρίτην Νικόλαον, ἀποσιωπᾶται δὲ ὅλως τὸ ὄνομα Μιχαὴλ τοῦ Ἀκομινάτου ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ ὁποίου κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν Φράγκων αἱ Ἀθῆναι. Ἡ ἀπουσία τοῦ μεγάλου τούτου ὀνόματος ἐκ τοῦ Συνοδικοῦ μαρτυρεῖ ὅτι οὗτος εὑρίσκετο ἐν τῇ ζωῇ καθ' ὃν χρόνον συνετάχθη τὸ Συνοδικὸν καὶ οὐδόλως ἀπίθανον νὰ εἶναι ἔργον αὐτοῦ τούτου τοῦ Ἀκομινάτου.

Μετὰ τὸν Κατάλογον τῶν ὀρθοδόξων μητροπολιτῶν Ἀθηνῶν ἐπιφέρεται ἐν τῷ Συνοδικῷ σειρὰ 13 ὀρθοδόξων ἐπισκόπων (ἀριθ. 79) χωρὶς νὰ σημειοῦται τὸ ὄνομα τῆς ἐπισκοπῆς. Γνωρίζομεν ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς συντάξεως τοῦ Συνοδικοῦ (ΙΒ΄ αἰὼν) εἰς τὴν μητρόπολιν Ἀθηνῶν ὑπάγονται αἱ ἐπισκοπαὶ Διαυλείας, Κορωνείας, Ἄνδρου, Ὠρείου, Σκύρου, Καρύστου, Πορθμοῦ, Αὐλῶνος, Σύρας καὶ Κέω (ὅπου ἦν ἐξόριστος καὶ ἀπέθανε τῷ 1220 ὁ Ἀκομινάτος)· ἀλλ' εἰς ποίαν ἐκ τούτων ἀνήκουσιν οἱ δέκα τρεῖς ἐπίσκοποι δὲν ἠδυνήθην νὰ ἐξακριβώσω. Ἡ ἔλλειψις τελείων ἀρχιερατικῶν καταλόγων τῶν ἀνωτέρω ἐπισκοπῶν καθιστᾷ δυσχερῆ τὸν προσδιορισμὸν τῆς ἐπισκοπῆς, τὴν ὁποίαν ἐποίμαναν οἱ ἐν τῷ Συνοδικῷ ἀναγραφόμενοι ἐπίσκοποι. Νεώτεραι ἔρευναι θὰ ὑποβοηθήσωσι πρὸς ἀνακάλυψιν τοῦ ὀνόματος αὐτῆς καὶ πρὸς τὰ ἄλλα τῶν ἐπισκόπων αὐτῆς ὀνόματα θὰ προστεθῶσι καὶ τὰ τοῦ Συνοδικοῦ Διονυσίου, Στεφάνου, Ἰωάννου, Λέοντος, Μιχαήλ, Ἰακώβου, Θωμᾶ, Λέοντος, Μιχαήλ, Φωκᾶ, Λουκᾶ, Νικηφόρου καὶ Δημητρίου.

Μετὰ τὸν μακαρισμὸν τῶν ὀρθοδόξων ἐπισκόπων ἐπιφέρονται μνημονευόμενοι οἱ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος ἐν ἁγιότητι πολιτείας διαπρέψαντες καί τινες τῶν γειτονικῶν αὐτῆς ἁγίων, κατὰ τὰ εἰθισμένα. Καὶ πρῶτος μὲν ἀναγράφεται ὁ γνωστὸς μητροπολίτης Θηβῶν καὶ Βοιωτίας Ἰωάννης ὁ Καλοκτένης (ἀριθ. 84) ὁ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ (1143 - 1180) ἀκμάσας [1].

Μετὰ τοῦτον Λουκᾶς ὁ ἀσκητὴς καὶ ἡγούμενος τῶν Στειρίου (ἀριθ. 85), ἢ Στειριώτης καλούμενος ἐκ τοῦ τόπου τῆς ἀσκήσεως αὐτοῦ, ὅστις ἦτο τὸ Στείριον τῆς Φωκίδος (896 - 953) [2].

Ἕπεται (ἀριθ. 86) ὁ ὅσιος Μελέτιος ὁ ἀσκητὴς τῆς Μυουπόλεως, ὁ γνωστὸς ἱδρυτὴς τῆς εἰς τὰ μεθόρια Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας μονῆς τῆς ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ ἐπονομαζομένης (1035 - 1105) [3].

Μετὰ τὸν Μελέτιον ἀναγράφεται (ἀριθ. 87) Πέτρος ὁ ἐπίσκοπος Ἄργους (850 - 925) [4].

Ἀκολουθεῖ (ἀριθ. 88) Εὐθύμιος ὁ ἀσκητὴς ὁ λάμψας ἐν πόλει τῆς Εὐβοίας. Περὶ τοῦ ὁσίου τούτου οὔτε οἱ Συναξαρισταὶ οὔτε τὰ Μηνιαῖα ποιοῦνται λόγον· εἶναι δὲ ἄγνωστος καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος.

Μετὰ τοῦτον μνημονεύεται (ἀριθ. 89) Κλήμης ὁ Στυλίτης ὁ ἐν τῷ Σαγματίῳ (τῆς Βοιωτίας) ἀσκήσας († 953). Καὶ τούτου ἡ μνήμη ἀποσιωπᾶται εἰς τοὺς Συναξαριστὰς καὶ τὰ Μηναῖα· εὕρηται ὅμως τούτου Ἀκολουθία [5] εἰς τοὺς Λαυριωτικοὺς κώδ. Ε 152 φ. 334 καὶ Γ 12 φ. 82β. Ἐν τῷ πολυτίμῳ καὶ ἀρχαίῳ τούτῳ ἁγιολογικῷ μνημείῳ ὑμνολογεῖται ὡς πνευματοφόρος ἐπὶ στύλου ὑψηλοῦ ἀναβὰς καὶ ἀσκητικώτατος φανείς, ὡς στύλος τῶν μοναζόντων ἀκλινὴς καὶ ἔργα φωτὸς διαπραξάμενος· ἐν δὲ τῷ Κοντακίῳ ὡς «ἀνδρείᾳ ψυχῆς τὸ ὄρος τὸ Σαγμάτιον ἐν στύλῳ στενῷ μονάσας προθυμότατα τὸν χορὸν ἐκόσμησας τῶν ὁσίων, Κλήμη ὁσιώτατε».

Μετὰ τὴν ἀναγραφὴν τεσσάρων πλησιοχώρων ἁγίων μεταγενεστέρως προστεθεῖσαν ἐν τῷ Συνοδικῷ, πιθανῶς ὑπὸ τῶν Ἁγιορειτῶν, ἤτοι τοῦ ὁσίου Ἀθανασίου τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς Λαύρας ἐν Ἁγίῳ Ὄρει, Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, Παύλου τοῦ ἐν τῷ Λάτρῳ καὶ Λαζάρου τοῦ ἐν τῷ Γαλησίῳ ὄρει ἀσκήσαν-

---

[1] Ἴδ. Βυζαντικὰ Χρονικὰ Πετρουπόλεως, τ. ΚΑ΄, 20. Εἰς τοῦτον γράφει καὶ Μιχαὴλ ὁ Ἀκομινάτος. Λάμπρου, Μιχ. τοῦ Ἀκομινάτου τὰ σῳζόμενα, τ. Β΄, 24.

[2] Ἴδ. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, Ὁ ὅσιος Λουκᾶς ὁ νέος, ἐν Θεολογίᾳ, τ. ΙΓ΄, 193 - 223.

[3] Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, Ὁ ὅσιος Μελέτιος ὁ νέος, ἐν Ἀθήναις, 1935.

[4] Ἴδ. Χ. Παπαοικονόμου, Ὁ πολιοῦχος τοῦ Ἄργους ἅγιος Πέτρος, ἐν Ἀθήναις, 1908. Π. Ζερλέντου, Αἱ μητροπόλεις Χριστιανουπόλεως καὶ Ἄργους καὶ Ναυπλίας, ἐν Ἀθήναις, 1922, σ. 19.

[5] Ἀκολουθία τοῦ Κλήμεντος «τοῦ ἀσκήσαντος ἐν τῷ ὄρει Σαγματᾶ τῆς Βοιωτίας» ἐξεδόθη δαπάνῃ τοῦ ἡγουμενοσυμβουλίου τῆς μονῆς τῆς Μεταμορφώσεως τῆς ἐπιλεγομένης Σαγματᾶ, ἐν Ἀθήναις, 1896.

τος, ἐπιφέρεται Δανιὴλ ὁ ἀσκητὴς καὶ στυλίτης ὁ ἐν τῇ πόλει Εὐβοίας ἐν τῇ μονῇ τοῦ Καλυβίτου ἀσκήσας (ἀρ. 94). Ἄγνωστος καὶ οὗτος εἰς τοὺς Συναξαριστὰς γνωρίζεται νῦν πρῶτον ἐκ τοῦ ἡμετέρου Συνοδικοῦ, καθὼς καὶ ἡ ἐν Εὐβοίᾳ μονὴ τοῦ Καλυβίτου, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ στυλίτης οὗτος ἐμόνασεν.

Συναριθμεῖται μετὰ τοῦτον (ἀριθ. 95) Νικόλαος ὁ μοναχὸς καὶ ὁσιώτατος ἡγούμενος τοῦ Νέτακος ἢ κατὰ τὸν κώδ. τῆς Χάλκης τοῦ Ἔτακος. Καὶ ὁ ἅγιος οὗτος τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος παραμένει ἄγνωστος. Πιθανὸν νὰ εἶναι ὁ συνασκητὴς τοῦ ὁσίου Μελετίου ἐν τῇ παρὰ τὰς Θήβας μονῇ τοῦ ἁγίου Γεωργίου, τὸν ὁποῖον, ἀναχωρήσας εἰς τὸ ὄρος τῆς Μυουπόλεως ὁ Μελέτιος, κατέλιπεν ὡς ἡγούμενον τοῦ ἁγ. Γεωργίου [1].

Ἐν τέλει (ἀριθ. 96) ἐπιφέρεται ἕτερος ὅσιος Λουκᾶς, ἡγούμενος τῶν Συνοικίων, ἄγνωστος καὶ οὗτος εἰς τοὺς Συναξαριστὰς καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος. Τοὺς εἰς λήθην περιπεσόντας τούτους ἁγίους ὀφείλει ἡ ἐκκλησία νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν ζωήν· τῇ βοηθείᾳ δὲ τῶν ἀρχαιολόγων θὰ ἐπιτευχθῇ ὁ προσδιορισμὸς τῶν τόπων, εἰς οὓς οἱ ἅγιοι οὗτοι ἔστησαν τοὺς στύλους καὶ τὰ ἡσυχαστήρια αὐτῶν καὶ θὰ ἐνισχυθῇ ἔτι μᾶλλον ἡ ἰδέα ὅτι ὁ μοναχικὸς βίος ἐν Ἑλλάδι κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἦν ἐν τῇ πλήρει ἀκμῇ αὐτοῦ καὶ ἀνέδειξε τόσους στυλίτας καὶ ἀσκητὰς ἁγίους ὅσους ἀναγράφει καὶ μακαρίζει τὸ ἡμέτερον Συνοδικόν. Ἡ μνεία τῶν ἀνωτέρω ἐν Εὐβοίᾳ διαλαμψάντων ἀσκητῶν θὰ βοηθήσῃ ἴσως πρὸς ἀνακάλυψιν τῆς ἐπισκοπῆς, εἰς ἣν ἀνήκει τὸ Συνοδικόν. Τὸν προσδιορισμὸν αὐτῆς, στερούμενοι τῶν ἀπαραιτήτων πηγῶν, ἀναμένομεν παρὰ τῶν εἰδικῶς περὶ τὰ τοιαῦτα ἀσχολουμένων, εἰς τοὺς ὁποίους τὸ παρὸν Συνοδικὸν παρέχει χρήσιμα στοιχεῖα πρὸς τελικὴν λύσιν τοῦ ζητήματος.

Τὸ Συνοδικὸν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος φαίνεται συντεταγμένον περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΒ΄ αἰῶνος καὶ ὡρισμένως ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀνδρονίκου τοῦ Α΄ (1183 - 1185), διότι τελευταῖος ἐν τῷ Συνοδικῷ μνημονευόμενος αὐτοκράτωρ εἶναι Ἀλέξιος ὁ Β΄ (1180 - 1183). Ἀντιθέτως ὁ τῶν πατριαρχῶν κατάλογος ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ Ἰγνατίου, λήγει εἰς τὸν πατριάρχην Νικόλαον τὸν Γ΄ τὸν Γραμματικὸν (1081 - 1111), ἐνῷ ὁ κατάλογος τῶν μητροπολιτῶν Ἀθηνῶν λήγει εἰς τὸν Ἰωάννην, τὸν διάδοχον τοῦ Ἁγιοθεοδωρίτου Νικολάου (1166 - 1176). Ἡ ἀπουσία ἐκ τοῦ Συνοδικοῦ τῶν ὀνομάτων δώδεκα πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως, Ἰωάννου Θ΄ τοῦ Ἀγαπητοῦ (1111 - 1134), Λέοντος, Μιχαήλ, Κοσμᾶ Β΄, Νικολάου Δ΄, Θεοδότου, Νεοφύτου Α΄, Κωνσταντίνου Δ΄, Λουκᾶ τοῦ Χρυσοβέργη, Μιχαὴλ Γ΄, Χαρίτωνος καὶ Θεοδοσίου Α΄ (1178 - 1183) καὶ μάλιστα τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐν ἁγίοις κατεταγμένου Ἰωάννου τοῦ Θ΄ τοῦ Ἀγαπητοῦ [2], δύναται νὰ ὑποστηρίξῃ καὶ ἄλλην ἄποψιν, ὅτι πολὺ πιθανὸν

[1] Ἰδ. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ὁ ὅσιος Μελέτιος ὁ νέος, σ. 14.

[2] Ἡ τούτου μνήμη γεραίρεται τῇ 18 Ἰουλίου.

νὰ συνετάχθη τοῦτο κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΒ΄ αἰῶνος καὶ δὴ κατὰ τὴν πατριαρχείαν Ἰωάννου τοῦ Ἀγαπητοῦ, ἡ δὲ ἐν τῷ Συνοδικῷ προσθήκη τῶν βασιλέων ἀπὸ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ (1081 - 1118) μέχρι Ἀλεξίου τοῦ Β΄ (1180-1183), καθὼς καὶ τῶν μητροπολιτῶν Ἀθηνῶν Νικηφόρου, Λέοντος, Γεωργίου, Νικολάου καὶ Ἰωάννου νὰ ἐγένετο μεταγενεστέρως. Τοῦτο οὐδόλως ἀποκλείεται, ἀφοῦ ἐν τῷ Συνοδικῷ προσετέθησαν κατὰ μὲν τὸν ΙΓ΄ αἰῶνα τὰ ὀνόματα τῶν πατριαρχῶν Ἀρσενίου τοῦ Αὐτωρειανοῦ, Ἰωσὴφ τοῦ Α΄ καὶ δὴ ἐν ἀταξίᾳ χρονολογικῇ μετὰ τὸ ὄνομα τοῦ ἱεροῦ Φωτίου, καὶ Γερμανοῦ τοῦ Β΄ (1222-1240), κατὰ δὲ τὸν ΙΔ΄ αἰῶνα τὸ ὄνομα Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης. Ἀλλ᾽ εἴτε οὕτως εἴτε ἄλλως τὸ Συνοδικὸν συνετάχθη κατὰ τὸν ΙΒ΄ αἰῶνα.

Παρίσιοι, κατὰ μῆνα Μάρτιον 1937.

† Ο ΠΡ. ΛΕΟΝΤΟΠΟΛΕΩΣ ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΗΣ

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΙΣ ΤΑΣ ΝΕΑΡΑΣ ΤΟΥ ΛΕΟΝΤΟΣ ΤΟΥ ΣΟΦΟΥ [1]

'Από τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς ὑπάρξεως τῶν κοινωνιῶν δημιουργεῖται τὸ ζήτημα τῆς κοινωνικῆς διαφοροποιήσεως. 'Από ταύτης μέχρι τῆς συγκροτήσεως χωριστῶν κοινωνικῶν τάξεων ἡ ἀπόστασις εἶναι μικρά. Διὰ τῆς δημιουργίας ὅμως τῶν τελευταίων καὶ τῆς συμπαρομαρτούσης συνειδητοποιήσεως τῶν ἰδιαιτέρων συμφερόντων, ἠθικῶν καὶ οἰκονομικῶν, ἑκάστης ἐξ αὐτῶν καὶ τῆς μικρᾶς ἢ μεγάλης ἀντιθέσεως τῶν συμφερόντων αὐτῶν πρὸς τὰ συμφέροντα τῶν ἄλλων κοινωνικῶν τάξεων ἐκδηλοῦται τὸ κοινωνικὸν ζήτημα, τὸ πρόβλημα δηλαδὴ τῆς ἁρμονικῆς ἐν κοινωνίᾳ συμβιώσεως τῶν ἰσχυρῶν μὲ τοὺς ἀδυνάτους, τῶν πλουσίων μὲ τοὺς πτωχούς. 'Αναλόγως τῆς ἰδιαιτέρας ἑκάστοτε συγκροτήσεως τῶν κοινωνικῶν σχηματισμῶν τὸ πρόβλημα ἐμφανίζεται ὑπὸ τὴν πρώτην αὐτοῦ πτυχήν, δηλαδὴ ὡς ζήτημα σχέσεων μεταξὺ ἰσχυρῶν καὶ ἀδυνάτων, ἢ ὑπὸ τὴν δευτέραν, ὡς ἀντίθεσις δηλαδὴ μεταξὺ πλουσίων καὶ πτωχῶν, ἢ τέλος καὶ ὑπ' ἀμφοτέρας. Διὰ τὴν λύσιν αὐτοῦ ἐχρησιμοποιήθησαν ἄλλοτε ἡ πίεσις τῶν ἰσχυρῶν καὶ ἄλλοτε ἡ πρόνοια ὑπὲρ τῶν ἀδυνάτων. Τὸ πρῶτον συνέβη κυρίως ὁσάκις ἡ κρατικὴ ἐξουσία ὑπῆρξε κοινωνικῶς χαλαρά, ἡ δὲ παρέμβασίς της εἰς τὰ κοινωνικὰ πράγματα ἐντελῶς δευτερεύουσα. Τότε οἱ ἰσχυροί, στηρίγματα ἀπώτερα τῆς πολιτείας, ὑπηγόρευον τὸν νόμον των εἰς τοὺς ἀδυνάτους. Τὸ δεύτερον ἀπήντησεν ἐπὶ κρατῶν ἰσχυρῶν καὶ παρεμβατικῶν, ὅτε ἡ ἐξουσία ἀπεμακρύνετο τῶν ὀλίγων καὶ ἐπεχείρει νὰ στηριχθῇ ἢ ἐστηρίζετο ἐπὶ τῶν πολλῶν. 'Εξ οὗ ἡ ἄποψις ὅτι ἡ κοινωνικὴ πολιτικὴ εἶναι δημιούργημα τῶν νεωτέρων χρόνων.

Τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ ἐνάτου αἰῶνος εὗρε τὸ Βυζάντιον μὲ κοινωνικὸν πρόβλημα ἐμφανιζόμενον καὶ ὑπὸ τὰς δύο ὄψεις, καὶ ὡς ζήτημα δηλαδὴ ἰσχυρῶν καὶ ἀδυνάτων καὶ ὡς ζήτημα πλουσίων καὶ πτωχῶν [2]. Ἡ φεουδαρχοποίησις τοῦ κράτους, κατὰ τῆς ὁποίας ἀντέδρασαν ἐπὶ αἰῶνας οἱ Βυζαντινοὶ Αὐτοκράτορες, εἶχεν ἤδη προχωρήσει σοβαρῶς, ἐνισχυομένη ἀπὸ τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας, ἡ ὁποία πάλιν ὄχι ὀλίγον συνετέλει

[1] 'Ανακοίνωσις γενομένη εἰς τὸ ἐν Ρώμῃ Ε' Βυζ. Συνέδριον.

[2] Βλ. ἁδρὰν ἀνάλυσιν τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως εἰς τὸ Βυζάντιον κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Μακεδόνων παρὰ A. Vasiliev, Histoire de l'Empire Byzantin, γαλλ. μετ., Παρίσιοι 1932, τόμ. Α' σελ. 455 ἑπ. καὶ τοῦ αὐτοῦ, On the question of Byzantine feudalism, εἰς τὸ Byzantion VIII (1933), σελ. 584 ἑπ.

εἰς τὴν ἀποπτώχυνσιν τῶν μεσαίων τάξεων, ἥτις, ἐπερχομένη λόγῳ τῶν πολιτικῶν καὶ οἰκονομικῶν συνθηκῶν τῆς αὐτοκρατορίας, ἐπετείνετο καὶ διὰ τῆς εἰς τὴν 'Εκκλησίαν προσηλώσεως τῶν περιουσιῶν τῶν ἀτόμων τῶν ἐπιλεγομένων τὸν μοναχικὸν βίον ἢ διὰ διατάξεων τελευταίας βουλήσεως διατιθεμένων τὴν περιουσίαν των εἰς θρησκευτικὰ καθιδρύματα [1]. 'Εξ ἄλλου ὁ κρατικὸς παρεμβατισμὸς εἰς τὴν οἰκονομίαν, συνδυαζόμενος καὶ μὲ τὴν μορφὴν τῆς συντεχνιακῆς ὀργανώσεως τῶν μεσαίων τάξεων τῶν ἀστικῶν κέντρων [2] παρουσιαζομένης ὡς ἀντιστάθμισμα καὶ ὡς ἀντίδρασις τῆς ἐνισχύσεως τῆς ἐξουσίας τῶν φεουδαρχῶν καὶ τοῦ κλήρου, εἶχε φθάσει εἰς σημεῖα ἀφάνταστα. Προσφυέστατα ἐλέχθη ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο «ὁ παράδεισος τῶν μονοπωλίων, τῶν προνομίων καὶ τοῦ προστατευτισμοῦ» [3]. Τέλος ἡ ἐσωτερικὴ ὀργάνωσις τῆς Αὐτοκρατορίας εἶχεν ἀρκούντως ἰσχυροποιηθῆ εἰς βάρος τῶν διαφόρων τοπικῶν ὀργανισμῶν, ἐνῷ συγχρόνως ἡ ὁμαλωτέρα κατάστασις τῆς Δύσεως προεκάλει μεγάλην ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου, ἐκ τῆς ὁποίας πολλὰ ἐπὶ τοῦ παρόντος ὠφελεῖτο ἡ πρωτεύουσα τῆς 'Ανατολῆς [4].

Τὸν Αὐτοκράτορα Λέοντα τὸν Σοφὸν ἀνερχόμενον εἰς τὸν θρόνον τὰ πάντα προώριζον διὰ τὸν ρόλον τοῦ κοινωνικοῦ μεταρρυθμιστοῦ τῆς φθινούσης Αὐτοκρατορίας· αἱ ἀνωτέρω περιγραφεῖσαι κοινωνικαὶ συνθῆκαι [5] ἡ ὑπὸ τῶν 'Ισαύρων γενομένη προσπάθεια ἀναπροσαρμογῆς τῶν κοινωνικῶν

[1] Βλ. A. Vogt, Basile Ier et la civilisation byzantine à la fin du IXe siècle, Παρίσιοι 1908, σελ. 375 ἑπ. καὶ 381 ἑπ. καὶ St. Runciman, La civilisation byzantine (330-1453), γαλλ. μετ., Παρίσιοι 1934, σελ. 221. Οἱ ἀγῶνες κατὰ τῆς φεουδαρχοποιήσεως ἐκδηλοῦνται εἰς τὴν Βυζαντινὴν νομοθεσίαν μὲ σειρὰν ποικίλων μέτρων ὑπὲρ τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας, ἀπὸ τῆς εἰς τὸν Διοκλητιανόν, κακῶς κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἀποδιδομένης διατάξεως τοῦ Κώδ. 4,44,2 περὶ διαρρήξεως τῆς ἀγοραπωλησίας λόγῳ βλάβης μέχρι τῆς περιλαλήτου νεαρᾶς περὶ προτιμήσεως Ρωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ, τοῦ 922. Πρβλ. F. Lot, La fin du monde antique et le début du moyen âge, Παρίσιοι 1927, σελ. 149 ἑπ. καὶ Ch. Diehl-G. Marçais, Histoire du moyen âge, τόμ. Γ'. Παρίσιοι 1936, σελ. 523 ἑπ.

[2] Βλ. περὶ ταύτης G. Zoras, Le corporazioni bizantine; Studio sull' 'Επαρχικὸν βιβλίον dell'Imperatore Leone VI, Ῥώμη 1931, ἰδίως σελ. 151 ἑπ. καὶ Α. Χριστοφιλοπούλου, Τὸ 'Επαρχικὸν βιβλίον Λέοντος τοῦ Σοφοῦ καὶ αἱ Συντεχνίαι ἐν Βυζαντίῳ, 'Αθῆναι 1935, ἰδίως σελ. 36 ἑπ.

[3] Βλ. J. Nicole, Le livre du Préfet ou l'édit de l'Empereur Léon le Sage sur les corporations de Constantinople, Γενεύη 1894, σελ. 11. Πρβλ. A. Andréadès, Byzance, paradis du monopole et du privilège, εἰς τὸ Byzantion IX (1934), σελ. 171 ἑπ. καὶ Chr. Macri, L'organisation de l'économie urbaine dans Byzance sous la dynastie de Macédoine, Παρίσιοι 1925.

[4] Βλ. Runciman, Ἔνθ. ἀν., σελ. 47 καὶ Ch. Diehl-G. Marçais, Ἔνθ. ἀν. σελ. 508 ἑπ., 519 ἑπ.

[5] Βλ. γενικῶς A. Vogt, Ἔνθ. ἀν., σελ. 380.

θεσμῶν καὶ τῶν οἰκονομικῶν σχέσεων[1] ἡ μεγάλη του τέλος μόρφωσις καὶ ὁ βαθὺς χριστιανικὸς ἀνθρωπισμός του[2]. Ἐξεπλήρωσε τὸν ρόλον του αὐτόν;

Τὸ κύριον μέσον τὸ ὁποῖον διαθέτει ἡ πολιτεία διὰ τὴν παρέμβασίν της εἰς τὰ κοινωνικὰ ζητήματα καὶ τὴν ἐφαρμογὴν κοινωνικῆς πολιτικῆς εἶναι ἡ νομοθεσία. Ἂς ἴδωμεν ἂν ἡ Νομοθεσία Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, ἰδίᾳ δὲ ἐκείνη ἡ ὁποία ἀποδίδεται, μᾶλλον εὐλόγως, εἰς τὸν ἴδιον αὐτοῦ κάλαμον[3], αἱ «Νεαραὶ» αὐτοῦ διατάξεις, ἐμπνέωνται ἀπὸ διάθεσιν καὶ ἀπὸ ἀρχὰς κοινωνικῆς πολιτικῆς.

Διὰ τὴν ἐξέτασιν τοῦ ζητήματος οὐδεμίαν ἀσκεῖ ἐπίδρασιν ἡ ἀμφισβήτησις ἂν αἱ Νεαραὶ τοῦ Λέοντος ἔτυχον ἀληθῶς πρακτικῆς ἐφαρμογῆς ἢ ὄχι[4]. Ἀρκεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι ὀφείλονται εἰς αὐτόν. Καὶ οἱ στοχασμοί, ποὺ ἀκολουθοῦν, δὲν ἀναφέρονται εἰς τὴν κοινωνικὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντίου, προσπαθοῦν μόνον νὰ φωτίσουν μίαν πτυχὴν τῆς προσωπικότητος ἑνὸς μεγάλου Βυζαντινοῦ.

Εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι τὰς Νεαρὰς διατρέχει εἰλικρινὴς καὶ βαθεῖα ἀνθρωπιστικὴ διάθεσις. Διάθεσις ὅμως περισσότερον μυστικοπαθοῦς φιλοσόφου, παρὰ ὀξέος παρατηρητοῦ τῶν κοινωνικῶν πραγμάτων. Τὴν σκέψιν τοῦ Λέοντος ἀπασχολεῖ ἡ δικαιοσύνη συνδυαζομένη μὲ τὴν πηγάζουσαν ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν ἠθικήν. Λέγει πράγματι οὗτος ἐν Νεαρᾷ 61:

«Ὡς ἦν μακάριον καὶ τῷ βίῳ σωτήριον τὴν εὐθεῖαν τοῦ δικαίου τρίβον βούλεσθαι τοὺς ἀνθρώπους βαδίζειν· οὐ γὰρ οὔτε νομοθέταις ἐδέησεν αὐστηρίαν ἐνδείξασθαι, οὔτε τιμωροὶ νόμοις εἰς χαλεπότητα κινδύνων τινὰς περιίστων· νῦν δ' ὑπαρχούσης λυσιτελοῦς καὶ σωτηρίου τῆς δικαίας πορείας, οὐκ ἐθέλουσι τῶν ἀνθρώπων οἱ πλεῖστοι ταύτην πορεύεσθαι, ἀλλ' ὡς ἐπίπονον καὶ τραχεῖαν καὶ ταλαιπωρίαν φέρουσαν τοῖς ὁδίταις ἐκκλίνουσιν· εἰσὶ γάρ, εἰσίν, οἷς ἀρέσκει τὰ χείριστα, καὶ ταύτης μὲν ἀπονεύοντες, πρὸς δὲ τὴν ἧς ἐπέστρωται ἄκανθα συχνὴ ἀδικίαν καὶ ἧς πρὸς ἀπωλείας κρημνοὺς ἐλαύνουσιν οἱ ὁδῖται προθύμως βαδίζοντες· ὧν καὶ τὸ ἄτακτον ὅρμημα κολάζειν οἱ πάλαι δικαιώσαντες, ὥσπερ τινὶ χαλινῷ τῷ νόμῳ ἔθεντο γνώμην ἀναχαιτίζειν».

[1] Βλ. Zachariae von Lingenthal, Geschichte des griechisch-römischen Rechts, 3η ἔκδ. Βερολῖνον 1892, σελ. 251 ἑπ. Πρβλ. Vogt, Ἔνθ. ἀν., σελ. 382 ἑπ.

[2] Βλ. Beck-Zepernick, De Novellis Leonis Augusti et philosophi earumque usu et auctoritate liber singularis, Χάλλη 1779, σελ. 49 ἑπ., 311 ἑπ., κλπ., A. Vogt, The Macedonian Dynasty from 867 to 976 a.D. ἐν The Cambridge Médieval History, IV, σελ. 54 ἑπ. Πρβλ. H. Monnier, Les Novelles de Léon le Sage, Bordeaux-Paris 1923, σελ. 211 ἑπ. καὶ C. A. Spulber, Les Novelles de Léon le Sage, Cernâuţi 1934, σελ. 41 ἑπ.

[3] Βλ. Monnier, Ἔνθ. ἀν., σ. 4 ἑπ. Κατὰ τὸν Spulber, Ἔνθ. ἀν., σ. 63, αἱ Νεαραὶ ἀποτελοῦν τὴν βαθυτέραν ἐκδήλωσιν τῆς πνευματικῆς δράσεως τοῦ Λέοντος. Τῆς ἐν γένει ὅμως πνευματικῆς δράσεως καὶ ἀξίας τοῦ Αὐτοκράτορος πολλοὶ ὑπάρχουν κατακριταί. Βλ. π.χ. Ed. Gibbon, The History of the Decline and Fall of the Roman Empire, VI, Λονδῖνον 1908, σελ. 99 καὶ Vogt et Hausherr, Oraison funèbre de Basile I par son fils Léon le Sage, Ῥώμη 1932, σελ. 8.

[4] Βλ. Vogt καὶ Hausherr, Ἔνθ. ἀν. σελ. 33 ἔνθα διευρύνεται ἡ ἀρχικὴ ἀμφιβολία τοῦ Κουϊακίου (Obs. XVII, 31) καὶ ὑποστηρίζεται ὅτι «μᾶλλον σοφὸς ἢ ἀρχηγὸς Κράτους (ὁ Λέων) διῆλθε τὸν βίον του ἐφευρίσκων νόμους... τὸ νομοθετικὸν ἔργον τοῦ Λέοντος εἶναι εἰκονικόν, ἐν τῇ ἐννοίᾳ ὅτι, ἐξαιρέσει μιᾶς ἢ δύο περιπτώσεων, οἱ νόμοι του εἶναι σχολικὰ γυμνάσματα καὶ σπουδαστηριακαὶ ἐργασίαι καὶ ὄχι νόμοι πραγματικοὶ τεθέντες ἀληθῶς εἰς ἐφαρμογὴν ἢ ἐκδοθέντες κἄν». Ἐναντίον τῆς ἐκδοχῆς αὐτῆς δριμὺς ἐπέρχεται τελευταῖος ὁ Spulber παρ' ᾧ, ἔνθ. ἀν., σελ. 83 ἑπ., καὶ 106 ἑπ., βλ. τὰ διάφορα ἐπὶ τοῦ ζητήματος ἐπιχειρήματα.

Ἡ προσήλωσίς του εἰς τὸν θεῖον νόμον δὲν τὸν ἐμποδίζει βέβαια, ν' ἀντιλαμβάνεται τὰς ἀνάγκας τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν. Οὕτω λέγει ἐν Νεαρᾷ 83, τῆς ὁποίας ἡ ἐπίδρασις φαίνεται εἰς τὰ Βασιλικά:

«Καλὸν μὲν ἦν καὶ σωτήριον τοῖς τοῦ πνεύματος νόμοις ῥυθμιζόμενον τὸ ἀνθρώπινον μηδὲν ἀνθρωπίνης προσδεῖσθαι παραγγελίας· ἐπεὶ δὲ πρὸς τὸ ὕψος τοῦ πνεύματος οὐκ ἐστὶ παντὸς ἐπαρθῆναι οὐδὲ τοῦ θείου νόμου τὸ ἀπήχημα δέξασθαι, ἀλλ' εὐαρίθμητοι πάνυ οὓς ἐκεῖ ἄγει τῆς ἀρετῆς ἡ ἀνάβασις, ἀγαπητόν, εἰ καὶ κατὰ νόμους ἀνθρωπίνους βιώσειε. τοὺς λεγομένους τῶν δανείων τόκους πανταχοῦ τοῦ πνεύματος ἡ ψῆφος ὑπὸ κατάκριμα τίθεται, καὶ τοῦτο συνιδὼν ὁ ἀείμνηστος ἡμῶν βασιλεὺς καὶ γονεὺς τὴν καταβολὴν τῶν τόκων οἰκείῳ διέγνω κωλύειν θεσπίσματι. γίνεται οὖν τοῦτο δι' ἄρα πενίαν ὑπόθεσις οὐ πρὸς τὸ ἄμεινον, ὅπερ ἦν σκοποῦ τῷ νομοθέτῃ, πρὸς δὲ τὸ χεῖρον φέρουσα. οἱ γὰρ πρὶν ἐλπίδι τῶν τόκων πρὸς τὸ δάνειον πρόθυμοι, τεθέντος τοῦ νόμου τὸ μηδὲν δύνασθαι κέρδος ἐξάγειν ἐκ τοῦ δανείσματος ἀφιλάνθρωποί τινες καὶ ἀμείλικτοι πρὸς τοὺς δεομένους τῆς τοιαύτης φιλανθρωπίας καθίστανται. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὅρκων προβλήσεις καὶ κατὰ τὸ εἰκὸς ἀθετήσεις ἐντεῦθεν ὁρῶνται αἰτίαν λαμβάνοντα, καὶ ἁπλῶς διὰ τὴν ἐπιπολάζουσαν ἐν βίῳ κακίαν ἡ ἀρετὴ τοῦ νόμου οὐ μόνον οὐκ ὤνησεν, ἀλλὰ καὶ προσεζημίωσεν».

Εἶναι προφανὲς ὅτι εἰς τὸν πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν αὐτὸν πραγματισμὸν τοῦ Λέοντος πρέπει ν' ἀποδοθοῦν αἱ περὶ τῶν δούλων διατάξεις του. Πράγματι, αἱ διατάξεις αὐταὶ δὲν εἶναι ἐλευθεριώτεραι τῶν πρὸ αὐτοῦ ἰσχυουσῶν. Οἱ δοῦλοι εἶναι κτῆμα τῶν ἐλευθέρων ἀνθρώπων. Ἀλλ' ἡ ἐλευθερία δὲν εἶναι κατὰ τὴν σκέψιν τοῦ ἐστεμμένου νομοθέτου κάτι τὸ φυσικόν, τὸ συνδεόμενον μὲ τὴν ἀνθρωπίνην προσωπικότητα. Εἶναι ἁπλῶς ἀγαθὸν πολλαχῶς μὲν καὶ πολλάκις ὑμνούμενον ἀπὸ τὸν Αὐτοκράτορα, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ ὁποίου οὐδὲν οὗτος οὐσιαστικὸν πράττει. Προσπαθεῖ μόνον νὰ συμβιβάσῃ τὸν θεσμὸν τῆς δουλείας πρὸς τοὺς βασικοὺς θεσμοὺς τῆς Ἐκκλησίας ὡς π.χ. πρὸς τὸν μοναχικὸν βίον λέγων ἐν Νεαρᾷ 10:

«Ὅσον τίμιον τὸ τοῦ μονάδους βίου ἐπάγγελμα καὶ οἱ τὸν χρηστὸν ἐκεῖνον καὶ μακάριον ζυγὸν ἀναλαμβάνοντες ὁποίας εἰσὶν αἰδοῦς ἄξιοι καὶ

τιμῆς, ἴσμεν καὶ αὐτοί· οὔκουν οὐδ᾽ ἐπ᾽ ἀθετήσει αὐτοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον ἀθετήσεως ἐξαιρούμενοι ταῦτα διαθεσπίζειν διέγνωμεν καὶ ἀποφαινόμεθα. ὅσον γὰρ θαυμαστὸν καὶ θεῖον, τοσοῦτον δεῖ τούτου μετὰ θαυμαστῆς ὅσης εὐλαβείας ἐφάπτεσθαι, ἀλλὰ μὴ κακογνωμοσύνης πρόφασιν τὸ τῆς μοναδικῆς πολιτείας ποιεῖσθαι σεβάσμιον. πῶς γὰρ οὐκ ἔστι κακογνωμοσύνης, δρασμῷ τοῦ οἰκείου δεσπότου πρὸς ἐκείνην τὴν πολιτείαν ἔρχεσθαι τὸν οἰκέτην; ἐπεὶ οὖν τοῖς πρότερον νενομοθέτηται περὶ δούλων ἀποδιδρασκόντων καὶ οὕτω πρὸς τὸν μονήρη βίον ἐρχομένων, μέχρι τοῦ μὲν τρίτου χρόνου δήλου γεγονότος τοῦ φυγάδος ἐξουσίαν ἔχειν τὸν δεσπότην τοῦ σχήματος ἀπογυμνώσαντα ἀναλαμβάνειν αὐτόν, τρίτου δὲ παρελάσαντος χρόνου ἐν τῷ ἀφανεῖ διάγοντος, εἰ μετὰ ταῦτα πρὸς ἐμφάνειαν κατασταίη, κρείττω αὐτὸν ὑπάρχειν τῆς δεσποτικῆς ἐξουσίας καὶ παρὰ τὴν ἐκείνου γνώμην χρηματίζειν ἐλεύθερον [1]».

Τοὐναντίον ὅμως δὲν ἀρκεῖ ὁ πραγματισμὸς αὐτὸς διὰ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἀπέναντι τῶν ἀνισχύρων καὶ τῶν πτωχῶν διαγωγὴν τοῦ Λέοντος. Ἂν ἡ δουλεία ἦτο ἐκ τῶν βασικῶν κοινωνικῶν θεσμῶν, τῶν ὁποίων δὲν εἶναι εὔκολος ἡ περιστολὴ ἢ ἡ κατάργησις ἄνευ κλονισμῶν, διὰ τοὺς πολιτικῶς καὶ οἰκονομικῶς ἀδυνάτους ἦτο εὐκολωτέρα ἡ βαθμιαία μέν, συστηματικὴ ὅμως πρόνοια. Ὁ συνεχιστὴς τοῦ Θεοφάνους καὶ ὁ Κεδρηνὸς τονίζουν ἰδιαιτέρως τὰς προσπαθείας τὰς ὁποίας κατέβαλεν ὁ Βασίλειος ὁ Μακεδὼν διὰ νὰ ἐξισώσῃ τοὺς ἀδυνάτους πρὸς τοὺς ἰσχυρούς. Τοῦτο ἄλλωστε ἐπέβαλλε τὸ συμφέρον τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας. Τοὐναντίον εἰς τὰς Νεαρὰς τοῦ Λέοντος οὐδεμία ἀπαντᾷ διάταξις σοβαρῶς διευκολύνουσα τὴν ἐξίσωσιν αὐτήν. Ἡ ἰσότης ἀπέναντι τοῦ νόμου θεωρητικῶς μόνον ἀναγνωρίζεται: «ὥσπερ γὰρ ἐπὶ ἄρχοντος ἀρετῆς, οὕτω καὶ ἐπὶ νόμων ὀφείλομεν κοινῇ τοῦ ἐκεῖθεν ἀπολαύειν καλοῦ ἅπαν τὸ ἀρχόμενόν τε καὶ ὑποκείμενον» [2]. Οὐδεμία ὅμως γίνεται πραγματικὴ προσπάθεια δημιουργίας ἀληθοῦς ἰσοπολιτείας.

---

[1] Εἰς τὴν Νεαρὰν 40 ὁ Λέων καταβάλλει τὴν προσπάθειαν νὰ ὠφελήσῃ τοὺς δούλους ἀπὸ τὴν ἀτυχίαν τοῦ κυρίου των, ὁρίζων ὅτι «εἰ δ᾽ ἡ τέλειος ἐπιστᾶσα τοῦ βίου ἡμέρα ἐξ ἀνθρώπων ἀδιάθετον ἀφανίσοι τὸν ἄνθρωπον (αἰχμάλωτον), παρόντων μέν τινων οἷς ὁ κλῆρος διαφέρει ἀνιόντων ἢ κατιόντων, πρὸς αὐτοὺς ἡ περιουσία πορεύσεται, μὴ ὄντων δέ τινων προσώπων πρὸς οὓς ἡ κληρονομία ὁρᾷ τῶν τοῦ ἐξ ἀνθρώπων ἀφανισθέντος αἰχμαλώτου πραγμάτων (φημὶ δὲ μήτε οὓς ἀνιόντας μήτε οὓς κατιόντας οἰκειοῦται τὸ τοῦ τεθνηκότος γένος) πρότερον σκοπεῖν μὲν κελεύομεν, εἴ τισιν ὑπόχρεως ἦν, καὶ τῶν χρεῶν ὑπεξαιρουμένων τὰ παραλειπόμενα πράγματα διχῇ διαιρεῖσθαι εἴς τε τρίτον καὶ δίμοιρον, καὶ τὸ μὲν τρίτον εἰς τὴν περὶ ψυχῆς διανομὴν ἀφορίζειν, τοῦ δὲ ἑτέρου μέρους ἐν τοῖς βασιλείοις ταμείοις γίνεσθαι τὴν ἀνάληψιν ἄνευ μέντοιγε τῶν οἰκετῶν». Τὴν διάταξιν ταύτην ἐπεξέτεινεν ἐπὶ παντὸς προσώπου θνήσκοντος ἀδιαθέτου ἄνευ παίδων Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος διὰ νεαρᾶς αὐτοῦ, ἣν βλ. ἐν Lingenthal, - Ζέπου, Jus, Α' σελ. 235.

[2] Νεαρὰ 27.

Τὸ αὐτὸ δέον νὰ λεχθῇ καὶ ὡς πρὸς τοὺς πτωχούς. Ἡ πενία πολλάκις τονίζεται ὡς κακὸν μέγα καὶ δὴ οὐ μόνον κακὸν ἀτομικόν, ἀλλὰ καὶ κακὸν κοινωνικόν, διότι «τοὺς στενοχωρουμένους πολλάκις τολμᾶν προάγει ἀτόλμητα» [1]. Κατὰ γενικὸν ὅμως κανόνα δὲν ἀπαντοῦν μέτρα σοβαρὰ προστασίας κατ᾽ αὐτῆς. Δύο διατάξεις φαίνονται ἀποβλέπουσαι καὶ εἰς τὴν προστασίαν τῶν οἰκονομικῶς ἀσθενεστέρων, συγχρόνως δὲ καὶ εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας, αἱ νεαραὶ 114 καὶ 13. Διὰ τῆς πρώτης, περὶ τῆς αὐθεντικότητος τῆς ὁποίας ὑπάρχουν ἄλλωστε ἀμφιβολίαι [2], ἀναγνωρίζεται κατὰ βάσιν ὅτι «ἔξεστι τῷ κατέχοντι ἀκίνητον διαπιπράσκειν πρὸς ὃ ἄρα βούλεται πρόσωπον ἀνεπικωλύτως τε καὶ ἀνεπιφωνήτως... εἰ γὰρ ὁ πένης καὶ ὁ πτωχὸς καὶ πράγματος μὴ εὐπορῶν, βουλόμενος τὸ οἰκεῖον ἐκποιήσασθαι ἀκίνητον, οἱ πλησιάζοντες δὲ ὑπούλως τὰ σήμερον καὶ αὔριον ἐνδεχόμενοι τῷ πτωχῷ καὶ πένητι τὸ οἰκεῖον καταλίποιεν ἀκίνητον εἰ οὐδὲν ὁ πλησιάζων ἀναλάβηται πάνυ τῇ βασιλείᾳ μου λογίζεται ἄδικον· διὸ καὶ διορίζεται πᾶσι τοῖς ἀπόροις καὶ πτωχοῖς τὰ μὴ δυνάμενα κατέχειν ἀκίνητα ἐκποιεῖσθαι ἀποτιμώμενα, καὶ τὸν ἐξωνούμενον καλῶς κατέχειν τὸ ἐξωνηθέν· μέχρις γὰρ τοῦ ἑξαμήνου τοῦ πρώτου χρόνου ἔκκλητον ποιεῖν τοὺς γειτνιῶντας καὶ οὕτως ἀντιστρεφομένους τῆς τιμῆς τῷ ἐξωνησαμένῳ λαβεῖν τὸ τοιοῦτον ἀκίνητον· τούτου δὲ παραδραμόντος καὶ οὕτως οἱ γειτνιῶντες ἀποκλείονται» [3]. Τὸ διὰ τῆς νεαρᾶς 114 καθιερούμενον ἰδιόρρυθμον δικαίωμα προτιμήσεως ὑπὲρ τῶν γειτόνων εἶναι προφανὲς ὅτι ἀτελῶς ἦτο δυνατὸν νὰ προστατεύσῃ πράγματι τὴν μικρὰν ἰδιοκτησίαν, τοὐναντίον δὲ τὸ πιθανώτερον ἦτο νὰ στραφῇ κατ᾽ αὐτῆς. Τοῦτο δὲ φαίνεται ὅτι πράγματι συνέβη καὶ συνεπείᾳ τούτου ἐξεδόθη ἐν ἔτει 967 ἡ διάταξις τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ἡ ἀπαγορεύουσα «τὰς ἐξωνήσεις» μεταξὺ «δυνατῶν» καὶ «πενήτων». «Καὶ τοὺς μὲν δυνατούς, λέγει ὁ Φωκᾶς, ἐκ δυνατῶν μόνον ποιεῖσθαι τὰς ἐξωνήσεις βουλόμεθα, τοὺς δὲ στρατιώτας καὶ πένητας ἐκ τῶν τὴν ὁμοίαν τάξιν λαχόντων αὐτοῖς, καὶ ὥσπερ τούτους ἐκωλύσαμεν τοῦ μὴ ἐξωνεῖσθαι τὰ τῶν δυνατῶν, οὕτως πάλιν ἐκείνους ἀπείργομεν τοῦ μὴ ἐκ πενήτων τε καὶ στρατιωτῶν ἀπόρων ποιεῖσθαι τὰς ἐξωνήσεις, μηδὲ τὴν ὁμοτέλειαν ἢ ἀνακοίνωσιν προσβάλλεσθαι εἰς δικαιοσύνην, ἣν πρὸς ἅπαντας τὴν νομοθεσίαν ποιούμενοι καὶ μὴ τῶν μὲν πλέον κηδόμενοι τῶν δὲ ἔλαττον».

Ἡ διάταξις τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ῥίπτει φῶς ἰδιαίτερον εἰς τὸ ὅλον σύστημα τῆς προτιμήσεως τοῦ Βυζαντινοῦ δικαίου. Ἀποδεικνύει ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν τὴν σαφῆ διάκρισιν μεταξὺ δυνατῶν καὶ ἀδυνάτων, διάκρισιν συμπίπτουσαν, κατ᾽ ἀρχήν, τοὐλάχιστον, εἰς τὴν σκέψιν τοῦ νομοθέτου μὲ τὴν διάκρισιν εἰς πλουσίους καὶ πτωχοὺς καὶ συγχρόνως τὴν προσπάθειαν τοῦ Αὐτοκράτορος

---

[1] Νεαρὰ 96.

[2] Βλ. Zachariae, Geschichte, σελ. 239.

[3] Πρβλ. Τὴν νεαρὰν Ρωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ. Βλ. Monnier, Ἔνθ᾽ ἀν. σελ. 123.

νὰ διατηρήσῃ τὴν κοινωνικὴν αὐτὴν διάκρισιν προστατεύων μὲν τοὺς πένητας ἀπὸ τῆς ὑποδουλώσεώς των εἰς τοὺς πλουσίους, κατοχυρῶν ὅμως καὶ τοὺς δυνατοὺς ἀπὸ τὸν κίνδυνον τῆς ἐξαγορᾶς τῶν κτημάτων των ἀπὸ τοὺς ἀνερχομένους ἀδυνάτους. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἡ διάταξις τοῦ Φωκᾶ κλονίζει τὸν ἐκ πρώτης ὄψεως ὑποτιθέμενον σκοπὸν τῆς νεαρᾶς 114 τοῦ Λέοντος, τῆς προστασίας τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας. Πράγματι εἰς αὐτὴν οὔτε ἀνάλογος πρὸς τὴν διάταξιν τοῦ Φωκᾶ ὑπάρχει ἀπαγόρευσις οὔτε καὶ φαίνεται διαγραφομένη ἡ ἀπαντῶσα εἰς τὴν νεαρὰν τοῦ Λεκαπηνοῦ καὶ βρυδύτερον εἰς τὴν νεαρὰν Βασιλείου τοῦ Β΄ τοῦ 996 προσπάθεια τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν ἀδυνάτων ὑπὸ τῶν δυνατῶν. Πιθανώτερον φαίνεται ὅτι ἡ νεαρὰ τοῦ Λέοντος ἔχει μᾶλλον σύνδεσμον πρὸς τὴν φορολογικὴν θέσιν τῶν κτημάτων εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ ἀποτελεῖ συνδυασμὸν τοῦ περιορισμοῦ τοῦ δικαιώματος τῆς προτιμήσεως τῶν γειτόνων πρὸς τὴν συνδεομένην μὲ τὸ δικαίωμα τοῦτο φορολογικὴν ἀλληλεγγύην τῶν ὁμόρων κτημάτων εἰς τὴν ἀναδιοργανωθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Γενικοῦ «ἐπιβολήν» [1].

Διὰ τῆς νεαρᾶς 13 ὁ Λέων προβαίνει εἰς πρᾶξιν δικαιοσύνης ὠφελοῦσαν ἀναμφισβητήτως τοὺς πτωχούς, διότι ἐπιβάλλει εἰς τοὺς προϊσταμένους τῶν εὐαγῶν οἴκων («ἐκκλησιῶν καὶ ξενοκομείων καὶ χηροτροφείων [2] καὶ ὀρφανοτροφείων») τὸν καθορισμὸν ὡρισμένου «εἰσδεκτικοῦ» κατὰ τὴν ἀνανέωσιν τῶν διηνεκῶν ἐμφυτεύσεων, τὰς ὁποίας κατήρτιζον οἱ οἶκοι οὗτοι καὶ δὴ εἰς τὸ διπλάσιον τοῦ ἐμφυτευτικοῦ κανόνος «προσγραφομένης δηλονότι τῆς εἰσφορᾶς ἁπάσης ἐν τοῖς τῆς ἐκδόσεως χάρταις καὶ τῷ οἴκῳ ἀκαινοτομήτου προσαγομένης, ἀλλὰ μὴ πρὸς ἴδιον πορισμὸν τῶν εἰς τὴν προστασίαν καθισταμένην σφετεριζομένης, ὑπόθεσιν ἀνοσίου κέρδους καὶ οὐχὶ τῆς τῶν οἴκων ὠφελείας τὸ πρᾶγμα ποιουμένων αὐτῶν» [3].

Ἐξ ἄλλου αἱ διατάξεις αἱ ἐπιτρέπουσαι τὴν ταφὴν ἐντὸς τῶν πόλεων, διότι οἱ πτωχοὶ δὲν δύνανται νὰ ἐπαρκέσουν εἰς τὰ ἔξοδα τῆς ἐκτὸς τῶν πόλεων ταφῆς, δὲν ἀποτελοῦν βεβαίως μέτρα κοινωνικῆς πολιτικῆς, ὡς δὲν ἀποτελοῦν μέτρα τοιαύτης πολιτικῆς αἱ φροντίδες τοῦ Λέοντος περὶ ἐπεκτάσεως τῆς Κυριακῆς ἀργίας καὶ εἰς τοὺς γεωργοὺς διότι σαφῶς καὶ ἀπεριφράστως τονίζεται ἐν τῇ νεαρῇ 54 ὅτι αὗται ὑπαγορεύονται ἀπὸ καθαρῶς θρησκευτικοὺς λόγους καὶ ἵνα ὁ ἀστικὸς νόμος μὴ ἀντιστρατεύεται πρὸς τὸν νόμον τῶν «κορυφαίων μαθητῶν» [4].

---

[1] Βλ. Monnier, Etudes de droit Byzantin, εἰς τὴν Nouvelle Revue Historique de droit français et étranger, τόμ. 18 (1894) σελ. 485 καὶ 19 (1895) σελ. 100. Ἐπίσης τοῦ αὐτοῦ, Ἔνθ' ἀν. σελ. 124.

[2] Κατ' ἄλλους «γηροτροφείων».

[3] Βλ. τὰς διαφωνίας ἐπὶ τῶν δευτερευόντων σημείων τῆς Ν. 13 εἰς Spulber, Ἔνθ' ἀν. σελ. 150.

[4] Εἰς τὴν νεαρὰν 54 ἡ θρησκοληψία τοῦ Λέοντος ὑπερβαίνει πᾶν ὅριον. Ἀναφερόμενος εἰς τὸν ν. Κώδ. 3,12, 3 (Κωνσταντῖνος) καθ' ὃν «οἱ δικασταὶ πάντες καὶ οἱ δῆμοι τῶν πόλεων καὶ οἱ τεχνῖται πάντες ἐν τῇ Κυριακῇ ἀργείτωσαν· γεωργοὶ δὲ μόνοι ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ γεωργείτωσαν. ἐπειδὴ συμβαίνει πολλάκις αὐτὴν ἐπιτηδειοτέραν εὑρεθῆναι πρὸς ἀροτρίωσιν ἢ πρὸς τὴν τῶν ἀμπέλων γεωργίαν καὶ ἄτοπον ἐστὶν αὐτοὺς κωλύεσθαι τῆς ἐκ τῶν ἀέρων ἀπολαύειν εὐκαιρίας» Βασ. (7,17,19), ἀποφαίνεται ὅτι «ἡ αἰτία τῆς λύσεως τῆς τιμῆς τῆς ἡμέρας ἄλογος. δοκεῖ γὰρ σωτηρίας εἶναι τῶν καρπῶν, ἐστὶ δὲ ἀληθῶς οὐδέν. οὐ γὰρ σπουδαῖον τῆς γεωργίας ἀλλὰ τοῦ καρποδότου ὁ ἔλεος, ἐπειδὰν δοκεῖ τὴν εὐθηνίαν παρέχεται τῶν καρπῶν».

Ἐπίσης δὲν δύνανται ν' ἀποδοθοῦν εἰς κοινωνικοπολιτικοὺς σκοποὺς αἱ διατάξεις τοῦ Λέοντος περὶ νομίσματος καὶ περὶ τόκου, ὑπαγορευθεῖσαι ἀπὸ μόνην τὴν προσπάθειαν τῆς ὁμαλῆς λειτουργίας τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς [1].

Οὔτε ἀκόμη ὑπηρετοῦν τοιούτους σκοποὺς αἱ ὅλως θεωρητικαὶ προτιμήσεις τοῦ Αὐτοκράτορος πρὸς τὰς ἑνώσεις καὶ τοὺς συνεταιρισμούς. Λέγεται μὲν ἀληθῶς ἐν Νεαρᾷ 70, ἡ ὁποία ἄλλωστε καὶ ἀναφέρεται εἰς θέμα ὅλως διάφορον ὡς καὶ ἡ κατωτέρω Νεαρὰ 102:

«Ἁπανταχοῦ τὸ κοινὸν τῆς γνώμης κατόψοι τ' ἄν τις οὓς ἡ κοινωνία συνάπτει ἐν μιᾷ καὶ τοιαύτῃ μοίρᾳ τιθέμενον. Οὕτω γὰρ καὶ συνέμποροι τὸ ἐκ τοῦ κέρδους ἢ τῆς ζημίας ἴσον διαλαγχάνουσιν· καὶ συνοδῖται πολλάκις εὑρήματι περιτυχόντες, εἰ καὶ μὴ κατ' ἴσον ἔβαλον ἐπ' αὐτὸ τὰς τῶν ὀμμάτων βολάς, ὅμως διὰ τὴν ἐκ τῆς ὁδοιπορίας κοινωνίαν κοινὴν τὴν τοῦ εὑρήματος κτῆσιν πεποίηνται· καὶ συστρατιῶται δέ, εἰ καὶ μὴ πάντες σὺν ὁμοίῳ τόνῳ ἐπὶ τοὺς ἐχθροὺς τὰς χεῖρας ἐξέτειναν, ἀλλὰ τῶν ἀριστείων τὴν ἰσότητα φέρουσι».

Καὶ ἐν Νεαρᾷ 102:

«Μέγα τῷ βίῳ χαρίζεται ἡ σὺν φρονήματι καὶ λογισμῷ τῶν πραγμάτων κοινώνησις· καὶ γὰρ καὶ δυνάμεώς τινι παρούσης ἐκ τοῦ κοινωνεῖν ἑτέρῳ παραπλησίως εὐποροῦντι δυνάμεως μᾶλλον ὀνησιμωτέρα καθέστηκεν ἡ δύναμις, καὶ πλουτοῦντες δὲ τρόπον ἄλλον τὸν πλοῦτον κοινοποιήσαντες γλυκύτερον τῆς ἀπὸ τοῦ πλουτεῖν ἀπολαύουσιν εὐπαθείας, καὶ στενοχωρούσης πενίας οὐκ ἀπορήσει παραμύθιον εὑρεῖν ἡ ἐν τοῖς ἔργοις κοινότης, δι' οὗ τὸ σφοδρὸν ἀλυπώτερον εἴη τῆς στενοχωρίας. ἀλλ' ὄντος οὕτω καλοῦ καὶ χρησίμου τοῦ κατὰ βίον κοινωνήματος, ξένη τις ἐνδυομένη κακία ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς οὐ μόνον ἑτέροις ἐμποδὼν καθίσταται πρὸς ὠφέλειαν, ἀλλ' αἱρεῖσθαι πείθει τοὺς θάλποντας αὐτὴν ἀγαπᾶν καὶ τὰ οἰκεῖα καταβλάπτεσθαι, ἢ συγχωρεῖν ἐν τῷ κοινωνῆσαι τοῖς πλησίον προστιθέναι τι κέρδος αὐτοῖς». Ἀλλ'

---

[1] Βλ. τὴν ἀνωτέρω μνημονευομένην Νεαρὰν 83, διὰ τῆς ὁποίας καταργεῖται ἡ ἐν Προχείρῳ XVI, 14, ἀπαγορευτικὴ τῶν τόκων διάταξις, ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι οὔτε γενικῆς ἔτυχεν ἐφαρμογῆς, οὔτε ἄνευ συνεπειῶν διὰ τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν τοῦ τόπου ὑπῆρξε· βλ. Γ. Μαριδάκη, Τὸ ἀστικὸν δίκαιον ἐν ταῖς Νεαραῖς τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων, Ἀθῆναι 1922, σελ. 223 ἑπ. καὶ Gr. Cassimatis, Les intérêts dans la législation de Justinien et dans le droit Byzantin, Παρίσιοι 1931, σελ. 113 ἑπ.

οὐδεμία πρακτικὴ ἐφαρμογὴ ὡς π.χ. στοιχειώδης τις ἀσφάλισις ἀκολουθεῖ τὰς μεγαλοστόμους ταύτας διαπιστώσεις. Ἂς μὴ νομισθῇ δὲ ὅτι τοιοῦτό τι ἦτο ἀδύνατον διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ Νικηφόρος ὁ Γενικὸς ἐνίσχυσε διὰ δανείων τὴν ναυτιλίαν, κατὰ σύστημα ὁμοιάζον πρὸς ἓν εἶδος ἀσφαλίσεως[1].

Τὸ συμπέρασμα εἶναι σαφές. Ὁ φιλόσοφος Αὐτοκράτωρ ἤκουσε μὲν τὴν φωνὴν τῆς θείας διδασκαλίας, δὲν ᾐσθάνθη ὅμως τὸν πόνον τοῦ ἀδυνάτου. Εἰς ἐποχήν, καθ' ἣν εἶχε πλέον ἐπισήμως κυρωθῇ ἡ κατάργησις τῆς ἐξουσίας τῶν τοπικῶν ὀργανισμῶν, τὸ δὲ Κράτος ἀνέλαβε πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν, παρεῖδε οὗτος τὴν κοινωνικὴν ἀποστολὴν τῆς πολιτείας. Εἶναι συνεπῶς δυνατὸν νὰ λεχθῇ ὅτι ἡ αὐστηρὰ κρίσις τοῦ Παπαρρηγοπούλου ὅτι ὁ Λέων «ἐπωνομάσθη μὲν σοφὸς καὶ φιλόσοφος, ἀλλ' ἀπέδειξε δι' ἅπαντος αὐτοῦ τοῦ βίου, τοῦ τε δημοσίου καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ, ὅτι ἡ ψιλὴ παιδεία ἡ περὶ τὰς λέξεις μόνον περιωρισμένη καὶ γεγυμνωμένη πάσης θετικῆς ἀρετῆς εἰς οὐδὲν ἄλλο συντελεῖ ἢ εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ ἐμφανέστερον καὶ μᾶλλον ἀδικαιολόγητον τὴν κακίαν»[2] εἶναι μᾶλλον ἐπιεικής, ἂν ληφθῇ ὑπ' ὄψει τὸ οὐσιαστικὸν περιεχόμενον τῆς νομοθεσίας τοῦ Αὐτοκράτορος, ὁ ὁποῖος εἰς τοὺς νόμους του περισσότερον ἐπρόσεχεν εἰς τὰς ἀφῃρημένας καὶ ὅλως θεωρητικὰς διδασκαλίας παρὰ εἰς τὴν πρακτικὴν οὐσίαν καὶ ἀποστολὴν τῶν θεσμῶν. Καὶ ὑπῆρξαν μὲν ὑπὸ τὴν χριστιανικὴν ἐπίδρασιν ἔργα εὐποιΐας ποικίλα, ταῦτα ὅμως δὲν ὀφείλονται εἰς τὸν Λέοντα[3].

Ὁ Henri Monnier θεωρεῖ τὸν Λέοντα ὡς πρόδρομον τοῦ κοινωνικοῦ χριστιανισμοῦ[4]. Ἡ κρίσις φαίνεται ἐσπευσμένη. Διότι θεωρητικῶς μὲν αἱ ἀπόψεις τοῦ φιλοσόφου ἦσαν κατὰ πολὺ σύμφωνοι μὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ κοινωνικοῦ χριστιανισμοῦ ὅπως οὗτος διεμορφώθη εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους, παρὰ τὰς πολλὰς ἀντινομίας, ἃς παρουσιάζει ἀπὸ ἀπόψεως οἰκονομικῆς ἡ σκέψις του[5]. Ὅμως εἰς τὸ ὅλον οἰκοδόμημα τῆς σκέψεως τοῦ Λέοντος λείπει ὁ κυριώτερος λίθος τοῦ κοινωνικοῦ χριστιανισμοῦ, ἡ προστασία τῶν ἀποχειρωβιώτων, εἰς τὴν ὁποίαν ἐστήριξε τὴν κοινωνικὴν πολιτικὴν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ὁ Ἀρχηγὸς αὐτῆς κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους διὰ τῶν πολυκρότων δύο ἐγκυκλίων Rerum novarum καὶ Quatragesimo anno.

[1] Βλ. Gr. Cassimatis, La dixième «vexation» de l'Empereur Nicéphore, εἰς τὸ Byzantion, VII (1932), σελ. 149 ἑπ.

[2] Βλ. Ἱστορίαν, ἔκδ., 5η, 1925, IV, Α' σελ. 63.

[3] Βλ. Runciman, Ἔνθ. ἀν., σελ. 93 καὶ 211. Πρβλ. J. B. Bury, The imperial administrative system in the ninth Century, Λονδῖνον 1911, σελ. 73 ἑπ. καὶ Vogt, Basile Ier, σελ. 381 ἑπ., ἰδιαιτέρως δὲ Κ. Ἀμάντου, Ἡ Ἑλληνικὴ φιλανθρωπία κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους, εἰς Ἀθηνᾶς, τόμ. 35 (1923), σελ. 131 ἑπ.

[4] Βλ. Les Novelles, σελ. 59.

[5] Βλ. R. Gonnard, Histoire des doctrines économiques, Παρίσιοι 1930, σελ. 662 ἑπ.

ΤΑ ΕΛΑΧΙΣΤΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΕΟΦΥΤΟΥ

β. Ὁ στηλογραφημένος ἀφορισμὸς
ἐπὶ Εἰκόνος τοῦ 1740, ἐν τῷ Ναῷ τῆς Ἐγκλειστριανῆς Παναγίας, ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Ἁγίου Νεοφύτου.

οὐδεμία πρακτικὴ ἐφαρμογὴ ὡς π. χ. στοιχειώδης τις ἀσφάλισις ἀκολουθεῖ τὰς μεγαλοστόμους ταύτας διαπιστώσεις. Ἄς μὴ νομισθῇ δὲ ὅτι τοιοῦτό τι ἦτο ἀδύνατον διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ Νικηφόρος ὁ Γενικὸς ἐνίσχυσε διὰ δανείων τὴν ναυτιλίαν, κατὰ σύστημα ὁμοιάζον πρὸς ἓν εἶδος ἀσφαλίσεως[1].

Τὸ συμπέρασμα εἶναι σαφές. Ὁ φιλόσοφος Αὐτοκράτωρ ἤκουσε μὲν τὴν φωνὴν τῆς θείας διδασκαλίας, δὲν ᾐσθάνθη ὅμως τὸν πόνον τοῦ ἀδυνάτου. Εἰς ἐποχήν, καθ' ἣν εἶχε πλέον ἐπισήμως κυρωθῆ ἡ κατάργησις τῆς ἐξουσίας τῶν τοπικῶν ὀργανισμῶν, τὸ δὲ Κράτος ἀνέλαβε πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν, παρεῖδε οὗτος τὴν κοινωνικὴν ἀποστολὴν τῆς πολιτείας. Εἶναι συνεπῶς δυνατὸν νὰ λεχθῇ ὅτι ἡ αὐστηρὰ κρίσις τοῦ Παπαρρηγοπούλου ὅτι ὁ Λέων «ἐπωνομάσθη μὲν σοφὸς καὶ φιλόσοφος, ἀλλ' ἀπέδειξε δι' ἅπαντος αὐτοῦ τοῦ βίου, τοῦ τε δημοσίου καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ, ὅτι ἡ ψιλὴ παιδεία ἡ περὶ τὰς λέξεις μόνον περιωρισμένη καὶ γεγυμνωμένη πάσης θετικῆς ἀρετῆς εἰς οὐδὲν ἄλλο συντελεῖ ἢ εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ ἐμφανέστερον καὶ μᾶλλον ἀδικαιολόγητον τὴν κακίαν»[2] εἶναι μᾶλλον ἐπιεικής, ἂν ληφθῇ ὑπ' ὄψει τὸ οὐσιαστικὸν περιεχόμενον τῆς νομοθεσίας τοῦ Αὐτοκράτορος, ὁ ὁποῖος εἰς τοὺς νόμους του περισσότερον ἐπρόσεχεν εἰς τὰς ἀφῃρημένας καὶ ὅλως θεωρητικὰς διδασκαλίας παρὰ εἰς τὴν πρακτικὴν οὐσίαν καὶ ἀποστολὴν τῶν θεσμῶν. Καὶ ὑπῆρξαν μὲν ὑπὸ τὴν χριστιανικὴν ἐπίδρασιν ἔργα εὐποιΐας ποικίλα, ταῦτα ὅμως δὲν ὀφείλονται εἰς τὸν Λέοντα[3].

Ὁ Henri Monnier θεωρεῖ τὸν Λέοντα ὡς πρόδρομον τοῦ κοινωνικοῦ χριστιανισμοῦ[4]. Ἡ κρίσις φαίνεται ἐσπευσμένη. Διότι θεωρητικῶς μὲν αἱ ἀπόψεις τοῦ φιλοσόφου ἦσαν κατὰ πολὺ σύμφωνοι μὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ κοινωνικοῦ χριστιανισμοῦ ὅπως οὗτος διεμορφώθη εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους, παρὰ τὰς πολλὰς ἀντινομίας, ἃς παρουσιάζει ἀπὸ ἀπόψεως οἰκονομικῆς ἡ σκέψις του[5]. Ὅμως εἰς τὸ ὅλον οἰκοδόμημα τῆς σκέψεως τοῦ Λέοντος λείπει ὁ κυριώτερος λίθος τοῦ κοινωνικοῦ χριστιανισμοῦ, ἡ προστασία τῶν ἀποχειρωβιώτων, εἰς τὴν ὁποίαν ἐστήριξε τὴν κοινωνικὴν πολιτικὴν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ὁ Ἀρχηγὸς αὐτῆς κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους διὰ τῶν πολυκρότων δύο ἐγκυκλίων Rerum novarum καὶ Quatragesimo anno.

[1] Βλ. Gr. Cassimatis, La dixième «vexation» de l'Empereur Nicéphore, εἰς τὸ Byzantion, VII (1932), σελ. 149 ἑπ.

[2] Βλ. Ἱστορίαν, ἔκδ., 5η, 1925, IV, Α' σελ. 63.

[3] Βλ. Runciman, Ἔνθ. ἀν., σελ. 93 καὶ 211. Πρβλ. J. B. Bury, The imperial administrative system in the ninth Century, Λονδῖνον 1911, σελ. 73 ἑπ. καὶ Vogt, Basile Ier, σελ. 381 ἑπ., ἰδιαιτέρως δὲ Κ. Ἀμάντου, Ἡ Ἑλληνικὴ φιλανθρωπία κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους, εἰς Ἀθηνᾶς, τόμ. 35 (1923), σελ. 131 ἑπ.

[4] Βλ. Les Novelles, σελ. 59.

[5] Βλ. R. Gonnard, Histoire des doctrines économiques, Παρίσιοι 1930, σελ. 662 ἑπ.

Ἄλλως τε εἰς τὴν πρακτικὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἀρχῶν αὐτῶν ὁ Αὐτοκράτωρ χωρίζεται ἀπὸ τὸν φιλόσοφον. Τὸ ἔργον τῶν Ἰσαύρων τὸ τεῖνον εἰς τὴν πραγματικὴν χειραφέτησιν τῶν ἀγροτῶν, ἐλευθέρων ἢ δουλοπαροίκων, ἀποτελούντων τὸν κυρίως ἐργαζόμενον πληθυσμὸν τοῦ Βυζαντίου ὄχι μόνον δὲν συνεχίσθη ἀλλ' ἀνεκόπη ἀπὸ τὸν Λέοντα[1]. Ἂν δὲ εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὸ Βυζάντιον διὰ τῶν συνεχῶν προσπαθειῶν πρὸς διατήρησιν τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας τοῦ Κράτους καὶ τῶν βαθμιαίων προστατευτικῶν μέτρων ὑπὲρ τῶν ἀσθενεστέρων καὶ τῶν μεσαίων τάξεων παρέμεινε εἰς τὰς προφυλακὰς τοῦ πολιτισμοῦ[2], τοῦτο δὲν ὀφείλεται κυρίως εἰς τὸν Λέοντα.

Μάτην ἀναζητεῖται κοινωνικὴ πολιτικὴ εἰς τὰς Νεαρὰς αὐτοῦ.

ΓΡΗΓ. Π. ΚΑΣΙΜΑΤΗΣ

[1] Βλ. Vogt, Basile Ier, σελ. 375 ἑπ.

[2] Βλ. P. Boissonnade, Le travail dans l'Europe chrétienne au Moyen Age, Παρίσιοι 1921, σελ. 77.

ΝΕΟΦΥΤΟΥ ΕΓΚΛΕΙΣΤΟΥ ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΕΡΓΑ

Ὡς πρὸς τὰ ἀνέκδοτα ἔργα τοῦ Νεοφύτου πρεσβυτέρου μοναχοῦ καὶ ἐγκλείστου [1] ἄξιον ἰδίας ἐρεύνης εἶναι τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 522 χειρόγραφον τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν βιβλιοθήκης [2], τὸ γραφὲν κατὰ τὸν 16 αἰῶνα καὶ ἀποτελούμενον ἐκ φύλλων 424 (0,22×0,16), ἠριθμημένων ὑπὸ νεωτάτης χειρὸς ἀναμφιβόλως μετὰ τὴν στάχωσιν τοῦ χειρογράφου. Τὸ χειρόγραφον τοῦτο, ἐκτὸς τῆς δι' ἀραβικῶν ἀριθμῶν κατὰ φύλλα νεωτάτης ἀριθμήσεως, φέρει καὶ ἀρχαιοτέραν τοιαύτην ἐν τῇ κάτω ᾤᾳ κατὰ ὀκτάδια [3] ὡς ἀκολούθως· ἀπὸ τοῦ φύλλου 1 - 178 ἀριθμοῦνται δέκα ὀκτὼ ὀκτάδια (α΄- ιη΄), ἀπὸ τοῦ φύλλου 193 - 309 δέκα τρία (α΄- ιγ΄) καὶ ἀπὸ τοῦ 321 - 424 ἕνδεκα (α΄- ια΄). Ἡ τριπλῆ αὕτη ἀρίθμησις δύναται νὰ ἐξηγηθῇ μετὰ πολλῆς τῆς πιθανότητος, ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι ἐν τῷ ἡμετέρῳ κώδικι ἐσταχώθησαν τρία αὐτοτελῆ χειρόγραφα ἀποτελοῦντα ἀρχικῶς τρία ἀνεξάρτητα ἀπ' ἀλλήλων τεύχη καὶ ἕνεκα τούτου φέροντα ἰδίαν ἐν τῇ κάτω ᾤᾳ ἀρίθμησιν.

Ἐν τῷ χειρογράφῳ τούτῳ ἐκτὸς ἄλλων ἔργων εὕρηνται καὶ δύο ἀνέκδοτα ἔργα τοῦ Νεοφύτου ἐγκλείστου, ἡ πεντηκοντακέφαλος βίβλος καὶ ἡ συνοπτικὴ ἑρμηνεία τοῦ Ἄσματος τῶν ᾀσμάτων.

Τὸ πρῶτον τῶν ἔργων τούτων, τὸ ἀποτελούμενον ἐκ πεντήκοντα κεφαλαίων, καταλαμβάνει τὰ φύλλα $11^α$ - $90^β$ καὶ $377^α$ - $412^β$, ἐξ ὧν τὰ φύλλα $11^α$-$90^β$ περιλαμβάνουσι τὰ τεσσαράκοντα πρῶτα κεφάλαια (α΄- μ΄) [4], τὰ δὲ $377^α$-$412^β$ τὰ ὑπόλοιπα δέκα (μα΄- ν΄). Ἡ ἀνωμαλία αὕτη προέρχεται ἀναμφιβόλως ἐξ ἀπροσεξίας τοῦ σταχωτοῦ [5]. Τοῦ ὅλου ἔργου προηγεῖται πίναξ τῶν περιεχομένων καταλαμβάνων τὰ φύλλα $8^α$-$10^β$ καὶ φέρων ἐπιγραφὴν «Προθεωρία, ἤτοι πίναξ τοῦδε τοῦ λόγου. Ὁ μὲν οὖν παρὼν λόγος τῷ δρόμῳ μὲν τάχα εἷς ἐκλαμβάνεται, ἐν διαφόροις δὲ κεφαλαίοις κατακεκόσμηται, ἐν οἷς καὶ προϋπάρχει τὸ ἐν ποίαις ἀνάγκαις ἀδελφοὶ χρήσιμοι ἔστωσαν». Ἐν τῷ πίνακι τούτῳ ἀναγράφονται αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν πεντήκοντα κεφαλαίων ὡς ἀκολούθως.

α΄. Ἐν ποίαις ἀνάγκαις ἀδελφοὶ χρήσιμοι ἔστωσαν.

β΄. Περὶ τοῦ ποῖον ἄρα καλὸν πάντων πρωτεύει τῶν καλῶν.

γ΄. Περὶ τοῦ διατί ὁ Θεὸς ποιήσας ἐν ἀρχῇ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ εὐθέως ἀπήρτισεν, ἀλλὰ κατὰ μικρὸν ἐν ἓξ ἡμέραις τὸν τούτου κόσμον ἀπήρτισε.

δ΄. Περὶ τοῦ τί ἐστι τὸ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν.

ε΄. Περὶ τοῦ πῶς ἐπιστείχιος τοῦ κόσμου καὶ τῶν κτισμάτων πάντων ὁ ἄνθρωπος μέτοχος.

ϛ΄. Περὶ τῆς πλάσεως τοῦ Ἀδὰμ καὶ διατί μὴ ἀπὸ ὕλης ἄλλης στερεωτέρας τινός, ἀλλὰ χοῦν ἄτυπον ὁ Θεὸς λαβὼν ἀπὸ γῆς ἔπλασε τοῦτον.

ζ΄. Περὶ τοῦ πόσον ἐστὶ κακὸν ἡ παρακοή.

η΄. Ὅτι παντὸς πάθους πρωτεύει τὸ κενόδοξον πάθος.

θ΄. Ὅτι καλὴ ἐν ἀρεταῖς ἡ κατὰ Θεὸν ὑπομονή.

ι΄. Περὶ τοῦ τί ἐστιν ὁ τῷ θείῳ Παύλος δοθεὶς σκόλοψ ἐν τῇ σαρκί.

ια΄. Περὶ τῆς τοῦ δικαίου Ἰὼβ θεοσεβείας καὶ διατί συνεχωρήθη πληγῆναι καιρίως παρὰ τοῦ ἐχθροῦ καὶ περὶ τῆς τούτου ὑπομονῆς.

ιβ΄. Περὶ τοῦ πῶς τῷ θείῳ πόθῳ κρατηθέντες οἱ ἅγιοι τὰς θλίψεις γενναίως ὑπέφερον, ὅ τε Ἰὼβ καὶ ὁ μέγας Μωσῆς καὶ ὁ θεῖος προφήτης Δαβὶδ καὶ ἡ καρδιωθεῖσα τῷ πόθῳ ἐν τῷ ᾄσματι νύμφη καὶ πῶς ἐξ ὅλης καρδίας διὰ τὴν θείαν σοφίαν ἐδόθη ὁ Σολομὼν καὶ τί περὶ ὑπομονῆς καὶ διακονίας ἀμώμου ὁ θεσπέσιος Παῦλος παρεγγυᾷ.

ιγ΄. Περὶ μωσαϊκῶν μαρτυριῶν καὶ ψῆφος ἐτῶν καὶ πῶς ἐκ τῶν τοῦ Θεοῦ κτισμάτων πρὸς θεογνωσίαν ἀνήχθησαν οἱ ἀρχαῖοι.

ιδ΄. Περὶ τοῦ ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ εἰς τὰ ἑξῆς ἐπιτόμως.

ιε΄. Περὶ τοῦ ὅσοι κτηνώδη βίον διανύουσι, καθάπερ καὶ οἱ ἐπὶ τοῦ Νῶε κατακλυσθέντες, οὐκ ἄνθρωποι, ἀλλὰ κτήνη καὶ γῆ διεφθαρμένη λογίζονται τῷ Θεῷ.

ιϛ΄. Ὑπόδειγμα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀπὸ υἱοῦ βασιλέως δορυαλώτου ὀφθέντος.

ιζ΄. Περὶ τοῦ ἐν ποίῳ τις τρόπῳ πρὸς κλαυθμὸν καὶ δάκρυον κατανύγεται.

---

[1] Περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων τοῦ Νεοφύτου ἐγκλείστου πρβλ. ἰδίᾳ Ἰωάννου Χ. Χατζηιωάννου, Ἱστορία καὶ ἔργα Νεοφύτου πρεσβυτέρου μοναχοῦ καὶ ἐγκλείστου, (Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, 1914) ἔνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία. Πρβλ. ἔτι L. Petit, Vie et ouvrages de Neophyte le reclus, (ἐν Echos d'Orient ἔτος 2, σ. 257 - 268).

[2] Πρβλ. Ἰωάννου Σακκελίωνος, Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, σ. 103.

[3] Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ἐνταῦθα ὅτι ἐνιαχοῦ ἡ ἀρίθμησις τῶν ὀκταδίων εἶναι ἐσφαλμένη, ἄλλων τούτων περιεχόντων ὀκτὼ φύλλα, καὶ ἄλλων περισσότερα ἢ καὶ ἐνίοτε ὀλιγώτερα.

[4] Ἐκ τῶν τεσσαράκοντα τούτων κεφαλαίων εὕρηνται νῦν ἐν τῷ ἡμετέρῳ χειρογράφῳ τὸ α΄ β΄ καὶ μέρος τοῦ γ΄ καὶ ἔπειτα ἀπὸ τοῦ ι΄ - μ΄ τῶν λοιπῶν ἐκπεσόντων.

[5] Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ἐνταῦθα ὅτι ἐν τῇ κάτω ᾤᾳ τοῦ φύλλου $377^α$ σημειοῦται ὀκτάδιον η΄, ἐν δὲ τῇ κάτω ᾤᾳ τοῦ φύλλου $90^β$ ὀκτάδιον ζ΄. Καὶ ἐκ τούτου καταφαίνεται ἡ ὀρθότης τῆς ἀνωτέρω γενομένης ὑποθέσεως, τῆς ἐξ ἀπροσεξίας δηλαδὴ τοῦ σταχωτοῦ ἐσφαλμένης σταχώσεως τῶν τριῶν τευχῶν, ἐξ ὧν ἀπετελέσθη τὸ ἡμέτερον χειρόγραφον.

ιη΄. Ὅτι ἐξ ὧν τις ἀποφθέγγεται ἢ σιωπᾷ ἐντεῦθεν ἢ θυμοῦται ἢ κατανύγεται καὶ ὅτι ἐκ φιληδόνου καρδίας ἐμπαθῆ καὶ φιλήδονα λαλούμενα ῥήματα ἐπὶ πλεῖον ποιοῦντα τοῦ πάθους τὴν ἔξαψιν.

ιθ΄. Περὶ διαφόρων θεωριῶν καὶ λόγων καὶ μνημῶν, ἐξ ὧν καὶ λιθώδης καρδία σὺν Θεῷ πρὸς κατάνυξιν ἔρχεται.

κ΄. Περὶ μνήμης τοῦ θείου πάθους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν.

κα΄. Περὶ μνήμης μαρτύρων.

κβ΄. Περὶ τοῦ «τοῦ Παραδείσου τὸ φυτόν».

κγ΄. Περὶ τοῦ πῶς μελῳδοῦσιν ἢ θρηνῳδοῦσί τινες τῆς ἰδίας ἕκαστος μνημονεύων πατρίδος εἴτε τῆς νῦν εἴτε τῆς πάλαι καὶ ὅτι πάθος κακὸν ὁ φθόνος καὶ ἡ ἀναξαγόρευτος ἁμαρτία.

κδ΄. Περὶ τοῦ Ἀδὰμ καὶ τί εἰσιν οἱ δερμάτινοι χιτῶνες καὶ ὅτι ὁ Ἀδὰμ καὶ αἱ ψυχαὶ τῶν δικαίων ἐν τῷ Παραδείσῳ εἰσίν.

κε΄. Περὶ τοῦ φθόνου τοῦ Κάϊν κατὰ τοῦ αὐτοῦ ἀδελφοῦ καὶ τί τὸ πᾶς ὁ ἀποκτείνας Κάϊν ἑπτὰ ἐκδικούμενα παραλύσει.

κς΄. Περὶ τοῦ πῶς αὐθαιρέτως ὁ Λάμεχ τὴν τοῦ φόνου πεποίηκεν ἐξαγόρευσιν.

κζ΄. Περὶ τοῦ ἐμπεσόντος εἰς τοὺς λῃστὰς καὶ τίς ὁ Σαμαρείτης καὶ τί τὸ πανδοχεῖον καὶ τίς ὁ πανδοχεύς.

κη΄. Περὶ μετανοίας καὶ εἰς τοὺς Νινευΐτας καὶ εἰς τὸν κατακλυσμὸν καὶ ὅτι οὐκ ἔχει ὅρον ἡ τοῦ ἀνθρώπου ζωή.

κθ΄. Εἰς τὸ ἄκουε οὐρανὲ καὶ ἐνωτίζου ἡ γῆ καὶ ὅτι πλῆθος θυσιῶν καὶ προσφορῶν καὶ θυμιαμάτων ἐκ κακουργούντων Θεὸς οὐ προσδέχεται, μᾶλλον δὲ καὶ βδελύττεται. Θυμίαμά φησιν αὐτῶν βδέλυγμά μοί ἐστι, δηλονότι ἄχρις ἂν μετανοήσωσι.

λ΄. Ἐκ τοῦ Λευϊτικοῦ περὶ τῶν ἀκουόντων καὶ περὶ τῶν παρακουόντων τῶν θείων προσταγμάτων.

λα΄. Περὶ τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως ἡμῶν κυροῦ Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ.

λβ΄. Περὶ τῆς γενομένης ἀνομβρίας καὶ ἀφορίας καὶ δυσχερείας τοῦ ἔτους.

λγ΄. Περὶ τῆς νέας Κυριακῆς, ὅτε ἐγένετο σκότος.

λδ΄. Περὶ τοῦ τί σεσήμαγκεν ἐν τῷ ἔτει τῷ ἐνεστῶτι τοῦ ἡλίου καὶ αὖθις ὁ σκοτασμός.

λε΄. Περὶ τοῦ γῆ ἐὰν ἁμάρτῃ μοι καὶ εἰς τὸ ἐπειδὴ ἐκάλουν καὶ οὐχ ὑπηκούσατε.

λς΄. Εἰς τὴν παραβολὴν τοῦ δεσπότου, τὴν φάσκουσαν ἄνθρωπός τις ἐποίησε δεῖπνον μέγαν καὶ ἐκάλεσε πολλούς.

λζ΄. Περὶ ὑπακοῆς ἁγίων πρὸς Θεόν.

λη΄. Ὅτι καὶ ἡ πρὸς ἀνθρώπους ὑπακοὴ θαυμαστὴ καὶ ὠφέλιμος καὶ σώζειν καθ᾽ ἑαυτὴν ἱκανή.

λθ΄. Περὶ τοῦ μαργονίου παραβολὴ καὶ αὐτὴ περὶ ὑπακοῆς ὠφέλιμος πάνυ.

μ΄. Περὶ τοῦ ὁ ἔχων τὰς ἐντολάς μου καὶ τηρῶν αὐτὰς καὶ τίνες οἱ Θεοί, ἐν οἷς ἵσταται μέσος ὁ Θεὸς διακρίνων αὐτούς.

μα΄. Περὶ τοῦ διατί ἀπεσταλμένον ἑαυτὸν λέγει ὁ Χριστὸς καὶ μηδὲν ἀφ᾽ ἑαυτοῦ δυνάμενον ποιεῖν.

μβ΄. Παροιμία πρὸς τοὺς δοκοῦντας τιμᾶν μὲν τὸν Πατέρα, ἀτιμάζοντας δὲ τὸν Υἱὸν ἀπιστοῦντας αὐτῷ.

μγ΄. Περὶ τῆς τοῦ βίου ματαιότητος καὶ ἐξ ὧν εἶπε περὶ τούτου ὁ Σολομών.

μδ΄. Περὶ θανάτου αἰφνιδίου καὶ ὅτι ἄνθρωπος ὡσεὶ χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ.

με΄. Περὶ ταφῆς καὶ ἐξ ὧν διὰ τοῦ Ἡσαΐου εἶπεν ὁ Θεός.

μς΄. Περὶ ἀναστάσεως καὶ ἐξ ὧν εἶπε περὶ αὐτῆς Ἰεζεκιὴλ καὶ Παῦλος ὁ θεῖος.

μζ΄. Περὶ τῆς δευτέρας τοῦ Χριστοῦ παρουσίας καὶ ἐξ ὧν περὶ αὐτῆς εἶπον οἱ προφῆται καὶ τὸ θεῖον Εὐαγγέλιον.

μη΄. Περὶ τοῦ ἐν ποίῳ τρόπῳ καινωθήσεται ἡ γῆ πρὸς τὸ δέξασθαι τοῦ Κυρίου τὴν ἔλευσιν.

μθ΄. Περὶ κρίσεως καὶ εἰς τὸ δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου.

ν΄. Περὶ ἀμώμου νυμφίου καὶ τῆς ἐν τῷ Ἄσματι νύμφης καὶ τῶν ἁγίων παρθένων καὶ διατί ὁ Χριστὸς λέγεται νυμφίος καὶ τί ἐστιν ἐσχάτη σάλπιγξ καὶ περὶ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν, μετὰ ταῦτα δὲ καὶ τὸ Ἆσμα τῶν ᾀσμάτων.

Τὸ ἔργον τοῦτο φέρει ἐν ἀρχῇ (φ. 11α) ἐπιγραφὴν «Νεοφύτου πρεσβυτέρου μοναχοῦ καὶ ἐγκλείστου λόγος κατὰ πλάτος, ἤτοι δι᾽ ἠθικῶν καὶ γραφικῶν μαρτυριῶν εἰς μῆκος ἐπεκτεινόμενος, πρὸς τὸν ἴδιον ἀδελφὸν καὶ μοναχὸν Ἰωάννην» καὶ ἐν τέλει (φ. 412β) τὰ ἀκόλουθα:

> «*Ἡ πεντηκοντακέφαλος βίβλος εἴληφε τέλος.*
> *Καμοί, πάτερ, καὶ πᾶσιν ἡ βίβλος ἥδε*
> *χάριτι θείᾳ ἐράσμιος τυγχάνει.*
> *Τὸ θεῖον Πνεῦμα, πάτερ, ἐν σοὶ σκηνῶσαν*
> *ζωηροὺς λόγους ἐξέβλυσε ναμάτων*».

Παραθέτομεν κατωτέρω τὸ πρῶτον κεφάλαιον, τὸ καταλαμβάνον τὰ φύλλα 11α - 12α, ὅπερ ἀποτελεῖ οἱονεὶ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ ὅλου ἔργου.

«Ἀδελφοὶ ἐν ἀνάγκαις χρήσιμοι ἔστωσάν φησιν ὁ σοφός· τούτου γὰρ χάριν γεννῶνται. Ποίαις ἄρα λέγει ἀνάγκαις, δηλαδὴ πάσαις, εἴτε ψυχικαῖς, εἴτε σωματικαῖς, εἴτε ἑκουσίαις, εἴτε ἀκουσίαις; Πολὺ δὲ ἡ μεταξὺ τούτων διαφορά· πεφύκασι γὰρ ἀνάγκαι ἀνιαραὶ πᾶσαι τοῖς ἀνθρώποις, ἀνωμαλίαι

καὶ θλίψεις ἀκουσίως προσπίπτουσαι, ἀλλὰ καὶ πλείων ἀνάγκη ἑκούσιος πέφυκε τοῖς βουλομένοις κατ᾽ ἀλήθειαν σώζεσθαι. Ἀκούσαντες γὰρ ὅτι βιαστή ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν καὶ βιασταὶ ἁρπάζουσιν αὐτὴν καὶ ὅστις οὐ λαμβάνει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου οὐκ ἔστι μου ἄξιος καὶ ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν καὶ ὅσα ἁπλῶς περὶ τῆς ἡμῶν σωτηρίας ὁ δεσπότης προσέταξεν ἐνωτισθέντες, ἀνάγκην ἔσχον ἑκούσιον εἰς τὸ σωθῆναι ὑπὲρ πᾶσαν ἀνάγκην ἀκούσιον, τοῖς ἀνθρώποις ἐπερχομένην ἐξάπινα. Τοιγαροῦν καὶ σὺ αὐτός, κύριε ἀδελφέ, οὐ τῇ σαρκὶ μόνον ἁπλῶς, ἀλλὰ καὶ τῷ πνεύματι καὶ τῷ σχήματι τοιαύτην σε οἶμαι ἐσχηκέναι ἀνάγκην πρὸς τὸ σωθῆναι ἀδελφικῶς ἡμᾶς ἐτυράννησας καὶ τὰ ὑπὲρ δύναμιν γράψαι σοι τὴν ἡμῶν ἀμάθειαν πρὸς ταῦτα κεκίνηκας, οὐ λόγον ἁπλῶς μέτριον ἐκζητῶν, ἀλλὰ λόγον εἰς πλάτος καὶ μῆκος πολὺ ἐκτεινόμενον καὶ πᾶσαν μὲν ἀρετὴν διαλαμβάνοντα, πᾶσαν δὲ κακίαν στηλιτεύοντα καὶ πᾶσαν Γραφὴν ἐπιφέροντα εἰς μαρτυρίαν τῶν λεγομένων ἀναμφισβήτητον. Ἀλλ᾽ ἔμοι γε, ἀδελφέ, ἔργου τοσούτου ἐφάψασθαι τολμηρὸν ἐπιφαίνεται. Διὸ καὶ ἔπειθον ἐμαυτὸν μὴ ἐπιχειρεῖν τὰ ὑπὲρ δύναμιν. Ἀλλ᾽ ἵνα μὴ σὺ μὲν λυπηθῇς, ἐγὼ δὲ παρακοῆς περιπέσω ἐγκλήματι, ἄρχομαι ἤδη τὰ ὑπὲρ δύναμιν. Καὶ εἰ μὲν δώῃ Κύριος χάριν καὶ δύναμιν συντάξαι τὸν λόγον, κατά τό σοι ἐραστόν, χάρις τῷ δεδωκότι πλουσίως τὸν λόγον κατὰ τὴν πίστιν σου. Ἡμεῖς γὰρ ἤδη κινοῦμεν χεῖρα καὶ γλῶτταν καὶ κάλαμον καὶ ἀνοίγομεν στόμα ζητοῦντες λόγον Θεοῦ, πιστεύοντες τὸ ἄνοιξόν σου τὸ στόμα καὶ πληρώσω αὐτό. Σὺ δέ, ἀδελφέ, ὡς ῥήματα Θεοῦ καὶ οὐκ ἐμὰ πρόσεχε ταῦτα. Οὐ γὰρ τεχνάσματα οὐδὲ κενὰ ἐφευρήματα, οὐδ᾽ ἀσαφῆ.... ἐροῦμεν πρός σε, ἀλλ᾽ ὅσα ἂν ἡμῖν κατὰ χάριν ἡ χάρις πηγάσει τοῦ Πνεύματος εἰς δόξαν αὐτοῦ καὶ ὠφέλειαν σὴν καὶ ἄλλων ἴσως τινῶν, ἐκεῖνα πάντως καὶ φωτισθέντες συγγράψομεν. Καὶ ἰδοὺ τὴν ἄναρχον φύσιν ἐξαιτούμενοι εἰς βοήθειαν ἀρχόμεθα ἤδη τοῦ λέγειν καὶ γράφειν».

Παραθέτομεν ἐπίσης κατωτέρω τὸ τέλος τοῦ πεντηκοστοῦ κεφαλαίου, τὸ καταλαμβάνον τὸ φύλλον 412^{α} καὶ ἀποτελοῦν οἱονεὶ τὸν ἐπίλογον τοῦ ὅλου ἔργου.

«Ἐγὼ δέ, κύριε ἀδελφέ, χάριτι καὶ συνεργείᾳ Θεοῦ κατὰ τὸ ἐμοὶ ἐγχωροῦν ἐπλήρωσά σου τὴν κέλευσιν. Καὶ εἰ μὲν ἐράσμιόν σοι τὸ σύγγραμμα τόδε ἀναφανῇ, δὸς δόξαν Θεῷ, παρ᾽ οὗ πᾶσα γνῶσις καὶ δόσις ἀγαθὴ καὶ πᾶν δώρημα τέλειον καταπέμπεται. Εἰ δ᾽ αὖ πάλιν τῆς σῆς ἐφέσεως ἰσωθῆναι ὁ λόγος οὐκ ἴσχυσεν, ἀλλὰ φανῇ μᾶλλον τοῦ δέοντος ἐλάττων, ὡς ἀμαθεῖ συγγνώμην δοῦναι ὀφείλεις τῷ γράψαντι. Γένοιτο δὲ ἡμᾶς ἔργῳ καὶ λόγῳ διδαχθῆναι τὰ ἐν τῇ βίβλῳ τῇδε πάντα ἐπιμελῶς σὺν τῷ ἀφθάρτῳ καὶ ἀθανάτῳ νυμφίῳ, σὺν ταῖς φρονίμοις ἐκείναις πρὸς τὸν νυμφῶνα ἐκεῖνον συνεπελθεῖν παρθένοις καὶ τῶν ῥηθεισῶν παστάδων καὶ τῶν λοιπῶν ἀγαθῶν καταξιωθῆναι καὶ τῆς αὐτοῦ βασιλείας χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ προα-

νάρχου ὄντως καὶ ἀθανάτου Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ᾧ τριαδικῶς πᾶσα κτίσις προσκυνεῖ καὶ δοξάζει πάντοτε νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν».

Παραθέτομεν τέλος τὰ ἐν τῷ λα´ κεφαλαίῳ ἀναφερόμενα εἰς τὸν αὐτοκράτορα Μανουὴλ τὸν Κομνηνὸν ὡς ἄξια ἰδίας προσοχῆς.

«Καὶ τὰ βάρβαρα ἔθνη θαμὰ καθ᾽ ἡμῶν καθοπλίζονται καὶ ἐν πολέμοις ἡττώμεθα καὶ ἀντισχεῖν οὐ δυνάμεθα. Διὸ καὶ ὡς χόρτον καὶ ὡς λάχανα τοὺς ἡμετέρους οἱ βάρβαροι ἐν Χολεστρίῳ καλουμένῳ τόπῳ πλησίον χωρίου τοῦ Δικώμου μεταξὺ Λευκωσίας καὶ Κυρηνείας πρὸ ὀλίγων χρόνων ἐλεεινῶς καὶ ἀθλίως οἴμοι κατέκοψαν καὶ τῆς χώρας τὸν ἡγεμόνα καὶ ἀρχιερέα τινὰ αἰχμαλώτους λαβόντες καὶ πλείστους ἑτέρους καὶ τὰ σκύλα τῆς χώρας μετὰ πάσης ἀδείας συστρέψαντες πρὸς τὴν χώραν τὴν ἑαυτῶν εὐθέως ὑπέστρεψαν ἐδόμενοι τοὺς καρποὺς ἡμῶν καὶ τὰ βρώματα καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν χώραν ἡμῶν, ὡς προείρηται, ἐγκατέλειψαν ἔρημον. Οὐ μὴν δέ, ἀλλὰ καὶ ὁ εὐσέβαστος ἡμῶν βασιλεύς, τὸν θεοστεφῆ λέγω κῦριν Μανουὴλ τὸν Κομνηνόν, ἐν τοῖςδε τοῖς χρόνοις τὴν χώραν τοῦ Ἰκονίου καταλαβὼν καὶ τῇ Τουρκίᾳ παραβαλὼν δακρύων ὄντως ἄξιον ἐκεῖσε τούτῳ συνήντησεν· ἄφνω γὰρ Μουσουλμάνων νέφος αὐτῷ ἐπιπεσὸν ἀπειρότατον ἐξάπινα τοὺς μεγιστάνας αὐτοῦ καὶ πλῆθος στρατιωτῶν καὶ ἑτέρων πολλῶν καὶ μεγιστάνων τέκνα πεποθημένα, ὢ θείας δίκης, ὢ θείας ἀνοχῆς, ἄρδην ἀπέκτειναν. Ὅση δὲ τότε συνήντησε θλῖψις ἐκεῖσε, ὅση στενοχωρία, ὅση ζημία καὶ ὅσος κλαυθμὸς οὐ τοῦ παρόντος ἐστὶ καιροῦ διὰ γραφῆς ἅπαντα ἐκεῖνα κατὰ μέρος ἐκτραγῳδῆσαι, καθότι καὶ ὁ λόγος παριὼν κατὰ πάροδον πρὸς τὰ τοιάδε κατήντησε καὶ πλεῖστα λοιπὸν περὶ τούτου εἰπεῖν οὐκ ἀνέχεται, ἀλλὰ πάντα τὰ ἐκεῖσε τότε συμβάντα καταλιμπάνει ἑκὼν καὶ μόνον περὶ τοῦ βασιλέως βραχέα τινὰ διαλαβεῖν καὶ διαβῆναι συντόμως πρὸς τὴν νύσσαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἰδίαν πορείαν τρέχειν ἀνεμποδίστως ἐπείγεται. Τότε οὖν ὁ βασιλεὺς τὴν μεγάλην ἐκείνην συμφορὰν καὶ ζημίαν καὶ τὴν πληγὴν τοῦ λαοῦ θεασάμενος ἐν ἀμηχανίᾳ ἦν ὅ,τι πολλῇ, ὅμως μὴ ὑποφέρων τὸν λαὸν τὸν ἑαυτοῦ καθορᾶν κινδυνεύοντα καὶ μηδὲν τῇ ἀπορίᾳ διαπορηθεὶς τῶν προσβαλόντων δεινῶν, μηδὲ ἀπελπίσας τῆς αὐτοῦ σωτηρίας, ἀλλὰ πρὸς Θεὸν ὄντως καὶ βασιλέα τὴν πᾶσαν αὐτοῦ ἀπαιωρήσας ἐλπίδα μέσον τῶν πολεμίων ὡς λέων πεποιθὼς οὗτος ἐχώρησεν. Εἶδεν οὖν ἄνωθεν ὁ τῶν οὐρανῶν βασιλεὺς τὸν ἐπὶ γῆς βασιλέα, εἶδε τὴν τόλμαν, τὴν μετὰ πίστεως καὶ ἐλπίδος χρηστῆς, καὶ ἀπεδέξατο. Εἶδε μέσον βαρβαρικοῦ πλήθους τὸν αὐτοκράτορα, εἶδεν ὑπὸ πλήθους θηρίων ὡς λύκων καὶ λεόντων καὶ ὀρεινῶν παρδαλίων καὶ ταύρων πιόνων τοῦτον περικυκλούμενον. Εἶδεν ὁ τὰ πάντα εἰδὼς πρὸ γενέσεως αὐτῶν ὅτι, εἰ κινδυνεύσει ὁ βασιλεὺς ἐν τῇ ἐνεστώσῃ μάχῃ, συγκινδυνεύσει αὐτῷ ἅπασα ἡ Ῥωμανία καὶ πανταχοῦ τῶν χριστιανῶν τὰ συστήματα. Εἶδεν αὐτὸν ἐκ πλήθους πολεμίων μόνον πολιορκούμενον καὶ εἶδεν ὅτι διαδράσαι τοῦτον ἐκ μέσου τοσούτων

ἢ πάλιν κατατροπώσασθαι μόνος πλῆθος τοσοῦτον κατ᾽ ἀνθρωπίνην ἀκολουθίαν ἀμήχανον. Διὸ καὶ ἄνωθεν τούτῳ προέτεινε χεῖρα. Ἔστειλεν αὐτῷ βοήθειαν ἐξ ἁγίου. Ἔδωκεν αὐτῷ ῥώμην ἰσχύος. Διεφύλαξεν αὐτὸν ἀπὸ ἐνεδρευόντων καὶ ἀγῶνα ἰσχυρὸν ἐβράβευσεν αὐτῷ. Ὄμματι ἱλέῳ τὸν ἐπὶ γῆς βασιλέα ἐπεῖδεν ὁ οὐράνιος καὶ κραταιῶς ὁ κραταιὸς ἐν πολέμοις ἐκράτυνεν αὐτοῦ τὸν βραχίονα. Ὕψωσεν αὐτοῦ τὴν δεξιὰν ἡ παναλκὴς δεξιά, ἵνα τοὺς ἐπανισταμένους καὶ πολιορκοῦντας αὐτὸν σθένει θείῳ καὶ κέρατι κερατίσῃ καὶ καταβάλῃ καὶ ἐξουθενώσῃ αὐτοὺς καὶ εἴθ᾽ οὕτως ἐκδώσῃ καὶ ἀπεδράσῃ ἐκ μέσου πλήθους βαρβαρικοῦ τόσου τῶν πολεμίων. Ὅπερ καὶ γέγονε. Ἐδίδαξε γὰρ αὐτοῦ ὁ Θεὸς κατὰ τὸν θεῖον Δαβὶδ χεῖρας εἰς πόλεμον καὶ ὑπερασπισμὸν σωτηρίας τούτῳ ἐβράβευσε καὶ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως ἀντελάβετο καὶ ἔθετο ὡς τόξον χαλκοῦν τοὺς βραχίονας καὶ ἀσθενεῖς τοὺς ἀντιπάλους ἀπέδειξε καὶ ἰσχυρῶς καὶ γενναίως μεταξὺ τῶν τουρκικῶν παρατάξεων συνεστρέφετο. Καὶ ἦν τότε θεάσασθαι ἐκεῖσε θέαμα ξένον ὡς ἀληθῶς καὶ παράδοξον· μέσον ἑσμοῦ βαρβαρικοῦ τηλικούτου ἄνθρωπον ἕνα θεοστεφῆ προσπαλαίοντα καὶ τοσαύτην πολυχειρίαν δύο καὶ μόναι σὺν Θεῷ χεῖρες ἀντιταττόμεναι μηδὲν ἐσχηκυῖαι βοήθειαν ἀνθρωπίνην τὸ σύνολον, ἀλλὰ μόνῳ μονομαχοῦσαι σθένει Θεοῦ καὶ μόνῳ νευρούμεναι. Καὶ ἦν ἐκεῖ τότε, ἦν ἐκεῖ ἐν τῷ πολέμῳ ἐκείνῳ αὐτὸν καθορᾶν ὡς ἄλλον Σαμψών, ὡς ἄλλον Γεδεών, ὡς ἄλλον Γολιὰθ καὶ ὡς ἄλλον Δαβὶδ πανταχόθεν μὲν πολιορκούμενον, πάντας δὲ τοὺς πολιορκοῦντας κατὰ κράτος κατατροπούμενον. Ἐντεῦθεν οὖν οἱ νουνεχεῖς μνημονεύσατε κατὰ ποῖον τρόπον διώξεται εἷς χιλίους καὶ δύο μετακινήσουσι μυριάδας καὶ πῶς πάλιν πέντε μὲν διώξονται ἑκατόν, ἑκατὸν δὲ διώξονται μυριάδας καὶ δῶμεν δόξαν τῷ Θεῷ» [1].

Τὸ δεύτερον ἔργον τοῦ Νεοφύτου, τὸ περιεχόμενον ἐν τῷ ἡμετέρῳ κώδικι, ἡ συνοπτικὴ ἑρμηνεία τοῦ Ἄσματος τῶν ᾀσμάτων, ἥτις ἀποτελεῖ ἴδιον ἔργον, διάφορον τοῦ ἐν τῷ πεντηκοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ προηγουμένου ἔργου περιεχομένου, καταλαμβάνει τὰ φύλλα $412^{β}$ - $424^{β}$ καὶ διαιρεῖται εἰς τρία μέρη, τὸν πρόλογον (φ. $412^{β}$ - $414^{β}$), τὸ κείμενον τοῦ Ἄσματος τῶν ᾀσμάτων (φ. $414^{β}$ - $421^{α}$) καὶ τὴν συνοπτικὴν ἑρμηνείαν, (φ. $421^{β}$ - $424^{β}$), ἥτις δυστυχῶς μένει κολοβή [2], ἐκπεσόντων φύλλων τινῶν ἐν τέλει τοῦ χειρογράφου.

Παραθέτομεν κατωτέρω τὸν πρόλογον εἰς τὸ Ἆσμα τῶν ᾀσμάτων ἀντιγράψαντες αὐτὸν ἐκ τοῦ ἡμετέρου χειρογράφου.

---

[1] Φ. $75^{α}$ - $77^{β}$.

[2] Ἡ ἐν τῷ ἡμετέρῳ χειρογράφῳ ἑρμηνεία φθάνει μέχρι τοῦ «Ἀδελφιδός μοί φημι λευκὸς καὶ πυρρὸς δηλοῦσα αὐτοῦ καὶ τὸ θεῖον καὶ τὸ ἀνθρώπινον. Λευκὸς μὲν ὡς καθαρὸς καὶ ῥύπου ἁμαρτίας παντὸς ἀνεπίδεκτος, πυρρὸς δὲ ὅτι πῦρ καταναλίσκον καὶ πυρπολοῦν ἁμαρτίας πέφυκεν ἡ θεότης αὐτοῦ. Κεφαλὴ αὐτοῦ ὡς πάντων κεφαλὴ χρύσεα ὡς κεφὰζ καὶ ὑπέρτιμος καὶ πανακήρατος καὶ πάντα αὐτοῦ ἐξειποῦσα σαφῶς τὰ γνωρίσματα» (κεφ. 5 στίχ. 11).

Νεοφύτου πρεσβυτέρου μοναχοῦ καὶ ἐγκλείστου πρόλογος εἰς τὸ ᾆσμα τῶν ᾀσμάτων.

Πάτερ εὐλόγησον.

Τὰ ἐν τῷ ᾄσματι τῶν ᾀσμάτων φαινόμενα ἀσύντακτά τε καὶ ἀνακόλουθα τοῦ σοφοῦ Σολομῶντος ἔγωγε οὐκ ἂν εἴποιμι εἶναι, ἐπεὶ καὶ ἄλλα τούτου τινὰ συγγράμματα βλέπομεν τοιοῦτόν τι μηδὲν πάσχοντα, ὅσα δηλαδὴ ἔχουσιν οὕτως, καθὼς ἐκεῖνος συνέταξεν. Ἐπεὶ δὲ πολλὰ τῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων ἀφείλοντό τινες τῶν ἀρχαίων, δηλονότι καὶ ὁ εἱρμὸς ἐξεκόπη τοῦ τοιούτου συγγράμματος, ἀφοῦ ἀφῃρέθη τι μερικόν· καὶ γάρ φησιν ὅτι πλεῖστα τῶν αὐτοῦ παροιμιῶν ἀφελὼν Ἐζεκίας ὁ βασιλεὺς ἠθέτηκεν εὐσεβῶς, δηλαδὴ ὅσα βαθέα τῶν παρ᾽ αὐτοῦ λεγομένων καὶ ἀπόκρυφα καὶ δυσνόητα καὶ καταβλάπτειν τινὰς μέλλοντα. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον, οἶμαι, καὶ τὸ ᾆσμα τῶν ᾀσμάτων ἔν τισι τῶν αὐτοῦ λέξεων φέρει ἀναρμοστίας, ἅστινας δεῖ κατὰ τρεῖς τρόπους ὑπολαμβάνειν. Καὶ πρῶτον μὲν καθ᾽ ὃν εἴρηται τρόπον, δεύτερον δὲ ὅτι ἐκ τῆς ἑβραΐδος γλώττης πρὸς τὴν Ἑλλάδα μεταποιούμενος λόγος οὐ μικρὰν φέρει τὴν διαφοράν, καθὼς μαρτυροῦσι καὶ οἱ ταύτην τὴν γλῶσσαν ἐξησκημένοι. Τοῦτο γὰρ μαρτυρῶν καὶ ὁ Ἰησοῦς τοῦ Σειρὰχ ἀπεφήνατο οὕτως, ὅτι ὅταν μετενεχθῇ εἰς ἑτέραν γλῶσσαν τὰ ἑβραϊστὶ λεχθέντα τε καὶ γραφέντα βιβλία οὐ μικρὰν ἕξουσι τὴν διαφορὰν τὰ ἐν αὐτοῖς λεγόμενα. Τὸ δὲ τρίτον τοῖς πᾶσιν ἀριδηλότατον πέφυκεν ὅτι ἐκ τῶν κατὰ καιρὸν καὶ καιρὸν ἀντιγραφῶν συνεχύθη καὶ παρεσφάλη οὐ μετρίως ὁ λόγος καὶ ἡ ἔννοια τοῦ ᾄσματος. Διὸ οὐδὲ βουλόμεθα κατὰ λέξιν χωρῆσαι πρὸς τὴν αὐτοῦ ἑρμηνείαν, τὸ μὲν ὅτι ἡρμηνεύθη παρ᾽ ὧν δὴ καὶ ἡρμηνεύθη, τὸ δὲ ὅτι ὁ μέλλων κατατολμᾶν πρὸς τὴν αὐτοῦ ἑρμηνείαν χρῄζει καὶ Σολομωντείου νοῦ ἐν ἀληθείᾳ, ὅπως τὰ ἐν τῷ βάθει τοῦ ᾄσματος διαγνοὺς ἀναπτύξῃ ῥαδίως τῶν κεκρυμμένων τὴν δύναμιν. Ὅμως διαγράψωμεν τέως πρῶτον ἀκολούθως τὸ κείμενον καὶ τὰ ἐν αὐτῷ σφαλθέντα καὶ συγχυθέντα κατὰ τὸ ἡμῖν ἐγχωροῦν σὺν Θεῷ ὀρθώσαντες καὶ διακρίναντες ὥστε ὑποδεῖξαι ἀκριβῶς ποῖα μὲν τῆς ἀμέμπτου νύμφης, ποῖα δὲ τοῦ ἀνόμου νυμφίου πεφύκασι ῥήματα. Τότε ἴσως, εἰ χορηγεῖ γνῶσιν καὶ λόγον ἡ τοῦ θείου Πνεύματος χάρις, καὶ συνοπτικῆς τινος ἑρμηνείας κατατολμήσομεν, συνοπτικῆς ὅτι οὐ χρὴ κατὰ λεπτὸν τὰς ἐν αὐτῷ λέξεις διαξαίνειν καὶ ἐξερευνᾶν, διότι ἐρωτικὴν τὸ ᾆσμα τὴν ἅπασαν ποιεῖται διάλεξιν. Εἰ γὰρ καὶ ποιηματικὰ τὰ ἐν αὐτῷ νοήματα, ἀλλ᾽ ὅμως αἰσθητὰ τὰ ἐν αὐτῷ ἀποφθέγματα καὶ ὅσα ἁπλῶς ὁ ἐμπαθὴς καὶ αἰσθητὸς ἔρως ἔχει τὰ ἐπιτηδεύματα, τοσαῦτα καὶ πλείονα ηὐδόκησεν ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις διὰ τοῦ ᾄσματος τοῦδε καὶ τὸν θεῖον ἔρωτα ἔχειν τοὺς τρόπους. Καὶ ἔλαβε πρόσωπα δύο, ἐραστοῦ καὶ ἐρωμένης, ἤτοι νυμφίου καὶ νύμφης, καὶ ὅσα μεταξὺ τούτων ἐπιτηδεύματά τε καὶ ῥήματα

διαπράττονται, ἵνα ἐντεῦθεν μνησθῶμεν ἡμεῖς ὅσον ἐκέκτηντο ἔρωτα αἱ ψυχαὶ τῶν ἁγίων πρὸς τὸν *Θεὸν* καὶ ὁ Θεὸς πρὸς αὐτάς. Ὁ μὲν γὰρ τοῦ ἰδίου υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ αὐτῶν ἔδωκε τοῦτον εἰς θάνατον, αἱ δὲ ἕως ἐσχάτης τοῦ σώματος ἀναπνοῆς τὸν λόγον τῆς πίστεως ἐναντίον βασιλέων καὶ τυράννων ὁμολογεῖν οὐκ ἐπαύσαντο. Οὕτω γὰρ πᾶσα δικαία ψυχὴ καρδιωθεῖσα τῷ ἔρωτι τοῦ νυμφίου Χριστοῦ τὸν ἄσχετον πόθον φέρειν οὐ δύναται, ἀλλὰ κράζει καὶ ἀνακράζει ἐν φωναῖς ἀλαλήτοις τὰ τοῦ ᾄσματος ῥήματα καὶ ἕτερα πλεῖστα αὐτῶν παραπλήσια καὶ προαιρεῖται ὑπὲρ τούτου, εἰ δυνατόν, μυρίους ὑπομεῖναι θανάτους, οἷος ἦν Παῦλος ὁ θεῖος καὶ πᾶς ὁ τῶν ἁγίων κατάλογος, οἳ καὶ ποικίλας καὶ πολυτρόπους ὑποστάντες ἑκουσίους βασάνους καὶ ἀκουσίους τεθνήκασιν ἐν τῇ ἀγάπῃ τοῦ νυμφίου Χριστοῦ, καὶ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀμήν».

Μετὰ τὸν ἀνωτέρω πρόλογον ἕπεται τὸ κείμενον τοῦ Ἄσματος τῶν ᾀσμάτων ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Τὸ ᾆσμα τῶν ᾀσμάτων τοῦ σοφοῦ Σολομῶντος» καὶ τὴν ἐν τέλει σημείωσιν «Τέλος ὅλου τοῦ Ἄσματος».

Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ἐνταῦθα ὅτι παρὰ τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Νεοφύτου ἐν τῷ προλόγῳ τὸ κείμενον τοῦ Ἄσματος τῶν ᾀσμάτων ἐν τῷ ἡμετέρῳ χειρογράφῳ εἶναι τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ ἐκδεδομένον κείμενον μετ' ἐλαχίστων παραλλαγῶν, ὧν αἱ πλεῖσται προέρχονται, ὡς νομίζω, ἐκ τῆς ἀβλεψίας τοῦ ἀντιγραφέως μὴ ἀλλοιοῦσαι τὸ νόημα. Τοὐναντίον, συμφώνως πρὸς τὰ γραφόμενα ἐν τῷ προλόγῳ ὑπὸ τοῦ Νεοφύτου «ὥστε ὑποδεῖξαι ἀκριβῶς ποῖα μὲν τῆς ἀμέμπτου νύμφης, ποῖα δὲ τοῦ ἀμώμου νυμφίου πεφύκασι ῥήματα» ἔχουσι διὰ ἀναγραφῆς ἐν τῇ ᾤᾳ τοῦ κειμένου τῶν λέξεων «ὁ νυμφίος», «ἡ νύμφη», ὡς καὶ τῶν «ἐρώτησις» «ἀπόκρισις» διακριθῆ κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Νεοφύτου τὰ ἐκ τοῦ κειμένου ἀνήκοντα τῷ νυμφίῳ καὶ τῇ νύμφῃ.

Μετὰ τὸ τέλος τοῦ κειμένου τοῦ Ἄσματος τῶν ᾀσμάτων ἕπεται ἡ ἑρμηνεία αὐτοῦ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «*Ἀρχὴ σὺν Θεῷ συνοπτικῆς ἑρμηνείας παρ' ἐγκλείστου, πρεσβυτέρου, μοναχοῦ Νεοφύτου*», ἧς παραθέτω κατωτέρω τὴν ἀρχήν.

«Προϋποσχόμεθα ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ Ἄσματος μετὰ τὸ γράψαι τὸ κείμενον καὶ ἑρμηνείας συνοπτικῆς κατατολμῆσαι κατὰ τὸ ἡμῖν ἐγχωροῦν καὶ ὡς ἡ τοῦ ἀληθινοῦ νυμφίου χάρις χορηγήσει ἡμῖν γνῶσιν καὶ λόγον καὶ τὴν ὑπόσχεσιν ταύτην ἔργῳ ἐκπληρῶσαι δίκαιον ᾠήθημεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλεν ὁ νυμφίος Χριστὸς ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων ἐλθεῖν πρὸς τὴν νύμφην αὐτοῦ ἐκκλησίαν προλαβὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ Σολομῶντος προεῖπε τὸν πόθον· ἤθροισε γὰρ τοὺς προπάτορας, τοὺς δικαίους, τοὺς προφήτας, τοὺς ἀποστόλους, τοὺς μάρτυρας, τοὺς ὁσίους, τοὺς διδασκάλους καὶ ἁπαξαπλῶς ἅπαντα τῶν ἁγίων τὸν ὁρμαθὸν εἰς πρόσωπον ἓν καὶ ἐκκλησίαν μίαν καὶ ἐκάλεσε νύμφην, ἵνα τὸν ἄσχετον αὐτῆς πόθον ὡς νύμφης νυμφίῳ, ὑπὲρ ἧς

καὶ ἀπέθανεν, ἀποδείξῃ τρανῶς ἐγκωμιάζων αὐτῆς τὴν κολυμβήθραν κοιλίας, ἐξ ἧς καὶ ἀναγεννώμεθα ἅπαντες γέννησιν ἄσαρκον, τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς, δηλαδὴ τοὺς προφήτας διὰ τὸ βλέπειν καὶ λέγειν ἀρχαῖα, καὶ ἐνεστῶτα καὶ μέλλοντα, τοὺς μαστοὺς αὐτῆς, τὰς δύο διαθήκας, τήν τε παλαιὰν καὶ τὴν νέαν, ἐξ ὧν καὶ θηλάζομεν γαλαθηνὰ καὶ σωτήρια νάματα καὶ πάντα ἁπλῶς αὐτῆς οὕτως ἀξίως ἐγκωμιάζει τὰ νυμφικὰ καὶ ἀμώμητα μέλη, ὡς μηδὲν ἔχουσαν τὸ σαρκικὸν ἢ δυσάρεστον ἢ ἀνάξιον τοῦ τριποθήτου νυμφίου αὐτῆς, ἀλλὰ πάντα πανευειδῆ καὶ ὡραῖα καὶ ἁγνὰ καὶ πανάγια καὶ ἄξια παναληθῶς τοῦ παναγίου νυμφίου τῶν παναγίων ψυχῶν, ὧν ἠριθμήσαμεν ἀνωτέρω τάγματα ἁγίων, ὧν καὶ τὸ ἄθροισμα καὶ τὸν ἔνθεον ζῆλον παραδηλῶν ἐκάλεσε νύμφην. Καὶ ἵνα μή τις τῶν κακοφρόνων ἢ φιληδόνων σαρκικόν τι ἢ ἐμπαθὲς ὑπολάβῃ τῶν λεγομένων, λύει τὴν ὑπόνοιαν καὶ οὐ νύμφην ἁπλῶς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀδελφὴν αὐτὴν συχνάκις ἀποκαλεῖ καὶ αὐτὴ πάλιν αὐτὸν ὡσαύτως νυμφίον καὶ ἀδελφιδόν».

Κ. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ
ΤΗΣ ΕΝ ΧΑΛΚΗι ΜΟΝΗΣ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ [1]

151.

Χάρτ. *0,22×0,145. ΙΓ'* ***αἰῶνος*** *φ. 116.*

Κωνσταντίνου Μανασσῆ Χρονικόν.

Ἐν φύλλῳ 105^{β} «ἐτελειώθη ἡ παροῦσα βίβλος τοῦ Μανασσῆ διὰ χειρὸς ἐμοῦ Θεοδώρου τοῦ Πακουριανοῦ μηνὶ Ἰουλίῳ 15 ἔτει 6827 ἰνδ. β'».

Ἐν φύλλῳ 106 ἔχει στίχους τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν Δέσποιναν.

«Ἄγε ψυχῆς βασίλισσα μεγαλοπρεπεστάτη».

Ἐν τῇ ὤᾳ τοῦ 59^{β} φύλλου ὑπάρχει ἡ ἑξῆς σημείωσις: «Ἰστέον ὅτι ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἡρακλείου ἦν ὁ Σέργιος Κωνσταντινουπόλεως Πατριάρχης, ὃς διὰ τὰ τῆς μητροπαρθένου γενόμενα νικητήρια ἐπεξεφώνησε τὸ «τῷ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ» καὶ καθ' ἑξῆς τοὺς 24 οἴκους τῆς Ἀκαθίστου».

152.

Χάρτ. *0,233×0,155 ΙΗ'* ***αἰῶνος*** *φ. 296.*

Κῶδιξ Σύμμικτος.

Περιέχονται:

1) (φ. 1). Λουκιανοῦ περὶ διαβολῆς.
2) (φ. 19). Δημοσθένους Ὀλυνθιακὸς πρῶτος.
3) (φ. 27). Πλουτάρχου περὶ ἀδολεσχίας.
4) (φ. 66). Μ. Βασιλείου ὅπως ἂν ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν....
5) (φ. 92). Πλουτάρχου, Πῶς ἄν τις ἀπὸ ἐχθρῶν ὠφελοῖτο αψμζ' ὀκτ. κβ'
6) (φ.109). Μ. Βασιλείου ἐξ ὁμιλίαι ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός.
7) (φ. 137). Βασιλείου τοῦ Μ. ἐπιστολαί.
8) (φ. 180). Βασιλείου τοῦ Μ. λόγος περὶ τοῦ μὴ προσηλοῦσθαι τοῖς βιωτικοῖς καὶ περὶ τοῦ γενομένου ἐμπρησμοῦ ἔξωθεν τῆς ἐκκλησίας.
9) (φ. 211). Τοῦ αὐτοῦ Βασιλείου τοῦ Μ. ὁμιλία ιδ' κατὰ μεθυόντων.

[1] Βλ. τῆς παρούσης Ἐπετηρίδος τόμ. ΙΒ' σ. 316.

10) (φ. 236). Τοῦ αὐτοῦ περὶ τῆς ἐν παρθενίᾳ ἀληθοῦς ἀδιαφθορίας πρὸς Λητόϊον ἐπίσκοπον.

Ἐν φύλλῳ 91 μετὰ τὸ τέλος τοῦ λόγου ὑπάρχει ὑπογραφὴ «Μιχάλης δήλιος».

Τὰ πάντα μετὰ ἐξηγήσεως ἄνωθεν τοῦ κειμένου.

153.

Χάρτ. *0,21×0,165 ΙΖ'* ***αἰῶνος*** *φ. 133.*

Δαμασκηνοῦ ἐπισκόπου περὶ ζῴων.

Εἰς τὸ ἐν ἀρχῇ φύλλον ὑπάρχει ἡ ἑξῆς σημείωσις· «1672 ἐν μηνὶ Αὐγ. 6. ἐκάηκε τὸ μοναστήριον Παναγία καὶ τὸ ἀνεκένισε ὁ Παναγιοτάκης» καὶ κατωτέρω: «Φιλάρετος ἱερομόναχος ἔγραψα μὲ τὸ οἰδιοχίρο μου διὰ τὸ βιβλίο τοῦτο καὶ παρακαλον τὴν παναγία νὰ φυλάγῃ τοὺς χρηστιανοὺς Πανιερόταται καὶ θεοπρώβλητε δέσποτα κύριε κὺρ γεράσιμε ἀγαπητὲ τῆς ἡμῶν μετριότητος».

Ἐν τῷ αὐτῷ φύλλῳ, ἐν ἀρχῇ «† Ἀντώνης ἐλάχιστος δοῦλος τὸν τρόπον ἁπλοῦς ὁρμώμενος ἐκ χώρας μουντανίων ἐκ γένους πάνυ χρησίμου ἔγραψε ἤδεια χειρί.»

Ἐρώτησις τί ἐστὶν ἄνθρωπος; ἀπόκρισις: ἄνθρωπος ἐστὶν ζῶον λογικὸν θνυτὸν νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν.

Ἐν τῷ αὐτῷ 1^{β} φύλλῳ ὑπάρχει ἐπίγραμμα ἡρφελεγεῖον πρὸς τὸν ἐνδοξότατον κὺρ Μιχαὴλ τὸν Καντακουζηνὸν ἐκ 10 στίχων.

Ἐν τῷ δευτέρῳ φύλλῳ ἐπιστολὴ ἀρχομένη ὡς ἑξῆς· «† ὁ ἐν ἐπισκόποις ἐλάχιστος Δαμασκηνὸς τῷ εὐγενεστάτῳ καὶ ἐνδοξοτάτῳ ἐν ἄρχουσι κὺρ Μιχαήλῳ τῷ Καντακουζηνῷ καὶ μεγάλῳ Δομεστίκῳ εὖ πράττειν. Συνήθειαν ἔχουσι οἱ ἄνθρωποι ὅταν θέλουν νὰ ἴδωσι...».

Ἐν τῷ 5^{ῳ} φύλλῳ «Πίναξ τῶν περιεχομένων ἐν τῇ βίβλῳ» καὶ ἐν τέλει «Γερμανὸς ἱερομόναχος».

154.

Χάρτ. *0,21×0,14 ΙΗ'* ***αἰῶνος*** *φ. 115.*

Πρόθεσις.

Ἀντεγράφη κατὰ τὸ ἔτος ᾳψμζ' ἐπὶ τοῦ ἐκ Νάξου ἡγουμένου Γρηγορίου ὑπὸ τοῦ ἱερομονάχου Χρυσάνθου ἐξ ἀρχαιοτέρας προθέσεως τῆς Μονῆς τοῦ Προδρόμου ἐν Σωζοπόλει, εἶτα τῆς ἐν Χάλκῃ Μονῆς τῆς Παναγίας.

Ἐν φύλλῳ 37: «Ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἐκ/κὴν ἀκριβὴν διατύπωσιν, ἣν ἡ τοῦ Χριστοῦ ἁγία καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ παρέλαβε ἐκκλησία, χρὴ ἡμῖν ἐπακολουθεῖν διὰ τῶν θείων καὶ πατριαρχικῶν παραδόσεων, καὶ τοῦτο ὡς ὠφέλιμα, καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ κανονικὸν διατύπωμα, ὅπως τὰ τῶν κτητόρων μακαριστὰ

ὀνόματα ὡς μνήμης ἄξια, οὐ μόνον ἐν ταῖς ἱεραῖς μνημονεύεσθαι τελεταῖς, ἀλλὰ κ' ἐν τούτῳ τῷ κανόνι ἀκριβῶς διαφυλάττεσθαι, μέχρις οὗ ὁ ἥλιος ἐπὶ τῆς γῆς ἐφορᾷ. Εἶτα καὶ τῶν μετὰ ταῦτα ἀξιωθησομένων τῇ ἱερᾷ καὶ θείᾳ προθέσει κοινωνοὺς γενέσθαι, ἀρχηποιμάντορας καὶ ἱεροθύτας, μοναστὰς καὶ μιγάδας ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας καὶ πᾶν γένος καὶ ἡλικία πιστῶν, ὅσαι ἐν ταύτῃ τῇ ἱερᾷ μονῇ τῆς Παντανάσσης ἐν τῇ νήσῳ Χάλκῃ τῇ προθέσει ἐγράφησαν, καὶ μετὰ ταῦτα γραφήσονται.

«Τὸν δὲ βουληθέντα τολμηρὸν ἢ ἀθετῆσαι, ἢ φύλλον ἐξ αὐτοῦ τοῦ τόμου ἀφεῖλαι ἢ διαφθεῖραι ὄνομα ἢ ἐπιγράψαι ἄνευ θελήματος τοῦ Ἡγουμένου, ἢ ἄλλο τι ἄτοπον διαπράξαι ἀφορισμῷ βαρυτάτῳ καθυποβάλλομεν καὶ ἀναθέματι τῷ ὑπὸ θεοῦ αἰωνίῳ».

Ἐν φύλλῳ 5β: «Μεταγέγραπται ἡ παροῦσα πρόθεσις ἐπὶ ἡγουμένου ἀρίστου κὺρ Γρηγορίου τοῦ ἐκ Παροναξίας, διὰ χειρὸς ἐλαχίστου ἐν ἱερομονάχοις Χρυσάνθου· ἔρρωσθε οἱ ἀναγινώσκοντες, κἀμοῦ μέμνησθε, καὶ εἴ τι σφαλερὸν ἐγγέγραπται, σύγγνωτε· ἀνθρώπινον γὰρ πάθος τὸ ἁμαρτάνειν † ἔτει αψμζ' Αὐγούστου».

Ἐν φύλλῳ 6: Τῶν Πατριαρχῶν Γαβριήλ, Παρθενίου, Διονυσίου, Γαβριήλ, Θεοφάνους, Διονυσίου, Καλλινίκου, Μαξίμου, Ἱερεμίου, Ματθαίου, Μητροφάνους, Ἱερεμίου, Ραφαήλ, Ἀθανασίου, Ἰακώβου, Γενναδίου, Νεοφύτου, Θεοφάνους, Παρθενίου, Θεοφάνους καὶ Παϊσίου.

Εἶτα τῶν Ἀρχιερέων καὶ ἐφεξῆς ἱερομονάχων, ἱεροδιακόνων, μοναχῶν καὶ λοιπῶν.

Ἐν φύλλῳ 23: τῶν αὐθεντῶν.

Ἐν φύλλῳ 24: τῶν εὐσεβῶν βασιλέων καὶ κτητόρων Θεοδώρου, Θεοδοσίου, Γεωργίου, Εἰρήνης, Ἰωάννου, Ζαφύρας, *Ἰωάννου τοῦ ἀοιδίμου γενομένου εὐσεβοῦς βασιλέως καὶ κτήτορος τοῦ Παλαιολόγου καὶ τῶν γονέων αὐτοῦ.*

Εἶτα τῶν βασιλέων τῆς Μοσχοβίας καὶ ἐφεξῆς διαφόρων ὀνομάτων ἐν Κων/πόλει, Χάλκῃ περιχώροις καὶ ἀλλαχοῦ.

Εἰς τὸ δεύτερον ἐν ἀρχῇ ἄγραφον φύλλον, «Κύριλλος ἱεροδιάκονος». Χειρόγραφον ἄξιον μελέτης.

155.

Χάρτ. *0,21×0,16. ΙΖ'* **αἰῶνος** *φ. 177.*

Πρόχειρον Μονῆς τοῦ Προδρόμου.

Περιέχονται καταγραφαὶ χωρῶν, πόλεων καὶ χωρίων μετὰ τῶν ὀνομάτων τῶν ἐν αὐτοῖς κατοικούντων ὀρθοδόξων χριστιανῶν.

Κατάστιχον

Ἔνδον τῆς πρώτης πινακίδος εἶναι δι' ἐρυθρᾶς μελάνης γεγραμμένον τὸ ἑξῆς σημείωμα.

«ΑΧϚ' (=1606) ἐγένετο τὸ κατάστιχον τοῦτο $\frac{\pi}{\varrho}|\frac{\varphi}{o}$ μηνὶ νοεμβρίῳ ἐτελειώθη».

Ἐν τῷ ἐσχάτῳ φύλλῳ ἕτερον σημείωμα.

« † ἐγένετο καὶ τὸ κατάστιχον τοῦτο τῆς Ἄσπρης θαλάσσης: διὰ χειρὸς τοῦ εὐτελοῦς Πορφυρίου ἱερομονάχου τάχα καὶ τυπικάρης ὢν τῆς σεβασμίας καὶ βασιλικῆς μονῆς ταύτης τοῦ τιμίου Προδρόμου, ζριδ'».

Εἰς τὸ κατάστιχον ἐν τῇ καταγραφῇ τῶν χωρίων ὁ Μάλτεπες λέγεται Αὐργιὰ (Βρύας).

Τὸ κατάστιχον τοῦτο ἐχρησίμευσε εἰς τοὺς πατέρας τῆς Μονῆς, ὅσοι μετὰ ἁγίων λειψάνων περιήρχοντο χώρας καὶ χωρία μέχρι Κρήτης καὶ Μωριᾶ καὶ Ρόδου καὶ Μακεδονίας καὶ Ἠπείρου, ἵνα καταγράφωσι τὰ ὀνόματα ἐκείνων, ὅσοι προσέφερον εἰς αὐτοὺς χρηματικήν τινα βοήθειαν διὰ μνημόσυνον αὐτῶν.

Ἐκ τοῦ καταστίχου τούτου διευκρινίζονται αἱ ὀνομασίαι τῶν διαφόρων ἐνοριῶν τῆς Πόλεως καὶ τοῦ Καταστένου κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος. Τὸ Βουγιοὺκ δερὲ λέγεται Μπεϊκτερέ· τὸ Κουσκουτζοὺκ Χρυσοκέραμος ταὐτὸ Πουρλιανές· τὰ Τοῦζλα Ἀηδιάτη Ἀ(γκη)διάτη. Μετὰ τὸ Ἀρετζίον ἀναφέρεται χωρίον Ἀνηδιάτου καὶ Φιλοκρήνη. Μαχαλᾶδες: τοῦ Γαλατᾶ, Χρυσοπηγή, Ἅγιος Γεώργιος, Ἅγιος Δημήτριος εἰς τὰ Ἀρμένικα, Κυρὰ Ἐλεοῦσα, Ἅγιος Γεώργιος εἰς τῆς καλογραίας τὴν πόρτα, Καστελιώτισσα εἰς τὸ πὶτ παζάρ, τὰ Ψαροπουλεῖα, Κροντηρᾶδες, Λόντζα, Σὰν Φραντζέσκο, Ἀζάπικα . . . ικαρία. οἱ μαχαλάδες ἔξω ἀπὸ τὸν Γαλατᾶ εἰς τοῦ Μπέη ὀγλη, Κερασοχώρι, Χὰς κίογη.

Εἰς τὸ ογ' καὶ οδ' φύλλον: «ζριε'».

Εἰς τὴν Πρίγγιπον ἔχει καὶ τὸ χωρίον Καρέα.

Εἰς τὴν νῆσον Πρώτην (ζριε') ἔχει ὑπὲρ τὰ 50 ὀνόματα ἐν ὅλῳ· εἰς τὴν Ἀντιγόνην περὶ τὰ 300 ἐν ὅλῳ, καὶ περὶ τὰ 400 ἐν ὅλῳ ἐν Πριγκίπῳ. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἐν τῇ προθέσει ἀναγράφεται πλὴν τοῦ ὀνόματος καὶ τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρὸς τοῦ μνημονευομένου, πολλάκις δὲ καὶ ἀδελφῶν καὶ συζύγων, ὥστε νὰ δύναταί τις ἐρευνῶν νὰ ἐξακριβώσῃ τὸ οἰκογενειακόν του δένδρον.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταδείκνυται ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὰ Νησιὰ ἦσαν ὁπωσδήποτε καλῶς κατῳκημένα.

156.

Χάρτ. *0,21×0,15, ΙΕ'* **αἰῶνος** *φ. 122.*

Σχόλια εἰς τὸν Πλοῦτον καὶ τὰς Νεφέλας Ἀριστοφάνους.

Περιλαμβάνει ἀπὸ τοῦ 1ου φύλλου τὸν Πλοῦτον ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Πλοῦτος Ἀριστοφάνους».

Ἐν φύλλῳ 52β τέλος τοῦ Πλούτου ὑπάρχει καὶ μονοκονδυλιὰ δυσανάγνωστος.

Κατὰ μῆκος διὰ κεφαλαίων γραμμάτων.

ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΒΙΒΛΙΟΝ ΥΠΑΡΧΕΙ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΙ ΙΩΝΑΛΗ.

Ἀπὸ φύλ. 54 περιέχει τὰς Νεφέλας ἐν τέλει τῶν ὁποίων ἀναγινώσκεται «τῷ συντελεστῇ τῶν καλῶν θεῷ χάρις»· καὶ κατόπιν σημείωσις δηλοῦσα τὸ ἀντίτιμον τῆς ἀγορᾶς «ἔχι ἄσπρα κ'» καὶ τὸν πρότερον ἰδιοκτήτην Γεώργιον, οὗ αὐτόγραφος σημείωσις ὑπάρχει ἐν ἀρχῇ τοῦ πρώτου φύλλου «αὕτη ἡ βίβλος πέλει γεωργίου ράλη μετϊλϊνέου».

Εἰς τὴν ὄπισθεν ἄγραφον σελίδα τοῦ 120 φύλλου † «Τὰ μαθήματα καθαρίζουν τὴν ψυχὴν ἀπὸ ταῖς λολάδαις αἱ ὁποῖαι μακραίνουν ἀπὸ τὴν στράτα τοῦ θεοῦ τούς . . .».

«Βίβλος τοῦ ραλ» καὶ κατωτέρω:

« ο Ἰῶ" δὲν ἀγαπᾶ τὸν μιχαῆλον διότι δὲν τὸν ἔξυπνᾶ τὸ ταχὺ ἀπὸ τὸν ὕπνον διὰ νὰ ἔλθωσι ἀντάμα εἰς τὸ σχολεῖον, τὸ ὁποῖον διδάσκει τοὺς νέους καλὰ μαθήματα καὶ καλὰς πράξεις».

Περὶ τοῦ χειρογράφου ἔγραψεν ἐν ἐκτάσει ὁ μακαρίτης Ἀθαν. Παπαδόπουλος Κεραμεὺς (Μαυρογορδάτειος Βιβλιοθήκη. Παράρτημα τοῦ ΙΗ' τόμου τοῦ ἐν Κων/πόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου σελ. 106).

157.

Χάρτ. *0,21×0,15* *ΙΔ'* ***αἰῶνος*** *φ. 388.*

Κῶδιξ Σύμμικτος.

Ὁ πολύτιμος οὗτος κῶδιξ περιλαμβάνει λείψανα ἄλλων ἀρτίων κωδίκων, ἅτινα εὐλαβὴς χεὶρ τῆς ΙΔ' ἑκατονταετηρίδος περιέλαβε εἰς ἓν τεῦχος διὰ σταχώματος ἐκ πινακίδων κεκαλυμμένων ἔξωθεν διὰ δέρματος ἐρυθροῦ.

Περιέχει:

1) Ἀπὸ τοῦ 1-8 φύλλου τετράδιον αὐτοτελές, τοῦ ὁποίου τὸ τελευταῖον φύλλον εἶνε ἄγραφον: «Μαρτύριον εἰς τὸν ἱερομάρτυρα τοῦ Χριστοῦ Εὔπλον, ἐν ᾧ καὶ θαύματα μερικά, συγγραφὲν παρὰ Ἰωάννου ἱερέως τοῦ Ἀσκανδάλη καὶ πρωτεκδίκου τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Αἴνου» ἄρχεται: «θεὸς ἡγείσθω παντὸς ἔργου καὶ λόγου φησί τις τῶν παλαιῶν·» καὶ τελευτᾷ εἰς τὰς λέξεις: «καὶ τοῦτο δὴ μετ' οἰμωγῆς καὶ ταῖς ἐγκυμονούσαις παρόμοιον . . . » ἀτελές.

2) (φ. 9-66β) λείψανον χειρογράφου ἐκ χάρτου χονδροῦ τῆς αὐτῆς μὲν ἐποχῆς, ἀλλ' ἑτέρας χειρός, περιέχον ἀδήλου συγγραφέως γραμματικοὺς κανόνας καὶ ἀρχόμενον ἐκ τῶν λέξεων: «ἀπὸ διαφόρων λέξεων ἢ δυοῖν ἢ τριῶν ἢ πλειόνων· οὕτω καὶ ἑκάστη λέξις ἀπὸ διαφόρων σύγκειται συλλαβῶν ἢ δυοῖν ἢ τριῶν ἢ πλειόνων· οἷα τὸ ζῆθι ἀπὸ τῆς ζῆ συλλαβῆς σύγκειται».

Τὸ λείψανον τοῦ τῆς γραμματικῆς ταύτης τεύχους παρεκτείνεται ἐπὶ ὀκτὼ ἔτι φύλλα περιέχοντα (φ. 67-74) συγγραμμάτια λεξικογραφικά, ὧν ἡ ἐπιγραφὴ «Ἀρχὴ ἐκ τῶν τοῦ κυροῦ Μαξίμου τοῦ Πλανούδη», καὶ ἄρχεται· «ὄχλος ἡ ὄχλησις παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς, παρὰ δὲ τῇ θείᾳ Γραφῇ καὶ τοῖς ἄλλοις Ἕλλησι τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ».

3) (φ. 75-78) λείψανον ἑτέρου χειρογράφου καλλιγραφημένου ἐκ στιλπνοῦ χάρτου περιέχον ἀδήλου σημειώσεις γραμματικὰς καὶ φιλολογικάς.

4) (φ. 79-92) λείψανον χειρογράφου περιέχον Θωμᾶ Μαγίστρου λεξικὰ ἀκέφαλα καὶ ἀνεπίγραφα ἀπὸ τοῦ στοιχείου Β'.

5) (φ. 93-145β) λείψανον κώδικος ἀκέφαλον περιέχον διδασκαλίαν ἐπιστολογραφίας μετὰ διαφόρων ἐπιστολικῶν τύπων ἀξιολόγων, ἐν οἷς ὁ ἄδηλος ἡμῖν συγγραφεὺς κατέμιξεν ὡς ὑποδείγματα ἐπιστολὰς Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, Λέοντος Προέδρου Καρίας, Γρηγορίου τινός, Μαγίστρου πρὸς τὸν Γρηγόριον, Βρυεννίου, ἀνωνύμου, καὶ Ψελλοῦ μίαν.

6) (φ. 146-215) Κῶδιξ ἄρτιος, ὡς φαίνεται, περιλαμβάνων ἀδήλου ἀνεπίγραφον παράφρασιν τοῦ Α τῆς Ἰλιάδος μετὰ ἐκτεταμένων ἑρμηνευτικῶν σχολίων.

7) (φ. 216-217β) λείψανον χειρογράφου ἑτέρας χειρὸς τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ἄνευ ἀρχῆς· ἀπὸ τοῦ φύλ. 216-218 ἀναγινώσκεται τὸ τέλος τῆς γραμματικῆς πραγματείας *ἀδήλου* συγγραφέως περὶ τοῦ ῥήματος *ἵημι*. Παρέπεται δὲ ἐπιτομὴ τῶν ἐννέα μέτρων ἐκ τοῦ ἐγχειριδίου Ἡφαιστίωνος φύλ. 218-220β.

8) (φ. 221-224) λείψανον κώδικος περιέχον σειρὰν ἐπιστολῶν τοῦ *Λιβανίου*.

9) (φ. 245-265β) λείψανον ἑτέρου χειρογράφου διασῷζον συνέχειαν ἐπιστολῶν τοῦ Ἰουλιανοῦ μετὰ τῆς μεταγενεστέρας ἐπιγραφῆς: «Τοῦ αὐτοῦ Ἰουλιανοῦ τοῦ βασιλέως ἐπιστολαί».

10) (φ. 266-272) μικρὸς κῶδιξ, ἄρτιος, φέρων τὴν ἐπιγραφὴν «ἐπιστολαὶ Φαλάριδος τοῦ τυράννου».

11) (φ. 273-277β) λείψανον ἑτέρου κώδικος περιέχον ἐν ἐπιτομῇ ἐπιστολάς τινας τοῦ Ἰουλιανοῦ, τὸν εἰς ἑαυτόν, τοῦ αὐτοῦ, παραμυθητικὸν λόγον καὶ ἐπιστολάς τινας τοῦ Λιβανίου.

12) (φ. 278-283β) λείψανον τοῦ α' τετραδίου κώδικός τινος τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, ὅστις περιελάμβανε συλλογὴν ἠριθμημένων ἐπιστολῶν τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου.

13) (φ. 284-291β) λείψανον ἑτέρου κώδικος, ἄνευ ἐπιγραφῆς καὶ ἀρχῆς, περιέχον ἀδήλου συγγραφέως ἐπιστολάς τινας σχετικὰς πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς αἱρέσεως Βαρλαὰμ καὶ Ἀκινδύνου.

14) (φ. 292 - 293 β) ἕτερον τετράδιον ἐκ δύο μόνον φύλλων «ἐκ τῶν ἐπιστολῶν Γρηγορίου ἡγουμένου τῆς μονῆς τοῦ Βατοπεδίου τοῦ Καρδάμη †».

15) (φ. 294 - 300 β) τετράδιον αὐτογράφου κώδικος φέρον τὴν ἐπιγραφὴν «κυροῦ Νικολάου Καβάσιλα τοῦ Χαλκαέτου οἰκειόχειρα».

16) (φ. 301 - 302) δύο φύλλα ἑτέρας γραφῆς «Δομνίου φιλοσόφου Λαρισσαίου ἐγχειρίδιον εἰσαγωγικὸν ἀριθμητικῆς πάρεστι λόγον ἐκ λόγου ἀφελεῖν».

17) (φ. 303 - 307 β) πέντε φύλλα γεγραμμένα ὑπὸ τῆς αὐτῆς χειρός, ὑφ' ἧς καὶ αἱ τοῦ Καρδάμη ἐπιστολαί, καὶ περιέχοντα: «περὶ ἐκκλησιαστικῶν Ὀφφικίων» τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου περὶ τῶν 16 λίθων τῶν ἐν τῷ λούματι τῶν ἱερέων ἐμπεπηγμένων, καὶ «Τρύφωνος περὶ τῶν ἐν λέξεσι παθῶν».

18) (φ. 308 β) ἑτέρα γραφὴ «Ἐθνικαὶ διάλεκτοι Λεσβώνακτος».

19) (φ. 309) ἑτέρα γραφή· ἀδήλου γραμματικαὶ σημειώσεις.

20) (φ. 310 β - 324) ἑτέρα γραφή· «Μῦθοι· βιω(φε)λεῖς Αἰσώπου τοῦ μυθοποιοῦ κατὰ στοιχεῖα».

21) (φ. 325 - 326 β) δύο φύλλα λεξικοῦ.

22) (φ. 327 - 338 β) ἑτέρα γραφὴ ἐπὶ στιλπνοῦ χάρτου. Ἰσαὰκ τοῦ Ἀργυροῦ ἀστρολογικὴ πραγματεία· ἐν φύλλῳ 338 ἀναγινώσκεται ἡ ὑπογραφὴ τοῦ ἀντιγράψαντος. «† ,ϛωϞ' (=1381) νοεμ. ιε' χεὶρ Γεωργίου θύτου Κρητός».

Ὁ κῶδιξ οὗτος περιεγράφη λεπτομερέστατα ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Ἀθ. Παπαδοπούλου Κεραμέως (ἐν Παλαιογραφικῷ Δελτίῳ Ἑλλ. Φιλ. Συλλόγου. Παράρτημα τοῦ Ιϛ' τόμου).

158.

Χάρτ. *0,218×0,145. ΙΕ'* ***αἰῶνος,*** *φ. 295.*

Κῶδιξ Σύμμικτος.

Ἐν ἀρχῇ ἐλλείπει ἓν φύλλον, πολλὰ δὲ φύλλα δὲν ἀναγινώσκονται ἀλλοιωθέντα ὑπὸ τοῦ ὕδατος.

Περιέχονται:

1) (φ. 1 - 101 β) Ἐπιστολαὶ Βασιλείου τοῦ Μεγάλου ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς Β' ἐπιστολῆς μέχρι τῆς ΡΞ.

2) (φ. 102 - 105 β). Ἐπιστολαὶ Συνεσίου Κυρηναίου μητροπολίτου Πτολεμαΐδος.

3) (φ. 154 - 169 β) Δημοσθένους Ὀλυνθιακός.

4) (φ. 170 - 263 β) «Λιβανίου σοφιστοῦ μελέται».

5) (φ. 266). «Αἰσχίνου ῥήτορος, κατὰ Τιμάρχου» μετά τινων σχολίων.

6) Βίος καὶ πολιτεία τῆς ὁσίας μητρὸς ἡμῶν Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας συγγραφεὶς παρὰ Σωφρονίου ἀρχιεπισκόπου Ἱεροσολύμων. Ἀρχή· «Μυστήριον βασιλέως». Ὁ βίος οὗτος ἐγράφη ὑπ' ἄλλης χειρὸς τοῦ ΙΕ' αἰῶνος. Καὶ περὶ τοῦ κώδικος τούτου ἐπραγματεύθη ὁ Α. Π. Κεραμεὺς ἐν τῷ Παλαιο-

γραφικῷ Δελτίῳ τοῦ παραρτήματος τοῦ Ιϛ'. τόμου τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως σ. 43.

159.

Χάρτ. *0,205×0,14. ΙΔ'* ***αἰῶνος,*** *φ. 213.*

Κῶδιξ Σύμμικτος.

Τὸ χειρόγραφον ἐβλάβη βραχὲν ὑπὸ ὕδατος ἢ ἄλλης ῥευστῆς ὕλης· τὰ φύλλα 1 - 114 καὶ 115 - 193 ἀπετέλουν ἀρχῆθεν δύο χωριστοὺς κώδικας γραφέντας ὑπὸ δύο ἀντιγραφέων. Περιέχονται:

1) (φ. 1 - 44) Γραμματικὴ Μοσχοπούλου ἀκέφαλος.

2) (φ. 44 β) Μοσχοπούλου περὶ ὀνομάτων.

3) (φ. 48 β) Τὸ περὶ συντάξεως τοῦ κυροῦ Μαξίμου τοῦ Πλανούδη.

4) (φ. 57) Ὀνομάτων ἀττικὴ ἐκλογὴ Θωμᾶ Μαγίστρου.

5) (φ. 105 β) Κλῆσις τῶν δ' συζυγιῶν τῶν εἰς μι διορθωθεῖσα παρὰ τοῦ Τρικλίνου.

6) (109 β) Λεξικὸν περὶ πνευμάτων, ἐκλεγὲν παρὰ Τρύφωνος, Χοιροβοσκοῦ καὶ ἑτέρου.

7) (φ. 115 - 213 β) Ἐπιστολαὶ Λιβανίου σοφιστοῦ.

Καὶ περὶ τοῦ κώδικος τούτου ἐπραγματεύθη ὁ Ἀθ. Π. Κεραμεὺς ἐν τῷ αὐτῷ Δελτίῳ ἔνθα ἀνωτέρω.

160.

Χάρτ. *0,215×0,15 φ. 84.*

Ἀστρονομικὰ καὶ Φυσικά.

1) Ἡ ἀρχὴ ἐλλείπει (φύλ. 1 - 4 β)· εἰς τὸ πρῶτον ὑπάρχον φύλλον: «ὅτι κυρτὴ ἡ γῆ», «ὅτι ἐν τῷ μέσῳ ἡ γῆ» καὶ ἐφεξῆς «περὶ μεγέθους τῆς γῆς», «περὶ οἰκήσεων», «περὶ Σίνων», «Νῆσοι μακάρων», «μερισμὸς κλιμάτων καὶ κλίματα» «μερόη α», «οἰνώη β», «περὶ τῶν μεταξὺ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς στοιχείων», «λόγος δεύτερος περὶ ὕδατος», «ὅτι τῆς γῆς τὸ ἥμισυ καλύπτεται ὑπὸ ὠκεανῶν, τὸ δὲ ἥμισυ οὐ φαίνεται», «περὶ ἀέρος καὶ πυρὸς καὶ νεφῶν καὶ ὑετῶν καὶ ἀστραπῶν καὶ βροντῶν».

2) (φ. 4 β) λόγος Γος κατά τινος ψευδοῦς Πυθαγόρου κεφάλαια ιζ'.

α') Περὶ οὐρανίων σωμάτων καὶ περὶ κόσμου.

β') Περὶ σχήματος οὐρανοῦ.

γ') Εἰ ἔμψυχος ὁ κόσμος.

ε') Εἰ στρέφεται ὁ οὐρανός.

ϛ') Περὶ τάξεως κόσμου.

ζ') Περὶ τῶν ἐν οὐρανῷ νοουμένων κύκλων.

η') Τίς ἡ τῶν ἀστέρων οὐσία.

θ΄) Περὶ τοῦ σχήματος τῶν ἀστέρων.
ι΄) Περὶ τῆς τῶν ἀστέρων φορᾶς.
ια΄) Περὶ τοῦ πόθεν φωτίζονται οἱ ἀστέρες.
ιβ΄) Πῶς γίνονται οἱ τέσσαρες καιροί.
ιγ΄) Περὶ μεγέθους καὶ σχήματος ἡλίου.
ιδ΄) Περὶ τῆς τοῦ ἡλίου ἐκλείψεως.
ιε΄) Περὶ οὐσίας καὶ φωτισμοῦ σελήνης καὶ σχήματος.
ις΄) Περὶ ἐκλείψεως σελήνης.
ιζ΄) Περὶ νοῦ.
Ἀπὸ φύλλου 14 - 19 «τοῦ αὐτοῦ λόγος Δ΄».

3) Περὶ ὕλης, περὶ εἴδους, περὶ φύσεως, περὶ χρόνου, περὶ ψυχῆς, ἐν ἧ καὶ περὶ αἰσθήσεων, περὶ νοῦ.

4) (φ. 19 - 22) τοῦ αὐτοῦ λόγος Ε΄. περὶ τῆς πρώτης τῶν ὄντων αἰτίας.

5) (22 - 44 β) «τοῦ αὐτοῦ Συμεὼν τοῦ Σὴθ περὶ χρείας τῶν οὐρανίων σωμάτων διάφορα κεφάλαια, καὶ εἰς τὸ τέλος· «τέλος τῶν φυσικῶν τοῦ Συμεὼν Σήθ».

6) (φ. 47 - 78) «Ἰωάχειμος Καμεράριος Ἰακώβῳ Μαλιχίῳ» 1) κύκλοι ἡλιακοί· 2) ἀποτελεσματικὰ ἢ περὶ δυνάμεως τῶν δωδεκατημορίων τοῦ ζωδικοῦ· 3) ὅσα σημαίνουσιν οἱ πλανώμενοι ἐν ἑκάστῳ τοῦ ζωδίου καὶ 4) Ἰατρομαθηματικά.

7) (φ. 79 - 84) Ἑρμοῦ τοῦ Τρισμεγίστου Ἰατρομαθηματικὰ πρὸς Ἄμμωνα Αἰγύπτιον.

161.

Χάρτ. *0,205×0,155 φ. 291.*

Περὶ τοῦ Ἐθνικοῦ Μωάμεθ καὶ κατὰ Λατίνων, ὑπὸ Ἀθανασίου Κομνηνοῦ Ὑψηλάντου.

Περὶ τοῦ Ἐθνικοῦ Μωάμεθ, τίς ἐστι καὶ τίς ἡ βασιλεία αὐτοῦ, καὶ περὶ τῶν τεσσάρων βασιλέων τῶν μεγάλων ἀπὸ τὸν προφήτην Δανιὴλ καὶ περὶ τῆς εἰκόνος Ναβουχοδονόσορος συνάμα καὶ περὶ τοῦ Πάπα καὶ τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν καινοτομιῶν αὐτῆς καὶ περὶ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας μέχρι τοῦ 96 φύλλου.

Ἀπὸ τοῦ 98 φύλ. Σύνοψις βασιλέων καὶ Βεζίριδων καὶ Αὐθεντῶν Οὐγκροβλαχίας καὶ Μολδαβίας, παρὰ Κωνσταντίνου γεννάδος τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων.

Ἀπὸ τοῦ 111 φύλλου ἐξήγησις τοῦ πανιερωτάτου Μητροπολίτου Σερρῶν κυροῦ Νικήτα εἰς τοὺς ἀναγινωσκομένους δεκαὲξ λόγους τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου.

162.

Χάρτ. *0,20×0,14.* *ΙΗ΄* ***αἰῶνος,*** *φ. 268.*

Κῶδιξ Σύμμικτος.

Περιέχονται:

Ἐν τῷ 1 φύλλῳ 1774 Αὐγ. 25 ἠρξάμην διὰ χειρὸς καὶ μέλανος ,αψοδ΄ Παϊσίου Ἱερομονάχου.

1) (φ. 1 - 14) Συνεσίου τοῦ σοφωτάτου Ἐπιστολαὶ μετὰ ἐξηγήσεων.

2) (φ. 15 - 18 β) Ὁ κανὼν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως «Χριστὸς γεννᾶται».

3) (φ. 18 β - 22 β) ἕτερος κανὼν ἴαμβοι «ἔσωσε λαόν».

4) (φ. 22 β - 29) ὁ κανὼν τοῦ Θεοφανίου «Βυθοῦ ἀνεκάλυψε» καὶ ὁ ἰαμβικός.

5) (φ. 30 - 46) ὁ κανὼν Μ. Δευτέρας, Τρίτης καὶ ἑξῆς.

6) (φ. 49 - 71). Ἐκ τῶν τοῦ Θεοφυλάκτου σχολαστικοῦ τοῦ Σιμοκάτου ἠθικαὶ ἐπιστολαί, Κριτίας, Πλωτῖνος κλπ.

7) (φ. 71 β - 90) Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου Ἐπιστολαί. Ἐν τῷ τέλει τῶν ἐπιστολῶν «τέλος τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ ἁγίου Ἰσιδώρου Πηλουσιώτου διὰ χειρὸς καὶ μέλανος Μακαρίου Ἱερομονάχου ,αψοη΄ βοηδρομιῶνος πρώτη ἐπὶ εἰκάδι ἄρτι τεθνηκότος τοῦ ἐμοῦ ἀδελφοῦ.»

8) (φ. 91 - 97). Ἐπιστολαὶ διαφόρων.

9) (φ. 99 β - 125) Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ὁ Χριστὸς πάσχων.

10) (φ. 130 - 138 β) Λουκιανοῦ Σαμοσατέως ἐνύπνιον.

11) (φ. 139 - 186) Τοῦ αὐτοῦ Νεκρικοὶ Διάλογοι.

12) (φ. 186 β - 189 β) Τοῦ αὐτοῦ περὶ πατρίδος καὶ ἀπὸ φ. 189 - 191 Τυραννοκτόνος.

13) (φ. 191 β - 197) Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου περὶ τῶν τοῦ βίου ὁδῶν.

14) (φ. 198 - 226 β) Χρηστοήθεια μετὰ προλόγου καὶ προοιμίου μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ λατινικοῦ ὑπὸ Ἀντωνίου Βυζαντίου, καθηγητοῦ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει σχολῆς τῶν γραμματικῶν μαθημάτων.

15) (φ. 227 - 228) Τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Νείλου Γνῶμαι κατ᾿ ἀλφάβητον· ἄνωθεν «αψοδ΄ Νοεμ. κδ΄.»

16) (φ. 230 - 236 β) Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου δίστιχα καὶ γνωμικά.

17) (φ. 237 - 239 β) Λόγος εἰς τὸ Ὡσανὰ εὐλογημένος, ἀτελής· λείπουν 3 φύλλα.

18) (φ. 240 - 242) Ἐκ τῶν τοῦ Μελετίου περὶ Κεφαλληνίας.

19) (φ. 243) Γνῶμαι βραχεῖαι.

20) (φ. 245 - 249) Κανὼν τῆς Ὑπαπαντῆς «Χέρσον».

21) (φ. 250) Παροιμίαι κατ᾿ ἀλφάβητον.

22) (φ. 252) Ὑπόθεσις τῆς τοῦ Ἀριστοφάνους κωμῳδίας, ἥ ἐστιν ἐπιγεγραμμένη Πλοῦτος.

23) (φ. 253) Δι' ἑτέρας γραφῆς «εὑρέθησαν στίχοι ἰαμβικοὶ ἔν τινι σταυρῷ ἐκ τοῦ ἰδίου ξύλου, ἐν ᾧ ἐσταυρώθη ὁ Δεσπότης Χριστός. Οὗτος δὲ ὁ σταυρὸς εὑρέθη εἰς ἕνα τοῖχον κτισμένος μὲ ἄλλα πολλὰ ἅγια λείψανα ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Μάρκου ἐν Βενετίᾳ εἰς τὸ ἄνω μέρος.

«Καὶ τοῦτο γοῦν σοι προσφέρω πανυστάτως» καὶ 5 ἔτι στίχοι.

Εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ σταυροῦ:

«οἷς τοὺς πόνους ἔπαυσας, οὓς κατεκρίθη» καὶ 11 ἔτι στίχοι.

Εἰς δίσκον τινὰ «Ξύλου κρεμασθεὶς φῶς ἀμαυρὲς ἡλίου» καὶ ἕτεροι 3 στίχοι.

Εἰς κιβώτιον ἔχον τοῦ Σωτῆρος αἷμα «ἔχεις με Χριστὲ αἷμα σαρκός μου φέρει» καὶ 2 ἔτι στίχοι.

Εἰς θήκην τινὰ τοῦ ζωοποιοῦ σταυροῦ ἠργυρωμένου «ὡς οἷα ποιεῖ πιστὰ ἡ Κωνσταντίου» καὶ ἕτεροι 3 στίχοι. Ὅλα αὐτὰ σῴζονται ἐν τῇ πόλει Βενετίας».

24) (φ. 254β - 263) Ἀριστοφάνους Πλοῦτος, διὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς δι' ἧς καὶ τὰ πρὸ τοῦ φύλλου 253.

25) (φ. 263 - 268) Συνταγαὶ ἰταλιστί.

Εἰς τὸ τελευταῖον φύλλον «1780 Μαρτίου 31 ἡμέρα τῆς μεγάλης τετράδης, ἐκόλλησε ἡνίδρα, τὸ θανατικόν, ἔπειτα τὰ ἄλλα νησιά, Αἴγινα καὶ ἐξόχως ἡ Κρήτη καὶ ὅλη ἡ Ἔγηπτος καὶ εἰς Πόλην θεία δυνάμει δὲν ἦτον· Παΐσιος π'' Ἰωάννη» καὶ ἑτέρα: «ἵστρια 1784 ἐν μηνὶ Ἰανουαρίου 18 ἡμέρα πέμπτη τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου εἰς τὸ ῥήβικο ἐψάρεψα καὶ ἔπιασα μαρίδες ἓξ καὶ πλέον δὲν ἠμπόρεσα διὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν νὰ πιάσω ἄλλες ὅτι δὲν ἐτζινπούσαν τὴν κτόνια». Παΐσιος ὁ γράψας. «Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἔγραψα εἰς ἁγίαν Μαύραν καὶ εἰς Κορφούς», ἐπὶ δὲ τῆς πινακίδος: «τοῦτο τὸ βιβλίον ὑπάρχει τοῦ Πάνου Βρετοῦ τοῦ ἐξ Ἰθάκης νήσου».

163.

Χάρτ. *0,19 × 0,155 φ. 248.*

Πρόθεσις ἢ Βρέβιον.

Τὰ δύο πρῶτα φύλλα περιέχουσιν ὀνόματα ῥωσσικά· εἶτα 19 φύλλα ὀνόματα ῥωσσικὰ πλὴν δύο ἀγράφων· εἶτα 40 φύλλα ἄγραφα· εἶτα 38 φύλλα περιέχουσι βασιλέων, ἀρχιερέων, μοναχῶν καὶ λαϊκῶν ὀνόματα· ἐκ τῶν φύλλων αὐτῶν τρία εἶναι ἄγραφα καθὼς καὶ ὅλα τὰ ὑπόλοιπα.

Ἐν σελίδι 84 ὑπάρχει ἡ ἀκόλουθος σημείωσις:

«Ἐπειδή περ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἀκριβεῖ διατυπώσει καὶ τοῦτο ἡμῖν διὰ τῶν ἱερῶν καὶ πατριαρχικῶν κανόνων καὶ παραδόσεων ὡς ἀναγκαῖά τε

καὶ ὠφέλιμα διατέτακται, ὅπως τὰ τῶν κτητόρων ὀνόματα, ὡς μακαρισμοῦ ἄξια, ἐν ταῖς ἱεραῖς μνημονευόμενα τελεταῖς κανόνι ἰδιαιτέρῳ πρὸς τὸ διηνεκὲς τηρεῖσθαι, καταγράφωνται· πρὸς δὲ καὶ τῶν μετὰ ταῦτα ἀξιωθησομένων τῇ ἱερᾷ ταύτῃ προθέσει κοινωνοὺς γενέσθαι, ὁποίας ἂν ὦσι τάξεως, συγκαταγράφεσθαι, ὅπως μνημονεύεσθαι ἔχοιεν. Διά τοι τοῦτο καὶ τῶν ὅσοι ἐν τῇ ἱερᾷ καὶ σεβασμίᾳ ταύτῃ μονῇ τῆς Παντανάσσης ἐν τῇ νήσῳ Χάλκῃ ἀνέκαθεν τῇ προθέσει ἐγράφησαν καὶ ἑπομένως γραφήσονται, ὡς ἂν τὰ ὀνόματα μὴ ἐξίτηλα γένωνται, τοῦ ἀρχῆθεν κανόνος τῷ χρόνῳ οὐ μόνον πλήρους γενομένου, ἀλλ' ἔστιν ὅπου καὶ διαφθαρέντος, μεταγράφεται ἤδη ὁ παρὼν νέος κανὼν διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ ταπεινοῦ Ἀγαπίου Ἡγουμένου τῆς ἱερᾶς καὶ σεβασμίας ταύτης μονῆς. Ὁ δὲ τολμήσων προσθῆναι ἐν ταύτῃ ἢ ἀφελεῖν ἢ διαφθεῖραι ἄνευ τῆς τοῦ κατὰ καιρὸν ἡγουμένου γνώμης τε καὶ εἰδήσεως ἔστω τοῦ ὁσίου καθήκοντος ἐκπίπτων καὶ βαρέως ἐξαμαρτάνων. Ἐν ἔτει σωτηρίῳ ‚αψπη´ κατὰ μῆνα Δεκέμβριον».

Ὁ Ἀγάπιος, ἀρχιερατεύσας ἔπειτα περὶ τὸ 1790 καὶ Ῥόδου γενόμενος, ἐτελεύτησεν ὁσίως καὶ εὐσεβῶς κατὰ τὸ 1830 ἔτος.

Ἐν σελίδι 85β: «1821 ἀπριλίου 10 ἡμέρα τῆς λαμπρᾶς· μετὰ τὴν θείαν λειτουργίαν ἐξώσθη ὁ πατριάρχης κυρ γρηγόριος· καὶ γίνεται πατριάρχης ὁ πισιδίας κὺρ εὐγένιος καὶ μετὰ τὸ καβάδι ὥρα δέκα κυριακὴ τῆς λαπρᾶς ἐκρέμασαν τὸν πατριάρχην ἔμπροσθεν τῆς πόρτας τοῦ πατριαρχείου ὁμίος τῇ αὐτῇ ἡμέρα τὸν ἅγιον ἐφέσου εἰς μπαλοὺκ παζάρη τὸν νικομηδείας καὶ τὸν αχιάλου καὶ ἄλους ο ἀρχιερὴς καὶ ἱερεῖς ο θρῖνος καὶ ο φόβος εἰς τοὺς χριστιανοὺς ἀμέτριτος καὶ παραμονὴ τοῦ αγιου γεοργίου εχάλασαν τας ἐκλισιὰς καὶ ἐπίραν ὅσα σκέβη εἶχαν ἐκλισἡες».

Ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς πινακίδος τοῦ σταχώματος ἀναγινώσκεται καὶ ἡ ἑξῆς σημείωσις: «1824 ἐν μηνὶ αὐγούστῳ 14 ἑσπέρας τῆς παναγίας ἀκολούθησε μόλυσμα εἰς τὴν παναγίαν εἰς μίαν δουλίτσαν, τοῦ ὀχανιὰν τοῦ ταερέ καὶ εὐγίκαν ἔξο εἰς τὸ κιόσκι καὶ ἐκάθησαν καὶ ἀκόμη ἐκτίπυσε ἄλι μια τοὺς δουλεύτρα καὶ ἀπὸ πρωῒ ἔφυγαν, ὅλι τους καὶ ἐκατέβηκαν εἰς τὴν πόλιν· ἀπέθανε καὶ ὁ παχτζεβάνης τοῦ μοναστηρίου».

164.

Χάρτ. *0,16 × 0,115 φ. 179.*

Βιβλίον Ἰατρικόν.

Περιέχον κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν τὰς ὀνομασίας καὶ τὴν ἐξήγησιν ἑκάστης ἀσθενείας· ἐν τέλει ἔχει κατάλογον ὅλων τῶν ὀνομασθεισῶν ἀσθενειῶν.

[1] Περὶ Ἀγαπίου Ῥόδου βλέπε Π. Ζερλέντου, Ἱστορικαὶ ἔρευναι περὶ τῶν ἐκκλησιῶν τῶν νήσων τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου θαλάσσης σελ. 269 καὶ Χαβιαρᾶ, Ἱστορικὴ καὶ τοπογραφικὴ περιγραφὴ τῆς ἐν Σύμῃ ἱερᾶς Μονῆς τῶν Ταξιαρχῶν, 57-61.

Εἰς τὸ πρῶτον ἄγραφον φύλλον: «Ἰατρικὴ ἱερομονάχου Μαξίμου». Εἰς δὲ τὴν ἐσωτερικὴν πινακίδα: «Καὶ τόδε σὺν τοῖς ἄλλοις Μαξίμου ἱερομονάχου πατριαρχικοῦ ἐξάρχου». Ἡ αὐτὴ σημείωσις καὶ εἰς τὸ τέλος.

Εἰς τὸ δεύτερον ἄγραφον φύλλον: «Ἐτοῦ τῶ βηβλίω εἶνε τοῦ σεραφεὶμ κριτός.»

Εἰς δὲ τὴν ἐσωτερικὴν πινακίδα τοῦ τέλους: «,αωια´ ἢ φοθηὰ εἰς τὸ κεαμὶτ μαλεσὶ σετεμβρ. ιθ´».

165.

Χάρτ. *0,15 × 0,10 φ. 78 τοῦ ἔτους 1642.*

Ἡ Θεία Λειτουργία Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Βασιλείου τοῦ μεγάλου καὶ τῶν προηγιασμένων.

Ἡ λειτουργία τοῦ Χρυσοστόμου, ἐκτὸς τοῦ τελευταίου φύλλου, εἶναι ἔντυπος, εἰς παλαιοτυπίαν.

Ἐν τέλει τῆς τῶν προηγιασμένων λειτουργίας ἐσημειώθη ὑπὸ τοῦ γραφέως· «τέλος τῆς θείας λειτουργίας τῶν προηγιασμένων. Καὶ ἐτελειώθησαν ἐκ χειρὸς ἁμαρτωλοῦ καὶ ἀναξίου δούλου τοῦ φιλανθρώπου θεοῦ ἡμῶν καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ Γαλακτίωνος ἱερομονάχου τοῦ ἁγιορείτου. Ἐπὶ ἔτος ,αχμβ´ ἰνδ. ι´ ἐν μηνὶ Ἰανουαρίω τῷ δὲ θεῷ δόξα».

Προσετέθησαν διὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς γεγραμμένα.

1) (φ. 47-60). Διδαχὴ εἰς γλῶσσαν τουρκικὴν ποιηθεῖσα παρὰ Γεωργίου ἱερέως καὶ οἰκονόμου εἰς ὠφέλειαν πολλῶν.

2) Εἰς τὸ 60 φύλλον: ἐξαποστειλάριον «Ἀπόστολοι ἐκ περάτων» τουρκιστί.

3) (φ. 61). Στίχοι τοῦ Ἀββᾶ Νείλου τοῦ ἀρχιερέως.

4) (φ. 62). Τοῦ σοφοῦ Ψελλοῦ ἴαμβοι εἰς ἀρετὰς καὶ κακίας.

5) (φ. 64). Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου δίστιχοι ἴαμβοι καὶ περὶ προσῳδιῶν.

6) Τύποι ἐπιστολῶν.

Ἐν τέλει τῶν προστεθέντων σημειοῦται: «ζρνβ´ 1644 ἰνδ. β´ μηνὶ Ἰουλλίω 26 κς † Γαλακτίων.

Εἰς δὲ τὸ τελευταῖον φύλλον ἐπιστολὴ εἰς ἀδελφὸν κατὰ σάρκα τύπος... οὗτος γράφεις † ,ζρνβ´ μηνὶ Ἰουλλίω 26. † γλκτν (= ΓΑΛΑΚΤΙΩΝ).

166.

Χάρτ. *0,16 × 0,11. ΙϚ´* ***αἰῶνος*** *φ. 93.*

Ἡ Θεία Λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου.

Ἐν τέλει τῆς Λειτουργίας προστίθεται ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφέως ἐν φύλλῳ 37: «θεοῦ τὸ δῶρον καὶ πόνος Δημητρίου τοῦ Παγκάλου ἔτος ζν. † καλὸν δὲ καὶ Γέροντι μανθάνειν σφόδρα».

Συνδέδεται, δι' ἄλλης χειρὸς γεγραμμένη, ἡ θεία λειτουργία τοῦ Χρυσοστόμου, ἐν τέλει τῆς ὁποίας ὑπάρχει ἡ ἑξῆς σημείωσις τοῦ ἀντιγραφέως: «,ζξη´ θεοῦ τὸ δῶρον Ἰωακεὶμ ἱερομονάχου πόνος».

Ἡ λειτουργία τῶν προηγιασμένων λείπει, εἶναι δὲ περιβεβλημένος ὁ κῶδιξ ὑπὸ μεμβράνης περιεχούσης ἀναγνώσματα ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου γραφῆς ΙΓ´ αἰῶνος.

167.

Μεμβρ. *0,335 × 0,26.*

Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου Λόγοι.

Κῶδιξ ἐλλιπέστατος.

Περιέχει μέρος τοῦ 16 λόγου, μέρος τοῦ 17, μέρος περὶ Ἀκαταλήπτου 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26 καὶ 27 πλήρη καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ 28.

168.

Χάρτ. *0,235 × 0,16. 1865.*

Μίμησις Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Εἶναι ἀντίγραφον τῆς ἐν ἔτει 1748 γενομένης ἐν Βενετίᾳ ἐκδόσεως παρ' Ἀντωνίῳ τῷ Βερτόλῃ.

Διαιρεῖται εἰς 4 βιβλία.

Εἰς τὸ πρῶτον ἄγραφον φύλλον, κάτωθεν τοῦ τίτλου τοῦ βιβλίου: «Εἶχε δὲ ἡ κιβωτὸς τοῦ Νῶε, ἐννενήκοντα χιλιάδες πήχεις, εἰς δὲ πλάτος δύο χιλιάδες καὶ πεντακοσίους, εἰς δὲ τὸ ὕψος ἐννεακοσίους πήχεις, κατεσκευάσθη δὲ εἰς ἑκατὸν χρόνους».

Προηγεῖται πρόλογος «τῷ χριστιανῷ ἀναγνώστῃ».

Τὸ α´ βιβλίον ἔχει σελίδας 76 καὶ τὸ β´ 82, τὸ γ´ 207, τὸ δ´ 83.

Ἐν τέλει τοῦ δ´ βιβλίου σελ. 83 «Τέλος καὶ τῷ συντελεστῇ τῶν καλῶν Θεῷ δόξα. «Τὴν 25 Μαρτίου 1865 ἐν Κωνσταντινουπόλει Καλλίνικος μοναχὸς ἐκ Σκοπέλου».

Ἕπονται ἕνδεκα φύλλα περιλαμβάνοντα ἀπόκρισιν τοῦ ἐν πατράσι μεγάλου Βαρσανουφίου περὶ τῶν Μυστηρίων τῆς θείας λειτουργίας. 24 οἶκοι εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου κατὰ τὸ ὑπερμάχῳ εἰς ἦχον πλ. δ´. «Τῆς ἀθανάτου κοιμήσεώς σου, Θεοτόκε, κ. τ. λ.» καὶ εἶτα οἱ οἶκοι «Ἄγε δὴ τῶν Ἀγγέλων ὁ χορὸς ἐκ τοῦ ἄνω, Μαρία τὴν παρθένον ὑμνεῖται».

Τὰ δύο τελευταῖα φύλλα ἄγραφα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὑπάρχουσιν αἱ ἑξῆς σημειώσεις.

«1870 Αὐγ. 4 ἡμέρα Τρίτη ἐτελεύτησεν ὁ ἀδελφός μου Καλλίνικος ἐτῶν 30.

Αὐγ. 15 ἐκουρεύθην καλόγηρος.

1871 Φεβρουαρίου α' ἐτελεύτησε ὁ Γ̆ιέροντάς μου Εὐστράτιος ἡμέρα δευτέρα· ἐτῶν ἐνενήκοντα τριῶν.

1865 Ἀπριλίου 15 ἤλθομεν καὶ ἐκατοικήσαμεν εἰς τὴν Ἀντιγόνην καὶ οἱ δύο ἀδελφοί.

1843 ἐγεννήθην τῇ 2 Φεβρουαρίου ἡμέρα Τρίτη.

1872 ἐπέρασα εἰς τὴν Χάλκην εἰς τὸ κιελίον τὸ Κυριακὸν 10 βρίου 10.

1881 Ἰουνίου α' ἀπέθανε ὁ πατὴρ Ἀντώνιος (καὶ αὐτὸ καὶ τὰ ἑξῆς εἶναι σημειωμένα διὰ μολυβδοκονδύλου).

1882 3 Μαρτίου ἀπέθανε ὁ κὺρ Κωψειδᾶς.

1893 10βρίου 14 ὁ πατὴρ Μακάριος φονευθεὶς καὶ πυρὶ παραδοθεὶς ἐξωμοιωθεὶς τοῖς ἐν Λειβοίῃ καὶ Ἀραβίᾳ ἁγίοις πατράσι· κηδευθεὶς ἐπισήμως καὶ ἐνταφιασθεὶς δι' ἐμοῦ καὶ τοῦ κληρικοῦ τῆς Χάλκης εἰς τὴν ἐνορίαν τοῦ ἁγίου Νικολάου.

1895 Ἰουλ. 5. Ὁ Βησσαρίον μοναχὸς ἐκ τῆς συνοδίας μας εὑρέθη φονευμένος ὑπὸ τῶν Ρώσσων καὶ ὑπὸ τῆς Ὀθωμανικῆς ἀρχῆς καὶ ὑπ' ἐμοῦ ἐνταφιάσθη εἰς τὸν ἴδιον κῆπον τοῦ κελίου του».

169.

Στοιχεῖα Μεταφυσικῆς

τοῦ Σοφωτάτου διδασκάλου Βενιαμὶν τοῦ Λεσβίου μεταγενέστερα[1].

† ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΑΘΗΝΑΓΟΡΑΣ
ὁ ἀπὸ Μεγάλων Πρωτοσυγκέλλων καὶ ἀπὸ Παραμυθίας

[1] Ἡ ἀντιγραφὴ πασῶν τῶν σημειώσεων καὶ ὁ καταρτισμὸς τοῦ παρόντος Καταλόγου ἔλαβε πέρας ἐν Χάλκῃ τῇ 2ᾳ Ἀπριλίου 1922, Μεγάλῳ Σαββάτῳ.

ΑΓΩΝΕΣ, ΑΓΩΝΙΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΓΩΝΙΣΤΙΚΑ ΠΑΙΓΝΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

Ὑπάρχουσιν οἱ φρονοῦντες ὅτι εἶναι δύσκολον ν' ἀναζητήσωμεν ἐν Βυζαντίῳ γυμνικοὺς ἀγῶνας, καὶ δὴ ἐπισήμως τελουμένους, ἑπομένως καὶ γυμνάσια καὶ παλαίστρας[1], ἄλλοι δὲ καὶ ὁρίζουσι τὸ 394, ἔτος, καθ' ὃ ἔπαυσαν τελούμενα τὰ ἐν Ἤλιδι Ὀλύμπια, ὡς χρονικὸν ὅριον, μετὰ τὸ ὁποῖον οὔτε περὶ γυμναστικῆς πλέον γίνεται λόγος οὔτε καὶ γυμνικοὶ ἀγῶνες ἀναφέρονται ἀνὰ τὰς Βυζαντινὰς χώρας[2].

Αἱ ἀνωτέρω γνῶμαι ἀνάγκη εἶναι νὰ τροποποιηθῶσιν, ὡς θὰ δείξῃ κατωτέρω ἡ ἔρευνα τῶν πηγῶν.

Κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἡ ἀγωνιστικὴ εἶναι βεβαίως «οὐχὶ ἐπὶ παιδείᾳ, ἀλλ' ἐπὶ τέχνῃ», γίνεται δῆλα δὴ οὐχὶ χάριν παιδαγωγικῶν σκοπῶν, ἀλλὰ μόνον πρὸς ἐπίδειξιν ἐπαγγελματικῆς ἱκανότητος, ὅσον ὅμως προχωροῦμεν πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἡ ἀπήχησις τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ βίου εἶναι ἀκόμη ζωηρά, εὑρίσκομεν οὐχὶ σπανίως καὶ γυμνικῶν ἀγώνων μνείαν καὶ παλαίστρας καὶ γυμνασίου καὶ παιδοτρίβου[3].

Γενικῶς εἰπεῖν, ὡς ἐκ τῆς μελέτης τῶν πηγῶν φαίνεται, ἡ ἀγωνιστικὴ παρὰ Βυζαντινοῖς συνεχίζει τὴν διαρκῶς ἀτονοῦσαν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν παράδοσιν μέχρι που τῶν μέσων τῆς ΣΤ'. μ.Χ. ἑκατονταετηρίδος[4], ὁπότε δὲν ἐκλείπει μὲν τελείως, πάντως ὅμως παύει ἔχουσα τὸν ἀρχαῖον αὐτῆς χαρακτῆρα. Καὶ ἔπρεπε νὰ εἶναι πολὺ ἰσχυρὰ ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ γυμναστικὴ καὶ ἀγωνιστικὴ παράδοσις, ἵνα ἀντίσχῃ ἐπὶ αἰῶνας εἰς τὸν κατ' αὐτῆς ἐπίμονον καὶ συστηματικὸν πόλεμον τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν πιστῶν αὐτῆς, εἰς τὰς ἀντιλήψεις τῶν ὁποίων προσέκρουον τὰ ἐν τοῖς γυμνασίοις, ταῖς παλαίστραις καὶ τοῖς ἀγῶσι συμβαίνοντα[5].

[1] Σπ. Λάμπρου, Οἱ γυμναστικοὶ ἀγῶνες παρὰ Βυζαντινοῖς (Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες Μάρτιος - Ἀπρίλιος 1896 σ. 58), Ε. Παυλίνη, Ἱστορία τῆς γυμναστικῆς σ. 339.

[2] Ε. Παυλίνη, Ἔνθ' ἀν. σ. 401, 411.

[3] Βλ. κατωτέρω κυρίως τὰς ἐκ τῶν λόγων τοῦ Χρυσοστόμου μαρτυρίας.

[4] Κατὰ τὸν ΣΤ'. αἰῶνα ὁ Προκόπιος ἐν τῷ περὶ τῶν Περσικῶν πολέμων ἔργῳ του 1.64.12 (Βόνν.) ἀναφέρει Ἀνδρέαν τινὰ «παιδοτρίβην καὶ παλαίστρᾳ τινὶ ἐν Βυζαντίῳ ἐφεστηκότα». Ἔπιθι J. Krause, Die Byzantiner des Mittelalters σ. 306, 308 καὶ Ε. Παυλίνη, Ἔνθ' ἀν. σ. 402.

[5] Καὶ ἡ ἁγία Γραφὴ εἶναι ἐναντίον τῶν γυμνασίων καὶ τῶν παλαιστρῶν 2. Μακκαβ. 4.13.

Ἐν πρώτοις ἀπρεπὲς ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν νὰ προέρχωνται εἰς τὰ στάδια καὶ νὰ ἀγωνίζωνται γυμνοὶ οἱ ἀθληταί [1]. Συγγραφεὺς τοῦ Ε΄. μ. Χ. αἰῶνος, ὁ Σελευκείας Βασίλειος, ὁμιλῶν περὶ τῶν ἐπὶ τῶν χρόνων του ἐν Ἀντιοχείᾳ τελουμένων Ὀλυμπίων, μετ᾿ ἀγανακτήσεως ἀναφωνεῖ· ὁ ἀγὼν αὐτὸς «ἅπερ κρύπτειν ἡ φύσις προσέταξε ταῦτα τοῖς ἁπάντων ὄμμασιν ἀναιδῶς θεατρίζει [2]. Ἔπειτα ἀπόβλητα ἐθεωροῦντο ὡρισμένα ἀγωνίσματα (πάλη - πυγμὴ - παγκράτιον), διότι ταῦτα ἠχρείουν τὸ σῶμα καὶ δὴ καὶ τὸ πρόσωπον τοῦ κατ᾿ εἰκόνα Θεοῦ πλασθέντος ἀνθρώπου [3]. Μὴ λησμονῶμεν προσέτι ὅτι οἱ Χριστιανοὶ ὑπολαμβάνοντες τὸ σῶμα ὡς φυλακὴν τῆς ψυχῆς, φυσικὸν ἦτο νὰ παραμελῶσι τοῦτο, ἵνα αὕτη εὐχερέστερον ἀπαλλαγῇ τῶν δεσμῶν της. Κατ᾿ αὐτοὺς χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀνθρώπου ἔπρεπε νὰ εἶναι τὸ κατεσκληκὸς τοῦ σώματος καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ προσώπου ἐπανθοῦσα ὠχρία. Τὴν τοῦ δίσκου καὶ τοῦ ἀκοντίου βολὴν οὐδὲν ἄλλο ἐθεώρουν ἢ ἀνωφελῆ κατανάλωσιν ἀνθρωπίνης δυνάμεως [4].

Τέλος οἱ γυμνικοὶ ἀγῶνες συνέχεια ὄντες τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν καὶ μὲ τὸν ἐθνικὸν ἑπομένως βίον συνδεόμενοι, ἐπολεμοῦντο καὶ ὡς εἰς τὸν ἐθνισμὸν ἄγοντες. Τούτους συχνότατα ὡς «ἔξω ἀγῶνας» ὑπὸ τῶν συγγραφέων χαρακτηριζομένους ὁ Σελευκείας Βασίλειος θεωρεῖ ὡς «Ἑλληνισμὸν Χριστιανισμοῦ προσωπείῳ κρυπτόμενον» [5], ὁμιλῶν δὲ περὶ τῶν συγχρόνων του ἐν Ἀντιοχείᾳ τελουμένων Ὀλυμπίων τὰ χαρακτηρίζει ὡς «θανάτου τερπνὸν δηλητήριον καὶ δαίμονος ἑορτὴν τὸν σταυρὸν καθυβρίζουσαν» καὶ ὡς «Ἑλλήνων θρησκείαν διὰ μιμήσεως πρὸς τὴν εἰδωλικὴν ἀσέβειαν ἄγοντα [6]», ἀντίληψις, πρὸς ἣν καὶ ὁ Χρυσόστομος συμφωνεῖ λέγων περὶ τῶν αὐτῶν Ὀλυμπίων ὅτι ἐν αὐτοῖς «ὁ διάβολος πομπεύει» [7].

Παρ᾿ ὅλα αὐτὰ Χριστιανοὶ τῶν ἀγαθῶν τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας γευθέντες, ὡς λ. χ. Βασίλειος ὁ Μέγας, ἐλυποῦντο, διότι ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι εἶχον κλείσει τὰ γυμνάσια καὶ συνίστων τὴν γυμναστικὴν ὡς μαλάττουσαν τὴν δυναστείαν τοῦ ἐν ἡμῖν πλεονάζοντος πυρός, ὕδατος καὶ ἀέρος [8].

---

1 Φ. Κουκουλέ, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου δόξαι παιδαγωγικαὶ σ. 32.

2 Βασιλείου Σελευκείας, Λόγος εἰς τὰ Ὀλύμπια (Migne, P. G. 85.309.)

3 Bigelmair, Die Beteiligung der Christen im öffentlichen Leben σ. 272. Καὶ οἱ πολιτικοὶ νόμοι ἐφρόντιζον, «ὥστε ἡ ὄψις, ἥτις πρὸς μίμησιν τῆς ὡραιότητος τῆς οὐρανίας ἐστὶ πεπλασμένη μηδαμῶς σπιλωθῇ» Σύνοψις Μ 11,2 (Zachariae von Lingenthal, JGR. 5.490).

4 Bigelmair, Ἔνθ᾿ ἀν.

5 Βασιλείου Σελευκείας, Ἔνθ᾿ ἀν. P. G. 85.308.

6 Βασιλείου Σελευκείας, Ἔνθ᾿ ἀν. P. G. 85.309.313.

7 Χρυσόστομος, P. G. 63.897. Ἂς ληφθῶσιν ὑπ᾿ ὄψιν καὶ οἱ λόγοι καὶ ἄλλων πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, καὶ μάλιστα τοῦ Χρυσοστόμου, κατὰ τῶν ἱπποδρομικῶν ἀγώνων, τοὺς ὁποίους Ἰσίδωρος ὁ Πηλουσιώτης καλεῖ «κοινὴν τῆς οἰκουμένης λύμην» ἀποκαλῶν κακοτεχνίαν τὴν τέχνην τῶν μετεχόντων εἰς αὐτοὺς P. G. 78.1437.1444.

8 Φ. Κουκουλέ, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου δόξαι παιδαγωγικαὶ σ. 33.

ΑΙ ΠΗΓΑΙ

Ὁ μέλλων νὰ ἐξετάσῃ τὰ κατὰ τοὺς ἀγῶνας, τὰ ἀγωνίσματα καὶ τὰ ἀγωνιστικὰ παίγνια κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν δὲν στερεῖται σχετικῶν πηγῶν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι δὲν εἶναι αὗται πολὺ πλούσιαι, πάντως ὅμως ἱκαναὶ νὰ μᾶς διαφωτίσωσιν ἐπαρκῶς περὶ τοῦ θέματος.

Ἐν πρώτοις πληροφορίας διὰ τὴν παλαιοτέραν ἐποχὴν παρέχει ἡμῖν Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἐν τῷ παιδαγωγῷ του [1], διὰ δὲ τοὺς μετέπειτα αἰῶνας μέχρι καὶ τοῦ ἕκτου, οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας, οἵτινες ὑποστηρίζοντες ὅτι ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀγὼν ἢ ἀρετῆς ἀγωνιστήριον, συχνὰ ἔκαμνον χρῆσιν μεταφορῶν ἐκ τῶν ἀγώνων εἰλημμένων. Μεταξὺ δὲ τῶν πατέρων δέον νὰ ἐξαρθῇ ὁ Χρυσόστομος ὁ ὑπὲρ πάντα ἄλλον μελετήσας καὶ περιγράψας τὸν σύγχρονον βίον του.

Μετὰ τοὺς λόγους τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας, ἕπονται διάφοροι ῥητορικοὶ λόγοι καὶ γυμνάσματα (πβ. τὰ ἔργα τοῦ Λιβανίου καὶ τοῦ Χορικίου) εἰς οὓς προσθετέαι αἱ ἐκ τῶν χρονογράφων ποικίλαι καὶ πολύτιμοι μαρτυρίαι, μάλιστα διὰ τὴν ἀπὸ Ι΄. αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν ἐποχήν, εἰς ἃς, διὰ τοὺς μεταγενεστέρους αἰῶνας, δέον νὰ προσθέσῃ τις τὰ ἐν τοῖς ἐπυλλίοις περιγραφόμενα.

Καὶ τὰ ὀνειροκριτικὰ δὲ βιβλία τά τε παλαιότερα καὶ τὸ τοῦ Ἀχμὲτ οὐκ ὀλίγας σχετικὰς πρὸς τὸ θέμα παρέχουσι πληροφορίας, εἰς ἃς δέον νὰ προσθέσωμεν καὶ τὰς τῶν ἑρμηνευμάτων τοῦ Πολυδεύκους. Πολλοῦ λόγου προσέτι ἄξια εἶναι ὅσα σχετικὰ λέγει καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς βασιλείου τάξεως, ὅσα διὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας σημειοῦσιν οἱ χρονογράφοι Γρηγορᾶς, Καντακουζηνὸς καὶ Παχυμέρης καὶ ὅσα μανθάνομεν ἐκ κειμένου τοῦ ΙΒ΄. αἰῶνος ἐπιγραφομένου «ἔκφρασις ξυλοκονταριῶν» [2].

Ἀληθὲς εἶναι ὅτι καὶ ἐν μεσαιωνικοῖς ἰατρικοῖς βιβλίοις λόγος γίνεται περὶ διαφόρων γυμνασμάτων, ταῦτα ὅμως γινόμενα χάριν ὑγιεινῶν σκοπῶν καὶ οὐχὶ πρὸς ἐπίδειξιν σωματικῆς ῥώμης, δέον μετ᾿ ἐπιφυλάξεως νὰ λαμβάνωνται ὑπ᾿ ὄψιν, ἀφ᾿ οὗ ἄλλως τε ἐν πολλοῖς ἀντιγράφουσι ταῦτα τὰ τοῦ Γαληνοῦ. Τέλος ἂς σημειωθῇ ὅτι μία τῶν κυρίων πηγῶν διὰ τὸ θέμα ἡμῶν εἶναι τὰ ἐν ταῖς Βυζαντιναῖς συλλογαῖς τῶν νόμων λεγόμενα καὶ ὅσα διαφωτιστικὰ παραδίδουσιν οἱ ἱεροὶ κανόνες, καὶ μάλιστα οἱ ἑρμηνευταὶ αὐτῶν.

Ταῦτα ἐν γενικαῖς γραμμαῖς διὰ τὰς ἀμέσους πηγάς· ἐμμέσους, ἤτοι εἰκόνας, ἂν ἐξαιρέσῃ τις τὰς σχετιζομένας μὲ τοὺς ἱπποδρομικοὺς ἀγῶνας, ἔχομεν πολὺ ὀλίγας καὶ δὴ κυρίως ἀναφερομένας εἰς ὡρισμένον ἀγώνισμα, τὴν πάλην, τὴν ὁποίαν καὶ δὲν παριστάνουσι πάντοτε πιστῶς.

---

1 Βλέπε κυρίως τὸ $10^{ον}$ κεφάλαιον τοῦ $3^{ου}$ βιβλίου.

2 Ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Σπ. Λάμπρου ἐν Ν. Ἑλληνομνήμονι τόμ. 5 σ. 3 ἑξ.

Ἡ ἔλλειψις αὕτη εἶναι εὐνόητος· ἀφ᾿ οὗ οἱ Χριστιανοὶ ἦσαν κατὰ τῶν ἀγωνισμάτων, φυσικὸν ἦτο νὰ μὴ παριστάνωσι ταῦτα καὶ διὰ τῆς γραφῆς.

ΑΙ ΕΚ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΜΑΡΤΥΡΙΑΙ

Ἐξετάσωμεν νῦν κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν τὰς ὑπὸ τῶν πηγῶν παρεχομένας ἡμῖν πληροφορίας. Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἐν τῷ παιδαγωγῷ αὑτοῦ συνιστᾷ εἰς τοὺς νέους τὸ γυμνάσιον ὡς χρήσιμον καὶ πρὸς ὑγιείαν, ἀλλὰ καὶ εὐψυχίαν, μνείαν δὲ ποιεῖται ὁ αὐτὸς καὶ τοῦ ἀληλιμμένου δι᾿ ἐλαίου καὶ ἀνατρίβοντος εἴτε ἑαυτὸν εἴτε τὸν προηγουμένως αὐτὸν τρίψαντα [1].

Μετὰ ταῦτα, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 364 - 378 μ. Χ. ἔχομεν διάταξιν τῶν Οὐάλεντος καὶ Βαλεντινιανοῦ περὶ θεαμάτων, ἐν ᾗ φαίνεται τότε τὸ ὑπὲρ τῶν γυμνικῶν ἀγώνων ἐνδιαφέρον, ἀφ᾿ οὗ ἐν αὐτῇ λέγεται· «non invidemus sed potius cohortamur amplectenda felicis populi studia gymnici ut agonis spectacula reformentur» [2].

Ὁ Μ. Βασίλειος ποιεῖται μνείαν παιδοτρίβου, ὅστις πρέπει νὰ φροντίζῃ, ἵνα οἱ ὑπ᾿ αὐτοῦ ἀσκούμενοι παῖδες γίνωσιν ἀλκιμώτατοι καὶ τεχνικώτατοι, ἵνα καὶ αὐτοὶ νικήσωσι καὶ αὐτὸς ἐπαινεθῇ [3], ἐπανειλημμένως δ᾿ ὁ Χρυσόστομος ἀναφέρει γυμνικοὺς ἀγῶνας [4], γυμνάσια καὶ παλαίστρας, ἔνθα οἱ νέοι δεικνύουσι πᾶσαν σπουδὴν περὶ τὴν ἄθλησιν [5], πρὸς δὲ καὶ παιδοτρίβας προπονοῦντας τοὺς ἀθλητὰς καὶ τοὺς βοηθοὺς αὐτῶν, ἀλείπτας πιθανώτατα [6], καὶ πάλιν ἀθλητὰς ἀσκουμένους ἐν ταῖς παλαίστραις [7]. Βραδύτερον ἐν τοῖς Πανδέκταις ἀναφέρονται πάλιν αἱ παλαῖστραι καὶ οἱ ἐν αὐταῖς ἀσκούμενοι [8], εἴπομεν δ᾿ ἀνωτέρω ὅτι καὶ ὁ Προκόπιος κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἀναφέρει Ἀνδρέαν τινὰ παιδοτρίβην καὶ παλαίστρας προεστηκότα. Καὶ τὰ ἑρμηνεύματα δὲ τοῦ Πολυδεύκους (σ. 95. 215 Boucherie) ἀναφέρουσι στάδιον καὶ πάλην καὶ παγκρατιαστὰς καὶ πεντάθλους [9].

Μνείαν πάλης καὶ παλαιστῶν ἔχομεν καὶ πολὺ βραδύτερον. Κωνσταντῖνος δῆλα δὴ ὁ Πορφυρογέννητος ἐν τῇ ἐκθέσει του τῆς βασιλείου τάξεως ὁμιλεῖ διὰ τοὺς παλαιστρίτας τοὺς παλαίοντας ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ εἰς τὸ Π, κάτωθεν τοῦ σέντζου, τοῦ βασιλικοῦ τουτέστι θεωρείου [10], πρὸς δὲ καὶ τοὺς

[1] Κλήμεντος, Παιδαγ. 3. 10 (σ. 264. 19, 266.16, Stählin).

[2] Κῶδ. 11.41.1.

[3] Φ. Κουκουλέ, Ἔνθ᾿ ἀν. σ. 33.

[4] P. G. 52.772, 60.277, 63.554 καὶ πολλαχοῦ ἀλλαχοῦ.

[5] P. G. 51.180, 60.277, 63.634 καὶ πολλαχοῦ ἀλλαχοῦ.

[6] P. G. 51.180, 62.163.

[7] P. G. 60.277, 62.548.

[8] 9. 2. 3.

[9] Καὶ ἐν τῷ λεξικῷ τοῦ Ἡσυχίου φέρεται· παλαίστρα· ὅπου οἱ παῖδες ἀλείφονται.

[10] Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως 338. 17.

τῆς παλαίστρας, οἵτινες δέχονται ὅτι ἦσαν διδάσκαλοι τῆς γυμναστικῆς [1].

Μεταγενεστέρως συχνὰ ἀναφέρονται ὑπὸ τῶν χρονογράφων ἀγωνίσματα, εἰς ἃ διέπρεπον βασιλεῖς ἢ ἰδιῶται ἐξαιρετικὴν ῥώμην ἔχοντες καὶ περὶ ὧν θὰ γίνῃ ὁ προσήκων λόγος ἐν τῷ οἰκείῳ χώρῳ.

ΟΙ ΤΕΛΟΥΜΕΝΟΙ ΑΓΩΝΕΣ

Κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν ἐτελοῦντο διάφοροι ἀγῶνες, ἄλλοι ὅμως μέχρις ἄλλης χρονικῆς περιόδου. Οὕτω τὰ Ὀλύμπια, περὶ ὧν εὐθὺς κατωτέρω ὁ λόγος, ἐτελοῦντο ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ παλαιότερον, κανονικῶς ὅμως ἀπὸ τοῦ 181 μέχρι τοῦ 521 μ. Χ., οἱ ἱπποδρομικοὶ ἀγῶνες, περὶ ὧν, ὡς μὴ γυμνικῶν καὶ ὡς ἀπαιτούντων μακροτέραν πραγματείαν, θὰ διαλάβωμεν εἰδικῶς ἀλλαχοῦ [2], διεξήγοντο ἐν Κωνσταντινουπόλει μέχρι τῆς πτώσεως τῆς Βασιλίδος τῶν πόλεων, μὲ διακοπὴν μόνον ἐπὶ τῆς Φραγκικῆς κατακτήσεως, δρόμου δ᾿ ἀγῶνες ἐγίνοντο ἐν Κωνσταντινουπόλει μέχρι τοὐλάχιστον τοῦ Ι´ αἰῶνος, ὁπότε καὶ περιγράφονται ὑπὸ τοῦ Πορφυρογεννήτου.

Ἐτελοῦντο δ᾿ οἱ ἀγῶνες οὗτοι ἐν τῷ σταδίῳ, τὸ ὁποῖον συχνότατα ἀναφέρεται [3] καὶ ἀνθ᾿ οὗ καὶ τὴν λέξιν σκάμμα μεταχειρίζονται οἱ συγγραφεῖς [4].

ΤΑ ΕΝ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑ ΟΛΥΜΠΙΑ

Μέλλοντες νὰ διαλάβωμεν περὶ τῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ Ὀλυμπίων πηγὰς ἡμῶν θὰ ἔχωμεν τὸν Λιβάνιον, τὸν Χρυσόστομον, τὸν Μαλάλαν, τὸν Χορίκιον, καὶ τὸν Σελευκείας Βασίλειον [5]. Κατὰ τὰς μαρτυρίας λοιπὸν τῶν συγγραφέων τούτων ὁ λαὸς τῆς Ἀντιοχείας, ὁ ὁποῖος ἠρέσκετο εἰς τὰ θεάματα θεωρῶν φιλοδήμους τοὺς τέρψεις καὶ θέας παρέχοντας [6], εἰς τὸ τεσσαράκοντα στάδια τῆς πόλεως ἀπέχον προάστιον Δάφνην, τὰς φυσικὰς καλλονὰς τοῦ ὁποίου ἐξῆρεν ὁ Χορίκιος [7], ἐτέλει παλαιότερον τὰ Δαφναῖα πρὸς τιμὴν τοῦ

[1] Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔνθ᾿ ἀν. 13.21. Πβ. καὶ J. Ebersolt, Mélanges d'histoire et d'Archéologie byzantines σ. 85, A. Vogt, Constantin Porphyrogénnète, Le livre des cérémonies 1. 57 (Commentaire).

[2] Σημεῖά τινα τῶν ἱπποδρομικῶν ἀγώνων λαμβάνονται ἐνταῦθα ὑπ᾿ ὄψιν, τόσα ὅμως, ὅσα χρησιμεύουσι πρὸς διαφώτισιν τοῦ σκοποῦ τῆς παρούσης πραγματείας.

[3] Χρυσόστομος, P. G. 62.118, 342, 370, 63.488, 879, Βασίλειος Σελευκείας, P. G. 85. 28.

[4] Χρυσόστομος, P. G. 48.984, 63.702, Μόσχου, Λειμωνάριον P. G. 87.2917.

[5] Βλέπε καὶ τὸ ἄρθρον Olympia ἐν τῷ λεξικῷ τῶν Ἑλληνικῶν καὶ Ρωμαϊκῶν ἀρχαιοτήτων τῶν Daremberg - Saglio καὶ ὅσα σχετικὰ ἐσημείωσεν ὁ J. Krause ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ Olympia σ. 207-210 καὶ ἔπιθι καὶ τὸ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πληροφοριῶν τοῦ Μαλάλα γραφὲν ἄρθρον τοῦ Γ. Τσοκοπούλου, Οἱ ἐν Ἀντιοχείᾳ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες (Ἁρμονίας τόμ. 2 σ. 1-11).

[6] Βασιλείου Σελευκείας, Εἰς τὰς πράξεις τῆς ἁγίας Θέκλης, P. G. 85.521.

[7] Χορικίου, Ἐπιτάφιος ἐπὶ Προκοπίῳ σ. 114.8 (Förster - Richtsteig).

Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος, ὧν ναὸς εἶχεν ἱδρυθῆ ἐκεῖ. Ὅτι ἐν τῷ προαστίῳ τούτῳ ἐτελοῦντο Ὀλύμπια, ὡς ἀλλαχοῦ, ἐν Ἀθήναις λ. χ., Ἐφέσῳ, Ἀλεξανδρείᾳ, Τράλλεσι κτλ. δὲν παραδίδεται.

Ὁ ἐπὶ Αὐγούστου ἐν τούτοις ζήσας Ἀντιοχεὺς συγκλητικὸς Σωσίβιος ὥρισε διὰ διαθήκης, ἵνα ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τῆς περιουσίας του, ἀνερχομένων εἰς δεκαπέντε χρυσίου τάλαντα ἐτησίως, τελῶνται ἐν τῇ πατρίδι του ἀγῶνες διαρκείας τριάκοντα ἡμερῶν ἀνὰ πᾶν πέμπτον ἔτος κατὰ μῆνα Ὑπερβερεταῖον, ἤτοι Ὀκτώβριον [1]. Οἱ ἀγῶνες ὅμως οὗτοι ὑπὸ τῶν πολιτευομένων τῶν ἀναλαβόντων τὴν διεξαγωγὴν αὐτῶν δὲν ἐτελοῦντο κανονικῶς, ἀλλὰ κατὰ δεκαπενταετίαν ἢ εἰκοσαετίαν [2], δι᾽ ὃ καὶ οἱ πολῖται παρεπονέθησαν καὶ ἐπέτυχον ν᾽ ἀγοράσωσιν ἐπὶ Κλαυδίου παρὰ τῶν Πισατῶν τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας. Ἡ σχετικὴ σύμβασις ἐγένετο τῷ 45 μ. Χ., ἦτο δὲ διαρκείας 360 ἐτῶν [3]. Ἡ τελικὴ ἐν τούτοις ὀργάνωσις τῶν Ὀλυμπίων ἐπετεύχθη μόλις ἐπὶ Κομμόδου, ὁπότε ἡ διάρκεια αὐτῶν τελουμένων κατὰ τετραετίαν κατὰ τοὺς μῆνας Πάνεμον καὶ Λῷον, ἤτοι Ἰούλιον καὶ Αὔγουστον, ὡρίσθη τεσσαρακονταπενθήμερος [4]. Ὁ πρῶτος ἑορτασμὸς τῶν τοιούτων ἀγώνων συνέπεσε τῷ 181 μ. Χ.

Ἦσαν δὲ τὰ ἐν Ἀντιοχείᾳ Ὀλύμπια ἀγῶνες γυμνικοὶ (πάλης-πυγμῆς παγκρατίου-δρόμου), ἱππικοὶ καὶ μουσικοὶ[5] τελούμενοι μετὰ πάσης σεμνότητος ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν ἀγωνοθέτου, ὅστις ὡς «τῆς εὐκοσμίας ἄρχων» χαρακτηριζόμενος, ἔφερε τὸν τίτλον τοῦ ἀλυτάρχου καί, ἐκπροσωπῶν τὸν Δία, ἐτύγχανεν ἀληθοῦς λατρείας, ζῶν βίον ἁγνὸν καὶ αὐστηρόν [6].

Οἱ ἀγῶνες οὗτοι, ὧν τὴν ἔναρξιν ἀνήγγελλε κῆρυξ φωνάζων ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐπικρατῇ κατὰ τὴν τέλεσιν αὐτῶν ἡσυχία ἐν κόσμῳ [7], ἀπήλαυον πολλῆς τιμῆς καὶ φήμης, ἤρχοντο δ᾽ εἰς αὐτοὺς ἀθληταὶ ἀπὸ πάσης πόλεως καὶ χώρας, ἄλλοτε περισσότεροι καὶ ἄλλοτε ὀλιγώτεροι, ἀναλόγως τῆς πολιτικῆς καταστάσεως καὶ τῶν καιρικῶν περιστάσεων [8].

---

[1] Μαλάλα, Χρονογρ. 248.15.17.

[2] Ὁ Μαλάλας, Ἔνθ᾽ ἀν. 249.20, λέγει ὅτι τοῦτο προῆλθεν ἐξ ἐπιγενομένων σεισμῶν καὶ πολέμων.

[3] Μαλάλα, Χρονογρ. σ. 248-248.286.

[4] Μαλάλα, Χρονογρ. σ. 284, 287-288. Λιβανίου, Περὶ τῶν ἐν ταῖς ἑορταῖς κλήσεων 26 (τόμ. 4.67.11 Förster.) Χάριν τῶν ἀγώνων τούτων ὁ Διοκλητιανὸς ἵδρυσεν ἐν Δάφνῃ ἰδιαίτερον στάδιον (Μαλάλας, 307.7).

[5] Μαλάλα, Χρονογρ. 287.21,288.8, 307, 310.16,311.19.

[6] Ὁ ἀλυτάρχης, ὡς λέγει ὁ Μαλάλας (σ. 286.287), ἔφερε λευκὸν φόρεμα μὲ χρυσᾶς λωρίδας, στέμμα ἐστολισμένον μὲ πολυτίμους λίθους, σκῆπτρον ἐβένινον καὶ λευκὰ σανδάλια. Διάταγμα Θεοδοσίου τοῦ Β΄ ὁρίζει τὸν ἀλυτάρχην ἀνώτατον πάντων τῶν ἀρχόντων τῆς Ἀντιοχείας.

[7] Βασιλείου Σελευκείας, Λόγος εἰς τὰ Ὀλύμπια, P. G. 85.312, Χρυσόστομος, P. G. 63.897.

[8] Μαλάλα, Χρονογρ. 289.3.

Τὰ Ὀλύμπια, τὰ ὁποῖα διετηρήθησαν μέχρι τοῦ 521 μ. Χ. ὁπότε καὶ κατηργήθησαν ὑπὸ τοῦ Ἰουστίνου [1], θεωρούμενα ὡς ἱερὸς ἀγών, ἐπέβαλλον καὶ περιορισμοὺς εἰς τοὺς μέλλοντας νὰ μετάσχωσιν αὐτῶν Ὀλυμπικούς· ὤφειλον δῆλα δὴ οὗτοι νὰ διάγωσι κοσμίως καθ᾽ ὅλην αὐτῶν τὴν διάρκειαν [2], πρὸς τὸν σκοπὸν δ᾽ αὐτὸν τότε ἀπηλαύνοντο τῆς πόλεως αἱ πόρναι καὶ οἱ μῖμοι [3].

Οἱ κατὰ τάγμα, ὡς λέγει ὁ Μαλάλας, ἐρχόμενοι ἀθληταί, οἵτινες, πλούσιοι ὄντες, ἔφερον μεθ᾽ ἑαυτῶν χρήματα καὶ δούλους ἐκ τῆς ἰδίας πατρίδος, μετὰ τὴν νίκην, ἂν μὲν ἦσαν ἄρρενες, ἐγίνοντο ἱερεῖς, ἂν δὲ γυναῖκες, διότι καὶ παρθένοι ἠγωνίζοντο, ἱέρειαι, ἀσκοῦντες ἀμφότεροι ἁγνότητα βίου μέχρι τοῦ θανάτου των.

ΤΟ ΒΟΤΟΝ ΠΕΖΟΔΡΟΜΙΟΝ

Οἱ Ρωμαῖοι κατὰ τὴν 3ην Ἰανουαρίου ἐτέλουν vota, ἤτοι εὐχὰς pro salute imperatoris, ludi δὲ votivi ἐτελοῦντο παρὰ τοῖς αὐτοῖς ἐπ᾽ εὐκαιρίᾳ θριάμβου. Ἐντεῦθεν παραλαβόντες καὶ οἱ Βυζαντινοὶ ἐτέλουν ἑορτὴν βότα ἢ βοτὰ καλουμένην [4], καθ᾽ ἥν, καὶ δὴ κατὰ τὴν 8ην ἡμέραν τῶν ιθ΄ ἀκκουβίτων, ἤτοι τὴν 3ην Ἰανουαρίου [5], ἐγίνοντο καὶ ἀγῶνες πεζῶν, τὸ βοτὸν πεζοδρόμιον [6], τὸ ὁποῖον σαφῶς διαστέλλεται τοῦ ἱππικοῦ [7], περὶ οὗ διὰ μακρῶν διέλαβε Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς βασιλείου τάξεως [8].

Κατὰ τὸν Πορφυρογέννητον λοιπὸν ἐδίδετο ἐντολή, ἵνα τὴν ἑπομένην τελεσθῇ βοτὸν πεζοδρόμιον, ἐπιστάσης δὲ τῆς ὥρας, ὁ βασιλεὺς ἀνήρχετο ἐπὶ

---

[1] Μαλάλα, Χρονογρ. 417.5.

[2] Κατὰ τὰ Ὀλύμπια ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐγίνοντο αἱ λεγόμεναι κλήσεις, καθ᾽ ἃς πρεσβύτεροι μετὰ παιδαρίων συνευωχοῦντο, τοῦθ᾽ ὅπερ ψέγει ὁ Λιβάνιος ἐν τῷ λόγῳ του περὶ τῶν ἐν ταῖς ἑορταῖς κλήσεων (τόμ. 4.57, Förster).

[3] Βασιλείου Σελευκείας, Ἔνθ᾽ ἀν. 85.309, Λιβανίου, Περὶ τοῦ πλέθρου 29 (τόμ. 1.409).

[4] Ἰδὲ καὶ Ν. Πολίτου, Παραδόσεις 2.1264-1267. Ὅρα καὶ τὰς σχετικὰς σημειώσεις τοῦ Reiske εἰς τὴν ἔκθεσιν τῆς βασιλείου τάξεως τόμ. 2.246.

[5] Φιλοθέου, Κλητορολόγιον 750.13 (Βόνν.) Ἐπὶ τῆς ὀγδόης ἡμέρας τῶν αὐτῶν ἀκκουβίτων ἐκτελεῖται τὸ βοτὸν πεζοδρόμιον. Ἡ πρώτη ἡμέρα τῶν ιθ΄ ἀκκουβίτων συνέπιπτε μὲ τὴν ἑορτὴν τῶν Χριστουγέννων.

[6] Κακῶς ἐν τῷ Κλητορολογίῳ τοῦ Φιλοθέου (750.13) γράφεται παιζοδρόμιον, ἐν ᾧ σαφῶς πρόκειται περὶ πεζοδρομίου, δρόμου δῆλα δὴ πεζῶν. Πβ. ἄκτα εἰς τὴν κυλίστραν τῶν πεζῶν, καὶ ἄκτα κάμνοντος τοῦ μαππαρίου εἰς τὸ πεζόν, Κωνστ. Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις 358.18,359.1. Ὁ Ebersolt, Mélanges σ. 88 ὀρθῶς γράφει πεζοδρόμιον μεταφράζων διὰ τοῦ course pedestre.

[7] Ἱππικοῦ ἀγομένου, εἴτε καὶ βοτοῦ. Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις 612.21.

[8] Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Περὶ τοῦ βοτοῦ, ὅπως δεῖ τελεῖσθαι, Ἔκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως 359.20 ἑξ. Βλ. καὶ 357.20 ἑξ.

τοῦ ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ καθίσματός του περιστοιχιζόμενος ὑπὸ τῶν οἰκείων ἀρχόντων. Κάτω, εἰς τὸ στάμα, ὑπῆρχεν ἡ κυλίστρα, ἢ ὄρνα (urna) ἡ κληρωτὶς δῆλα δή, ταύτην δ' ἐκύλιε σιλεντιάριος, ἵνα ὁρισθῇ διὰ τῶν ἐξερχομένων σφαιρίων ἡ θέσις, τὴν ὁποίαν ἔπρεπε νὰ καταλάβῃ ἕκαστος δρομεύς, πρὸ τῆς ἐκκινήσεως[1]. (Εἰκ. 1). Καθ' ὃν χρόνον ἐκυλίετο ἡ κυλίστρα, αἱ ἑξῆς ἐπιφωνήσεις ἠκούοντο ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν δήμων (Πρασίνων καὶ Βενέτων) «Εἰς ἐκείνας τὰς θύρας ἀπέλθωμεν, Θεὲ καὶ κύριε τῶν ἁπάντων, ὅπου ἔσται ἐκ Θεοῦ νικῆσαι. Τοῦτό ἐστιν ἐκ Θεοῦ νικῆσαι καὶ δυσωποῦμέν σε, Θεοτόκε, νίκας λάβοι ὁ δῆμος οὗτος»[2].

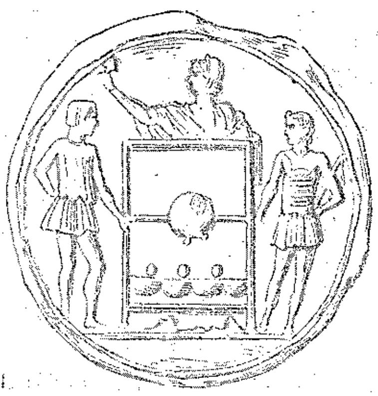

Εἰκ. 1. Ἡ ὄρνα κυλιομένη πρὸς καθορισμὸν τῆς θέσεως τῶν ἀγωνιστῶν. (Daremberg-Saglio, Dictionaire ἐν λ. circus σ. 1195).

Μετὰ ταῦτα, πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἀγῶνος, οἱ τῶν Πρασίνων καὶ Βενέτων δρομεῖς ἤρχοντο τρέχοντες ἕκαστοι πρὸ τοῦ ἰδίου δήμου καὶ ἐκεῖ οἱ κράκται τῶν δήμων, οἱ πρῶτοι δῆλα δὴ τοὺς στίχους ψάλλοντες, ἔλεγον τὰ ἑξῆς ἄκτα· «Ὅλους τούτους, Κύριε, βοήθησον· τοὺς πρώτους βοήθησον ὁ ἐν Τριάδι· νικήσουσι πρεσβείαις σου, Θεοτόκε, νικήσουσι χαροποιοῦντες τοὺς Βενέτους (ἢ τοὺς Πρασίνους) ἔσ· ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος νίκην αὐτοῖς παράσχου»[3]. Ὅταν δ' ὁ οἰκεῖος ὑπάλληλος, ὁ μαππάριος, «ἔκαμνεν εἰς τὸ πεζόν», ἡτοιμάζετο δῆλα δὴ νὰ δώσῃ τὸ σημεῖον τῆς ἐνάρξεως τοῦ πεζοδρομίου, τότε ἠκούοντο αἱ ἑξῆς ἐπιφωνήσεις· ἐκ μέρους μὲν τῶν κρακτῶν νανά, ἀνανάϊα, ἐκ μέρους δὲ τῶν δήμων· «Ἐπέστη ἡ ἡμέρα, ἁγία Θεοτόκε, ἡ νίκη τῶν Βενέτων (ἢ τῶν Πρασίνων) χαρεῖ ἡ πολιτεία, ἁγία Θεοτόκε». Ὅταν τέλος ὑψώνων τὰς χεῖρας ὁ μαππάριος ἔδιδε τὸ σημεῖον τῆς ἐνάρξεως, παρ' ἑκατέρου τῶν δήμων μεγαλοφώνως ἠκούετο· «ἄρτι καὶ ἄρτι, Κύριε βοήθησον[4]».

Οἱ δρομεῖς, οἵτινες ἐξελέγοντο κατόπιν πρόβας, ἤτοι προκριματικοῦ ἀγῶνος, ἐξεκίνουν ἀπὸ τὰς θύρας τὰς ὄπισθεν τῶν κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ ἱπποδρόμου καγκέλλων, ἀπηλλαγμένοι τῶν φορεμάτων των, τὰ ὁποῖα παρέδιδον εἰς φίλους, ἵνα κρατῶσιν[5]. Ἐφ' ὅσον, ἐννοεῖται, ἔτρεχον οἱ δρομεῖς οἱ ἑκατέρου δήμου θεαταὶ ἐνεθάρρυνον τοὺς ἰδίους διὰ τῶν ἑξῆς ἐπιφωνήσεων·

[1] Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις 364.4.
[2] Τοῦ αὐτοῦ, Ἔνθ' ἀν. 358.19.
[3] Τοῦ αὐτοῦ, Ἔνθ' ἀν. 358.6.
[4] Τοῦ αὐτοῦ, Ἔνθ' ἀν. 359.1.
[5] Τοῦ αὐτοῦ, Ἔνθ' ἀν. 363.19.

τοῦ φωνοβόλου· «Ἔχετε βοηθοῦντα ὑμῖν Ἰησοῦν, νίκας δείξει, αὔξει νίκην», εἰς ἃς ἀπήντα ὁ λαὸς τρίς. «ἀεὶ νικᾷ· ἔσ· ἀϊούτα», ἐπεσφραγίζοντο δ' αἱ εὐχαὶ καὶ παρορμήσεις τοῦ μὲν φωνοβόλου ἐπιφωνοῦντος, σωτὴρ τοῦ κόσμου, τοῦ δὲ λαοῦ συμπληροῦντος «βοήθησον ἡμᾶς[1]».

Ὅταν ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ ἐτελοῦντο ἱππικοὶ ἀγῶνες, τότε τὸ βαΐα, αἱ ἐπαναλήψεις δῆλα δὴ τοῦ αὐτοῦ ἀγῶνος, ἦσαν ὀκτώ, ἐν τῷ βοτῷ ὅμως πεζοδρομίῳ μόνον τέσσαρα[2]. Καὶ ὤφειλον μὲν οἱ συντρέχοντες καὶ οἱ θεαταὶ καὶ οἱ ὑπάλληλοι οὐδὲν κώλυμα νὰ προβάλωσιν εἰς τοὺς δρομεῖς καὶ οὐδένα δόλον νὰ μεταχειρισθῶσιν, ὡς ὅμως ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Πορφυρογεννήτου λεγομένων φαίνεται, τοὐναντίον συνέβαινεν. Ὁ συγγραφεὺς δῆλα δὴ οὗτος ἀναφέρει ὅτι ὁ πραιπόσιτος ἐφίστα τὴν προσοχὴν τῶν μαγγαναρίων, τῶν ὑπαλλήλων δῆλα δὴ ἐκείνων, εἰς οὓς ἦτο ἀνατεθειμένον ν' ἀνοίγωσι τὰς θύρας, ὄπισθεν τῶν ὁποίων ἦσαν ἕτοιμοι πρὸς ἐκκίνησιν οἱ δρομεῖς, νὰ μὴ δωροδοκηθῶσι καὶ κάμνωσι δόλον, ταχύτερον ἢ βραδύτερον τοῦ δέοντος ἀνοίγοντες τὰς θύρας[3]. Ἐπ' ἴσης πληροφορούμεθα ὅτι οἱ κούρσωρες, οἱ ἀστυφύλακες δῆλα δὴ οἱ ἱστάμενοι εἰς τὸν εὔριπον, τὸν χάνδακα δῆλα δὴ τὸν χωρίζοντα τὰ ἑδώλια ἀπὸ τοῦ πέλματος, (στίβου), ὤφειλον «μὴ ἐᾶσαί τινα κατελθεῖν καὶ ποιῆσαι ἄτακτόν τι», ἄλλοι δ' ὑπάλληλοι, οἱ δεκανοί, ἵνα μὴ «ἐξελθών τις παρεμποδίσῃ τινὰ τῶν δρομέων». Καὶ οἱ ἐπὶ τῆς τάξεως δ' ἀξιωματικοὶ διετάσσοντο «μὴ ποιῆσαι ἄτακτόν τι εἰς τοὺς δρομεῖς ἕνεκα προσπαθείας, ἀλλὰ μᾶλλον μετὰ πολλοῦ φόβου ἵστασθαι καὶ ἐκτελεῖν τὰ αὐτοῖς προστεταγμένα[4]». Τέλος, ἐπειδὴ καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν μὲ τοὺς νικητάς, τοὺς συμπερέστας λεγομένους[5], ἐγίνοντο, φαίνεται, ἄτοπα, διετάσσοντο οἱ κούρσωρες «κατέχειν αὐτοὺς ἐν ἀσφαλείᾳ, ὅπως μὴ γένηταί τι σφάλμα δι' αὐτῶν[6]».

Ποσάκις διέτρεχον οἱ δρομεῖς τὸ στάδιον ἀγνοοῦμεν. Ἂν τὸ σταδιοδρόμος, τὸ ὁποῖον συναντῶμεν εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κανόνας τοῦ ἁγίου Παύλου[7] ἐκληφθῇ κατὰ κυριολεξίαν, τότε ἔχομεν διαδρομὴν τοῦ μήκους τοῦ σταδίου ἅπαξ[8], ἂν ὅμως λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἕκαστον βαΐον, ἀπετελεῖτο

[1] Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις 357.21,358.2.
[2] Τοῦ αὐτοῦ, Ἔνθ' ἀν. 362.9.
[3] Τοῦ αὐτοῦ, Ἔνθ' ἀν. 363.5.
[4] Τοῦ αὐτοῦ, Ἔνθ' ἀν. 3.63. 7.10.17. 21.
[5] Ἐκ τοῦ super est ἡ λέξις, καθ' ἡμᾶς.
[6] Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔνθ' ἀν. 363.8.
[7] Βλ. Ράλλη - Ποτλῆ, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων 4.400. Ἀντὶ τοῦ σταδιοδρόμος παρ' Ἀρτεμιδώρῳ (Ὀνειροκρ. 1.26 σελ. 27-12 Hercher) φέρεται, κατὰ τὴν ἀρχαίαν χρῆσιν, σταδιεύς. Ὁ Σελευκείας Βασίλειος (P. G. 85.44 128. 133) μετεχειρίσθη καὶ τὸ σταδιεύω, ἀντὶ τοῦ διατρέχω.
[8] Ἁπλοῦν δρόμον, δίαυλον καὶ δόλιχον κατὰ τοὺς χρόνους του ἀναφέρει ὁ Ἀρτεμίδωρος, Ὀνειροκρ. 1.58 (σελ. 55. 18. 22., 24).

ἀπὸ ἑπτὰ σπάτια, τὴν ἑπτάκις δῆλα δὴ πλήρη διαδρομὴν τοῦ ἱπποδρόμου, τότε δέον νὰ δεχθῶμεν ὅτι οἱ δρομεῖς ἔκαμνον τοὐλάχιστον ἑπτὰ διαύλους. Ὅτι ὅμως οἱ δίαυλοι αὐτοὶ ἦσαν πλείονες, μάρτυς ὁ Χρυσόστομος ὁμιλῶν οὐ μόνον περὶ πολλῶν διαύλων, οὓς ὀφείλει νὰ διανύσῃ ὁ δρομεύς [1], ἀλλὰ καὶ προσθέτων ὅτι, «ἐὰν ὁ τρέχων δέκα διαύλους δραμὼν τὸν ὕστερον ἀφῇ, τὸ πᾶν ἀπώλεσε» [2], ὁπόθεν φαίνεται ὅτι οἱ διανυόμενοι δίαυλοι ἦσαν τοὐλάχιστον ἕνδεκα. Οὕτως ἐγγίζομεν εἰς τὸν ἀριθμὸν δώδεκα, ὅστις ἦτο ὁ κανονικὸς κατὰ τοὺς ἀρχαίους Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας [3].

Ἐκ τῶν δρομέων ὁ μὲν πρῶτος ἐλθὼν ἐκαλεῖτο συμπερέστης, ὁ δὲ μετ᾽ αὐτὸν δεύτερος. Ἐπειδὴ δ᾽ ὁ βασιλεὺς κατὰ τοὺς ἱπποδρομικοὺς ἀγῶνας

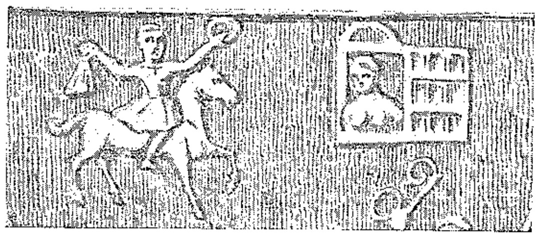

Εἰκ. 2. Ὁ νικητὴς σπεύδει πρὸς τὴν σύζυγόν του κρατῶν τὸν στέφανον τῆς νίκης καὶ τὸ βαλάντιον, ἐν ᾧ τὰ χρυσᾶ νομίσματα. (Revue Archéologique 1845 pl. 29).

ἔδιδεν εἰς τὸν νικητὴν καὶ τρία νομίσματα χρυσᾶ, διὰ τοῦτο μετὰ τὴν νίκην ὁ λαὸς ἐφώναζε· «στεφάνιον, δεσπόται, τῷ συμπερέστῃ· κύριε, σῶσον τοὺς δεσπότας Ρωμαίων· κύριε, σῶσον τοὺς ἐκ σοῦ ἐστεμμένους· κύριε, σῶσον τοὺς δεσπότας σὺν τοῖς Βενέτοις (ἢ σὺν τοῖς Πρασίνοις, ἂν ὁ νικητὴς ἦτο Πράσινος)· τὰ δύο, δεσπόται, τῷ συμπερέστῃ, τὸ ἕν, δεσπόται, τῷ δευτέρῳ· Κύριε, σῶσον τὸ ὀρθόδοξον κράτος· κύριε, σῶσον τοὺς δεσπότας σὺν ταῖς Αὐγούσταις Ρωμαίων» [4]. (Βλ. εἰκ. 2).

Ἐκ τοῦ Κλητορολογίου τέλος τοῦ Φιλοθέου μανθάνομεν [5] ὅτι εἰς τὴν τράπεζαν τὴν παρατιθεμένην κατὰ τὴν 1ην Ἰανουαρίου ἐν τοῖς ἀνακτόροις, καὶ δὴ ἐν τῇ αἰθούσῃ τῶν ιθ´ ἀκκουβίτων, ἐκαλοῦντο καὶ οἱ δρομεῖς τῶν τε Πρασίνων καὶ τῶν Βενέτων καὶ οἱ μὲν νικηταὶ προσανεκλίνοντο «ἐπὶ τῆς κρείττονος θέσεως τῶν ἀκκουβίτων», οἱ δὲ ἡττημένοι ἐκεῖ, ἔνθα προσκαλούμενοι ἔτρωγον οἱ δώδεκα πένητες.

---

1 Χρυσόστομος, P. G. 62.271 «καὶ γὰρ ὁ δρομεὺς οὐχ ὅσους ἤνυσεν ἀναλογίζεται διαύλους, ἀλλ᾽ ὅσους λείπεται».

2 Χρυσόστομος, P. G. 62.180.

3 Ἔπιθι τὸ λεξικὸν τοῦ Daremberg-Saglio ἐν λ. cursus.

4 Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις 359.11.

5 Φιλοθέου, Κλητορολόγιον 752.12. (Βόνν.).

ΤΑ ΕΠΙ ΜΕΡΟΥΣ ΑΓΩΝΙΣΜΑΤΑ [1]

Οἱ ἀγῶνες καὶ τὰ ἀγωνίσματα κατὰ τὴν ἀπασχολοῦσαν ἡμᾶς περίοδον ἐκαλοῦντο, ὡς καὶ παρ᾽ ἀρχαίοις ἀγωνίαι [2], ἀπὸ τῆς ἐποχῆς δὲ τοῦ Ἰουστινιανοῦ μανθάνομεν ὅτι ὡρισμένα ἀγωνίσματα, ἤτοι τὸ μονόβολον, τὸ κοντομονόβολον, ὁ κυϊντανὸς κόνδαξ καὶ ἡ περιχυτή, περὶ ὧν κατωτέρω, ἐκαλοῦντο ἀγῶνες [3]. Καὶ μεταχειρίζεται μὲν τὸ κείμενον τὴν Λατινικὴν λέξιν ludi, ὅτι ὅμως ἀγῶνες Ἑλληνιστὶ ἐκαλοῦντο, σαφῶς μαρτυρεῖ βραδύτερον ὁ Βαλσαμὼν ὁμιλῶν διὰ τὰ ὑπὸ τοῦ νόμου ἐπεγνωσμένα πέντε παίγνια, «ἅτινα καὶ ἀγῶνες ἐκαλοῦντο» [4].

Πλὴν τοῦ ἀγὼν καὶ ἀγωνία, οἱ συγγραφεῖς μεταχειρίζονται καὶ τὴν λέξιν σκάμμα, συνήθως κατὰ τὸν πληθυντικὸν σκάμματα [5], καὶ παλαίσματα δὲ καὶ πυκτεύματα ἐκ τοῦ ἀγῶνος τῆς πάλης καὶ τῆς πυγμῆς ἐπὶ πάντας τοὺς ἀγῶνας τὴν σημασίαν τῶν λέξεων ἐπεκτείνοντες [6].

Τέλος τὰ ἀγωνίσματα ἐχαρακτηρίζοντο τότε ὡς παίγνια [7] καὶ παιδιαί [8], τοῦ ρήματος παίζω [9] ἀντὶ τοῦ ἀγωνίζομαι ἐκλαμβανομένου.

Κατὰ ποίας ὡρισμένως ἡμέρας ἐτελοῦντο γυμνικοὶ ἀγῶνες καὶ ἀγωνίσματα δὲν μᾶς παρεδόθη, ἂν ὅμως λάβωμεν ὑπ᾽ ὄψιν ὅτι, ἤδη ἀπὸ τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων, τὰ ἐπὶ μέρους ἀγωνίσματα ἐτελοῦντο ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ ἀναμιγνυόμενα μὲ τοὺς ἱπποδρομικοὺς ἀγῶνας [10], τότε φυσικὸν εἶναι νὰ δεχθῶμεν ὅτι ταῦτα ἐτελοῦντο, καθ᾽ ἃς καὶ αἱ ἱπποδρομίαι ἡμέρας. Ἂν λοιπὸν ἐξαι-

---

1 Βλέπε καὶ ὅσα περὶ τοῦ θέματος ἐσημείωσεν ὁ Α. Ἀδαμαντίου ἐν τῷ ἄρθρῳ Ἑλλὰς τῆς Μεγ. Ἑλληνικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας σ. 972 καὶ 973.

2 Χρυσόστομος, P. G. 62.118, Νικηφόρου πατριάρχου, Ἱστορία σύντομος 13.11 (De Boor). Ἐπειδὴ δ᾽ ὁ ἀγωνιστὴς ὑπὸ ἀδημονίας κατέχεται μέχρι τῆς τελικῆς τοῦ ἀγῶνος ἐκβάσεως,—ὁ Χρυσόστομος εἶπεν ὅτι ὁ ἀθλητὴς μάχεται θλίψει καὶ στενοχωρίᾳ ἀγῶνος (P. G. 63.51),— διὰ τοῦτο ἡ λ. ἀγωνία κατήντησε νὰ σημαίνῃ σήμερον τὴν ἀδημονίαν, τὴν στενοχωρίαν. Τὸ ἀγωνία, ἀντὶ τοῦ μάχη, συχνὰ ἀπαντᾶται ἐν τῷ ὑπὲρ τῶν πολέμων ἔργῳ τοῦ Προκοπίου 1.1.2, 2.21.14. 5.29.18, 7.9.6 καὶ πολλαχοῦ ἀλλαχοῦ.

3 Κῶδ. 3.43.3.

4 Βαλσαμὼν εἰς τὸν ΙΓ´ κανόνα τοῦ Μ. Βασιλείου (Ράλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα 4.133).

5 Χρυσόστομος, P. G. 63.601, 879, Σελευκείας Βασίλειος, P. G. 85.44, Βλ. καὶ τὸ ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ Ζωναρᾶ λεξικὸν ἐν λ. βατήρ.

6 Χρυσόστομος, P. G. 48.774, 55.519, 63.473.525.710. Βλέπε καὶ τὰ λεγόμενα κατωτέρω περὶ πάλης καὶ πυγμῆς.

7 Λέοντος, Τακτικὰ 20.157 (Migne, P.G. 107. 1056), Βαλσαμών, Ἔνθ᾽ ἀν. (Ράλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα 4.133).

8 Νικήτα Χωνιάτου, Χρον. Διήγ. 142.2.

9 Λεοντίου Νεαπόλεως, Βίος Συμεὼν τοῦ κατὰ Χριστὸν σαλοῦ (Migne, P. G. 93.1716), Συμεὼν Μάγιστρος 634.20.

10 Bigelmair, Die Beteiligung der Christen im öffentlichen Leben σ. 258. Περὶ τῶν ἀγώνων δρόμου τῶν ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ τελουμένων ἐλέχθησαν τὰ δέοντα μικρὸν ἀνωτέρω.

ρέσωμεν τὰ ἐν Ἀντιοχείᾳ Ὀλύμπια, ἅτινα, ὡς εἴδομεν, διήρκουν ἐπὶ τριάκοντα καὶ κατόπιν ἐπὶ τεσσαράκοντα πέντε ἡμέρας καὶ τὸ βοτὸν πεζοδρόμιον, ὅπερ ἐτελεῖτο τὴν τρίτην Ἰανουαρίου, οἱ ἀγῶνες ἐτελοῦντο, ὡς καὶ οἱ ἱπποδρομικοί, ἐν ἡμέραις εὐχαρίστων γεγονότων, ἤτοι γενεθλίων, ἀναρρήσεως ἢ στέψεως ἢ στεφανώματος βασιλέως, γεννήσεως βασιλόπαιδος, θριάμβου, ὑποδοχῆς ξένων ἡγεμόνων ἢ πρέσβεων, γενεθλίων τῆς Κωνσταντινουπόλεως (11 Μαΐου) [1] κτλ. Ὅτι δὲ συνήθεις ἡμέραι τελέσεως ἦσαν καὶ αἱ Κυριακαὶ καὶ αἱ μεγάλαι θρησκευτικαὶ ἑορταί, μάρτυς, πλὴν ἄλλων, καὶ ὁ Χρυσόστομος, ὅστις συχνὰ ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος διεμαρτύρετο πρὸς τοὺς ἐγκαταλείποντας τὴν ἐκκλησίαν καὶ σπεύδοντας εἰς τὸν ἱππόδρομον [2]. Ἵνα τὸ κακὸν σταματήσῃ, ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ πολιτεία ὥρισαν ἀπράκτους τὰς Κυριακὰς [3] καὶ καθώρισαν, ἵνα κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ τὰς ἑπτὰ πρὸ καὶ μετὰ τὸ Πάσχα ἡμέρας, ὡς καὶ κατὰ τὰ Χριστούγεννα, τὰ Θεοφάνεια καὶ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων μὴ τελῆται θέα [4].

Παρ' ὅλα αὐτὰ τὰ ἐπὶ μέρους ἀγωνίσματα θὰ ἐτελοῦντο, καὶ ἐν ἡμέραις ἑορτῶν καὶ θρησκευτικῶν πανηγύρεων, ὡς μαρτυρεῖ διὰ τὴν μεταγενεστέραν ἐποχὴν πρῶτον ὁ Βαλσαμὼν πιστοποιῶν ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους του εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰς ἔξω χώρας κατὰ τὰς μνήμας τῶν ἁγίων ἐγίνοντο πανηγύρεις, χοροστασίαι καὶ ἄλλα τινὰ παίγνια [5], ἔπειτα δὲ καὶ ὁ Χωματιανὸς λέγων ὅτι ἡ παιδιὰ τῆς τοξείας ἐγίνετο «ἡμέραν ἑόρτιον [6]», προσεπιμαρτυρεῖ δὲ καὶ ἡ κατὰ τὰς αὐτὰς ἡμέρας τελεσίς των κατά τε τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας καὶ νῦν δὲ κατὰ τόπους.

Οὐδ' ὁ χρόνος τῶν ἀγώνων ἀσφαλῶς καθορίζεται· κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας φαίνεται ὅτι ἦσαν αἱ πρὸ τῆς μεσημβρίας ὧραι, ἂν κρίνῃ τις ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Χρυσοστόμου λεγομένων, καθ' ἃ οἱ θεαταὶ «ἐκ μέσων νυκτῶν εἰς μεσημβρίαν μέσην» ἐκαρτέρουν, διὰ νὰ ἴδουν τίς θὰ νικήσῃ, οἱ δὲ ἀθληταὶ

[1] Μόνον Μανουὴλ ὁ Κομνηνὸς ὥρισεν, ἵνα αἱ ἡμέραι τῆς γεννήσεως ἢ ἀναγορεύσεως βασιλέων καταλεχθῶσιν οὐχὶ εἰς τὰς σχολαζούσας, ἀλλὰ τὰς ἐμπράκτους.

[2] Χρυσόστομος, P. G. 48.1041-1048, 54.660 662, 59.567.570, 63.511-516.

[3] Πβ. τὸν 61ον κανόνα τῆς ἐν Καρθαγένῃ συνόδου καὶ τὸν 66ον τῆς ἐν Τρούλλῳ (Ράλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα 2.460, 3.466). Καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς λέγει «κατὰ τὴν Κυριακὴν ἱπποδρόμιον οὐ τελεῖται εἰ δὲ φθάσει βασιλέως νατάλιον ἐν Κυριακῇ ὑπερτίθεσθαι τὸ θεώριον» (Πβ. Φωτίου, Νομοκ. τίτλ. Ζ κεφ. Α΄, Ράλλη-Ποτλῆ, Σύντ. 1.141) καὶ ὁ Μιχ. Γλυκᾶς (βιβλ. Χρον. 495.71 πιστοποιεῖ ὅτι Λέων ὁ Σοφὸς «ἐκέλευσε τὰς Κυριακὰς ἀπράκτους εἶναι». καὶ ὁ Φώτιος (Νομοκ. βιβλ. Ζ. κεφ. Α΄ Ράλλη-Ποτλῆ, Σύντ. 1.135) βεβαιοῖ ὅτι ἀπηγορεύετο οἱ ἱπποδρομικοὶ ἀγῶνες νὰ τελῶνται κατὰ Κυριακήν.

[4] Βλ. τὸν 61ον κανόνα τῆς ἐν Καρθαγένῃ Συνόδου καὶ τὸν 66ον τῆς Ϛ΄ ἐν Τρούλλῳ. Βλ. καὶ V. Grumel, Le commencement et la fin de l'année des jeux à l'hippodrome de Constantinople ἐν Échos d' Orient τόμ. 35 σ. 428 κἑξ.

[5] Θ. Βαλσαμών, Εἰς τὸν Ξ΄. κανόνα τῆς ἐν Καρθαγένῃ συνόδου (Ράλλη - Ποτλῆ, Σύνταγμα 3.466).

[6] Δ. Χωματιανοῦ, Περὶ τοῦ ἀκουσίως τὸν οἰκεῖον παῖδα ἀνελόντος (Pitra, Analecta sacra et classica 6.533).

ἐν «μεσημβρίᾳ μέσῃ» ἐν τῷ σταδίῳ γυμνῷ τῷ σώματι ἐδέχοντο τὴν ἀκτῖνα [1].

Τῶν κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους τελουμένων ἀγωνισμάτων τὰ μὲν ἦσαν ὑπὸ τοῦ νόμου ἀνεγνωρισμένα ὑποκείμενα εἰς τὰς ὑπ' αὐτοῦ ὁριζομένας διατάξεις, καὶ τοιαῦτα ἦσαν ἡ πάλη, ἡ πυγμή, τὸ ἅλμα, ὁ δρόμος καὶ ὁ δίσκος [2], διαιρούμενα, κατὰ τοὺς ἀρχαίους, εἰς βαρέα (πάλην - πυγμὴν - παγκράτιον - δίσκον) καὶ κοῦφα (δρόμον - ἅλμα), [3], τὰ δὲ ἐλεύθερα κατ' ἀρέσκειαν τῶν ἀγωνιζομένων γινόμενα, εἰς ἃ ἠπήγοντο ὁ ἀκοντισμός, ἡ ὕψωσις βαρῶν, ἡ διὰ τόξου βολὴ καὶ ἡ σφαιροβολία.

Ὁ λόγος ἡμῶν ἐνταῦθα ἔσται ἐν πρώτοις περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ νόμου ἀνεγνωρισμένων ἀγωνισμάτων.

Η ΠΑΛΗ

Ἡ πάλη, ἥτις ἐλέγετο καὶ παλαίστρα [4], τοῦ παλαιστοῦ καλουμένου καὶ παλαιστρίτου [5], μνημονεύεται ὡς ἀγώνισμα κατὰ τὴν ἀπασχολοῦσαν ἡμᾶς περίοδον ὑπὸ τοῦ Κλήμεντος, ὅστις συνίστα, ἵνα οἱ ἄνδρες παλαίωσι γυμνοί [6], συχνὰ δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀρτεμιδώρου [7]. Ἔπειτα πάλη νέων καὶ νεανίδων ἀναφέρεται γινομένη κατὰ τὰ ἐν Ἀντιοχείᾳ Ὀλύμπια [8], πάλης δ' ἀγῶνα καὶ παιδοτρίβην ἀσκοῦντα τὸν παλαιστὴν ἐπανειλημμένως ἀναφέρει ὁ Χρυσόστομος [9]. Μετὰ ταῦτα παλαιστὰς καὶ πάλην ἀναφέρουσι τὰ ἑρμηνεύματα τοῦ Πολυδεύκους (σ. 215 Boucherie), ἐν δὲ τῷ ὀνειροκριτικῷ του ὁ Ἀχμὲτ περιγράφει ἀθλητὴν ῥίπτοντα τὰ ἱμάτιά του καὶ ἕτοιμον πρὸς πάλην [10], Νικηφόρος δ' ὁ πρεσβύτερος Κωνσταντινουπόλεως ἐν τῷ βίῳ Συμεὼν τοῦ κατὰ Χριστὸν σαλοῦ περιγράφει [11], τοῦτον προκαλοῦντα Αἰθίοπα εἰς πάλην, καὶ νικητὴν δὲ πάλης στεφανούμενον. Ἔπειτα Θεοφύλακτος ὁ Σιμοκάττης ἐν τῇ ἱστορίᾳ του [12] ὁμιλεῖ περὶ εὐσωματούντων ἀνδρῶν τῆς παλαίστρας, καὶ ὁ Λέων ἐν τοῖς τακτικοῖς του [13] συνιστᾷ πρὸς ταπείνωσιν τῶν πολεμίων, ἵνα τοὺς ἐκ τοῦ γένους αὐτῶν καὶ ἐνώπιόν των καταπαλαίωσιν οἱ Ρωμαῖοι «ἐν ταῖς παλαίστραις τῶν παιγνίων».

[1] J. Krause, Olympia σ. 189.

[2] Θεόδ. Βαλσαμών, Ἔνθ' ἀν.

[3] Ἀρτεμιδώρου, Ὀνειροκριτ. 1.26.56 (σ. 27.12,54.19 Hercher). Ε. Παυλίνη, Ἱστορία τῆς γυμναστικῆς σ. 258.

[4] Θεόδ. Βαλσαμών, Ἔνθ' ἀν. Καὶ νῦν ἐν Σάμῳ παλαίστρα λέγεται ἡ πάλη, παλαιστρίζω δ' ἐν Ἠπείρῳ τὸ παλαίω.

[5] Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις 338. 16.

[6] Κλήμεντος, Παιδαγωγὸς 3. 10. 50.

[7] Ἀρτεμιδώρου, Ὀνειροκρ. 55.16,56.6.12,232.13,262.30,255.16 καὶ ἀλλαχοῦ.

[8] Μαλάλα, Χρονογ. 287. 21,288.5.

[9] Χρυσόστομος, P. G. 50.422, 61. 26. 573, 63. 939.

[10] Ἀχμέτ, Ὀνειροκρ. κεφ. 119 σ. 70.9 (Drexl.).

[11] P. G. 111. 636. 637.

[12] 300.6 (Βόνν.).

[13] Λέοντος, Τακτικὰ 20. 157 (P. G. 107. 1056).

Βασίλειος ὁ Μακεδὼν περιγράφεται ὑπὸ τοῦ Γενεσίου[1] ὡς «κατὰ πάλην Ἀρισταίου καὶ Αἰακοῦ ἀλκιμώτερος καὶ αὐτοῦ Ἡρακλέους ἐφάμιλλος», ἐν κειμένῳ δὲ τοῦ ΙΒ'. μ. Χ. αἰῶνος ἐπιτιμῶνται οἱ μοναχοὶ ὡς παιγνίως συμπλεκόμενοι[2]. Ὁ Ἀκτουάριος μετὰ ταῦτα λέγει ὅτι πρὸς γυμνασίαν συντελοῦσι «πάλαι καὶ δρόμοι»[3], κατὰ τὴν Ἀχιλληΐδα, δέ, ποίημα τῶν τελευταίων αἰώνων, ἐπὶ τῇ ἀναγγελίᾳ τῶν νικῶν τοῦ Ἀχιλλέως γίνονται:

μετὰ τοὺς δείπνους οἱ χοροί, μετὰ χοροὺς ὀρχήσεις
μετὰ ὀρχησμάτων πάλαισμαν καὶ συμπλοκὴ ἀλλήλων[4].

Καὶ ὁ Κρὴς δὲ Στέφανος Σαχλίκης, συγγραφεὺς τοῦ ΙΕ'. αἰῶνος, ἔγραψεν ὅτι οἱ διασκεδάζοντες, ἀφ' οὗ πιοῦν,

Καὶ τότε ἀπομαζώνουνται μοῖρα εἰς τὸ λιβάδι,
ἄλλοι ἀγαποῦν τὸ πάλαιμα, ἄλλοι νὰ τραγῳδοῦσι[5].

Ὡς ἐκ τῶν ἀνωτέρω φαίνεται, τὸ ἀγώνισμα τῆς πάλης, προσφιλὲς ὂν παρὰ τοῖς ἡμετέροις προγόνοις, ἐτελεῖτο μέχρι τῆς ἁλώσεως συνεχῶς. Ἀλλὰ καὶ μετὰ ταῦτα, ὡς ἡ περιβόητος πάλη τοῦ Διγενῆ πρὸς τὸν Χάρον καὶ τὰ δημοτικὰ ἡμῶν τραγούδια δηλοῦσιν, ἐξηκολούθησε[6], καὶ νῦν δὲ εἶναι συνήθης. Νῦν δηλαδὴ ἐν Μαδύτῳ κατὰ τὰς δύο τελευταίας Κυριακὰς τῶν Ἀπόκρεω, ἐν Αἴνῳ κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου καὶ ἐν τοῖς περιχώροις τῶν Σερρῶν καὶ ἐν Καστανιαῖς τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης κατὰ τὰς μεγάλας ἑορτὰς γίνεται ἀγὼν πάλης[7].

Συνήθους ὄντος παρὰ Βυζαντινοῖς τοῦ ἀγωνίσματος τῆς πάλης οἱ παλαισταὶ ἐχαρακτηρίζοντο ὡς κυρίως ἀθληταί, ἀντιδιαστελλόμενοι πρὸς τοὺς δρομεῖς[8]. Οὗτοι, ὡς καὶ οἱ ἄλλοι ἀθληταί, διὰ σάλπιγγος κηρυσσομένης

[1] Γενεσίου, Βασιλ. 126.12 (Βόνν.)

[2] Fr. Warren, The ritual ordinance of Neophytus (Archeologia τόμ. 47 σ. 27).

[3] Ἀκτουαρίου, Περὶ ἐνεργειῶν καὶ παθῶν τοῦ ψυχικοῦ πνεύματος βιβλ. 2 κεφ. 11 (Ideler, Physici et medici Graeci minores 1.374).

[4] Στίχ. 671 (Hesseling).

[5] Στεφ. Σαχλίκη, Ἀφήγησις παράξενος στίχ. 254 (ἔκδ. Παπαδημητρίου).

[6] Ὁ ἑτοιμοθάνατος Διγενὴς λέγει:

κἀνεὶς δὲν ἦταν σὰν κι' ἐμὲν εἰς τῆς ἀνδρειᾶς τὴ χάρι
'ς τὸ μπάλαιμα, 'ς τὸ τρέξιμο, 'ς τὸ πῆδος, 'ς τὸ κοντάρι

Ν. Πολίτου, Ἀκριτικὰ ᾄσματα, ὁ θάνατος τοῦ Διγενῆ (Λαογρ. 1.218).

[7] Βλ. Λαογρ. 3.171 καὶ Μιλτ. Σαραντῆ, Ἀπὸ τὰ πανηγύρια τῆς Θράκης (Θρᾳκικὰ 8.418). Τὴν συνήθη χρῆσιν τῆς πάλης κατὰ τοὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν χρόνους καὶ τοὺς σημερινοὺς δεικνύει ἡ σημασία τοῦ παλεύω τοῦ κειμένου ἀντὶ τοῦ προσπαθῶ, καταγίνομαι (Ἄμφισσα) ἢ τοῦ μετ' ἀγωνίας προσπαθῶ (κοινότερον).

[8] Χρυσόστομος, P. G. 55.519, 64.15. Ὁ Χορίκιος, ὑπὲρ τῶν ἐν Διονύσου τὸν βίον εἰκονιζόντων σ. 379.22 (Förster) ἀντιδιαστέλλει τοὺς ἀθλητὰς πρὸς τοὺς δρομεῖς καὶ τοὺς παγκρατιαστάς. Κατὰ τὴν ἐπὶ Κωνσταντίου γραφεῖσαν «ἐξήγησιν ὅλου τοῦ κόσμου» τοὺς καλυτέρους παλαιστὰς παρεῖχε τότε ἡ Ἄσκαλον (Κ. Σάθα, Δοκίμιον λζ).

τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἀγῶνος, ὡς καὶ παρ' ἀρχαίοις[1], εἰσήρχοντο εἰς τὸ στάδιον γυμνοί[2], διάζωμα μόνον φοροῦντες[3] καὶ ἀληλιμμένοι μὲ ἔλαιον[4], προύχώρουν μέχρι τοῦ σημείου, ἔνθα ἔμελλε νὰ διεξαχθῇ ἡ πάλη. Ἦτο δὲ τοῦτο χῶρος, γῦρο τοῦ ὁποίου εἶχον ἐμπαγῆ πάσσαλοι περιβαλλόμενοι ὑπὸ σχοινίων, τοῦτο δ' ἵνα ἐμποδίζεται ἡ εἰς τὸν χῶρον τοῦτον εἰσπήδησις τῶν θεατῶν τῶν ὑπὲρ τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου ἀθλητοῦ ἐνδιαφερομένων[5].

Οἱ παλαισταὶ ἡλιοκαεῖς καὶ εὔσαρκοι[6], ἵνα, καὶ διὰ τοῦ βάρους των ἀκόμη καταβάλλωσι τὸν ἀντίπαλον, ἤρχοντο εἰς λαβάς[7], αἵτινες πολλάκις ἦσαν τόσον ἰσχυραί, ὥστε καὶ πληγὰς νὰ προξενῶσιν[8].

Ἡ τῶν ἀρχαίων παλαιστῶν συνήθεια νὰ πτύωσι πρὸ τῆς συμπλοκῆς εἰς τὰς παλάμας αὐτῶν καὶ νὰ προσλαμβάνωσιν ἔπειτα κόνιν, ἵνα ἰσχυρότερον οὕτω κρατῶσι τὸν ἀντίπαλον, τότε δὲν συνειθίζετο[9].

Κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῆς πάλης, καθ' ἣν ἀγνοοῦμεν, ἂν καὶ πυγμῆς χρῆσις ἐγίνετο, ἐὰν οἱ παλαισταὶ ὑπὸ τῆς ὁρμῆς τοῦ ἀγῶνος παρασυρόμενοι ἐξεσφεδονίζοντο ἔξω τοῦ περισχοινίσματος, ὤφειλον νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὸν τόπον τῆς ἀγωνίας καὶ νὰ μὴ ἐπαναρχίσωσι τὴν πάλην, ἀλλὰ νὰ λάβωσι τὴν στάσιν ἐκείνην, ἣν εἶχον προτοῦ ἐκσφενδονισθῶσι[10]. Τὸν κανόνα τοῦτον ἠκολούθουν καὶ οἱ ἀρχαῖοι παλαισταί, ὡς μανθάνομεν ἐκ τοῦ σχολιαστοῦ τοῦ Φαίδρου τοῦ Πλάτωνος, (236c) ὅστις ἑρμηνεύων τὴν φρ. «εἰς τὰς ὁμοίας λαβὰς

[1] Χρυσόστομος, P. G. 63, 52. 869. J. Krause, Olympia σ. 143. Ἀχμέτ, Ὀνειροκρ. κεφ. 119 (σ. 70.9 Drexl.). Ἐντεῦθεν καὶ ἡ συνήθης φράσις «ἀποδύεσθαι πρὸς τοὺς ἀγῶνας» ἢ «ἀποδύεσθαι πρὸς τὰ παλαίσματα».

[2] Χρυσόστομος, P. G. 48.744, 62.98, 64.537, Κλήμεντος, Παιδαγ. 3.10 (σ. 265.13)

[3] Χρυσόστομος, P. G. 56.172.

[4] Χρυσόστομος, P. G. 62.619, 63.342. Καὶ σήμερον εἰς τὰ περίχωρα τῶν Σερρῶν οἱ παλαίοντες ἀλείφονται ἐλαίῳ.

[5] Χρυσόστομος, P. G. 54.587. Καὶ ὁ χῶρος ἔνθα ἠγωνίζοντο οἱ μονομάχοι περιγράφεται ὡς «διά τινων σανίδων κύκλῳ περιπεφραγμένος τόπος» Μαρτύριον τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου H. Delehaye, Les légendes grecques des saints militaires 260.13.

[6] Ὁ Θεοφύλακτος Σιμοκάττης βιβλ. Ζ' 16.2 (De Boor) περιγράφει τινὰ «ὃς ἦν τὴν παρειὰν τοῖς εὐσωματοῦσι καὶ πρὸς τὰς παλαίστρας γινομένοις προσεοικώς». Ἐν τῷ ἐθνικῷ ἡμῶν ἔπει ὁ Φιλοπαπποῦς λέγει πρὸς τὸν Διγενῆ ὅτι δὲν κάμνει δι' ἀπελάτης, διότι εἶναι ὑπόλιγνος (στίχ. 657, Hesseling).

[7] Χρυσόστομος, P. G. 62.160, Γρηγόριος Νύσσης, P. G. 46.469 Πβ. καὶ τὴν ἀρχαίαν ἀγωνιστικὴν φρ. «εἰς λαβὰς ἰέναι». Περὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου λέγει ὁ Μιχαὴλ Ψελλός, Χρονογρ. (Κ. Σάθα, Μεσ. βιβλ. 4.163) ὅτι «εἰ ἀποθλῖψαι πῆχύν τινος αἱροῖτο πολλῶν ἐκεῖνος ἡμερῶν ἐδεῖτο πρὸς ἴασιν».

[8] Ἐντεῦθεν καὶ τὸ ἡμέτερον λαβώνω κατήντησε νὰ σημαίνῃ πληγώνω.

[9] Βλ. τὸ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ζωναρᾶ λεξικὸν ἐν λ. κονίζω. Ὁ Ἡλιόδωρος ἐν τοῖς Αἰθιοπικοῖς του (10 κεφ. 31) γράφει διὰ τὸν παλαιστὴν «Κόνιν ἀνελόμενος καὶ ὤμοις τε καὶ πήχεσιν ἔτι ἱδρῶτι νενοτισμένοις ἐπιχεάμενος».

[10] Χρυσόστομος, P. G. 54.587.

ἐλήλυθας» παρατηρεῖ· «ἀπὸ μεταφορᾶς εἴρηται τῶν παλαιόντων, οἵ τοῦ ἀφωρισμένου πρὸς τὸ παλαίειν τόπου ὁπότε ἐκπέσοιεν εἶτα ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ τόπου καὶ σχήματος, εἰ πάλιν ἔλθοιεν εἰς ὁμοίας ἐληλυθέναι λέγονται λαβάς» [1].

Παρὰ Βυζαντινοῖς ὑπῆρχον διάφορα εἴδη πάλης ἢ μᾶλλον διάφοροι λαβαὶ αὐτῆς.

Ἐν πρώτοις μνημονεύεται ἡ ὀρθὴ πάλη, ἥτις συνίστατο εἰς τὴν «ἀπ᾽ αὐχένων καὶ χειρῶν καὶ πλευρῶν ἐξείλησιν» καὶ ἣν συνιστᾷ ὁ Κλήμης

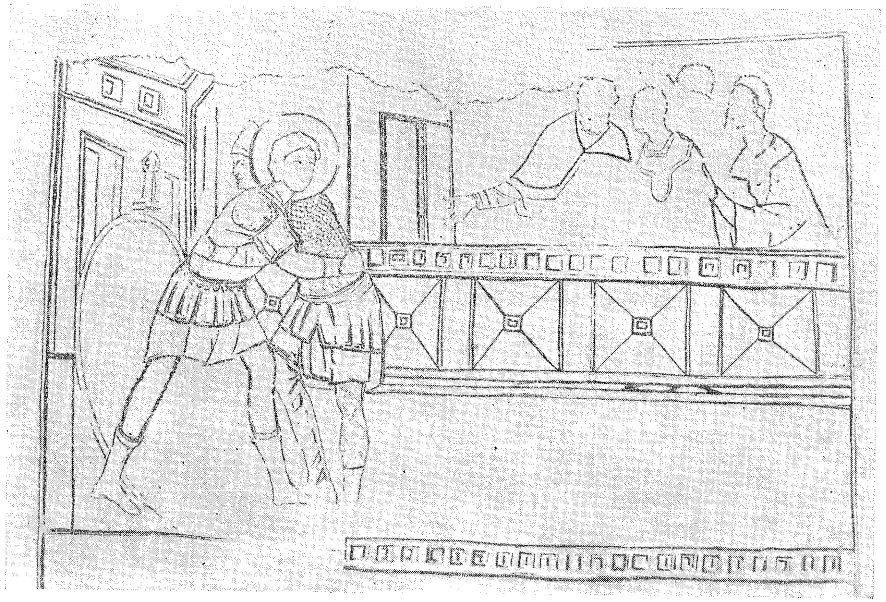

Εἰκ. 3. Ἡ ἐν τῷ σταδίῳ πάλη Λυαίου καὶ Νέστορος, ἐκ τοιχογραφίας τῆς μητροπόλεως τοῦ Μυστρᾶ. (G. Millet, Monuments byzantins de Mistra Pl. 69₂).

ὡς κοσμίαν καὶ ἀνδρώδη. Κατ᾽ αὐτὴν ὁ πίπτων ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἀγωνιστὴς ἡττᾶτο [2].

Μετὰ ταῦτα συνειθίζετο καὶ ἡ ἐξώκαρπος πάλη, ἣν ἀναφέρει κατὰ τὸν ΙΒ´ αἰῶνα ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος λέγων περὶ αὐτῆς· «καρπός, ἀφ᾽ οὗ παράγεται τὸ μετακάρπιον καὶ ὁ κοινῶς λεγόμενος καρπόχειρ καὶ ἡ παρὰ τοῖς ἰδιώταις ἐξώκαρπος πάλη» [3].

Ἦτο δ᾽ ἡ ἐξώκαρπος πάλη ὁ τρόπος ἐκεῖνος τοῦ παλαίειν, καθ᾽ ὃν οἱ

[1] Ἐπιθι Ε. Παυλίνη, Ἱστορίαν τῆς γυμναστικῆς σ. 62. Βλ. ἐν τούτοις περὶ τῆς φρ. L. Grasberger, Die Epheben Bildung σ. 210.

[2] Κλήμεντος, Παιδαγ. 3.10 (σ. 265.24 Stählin).

[3] Εὐσταθίου, Παρεκβ. 1572.39.

ἀνταγωνισταὶ ἐλάμβανον ἀλλήλους ἐκ τοῦ ἄνω μέρους τῶν καρποχείρων [1], τῶν καρπῶν δῆλα δὴ τῶν χειρῶν [2]». (Πβ. ἴσως τὴν εἰκ. 4). Μὲ τὴν ἐξώκαρπον δὲ ταύτην πάλην οὐδαμῶς σχετίζεται τὸ πάγκαρπον, τὸ ὁποῖον ἦτο μέρος τοῦ μονημερίου, ἑνὸς δῆλα δὴ τῶν ἑπτὰ θεαμάτων, ἅτινα ὤφειλεν ὁ ὕπατος νὰ παράσχῃ πρὸς διασκέδασιν τοῦ λαοῦ [3].

Τὴν λαβὴν ταύτην ἔχομεν καὶ ἡμεῖς σήμερον καλοῦντες τὸν τρόπον τοῦτον τῆς πάλης «χέρι μὲ χέρι».

Εἴδομεν ἀνωτέρω ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς πέντε ἀγῶνας ἐπέτρεψε, μεταξὺ δὲ τούτων καὶ τὴν περιχυτήν. Καὶ μεταφράζει μὲν ἁπλῶς τὴν περιχυτὴν διὰ τοῦ πάλην ὁ Βαλσαμών [4], οὕτως ὅμως ἐκαλεῖτο τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῆς πάλης, καθ᾽ ὃ ὁ παλαιστὴς «περιπλέκετο τῷ ἀντιπάλῳ [5]» ἐφορμῶν κατ᾽ αὐτοῦ καὶ ἐναγκαλιζόμενος αὐτόν. Ὁ τρόπος οὗτος νῦν καλεῖται ἀγκαλιαστά, Γαλλιστὶ δὲ corps à corps [6]. (Εἰκ. 3).

Ὁ ἐν τῇ πάλῃ προκαλῶν τὸν ἀντίπαλόν του «ὁ αἴρων αὐτὸν εἰς γῦρον», ὡς ἔλεγον [7], συνεπλέκετο πρὸς αὐτὸν καὶ σταυροειδῶς [8]. Ὁποία τις ἦτο ἡ σταυροειδὴς πάλη, ἥτις καὶ διὰ τοῦ ῥήματος κονδυάζω ἐδηλοῦτο, ἀγνοοῦμεν· ὑποθέτομεν ὅτι οὕτως ἐκαλεῖτο ἡ λαβή, καθ᾽ ἣν ὁ παλαιστὴς λαμβάνων διὰ τῆς ἑτέρας χειρὸς τὸν ἀνταγωνιστὴν ἀπὸ τοῦ μέσου καὶ ὑψῶν αὐτὸν οὕτως ὥστε τὰ δύο σώματα νὰ ἀποτελέσωσι τὸ σχῆμα Χ, ἔρριπτε κατόπιν αὐτὸν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους.

[1] Μελετίου, μοναχοῦ, Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς (Migne, P. G. 64. 1249). Κωδινοῦ, Περὶ τῶν ὀφφικιαλίων 49.7.

[2] Καὶ νῦν ὁ καρπὸς τῆς χειρὸς λέγεται ἐν Καρύστῳ καρπόχερο. Ἐν Ἴμβρῳ γυρίζου ξώκαρπα σημαίνει διάγω βίον ἔκδοτον.

[3] Ἰουστινιανοῦ, Νεαρ. 105.1. (Zachariae von Linganthal, Imperatoris Justiniani novellae quae vocantur 1.468). Πάγκαρπον κατὰ τὰς θηριομαχίας ἦτο ὁ συμμιγὴς θηρίων φόνος.

[4] Θ. Βαλσαμών, Εἰς τὸν ΙΓ´. κανόνα τοῦ Μ. Βασιλείου (Ράλλη · Ποτλῆ, Σύνταγμα 4.133).

[5] Χρυσόστομος, P. G. 56.574.

[6] L. Becq de Fouquières, Les jeux des anciens σ. 104.

[7] Νικηφόρου πρεσβυτέρου Κωνσταντινουπόλεως, Βίος Ἀνδρέου τοῦ κατὰ Χριστὸν σαλοῦ (Migne, P. G. 111.636). Συνήθης καὶ ἡ φ. «ἁρπάζειν τινὰ γύροις» ἢ «γυροβολεῖν τινα» Νικηφόρου, Ἔνθ᾽ ἀν. Ἐντεῦθεν τὸ γυρίζω κατήντησε νὰ σημαίνῃ ἀγωνίζομαι πβ. τὸ περὶ Ἀχιλλέως λεγόμενον:

κἂνεὶς τοῦτον οὐκ ἔτρεψεν ἢ ἐνίκησεν πολλάκις,
ἀλλ᾽ ὅσοι τὸν ἐγύρισαν, τὸ ἀλλοίμονον ἐπῆραν.

Ἀχιλληῒς στίχ. 1560 (Hesseling). Καὶ ὁ Διγενὴς καυχώμενος πρὸς τὸν Φιλοπαπποῦν διὰ τὴν ταχύτητα τῶν ποδῶν του λέγει· δύναμαι

καὶ τὸν λαγὸν εἰς τ᾽ ἀνήφορον τρίτον νὰ τὸν γυρίσω στίχ. 675 (Hesseling).

Καὶ ἡ σημερινὴ δὲ φρ. «ἔμπα εἰς τὸ γῦρο καὶ νὰ δῇς» ἐπὶ τῶν ἐκτὸς τῆς ὑποθέσεως ὄντων καὶ διδόντων συμβουλάς, ἐντεῦθεν ἔχει τὴν ἀρχήν.

[8] Νικηφόρου πρεσβυτέρου Κωνσταντινουπόλεως, Ἔνθ᾽ ἀν.

Ἄλλο εἶδος πάλης, ἡ «κατὰ πόσδρεζαν» λεγομένη, συνίστατο εἰς τὸ νὰ ἀνυψώσῃ τις τὸν ἀντίπαλόν του καὶ περιστρέψας αὐτὸν ἰσχυρῶς νὰ τὸν ρίψῃ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Οὕτως ἡ νίκη λαμπροτέρα ἀπεφαίνετο [1].

Τέλος ἀπόκειται εἰς τοὺς ἀγωνιστικοὺς νὰ καθορίσωσι τί εἴδους ἦτο «τὸ παλαίειν ἐκ δακτύλων δύο περὶ μίαν ποιοῦντα», ὅπερ ἀναφέρει ὁ Ἀρτεμίδωρος [2].

Οἱ παλαισταὶ οἱ τὸ βραβεῖον τῆς νίκης ἐπιδιώκοντες, ἔπρεπε καθ' ὅλας

Εἰκ. 4. Πάλη τοῦ Ἰακὼβ πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ σταλέντα Ἄγγελον, ἵνα τὸν δοκιμάσῃ. Ἐκ χ. τοῦ Ε'. αἰῶνος τῆς ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τῆς Βιέννης. (H. Peirce - R. Tyler, L'art byzantin I. pl. 194).

τὰς φάσεις τῆς πάλης νὰ παλαίωσιν ἐπιστημονικῶς καὶ νὰ μεταχειρίζωνται ὅλα ἐκεῖνα τὰ σχήματα, δι' ὧν θὰ ἐκέρδιζον τὴν νίκην. Ἔπρεπε λοιπὸν τοῦ ἀντιπάλου «σκέλος ἕλκειν», λαμβάνοντες δῆλα δὴ σκέλος αὐτοῦ καὶ ἀνυψοῦντες αὐτὸ νὰ τὸν ἀνασκελίσωσιν. Ἄλλοτε, προσποιούμενοι ὅτι ἔπιπτον, κατώρθωνον νὰ καταρρίψωσι τὸν ὑπερκείμενον, καιρίαν κατ' αὐτοῦ καταφέροντες πληγήν [3]. Τώρα, ἂν καὶ ἐσκέλιζον τὸν ἀντίπαλον «βάλλοντες σκελέαν»

[1] Χρυσόστομος, P. G. 59. 159, 61. 688, Γενεσίου, Βασιλ. 110. 6 ἑξ. 127.22.

[2] Ἀρτεμιδώρου, Ὀνειρ. 1. 60 (σ. 56. 12, Hercher).

[3] Χρυσόστομος, P. G. 62. 341, Μανουὴλ Δεσπότου Ἠπείρου, Πρὸς τὸν Πατριάρχην Γερμανὸν (Ed. Kurtz, Christophoros von Ankyra als Exarch des Patriarchen Germanos B. Z. 16. 132. 27). Παλαιστὴν προσποιούμενον ὅτι ἡττᾶται, ἵνα ἐπιτύχῃ τὴν νίκην, περιγράφει ὁ Ἡλιόδωρος ἐν τοῖς Αἰθιοπικοῖς του (10 κεφ. 31.32).

ἢ «βάλλοντες πόδα» [1], ὡς ἔλεγον, δὲν φαίνεται ἐκ τῶν μαρτυριῶν τῶν συγγραφέων [2]. Ὁ Ἡλιόδωρος μόνον ἐν τοῖς Αἰθιοπικοῖς του (10 κεφ. 32) περιγράφει ὅ,τι οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον πτερνίζειν, ὅταν λέγῃ διὰ τὸν παλαίοντα Θεαγένη «Τὰ σφυρὰ καὶ ἀστραγάλους τῇ πτέρνῃ σφοδρῶς τε καὶ ἐπαλλήλως ἐκμοχλεύσας εἰς γόνυ τε ὀκλάσαι βιασάμενος».

Ὁ παλαιστής, ὅστις, τοὐλάχιστον κατὰ τὰ ἐν Ἀντιοχείᾳ Ὀλύμπια, διὰ κλήρου ἐλάμβανε τὸν ἀνταγωνιστὴν [3] καὶ ὅστις καὶ πλείονας τοῦ ἑνὸς πολλάκις ἀντιπαλαίοντας ἔπρεπε νὰ καταβάλῃ, ἵνα ἀναδειχθῇ νικητής [4], διεξῆγε σκληρὸν ἀγῶνα. Τὰ κείμενα συχνὰ ὁμιλοῦσι περὶ τοῦ καταρράσσοντος [5] ἢ καταρρηγνύντος [6] ἢ καταγνύντος [7] τὸν ἀντίπαλον, ὡς καὶ περὶ τοῦ μετὰ τὴν πτῶσιν λιποθυμοῦντος καὶ αἷμα ἐκ τῆς ρινὸς καὶ τῶν ὤτων ἀναβλύζοντος [8] ἢ καὶ διερρηγμένου τὸ κρανίον [9].

Ἵνα δ' ἀνακηρυχθῇ τις νικητής, ἔπρεπεν οὐ μόνον νὰ καταβάλῃ τὸν ἀντίπαλον, καὶ μάλιστα τρίς [10], ἀλλὰ καὶ νὰ ἐφαρμόσῃ, ὅπερ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐκάλουν ἀλίνδησιν ἢ κύλισιν, νὰ κάμῃ αὐτὸν ὑπόστρωμα [11], ὡς ἔλεγον οἱ Βυζαντινοί, οὕτω δῆλα δὴ νὰ τὸν καταρρίψῃ, ὥστε τὰ νῶτά του νὰ ἐγγίσωσι τὸ ἔδαφος, «νὰ φάγῃ ἡ πλάτη του χῶμα» ὡς κοινῶς νῦν λέγεται.

Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἐξηπλωμένος ὤφειλεν ὁ καταπεσών, κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἀγωνιστικοὺς κανόνας, νὰ ἐξακολουθήσῃ ἀγωνιζόμενος [12] ἕως

[1] Λεοντίου Νεαπόλεως, Βίος Συμεὼν τοῦ κατὰ Χριστὸν σαλοῦ (Migne, P. G. 93. 1725).

[2] Πβ. τὴν Βυζαντινὴν παροιμίαν μικρὸς τὸν μέγαν δύναται, σκελέαν βάνει καὶ αὐτὸς (Krumbacher, MGS.) 107. 209) Ν. Πολίτου, Ἑρμηνευτικὰ εἰς Βυζαντινὰς παροιμίας (Ἐπετηρὶς Παρνασσοῦ 2.123.)

[3] Χρυσόστομος, P. G. 64. 881. Βλ. καὶ J. Krause, Olympia σ. 109 ἑξ. 112.

[4] Ἔστω ἀνταγωνιστὴς εἷς, ἔστωσαν καὶ ἀθληταὶ δύο πρὸς ἐκεῖνον παλαίειν μέλλοντες, Χρυσόστομος, P. G. 63. 634. Ὡς ἄν τις εἴποι ἀθλητὴν πάντας καταβαλόντα καὶ μηδένα ἔχοντα ἀνταγωνιστήν, Χρυσόστομος, P. G. 63. 150. Ὁ ἀθλητὴς κἂν πάντας νικήσῃ, νικηθῇ δ' ὑπὸ τοῦ τελευταίου οὐχὶ πάντα αὐτῷ ἀνόνητα; Χρυσόστομος, P. G. 63. 170.

[5] Χρυσόστομος, P. G. 59. 159. Παρ' ἀρχαίοις ράσσειν καὶ ἀράσσειν βλ. L. Grasberger, Erziehung und Unterricht A_2 356.

[6] Χρυσόστομος, P. G. 61. 688.

[7] Λιβανίου, Πρὸς Ἀριστείδην ὑπὲρ τῶν ὀρχηστῶν 119 (τόμ. 4.497 Förster).

[8] Γενεσίου, Βασιλ. 4. 127. 22.

[9] Νικηφόρου πρεσβυτέρου Κωνσταντινουπόλεως, Βίος Ἀνδρέου τοῦ κατὰ Χριστὸν σαλοῦ (Migne, P. G. 111. 636).

[10] Χρυσόστομος, P. G. 62. 162. L. Grasberger, Erziehung und Unterricht A_2 337. J. Krause, Olympia σ. 149. Καὶ νῦν ἐν Αἴνῳ ὁ παλαιστής, ἵνα ἀναδειχθῇ νικητής, πρέπει νὰ καταβάλῃ δύο ἢ τρεῖς ἀντιπάλους ἀλληλοδιαδόχως.

[11] Μανουὴλ Δεσπότου Ἠπείρου, Ἔνθ' ἀν.

[12] J. Vance, Beiträge zur byzantinischen Kulturgeshichte, σ. 56, Müller, De genio, moribus et luxu aevi Theodosiani σ. 66.

ὅτου, ἀποβαλὼν πᾶσαν ἐλπίδα, ν' ἀνατείνῃ τὸν δάκτυλον, δεῖγμα ὁμολογίας τῆς ἥττης [1].

Η ΠΥΓΜΑΧΙΑ

Πόσον σύνηθες ἦτο, τοὐλάχιστον κατὰ τοὺς παλαιοτέρους αἰῶνας, τὸ ἀγώνισμα τῆς πυγμῆς παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς δεικνύει ὅτι τὸ πυκτεύειν κατήντησε νὰ σημαίνῃ ἁπλῶς ἀγωνίζεσθαι [2] καὶ τοῦτο, ἐν ᾧ, ὡς ἐλέχθη, ἀπρεπὴς ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν ἡ πυγμαχία ὡς παραμορφοῦσα τὸ πρόσωπον τοῦ ἀνθρώπου [3].

Μετὰ λοιπὸν τὸν ἐπανειλημμένως τὴν πυγμαχίαν ἀναφέροντα Ἀρτεμίδωρον, κατὰ μάρτυρα τὸν Λιβάνιον, οἱ σύγχρονοί του κατηνάλισκον ἡμέρας ὅλας ἐν τοῖς θεάτροις, ἵνα ἴδωσι τοὺς ἐκεῖ πυκτεύοντας [4], περὶ πυκτεύοντος δὲ καὶ τῶν ἄριστα πυκτευόντων καὶ τῶν τραυματιζομένων ἐν τῇ πυγμαχίᾳ ὁμιλεῖ κατόπιν ἐν τοῖς λόγοις του ὁ Χρυσόστομος [5]. Πυγμαχίας ἀγῶνας κατὰ τὰ Ὀλύμπια ἀναφέρει καὶ ὁ Μαλάλας [6], πυκτεύοντας δὲ καὶ οἱ Πανδέκται [7]. Καὶ τὰ ἑρμηνεύματα δὲ τοῦ Πολυδεύκους μνείαν ποιοῦνται πυκτῶν (σ. 95, Boucherie).

Βραδύτερον τοῦ Βασιλείου Μακεδόνος ἐπαινεῖται ἡ περὶ τὴν πυγμαχίαν δεινότης [8], ὁ Θεόδωρος Βαλσαμὼν εἰς τοὺς πέντε ὑπὸ τοῦ νόμου ἀνεγνωρισμένους ἀγῶνας καταλέγει καὶ τὴν πυγμήν [9], ἐν δὲ τοῖς Προδρομείοις ποιήμασιν ἀναφέρονται ὁ Χονδρὸς καὶ ὁ Καλολέων παίζοντες τοὺς πύξους [10].

---

[1] Ὁ Ἀρισταίνετος εἰς τὰς ἐρωτικάς του ἐπιστολὰς (βιβλ. Β' ἐπιστ. 18 Hercher, Epistolographi Graeci σ.169) παριστάνει ἐραστὴν «εἰς σύμβολον παραδόξου νίκης ἀνατείνοντα τὴν χεῖρα». Καὶ ἐν τῷ ἐθνικῷ ἡμῶν ἔπει ὁ ἡττηθεὶς ἀμηρᾶς δείχνει δάκτυλον, λέγων πρὸς τὸν Διγενῆ. «ζῇς καὶ χαίρεσαι, καλὲ νεώτερε, ἐδικόν σου ἔναι τὸ νῖκος» στίχ. 53 (Hesseling). Πβ. καὶ τὸ κείμενον τῆς Ἄνδρου στίχ. 392 (Μηλιαρ.). Καὶ νῦν ἔτι ἐν Μαδύτῳ ὁ ἡττηθεὶς παλαιστὴς αἴρει δάκτυλον, ἐν Αἴνῳ δὲ καὶ τοῖς περιχώροις τῶν Σερρῶν ὁ νικητὴς ὑψώνει καὶ κρατεῖ διὰ τῶν χειρῶν τὸν ἡττηθέντα, ὁπότε ζητωκραυγάζουσιν οἱ θεαταί.

[2] Χρυσόστομος, P. G. 63.711,844, 64.457,545, Ἀρτεμιδώρου, Ὀνειρ. 2.32. (σ. 128.21 Hercher). Ἡ πυγμαχία κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀρτεμιδώρου (ἔνθ' ἀν.) ἐκαλεῖτο καὶ μάχη· «ἡ πυγμὴ μάχη καλεῖται εἰ καὶ μὴ δι' ὅπλων γίνεται».

[3] A. Bigelmair, Die Beteiligung der Christen σ. 272. Κατὰ τὸν Ἀρτεμίδωρον 1.61 (σ. 57.1) «πυκτεύειν παντὶ πονηρόν· πρὸς γὰρ ταῖς αἰσχύναις καὶ βλάβας σημαίνει καὶ γὰρ ἄσχημον γίνεται τὸ πρόσωπον καὶ αἷμα ἀποκρίνεται».

[4] Λιβανίου, Πρὸς Ἀριστείδην ὑπὲρ τῶν ὀρχηστῶν 60 (τόμ. 4.458.11, Förster).

[5] Χρυσόστομος, P. G. 54.689, 61.573, 63.209.

[6] Μαλάλα, Χρονογρ. 288.5.

[7] Βιβλ. 11.5.2.1.

[8] Γενεσίου, Βασιλειῶν 126.10.

[9] Θ. Βαλσαμών, Εἰς τὸν ΙΓ'. κανόνα τοῦ Μ. Βασιλείου (Ράλλη - Ποτλῆ, Σύνταγμα 4.133).

[10] Hesseling-Pernot, Poèmes Prodromiques III. 295 d. Τὸ πύξος παρὰ τὸ πύξ· πύξ· πυγμή, γρόνθος, εἶπεν ὁ Ἡσύχιος· καὶ ὁ Μοῖρις 323 πύξ· Ἀττικοί, γρόνθος Ἕλληνες.

Εἰσερχόμενοι δ' εἰς τὸ στάδιον οἱ πύκται, ἐφόρουν, κατὰ τρόπον παράδοξον, κατὰ μάρτυρα τὸν Χρυσόστομον, «ἱμάτιον ἐλαίῳ διάβροχον [1]» καὶ ἠγωνίζοντο ἔχοντες, πιθανώτατα, ὡς καὶ κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχήν, περὶ τοὺς δακτύλους ἱμάντας, ἀνθ' ὧν κατὰ τὰ Ὀλύμπια, ὡς βεβαιοῖ ὁ Μαλάλας, μετεχειρίζοντο πυξίνους δακτύλους [2].

Προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου φαίνεται ὅτι ἡ χρῆσις τῶν ἱμάντων ἐξέλιπεν, ἀφ' οὗ κατὰ τὸν ΙΒ'. αἰῶνα ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος ἀναφέρει ὥς τι παράδοξον τὸ ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων του ἐνεφανίσθη εἰς τὰ ἀνάκτορα Πέρσης πύκτης ἔχων περὶ τὰς χεῖρας βοείους ἱμάντας [3].

Ὡς δὲ κατὰ τὴν πάλην, οὕτω καὶ κατὰ τὴν πυγμαχίαν, οἱ ἐν τῇ ἀκμῇ τοῦ ἀγῶνος ἀπομακρυνόμενοι τῆς κανονικῆς των θέσεως καὶ μέχρι τῶν ἐδωλίων τῶν θεατῶν φθάνοντες ὤφειλον νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς ἣν πρότερον κατεῖχον θέσιν καὶ στάσιν [4].

Ἐθεωρεῖτο δ' ἱκανὸς πυγμάχος ὁ κατὰ τὴν πυγμαχίαν πλήττων καὶ μὴ πληττόμενος ἢ ὁ ὀλιγώτερα κτυπήματα λαμβάνων καὶ περισσότερα δίδων· [5] καὶ ἦτο φυσικὸν τοῦτο, ἀφ' οὗ ἡ σφονδυλέα [6] ἢ ἡ γροθέα [7], καὶ μάλιστα ἡ ἐξιστρεπτή, ἡ ξανάστροφη νῦν κοινῶς, ἦτο πολὺ ἐπικίνδυνος καὶ ὀδυνηρά.

Οὐδεὶς πυκτεύειν αἱρούμενος χωρὶς τραυμάτων προσδοκᾷ στέφανον ἀναδήσασθαι, ἀναφωνεῖ ὁ Χρυσόστομος [8], ὁ αὐτὸς δὲ παριστᾷ φοβούμενον τὸν μέλλοντα νὰ μετάσχῃ ἀγῶνος πυγμῆς [9]. Ὄντως πλέον ἢ ἅπαξ μνημονεύονται πυγμάχοι τραύματα λαβόντες, κατακεκομμένοι τὴν κεφαλήν, αἵματι κατερραντισμένοι [10] καὶ περιφερόμενοι σκοτοδινιῶντες [11].

Ἐπειδὴ δ' ἀνδρισμοῦ δεῖγμα ἦτο πληττόμενοι οἱ πυγμάχοι νὰ μὴ ἐκδηλώνωσι τὸν πόνον των, ἀλλ' ὑψηλὸν τὸν αὐχένα νὰ ἔχωσι [12], διὰ τοῦτο, μετὰ ὀδυνηρὰ κτυπήματα, περιγράφονται τὰ χείλη δάκνοντες καὶ τοὺς ὀδόντας τρίζοντες [13].

---

[1] Χρυσόστομος, P. G. 62.543.

[2] Μαλάλα, Χρονογρ. 288.5. Καὶ ὁ σχολιάζων δὲ τὸ ἀνωτέρω χωρίον τοῦ Μαλάλα Edmundus Chilmeadus λέγει· pugiles vero digitis buxeis sive buxo munitis certantes nusquam alibi invenio.

[3] 1324.20.

[4] Müller, De genio, moribus et luxu aevi Theodosiani σ. 66.

[5] Χρυσόστομος, P. G. 62.543.

[6] Νικήτα Χωνιάτου, Χρον. Διήγ. 736.14 B, Ἀχιλλῆϊς, στίχ. 1164 (Hesseling).

[7] Διήγησις τοῦ Διγενῆ στίχ. 633 (Hesseling).

[8] Χρυσόστομος, P. G. 63.713.

[9] Χρυσόστομος, P. G. 62.306.

[10] Χρυσόστομος, P. G. 48.984, 62.206, 63.51.710, 64.553.

[11] Χρυσόστομος, P. G. 57.212.

[12] Χρυσόστομος, P. G. 61.256.

[13] Χρυσόστομος, P. G. 60.231, 61.321.

Ὅτι δὲ κατὰ τὴν πυγμαχίαν, ἐκ τῆς βιαίας πληγῆς καὶ θάνατοι συνέβαινον, λέγουσιν οἱ συγγραφεῖς [1].

Εἰς τὰ ἀνωτέρω ἂς προστεθῇ ὅτι, ὅταν κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους μάλιστα αἰῶνας, λόγος γίνεται περὶ μονομαχίας καὶ μονομάχων δὲν πρόκειται περὶ τῶν ἀπὸ τῆς Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς γνωστῶν ἐκείνων μονομάχων, ἀλλ' ἁπλῶς περὶ πυγμάχων ἢ παλαιστῶν [2].

ΤΟ ΠΑΓΚΡΑΤΙΟΝ

Τοῦ ἀγωνίσματος τούτου, ὅπερ, ὡς καὶ παρ' ἀρχαίοις, συνίστατο ἐκ πάλης καὶ πυγμῆς, μνεία γίνεται ὑπὸ τοῦ Ἀρτεμιδώρου [3], τοῦ Λιβανίου [4], κατόπιν ὑπὸ τοῦ Χρυσοστόμου [5] καὶ ἔπειτα ὑπὸ τοῦ Μαλάλα [6] γράφοντος ὅτι ἐν τοῖς κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν Ὀλυμπίοις οἱ εὐγενεῖς νέοι ἐπάλαιον καὶ ἐπαγκρατίαζον. Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω καὶ ὁ Χορίκιος ἐν τῷ λόγῳ του ὑπὲρ τῶν ἐν Διονύσου τὸν βίον εἰκονιζόντων ὁμιλεῖ διὰ τὰς πληγάς, τὰς ὁποίας καταφέρει ὁ παγκρατιαστὴς καὶ ὧν ἄνευ δὲν δύναται νὰ ἐπιδείξῃ τὴν τέχνην του [7], δὲν μένει δ' ἀμνημόνευτον τὸ ἀγώνισμα καὶ ἐν τοῖς Πανδέκταις [8] καὶ ἐν τοῖς ἑρμηνεύμασι τοῦ Πολυδεύκους [9].

Κατὰ τὴν μεταγενεστέραν μαρτυρίαν τοῦ Βαλσαμῶνος εἰς τοὺς ὑπὸ τοῦ νόμου ἀνεγνωρισμένους πέντε ἀγῶνας δὲν ἀναφέρεται τὸ παγκράτιον, φαίνεται ὅμως ὅτι τοῦτο συνυπονοεῖται μετὰ τῆς πάλης καὶ τῆς πυγμῆς, αἵτινες καὶ ὡρισμένως ἀναφέρονται. Λέγω τοῦτο, διότι εἶναι ὁ αὐτὸς Βαλσαμὼν ὁ ἀναφέρων ἐπὶ τῶν χρόνων του «παλαιστὰς καὶ τοὺς ἄλλους ἀγωνιζομένους παγκράτιον» [10]. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἀναφέρεται ὁμοίως τὸ παγκράτιον, κεῖται ὅμως τοῦτο ἁπλῶς ἀντὶ τοῦ ἀγώνισμα [11].

1 Χορικίου, Ὑπὲρ τῶν ἐν Διονύσου τὸν βίον εἰκονιζόντων 379. 1 (Förster-Richtsteig).

2 Πβ. τὰ τοῦ Ἀρτεμιδώρου, Ὀνειροκρ. 5. 58 (σ. 264. 23) «ἀπεγράψατο εἰς μονομάχους καὶ πολλοῖς ἔτεσιν ἐπύκτευεν ἀπότομον πυγμήν». Καὶ περὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος μέλλοντος νὰ παλαίσῃ λέγει ὁ Γενέσιος (Βασιλ. 110. 7). «Προσκέκληται καὶ αὐτὸς καὶ πρὸς μονομαχίαν τοῦ κρείττονος ἄγεται».

3 Ἀρτεμιδώρου, Ὀνειρ. 1.61.62, 5.45 (σ. 57.1.6, 262.13).

4 Λιβανίου, Πρὸς Ἀριστείδην ὑπὲρ τῶν ὀρχηστῶν 119 (τόμ. 4. 497.10 Förster).

5 Χρυσόστομος, P. G. 50. 665, 52. 76, 63. 626.

6 Μαλάλα, Χρονογρ. 287. 21, 288.6.

7 Σελ. 379. 22 (Förster - Richtsteig).

8 Πανδέκτ. 9. 2. 3.

9 Πολυδεύκους, Ἑρμηνεύματα 6.95 (Boucherie).

10 Θ. Βαλσαμών, Ἐπιστολὴ περὶ ρασοφόρων (Ράλλη - Ποτλῆ, Σύνταγμα 4.498).

11 Ἐν τῇ περιγραφῇ τορνεμέντου, εἰς ὃ μετέσχε Μανουὴλ ὁ Κομνηνός, λέγεται· «καὶ ἦν ὁ βασιλεὺς ἀκτινοβολῶν ὡς ἥλιος καὶ ὅλον οἰκειούμενος τὸ παγκράτιον τῷ τοῦ σώματος εὐμήκει». Σπ. Λάμπρου, Ἔκφρασις ξυλοκονταριῶν, Νέος Ἑλλην. 5. 15.

Ἐννοεῖται ὅτι τὸ παγκράτιον ἦτο ἓν τῶν δυσκόλων καὶ ἐπικινδύνων ἀγωνισμάτων ἔχον τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα μὲ τὴν πάλην καὶ τὴν πυγμήν, ἐξ ὧν καὶ συνίστατο. Ἀναφέρεται λοιπόν, ὡς προείρηται, οὐ μόνον παγκρατιαστὴς πληγὰς προξενῶν, ἵνα τὴν ἱκανότητά του δείξῃ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς τὸν ὀφθαλμὸν ὑπὸ τοῦ ἀνταγωνιστοῦ ἐκκοπτόμενος [1] καὶ ἄλλος πάλιν ἐν τῇ διεξαγωγῇ τοῦ ἀγῶνος φονεύων τὸν ἀντίπαλον [2].

Ἐπειδὴ δὲ ὁ παγκρατιαστής, ὡς καὶ ὁ πύκτης, ἐκέρδιζον τὴν νίκην κυρίως διὰ τῶν χειρῶν, διὰ τοῦτο, μέχρι τοὐλάχιστον τῆς ἐποχῆς τοῦ Χρυσοστόμου, αὐτῶν νικώντων, ὁ ἀγωνοθέτης οὐχὶ τὴν κεφαλήν, ἀλλὰ τὴν δεξιὰν πρῶτον ἐστεφάνωνε [3].

ΤΟ ΑΛΜΑ

Ὡς καὶ ἄλλα τῶν γυμνικῶν ἀγώνων ἀγωνίσματα, οὕτω καὶ τὸ ἅλμα ἀναφέρει ὁ Ἀρτεμίδωρος [4] καὶ πάλιν ὁ Χρυσόστομος μεταχειριζόμενος μάλιστα καὶ τὴν κοινὴν φράσιν ὑπὲρ τὰ σκάμματα πηδᾶν [5], ἐξ ἧς δῆλον γίνεται ὅτι μέχρι τῆς ἐποχῆς του ἦτο ἐν χρήσει τὸ σκάμμα, ὁ ἐσκαμμένος δῆλα δὴ χῶρος ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐπήδων οἱ ἅλται [6].

Τὸ πήδημα ὡς πρὸς ἐκδήλωσιν ἀνδρείας γινόμενον, ἀναφέρουσι καὶ οἱ Πανδέκται [7], κατὰ δὲ τὸν Θ' αἰῶνα καὶ ὁ Ἀχμὲτ ἐν τῷ ὀνειροκριτικῷ του [8]. Ὁ Γενέσιος, ἐξαίρων τὰ σωματικὰ χαρίσματα Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος, λέγει· «ἐν δὲ ταῖς κατὰ σφαιρισμὸν καὶ πρὸς ἅλματα γενναιότησι πάνυ περιδέξιος ἦν» ὑπερακοντίζων μάλιστα λέγει ὅτι καὶ τὸν Ἀχιλλέα αὐτὸν ὑπερέβαλλε κατὰ τὸ πήδημα [9]. Βραδύτερον διὰ τὸν Ἰωάννην Τζιμισκῆν Λέων ὁ Διάκονος λέγει ὅτι «ἅλμασι καὶ σφαιρισμοῖς καὶ ἀκοντισμοῖς καὶ τόξων ἐντάσεσι καὶ βολαῖς πάντων κατηυμεγέθει [10]» καὶ ἔτι βραδύτερον ὁ Βαλσαμὼν ἀναφέρει τὸ ἅλμα μεταξὺ τῶν ἐπισήμων ἀγωνισμάτων [11].

1 Λιβανίου, Ἔνθ' ἀν.

2 Πανδέκται 9.2.3.

3 Χρυσόστομος, P. G. 54. 689.

4 Ἀρτεμιδώρου, Ὀνειροκρ. 1. 57 (σ. 55. 11). Οὗτος ἀναφέρει τὰ πηδήματα τὰ ἐν τῇ ἁλτηρίᾳ.

5 Χρυσόστομος, P. G. 55. 86.

6 Βλ. Ε. Παυλίνη, Ἱστορία τῆς γυμναστικῆς σ. 89.90. Κατὰ τὸν σχολιαστὴν ἐν τούτοις τοῦ Πινδάρου (Νεμεον. 5. 35) «ἡ δὲ μεταφορὰ ἀπὸ τῶν πεντάθλων, οἷς σκάμματα σκάπτονται ὅταν ἅλλονται· ἐκείνων γὰρ κατὰ τὸν ἀγῶνα πηδώντων ὑποσκάπτεται βόθρος ἑκάστου τὸ ἅλμα δεικνύς. Ἔπιθι καὶ L. Grasberger, Erziehung und Unterricht A2 σ. 300. 307.395 καὶ J. Krause, Die Gymnastik und Agonistik der Hellenen σ. 393.

7 11. 5. 2. 1.

8 Ἀχμέτ, Ὀρειροκρ. κεφ. 160.

9 Γενεσίου, Βασιλ. σ. 126.10.

10 Λέοντος Διακόνου, Ἱστορ. 97.5.

11 Βλ. Ράλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα 2.360.

Προκειμένου περὶ τοῦ τρόπου τῆς διεξαγωγῆς τοῦ ἅλματος ἀγνοοῦμεν, δυστυχῶς, πολλά· ὑπῆρχε μὲν καὶ ὁ βατήρ, ὁπόθεν μετεωρίζοντο πηδῶντες[1] καὶ εἶχον ἡνωμένους τοὺς πόδας οἱ πηδῶντες, ἀφ᾽ οὗ τὸ ἅλμα ἀπὸ τὸν Βαλσαμῶνα ὡς δίαλμα χαρακτηρίζεται[2], δίαλμα δὲ κατὰ τοὺς ἀρχαίους σχολιαστὰς ἦτο «τὸ κατὰ γῆς ἅλλεσθαι συνημμένοις καὶ μὴ διεστηκόσι ποσί[3]». Ἂν ὅμως οἱ πηδῶντες ἔφερον ἁλτῆρας ἢ ἂν τὸ πήδημα ἦτο ἁπλοῦν ἢ τριπλοῦν[4] καὶ μόνον εἰς μῆκος ἢ ὕψος, ἀγνοοῦμεν.

Περὶ τοῦ τελευταίου τούτου ζητήματος ἂς ἐπιτραπῇ νὰ ἐπεκταθῶμεν μικρόν.

Ἐν τῷ Ἰουστινιανείῳ κώδικι φέρεται ὅτι πέντε ludos ἐπέτρεψεν ὁ βασιλεύς, μεταξὺ δ᾽ αὐτῶν τὸ μονόβολον καὶ τὸ κοντομονόβολον.

Οἱ νεώτεροι ἐρευνηταὶ ἐκ τῶν λέξεων τούτων ὁρμώμενοι, τὸ μὲν μονόβολον ἑρμηνεύουσιν ὡς ἅλμα ἁπλοῦν εἰς μῆκος, εἴτε καὶ εἰς ὕψος ὑπὲρ τεταμένον σχοινίον[5] ἢ ὡς πήδημα μετ᾽ ἐμποδίων[6] ἢ ὡς ἔντεχνον πήδημα σχοινοβατῶν ἢ θαυματοποιῶν[7]. Τὸ πρᾶγμα ὅμως δὲν φαίνεται ὅτι ἔχει οὕτως. Ὁ Βαλσαμὼν δῆλα δὴ ἑρμηνεύων τὸ ἐν τῷ ἐπ᾽ ὀνόματι τοῦ Φωτίου φερομένῳ Νομοκάνονι «μόνον δ᾽ ἔξεστι παίζειν μονόβολον καὶ κοντομονόβολον καὶ κυντανὸν κόντακα χωρὶς πόρπης καὶ περιχυτὴν καὶ ἱππικὴν ἄνευ τέχνης καὶ ἐπινοίας[8]», παρατηρεῖ· γίνωσκε δὲ ὅτι μονόβολον λέγεται ὁ δρόμος, κοντομονόβολον τὸ πήδημα, κυντανὸς κόνταξ χωρὶς πόρπης ὁ ἀκοντισμὸς ἄνευ περόνης ἀπὸ Κοΐντου τινὸς οὕτω κληθείς, περιχυτὴ ἡ πάλη καὶ ἱππικὴ τὸ ἱπποδρόμιον[9]».

Ὡς βλέπει ὁ ἀναγνώστης, ὁ πλησιέστερος πρὸς τὰ πράγματα Βυζαντινὸς τὸ μονόβολον δὲν θεωρεῖ ἁπλοῦν ἅλμα, ἀλλ᾽ ὡς δρόμον καὶ μόνον τὸ κοντομονόβολον χαρακτηρίζει ὡς ἅλμα χωρὶς νὰ διασαφηνίζῃ, ἂν τοῦτο εἶναι ἐπὶ κοντῷ, ὡς δέχονται οἱ νεώτεροι ἐρευνηταί[10].

Πάντως τὸ ἐπὶ κοντῷ ἅλμα ἦτο οὐ μόνον κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν σύνηθες, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἀπασχολοῦσαν ἡμᾶς ἐποχὴν ὡς διὰ μὲν τὴν

---

1 Τὸ σημεῖον μέχρι τοῦ ὁποίου ἐπήδων ἐκαλεῖτο σημεῖον. Εἶναι τὸ τῶν ἀρχαίων σῆμα καὶ τὸ τῶν σημερινῶν Κυπρίων σημάδιν.

2 Ἔπιθι Ῥάλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα 2. 360.

3 Βλ. τὸ λεξικὸν τοῦ Daremberg-Saglio ἐν λ. saltus.

4 Τὸ τριπλοῦν ἅλμα λέγεται ἐν Κύπρῳ τριάππηδκια, ἀλλαχοῦ δὲ πήδημα ᾽ς τὰ τρία. Ἐν Κύπρῳ εὔχρηστον καὶ τὸ ῥῆμα τραππηδῶ.

5 L. Becq de Fouquiers, Les jeux des anciens σ. 104. 105.

6 Daremberg-Saglio, ἐν λ. contomonobolon στήλ. 1485. 1488.

7 L. Grasberger, Erziehung und Unterricht 1. 125. 126. Βλ. καὶ Meursius, Graecia ludibunda σ. 27.

8 Φωτίου, Νομοκάνων τίτλ. ΙΓ΄. κεφ. 29 (Ῥάλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα 1.328).

9 Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 329.

10 Daremberg-Saglio ἐν λ. saltus σ. 1056.

παλαιοτέραν ἐποχὴν φανερώνουσιν εἰκόνες θηριομάχων διὰ τοιούτου ἅλματος ἀποφευγόντων τὴν ἐπίθεσιν τῶν θηρίων, καὶ ἐπιγράμματα[1], διὰ δὲ τὴν μεταγενεστέραν τότε ὀνειροκριτικὸν τοῦ Ἀχμέτ, ἔνθα φέρεται· «ἐὰν ἴδῃ τις ὅτι ἐρειδόμενος ῥάβδῳ ἥλατο[2]» καὶ τὰ μεταγενέστερα δὲ ποιήματα[3].

Παραδίδεται περὶ τοῦ Νικοτσάρα ὅτι ἠδύνατο νὰ πηδήσῃ ἑπτὰ ἵππους κατὰ σειράν, περὶ τοῦ Λακεδαιμονίου κλέφτου Ζαχαριᾶ ὅτι ἐπήδα γράναν (τάφρον) τὴν ὁποίαν ἔφιππος ἀνὴρ ἦτο ἀδύνατον νὰ ὑπερπηδήσῃ.

Τοιαύτης ἁλτικῆς ἱκανότητος δείγματα συναντῶμεν καὶ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους. Περὶ τοῦ Ἰωάννου Τζιμισκῆ λέγει ὁ Κεδρηνὸς ὅτι «κέλητας ἵππους τέτταρας στοιχηδὸν ἱστὰς ἐκ θατέρου μέρους καθαλλόμενος ἐπὶ τὸν πύματον ὥς τις πτηνὸς ἐφίζανε»[4], λέγει δὲ ὁ Διγενὴς ἐπαινῶν ἑαυτὸν πρὸς τὸν Φιλοπαπποῦν, ἂν ἦτο ῥυάκιν πλάτους ἑνὸς μιλίου

διπλοπόδης πάραυτα εἰς μιὰν νὰ τὸ πηδήσω[5].

Τέλος ἐν τῷ Ἀκριτικῷ ᾄσματι τῶν υἱῶν τοῦ Ἀνδρονίκου ὁ ἐν αἰχμαλωσίᾳ γεννηθεὶς υἱός του εὑρίσκει τοὺς Σαρακηνοὺς νὰ *πηδοῦν δοκίμιν* καὶ τοὺς λέγει.

δοκίμιν ποῦ πηδᾶτε σεῖς πηδοῦν το κἰ οἱ γυναῖκες,
ὄχι γυναῖκες ἄτροφες, μόνον ἐγγαστρωμένες·
οἱ μαῦροί σας εἶναι ἐννιὰ κἰ ἕνας δικός μου δέκα·
δέστε καὶ ξαγκωνίστε με τρεῖς δίπλες τ᾽ ἁλυσίδι
βάρτε καὶ ᾽ς τοὶς μασκάλες μου τρικάνταρον μολύβι
καὶ βάρτε κι᾽ εἰς τὰ πόδια μου δυὸ σιδερένιες κλάππες,
διὰ νὰ ἰδῆτε πῶς πηδοῦν Ρωμαῖκα παλληκάρια[6]

καί, ἀφ᾽ οὗ ἐγένετο τοῦτο,

κι᾽ ἀπὸ τοὺς μαύρους τοὺς ἐννιὰ εὑρέθη ᾽ς τὸν δικόν του.

---

1 Ἔχομεν ἐπίγραμμα ἀδήλου τῆς Παλατίνης Ἀνθολογίας (Θ. 533 Jacobs) ἔνθα περιγράφεται τοιοῦτον ἅλμα ἐπὶ κοντῷ.

2 Ἀχμέτ, Ὀνειροκρ. κεφ. 160 σ. 123. 20 (Drexl).

3 Ἐν τῇ Ἀχιλληΐδι στίχ. 1074 (Hesseling) ὁ Ἀχιλλεύς, ἵνα ἐντὸς τοῦ περιφράγματος πηδήσῃ, πιάνει κοντάριν

καὶ τὸ κοντάριν ἔμπηξεν κἰ ἐπήδησεν ἀπ᾽ ἔσω.

Νῦν οἱ Κοζανῖται θέλοντες νὰ περάσωσι τὸ Κοζανίτικον ποτάμι, στηρίζουσι κοντὸν εἰς τὸ μέσον τῆς κοίτης καὶ δι᾽ ἑνὸς ἅλματος φθάνουσιν ἐναέριοι εἰς τὴν ἀπέναντι ὄχθην.

4 Κεδρηνοῦ, Ἱστορ. 2.416. Καὶ ἐν τῷ ἐθνικῷ ἡμῶν ἔπει Σουδάλης ὁ Σαρακηνός,

ὀκτὼ τέντες ἐπήδησε καὶ δεκοκτὼ κουρτίνες
φαρία τεσσαράκοντα νὰ κάτσῃ εἰς τὸ ἐδικόν του

στίχ. 928 (Hesseling). Βλέπε καὶ Στ. Κυριακίδου, ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας σ. 36. 37. 86. 103. 104 καὶ τὰ ἐν τῷ ἄρθρῳ Ἑλλὰς τῆς Μεγάλης Ἑλληνικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας σ. 972 ὑπὸ Α. Ἀδαμαντίου σημειούμενα.

5 Στίχ. 672 (Hesseling).

6 Στ. Κυριακίδου, Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 36.

Ο ΔΡΟΜΟΣ

Ἀγῶνα δρόμου ἀναφέρει ἐν τῷ Παιδαγωγῷ του Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεύς[1], δρομεῖς δὲ καὶ δρόμον ἐπανειλημμένως ὁ Ἀρτεμίδωρος[2]. Μετὰ ταῦτα οἱ τοῦ ἁγίου Παύλου ἐκκλησιαστικοὶ κανόνες, κείμενα δῆλα δὴ τοῦ γ´ ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ δ´ μ. Χ. αἰῶνος, μνείαν ποιοῦνται αὐτοῦ ἀπαιτοῦντα, ἵνα ὁ σταδιοδρόμος ἢ παύσῃ ἀγωνιζόμενος ἤ, ἂν ἐπιμένῃ, ὁρίζοντα ν' ἀφορίζεται τῆς κοινωνίας τῶν πιστῶν[3]. Ἔπειτα συχνότατα ἀναφέρει τὸν δρόμον καὶ τοὺς δρομεῖς ὁ Χρυσόστομος[4], μανθάνομεν δὲ καὶ ἐκ τοῦ Μαλάλα ὅτι κατὰ τὰ Ὀλύμπια ἐν Ἀντιοχείᾳ τοῦ ἀγωνίσματος μετεῖχον οὐ μόνον ἄνδρες, ἀλλὰ καὶ κόραι[5]. Καὶ ἐν τοῖς Πανδέκταις δὲ (11.5.2.1) ἀναφέρεται ὁ ἀγωνιζόμενος εἰς τὸν δρόμον. Περαιτέρω, ἐν τῷ βίῳ Συμεὼν τοῦ κατὰ Χριστὸν σαλοῦ, μανθάνομεν ὅτι ἔξωθεν τῆς πόλεως ἔπαιζον νέοι τρέχοντες[6], τῆς παιδιᾶς δὲ ἠξίωσε νὰ μετάσχῃ καὶ ὁ Συμεών.

Μεταγενεστέρως πληροφορούμεθα ὅτι ἐπῃνεῖτο Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος «ἡ περὶ τὸν δρόμον ἐπιτηδειότης»[7], ὁ δὲ Κωνσταντῖνος Μονομάχος ἐχαρακτηρίζετο ὡς «δρομικώτατος ἀνθρώπων»[8].

Κατὰ τὸν ΙΒ´ αἰῶνα ὁ Βαλσαμὼν ρητῶς ἀναφέρει ὅτι ὁ δρόμος ἦτο μεταξὺ τῶν ἀκωλύτων παιγνίων, ἤτοι ἀγωνισμάτων[9], μετὰ ταῦτα δὲ ὁ Ἀκτουάριος, χάριν ὑγιεινῶν σκοπῶν, συνίστα τὴν πάλην καὶ τὸν δρόμον[10]. Ἀγῶνας δρόμου εὑρίσκομεν μνημονευομένους ἔν τε τῷ ἐθνικῷ ἡμῶν ἔπει[11] καὶ τῇ Ἀχιλληΐδι[12] καὶ τέλος ἀγῶνα δρόμου, ἐπὶ τὸ ἀστειότερον ὑπομιμνήσκοντα τὸ βοτὸν πεζοδρόμιον ἐπὶ Ἰσαακίου Ἀγγέλου περιγράφει Νικήτας ὁ Χωνιάτης[13].

Ἐνταῦθα δὲ τοῦ λόγου γενόμενοι ἂς μὴ παραλίπωμεν ὅτι ὁ ἐθνικὸς ἡμῶν ἥρως Διγενὴς ἐπαινεῖ ἑαυτὸν διὰ τὴν ταχυποδίαν του λέγων ὅτι τάχιστα εἰς τὸν ἀνήφορον δύναται πεζὸς νὰ συλλάβῃ λαγωόν, ὁ δὲ ποιητὴς τοῦ

[1] Κλήμεντος, Παιδαγ. 3. 10 (σ. 264. 24).
[2] Ἀρτεμιδώρου, Ὀνειρ. 1.26, 48, 5.79.
[3] Τοῦ ἁγίου Παύλου, Κανόνες ἐκκλησιαστικοὶ (Ράλλη - Ποτλῆ, Σύνταγμα 4. 400).
[4] Χρυσόστομος, P. G. 48. 775, 52. 76, 61. 573, 62. 370, 63. 209.
[5] Μαλάλα, Χρονογρ. 287. 21, 288. 5. 8.
[6] Λεοντίου Νεαπόλεως, Βίος Συμεὼν τοῦ κατὰ Χριστὸν σαλοῦ (Migne, P. G. 93. 1716).
[7] Γενεσίου, Βασιλ. 126. 10.
[8] Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Χρονογρ. (Κ. Σάθα, Μεσ. Βιβλ. 4. 163).
[9] Ράλλη - Ποτλῆ, Σύνταγμα 2. 360.
[10] Ἀκτουαρίου, Περὶ ἐνεργειῶν καὶ παθῶν τοῦ ψυχικοῦ πνεύματος βιβλ. 2 κεφ. 11 (Ideler, Physici et medici Graeci minores 1. 374).
[11] Δ´ στίχ. 1066 - 1076 (Legrand).
[12] Στίχ. 113 (Hesseling).
[13] Νικήτα Χωνιάτου, Χρον. Διήγ. 675.1 ἑξ.

ἔπους ἐξαίρει ὅτι, ὅταν κατὰ τὸ κυνήγιον τοῦ παρουσιάζετο λέων, ἔλαφος ἢ ἄλλο θηρίον δὲν τὸ κατεδίωκεν ἐπιβαίνων ἵππου,

ἀλλ' ἦσαν ἅπαντα αὐτῷ χεῖρες μόνον καὶ πόδες[1].

Ὁ μέλλων νὰ γράψῃ περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀθλητισμοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας ἐπὶ τῇ βάσει καὶ ἄλλων πηγῶν καὶ τῶν δημοτικῶν ἡμῶν ᾀσμάτων θὰ εὕρῃ εὐκαιρίαν συχνὰ νὰ μνημονεύσῃ καὶ τὸ ἀγώνισμα τοῦ δρόμου τὸ λίαν προσφιλὲς μετὰ τῆς πάλης καὶ τῆς λιθοβολίας. Τὸ ἀγώνισμα τοῦτο ἂς σημειωθῇ ὅτι καὶ σήμερον ἀκόμη τελεῖται, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ὅσον ἐγὼ γνωρίζω, ἐν κάτω Λαψίστῃ τῆς Ἠπείρου καὶ ἐν Αἴνῳ τῆς Θράκης[2].

Οἱ δρομεῖς ἀντιδιαστελλόμενοι πρὸς τοὺς «τὰ βαρέα ἀθλοῦντας»[3], παλαιστὰς δῆλα δή, πυγμάχους, παγκρατιαστὰς καὶ πεντάθλους, ὤφειλον διὰ συνεχοῦς ἀσκήσεως καὶ καθημερινῆς μελέτης ν' ἀποκτήσωσιν εὐστροφίαν σώματος, καὶ μάλιστα ἀντοχὴν γονάτων[4], ἦτο δῆλα δὴ ἀνάγκη νὰ ἔχωσι τὰ προσόντα τοῦ Διγενῆ, ὅστις εἶχε «γοργὸν τὸ στρέμμαν, ἦτον καὶ ὑπόστεγνος κι' ἐγνώθουντα οἱ νεφροί του»[5]. Πρὸς τούτοις ἔπρεπε νὰ μὴ ὑπερβαίνωσιν ὡρισμένην ἡλικίαν, διότι, ὡς ὀρθῶς λέγει καὶ ὁ Χρυσόστομος, (P. G. 63. 64) ἐν τῷ σώματι τὸ πᾶν τοῦ ἀγῶνός ἐστιν».

Κατὰ τὰς ὑποδείξεις τοῦ παιδοτρίβου ὁ θέλων νὰ ἐπιτύχῃ τὴν νίκην δρομεὺς τρέχων ἔπρεπε νὰ ἐπεκτείνῃ ἑαυτὸν εἰς τὰ ἔμπροσθεν καὶ νὰ ἐκτείνῃ τὰς χεῖρας κρατῶν πρὸς τὰ ἄνω τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ βλέμμα· ἂν κάτω νεύσῃς, τοὺς ἔλεγε, κατέπεσες, ἐξελύθης[6]. Τῶν μεγάλων δὲ μειονεκτημάτων τοῦ ἀγωνιστοῦ ἐθεωρεῖτο ἐκ μὲν τῶν βαλβίδων ὁρμητικὸς νὰ προπηδᾷ, κατὰ δὲ τὴν πρόοδον τοῦ ἀγῶνος νὰ γίνεται χαῦνος καὶ νὰ ἵσταται. Οὐχὶ μόνον τοῦτο δὲν ἐπετρέπετο, ἀλλ' ἐφ' ὅσον πρὸς τὸ τέρμα ἐπλησίαζεν ὁ δρομεὺς ὤφειλε νὰ ἐντείνῃ τὰς δυνάμεις του[7].

Κατὰ τοὺς ἀγῶνας ἐπεβάλλετο γενικῶς νὰ μὴ γίνεται χρῆσις δόλου, ὡς ὅμως ἀνωτέρω εἴδομεν, περὶ τοῦ βοτοῦ πεζοδρομίου ὁμιλοῦντες, συνέβαινε καὶ τοὐναντίον. Τοῦτο καὶ πάλιν διὰ τὸν δρόμον ἐπιβεβαιοῖ καὶ χωρίον τοῦ Χορικίου ἔνθα οὗτος λέγει· «Τί δὲ φήσομεν, εἰ δρομεὺς τὸν ἐναντίον ὑποσκε-

[1] Η´ 27 (Legrand) καὶ στίχ. 675 (Hesseling).
[2] Ἐν Αἴνῳ οἱ δρομεῖς διαγωνίζονται γυμνοὶ κατὰ τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος καὶ στενὴν περισκελίδα φέροντες. Τὸ ἔπαθλον ἐκεῖ κατὰ μὲν τὴν πρώτην πεζοδρομίαν εἶναι ἀρνίον, κατὰ δὲ τὴν δευτέραν ἐρίφιον.
[3] Ἀρτεμιδώρου, Ὀνειροκρ. 1. 26 (σ. 27. 12). Ὅρα καὶ L. Grasberger, Erziehung und Unterricht im klassischen Altertum 3 Die Epheben Bildung σ. 182. 183.
[4] Χρυσόστομος, P. G. 63. 626, 64. 15.
[5] Στίχ. 773 (Hesseling).
[6] Χρυσόστομος, P. G. 62.272.
[7] Χρυσόστομος, P. G. 55.519, 63.64.170.

λίζει; Τί δράσεις ἀγωνοθέτης ἡμῖν καταστάς; Ἐπιτάξεις, νὴ Δία, τῷ κήρυκι προειπεῖν ἅπασι μὴ τοιαῦτα τολμᾶν» [1];

Τέλος ἂς σημειωθῇ ὅτι ὁ κατὰ τὸ ἀγώνισμα προπορευόμενος τῶν συνδρομέων του ἐκαλεῖτο πρόδρομος [2], περὶ δὲ τοῦ μετὰ δυσκολίας καὶ μετ' ἄσθματος πολλοῦ φθάνοντος εἰς τὸ τέρμα ἔλεγον ὅτι δυστερματεῖ [3].

Ο ΔΙΣΚΟΣ

Μ' ὅλον ὅτι τὸ ἀγώνισμα τοῦ δίσκου ἦτο σύνηθες κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, ἐν τούτοις δὲν ἀναφέρεται τοῦτο συχνά, ἴσως διότι συνυπενοεῖτο μετὰ τοῦ πεντάθλου.

Κατὰ τοὺς παλαιοτέρους χρόνους τὸ ἀναφέρει ὁ Ἀρτεμίδωρος ἐν τοῖς ὀνειροκριτικοῖς του, πιστοποιῶν ὅτι ὁ ριπτόμενος δίσκος ἦτο χαλκοῦς [4], βραδύτερον δὲ μνεία αὐτοῦ γίνεται ἐπὶ τῆς ἐποχῆς Μιχαὴλ τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοφίλου, ἐφ' οὗ ἐπαινεῖται ἡ ἐν τῷ δισκεύειν ἱκανότης Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος τοῦ κατὰ τὸν Γενέσιον καὶ αὐτὸν τὸν Ὀδυσσέα ὑπερβάλλοντος [5]. Ἔπειτα καὶ ὁ Βαλσαμὼν ἀναφέρει τὴν δισκοβολίαν λέγων ὅτι οἱ ὄντες ὑπὲρ τῶν ἱπποδρομιῶν διισχυρίζοντο ὅτι μεταξὺ τῶν ἀκωλύτων ἀγώνων ἦτο καὶ ὁ δίσκος [6]. Βραδύτερον δ' ὁ Ἀκτουάριος ἐβεβαίου ὅτι πρὸς γυμνασίαν συνετέλουν «πάλαι καὶ δρόμοι καὶ δίσκοι καὶ τὸ διὰ μικρᾶς σφαίρας γυμνάσιον» [7].

Ἐν τοιαύτῃ σπάνει πληροφοριῶν βεβαίως δὲν μᾶς λέγονται πολλὰ περὶ τοῦ ἀγωνίσματος τούτου, καὶ δὴ πῶς ἐρρίπτετο ὁ δίσκος· μόνον, ὡς εἴπομεν, ἐκ τοῦ Ἀρτεμιδώρου μανθάνομεν ὅτι οὗτος ἦτο χαλκοῦς. Ἴσως καὶ τὸ σημεῖον, εἰς ὃ ἔπιπτε ριπτόμενος νὰ ἐλέγετο, ὡς καὶ νῦν ἐν Πόντῳ, σημάδιν.

Τὸν δίσκον κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας ἀντικατέστησε τὸ λιθάρι, ἡ ἀκανονίστου δῆλα δὴ λίθου βολή, ἀγώνισμα, τὸ ὁποῖον πολλαχοῦ καὶ μέχρι σήμερον συνηθίζεται [8].

ΤΟ ΠΕΝΤΑΘΛΟΝ

Κατὰ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους τὸ πένταθλον ἀπετέλουν ὁ δρόμος, τὸ ἅλμα, ἡ πάλη, ὁ δίσκος καὶ τὸ ἀκόντιον, τὰ αὐτὰ δὲ ἀγωνίσματα ὑπενοοῦντο ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο καὶ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς ἀπασχολού-

1 Χορικίου, Ὑπὲρ τῶν ἐν Διονύσου τὸν βίον εἰκονιζόντων 379.10 (Förster-Richtsteig).
2 Χρυσόστομος, P. G. 63.92.
3 Λέοντος, Οἰακιστικὴ ψυχῶν ὑποτύπωσις (Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Varia Graeca sacra 241.1).
4 Ἀρτεμιδώρου, Ὀνειροκρ. 1.57 (σ. 55.9).
5 Γενεσίου, Βασιλειῶν 126. 10.
6 Ράλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα 2. 360.
7 Ἀκτουαρίου, Ἐνθ' ἀν. 2.11 (Ideler. 1.374.9).
8 Ὡς ἐν Σαμοθράκῃ, Σέρραις, Πόντῳ καὶ πολλαχοῦ ἀλλαχοῦ.

σης ἡμᾶς περιόδου. Ὁ Ἀρτεμίδωρος τοὐλάχιστον, ἐπεξηγῶν τὸ πενταθλεῖν, λέγει ὅτι τοῦτο συνίστατο ἀπὸ δρόμον-δίσκον-πήδημα-ἄκοντα καὶ πάλην [1], προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου οἱ Βυζαντινοὶ πένταθλον ἀπεκάλουν τὰ πέντε ὑπὸ τοῦ νόμου ἐπιτρεπόμενα ἀγωνίσματα, τοὺς ἄλλως ἀγῶνας καλουμένους, ἤτοι τὴν πάλην, τὴν πυγμήν, τὸ ἅλμα, τὸν δρόμον καὶ τὸν δίσκον [2].

Ὅταν ὁ Χρυσόστομος ἀναφέρει ἀθλητὴν «αὐτὸν παλαίοντα, τρέχοντα, πυκτεύοντα [3]», τὸ πένταθλον βεβαίως ὑπονοεῖ, ὡρισμένως δὲ πεντάθλους ἀναφέρει ἀλλαχοῦ ὁ αὐτὸς ἐν τῇ παλαίστρᾳ προπονούμενους «ἐν τοῖς τῶν ἑταίρων σώμασι [4]», πεντάθλους δ' ἀγωνιζομένους ἐν τοῖς Ὀλυμπίοις ἀναφέρει καὶ ὁ Λιβάνιος [5]. Πεντάθλους ἀναφέρουσι καὶ τὰ ἑρμηνεύματα τοῦ Πολυδεύκους [6]. Τὸ πένταθλον ἀναφέρει βραδύτερον καὶ ὁ Μιχαὴλ Ψελλὸς λέγων περὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου ὅτι ἦτο πρὸς τὸ πένταθλον ἀπαράμιλλος [7], εἴδομεν δ' ὅτι ὡς σύνολον τῶν πέντε παιγνίων τὸ ἀναφέρει καὶ ὁ Βαλσαμών, ὅστις μνημονεύει καὶ τῶν ἀγωνιζομένων παγκράτιον [8]. Τέλος καὶ ὁ σχολιαστὴς τῶν Νεμεονικῶν τοῦ Πινδάρου (5.35) ἀναφέρει τοὺς πεντάθλους γράφων «ἡ δὲ μεταφορὰ ἀπὸ τῶν πεντάθλων, οἷς σκάμματα σκάπτονται ὅταν ἅλλονται», ἀπηχεῖ δὲ περίπου τὰ τοῦ πεντάθλου καὶ ὁ Διγενὴς ὅταν ψυχορραγῶν λέγῃ:

κανεὶς δὲν ἦταν σὰν ἐμὲν εἰς τῆς ἀνδρειᾶς τὴ χάρι
'ς τὸ μπάλαιμα 'ς τὸ τρέξιμο, 'ς τὸ πῆδος, 'ς τὸ κοντάρι [9].

Πλείονα, δυστυχῶς, περὶ τοῦ ἀγωνίσματος τούτου δὲν μανθάνομεν εἰμὴ ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Χρυσοστόμου οἱ πένταθλοι, ὁσάκις προπονούμενοι δὲν εἶχον ἀνταγωνιστήν, «θύλακον ἄμμου γεμίσαντες πολλῆς καὶ κρεμάσαντες ἐκεῖ τὴν ἰσχὺν γυμνάζουσιν ἅπασαν [10].

ΤΑ ΒΑΣΙΛΙΚΑ ΠΑΙΓΝΙΑ

Κατὰ τὸν 51ον κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ Ϛ' οἰκουμενικῆς συνόδου ἀπαγορεύεται, ἵνα οἱ πιστοὶ θεῶνται «μίμους, ἱπποδρομίας, τὰς ἐπὶ σκηνῆς ὀρχήσεις

1 Ἀρτεμιδώρου, Ὀνειροκρ. 1.57 (σ. 55.6 ἑξ.).
2 Ράλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα 2.360.
3 Χρυσόστομος, P. G. 61. 573.
4 Χρυσόστομος, P. G. 57. 395.
5 Λιβανίου, Πρὸς Ἀριστείδην ὑπὲρ τῶν ὀρχηστῶν 69 (τόμ. 4. 463. 12, Förster).
6 Πολυδεύκους, Ἑρμηνεύματα σ. 95 (Boucherie).
7 Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Χρονογρ. (Κ. Σάθα, Μεσ. Βιβλ. 4. 163).
Πένταθλον ἤγουν πέντε παίγνια πάλην, πυγμήν, δρόμον, δίαλμα καὶ δίσκον (Ράλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα 2. 360, 4. 498).
9 Λαογραφίας τόμ. 1. 218.
10 Χρυσόστομος, P. G. 57. 395.

καὶ θεατροκυνήγια»[1]. Ἐντεῦθεν ἀφορμὴν λαμβάνων ὁ τοῦ κανόνος τούτου ἑρμηνευτὴς Βαλσαμὼν λέγει· «ἔοικε δὲ διὰ τὰ τῶν τοιούτων κανόνων ἐπιτίμια ἐπινοηθῆναι, τὰ βασιλικὰ παίγνια, τὸν Κοντοπαίκτην δῆλα δή, τὸν Μάρωνα, τὸν Ἀχιλλέα, τὴν Ὀκτώηχον καὶ τὰ λοιπὰ ὡς μὴ διάχυσιν καὶ γέλωτα ἄσεμνον ἐμποιοῦντα τοῖς βλέπουσι».

Ἡ λ. παίγνια ἄγει βέβαια καὶ εἰς ἀγωνίσματα, ἀφ' οὗ καὶ οὕτως αὐτὰ ἐκαλοῦντο, ἀμφιβάλλω ὅμως πολύ, ἂν πάντα τὰ ἀνωτέρω παίγνια εἶναι καὶ ἀγωνίσματα. Πιθανῶς ἱππικὸν ἀγώνισμα νὰ ἀντιπροσωπεύῃ ὁ Μάρων, ἀφ' οὗ, ὡς ἐκ τῶν ἱππιατρικῶν βιβλίων πληροφορούμεθα, μάρωνες ἐκαλοῦντο λευκοφόροι Ἀφρικανικοὶ ἵπποι [2], ὁ κοντοπαίκτης πιθανῶς νὰ ὑποδεικνύῃ σχοινοβάτην κρατοῦντα κοντὸν καὶ τῇ βοηθείᾳ αὐτοῦ τηροῦντα τὴν ἰσορροπίαν καὶ ὁ Ἀχιλλεὺς ἴσως νὰ εἶναι, ὡς παρ' ἀρχαίοις, εἶδος παντομίμου ὀρχήσεως [3].

Πάντα ταῦτα ἐννοεῖται εἶναι ὑποθετικὰ μέχρις ἐξευρέσεως σαφῶν πληροφοριῶν, αἵτινες νὰ διασαφηνίζωσι τὸ θέμα.

ΟΙ ΑΘΛΗΤΑΙ

Οἱ μετέχοντες τῶν ἀνωτέρω ἀγωνισμάτων κατὰ τὴν ἀπασχολοῦσαν ἡμᾶς περίοδον ἦσαν, γενικῶς εἰπεῖν, ἄνδρες καὶ δὴ Βυζαντινοί, διότι διεθνεῖς τότε ἀγῶνες δὲν ἦσαν γνωστοί. Ἀκολουθοῦντες ἐν τούτοις τὴν παλαιοτέραν παράδοσιν οἱ Βυζαντινοί, καθ' ἣν καὶ γυναῖκες ἠγωνίζοντο, ὡς λ. χ. ἐν Σπάρτῃ εἰς τὴν πάλην, τὸν δρόμον, τὸ ἀκόντιον καὶ τὸν δίσκον καὶ ἐν Ὀλυμπίᾳ, κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Ἥρας, εἰς τὸν δρόμον [4], ἐν Κυρήνῃ εἰς τὸν δρόμον [5] καὶ ἐν Χίῳ, κατὰ τὴν μεταγενεστέραν ἐποχήν, εἰς τὴν πάλην [6], δὲν ἀπέκλειον τοῦ σταδίου, κατὰ τοὺς παλαιοτέρους τοὐλάχιστον αἰῶνας, καὶ τὰς γυναῖκας. Οὕτως, ὅταν ὁ Κλήμης λέγῃ ὅτι δὲν πρέπει ν' ἀποκλείωμεν τὰς γυναῖκας τῆς κατὰ τὸ σῶμα διαπονήσεως καὶ προσθέτῃ «ἀλλ' οὐκ ἐπὶ πάλην καὶ δρόμους παρακλητέον αὐτάς»[7], μᾶς δίδει σαφῶς νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι μετεῖχον

[1] Βαλσαμών, Εἰς τὸν ΝΑ' κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ ς' οἰκουμ. συνόδου (Ράλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα 2.426).

[2] Βλ. τὸ Ἑλληνικὸν γλωσσάριον τοῦ Du Cange ἐν λ. Μάρων.

[3] Κατὰ τὸν Λουκιανὸν (Περὶ ὀρχ. 37) ὁ Ἀχιλλεὺς ἦτο εἶδος ὀρχήσεως παριστανούσης τὸν Ἀχιλλέα ὁρμῶντα ἐπὶ τὸν Ἕκτορα. Ὁ Στ. Κυριακίδης (Λαογραφ. 11.284) εἰς τὰ ἀνωτέρω παίγνια διαβλέπει θεατρικὰς παραστάσεις.

[4] Χρ. Τσούντα, Ἑλληνικοὶ ἀγῶνες. (Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες Μάρτιος-Ἀπρίλιος 1896 σ. 36), Ε. Παυλίνη, Ἱστορία τῆς γυμναστικῆς σ. 39-40.

[5] L. Glasberger, Die Epheben Bildung (Erziehung und Unterricht 3 σ. 550-506).

[6] Κατὰ τὸν Ἀθήναιον (13.566 Ε) «ἐν Χίῳ τῇ νήσῳ καὶ βαδίζειν ἥδιστόν ἐστιν ἐπὶ τὰ γυμνάσια καὶ τοὺς δρόμους καὶ ὁρᾶν προσπαλαίοντας τοὺς νέους ταῖς κόραις» Ἰδὲ καὶ Ε. Παυλίνη, Ἔνθ' ἀν. 297. 298. 299.

[7] Κλήμεντος, Παιδαγωγός, 3.10 (246.24.) Ὡς κατάλληλον γυμνάσιον διὰ τὰς γυναῖκας συνίστα ὁ Κλήμης τὴν ἱστουργίαν, τὴν ταλασιουργίαν καὶ τὸ ζύμωμα. Βλ. καὶ Χρυσόστομον, P. G. 62.99.694.

κατὰ τοὺς χρόνους του αἱ γυναῖκες τῶν ἀγωνισμάτων τούτων. Σαφῶς ἄλλως τε ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Μαλάλα ὅτι κατὰ τὰ ἐν Ἀντιοχείᾳ Ὀλύμπια μετεῖχον καὶ παρθένοι παλαίουσαι πρὸς ἀλλήλας, καὶ μάλιστα σκληρῶς μετὰ βομβωναρίων, πρὸς δὲ καὶ τρέχουσαι [1]. Πέραν τῆς χρονικῆς ταύτης περιόδου γυναῖκες ἀγωνιζόμεναι δὲν ἀναφέρονται, οὐδ' εἶναι πιθανὸν ὅτι ἔκτοτε εἶδε τὸ στάδιον γυναῖκας ἀγωνιζομένας.

Κατὰ τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν ἐποχὴν οἱ ἀθληταὶ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐλεύθεροι· εἰς δούλους ὄχι μόνον δὲν ἐπετρέπετο ν' ἀγωνίζωνται, ἀλλ' οὐδὲ καὶ νὰ παρίστανται ὡς θεαταὶ ἢ νὰ γυμνάζωνται εἰς τὰς παλαίστρας καὶ τὰ γυμνάσια [2].

Τοῦτο προκειμένου περὶ δημοσίων ἀγώνων ἴσχυε καὶ διὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχήν. Κατὰ τὸν Χρυσόστομον, κατὰ τὰ Ὀλύμπια, ὁ ἀγωνιστής, ἵνα μετάσχῃ αὐτῶν, ἔπρεπε πρῶτον ν' ἀπορρίψῃ ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν ὑποψίαν ὅτι εἶναι δοῦλος [3]. Πρὸς τοῦτο ὁ κήρυξ, κρατῶν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τὸν ὑποψήφιον, περιέφερεν αὐτὸν εἰς τὸ στάδιον, καθημένων τῶν θεατῶν, καὶ ἐφώναζε· «μή τις τούτου κατηγορεῖ μὴ δοῦλός ἐστι» [4];

Ἐπειδὴ δ' ὁ ἀγὼν ἦτο ἱερός, ἐκτὸς τούτου, ἐζήτει ὁ αὐτὸς κῆρυξ καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ μέλλοντος ἀγωνιστοῦ νὰ ἐλέγξῃ προσθέτων «μὴ κλέπτης, μὴ τρόπων πονηρῶν; [5]»

Ἐννοεῖται, ἂν ἀπεδεικνύετο ὅτι μία τῶν ἀνωτέρω κατηγοριῶν ἐβάρυνε τὸν ὑποψήφιον, εὐθὺς οὗτος ἀπεκλείετο τοῦ ἀγῶνος.

Τὰ ἀνωτέρω ἐκ παραλλήλου πιστοποιοῦσι καὶ οἱ νόμοι ὁρίζοντες ὅτι μόνον οἱ εὐγενεῖς ἐλεύθεροι δημοσίᾳ ἀγωνίζονται [6]. Σημειωτέον δ' ἐνταῦθα τὸ δημοσίᾳ, διότι εἰς ἀγῶνας ἰδιωτικοὺς ἠδύναντο να μετάσχωσι καὶ δοῦλοι [7].

Οἱ Βυζαντινοὶ πάντας τοὺς ἐπὶ κέρδει ἀγωνιζομένους ὡς λ.χ. τοὺς θηριομαχοῦντας, τοὺς καὶ κυνηγοὺς λεγομένους, τοὺς μονομάχους κτλ., μετ' αὐτῶν δὲ καὶ τοὺς σκηνικοὺς καὶ τοὺς ἀσκοῦντας καθ' ὅλου τὴν παιγνικὴν λεγομένην τέχνην ἐθεώρουν ἀτίμους, τῆς ἀτιμίας ὅμως αὐτῆς ἐξῄρουν τοὺς ἀθλητάς, διότι, ὡς καὶ οἱ νόμοι ἐτόνιζον, ἡ τέχνη αὐτῶν δὲν ἦτο ἀτιμοποιός, ἀφ' οὗ δὲν ἠσκεῖτο ἐπὶ κέρδει, ἀλλὰ μόνον πρὸς ἐπίδειξιν ἀνδρείας [8]. Τόσην μάλιστα

[1] Μαλάλα, Χρονογρ. 288.8. Τί ἦσαν τὰ βομβωνάρια δὲν εἶναι γνωστόν. Ὁ σχολιαστὴς τοῦ Μαλάλα Edm. Chilmeadus (σ. 288.10) νομίζει ὅτι εἶναι εἶδος φορέματος, ὁ δὲ γράψας τὸ ἄρθρον Olympia ἐν τῷ λεξικῷ Daremberg-Saglio (σ. 195) φρονεῖ ὅτι εἶναι εἶδος περισκελίδος. Πιθανῶς βομβωνάρια εἶναι ὄργανα βόμβον παράγοντα.

[2] Ε. Παυλίνη, Ἱστορία τῆς γυμναστικῆς σ. 163. J. Krause, Olympia σ. 51.

[3] Χρυσόστομος, P. G. 51. 75.

[4] Χρυσόστομος, P. G. 63. 133. J. Krause, Olympia σ. 138.

[5] Χρυσόστομος, P. G. 63. 133.

[6] Πανδέκται 9.2.3, Σύνοψις Φ. 6.8 (Zachariae von Lingenthal JGR. 5.671).

[7] Σύνοψις, Φ. 6 8.

[8] Πανδέκται 5.2.4, Σύνοψις. Λ. 69. 2' (Zach. v. Lingenthal JGR. 5. 114.), Φωτίου, Νομοκάνων τίτλ. ΙΓ'. κεφ. ΚΑ'. (Ράλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα 1. 322). Βαλσαμὼν εἰς τὸν

βαρύτητα ἀπέδιδον εἰς τὴν ἀπόκτησιν τοῦ κέρδους, ὥστε ὥριζον ὅτι καὶ οἱ μονομάχοι καὶ οἱ κυνηγοὶ ἀκόμη, ὅταν οὐχὶ διὰ μισθόν, ἀλλὰ δι᾽ ἐπίδειξιν ἀνδρείας ἠγωνίζοντο ἦσαν ἐπίτιμοι [1]. Ἀποτέλεσμα τῆς ἀνωτέρω ἀντιλήψεως ἦτο ὅτι ὁ μονομάχος, ὁ σταδιοδρόμος, ὁ Ὀλυμπικὸς καὶ ὁ λουδεμπιστής, ἤτοι «ὁ τῶν παιγνίων ἄρχων», ὁ προϊστάμενος δῆλα δὴ τῶν δημοσίων ἀγώνων, ἐκαλοῦντο νὰ παύσωσιν ἀσκοῦντες τὸ ἐπάγγελμα ἄλλως, ἂν ἐπέμενον, ἀφωρίζοντο [2].

ΔΟΚΙΜΑΣΙΑ - ΠΡΟΠΟΝΗΣΙΣ ΚΑΙ ΔΙΑΙΤΑ ΤΩΝ ΑΘΛΗΤΩΝ

Ὁ μέλλων νὰ ζητήσῃ κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν τὸν στέφανον τῆς νίκης ἐν τῷ σταδίῳ ἔπρεπε προηγουμένως νὰ ὑποστῇ δοκιμασίαν ὑπὸ εἰδικοῦ, ὅστις ἢ ἐνέκρινε, ἀναλόγως τοῦ τύπου τοῦ σώματός του, τὸν ὑποψήφιον (καὶ περὶ πρόβας, ἤτοι προκριματικοῦ δρομέων ἀγῶνος ἐκάμομεν λόγον ἐν τῷ περὶ βοτοῦ πεζοδρομίου μέρει) ἢ καὶ ἀπέρριπτεν αὐτόν [3]. Τὸν δοκιμάζοντα ἐνδιέφερεν ἡ σωματικὴ συμμετρία καὶ ἱκανότης τῶν ὑποψηφίων, οὐδόλως δ᾽ ἐξήταζεν οὗτος, ἂν οὗτοι ἦσαν σιμοὶ ἢ γριποί, λευκοὶ ἢ μέλανες [4].

Ἐπιλογὴ ἐπ᾽ ἴσης ἐγίνετο καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ δημοσίου ἀγῶνος, ὁπότε προεκρίνοντο, ἵνα μετάσχωσι τούτου, οἱ κατὰ τὴν ρώμην ἐφάμιλλοι. Ὁ ἄξιος λοιπὸν τοῦ ὀνόματός του ἀθλητὴς ἔπρεπε καθ᾽ ἑκάστην καὶ ἐπὶ μακρὸν χρόνου διάστημα, ἀναλόγως τῆς ἐπιδόσεώς του, νὰ παλαίῃ, πυκτεύῃ καὶ τρέχῃ [6] καί, συμμορφούμενος πρὸς τὰ διδάγματα τοῦ παιδοτρίβου, νὰ ἐξέρχεται τῆς παλαίστρας «πᾶσαν δι᾽ ἀκριβείας ἔχων τὴν ἐπιστήμην» [7].

Ποῖος ἀθλητής, ἀναφωνεῖ ὁ Χρυσόστομος, παιδοτρίβην οὐκ εἰδὼς δυνήσεται καλούντων τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων μέγα τι καὶ γενναῖον ἐπιδείξασθαι πρὸς τὸν ἀνταγωνιστήν [8]; Ἡ ἄσκησις μάλιστα ἔπρεπε νὰ ἐπιτείνεται, ἐφ᾽ ὅσον ὁ καιρὸς τοῦ ἀγῶνος ἐπλησίαζεν, ὁπότε ὁ ἀθλητὴς ἔπρεπε περὶ οὐδὲν ἄλλο

ΝΕ′ κανόνα τοῦ Μ. Βασιλείου (Ράλλη - Ποτλῆ, Σύνταγμα 4. 214). Κατὰ τὰ Βασιλικὰ 45.1.6 ὁ μισθώσας ἑαυτόν, ἵνα θηριομαχήσῃ, δὲν ἠδύνατο νὰ κληρονομήσῃ τὸν πατέρα του. Ἄτιμος μόνον δὲν ἐθεωρεῖτο ὁ ἀντὶ μισθοῦ καταπολεμήσας θηρίον βλάπτον τὴν ἐπαρχίαν, Βασιλικὰ 8. 1. Βλ. καὶ Ράλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα 4. 214.

[1] Βασιλικά, Ἔνθ᾽ ἀν. Ζωναρᾶς εἰς τὸν 129ον κανόνα τῆς ἐν Καρθαγένῃ συνόδου (Ράλλη - Ποτλῆ, Σύνταγμα 3. 597).

[2] Σύνοψις τῶν ἱερῶν κανόνων (Ράλλη - Ποτλῆ, Σύνταγμα 4.400).

[3] Λιβανίου, Πρὸς Ἀριστείδην ὑπὲρ τῶν ὀρχηστῶν κεφ. 103 (τόμ. 4.487.13).

[4] Χρυσόστομος, P. G. 61.666.

[5] Χρυσοστόμου νόθα συγγράμματα (P. G. 63.931).

[6] Χρυσόστομος, P. G. 57. 395, 64. 15. Βασίλειος Σελευκείας, P. G. 85. 105. Θ. Βαλσαμών, Ἐπιστολὴ πρὸς Θεοδόσιον χάριν τῶν ρασοφόρων (Ράλλη - Ποτλῆ, Σύνταγμα 4. 498). Βλ. καὶ J. Vance, Beiträge zur byzantinischen Kulturgeschichte σ. 56, Ε. Παυλίνη, Ἱστορία τῆς γυμναστικῆς σ. 216. 253. 257.

[7] Χρυσόστομος, P. G. 62. 548.

[8] Χρυσοστόμου, P. G. 57. 395, 64. 15.

ν᾽ ἀσχολῆται, ἢ μόνον εἰς τὰ γυμνάσια νὰ προσέχῃ [1] ἀψηφῶν τὴν κόνιν καὶ τὴν ἡλιακὴν θερμότητα, ὑφ᾽ ἧς τὸ σῶμά του παρεῖχε τὴν ὄψιν χαλκοῦ ἀνδριάντος [2].

Ἐν τῇ παλαίστρᾳ λοιπόν, τοῦ παιδοτρίβου διδάσκοντος καὶ τοῦ θεραπεύοντος ὑποβοηθοῦντος [3], ἠσκεῖτο ὁ ἀθλητὴς εἰς τὰ διάφορα ἀγωνίσματα, τὴν πάλην φέρ᾽ εἰπεῖν καὶ τὴν πυγμὴν συμπλεκόμενος ἢ πρὸς οἰκείους καὶ συναθλητὰς ἢ καὶ πρὸς αὐτὸν ἀκόμη τὸν διδάσκαλον [4], ὅστις, διὰ νὰ δείξῃ εἰς τὸν ἀσκούμενον τὸν τρόπον τοῦ ἀγωνίζεσθαι καὶ νικᾶν, ἑκὼν ἐνώπιον αὐτοῦ συνεπλέκετο καὶ πρὸς τρίτον πρόσωπον [5].

Τοὺς εἰς τὴν παλαίστραν φοιτῶντας παραλαβὼν ὁ παιδοτρίβης, ὡς λέγουσι τὰ κείμενα, «περιῆγεν εἰς θαυμασίας καμπάς» [6], συνιστῶν πρώτιστα πάντων νὰ ἵστανται σταθερῶς, ἀφ᾽ οὗ ἡ σταθερὰ στάσις ἦτο τὸ θεμέλιον τῆς νίκης, μάλιστα ἐν τῇ πάλῃ [7]. Πρὸς τούτοις ὁ παιδοτρίβης ἐδίδασκε πῶς ἔπρεπεν οἱ παλαισταὶ «χεῖρα κατασχεῖν», διὰ καταλλήλου δῆλα δὴ λαβῆς νὰ ἐξουδετερώσωσι τὴν χεῖρα τοῦ ἀνταγωνιστοῦ, «σκέλος ἑλκύσαι», ὑψοῦντες τουτέστι τὸ σκέλος αὐτοῦ νὰ προσπαθήσωσι νὰ τὸν ἀνατρέψωσι, «νῶτα λαβεῖν» καὶ ἄλλα τοιαῦτα [8].

Ἐν ταῖς παλαίστραις ἐπ᾽ ἴσης λέγεται ὅτι οἱ ἀθληταί [9], πιθανῶς παγκρατιασταί, ἀλλὰ καὶ ὡρισμένως πένταθλοι, μὴ ἔχοντες ἀνταγωνιστὰς προεπονοῦντο πληροῦντες θυλάκους ἄμμου καὶ κατ᾽ αὐτῶν πυκτεύοντες [10].

Οἱ ἀθληταὶ καθ᾽ ὅλον τὸν χρόνον τῆς ἀσκήσεως αὐτῶν καὶ κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν ἀγώνων ἔζων «ὑπὸ νόμοις» [11]· ἦσαν δ᾽ οἱ νόμοι οὗτοι διττοὶ ἀφορῶντες ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν εἰς τὴν παλαίστραν, ἀφ᾽ ἑτέρου δ᾽ εἰς τὴν δίαιταν καὶ τὴν σώφρονα συμπεριφορὰν αὐτῶν. Περὶ τῶν πρώτων δὲν γίνεται, δυστυ-

---

[1] Χρυσόστομος, P. G. 61. 189.

[2] Χρυσόστομος, P. G. 51. 125. Διὰ «προγυμνάσματα τοῖς ἀθλητικοῖς» ὁμιλεῖ κατὰ τὸν ΙΓ′ αἰῶνα καὶ ὁ Δημήτριος Χωματιανὸς (Pitra, Analecta sacra et classica 6. 189).

[3] Χρυσόστομος, P. G. 60. 218, 62. 184.

[4] Χρυσόστομος, P. G. 57. 395, Ν. Πολίτου, Χρυσοστόμου λαογραφικαὶ ἐνδείξεις ἐν τῷ Α′ καὶ Β′ κατηχητικῷ (Λαογρ. 8. 12).

[5] Χρυσόστομος P. G. 57. 210. 63. 193. Πβ. ἐνταῦθα καὶ τὸ τοῦ Ἀρτεμιδώρου (Ὀνειρ. 3. 17 (σ. 175. 15) «ἀνθρώπους πλάσσειν ἀγαθὸν παιδοτρίβαις καὶ παιδευταῖς· τρόπον γάρ τινα καὶ οὗτοι ἀνθρώπους πλάσσουσιν». Καὶ ἐν τῷ βίῳ Ἀνδρέου τοῦ κατὰ Χριστὸν σαλοῦ (Migne, P. G. 111. 636) περὶ πάλης προκειμένου λέγεται· δίδαξόν με τὰ μηχανήματα αὐτοῦ... κρατήσας οὖν αὐτόν... ὡς δῆθεν παλαίων μετ᾽ αὐτοῦ, ἐδίδασκεν αὐτὸν τὸ πῶς ἀντιστῇ τῷ...

[6] Λιβανίου, Πρὸς Ἀριστείδην ὑπὲρ τῶν ὀρχηστῶν κεφ. 104 (τόμ. 4.488.7, Förster).

[7] Χρυσόστομος, P. G. 62. 163.

[8] Χρυσόστομος, P. G. 51. 180.

[9] Χρυσόστομος, P. G. 63. 142.

[10] Χρυσόστομος, P. G. 57. 395.

[11] Χρυσόστομος, P. G. 63. 162.

χῶς, ἰδιαίτερος λόγος, φαίνεται ὅμως ὅτι οὗτοι ἀφεώρων εἰς τὴν τακτικὴν γύμνασιν, τὴν συμμόρφωσιν πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ παιδοτρίβου παραγγελλόμενα καὶ τὸν ἐναγώνιον νόμον, τοὺς κανόνας δηλ. τοὺς τηρητέους κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ ἀγωνίσματος.

Περὶ τῶν δευτέρων γίνεται, εὐτυχῶς, εὐρύτερος λόγος.

Κατὰ ταῦτα οἱ ἀθληταὶ ὤφειλον νὰ ζῶσι μετ᾽ ἐγκρατείας [1], ἀποφεύγοντες τὰ πολλὰ φαγητὰ καὶ τὴν χρῆσιν τοῦ οἴνου [2]· τόσον μάλιστα προὐχώρουν, ὥστε καὶ ἄσιτοι ἐπὶ ὡρισμένον χρονικὸν διάστημα ἔμενον, ἵνα εἶναι κουφότεροι περὶ τὰ παλαίσματα. Οὕτω τοὐλάχιστον ἑρμηνευτέον χωρίον τοῦ Χρυσοστόμου, ἐν ᾧ ὁ πατὴρ οὗτος ὁμιλεῖ περὶ ἀθλητοῦ «λιμῷ τηκομένου» [3], ἣν ἑρμηνείαν ὑποστηρίζει καὶ ἡ νῦν συνήθεια, ἀφ᾽ οὗ σήμερον ἐν Αἴνῳ οἱ μέλλοντες κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου νὰ μετάσχωσι τοῦ ἀγῶνος τοῦ δρόμου μένουσιν ἐπὶ διήμερον ἄσιτοι.

Τὴν δίαιταν βεβαίως μέχρι μέν τινος, ὡς καὶ παρ᾽ ἀρχαίοις, θὰ καθώριζεν ὁ γυμναστής [4], βραδύτερον δ᾽ ὁ παιδοτρίβης ἢ ἀλείπτης, ὁποία τις ὅμως ἦτο αὕτη ἀγνοοῦμεν [5].

Ἐπ᾽ ἴσης αἱ εὐωχίαι ἔπρεπε ν᾽ ἀποφεύγωνται. «Οὐ μεθύειν ἔξεστι τοῖς ἀγωνιζομένοις κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀγωνίας» ἀναφωνεῖ ὁ Χρυσόστομος [6] «οὐκ ἔστι πυκτεύοντα ἐν τρυφῇ εἶναι, οὐκ ἔστι παλαίοντα εὐωχεῖσθαι» «συμποσίοις καὶ μέθαις προσανέχουσιν οἱ δειλοὶ καὶ ἄνανδροι τῶν πυκτευόντων [7]» καὶ προσθέτει· «μηδεὶς τῶν ἀθλούντων ἄνεσιν ζητείτω, μηδεὶς ἐν εὐθυμίᾳ εἶναι» «εἰ ἄνεσιν ἐπιζητεῖς, τί ἀπεδύσω, τί τὰς χεῖρας ἀντῆρας; [8]» Ἐπίσης ἀπηγορεύετο καὶ τὸ πορνεύειν, ἵνα μὴ ἡ δύναμις τοῦ ἀγωνιστοῦ ἐκλύεται [9], τέλος δὲ καὶ τὸ καλλωπίζεσθαι καὶ συχνὰ ἐπισκέπτεσθαι τὰ λουτρά [10]. Τόσην μάλιστα πρόνοιαν περὶ τῆς συμπεριφορᾶς τῶν ἀθλητῶν ἐλαμβάνετο κατὰ τὰ Ὀλύμπια, ὥστε κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτῶν ἡμέρας καὶ νυκτὸς περιφερόμενος ὁ κήρυξ ἐφρόντιζε νὰ μὴ ἀσχημονῶσιν οὗτοι [11]. Οἱ τὸν κήρυκα

[1] Χρυσόστομος, P. G. 52. 772.

[2] Χρυσόστομος, P. G. 61. 189, 62. 619, 63. 51. 648. Περὶ ἐγκρατείας ὀρχηστῶν ὡμίλησεν ὁ Λιβάνιος, Ἔνθ᾽ ἀν. 107 (τόμ. 4. 490).

[3] Χρυσόστομος, P. G. 62. 614.

[4] Ε. Παυλίνη, Ἱστορία τῆς γυμναστικῆς σ. 219 ἑξ. J. Krause, Die Gymnastik und Agonistik der Hellenen 2. 655.

[5] Κατὰ τὸν Γαληνὸν οἱ τὰ βαρέα ἀθλοῦντες ἔτρωγον χοίρειον κρέας καὶ εἰδικὸν ἄρτον J. Krause, Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 658 καὶ Ε. Παυλίνη, Ἔνθ᾽ ἀν. 254.

[6] Χρυσόστομος, P. G. 61. 189, 62. 645.

[7] Χρυσόστομος, P. G. 62. 594.

[8] Χρυσόστομος, P. G. 62. 645.

[9] Χρυσόστομος, P. G. 61. 189.

[10] Χρυσόστομος, P. G. 50. 665, 63. 51.

[11] Ἔργον τοῦ κήρυκος ἦτο προσέτι νὰ καλῇ τοὺς ἀγωνιστὰς πρὸς ἀγῶνα καὶ νὰ φωνάζῃ τὰ ὀνόματα τῶν νικητῶν, J. Krause, Olympia σ. 143.

μάλιστα παρακολουθοῦντες σαλπιγκταὶ παρήγγελλον εἰς τοὺς ἀθλητὰς μηδὲ νὰ ὁμιλῶσιν, ἵνα μὴ διασπᾶται ἡ ἀναπνοὴ αὐτῶν [1].

Μετὰ τὴν λῆξιν, ἐννοεῖται, τοῦ ἀγῶνος οἱ ἀγωνισταὶ ἀπήλαυον πάσης ἀνέσεως [2].

ΑΙ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΙ ΠΡΟΣ ΚΑΤΑΝΙΚΗΣΙΝ ΤΩΝ ΑΝΤΙΠΑΛΩΝ ΜΕΘΟΔΟΙ

Ἂν προεκάλουν τότε οἱ ἀνταγωνιζόμενοι ἀλλήλους δὲν λέγεται σαφῶς, ἔκ τινων ὅμως μαρτυριῶν, τὰς ὁποίας ἐπιβεβαιοῖ καὶ ἡ σημερινὴ συνήθεια, φαίνεται ὅτι οἱ μέλλοντες ν᾽ ἀνταγωνισθῶσι προεκάλουν ἀλλήλους καὶ ὑβριστικὰς ἐνίοτε μεταχειριζόμενοι λέξεις. Οὕτως Ἀνδρέας ὁ κατὰ Χριστὸν σαλός, προκαλῶν εἰς πάλην Αἰθίοπα, ἀναφωνεῖ· «δεῦρο, ἠσβολωμένε, ἵνα παλαίσωμεν» ἀκριβῶς ὡς θὰ ἔλεγε σημερινὸς παλαιστὴς «ἔλα νὰ παλαίψωμε» [3].

Ἐν τῷ κατὰ Λύβιστρον καὶ Ροδάμνην ἐπυλλίῳ κατὰ τὴν ρένταν, ὁ ἕτερος τῶν ἀγωνιστῶν φωνάζει πρὸς τὸν ἀντίπαλον· χατζίρι [4], ἐδὰ ἀποθνήσκεις.

Ἐν τῷ ἐθνικῷ ἡμῶν ἔπει ὁ Διγενής, ὁρμῶν κατὰ τοῦ Σαρακηνοῦ Σουδάλη, τὸν προκαλεῖ διὰ τοῦ «δέχου με» [5], ἐν ἄλλῃ δὲ περιπτώσει ἐν τῷ αὐτῷ ἔπει ὁ ἐφορμῶν φωνάζει πρὸς τὸν ἀντίπαλον· «ἐδὰ σὲ βλέπω» [6] καὶ ὁ Ἀχιλλεὺς δ᾽ ἐν τῇ Ἀχιλληΐδι, ἐφορμῶν κατὰ Φράγκου, τοῦ φωνάζει·

δέξου με, Φράγγε, δέξου με, ἔρχομαι εἰς ἐσένα [7].

Περὶ τοῦ ἀγῶνος τοῦ δρόμου προκειμένου, εἴδομεν ὅτι πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς νίκης ἐγίνετο χρῆσις ἐκ μέρους τῶν ἀντιπάλων ἢ καὶ τῶν θεατῶν ἀκόμη, μὴ ἐπιτρεπομένων μέσων, παρὰ τὰς ἀπαγορεύσεις τῶν νόμων καὶ τὴν συνήθειαν. Καὶ βεβαιοῖ μὲν ὁ Χρυσόστομος ὅτι «τοῖς θεαταῖς καταβῆναι εἰς τὸ στάδιον, χεῖρα ὀρέξαι καὶ ἑλκύσαι πόδα τοῦ ἀνταγωνιζομένου ἢ ἄλλο τι ἐπιδείξασθαι οὐ θέμις» [8], δυστυχῶς ὅμως, ὅπως καὶ σήμερον, οὕτω καὶ κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν ἐπεζητεῖτο ἐνίοτε ἡ νίκη καὶ δι᾽ ἐντελῶς ἀθέσμων μέσων. Οὕτως ἐν τῷ βίῳ Γεωργίου τοῦ Κυπρίου ἀναφέρεται ὅτι παλαιστὴς Κίλιξ ἐλθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα ἐπιδείξῃ τὴν τέχνην του ἐδηλητηριάσθη ὑπὸ τοῦ ἀντιπάλου του καὶ ἐγυρεύετο, περιεφέρετο δῆλα δὴ ὑπὸ τῶν θαυμαστῶν του ἀπὸ μοναστηρίου εἰς μοναστήριον πρὸς θεραπείαν [9].

[1] Χρυσόστομος, P. G. 63. 116.

[2] Χρυσόστομος, P. G. 63. 162.

[3] Migne, P. G. 111. 637.

[4] Στίχ. 2312 (ἔκδ. Lambert) «Τὸ χατζίρι, Ἀραβιστὶ chinzir, σημαίνει χοῖρε».

[5] Στίχ. 940 (Hesseling).

[6] Στίχ. 1556 (Hesseling). Καὶ ἡμεῖς νῦν ἐν παρομοίᾳ περιπτώσει λέγομεν· τώρα νά σε δῶ. Τὸ «νά σε δῶ» πολλάκις σήμερον μεταχειριζόμεθα προτρέποντές τινα νὰ ἐκτελέσῃ ἔργον τι μετὰ ζήλου καὶ ἐπιτυχῶς.

[7] Στίχ. 1496 (Hesseling).

[8] Χρυσοστόμου, P. G. 57. 587.

[9] Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Γεωργίου τοῦ Κυπρίου τοῦ ἐν Χοζιβᾷ Anal. Boll. 7. 114. 8.

Ἐπειδὴ δέ, προληπτικοὶ ὄντες οἱ πρόγονοι ἡμῶν, ἐπίστευον ὅτι καὶ διὰ μαγικῶν μέσων ἠδύναντο νὰ ἐξουδετερώσωσι τὸν ἀντίπαλον, καὶ ταῦτα κατὰ τοὺς ἀγῶνας μετεχειρίζοντο. Εἶναι ὄντως γνωστὸν ὅτι κατὰ τοὺς ἱπποδρομικοὺς ἀγῶνας κατέδενον οἱ ἡνίοχοι τοὺς ἵππους τῶν ἀνταγωνιστῶν των, ἵνα μὴ δύνανται οὗτοι νὰ τρέχωσι, καταδέσμους ποιοῦντες καὶ εἰς διάφορα μέρη τοῦ ἱπποδρόμου αὐτοὺς καταθάπτοντες. Βλέπε ὅσα σχετικὰ περὶ τούτου ἔγραψα πραγματευόμενος περὶ μεσαιωνικῶν καὶ νεοελληνικῶν καταδέσμων [1] καὶ πρόσθες, ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν μαρτυρίαν τοῦ Χρυσοστόμου «καὶ τί δεῖ λέγειν τὰς μαγγανείας τὰς ἐν ταῖς ἱπποδρομίαις, τὰς ἐν ταῖς τῶν θηρίων ἁμίλλαις»[2], ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ ἐκ τοῦ Νομοκάνονος τοῦ Φωτίου χωρίον· «ὁ εἰδὼς γόητά τινα καὶ κατασχὼν αὐτὸν ἐπὶ γοητείᾳ, παραδιδότω. Εἰ δὲ ἡνίοχος ἤ τις ἕτερος παρὰ ταῦτα ποιήσει ἢ λαθραίως αὐτὸν τιμωρήσηται, ἐσχάτως τιμωρεῖται»[3], ὁπόθεν φαίνεται ὅτι καὶ φόνοι προεκαλοῦντο ἐκ μέρους τῶν ἡττηθέντων ἡνιόχων τῶν πεπεισμένων ὅτι ἕνεκα μαγείας ἀπέτυχον.

ΤΑ ΑΓΩΝΙΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΟΙ ΝΟΜΟΙ

Εἴδομεν ὅτι δὲν ἦτο σπάνιον οἱ λαμβάνοντες μέρος εἰς τὰ διάφορα ἀγωνίσματα κατὰ τὴν διεξαγωγὴν αὐτῶν νὰ τραυματίζωνται ἢ νὰ φονεύωνται. Τὴν περίπτωσιν ταύτην ἐλάμβανον ὑπ' ὄψιν οἱ νόμοι ὁρίζοντες τὰς περιπτώσεις, ὑφ' ἃς συνέβη τὸ ἀτύχημα καὶ ἀναλόγους ποινὰς ἐπιβάλλοντες.

Κατὰ τοὺς νόμους λοιπὸν τ' ἀγωνίσματα διῃροῦντο εἰς δύο κατηγορίας, τὰ δημόσια καὶ ὑπὸ τοῦ νόμου ἀνεγνωρισμένα, καὶ τὰ ἰδιωτικά. Συμφώνως πρὸς τὴν ὑποδιαίρεσιν ταύτην καὶ αἱ ποιναὶ διέφερον, ἐλαφρότεραι μὲν οὖσαι διὰ τὰ πρῶτα, βαρύτεραι δὲ διὰ τὰ δεύτερα.

Κατὰ τοὺς Πανδέκτας, ἂν πυγμάχος ἢ παγκρατιαστὴς ἢ παλαιστὴς ἐφόνευε τὸν ἀντίπαλον ἐν δημοσίῳ ἀγῶνι ἢ κατὰ τὴν ἄσκησιν, τότε δὲν ἐφηρμόζετο κατ' αὐτοῦ ὁ Ἀκουίλιος νόμος, διότι ἡ ζημία ἐθεωρεῖτο ὅτι ἐγένετο χάριν δόξης καὶ ἀνδρείας, οὐχὶ δὲ χάριν ἀδικίας [4]. Ἐπ' ἴσης δὲν ἐχώρει ἀγωγὴ ὕβρεως κατὰ τοῦ τραυματίσαντος τὸν ἀνταγωνιστὴν ἐν ἀγῶνι [5]. Ἂν ὅμως μετὰ τὴν ἧτταν ἐτραυμάτιζέ τις ἢ ἄλλως ἔβλαπτε τὸν ἀντίπαλον, τότε ἐθεωρεῖτο ἔνοχος ὑπαγόμενος πολλάκις εἰς τὸν Ἀκουίλιον νόμον [6].

---

1 Φ. Κουκουλέ, Μεσαιωνικοὶ καὶ Νεοελληνικοὶ κατάδεσμοι (Λαογραφ. 9. 53. 54).

2 Χρυσόστομος, P. G. 61.103.

3 Φωτίου, Νομοκάνων κεφ. ΚΕ' τίτλ. Θ' (Ράλλη - Ποτλῆ, Σύνταγμα 1.191).

4 Πανδέκται 9.2.3. Σύνοψις Φ. 6.9. (Zach. v. Lingenthal JGR. 5.671). Σύνοψις minor Υ (Zach. v. Lingenthal JGR. 2.204). Ὁ Ἀκουίλιος νόμος διελάμβανε περὶ τῆς ἀδίκως εἰς ἀλλότριον κτῆμα προσγιγνομένης βλάβης καί, ἀπὸ τῶν Ἀντωνίνων, περὶ τῆς ἀγωγῆς, ἣν ἠδύνατό τις νὰ ἐγείρῃ κατὰ τοῦ τραυματίσαντος.

5 Πανδέκται 47.10.3 § 3.4, Σύνοψις Υ. 1.2, Ecloga ad Prochiron mutata 37.25. (Zach. v. Lingenthal JGR. 4.148, 5.627).

6 Σύνοψις, Ἔνθ' ἀν., Σύνοψις minor, Ἔνθ' ἀν.

Τῶν μὴ ἀνεγνωρισμένων ἀγωνισμάτων ἦτο καὶ ὁ ἀκοντισμός. Οἱ φονεύοντες λοιπὸν κατ' αὐτὸν ἐλεύθερον εἴτε δοῦλον ὑπέκειντο τῷ Ἀκουιλίῳ νόμῳ, ἐκτὸς ἂν τὸ ἀγώνισμα ἐγίνετο ἐν κάμπῳ, ὁπότε ὁ παθὼν δὲν ὤφειλε παρὰ καιρὸν νὰ διέρχεται ἐκεῖθεν· ἀλλὰ καὶ τότε ἐφηρμόζετο ὁ Ἀκουίλιος, ἐὰν ἀπεδεικνύετο ὅτι ἐπίτηδες ὁ ἀκοντίσας ἔβαλε τὸν παθόντα [1].

Τῶν μὴ ὑπὸ τοῦ νόμου ἀνεγνωρισμένων γυμνασίων ἦτο ἐπ' ἴσης καὶ «ἡ διὰ ῥάβδων παιγνικὴ συμβολή», περὶ ἧς μικρὸν κατωτέρω. Ἐὰν λοιπὸν κατ' αὐτὴν ἐφονεύοντο ἀγωνισταί, τότε οἱ φονεύσαντες ἐλογίζοντο μετὰ τῶν ἑκουσιοακουσίων φονέων, ἀκριβῶς, διότι τὸ παίγνιον δὲν ἦτο ἀνεγνωρισμένον [2].

Κατὰ τὴν σφαιροβολίαν, εἴτε αὕτη ὡς βολὴ σφαίρας λογισθῇ εἴτε ὡς τὸ γνωστὸν ἀγώνισμα τζυκάνιον, περὶ οὗ ἐπ' ἴσης κατωτέρω, κατὰ τὴν σφαιροβολίαν, λέγω, ἐάν τις ἔρριπτε τὴν σφαῖραν εἰς τὴν χεῖρα κουρέως καὶ οὕτως ἐλαρυγγοτομεῖτο ὁ κουρευόμενος δοῦλος, τότε ὁ κουρεὺς ἐνείχετο, ἐὰν ἐκούρευεν εἰς μέρος, ὅπου συνήθως ἐτελεῖτο τὸ ἀγώνισμα [3].

Τὴν Βυζαντινὴν δὲ συνήθειαν ἀκολουθοῦντες καὶ οἱ Φράγκοι κατὰ τὸν χρονογράφον Νικηφόρον Γρηγορᾶν [4] ἐθεώρουν ἀνέγκλητον τὸν τραυματίσαντα ἢ φονεύσαντα τὸν ἀντίπαλον κατὰ τὴν τζόστραν ἢ τὸν τορνεμέν, περὶ ὧν ἀγωνισμάτων θὰ ὁμιλήσωμεν ἐν τέλει τῆς παρούσης μελέτης.

Η ΝΙΚΗ, ΤΑ ΒΡΑΒΕΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΝΟΜΙΑ ΤΩΝ ΝΙΚΗΤΩΝ

Ὡς ἡ ἔναρξις τοῦ ἀγῶνος ἐκηρύσσετο διὰ σάλπιγγος, οὕτω, φαίνεται, καὶ τὸ τέλος αὐτοῦ· ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Χρυσοστόμου ὅτι «πᾶς ὁ ἐν τῷ ἀγῶνι καταναλωθείς, ἐπειδὰν ἀκούσῃ τοῦ ἀγῶνος τὸ τέλος, ἀναπνεῖ μικρόν [5]».

Τοῦ ἀγῶνος λήξαντος, ἐπηκολούθει ἡ ἀνάρρησις τοῦ νικητοῦ κάτω ἐπὶ τοῦ στίβου, τοῦ κήρυκος ἀναφωνοῦντος τὸ ὄνομα τοῦ νικητοῦ καὶ τοῦ ἀγωνοθέτου ἐρχομένου καὶ στεφανοῦντος τὸν νικήσαντα [6].

Τοῦτο κατὰ κανόνα· ἐνίοτε ὅμως ἀπὸ τῆς ὑψηλῆς ἕδρας αὐτοῦ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ἀνεκήρυττε τὸν νικητὴν καὶ ἐκεῖ αὐτὸν ἐστεφάνωνεν, ὁπότε τοῦτο ἐθεωρεῖτο μεγάλη τιμὴ προκαλοῦσα τὴν ἰδιαιτέραν τῶν θεατῶν προσοχήν [7].

---

1 Πανδέκται 9.2.9.4, Βασιλικὰ 60.9.4. Ἐπαναγωγὴ aucta 43.20, Σύνοψις Φ. 6.9. (Zach. v. Lingenthal JGR. 4.335 5.671).

2 Θ. Βαλσαμών, Εἰς τὸν ΙΓ' κανόνα τοῦ Μ. Βασιλείου (Ράλλη - Ποτλῆ, Σύνταγμα 4.133).

3 Βασιλικὰ 60.11.1. Ἐπαναγωγὴ aucta 52.90, Σύνοψις Φ. 6.10 (Zach. v. Lingenthal JGR. 4.361, 5.671).

4 Νικηφόρου Γρηγορᾶ, Ἱστορ. 1.483.13.

5 Χρυσόστομος, P. G. 63.15. Βλ. καὶ ἐν τῇ RE ἐν λ. agones σ. 847.

6 Χρυσόστομος, P. G. 63.150.

7 Χρυσόστομος, P. G. 61.413, 63.806.

Τὴν ἀνακήρυξιν ἐπηκολούθει εἶτα καὶ τὸ στεφάνωμα τοῦ νικητοῦ[1], ἀφ᾽ οὗ οἱ ἀγῶνες κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν δὲν ἦσαν χρηματῖται, ἀλλὰ στεφανῖται· ῥητῶς μάλιστα περὶ τῶν Ὀλυμπικῶν λέγει ὁ Μαλάλας ὅτι μόνον «εὐχῆς χάριν καὶ τάγματος ἠγωνίζοντο καὶ διὰ τὸ ἔχειν δόξας εἰς τὴν ἰδίαν πατρίδα[2]».

Ἦσαν δ᾽ οἱ στέφανοι οὗτοι, οἵτινες ἐτίθεντο ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ νικη-

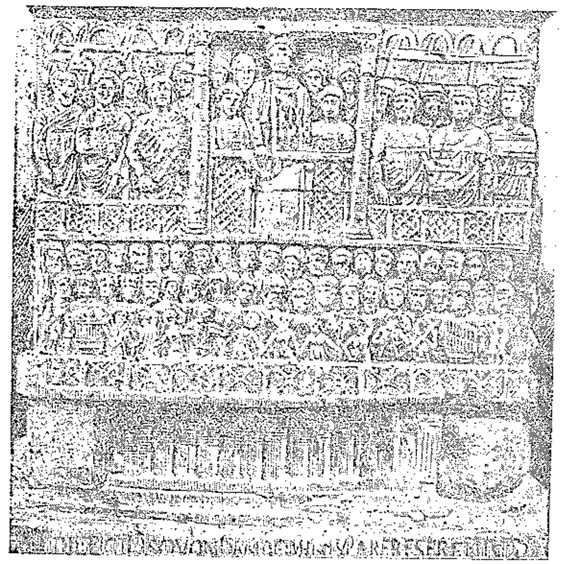

Εἰκ. 5. Ὁ βασιλεὺς ἐν τῷ σέντζῳ κρατῶν τὸν στέφανον, δι᾽ οὗ μέλλει νὰ στεφανωθῇ ὁ τῶν ἀγώνων τοῦ ἱπποδρόμου νικητής. (Ἐκ τῆς μιᾶς πλευρᾶς τῆς ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ βάσεως τοῦ ὀβελίσκου τοῦ Θεοδοσίου).

τοῦ καὶ σπανιώτερον διεπερῶντο προηγουμένως διὰ τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ, ἂν οὗτος ἦτο πύκτης ἢ παγκρατιαστής[3], ἐκ φύλλων[4] καὶ μάλιστα δάφνης, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Χρυσόστομος[5]. Ὁ Μαλάλας μάλιστα ὑπαινισσόμενος τοῦτο καὶ

1 Χρυσόστομος, P.G. 64.573, Ἰσιδώρου Πηλουσιώτου, Ἐπιστολὴ 186 (P.G. 78.1444).

2 Μαλάλα, Χρονογρ. 288.3.

3 Χρυσόστομος, P.G. 54.689. Ἴσως νὰ δύναται ἐντεῦθεν νὰ ἑρμηνευθῇ τὸ τοῦ Παυσανίου (8.48.3) «εἰς δὲ τὴν δεξιὰν ἔστι καὶ πανταχοῦ τῷ νικῶντι ἐπιτιθέμενος ὁ φοῖνιξ». Ἄλλην ἑρμηνείαν τοῦ χωρίου βλ. παρὰ Ε. Παυλίνῃ, Ἱστορία τῆς γυμναστικῆς σ. 18.19.

4 Βασιλείου Σελευκείας, Λόγος εἰς τὰ Ὀλύμπια, P.G. 85.312. Πβ. τοὺς φυλλοφόρους ἢ φυλλίτας ἀγῶνας τῶν ἀρχαίων.

5 Χρυσόστομος, P.G. 51.125, 54.689.

τὸ ὅτι ἐν τῷ προαστίῳ Δάφνῃ ἠγωνίζοντο οἱ Ὀλυμπικοί, ψυχρότερόν πως λέγει ὅτι ὁ Διοκλητιανὸς «ἐκέλευσεν ἐν Δάφνῃ δαφνοῦσθαι τοὺς ἀγωνιζομένους ἐν τῷ ἀγῶνι τῶν Ὀλυμπίων»[1]. Ἅπαξ, πλὴν τοῦ στεφάνου δάφνης, καὶ ἐλαίας τοιοῦτος ἀναφέρεται[2].

Ἐν τοῖς κειμένοις συχνὰ παρὰ τοὺς στεφάνους ἀναφέρονται καὶ τὰ βραβεῖα καὶ τὰ ἔπαθλα[3]. Ὑπὸ τὰς δύο τελευταίας λέξεις δέον νὰ νοήσωμεν, διὰ τοὺς ἐν τῷ ἱππικῷ κυρίως νικῶντας, τὰ βαΐα, κλάδους τουτέστι φοίνικος, οὓς πολλάκις εἰκονίζονται κρατοῦντες οἱ νικηταὶ ἡνίοχοι[4], ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ ἱμάτια[5] καὶ σάκρας, βασιλικὰ δῆλα δὴ γράμματα, δι᾽ ὧν ἐπεδαψιλεύοντο ὑπὸ τοῦ βασιλέως διάφοροι δωρεαὶ καὶ ἀξιώματα. Σχετικῶς μάλιστα ὁ Μαλάλας παραδίδει ὅτι, ὅτε ὁ Διοκλητιανὸς ὡς ἀγωνοθέτης παρέστη εἰς τὰ ἐν Ἀντιοχείᾳ Ὀλύμπια «τοῖς νικῶσι παρέσχε σάκρας καὶ πᾶσι πολλὰ ἐφιλοτιμήσατο» καὶ ὅτε βραδύτερον ἀλυτάρχησεν ὁ Μαξιμιανὸς καὶ ἠγωνίσθησαν συγκλητικῶν παῖδες «οἱ νικῶντες ἐλάμβανον μείζους ἀξίας, οἱ δὲ προέκοπτον ἐν ταῖς στρατείαις»[6].

Ἐνταῦθα τοῦ λόγου γενόμενος δὲν κρίνω ἄσκοπον νὰ εἴπω δύο λέξεις περὶ τῶν προνομίων, ὧν ἀπήλαυον οἱ ἀθληταί.

Οἱ νικηταὶ λοιπὸν τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος τῶν Ὀλυμπίων ἐθεωροῦντο ἱεροί, τὰ δὲ κτήματα καὶ ἐργαστήρια αὐτῶν, ἐφ᾽ ὅσον ἔζων, ἦσαν ἀπηλλαγμένα οἱουδήποτε φόρου[7].

Κατὰ τὸν Κώδικα[8] ὁ Διοκλητιανὸς καὶ Μαξιμιανὸς ἐξέδωκαν νόμον, καθ᾽ ὃν εἰς τοὺς δι᾽ ὅλου τοῦ βίου ἀγωνισθέντας ἀθλητὰς καὶ τρὶς στεφανωθέντας civilum munerum tribui solet vacatio. Γνωρίζομεν ἐπ᾽ ἴσης ὅτι ὑπὸ τοῦ νόμου ἐλαμβάνοντο μέτρα κατὰ τοῦ δανειστοῦ τοῦ ἐκμεταλλευομένου ἀθλητὴν μέλλοντα νὰ ἀγωνισθῇ καὶ ζητοῦντος νὰ ὑπογραφῇ ὑπ᾽ αὐτοῦ ὁμολογία ὀφειλῆς μεγαλυτέρου ποσοῦ[9].

Ἀντιθέτως πληροφορούμεθα ὅτι τὰ ἔπαθλα τοῦ ἐν τῷ ἱερῷ ἀγῶνι νικητοῦ, τὰ ὁποῖα ἐθεωροῦντο σεβαστά, ἠδύναντο νὰ ἐνεχυριασθοῦν, ἐὰν

1 Μαλάλα, Χρονογρ. 307.13.

2 J. Vance, Beiträge σ. 56.

3 Χρυσόστομος, P. G. 63.488, 64.544, Ν. Πολίτου, Λαογραφικαὶ ἐνδείξεις ἐν τῷ Α΄ καὶ Β΄ κατηχητικῷ τοῦ Χρυσοστόμου (Λαογρ. 8.12.) Βασιλείου Σελευκείας, Ἔνθ᾽ ἀν. 85.469.

4 Ὁ Παυσανίας, (8.48.3) λέγει ὅτι εἰς τοὺς περισσοτέρους ἀγῶνας ἐδίδετο φοῖνιξ.

5 Χρυσοστόμου, Πρὸς Φιλιππησίους ὁμιλία ΙΒ΄ P. G. 272. Κατὰ τὸν Χρυσόστομον μάλιστα (P. G. 63.851) «οἱ βασιλεῖς τὰ ὀλίγα πολλὰ φιλοτιμοῦνται δεῖξαι, δι᾽ ὃ καὶ ἓν ἕκαστον ἑκάστῳ τῶν διακόνων ἐγχειρίζοντες οὕτως εἰσάγουσιν εἰς τὸ μέσον».

6 Μαλάλα, Χρονογρ. 310.17, 311.20.

7 Μαλάλα, Χρονογρ. 288.289.

8 Κώδ. 10.53 Βλ. καὶ Βασιλικὰ 10.2.23.

9 Βασιλικὰ 10.2.23.

οὗτος κατεδικάζετο δι᾿ οἱονδήποτε ἔγκλημα[1]. Τέλος πασίγνωστον τυγχάνει ὅτι ἀγωνιστῶν, καὶ δὴ ἡνιόχων, ἀγάλματα ἱδρύοντο, ἐφ᾿ ὧν καὶ σχετικὰ ἀνεγράφοντο ἐπιγράμματα[2].

Ἀπένεμε δὲ τὰ βραβεῖα εἰς τοὺς νικητὰς ὁ τὸν ἀγῶνα ἐπιτελῶν[3], ὃν συχνὰ τὰ κείμενα ἀγωνοθέτην, ὡς καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες καλοῦσι[4], καὶ ὅστις ἐν τοῖς Ὀλυμπίοις ἐκαλεῖτο ἀλυτάρχης, μεταπεσούσης τῆς ἀρχαίας σημασίας τῆς λέξεως[5].

Καθίσταντο δὲ ἀγωνοθέται σοβαροὶ ἄνδρες, καὶ δὴ καὶ βασιλεῖς. Ἐν Ἀντιοχείᾳ π.χ. γνωστὸν εἶναι ὅτι ἠλυτάρχησαν ὁ Διοκλητιανὸς καὶ κατόπιν ὁ Μαξιμιανός[6], ἐν Κωνσταντινουπόλει δ᾿ ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ, ὡς πολλαχοῦ τῆς βασιλείου τάξεως Κωνσταντίνου τοῦ *Πορφυρογεννήτου* φαίνεται, ἀγωνοθέτης ἦτο αὐτὸς ὁ βασιλεύς. (Βλ. εἰκ. 5).

Ἐπειδὴ δὲ ἐπίφθονον ἦτο τὸ ἀξίωμα, πολλοὶ τῶν πολιτευομένων εἰς διαφόρους πόλεις ἐφρόντιζον νὰ κάμνωσιν ἀγωνοθέτας τοὺς ἰδίους υἱούς, καίτοι πολὺ νεαρὰν ἄγοντας ἡλικίαν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ζωηρῶς ψέγει ὁ Χρυσόστομος[7].

ΑΓΩΝΙΣΤΙΚΗ ΦΡΑΣΕΟΛΟΓΙΑ

Γενικωτέρου λόγου γενομένου περὶ ἀγώνων καὶ ἀγωνισμάτων κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, σκόπιμον, ἴσως, θὰ ἦτο νὰ ἐλέγοντό τινα καὶ περὶ τῆς ἀγωνιστικῆς φρασεολογίας, ἐξ ἧς καὶ ἡ ἀρχὴ διαφόρων σημερινῶν δημωδῶν φράσεων δύναται νὰ εὑρεθῇ.

Ὡς ἐν τῷ περὶ πάλης μέρει ἐλέχθη, ὁ καταπαλαίων τὸν ἀντίπαλον ἔλεγον ὅτι ἔρρησε, κατήρρασσε, ἐρρήγνυε, κατερρήγνυε αὐτόν[8].

Ὁ ἡττηθεὶς ἐν τῷ ἀγῶνι ἐλέγετο ὅτι ἐλείφθη[9], ὁ δὲ νικήσας ἔλεγον ὅτι τοῦτον ἐξήλειψεν ἢ κατέβαλε[10] ἢ κατεπόνεσεν[11].

---

[1] Βασιλικὰ 10. 3. 40. [2] J. Vane, Beiträge σ. 57.

[3] Ἀρτεμιδώρου, Ὀνειροκρ. 5. 78 (σ. 270. 8).

[4] Χρυσόστομος, P. G. 63. 150, Ν. Πολίτου, Λαογραφικαὶ ἐνδείξεις (Λαογρ. 8. 12) καὶ πολλαχοῦ ἀλλαχοῦ, Βασιλείου Σελευκείας, P. G. 85. 469, Ἰσιδώρου Πηλουσιώτου, Ἐπιστολὴ 186 (Migne, P. G. 78. 1444).

[5] Μαλάλα, Χρονογρ. 310. 10. 19.

[6] Μαλάλα, Χρονογρ. 310. 10, 311. 16.

[7] Χρυσόστομος, P. G. 64. 658.

[8] Βλ. ἀνωτέρω τὸ περὶ πάλης μέρος σ. 83 καὶ πρόσθες Ἰσιδώρου Πηλουσιώτου, Ἐπιστολὴ 272 (P. G. 78. 1021).

[9] Ἀρτεμιδώρου, Ὀνειροκρ. 1-4 (11. 15), 3. 1 (170. 4), 4. 33 (223. 16), 5. 45 (262. 13 Hercher). Εἶπε δὲ καὶ ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος (1314. 12) «τὸ δὲ λείπετο καὶ τὸ λέλειπτο καὶ τοῖς ἄρτι κοινολεκτεῖται, τὸν γὰρ ἁπλῶς ἡττηθέντα λειφθῆναί φαμεν».

[10] Κατὰ τὸν Χρυσόστομον, P. G. 62. 378 νικῶντος τοῦ εὐνοουμένου ἀθλητοῦ ἐφώναζεν ὁ θεατὴς πρὸς τὸν ἀντίθετόν του «ἐξήλειψά σε, κατέβαλόν σε».

[11] Διήγησις τοῦ Διγενῆ στίχ. 50 (Hesseling).

Ἐπ᾿ ἴσης, ὅταν ὁ παλαιστὴς οὕτω κατέρριπτε τὸν ἀνταγωνιστήν, ὥστε τὰ νῶτα αὐτοῦ νὰ ἐγγίσωσι τὸ ἔδαφος, ἔλεγον ὅτι ἐξέτεινεν αὐτόν[1].

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες περὶ τοῦ ἀναλαμβάνοντος ἀγῶνα ἔλεγον ὅτι «ἐνέβαινεν εἰς ἀγῶνα». Τὴν φρ. ταύτην ἢ τὸ «ἐμβαίνειν εἰς τὸ στάδιον» ἢ τὸ ἁπλῶς «ἐμβαίνειν»[2] συχνότατα ἀναγινώσκομεν δημωδῶς λεγόμενον περὶ ἀγώνων κατὰ τὴν ἀπασχολοῦσαν ἡμᾶς ἐποχήν. Τὸ ἔμβητον κατὰ τὸν ΙΒ΄ αἰῶνα παρατηρεῖ ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος (130. 8. 11), εἰς κοινολεξίαν κεῖται λαμβανόμενον ἐπὶ ἐναγωνίου σπουδῆς ὡς τοῦ ἀγωνιζομένου ἐκ τοῦ ἔξω εἶναι εἰς ἀγῶνα ἐμβαίνοντος». Κεῖται δὲ καὶ ἐν τῷ μαρτυρίῳ τοῦ ἁγίου Μερκουρίου «ταύτην οὖν τὴν ῥομφαίαν λαβὼν ἔμβηθη κατ᾿ αὐτῶν»[3].

Πλὴν τοῦ ἐμβαίνειν ὅμως μετεχειρίζοντο καὶ τὸ «ἐμβαίνειν εἰς τὸ μέσον[4] ἢ «σεβαίνειν εἰς τὴν μέσην»[5].

Πλὴν τοῦ ἐμβαίνω (μπαίνω) δὲ μετεχειρίζοντο καὶ τὸ ἐκβαίνω (βγαίνω)[6]. ὡς δὲ καὶ οἱ ἀρχαῖοι, καὶ κατεβαίνω[7].

---

[1] Χρυσόστομος, P. G. 51. 180.

[2] Χρυσόστομος, P. G. 62. 342. 614, 60. 40 «ἅμα γὰρ ἐνέβησαν εἰς τὸν ἀγῶνα ἀπεδύσαντο τὰ ἱμάτια, ἡμεῖς δὲ ἐμβαίνοντες μετὰ ἱματίων παλαίειν βουλόμεθα».

[3] H. Delehaye, Les légendes grecques des saints militaires σ. 246. 20.

[4] *καὶ ἐκέντησε τὸν μαῦρόν του καὶ ἦμπεν εἰς τὴν μέσην*
πιάνει σκουταροκόνταρον καὶ ἦμπεν εἰς τὴν μέσην

Ἀχιλληΐς στίχ. 428., 1149 (Hesseling)· εἶπε δὲ καὶ ὁ Πρόδρομος (Hesseling-Pernot, (Poèmes Prodromiques III. 168.

νὰ μπῶ ᾿ς τὴν μέσην καὶ νὰ βγῶ, νὰ δώσω καὶ νὰ πάρω

Ἐν τῇ παιδιοφράστῳ διηγήσει τῶν τετραπόδων ζῴων (στίχ. 124) ἀναγινώσκομεν·

εἴ τις καλὸς κι᾿ ἀπόκοττος, ἂς ἔλθῃ εἰς τὸ μέσον

(Wagner, Carmina Graeca medii aevi σ. 145.)

[5] *τὸν μουντόν του ἐπιλάλησεν καὶ ἐσέμπην εἰς τὴν μέσην*

Ἀχιλληΐς στίχ. 1307 πρβ. καὶ τοὺς στίχ. 129, 534, 583. Ἐν τῷ πουλλολόγῳ ὁ ἀετὸς ἀπειλῶν τὰ ἄλλα πτηνὰ λέγει ὅτι θὰ διατάξῃ τὸν φάλκον καὶ τὸν ζάγανον νὰ

σεβοῦσιν εἰς τὴν μέσην σας ἄρξωνται νὰ σᾶς τρώγουν

καὶ πάλιν ἐν τῷ αὐτῷ ποιήματι

καὶ τὸ ἰδὼν ὁ βούβαλος ἐσέβην εἰς τὴν μέσην

στίχ. 644, 1028. Ὁ Διγενὴς λέγει ὅτι τὰ θηρία

... μὲ τὸ ῥαβδὶν τὰ ἐσέβη

κι᾿ ἀλλαχοῦ τοῦ ἔπους κεῖται

αὐτὸς καλὰ σ᾿ ἐσέβηκεν τώρα νὰ σὲ γκρεμίσῃ

στίχ. 49. 1725.

[6] Ἐν τῷ βίῳ Συμεὼν τοῦ κατὰ Χριστὸν σαλοῦ (P. G. 111. 637) λέγεται ὅτι ὁ μακάριος ἐξῆλθε πρὸς τὴν πάλην εἰς τὸ μέσον· καὶ ἐν τῷ κατὰ Λύβιστρον καὶ Ροδάμνην ἐπυλλίῳ (στίχ. 2022, Wagner, Trois poèmes σ. 299) κεῖται

τοῦ νὰ καβαλλικεύσωμεν νὰ ἐβγοῦμεν εἰς τὴν μέσην

φέρεται δὲ καὶ ἐν τῇ διηγήσει τοῦ Διγενῆ τοῦ Πετρίτση

κι᾿ εἶν᾿ ἐντροπή μας μετὰ σὲν κι᾿ οἱ τέσσερις νὰ βγοῦμεν

(Sp. Lampros, Romans Grecs στίχ. 2585 σ. 216).

[7] Τὸ θέατρον ἠνοίχθη καὶ ὁ ἀθλητὴς κατέβη πρὸς τὰ παλαίσματα, Χρυσόστομος, P. G. 64. 521

καὶ τὸ φαρίν μου πιλαλῶ κατέβην πρὸς ἐκεῖνον

Ἐπ᾽ ἴσης εἰς ἀγωνιστικὰς φράσεις ἀνακτέα τὸ ἐμβαίνειν καὶ ἐκβαίνειν, τὸ κρούειν καὶ λαμβάνειν ἢ δοῦναι καὶ λαβεῖν [1], ὅπερ ἐπὶ τὸ Ἑλληνικώτερον ἐν ἁγιολογικῷ κειμένῳ φέρεται «εἰσελθεῖν καὶ ἐξελθεῖν καὶ λαβεῖν καὶ δοῦναι [2].

Πᾶσαι σχεδὸν αἱ ἀνωτέρω φράσεις σῴζονται καὶ μέχρι σήμερον εἴτε ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ εἴτε καὶ ἐν ποιήμασιν. Οὕτω συχνότατα λέγομεν ὅτι ὁ παλαίων «ἔσκασε κάτω» τὸν ἀντιπαλαίοντα ἢ ὅτι «καταπονεῖ» αὐτόν, ἤτοι ὑπερτερεῖ αὐτοῦ ἐν τῇ πάλῃ. Ἐπ᾽ ἴσης μεταχειριζόμεθα συχνὰ καὶ τὸ «βάνω κάτω», ἀντὶ τοῦ ἀρχαίου καταβάλλω. Ἀλλὰ καὶ τὸ (ἐ)ξαλείφω φέρεται σήμερον ἐν Ἑρμουπόλει λεγόμενον ἐπὶ τοῦ νικῶντος καὶ κερδίζοντός τινα ἐν οἱῳδήποτε παιγνίῳ. Προσέτι κατὰ τὸ ἐμβαίνω εἰς ἀγῶνα συχνότατα λέγομεν σήμερον «μπαίνω ᾽ςτὰ αἵματα» ἤ «᾽τὰ μαχαίρια», ἤτοι ἰσχυρῶς διαπληκτίζομαι πρός τινα, τὸ δὲ «ἔμπα του» καὶ ἐν Χίῳ «ἔμπα τα» κοινολεκτεῖται ἀντὶ τοῦ ἀνταγωνίσθητι, ἀντιμετώπισον αὐτόν [3].

Οὐ μόνον δὲ τὸ ἐμβαίνω (μπαίνω) εὐχρηστεῖ νῦν, ἀλλὰ καὶ τὸ σεβαίνω καὶ σεμπαίνω [4] καὶ σωμπαίνω [5] λεγόμενον κα᾽ ἀπομπαίνω [6]. Καὶ τοῦ ἐκβαίνω δὲ (βγαίνω) γίνεται χρῆσις νῦν, ἀφ᾽ οὗ τὸ «δέ μου βγαίνει κἀνεὶς» συνωνυμεῖ τῷ οὐδεὶς ὑπερτερεῖ ἐμοῦ, καὶ τὸ παραβγαίνω δὲ εἰς τὰς Κυκλάδας καὶ ἀλλαχοῦ σημαίνει ἀνθαμιλλώμενος ὑπερβάλλω.

Καὶ ὁ συνδυασμὸς δὲ τοῦ ἐμβαίνειν καὶ ἐκβαίνειν εἶναι συνηθέστατος σήμερον εἰς τὰ δημοτικὰ ἡμῶν ποιήματα πβ.

᾽ς τὸ ἔμπα χίλιους σκότωσε (ἔκοψε) ᾽ς τὸ ἔβγα δυὸ χιλιάδες.

Καὶ τὸ δοῦναι δὲ καὶ λαβεῖν, ὡς «δώσαμε καὶ πήραμε», ἀντὶ τοῦ πολλὰς κατεβάλομεν προσπαθείας, πολύλεκτον τυγχάνει.

ΟΙ ΘΕΑΤΑΙ

Οἱ Βυζαντινοί, φιλοθεάμονες ὄντες, εὐχαρίστως παρηκολούθουν τὰ διάφορα θεάματα καὶ ἀγωνίσματα, καὶ μάλιστα τοὺς ἱπποδρομικοὺς ἀγῶνας, προκαλοῦντες τὰς σφοδρὰς διαμαρτυρίας τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἰδίᾳ τοῦ Χρυσοστόμου, ὅστις ἐπανειλημμένους ἀπήγγειλε λόγους ἀποτρέπων τὸ ἐκκλησίασμα ἀπὸ τῆς τοιαύτης συνηθείας.

Ὅταν λοιπὸν ἐπρόκειτο νὰ τελεσθῶσιν ἱπποδρομικοὶ ἢ ἄλλοι ἀγῶνες, ἀπὸ βαθείας πρωΐας ἐλάμβανον οἱ πολῖται τὴν πρὸς τὸ στάδιον ἄγουσαν, διαγκωνιζόμενοι, ἵνα καταλάβωσι μίαν θέσιν. Ὁ διὰ τῆς ἀγορᾶς τότε διερχόμενος οὐδὲν ἄλλο ἔβλεπεν ἢ ὁμάδας ἀνθρώπων πρὸς τὸ στάδιον διευθυνομένας [1]. Οὐδὲν πρὸς τοὺς θεατάς, ἂν ἐπὶ ὥρας ἔμενον προσηλωμένοι εἰς τὰς θέσεις των βρεχόμενοι ἢ ἐκτιθέμενοι εἰς τὰς ἡλιακὰς ἀκτῖνας [2], ἡ ἐκ τῆς θέας εὐχαρίστησις ἐξουδετέρου πᾶσαν κακουχίαν.

Καὶ ἔσπευδον πρὸς θέαν τῶν ἀγώνων διαφόρου ἡλικίας καί τάξεως καὶ φύλου ἄνθρωποι. Ἐκεῖ ἔβλεπες παρακαθήμενον μετὰ τοῦ νέου τὸν γέροντα μετὰ τοῦ πλουσίου καὶ ἀξιωματούχου τὸν πένητα καὶ τὸν ἁπλοῦν ἀστόν, παρὰ τοὺς ἄνδρας τὰς γυναῖκας, παρὰ τὸν λαϊκὸν τὸν κληρικόν [3].

Ἀληθὲς εἶναι ὅτι δὲν ἐθεωρεῖτο πρέπον νὰ παρακολουθῶσι τὰ τοιαῦτα θεάματα αἱ σεμναὶ γυναῖκες — αἱ κοιναὶ συνήθως τὰ παρηκολούθουν — ἐπ᾽ ἴσης ὅμως βέβαιον εἶναι ὅτι συχνὰ καὶ αὗται μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν πρὸς θέαν ἀνεμιγνύοντο μὴ προσέχουσαι πολὺ καὶ εἰς τὰς διατάξεις τῶν νόμων, οἵτινες καὶ τὸ διαζύγιον ἐπέτρεπον, ἂν παρηκολούθουν αὗται τὰ ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ θεάματα ἀκόντων ἢ ἀγνοούντων τῶν συζύγων [4].

Μόνον εἰς τὰ ἐν Ἀντιοχείᾳ Ὀλύμπια, ὡς κατὰ τὴν παλαιὰν ἐποχὴν καὶ

(Τὰ κατὰ Λύβιστρον καὶ Ροδάμνην στίχ. 2041.) Τὸ κατεβαίνειν ἐπὶ τῆς σημασίας ταύτης συχνότατα ἀναφέρεται καὶ ἐν τῇ Ἀχιλληΐδι

ἀλλὰ ἐκατέβη ἀπάνω του, κρούει τον κονταρέαν
μὴ νὰ κατέβουν εἰς αὐτόν, μὴ νὰ τὸν πολεμήσουν

στίχ. 1494, 1519 (Hesseling). Πρβ. καὶ τοὺς στίχους 508, 550, 1468, 1494, 1519, 1523. καὶ ἐν τῷ ἐθνικῷ ἡμῶν ἔπει ὁ Διγενὴς

κι᾽ αὐτὸς ἐκαβαλλίκευσεν εἰς αὐτὸν καταβαίνει
κι᾽ ὁ Μιλιμίτζης ὁ ληστὴς ἐπάνω μου ἐκατέβην

στίχ. 938, 1444. Πρβ. καὶ τοὺς στίχους 44, 618, 767.

[1] Ἐκ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πληγὰς δοῦναι καὶ λαβεῖν. Ἡ φρ. συνήθης καὶ ἐν τῷ ἐθνικῷ ἡμῶν ἔπει

κι᾽ ἀπὸ τὸν κτύπον τὸν πολὺν κι᾽ ἀπὸ τὸ δὸς καὶ λάβε
οἱ κάμποι φόβον εἴχασι καὶ τὰ βουνιὰ ἠδονοῦσαν
καὶ τότε ἀπομερίμνησα τὸ κρούειν καὶ λαμβάνειν

στίχ. 37. 1182. Πρβ. καὶ τοὺς στίχ. 688 καὶ 1259

ὁ στρατός σου ἦτον χωρικὸς τοῦ κρούειν καὶ λαμβάνειν

Διήγ. τοῦ Διγενῆ Δ΄ 677 (Legrand.)

[2] Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου, Ὁμιλίαι (ὁμιλία ΚΖ΄. Migne, P. G. 34. 701.)

[3] Ἐν Μαδύτῳ λέγουσι καὶ «γιὰ τὰ σένα μπῆκα», ἤτοι χάριν σοῦ διεπληκτίσθην. Ἐν Καρδαμύλοις τῆς Χίου «ἐγὼ θὰ τά μπω» σημαίνει ἐγὼ θὰ ἐπιχειρήσω, θὰ τολμήσω. Ἐν Καρπαθιακῷ ποιήματι φέρεται ὁ στίχος·

ἐμπῆκε κι᾽ ἐπολέμησε σ᾽ οὖλα τὰ βιλαέτια.

[4] *Κι᾽ ἂν εἶναι χίλιοι κι᾽ ἑκατὸ σέμπα τους μοναχός σου*

στίχ. δημώδους ποιήματος Καλλιπόλεως.

[5] Ὡς ἐν Κύπρῳ ἔνθα τὸ «τοῦ σώμπηκε γιὰ καλὰ» σημαίνει τὸν ἐπλησίασε καὶ τοῦ ἔδειξε τὴν δύναμίν του.

[6] Οὕτως ἐν Ἀπυράνθῳ τῆς Νάξου καὶ Θήρᾳ Ν. Πεταλᾶ, Ἰδιωτικὸν σ. 29.

[1] Χρυσόστομος, P. G. 54. 662.

[2] J. Vance, Beiträge σ. 57.

[3] Χρυσόστομος, P. G. 51. 68, 63. 65.

[4] Πβ. τὰς σχετικὰς νεαρὰς τοῦ Ἰουστινιανοῦ (Zachariae von Lingenthal Imperatoris Justiniani novellae quae vocantur 1,300, 2,218 καὶ πβ. καὶ τὸν Πρόχειρον νόμον 11. ια΄.

εἰς τὰ ἐν Ἤλιδι, ἀπηγορεύετο αὐστηρῶς νὰ θεῶνται τοὺς ἀγῶνας καὶ γυναῖκες, τῆς σωφροσύνης χάριν [1].

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς κληρικούς, λέγομεν ὅτι ἀπετρέποντο καὶ οὗτοι, ἐπὶ ποινῇ ἀφορισμοῦ, τῶν τοιούτων θεαμάτων [2], παρὰ τὰς ἀπαγορεύσεις ὅμως βέβαιον εἶναι ὅτι κατὰ διαφόρους ἐποχὰς παρίσταντο, εἰς τὸ στάδιον.

Καθήμενοι δ᾽ ἐπὶ τῶν ἑδωλίων οἱ θεαταὶ οὐ μόνον παρηκολούθουν τοὺς ἀγωνιζομένους, ἀλλὰ καὶ θαυμασταὶ τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου ἀγωνιστοῦ γινόμενοι μετὰ ζωηρότητος ἐξεδήλουν τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ συμπάθειαν [3] στοιχηματίζοντες [4] μάλιστα καὶ διὰ τὴν ἐπιτυχίαν αὐτοῦ, ἐπιτρεπομένου τότε τοῦ στοιχήματος διὰ τὴν πάλην, τὸν δρόμον, τὸν ἀκοντισμόν, τὸ ἅλμα καὶ τὴν σφαιροβολίαν, διότι τὰ ἀγωνίσματα ταῦτα ἐγίνοντο ἀνδρείας ἕνεκα [5]. Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι τὸ ποσὸν τοῦ στοιχήματος ἦτο ὡρισμένον μὴ δυνάμενον κατὰ τὴν Ἰουστινιάνειον νομοθεσίαν νὰ ὑπερβῇ τὸ ἓν χρυσοῦν νόμισμα διὰ τοὺς πλουσίους [6].

Τὸ ἐνδιαφέρον ὡς εἰκός, αὐτὸ τῶν θεατῶν δὲν ἀπήρεσκεν εἰς τοὺς ἐν τῷ στίβῳ ἀγωνιζομένους, οἵτινες τόσον προθυμότερον μετεῖχον τοῦ ἀγῶνος, ὅσον πλείονας θαυμαστὰς εἶχον [7].

Ἐκορυφοῦτο δὲ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν θεατῶν μάλιστα, ὅταν ἔμελλε ν᾽ ἀγωνισθῇ ἀθλητής τις τῶν ἐπιφανῶν. Τότε προσηλοῦντο ἐπ᾽ αὐτοῦ τὰ βλέμματα χιλιάδων θεατῶν προσπαθούντων νὰ μὴ τοὺς διαφύγῃ οὐδεμία τοῦ ἀγῶνος λεπτομέρεια [8].

Ἡ παρακολούθησις ὅμως τῶν διαφόρων φάσεων τοῦ ἀγῶνος δὲν ἐγίνετο ἄνευ ἐκδηλώσεων· ἄλλοι ἐφώναζον ἐπιδοκιμάζοντες καὶ θαυμάζοντες, ἄλλοι ἐφιλονίκουν ὑπὲρ τοῦ εὐνοουμένου πρὸς τοὺς ἀντιθέτους [9], ἄλλοι ἐνθουσιῶντες ἐχειροκρότουν [10], ἄλλοι ἐνθαρρύνοντες τὸν ἀγωνιζόμενον καὶ πρὸς τὴν

[1] Βασιλείου Σελευκείας, Λόγος εἰς τὰ Ὀλύμπια P. G. 85. 309.

[2] Ἰδὲ καὶ τὸν ΙΕ´ κανόνα τῆς ἐν Καρθαγένῃ συνόδου καὶ τὸν 51ον τῆς ΣΤ´, ἐν Τρούλλῳ οἰκουμενικῆς (Ῥάλλη - Ποτλῆ, Σύνταγμα 2.356, 425, 3.331).

[3] Χρυσόστομος, P. G. 63. 116.

[4] Τῶν στοιχημάτων τούτων μετεῖχον καὶ κληρικοί, ἐνίοτε.

[5] Πανδέκται 11. 5. 2. 1.

[6] Ἔπιθι Ῥάλλη - Ποτλῆ, Σύνταγμα 1.328.

[7] Χρυσόστομος, P. G. 54. 587.

[8] Χρυσόστομος, P. G. 59. 24. Οἱ Βυζαντινοί, καὶ μάλιστα οἱ κάτοικοι τῆς πρωτευούσης, εὐχαρίστως ἔβλεπον ἀθλητὰς δημοσίᾳ τὴν ἑαυτῶν ῥώμην ἐπιδεικνύοντας. Οὕτω, κατὰ τοὺς συνεχίζοντας τὸν Θεοφάνη, μετὰ πολλῆς τιμῆς ὑπεδέχθησαν καὶ πάλιν εἰς τὴν πατρίδα ἐξέπεμψαν Ἀσώτιόν τινα «ὃς ἦν ἀνὴρ ἐπὶ ῥώμῃ ὀνομαστότατος, ὅν φασι σιδηρᾶν ῥάβδον ἐκ τῶν ἄκρων ἑκατέραις χερσὶ κρατοῦντα τῇ ὑπερβαλλούσῃ ἀλκῇ διακάμπτειν καὶ πρὸς τὸ κυκλικὸν σχῆμα μετάγειν τῆς ἀντιτύπου τοῦ σιδήρου φύσεως τῇ βίᾳ τῶν χειρῶν ὑπεικούσης». (Οἱ συνεχίζοντες τὸν Θεοφάνη 722.20, 879.20). Ἦτο δῆλα δὴ ὁ Ἀσώτιος ὁ Κουταλιανὸς τῶν χρόνων του.

[9] Χρυσόστομος, P. G. 54. 587.

[10] Νικηφόρου πρεσβυτέρου Κωνσταντινουπόλεως, Βίος Ἀνδρέου τοῦ κατὰ Χριστὸν σαλοῦ P. G. 111. 636.

νίκην πλησιάζοντα [1] τοῦ ἐφώναζον «ἔτι μικρόν», μικρὰν δῆλα δὴ ἀκόμη κατάβαλε προσπάθειαν καὶ ἀσφαλῶς θ᾽ ἀναδειχθῇς νικητής [2], ἄλλοι ἐπήνουν τὸν εὐδοκίμως ἀγωνιζόμενον καὶ ἄλλοι τοὐναντίον ἀποτυγχάνοντα τὸν ὠνείδιζον [3], ἄλλοι μετὰ τὴν νίκην τοῦ εὐνοουμένου των ἐπήδων ὑπὸ χαρᾶς καὶ στρεφόμενοι πρὸς τοὺς ἀντιθέτους τοὺς ἐφώναζον «ἐξηλείψαμεν ὑμᾶς, κατεβάλομεν ὑμᾶς [4]».

Ὁποῖος θόρυβος καὶ ὁποῖαι ἀντεγκλήσεις καὶ συμπλοκαὶ ἐγίνοντο κατὰ τοὺς ἱππικοὺς ἀγῶνας εἶναι γνωστὸν καὶ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπαναλάβωμεν ἐνταῦθα τὰς πολλὰς σχετικὰς τῶν συγγραφέων μαρτυρίας.

Συνελόντι εἰπεῖν διὰ τοὺς ἀνωτέρω λόγους ἐν καιρῷ τῶν ἀγώνων ἐπεκράτει ἐρεθισμὸς ἐν τῷ σταδίῳ· νέοι συνεπλέκοντο πρὸς γέροντας καὶ οὗτοι πάλιν πρὸς τοὺς νέους μὴ ἐντρεπόμενοι τὴν πολιάν των, βλασφημίαι ἑκατέρωθεν ἐξετοξεύοντο, οἱ πολῖται οἱ πρότερον ἤρεμοι ἐδιχογνώμουν καὶ ἐν γένει ἐκηρύσσετο πόλεμος ἀνένδοτος παρὰ πάντων κατὰ πάντων [5].

Καὶ προσεπάθει μὲν νὰ τηρήσῃ διὰ τῶν ὀργάνων του τὴν τάξιν ὁ ἐμπεπιστευμένος τὴν τήρησιν αὐτῆς ἔπαρχος [6], δὲν τὸ κατώρθωνεν ὅμως πάντοτε.

Καὶ ἐν ᾧ οὕτως ἐθορύβουν οἱ θεαταί, ὑπῆρχον καὶ οἱ μετ᾽ ἰδιαιτέρας προσοχῆς τὸν ἀγῶνα παρακολουθοῦντες· αὐτοὶ ἦσαν οἱ παιδοτρῖβαι, οἵτινες παρὰ τὴν κόνιν καθήμενοι [7], παρεῖχον εἰς τοὺς ἀγωνιζομένους ἀθλητὰς καὶ μαθητάς των τὴν ἀπὸ τῶν λόγων βοήθειαν, φωνάζοντες εἰς αὐτοὺς πῶς ἔπρεπε τοῦ ἀντιπάλου «χεῖρα κατασχεῖν, σκέλος ἑλκύσαι, νῶτα λαβεῖν» καὶ τὰ ὅμοια [8].

Καὶ αὐτὰ μὲν μέχρι τῆς νίκης· ὅταν δ᾽ ἀνεκηρύσσετο ὁ νικητής, τότε οἱ θαυμασταὶ αὐτοῦ παραλαμβάνοντες τὸν κατεφίλουν [9] καὶ ἀνυψοῦντες ἐπὶ τῶν χειρῶν μετὰ πολλῆς εὐφημίας τὸν ὡδήγουν εἰς τὴν οἰκίαν του [10] χειροκρο-

[1] Χρυσόστομος, P. G. 51. 300, 62. 309. 378.

[2] Χρυσόστομος, P. G. 64. 560. Ὅπως δῆλα δὴ ἤδη ἀπὸ τῶν Ὁμηρικῶν χρόνων Πβ. Ψ. 766 ἑξ. ἴαχον δ᾽ ἐπὶ πάντες Ἀχαιοὶ νίκης ἱεμένῳ, μάλα δὲ σπεύδοντι κέλευον. Ἔγραψε δὲ καὶ ὁ Ἰσοκράτης (Εὐαγόρ. κ. 32) «ὥσπερ ἐν τοῖς γυμνικοῖς ἀγῶσιν οἱ θεαταί· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι παρακελεύονται τῶν δρομέων οὐ τοῖς ἀπολελειμμένοις, ἀλλὰ τοῖς περὶ τῆς νίκης ἀγωνιζομένοις» J. Krause, Olympia σ. 192-193. Καὶ νῦν ἐπὶ παρομοίας περιπτώσεως λέγομεν «λιγάκι ἀκόμα».

[3] Χρυσόστομος, P. G. 59. 96.

[4] Χρυσόστομος, P. G. 62. 378.

[5] Βασιλείου Σελευκείας, Λόγος εἰς τὰ Ὀλύμπια, P. G. 85. 312 313.

[6] Πανδέκται, 1. 12. 12.

[7] Εἰς τοὺς γυμναστὰς καὶ παρ᾽ ἀρχαίοις ἦτο ἰδιαιτέρα θέσις ὡρισμένη· ὁ Παυσανίας (5. 6. 5) ὁμιλεῖ διὰ τὸ ἔρυμα ἐν ᾧ τοὺς γυμναστὰς ἔχουσιν ἀπειλημμένους J. Krause, Olympia 195.

[8] Χρυσόστομος, P. G. 50. 422, 51. 180, 54. 587. J. Vance, Beiträge σ. 56.

[9] Νικηφόρου πρεσβυτέρου Κωνσταντινουπόλεως, Ἔνθ᾽ ἀν.

[10] Χρυσόστομος, P. G. 48. 984.

τοῦντες καὶ ἐνίοτε λαμπαδηφοροῦντες [1], ἐν ᾧ ὁ κήρυξ, ὅταν διὰ τῆς ἀγορᾶς διήρχοντο ἐκήρυττε σιωπὴν εἰς τὰ πλήθη [2].

Καὶ κατὰ τὸ τορνεμέντον δέ, ὡς πληροφορεῖ Νικηφόρος ὁ Γρηγορᾶς, «μετὰ τὴν τοῦ ἀγῶνος διάλυσιν ἀπολαμβάνοντες ἑκάτερα τὰ μέρη τὸν σφῶν αὐτῶν ἡγεμόνα ἄγουσι προπορεύοντες εὐρύθμως καὶ κατὰ συζυγίαν ἐκ διαστήματος ἄχρις οὗ συμπέπτωκε καταλύειν ἑκάτερον (ἀρχηγὸν ὁμάδος) ἔνθα προπίνων ἐκεῖνος ἅπασιν οἴνου κρατῆρα καὶ δεξιὰν ἑκάστῳ προτείνων οἴκαδε ἀπαλλάττεσθαι πάντας κελεύει» [3].

ΑΛΛΑ ΑΓΩΝΙΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΓΩΝΙΣΤΙΚΑ ΠΑΙΓΝΙΑ

Ο ΑΚΟΝΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΤΟΞΕΙΑ

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ἀγωνισμάτων, τῶν ἐπισήμων, ἦσαν ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς καὶ ἄλλα, ἐν οἷς καὶ ὁ ἀκοντισμός. Λέγοντες δ᾽ ἀκοντισμὸν δὲν πρέπει νὰ ἀπατώμεθα καὶ νὰ ἐννοοῦμεν μόνον τὴν δι᾽ ἀκοντίου βολήν [4], ἀλλὰ καὶ τὴν τοξείαν, διότι οἱ Βυζαντινοὶ ὡς ἀκόντιον ἐχαρακτήριζον καὶ τὸ τόξον καὶ πᾶν καθ᾽ ὅλου βαλλόμενον [5].

Οὕτως ἔχοντος τοῦ πράγματος, θὰ ὁμιλήσωμεν πρῶτον περὶ τοῦ κυρίως ἀκοντισμοῦ καὶ κατόπιν περὶ τῆς τοξείας.

Ὁ ἀκοντισμὸς ἦτο προσφιλὲς τότε ἀγώνισμα, ἀλλὰ καὶ ὠφέλιμον καὶ ἀναγκαῖον. Οἱ νέοι δῆλα δὴ οὐ μόνον ὡς στρατιῶται ἠσκοῦντο εἰς τὴν δι᾽ ἀκοντίου εὐθυβολίαν, ἥτις κατὰ τὰς μελλούσας μάχας τοῖς ἦτο χρήσιμος, ἀλλὰ καὶ τὴν περὶ τὸν ἀκοντισμὸν ἱκανότητα ἐχρησιμοποίουν κατὰ τὴν θήραν, ὅταν μεγάλα ἐθήρευον ζῷα, πολλοὺς οὕτω κινδύνους διαφεύγοντες [6].

Προκειμένου περὶ τοῦ ἀκοντισμοῦ, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν ἀπετέλει μέρος τοῦ πεντάθλου, ἀγνοοῦμεν ἀρκετά. Δὲν μᾶς λέγεται, φέρ᾽ εἰπεῖν, ὁποῖον ἦτο τότε τοῦ ἀκοντίου τὸ μῆκος, ποῖος ἦτο ὁ τρόπος τῆς βολῆς αὐτοῦ, ἂν ἡ βολὴ αὕτη ἦτο εἰς μῆκος ἢ ἐπὶ σκοπόν — καίτοι περὶ τοῦ δευτέρου ἔχομεν σαφεῖς πως νύξεις [7] — ἂν ὁ ἀγωνιζόμενος τὸ ἔρριπτε πεζὸς ἢ ἔφιππος [8]

[1] Χρυσοστόμου, P. G. 63. 43.

[2] J. Vance, Beiträge σ. 56.

[3] Νικηφόρου Γρηγορᾶ, Ἱστορ. 483.

[4] Οἱ Βυζαντινοὶ συγχέουσι τὸ ἀκόντιον καὶ τὸ δόρυ, πολλάκις τὸ ἓν ἀντὶ τοῦ ἄλλου μεταχειριζόμενοι.

[5] Ὁ ροπάλοις τυπτηθεὶς ἢ λίθοις ἢ ἄλλῳ τινὶ ἀκοντίῳ. Σύνοψις Φ. 6. 1. (Zachariae v. Lingenthal JGR. 5. 669.) Ἀκόντιον λέγεται οὐ μόνον τὸ ἀπὸ τόξου, ἀλλὰ καὶ τὸ ὁπωσοῦν βαλλόμενον. Σύνοψις P 1. 6, Σύνοψις minor P. ι′. (Zach.v. Lingenthal JGR. 2.216, 5.582.)

[6] Περὶ Κωνσταντίνου τοῦ Η′ λέγει ὁ Ψελλός, (Χρονογραφία Κ. Σάθα, Μεσ. Βιβλ. 4. 28.) ὅτι «μάλιστα πρὸς θήρας ἀπομάχεσθαι δεινότατος ἦν· διὰ ταῦτα οὖν τοξεύειν τε ἐμμεμαθήκει καὶ ἀφιέναι δόρυ».

[7] Βλ. τὰς κατωτέρω μαρτυρίας.

[8] Οἱ ἀρχαῖοι κατὰ τὸν ἀκοντισμὸν ἔρριπτον τὸ ἀκόντιον εἰς μῆκος, ἐφρόντιζον ὅμως καὶ διὰ τὴν εὐθυβολίαν, εἶχον δὲ καὶ τὸ ἀφ᾽ ἵππου ἀκοντιζειν, Pauly-Wissowa, RE ἐν λ. ἀκόντιον σ. 1184.

καὶ ἂν τοῦτο εἶχεν αἰχμὴν ἢ ὄχι, καίτοι βέβαια ὑπὲρ τοῦ πρώτου συνηγορεῖ ἡ μνεία φόνου κατὰ τὸ ἀγώνισμα ὡς καὶ ἡ ὕπαρξις ἀκοντίου ἄνευ πόρπης κατὰ τοὺς ἀσιδήρους διαδορατισμούς, περὶ ὧν κατωτέρω.

Ὅπως ἂν ἔχῃ, τοῦ ἀκοντισμοῦ μνεία γίνεται ἐν ταῖς Εἰσηγήσεσιν. Ἐκεῖ λέγεται ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν ὅτι τὸ ἀγώνισμα ἐγίνετο ἐν κάμπῳ, ὁ δὲ φονεύων κατ᾽ αὐτὸ παρερχόμενον ὑπέκειτο τῷ Ἀκουιλίῳ νόμῳ, ἐκτὸς ἂν ὁ παθὼν παρὰ καιρὸν διήρχετο ἐκεῖθεν [1], ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ ὅτι κατ᾽ αὐτὸ ἐπετρέπετο νὰ στοιχηματίζῃ τις [2].

Τὰς διατάξεις ταύτας βλέπομεν ἔπειτα μνημονευομένας καὶ ἐν τοῖς Βασιλικοῖς [3]. Βραδύτερον, κατὰ τὸν Θ′ αἰῶνα, ὁ Ἀχμὲτ ἐν τῷ Ὀνειροκριτικῷ του ὁμιλεῖ περὶ ἀνθρώπου ἀσκουμένου εἰς τὸ βάλλειν δόρυ κατ᾽ εὐθὺ [4] καὶ περὶ τοῦ Ἰωάννου Τζιμισκῆ παραδίδει Λέων ὁ Διάκονος ὅτι «ἀκοντισμοῖς πάντων κατηυμεγέθει» [5].

Ἀφ᾽ ἑτέρου Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος ἐπαινεῖται ἡ περὶ τὸ τοξάζεσθαι ἐπιτηδειότης [6] καὶ τοῦ Ἰωάννου πάλιν Τζιμισκῆ ἡ ἱκανότης περὶ τὴν ἔντασιν τοῦ τόξου [7]. Τόση ἦτο αὕτη, λέγει ὁ Κεδρηνός, ὥστε ἠδύνατο ὁ ἥρως ἀφίνων τὸ βέλος νὰ διαπεράσῃ αὐτὸ διὰ δακτυλίου [8]. Λέγει δὲ καὶ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ διὰ τὸν Νικηφόρον τὸν υἱὸν Ρωμανοῦ τοῦ Ἀργυροῦ ὅτι οὗτος προεκάλει τὸν θαυμασμόν, ὅταν ἔρριπτε τὸ βέλος [9].

Εἰς τὰς ἀνωτέρω περιπτώσεις ἀληθὲς εἶναι ὅτι δὲν γίνεται λόγος περὶ ἀγωνίσματος τοξείας, πάντως ὅμως ὑπονοεῖται τοῦτο. Σαφῶς περὶ ἀγωνίσματος τοιούτου ὁμιλεῖ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς του ὁ Ἰουλιανὸς (ἐπιστ. 40 σ. 541 Hertlein) λόγον ποιούμενος περὶ τοξότου «ὃς κἂν μὴ τὸν ἀντίπαλον ἔχῃ, πάντως εἰς τὸ καίριον ἀεὶ τὴν χεῖρα γυμνάζει»· βραδύτερον κατὰ τὸν ΙΓ′. αἰῶνα Δημήτριος ὁ Χωματιανὸς λέγων ὅτι ἐν ἡμέρᾳ ἑορτῆς χωρικοὶ ἠγωνίζοντο· «ἦν δὲ ἡ παιδιὰ τόξον ἐντείνειν, βέλη ἑτοιμάζειν ἐν τούτῳ καὶ τὸν ὁροθετηθέντα σκοπὸν φιλονεικεῖν βάλλειν ἢ ὑπερβάλλειν ταῖς ἀφέσεσι τῶν βελῶν» [10], ὁπόθεν σαφῶς φαίνεται ὅτι ἡ τοῦ τόξου βολὴ ἦτο καὶ εἰς μῆκος καὶ ἐπὶ σκοπόν.

[1] Εἰσηγήσεις 4. 3. 4, Ἐπαναγωγὴ aucta 43. 20 (Zach. v. Lingenthal JGR. 4. 335). Ἀλλὰ καὶ τότε πάλιν ἐπεβάλλετο ποινή, ἂν ἀπεδεικνύετο ὅτι ὁ βαλὼν ἐπίτηδες ἠκόντισε τὸν φονευθέντα.

[2] Πανδέκται 11. 5. 2. 1.

[3] Βασιλικὰ 9. 4.

[4] Ἀχμέτ, Ὀνειροκρ. κεφ. 155 (σ. 113. 24.)

[5] Λέοντος Διακόνου, Ἱστορ. 97. 4.

[6] Γενεσίου, Βασιλειῶν 126. 10.

[7] Λέοντος Διακόνου, Ἱστορ. 97. 4.

[8] Κεδρηνοῦ, Ἱστορ. 2. 416.

[9] Ἄννης Κομνηνῆς, Ἀλεξιὰς 446. 10.

[10] Δ. Χωματιανοῦ, Περὶ τοῦ ἀκουσίως τὸν οἰκεῖον παῖδα ἀνελόντος, (Pitra, Analecta sacra et classica 6.533. 3).

Η ΑΡΣΙΣ ΒΑΡΩΝ

Τὴν σωματικὴν ῥώμην Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος ἐξαίρων ὁ Γενέσιος γράφει· «ἐν δὲ ταῖς κατὰ κυνηγεσίαν καὶ σφαιρισμὸν ἀχθοφορίαν τε καὶ πρὸς ἅλματα γενναιότησι πάνυ περιδέξιος ἦν» [1].

Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου καὶ ἐκ στίχων Ἀκριτικοῦ Κυπριακοῦ ποιήματος, ἐν οἷς φέρεται ὅτι ὁ ἥρως

ηὗρε καὶ τοὺς Σαρακηνοὺς δικίμιν κι' ἀσηκώναν
ἄλλος σηκώνει πιθαμὴν κι' ἄλλος σηκώνει πῆχυν
τέλεια του ὁ καλύτερος 'ς τὰ στήθη τοῦ ἀνθρώπου [2]

φαίνεται, ὅτι τὸ ἀγώνισμα τῆς ἄρσεως τῶν βαρῶν, δοκίμιν [3] καλούμενον, ἦτο σύνηθες παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς [4], εἰκασία, ἣν ὑποστηρίζουσιν ἀφ' ἑνὸς μὲν τὰ ἐκ διαφόρων τόπων νεοελληνικὰ ποιήματα τὰ μνείαν τοῦ δοκιμίου ποιούμενα [5], ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ τέλεσις τοῦ ἀγωνίσματος τούτου ἐπισήμως καὶ νῦν ἔτι ἐν Κύπρῳ ἔνθα ἱκανὸς καὶ ἰσχυρὸς θεωρεῖται ὁ μετεωρίσας τὸ διτὄίμιν (βαρὺν λίθον) διὰ τῆς ἑτέρας τῶν χειρῶν ἢ καὶ δι' ἀμφοτέρων ὑπὲρ τοὺς ἄλλους. Ἀνδρειότατος μάλιστα θεωρεῖται ἐκεῖ ὁ ρίψας τὸ διτὄίμιν «τοῦ νώμου του», ἤτοι ὁ ὑψώσας αὐτὸ μέχρι τοῦ ὤμου του καὶ ρίψας ἔπειτα αὐτὸ ὄπισθέν του.

Ὅτι δὲ τὸ ἐθνικὸν τοῦτο ἀγώνισμα ἦτο καὶ ἀρχαῖον καθίσταται φανερὸν ἐκ τοῦ ὅτι ἐν Θήρᾳ μὲν εὑρέθη λίθος βάρους 375 ὀκάδων, ὅν, κατ' ἐπιγραφὴν ἐπιγεγραμμένην ὕψωσεν, ἀπὸ τῆς γῆς Εὐμάστης ὁ Κριτοβούλου εἰς δὲ τὸ Πελόπειον τῆς Ὀλυμπίας εὑρέθη λίθος βάρους 123,5 χιλιογράμμων, ὅν, κατὰ ἐγκεχαραγμένην ἐπιγραφήν, ὁ Βύβων ὕψωσεν διὰ τῆς ἑτέρας χειρὸς μέχρι τοῦ ὕψους τῆς κεφαλῆς [1].

[1] Γενεσίου, Βασιλειῶν 126. 13.

[2] Α. Σακελλαρίου, Κυπριακὰ 2.9 Ν. Πολίτου, Μελέτη ἐπὶ τοῦ βίου 2. 524.

[3] Διότι κατ' αὐτὸ ἐδοκιμάζετο ἡ ἱκανότης περί τι. Ἀνωτέρω, ἐν τῷ περὶ ἅλματος μέρει, εἴδομεν ὅτι οἱ Σαρακηνοὶ ἐπηδοῦσαν δοκίμιν, ἐνταῦθα σηκώνει τις δοκίμιν, ἔγραψε δὲ καὶ ὁ Δούκας (Ἱστορ. 270.3) περὶ Μωάμεθ τοῦ πορθητοῦ ὅτι εἶχε ράβδον χρυσῆν βαρεῖαν «ἣν αὐτὸς κατεσκεύασεν, ἵνα παίζῃ αὐτὴν ὡς δοκίμιον».

[4] Γνωστὸν εἶναι ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἀθληταὶ προπονούμενοι ἐσήκωνον βάρη, J. Krause, Die Gymnastik und Agonistik der Hellenen 2.657.

[5] Ἐν ποιήματι ἐκ Τήλου καὶ Νισύρου φέρεται·

καὶ πάνω 'ς τὸ δωμάτσι μας ἔχει βαρὺ δοκίμιν
κι' ἀπὼ τὸ πάρῃ πάνω του ἀ μείνῃ μὲ τὴν κόρην

ἐν ἑτέρῳ, γαμηλίῳ τούτῳ, ἐξ Ἠπείρου λέγει ἡ κόρη·

λιθάρ' ἔχου 'ς τὴν πόρτα μου, δοκίμι 'ς τὴν αὐλή μου
κι' ὅποιος τὸ σ'κώσ' ἀπὸ τ' ἐσᾶς, ἐκειὸς θὲ νὰ μὲ πάρῃ

τέλος ἐν ἄλλῳ ποιήματι (Ν. Πολίτου, Ἐκλογαὶ 70) φέρεται

μέσα ς' τὸ περιβόλι μου 'ς τὴ μέση τῆς αὐλῆς μου
μάρμαρον ἔχει ὁ ἀφέντης μου, δοκίμιν τῆς ἀγάπης
κι' ὅποιος βρεθῇ καὶ πιάσῃ το κι' ὀπίσω του τὸ ρίξῃ
ἐκεῖνος εἶν' ὁ ἄντρας μου κι' ἐγὼ ἡ ποθητή του

σκηνή, ἥτις ὑπενθυμίζει πως τοὺς μνηστῆρας καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσέως ἔντασιν τοῦ τόξου.

Η ΣΦΑΙΡΟΒΟΛΙΑ

Γνωστὸν τυγχάνει ὅτι ὁ σφαιρισμός, ὡς γυμναστικὸν παίγνιον, ἦτο συνηθέστατος παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι καὶ ἐξηκολούθησεν ὢν τοιοῦτος μέχρι καὶ τῶν πρώτων μ. Χ. αἰώνων. Κατὰ τὸν Β΄ ἐπὶ παραδείγματι αἰῶνα Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς γράφει· «ἀνδρῶν δὲ οἱ μὲν γυμνοὶ καὶ πάλης μετεχόντων, οἱ δὲ καὶ σφαίρᾳ τῇ μικρᾷ παιζόντων τὴν φαινίνδα παιδιάν, ἐν ἡλίῳ μάλιστα [2]». Ὥστε τότε ἀκόμη διὰ τῆς μαλακῆς μικρᾶς σφαίρας ἐπαίζετο ἡ φαινίνδα, καθ' ἣν, κατὰ Πολυδεύκη (Θ. 105) ρίπτων τις τὴν σφαῖραν ἐστοχάζετο μὲν ἑνός, ἄλλον δ' ἔπληττε.

Κατὰ τὸν αὐτὸν αἰῶνα ὁ Ἀρτεμίδωρος [3] πιστοποιεῖ ὅτι «φιλονίκως οἱ σφαιρίζοντες παίζουσιν, ὁσάκις δ' ἂν λάβωσι τὴν σφαῖραν τοσαυτάκις ἀντικρούουσι [4].» Γυμνάσιον μὲ σφαῖραν ἔπειτα ἀναφέρουσι καὶ τὰ ἑρμηνεύματα τοῦ Πολυδεύκους (σ. 215, Boucherie) καὶ ὁ Ἀμασ. Ἀστέριος (P. G. 40. 217).

Βραδύτερον, ὅταν ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος σχολιάζων τὴν ἐν Ὀδυσσείᾳ περιγραφομένην σκηνήν, καθ' ἣν ἡ Ναυσικᾶ ἐσφαίριζε μετὰ τῶν συντρόφων της, λέγῃ (1153.63) «ἐν τούτοις δὲ πρῶτα μὲν ῥητέον ὡς καὶ πάλαι ποτὲ τὸ σφαιρίζειν διὰ σπουδῆς ἤγετο» ἀφίνει σαφῶς νὰ ὑπονοηθῇ ὅτι σύνηθες ἦτο καὶ κατὰ τοὺς χρόνους του τὸ σφαιρίζειν.

Τὸ διὰ μικρᾶς σφαίρας γυμνάσιον μετὰ ταῦτα συνίστα καὶ ὁ Ἀκτουάριος [5].

Τώρα πῶς ἐπαίζετο ἡ μικρὰ σφαῖρα, δὲν λέγεται· ὅτι διὰ τῆς φρ. «τὸ διὰ μικρᾶς σφαίρας γυμνάσιον» ἐννοεῖται τὸ σημερινὸν φοὺτ - μπὸλ καὶ λόουν τέννις, ὡς ὑπεστηρίχθη [6], δὲν ἀποδεικνύεται.

Ὁ ἀοίδιμος Λάμπρος γράφων περὶ τῶν ἀγώνων παρὰ Βυζαντινοῖς παρατηρεῖ ὅτι λέγοντες σφαῖραν δὲν πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν κατὰ τὴν τότε ἐποχὴν τὴν σιδηρᾶν, τῆς ὁποίας γίνεται χρῆσις εἰς τὴν σφαιροβολίαν, ἀλλὰ τὴν μικράν, τὴν κοινῶς λεγομένην τόπι [7].

[1] Ε. Παυλίνη, Ἱστορία τῆς γυμναστικῆς σ. 268.

[2] Κλήμεντος, Παιδαγ. 3.10 (σ. 265. 13).

[3] Ἀρτεμιδώρου, Ὀνειροκρ. 4. 69 (σ. 244. 18).

[4] Καὶ ὁ Γαληνὸς δ' ἔγραψε περὶ τοῦ διὰ μικρᾶς σφαίρας γυμνασίου.

[5] Ἀκτουαρίου, Περὶ ἐνεργειῶν καὶ παθῶν τοῦ ψυχικοῦ πνεύματος βιβλ. 2. 11 (Ideler, Physici et medici Graeci minores 1. 374. 9). Βλ. καὶ J. Krause, Die Byzantiner des Mittelalters σ. 306.

[6] Τοῦτο ὑπεστήριξεν ὁ Ἀ. Ἀδαμαντίου ἐν τῷ ἄρθρῳ Ἑλλὰς τῆς Μεγ. Ἑλληνικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας σ. 973.

[7] Σπ. Λάμπρου, Οἱ γυμναστικοὶ ἀγῶνες παρὰ Βυζαντινοῖς (Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες τεῦχ. Μαρτίου - Ἀπριλίου 1896 σ. 59).

Τοῦτο δὲν εἶναι ἀκριβές. Διὰ νὰ γίνεται μνεία τῆς μικρᾶς σφαίρας, ἀσφαλῶς πρέπει νὰ ὑπῆρχε καὶ μεγάλη, βαρεῖα, πρὸς ἐπίδειξιν ἀνδρείας ῥιπτομένη. Ὅτι τοῦτο οὕτως ἔχει, δεικνύει τὸ ἐν τοῖς Πανδέκταις λεγόμενον ὅτι τὸ παίζειν ἐπὶ χρήμασιν ἀπαγορεύεται, ἐκτὸς ἄν τις ῥίπτῃ σφαῖραν, ὅπερ ἀνδρείας ἕνεκα γίνεται[1].

ΤΟ ΤΖΥΚΑΝΙΟΝ

Ἀγώνισμα διὰ σφαίρας, ὅπερ ὡς σφαιρισμὸς χαρακτηρίζεται, συχνὰ ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων. Ἐνταῦθα ὅμως πρόκειται περὶ εἰδικοῦ γυμναστικοῦ παιγνίου, ὅπερ εἶναι γνωστὸν καὶ μὲ τὸ ξενικόν του ὄνομα τζυκάνιον, ἀφ' οὗ tshu-gan Περσιστὶ σημαίνει ἐλαύνειν τὴν σφαῖραν[2].

Τὸ παιγνίδιον τοῦτο, τὸ ὁποῖον, ὡς ἐκ τῆς κατωτέρω περιγραφῆς θὰ φανῇ, εἶναι τὸ σημερινὸν polo, εἰσήχθη, φαίνεται, εἰς τὸ Βυζάντιον ἐκ τῆς Περσικῆς αὐλῆς, ἔνθα συνειθίζετο, καὶ δή, πιθανῶς, ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Β'[3], ὅστις καὶ εἰδικὸν στάδιον ἐν τοῖς ἀνακτόροις ἵδρυσεν, ὅπερ ὡς τζυκανιστήριον εἶναι γνωστὸν[4] καὶ ὅπερ καὶ ὡς σφαιροδρόμιον χαρακτηρίζεται[5], λέξις, ἥτις καὶ αὐτὸ τὸ παιχνίδιον δηλοῖ[6]. Ἦτο δὲ τὸ ἀγώνισμα[7] τοῦτο ἴδιον τῶν βασιλέων καὶ εὐγενῶν, ὡς σαφῶς δηλοῦσι τὰ κείμενα, τὰ ὁποῖα ὁμιλοῦσι περὶ αὐλῆς «ἔνθα μεθ' ἵππου σφαιρίζειν βασιλεῦσί τε καὶ

[1] Πανδέκται 11.5.2.1.

[2] Ἐάν τις ἴδῃ ὅτι ἐφ' ἵππου... ἐλαύνει τὴν σφαῖραν, ἤτοι τζυκανίζει Ἀχμέτ, Ὀνειροκρ. κεφ. 154 (σ. 112. 20). Ὑπάρχουσιν οἱ σχετίζοντες τὴν λ. πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν τυκάνη Βλ. Ἀδαμαντίου, Ἐνθ' ἀν. 973,

[3] Karl Roth, Sozial und Kulturgeschichte des byzantinischen Reiches σ. 59.

[4] Περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ τζυκανιστηρίου τούτου τοῦ ὑπὸ Θεοδοσίου τοῦ Β' ἱδρυθέντος καὶ καταστραφέντος ὑπὸ Βασιλείου τοῦ Α', ἵνα κτίσῃ τὴν Νέαν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ ὁποῖον ἐπλάτυνε Μιχαὴλ ὁ Δούκας, βλέπε Ψευδοκωδινοῦ, Τὰ Πάτρια τῆς Κωνσταντινουπόλεως (Preger 2. 195. 12, 225 ἑξ.) καὶ J. Ebersolt, Le grand palais de Constantinople σ. 74. 140. 141. 147. 151. 160. 173. 174. 215, τὰ σχόλια εἰς τὴν ἔκθεσιν τῆς βασιλείου τάξεως Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου 2. 362. 363 (Βόνν.). Du Cange, Constantinopolis Christiana βιβλ. 2. 123. 124 Σκ. Βυζαντίου, Ἡ Κωνσταντινούπολις 1.211.

[5] Μετὰ τὴν τοῦ σφαιροδρομίου ἔξοδον· Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Ἔκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως 381. 21.

[6] *Ἐκεῖ νὰ ἴδῃς παιζόμενον ἔνδον τὸ σφαιροδρόμιν*

Hesseling-Pernot, Poèmes Prodromiques III. 295 β. Τὸ σφαιροδρόμιον οἱ ἐκδόται μεταφράζουσι γενικῶς sorte de jeu de boule.

[7] Περὶ τοῦ τζυκανίου βλ. καὶ Ε. Παυλίνη, Ἱστορία τῆς γυμναστικῆς σ. 401, 403, 404. Περὶ τοῦ ἀγωνίσματος φαίνεται ὅτι ἔγραψε μελέτην καὶ ὁ Du Cange. Βλ. τὸ Ἑλληνικὸν τούτου γλωσσάριον, ἐν λ. τζυκάκιον. Βλ. καὶ J. Ebersolt, Mélanges d'histoire et d'archéologie byzantines σ. 44.

τοῖς τῶν εὐδαιμόνων παισὶ καθέστηκε σύνηθες»[1], διεξήγετο δὲ ἐφίππων ὄντων τῶν ἀγωνιζομένων[2] καὶ χρησιμοποιούντων ἵππους εἰδικῶς διὰ τὸ ἀγώνισμα γυμνασμένους[3].

Ἐπαίζετο δὲ τὸ παιγνίδιον τοῦτο, ὅπερ ἐξηκολούθησε μέχρι καὶ τῶν τελευταίων χρόνων τῆς αὐτοκρατορίας[4], ὡς ἑξῆς, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Κιννάμου, ὅστις καὶ τὴν ἀκριβεστέραν αὐτοῦ δίδει περιγραφὴν γράφων· «Νεανίαι τινὲς εἰς ἴσα διαιρεθέντες ἀλλήλοις, σφαῖραν σκύτους μὲν πεποιημένην, μήλῳ δὲ παρεμφερῆ τὸ μέγεθος εἰς χῶρόν τινα ὕπτιον ἀφιᾶσι, ὃς ἂν δῆλα δὴ συμμετρησαμένοις αὐτοῖς δόξῃ, ἐπ' αὐτήν τε οἷόν τι ἆθλον ἐν μεταιχμίῳ κειμένην ἀπὸ ῥυτῆρος ἀντιθέουσιν ἀλλήλοις ῥάβδον ἐνδέξια χειριζόμενος ἕκαστος συμμέτρως μὲν ἐπιμήκη, εἰς δὲ καμπήν τινα πλατεῖαν ἄφνω τελευτῶσαν ὡς τὸ μέσον χορδαῖς τισι χρόνῳ μὲν αὐανθείσαις ἀλλήλαις δὲ δικτυωτόν τινα ξυμπεπλεγμέναις διαλαμβάνεται τρόπον. Σπουδὴν μέντοι ἑκάτερον πεποίηται μέρος, ὅπως ἂν ἐπὶ θάτερον προτερήσαντες μεταγάγωσι πέρας, ὃ δηλονότι ἀρχῆθεν αὐτοῖς ἀποδέδασται. Ἐπειδὰν γὰρ ταῖς ῥάβδοις εἰς ὁποτερονοῦν ἐπειγόμενος ὁ σφαῖρος ἀφίκηται πέρας, τοῦτο ἡ νίκη ἐκείνῳ τῷ μέρει γίνεται[5]».

Τὴν περιγραφὴν ταύτην συμπληροῖ κατὰ τὸν ΙΒ'. αἰῶνα Νικηφόρος ὁ Χρυσοβέργης γράφων. «Ἔστι καὶ ἄλλο τι παρὰ τοῖς τῶν αὐτοκρατόρων γυμναστικοῖς, ἐκεῖνο λέγω τὸ ἀπὸ ξύλου ῥυθμισθὲν εἰς ἐκτόρνωσιν, ὁποῖον οὐχ ὡς τὰ δόρατα δολιχόν, ἀλλ' ἐπὶ συμμετρίαν μὲν μεγεθύνεται, πρὸς δὲ τῷ ἄκρῳ περιγναπτόμενον κυκλικῶς ἐπὶ λεπτοϋφεῖ σχοινίῳ περαίνεται. Ἔπειτα σφαίρας ἐκτιναγείσης ὁ αὐτοκράτωρ ἱππότης ὀξυδρομῶν τὴν σφαῖραν ἐν τῷ ξύλῳ προήρπασε μηδὲ τῆς γῆς προσψαύουσαν μονονού[6]». Προσθέτει δὲ καὶ ὁ Νικηφόρος Βλεμμύδης ὅτι ὁ Βασιλεὺς ἐθεᾶτο «ποτὲ μὲν ἐν τῇ δεξιᾷ, ποτὲ δὲ ἐν τῇ ἀριστερᾷ ἐν τῷ μετεωρίζειν εἰς ὕψος διὰ τοῦ δίνου τὴν σφαῖραν, ὃ δὴ κοινῶς ὀνομάζεται τζυκάνιον[7]».

[1] Κατὰ τοὺς Συνεχίζοντας τὸν Θεοφάνη (328.12) Βλ. καὶ Γενεσίου, Βασιλειῶν 127.9, Ἄννης Κομνηνῆς, Ἀλεξ. 446.10 Ἀχμέτ, Ὀνειροκ. κεφ. 154 (σ. 112.20) «ἐάν τις ἴδῃ ὅτι ἐφ' ἵππου ἅμα τῷ βασιλεῖ ἢ μεγιστᾶσιν ἐλαύνει τὴν σφαῖραν, ἤτοι τζυκανίζει». Βλ. καὶ Νικήτα Χωνιάτου, Χρον. Διήγ. 675 Καὶ ὁ Κίνναμος λέγει (263 Βόνν.), ὅτι τὸ παίγνιον ἦτο εἰθισμένον «βασιλεῦσι καὶ παισὶ βασιλέων».

[2] Βλ. τὰ λεξικὰ τοῦ Σουΐδα καὶ Φωτίου ἐν λ. ἐφίππιον.

[3] Ὁ Ψελλὸς ἐν τῇ χρονογραφίᾳ του (Κ. Σάθα, Μεσ. βιβλ. 4. 171) ὁμιλεῖ περὶ ἀπωλείας ἵππου «τῶν πρὸς τὴν σφαῖραν ἐπιτηδείων».

[4] Κατὰ τὸν Παχυμέρην (βιβλ. 2. σ. 105.1) Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος «κοντοῖς καὶ σφαίραις τοῖς ἄρχουσι συνιππάζετό τε καὶ συνέπαιζε καὶ τρυφὴ ἦν τοῖς βλέπουσι τὰ πραττόμενα».

[5] Κιννάμου, Ἱστορ. 263,17 ἑξ. Ε. Παυλίνη, Ἱστορία τῆς γυμναστικῆς σ. 404.

[6] Max Treu, Nicephori Chrysobergae ad Angelos orationes tres σ. 31.

[7] Βλεμμύδου, Ὁποῖον δεῖ εἶναι τὸν βασιλέα Βλ. Du Cange ἐν λ. τζυκάνιον.

Τὸ ἀγώνισμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἐχρειάζετο χῶρον εὐρύν, στάδιον ἢ κάμπον, ἀπῄτει μεγάλην εὐκαμψίαν καὶ ἑλιγμοὺς «ὑπτιάζειν τε γὰρ ἀεὶ ὥς λέγει ὁ Κίνναμος[1] καὶ ἰσχιάζειν ἀνάγκη τὸν ταύτην μετιόντα ἐν κύκλῳ τε περιελίσσειν καὶ παντοδαποὺς ποιεῖσθαι τοὺς δρόμους τοσούτοις τε κινήσεων

Εἰκ. 6. Πῶς ἐπαίζετο τὸ τζυκάνιον. Ἐκ Περσικοῦ χειρογράφου τοῦ ΙΕ' αἰῶνος. (Arménac bey Sakisian, La miniature Persane du XIIe au XVIIe siècle, Pl. 32 fig. 48).

ὑπενηνέχθαι εἴδεσιν, ὅσους δήπου καὶ τὴν σφαῖραν ξυμβαίνει», τὸ ἀγώνισμα, λέγομεν, τοῦτο ἦτο ἐπικίνδυνον, «παιδιὰ ὀλισθηρὰ καὶ κινδυνώδης», διότι πολλάκις ἐν τῇ ὁρμῇ τοῦ παιγνίου ἢ οἱ ἵπποι κατωλίσθαινον ἢ καὶ οἱ ἱππεῖς συνεκρούοντο. Ἀναφέρονται μάλιστα οὐ μόνον τραυματισμοὶ παικτῶν, ἀλλὰ

1 Κίνναμος, Ἔνθ' ἀν.

καὶ θάνατοι δούλων, οἵτινες συνοδεύοντες τοὺς κυρίους καὶ παρακολουθοῦντες τὸ ἀγώνισμα συνέπιπτε νὰ ὠθηθῶσι παρακαίρως[1].

Συνίστατο δ' ἡ ἐπιτηδειότης τοῦ τζυκανιστοῦ οὐ μόνον νὰ μὴ ἀφήσῃ τὴν ἅπαξ μετεωρισθεῖσαν σφαῖραν νὰ πέσῃ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ νὰ διελάσῃ αὐτὴν διὰ τοῦ ἀντιθέτου τέρματος, ἀλλὰ καὶ νὰ ῥίψῃ αὐτὴν πολὺ πέραν αὐτοῦ, ἣν ἱκανότητα ἐπαινεῖται ὅτι ὑπὲρ πάντας τοὺς συγχρόνους εἶχε Βασίλειος ὁ Μακεδών[2]. Συνέβαινον δ' ἐνίοτε καὶ δυστυχήματα μὲ τὴν ἔξω τοῦ τέρματος ῥιπτομένην σφαῖραν καὶ οἱ νόμοι ὁμιλοῦσι περὶ εὐθύνης κουρέως εἰς τὴν χεῖρα τοῦ ὁποίου κουρεύοντος ἐρρίφθη αὕτη προκαλέσασα τὴν λαρυγγοτόμησιν τοῦ κουρευομένου δούλου[3].

Παρὰ τὸ τζυκάνιον μνημονευτέον καὶ τὸ ἑξῆς γυμναστικὸν παίγνιον, ὅπερ συνήθως ἔπαιζεν ὁ Τζιμισκῆς. Ὁ βασιλεὺς οὗτος, κατὰ τὸν Κεδρηνὸν (2. 416) «σφαῖραν ἐκ σκύτους κατειργασμένην ἐν πυθμένι ὑελίνου σκύφου τιθεὶς τὸν ἵππον μύωπι κεντρίζων θαμὰ καὶ τὸν δρόμον ἐπιταχύνων, ῥάβδῳ παίων τὴν σφαῖραν αὐτὴν μὲν ἀναθρώσκειν καὶ πέτεσθαι κατειργάζετο, τὸ δὲ σκύφος ἐπὶ χώρας ἔμενεν ἀμετακίνητον».

Η ΔΙΑ ΡΑΒΔΩΝ ΣΥΜΒΟΛΗ

Οἱ ἀρχαῖοι ἔφηβοι κατὰ τὰς ἀσκήσεις των γνωρίζομεν ὅτι μετεχειρίζοντο ἁπλᾶς ῥάβδους[4]. Ἂν τώρα ἡ μεσαιωνικὴ ῥαβδομαχία εἶναι συνέχεια τῆς ἀσκήσεως ταύτης ἀγνοοῦμεν. Πάντως βέβαιον εἶναι, μ' ὅλον ὅτι αἱ σχετικαὶ πληροφορίαι εἶναι σπάνιαι, ὅτι κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ὑπῆρχεν ἀγωνιστικὴ παιδιὰ διὰ ῥάβδων γινομένη. Ἐν τῷ ἐθνικῷ ἡμῶν τοὐλάχιστον ἔπει λέγεται[5]

ἐλάτε, ἀγοῦροι, νὰ πάρωμεν ὑπόκοντα ῥαβδία,
νὰ πορευθῶμεν εἰς ὁμαλιάν, νὰ δώσωμεν ῥαβδέας
κι' εἴ τις νικήσῃ τὸν ἕτερον, ἂς πάρῃ τὸ ῥαβδί του.

Εἶπε δὲ καὶ ὁ Βαλσαμὼν ἑρμηνεύων τὸν ΙΓ' κανόνα τοῦ Μ. Βασιλείου[6] «πολλοὶ δὲ ἀνελόντες ἀνθρώπους ἐν καιρῷ τῆς μετὰ ῥάβδων

1 Πανδέκται 9. 2. 52. 4, Σύνοψις Φ. 6. 13 (Zach. v. Lingenthal JGR. 5. 672.) Ἐν τῷ βίῳ Νίκωνος τοῦ Μετανοεῖτε (Σπ. Λάμπρου, Ν. Ἑλλην. 3. 172. 15) περιγραφομένου τοῦ ἐν Σπάρτῃ τζυκανιστηρίου, γίνεται λόγος περὶ θρoῦ ἀσήμου καὶ βοῆς πολλῆς τῶν συνεληλυθότων.

2 Γενεσίου, Βασιλειῶν 127.5 ἑξ.

3 Πανδέκται 9. 2. 11, Ἐπαναγωγὴ aucta 52. 20, Βασιλικὰ 2. 1.

4 Pauly-Wissowa, RE ἐν λ. ἀκόντιον 1184.

5 Διήγησις τοῦ Διγενῆ στίχ. 1635 (Μηλιαράκη) στίχ. 690 (Hesseling), Μεγάλη Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαιδεία σ. 973.

6 Ράλλη - Ποτλῆ, Σύνταγμα 4. 133.

παιγνικῆς συμβολῆς μετὰ φονέων ἐλογίσθησαν ἑκουσιακουσίων οἷα τοῦ τοιούτου παιγνίου μὴ ὄντος ἀπὸ τῶν ἐπεγνωσμένων τῷ νόμῳ πέντε παιγνίων τῶν καὶ ἀγώνων λεγομένων».

Τὸ ἀγωνιστικὸν αὐτὸ παιγνίδιον εἶναι τὸ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας γνωστὸν μὲ τὴν Τουρκικὴν λέξιν τζιρίτιν[1], τὸ ὁποῖον νῦν συχνότατα τελεῖται ἐν Κύπρῳ. Ἐν τῇ μεγαλονήσῳ δῆλα δὴ αὐτῇ κατὰ τὰς ἐπισήμους ἑορτὰς καὶ πανηγύρεις προσερχόμενοι οἱ μέλλοντες ν' ἀγωνισθῶσι παρατάσσονται κατὰ τὰ ἄκρα πεδιάδος ἔφιπποι εἰς δύο ὁμάδας, κρατοῦντες ἕκαστος δέσμην μακρῶν βεργῶν, αἱ ὁποῖαι λέγονται τὄυριττόβερκες. Ἀρχομένης τῆς παιδιᾶς, ἐκκινεῖ ἐκ τῆς μιᾶς ὁμάδος ἱππεύς, ὅστις τρέχων πρὸς τὸ μέρος τῆς ἀντιθέτου κάμνει στροφήν, ἵνα κάμψῃ τὸ κατὰ τὸ κέντρον τῆς ἀποστάσεως ὑπάρχον σῆμα, ἐν ᾧ συγχρόνως δεύτερος, ἐκ τῆς ἑτέρας παρατάξεως, ἀπὸ ρυτῆρος ἐλαύνων προσπαθεῖ, ρίπτων τὴν βέργαν, νὰ κτυπήσῃ τὸν πρῶτον. Εἰς ἐπικουρίαν τῶν δύο τούτων ἐξέρχονται ἑκατέρωθεν ἄλλοι καὶ οὕτως ὁ ἀγὼν γενικεύεται, ἑκάστου προσπαθοῦντος νὰ κτυπήσῃ διὰ τῆς βέργας του τὸν ἀντίπαλον, ὅστις πάλιν προσπαθεῖ ἢ νὰ συλλάβῃ τὴν κατ' αὐτοῦ ριπτομένην ράβδον, ἢ νὰ τὴν ἀποκρούσῃ κτυπῶν αὐτὴν διὰ τῆς ἰδίας ἢ διὰ διαφόρων ἑλιγμῶν καὶ κλίσεων ν' ἀποφύγῃ τὸ κτύπημα αὐτῆς. Τὸ παιγνίδιον εἶναι πολὺ θεαματικόν, ἀλλὰ καὶ ἐπικίνδυνον συγχρόνως, πολλάκις δὲ κατὰ τὴν διεξαγωγὴν αὐτοῦ οἱ ἀνταγωνιζόμενοι πληγώνονται, ἐνίοτε δὲ καὶ ἕνεκα πτώσεως ἐκ τοῦ ἵππου ἢ καιρίου κτυπήματος, φονεύονται[2].

Ἀνωτέρω εἶπον ὅτι ἡ ἄρσις βαρῶν, τὸ δοκίμιν, εἶναι καὶ μεσαιωνικὸν ἀγώνισμα καὶ σημερινόν, τὸ αὐτὸ δὲ πιστοποιῶ καὶ διὰ τὴν ραβδομαχίαν. Ἐντεῦθεν ἀφορμὴν λαμβάνων ἐκφράζω τὴν εὐχήν, ἵνα εὑρεθῇ τρόπος συλλογῆς τῶν κατὰ τόπους ἀγωνισμάτων καὶ ἀγωνιστικῶν παιγνίων, τὰ ὁποῖα μακρὰν ἔχουσι τὴν παράδοσιν, ὄντα ἐθνικά. Ἡ προκήρυξις ἑνὸς σχετικοῦ διαγωνισμοῦ μὲ θέμα Νεοελληνικοὶ ἀγῶνες καὶ ἀγωνιστικὰ παίγνια θὰ ἦτο λίαν σκόπιμος.

ΤΑ ΚΛΟΤΣΑΤΑ

Θεόδωρος ὁ Πρόδρομος ἐν τῷ κατὰ τῶν ἡγουμένων ποιήματί του, περὶ διασκεδάσεων τὸν λόγον ποιούμενος, μεταξὺ ἄλλων, γράφει καὶ τὰ ἑξῆς·

ἐκεῖ νὰ εἶδες τὸν Χονδρὸν μετὰ τοῦ Κολολέοντος
πῶς κουρταλίζουν ἔμνοστα καὶ κρούσιν καὶ κλωτσᾶτα[3].

[1] Ἐν Φιλιππουπόλει τζιρίτ' λέγεται τὸ ἀκόντιον. Ἀνάγνωθι καὶ τὰ γραφέντα ὑπὸ Δ. Καμπούρογλου ὑπὸ τὸν τίτλον τὸ τζηρίτι ἐν τῇ Ἐφημερίδι Ἑστίᾳ τῆς 18ης Ἰουνίου 1931.

[2] Αἱ πληροφορίαι ἐλήφθησαν ἐκ δελτίων τοῦ ἱστορικοῦ λεξικοῦ τῆς δημώδους Ἑλληνικῆς γλώσσης.

[3] Hesseling - Pernot, Poèmes Prodromiques III. 295 g.

Γνωστοῦ ὄντος ὅτι κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους κλοτσᾶτα ἐλέγοντο οἱ κοινῶς νῦν κλοτσιές, τὰ λακτίσματα δῆλα δή[1], ἔχομεν ἐνταῦθα γυμναστικὸν παίγνιον μὲ λακτίσματα σχετιζόμενον. Τοῦτο κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα ἀναφέρει καὶ ὁ Κρὴς Στέφανος Σαχλίκης γράφων ἐν τῇ διηγήσει του ὅτι οἱ εὐθυμοῦντες συμπατριῶταί του, ἀφ' οὗ πίουν

Καὶ τότε ἀπομαζώνονται μοῖρα εἰς τὸ λιβάδιν,
ἄλλοι ἀγαποῦν τὸ πάλαιμαν, ἄλλοι νὰ τραγῳδοῦσιν
ἄλλοι νὰ παίζουν τὲς λακτὲς καὶ νὰ συρνομαδοῦσι[2].

Ὁποῖόν τι ἦτο τὸ παίγνιον τοῦτο, τὸ ὁποῖον καὶ παλαιότεραι καὶ σημεριναὶ παροιμίαι ἀναφέρουσιν[3], εἶπον πραγματευόμενος περὶ αὐτοῦ ἐν τοῖς Κυπριακοῖς Χρονικοῖς[4], συντόμως δ' ἐπαναλαμβάνων τὰ ἐκεῖ εἰρημένα, λέγω ὅτι τὸ παιγνίδιον εἶναι τὸ ἐν Κύπρῳ σῳζόμενον καὶ «πάτσος κλῶτσος» λεγόμενον, καθ' ὃ δύο πρόσωπα τοποθετούμενα ἀπέναντι ἀλλήλων καὶ δι' ὡρισμένης ἀποστάσεως χωριζόμενα, προσπαθοῦσιν, ἐρρύθμως καὶ ὑπὸ τοὺς ἤχους μουσικῶν ὀργάνων πηδῶντα, ἢ νὰ κτυπήσωσι τὸν ἀντιμέτωπον εἰς τὸ πρόσωπον ἢ νὰ τὸν λακτίσωσι[5]. Τὸ παίγνιον, ὡς λέγουσιν, εἶναι ἀρκετὰ ἐπικίνδυνον, δι' ὃ καὶ σπανίως μετέχουσι τούτου οἱ ἀθληταί[6].

Εἰς τὰ ἐθνικὰ λοιπὸν παίγνια, περὶ ὧν ἀνωτέρω ὡμίλησα, ἂς προστεθῇ καὶ τὸ παρὸν καὶ ἂς ἐξαρθῇ καὶ ἐνταῦθα ἅπαξ ἔτι ἡ σημασία τῆς Κύπρου ὡς θεματοφύλακος καὶ ἄλλων στοιχείων μὲ τὸν μεσαιωνικὸν ἡμῶν βίον, τὴν γλῶσσαν καὶ τὸν πολιτισμὸν σχετιζομένων καὶ δὴ καὶ μὲ τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰ ἀγωνίσματα.

Η ΤΖΟΣΤΡΑ ΚΑΙ Ο ΤΟΡΝΕΜΕΣ

Μένει, ἵνα ὁμιλήσωμεν περὶ δύο ἀγωνισμάτων, τὰ ὁποῖα καὶ ξενικὸν φέροντα ὄνομα, συνηθίζοντο πολὺ παρ' ἡμῖν μεταξὺ τῶν εὐγενῶν, ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Φραγκοκρατίας καὶ τῶν ὁποίων τὴν ἀρχὴν καὶ εἰσαγωγὴν ἀνά-

[1] «Μετὰ κλωτσάτων ἔξω ἐδίωξαν» «τὰ ροῦχα αὐτῶν ἀνακωλώνοντες ἔκρουον κλωτσᾶτα αὐτούς» Νικήτα Χωνιάτου, Χρον. Διήγ. 194. 27 Β, 396. 30· ραθαπυγίζειν δὲ τῷ σιμῷ τῷ ποδὶ τὸν γλουτὸν παίειν. ὡς εὕρηται ἐν Ἱππεῦσιν Ἀριστοφάνους, τὸ λεγόμενον παρὰ τοῖς ἰδιώταις κλοτσᾶτον (Ἡρωδιανοῦ, Ἐπιμερισμοὶ σ. 288 (Boissonade).

[2] Σαχλίκη, Ἀφήγησις παράξενος στίχ. 254 (Παπαδημητρίου).

[3] Βγῆκε ὁ γέρως 'ς τὸ κλοτσᾶτο καὶ ἡ γραιὰ 'ς τὸ κωπελλᾶτο, ἢ μπῆκε ὁ γέρως 'ς τὰ κλοτσάκια, εἰρωνικῶς ἐπὶ τῶν ἐπιχειρούντων νὰ μετάσχωσι πράξεων, πρὸς ἃς εἶναι ἀνίκανοι, Ν. Πολίτου, Παροιμ. 3. 579.

[4] Φ. Κουκουλέ, Τὸ Βυζαντινὸν παιγνίδιον κλοτσᾶτα (Κυπριακὰ Χρονικὰ 1935 σ. 24 ἑξ.).

[5] Α. Σακελλαρίου, Κυπριακὰ 1.629, 704, Γ. Λουκᾶ, Φιλολογικαὶ ἐπισκέψεις 101.

[6] Γ. Λουκᾶ, Ἔνθ' ἀν.

γουσιν εἰς τοὺς Φράγκους. Ταῦτα εἶναι ἡ τζόστρα[1] ἢ τζούστρα (Γρηγορᾶς) ἢ γιόστρα ἢ τζούστα[2] ἢ τζουστρία[3] καὶ ὁ τορνεμὲς ἢ τορνεμέντον[4].

Τὰ δύο ταῦτα ἀγωνίσματα ἐνίοτε συγχέονται[5], εἶναι ὅμως σαφῶς ἀλλήλων διεσταλμένα, διότι τζόστρα μὲν εἶναι ἡ μονομαχία ἀνδρὸς πρὸς ἕτερον ἔφιππον ἄνδρα, τορνεμὲς δὲ ἡ συμπλοκὴ δύο ὁμάδων ἐφίππων ἀντιμετώπων[6]. Ἐκαλοῦντο δ' Ἑλληνιστὶ ἡ μὲν τζόστρα ὑπὸ τῶν συγγραφέων καὶ ἀσίδηρος διαδορατισμός, ὡς δ' ἐγὼ πιστεύω, παλαιότερον Κυϊντανὸς κόνταξ, ὁ δὲ τορνεμὲς ξυλοκονταρία[7] ἢ κονταροκτύπημα.

Ἐκ τῶν ἀγωνισμάτων τούτων ἡ τζόστρα ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ χρονικοῦ τοῦ Μορέως ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῆς συγγραφῆς τοῦ ὁποίου εἶχεν ἐκπέσει[8], πολλάκις δὲ καὶ ὑπὸ τῶν ἐπυλλίων τῶν τελευταίων αἰώνων[9].

Μνείαν τῆς τζόστρας, ἥτις συνίστατο εἰς τὸ νὰ πλήξῃ ὁ ἔφιππος καὶ ἀσπίδα καὶ περικεφαλαίαν φέρων ἀγωνιστὴς τὸν ἀντίπαλόν του διὰ τοῦ κονταρίου του καὶ νὰ προσπαθήσῃ δι' ἰσχυροῦ πλήγματος νὰ τὸν καταρρίψῃ, ἔχομεν παρὰ Καντακουζηνῷ (Ἱστορ. 1.205). Μετὰ ταῦτα ἀκριβῆ περιγραφὴν αὐτῆς κάμνει ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς (1.482.10 ἑξ.) ἀναφέρων τὴν τέλεσιν αὐτῆς ἐν Διδυμοτείχῳ ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς γεννήσεως Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου, υἱοῦ τοῦ Ἀνδρονίκου. Κατὰ τὸν Βυζαντινὸν αὐτὸν χρονογράφον «μερίζονται κατὰ φυλὰς καὶ δήμους καὶ φρατρίας· ἔπειτα ὁπλίζουσιν ἀφ' ἑκατέρου μέρους ἕνα καὶ ἕνα τῶν βουλομένων τινὰς καὶ πάντῃ καταφράκτους καθιστῶσιν. Ἔπειτα δόρυ λαβόντες ἑκάτερος ἐν τρισὶν ὀβελίσκοις ἐσκευασμένον τὸ ἄκρον ἐπιπηδῶσι καὶ ἀπαντῶσιν εὐρώστως καὶ ὠθοῦσιν ἀλλήλους τοῖς δόρασι μετὰ πάνυ γενναίας τῆς ὁρμῆς καὶ ὁ τοῦ ἵππου καταβαλὼν τὸν ἀντίπαλον στεφανίτης ἀναγορεύεται».

Ἡ τζόστρα, ἥτις ἐτελεῖτο μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων τῆς ἡμετέρας αὐτοκρατορίας[10] ἐξηκολούθησεν ὡς κονταροκτύπημα καὶ κατὰ τοὺς μετὰ τὴν

[1] Περὶ τζόστρας Βλ. Α. Κοραῆ, Ἄτακτα 2.422, 5.346. Joute ἐλέγετο τὸ κοντάριον, τὸ ὁποῖον εἶχε μῆκος μέχρι πέντε μέτρων.

[2] Λεοντίου Μαχαιρᾶ, Χρονικὸν 238.21, 266.2 318.6 (Dawkins).

[3] Γαλλιστὶ jouta καὶ Ἰταλιστὶ giostra, Ε. Παυλίνη, Ἱστορία τῆς γυμναστικῆς 405.

[4] Torneamentum, Γαλλιστὶ tournoix, Ε. Παυλίνη, Ἔνθ' ἀν.

[5] Ὁ Σπυρίδων Λάμπρος ὁμιλεῖ περὶ τζόστρας τελεσθείσης ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἐν ᾧ, ὡς ὀρθῶς παρετηρήθη (Ε. Παυλίνη, Ἔνθ' ἀν.) τὸ ἀγώνισμα ἦτο τορνεμές.

[6] P. Lacroix, Vie militaire et religieuse au moyen âge σ. 172, Σπ. Λάμπρου, Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες σ. 63, Ε. Παυλίνη, Ἱστορία τῆς γυμναστικῆς σ. 408.

[7] Ἔκφρασιν ξυλοκονταριῶν ἐδημοσίευσεν ὁ Σπ. Λάμπρος ἐν Ν. Ἑλληνομν. 5.3 ἑξ. καὶ μάλιστα σ. 13.

[8] Σπ. Λάμπρου, Οἱ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες σ. 63.

[9] Ἀχιλληΐς στίχ. 123. 142. 675. 1465 (Hesseling) Βλ. καὶ τὸ χρονικὸν τοῦ Μορέως στίχ. 3366. καὶ Ν. Πολίτου, Ὁ Ἐρωτόκριτος Λαογρ. 1.62 ἑξ.

[10] Περὶ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου λέγει ὁ Παχυμέρης (βιβλ. 2 σ. 105.1) κοντοῖς καὶ σφαίραις τοῖς ἄρχουσι συνιππάζετό τε καὶ συνέπαιζε καὶ τρυφὴ ἦν τοῖς βλέπουσι τὰ πραττόμενα. Βλ. καὶ Ν. Πολίτου, Ὁ Ἐρωτόκριτος (Λαογρ. 1.68).

ἅλωσιν χρόνους ὁλονὲν ἀτονοῦσα καὶ μὴ ὑποστᾶσα τὴν ἐν τῇ Δύσει ἐξέλιξιν. Ἐτελεῖτο δὲ τὸ ἀγώνισμα ἐν Ζακύνθῳ μέχρι τοῦ προπαρελθόντος αἰῶνος (1739) τὴν τελευταίαν Ἑβδομάδα τῶν Ἀπόκρεω διεξαγόμενον εἰς τὴν πλατεῖαν ρούγαν, τὸν κεντρικὸν δῆλα δὴ τῆς πόλεως δρόμον.

Τοῦ ἀγωνίσματος μετεῖχον μόνον οἱ πλούσιοι, οἱ δὲ ἀγωνισταί, ἔφιπποι ὄντες, ἔφερον πῖλον καὶ ξίφος καὶ τρέχοντες ἐλόγχιζον ὁμοίωμα ἀνθρώπου ἢ ἀφῄρουν μὲ τὸ ξίφος ὑψηλὰ κρεμάμενον δακτυλίδιον. Ὁ ἀγὼν δ' ἠκυροῦτο, ἂν ἔπιπτε τὸ ξίφος ἢ ὁ πῖλος τῶν ἐφίππων[1].

Τὸν δὲ τορνεμὲν περιγράφει πάλιν ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς ὡς ἑξῆς· «ὁ δὲ ἕτερος τῶν ἀγώνων τορνεμὲν προσαγορεύεται, ἔχει δὲ οὕτως· μερίζονται κἀνταῦθα κατὰ φυλὰς καὶ δήμους καὶ φρατρίας καὶ ὁπλίζονται πάντες ὁμοῦ. Καὶ ἀρχαιρεσιῶν γιγνομένων κλήρῳ λαγχάνουσι τὴν ἡγεμονίαν δύο τινὲς ἐξ αὐτῶν, ἑκατέρου μέρους ἑκάτερος..... καὶ συρρηγνυμένων κατ' ἴσον ἀριθμὸν ἀμφοτέρωθεν τῶν τάξεων μετὰ ροπάλων στερρῶν παίει... καὶ παίεται ἀφειδῶς»[2].

Τοὺς ἀγῶνας τούτους, καθ' οὓς ἠδύναντο καὶ τραυματισμοὶ καὶ θάνατοι νὰ συμβῶσι, περιγράφει κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν καὶ ὁ Καντακουζηνὸς (1.205). Περιγραφὴν παλαιοτέραν τοῦ τορνεμέντου ἔχομεν ὑπὸ τοῦ Νικήτα Χωνιάτου περιγράφοντος τὸν ἐν Ἀντιοχείᾳ ἀγῶνα τοῦτον μεταξὺ Φράγκων καὶ Ἑλλήνων, οὗτινος μετέσχε καὶ αὐτὸς ὁ Μανουὴλ Κομνηνός[3]. Τοῦ αὐτοῦ δ' ἀγῶνος περιγραφὴν ἔχομεν καὶ ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Σπ. Λάμπρου δημοσιευθείσῃ ἐκφράσει ξυλοκονταριῶν καὶ ἐν τῇ χρονικῇ συνόψει ἀνωνύμου[4].

Ἐκ τῶν περιγραφῶν τούτων φαίνεται ὅτι κατὰ τὸν ἀγῶνα τῶν «ἀσιδήρων δορατισμῶν»[5] οἱ ἱππεῖς τῶν ἑκατέρωθεν ὁμάδων, οἱ ὁποῖοι ἔφερον ἀσπίδας, συνεπλέκοντο ἀξίφως «ἀλλήλους δορατίζοντες καὶ τοὺς κατ' αὐτῶν ἀκοντισμοὺς ὑπεκκλίνοντες[6] ὅτε ἦν ἰδεῖν κατὰ τὸν ἄχαλκον ἐκεῖνον Ἄρεα πῇ μὲν κύμβαχον ἀνατρεπόμεναν ἐπὶ βρεχμόν τε καὶ ὤμους ἄλλωσε τῆς ἀστράβης ἐκσφαιριζόμενον, ἄλλον πρηνῆ ἐξυπτιάζοντα, ἄλλον φεύγοντα καὶ ὁ μὲν ὑπὸ δέους ὠχρία τὸν ἀκοντίζοντα δεδίως, ὁ δὲ τῷ σάκει ὥσπερ ἐθάπτετο»[7].

[1] Βλ. τὰ σημειωθέντα ὑπὸ τοῦ Κ. Καιροφύλα ἐν τῇ Ἑστίᾳ τῆς 19ης Ὀκτωβρίου 1928 καὶ τοῦ Σ. Δε Βιάζη ἐν τῷ περιοδικῷ Ὀλύμπια 1896 σ. 84-85.

[2] Νικηφόρου Γρηγορᾶ, Ἱστορ. 1.482.10, 483.

[3] Νικήτα Χωνιάτου, Χρονικὴ Διήγησις 142.2, ἑξ. 143.4.

[4] Ἀνωνύμου, Σύνοψις χρονικὴ (Κ. Σάθα, Μεσ. Βιβλ. 7.245.17, 246.15).

[5] Τὸ χ. Β. τῆς Χρονικῆς Διηγήσεως Νικήτα τοῦ Χωνιάτου δίδει ἐνταῦθα «μετὰ κονταρίων ἀσιδηρώτων».

[6] Κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῶν ξυλοκονταριῶν (Ν. Ἑλληνομν. 5.15) οἱ ἀγωνιζόμενοι ἦσαν ἀσπιδοφόροι πάντες καὶ τὴν αἰχμὴν προβαλλόμενοι.

[7] Νικήτα Χωνιάτου, Χρον. Διήγ. 143.4 Ἀνωνύμου, Σύνοψις Χρονικὴ (Κ. Σάθα Μεσ. Βιβλ. 7.246).

Πιστεύεται ὅτι τὰ δύο αὐτὰ ἀγωνίσματα εἰσήχθησαν παρ' ἡμῖν ὑπὸ τῶν Φράγκων, ὡρίζεται μάλιστα ὡς χρόνος εἰσαγωγῆς αὐτῶν τὸ ἔτος 1328, κατὰ τοὺς γάμους τοῦ Ἀνδρονίκου Β' Παλαιολόγου μετὰ τῆς Ἄννης τῆς Σαβαυδικῆς, συμφώνως πρὸς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Καντακουζηνοῦ, ὅστις λέγει «καὶ τὴν λεγομένην τζουστρίαν καὶ τὰ τορνεμέντα αὐτοὶ πρῶτοι ἐδίδαξαν Ῥωμαίους οὔπω πρότερον περὶ τῶν τοιούτων εἰδότας οὐδέν»[1]. Ὡς ὅμως ὀρθῶς παρετηρήθη, ἀγῶνος τοὐλάχιστον τορνεμέντου τέλεσιν ἔχομεν ἤδη κατὰ τὸ 1156[2]. Ἡ εἰσαγωγὴ λοιπὸν αὐτοῦ πρέπει νὰ ἀναχθῇ τοὐλάχιστον εἰς τὸν ΙΒ' αἰῶνα. Παρ' ὅλα αὐτὰ ἔχω τὴν γνώμην ὅτι ἡ τζόστρα τοὐλάχιστον, ἐκ Βυζαντίου εἰσήχθη κατὰ τὸν μεσαίωνα εἰς τὴν Δύσιν καὶ ἐκεῖθεν ἐπανῆλθεν εἰς ἡμᾶς κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας.

Ὡς ἀνωτέρω ἔλαβον ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρω, μεταξὺ τῶν ἐπιτρεπομένων παιγνίων, ἅτινα ὥρισεν ὁ Ἰουστινιανός, ἦτο καὶ ὁ κυϊντανὸς κόνταξ, ἄνευ πόρπης[3], ὁ αὐτόξυλος δῆλα δὴ ἢ ἀσίδηρος δορατισμὸς τῶν Βυζαντινῶν ὁ ἄνευ αἰχμῆς ἢ quintaine μετὰ ταῦτα τῶν Φράγκων.

Ἂν τοῦτο, οὕτως ἔχῃ, τότε ἡ τζόστρα μὲ τὸ παλαιότερον ὄνομα κυϊντανὸς κόνταξ[4] Βυζαντινὴν ἔχει τὴν προέλευσιν κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους[5].

Ἄλλο ζήτημα εἶναι ἂν ἔχῃ δίκαιον ὁ Κωνσταντῖνος Σάθας[6] δισχυριζόμενος, χωρὶς νὰ τὸ ἀποδεικνύῃ, ὅτι οἱ ἐν Ἀντιοχείᾳ τελούμενοι ἱππικοὶ ἀγῶνες ἦσαν ἀπαράλλακτοι πρὸς τὴν τζόστραν.

ΦΑΙΔΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

---

[1] Καντακουζηνοῦ, Ἱστορ. 1. 205. Σπ. Λάμπρου, Λεύκωμα σ. 62, καὶ τοῦ αὐτοῦ, Ἔκφρασις τῶν ξυλοκονταρίων (Ν. Ἑλλην. 5.13).

[2] Ε. Παυλίνη, Ἱστορία τῆς γυμναστικῆς σ. 406, 407.

[3] Τὴν πόρπην καλεῖ κονταροσίδηρον Βλάχος ὁ Κρὴς ἐν τῷ λεξικῷ του.

[4] Ὁ κυϊντανὸς κόνταξ λέγουσιν ὅτι ἐκλήθη οὕτως ἀπό τινος Κοΐντου. Ὁ Meursius καὶ ὁ Bulleger ἐξήγησαν τὸ ἀγώνισμα τοῦτο ἐκ πληροφοριῶν νεωτέρων. Ἀναφέρουσι δῆλα δὴ ἀμφότεροι μίαν ἱστορίαν τῆς Ἱερουσαλήμ, ἐν ᾗ κεῖται· «αἱ σκηναὶ εἶχον στολισθῇ· ἀσπίδες ἐκρέμαντο ἀπὸ τῶν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους προσηλωμένων πασσάλων· τὴν ἑπομένην θὰ ἐγίνετο τὸ ἔφιππον παιγνίδιον τοῦ Quintanus. L. Becq de Fouquieres, Les jeux des anciens σ. 105.

[5] Ἐξεταστέον, ἂν ὁ κυϊντανὸς κόνταξ παλαιότερον ἐκ Ῥώμης εἰσήχθη εἰς τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς.

[6] Κ. Σάθα, Ἱστορικὸν δοκίμιον περὶ τοῦ θεάτρου καὶ τῆς μουσικῆς τῶν Βυζαντινῶν κβ'.

Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΔ' ΚΑΙ ΙΕ' ΑΙΩΝΑ

Ἡ Ἐκκλησία Ἀντιοχείας, διαιρεθεῖσα ἐσωτερικῶς κατὰ τὸν ε' αἰῶνα, ἕνεκα τῆς αἱρέσεως τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ, ὑπέστη κατὰ τοὺς μέσους χρόνους καὶ ἐξωτερικὰς ἀνεκδιηγήτους ταλαιπωρίας, ἕνεκα τῶν ἀδιαλείπτων πολιτικῶν μεταβολῶν καὶ τῶν κατὰ τῆς Συρίας ἐπιδρομῶν διαφόρων λαῶν οὐ μόνον τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς Δύσεως, ταῦτα δὲ πάντα συνετέλεσαν εἰς τὴν παρακμὴν τῆς μεγάλης καὶ ἐνδόξου ἐκείνης Ἐκκλησίας.

Μετὰ τὴν πρώτην ἀραβοκρατίαν ἐν Συρίᾳ (638-969), τὴν παλινόρθωσιν τῆς Ἑλληνικῆς κυριαρχίας (969-1084), τὴν ἐπὶ δεκατετραετίαν ἐπικράτησιν τῶν Τούρκων Σελτζουκιδῶν (1084-1098) καὶ τὴν ἐπὶ ἑκατὸν ἑβδομήκοντα ἔτη διαρκέσασαν Φραγκοκρατίαν (1098-1268), ἐγκατεστάθη ἐν Συρίᾳ ἡ κυριαρχία τῶν Μαμλούκων ἡγεμόνων τῆς Αἰγύπτου (1268-1517). Ἐκ τῶν ἀδιαλείπτων τούτων μεταβολῶν ἡ μεγάλη πόλις τῆς παρὰ τὸν Ὀρόντην Ἀντιοχείας, καταστραφεῖσα ἐντελῶς καὶ καλυφθεῖσα ὑπὸ ἐρειπίων, περιῆλθεν ἔκτοτε εἰς παρακμὴν καὶ ἀφάνειαν. Ἕτεραι δὲ πόλεις τῆς Συρίας ἀπὸ πολιτικῆς καὶ διοικητικῆς ἐπόψεως ἀνεδεικνύοντο, ὡς ἡ Δαμασκὸς καὶ τὸ Χαλέπιον, ἡ ἀρχαία Βέροια.

Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία Ἀντιοχείας, ἀναγκασθεῖσα νὰ μεταφέρῃ ἀλλαχοῦ τὴν ἕδραν αὐτῆς, διετήρησεν οὐχ ἧττον τὸ ἔνδοξον καὶ καθηγιασμένον ὑπὸ τῆς ἱστορίας ὄνομα αὐτῆς. Εἰσῆλθε δὲ εἰς νέον στάδιον δοκιμασιῶν ὑπὸ τοὺς ἑτεροθρήσκους δυνάστας, οἵτινες οὐ μόνον μετὰ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ ἀπέβλεπον πρὸς τοὺς χριστιανοὺς ὑπηκόους, ἀλλ' ἐπὶ πλέον τοὺς ἐξ αὐτῶν ὀρθοδόξους ὑπώπτευον πάντοτε καὶ κατεδίωκον, ὡς καὶ οἱ προηγούμενοι δυνάσται τῆς Συρίας ἔπραττον, ὡς ὁμογενεῖς καὶ ὁμοδόξους τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Βασιλέων, καθ' ὧν οὐχὶ σπανίως ἐκίνουν πολέμους.

Οἱ Σῦροι Μονοφυσῖται, οἱ κοινῶς Ἰακωβῖται λεγόμενοι, παρὰ τὰς ἐλπίδας, ἃς εἶχον, ὑποστηρίξαντες τοὺς μουσουλμάνους εἰς τὴν νέαν κατάκτησιν τῆς Συρίας, ὑπέστησαν παρ' αὐτῶν τὰ πάνδεινα, κατετρώγοντο δὲ καὶ ὑπὸ ἐσωτερικῶν ἐρίδων. Ἀπὸ τοῦ 1030 εἶχον μεταφέρει τὴν ἕδραν τοῦ Πατριαρχείου αὐτῶν εἰς τὴν πόλιν τῆς Ἀμίδης (Διαρβεκὶρ) βραδύτερον δὲ εἰς τὴν πόλιν Tour-Abdin, Mardé ἢ Mardin, ὅπως ἀποφύγωσι τὰς ὀρθο-

δόξους ἑλληνικὰς ἐπιδράσεις. 'Αλλὰ τὸ κῦρος τοῦ 'Ιακωβίτου Πατριάρχου ἐμειώθη, διότι εἶχε μορφωθῇ τὸ ἱεραρχικὸν ἀξίωμα τοῦ «Μαφριάν», ἀναλογοῦν πρὸς τὸ τοῦ παρὰ τοῖς ὀρθοδόξοις «Καθολικοῦ». Οἱ Μαφριὰν ἤσκουν δικαιοδοσίαν ἐπὶ τῶν 'Επαρχιῶν τῆς Μεσοποταμίας, ὅλως ἀνεξάρτητον τοῦ Πατριάρχου[1]. Μεγάλαι δὲ ἀνωμαλίαι ἐπηκολούθουν κατὰ τὰς ἐκλογὰς νέου Πατριάρχου τῶν 'Ιακωβιτῶν. 'Εν ἔτει 1293 ὑπῆρχον τρεῖς ταὐτοχρόνως Πατριάρχαι, ἔχοντες ἰδίους 'Επισκόπους καὶ ἴδιον ποίμνιον, λυσσωδῶς πολεμοῦντες ἀλλήλους. Τοιαῦται διαιρέσεις, διαρκέσασαι ἐπὶ διακόσια περίπου ἔτη κατὰ τὸν ιδ΄ καὶ ιε΄ αἰῶνα, ἐξησθένουν τὴν Συριακὴν 'Ιακωβιτικὴν 'Εκκλησίαν. Καθ' ὃν δὲ χρόνον κατεῖχον τὴν 'Αντιόχειαν οἱ Σταυροφόροι, διὰ διαφόρων τρόπων ὁ λατινικὸς Κλῆρος κατώρθωσε νὰ ἑλκύσῃ τινὰς εἰς τὴν λατινικὴν 'Εκκλησίαν καὶ νὰ μορφώσῃ τὸν πυρῆνα τῆς μελλούσης μερίδος τῶν 'Ιακωβιτῶν - καθολικῶν[2].

Μεγαλυτέρας ἐπιτυχίας ἔσχον αἱ ἐνέργειαι τῶν λατίνων μεταξὺ τῶν Μαρωνιτῶν, ὑπάρχει δὲ πληροφορία, καθ' ἣν ἐν ἔτει 1182 οἱ Μαρωνῖται ἀθρόως προσῆλθον εἰς τὴν λατινικὴν 'Εκκλησίαν καὶ ὅτι ὁ λατῖνος Πατριάρχης 'Αντιοχείας Amaury ἐδέχθη 40.000 ἐξ αὐτῶν, ἀποπτύσαντας τὴν αἵρεσιν τοῦ Μονοθελητισμοῦ, ἀλλὰ δὲν ὑπῆρξεν ἡ ἀπόφασίς των σταθερά. 'Ο Πάπας Ρώμης 'Ιννοκέντιος γ΄ (1198 - 1216) ἐν ἀρχῇ τοῦ ιγ΄ αἰῶνος καθήρεσε τὸν Πατριάρχην τῶν Μαρωνιτῶν Λουκᾶν (†1209), οὗτινος ὁ διάδοχος 'Ιερεμίας μετέσχε τῆς ἐν Λατερανῷ Συνόδου (1215). Οὗτος ἐπανελθὼν ἐκ Ρώμης εἰς Συρίαν, συνωδεύθη ὑπὸ λατίνου καρδιναλίου, συγκροτήσαντος Σύνοδον ἐν Τύρῳ καὶ προσπαθήσαντος νὰ ἑλκύσῃ αὖθις τοὺς Μαρωνίτας εἰς τοὺς κόλπους τῆς λατινικῆς 'Εκκλησίας. 'Ο Πάπας ἀπηύθυνεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν 'Ιερεμίαν, ἐπιτάσσων αὐτὸν νὰ διδάσκῃ δύο θελήσεις ἐν Χριστῷ. Κατὰ τὸν ιε΄ αἰῶνα ὑφίσταντο εἰσέτι Μαρωνῖται ὀπαδοὶ τοῦ Μονοθελητισμοῦ, ἐν ἔτει

[1] Παρὰ τοῖς 'Ιακωβίταις, κατὰ τὴν ὑπ' ὄψιν ἡμῶν ἐποχήν, διεκρίθη ὡς συγγραφεὺς ὁ 'Ιάκωβος Bar Salibi, προσλαβὼν τὸ ὄνομα Διονύσιος κατὰ τὴν εἰς 'Επίσκοπον Marasch χειροτονίαν του. 'Απέθανε τῷ 1171 ὡς 'Επίσκοπος 'Αμίδης καταλιπὼν πλεῖστα καὶ σπουδαῖα συγγράμματα. R. Duval, La Littérature Syriaque, ἔκδ. Β΄ Paris, 1900, σ. 399-400. A. Baumstark, Geschichte der syrischen Literatur, Bonn 1922, σ. 255-257. J. Chabot, Littérature Syriaque, Paris 1935, σ. 111-112. 'Ωσαύτως ὡς συγγραφεὺς διεκρίθη ὁ κατὰ τὰ ἔτη 1264-1286 κατέχων τὸ ἀξίωμα τοῦ Μαφριὰν Bar-hebraeus, οὗτινος τὸ κύριον ὄνομα ἦτο Γρηγόριος Abou-l-Faradj. 'Επωνομάζετο δὲ Βὰρ-'Εβραῖος, διότι ὁ πατήρ του 'Ααρών, ἰατρὸς ἐν Μελιτηνῇ, ὑπῆρξεν 'Εβραῖος ἐπιστραφεὶς εἰς τὸν Χριστιανισμόν. 'Ο Βὰρ-'Εβραῖος συνέγραψε σπουδαιότατα συγγράμματα, ἰδίως ἱστορικὰ ἐν συριακῇ καὶ ἀραβικῇ γλώσσῃ, Duval, ἔνθ' ἀν. σ. 178. 208 ἑξ. Baumstark, ἔνθ' ἀν. σ. 319-320. Chabot, ἔνθ' ἀν. 131-137. K. Krumbacher, 'Ιστορία τῆς Βυζαντινῆς λογοτεχνίας Α, 820-21 μετάφρασις Γ. Σωτηριάδου.

[2] A. Pichler, Geschichte der kirchlichen Trennung zwischen dem Orient und Occident von den ersten Anfängen bis zum jüngsten Gegenwart, München 1864-5, II 491 ἑξ.

δὲ 1445 οἱ ἐν Κύπρῳ τοιοῦτοι μονοθελῆται ἀπεκήρυξαν τὴν αἵρεσιν μετὰ τοῦ 'Αρχιεπισκόπου αὐτῶν 'Ηλία. 'Αλλ' ἡ τελικὴ ἕνωσις τῶν Μαρωνιτῶν μετὰ τῆς λατινικῆς 'Εκκλησίας συνετελέσθη κατὰ τὸν ιστ΄ αἰῶνα διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἰησουΐτου ἱεραποστόλου Eliano[1].

'Ως ἦτο ἑπόμενον, διὰ τῶν προσηλύτων τούτων ἡ λατινικὴ 'Εκκλησία κατώρθου νὰ ἐγκαθιδρυθῇ ἐν Συρίᾳ καὶ μικρὸν κατὰ μικρὸν ν' ἀπειλήσῃ τὴν ἑνότητα τῆς ὑπολειφθείσης 'Ορθοδόξου 'Εκκλησίας.

'Ισχυρίσθησάν τινες ὅτι δῆθεν ἡ 'Ορθόδοξος 'Εκκλησία τῆς 'Αντιοχείας καὶ μετὰ τὴν ἐκδίωξιν τῶν Σταυροφόρων δὲν διέκοψε τοὺς δεσμοὺς αὐτῆς μετὰ τῆς λατινικῆς 'Εκκλησίας, ἑνωθεῖσα, δῆθεν, μετ' αὐτῆς, ἀλλὰ τὸ ἀσύστατον τῶν ἰσχυρισμῶν τούτων μαρτυροῦσι τὰ γεγονότα τῶν κατὰ τὸν ιδ΄ καὶ ιε΄ αἰῶνα ἀποπειρῶν πρὸς ἕνωσιν τῶν 'Εκκλησιῶν, καθ' ἃς καὶ ἡ 'Εκκλησία 'Αντιοχείας εὑρίσκετο πάντοτε σύμφωνος μὲν πρὸς τὰς λοιπὰς 'Ορθοδόξους 'Εκκλησίας, ἀντίθετος δὲ πρὸς τὴν λατινικὴν 'Εκκλησίαν[2]. Οἱ δ' ἐγκαθιδρυθέντες ἀπὸ τοῦ ιγ΄ αἰῶνος ἐν Συρίᾳ Φραγκισκανοὶ εὗρον πρόσφορον ἔδαφος προπαγάνδας μόνον παρὰ τοῖς 'Ιακωβίταις καὶ Μαρωνίταις.

Περὶ τῆς 'Ορθοδόξου 'Εκκλησίας κατὰ τὴν ὑπ' ὄψιν ἡμῶν περίοδον ἐλαχίστας ἔχομεν πληροφορίας. 'Ο ἀρχιμανδρίτης Νεῖλος Δοξαπατρῆς ἐν ἔτει 1143 κελεύσει τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας Ρογήρου β΄ (1101 - 1145) συνέταξεν ἀναγραφὴν τῶν 'Επισκοπῶν τῶν Πατριαρχικῶν θρόνων, ἥτις ὑπέστη διαφόρους τροποποιήσεις[3]. Κατὰ τὴν ἀναγραφὴν ταύτην τὸ Πατριαρχεῖον 'Αντιοχείας εἶχε δεκατρεῖς Μητροπόλεις μετὰ 137 'Επισκοπῶν, τὰς ἑξῆς:

α΄) Τύρου	μετὰ	'Επισκοπῶν	13
β΄) Ταρσοῦ	»	»	6
γ΄) 'Εδέσσης	»	»	11
δ΄) 'Απαμείας	»	»	7
ε΄) 'Ιεραπόλεως	»	»	9
ς΄) Βόστρων	»	»	20
ζ΄) 'Αναζάρβου	»	»	9
η΄) Σελευκείας	»	»	24
θ΄) 'Αμίδης	»	»	8
ι΄) Δαμασκοῦ	»	»	11
ια΄) Σεργιουπόλεως	»	»	5
ιβ΄) Δάρας	»	»	10
ιγ΄) 'Εμέσης	»	»	4
			137

[1] A. Pichler, ἔνθ' ἀν. II, 533 ἑξ.

[2] Νικολάου Θεοδούλου, (νῦν Μητροπολίτου 'Αξώμης). 'Εκ τῆς ἱστορίας τῆς 'Εκκλησίας 'Αντιοχείας, ἐν τῷ περιοδ. «'Εκκλησιαστικὸς Φάρος» 'Αλεξανδρείας ΚϚ΄ 1927, σ. 218, ἀναίρεσις ἰσχυρισμῶν τοῦ C. Charon καὶ ἄλλων.

[3] Γ. Α. Ράλλη καὶ Μ. Ποτλῆ, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, Ε΄, 188. 189.

Ἐκτὸς τῶν Μητροπόλεων τούτων, κατὰ τὴν ἀναγραφὴν τοῦ Νείλου Δοξαπατρῆ, ὑπῆρχον καὶ ἕτεραι 8 Μητροπόλεις, αἵτινες «αὐτοκέφαλοι» Ἐπισκοπαὶ οὖσαι, προήχθησαν εἰς Μητροπόλεις, δὲν εἶχον δὲ ὑφ᾽ ἑαυτὰς «ὑποκειμένους θρόνους» Ἐπισκοπικούς. Αὗται δὲ ἦσαν:

α΄) Βηρυτοῦ, β΄) Ἡλιουπόλεως, γ΄) Λαοδικείας, δ΄) Σαμοσάτων, ε΄) Μαρτυροπόλεως, ς΄) Μοψουεστίας, ζ΄) Ἀδάνων, η΄) Πομπηϊουπόλεως.

Εἰς ταύτας τὰς Μητροπόλεις προσετίθεντο 8 Ἀρχιεπισκοπαὶ «μεγάλαι» καὶ 5 Ἀρχιεπισκοπαὶ «λιταὶ καὶ ἐλεύθεραι».

Εἶναι προφανὲς ἐκ τούτων ὅτι ἡ ἀναγραφὴ αὕτη τῶν Ἐπισκοπῶν ἀναφέρεται εἰς τὸ παρελθόν, ὑπομιμνήσκουσα τὰς ἀρχαιοτέρας ἀναγραφάς [1].

Ἐν ἐγγράφῳ τῶν μέσων τοῦ ιδ΄ αἰῶνος [2], περὶ τοῦ ὁποίου ἐγγράφου περαιτέρω θὰ ἴδωμεν, ὑπογράφονται οἱ Ἀρχιερεῖς τῶν ἑξῆς Μητροπόλεων τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου Ἀντιοχείας:

Ρωμαγύρεως [3] καὶ Ἔξαρχος πάσης Ἰβηρίας, Ἀπαμείας, Πομπηϊουπόλεως, Ἡλιουπόλεως, Βόστρων, Μοψουεστίας Βηρυτοῦ, Ἐμέσης, Τριπόλεως, Ἐδέσσης.

Τὸ ἔγγραφον εἶχεν, ὡς σημειοῦται ἐν τέλει, καὶ «ἑτέρας ὑπογραφὰς συριακοῖς γράμμασιν». Εἰς ταύτας δὲ δέον νὰ προστεθῇ καὶ ἡ τοῦ ἀναφερομένου ἐν τῷ αὐτῷ ἐγγράφῳ μητροπολίτου Τύρου.

Αἱ συριστὶ γεγραμμέναι ὑπογραφαὶ δὲν θὰ ἦσαν πάντως πολλαί, ἐπομένως τὸ Πατριαρχεῖον Ἀντιοχείας, κατὰ τὴν ὑπ᾽ ὄψιν ἡμῶν περίοδον, εἶχε λίαν περιωρισμένον ἀριθμὸν Ἐπισκοπῶν. Ἡ ἐπικοινωνία τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας μετὰ τῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡ χρῆσις τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν τῇ θείᾳ λατρείᾳ, διέσωζε τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα τῆς Ἐκκλησίας ταύτης. Ἀλλ᾽ ἤδη εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τοῦ ιγ΄ αἰῶνος ὁ ἐξαραβι-

1 Parthey, Hierocles Synecdemus et Notitia Episcopatuum, Berlin 1866, σ. 141-143. Gelzer, Ungedruckte und wenig bekannte Bistümerverzeichnisse der orientalischen Kirche, «Byzantinische Zeitschift» I, 1892, σ. 247 ἑξ. Α. Π. Κεραμέως, «Τακτικὸν ὅπως ἔχουσι τάξεως οἱ θρόνοι τῶν ἐκκλησιῶν τῶν ὑποκειμένων τῷ Πατριάρχῃ Ἀντιοχείας, ἐπὶ Πατριάρχου Ἀντιοχείας γέγονε τοῦτο», ἐν Παραρτήματι τοῦ Περιοδικοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως, τόμ. ΙΗ΄ 1884, σ. 65-67. Symeon Vailhé, Une «Notitia Episcopatuum» d'Antioche du X siècle ἐν ταῖς «Echos d'Orient» X, 1907, σ. 90-101. Τοῦ αὐτοῦ: La Notitia Episcopatuum d'Antioche du Patriarche Anastase, VIe siècle, Αὐτόθι, X, 1907, σ. 139-145. Τοῦ αὐτοῦ: Les recensions de la Notitia Episcopatuum d'Antioche du Patriarche Anastase, Αὐτόθι, σ. 363-368. E. Honigmann, Studien zur Notitia Episcopatuum «Byzantinische Zeitschrift» XXV, 1925, σ. 60 ἑξ.

2 Fr. Miklosich et Jos. Müller, Acta Patriarchatus Constantinopolitani I, 465.

3 Ὁ Ρωμαγύρεως ἔλαβε τὸν τίτλον ἐκ τῆς συνοικίας (ἀγὴρ) τῶν Ἑλλήνων (ρωμαίων-roumi) τοῦ Νισαμπούρ πρωτευούσης τοῦ Κορασάν. Ἀλλὰ δὲν γνωρίζομεν ἂν κατὰ τὴν ὑπ᾽ ὄψιν ἡμῶν ἐποχὴν ὁ Ρωμαγύρεως καὶ «Καθολικὸς» τιτλοφορούμενος ἥδρευεν ἐν τῇ πόλει Νισαμποὺρ τῆς Περσίας.

σμὸς καὶ τοῦ ὀρθοδόξου ἑλληνικοῦ ποιμνίου διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς ἀραβικῆς γλώσσης, ὡς δ᾽ ἐκ τοῦ ἀνωτέρω ἐγγράφου προκύπτει ὑπῆρχον καὶ Ἀρχιερεῖς ἀγνοοῦντες τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ ὑπογράφοντες συριστί.

Τινὲς τῶν Πατριαρχῶν τῆς περιόδου ταύτης κατ᾽ ὄνομα μόνον εἶναι γνωστοί [1]. Ἥδρευον δὲ ὁτὲ μὲν ἐν Ἀντιοχείᾳ, ὁτὲ δὲ ἐν Δαμασκῷ, διότι ἡ πόλις αὕτη ὡς ἕδρα διοικητοῦ εἶχεν ἀποβῇ ἡ σπουδαιοτέρα πόλις τῆς Συρίας. Τῷ 1260 καταληφθεῖσα ὑπὸ τῶν Μογγόλων ὑπέστη μεγάλας καταστροφάς, ἀλλ᾽ ἀνέκτησε καὶ πάλιν τὴν δύναμιν καὶ τὴν σημασίαν αὐτῆς. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ τελευταίου ἐπὶ φραγκοκρατίας Πατριάρχου Ἀντιοχείας Ἀρσενίου, οἱ Ἐπίσκοποι τοῦ Πατριαρχείου διηρέθησαν κατὰ τὴν ἀνάδειξιν διαδόχου αὐτοῦ. Οἱ μὲν τῆς Κιλικίας ὑπεστήριζον τὴν ὑποψηφιότητα τοῦ Διονυσίου Πομπηϊουπόλεως, οἱ δὲ τῆς Συρίας τὴν τοῦ Κυρίλλου Τύρου. Ἐξελέγη δὲ οὗτος ὑπὸ τὸ ὄνομα Κύριλλος β' (περὶ τὰ 1285/90-1308), ὅστις ἦτο «ἀνὴρ εὐλαβὴς καὶ ἡσυχίας φίλος καὶ πλήρης ἐκκλησιαστικῆς καταστάσεως» κατὰ τὸν Παχυμέρην [2], πληροφοροῦντα ὅτι μετέβη ὁ Κύριλλος εἰς Κωνσταντινούπολιν, διότι ἔδει πάντως τὸ κῦρος ἐκεῖ νὰ λάβῃ «ἐκ μεταθέσεως» προβιβασθεὶς εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ Πατριάρχου. Καὶ τότε μὲν δὲν ἀνεγνωρίσθη πιθανῶς, ἕνεκα τῆς διεκδικήσεως τοῦ ἀξιώματος ὑπὸ τοῦ Διονυσίου, ἀλλὰ μετὰ ὀκτὼ ἔτη ἀνεγνωρίσθη, ὑπεσχέθη δὲ «μὴ κατά τι Ἀρμενίοις συνέρχεσθαι ἐν τῇ ἐκείνων διάγοντα, ἐπεὶ τὰ κατὰ Συρίαν ἠφάνιστο». Ἐκ τῶν τελευταίων τούτων φράσεων τοῦ χρονογράφου ἐπιμαρτυρεῖται ὅτι κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἐπικρατήσεως τῶν Μαμλούκων ἐν Συρίᾳ οἱ ὀρθόδοξοι Πατριάρχαι Ἀντιοχείας ἠναγκάζοντο νὰ διαμένωσιν ἐν Κιλικίᾳ, ἔνθα διέμενον καὶ οἱ Ἀρμένιοι καὶ νὰ ἔχωσιν ἐπικοινωνίαν τινὰ μετὰ τῶν Ἀρμενίων, ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἡ συνεχῶς ἐπαναλαμβανομένη κατηγορία περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας αὐτῶν μετὰ τῶν Ἀρμενίων καὶ ἡ ὑπόσχεσις ἣν ἔδωκεν ὁ Ἀντιοχείας Κύριλλος.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ χρονογράφου πληροφορούμεθα ὅτι ὁ Κύριλλος διέμεινεν ἐν τῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει Μονῇ τῶν Ὁδηγῶν καὶ ὅτι ἔκτοτε, μὴ ἀπομακρυνθεὶς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διῴκει ἐκεῖθεν τὸ Πατριαρχεῖον, «κἀνταῦθα τὸ βιοῦν ἀπήντλησεν» [3].

1 Τὰ ὀνόματα Πατριαρχῶν τινων ἐγένοντο γνωστὰ ἐκ διαφόρων κειμένων σχετικῶν πρὸς τὴν μετάθεσιν Ἐπισκόπων, Πρβλ. Ι. Συκουτρῆ, Συνοδικὸς Τόμος τῆς ἐκλογῆς τοῦ Πατριάρχου Γερμανοῦ Γ' «Ἐπετηρὶς τῆς Ἑταιρείας τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν» Θ', σ. 200. C. Karalevskij, Antioche, ἐν Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastique, III, 629 ἑξ.

2 Γεωργίου Παχυμέρη, Ἱστορία Β' 123 Ἔκδ. Βόννης. Δυσνόητος ἡ περὶ Διονυσίου ἔκφρασις τοῦ Παχυμέρη Β, 56 «τοῦ Διονυσίου κραδαινομένου φθάνει προκριθεὶς ὑπὲρ ἐκεῖνον ὁ Κύριλλος». Πάντως δὲν πρόκειται περὶ ἀσθενείας τοῦ Διονυσίου, διότι οὗτος βραδύτερον ἐγένετο Πατριάρχης.

3 Γεωργίου Παχυμέρη, Ἱστορία Β', 56. 122 ἑξ. Πρβλ. Le Quien, Oriens Christianus II, 765. P. Ouspensky, Χριστιανικὴ Ἀνατολή. Συρία. Ἐν Κιέβῳ 1874, σ. 86 (ρωσιστί).

Πότε ὅμως ἀπέθανεν ὁ Κύριλλος δὲν εἶναι γνωστόν. Ὁ αὐτὸς χρονογράφος, διηγούμενος τὰ κατὰ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει διαμονὴν καὶ τὴν συμμετοχὴν εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Ἀθανασίου β΄ (1276-1316) [1] παρέχει τὴν πληροφορίαν ὅτι κατὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τούτου ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἐν ἔτει 1308, ὁ Πατριαρχικὸς θρόνος Ἀντιοχείας ἐχήρευεν. Ὁ Κωνσταντινουπόλεως Ἀθανάσιος α΄ (1289-93, 1304-10) κατέλαβε τὰς εἰς τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον ἀνηκούσας Μονάς, τὴν τοῦ Ἀρχιστρατήγου Μιχαὴλ κατὰ τὸν Ἀνάπλουν καὶ τὴν ἐντὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Εὐεργέτου Χριστοῦ. Ὡσαύτως κατέλαβε καὶ τὴν εἰς τὸν θρόνον Ἀντιοχείας ἀνήκουσαν Μονὴν τῶν Ὁδηγῶν «αὐτὸς ἐπιστάς, αὐτὸς καινουργήσας καὶ τὴν ἀναφορὰν τοῦ ἰδίου ὀνόματος, τότε χηρευούσης ποιμένος τῆς Ἀντιοχείας» [2]. Ἐκ τῆς σειρᾶς τῆς ἀφηγήσεως τοῦ Παχυμέρη προκύπτει ὅτι ἡ χηρεία αὕτη συνέπεσε κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1308, ὅτε προφανῶς εἶχεν ἤδη ἀποθάνει ὁ Ἀντιοχείας Κύριλλος β΄. Φαίνεται δὲ ὅτι ἐν ἀρχῇ τοῦ ἑπομένου ἔτους διεδέχθη αὐτὸν ὁ ἀπὸ Πομπηϊουπόλεως Διονύσιος α΄ (1309-1316), περὶ τοῦ ὁποίου δὲν εἶναί τι γνωστὸν ἢ μόνον τοῦτο ὅτι ἡ ἀρχιερατεία αὐτοῦ παρετάθη μέχρι τοῦ 1316 καὶ ὅτι μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐχήρευσε καὶ πάλιν ὁ θρόνος ἐπὶ ἱκανὰ ἔτη. Ὡς διάδοχος αὐτοῦ ἀναφέρεται ὁ Κύριλλος γ΄ (1316), πρὸς ὃν προφανῶς ὁ Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννης ιγ΄ Γλυκὺς (1316-20), ἐκλεγεὶς τῇ 12ῃ Μαΐου 1316, ἀποστέλλων τὰ εἰρηνικὰ γράμματα ἔλεγεν, ὅτι ἀνέλαβε τὸ Πατριαρχικὸν ἀξίωμα μετὰ βραχυχρόνιον χηρείαν τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου Κωνσταντινουπόλεως ἀλλ᾽ ὅτι καὶ ὁ θρόνος Ἀντιοχείας ἐστερεῖτο «πρὸ καιροῦ ἀρχιερέως καὶ πατριάρχου». Ἀνήγγελλε δὲ ὁ Ἰωάννης Γλυκὺς εἰς τὸν Ἀντιοχείας Πατριάρχην ὅτι ὁ Βασιλεύς, ἦτο δὲ οὗτος ὁ Ἀνδρόνικος β΄ Παλαιολόγος (1282-1328), προσεκάλει αὐτὸν διὰ γραμμάτων ὅπως μεταβῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Πατριάρχης Ἰωάννης παρεκάλει τὸν Ἀντιοχείας ὅπως δεχθῇ τὴν πρόσκλησιν ταύτην καὶ ὅπως μὴ βραδύνῃ ἵνα ἐπικοινωνήσῃ προσωπικῶς μετ᾽ αὐτοῦ καὶ τοῦ Βασιλέως [3]. Δὲν γνωρίζομεν ὅμως ἂν ἠδυνήθη ὁ Ἀντιοχείας νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν πόθον τοῦτον τοῦ Βασιλέως καὶ Πατριάρχου Ἰωάννου καὶ νὰ μεταβῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν, διότι κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος τῆς προσκλήσεως (1316) φαίνεται ὅτι ἐτελεύτησε τὸν βίον. Ἀναφέρονται μετ᾽ αὐτὸν Πατριάρχαι ὁ Διονύσιος β΄ ὁ ἀπὸ Μοψουεστίας ὁ «Λαμπρὸς» ἐπονομαζόμενος, καὶ ὁ ἀπὸ Τύρου Σωφρόνιος, ἄνευ καθορισμοῦ τῶν ἐτῶν τῆς ἀρχιερατείας αὐτῶν [4], μετὰ τούτους δὲ ὁ Ἰγνάτιος β΄ (κατὰ τὰ ἔτη 1341-1366).

1 Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1935, σ. 564 ἑξ.

2 Γεωργίου Παχυμέρη, Ἱστορία Β΄, 579 ἑξ.

3 Miklosich et Müller, Acta Patriarchatus Constantinopolitani, I, 2-3. Πατρ. Migne ἑλλ. 152, 1085-87.

4 Le Quien, Oriens Christianus II, 765-6. P. Ouspensky, Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 86-87.

Τοῦ τελευταίου τούτου Πατριάρχου ἀντιπρόσωπος παρέστη ἐν Κωνσταντινουπόλει, κατὰ τὰ ἀπασχολοῦντα τότε τὴν Ἐκκλησίαν αὐτῆς ζητήματα, ἅτινα ἔσχον ἀπήχησιν καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Ἀντιοχείας. Προὔκειτο περὶ τῶν Ἡσυχαστικῶν ἐρίδων, ἃς προὐκάλεσεν ὁ ἐκ Καλαβρίας Βαρλαὰμ ἐναντίον τῶν Μοναχῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Τούτων ὑπέρμαχος παρέστη εἰς μέσον ὁ ἅγ. Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς [1]. Τῇ 11ῃ Ἰουλίου 1341 ἐν τῷ ναῷ τῆς τοῦ θεοῦ Σοφίας συνῆλθε Σύνοδος [2], ἥτις κατεδίκασε τὸν Βαρλαάμ. ἀπελθόντα εἰς τὴν Δύσιν. Τῆς Συνόδου ταύτης μετέσχε καὶ ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Πατριάρχου Ἀντιοχείας Ἰγνατίου [3]. Τὸν Βαρλαὰμ ἐν τῷ ἀγῶνι κατὰ τῶν ὀρθοδόξων ἡσυχαστῶν ἀντικατέστησεν ὁ Γρηγόριος Ἀκίνδυνος, μικρὸν δὲ μετὰ τὴν Σύνοδον ἀποθανὼν ὁ Βασιλεὺς Ἀνδρόνικος γ΄ Παλαιολόγος, κατέλιπε τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν ἀνήλικον διάδοχον αὐτοῦ Ἰωάννην ε΄ Παλαιολόγον (1341-1391) οὗτινος κηδεμὼν ὑπῆρξεν ὁ καταλαβὼν ὕστερον τὸν βασιλικὸν θρόνον Ἰωάννης ς΄ Καντακουζηνὸς (1341-1355). Δευτέρα Σύνοδος, κατ᾽ αὐτὸ τὸ ἔτος 1341 συνελθοῦσα, ἀπεφάνθη ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας τοῦ Παλαμᾶ, καταδικάσασα τὸν Ἀκίνδυνον [4], ἀλλὰ μεγάλη προὐκλήθη διαίρεσις, τῶν μὲν συντασσομένων μετὰ τοῦ Παλαμᾶ, τῶν δὲ μετὰ τοῦ Ἀκινδύνου. Δυστυχῶς ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννης ιδ΄ Καλέκας (1334-1347) μετὰ τῆς Βασιλομήτορος Ἄννης, ἐξ ἀντιθέσεως πρὸς τὸν Ἰωάννην Καντακουζηνόν, ὑποστηρίζοντα τὸν Γρηγόριον Παλαμᾶν, συνετάχθη πρὸς τὸν Γρηγόριον Ἀκίνδυνον, ὃν καὶ ἐχειροτόνησεν εἰς Διάκονον, καταδιώξας καὶ ἐγκαθείρξας τὸν Παλαμᾶν, ὡς δῆθεν αἴτιον τῆς ἀνωμαλίας καὶ διαιρέσεως. Ταὐτοχρόνως δὲ ἀνέθηκεν εἰς τὸν Πατριάρχην Ἀντιοχείας Ἰγνάτιον, μετακληθέντα εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα συγγράψῃ κατὰ τοῦ Παλαμᾶ, ὅπερ καὶ ἔπραξεν ὁ Ἰγνάτιος,

1 Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, Ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης (1296-1360), Πετρούπολις-Ἀλεξάνδρεια, 1911. Πρβλ. αὐτόθι τὴν βιβλιογραφίαν περὶ τῶν Ἡσυχαστικῶν ἐρίδων καὶ M. Jugie, Theologia dogmatica christianorum orientalium, tom. II, Parisiis 1933, σ. 48 ἑξ.

2 Πατρ. Migne ἑλλ. 151, 679, 152, 1241-1253. Δοσιθέου Ἱεροσολύμων, Τόμος Ἀγάπης, Ἐν Ἰασίῳ 1699, Προλεγόμενα σ. 40 ἑξ. Miklosich et Müller, Acta I, 202-216. Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 82-87. Θεμιστοκλέους Χ. Σταύρου, Αἱ περὶ τῶν Ἡσυχαστικῶν τῆς ιδ΄ ἑκατονταετηρίδος καὶ τῆς διδασκαλίας αὐτῶν ἔριδες. Ἐν Λειψίᾳ 1905, σ. 62 ἑξ. J. Bois, Le Synode Hesychaste de 1341, ἐν «Echos d'Orient» VI, 1903, σ. 58-60.

3 Ὁ Ἰωάννης Κυπαρισσιώτης, Παλαμικῶν παραβάσεων λόγος δ΄ Πατρ. Migne ἑλλ. 152, 709, σημειοῖ ὅτι τὰ σχετικὰ ὑπομνήματα τῆς καταδίκης τοῦ Παλαμᾶ ἔφερον καὶ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ «Θεουπόλεως Ἀντιοχείας», ἀλλὰ τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι παρέστη προσωπικῶς εἰς τὴν Σύνοδον ὁ Ἀντιοχείας. Ὁ αὐτὸς Κυπαρισσιώτης (Λόγ. δ΄ Πατρ. Migne 152, 736) ἀναφέρει θαυμαστόν τινα ἐπὶ σοφίᾳ καὶ ἀρετῇ Ἰγνάτιον καταδιωχθέντα ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Παλαμᾶ, ἀλλὰ πάντως δὲν ἐννοεῖ τὸν Ἀντιοχείας Ἰγνάτιον, ὡς καταφαίνεται ἐκ τῶν ἀναγραφομένων λεπτομερειῶν.

4 Πατρ. Migne ἑλλ. 151, 601. 152, 1274-1284. Miklosich et Müller, Acta, I, 243 ἑξ.

ὁ δὲ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἔγραψε πρὸς τοὺς μοναχοὺς τοῦ Ἁγίου Ὄρους ὅτι δῆθεν ὁ Παλαμᾶς ἦτο κακόδοξος [1]. Ὁ Ἰγνάτιος τῷ 1344 ἐξέδωκεν ἔγγραφον καὶ κατὰ τοῦ Ἰσιδώρου Μονεμβασίας ὡς ὀπαδοῦ τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ [2]. Τῷ ἑπομένῳ ἔτει 1345 συνεκλήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει Σύνοδος κατὰ τοῦ Παλαμᾶ, συνέταξε δὲ τὸ κατ᾽ αὐτοῦ κατηγορητήριον ὁ Ἀντιοχείας Ἰγνάτιος. Ἡ Σύνοδος κατεδίκασε τὸν Παλαμᾶν, ἐγκαθειρχθέντα καὶ αὖθις.

Ἀλλὰ μετὰ τριετίαν ὁ Ἰσίδωρος ἐγένετο Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης (1347 - 1349) καί, ὡς ἦτο ἀκόλουθον, ὑπεστήριξε τὴν ὀρθοδοξίαν τοῦ Παλαμᾶ, χειροτονηθέντος Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης [3].

Δυστυχῶς νέος ἀντίπαλος παρουσιάσθη τοῦ ἁγίου Ἱεράρχου, ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς, καθ᾽ οὗ ὁ μετὰ τὸν Ἰσίδωρον ἐκλεγεὶς Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Κάλλιστος α´ (1350 - 51, 1355 - 63) μετῆλθεν αὐστηρὰ μέτρα, συνεκάλεσε δὲ τῷ 1351 Σύνοδον ἐν Βλαχέρναις, ἥτις, μετὰ λεπτομερῆ ἐξέτασιν τοῦ ζητήματος, ἀνεκήρυξε μὲν τὸν Γρηγόριον Παλαμᾶν «ἀσφαλέστατον τῆς εὐσεβείας πρόμαχον καὶ συναγωνιστὴν καὶ βοηθόν» [4] καθήρεσε δὲ τοὺς μητροπολίτας Ἐφέσου καὶ Γάνου ὡς ὁμόφρονας τοῦ Βαρλαὰμ καὶ τοῦ Ἀκινδύνου, καὶ συνεχώρησε τὸν Γρηγορᾶν, αἰτήσαντα συγγνώμην [5].

Ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Πατριάρχου Ἀντιοχείας μητροπολίτης Τύρου ἐν Κωνσταντινουπόλει εὑρισκόμενος συνέπραττε μετὰ τοῦ Γρηγορᾶ, καὶ μέχρι τέλους δὲν συνεφώνησε πρὸς τὴν πρᾶξιν τῆς Ἐκκλησίας ὑπὲρ τῆς ἀθωώσεως τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ [6]. Ὁ Πατριάρχης Κάλλιστος ἀνήγγειλε τὰ γεγονότα

[1] Miklosich et Müller, Acta I, 238 ἑξ. Ὑπάρχει τῆς γραφῆς τοῦ Ἰγνατίου ἀνέκδοτος ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Ὅτι... τὸ τοῦ Ἀντιοχείας κατὰ τοῦ Παλαμᾶ, γράμμα ψεῦδός ἐστιν αὐτόχρημα καὶ τῷ συνοδικῷ καὶ ἁγιορειτικῷ τόμῳ διὰ πάντων ἀντίθετον». Πρβλ. Πατρ. Migne ἑλλ. 150, 832. M. Jugie, Theologia dogmatica christianorum, orientalium, t. I Parisiis 1926, σ. 438. II, 66. 131.

[2] S. Allatii, De libris et rebus ecclesiasticis graecorum, Parisiis, 1646, σ. 188-9. Παρὰ Miklosich et Müller, Acta, II, 287-294 ἡ διαθήκη τοῦ Ἰσιδώρου Βουχηρᾶ Μονεμβασίας, ἐν ᾗ διηγεῖται τὰ καθ᾽ ἑαυτόν. Ὁ Ἰσίδωρος ἦτο Θεσσαλονικεὺς τὴν πατρίδα, ἐμόνασε δὲ ἐν Ἁγίῳ Ὄρει. Μνείαν τοῦ Ἰσιδώρου ἐπαινετικὴν ποιεῖται ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννου Καλέκα λόγῳ αὐτοῦ. Τὸ σχετικὸν ἀπόσπασμα παρατίθεται καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Νικηφόρου Γρηγορᾶ ἔκδ. Βόννης Annotationes, σ. 1285 - 6.

[3] Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ, Ἱστορία Γ, 26 ἑξ. ἔκδ. Βόννης. Πρβλ. Ἰωάννου Κυπαρισσιώτου, Παλαμικῶν παραβάσεων, Λόγος Α, Πατρ. Migne ἑλλ. 152, 617. Λόγος Δ' Αὐτόθι, σ. 737.

[4] Miklosich et Müller, Acta, I, 254,

[5] Mansi, Sacrorum Consiliorum nova et amplissima Collectio, XXVI, 127-198. Πατρ. Migne 151, 651 Miklosich et Müller, Acta, I, 243 ἑξ. Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 134. ἑξ.

[6] Νικηφόρου Γρηγορᾶ, Ἱστορία, σ. 893. 911. 1012.

ταῦτα καὶ πρὸς τὸν Πατριάρχην Ἀντιοχείας δι᾽ ἰδιαιτέρου Συνοδικοῦ γράμματος καὶ πρὸς τοὺς μητροπολίτας τοῦ Πατριαρχείου Ἀντιοχείας διὰ κοινοῦ Συνοδικοῦ ὡσαύτως γράμματος [1]. Ἐκ τῶν γραμμάτων τούτων μανθάνομεν ὅτι καὶ ὁ μητροπολίτης Τύρου ἐν Κωνσταντινουπόλει εὑρισκόμενος καὶ ἐν τῇ Μονῇ Ὁδηγῶν διαμένων, διΐστατο πρὸς τὸν Πατριάρχην Κάλλιστον, συμπαθῶν καὶ κοινωνῶν πρὸς τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Βαρλαάμ. Ὡς ἀνήκοντα εἰς τὸ Πατριαρχεῖον Ἀντιοχείας, ὁ Κάλλιστος ἀπέφευγε νὰ δικάσῃ καὶ καταδικάσῃ αὐτόν, ὅθεν ἐζήτει παρὰ τοῦ Ἀντιοχείας καὶ τῆς περὶ αὐτὸν Συνόδου, ὅπως ἀποφανθῶσι περὶ τοῦ ζητήματος καὶ γράψωσι σχετικῶς πρὸς τὸν Τύρου, «τὰ αὐτὰ δὲ (πρὸς τοὺς Βαρλααμίτας) εὑρίσκεται ποιῶν ὁ μητροπολίτης Τύρου, διϊστάμενος τῆς ἡμῶν Μετριότητος κοινωνῶν δὲ καὶ προστιθέμενος τοῖς δυσσεβέσι τούτοις, ὅπερ ταράττει μέγιστα αὐτήν τε καὶ τὴν περὶ αὐτὴν θείαν καὶ ἱερὰν Σύνοδον, οὗ χάριν καὶ ἔγραψεν ἡ Μετριότης ἡμῶν συνοδικῶς περὶ τούτου τῷ Ἁγιωτάτῳ Πατριάρχῃ Ἀντιοχείας, γράφει δὲ ἤδη καὶ πρὸς τὴν Ἱερότητα ὑμῶν, ὡς ἂν ἀναλαβόντες καὶ ὑμεῖς ζῆλον πνευματικὸν γράψητε κοινῶς μετὰ τοῦ Ἁγιωτάτου Πατριάρχου ἡμῶν πρὸς τὴν ἡμῶν Μετριότητα καὶ τὴν θείαν καὶ ἱερὰν Σύνοδον, ὅπως ἔχητε γνώμης εἰς τοῦτο, ἵνα γνῶμεν, εἰ ἅπερ λέγει ὁ Τύρου, ἀληθῆ εἰσιν, εἴτε καὶ μή. Γένοιτο δὲ καὶ ἡ ὑμετέρα γραφὴ πρὸς αὐτὸν καὶ οὕτω τοῦ πράγματος προχωρήσαντος, καθὼς καὶ ὁ τοῦ δικαίου λόγος ἀπαιτεῖ, ἐπικρατήσει πάντοθεν ὁμόνοια καὶ εἰρήνη εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν. Γενέσθω τοίνυν οὕτως ἀμεταθέτως, καθὼς παραδηλοῖ ὑμῖν ἡ Μετριότης ἡμῶν, πεμφθησομένων γραμμάτων πρὸς αὐτὴν διὰ τῆς ὑμῶν Ἱερότητος» [2].

Αἱ τελευταῖαι φράσεις μαρτυροῦσι δυσπιστίαν τινὰ πρὸς τὸν Πατριάρχην Ἀντιοχείας ὡς πρὸς τὸ προκείμενον ζήτημα. Ὄντως δὲ ὁ Πατριάρχης Κάλλιστος δὲν ἔλαβεν ἀπάντησιν εἰς τ᾽ ἀνωτέρω, ὡς μανθάνομεν ἐξ ἑτέρων γραμμάτων αὐτοῦ σχετικῶν πρὸς τὴν Μονὴν τῶν Ὁδηγῶν.

Ἡ Μονὴ αὕτη, ὡς εἴδομεν, ἀνῆκεν εἰς τὸ Πατριαρχεῖον Ἀντιοχείας, τὸ ὁποῖον εἰς προγενεστέρους χρόνους εἶχε τὴν Μονὴν Ἀκοιμήτων. Εἰς τὴν Μονὴν Ὁδηγῶν ἀπέστελλεν ὁ Ἀντιοχείας ἡγούμενον, ἐν αὐτῇ δὲ διέμενεν ὁσάκις μετέβαινεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Κάλλιστος ἔγραφε πρὸς τὸν Ἀντιοχείας ὅτι ἱερομόναχός τις Γεννάδιος, τῇ ἐγκρίσει αὐτοῦ, τοῦ Ἀντιοχείας, ἐγγραφεὶς εἰς τοὺς μοναχοὺς τῆς Μονῆς καὶ καταβαλὼν διακόσια ὑπέρπυρα (χρυσᾶ νομίσματα) παρέλαβε τὰ παραχωρηθέντα εἰς αὐτὸν δύο «ἀδελφάτα» καὶ δύο κελλία, ἅτινα ἰδίαις δαπάναις καὶ ἀνεκαίνισεν. Ἀλλὰ συκοφαντηθεὶς ἐξεδιώχθη τῆς Μονῆς καὶ ἐστερήθη τῶν δύο «ἀδελφάτων» καὶ τῶν κελλίων, τυχὼν δὲ συμπαθείας ἐγένετο πάλιν δεκτός, ἀναλαβὼν ὅμως μόνον τὰ «ἀδελ-

[1] Πατρ. Migne, 152, 1358-1360. Miklosich et Müller, Acta, I, 407-409. 410-411.

[2] Miklosich et Müller, Acta, I, 408-409.

ἀνωτέρω μνημονευθείση πρὸς τὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως ἐπιστολῇ, δι' ἧς ἀνηγγέλθη ἡ ἐκλογὴ τοῦ Παχωμίου, ὡς Πατριάρχου Ἀντιοχείας, καὶ ἐν ᾗ ὀνομαστὶ ὑπογράφονται μετὰ τοῦ Γερμανοῦ Καθολικοῦ Ρωμαγύρεως καὶ Ἐξάρχου Ἰβηρίας οἱ Ἀρχιερεῖς τοῦ θρόνου, δὲν ὑπάρχει ὑπογραφὴ Μητροπολίτου Δαμασκοῦ, οὐδὲ εἰς τοὺς ἐφεξῆς χρόνους ἀναφέρεται Μητροπολίτης Δαμασκοῦ, οἱ δ' ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἑδρεύοντες Πατριάρχαι φέρουσι τὸν ἀρχαῖον τίτλον («Πατριάρχης τῆς Μεγάλης θεουπόλεως Ἀντιοχείας καὶ πάσης Ἀνατολῆς»). Ἐκ τούτων δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἀναντιρρήτως ὅτι ἐπὶ Παχωμίου μετηνέχθη ἐξ Ἀντιοχείας εἰς Δαμασκὸν ἡ ἕδρα τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου [1].

Ἀρχομένου τοῦ 1388 διάδοχος τοῦ Παχωμίου ἐξελέγη ὁ Νεῖλος (1388-11 Ἰανουαρίου 1395) ἐπὶ ὀκταετίαν ἀρχιερατεύσας [2] καὶ ἀποθανὼν τῇ 11 Ἰανουαρίου 1395. Τῇ 6 Φεβρουαρίου 1395 Πατριάρχης ἐξελέγη ὁ Μιχαὴλ β' (6 Φεβρουαρίου 1395 - 18 Ἀπριλίου 1412) υἱὸς τοῦ Μιχαὴλ Ἐπισκόπου Βόστρων καὶ ἀνεψιὸς τοῦ χρηματίσαντος Πατριάρχου Μιχαὴλ α'. Τῇ ἐπαύριον τῆς ἐκλογῆς καὶ ἐγκαταστάσεως αὐτοῦ ὁ Μιχαὴλ β' ἀπέστειλε πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Ἀντώνιον δ' (1389-90, 1391-97) τὰ εἰρηνικὰ αὐτοῦ γράμματα [3].

Ἐπ' αὐτοῦ ἡ Συρία συνεταράχθη ὑπὸ τοῦ τουρκοταρτάρου Ταμερλάνου (+1405) τοῦ ἱδρύσαντος κατὰ τὸν ιδ' αἰῶνα ἀπέραντον αὐτοκρατορίαν, ἐκταθεῖσαν πρὸς καιρὸν ἀπὸ τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Μεσογείου μέχρι τῆς Κίνας.

Τῷ 1400 ἐπιτεθεὶς ὁ Ταμερλᾶνος κατὰ τῆς Συρίας κατέλαβε τὴν Δαμασκὸν καὶ τὸ Χαλέπιον, τὰ πάντα εἰς ἐρείπια μεταβάλλων καὶ πανταχοῦ σπείρων τὸν ὄλεθρον καὶ τὴν καταστροφήν. Ὁ Πατριάρχης Ἀντιοχείας Μιχαὴλ β' εἶδε διαρπαζόμενα τὰ ἱερὰ ἄμφιά του καὶ τὰ κειμήλια τῆς Ἐκκλησίας, φεύγων

[1] Ἀθανασίου Γ' Ἀντιοχείας, Ἱστορία τῶν Πατριαρχῶν Ἀντιοχείας, ἐν τῷ Περιοδ. Biserica Orthodoxa Romana, Bucureşti 1931, ἑλληνιστὶ μετὰ ρουμανικῆς μεταφράσεως ὑπὸ V. Radu καὶ C. Karalevsky, σ. 146, «Καὶ λοιπὸν ἐστάθη εἰς τὴν Δαμασκὸν πρῶτος Πατριάρχης Ἀντιοχείας οὗτος ὁ Παχώμιος».

[2] Παρὰ Παύλῳ Ἀρχιδιακόνῳ, Ἔνθ' ἀν. σ. 656, κεῖται Νίκων Πρβλ. C. Karalevskij, Ἔνθ' ἀν. III, 631 ἀλλὰ προφανῶς πρόκειται περὶ σφάλματος. Τὸ ὄνομα Νεῖλος εἶναι μεμαρτυρημένον καὶ ἀλλαχόθεν, P. Ouspensky, Ἔνθ' ἀν. σ. 91, καὶ ἐκ κειμένου τοῦ κώδικος Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν 1379 φ. 329, δημοσιευθέντος ὑπὸ V. Laurent, Notes de chronologie et d'histoire buzantines, ἐν «Echos d'Orient», 40, 1937, σ. 172.

[3] Κατὰ τὸν Παῦλον Ἀρχιδιάκονον, Ἔνθ' ἀν. σ. 656 ὁ Μιχαὴλ ἐγκατεστάθη Πατριάρχης τῇ 6 Φεβρουαρίου ἐν ἡμέρᾳ Κυριακῇ τοῦ Ἀσώτου τοῦ ἔτους 6903 ἀπὸ κτίσεως κόσμου (=1395) 16 ἡμέρας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Νίκωνος, 6 ἔτη πλὴν ἑνὸς μηνὸς ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ πατρός του μητροπολίτου Βόστρων καὶ 21 καὶ ἡμίσεος ἔτη ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ θείου του Πατριάρχου Μιχαήλ. Miklosich et Müller, Acta, II, 288-289.

δ' ἐκ Δαμασκοῦ εἰς Κύπρον, συνέγραψε τῷ 1404 χρονογραφίαν τινὰ περὶ τῶν προκατόχων του [1].

Ὁ Πατριάρχης Μιχαὴλ β' ἀπέθανε τῇ 8 Ἀπριλίου 1412, κατὰ Ἰούνιον δὲ τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐξελέγη ὁ Πατριάρχης Παχώμιος β' (1412-9 Ὀκτωβρίου 1413) τῇ 9 Ὀκτωβρίου τοῦ ἑπομένου ἔτους ἀποθανών. Διάδοχοι αὐτοῦ ὑπῆρξαν κατ' ἀκριβεῖς πληροφορίας [2] Ἰωακεὶμ α' ἀποθανὼν ἐν ἔτει 1424/5 καὶ ὁ Μᾶρκος β' ἐκλεγεὶς ἐν ἔτει 1426/7. Τούτου γίνεται μνεία ἐν Διπτύχοις τῶν ἐτῶν 1427-1439 [3]. Αἱ ῥαγδαῖαι αὗται μεταβολαὶ ἔβλαπτον ὡς ἦτο ἑπόμενον τὴν Ἐκκλησίαν Ἀντιοχείας.

Ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ ὁ μὲν Ταμερλᾶνος ἐξέλιπεν, οἱ δὲ Ὀσμανῖδαι Τοῦρκοι, ἱδρύσαντες ἰσχυρὸν κράτος ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἠπείλουν ἤδη τὴν Κωνσταντινούπολιν. Οἱ Βασιλεῖς τοῦ Βυζαντίου πρὸ τοῦ νέου τούτου κινδύνου ἐκ τῶν Τούρκων, πολεμούντων κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν ὀνόματι τοῦ Ἰσλαμισμοῦ, ἐζήτησαν βοήθειαν ἐκ τῆς Δύσεως. Οἱ Πάπαι Ρώμης ὑπέσχοντο νὰ κινήσωσι τοὺς χριστιανοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς ἑνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν, ὑπὸ τὴν ἕνωσιν δὲ ἐνόουν τὴν ὑποταγὴν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ὑπὸ τὴν Ρωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν. Πολλαὶ διαπραγματεύσεις καὶ συζητήσεις περὶ ἑνώσεως ἐν διαρκείᾳ τοῦ ιδ' καὶ ιε' αἰῶνος διεξήχθησαν, τέλος δὲ ἀπεφασίσθη νὰ συγκροτηθῇ Σύνοδος ἐν τῇ Δύσει. Κατὰ τὴν συγκρότησιν τῆς Συνόδου ταύτης ἐν Φερράρᾳ καὶ ἐν Φλωρεντίᾳ (1439) ὁ Πατριάρχης Ἀντιοχείας Δωρόθεος α' (1435-8 Σεπτεμβρίου 1451) ἀντεπροσωπεύθη ὑπὸ τοῦ Ἰσιδώρου Ρωσίας καὶ τοῦ ἀκαταμαχήτου προμάχου τῆς ὀρθοδοξίας Μάρκου μητροπολίτου Ἐφέσου [4]. Ἡ ἐν τῇ Συνόδῳ ὑπογραφεῖσα ὑπὸ πάντων πλὴν τοῦ Μάρκου Ἐφέσου ψευδὴς ἕνωσις ἀπεκρούσθη ὑπὸ τῆς καθόλου Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἀπέκρουσεν αὐτὴν καὶ ὁ Δωρόθεος Ἀντιοχείας, ὕστερον δὲ συμμετέσχεν αὐτοπροσώπως τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις τῷ 1443 συγκροτηθείσης Συνόδου. Ἡ πρωτοβουλία τῆς συγκλήσεως αὐτῆς ἀνῆκει εἰς τὸν Μητροπολίτην Καισαρείας Ἀρσένιον, ὅστις

[1] Ταύτην διέσωσεν ὁ ἐκ Χαλεπίου Ἀρχιδιάκονος Παῦλος, ὡς ἀνωτέρω ἐσημειώθη.

[2] Παύλου Ἀρχιδιακόνου, Ἔνθ' ἀν. σ. 656. Πρβλ. C. Karalevskij, Ἔνθ' ἀν. III, 631.

[3] Παρὰ F. E. Brightmann, Liturgies eastern and western, Vol. I, Eastern Liturgies, Oxford 1896, σ. 552. Κατὰ τὸν Ἀρχιδιάκονον Παῦλον, Ἔνθ' ἀν. σ. 657 σύγχρονοι τοῦ Μάρκου ἦσαν οἱ Πατριάρχαι Κωνσταντινουπόλεως Ἰωσὴφ Β' (1416-1439) Ἀλεξανδρείας Φιλόθεος (1435-1459) καὶ Ἱεροσολύμων Θεόφιλος Β' (1417-1424).

[4] Κατὰ πληροφορίας τοῦ Παύλου Ἀρχιδιακόνου, Ἔνθ' ἀν. σ. 657 ὁ Δωρόθεος κατήγετο ἐκ Σαϊδανάγιας παρὰ τὴν Δαμασκόν, ἐχρημάτισε δὲ καὶ Ἐπίσκοπος αὐτῆς. Πρβλ. Κωνσταντίου τοῦ ἀπὸ Συναίου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, Περὶ τῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ πατριαρχησάντων, ἐν Κωνσταντίου Β' τοῦ ἀπὸ Σιναίου ἀοιδίμου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Βιογραφία καὶ συγγραφαὶ αἱ ἐλάσσονες, ὑπὸ Θεοδ. Ἀριστοκλέους, Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1866, σ. 135.

μετὰ τὰ ἐν Φλωρεντίᾳ συμβάντα καὶ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκλογὴν τοῦ λατινόφρονος Πατριάρχου Μητροφάνους β´ (1440 - 43) ἐπεσκέφθη τοὺς Πατριάρχας τῆς Ἀνατολῆς τὸν Δωρόθεον Ἀντιοχείας, τὸν Ἰωακεὶμ Ἱεροσολύμων (1431) καὶ τὸν Φιλόθεον Ἀλεξανδρείας (1435 - 1459) καὶ ἔπεισεν αὐτούς, ὅπως συνέλθωσιν ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ καταδικάσωσι τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ Σύνοδον, τὸν Μητροφάνη καὶ τοὺς ὑπ᾽ αὐτοῦ χειροτονηθέντας. Τοῦτο ἔπραξαν κατ᾽ Ἀπρίλιον τοῦ 1443 συνελθόντες καὶ ὑπογράψαντες Συνοδικὴν πρᾶξιν, δι᾽ ἧς ἐκτὸς τῆς καταδίκης «τῆς συναθροισθείσης κουστωδίας, ἤτοι μιαρᾶς Συνόδου ἐν Φλωρεντίᾳ τῆς Ἰταλίας τῆς τὰ τῶν λατίνων σὺν τῷ Εὐγενίῳ πάπᾳ δοξασάσης, ὅπερ οὐκ ἔδει» καὶ τῶν ἀποδεξαμένων αὐτά, κατέστησαν τὸν Ἀρσένιον πληρεξούσιον ἑαυτῶν, «κήρυκα τῆς εὐσεβείας καὶ ὀρθοδοξίας», ἔχοντα ἐντολὴν ἵνα κηρύξῃ πανταχοῦ τὴν εὐσέβειαν μὴ διστάζων πρὸ Βασιλέως ἢ Πατριάρχου ἢ παντὸς ἑτέρου μὴ ὀρθῶς φρονοῦντος. Ὑπὸ τὸ πνεῦμα δὲ τοῦτο ἔγραψαν καὶ πρὸς τὸν Βασιλέα» [1].

Ταῦτα μαρτυροῦσιν ὅτι ἡ Ἐκκλησία Ἀντιοχείας ἐνέμενεν εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν. Πιθανῶς δὲ ὁ Πατριάρχης Δωρόθεος ἀνενέωσε τὰς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Γεωργίας σχέσεις, εἰς Κωνσταντινούπολιν δὲ μεταβὰς τῷ 1450 μετέσχε καὶ τῇ ἐκεῖ συγκροτηθείσης Συνόδου ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ κατὰ λατίνων καὶ τοῦ λατινόφρονος Πατριάρχου Γρηγορίου γ´ (1443 - 1450) τοῦ εἰς Ρώμην μεταβάντος καὶ ἐκεῖ τὸν βίον τελευτήσαντος [2].

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δωροθέου ἐπελθόντα τῇ 8 Σεμπτεμβρίου 1451 ὑπὸ τοῦ λαοῦ τῆς Δαμασκοῦ ἐκλεγεὶς καὶ ὑπὸ τῶν Ἐπισκόπων ἐγκριθεὶς [3] τῇ 14 Σεπτεμβρίου 1452 ὁ τότε Ἐπίσκοπος Σεϊτανάγιας Μᾶρκος, προσέλαβε τὸ ὄνομα Μιχαὴλ γ´ (1451 - 4). Ἐπεκράτησε δὲ ἔκτοτε νὰ μεταβάλωσιν ὄνομα οἱ Πατριάρχαι Ἀντιοχείας, ὡς οἱ Πάπαι Ρώμης. Ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου τούτου Ἀντιοχείας ἐγένετο ἡ πολυθρήνητος ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων (1453). Τῷ 1456 θανόντα τὸν Μιχαὴλ γ´ διεδέχθη

[1] L. Allatii, De Ecclesiae occidentalis atque orientalis perpetua consensione, Coloniae Agrippinae 1648, σ. 939-41. 943-44. Ἰωάννου Σακελλίωνος, Κατάλογος χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος 1892, σ. 25-8. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου (Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν) Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων, σ. 439-42.

[2] Ὡς γνωστὸν ἡ Σύνοδος αὕτη συνεκροτήθη πράγματι, ἀλλὰ τὰ σῳζόμενα Πρακτικὰ αὐτῆς δὲν εἶναι γνήσια. Ἴδε ἔγγραφον τοῦ Πρώτου τοῦ Ἁγίου Ὄρους Γαβριὴλ πρὸς τὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Νήφωνα (1466-1489) ἐν Δουκάκη, Μ. Συναξαριστῇ, Ἀθῆναι 1894, Αὔγουστος, σ. 157. Πρβλ. τὰς παρατηρήσεις τοῦ L. Petit ἐν ταῖς «Echos d'Orient» IV, 1900-1, σ. 127, τοῦ Ch. Auner, La Moldavie au Concile de Florence, «Echos d'Orient», VIII, 1905, σ. 130-136 Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου (Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν) Δοσίθεος Πατριάρχης Ἱεροσολύμων, Ἐν Ἱεροσολύμοις 1907, σ. 46.

[3] Ἀθανασίου Ἀντιοχείας, Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 147. Κατὰ τὸν Παῦλον Ἀρχιδιάκονον, Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 657-8 παρίστανται οἱ ἑξῆς Ἀρχιερεῖς: Ἰωακεὶμ Βόστρων, Κύριλλος Βηρυτοῦ, Μᾶρκος Χόσνης, Ἰωάννης Εὐχαΐτων, Ἐφραὶμ Ἐπιφανείας, Μιχαὴλ Ἀμίδης, Ἰωάννης Γιαμπρούδ, Μακάριος Καρῶν, Ἀρσένιος Ἄρκης καὶ ἄλλοι.

ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μᾶρκος γ´ (1456 - 8) ἐφ᾽ οὗ ἀπεσταλμένοι τοῦ Πάπα Ρώμης προσεπάθησαν νὰ ἑλκύσωσι τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίας τῆς Ἀντιοχείας πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν Ρώμης [1]. Ὁ μετ᾽ αὐτὸν Πατριάρχης Ἀντιοχείας Ἰωακεὶμ β´ (1458) μετέβη εἰς Ἱεροσόλυμα, ἔνθα συνήντησε τὸν Ἀλεξανδρείας Μᾶρκον στ´ τὸν ἀπὸ Σιναίου (1459 - 1484) μεθ᾽ οὗ προὐκάλεσε κίνησίν τινα κατὰ τῆς Ρώμης. Περὶ τὸ 1467 ἀπεστάλησαν εἰς Κρήτην δύο μοναχοί, ἵνα ἐργασθῶσιν ὑπὲρ τῆς Ὀρθοδοξίας, ἀλλὰ τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ λατινικοῦ Κλήρου ἐκδιωχθέντες ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν, μετέβησαν εἰς Συρίαν, ἐκεῖθεν δὲ ἔγραψαν πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους κατὰ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ Συνόδου. Ἐκ τούτων καταφαίνεται ὅτι δὲν ἐτελεσφόρουν αἱ προσηλυτιστικαὶ ἐνέργειαι τῶν λατίνων ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ Ἀντιοχείας. Ταύτης προέστησαν ἐφεξῆς οἱ Πατριάρχαι Μιχαὴλ δ´ περὶ τὸ 1470/74 — πρὸ τοῦ 1484 καὶ ὁ Δωρόθεος β´ ibn al Sabouni (υἱὸς σαπωνοποιοῦ) [2] πρὸ τοῦ 1484 - μετὰ τὸ 1500. Ἐπὶ τοῦ τελευταίου τούτου Πατριάρχου Ἀντιοχείας ἀποσταλεὶς ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Μαξίμου α´ (1476 - 1482) ἐν τέλει τοῦ 1480 ὁ Σμύρνης καὶ εἶτα Ἐφέσου Μητροπολίτης Δανιὴλ ἐπεσκέφθη τὴν Αἴγυπτον, Συρίαν καὶ Παλαιστίνην προσεκάλεσε τοὺς Πατριάρχας τῆς Ἀνατολῆς εἰς μεγάλην Σύνοδον ἐν Κωνσταντινουπόλει. Μὴ δυνάμενοι νὰ μεταβῶσιν αὐτοπροσώπως οἱ Πατριάρχαι ὥρισαν ἀντιπροσώπους. Ὁ Ἀντιοχείας ὥρισε τὸν τότε Μητροπολίτην Νικαίας, οὗτινος ἀγνοοῦμεν τὸ ὄνομα. Συνῆλθε δὲ ἡ Σύνοδος κατὰ τὰ ἔτη 1482 - 4, ἐπὶ διετίαν σχεδὸν ἐργασθεῖσα καὶ καταδικάσασα τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ Σύνοδον, ὡς «ἀσύμφωνα δογματίσασαν καὶ πολέμια ταῖς πρὸ αὐτῆς ἁγίαις Οἰκουμενικαῖς Συνόδοις περί τε τοῦ ζητήματος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ λοιπῶν» [3].

Οὕτως ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία Ἀντιοχείας διήνυσε τὸν πολυτάραχον ἱστορικὸν αὐτῆς βίον κατὰ τοὺς μέσους χρόνους. Ἐξ αὐτῶν ἐξήρχετο ἐστερη-

[1] Hippolyte Noiret, Lettres inédites de Michel Apostolios, Paris 1899, σ. 102. Α. Π. Κεραμέως, Μᾶρκος Ξυλοκαράβης, Πετρούπολις (ἐκ τῶν «Βυζαντινῶν Χρονικῶν») 1903, σ. 3. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, σ. 582.

[2] C. Karalevskij, Ἔνθ᾽ ἀν. III, 633-634. Ὁ Παῦλος Ἀρχιδιάκονος, Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 658, ὁ Ἀθανάσιος Ἀντιοχείας, Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 147 καὶ ἄλλοι συντάκται καταλόγων ἀπὸ τοῦ Μιχαὴλ Γ´ μεταπηδῶσιν εἰς τὸν Δωρόθεον ἴμπν Σαμπούνη, ἀγνοοῦντες τοὺς πρὸ τούτου Πατριάρχας.

[3] Ἀρχιμ. Ἀνδρονίκου Δημητρακοπούλου, Ναθαναὴλ Χύχα, Ἐγχειρίδιον περὶ τοῦ πρωτείου τοῦ Πάπα, Λειψία 1869, σ. θ´-ιδ´. Ε. Σταματιάδου, Ἐκκλησιαστικὰ σύλλεκτα, Σάμος 1891, σ. 26 - 29. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου (Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν), Πρῶται σχέσεις ὀρθοδόξων καὶ λατίνων μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, (ἐκ τῆς «Νέας Σιών») Ἐν Ἱεροσολύμοις 1908, σ. 25 - 29 Ὁ P. Ouspensky, Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 94 παρατίθησιν ἀνέκδοτον σημείωμα τοῦ γνωστοῦ Γάζης Παϊσίου Λιγαρίδου, καθ᾽ ὃ ὁ Ἀντιοχείας Δωρόθεος παρέστη αὐτοπροσώπως εἰς τὴν ἐν Κωσταντινουπόλει Σύνοδον. Ἀλλ᾽ ἡ εἴδησις αὕτη δὲν φαίνεται ἀκριβής.

μένη τῆς ἀρχαίας αὐτῆς δόξης, ἀλλὰ διέσωζε τὴν ὀρθοδοξίαν. Αἱ φρικταὶ περιστάσεις, ὑφ' ἃς διετέλεσεν, ἠπείλησαν, καὶ αὐτὸν ἔτι τὸν Χριστιανισμὸν ἐν Συρίᾳ, ἥτις κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἀπέβη, ὡς εἴδομεν, θέατρον ἀνεκδιηγήτων καὶ δραματικωτάτων γεγονότων, μεγάλων ἀνατροπῶν καὶ καταστροφῶν ἐκ τῶν ἀτελευτήτων ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων καὶ ἑτεροθρήσκων λαῶν, ἐλαυνομένων πολλάκις ὑπὸ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ. Ἀλλ' ἡ θεία πρόνοια δὲν ἐπέτρεψε τὴν ἐξαφάνισιν τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τῆς Ὀρθοδοξίας ἐν Συρίᾳ, ἐν ᾗ διὰ τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας εἶχον διαλάμψει τοσοῦτοι μεγάλοι κήρυκες τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τῆς Ὀρθοδοξίας, Πατέρες καὶ Διδάσκαλοι, μάρτυρες καὶ ὅσιοι ἄνδρες.

Μετὰ τὰς ἐκ τῶν ἐρίδων τῶν Χριστολογικῶν αἱρέσεων ταραχὰς τοῦ ε' καὶ ς' αἰῶνος καὶ τὴν μόρφωσιν τῶν Μονοφυσιτικῶν καὶ Νεστοριανικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ μετὰ τὰς φοβερὰς καταστροφὰς ἐκ τῶν Περσικῶν ἐπιδρομῶν, μόλις ἀναλαβοῦσα ἡ Ἐκκλησία Ἀντιοχείας ὑπέστη τὴν ἐκ τῆς ἀραβοκρατίας δοκιμασίαν ἐπὶ τρεῖς καὶ πλέον αἰῶνας. Ἀπελευθερωθεῖσα διὰ τῶν κατὰ τῶν Ἀράβων ἀγώνων τῶν Βασιλέων τοῦ Βυζαντίου ἔμεινεν ἐλευθέρα μέχρι τέλους που τοῦ ια' αἰῶνος, ἀλλὰ νέαν ὑπέστη ὑποδούλωσιν διὰ τῆς ἐν Συρίᾳ προσωρινῆς ἐπικρατήσεως τῶν Σελτζουκιδῶν τούρκων. Ἐπηκολούθησεν ἡ Φραγκοκρατία ἐν Συρίᾳ, ἥτις ὠφέλησε μὲν γενικῶς τὸν Χριστιανισμόν, ἅτε ἀνακόψασα τὴν πρόοδον τοῦ Ἰσλαμισμοῦ, ἀλλ' ἔβλαψε μᾶλλον τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἣν ἡ νέα μουσουλμανικὴ κατάκτησις ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ιγ' αἰῶνος εὗρε μὲν τελείως ἐξησθενημένην, ἀλλὰ διακρατοῦσαν τὴν Ὀρθοδοξίαν, ὡς διὰ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων ἐδείχθη. Εἰς τοῦτο μεγάλως συνετέλεσεν ἡ μέριμνα τῶν Βασιλέων τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, πολλαχῶς ὡς εἴδομεν ἐκδηλωθεῖσα, καὶ ἡ ἀδιάλειπτος ἐπικοινωνία τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας πρὸς τὰς λοιπὰς Ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας.

† Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΑΘΗΝΩΝ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

ΣΧΟΛΕΙΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΛΩΣΙΝ ΚΑΤΑ ΚΩΔΙΚΑΣ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝ. ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ

Ὁ ἀοίδιμος Βασίλειος Μυστακίδης, ὅστις εἰς τὸν κύκλον τῶν μελετῶν αὐτοῦ εἶχε περιλάβει καὶ τὴν ἔρευναν τῆς ἱστορίας τῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν Ἑλληνικῶν σχολείων, ἐσκόπευε, φαίνεται, νὰ γράψῃ γενικωτέραν μελέτην περὶ τῆς παρ' ἡμῖν μετὰ τὴν ἅλωσιν ἐκπαιδεύσεως, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κωδίκων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Πρὸς τοῦτο, τῇ προθύμῳ ἐπεμβάσει τοῦ Ἀρχειοφύλακος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἐπρομηθεύθη κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1923 ἐπίσημον πίνακα περιλαμβάνοντα περιλήψεις τῶν εἰς διάφορα Ἑλληνικὰ σχολεῖα ἀναφερομένων σιγιλλίων καὶ ἄλλων πατριαρχικῶν ἐγγράφων μετὰ δηλώσεως τοῦ κώδικος, ἐν ᾧ ἡ σχετικὴ μνεία [1].

Τὸν πίνακα τοῦτον, λίαν χρήσιμον εἰς τοὺς ἀσχολουμένους μὲ τὴν παρ' ἡμῖν ἐκπαίδευσιν ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ἅτε ὑποδεικνύοντα ἔγγραφα ἀνέκδοτα συμπληροῦντα τὰ περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος ὑπό τε ἄλλων καὶ ἰδίᾳ ὑπὸ τοῦ Μ. Παρανίκα καὶ μάλιστα τοῦ Τρ. Εὐαγγελίδου γραφέντα, δημοσιεύομεν εὐχαρίστως ἐκ τῶν καταλοίπων τοῦ ἀειμνήστου ἐπιτίμου ἑταίρου ἡμῶν.

ΣΧΟΛΑΙ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Α' Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή.

1. Συνοδικὸν αὐξάνον τὸν ἐτήσιον μισθὸν τοῦ Γραμματικοῦ διδασκάλου τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς Ἱεροδιακόνου Ἀνανίου ἀπὸ 250 εἰς 400 γροσ. Ν. 1752 Μαρτ. Ἰνδ. ιε', Κῶδ. Ε' 84.
2. Σιγίλλιον ὁρίζον τὰ τῆς διοικήσεως καὶ συντηρήσεως τῆς τοῦ Γένους Σχολῆς. 1759. Ἰανουάρ. Ἰνδ. ζ', Κῶδ. Ε' 145.
3. Κατάστιχον ἐτησίας εἰσφορᾶς τῶν Ἀρχιερέων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου ὑπὲρ τοῦ Πατριαρχικοῦ Σχολείου. 1759 Ἰανουάρ. Ἰνδ. ζ', Κῶδ. Ε' 146-147.
4. Σιγίλλιον ἀποσπῶν ἀπὸ τῆς Κοινῆς τοῦ Γένους Σχολῆς τὴν ἐν Πριγκήπῳ μονὴν τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀνατιθὲν καὶ αὖθις τὴν διοίκησιν αὐτῆς τῷ ἄρχοντι Ποστελνίκῳ Χριστοδούλῳ Βλαχούτζῃ. 1799 Μαΐου Ἰνδ. β', Κῶδ. Η' 325-26.

[1] Οἱ κώδικες δηλοῦνται διὰ κεφαλαίων γραμμάτων τοῦ ἀλφαβήτου καὶ ἐξικνοῦνται ἀπὸ τοῦ Α μέχρι τοῦ ΙΕ'.

5. Ζώη Κωνσταντίνου Καπλάνη, εἰς Μόσχαν, δηλώσαντι ὅτι δωρεῖται 100.000 ρούβλια πρὸς ἵδρυσιν Σχολῆς ἐν Ἰωαννίνοις καὶ ἕτερα τῇ ἐν Κουροῦ-τζεσμὲ παγκοίνῳ τοῦ Γένους Σχολῇ, ἀπόκρισις εὐχετική. Κῶδ. ΙΑ΄ 17.

6. Συνοδικὸν ὁρίζον, ἵνα οἱ ἐπαρχίας λαμβάνοντες Ἀρχιερεῖς διδῶσι τῇ Σχολῇ τοῦ Γένους καὶ τοῖς Νοσοκομείοις (ἐξ ἡμισείας), οἱ μὲν τῆς α΄ τάξεως 1500, οἱ δὲ τῆς β΄ 1000, οἱ τῆς γ΄ 500 γρ. λόγῳ βοηθείας. 1809 Ἰουλίου 18. Κῶδ. ΙΑ΄ 188.

7. Τῷ Κορίνθου... ἵνα πέμψῃ τῇ ἐν Κουροῦ-τζεσμὲ Κοινῇ τοῦ Γένους Σχολῇ τὴν ἐκ 500 σωμάτων βιβλιοθήκην τοῦ ἐκ τῶν κολυβάδων μοναχοῦ Κωνσταντίου. Δεκ. 10. 1815, Κῶδ. ΙΒ΄ 263 - 64.

8. Παραίτησις Μεσημβρίας Σαμουὴλ (γενομένου καὶ πάλιν διδασκάλου τῆς τοῦ Γένους Σχολῆς). 1836 Μαρτίου 26, Κῶδ. ΙΔ΄ 270.

9. Σιγίλλιον περὶ τῆς ἐκ Φαναρίου εἰς Κουροῦ-τζεσμὲν μεταθέσεως τῆς τοῦ Γένους Σχολῆς εἰς τὸν οἶκον τοῦ αὐθέντου Μαυροκορδάτου 1804. Ἰανουάρ. Ἰνδ. ζ΄, Κῶδ. Ι΄ 119 - 28.

10. Μπουγιουρουλτὶ ἰδί, ἀγγέλλεται τῷ Πατριάρχῃ Καλλινίκῳ ὅτι ἡ ἐπιστασία καὶ ἡ διοίκησις τῶν ἐν Γαλατᾷ καὶ Σταυροδρομίῳ Νοσοκομείων καὶ τῆς ἐν Κουροῦ-τζεσμὲ Σχολῆς ἀνετέθη ὑψηλῇ βουλήσει τῷ Πεϊζαδὲ Δημητρίῳ Μουρούζῃ. 21 Μουχαρὲμ 1220. Κῶδ. Ι΄ 180 - 181.

Β΄ Σχολὴ Βεσικτασίου.

11. Ὁμολογία Χατζῆ - Στρατῆ ἐκ Βεσικτασίου ὅτι εἰκονικῶς γέγραπται ἐπ' ὀνόματί του τὰ δύο τῆς Κοινότητος Σχολεῖα, ὄντα κτήματα τῆς Ἐκκλησίας Διπλοκιονίου. 1823 Ἰουν. 17, Κῶδ. ΙΓ΄ 242.

Γ΄ Ἑλληνικὴ Σχολὴ Βλάγκας.

12. Σχολῆς Ἑλληνικῆς Βλάγκας Σιγίλλιον, Κῶδ. ΙΓ΄ 172-173.

Δ΄ Σχολὴ Ἐδιρνὲ - Καποῦ.

13. Σιγίλλιον Ἱερεμίου τοῦ Δ΄ κυροῦν προγενέστερον Γρηγορίου τοῦ Ε΄, (1798), Κῶδ. ΙΑ΄ 183-184.

14. Σιγίλλιον ἐξασφαλίζον τῇ Ἑλλ. Σχολῇ Ἐδιρνὲ-Καποῦ τὴν κυριότητα ἑνὸς ἐκ τῶν τριῶν ἱερατικῶν μεριδίων τῆς αὐτόθι Ἐκκλησίας 1813 Αὔγ. Ἰνδ. α΄, Κῶδ. ΙΒ΄ 181-182.

Ε΄ Σχολεῖα Κοντοσκαλίου.

15. Σχολείων Κοινότητος Κοντοσκαλίου σιγίλλιον. Κῶδ. Ι΄ 55 - 59.

16. Σιγίλλιον ἐξασφαλίζον τῇ Ἑλλ. Σχολῇ τῆς Ἐλπίδος Κοντοσκαλίου τὴν κυριότητα ἡμίσεος ἔτι ἱερατικοῦ μεριδίου (πρὸς τοῖς 3 ½ ἃ κέκτηται

δυνάμει σιγιλλίων) ἐκ τῶν πέντε τῆς Ἐλπίδος. 1823, Ἰουλ. Ἰνδ. ια΄, Κῶδ. ΙΓ΄ 246.

ς΄ Σχολαὶ Μουχλίου.

17. Σχολῶν Μουχλίου σιγίλλιον. Κῶδ. Η΄ 259 - 61.

Ζ΄ Σχολαὶ Σταυροδρομίου.

18. Σιγίλλιον περὶ τῶν ἐν Σταυροδρομίῳ Σχολῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ Κοινοῦ ὅτι ἡ ἐπιστασία καὶ ἡ διοίκησις αὐτῶν ἀνελήφθη ὑπὸ τοῦ ἐν Γαλατᾷ ρουφετίου τῶν Φερμελετζίδων. 1805 Ὀκτωβρ. Ἰνδ. θ΄, Κῶδ. Ι΄ 197-198.

19. Σιγίλλιον κυροῦν τὰς συμφωνίας μεταξὺ τοῦ ρουφετίου τῶν φερμελετζίδων καὶ τῶν κατοίκων Σταυροδρομίου ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν τῶν αὐτόθι σχολείων. 1808 Ὀκτωβρ. Κῶδ. Ι΄ 281 - 84.

Η΄ Σχολὴ Ταταούλων.

20. Σιγίλλιον ἐξασφαλίζον τῷ Παγκαρίῳ τῆς Ἐκκλησίας Ταταούλων τὴν κυριότητα τοῦ ἑνὸς τῶν τεσσάρων ἱερατικῶν μεριδίων, τοῦ ἀφιερωμένου τῇ αὐτόθι Σχολῇ, ἀκυρουμένου τοῦ Σιγιλλίου τοῦ 1816. 1818 Ἰανουάριος Ἰνδ. ς΄, Κῶδ. ΙΓ΄ 74 - 75.

21. Σιγίλλιον ἐπικυροῦν τῇ Ἑλληνικῇ Σχολῇ Ταταούλων τὴν κυριότητα ἐπὶ τοῦ ἑνὸς τῶν τεσσάρων ἱερατικῶν μεριδίων τῆς αὐτόθι Ἐκκλησίας. 1816 Ἀπρίλιος Ἰνδ. δ΄. Κῶδ. ΙΒ΄ 282 - 83.

Θ΄ Σχολὴ Ὑψωμαθείων.

22. Ἑλληνικῆς Σχολῆς Ὑψωμαθείων Σιγίλλιον. Κῶδ. Η΄ 297 - 299.

Ι΄ Σχολὴ Χάσκιοϊ.

23. Σιγίλλιον Ἑλληνικῆς Σχολῆς Χάσκιοϊ. Κῶδ. ΙΕ΄ 204 - 5.

ΔΙΑΦΟΡΟΙ ΣΧΟΛΑΙ ΕΠΑΡΧΙΩΝ

Α΄ Σχολὴ Ἀβασίου (Δέρκων).

24. Σιγίλλιον ἐξασφαλίζον τὴν ἄρτι ὑπὸ τοῦ Δέρκων Γρηγορίου συσταθεῖσαν Ἑλλ. Σχολὴν ἐν Ἀβασίῳ τῆς Ἐπαρχίας του. 1819. Κῶδ. ΙΓ΄ 189β - 90.

Β΄ Σχολαὶ Ἀθηνῶν.

25. Σιγίλλιον περὶ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἑλληνικῆς Σχολῆς τοῦ Πετράκη. 1807 Δεκέμβρ. Κῶδ. Ι΄ 271 - 72.

Γ' Σχολαὶ Αἴνου.

26. Σιγίλλιον προσηλοῦν τῇ ἐν Αἴνῳ ἑλληνικῇ Σχολῇ τὰ αὐτόθι σταυροπήγια, τήν τε μονὴν τοῦ ἁγ. Παντελεήμονος μετὰ τοῦ μετοχίου της καὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Προδρόμου. 1796 Μαρτίου Ἰνδ. ιδ', Κῶδ. Η' 255-56.
Ἐδημοσιεύθη ὑπ' ἐμοῦ ἐν τῷ Νεολόγῳ 1881 ἀρ. 3772, καὶ ἐν Δελτίῳ Ι. καὶ Ε. Ἑταιρείας Β' 85-87.

27. Τοῖς προκρίτοις Αἴνου Συνοδικὴ κυροῦσα τὴν εἰς τὴν Σχολήν, τὸ Ὀρφανοτροφεῖον καὶ τὸ Νοσοκομεῖον τῆς Αἴνου ἀφιέρωσιν τοῦ μαγαζείου τοῦ μοναχοῦ Λασκαράκη, Χατζῆ-Μανωλάκη ἀκυροῦσα δὲ τὴν ἀφιέρωσιν τοῦ αὐτοῦ μαγαζείου εἰς τὴν μονὴν τῆς Σκαλωτῆς ὑπὸ τοῦ ἰδίου μοναχοῦ Λασκαράκη, μονάσοντος ἐν αὐτῇ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Λεοντίου. 1823. Δεκ. 29. Κῶδ. ΙΕ' 94-5-6.

Δ' Σχολὴ Ἀμασείας.

28. Τῷ Ἀμασείας Νεοφύτῳ καὶ προκρίτοις Σινώπης συστατικὴ τοῦ διδασκάλου τῆς αὐτόθι Σχολῆς. Κῶδ. ΙΓ' 197.

29. Τῷ Ἀμασείας Νεοφύτῳ ὅτι ὡς πρὸς τὰς Σχολὰς καὶ τὰς ἐκκλησίας του, ὧν οἱ ἐπίτροποι οὐκ εἰσακούουσιν αὐτῷ, εἶναι ἔργον τοῦ καλοῦ Ἀρχιερέως νὰ ἐξοικονομῇ τὰ πράγματα καὶ νὰ ἐπιβάλλεται. Δεκ. 1, Κῶδ. ΙΕ'-82.

Ε' Σχολαὶ Ἄνδρου.

30. Σιγίλλιον περὶ τῶν ἐν Ἄνδρῳ Σχολῶν ἱδρυθεισῶν ὑπὸ τοῦ Ἀνδρίου διδασκάλου καὶ ἱεροκήρυκος Σαμουήλ, συνδρομῇ τοῦ ἡγεμόνος Μολδοβλαχίας Καλλιμάχη, αἵτινες κηρύττονται Σταυροπήγια συναπτομένου καὶ τοῦ Σταυροπηγίου, μονυδρίου τῶν Τρομαρχίων αὐτόθι. 1818 Μαΐῳ Ἰνδ. ς', Κῶδ. ΙΓ' 91-94.

31. Σιγίλλιον συνάπτον τῇ ἐν Ἄνδρῳ Ἑλλ. Σχολῇ τὸ ἐν Πάρῳ Σταυροπήγιον μονύδριον Ἁγ. Ἀντωνίου Κεφάλου αἰτήσει τῶν κτητόρων Μαυρογενῶν. 1819 Ἰουνίῳ Ἰνδ. ζ', Κῶδ. ΙΓ' 151-53.

Ϛ' Σχολὴ Γανοχώρων.

32. Σιγίλλιον κυροῦν τὴν σύστασιν Ἑλλ. Σχολῆς τῶν Γανοχώρων ἐπαρχίας Ἰωαννίνων καὶ καθορίζον τοὺς πόρους καὶ τὴν διοίκησιν αὐτῆς. Κῶδ. Η' 286-87.

Ζ' Σχολὴ Διδυμοτείχου.

33. Τῇ Ἐπαρχίᾳ Διδυμοτείχου ἐπικύρωσις τῆς νεοσυστάτου Κοινῆς Σχολῆς των καὶ ἵνα οἱ πόροι αὐτῆς καὶ τῆς Ἐκκλησίας τεθῶσιν ἐν ἀσφαλεῖ. Κῶδ. Ι' 14. 30-31.

34. Τοῖς προκρίτοις Διδυμοτείχου, ἵνα ὑποδεχθῶσι φιλοφρόνως τὸν νέον μητροπολίτην των, ἐρχόμενον πρὸς αὐτοὺς καὶ νὰ προάγωσι τὸ σχολεῖον των μισθοδοτοῦντες τὸν διδάσκαλον διὰ 1000 γρ., καταβαλλομένων ἐξ ἡμισείας ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν Κάστρου καὶ Μαχαλέ. 1824. Μαΐου 8. Κῶδ. ΙΕ' 157.

Η' Σχολὴ Ἐπιβατῶν (Σηλυβρίας).

35. Σχολείου Ἑλλην. Ἐπιβατῶν Σηλυβρίας σιγίλλιον. 1796. 6 Ἀπριλίου Ἰνδ. ιδ', Κῶδ. Η' 262-63.

36. Σιγίλλιον περὶ διοικήσεως καὶ συντηρήσεως τῆς ἐν Ἐπιβάταις (Σηλυβρίας) Ἑλλ. Σχολῆς. Κῶδ. Ι. 270.

Θ' Σχολὴ Θερμίων (Κύθνου).

37. Τῷ Τζίας καὶ Θερμίων καὶ προκρίτοις Θερμίων ἵνα μεταποιήσωσιν εἰς Σχολὴν τὸ αὐτόθι μετόχιον τῆς μονῆς προφήτου Ἠλιοῦ, οὗ αἱ πρόσοδοι σὺν ταῖς τοῦ ἑτέρου μονυδρίου, ὃ ἐχρησίμευε τέως εἰς Σχολήν, δαπανάσθωσαν εἰς διατροφὴν τοῦ διδασκάλου. 1817. Ἀπριλ. 6. Κῶδ. ΙΓ' 27-28.

Ι' Σχολαὶ Θεσσαλονίκης.

38. Τῷ Θεσσαλονίκης Μακαρίῳ ὅτι ἀκυροῦνται τὰ ἐκκλησιαστικὰ γράμματα περὶ τῆς αὐτόθι σχολειακῆς Ἐκκλησίας τοῦ Ἁγ. Ἀντωνίου, ἣν κατέχει ὁ Κασσανδρίας Δανιήλ. Κῶδ. ΙΕ' 253.

ΙΑ' Σχολὴ Ἰθάκης.

39. Σιγίλλιον ὁρίζον τὰ τῆς διοικήσεως καὶ συντηρήσεως τῆς ἐν Ἰθάκῃ Ἑλλ. Σχολῆς, ἧς κτήτωρ ὁ ἀοίδιμος διδάσκαλος Κουσασίου Σαμουήλ, Διευθυντὴς δὲ ὁ τούτου ἀνεψιὸς Ἀντώνιος. 1811. Μαΐῳ Ἰνδ. ιδ', Κῶδ. ΙΒ' 134-36.

ΙΒ' Σχολαὶ Ἰωαννίνων.

40. Σιγίλλιον ἐπιβραβεῦον τὴν σταυροπηγιακὴν ἀξίαν τῇ ἐν Ἰωαννίνοις τέως ἐνοριακῇ μονῇ τοῦ προφ. Ἠλιοῦ τῆς Ζίτζης καὶ τῷ ἐν Βουκουρεστίῳ μετοχίῳ τοῦ μοναστηρίου τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου, καὶ προσηλοῦν ἀμφότερα τῇ ἐν Ἰωαννίνοις Σχολῇ τοῦ Γκούμα. 1787. Ἰανουάριος Ἰνδ. ε', Κῶδ. Η' 55-56.

41. Σιγίλλιον κυροῦν τὴν ἕνωσιν τῆς ἐν Ἰωαννίνοις μονῆς τοῦ Προφήτου Ἠλιοῦ Ζίτζης καὶ τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ μετοχίου τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου πρὸς τὴν ἐν Ἰωαννίνοις Σχολὴν τοῦ Μανουὴλ Γκούμα. 1805 Σεπτεμβρίου Ἰνδ. θ', Κῶδ. Ι' 195-96.

42. Σιγίλλιον ὁρίζον τὰ τῆς διοικήσεως τῆς ἐν Ἰωαννίνοις Σχολῆς τοῦ Ζώη Κωνσταντίνου Καπλάνη καὶ κυροῦν τὰ τῆς δωρεᾶς αὐτοῦ ἐξ 100.000 ρουβλίων κατατεθειμένων ἐν τῷ Ὀρφανοτροφείῳ τῆς Μόσχας, 1805. Ὀκτωβρίου Ἰνδ. θ', Κῶδ. Ι' 199-200.

43. Σιγίλλιον ὀνομάζον ἐνοριακὰ τοῦ Ἰωαννίνων τὴν τέως σταυροπηγιακὴν μονὴν τοῦ προφήτου Ἡλιοὺ Ζίτζης καὶ τὸ ἐν Βουκουρεστίῳ μετόχιόν της τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου Θεολόγου, τὰ ἡνωμένα τῇ ἐν Ἰωαννίνοις Ἑλληνικῇ Σχολῇ τοῦ Γκούμα. Κῶδ. Ι' 246-47.

44. Ἰωαννίνων Ἱεροθέῳ ὅτι ἐξεδόθη σιγίλλιον προσηλοῦν τὴν μονὴν τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ Ζίτζης καὶ τὸ ἐν Βουκουρεστίῳ μετόχιόν της τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τῇ Ἑλλ. Σχολῇ Γκούμα. Σεπτεμβρίου 1. Κῶδ. ΙΑ' 12.

45. Ζώῃ Κωνσταντίνου Καπλάνῃ εἰς Μόσχαν, δηλώσαντι ὅτι δωρεῖται 100,000 ῥούβλ. πρὸς ἵδρυσιν Σχολῆς ἐν Ἰωαννίνοις καὶ ἕτερα τῇ ἐν Κουρουτζεσμὲ παγκοίνῳ τοῦ Γένους Σχολῇ ἀπόκρισις εὐχετική. Κῶδ. ΙΑ' 17.

46. Σταύρῳ Ἰωάννου Μιχαὴλ Μέσογλου, Δημητρίῳ Δρύσσῳ καὶ προκρίτοις Ἰωαννίνων, ἵνα βελτιώσωσι τὴν αὐτόθι πατριαρχικὴν Σχολὴν τοῦ Καπλάνη. 1817 Μαρτ. 10. Κῶδ. ΙΓ' 18-19.

47. Περὶ τῆς τύχης τῆς περιουσίας τῆς παραχωρηθείσης ὑπὲρ τῆς ἐν Σκαμπελίῳ Σχολῆς ὑπὸ τοῦ μακαρ. Δημητρ. Κώνστα Σαΐτζῆ. ΙΕ' 257.

ΙΓ' Σχολὴ Κιουτάχιας.

48. Τοῖς προκρίτοις Κιουτάχιας (Κοτυαίου) τῆς ἐπαρχίας Ἀγκύρας ἵνα ἐπιστρέψωσι τῇ Σχολῇ των τὰ 1000 γρόσια, ἃ μετεχειρίσθησαν ἐκ τῆς περιουσίας της εἰς ἄλλους σκοπούς. Σεπτεμβρίου 2. Κῶδ. ΙΕ' 6.

ΙΔ' Σχολὴ Κυζίκου.

49. Χριστιανοῖς Κυζίκου προτροπὴ εἰς συμπλήρωσιν τῆς ὑπὸ τοῦ Κυζίκου (Μακαρίου) ἀρξαμένης Ἑλλ. Σχολῆς. Αὐγ. 9, Κῶδ. ΙΑ' 90[42].

ΙΕ' Σχολὴ Μετσόβου.

50. Σιγίλλιον συνάπτον τὴν πατριαρχικὴν ἐξαρχίαν Μετσόβου μετὰ τῶν δύο μονῶν της τῇ αὐτόθι ἑλλ. Σχολῇ. Φεβρ. Ἰνδ. ς', Κῶδ. ΙΓ' 82-83.

Ις' Σχολὴ Μηθύμνης.

51. Σιγίλλιον κατοχυροῦν τὴν ὑπὸ τοῦ Μηθύμνης Παναρέτου συσταθεῖσαν αὐτόθι Ἑλλ. Σχολὴν καὶ ὁρίζον τὰ τῆς συντηρήσεως καὶ διοικήσεως αὐτῆς. 1813 Ἰούνιος. Κῶδ. ΙΒ' 175-76.

ΙΖ' Σχολὴ Μιχαλίτση (Νικαίας).

52. Σιγίλλιον ἐξασφαλίζον τὴν ἐν Μιχαλίτσῃ Νικαίας ἵδρυσιν Κοινῆς καὶ Ἑλλην. Σχολῆς ὑπὸ τῶν Χατζῆ-Κυριακοῦ Ῥήτορος καὶ Χατζῆ-Ἀβραὰμ Νομοφύλακος καὶ τῶν Προκρίτων τῆς κώμης δι' ἐντόκου καταθέσεως 16.000 γρ. εἰς διηνεκῆ συντήρησιν αὐτῶν. 1817 Ἰανουαρ. Ἰνδ. ε', Κῶδ. ΙΒ' 314-16.

ΙΗ' Σχολὴ Μουντανίων (Προύσης).

53. Τῷ Προύσης Ἰωαννικίῳ καὶ προκρίτοις Μουτανίων, ἵνα προαγάγωσι τὴν Ἑλλ. Σχολήν των. 1814 Ἰανουαρ. 22. Κῶδ. ΙΒ' 185.

ΙΘ' Σχολὴ Μυτιλήνης.

54. Τῷ Μιτυλήνης Καλλινίκῳ καὶ τοῖς προκρίτοις· ὁ μακαρίτης Χατζῆ Γεώργιος Μούδρας δημοσίᾳ, ἀλλὰ προφορικῶς ἐκληροδότησεν ὑπὲρ συστάσεως σχολείου αὐτόθι 50 χιλ. γροσίων, ἃ εἶπε ὅτι θὰ κατέβαλλε τῷ κοινῷ ὑμῶν τῇ 1 Αὐγούστου, ὅπερ οὐκ ἐποίησεν εἰ καὶ ἔζησε 40 ἔτι ἡμέρας, οὐδ' ἔγραψε διαθήκην. Οἱ κληρονόμοι του δυστροποῦσι πληρῶσαι ὑμῖν τὸ ποσὸν καὶ ἐρωτώμεθα τὸ δέον γενέσθαι. Ἡ ἔλλειψις διαθήκης εἶναι σπουδαία· σημαίνει ὅτι οὐκ εἶχε ἐλευθέραν ἀπόφασιν κληροδοτῆσαι τὰς 50 χιλ. ἡ δημοσίᾳ ὅμως διακήρυξις τῆς δωρεᾶς ἔχει ἑτέρωθεν σημασίαν τινά· δέον λοιπὸν ἵνα συνεννοηθῆτε μετὰ τῶν κληρονόμων καὶ λάβητε........ ἠπράκτησεν αὕτη. Κῶδ. ΙΕ' 222.

Κ' Σχολαὶ Νάξου.

55. Σιγίλλιον κυροῦν σύστασιν διοίκησιν καὶ συντήρησιν τῆς ἐν Νάξῳ Ἑλλ. Σχολῆς, ἱδρυθεῖσαν ὑπὸ Καλλινίκου Βαρβατάκη, ἱερομονάχου ἐν τῇ Κτητορικῇ αὐτοῦ Σταυροπηγιακῇ μονῇ Ἁγ. Ἐλευθερίου ἐν χωρίῳ Σζαγκρὶ καὶ ὑπαχθεῖσαν τῇ ἐν Σμύρνῃ συντεχνίᾳ τῶν Βουτζάδων. 1817 Μάρτ. Ἰνδ. ε', Κῶδ. ΙΓ' 20-25.

56. Συνοδικὸν κυροῦν τὴν ὑπὸ Νικολάου Μαυρομμάτη γενομένην ἐν Νάξῳ μετατροπὴν τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγ. Γεωργίου (πλὴν τοῦ ναοῦ) εἰς Ἑλληνικὴν Σχολήν. 1799 Ἀπριλ. Ἰνδ. β', Κῶδ. Η' 321-22.

ΚΑ' Σχολαὶ Πελοποννήσου.

Α' Σχολὴ Βιτύνης.

57. Χρυσοβούλλου ἴσον τοῦ ἡγεμόνος Μολδαβίας Ἰωάν. Ἀλεξ. Νικολ. Σούτζου περὶ τῆς ἐν Βιτύνῃ Πελοποννήσου Ἑλλ. Σχολῆς 1802 Σεπτέμβριος, Κῶδ. Ι' 164.

58. Κατάστιχον δαπανῶν οἰκοδομῆς τῆς ἐν Βιτύνῃ Ἑλλ. Σχολῆς καὶ ἀφιερώματα. 1804 Σεπτεμβρίου 28, Κῶδ. Ι΄ 165.

59. Τῷ Δημητζάνης καὶ τῷ Ἀμυκλῶν περὶ τῆς θεωρήσεως τοῦ λογαριασμοῦ τῆς ἐν Βιτύνῃ Σχολῆς, ἣ δέον κηρυχθῆναι Σταυροπήγιον. Κῶδ. Ι΄ 133 - 20.

Β΄ Σχολὴ Δημητσάνης.

60. Σιγίλλιον συνάπτον τῇ Ἑλληνικῇ Σχολῇ Δημητζάνης τὴν αὐτόθι σταυροπήγιον μονὴν τοῦ Φιλοσόφου. 1816. Ἰουλίου Ἰνδ. δ΄, Κῶδ. ΙΒ΄ 286 - 88.

Γ΄ Σχολαὶ Μάνης.

61. Περὶ συστάσεως Σχολείων εἰς τὰς Μονὰς Μάνης. Κῶδ. Ι΄ 132 : 19.

Δ΄ Σχολὴ Μονεμβασίας.

62. Γράμμα κυροῦν τὴν ὑπὸ τοῦ ἐν Σμύρνῃ Χατζῆ-Νικολάου Χρυσογιάννη ἀφιέρωσιν εἰς τὰ Σχολεῖα Μονεμβασίας 1500 γροσίων, ὀφειλομένων αὐτῷ δι᾽ αὐστηρῶν ὁμολογιῶν ὑπὸ τοῦ Μονεμβασίας Ἀνθίμου. 1803, Κῶδ. Ι΄ 37 - 38.

63. Ἰωάννῃ Μικέλλῃ καὶ ἐπιτρόποις τῆς Σχολῆς Μονεμβασίας, περὶ ὧν ἀφιερώθησαν τῇ αὐτῇ Σχολῇ 2500 γρ. ἵνα γένηται αὐστηρὰ ὁμολογία τοῦ Μονεμβασίας. Κῶδ. Ι΄ 107 - 67.

Ε΄ Σχολαὶ Νεμνίτσης.

64. Συνοδικὸν κατοχυροῦν τὴν ὑπὸ τοῦ Ἱερομονάχου Κοσμᾶ ἱδρυθεῖσαν ἐν Νεμνίτζᾳ τῆς Δημητζάνης Ἑλλ. Σχολὴν καὶ ἐξασφαλίζον τὴν συντήρησιν αὐτῆς, 1797 - Σεπτεμβρίου Ἰνδ. α΄, Κῶδ. Η΄ 302.

Ϛ΄ Σχολαὶ Στεμνίτσης.

65. Σιγίλλιον μετατρέπον τὴν ἐν τῇ ἀρχιεπισκοπῇ Δημητζάνης, πολιτείᾳ Στεμνίτζης, μονὴν τῆς Χρυσοπηγῆς εἰς Σχολεῖον Ἑλλην. μαθημάτων, 1790. Ἰουλ. Ἰνδ. η΄, Κῶδ. Η΄ 114 - 16.

66. Σιγίλλιον προσηλοῦν τῇ ἐν Στεμνίτζῃ τῆς Δημητζάνης Ἑλλ. Σχολῇ τὸ ἠρειπωμένον Σταυροπήγιον μονύδριον τοῦ Ἁγ. Δημητρίου ὡς Ἐκκλησίαν μεθ᾽ ἑτέρων δύο, τῆς τοῦ Ἁγ. Νικολάου καὶ τῆς Θεοτόκου. 1793. Ἰαν. Ἰνδ. ια΄, Κῶδ. Η΄ 173 - 174.

67. Σιγίλλιον περὶ τῆς ἐν Στεμνίτζῃ τῆς Δημητζάνης Ἑλληνικῆς Σχολῆς. 1808. Φεβρ. 27 Ἰνδ. ια΄, Κῶδ. Ι΄ 275 - 76.

68. Κατάστιχον χρημάτων, βιβλίων, σκευῶν ἀμφίων καὶ κτημάτων τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Στεμνίτζης κατὰ τὴν Ἐπιτροπείαν τοῦ ἱερομονάχου Μεθοδίου (Ἀπριλ. 28,1790 - 1809) κεκυρωμένον ὑπὸ τοῦ Χριστιανουπόλεως Γερμανοῦ καὶ Δημητζάνης Φιλοθέου. Κῶδ. ΙΒ΄ 72 - 78.

69. Δημητζάνης Φιλοθέου καὶ Χριστιανουπόλεως Γερμανοῦ περὶ τῆς καταστάσεως τῆς ἐν Στεμνίτζῃ Ἑλλ. Σχολῆς, ἐν ᾗ καὶ τὸ κατάστιχον (72 - 78 Δ) Κῶδ. ΙΒ΄ 80 - 82.

Ζ΄ Σχολὴ Τριπόλεως.

70. Διορισμὸς ἐπιτροπῆς ἐκ τῶν ἐνταῦθα Πελοποννησίων πρὸς εἴσπραξιν συνδρομῶν ὑπὲρ τῆς ἐν Τριπολιτζᾷ Ἑλλ. Σχολῆς. 1766 Μαΐου Ἰνδ. ιδ΄, Κῶδ. Ε΄ 310 - 314.

ΚΒ΄ Σχολὴ Ῥαιδεστοῦ

71. Σιγίλλιον περὶ τῆς ἐν Ῥαιδεστῷ δαπάνῃ τοῦ Ἡρακλείας Μελετίου συσταθείσης Ἑλλην. Σχολῆς. 1817. Αὔγ. Ἰνδ. ε΄, Κῶδ. ΙΓ΄ 45 - 46.

ΚΓ΄ Σχολὴ Ῥεθύμνης.

72. Ἡγουμένοις καὶ πατράσι τῶν ἐν Κρήτῃ (ἐπισκοπῇ Ῥεθύμνης) Σταυροπηγιακῶν μονῶν Ἀρκαδίου, Ἀρσάκου, Πρέβελη καὶ Ῥούστικα ἔπαινος ὅτι συνεισήνεγκον ὑπὲρ τῆς Σχολῆς Ῥεθύμνης, ἀλλ᾽ ἵνα πεισθῶσι τῷ Κρήτης ὡς πρὸν τὸν διδάσκαλον. 1808. Ἰουν. 1. Κῶδ. ΙΑ΄ 81 - 1.

ΚΔ΄ Σχολαὶ Σαντορίνης (Θήρας).

73. Ἑλλην. Σχολῆς Σαντορίνης συγίλλιον. 1799 Ὀκτωβρίου Ἰνδ. γ΄, Κῶδ. Η΄ 336 - 37. Ἐδημοσιεύθη ὑπ᾽ ἐμοῦ ἐν Ἐπετ. Ἑτ. Βυζ. Σπουδ. 1930.

74. Σιγίλλιον καθορίζον τὴν διοίκησιν τῆς ἐν Σαντορίνῃ Ἑλληνικῆς Σχολῆς, ἣν ἀνίδρυσεν ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς τοῦ προφήτου Ἠλιοῦ Παΐσιος. 1806 Ἰουν. Ἰνδ. θ΄, Κῶδ. Ι΄ 217 - 19. Ἐξεδόθη ὑπ᾽ ἐμοῦ ἐν Ἐπετηρίδι τῆς Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν, τόμ. 7 (1930), σελ. 274 - 278.

75. Γράμμα δηλωτικὸν τοῦ ὅτι οἰκειοθελῶς παρῃτήσατο ὁ ἡγούμενος τοῦ ἐν Σαντορίνῃ Σταυροπηγίου τοῦ Προφήτου Ἠλιοὺ Παΐσιος οὐδὲν ἔχων ἀπαιτεῖν παρ᾽ αὐτοῦ καὶ τοῦ Σχολείου του. Σεπτεμβρίου 11 1809. Κῶδ. ΙΑ΄ 146 - 147.

Δηλοῦται ἡ ὕπαρξίς του ἐν σελ. 270, 7 τόμ. Ἐπετηρίδος Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν.

76. Σημ. ὅτι δι᾽ ἐπιστολῆς ἀγγέλλεται τῷ Σαντορίνης Ζαχαρίᾳ καὶ Προκρίτοις ἡ ἀποστολὴ ἐξάρχου πρὸς διευθέτησιν τῆς Σχολῆς καὶ ἄλλων ὑποθέσεων. 1810 Ἰουνίου 26. Κῶδ. ΙΓ΄ 161. Ἡ ὕπαρξίς του σημειοῦται ἐν σ. 270 Ἑταιρίας Βυζ. Σπουδῶν 1930.

ΚΕ' Σχολὴ Σηλυβρίας.

77. Σχολῆς Ἑλληνικῆς καὶ Κοινοῦ Σηλυβρίας Σιγίλλιον. 1799 Ἰουνίου Ἰνδ. β', Κῶδ. Η' 328-30.

ΚϚ' Ἑλληνικὴ Σχολὴ Σιατίστης.

78. Ἀναφορὰ Βασιλικῆς Νικολάου, δι' ἧς ἐξ Ἰασίου ζητεῖ τὴν ἐν τῇ πατρίδι της Σιατίστῃ ἵδρυσιν Ἑλλ. Σχολῆς διὰ 40.000 γρ., ἃ ἐκληρονόμησε παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ Γεωργ. Νικολάου Ζυχνιτζάρη, Φαρμακοποιοῦ. 1816 Νοεμβρίου 30, Κῶδ. ΙΒ' 304-5.

79. Ἀναφορὰ Βασιλικῆς Νικολάου πρὸς τὸ ἐμπορικὸν σύστημα Κωνσταντινουπόλεως, ἵνα αὐτὸ ἀναλάβῃ τὴν διαχείρησιν τῶν 40.000 γροσίων καὶ τὴν διοίκησιν τῆς ἐν Σιατίστῃ Ἑλλην. Σχολῆς διὰ σιγιλλίου, ὡς ζητεῖ ὁ Κύριλλος. Δεκ. 10. 1816. Κῶδ. ΙΒ' 306-8.

80. Βασιλικῇ Νικολάου εἰς Ἰάσιον περὶ τοῦ Σχολείου τῆς πατρίδος της Σιατίστης. Ἰουνίου 6 1817. Κῶδ. ΙΒ' 304-8, ΙΓ' 36.

81. Σιγίλλιον περὶ τῆς ἐν Σιατίστῃ Ἑλλ. Σχολῆς τοῦ ἐν Ἰασίῳ θανόντος Γεωργίου Νικολάου Ζυχνιτζάρη καὶ τῆς ἀδελφῆς του Βασιλικῆς. Κῶδ. ΙΒ' 304-8, ΙΓ' 36 καὶ 47-49.

82. Σιγίλλιον περὶ διοικήσεως κλπ. τῆς ἐν Σιατίστῃ Ἑλλην. Σχολῆς τῆς Βασιλικῆς Νικολάου. 1819 Μαΐου Ἰνδ. ζ', Κῶδ. ΙΓ' 138-40.

ΚΖ' Σχολὴ Σινώπης.

83. Σιγίλλιον τῆς νεοσυστάτου Ἑλλην. Σχολῆς Σινώπης ὑπερ ἧς — ἐποπτευομένης ὑπὸ τῆς ἐνταῦθα συντεχνίας Γουναράδων—δέδοται τὸ αὐτόθι (ἐν Σινώπῃ) ἁγιοταφικὸν μετόχιον καὶ ἐτήσιον 100 γρ. τοῦ Ἱεροσολύμων Πολυκάρπου. Μαΐῳ Ἰνδ. ε', 1817 Κῶδ. ΙΓ' 33-35.

84. Τοῖς ἐπιτρόποις τῆς ἐν Σινώπῃ Σταυροπηγιακῆς Σχολῆς, ἵνα ἀμείβωσι δεόντως τὸν διδάσκαλον αὐτῆς νομικὸν τῆς Μ. Ἐκκλησίας Παναγιώτην. 1825 Ἰουνίῳ. Κῶδ. ΙΕ' 302.

ΚΗ' Εὐαγγελικὴ Σχολὴ Σμύρνης.

85. Σιγίλλιον κυροῦν τὰ ἀρχαῖα περὶ τῆς ἐν Σμύρνῃ Εὐαγγελικῆς Σχολῆς κεφάλαια. 1808 Φεβρ. Ἰνδ. ια', Κῶδ. Ι' 273-74.

86. Ἀναφορὰ Σμυρναίων περὶ τοῦ ὅτι διηλλάγησαν πρὸς τὴν Κοινότητα Σμύρνης οἱ τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς ἐπίτροποι πρὸ τῆς ἐπεμβάσεως τῶν Ἐξάρχων Φιλαδελφείας, Χίου καὶ Ἡλιουπόλεως, οἳ δυσηρεστήθησαν διὰ τοῦτο. Ἐξαιτοῦνται δὲ συγχωρητικὸν τῶν κατ' ἄγνοιαν ἐνεργησάντων κατὰ τῆς αὐτονομίας τῆς Σχολῆς. Κῶδ. ΙΑ' 177-78-180.

87. Σιγίλλιον κυροῦν τὰς διαθήκας καὶ τοὺς ὅρους τοῦ κτήτορος τῆς Εὐαγγ. Σχολῆς Σμύρν. (Παντελῆ Σεβαστοπούλου). Κῶδ. ΙΑ' 194-197 200-201.

88. Γαβριὴλ σχολάρχου Εὐαγγελικῆς Σχολῆς Σμύρνης ἐπιστολὴ δηλοῦσα ὅτι διδάσκει τὸ ὑπ' αὐτῷ ὅσα ἐδιδάχθη ὑπὸ τοῦ προκατόχου Σχολάρχου Ἱεροθέου (Δενδρινοῦ Ἰθακησίου) τῇ τε θύραθεν καὶ τῇ ἔσω ἐπιστήμῃ ἀνήκοντα. Αὔγουστος 4 1809. Κῶδ. ΙΑ' 201.

89. Δημογέρουσι Σμύρνης ὅτι, μεταμελομένοις ἐφ' οἷς ἐκ συναρπαγῆς ἔπραξαν κατὰ τῆς αὐτονομίας τῆς Εὐαγγ. Σχολῆς, παρέχεται τὸ ὃ ἐζήτησαν συγχωρητικὸν ἀλλὰ κυρωθήτω ἡ μεταμέλειά των διὰ δίσκου ὑπὲρ αὐτῆς. Ἰουν. 30. Κῶδ. ΙΒ' 64-5-68.

90. Σμύρνης Ἀνθίμῳ ἵνα ἀναγνῷ ἐπ' ἐκκλησίας τὸ ἀνωτέρω συγχωρητικὸν καὶ προτρέψῃ ὑπὲρ τοῦ βοηθεῖν ὑλικῶς τῇ Εὐαγγ. Σχολῇ. Ἰουλ. 10. Κῶδ. ΙΒ' 68.

91. Δημογέρουσι καὶ Ρουφετίοις Σμύρνης, ἵνα μὴ κατηγορῶσι τὰ ἐσνάφια τὸν Σχολάρχην τῆς Εὐαγγ. Σχολῆς Κωνσταντῖνον Οἰκονόμον, οὗ ἡ διαγωγὴ γνωστή ἐστι τῇ ἐκκλησίᾳ. 1819 Ἰουν. 27. Κῶδ. ΙΓ' 148.

92. Περὶ τῆς εὐρυθμίας τῆς Εὐαγγ. Σχολῆς Σμύρνης. Κῶδ. ΙΓ' 154-155.

93. Εὐεργετήριον ἀπονέμον τῷ Κωνσταντίνῳ Οἰκονόμῳ, σχολάρχῃ τῆς Εὐαγγ. Σχολῆς τὸν τίτλον τοῦ Γενικοῦ ἱεροκήρυκος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου. 1819 Ἰουλ. Ἰνδ. ζ', Κῶδ. ΙΓ' 156.

ΚΘ' Σχολαὶ Σταγῶν.

94. Σιγίλλιον κυροῦν τὰς δωρεὰς τοῦ ἀπὸ Σταγῶν Φιλιππουπόλεως Παϊσίου εἰς τὰς Ἑλλ. Σχολὰς Σταγῶν καὶ Κλινοβοῦ (χρηματικὰς) ὡς καὶ εἰς μονὰς Μετεώρων καὶ ἀλλαχοῦ. Μαΐῳ Ἰνδ. ζ', 1818. Κῶδ. ΙΓ' 89-90.

Λ' Σχολὴ Σωζοπόλεως.

95. Σιγίλλιον περὶ τῆς ἐν Σωζοπόλει Ἑλλ. Σχολῆς καὶ τῆς συντηρήσεως αὐτῆς ἐκ τῶν τόκων τῶν 13 χιλ. γροσίων, ἃ ἐδωρήσατο αὐτῇ ὁ Βατοπεδινὸς Θεόφιλος Σωζουπολίτης. 1817 Δεκ. Ἰνδ. ζ', Κῶδ. ΙΓ' 61-62.

96. Τῷ Σωζουπόλεως Κωνσταντίῳ Συστατικὴ τοῦ ὁσιωτάτου διδασκάλου Παϊσίου ἀπερχομένου ἀναλαβεῖν τὴν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ αὐτόθι Σχολῇ διδασκαλίαν. 1825 Φεβρ. 16. Κῶδ. ΙΕ' 272.

ΛΑ' Σχολὴ Τορνόβου.

97. Τορνόβου Ἱλαρίωνος ἐπιστολὴ τῇ Μ. Ἐκκλησίᾳ διεκτραγῳδοῦσα τὴν ἀθλίαν κατάστασιν τῆς ἐπαρχίας του ἕνεκα τῆς ἀδιαφορίας τῶν προκατόχων του· αἱ ἐκκλησίαι καὶ τὰ μοναστήρια κατήντησαν ἕρμαια τῶν ἱεροσύλων. Ἐν τῇ Ἑλλ. Σχολῇ Τορνόβου ἐκανόνισε τὰ πράγματα... Κῶδ. ΙΕ' 85

ΛΒ' Σχολὴ Φιλαδελφείας.

98. Σιγίλλιον τῆς Ἑλλ. Σχολῆς Φιλαδελφείας ἐν Μ. Ἀσίᾳ. 1817 Δεκ. Ἰνδ. ζ'. Κῶδ. ΙΓ' 63-65.

ΛΓ' Σχολαὶ Ἐπαρχίας Χαλκηδόνος.

99. Ἑλληνικῆς Σχολῆς Ἀρετσοῦς, Ἐπαρχίας Χαλκηδόνος, Σιγίλλιον. Κῶδ. Η' 277 - 278.

100. Σιγίλλιον θεσπίζον τὴν σύστασιν δύο Σχολείων Ἑλλην. καὶ κοινοῦ ἐν Κουζγουτζουκίῳ τῆς Χαλκηδόνος ὑπὸ τῶν μπακάληδων τοῦ Σκουτάρεως. 1805 Ὀκτώβριος Ἰνδ. θ', Κῶδ. Ι' 201 - 202.

101. Σιγίλλιον ἐξασφαλίζον τὴν συντήρησιν τῆς Ἑλλ. Σχολῆς Σκουτάρεως Χαλκηδόνος. Κῶδ. ΙΒ' 291.

102. Σιγίλλιον περὶ τῆς ἐν Τούζλοις τῆς Χαλκηδόνος Ἑλληνικῆς Σχολῆς. 1817 Μαΐῳ Ἰνδ. ιε', Κῶδ. ΙΓ' 31 - 32.

ΛΔ' Διδασκαλία Θεοφίλου Καΐρη.

103. Πρᾶξις τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1839 Δεκεμβρίου συστάσεως ἐξ 23 μελῶν συνόδου τῆς κατακρινάσης τὴν διδασκαλίαν τοῦ Θεοφίλου Καΐρη καὶ ὁρισάσης πῶς δεῖ δέχεσθαι εἰς τὴν Ὀρθόδοξον πίστιν τοὺς ὀπαδοὺς αὐτῆς, οἷς ἀπαγορεύεται ἡ διδασκαλία ἐν οἱᾳδήτινι τοῦ Γένους Σχολῇ. 1839. Δεκ. 19. Κῶδ. ΙΔ' 344 - 6.

104. Πρᾶξις τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1840 Μαΐῳ συνελθούσης συνόδου ἐξ 21 μελῶν περὶ τῶν μαθητῶν τοῦ Θεοφίλου Καΐρη, ὅτι διδαχθέντες ἤδη τὴν Θεολογίαν ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ Φαναρίου ὑπὸ τὸν Βαρθολομαῖον δύνανται λαβεῖν ἀπολυτήρια καὶ γενέσθαι διδάσκαλοι τῆς τε θύραθεν καὶ τῆς ἱερᾶς παιδείας. 1840 Μαΐου 15. Κῶδ. ΙΔ' 360 - 61.

ΛΕ' Μουσικὴ Σχολή.

105. Οὐγγροβλαχίας Διονυσίῳ περὶ τῶν ὅρων τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ ἐκτυπώσεως τῶν μουσικῶν βιβλίων τῆς Ἐκκλησίας, τῶν ἁδρᾷ δαπάνῃ τῆς ἐνταῦθα Μουσικῆς Σχολῆς εἰς τὸ νέον σύστημα μετενεχθέντων 1819 Ἰουλ. 26. Κῶδ. ΙΓ' - 157.

ΛϚ' Σύστασις σχολείων.

106. Ἐγκύκλιος τοῖς Ἀρχιερεῦσι καὶ Ὀρθοδόξοις προτρεπτικὴ εἰς σύστασιν Σχολείων πρὸς ἐκπαίδευσιν τοῦ εὐσεβοῦς ἡμῶν Γένους. 1807 Σεπτεμβρίου 20 Ἰνδ. ια'. Κῶδ. 265 - 66.

107. Σιγίλλιον Καλλινίκου Ε' κηρύττον Σταυροπήγιον τὴν ἐν Λικάθῳ μονὴν τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος τοῦ Κρυφοῦ, ἧς κτίτωρ ὁ μοναχὸς Δαυΐδ, συστήσας καὶ τὴν ἐν αὐτῇ Σχολήν. 1809 Ἰανουάριος. Κῶδ. ΙΑ' 181-82.

† ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΑΘ. ΜΥΣΤΑΚΙΔΗΣ

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΕΓΑΛΗΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΜΙΚΡΑΝ ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΑΝ ΤΟΥ ΦΡΑΝΤΖΗ

Χωρία τινὰ τῆς Μικρᾶς Χρονογραφίας τοῦ Φραντζῆ, μεταβιβασθέντα εἰς τὴν Μεγάλην, φαίνονται ἐν ταύτῃ ὡς ὀρθότερον ἔχοντα, εἰς τρόπον μάλιστα ὥστε νὰ ἄγεταί τις νὰ πιστεύσῃ ὅτι τὸ ἀντίθετον ἐγένετο, ὅτι δηλαδὴ ἡ Μικρὰ Χρονογραφία ἀπέρρευσεν ἐκ τῆς Μεγάλης. Βαθυτέρα ὅμως ἐξέτασις τοῦ κειμένου δεικνύει πασιφανῶς ὅτι ὁ διασκευαστὴς τῆς Μεγάλης Χρονογραφίας, παραλαβὼν τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος χωρία ἐκ τῆς Μικρᾶς κἄπως σκοτεινὸν νόημα ἔχοντα ἐν ταύτῃ, τὰ διώρθωσε κατὰ τὴν ἰδίαν ἀντίληψιν, παραποιήσας αὐτὰ καὶ διαστρεβλώσας τὸ νόημα αὐτῶν.

Ἓν τῶν σπουδαιοτέρων τούτων χωρίων εἶναι τὸ ἑπόμενον, τὸ ὁποῖον· ἐν μὲν τῇ Μεγάλῃ Χρονογραφίᾳ ἔχει ὡς ἑξῆς: «*Ἐκατώρθωσαν οὖν οὐδὲν ἄλλο οἱ φρόνιμοι καὶ πρακτικοὶ καὶ γενναῖοι ἄρχοντες ἢ μόνον ὅτι ἔσχον κατ' αὐτῶν Θεὸν τὸν τοῦ παντὸς ποιητὴν καὶ αὐθέντην τῶν ἐπὶ γῆς ἰσχυρότερον, καὶ οὕτω τὸ σκάνδαλον ἐποίησαν ἀνὰ τῶν ἀδελφῶν καὶ αὐθεντῶν αὐτῶν, οὐκ ἐνθυμηθέντες οἱ ἄθλιοι τοῦ ἀψευδοῦς λογίου ὅτι πᾶσα βασιλεία διαμερισθεῖσα καθ' ἑαυτὴν ἐρημοῦται, οὔτε τοῦ παροιμιώδους λόγου τοῦ πρὸς τοὺς δύο οὐδ' Ἡρακλῆς, ἀλλ' ἐπανεστάτησαν καὶ πρὸς τοὺς τρεῖς*». (Φραντζῆς, ἔκδ Βόννης, σ. 389,23 - 390,7).

Ἐν δὲ τῇ Μικρᾷ Χρονογραφίᾳ τὸ χωρίον ἔχει ὡς ἀκολούθως: «*Ἐκατώρθωσαν δὲ οὐδὲν ἄλλο οἱ φρόνιμοι καὶ πρακτικοὶ καὶ γενναῖοι ἄρχοντες ἢ μόνον ὅτι ἐπῆραν κατ' αὐτῶν Θεὸν τὸν τοῦ παντὸς ποιητὴν καὶ αὐθέντην τῶν ἐπὶ γῆς ἰσχυρότερον καὶ ἀδελφὸν καὶ αὐθέντην ἐντὸς τοῦ τόπου. Οὐκ ἐνθυμηθέντες οἱ ἄθλιοι οὔτε τοῦ ἀψευδοῦς τὸ λόγιον, ὅτι πᾶσα οἰκία μερισθεῖσα καθ' ἑαυτὴν ἐρημοῦται, οὔτε τὸν παροιμιώδη λόγον τὸν πρὸς τοὺς δύο οὐδ' Ἡρακλῆς ἀλλ' ἐπανέστησαν καὶ πρὸς τρεῖς καὶ τοιούτους*». (Migne, P. G., 1066 D - 1067 A).

Ὡς βλέπει πᾶς τις, τὸ χωρίον ἐν τῇ Μεγ. Χρ. εἶναι μᾶλλον εὔληπτον καὶ δύναται νὰ τὸ θεωρήσῃ ὡς ὀρθῶς ἔχον τοσοῦτο μᾶλλον καθ' ὅσον καὶ τὸ ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου εἰλημμένον «λόγιον» διετυπώθη κἄπως ἀκριβέστερον. («Πᾶσα βασιλεία μερισθεῖσα καθ' ἑαυτῆς ἐρημοῦται καὶ πᾶσα πόλις ἢ οἰκία μερισθεῖσα καθ' ἑαυτῆς οὐ σταθήσεται». Ματθ., ιβ', 25).

Ἐν τούτοις ἡ τελευταία φράσις τοῦ χωρίου «ἀλλ' ἐπανεστάτησαν καὶ πρὸς

τοὺς τρεῖς» δίδει ἡμῖν τὸ ἐνδόσιμον νὰ θεωρήσωμεν τὸ ἐν τῇ Μεγ. Χρ. χωρίον ὡς παραπεποιημένον. Πρὸς ποίους τρεῖς; ὁ διασκευαστὴς τῆς Μεγ. Χρον. δὲν ἀναφέρει αὐτούς. Οὗτοι ὅμως σαφῶς ἀπαριθμοῦνται καὶ μνημονεύονται ἐν τῷ χωρίῳ τῆς Μικρᾶς Χρον., τὸ ὁποῖον διὰ νὰ ἐννοήσῃ τις πλήρως καὶ ἀκριβέστερον πρέπει νὰ ἀνατρέξῃ καὶ εἰς τὰ προηγούμενα, (ἔκδ. Βόννης, σ. 387 ἔπ.), ἐν οἷς βλέπομεν ὅτι μετὰ τὰς συμβάσεις καὶ συμφωνίας τὰς γενομένας μεταξὺ τοῦ δεσπότου Θωμᾶ ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ ἀμηρᾶ καὶ τοῦ δεσπότου Δημητρίου ἀφ' ἑτέρου, ἄρχοντές τινες ἰδιοτελεῖς «ἔπεισαν τὸν δεσπότην κὺρ Θωμᾶν, ἵνα μάχην ἐγείρῃ κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ καὶ κατὰ τοῦ ἀμηρᾶ ἐπανάστασιν ποιήσῃ καὶ φάγῃ τοὺς ὅρκους ὡς λάχανα, οὓς πρὸ ὀλίγου μετ' αὐτῶν ἐποίησε» (ἔκδ. Βόννης, σ. 389,7-10). Ἀνατρέχοντες νῦν εἰς τὸ χωρίον, ὡς ἔχει ἐν τῇ Μικρᾷ Χρονογραφίᾳ, δυνάμεθα νὰ διευκρινήσωμεν σαφέστατα τὴν κατάστασιν. Λόγῳ τῆς γενομένης ἐπιορκίας ὁ δεσπότης Θωμᾶς καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ οὐδὲν ἕτερον κατώρθωσαν ἢ μόνον ὅτι ἐπῆραν (ἔσχον ἐν τῇ Μεγ. Χρ., ὅπως πάντοτε) κατ' αὐτῶν πρῶτον θεὸν τὸν τοῦ παντὸς ποιητήν, δεύτερον τὸν ἰσχυρότερον τῶν ἐπὶ γῆς αὐθέντην, ἤτοι τὸν ἀμηρᾶν, καὶ τρίτον τὸν ἀδελφὸν καὶ αὐθέντην τῶν καταληφθέντων τόπων, ἤτοι τὸν δεσπότην Δημήτριον. Οὗτοι λοιπὸν εἶναι οἱ τρεῖς πρὸς οὓς ἐπανέστησαν.

Ἐνταῦθα βλέπομεν σαφῶς ὅτι ὁ διασκευαστὴς τῆς Μεγ. Χρον. ὑπέλαβε τὴν φράσιν «καὶ αὐθέντην τῶν ἐπὶ γῆς ἰσχυρότερον» ὡς κατ' ἐπεξήγησιν διορισμὸν τῆς λέξεως Θεός, ἐνῷ αὕτη ἀναφέρεται εἰς τὸν ἀμηρᾶν, τουτέστι Μωάμεθ τὸν πορθητήν. Τὴν δὲ φράσιν, δι' ἧς ὑποδηλοῦται ὁ δεσπότης κὺρ Δημήτριος, «καὶ ἀδελφὸν καὶ αὐθέντην ἐντὸς τοῦ τόπου», μηδόλως δυνηθεὶς νὰ ἐννοήσῃ ὁ διασκευαστής, παρέλειψεν ἐντελῶς καὶ τὴν ἀντικατέστησε διὰ τῆς «καὶ οὕτως τὸ σκάνδαλον ἐποίησαν ἀνὰ τῶν ἀδελφῶν καὶ αὐθεντῶν αὐτῶν», καὶ ἐν τούτῳ δεικνύων ὅτι ἀντιγράφων καὶ διασκευάζων οὐδόλως ἐπέστησε τὴν προσοχήν του εἰς τὸ νόημα τοῦ κειμένου.

Δέον προσέτι νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ διασκευαστὴς διορθοῖ αὐθαιρέτως τὴν φράσιν «τοῦ ἀψευδοῦς τὸ λόγιον» μεταβάλλων ταύτην εἰς «τοῦ ἀψευδοῦς λογίου». Καὶ δύναταί μέν τις νὰ νομίσῃ ἐκ πρώτης ἀπόψεως ἐξετάζων τὸ πρᾶγμα, ὅτι ἡ φράσις ἔχει ὀρθότερον ἐν τῇ Μεγ. Χρον. «οὐκ ἐνθυμηθέντες οἱ ἄθλιοι τοῦ ἀψευδοῦς λογίου», ἀλλὰ πρέπει τις νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν ὅτι διὰ τῆς λέξεως ἀψευδὴς ὑποδηλοῦται ὁ Χριστὸς «οὔτε τοῦ ἀψευδοῦς τὸ λόγιον» τουτέστι οὔτε τοῦ Χριστοῦ τὸ λόγιον· ἀκολουθεῖ δὲ πράγματι ἡ εὐαγγελικὴ ῥῆσις ἡ εἰλημμένη ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου. Ἀψευδὴς καλεῖται ἄλλως τε ὁ Θεὸς καὶ ἐν τῇ πρὸς Τῖτον ἐπιστολῇ τοῦ ἀποστόλου Παύλου (α'. 2) ὡς καὶ ἐν τῷ ἑωθινῷ «ὁ ἀψευδὴς Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῖν ἐπηγγείλατο».

Προκειμένου δὲ περὶ τῆς εὐαγγελικῆς ῥήσεως, ἥτις, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, παρουσιάζεται ἠλλοιωμένη ἐν τῇ Μικρᾷ Χρονογραφίᾳ, πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ Φραντζῆς ἔγραψε ταύτην ἀπὸ μνήμης καὶ ἀντὶ τῆς λέξεως βασιλεία

μετεχειρίσθη τὴν λέξιν οἰκία, ἥτις ἀπαντᾷ ἐν τῇ ἀμέσως ἐπακολουθούσῃ φράσει τῆς αὐτῆς εὐαγγελικῆς ῥήσεως. Ἴσως ὅμως καὶ νὰ τὸ ἔπραξε σκοπίμως ὁ Φραντζῆς ἐν νῷ ἔχων ὅτι, καθ' ὃν χρόνον διαδραματίζονται τὰ ὡς ἄνω γεγονότα, βασιλεία ἑλληνικὴ δὲν ὑπάρχει πλέον, καταρρεύσασα πρὸ πέντε ἐτῶν, καὶ ὅτι κατὰ τὴν κρίσιμον, τὴν κρισιμωτάτην ἐκείνην στιγμήν, τὰ μέλη τοῦ οἴκου τῶν Παλαιολόγων ἀντὶ νὰ ἀλληλοκαταστρέφωνται ἔπρεπε νὰ ὦσιν εἴπέρ ποτε συνηνωμένα καὶ συνησπισμένα· ἐπὶ τοῦ σημείου δὲ τούτου ὁ πιστὸς αὐλικὸς συχνάκις ἐπανέρχεται ἐποδυρόμενος.

ΙΩΑΝΝΗΣ Β. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΠΡΟΜΕΤΩΠΙΣ ΤΩΝ ΚΩΔΙΚΩΝ ΒΑΤΙΚΑΝΟΥ 1162 ΚΑΙ ΠΑΡΙΣΙΝΟΥ 1208*

Ὁ ὑπ᾽ ἀριθ. 1162 κῶδιξ τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Βατικανοῦ, περιέχων ὁμιλίας εἰς τὴν Θεοτόκον τοῦ μοναχοῦ Ἰακώβου ἐκ τῆς Μονῆς Κοκκινοβάφου, κοσμεῖται ἐν ἀρχῇ (φ. 2β) ὑπὸ ὁλοσελίδου εἰκόνος, χρησιμευούσης ὡς προμετωπίδος, ἧς ἀπεικόνισις πολλάκις μέχρι τοῦδε ἔχει δημοσιευθῆ[1]. (Εἰκ. 1).

Αὕτη παριστᾷ τὴν πρόσοψιν οἰκοδομήματος καλυπτομένου ὑπὸ πέντε τρούλλων, ὧν οἱ τέσσαρες περὶ τὸν κεντρικὸν κατέχουσι τὰς γωνίας τοῦ κτηρίου. Τὸ πρόσθιον μέρος τοῦ οἰκοδομήματος τούτου φέρει τρία ἀνοίγματα χωριζόμενα διὰ κιόνων μετὰ διπλῶν κορμῶν συνδεομένων κατὰ τὸ μέσον διὰ κόμβων καὶ ἐχόντων πλουσίως κεκοσμημένα κιονόκρανα καὶ βάσεις. Τῶν τριῶν τούτων ἀνοιγμάτων τὸ μεσαῖον ἔχει ἄνω τρίλοβον τόξον, τὰ δὲ δύο ἑκατέρωθεν φέρουσιν εὐθέα ἐπιστύλια βαστάζοντα μικρὰς ἀβαθεῖς κόγχας. Τὸ ὑπεράνω τῶν τριῶν ἀνοιγμάτων μέρος τοῦ οἰκοδομήματος φαίνεται ἐπενδεδυμένον διὰ πολυχρώμων μαρμάρων μετ᾽ ἐνθέτων μαρμαροθετημάτων, ἀπολήγει δὲ ἄνω εἰς εἶδος ὀρθογωνίου ἀετώματος περιβάλλοντος ἡμικύκλιον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὑρίσκεται παράστασις τῆς Πεντηκοστῆς. Εἰς τὰς ἑκατέρωθεν τοῦ ὀρθογωνίου τούτου ἀετώματος βάσεις, ἐφ᾽ ὧν ἑδράζονται οἱ κατὰ τὰς γωνίας τροῦλλοι, ἀνοίγονται ἡμικυκλικὰ παράθυρα μετὰ κιγκλιδωμάτων. Εἰς τὸ ἐπὶ τῆς προσόψεως τέλος μεσαῖον μέγα ἄνοιγμα εἰκονίζεται ἡ Ἀνάληψις τοῦ Χριστοῦ, εἰς δὲ τὰ ἑκατέρωθεν ἀνὰ εἷς Προφήτης, ἀριστερὰ ὁ Ἡσαΐας κρατῶν εἰλητάριον ἀνοικτόν, ἐφ᾽ οὗ ἡ ἐπιγραφή: ΤΙΣ ΟΥ|ΤΟΣ Ο |ΠΟΡΕΥ|ΒΟΜΕ|ΝΟΣ [Ε] Ξ Ε|ΔΟΜ. (Ἡσ. 63. 1), δεξιὰ δὲ ὁ Δαβίδ, κρατῶν ὁμοίως εἰλητήριον μὲ τὴν ἐπιγραφήν: ΑΝΕ|ΒΗ Ο Θ(ΕΟ)Σ |ΕΝ ΑΛΑ| [Λ]ΑΓ|ΜΩ. (Ψαλμ. 46.6).

Τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς προμετωπίδα μὲ ὁμοίαν ἐντελῶς παράστασιν φέρει ἐν ἀρχῇ (φ. 3β) καὶ ὁ ὑπ᾽ ἀριθ. 1208 κῶδιξ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν

* Ἀνεκοινώθη ἐν περιλήψει εἰς τὸ ἐν Ρώμῃ κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1936 συνελθὸν Ε´ Διεθνὲς Βυζαντινολογικὸν Συνέδριον.

[1] Βλ. C. Stornajolo, Miniature delle omilie di Giacomo monaco (cod. Vatic. gr. 1162) e dell' evangeliario greco Urbinate (cod. Vat. Urb. gr. 2), Roma, 1910 (Codices e Vaticanis selecti... Series minor, I), πίν. I καὶ προχείρως Ch. Diehl, Manuel d'art byzantin, 2α ἔκδ. Paris 1925-26, I, σ. 436, εἰκ. 199.

Παρισίων[1], (Εἰκ. 2) ὅστις εἶναι σύγχρονον πιστὸν ἀντίγραφον τοῦ χειρογράφου τοῦ Βατικανοῦ[2], τὸ ὁποῖον ἐγράφη καὶ ἐκοσμήθη περὶ τὰ μέσα τοῦ 12 αἰῶνος[3].

I.

Οἱ κατὰ καιροὺς ὁπωσδήποτε ἀσχοληθέντες μὲ τὴν προμετωπίδα τῶν δύο τούτων χειρογράφων προσεπάθησαν νὰ σχετίσωσι τὸ ἐν αὐτῇ εἰκονιζόμενον οἰκοδόμημα πρὸς ὡρισμένην καὶ γνωστὴν ἐκκλησίαν. Οὕτως ἐταύτισαν τὸ κτήριον τοῦτο πρὸς τὴν Ἁγ. Σοφίαν, πρὸς τὸν Ναὸν τοῦ Παντοκράτορος ἐν Κωνσταντινουπόλει, πρὸς τὸν Ναὸν τῆς Ἀναλήψεως ἐπὶ τοῦ ὄρους τῶν Ἐλαιῶν, πρὸς τὸ Καθολικὸν τῆς Μονῆς Κοκκινοβάφου, εἰς ἣν ἀνῆκεν ὁ Ἰάκωβος ὁ συγγραφεὺς τῶν ἐν τῷ χειρογράφῳ ὁμιλιῶν, πρὸς τὴν Νέαν Ἐκκλησίαν τὴν ὑπὸ τοῦ Βασιλείου Α´ τοῦ Μακεδόνος ἱδρυθεῖσαν κλπ.[4].

Ἡ γνώμη ὅμως, ἥτις ὑπὸ πάντων σχεδὸν ἐγένετο ἀποδεκτή, ἦτο ἡ τοῦ Heisenberg, ὅστις ἐπίστευεν ὅτι ἡ μικρογραφία αὕτη εἰκονίζει τὸν περίφημον ἐν Κωνσταντινουπόλει Ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων τὸν ἀνεγερθέντα ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ[5].

Πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης του ὁ Heisenberg ἐβασίσθη ἀφ᾽ ἑνὸς ἐπὶ τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ ἐν τῇ μικρογραφίᾳ εἰκονιζόμενον κτήριον καλύπτεται ὑπὸ πέντε τρούλλων, ὅπως καὶ οἱ Ἅγ. Ἀπόστολοι, καὶ ἀφ᾽ ἑτέρου ἐπὶ τῶν δύο ἐκεῖ εἰκονογραφικῶν συνθέσεων, τῆς Πεντηκοστῆς καὶ τῆς Ἀναλήψεως, ἃς ἐθεώρει ἀντίγραφα τῶν περιφήμων καὶ διὰ παντὸς ἀπολεσθέντων ψηφιδωτῶν τῶν Ἁγ. Ἀποστόλων.

Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ ἐξετάσωμεν τὰ δύο ταῦτα ἐπιχειρήματα τοῦ Heisenberg.

[1] Τὴν ἔκδοσιν τῶν μικρογραφιῶν τοῦ Παρισινοῦ κώδικος ὑπὸ H. Omont, Miniatures des Homélies sur la Vierge du moine Jaques (Manuscrit grec 1208 de la Bibliothèque Nationale de Paris), Paris, 1927 (ἐν Bulletin de la Société française de reproductions de manuscrits à peintures, 11e année) δὲν ἠδυνήθην νὰ ἴδω. Ἡ ἀπασχολοῦσα ἡμᾶς προμετωπὶς ἀπεικονίσθη ὑπὸ J. Ebersolt, La miniature byzantine, Paris, 1926, πίν. XXXV. I. Ἐπίσης ἐν L'art byzantin chez les Slaves. Deuxieme recueil dedié à la memoire de Th. Uspenskij, Paris, 1932 πίν. XXXIX, 1.

[2] Πρβ. N. Kondakoff, Histoire de l'art byzantin considéré principalement dans les miniatures, trad. M. Trawinski, Paris, 1886-91, II, 118. Diehl, Manuel, II, 639. O. M. Dalton, Byzantine Art and Archaeology, Oxford, 1911, 478.

[3] Diehl, Ἔνθ᾽ ἀν. II, 639, Dalton, Ἔνθ᾽ ἀν. 478, G. Millet ἐν A. Michel, Histoire de l'art, I, 247, L. Brehier, L' art byzantin, Paris, 1924, 66.

[4] Τὰς διαφόρους γνώμας βλ. παρὰ A. Nekrasov ἐν L'art byzantin chez les Slaves, ἔνθ᾽ ἀν. 254, σημ. 3. Πρβ. καὶ Ἀρχεῖον τῶν Βυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος, 1,1935, 144, σημ. 2. Ὁ Kondakoff, Ἔνθ᾽ ἀν. II, 119, ὀνομάζει αὐτὸ «στοὰν ναοῦ μετὰ πέντε κιόνων», ἀντὶ ἴσως μετὰ πέντε τρούλλων.

[5] A. Heisenberg, Grabeskirche und Apostelkirche, Leipzig, 1908, II, Die Apostelkirche in Konstantinopel, 200 κ. ἑξ.

Καὶ πρῶτον οἱ πέντε τροῦλλοι οἱ καλύπτοντες τὸ οἰκοδόμημα.

Ἂν ἐξετάσῃ τις ἐπισταμένως τὰς δύο μικρογραφίας, θὰ παρατηρήσῃ ὅτι οἱ τέσσαρες περὶ τὸν κεντρικὸν τροῦλλον, μικρότεροι ὀλίγον ἐκείνου, εὑρί-

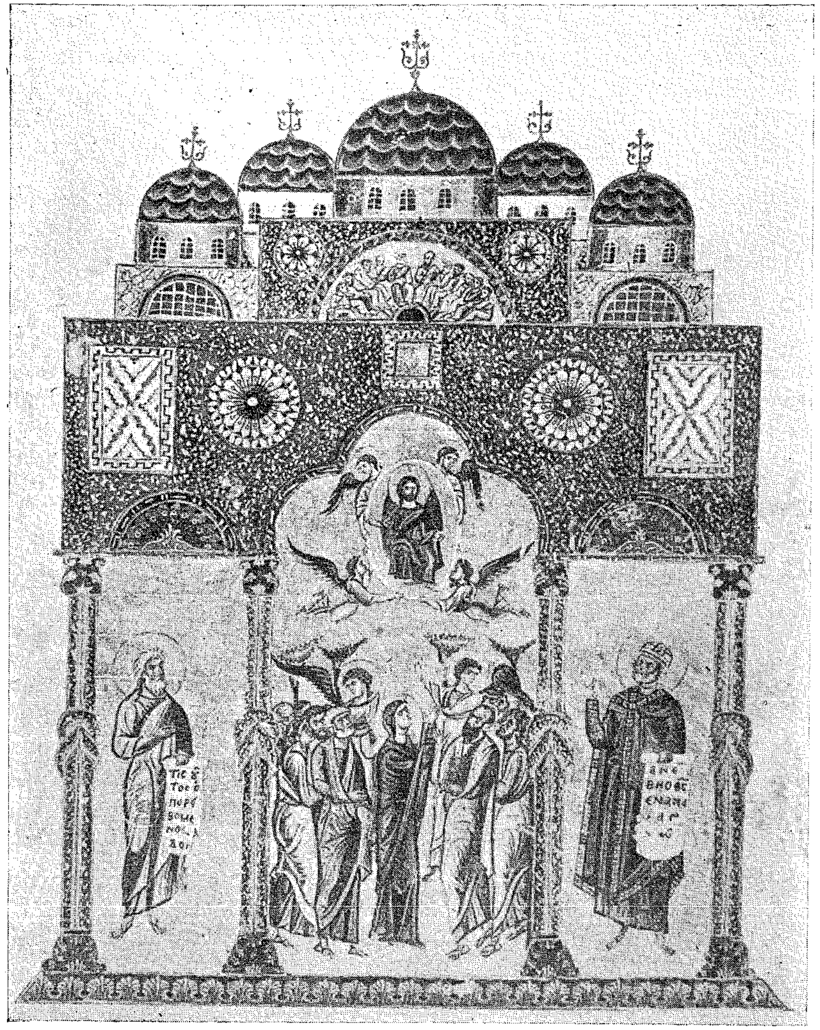

Εἰκ. 1. Ἡ προμετωπὶς τοῦ κώδ. 1162. τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Βατικανοῦ.

σκονται εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας τοῦ οἰκοδομήματος. Πρόκειται δηλαδὴ περὶ πεντατρούλλου ναοῦ μὲ τοὺς τέσσαρας μικροὺς τρούλλους κατὰ τὰς γωνίας, οὗ πλεῖστα παραδείγματα διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν [1].

[1] Περὶ τῶν ναῶν τοῦ τύπου τούτου βλ. Ἀ. Ὀρλάνδον ἐν Ἀρχείῳ τῶν Βυζ. μνημ. 1, 1935, 144 κ.ἑξ. ὅπου ἀπαρίθμησις καὶ κατάταξις αὐτῶν.

Ἀλλὰ ὁ ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀνεγερθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ναὸς τῶν Ἁγ. Ἀποστόλων ἐκαλύπτετο μὲν ὑπὸ πέντε τρούλλων, ἡ ἐπὶ τῆς στέγης ὅμως διάταξις αὐτῶν ἦτο διάφορος. Οἱ τέσσαρες δηλαδὴ περὶ τὸν κεντρικὸν

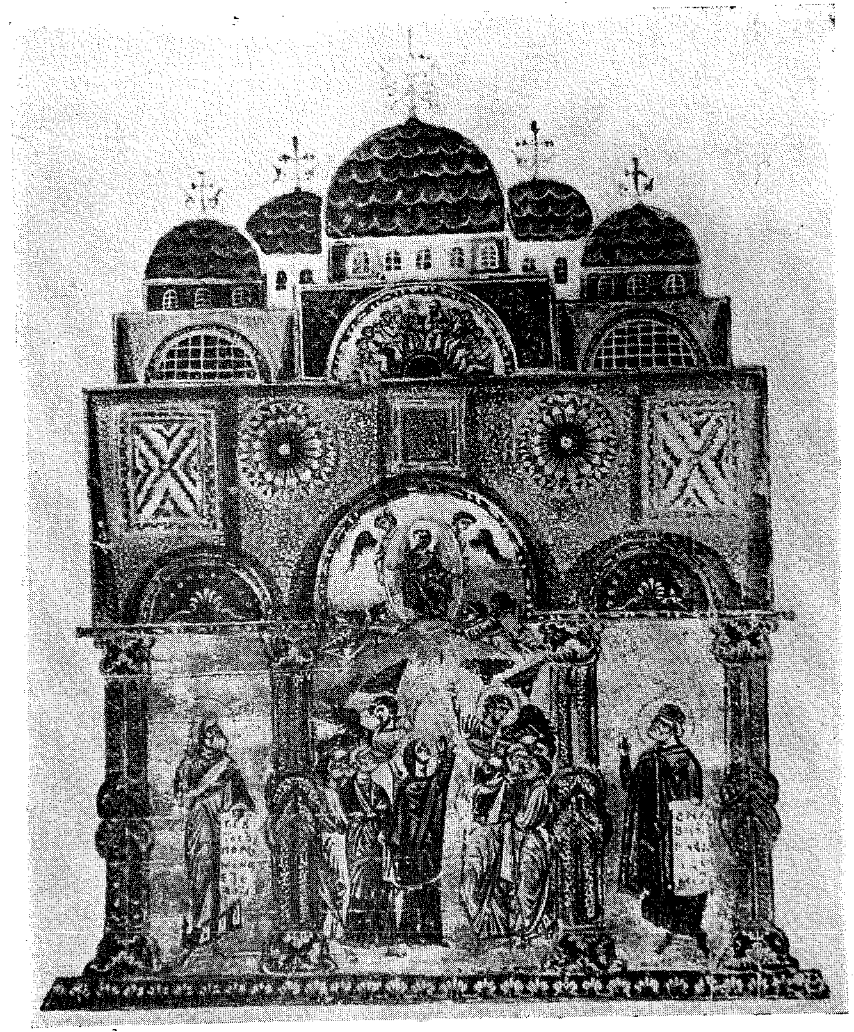

Εἰκ. 2. Ἡ προμετωπὶς τοῦ κώδ. 1208 τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων.

μικρότεροι τροῦλλοι εὑρίσκοντο ὄχι εἰς τὰς γωνίας, ἀλλ' ἐπὶ τῶν τεσσάρων κεραιῶν τοῦ σταυροῦ. Γωνίαι ἄλλωστε ἐκεῖ δὲν ὑπῆρχον, διότι ὁ ναὸς εἶχεν ἐν κατόψει σχῆμα ἐλευθέρου σταυροῦ. Μολονότι τὸ περίφημον τοῦτο μνημεῖον δὲν σῴζεται πλέον, ἐν τούτοις οὐδεμία δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία περὶ τῆς θέσεως τῶν τεσσάρων μικρῶν τρούλλων, διότι αἱ περιγραφαὶ τοῦ

Ροδίου, καὶ μάλιστα τοῦ Μεσαρίτου, εἶναι τόσον λεπτομερεῖς, ὥστε αἱ ἐπὶ τῇ βάσει κυρίως αὐτῶν γενόμεναι ἀναπαραστάσεις τῆς ἀρχιτεκτονικῆς διατάξεως τοῦ ναοῦ νὰ δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ἀπολύτως ἀσφαλεῖς [1].

Πῶς δὲ αὐτοὶ οἱ Βυζαντινοὶ ζωγράφοι ἔβλεπον λήγοντος τοῦ 10ου αἰῶνος τὸν Ναὸν τῶν Ἁγ. Ἀποστόλων διδάσκουσιν ἡμᾶς δύο μικρογραφίαι τοῦ ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Βατικανοῦ Μηνολογίου τοῦ Βασιλείου Β΄, ὅπου παρίστανται δύο γεγονότα συμβάντα ἐν τῷ ναῷ τούτῳ, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ ταύτῃ

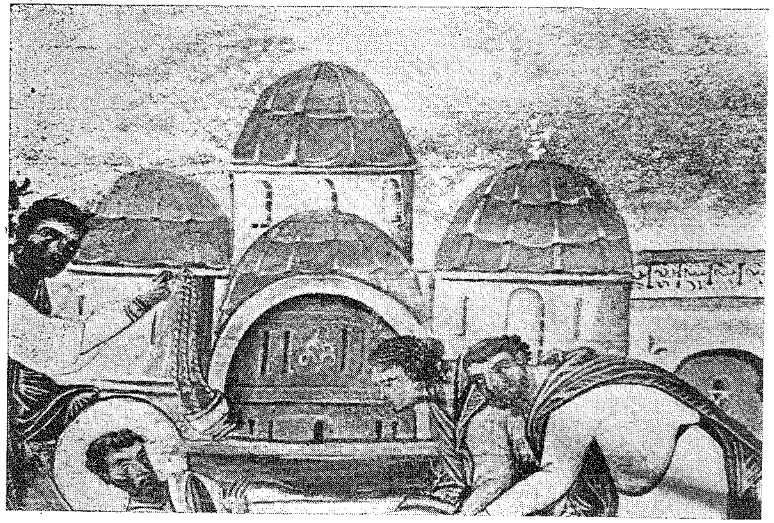

Εἰκ. 3. Ὁ Ναὸς τῶν Ἁγ. Ἀποστόλων ἐν Κωνσταντινουπόλει. Λεπτομέρεια ἐκ μικρογραφίας τοῦ Μηνολογίου τοῦ Βατικανοῦ (Il Menologio, πίν. 121).

εἰκονίζεται εἰς τὸ βάθος τῆς συνθέσεως, κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν μικρογράφων τοῦ Μηνολογίου, τὸ περίφημον μνημεῖον [2] (Εἰκ. 3). Εἰς τὰς δύο ταύτας ἀπεικονίσεις, ἃς παραδόξως ἐδημοσίευσε καὶ ὁ Heisenberg, ἂν καὶ ὑπάρχει μεγάλη μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς ἐξεταζομένης προμετωπίδος διαφορὰ ὡς πρὸς

[1] Τὰς διαφόρους γενομένας ἀποκαταστάσεις τῆς κατόψεως τοῦ μνημείου βλ. παρὰ Γ. Σωτηρίου ἐν Ἀρχαιολογικῷ Δελτίῳ, 7, 1921-22, 204 κ.ἑξ. εἰκ. 72, ὅπου καὶ ἐξέτασις αὐτοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὸν Ναὸν τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου Θεολόγου ἐν Ἐφέσῳ.

[2] Il. Menologio di Basilio II (cod. Vatic. gr. 1613), Torino, 1907. (Codices e Vaticanis selecti... vol. VIII) πίν. 121, 353. Heisenberg, Ἔνθ᾽ ἀν. πίν. III, a, b. J. Ebersolt, Sanctuaires de Byzance, Paris 1921, σ. 35, εἰκ. 4, σ. 39, εἰκ. 5. Ὁ Heisenberg, Ἔνθ᾽ ἀν. πίν. III, c, παραθέτει καὶ τρίτην εἰκόνα ἐκ τοῦ Μηνολογίου (Il Menologio, πίν. 341) ὡς παριστάνουσαν τοὺς Ἁγ. Ἀποστόλους. Περὶ ταύτης ὁ O. Wulff, Altchristliche und byzantinische Kunst, II, 455, εἶχεν ἐκφράσει τὴν ὑπόνοιαν ὅτι παριστᾷ πιθανῶς τὴν Νέαν τὴν ἀνεγερθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Βασιλείου Α΄ τοῦ Μακεδόνος, ἀκολουθῶν ὡς ὁ ἴδιος ἐξήγησε κατόπιν εἰς τὸν Wulzinger, τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Smirnov. Βλ. K. Wulzinger, Byzantinische Baudenkmäler zu Konstantinopel, Hannover, 1925, 58, σημ. 1.

τὴν διάταξιν τῶν τρούλλων, οἱ τέσσαρες μικροὶ τροῦλλοι ζωγραφίζονται εὐκρινέστατα ἐπὶ τῶν τεσσάρων κεραιῶν τοῦ σταυροῦ καὶ ὄχι ἐπὶ τῶν γωνιῶν, ὅπως εἰς τὴν ἀπασχολοῦσαν ἡμᾶς προμετωπίδα.

Τὸ οἰκοδόμημα λοιπὸν ἐπὶ τῆς προμετωπίδος τῶν δύο χειρογράφων ἀπὸ ἀρχιτεκτονικῆς ἀπόψεως ἐξεταζόμενον δὲν φαίνεται παριστάνον τὸν Ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων.

Ἐρχόμεθα νῦν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐπὶ τῆς προσόψεως τοῦ οἰκοδομήματος εἰκονιζομένων σκηνῶν τῆς Ἀναλήψεως καὶ τῆς Πεντηκοστῆς, ἃς ὁ Heisenberg ἐθεώρει πιστὰ ἀντίγραφα τῶν ψιφιδωτῶν τοῦ Ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων [1].

Καὶ πρῶτον ἡ Ἀνάληψις.

Ἂν ἐξετάσωμεν προσεκτικῶς τὴν σύνθεσιν ταύτην ἐπὶ τῆς ἀπασχολούσης ἡμᾶς προμετωπίδος, θὰ παρατηρήσωμεν δύο τινὰ ἄξια ἰδιαιτέρας προσοχῆς. Ταῦτα εἶναι ἡ διάταξις τῶν Ἀποστόλων ἀφ᾽ ἑνὸς καὶ ἀφ᾽ ἑτέρου ἡ στάσις τῆς Θεοτόκου. Οἱ Ἀπόστολοι δηλαδὴ καὶ οἱ δύο Ἄγγελοι ἀποτελοῦσι δύο σαφῶς κεχωρισμένας ὁμάδας, ὧν ἑκάστη ἔχει τὴν μορφὴν πυραμίδος εἰς τὴν κορυφὴν τῆς ὁποίας εὑρίσκεται ἕκαστος τῶν δύο Ἀγγέλων. Ἡ Θεοτόκος ἐξ ἄλλου, ἀντὶ νὰ παρίσταται ὡς συνήθως δεομένη κατ᾽ ἐνώπιον, εἰκονίζεται ἐστραμμένη πρὸς δεξιά.

Ἡ εἰς δύο σαφῶς κεχωρισμένας ὁμάδος ἀπεικόνισις τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἀγγέλων δεικνύει ὅτι ἡ ἀπασχολοῦσα ἡμᾶς μικρογραφία ἀντιγράφει ἀναμφιβόλως παράστασιν τῆς Ἀναλήψεως εὑρισκομένην εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν καμάρας ἐν τῇ ὁποίᾳ τὴν μὲν κορυφὴν κατεῖχεν ὁ ἀναλαμβανόμενος Ἰησοῦς, τὰ δὲ ἄκρα οἱ Ἀπόστολοι διῃρημένοι εἰς δύο ὁμάδας πρὸς ἃς ἀντεστοίχει καὶ ἀνὰ εἷς Ἄγγελος.

Ἡ διάταξις αὕτη τῆς Ἀναλήψεως εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καμάρας, δὲν εἶναι ἀσυνήθης εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς ναούς, ὅπου ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καταλαμβάνει τὴν ὑπεράνω τοῦ Ἱεροῦ θέσιν, διὰ λόγους οὓς κατωτέρω θὰ ἐκθέσωμεν [2].

Τὴν ὑφισταμένην αἰσθητὴν διαφορὰν μεταξὺ τῆς συνθέσεως τῆς Ἀναλήψεως εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καμάρας καὶ τῆς αὐτῆς παραστάσεως ἐπὶ συνεχοῦς ἐπιφανείας — τοίχου ἢ τρούλλου — δύναται νὰ διδάξῃ ἡ σύγκρισις τῶν ἐνταῦθα παρατιθεμένων δύο μικρογραφιῶν, ὧν ἡ μία εὑρίσκεται εἰς τὸ ὑπ᾽ ἀριθ. 154

[1] Ἀμφιβολίας περὶ τούτου εἶχεν ἐκφράσει, ἐξ ἄλλων λόγων ὁρμώμενος, καὶ ὁ A. Baumstark ἐν Oriens christianus, 4, 1904, 187 κ. ἑξ. Ἀμφιβολίας ἐπίσης ἐκφράζει καὶ ἡ S. H. Gutberlet, Die Himelfahrt Christi in der bildenden Kunst, Strassburg, 1934, 120 κ. ἑξ.

[2] Βλ. προχείρως παραδείγματα ἐν G. Millet, Monuments byzantins de Mistra, Paris, 1910, πίν. 109, 110. 2, 137. 4. G. Millet, Monuments de l'Athos, I, Les peintures, Paris, 1927, πίν. 81. 1.

Εὐαγγέλιον τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βιέννης[1], (Εἰκ. 4) ἡ δὲ ἄλλη εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 1156 τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Βατικανοῦ[2] (Εἰκ. 5).

Ἡ μικρογραφία τῆς Βιέννης εἶναι φανερὸν ὅτι ἀντιγράφει σύνθεσιν τῆς Ἀναλήψεως εὑρισκομένην ἐπὶ συνεχοῦς ἐπιφανείας, τοίχου δηλαδὴ ἢ τρούλλου, ὡς τοῦτο καταφαίνεται ἐκ τῆς κατὰ πλάτος ἀναπτύξεως εἰς μίαν γραμμὴν τῶν Ἀποστόλων, τῆς Θεοτόκου καὶ τῶν ἑκατέρωθεν αὐτῆς Ἀγγέλων. Ἀντιθέτως ἡ μικρογραφία τοῦ Βατικανοῦ μιμεῖται σύνθεσιν εὑρισκομένην εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καμάρας, ὡς δεικνύουσιν αἱ δύο ὁμάδες τῶν Ἀποστόλων διατε-

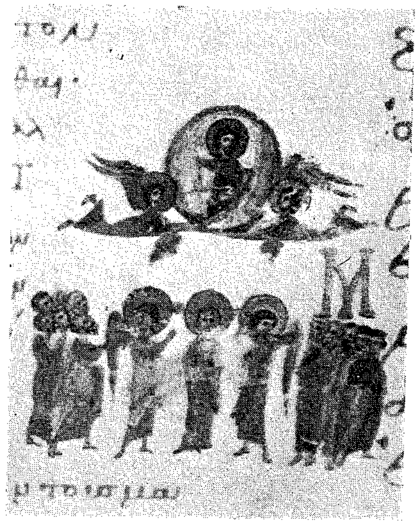

Εἰκ. 4. Μικρογραφία τῆς Ἀναλήψεως ἐν τῷ κώδ. 154 τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βιέννης (φ. 131 β).

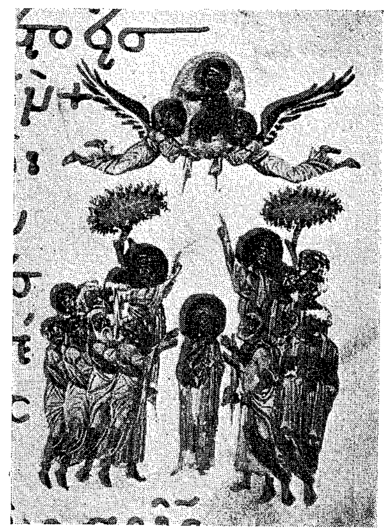

Εἰκ. 5. Μικρογραφία τῆς Ἀναλήψεως ἐν τῷ κώδ. 1156 τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Βατικανοῦ (φ. 52 α).

ταγμέναι ὑπὸ μορφὴν πυραμίδων, ὧν τὰς κορυφὰς κατέχουσιν οἱ δύο Ἄγγελοι.

Τοιαύτην λοιπὸν σύνθεσιν ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ καμάρας φαίνεται ἀντιγράφων ὁ ζωγράφος τῆς ἀπασχολούσης ἡμᾶς προμετωπίδος.

Τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἐνισχύει καὶ ἡ παράστασις τῆς Θεοτόκου ἐστραμμένης πρὸς δεξιά.

Οἱ Βυζαντινοὶ δηλαδὴ ζωγράφοι ἐδοκίμασαν πολλὰς δυσκολίας διὰ τὴν ἐντὸς καμάρας τοποθέτησιν τῆς Ἀναλήψεως, δημιουργηθείσης ἀρχικῶς διὰ συνεχῆ ἐπιφάνειαν — τοῖχον[3] ἢ τροῦλλον[4]. Ἡ μεγαλυτέρα δυσκολία συνί-

[1] H. Gerstinger, Die griechische Buchmalerei, Wien, 1926, πίν. XIII h.

[2] Φωτογραφία ὑπ' ἀριθ. C 472 τῆς ἐν Παρισίοις Collection des Hautes Etudes.

[3] Βλ. προχείρως Wulff, Altchr. und byzant. Kunst, II, σ. 549, εἰκ. 479. Ἀρχαιολογικ. Δελτίον, 4,1918, Συμπλήρωμα Παραρτήματος, σ. 29, εἰκ. 39

[4] Diehl, Manuel, II, σ. 522, εἰκ. 249, σ. 538, εἰκ. 255.

στατο κυρίως εἰς τὴν τοποθέτησιν τῆς Θεοτόκου. Ἐδοκιμάσθησαν λοιπὸν διάφοροι λύσεις, ἀκόμη καὶ ἡ παράλειψις τῆς Θεοτόκου, ὅπως εἰς τὴν Ὀμορφὴν Ἐκκλησίαν τῆς Αἰγίνης[1]. Ἡ κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα ἐπικρατήσασα λύσις ἦτο νὰ εἰκονίζωσι τὴν Θεοτόκον μετὰ τοῦ ἀριστεροῦ ὁμίλου τῶν Ἀποστόλων ἐστραμμένην πρὸς δεξιά. Οὕτως εὑρίσκομεν αὐτὴν καὶ εἰς τὴν ἀνέκδοτον εἰσέτι τοιχογραφίαν τοῦ Ναοῦ τοῦ Χρυσοστόμου ἐν Γερακίῳ (Εἰκ. 6), ὅπως καὶ εἰς μερικὰ ἔργα μικροτεχνίας ἐμπνεόμενα ἀναμφιβόλως ἀπὸ ψηφιδωτὰ ἢ

Εἰκ. 6. Τμῆμα τοιχογραφίας τῆς Ἀναλήψεως ἐν τῷ Ναῷ τοῦ Χρυσοστόμου ἐν Γερακίῳ.

τοιχογραφίας[2]. Τὸν τύπον ὅμως τοῦτον τῆς πρὸς δεξιὰ ἐστραμμένης Θεοτόκου δὲν ἐδημιούργησαν οἱ τεχνῖται τοῦ 12ου αἰῶνος, διότι εὑρίσκομεν αὐτόν,

[1] Γ. Σωτηρίου ἐν Ἐπετηρίδι τῆς Ἑταιρ. Βυζαντινῶν Σπουδῶν, 2,1925,253.

[2] Στεατίτης Τολέδου: Dalton, Ἔνθ' ἀν. σ. 240, εἰκ. 149. Ἐλεφάντινον ἀνάγλυφον Ἐθν. Μουσείου Φλωρεντίας: Gutberlet, Ἔνθ' ἀν. πίν. VII. Τὴν αὐτὴν στάσιν ἔχει ἡ Θεοτόκος καὶ εἰς τὴν μικρογραφίαν τοῦ εἰς τὸν 11ον αἰῶνα ἀναγομένου ὑπ' ἀριθ. 74 Εὐαγγελίου τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων: [H. Omont], Evangiles avec peintures byzantines du XIe siècle, Paris, [1908], I, πίν. 90. Ἐκεῖ ὅμως ὄχι μόνον ἡ Θεοτόκος, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ Ἀπόστολοι εἶναι ἐστραμμένοι πρὸς δεξιὰ καὶ ὄχι συμμετρικῶς κάτω τοῦ ἀναλαμβανομένου Ἰησοῦ, ὅστις εὑρίσκεται εἰς τὸ δεξιὸν περιθώριον. Ἡ διάταξις αὕτη εἶναι φανερὸν ὅτι ἐδημιουργήθη ἐκεῖ, ἵνα ἐξοικονομηθῇ χῶρος διὰ τὴν γραφὴν τοῦ κειμένου, ὅπως τοῦτο συμβαίνει καὶ εἰς τὸ ἐν Βερολίνῳ Ψαλτήριον Hamilton, ὅπου ὅμως ἡ Θεοτόκος εἰκονίζεται κατενώπιον. J. Tikkanen, Die Psalterillustration im Mittelalter, Helsingfors, 1895, σ. 63, εἰκ. 81.

ἂν καὶ πολὺ σπανίως, εἰς παλαιοχριστιανικὰ ἤδη μνημεῖα[1]. Ἁπλῶς λοιπὸν οὗτοι ἐφήρμοσαν τὸ παλαιὸν ἐκεῖνο σχῆμα εἰς τὴν παρουσιασθεῖσαν ἀνάγκην.

Ἤδη ὅμως κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα, ὡς δεικνύει ἡ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1259 χρονολογουμένη τοιχογραφία τῆς Βοϊάνας ἐν Βουλγαρίᾳ[2], ἡ Θεοτόκος εὗρε τὴν θέσιν της, εἰκονιζομένη κατ᾽ ἐνώπιον μεταξὺ τῶν Ἀποστόλων τῆς ἀριστερᾶς ὁμάδος. Ἀλλὰ καὶ ἡ θέσις αὕτη δὲν ἔμεινε σταθερά. Κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα εἰς τὸν Μυστρᾶν ὁ ζωγράφος τοῦ Βροντοχίου, καὶ τοῦτον πιθανώτατα ἀκολουθῶν ὁ τοῦ ναΐσκου τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου, ἐπανέρχονται εἰς τὴν ἀπ᾽ εὐθείας καὶ πάλιν ἀντιγραφὴν συνθέσεως εὑρισκομένης ἐπὶ συνεχοῦς ἐπιφανείας, ἣν ἁπλῶς διαιροῦσιν εἰς δύο μέρη. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἡ Θεοτόκος καὶ ὁ εἷς τῶν Ἀγγέλων εὑρίσκονται εἰς τὸ ἄκρον τῆς μιᾶς ὁμάδος τῶν Ἀποστόλων, ἀντιστοίχως δὲ εἰς τὸ ἄκρον τῆς ἄλλης ὁμάδος ὁ ἕτερος Ἄγγελος[3]. Διαρκοῦντος ὅμως τοῦ 14ου αἰῶνος οἱ ζωγράφοι ἐπανέρχονται εἰς τὴν διάταξιν τῆς Βοϊάνας, ἥτις ἐν τέλει καὶ ἐπικρατεῖ. Εἰς τὸ κέντρον δηλαδὴ τῆς μιᾶς ὁμάδος τῶν Ἀποστόλων τίθεται ἡ Θεοτόκος, εἰς δὲ τὸ κέντρον τῆς ἑτέρας ὁ εἷς τῶν Ἀγγέλων. Τὴν διάταξιν ταύτην εὑρίσκομεν εἰς τὴν Περίβλεπτον καὶ εἰς τὴν Παντάνασσαν τοῦ Μυστρᾶ[4]. Ὁ τύπος ὅμως τῆς πρὸς δεξιὰ ἐστραμμένης Θεοτόκου δὲν ἐξέλιπε. Τοῦτον εὑρίσκομεν ἀρχομένου τοῦ 14ου αἰῶνος εἰς τὰς τοιχογραφίας τοῦ Πρωτάτου ἐν Ἁγ. Ὄρει[5]. Ὁ Πανσέληνος, εἰς ὃν ἀποδίδονται αἱ τοιχογραφίαι αὗται καὶ ὅστις κατὰ προτίμησιν ἀνατρέχει εἰς παλαιοὺς εἰκονογραφικοὺς τύπους, ἐτοποθέτησε παραδόξως τὴν πρὸς δεξιὰ ἐστραμμένην Θεοτόκον ὄχι ἐπὶ καμάρας, ὁπότε θὰ ὑπῆρχε δικαιολογία τις, ἀλλ᾽ ἐπὶ τοῦ τοίχου, χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ κἀμμία αἰτία ἀναγκάζουσα τὴν κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἀπεικόνισιν αὐτῆς, παρὰ μόνον ὅτι οὕτω δίδεται ἴσως περισσοτέρα κίνησις εἰς τὴν ὅλην σύνθεσιν.

Ἡ ἐπίδρασις τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Πρωτάτου ὑπῆρξεν, ὡς εἶναι γνωστόν, λίαν ἰσχυρὰ ἐπὶ τῶν Ἁγιορειτικῶν διακοσμήσεων τοῦ 16ου αἰῶνος[6],

---

[1] Ξυλόγλυπτος θύρα τῆς S. Sabina ἐν Ρώμῃ: W. Neuss, Die Kunst der alten Christen, Augsburg, 1926, πίν. 63. Πρβ. καὶ E. Dewald ἐν American Journal of Archaeology, 19, 1915, 285. Σχέδιον ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Windsor ἀπολεσθέντος ἐγκολπίου: Byzant. Zeitschr. 23, 1914, πίν. ἔναντι σ. 222, εἰκ. 1. Μολύβδινοι «εὐλογίαι» ἐκ Παλαιστίνης: R. Garruci, Storia dell' arte cristiana, VI, πίν. 435. 1. Gutberlet, Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 40, εἰκ. 1 b.

[2] A· Grabar, L'église de Boiana, Sofia, 1924, πίν. XIV. a.

[3] Millet, Mistra, πίν. 92. 3-4, 105. 5. Τὸ αὐτὸ φαίνεται ὅτι συνέβαινε καὶ εἰς τὴν Εὐαγγελίστριαν, ὡς δύναταί τις νὰ συναγάγῃ ἀπὸ τὸ διασωθὲν τμῆμα, Millet, Ἔνθ᾽ ἀν. πίν. 136. 2.

[4] Millet, Mistra, πίν. 109, 138.

[5] Millet, Athos, πίν. 13. 2, 18. 1.

[6] Wulff, Ἔνθ᾽ ἀν. II 597. Ὁ W. ἀκολουθεῖ τὴν τότε ἐπικρατοῦσαν ἐσφαλμένην γνώμην, ὅτι αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Πρωτάτου ἐγένοντο κατὰ τὸ ἔτος 1526. Τὴν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 14ου αἰῶνος χρονολόγησιν αὐτῶν παραδέχεται εἰς τὸ νέον βιβλίον του: Bibliographisch-kritischer Nachtrag zu Altchristliche und Byzantinische Kunst, Potsdam, 1936, 81.

διὰ τὸν λόγον δὲ αὐτὸν εἰς τὰς περισσοτέρας τῶν Ἀθωνιτικῶν τοιχογραφιῶν τῶν χρόνων ἐκείνων εὑρίσκομεν τὴν Θεοτόκον εἰς τὴν σκηνὴν τῆς Ἀναλήψεως ἐστραμμένην πρὸς δεξιά[1].

Ἐκ πάντων τῶν ἀνωτέρω ἐξάγεται τὸ ἀσφαλές, ὡς τοὐλάχιστον νομίζω, συμπέρασμα ὅτι ἡ ἐπὶ τῆς ἐξεταζομένης προμετωπίδος ἀπεικόνισις τῆς Ἀναλήψεως ἔχει ἀντιγραφῇ ἐκ συνθέσεως εὑρισκομένης εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καμάρας.

Τὴν θέσιν ὅμως, ἣν ἐν τῷ Ναῷ τῶν Ἁγ. Ἀποστόλων κατεῖχεν ἡ ψηφιδωτὴ παράστασις τῆς Ἀναλήψεως, γνωρίζομεν ἀσφαλέστατα, χάρις εἰς τὰς διασωθείσας περιγραφὰς τοῦ Ναοῦ.

Ἡ σύνθεσις αὕτη κατεῖχε τὸν κεντρικὸν τροῦλλον τοῦ Ναοῦ μέχρι περίπου τοῦ τέλους τοῦ 12ου αἰῶνος, ὁπότε τὴν θέσιν αὐτῆς κατέλαβεν ὁ ὑπὸ τοῦ Εὐλαλίου πιθανώτατα ποιηθεὶς Παντοκράτωρ[2]. Εἰς ποῖον μέρος τοῦ Ναοῦ εἰκονίσθη τότε ἡ Ἀνάληψις δὲν γνωρίζομεν, διότι τὸ πρὸς αὐτὴν σχετικὸν μέρος τῆς περιγραφῆς τοῦ Μεσαρίτου δὲν διεσώθη. Ὁ Heisenberg ἐτοποθέτει αὐτὴν κατ᾽ εἰκασίαν εἰς τὸν νότιον τροῦλλον[3], ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἀσφαλές. Ἐν πάσῃ ὅμως περιπτώσει ὁ ἐκτελέσας τὴν ἀπασχολοῦσαν ἡμᾶς μικρογραφίαν δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχῃ ὡς πρότυπον τὴν μέχρι τοῦ τέλους περίπου τοῦ 12ου αἰῶνος ὑπάρχουσαν ἐν τῷ κεντρικῷ τρούλλῳ τῶν Ἁγ. Ἀποστόλων, δηλαδὴ ἐπὶ συνεχοῦς ἐπιφανείας εὑρισκομένην, παράστασιν δι᾽ οὓς λόγους ἀνωτέρω διὰ μακρῶν ἐξεθέσαμεν.

Ἡ ἐξεταζομένη λοιπὸν παράστασις τῆς Ἀναλήψεως ἐπὶ τῆς ἀπασχολούσης ἡμᾶς προμετωπίδος οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὸν Ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων.

Ὑπολείπεται ἀκόμη ἡ παράστασις τῆς Πεντηκοστῆς ἡ ὁμοίως ἐπὶ τῆς προμετωπίδος εὑρισκομένη.

Τὴν ἐξήγησιν τῆς ἐκεῖ παρουσίας τῆς συνθέσεως ταύτης θὰ παράσχωμεν κατωτέρω.

II.

Οὕτω τὸ ἐν τῇ προμετωπίδι οἰκοδόμημα ἀσφαλῶς δὲν εἰκονίζει τὸν Ναὸν τῶν Ἁγ. Ἀποστόλων.

Ἀλλὰ τί παριστάνει τοῦτο;

Τὴν ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημα δίδουσιν εἰς ἡμᾶς αἱ ἐπικεφαλίδες δύο λειτουργικῶν εἰλητταρίων.

Τὸ ἓν τούτων, τὸ καὶ σπουδαιότερον, προέρχεται ἐκ Βερροίας καὶ φυλάσσεται εἰς τὸ τμῆμα τῶν χειρογράφων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης[4].

---

[1] Millet, Athos, πίν. 120. 4, 169. 4, 196. 1, 232. 2, 259. 4.

[2] Περὶ τῶν ζητημάτων τούτων καὶ περὶ τῶν πιθανῶν ἀντιγράφων τοῦ ἐν τῷ τρούλλῳ ψηφιδωτοῦ τῆς Ἀναλήψεως πραγματευόμεθα ἐν ἰδίᾳ μελέτῃ. Βλ. σ. 173 σημ. 2.

[3] Heisenberg, Ἔνθ᾽ ἀν. 153. Πρβ. καὶ τὸ αὐτόθι ἐν σ. 141, εἰκ. 3 διάγραμμα.

[4] Αἰσθανόμεθα τὸ καθῆκον νὰ εὐχαριστήσωμεν καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης θερμότατα τὸν Διευθυντὴν τοῦ τμήματος τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης καθηγητὴν κ. Σωκρ. Κουγέαν διὰ τὴν καλωσύνην μεθ᾽ ἧς παρέσχεν ἡμῖν πᾶσαν εὐκολίαν πρὸς μελέτην τοῦ πολυτίμου τούτου εἰλητταρίου, περὶ οὗ προσεχῶς δημοσιεύομεν ἰδίαν μελέτην.

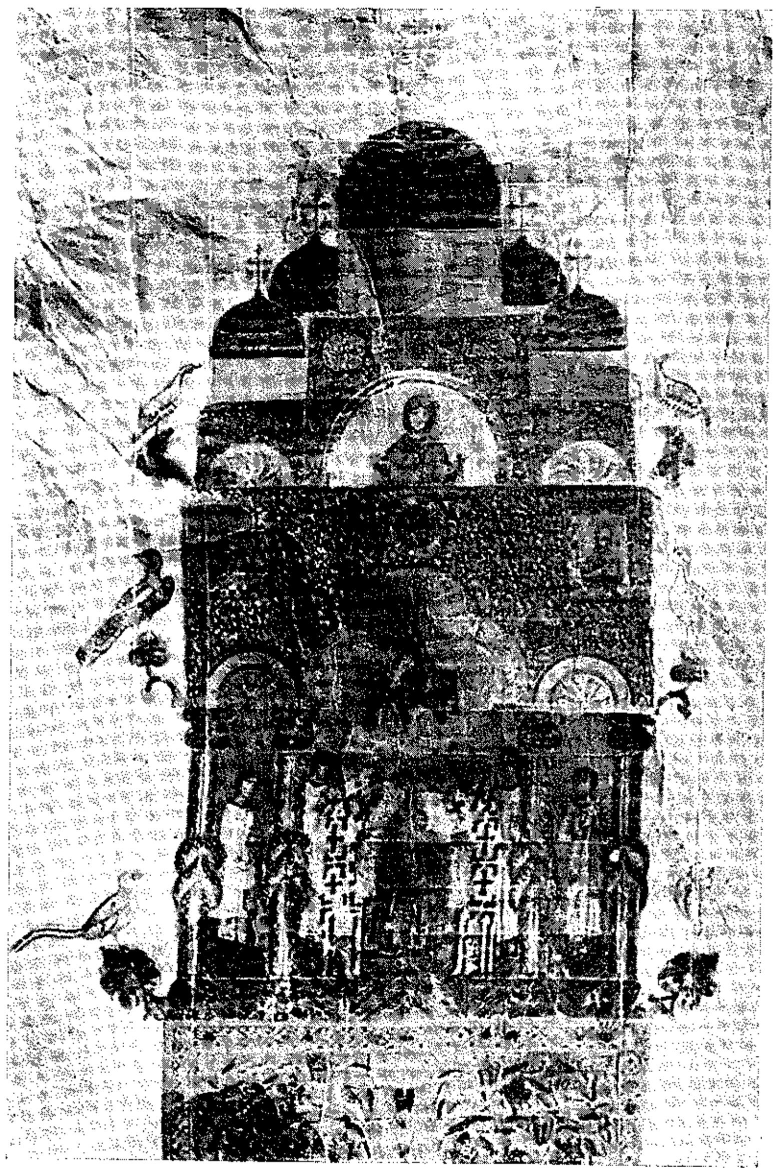

Εἰκ. 7. Ἡ ἐπικεφαλὶς τοῦ ἐν τῇ Ἐθν. Βιβλιοθήκῃ τῶν Ἀθηνῶν λειτουργικοῦ εἰλητταρίου.

Τὸ ἐν λόγῳ εἰλητάριον, ἀνῆκον, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς γραφῆς του, εἰς τὸν 12ον αἰῶνα, περιέχει τὴν Λειτουργίαν τοῦ Μεγάλου Βασιλείου. Εἰς τὴν ἐν ἀρχῇ αὐτοῦ ἐπικεφαλίδα (Εἰκ. 7) παρίσταται οἰκοδόμημα ἐντελῶς ὅμοιον πρὸς τὸ τῆς

προμετωπίδος τοῦ Βατικανοῦ καὶ τοῦ Παρισινοῦ κώδικος, ἀλλὰ μὲ ἀναλογίας περισσότερον ἐπιμήκεις. Ἡ αὐτὴ διάταξις τῶν πέντε τρούλλων, τὸ αὐτὸ ὀρθογώνιον ἀέτωμα, ὁ αὐτὸς ἀριθμὸς τῶν ἐπὶ τῆς προσόψεως ἀνοιγμάτων, χωριζομένων μὲ ὁμοίας μορφῆς κίονας, τὸ αὐτὸ τρίλοβον σχῆμα τοῦ μεσαίου ἀνοίγματος, ἡ αὐτὴ τέλος ἀπομίμησις ὀρθομαρμαρώσεως καὶ ἐνθετικῆς διακοσμήσεως εἰς τὸ ὑπὲρ τὰ ἀνοίγματα τμῆμα καὶ εἰς τὸ ἀέτωμα.

Ἂν ὅμως τὸ ἀρχιτεκτονικὸν πλαίσιον εἶναι τὸ αὐτό, ἡ εἰκονογραφικὴ διακόσμησις εἶναι πολὺ διάφορος. Εἰς τὸν ἐν τῷ ἀετώματι ἡμικυκλικὸν χῶρον εὑρίσκομεν, ἀντὶ τῆς Πεντηκοστῆς, παράστασιν τῆς Θεοτόκου ἐν προτομῇ κατενώπιον, μὲ τὰς χεῖρας ὑψουμένας εἰς σχῆμα δεήσεως. Εἰς τὴν πρόσοψιν, κάτω τῆς Θεοτόκου καὶ κατὰ τὰς γωνίας, ἀντὶ τῶν δύο τετραγώνων μαρμαροθετημάτων, παρίστανται ἐν προτομῇ οἱ κορυφαῖοι τῶν Ἀποστόλων, ὁ Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος. Τέλος ὑπὸ τὰ τρία ἀνοίγματα καὶ ὄπισθεν τῶν χωριζόντων αὐτὰ κιόνων εὑρίσκεται Ἁγία Τράπεζα καλυπτομένη ὑπὸ Κιβωρίου, ἑκατέρωθεν δὲ αὐτῆς, ἀριστερὰ ὁ Ἅγ. Βασίλειος καὶ δεξιὰ ὁ Ἅγ. Ἰωάννης Χρυσόστομος, κρατοῦντες εἰλητάρια καὶ τελοῦντες τὴν λειτουργίαν μετὰ τεσσάρων διακόνων.

Ἡ παράστασις αὕτη τῶν δύο συλλειτουργούντων Ἱεραρχῶν, τῶν συγγραφέων τῶν ἐν χρήσει Λειτουργιῶν, ἐπιτρέπει εἰς ἡμᾶς νὰ προσδιορίσωμεν μετ᾽ ἀσφαλείας τὸ μέρος ὅπου ἡ σκηνὴ αὕτη συμβαίνει. Ἡ Ἁγία Τράπεζα, ἑκατέρωθεν τῆς ὁποίας εἰκονίζονται οἱ Ἱεράρχαι καὶ οἱ διάκονοι, δεικνύει σαφῶς ὅτι ἐκεῖ παρίσταται τὸ Ἅγιον Βῆμα.

Τούτου ἐξακριβωθέντος, εἶναι εὔκολον νὰ ταυτίσωμεν καὶ τὰ λοιπὰ μέρη τῆς παραστάσεως. Ἡ πρόσοψις μὲ τὰ τρία ἀνοίγματα παριστᾷ ἀναμφιβόλως τὸ Εἰκονοστάσιον. Τοῦτο ἐπιβεβαιοῦσι καὶ οἱ κίονες μὲ τοὺς διπλοῦς κορμοὺς τοὺς φέροντας ἐν τῷ μέσῳ κόμβον, οἵτινες εἶναι, ὡς γνωστόν, συνηθέστατοι εἰς μαρμάρινα Βυζαντινὰ Τέμπλα[1]. Ἐπίσης τοῦτο καθιστῶσιν ἔτι πιθανώτερον αἱ ὑπεράνω τῶν ἀνοιγμάτων κατὰ τὰς γωνίας, δύο προτομαὶ τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου. Πράγματι αἱ εἰκόνες τῶν δύο κορυφαίων Ἀποστόλων εἰκονίζονται ἐν προτομῇ ὄχι σπανίως εἰς τὸ πάχος τῶν τοίχων τῶν χωριζόντων τὸ κυρίως Βῆμα ἀπὸ τῆς Προθέσεως καὶ τοῦ Διακονικοῦ. Εἰς τὴν θέσιν ταύτην, ὑπεράνω τοῦ Εἰκονοστασίου, εὑρίσκομεν ἀρχομένου τοῦ 14ου αἰῶνος ἐντελῶς ἀναλόγους προτομὰς τῶν δύο κορυφαίων εἰς τὸ Πρωτᾶτον τοῦ Ἁγ. Ὄρους[2]. Τὸ περιβάλλον τὰς δύο ταύτας προτομὰς ἐν τῇ ἀπασχολούσῃ ἡμᾶς ἐπικεφαλίδι ὀδοντωτὸν πλαίσιον φαίνεται ἀντιγράφον

[1] Τμήματα τοιούτων κιονίσκων, ἐκ Τέμπλων προερχομένων, εὑρίσκονται, ὡς γνωστόν, πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ἐνταῦθα ἀναφέρομεν παραδείγματά τινα ἐκ Τέμπλων ἀκεραίων κατὰ χώραν διασωζομένων: Millet, Mistra, πίν. 44. 2, 45. 3. Ἀρχεῖον Βυζαντινῶν μνημείων, 1, 1935, σ. 25, εἰκ. 14, σ. 30-1, εἰκ. 20-21.

[2] Millet, Athos, πίν. 5. 2. Πρβ. καὶ πίν. 38. 1, 39. 1.

τὰς μαρμαρίνας ζεύξεις τὰς διαχωριζούσας εἰς τοὺς ναοὺς τὰς πλάκας τῆς ὀρθομαρμαρώσεως, ἣν ἄλλωστε ἀπομιμεῖται ὁλόκληρος ἡ πρόσοψις [1].

Τούτων οὕτως ἐχόντων δύναται νὰ ἐξηγηθῇ καὶ ἡ κάτω τοῦ ὀρθογωνίου ἀετώματος μορφὴ τῆς δεομένης Θεοτόκου. Αὕτη δὲν δύναται νὰ εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴν Πλατυτέραν τῆς Ἁψῖδος. Ὅτι δὲ ἡ Θεοτόκος εἰκονίζεται ἐν τῇ θέσει ταύτῃ ὄχι σπανίως ὑπὸ τὸν τύπον τῆς δεομένης, ἄνευ τοῦ Βρέφους, δεικνύουσιν ὄχι μόνον τὰ ὑπάρχοντα μνημεῖα [2], ἀλλὰ καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Φωτίου περιγραφὴ τῆς Νέας Ἐκκλησίας τοῦ Βασιλείου Α΄ Μακεδόνος, ὅπου «*ἡ ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου ἀνεγειρομένη ἁψίς, τῇ μορφῇ τῆς Παρθένου περιαστράπτεται, τὰς ἀχράντους χεῖρας ὑπὲρ ἡμῶν ἐξαπλούσης, καὶ πραττομένης τῷ βασιλεῖ τὴν σωτηρίαν, καὶ κατ᾽ ἐχθρῶν ἀνδραγαθήματα*» [3].

Ἡ ὅλη λοιπὸν ἐπικεφαλὶς εἰκονίζει ὄχι ὁλόκληρον ἐκκλησίαν, ἀλλὰ μόνον τὸ Ἱερόν. Εἶναι δηλαδὴ εἶδος κατὰ πλάτος τομῆς ἐκκλησίας μὲ ὄψιν πρὸς τὸ Ἱερόν, οὕτως ὥστε νὰ φαίνεται τὸ Τέμπλον καὶ ἡ ὄπισθεν αὐτοῦ Ἁψίς.

Ἡ ἐν τῇ ἀπασχολούσῃ ἡμᾶς ἐπικεφαλίδι τοῦ εἰλῃταρίου τῶν Ἀθηνῶν ἀπεικόνισις ἀμφοτέρων τῶν συγγραφέων τῶν ἐν χρήσει Λειτουργιῶν, τοῦ Ἁγ. Βασιλείου δηλαδὴ καὶ τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, συλλειτουργούντων, ἐνῷ τὸ εἰλητάριον περιλαμβάνει, ὡς εἴδομεν, μόνον τὴν Λειτουργίαν τοῦ Ἁγ. Βασιλείου, δεικνύει σαφῶς ὅτι ἡ ἐπικεφαλὶς αὕτη ἀντεγράφη ἐξ εἰλῃταρίου ἢ βιβλίου περιέχοντος ἀμφοτέρας τὰς λειτουργίας. Ὁ ἀρχικὸς λοιπὸν σκοπὸς τῆς συνθέσεως, ἧς ἀντίγραφον εἶναι ἡ ἐπικεφαλὶς τοῦ εἰλῃταρίου τῶν Ἀθηνῶν, ἦτο νὰ κοσμήσῃ τὴν ἀρχὴν εἰλῃταρίου ἢ βιβλίου περιέχοντος τὰς ἐν χρήσει εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Λειτουργίας.

Πότε ἐδημιουργήθη ἡ σύνθεσις αὕτη δὲν εἶναι εὔκολον νὰ προσδιορισθῇ ἐπακριβῶς. Τῶν κιονίσκων μετὰ διπλῶν ἢ τετραπλῶν συνδεομένων κορμῶν, οὓς εὑρίσκομεν εἰς τὴν σύνθεσιν ταύτην, ἐγένετο χρῆσις εἰς τὰ σῳζόμενα μνημεῖα ἀπὸ τοῦ $12^{ου}$ κυρίως αἰῶνος [4], εἰς τὰ χειρόγραφα ὅμως εὑρίσκομεν αὐτοὺς ἤδη ἀπὸ τοῦ $10^{ου}$ [5]. Ἂν ἐξ ἄλλου λάβωμεν ὑπ᾽ ὄψιν ὅτι

[1] Τοιαύτας ζεύξεις ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτῶν θέσει βλ. προχείρως παρὰ R. W. Schultz-S. H. Barnsley, The Monastery of Saint Luke of Stiris, in Phocis, London, 1901, πίν. 39-42. Διὰ τὰ μαρμάρινα πλαίσια τὰ περιβάλλοντα ἐζωγραφημένας μορφὰς ἐν τῷ Ἀφεντικῷ τοῦ Μυστρᾶ βλ. Α. Ὀρλάνδον ἐν Ἀρχείῳ Βυζαντινῶν μνημείων, 1, 1935, 152 κ. ἑξ.

[2] Ἁγ. Σοφία Κιέβου: Ph. Schweinfurth, Geschichte der russischen Malerei im Mittelalter. Haag, 1930, σ. 49, εἰκ. 18. Νέα Μονὴ Χίου: A. Orlandos, Monuments byzantins de Chios, Athènes, 1930, πίν. 18. ι. Γρατσάνιτσα ἐν Σερβίᾳ: Vl. Petkovic, La peinture serbe du moyen-âge, II, Beograd, 1934, πίν. LXXII. ι Ταξιάρχαι Καστοριᾶς: Νέα Ἑστία, 1933. τεῦχ. Χριστουγέννων, σ. 6, εἰκ. 2.

[3] Migne, P. G. 102, 572.

[4] Ὀρλάνδος ἐν Ἀρχ. Βυζαντ. μνημ. 2, 1936, 22.

[5] Il Menologio, πίν. 285.

οἱ πεντάτρουλλοι ναοί, μὲ τοὺς τέσσαρας τρούλλους κατὰ τὰς γωνίας, ἐξ ὧν ἔχει ἐμπνευσθῆ ἡ ὑπὸ μελέτην ἐπικεφαλίς, διαδίδονται ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπὸ τοῦ $9^{ου}$ αἰῶνος, ὁπότε ἀνηγέρθη ὑπὸ τοῦ Βασιλείου Α΄ τοῦ Μακεδόνος ἡ περίφημος Νέα [1], πρέπει νὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἀρχικὴ σύνθεσις, ἣν ἀντιγράφει ἡ ἡμετέρα ἐπικεφαλίς, ἐδημιουργήθη πιθανώτατα εὐθὺς μετὰ τοὺς εἰκονομαχικοὺς χρόνους. Τοῦτο ἄλλωστε νομίζω ἐπιβεβαιοῖ ἡ κατὰ τὸν $10^{ον}$ ἤδη αἰῶνα ἀπομίμησις καὶ παρανόησις αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ ἢ Σλαύου τεχνίτου ἐν τῷ Ψαλτηρίῳ τῆς Treves (Codex Gertrudianus) [2].

Τὴν ἐξέλιξιν, ἣν σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου ὑπέστη ἡ σύνθεσις αὕτη, δεικνύει εἰς ἡμᾶς ἡ ἐπικεφαλὶς τοῦ ὑπ᾽ ἀριθ. 707 λειτουργικοῦ εἰλῃταρίου τοῦ φυλασσομένου εἰς τὴν ἐν Πάτμῳ Μονὴν τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου Θεολόγου [3]. Τὸ εἰλητάριον τοῦτο περιέχει ὁμοίως τὴν Λειτουργίαν τοῦ Ἁγ. Βασιλείου καὶ τὴν τῶν Προηγιασμένων, ἐγράφη δὲ κατὰ τὸν $13^{ον}$ αἰῶνα [4]. Καὶ εἰς τὴν ἐπικεφαλίδα ταύτην (Εἰκ. 8) ἡ γενικὴ μορφὴ τοῦ οἰκοδομήματος μὲ τοὺς πέντε τρούλλους καὶ τὰ τρία ἐπὶ τῆς προσόψεως ἀνοίγματα εἶναι ἡ αὐτή. Τὸ ὅλον ὅμως εἶναι πτωχότερον καὶ ἡ ἀρχομένη παρανόησις τοῦ ἀρχικοῦ προτύπου εἶναι καταφανής. Ἡ Πλατυτέρα ἐξακολουθεῖ ἀκόμη νὰ κατέχῃ τὴν Ἁψῖδα, ὄχι ὅμως πλέον δεομένη, ἀλλ᾽ ἐν προτομῇ. Μεταξὺ τοῦ ἄνω μέρους, ὅπου ἡ Θεοτόκος, καὶ τῶν τριῶν τόξων τῆς προσόψεως ἔχει παρεμβληθῆ ἄλλο τμῆμα οἰκοδομήματος μὲ τρία παράθυρα καὶ στέγην καλυπτομένην διὰ κεράμων. Αἱ κατὰ τὰς γωνίας δύο προτομαὶ τῶν Ἀποστόλων, ἃς εἴδομεν εἰς τὸ εἰλητάριον τῶν Ἀθηνῶν, δὲν ὑπάρχουσι πλέον. Τὰ τρία ἀνοίγματα τῆς προσόψεως φέρουσι τόξα, ἐνῷ εἰς τὸ εἰλητάριον τῶν Ἀθηνῶν, τὸ πλησιέστερον πρὸς τὸ ἀρχικὸν πρότυπον, τὰ ἑκατέρωθεν τοῦ μεσαίου φέρουσιν εὐθὺ ἐπιστύλιον, τὸ δὲ μεσαῖον τρίλοβον τόξον. Τέλος αὐτὴ ἡ ὑπὸ τὰ τόξα παράστασις ἔχει μεταβληθῆ. Ὁ ζωγράφος, συνεπέστερος πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ εἰλῃταρίου, ἀπεικόνισε μόνον τὸν Ἅγ. Βασίλειον λειτουργοῦντα ἐνώπιον Ἁγίας Τραπέζης, ἄνευ πλέον Κιβωρίου, καὶ ἔχοντα ἑκατέρωθεν δύο διακόνους κρατοῦντας ῥιπίδια λειτουργικά.

Παρὰ τὴν πτωχοτέραν ἐν τούτοις ἐμφάνισιν αὐτῆς, εἶναι φανερὸν ὅτι ἡ ἐπικεφαλὶς τοῦ εἰλῃταρίου τῆς Πάτμου ἀπορρέει ἐκ τοῦ αὐτοῦ προτύπου, οὗ τὴν ἀρχικὴν μορφὴν διέσωσε πιστότερον τὸ εἰλητάριον τῶν Ἀθηνῶν.

[1] Ἀρχ. Βυζαν. μνημ. 1, 1935, 144 κ. ἑξ.

[2] Εἰκὼν παρὰ Nekrasov, Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 257, εἰκ. 80.

[3] Ἔγχρωμος ἀπεικόνισις παρὰ G. Jacopi ἐν Clara Rhodos, 6-7, 1932-3, πίν. XXIII. Πρβ. καὶ σ. 583.

[4] Ἰ. Σακκελίωνος, Πατμιακὴ Βιβλιοθήκη, Ἀθῆναι, 1890, σ. 275, ἀριθ. ΨΖ΄.

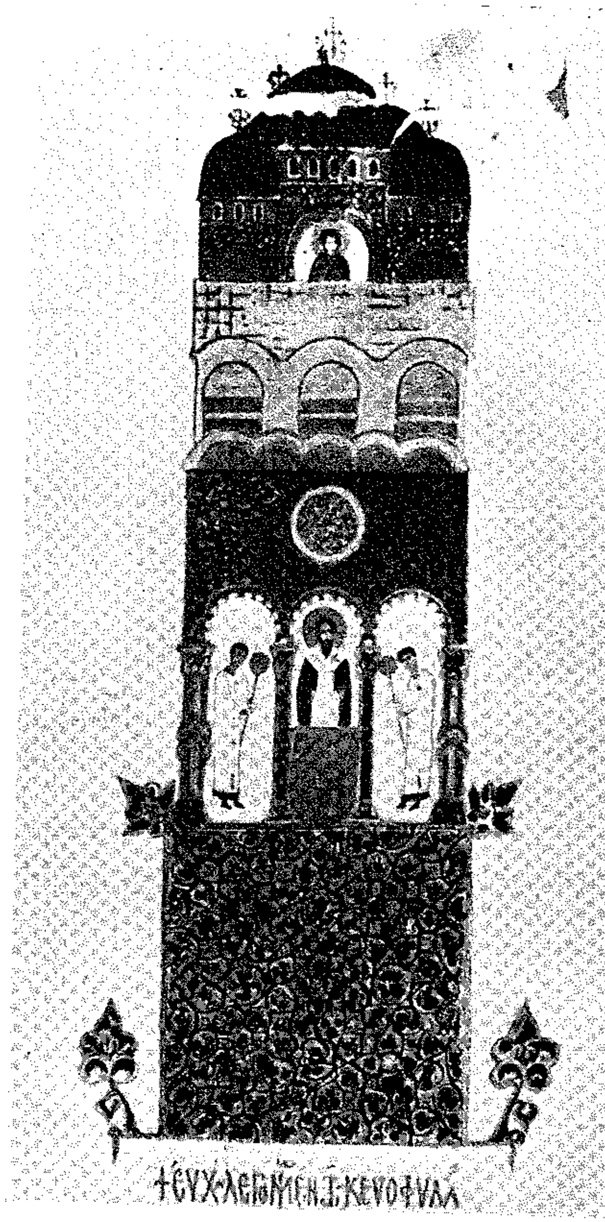

Εἰκ. 8. Ἐπικεφαλὶς τοῦ ὑπ' ἀριθ. 707 λειτουργικοῦ εἰλη-
ταρίου τῆς Μονῆς Πάτμου (Jacopi).

III.

Τίς ὅμως ἡ σχέσις τῆς ἐπικεφαλίδος τῶν εἰληταρίων τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Πάτμου (Εἰκ. 7, 8) πρὸς τὴν προμετωπίδα τῶν χειρογράφων τοῦ Βατικανοῦ καὶ τῶν Παρισίων; (Εἰκ. 1, 2).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων ἡ σχέσις αὕτη καθίσταται νομίζω ἀρκούντως φανερά.

Τὸ ἀρχιτεκτόνημα εἶναι, ὡς εἴδομεν, τὸ αὐτὸ μέχρι καὶ τῶν ἐλαχίστων λεπτομερειῶν, ἡ εἰκονογραφικὴ ὅμως διακόσμησις εἶναι διάφορος.

Τὴν ἐν τοῖς εἰληταρίοις θέσιν τῆς Πλατυτέρας καταλαμβάνει ἡ Πεντηκοστή, τοὺς συλλειτουργοῦντας Ἱεράρχας μετὰ τῶν διακόνων ἀντικαθιστῶσιν ἡ Ἀνάληψις καὶ οἱ ἑκατέρωθεν αὐτῆς Προφῆται.

Εἶναι ἤδη ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν διὰ τίνα λόγον ἐζωγραφήθησαν αἱ δύο αὗται εἰκονογραφικαὶ σκηναί, Ἀνάληψις καὶ Πεντηκοστή, καὶ διατὶ προετιμήθησαν αὗται ἐκ τῆς ὅλης Εὐαγγελικῆς ἱστορίας[1].

Εἴδομεν ἀνωτέρω ὅτι ἡ παραστασις τῆς Ἀναλήψεως ἐν τῇ ἀπασχολούσῃ ἡμᾶς προμετωπίδι τοῦ Βατικανοῦ καὶ τῶν Παρισίων (Εἰκ. 1, 2) ἔχει ἀντιγραφῆ ἐκ συνθέσεως εὑρισκομένης εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καμάρας. Εἴδομεν ἐπίσης ὅτι εἰς πλείστους Βυζαντινοὺς ναοὺς ἡ Ἀνάληψις καταλαμβάνει τὴν καμάραν τὴν εὑρισκομένην ὑπεράνω τοῦ Ἱεροῦ. Τὴν θέσιν ταύτην ἐπιβάλλουσι λόγοι δογματικοὶ καὶ λειτουργικοί, ὡς ἐν ἄλλῃ ἐργασίᾳ ἡμῶν ἀναπτύσσομεν[2]. Ἡ ἐν τῇ ἐξεταζομένῃ λοιπὸν προμετωπίδι παράστασις τῆς Ἀναλήψεως σχετίζεται στενῶς πρὸς τὸν διάκοσμον τοῦ Ἱεροῦ, τὸ ὁποῖον παριστᾷ ἡ ὅλη εἰκών. Τοῦτο ἐξηγεῖ ἀκόμη καὶ τὴν ἑκατέρωθεν τῆς Ἀναλήψεως ἀπεικόνισιν τῶν δύο Προφητῶν, ὡς ἐπιτρέπουσι νὰ συμπεράνωμεν αἱ ἐπὶ τῶν εἰληταρίων αὐτῶν ἀναγεγραμμέναι προφητεῖαι. Τούτων ἡ τοῦ Δαβὶδ «*Ἀνέβη ὁ Θεὸς ἐν ἀλαλαγμῷ*», ἀναγράφεται καὶ ὑπὸ τῆς Ἑρμηνείας τῶν ζωγράφων ἀκριβῶς διὰ τὴν παράστασιν τῆς Ἀναλήψεως[3], τῆς δὲ τοῦ Ἠσαΐου «*Τίς οὗτος ὁ παραγενόμενος ἐξ Ἐδώμ*», μία τῶν πηγῶν τῆς Ἑρμηνείας ἀναφέρει διὰ τὴν Ἀνάληψιν τὴν συνέχειαν «*Ἐρύθημα ἱματίων* ⟨*αὐτοῦ*⟩ *ἐκ Βοσόρ. οὕτως ὡραῖος ἐν στολῇ* ⟨*αὐτοῦ*⟩»[4], ὥστε νὰ εἶναι βέβαιον ὅτι καὶ αὐτὴ ἀναφέρεται εἰς τὴν Ἀνάληψιν καὶ ὄχι εἰς τὸ Πάθος, ὡς εἶχεν ὑποθέσει ὁ Srornajolo[5].

---

[1] Κατὰ τὸν Kondakoff, Histoire de l'art byzantin, II, 119 κ. ἑξ. ἡ ἐκεῖ παράστασις τῆς Ἀναλήψεως συμβολίζει τὴν δι' αὐτῆς σωτηρίαν τοῦ κοσμου.

[2] Ἡ τοιχογραφία τῆς Ἀναλήψεως ἐν τῇ ἀψῖδι τοῦ Ἁγ. Γεωργίου Θεσσαλονίκης. Δημοσιεύεται προσεχῶς ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι.

[3] Διονυσίου, Ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης, ἔκδ. Ἀ. Παπαδοπούλου Κεραμέως, Πετρούπολις, 1909, 82, 277.

[4] Ἔνθ' ἀν. 277.

[5] Stornajolo, Ἔνθ' ἀν. σ. 8.

Ὁ ἐκτελέσας λοιπὸν τὴν ὑπὸ μελέτην μικρογραφίαν ἀντέγραψεν ἐκ τῆς καμάρας τοῦ Ἱεροῦ ὄχι μόνον τὴν Ἀνάληψιν, ἀλλὰ καὶ τοὺς συνοδεύοντας αὐτὴν δύο Προφήτας.

Περὶ τῆς θέσεως τῶν Προφητῶν τούτων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἣν εἶχεν ὡς ὑπόδειγμα ὁ ζωγράφος, ἰδέαν τινὰ δίδουσιν αἱ τοιχογραφίαι πολλῶν ναῶν τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν μετὰ τὴν Ἅλωσιν χρόνων[1]. Τῆς συνηθείας δὲ ταύτης, νὰ τίθενται ἑκατέρωθεν ἑκάστης Εὐαγγελικῆς σκηνῆς Προφῆται μετὰ προφητειῶν σχετικῶν πρὸς αὐτήν, τὴν τελευταίαν ἀπήχησιν εὑρίσκομεν εἰς τὴν Ἑρμηνείαν τῶν ζωγράφων, ὅπου δι' ἑκάστην σκηνὴν ἀναγράφονται καὶ αἱ σχετικαὶ προφητεῖαι[2].

Ἀλλὰ καὶ ἡ Πεντηκοστή, ἡ εἰκονιζομένη ἐπὶ τῆς προμετωπίδος, ἀνήκει ἐπίσης εἰς τὰ εἰκονογραφικὰ θέματα τὰ τιθέμενα κατὰ προτίμησιν εἰς τὸ Ἱερόν. Πράγματι τὴν Πεντηκοστὴν εὑρίσκομεν εἰς τὴν ὑπεράνω τοῦ Ἱεροῦ καμάραν, ἢ τὴν ἡμισφαιρικὴν ὀροφήν, ἢ καὶ εἰς τοὺς τοίχους ἀκόμη, ἄλλοτε μόνην[3] καὶ ἄλλοτε μετὰ τῆς Ἀναλήψεως[4], μετὰ τῆς ὁποίας πολλάκις διαμοιράζεται τὴν καμάραν[5]. Ἡ ἐν τῷ Ἱερῷ τοποθέτησις καὶ τῆς εἰκονογραφικῆς ταύτης συνθέσεως ὑπαγορεύεται ἀπὸ λόγους λειτουργικούς. Κατὰ τοὺς μυστικοὺς δηλαδὴ ἑρμηνευτὰς τῆς λειτουργίας, ὡς ἐν ἄλλῃ μελέτῃ ἐξεθέσαμεν[6], ἡ ὑπεράνω τοῦ Ἱεροῦ καμάρα συμβολίζει τὸν μυστικὸν οὐρανόν, ὅπου ἀνῆλθεν ὁ Ἰησοῦς κατὰ τὴν Ἀνάληψιν καὶ ὅπου εὑρίσκεται ὁ θρόνος τοῦ Θεοῦ, ὃν συνηθέστατα εἰκονίζει ἡ εἰς τὴν καμάραν ζωγραφουμένη Ἑτοιμασία[7]. Ἐκ τοῦ μυστικοῦ τούτου οὐρανοῦ κατῆλθε καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα κατὰ τὴν Πεντηκοστήν, πολλάκις δὲ βλέπομεν τὰς πυρίνας γλώσσας

[1] G. de Jerphanion, Les églises rupestres de Cappadoce, I. 2, σ. 317 κ. ἑξ. 321 κ. ἑξ. 402 κ. ἑξ. 437 κ. ἑξ. 2e album, πίν. 86.1-2, 97.1, 102.2-3, 113.3-4, 115, 117.2-3, 118.1-2. Millet, Mistra, πίν. 121.3 (Ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ παραπλεύρως τοίχου σκηνὴν τῆς Ἀναστάσεως. Πρβ. Ἑρμηνείαν, Ἔνθ' ἀν. 277). Millet, Athos, πίν. 81.2, 84.3, 86.1, 87.1, 122.1, 190.1,3, 224.

[2] Ἑρμηνεία, Ἔνθ' ἀν. 79 κ.ἑξ. 274 κ.ἑξ.

[3] E. Diez-O. Demus, Byzantine Mosaics in Greece, Cambridge Mass. 1931, εἰκ. 7. A. Grabar, La peinture religieuse en Bulgarie, Paris, 1928, 323, 338.

[4] Millet, Athos, πίν. 188.1. Petkovic, La peinture serbe du moyen-âge, II, σ. 36, 40. Τοιχογραφίαι ἐκκλησιῶν τοῦ Ὑμηττοῦ: Μοναὶ Θεολόγου καὶ Καισαριανῆς, Ἔκδ. Ἑταιρείας «Ἑλληνικὲς τέχνες», Ἀθῆναι, 1933, πίν. 65, 66. Πρβ. καὶ τὸ διάγραμμα ἐν σ. 44 τοῦ κειμένου.

[5] Millet, Athos, πίν. 196.1, 257.1. Grabar, Ἔνθ' ἀν. 189, 308. Τοιχογραφίαι ἐκκλησιῶν τοῦ Ὑμηττοῦ, πίν. 22, 24 καὶ διάγραμμα ἐν σ. 42. Πρβ. καὶ H. Brockhaus, Die Kunst in den Athos-Klöstern, Leipzig, 1891, 74, βλ. καὶ τὰ διαγράμματα αὐτόθι σ. 62, εἰκ. 6, σ. 70, εἰκ. 7 καὶ πίν. 13, 16.

[6] Βλ. σ. 173 σημ. 2.

[7] Βλ. προχείρως Th. Schmit, Die Koimesis-Kirche von Nikaia, Berlin-Leipzig, 1927, πίν. XII.

κατερχομένας ἐπὶ τὰς κεφαλὰς τῶν Ἀποστόλων ἐκ τοῦ Θρόνου τῆς Ἑτοιμασίας[1]. Εἰς τὴν Λειτουργίαν ἐξ ἄλλου καὶ τοῦ Χρυσοστόμου καὶ τοῦ Βασιλείου ὁ ἱερεύς, κατὰ τὴν εὐχὴν τοῦ καθαγιασμοῦ τῶν τιμίων δώρων, παρακαλεῖ, ὅπως καταπεμφθῇ ἐπ' αὐτῶν πρὸς καθαγιασμὸν τὸ Ἅγ. Πνεῦμα[2], τὸ ὁποῖον κατέρχεται ἐκ τοῦ μυστικοῦ οὐρανοῦ, ὅπως κατῆλθε καὶ κατὰ τὴν Πεντηκοστήν[3]. Τοῦτο ἄλλως μαρτυρεῖ σαφέστερον ἡ ἀνάλογος εὐχὴ ἐν τῇ Λειτουργίᾳ τοῦ Ἁγ. Ἰακώβου, ὅπου γίνεται ῥητὴ μνεία τῆς Πεντηκοστῆς[4]. Εἰς μεταγενεστέρους μάλιστα χρόνους εἰς τὴν σχετικὴν εὐχὴν τῆς Λειτουργίας τοῦ Χρυσοστόμου καὶ τοῦ Βασιλείου παρενεβάλλοντο καὶ τροπάρια ἐκ τῆς ἑορτῆς τῆς Πεντηκοστῆς[5].

Αἱ δύο λοιπὸν σκηναὶ αὗται, Ἀνάληψις καὶ Πεντηκοστή, τίθενται εἰς τὸ Ἱερὸν ὡς συνδεόμεναι μεταξύ των στενῶς καὶ ὡς πηγάζουσαι ἐκ τῶν αὐτῶν λειτουργικῶν λόγων. Τὸν σύνδεσμον ἄλλως τοῦτον εὑρίσκομεν εἰς μνημεῖα παλαιότατα, ὡς εἶναι αἱ ἐκ Παλαιστίνης μολύβδινοι «εὐλογίαι», ὅπου κάτω τοῦ φωτεινοῦ δίσκου τοῦ περιβάλλοντος τὸν ἀναλαμβανόμενον Ἰησοῦν παρίσταται ἡ χεὶρ τοῦ Θεοῦ καὶ ὑπ' αὐτὴν ἡ Περιστερὰ ἡ συμβολίζουσα τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, κατερχομένη ἐπὶ τῆς δεομένης Θεοτόκου[6]. Τὰ δύο ταῦτα στοιχεῖα, χεὶρ τοῦ Θεοῦ καὶ Περιστερά, ἄσχετα πρὸς τὴν Ἀνάληψιν, ἀνήκουσιν εἰς τὴν Πεντηκοστήν[7].

Ἀμφότερα λοιπὸν τὰ ἐπὶ τῆς ἀπασχολούσης ἡμᾶς προμετωπίδος παριστανόμενα εἰκονογραφικὰ θέματα, ἡ Ἀνάληψις δηλαδὴ καὶ ἡ Πεντηκοστή, ἀνήκουσιν εἰς τὴν διακόσμησιν τοῦ Ἱεροῦ. Κατὰ συνέπειαν ἡ προμετωπὶς αὕτη διαφέρει ἀπὸ τὴν ἐπικεφαλίδα τοῦ εἰληταρίου τῶν Ἀθηνῶν μόνον κατὰ τὸ ὅτι εἰς μὲν τὸ εἰλητάριον εἰκονίσθησαν τὰ τελούμενα ἐν τῷ Ἱερῷ, δηλαδὴ οἱ Ἱεράρχαι καὶ οἱ διάκονοι συλλειτουργοῦντες, εἰς δὲ τὴν προμετωπίδα παραστάσεις εἰκονογραφικαὶ εὑρισκόμεναι ἐν τῷ Ἱερῷ.

Οὕτως ἡ προμετωπὶς δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ἁπλῆ ἀπεικόνισις τοῦ

[1] Diez-Demus, Ἔνθ' ἀν. εἰκ. 7. Jerphanion, Ἔνθ' ἀν. 1er album, πίν. 52.1.

[2] F. E. Brightman, Liturgies eastern and western, I, Eastern Liturgies, Oxford, 1896, 329, 386, 406.

[3] G. Millet-D. Talbot Rice, Byzantine Painting at Trebizond, London, 1936, 59.

[4] Brightman, Ἔνθ' ἀν. 53. Ἀμβροσίου (Σταυρινοῦ). Αἱ ἀρχαιόταται καὶ αἱ σύγχρονοι λειτουργίαι τῶν κυριωτέρων τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησιῶν, Κωνσταντινούπολις. 1921-22, I, 331 κ. ἑξ. Πρβ. καὶ Κ. Καλλινίκου, Ὁ χριστιανικὸς ναὸς καὶ τὰ τελούμενα ἐν αὐτῷ, Ἀλεξάνδρεια, 1921, 436.

[5] Βλ. Εὐχολόγιον τὸ μέγα, ἔκδ. Βενετίας, 1891, 64 σημ.

[6] Cabrol, Dictionnaire d'archeologie chretienne et de liturgie, I. 2, σ. 1742, εἰκ. 459.

[7] Βλ. L. Brehier, L'art chretien, 2α ἔκδ. Paris, 1928, 105.

Ἱεροῦ, τοῦ ὁποίου ἀναπαριστᾷ ὄχι μόνον τὸ ἀρχιτεκτονικὸν σχῆμα, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐν αὐτῷ εἰκονογραφικὰς συνθέσεις.

Τὸ συμπέρασμα τοῦτο δύναται νὰ βοηθήσῃ ἡμᾶς, ἵνα ἀνεύρωμεν τὸν λόγον, δι' ὃν ἡ εἰκὼν αὕτη ἐτέθη ἐν ἀρχῇ τοῦ χειρογράφου τοῦ Βατικανοῦ καὶ τοῦ ἐν Παρισίοις ἀντιγράφου αὐτοῦ.

IV.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐκ πρώτης ὄψεως ἡ σχέσις ἡ ὑφισταμένη μεταξὺ τῆς προμετωπίδος καὶ τοῦ περιεχομένου τῶν χειρογράφων δὲν εἶναι εὐκόλως κατανοητή. Τὰ χειρόγραφα καὶ τοῦ Βατικανοῦ καὶ τῶν Παρισίων περιέχουσιν, ὡς καὶ ἐν ἀρχῇ εἴπομεν, ἓξ ὁμιλίας τοῦ μοναχοῦ Ἰακώβου ἀναφερομένας εἰς τὴν νεανικὴν ζωὴν τῆς Θεοτόκου. Τὰ θέματα τῶν ὁμιλιῶν τούτων εἶναι τὰ ἑξῆς: Σύλληψις τῆς Θεοτόκου, Γενέσιον αὐτῆς, Εἰσόδια, Μνήστευσις μετὰ τοῦ Ἰωσήφ, Εὐαγγελισμός, Συνάντησις Θεοτόκου καὶ Ἐλισάβετ [1].

Ποία λοιπὸν ἡ σχέσις τῶν θεμάτων τούτων πρὸς τὴν προμετωπίδα τὴν εἰκονίζουσαν τὸ Ἱερὸν ἐκκλησίας;

Εἰς τὸ Συναξάριον τῆς 21ης Νοεμβρίου, ὁπότε ἑορτάζονται τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου, γράφεται ὅτι οἱ Ἱερεῖς παραλαβόντες τὴν τριετίζουσαν Θεοτόκον «*εἰς τὸ ἐνδότατον τοῦ ναοῦ ἐμβιβάζουσι, χρόνους ὁλοκλήρους δώδεκα ἐκεῖσε διατρίβειν αὐτὴν μόνην, ὅπου τοῦ ἐνιαυτοῦ ἅπαξ τοῖς Ἱερεῦσιν εἰσιέναι ἀφώριστο*». Ἐπίσης εἰς ἓν τροπάριον τοῦ ἑσπερινοῦ τῆς ἰδίας ἑορτῆς λέγεται μεταξὺ ἄλλων: «*Σήμερον ναὸς ὁ ἔμψυχος τῆς ἁγίας δόξης Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ἡ μόνη ἐν γυναιξὶν εὐλογημένη ἁγνή, προσφέρεται τῷ Ναῷ τῷ νομικῷ κατοικεῖν εἰς τὰ Ἅγια* [2], ...» ἀλλαχοῦ δέ, εἰς τὸ τροπάριον τῆς ζ' Ὠδῆς, «*Εἰσέφερον Ναοῦ εἰς ἐνδότατον οἱ σώφρονες πατέρες σου Ἄχραντε*...» [3].

Ἀλλὰ κατὰ τὸν Ψευδο-Γερμανὸν Κωνσταντινουπόλεως, «*Τὸ ἔσωθεν* (τοῦ Τέμπλου), *ἤτοι τὸ βῆμα, δηλοῖ τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων.*» [4]. Ἐπίσης κατὰ τὸν Θεόδωρον Ἀνδίδων, «*ἡ πρόθεσις τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίας ἰσοδύναμος πέφυκε τοῖς τῶν ἁγίων ἁγίοις τῆς σκιώδους λατρείας τῶν Ἰουδαίων*» [5], κατὰ δὲ τὸν Ψευδο-Σωφρόνιον, «*ἡ πρόθεσις ἰσοδύναμος πέφυκε τοῖς τῶν ἁγίων ἁγίοις, μᾶλλον δὲ καὶ πολὺ τούτων μείζων*» [6].

---

[1] Διὰ τὸν Βατικανὸν κώδικα βλ. Stornajolo, Ἔνθ' ἀν. 8 κ.ἑξ. Διὰ τὸν Παρισινὸν H. Omont, Inventaire sommaire des manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale, I, Paris, 1886. 265. H. Bordier, Description des peintures et autres ornements contenus dans les manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale, Paris, 1883, 147 κ.ἑξ.

[2] Μηναῖον Νοεμβρίου. ἔκδ. Βενετίας, 1895, 133β.

[3] Αὐτόθι, 140β.

[4] Migne, P. G. 98, 392.

[5] Migne, P.G. 140, 425.

[6] Migne. P. G. 87. 3, 3989.

Πρὸς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων λοιπὸν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Ναοῦ, εἰς ἃ ἔμεινεν ἡ Θεοτόκος δώδεκα ἔτη, ἀντιστοιχεῖ, κατὰ τοὺς μυστικοὺς ἑρμηνευτὰς τῆς λειτουργίας, τὸ Ἱερὸν Βῆμα τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας, τὸ ὁποῖον διὰ τὸν λόγον τοῦτον καλεῖται συχνότατα καὶ Ἅγια τῶν ἁγίων [1]. Τὴν σχέσιν δὲ ταύτην θέλων πιθανώτατα νὰ δηλώσῃ καὶ ὁ Πανσέληνος εἰς τὸ Πρωτᾶτον τῶν Καρυῶν ἐν Ἁγ. Ὄρει ἐζωγράφησε τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου, παράστασιν, ἥτις ὡς γνωστὸν φέρει πάντοτε τὴν ἐπιγραφὴν «*Τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων*», ὑπεράνω τῆς εἰσόδου τοῦ Διακονικοῦ [2], ἡ δὲ Ἑρμηνεία, ἀκόμη ἐμφαντικώτερον, ὁρίζει, ἵνα ἡ σκηνὴ αὕτη ζωγραφίζεται εἰς τὸν δεξιὸν τοῖχον τοῦ ἱεροῦ, παρὰ τὴν Ἁψῖδα [3].

Ἂν τώρα ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι τὰ περισσότερα ἐπεισόδια τῆς παιδικῆς ἡλικίας τῆς Θεοτόκου εἶχον ὡς τόπον αὐτὸ τὸ Ἱερόν, θὰ ἐξηγήσωμεν εὐκόλως διὰ ποῖον λόγον εἰς πλείστας Ἐκκλησίας ὁ κύκλος τῶν σκηνῶν τούτων ἐκ τοῦ βίου τῆς Θεοτόκου εἰκονίζεται εἰς τὸ Ἱερόν, ἄλλοτε εἰς τὴν Πρόθεσιν, ἄλλοτε εἰς τὸ Διακονικὸν καὶ ἄλλοτε εἰς αὐτὸ τὸ κυρίως Βῆμα [4].

Τὰ συμπεράσματα ταῦτα νομίζω ὅτι δίδουσιν εἰς ἡμᾶς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος περὶ τῆς σχέσεως τῆς ἐξεταζομένης προμετωπίδος πρὸς τὸ περιεχόμενον τῶν χειρογράφων. Τὰ ἐπεισόδια δηλαδὴ τἀποτελοῦντα τὸ θέμα τῶν ἐν τοῖς χειρογράφοις ὁμιλιῶν εἶναι περίπου ἐκεῖνα, ἅτινα ἀπεικονίζονται συνήθως εἰς τὸ Βῆμα τῶν ἐκκλησιῶν, δι' οὓς λόγους ἀνωτέρω ἐξεθέσαμεν. Ὁ ζωγράφος λοιπὸν τῆς προμετωπίδος τοῦ χειρογράφου τοῦ Βατικανοῦ ἢ τοῦ πρωτοτύπου ἐξ οὗ τοῦτο ἀντεγράφη, βλέπων εἰς τὸ Ἱερὸν τῶν ἐκκλησιῶν, τὰς παραστάσεις ταύτας τὰς ἀναγομένας εἰς τὸν κύκλον τῆς παιδικῆς ἡλικίας τῆς Θεοτόκου καὶ ἀσφαλῶς γνωρίζων τὸν λόγον τῆς ἐκεῖ παρουσίας αὐτῶν, ὡς ἐπίσης καὶ τὸ κατὰ τοὺς μυστικοὺς ἑρμηνευτὰς ἰσοδύναμον τοῦ Ἱεροῦ πρὸς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Ναοῦ, ἔκρινε σκόπιμον νὰ ζωγραφήσῃ ἐν ἀρχῇ τοῦ χειρογράφου τὸ Ἱερὸν ἐκκλησίας, ὄχι μόνον ὡς τὸ μέρος, εἰς ὃ εὑρίσκοντο αἱ παραστάσεις, ἐξ ὧν πιθανώτατα ἐνεπνεύσθη, ἀλλὰ καὶ ὡς τὸ ἀντίστοιχον πρὸς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων τῆς «*σκιώδους λατρείας τῶν Ἰουδαίων*».

Ἀκριβῶς δὲ διὰ νὰ δώσῃ ἁπλῆν μόνον εἰκόνα τοῦ Ἱεροῦ Βήματος ἀντικατέστησεν, ὡς ἀνωτέρω εἴδομεν, τὰ ἐν αὐτῷ τελούμενα, δηλαδὴ τοὺς Ἱεράρχας συλλειτουργοῦντας τοῦ εἰλητταρίου τῶν Ἀθηνῶν, δι' εἰκονογραφικῶν σκηνῶν ἐν αὐτῷ παριστανομένων. Τοῦτο προσέτι ἀποδεικνύει ὅτι ἡ προ-

---

[1] Καλλινίκου. Ὁ χριστιαν. ναός, 133.

[2] Millet, Athos, πίν. 5. 2 δεξιά.

[3] Διονυσίου, Ἑρμηνεία, Ἔνθ' ἀν. 218. Πρβ. καὶ τὸ διάγραμμα παρὰ Brockhaus, Ἔνθ' ἀν. πίν. 11.

[4] Μυστρᾶς: Περίβλεπτος, Εὐαγγελίστρια. Σερβία: Petkovic, Ἔνθ' ἀν. II, σ. 15, 22, 28, 34, 46.

μετωπίς, ὡς βλέπομεν αὐτὴν εἰς τὰ χειρόγραφα τοῦ Βατικανοῦ καὶ τῶν Παρισίων, ἔλαβε τὸν μετασχηματισμὸν τοῦτον ἀκριβῶς, ἵνα τεθῇ ἐν ἀρχῇ τοῦ κώδικος τοῦ Βατικανοῦ ἢ τοῦ πρωτοτύπου, ἐξ οὗ οὗτος ἀντεγράφη.

Συνοψίζοντες τἀνωτέρω διὰ μακρῶν ἐκτεθέντα, καταλήγομεν εἰς τὰ ἑξῆς συμπεράσματα:

Ἡ προμετωπὶς τοῦ χειρογράφου τοῦ Βατικανοῦ καὶ τοῦ ἐν Παρισίοις ἀντιγράφου αὐτοῦ (Εἰκ. 1, 2) δὲν εἰκονίζει οὔτε τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, οὔτε ἄλλην τινὰ ὡρισμένην Ἐκκλησίαν. Αὕτη δὲν παριστᾷ ὁλόκληρον ἐκκλησίαν, ἀλλὰ μόνον τὸ Ἅγιον Βῆμα μετὰ τοῦ πρὸ αὐτοῦ Τέμπλου.

Τὴν ἀρχικὴν μορφήν, ἐξ ἧς ἡ σύνθεσις αὕτη προῆλθε, διέσωσεν εἰς ἡμᾶς ἡ ἐπικεφαλὶς τοῦ ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ τῶν Ἀθηνῶν λειτουργικοῦ εἰληταρίου (Εἰκ. 7).

Αἱ ἐπὶ τῆς προμετωπίδος τοῦ Βατικανοῦ καὶ τῶν Παρισίων παραστάσεις τῆς Ἀναλήψεως καὶ τῆς Πεντηκοστῆς ἀντιγράφουσι συνθέσεις ἐν τῷ Ἱερῷ εὑρισκομένας, ὧν ἡ ἐν αὐτῷ θέσις ὑπαγορεύεται ἐκ λόγων λειτουργικῶν καὶ δογματικῶν.

Ἡ ἀπεικόνισις αὕτη τοῦ Ἱεροῦ ἐτέθη ἐν ἀρχῇ τῶν δύο χειρογράφων τῶν ὁμιλιῶν τοῦ μοναχοῦ Ἰακώβου, διότι αἱ ὑποθέσεις αὐτῶν ἀνάγονται εἰς ἐπεισόδια τῆς παιδικῆς ἡλικίας τῆς Θεοτόκου, ἅτινα εἶχον ὡς τόπον τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Ναοῦ, πρὸς τὰ ὁποῖα ἀντιστοιχεῖ, κατὰ τοὺς μυστικοὺς ἑρμηνευτὰς τῆς Λειτουργίας, τὸ Ἅγιον Βῆμα τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας.

Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ

ΜΕΛΗ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΚΑΛΕΚΑ ΕΝ ΚΕΡΚΥΡᾼ ΚΑΙ ΖΑΚΥΝΘῼ.

Περὶ τῆς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καταγομένης οἰκογενείας Καλέκα ἔχομεν πληροφορίας ἀπὸ τοῦ ΙΔ´ αἰῶνος. Εἰς αὐτὴν ἀνήκει ὁ Πατριάρχης Ἰωάννης, μετὰ ταῦτα ὁ δογματικὸς θεολόγος Μανουὴλ καὶ ἔπειτα ὁ Θεόφιλος.

ΙΩΑΝΝΗΣ

Οὗτος πατριαρχεύσας ἀπὸ τοῦ 1333 - 1347 ἀνεμίχθη εἰς τὴν ἔριδα τῶν Ἡσυχαστῶν ταχθεὶς μὲ τὸ μέρος τοῦ Βαρλαὰμ καὶ Ἀκινδύνου, κατὰ τοῦ Παλαμᾶ. Ἡ ὑπὸ ἑπτὰ ἐπισκόπων κατ᾽ αὐτοῦ γενομένη κατηγορία πρὸς τὴν αὐτοκράτειραν Ἄνναν ἔμεινεν ἄνευ ἀποτελέσματος, ἐπὶ Ἰωάννου ὅμως Καντακουζηνοῦ καθῃρέθη ὑπὸ συνόδου, ἐπικυρωθείσης τῆς ἀποφάσεως ὑπὸ τοῦ βασιλέως (1347).

Τοῦ ὁμιλητικοῦ τούτου θεολόγου σῴζονται οἱ τίτλοι ἑξήκοντα Κυριακῶν ὁμιλιῶν, ὧν ἐλάχισται ἐξεδόθησαν[1].

ΜΑΝΟΥΗΛ

Ὁ δογματικὸς οὗτος θεολόγος, κατὰ τὸν Πέτρον Galesini, ἐν τῇ βιογραφίᾳ τοῦ Μποναβεντούρα κεφ. 14, παρέστη ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐν Λουγδούνῳ συνόδῳ (1274), ἔνθα ἔνθερμος ὑποστηρικτὴς τοῦ Λατινικοῦ δόγματος ἐγένετο[2], φαίνεται ὅμως ὅτι ἔζησεν ἀρκετὰ ἔτη μετ᾽ αὐτήν, ἀφ᾽ οὗ ὁ ἴδιος ἐν τοῖς συγγράμμασί του ὁμολογεῖ ὅτι ἡ σύνοδος αὕτη εἶχε συνέλθει καὶ λήξει πολλὰ πρὸ αὐτοῦ ἔτη. Ἄλλοι ὑποστηρίζουσιν ὅτι ἔγραψε κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ ΙΔ´ αἰῶνος, ἀφ᾽ οὗ δι᾽ ὁλοκλήρου τόμου ἀντεπεξῆλθε κατὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ Παλαμᾶ. Καὶ τὸ ἔτος ἄλλως τε τοῦ θανάτου του (1410) τὸν ἀπομακρύνει πολὺ ἀπὸ τῆς συνόδου τοῦ Λουγδούνου.

Τοῦ Μανουὴλ τούτου σῴζονται διάφορα ἔργα, ὡς τὸ περὶ οὐσίας καὶ ἐνεργείας, περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, κατὰ Ἑλλήνων, περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος, λόγοι θεολογικοί, δογματικὸν ἔργον περὶ πίστεως ἐν

[1] K. Krumbacher, BLG², 175. Μ. Γεδεών, Πατριαρχικοὶ πίνακες σ. 420 ἑξ.

[2] Τὰ αὐτὰ λέγονται καὶ ἐν τῇ Λατινικῇ μεταφράσει τῆς ἀληθοῦς ἱστορίας τοῦ Συρoπούλου.

δέκα κεφαλαίοις, λόγος εἰς τὸν πρωτομάρτυρα Στέφανον, λόγος εἰς τὴν περιτομὴν τοῦ Κυρίου, γραμματική, μονῳδίαι εἰς Μελιδώνην καὶ ἐπιστολαί [1].

ΘΕΟΦΙΛΟΣ

Τοῦ Βυζαντινοῦ τούτου ἐκκλησιαστικοῦ ῥήτορος, οὕτινος ἄγνωστος εἶναι ὁ χρόνος τῆς ἀκμῆς, ἐσώθησαν χειρόγραφοι 33 Κυριακαὶ ὁμιλίαι ἐν κώδικι Μονάχου 275 τοῦ ΙϚ´ αἰῶνος [2].

Μέλη τῆς ἀνωτέρω οἰκογενείας μικρὸν πρὸ τῆς Ἁλώσεως καὶ μετ᾽ αὐτὴν εὑρίσκομεν ἐν Ἑπτανήσῳ καὶ δὴ τὸν

ΜΙΧΑΗΛ

Οὗτος, ἐκλεγεὶς Πρωτοπαπᾶς Κερκύρας τὴν 12 Αὐγούστου 1431 μετὰ τὸν Ἀνδρέαν Μελισσηνόν, κατέστειλε τὰς πιέσεις καὶ καταδρομάς, τὰς ὁποίας ὑφίστατο ἐν Κερκύρᾳ ὑπὸ τῶν Λατίνων ὁ ὀρθόδοξος κλῆρος. Καταφυγὼν εἰς Βενετίαν καὶ παρουσιασθεὶς ἐνώπιον τοῦ Δόγου Φόσκαρη, ὑπέβαλε πρὸς αὐτὸν τὰ παράπονα τοῦ ὀρθοδόξου κλήρου κατὰ τῶν Λατίνων καὶ προεκάλεσε Δογικὸν διάταγμα πρὸς τὸν Βάϊλον Κερκύρας, ἐν ᾧ λέγεται ὅτι «πρέπει νὰ κρατῶσι τὰ παλαιὰ νόμιμα καὶ προνόμια τῶν ὀρθοδόξων καὶ τοῦ Ἱεροῦ Τάγματος»... Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Πρωτοπαπᾶ Μιχαὴλ Καλέκα, διῆλθον καὶ παρέμειναν ἐπὶ ἱκανὰς ἡμέρας ἐν Κερκύρᾳ ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου Ἰωάννης Ζ´ ὁ Παλαιολόγος, ὁ Πατριάρχης Ἰωσὴφ καὶ οἱ περὶ αὐτοὺς μεγιστᾶνες τῆς πολιτείας καὶ ἐκκλησίας μεταβαίνοντες εἰς τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ Σύνοδον.

Ὁ Καλέκας ἐποίμανε τὴν ἐκκλησίαν Κερκύρας ἐπὶ δεκαετίαν καὶ ἀπέθανε τῷ 1441 [3].

ΙΩΑΝΝΗΣ - ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ - ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐκ τῶν προὐχόντων τῶν Ἀθηνῶν Δημητρίου Καλέκα, ἐπισυμβάντα εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην τῷ 1612, ὁ υἱός του Ἰωάννης μετῴκησεν εἰς Ζάκυνθον, ὅπου ἐνυμφεύθη νέαν ἐκ τοῦ ἀριστοκρατικοῦ οἴκου τῶν Κομούτων, ἐκ τῆς ὁποίας ἀπέκτησε δύο θυγατέρας, τὴν Ἀναστασούλαν καὶ τὴν Μαρινέταν καὶ τρεῖς υἱούς, τὸν Ἀργυρόν, τὸν Δημήτριον καὶ τὸν Γεώργιον. Ἐκ τούτων ἡ μὲν πρώτη ἔλαβεν εἰς πρῶτον γάμον τὸν Νικόλαον Κοκκίνην (1641) καὶ εἰς δεύτερον τὸν Τιμόθεον Τσαγκαρόπουλον (1647), ἡ δὲ Μαρινέτα τὸν Μᾶρκον Βάλσαμον τῶν Βαλσάμων (1664). Ὁ Ἀργυρὸς ἐνυμφεύθη ἐν Ἀθήναις νέαν ἐκ τῆς πατριαρχικῆς οἰκογενείας τῶν Παλαιολόγων.

Ὁ Ἰωάννης ἔζη ἐν Ζακύνθῳ βίον ἔντιμον, εὐσεβὴς δὲ καὶ εὐκατάστατος, ἀνῳκοδόμησεν εἰς τὴν νῆσον ταύτην διαφόρους ναοὺς καὶ ἀνήγειρεν ἐκ βάθρων τὸν ἐν τῷ προαστείῳ τῶν Κήπων ναὸν τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων, ὅπου καὶ ἐτάφη ἀποθανὼν τὴν 21 Ἰανουαρίου 1668.

Οἱ ἀδελφοὶ Δημήτριος καὶ Γεώργιος, ἐν γνώσει τῆς εὐγενοῦς αὐτῶν καταγωγῆς καὶ ἐπιθυμοῦντες ν᾽ ἀπολαύσωσι τῶν προνομίων τῶν λοιπῶν ἀριστοκρατῶν τῆς νήσου Ζακύνθου, ὑπέβαλον τὴν 24 Σεπτεμβρίου 1684 αἴτησιν πρὸς τὸ Συμβούλιον τῆς Μεγαλοπρεποῦς Κοινότητος Ζακύνθου, ὅπως συμπεριληφθῶσι μεταξὺ τῶν Εὐγενῶν καὶ καταγραφῶσιν εἰς τὴν Χρυσῆν Βίβλον (Libro d'oro).

Διὰ τοὺς ἐγγραφομένους εἰς τὴν Χρυσῆν Βίβλον, μετὰ τὴν ἐκλογὴν αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου τῆς Κοινότητος, ἔπρεπε νὰ ὑπάρχωσι τὰ ἑξῆς προσόντα: α´) νὰ μὴ ἔχωσι μετέλθει βάναυσον ἐπιτήδευμα ἐπὶ τρεῖς γενεάς, β´) νὰ ἔχωσιν ἐτήσιον εἰσόδημα καὶ γ´) νὰ ἔχωσι μόνιμον οἴκησιν εἰς τὸν τόπον τῆς ἐκλογῆς των. Τὰ προσόντα ταῦτα ἔπρεπε νὰ ἐπιβεβαιῶνται παρ᾽ ἀξιοπίστων καὶ φερεγγύων προσώπων.

Διὰ τοὺς ἀδελφοὺς Καλέκα οἱ πρὸς ἐπιβεβαίωσιν προταθέντες μάρτυρες ἦσαν οἱ ἐν Ζακύνθῳ διατρίβοντες ἔντιμοι Ἀθηναῖοι Μιχαὴλ Δημάκης, Γεωργαντᾶς Μαζαλάκος καὶ Δημήτριος Μαρζέτης, οἵτινες διεβεβαίωσαν ἐνόρκως ὅτι οἱ ἀδελφοὶ Καλέκα, ἐξ ἀριστοκρατικῆς καὶ ἱστορικῆς οἰκογενείας ἕλκοντες τὴν καταγωγήν, εὐκατάστατοι δὲ καὶ οὐδεμίαν οὐδέποτε μετελθόντες τέχνην, διῆγον ἐν Ἀθήναις ἀνεπίληπτον βίον, ὁ δὲ διακεκριμένος ἰταλὸς Φίλιππος Biasi ἐβεβαίωσε καὶ αὐτὸς ἐνυπογράφως ὅτι μεταβὰς εἰς Ζάκυνθον, τῷ 1654, εἶχε γνωρίσει τὸν Ἰωάννην Καλέκαν, πατέρα τῶν ὑποψηφίων ἀδελφῶν, ὡς ἕνα τῶν ἀξιολογωτέρων Ἀθηναίων πολιτῶν. Τὰς αὐτὰς διαβεβαιώσεις διὰ τὴν εὐπρεπῆ βιοτὴν τῶν ἀδελφῶν Καλέκα προταθέντες μάρτυρες παρέσχον καὶ οἱ Ἰούλιος Τζιμπλέτης, διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας καὶ θεολογίας, οἱ δ)ρες Γεώργιος Σουμάκης καὶ Γεώργιος Νομικός, ὁ συνταγματάρχης Κωνσταντῖνος Ρώσσης, οἱ εὐγενεῖς Ἐμμ. Λογοθέτης καὶ Ἀντώνιος Κούρτσολας, ἐξετασταί, ὁ ἱεροδιάκονος Εὐγένιος Καλόφωνος καὶ ἄλλοι.

Ἡ αἴτησις τῶν ἀδελφῶν Καλέκα, κατόπιν τῶν ἀνωτέρω δικαιολογητικῶν καὶ συμφώνως πρὸς τὴν ἀπὸ 23 Σεπτεμβρίου 1683 μεταξὺ Εὐγενῶν καὶ Ἀστῶν γενομένην ἐπίσημον Δικοσυμφωνίαν, ἐγένετο ἀποδεκτή, ἐπετράπη δὲ ἡ καταγραφὴ αὐτῶν μεταξὺ τῶν Εὐγενῶν Ζακύνθου, κατόπιν τῆς ἐκλογῆς αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου, διὰ τοῦ ἀπὸ 3 αὐγούστου 1684 διατάγματος τῆς Βενετικῆς Γερουσίας (Bene probatum) καὶ μετὰ τὴν κατὰ Νόμον

[1] Περὶ τοῦ Μανουὴλ Καλέκα βλ. L. Allatii, De ecclesiae Occidentalis et Orientalis perpetua consensione, μέρ. Δ´ κεφ. 18, στίχ. 855. Franciscus Macedo, Concentus Euchologicus sanctae matris Ecclesiae, σ. 429.— Migne, P. G, 152. 10. 11 K. Krumbacher, BLG², 110, 111.

[2] K. Krumbacher, BLG² σ. 176.

[3] Βλέπε Σπ. Παπαγεωργίου, Ἱστορία τῆς ἐκκλησίας τῆς Κερκύρας σ. 87, ἔνθα ἀναφέρεται ὁ Καλέκας ὑπὸ τὸ ἐπώνυμον Κλέκης.

ἐξέλεγξιν τῶν δικαιολογητικῶν παρὰ τοῦ Γενικοῦ Προβλεπτοῦ Θαλάσσης Ἰακώβου Κορνέρ, ὁ ὁποῖος καὶ πράγματι ἀπεφάνθη τὴν 31 Αὐγούστου 1685 ὑπὲρ τῆς ἐγγραφῆς αὐτῶν.

Ἐκ τῶν βιβλίων τοῦ Συμβουλίου τῆς Μεγαλοπρεποῦς Κοινότητος Ζακύνθου δὲν ἐμφαίνεται ἡ ἐκλογὴ τῶν αὐτῶν ἀδελφῶν Καλέκα. Οὗτοι πιθανὸν ἀπέσυρον τὴν ὑποψηφιότητά των, ἄγνωστον διὰ ποίους λόγους. Ἴσως μειοψηφίσαντες δὲν ἠθέλησαν νὰ ὑποβάλωσιν ἐκ νέου ὑποψηφιότητα [1].

Τοσαῦτα εἶναι γνωστὰ περὶ τῆς ὀνομαστῆς οἰκογενείας τῶν Καλέκα, ἡ ὁποία ἀπαντᾷ ἐν Ζακύνθῳ μέχρι τῶν σημερινῶν χρόνων.

Ὡς ἐκ περισσοῦ καὶ χάριν περιεργείας, προσθέτομεν, ὅτι ἡ ἐμφάνισις τοῦ νεωστὶ ἐκλεγέντος μέλους τοῦ Συμβουλίου, τῶν Εὐγενῶν εἰς τὴν αἴθουσαν συνεδριάσεων προσελάμβανε πανηγυρικὸν χαρακτῆρα. Προσεκαλεῖτο ὁ νεωστὶ ἐκλεγεὶς εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ Ἐνεχυροδανειστηρίου (Monte di Pietà), ὅπου ἀνεκοινοῦτο, παρουσίᾳ τῶν μελῶν τοῦ Συμβουλίου ἡ ἐκλογή του, κατόπιν οὗτος ὡρκίζετο καὶ ἐδέχετο τὰ συγχαρητήρια τῶν προσκεκλημένων, Προβλεπτοῦ καὶ λοιπῶν Ἀρχῶν, ἀκολούθως δὲ καθήμενος ἐπὶ δίφρου ἐπιχρύσου καὶ κρατούμενος ὑπὸ τῶν ψηφοφόρων, ἐνδεδυμένων ὁμοιομόρφους στολάς, ἐφέρετο εἰς τὴν οἰκίαν του κατὰ τὸν ἑξῆς τρόπον. Τῆς πομπῆς προηγεῖτο ἀρκετὸν πλῆθος πολιτῶν, κατόπιν ὁ δημόσιος σαλπιγκτὴς κρατῶν σάλπιγγα, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἦτο προσκεκολλημένη μικρὰ σημαία τοῦ Ἁγίου Μάρκου, κατόπιν οἱ Ἀλαβαρδιέροι, τιμητικὴ φρουρά, ἐνδεδυμένη ὁμοιομόρφους στολάς, ἀκολούθως ὁ Ὑπασπιστὴς τῆς Φρουρᾶς, εἶτα ὁ δίφρος, ὁ φέρων τὸν ἐκλεγέντα Εὐγενῆ, κρατούμενος, ὡς ἐλέχθη, ὑπὸ τῶν ψηφοφόρων, εἶτα ἠκολούθουν οἱ συγγενεῖς, οἱ φίλοι, τὸ σῶμα τῶν Εὐγενῶν, ἐν μέσῳ δὲ ζητωκραυγῶν καὶ θορύβου καὶ ραινόμενος ὁπόθεν διήρχετο ἐκ τῶν παραθύρων μὲ ἄνθη καὶ τετράστιχα (sonetti), ἀρτίσκους ἱσπανικοὺς (pan d' Espagna), γλυκύσματα καὶ χρήματα, ἐφέρετο εἰς τὴν οἰκίαν του, ὅπου ἐδέχετο τὰ συγχαρητήρια τοῦ πλήθους. Τὸ ἑσπέρας αἱ οἰκίαι τῶν συγγενῶν καὶ φίλων ἐφωταγωγοῦντο, ἐρρίπτοντο δὲ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν πυροβολισμοί.

ΛΕΩΝΙΔΑΣ Χ. ΖΩΗΣ

[1] Αἱ πληροφορίαι ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ Ἀρχειοφυλακείου Ζακύνθου.

ΤΟ ΕΠΑΡΧΙΚΟΝ ΒΙΒΛΙΟΝ ΚΑΙ ΟΙ ΝΟΜΟΙ ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ ΤΟΥ ΑΣΚΑΛΩΝΙΤΟΥ

Ἐν φ. 33α - 36α τοῦ ὑπ' ἀριθ. 25 κώδικος τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Μετοχίου τοῦ Π. Τάφου περιέχεται, κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως [1], τὸ ὑπὸ τοῦ J. Nicole ἐκδοθὲν Ἐπαρχικὸν βιβλίον [2]. Καὶ καθ' ἣν μὲν ἐποχὴν ὁ Nicole ἀνεκάλυπτε καὶ ἐξέδιδε τὸ Ἐπαρχικὸν Βιβλίον, δὲν εἶχεν εἰσέτι ἐκδοθῇ ὁ 4ος τόμος τῆς Ἱεροσολυμιτικῆς Βιβλιοθήκης, ὥστε δικαίως ὁ Nicole ἠγνόει τὸν κώδικα τοῦτον· παράδοξον ὅμως εἶναι, ὅτι πάντων τῶν μεταγεστέρως ἀσχοληθέντων περὶ τοῦ Ἐπαρχικοῦ Βιβλίου διέλαθε τὴν προσοχὴν ὁ κῶδιξ οὗτος, πλὴν τοῦ Α. Χριστοφιλοπούλου, ὅστις ἐν τῇ ἀξιολόγῳ αὐτοῦ μελέτῃ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος [3], ὑπέδειξε τὴν ὕπαρξιν τοῦ κώδικος τούτου τοῦ Μετοχίου, προσέθεσε δὲ τὰ ἑξῆς: «Ἡ δημοσίευσίς του θὰ ἦτο εὐχῆς ἔργον καὶ θὰ ἐφώτιζεν ἀσφαλῶς πολλὰ σκοτεινὰ σημεῖα τῆς ἐρεύνης. Τὸ κατ' ἐμέ, παρὰ τὰς προσπαθείας μου, δὲν ἠδυνήθην οὔτε κἂν νὰ πληροφορηθῶ, ἂν ἐξακολουθῇ νὰ φυλάσσηται εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Μετοχίου».

Τἀνωτέρω ἐκίνησαν μεγάλως τὸ ἐνδιαφέρον τῶν βυζαντινολόγων, ἐθεωρήθη δὲ ἡ «ἀνακάλυψις» αὕτη τοῦ Α. Χριστοφιλοπούλου, ὡς ἓν τῶν σημαντικωτέρων ἴσως σημείων τῆς μελέτης του [4].

Ἐπωφεληθεὶς ταξειδίου μου εἰς Κωνσταντινούπολιν περὶ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος ἔτους, ἐτέθην ἐπὶ τὰ ἴχνη τοῦ κώδικος τούτου. Καὶ τότε μὲν δὲν κατώρθωσα νά τον ἴδω, λόγῳ τῆς ἀπουσίας τοῦ βιβλιοφύλακος τοῦ Μετοχίου κ. Μερμήρογλου, χάρις ὅμως εἰς τὴν εὐγενῆ προθυμίαν τοῦ αἰδεσιμωτάτου Πατρὸς Laurent τῶν Ἀσσομψιονιστῶν τῆς Χαλκηδόνος, πρὸς

[1] Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, τ. Δ' (Πετρούπολις 1899) σ. 37-8, ἔνθα καὶ πλήρης περιγραφὴ τοῦ κώδικος.

[2] Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, Τὸ Ἐπαρχικὸν Βιβλίον (Genève, 1893).

[3] Τὸ Ἐπαρχικὸν Βιβλίον Λέοντος τοῦ Σοφοῦ καὶ αἱ συντεχνίαι ἐν Βυζαντίῳ (Ἀθῆναι, 1935) σ. 5. Ἡ περίπτωσις αὕτη ἀποδεικνύει ἅπαξ ἔτι πόσον ἀπαραίτητος θὰ ἦτο ἡ ἐκτέλεσις τῆς πρὸ πολλῶν ἐτῶν γενομένης προτάσεως τοῦ H. Dölzl-Rheinsberg, ἐν Zbl. f. Bibliothekswesen 32 (1915) σ. 373-94, περὶ καταρτισμοῦ γενικοῦ καθ' ὕλην εὑρετηρίου πάντων τῶν κωδίκων. Σημειωτέον, πρὸς δικαιολογίαν τῶν πραγματευθέντων περὶ τοῦ Ἐπαρχικοῦ Βιβλίου, ὅτι ἐν τῷ πίνακι περιεχομένων τῆς «Βιβλιοθήκης» τοῦ Π. Κεραμέως οὐδαμοῦ ἀναφέρεται ὁ κῶδιξ οὗτος. Τοῦτο καθιστᾷ τὴν «ἀνακάλυψιν» τοῦ Α. Χριστοφιλοπούλου ἔτι μᾶλλον σπουδαιοτέραν.

[4] G. Mickwitz, ἐν Byz.-neugr. Jahrbücher, 12 (1936) σ. 369.

ὃν ἐκφράζω καὶ δημοσίᾳ τὰς εὐχαριστίας μου, κατέχω νῦν φωτογραφίαν τῶν σχετικῶν φύλλων τοῦ ἐν λόγῳ κώδικος.

Πρέπει ἐν πρώτοις νὰ δηλώσω, ὅτι ὁ Α. Π. Κεραμεὺς ἐπλανήθη — δεδικαιολογημένως ἴσως, ὡς θέλω ἐξηγήσει κατωτέρω — ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ κώδικος τούτου, ὅστις, κατὰ συνέπειαν, δὲν ἔχει, ἀτυχῶς, τὴν ὑπὸ τοῦ Α. Χριστοφιλοπούλου ἀποδοθεῖσαν σημασίαν. Ὁ κῶδιξ οὗτος δὲν περιέχει τὸ ὑπὸ τοῦ Nicole ἐκδοθὲν Ἐπαρχικὸν Βιβλίον, ἀλλὰ τμῆμα τῶν οἰκοδομικῶν διατάξεων Ἰουλιανοῦ τοῦ Ἀσκαλωνίτου καὶ δὴ τὰς παραγράφους 13, 14, 15, 19, 20, 47, 80 καὶ 81 ἐκ τῶν ἐν τῷ Β´ βιβλίῳ, Δ´ τίτλῳ τῆς Ἑξαβίβλου τοῦ Ἀρμενοπούλου περιληφθεισῶν διατάξεων. Σημειωτέον δέ, ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον ἡμᾶς τμῆμα τοῦ κώδικος ἀποτελοῦσι μόνον τὰ φ. 33α, 33β καὶ οἱ πρῶτοι δέκα στίχοι τοῦ φ. 34α, οὐχὶ δὲ καὶ τὰ ἑπόμενα μέχρι καὶ τοῦ φ. 36α, ὡς σημειοῖ ὁ Α. Π. Κεραμεύς, περιέχοντα διατάξεις ἀστικοῦ δικαίου: «Περὶ ἐνυποθήκων καὶ ἀνυποθήκων δανειστῶν κλπ.» [1].

Ἐν τούτοις τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο, κἂν δὲν εἶναι τὸ ἀναμενόμενον Ἐπαρχικὸν Βιβλίον, δὲν στερεῖται ἐνδιαφέροντος ἀπὸ πολλῶν ἀπόψεων.

Οἱ «νόμοι» Ἰουλιανοῦ τοῦ Ἀσκαλωνίτου ἐσῴζοντο μέχρι τοῦδε ἀφ᾿ ἑνὸς μὲν ἐν τῇ Ἑξαβίβλῳ τοῦ Ἀρμενοπούλου (2, 4, 13 ἑπ.), ἀφ᾿ ἑτέρου δ᾿ ἐν ἑτέρᾳ παραλλαγῇ, ἐν τῷ ὑπ᾿ ἀριθ. 23 κώδικι τῆς Γενεύης (σ. 380 ἑπ.), δηλ. ἐν τῷ ἰδίῳ κώδικι, ὅστις περιέχει τὸ ὑπὸ τοῦ Nicole ἐκδοθὲν Ἐπαρχικὸν Βιβλίον περὶ πολιτικῶν σωματείων [2]. Ἡ παραλλαγὴ αὕτη τοῦ κώδικος τῆς Γενεύης εἶναι μὲν συντομωτέρα τῆς τοῦ Ἀρμενοπούλου [3], ἀλλὰ κατὰ λογικωτέραν σειρὰν συντεθειμένη, ὡς ὀρθότατα παρατηρεῖ ὁ Nicole [4], περιέχει δ᾿ ἐπιγραφὴν καὶ προοίμιον.

[1] Ἀπὸ τοῦ στ. 10 τοῦ φ. 34α μέχρι τοῦ στ. 3 τοῦ φ. 36β.

[2] Πρβλ. Nicole, Ἔνθ᾿ ἀνωτ., σ. 67 ἑπ.

[3] Μέχρι ποίας παραγράφου τῆς Ἑξαβίβλου (2. 4) ἐχρησιμοποίησεν ὁ Ἀρμενόπουλος ὡς πηγὴν τὸν Ἰουλιανόν; Θεωρῶ πιθανώτατον μέχρι τῆς 88ης, τοῦτο δέ: α) διότι ἐν τῷ κώδικι Γενεύης τἀποσπάσματα τοῦ Ἰουλιανοῦ ἐξικνοῦνται μόνον μέχρι τῆς παραγράφου ταύτης, β) διότι ἡ λέξις ἐπαρχικόν, ἥτις συνοδεύει τὴν ἐπιγραφὴν τῶν παραγράφων ἔν τισι τῶν κωδίκων τῆς Ἑξαβίβλου, δὲν ἀπαντᾷ πλέον μετὰ τὴν § 88 καὶ γ) διότι αἱ πλεῖσται τῶν ἑπομένων παραγράφων ἐν τῇ Ἑξαβίβλῳ ἔχουσι ληφθῆ ἐκ τοῦ Προχείρου Νόμου καὶ τῆς Συνόψεως.

[4] Ἔνθ᾿ ἀνωτ., σ. 68. Ἐκ τοῦ προοιμίου τῶν νόμων Ἰουλιανοῦ ἐν τῷ κώδικι τῆς Γενεύης, πραγματευομένου περὶ τῶν τεσσάρων στοιχείων: πυρός, ἀέρος, ὕδατος καὶ γῆς, ὁ κῶδιξ τοῦ Μετοχίου περιέχει μέρος μόνον τοῦ προοιμίου, τὸ περὶ πυρός· θ᾿ ἀνέμενέ τις ἐκ τούτου, ὅτι θὰ περιελάμβανε μόνον τὰς σχετικὰς πρὸς τὸ πῦρ διατάξεις τοῦ Ἰουλιανοῦ, τοιαῦται δὲ εἶναι ὄντως αἱ πέντε πρῶται. Αἱ τρεῖς ὅμως τελευταῖαι δέον νὰ καταταχθῶσιν εἰς τὸ στοιχεῖον τῆς γῆς. Συνεπῶς δὲν ὑπάρχει εἱρμὸς μεταξὺ προοιμίου καὶ κειμένου ἐν τῷ κώδικι τοῦ Μετοχίου. Ὁ Nicole θεωρεῖ τὸ κείμενον τοῦ κώδικος τῆς Γενεύης ὡς περιέχον πλῆρες καὶ ἐν τῇ ἀρχικῇ μορφῇ τὸ κείμενον τῶν νόμων τοῦ Ἰουλιανοῦ. Τὰ ἐπιχειρήματά του εἶναι ὄντως πειστικώτατα, ἕνα δὲ μόνον ἐνδοιασμὸν ἔχω, κωλύοντά με νὰ πεισθῶ τελείως: ὅτι ἐν τῷ κώδικι τῆς Γενεύης αἱ διατάξεις τοῦ Ἰουλιανοῦ ἔχουσι τὴν ἑξῆς ἐπιγραφήν: «Ἀπὸ τῶν τοῦ Ἀσκαλωνίτου Ἰουλιανοῦ ἐκ τῶν νόμων ἤτοι ἠθῶν τῶν ἐν Παλαιστίνῃ», ἐξ ἧς θὰ ἠδύνατό τις νὰ συμπεράνῃ, ὅτι πρόκειται περὶ ἐπιλογῆς.

Τὸ ἀπόσπασμα τοῦ κώδικος τοῦ Μετοχίου εἶναι μὲν κατὰ πολὺ συντομώτερον τῶν δύο ἄλλων, περιέχει ὅμως γενικὴν ἐπιγραφὴν (Διατάξεις Λέοντος κλπ.), μὴ προσαρμοζομένην μὲν εἰς τὰς διατάξεις τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἀνήκουσαν δ᾿ ἀσφαλῶς εἰς τὸ περὶ πολιτικῶν σωματείων Ἐπαρχικὸν Βιβλίον, στερούμενον ἐν τῷ κώδικι τῆς Γενεύης τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης.

Μετὰ τὴν ἐπιγραφὴν ἀναγράφει ὁ κῶδιξ τοῦ Μετοχίου τὸν τίτλον. «Τὸ Ἐπαρχικὸν [1] Βιβλίον», ἐν συνεχείᾳ δὲ τὸ προοίμιον τοῦ περὶ πολιτικῶν σωματείων Ἐπαρχικοῦ Βιβλίου [2].

Ἡ κυρίως γεννωμένη ἀπορία ἐκ τοῦ κώδικος τούτου εἶναι, πῶς ἡ ἐπιγραφή, ὁ τίτλος καὶ τὸ προοίμιον τοῦ Ἐπαρχικοῦ Βιβλίου ἐτέθησαν ὡς ἐπιγραφὴ κλπ. τοῦ ἀποσπάσματος τῶν διατάξεων τοῦ Ἰουλιανοῦ;

Δύο ἐξηγήσεις θὰ ἦσαν δυναταί· ἀμφότεραι ἔχουσιν ὑπὲρ καὶ κατ᾿ αὐτῶν σοβαρὰ ἐπιχειρήματα, οὕτως ὥστε οὐδετέραν τούτων τολμῶ νὰ υἱοθετήσω· οὐδὲ νομίζω, ὅτι εἶναι δυνατὴ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐπὶ τῶν δεδομένων στοιχείων ἐκ τῶν μέχρι σήμερον ἐρευνῶν, ἡ ὁριστικὴ λύσις τοῦ ζητήματος. Ἀρκοῦμαι νὰ παραθέσω ἀμφοτέρας τὰς ἐξηγήσεις μου: Ἡ πρώτη, ἀλλὰ καὶ ἁπλουστέρα, ἐξήγησις εἶναι, ὅτι, ὡς καὶ ἐπὶ ἄλλων ἰδιωτικῶν ἐπεξεργασιῶν νομοθετημάτων συμβαίνει, νὰ τίθεται ἡ ἐπιγραφὴ καὶ τὸ προοίμιον μιᾶς νομοθετικῆς συλλογῆς εἰς ἄλλην ἰδιωτικὴν ἐπεξεργασίαν, οὕτω καὶ ἐν προκειμένῳ ὁ γραφεὺς τοῦ κώδικος τοῦ Μετοχίου παρέλαβεν ἐκ τοῦ Ἐπαρχικοῦ Βιβλίου ἐπιγραφήν, τίτλον καὶ προοίμιον καὶ προέταξε ταῦτα ἐν τῷ ἀποσπάσματί του. Ἡ ἐξήγησις ὅμως αὕτη προσκρούει ἐπὶ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Ἐπαρχικοῦ Βιβλίου, ρητῶς ἀναφερομένη εἰς τὰ πολιτικὰ σωματεῖα, οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὰς οἰκοδομικὰς διατάξεις τοῦ Ἰουλιανοῦ, συνεπῶς καὶ ὁ ἀμαθέστερος τῶν γραφέων εἶναι ἀπίθανον νὰ ἐνόμιζεν ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη προσαρμόζεται εἰς τὸ κείμενόν του.

Ἡ ἑτέρα ἐξήγησις θὰ ἦτο ἡ ἑξῆς: Ἐὰν δεχθῶμεν, μετὰ τοῦ Heimbach [3] καὶ τοῦ Zachariä von Lingenthal [4], ὅτι αἱ οἰκοδομικαὶ διατάξεις τοῦ Ἰουλιανοῦ περιεβλήθησαν νομοθετικὸν κῦρος [5], ὅτι ἡ ρύθμισις τῶν οἰκοδομικῶν σχέσεων ὑπήγετο εἰς τὴν ἁρμοδιότητα τοῦ Ἐπάρχου [6] διὸ καὶ αἱ διατάξεις τοῦ Ἰουλιανοῦ σημειοῦνται ἐν τῇ Ἑξαβίβλῳ ὡς ἐπαρχικαὶ καὶ τέλος, ὅτι αἱ

[1] Οὐχὶ δ᾿ «Ἐπαρχιακόν», ὡς ἐσφαλμένως ἀνέγνωσεν ὁ Α. Π. Κεραμεύς, περιαγαγὼν εἰς ἀμηχανίαν πολλὴν τὸν Α. Χριστοφιλόπουλον, Ἔνθ᾿ ἀνωτ., σ. 27 σημ. 4.

[2] Ἀσφαλῶς ἡ ἐπιγραφή, ὁ τίτλος καὶ τὸ προοίμιον τοῦ κώδικος τοῦ Μετοχίου παρεπλάνησαν τὸν Α. Π. Κεραμέα, ὅστις ἐν βίᾳ συνήθως συντάσσων τοὺς καταλόγους τῶν κωδίκων καὶ μὴ ἔχων ἴσως πρόχειρα τὰ μέσα τοῦ ἐλέγχου, εὐλόγως ἐνόμισεν ὅτι ὁ κῶδιξ περιεῖχε τὸ ὑπὸ τοῦ Nicole ἐκδοθὲν Ἐπαρχικὸν Βιβλίον περὶ πολιτικῶν σωματείων.

[3] Ἐν Kritische Jahrbücher f. deutsche Rechtswissenschaft, 3 (1839) σ. 961 ἑπ.

[4] Ἐν Byz. Zeitsch., 2 (1893) σ. 132.

[5] Ἰουστ. Cod. 8. 10. 12.

[6] Ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς σημειώσεως ἐν Ἀρμ. 2. 4. 14.

διάφοροι κατὰ καιροὺς ἐκδοθεῖσαι ἐπαρχικαὶ διατάξεις συνηθροίσθησαν ἐπὶ Λέοντος εἰς ἐπίσημον συλλογήν, θὰ ἠδυνάμεθα ἴσως νὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἐν τῇ ἀρχικῇ μορφῇ τοῦ Ἐπαρχικοῦ Βιβλίου συμπεριελαμβάνοντο καὶ αἱ διατάξεις τοῦ Ἰουλιανοῦ[1], ὁ δὲ γραφεὺς τοῦ κώδικος τοῦ Μετοχίου, ἀντιγράφων ἔκ τινος τοιούτου πρωτοτύπου, ἀφ' οὗ ἀντέγραψεν ἐπιγραφήν, τίτλον καὶ προοίμιον, παρέλειψε τὰς περὶ σωματείων διατάξεις καὶ ἐποιήσατο ἐκλογὴν ἐκ τῶν ἐνδιαφερόντων αὐτὸν οἰκοδομικῶν διατάξεων.

Εἰς τὴν ἐκδοχὴν ταύτην συμβάλλει καὶ τὸ οὐχὶ τυχαῖον ἴσως γεγονός, ὅτι ἐν τῷ κώδικι Γενεύης 23 αἱ διατάξεις τοῦ Ἰουλιανοῦ εὑρίσκονται ἐν συνεχείᾳ τῶν διατάξεων περὶ πολιτικῶν σωματείων. Κατὰ τῆς ἐξηγήσεως ταύτης ἀντιτίθεται τὸ ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Ἐπαρχικοῦ Βιβλίου (Διατάξεις Λέοντος κλπ.) ἐφαρμόζεται μὲν ἐπὶ τῶν πολιτικῶν σωματείων οὐχὶ ὅμως καὶ ἐπὶ τῶν οἰκοδομικῶν διατάξεων· ἐπίσης τὸ ὅτι αἱ τελευταῖαι ἔχουσιν ἴδιον προοίμιον· ἐκτὸς ἐὰν ὑποθέσωμεν, ὅτι ἐν τῇ κωδικοποιήσει τῶν ἐπαρχικῶν ἐδίκτων ἑκάστη ὁμὰς διατάξεων διετήρησε τὸ ἴδιον αὐτῆς προοίμιον.

Ὁπωσδήποτε ἡ ἐν τῷ προκειμένῳ ἀποσπάσματι πρόταξις τοῦ τίτλου «Ἐπαρχικὸν Βιβλίον» ἐπιρρωνύει τὴν γνώμην τοῦ Heimbach καὶ τοῦ Zachariä von Lingenthal[2], ὅτι αἱ διατάξεις τοῦ Ἰουλιανοῦ εἶχον περιβληθῆ νομοθετικὸν κῦρος ὑπὸ τοῦ Ἐπάρχου καὶ συνεπῶς, ὅτι οὐχὶ ἐκ πλάνης ὁ Ἁρμενόπουλος ἐθεώρησε ταύτας ὡς νομικοὺς ὁρισμούς[3].

Παρέχω εὐθὺς κατωτέρω τὸ κείμενον τοῦ ἀποσπάσματος τούτου ἐκ τοῦ κώδικος τοῦ Μετοχίου, ὑποσημειῶν τὰς παρ' Ἀρμενοπούλῳ (= A) καὶ ἐν τῷ κώδικι τῆς Γενεύης (= N) παραλλαγάς. Ἐν τῷ κειμένῳ παραθέτω ἀναλλοιώτως τὴν γραφὴν τοῦ κώδικος τοῦ Μετοχίου, ἔστω καὶ ἂν ἔν τισι σημείοις προέκρινα ἑτέραν γραφήν. Μόνον παραλείψεις τινὰς τοῦ κώδικος συνεπλήρωσα ἐντὸς ἀγκυλῶν. Σημειωτέον, ὅτι τὸ κείμενον τοῦτο ἔχει καταπληκτικὴν ὁμοιότητα πρὸς τὸν κώδικα τῆς Γενεύης, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν σημειωθεισῶν ὑπὸ τοῦ Nicole[4] παραλλαγῶν πρὸς τὴν Ἑξάβιβλον.

Διατάξεις Λέοντος τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ εἰρηνικωτάτου βασιλέως Ῥωμαίων περὶ πολιτικῶν σωματείων ὅπως ἕκαστον αὐτῶν ὀφείλει πολιτεύεσθαί τε καὶ διαπράττεσθαι ἐκφωνηθεῖσαι ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας Φιλοθέου πρωτοσπαθαρίου καὶ ἐπάρχου ἐν τῷ ἔτει ςυκ, ἑπταετοῦς τηνικαῦτα Κω[νσταντίνου] τοῦ πορφυρογεννήτου τυγχάνοντος.

---

[1] Ὁ Α. Χριστοφιλόπουλος, Ἔνθ' ἀνωτ., σ. 31, ὑπενθυμίζει ἑτέραν διάταξιν ληφθεῖσαν ἐκ τοῦ Ἐπαρχικοῦ Βιβλίου (πρβλ. JGR, III, σ. 442) καὶ μὴ συμπεριλαμβανομένην ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Nicole.

[2] Πρβλ. ἀνωτ. σ. 185 σημ. 3 καὶ 4.

[3] Ἑπομένως ὅλως ἀστήρικτα τὰ συμπεράσματα, εἰς ἃ καταλήγει ὁ Nicole (Ἔνθ' ἀνωτ. σ. 10 σημ. 1) ἐκ τοῦ ὅτι ἐν τῷ κώδικι τῆς Γενεύης δὲν προτάσσεται ἡ λέξις «Ἐπαρχικὰ» ἐν τῷ ἀποσπάσματι τοῦ Ἰουλιανοῦ.

[4] Ἔνθ' ἀνωτ., σ. 70 - 75.

ΤΟ ΕΠΑΡΧΙΚΟΝ ΒΙΒΛΙΟΝ

Προοίμιον.

Τὴν τῶν ὄντων ὁ θεὸς σύστασιν δημιουργήσας ἐν κόσμῳ καὶ εὐταξίᾳ τὸ πᾶν συναρμόσας δακτύλῳ τε[1] ἰδίῳ νόμον ἐγχαράξας, καὶ[2] πλαξὶν ἐνεδήλωσεν ἀριδηλότατα ὡς ἂν δι' αὐτοῦ τὸ τῶν ἀνθρώπων φύλον εὖ διατιθέμενον, μὴ ἀναισχύντως ἐπιπηδᾷ τῷ ἑτέρῳ θάτερος, μήτε μὴν ὁ κρείττων τὸν ἐλάττονα καταβλάπτῃ, ἀλλὰ πάντα δικαίῳ σταθμῷ διαταλαντεύηται. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἡμετέραν γαληνότητα τὰ ῥηθησόμενα νόμων ἐχόμενα διαθῆναι ηὐδόκησεν[3], ὡς ἂν εὐσχημόνως τὸ ἀνθρώπινον γένος πολιτεύηται, καὶ μὴ θάτερον καταδυναστεύειν[4] θατέρου.

Περὶ πυρός.

Ἰουλιανοῦ Ἀσκαλωνίτου ἀρχιτέκτονος περὶ νόμου[5] ἤτοι ἐθῶν[6] τῶν ἐν Παλαιστίνῃ.

[7] Τὸ πῦρ, καὶ ὁ καπνός, καὶ ἡ ἀτμίς, πρὸς τὰς τῶν καύσεων δυνάμεις ἢ καὶ τὰ πλήθη, τὴν διαφορὰν τῶν βλαβῶν καὶ τῶν διαστημάτων ἔχουσιν. Ὅθεν ταῦτα ἀφορίσαντες, οὕτω καὶ τὰ διαστήματα ἐροῦμεν ἐν πείρᾳ τούτων γενόμενοι.

[Περὶ βαλανείου][*] [8].

Χρὴ τοίνυν[9] τὸν ἐπιχειροῦντα ἰδιωτικὸν κτίζειν βαλανεῖον, ἀφιστᾶν τοῦ γείτονος τὰς καμίνους, εἰ μὲν νοτιώτερον εἴη τὸ κτιζόμενον βαλανεῖον ἢ δυτικώτερον[10] τοῦ γείτονος, ἔχοντος δευτέραν ἢ τρίτην θέσιν καὶ θυρίδας ἀποβλεπούσας εἰς[11] αὐτὸ τὸ βαλανεῖον πήχεις εἴκοσι, χειμερινῶν γὰρ ὄντων τῶν ἀνέμων, οὐ συνεχῶς μὲν αἱ τοῦ γείτονος ἀνοιγήσονται θυρίδες, διασκορπισθήσεται δὲ καὶ ἀναλωθήσεται ὑπὸ τοῦ ὑγροῦ ἀνέμου ἡ τοῦ πυρὸς ἀκμή.

---

[1] Ἐν Ἐπαρχικῷ λείπει τὸ *τε*.

[2] Τὸ Ἐπαρχικὸν ἀντὶ *καὶ* ἔχει: *ταῖς*.

[3] Ἐπαρχικόν: *εὐδόκησεν*.

[4] Ἐπαρχικόν: *καὶ μὴ θάτερος καταδυναστεύει θατέρου*.

[5] N: *Ἀπὸ τῶν τοῦ Ἀσκαλωνίτου Ἰουλιανοῦ ἀρχιτέκτονος ἐκ τῶν νόμων κλπ.*

[6] N: *ἠθῶν*.

[7] Παρὰ N προηγεῖται: *Τεσσάρων ὄντων τῶν στοιχείων, πυρός, ἀέρος, ὕδατος, γῆς, ἀπὸ δὴ τούτων ἀμφισβητήσεις τοῖς ἀνθρώποις ἐγγίνονται· ὅθεν ἀναγκαῖον ἡγησάμεθα τὰ κατὰ μέρος ἐκ τούτων καὶ ταχυμερέστερον συμβαίνοντα εὖ τάξαι, εὖ θέντες καὶ τὰς αἰτίας καὶ τὰς δικαίας διαλύσεις ἢ βλάβας. καὶ ἔστι πρῶτον περὶ πυρός.*

[*] Ἁρμ. 2. 4. 13.

[8] Οὕτως ὁ τίτλος παρ' A. Παρὰ N. λείπει.

[9] Παρ' A. λείπει τὸ *τοίνυν*.

[10] A: *δυσικώτερον*.

[11] Οὕτω καὶ παρὰ N. Παρ' A: *τὸ αὐτό*.

Εἰ δὲ βορειότερον ἢ ἀνατολικώτερον εἴη ἢ [1] τοῦ γείτονος τὸ πριβάτον, δευτέρας ἢ τρίτης θέσεως οὔσης τοῦ γειτνιῶντος καὶ θυρίδων ὑπανεωγμένων ἐπὶ τὸ αὐτὸ πριβάτον, τηνικαῦτα ἀφιστᾶν τὸν κτίζοντα τὸ εἰρημένον πριβάτον, πήχεις οὐκ ἐλάττους τῶν τριάκοντα. Θερινῶν γὰρ ὄντων τῶν ἀνέμων καὶ τῶν θυρίδων συνεχῶς ἀνοιγομένων, βλάβη τις προσγενήσεται τὸν [2] τὴν οἰκίαν ἔχοντα. Φρακτῶν δὲ ὄντων τῶν τοίχων τῶν ἀποβλεπόντων πρὸς αὐτὸ τὸ πριβάτον, τῶν εἰρημένων μέτρων [3] τὸ τρίτον διδόσθω τῷ κτίζοντι· εἰ δὲ μονόστεγοι, τουτέστιν ἐπίπεδοι εἰσὶν οἱ οἶκοι θύρας ἢ θυρίδας ἔχοντες ἀποβλεπούσας καθὼς, [εἴρηται], τὸ αὐτὸ τοῖς φρακτοῖς δεδόσθω· εἰ [4] δὲ φρακτοὶ εἰσὶν οἱ τοῖχοι τῶν τοιούτων ἐπιπέδων, τῶν ἐπὶ τῶν ὑπερώων μέτρων δεδόσθω [5] τὸ ἕκτον. Καὶ ταῦτα μὲν ἐν πόλει, ἐν δὲ χωρίοις τῶν εἰρημένων μέτρων τὸ ἥμισυ.

Περὶ ἀρτοκοπείου.*

Τὸν ἐκ νέου κατασκευάζοντα ἀρτοκοπεῖον, ἐν μὲν πόλει, χρὴ ἀφιστᾶν τοῦ γείτονος τὸν τοῦ φούρνου οἶκον, εἰς ὑψηλὸν ὕπαιθρον τόπον πήχεις ἕξ, εἰ τοῦ γείτονος εἴη τὰ οἰκήματα ἐπίπεδα μόνον, αὕτη δὲ δέδοται [6] ἡ τοῦ ὑπαίθρου τόπου ἀπόστασις διὰ τὰς γινομένας ἀπὸ τῶν τοιούτων ταῖς οἰκίαις καύσεις. Εἰ δὲ δευτέραν ἢ τρίτην ἢ καὶ ἑτέρας θέσεις ἔχει ὁ γείτων, τὸν [7] τηνικαῦτα τὸν τὸ ἀρτοκοπεῖον ποιοῦντα ἀφιστᾶν τὸν τοῦ κλιβάνου οἶκον τοῦ γείτονος, τὸ μὲν αὐτοῦ [8] τοῦ ὑπαίθρου διάστημα, τὸ εἰρημένον· ἕνεκα δὲ τοῦ μὴ καπνίζεσθαι, στοιχείτωσαν τῷ διμοίρῳ μέρει τῶν ἐπὶ τοῖς πριβάτοις εἰρημένων, ἡ μὲν γὰρ τοῦ πριβάτου, συνεχὴς καὶ ἄπαυστος καῦσις, ἡ δὲ τοῦ κλιβάνου μερική, ἥτις ἐστὶ τῷ πλείονι μέρει ἐν νυκτὶ γινομένη. Καὶ ταῦτα μὲν ἐν πόλει, ἐν δὲ κώμαις ἢ προαστείοις τῶν εἰρημένων [9] τὸ ἥμισυ.

*Περὶ φούρνου κεραμεικοῦ**.*

Τὸν κατασκευάζοντα ἐν κώμῃ [10], χρὴ ἀφιστᾶν τὸν φοῦρνον ἢ τοὺς φούρνους [11] τοῦ γείτονος, εἴτε θέσις εἴη δευτέρα καὶ τρίτη ἢ περαιτέρω· εἰ μὲν

[1] Παρ' Α λείπει τὸ *ἤ*.
[2] Α: *τῷ τὴν οἰκίαν ἔχοντι*, ὅπερ ὀρθότερον.
[3] Ν: *μέτρον*.
[4] Παρὰ Ν: *οἱ*.
[5] Α: *διδόσθω*. * 'Αρμ. 2. 4. 14.
[6] Α: *δίδοται*.
[7] Παρὰ Ν: τω. Παρ' Α λείπει τὸ: *τόν*.
[8] Α: *αὐτό*.
[9] Ν: *ἐπὶ πόλεων*. ** 'Αρμ. 2. 4. 15.
[10] Παρ' Α προστίθεται: *φοῦρνον κεραμεικόν*.
[11] Α ἀντί: *τὸν φοῦρνον ἢ τοὺς φούρνους* ἔχει: *τοῦτον*. Παρὰ Ν ὡς ἐν τῷ κειμένῳ.

βορειότερος εἴη, ἢ ἀνατολικώτερος ὁ φοῦρνος τῆς οἰκήσεως θύρας ἢ θυρίδας αὐτῆς ἐχούσης ἀποβλεπούσας πρὸς τὸν αὐτὸν [1] φοῦρνον, πήχεις εἴκοσιν· ἡ γὰρ τῆς κεραμικῆς ἐργασία ἐν τῷ καιρῷ τῆς τῶν [εἰρημένων ἀνέμων] προσβολῆς γίνεται. Εἰ δὲ νοτιώτερος ἢ δυτικώτερος [2] εἴη ὁ φοῦρνος τῆς τοῦ γείτονος οἰκήσεως, καὶ αὐτῆς ἐχούσης θύρας ἢ θυρίδας, ἀφιστᾶν αὐτὸν πήχεις δέκα καὶ δύο, χειμερινῶν ὄντων τῶν ἀνέμων, καὶ τῆς ἐργασίας [3] τηνικαῦτα μὴ οὔσης. Εἰ δὲ φρακτοὶ ἢ ἐπίπεδοι εἴησαν οἱ οἶκοι, τότε ἀφιστᾶν αὐτὸν τῶν εἰρημένων πήχεων τὸ τρίτον. Προτέρας δὲ κεραμεικῆς οὔσης καὶ ἑτέρου γείτονος ἄλλην βουλομένου πρὸς αὐτὴν κατασκευάσαι, τῆς τοῦ γείτονος παλαιᾶς καλυβώσεως, χρὴ αὐτὸν τὸν κατασκευάζοντα, εἰ μὲν ἀνατολικωτέρα ἢ βορειοτέρα εἴη ἡ καλύβωσις, ἀφιστᾶν τοὺς φούρνους πήχεις δεκαπέντε εἰ δὲ δυτικωτέρα ἢ νοτιωτέρα εἴη τῶν μελλόντων γίνεσθαι φούρνων [4] ἡ καλύβωσις, πήχεις τριάκοντα. Δήλη [5] δὲ ἡ αἰτία ἀπὸ τῆς ῥηθείσης περὶ πριβάτων. Τὰ αὐτὰ δὲ φυλαχθήτωσαν μέτρα τοῖς ἀνέμοις, καὶ ἐπὶ τῶν ἁλώνων [6].

Περὶ ὑαλλουργῶν καὶ τῶν ὁμοίων [7].*

Ὑαλλουργοὺς [8] καὶ σιδηρουργοὺς τοὺς ἐργαζομένους τὰς ἀξίνας καὶ τὰς ἅμας καὶ τὰ τοιαῦτα μεγάλα ὄργανα καὶ ἀνδριαντοπλάστας, οὐ χρὴ ἐν αὐταῖς ταῖς πόλεσι τὰ τοιαῦτα ἐργάζεσθαι· εἰ δὲ ἀνάγκη τις γένηται τούτους κατοικεῖν τὰς πόλεις καὶ τὰς τούτων ἐργασίας ἐν αὐταῖς γίνεσθαι, εἰς τοὺς ἀπῳκισμένους καὶ ἰδιάζοντας τῶν πόλεων τόπους, δεῖ [9] ταύτας ἐργάζεσθαι· πολὺς γὰρ ὁ ἀπὸ τοῦ πυρὸς τούτων κίνδυνος τοῖς οἰκήμασι, καὶ τοῖς σώμασι, συνεχὴς λοιμὸς γίνεται.

*Περὶ ἐλαιοποιῶν τῶν λεγομένων τζιμυλαρίων ἢ ἀμυδαρίων καὶ καπήλων** [10].*

Ἡ τῶν ἀμμυδαρίων, καὶ ἡ τῶν καπήλων τέχνη, οὐ μόνον τὴν ἀπὸ τοῦ πυρὸς ἔχει λύμην, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἐλαίου ἀτμὶς βλάβην ἐπάγει τοῖς

[1] Α: *πρὸς αὐτὸν τὸν φ.*
[2] Α: δυσικώτερος.
[3] Α: *τό*.
[4] Α: *φούρνων γίνεσθαι*.
[5] Παρ' Α λείπει ὁλόκληρος ἡ πρότασις: *Δήλη... πριβάτων*.
[6] Α: *ἁλωνίων*.
* 'Αρμ. 2. 4. 19.
[7] Α: *Περὶ ὑελουργῶν καὶ σιδηρουργῶν*.
[8] Α: *Ὑελουργούς*.
[9] Α: *δεῖν*.
** 'Αρμ. 2. 4. 20.
[10] Α: *Περὶ ἀμμυδαρίων καὶ καπηλειῶν*.

σώμασιν· ὅθεν χρὴ μὴ ὑποκεῖσθαι τούτους ἀλλοτρίαις οἰκίαις. Ἐν πόλει δὲ φημὶ ἵνα μὴ [ἡ] ἀπὸ τούτων ἀτμὶς ταῖς ἐπικειμέναις προσβάλλουσα οἰκίαις, τὰς εἰρημένας [1] βλάβας τοῖς ἐνοικοῦσι παρέχῃ· καὶ τῶν παρ' ἑκάτερα δὲ παρακειμένων, χρὴ ἀφιστάναι τὰς τούτων θύρας, πήχεις τρεῖς καὶ τρίτον.

Περὶ κατοπτείας *.

Τινὲς τῶν νῦν [2] φιλοπραγμόνων καὶ φθονερῶν κωλύειν ἐπιχειροῦσι τοὺς οἴκους κατασκευάζοντας καὶ μέλλοντας κατοπτείαν ἀπὸ τούτου ποιεῖσθαι τοῖς γείτοσιν. Οὔτε [3] μὴν ἀπὸ τῶν παλαιῶν οἰκημάτων ὁρῶμεν ὡς οἱ παλαιοὶ ταύτην ἀδικίαν ἐλογίζοντο· βλέπομεν γὰρ πάσας σχεδὸν εἰπεῖν τὰς οἰκίας, ἀλλήλας κατοπτευούσας, καὶ οὐδὲ εἷς φθόνος τοὺς παλαιοὺς κατεῖχεν· ὅθεν καὶ ἡμεῖς τὴν τῆς κατοπτείας οὐ λογιζόμεθα βλάβην· ἕκαστος οὖν τῶν νομιζόντων ταύτην βλάβην εἶναι, συγχωρείτω μὲν τῷ κτίζοντι, αὐτὸς δὲ τὰ ἑαυτοῦ ἀσφαλιζέτω οἰκήματα καὶ ἀθέατα φυλαττέτω, εἴτε διὰ τῶν ἀνοικτῶν καλουμένων καγγέλων, εἴτε διὰ τῶν συρτῶν, ἢ ὡσὰν αὐτὸς βουληθείη. Οὐ γὰρ δίκαιον δι' ἑτέρου βλάβην τὰ ἑαυτοῦ [4] ἀσφαλίζεσθαι.

Περὶ ἀπόψεως ὀρέων καὶ θαλάσσης ** [5].

Τὴν ἐπὶ τὰ ὄρη ἄποψιν, οὐ δύναταί τις κωλύειν· ὡς εἶπεν ὁ Παπιανὸς ἐν τῷ γ´ βιβλίῳ τῶν κοιαιστιώνων, ἐν τῇ τελευταίᾳ τοῦ τίτλου κοιαιστιῶνι. Ἡ δὲ διάταξις Ζήνωνος ἔχει ὅτι [6] ἑκατὸν πόδας ἐὰν [7] ἀπέχῃ ὁ γείτων, οὐ κωλύεται, βουλόμενος οἰκοδομεῖν, διὰ τὸ ἀφαιρεῖσθαι τὴν ἄποψιν τὴν ἐπὶ τὴν [8] θάλασσαν. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ ὄρους ἕλκειν δυνάμεθα, ἐπειδὴ τερπνότης ἐστὶν [9] ἡ θέα τοῦ ὄρους ὥσπερ τῆς θαλάσσης. Καὶ ἀπὸ τῶν ὁμοίων τὰ ὅμοια τέμνειν δεῖ. Καὶ ταῦτα μὲν πάντα ὑπομνήσεως ἕνεκα συνῆκται. Εἰ δέ τι παρεμπέσοι παρὰ τὰ εἰρημένα, ἀπὸ τῶν ὁμοίων τὰ ὅμοια σκοπεῖν. Βλάβας μέντοι ὡμολογημένας, καὶ μὴ κατὰ φθόνον μεμηχανημένας δεῖ ἀναιρεῖν σκοποῦντας, καθὼς ἐν προοιμίῳ εἴρηται [10] εἰ [δι'] αὐτὸ βλάπτεταί τι τὸ δι' ἐναντίας μέρος, καὶ οὕτω κριθήσεται ταῦτα παρὰ [11] ἀνθρώποις.

---

[1] N: *ἐρριμένας*. * Ἀρμ. 2. 4. 50.
[2] Παρ' A λείπει τὸ: *νῦν*.
[3] Παρ' A προστίθεται: *τοῖς νόμοις εἴρηται οὔτε*.
[4] Παρ' A προστίθεται: *τινά*. ** Ἀρμ. 2. 4. 51.
[5] A: *Περὶ ἀπόψεως ὄρων*.
[6] Παρ' A προστίθεται: *ἐάν*.
[7] Παρ' A λείπει τό: *ἐάν*.
[8] Παρ' A λείπει τό: *τήν*.
[9] N: *τερπνή τις ἐστὶν* A: *τερπνή τις*.
[10] Παρ' A λείπει ἡ πρότασις: *καθὼς ἐν προοιμίῳ εἴρηται*.
[11] A: τοῖς.

Περὶ ἀπόψεως * [1].

Ἡ ὁρατικὴ δύναμις, πασῶν τῶν αἰσθήσεων ὀξυτάτη οὖσα, ἀπὸ πλείστου διαστήματος τὴν ἐνέργειαν ἔχει· ὅθεν οὐ χρὴ ἁπλῶς οὐδὲ ὡς ἔτυχε περὶ ταύτης ἀποφαίνεσθαι, ἀλλ' ἐνθέντας μέτρα τούτοις στοιχεῖν. Φασὶ μὲν γὰρ νόμους τρεῖς εἶναι ἀπόψεων [2], θαλάσσης, κήπων, γραφῆς δημοσίας. Ταύτας [3] δὲ ἀορίστως τιθέντες ἀμφιβολίας [4] τοῖς κτίζουσι τίκτουσιν.

Ὁρᾶται μὲν γὰρ ἡ [5] θάλασσα ἀπὸ μιλίων πολλάκις τεσσαράκοντα καὶ περαιτέρω· ὁρᾶται δὲ καὶ κῆπος, καὶ φυτά, καὶ ἄλση, ἀπὸ μιλίων εἴκοσιν, ὁρᾶται δὲ καὶ δημοσία γραφή, ἀπὸ πήχεων οὐχ ἧττον διακοσίων, καὶ εἰ ταύταις ἐστοιχοῦμεν ταῖς ἀπόψεσιν, οὐκ ἂν οἰκία ἢ κώμη ἢ πόλις ἐκτίζετο. Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλαι ἀπόψεις, οὐ κατ' εὐθεῖαν ὁρῶσαι, ἀλλὰ πλάγιαι καὶ βεβιασμέναι, καὶ ταύτας ἀπόψεις οὐ φημί. Χρὴ οὖν τὸν θαλάσσης ἄποψιν [6] ἐν τῷ οἰκοδομεῖν ἐπιπροσθοῦντα, κατ' εὐθεῖαν οὖσαν [7] καὶ μὴ πλαγίαν ἔχουσαν [8] τὴν θέσιν, ἀφεστᾶναι τοῦ τὴν ἄποψιν κατ' εὐθεῖαν ἔχοντος καὶ μὴ πλαγίαν καὶ βεβιασμένην. Εἰ μὲν ὁρᾷ λιμένα ἢ [9] αἰγιαλὸν κἂν ἁπλῶς τῇ πόλει ἢ τῇ κώμῃ [10], ἢ στάσεις [11] πλοίων τέλειον μὴ ἐχούσῃ λιμένα, τὸ παράπαν μὴ κωλύειν, μήτε ἀφαιρεῖν τὴν τοιαύτην ἄποψιν· ἱκανὴ γὰρ ἡ ἀπὸ τούτων ψυχαγωγία τοῖς ὁρῶσιν. Εἰ δὲ ἀπωτέρω καὶ πελάγη ὁρᾷ, ταύτην οὐδεμίαν λογιζόμεθα ἄποψιν. Καθὼς γὰρ εἴρηται καὶ ἀπὸ τεσσαράκοντα μιλίων τὸ τῆς θαλάσσης ὁρᾶται μέγεθος, καὶ οὐ δίκαιον ἀπὸ τοσούτου ἐμποδίζεσθαι τοὺς οἰκοδομεῖν ἐθέλοντας διαστήματος.

ΔΗΜ. ΓΚΙΝΗΣ

---

* Ἀρμ. 2, 4. 47.
[1] A: *Περὶ ἀπόψεως θαλάσσης*.
[2] A: *ἀπόψεως*.
[3] A ἀντί: *ταύτας* ἔχει: *πάντας*.
[4] Παρ' A λείπει: *ἀμφιβολίας*.
[5] Παρὰ N λείπει τό: *ἡ*.
[6] A: *ἀπόψει*.
[7] A: *οὔσῃ*.
[8] A: *ἐχούσῃ*.
[9] A ἀντὶ: *ἢ* ἔχει: *καί*.
[10] A: *τῇ κώμῃ ἢ πόλει*.
[11] A: *στάσει*, ὅπερ ὀρθότερον.

ΑΝΕΚΔΟΤΟΝ ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΙΕΡΕΜΙΟΥ ΤΟΥ Α΄ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΤΗΣ ΚΟΡΑΚΟΝΗΣΙΑΣ

Ἐκδίδομεν κατωτέρω ἀνέκδοτον, καθ' ὅσον τοὐλάχιστον γνωρίζομεν, πατριαρχικὸν γράμμα ἀναφερόμενον εἰς τὴν μονὴν τῆς Θεοτόκου τῆς Κορακονησίας ἐν τῷ Ἀμβρακικῷ κόλπῳ καὶ ἀποκείμενον ἐν τοῖς Γενικοῖς Ἀρχείοις τοῦ Κράτους (ἀριθμ. Γενικοῦ Εὑρετηρίου 253). Τὸ γράμμα τοῦτο ἀπελύθη ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου κατὰ μῆνα Ἰούλιον καὶ ἰνδικτιῶνα τρίτην. Κατὰ τὰς χρονικὰς περιόδους, κατὰ τὰς ὁποίας οἱ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο φερόμενοι δύο πατριάρχαι τοῦ ΙϚ΄ αἰῶνος ἐκυβέρνησαν τὴν Ἐκκλησίαν, τέσσαρα ἔτη συμπίπτουν πρὸς τὴν τρίτην ἰνδικτιῶνα. Εἶναι δὲ ταῦτα τὰ 1530 καὶ 1545 τῆς πατριαρχείας Ἱερεμίου τοῦ Α΄ καὶ τὰ 1575 καὶ 1590 τῆς πατριαρχείας Ἱερεμίου τοῦ Β΄. Ἐν τῷ ἐκδιδομένῳ γράμματι ἀναφέρεται «ὁ πρῴην Ἰωαννίνων κὺρ Γεννάδιος» καὶ ἡ μνεία αὕτη θὰ ἔλυε κατὰ τρόπον ὁριστικὸν τὸ πρόβλημα τῆς χρονολογήσεως τοῦ ἐγγράφου. Ἀτυχῶς ὁ μητροπολίτης Γεννάδιος εἶναι ἄγνωστος καὶ δὲν ἀναφέρεται εἰς τὰς νεωτάτας ἐργασίας περὶ τῆς ἐκκλησίας Ἰωαννίνων[1]. Ἐν τούτοις λόγοι κυρίως τεχνικοὶ καὶ παλαιογραφικοί, ἰδίᾳ ἡ ἐξέτασις τῆς διὰ τοῦ μηνὸς καὶ τῆς ἰνδικτιῶνος ὑποσημάνσεως (μηνολογίου), ἡ ὁποία ἐγράφετο διὰ χειρὸς αὐτοῦ τούτου τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὴν ὁποίαν παρεβάλομεν πρὸς ἄλλας τῶν δύο τούτων πατριαρχῶν, πείθουν ἡμᾶς ὅτι τὸ ἡμέτερον ἔγγραφον ἐξεδόθη ἐπὶ τῆς πατριαρχείας Ἱερεμίου τοῦ Α΄ καὶ δὴ κατὰ μῆνα Ἰούλιον τοῦ ἔτους 1530.

Τὴν ἐκδοχὴν ταύτην καθιστᾷ ἔτι πιθανωτέραν τὸ γεγονὸς ὅτι, ὡς ἐξάγεται ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Παρηγορήτισσας τῆς Ἄρτης[2], ὁ πατριάρχης Ἱερε-

[1] Βλ. κυρίως Μητροπολίτου Παραμυθίας καὶ Πάργης Ἀθηναγόρα, Ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἰωαννίνων, Ἠπειρωτικὰ Χρονικά, τόμ. 3 (1928), σελ. 3-49. Εὐ. Σαβράμη, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῶν Ἰωαννίνων, αὐτόθι, τόμ. 7 (1932), σελ. 157-172. Ὁ σεβασμιώτατος μητροπολίτης Παραμυθίας, ἐρωτηθείς, εὐηρεστήθη νὰ μοὶ ἀνακοινώσῃ ὅτι εἰς μεταγενεστέρας ἐρεύνας δὲν συνήντησε μητροπολίτην Ἰωαννίνων Γεννάδιον.

[2] Ἀ. Ὀρλάνδου, Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἄρτης, Ἀρχ. Δελτίον, τόμ. 5 (1919), σελ. 82: *«ἦλθεν ἐνταῦθα ὁ παναγιώτατος πατριάρχης κῦρ Ἱερεμίας τὸ ,ζλη΄ ἔτει μηνὸς Ἰουλλίου καὶ ἐποίησεν ἁγιασμόν»*.

μίας ἐπεσκέφθη κατὰ μῆνα ἀκριβῶς Ἰούλιον τοῦ 1530 τὴν ἠπειρωτικὴν πόλιν. Εἶναι δὲ προφανὲς ὅτι τὸ ἡμέτερον γράμμα ἐξεδόθη ἐν Ἄρτῃ διαρκοῦντος τοῦ ταξειδίου τοῦ πατριάρχου.

Ἡ μονὴ τῆς Θεοτόκου, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναφέρεται τὸ ἡμέτερον ἔγγραφον, κεῖται ἐπὶ τῆς *«χερσονιζούσης νήσου»* Κορακονησίας ἢ Κορωνησίας ἐν τῷ Ἀμβρακικῷ κόλπῳ[1]. Κατά τινα παράδοσιν, ἐκτίσθη μεσοῦντος τοῦ Ζ΄ αἰῶνος[2]. Πρόκειται ὅμως περὶ ἁπλῆς παραδόσεως, μὴ ἐπικυρουμένης ὑπὸ γραπτῶν μαρτυριῶν. Εἶναι ἐν τούτοις βέβαιον ὅτι ἡ μονὴ εἶναι ἀρχαιοτάτη, ἀφοῦ ἤνθει κατὰ τέλη τοῦ ΙΒ΄ αἰῶνος. Ἡ ἀρχαιοτέρα γνωστὴ εἰς ἡμᾶς μνεία εὕρηται ἐν βιβλιογραφικῷ σημειώματι τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 20 χειρογράφου κώδικος τῆς μονῆς τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου, ἔνθα ἀναφέρεται ὁ καθηγούμενος Μελέτιος ὁ ἱερομόναχος. Ἔχει δὲ τὸ ἐν λόγῳ βιβλιογραφικὸν σημείωμα ὡς ἑξῆς: *«ἡ παροῦσα βίβλος τῆς μονῆς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Κορακονησίας»*. Καί: *«Ἐπληρώθη ἡ παροῦσα βίβλος τῆς μονῆς τῆς ἁγίας Θεοτόκου τῆς Κορακονησίας, ἐν μηνὶ Αὐγούστῳ β΄, ἡμέρᾳ β΄, ἰνδικτιῶνος α΄ ἔτους ,ςψα΄ [=1193]»*[3].

Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ ἔτους 1436 ἐπεσκέφθη τὸ μοναστήριον ὁ Ἰταλὸς ἀρχαιολόγος καὶ περιηγητὴς Κυριακὸς ὁ ἐξ Ἀγκῶνος, ὁ ὁποῖος ἐσημείωσε τὰ ἑξῆς: «Nos vero iussu principum quom ad pridie idus Septembr. ad piscosum exiguum Heronesum quem prope Arachthei fluminis ostia Καρακονήσιον vocitant, allaberemur inibi postquam per noctem membra quievimus sopnosque per littora culices inter infestos carpitantes. Venereo divo albescente die ad sacrum et conspicuum beatæ Virginis sacellum quod plerique graeca religione monachi colunt, sacris de more principibus coram exactis breve hoc marmoreum ad pavimentum epigramma antiquis et atticis quoque litteris Karolo ipso indicante rege comperimus Κλαυδία Βερονίκη sic sonant latine: Claudia Veronice annorum XXIIII salve»[4].

Ἐν βιβλιογραφικῷ σημειώματι κώδικος τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν ἀναφέρεται ἡ μονὴ κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΕ΄ αἰῶνος: *«† ἐκοιμήθη δὲ καὶ ὁ τούτου* [τοῦ μητροπολίτου Ναυπάκτου] *ὑποτακτικὸς καὶ ἡγούμενος τῆς Θεοτόκου*

[1] Σεραφεὶμ τοῦ Βυζαντίου, Δοκίμιον ἱστορικῆς τινος περιλήψεως τῆς ποτε ἀρχαίας καὶ ἐγκρίτου Ἠπειρωτικῆς πόλεως Ἄρτης καὶ τῆς ὡσαύτως νεωτέρας πόλεως Πρεβέζης, (Ἀθῆναι, 1884), σελ. 170.

[2] Αὐτόθι.

[3] Ν. Ἀ. Βέη, Verzeichnis der griechischen Handschriften des Peloponnesischen Klosters Mega Spilaeon, (Λειψία, 1915), σελ. 21-22. Σημειωτέον ὅτι τὸ ἔτος 1193 ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ἑνδεκάτην καὶ οὐχὶ πρὸς τὴν πρώτην ἰνδικτιῶνα.

[4] E. Ziebarth, Κυριακὸς ὁ ἐξ Ἀγκῶνος ἐν Ἠπείρῳ, Ἠπειρωτικὰ Χρονικά, τόμ. Α΄ (1926), σελ. 116. Ἐτηρήθη ἡ ὀρθογραφία τῆς ἐκδόσεως.

τῆς Κορακωνησίας καὶ πατὴρ ἡμῶν κῦρις Γερόντιος μηνὶ Ἰουλίω ἐνδεκάτη τοῦ ͵ϛϠξε΄ [1457] *ἔτους τῆς νῦν τρεχούσης ἰνδικτιῶνος ι΄...»* [1]. Ὀλίγα ἔτη βραδύτερον γίνεται μνεία τῆς μονῆς ἐν τῷ κατὰ τὸ ἔτος 1521 γραφέντι *Χρονικῷ τῶν Μετεώρων*. Κατὰ τὰ ἔτη 1481-1482 Γαλακτίων τις «διὰ χρημάτων ἐπισπάσας ἑαυτῷ τὸ τῆς ἡγουμενείας ὄνομα ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς ἄρχουσι, πάντα διέφθειρεν ὑπὸ ἰδιογνωμίας τὰ τῆς μονῆς τοῦ Μετεώρου» [2]. Οὗτος, ἐξωσθεὶς ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Λαρίσσης Διονυσίου καὶ τοῦ πατριάρχου Νήφωνος καὶ ἀποθανών, «ὥσπερ νῦν [=1521] ὁρᾶται τυμπανιαῖος, φρικτὸν θέαμα, ἐν τοῖς τόποις τῆς Ἄρτης, εἰς τὸ Καρακονήσιν» [3]. Ἕτερον βιβλιογραφικὸν σημείωμα Ἀθηναϊκοῦ κώδικος ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὸ μοναστήριον τῆς Καρακονησίας. «*Ἐν ἔτει ἀπὸ Χριστοῦ ͵αχο΄* [1670]. λέγει τοῦτο, *τὸν μῆναν τὸν Ὀκτώβριον ἦλθεν ὁ Εὐγένιος ἱερομόναχος ἀπὸ τοὺς Κωστακέους εἰς τὸ μοναστήριον εἰς τὴν Καρακονησαῖαν καὶ ἀνήγειρεν αὐτήν, καὶ ἔκτισε τὰ κελλία καὶ ἐσυμμάζωξε μοναχοὺς καὶ ἱερομονάχους· τὸ αὐτὸ ἔτος ἔκαμε καὶ τὴν Φανερομένην μετόχιον εἰς τὸ μοναστήριον ὁποῦ κεῖται ἄνωθεν τοῦ Ὀφρυνί...ους»* [4].

Ἀναγράφομεν ἀνωτέρω τὰς γνωστὰς εἰς ἡμᾶς περὶ τῆς μονῆς μνείας, χωρὶς νὰ νομίζωμεν ὅτι παρέχομεν πλήρη τὴν ἱστορίαν αὐτῆς.

Τὸ κατωτέρω ἐκδιδόμενον γράμμα τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου, σῳζόμενον ἐν πρωτοτύπῳ, ἔχει γραφῆ ἐπὶ χάρτου διαστάσεων 0,30×0,31 τοῦ μέτρου· αἱ διαστάσεις τοῦ γεγραμμένου μέρους (ἄνευ τοῦ μηνολογίου) εἶναι 0,125×0,24 μ. Ἀπευθύνεται δὲ πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Βονδίτζης (Βονίτσης), τοὺς κληρικοὺς καὶ τοὺς προύχοντας τῆς αὐτῆς ἐπισκοπικῆς περιφερείας.

† Ἱερεμί(ας) ἐλέῳ Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως
Νέ(ας) Ῥώμης κ(αὶ) οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχ(ης).

† Θεοφιλέστατε ἐπίσ[κ]οπε Βονδίτζης, καὶ ἐντιμότ(α)τ(οι) κληρικοὶ καὶ οἱ καλλιστεύοντες ἐν αὐτῇ χριστιανοί. χάρις εἴη ὑμῖν / ἅπασι καὶ εἰρήνη ἀπὸ [Θεοῦ π]αντοκράτορος. γνωστὸν ἔστω ὑμῖν, πῶς ὁ πρώην Ἰωαννίν(ων) κῦρ Γεννάδ(ιος) μετὰ τῶν ἐν τῇ / θεῖα καὶ σεβασμία μ[ονῇ] τῆς Παναγίας μου

[1] Ἰ. Σακκελίωνος, Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, (Ἀθῆναι, 1892), σελ. 36. Πρβλ. Σπ. Λάμπρου, Νέος Ἑλληνομνήμων, τόμ. 7 (1910), σελ. 156. Καὶ ἐδῶ ἡ ἰνδικτιὼν δὲν ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ἔτος, τὸ ὁποῖον συμπίπτει πρὸς τὴν πέμπτην ἰνδικτιῶνα.

[2] Σύγγραμμα Ἱστορικόν, παρὰ L. Heuzey-H. Daumet, Mission archéologique de Macédoine, (Παρίσιοι, 1876), σελ. 443. Πρβλ. Ἰ. Βογιατζίδου, Τὸ Χρονικὸν τῶν Μετεώρων, Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τόμ. 2 (1925), σελ. 182.

[3] Heuzey-Daumet, Αὐτόθι.

[4] Ἰ. Σακκελίων, Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 37.

τῆς ἐν τῇ Καρακονησία, διακειμέν(ων) μοναχῶν, ἀνέφερον εἰς τὴν ἡμῶν / μετριότ(η)τ(α), ὅτι αὐτόθι ἔχοντες χελοκοφινοβίβαρα [ἔκ]παλαι, ἐξ ὧν ἔχωσι μικρὰν ἀπόλαυσιν, τινὲς ἐκ τῶν αὐτόθι / τάχα χριστιανοὶ ἀντὶ συνδρομῆς καὶ βοηθεί(ας) ὡς ὄφειλον ποιεῖν εἰς τὸ μοναστήριον, διὰ ψυχικὴν αὐτῶν σ(ωτη)ρίαν, / ἐπαπειλῶνται καὶ λέγωσι δοῦναι δι' αὐτὰ τέλος αὐθεντικόν, καὶ ἀποσπᾶσαι καὶ ἐκβαλεῖν αὐτά, ἀπὸ τῆς ἱερᾶς / αὐτῶν μονῆς, διατοῦτο γράφομ(εν) καὶ ἀποφαινόμεθα πρὸς αὐτούς, ἵνα κἂν ὁποῖοι εἰσὶν ἱερωμένοι ἢ λαϊκοί, / ἀπέχωσιν ἀπὸ τῶν αὐτῶν βιβαρί(ων) τῆς μονῆς καὶ μεταβληθῶσι ἀπὸ τῆς τοιαύτης πονηρᾶς καὶ κακίστης βουλῆς / καὶ μηδ' ὅλως φαίνωνται ἐναντίοι τοῦ μοναστηρίου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ μοναχῶν, ἀλλὰ μᾶλλον συντρέχωσι καὶ βοηθῶσι / καὶ ὑπερασπιῶν[ται] αὐτό. εἰ δὲ καὶ ἔτι φανῶσιν ἐνάντιοι αὐτοῦ καὶ φανερῶς ἢ κρυφίως κινηθῶσι καὶ θελή/σωσι βλάβην προξενῖσαι αὐτό, καὶ δοῦναι τέλος εἰς τὸ ἀποσπᾶσαι τὰ βιβάρια ἐξ αὐτοῦ, ἔχει αὐτοὺς ἀφωρισμένους / ἡ μετριότης ἡμῶν, καὶ κατηραμένους καὶ ἀσυγχώρητους κ(αὶ) μετὰ τῶν [1] *αὐτῶν θάνατον ἀσυγχωρήτους καὶ ἀδιαλύτους. / οὕτως ἐν ἁγίω παρακελευόμεθα πν(εύματ)ι. τούτου οὖν ἕνεκα ἐγράφη πρὸς ὑμᾶς καὶ ἡ παροῦσα γραφὴ τ(ῆς) ἡμῶν μετριότ(η)τ(ος):—*

Μηνὶ Ἰουλλ(ίῳ) Ἰν(δικτιῶν)ος Γης †.

Διὰ τοῦ γράμματος τούτου ὁ Πατριάρχης, τῇ αἰτήσει τοῦ πρῴην μητροπολίτου Ἰωαννίνων καὶ τῶν ἐν τῇ μονῇ τῆς Κορακονησίας συνασκουμένων μοναχῶν, προτρέπει, ἐπὶ ἀπειλῇ ἀφορισμοῦ, τοὺς ἐν Βονίτσῃ χριστιανοὺς νὰ παύσουν παρενοχλοῦντες τοὺς εἰρημένους μοναχούς, παρὰ τῶν ὁποίων ἀπαιτοῦν *αὐθεντικὸν τέλος* διὰ τὰ ὑπ' αὐτῶν κατεχόμενα *χελοκοφινοβίβαρα*.

Τὸ κείμενον τοῦ ἐγγράφου εἶναι ἀρκετὰ σαφές, ὥστε νὰ μὴ χρειάζεται ἰδιαιτέραν ἑρμηνείαν. Ἐπὶ δύο μόνον σημείων ἐπιθυμοῦμεν νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου. Καὶ πρῶτον δέον νὰ γίνῃ λόγος περὶ τοῦ ὅρου *χελοκοβινοβίβαρα*. Ἡ λέξις, ἡ ὁποία δὲν ἀναγράφεται εἰς τὰ λεξικὰ τῆς μέσης καὶ νεωτέρας ἑλληνικῆς, εἶναι προφανῶς σύνθετος ἐκ τοῦ *χέλυ* [2], *κόφινος* καὶ *βιβάριον*, δηλοῖ δὲ εἶδος *βιβαρίων*. Πρόκειται περὶ ἰχθυοτροφείων εἰδικὴν ἐχόντων τὴν κατασκευήν. Τοιαῦτα βιβάρια συνετήρουν πλεῖσται μοναί, αἱ ὁποῖαι ἐπετύγχανον δι' αὐτὰ παρὰ τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων φορολογικὴν ἀτέλειαν [3].

[1] Ὑπεράνω τῆς λέξεως ἐγράφη ὑπὸ τῆς αὐτῆς χειρός: *όν.* (=τόν).

[2] Δὲν νομίζομεν ὅτι τὸ πρῶτον σύνθετον δύναται νά ἔχῃ σχέσιν πρὸς τὴν λέξιν *χελάνδιον*.

[3] Ἐν πρακτικῷ περὶ τῆς μονῆς Λέμβων τοῦ στρατοπεδάρχου Θρᾳκησίων καὶ Φιλαδελφείας Μιχαὴλ τοῦ Φωκᾶ (1235, παρὰ Miklosich καὶ Müller, ADG, τόμ. 4, σελ. 18) ἀπαριθμοῦνται οἱ φόροι οἱ ἀπαιτούμενοι ἀπὸ τῶν βιβαρίων: «Ὡσαύτως δεφενδεύει ἡ τοιαύτη μονὴ διὰ βασιλικοῦ προσκυνητοῦ ὁρισμοῦ καὶ χρυσοβούλλου καὶ τὸ

Πρέπει ἐπίσης νὰ γίνῃ λόγος περὶ τοῦ ἐν τῷ ἐγγράφῳ ἀναφερομένου *αὐθεντικοῦ τέλους*.

Ὁ ὅρος οὗτος δύναται νὰ σημαίνῃ δύο τινά: α΄) φόρον πρὸς τὰς τουρκικὰς ἀρχὰς ἢ πρὸς τοὺς ἐνοικιαστὰς τῶν φόρων, οἱ ὁποῖοι ἠδύναντο νὰ εἶναι καὶ χριστιανοί, καὶ β΄) τέλεσμα πρὸς τοὺς ἔχοντας τὴν ἐπικυριαρχίαν καὶ δεσποτείαν τῶν ἀκτῶν ἢ τῶν λιμνῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἠσκεῖτο ὑπὸ τῶν μοναχῶν ἢ διὰ τῶν βιβαρίων ἁλιεία. Τοιαύτην περίπτωσιν τελέσματος ἀπαντῶμεν καὶ ἐν βυζαντινῷ αὐτοκρατορικῷ ἐγγράφῳ τοῦ ἔτους 1229, ἐν τῷ ὁποίῳ λέγεται: «Τὸ μέρος τῆς σεβασμίας μονῆς τῆς κατὰ τὴν Σμύρνην διακειμένης καὶ ἐπονομαζομένης τῶν Λέμβων ὑπέμνησε τὴν βασιλείαν μου, ὡς ὁ ποταμὸς Ἑρμῶν εἰσέρρει μετὰ τῶν ἄλλων καὶ εἰς τὸ βιβάριον αὐτῆς τὸ ἐπιλεγόμενον ὁ Γῦρος, καὶ διὰ τοῦτο τὰ ἐκεῖσε πάντα βιβάρια *ἐτέλουν* τῷ Καλλιγοπούλῳ, ὡς ἔχοντι εἰς πρόνοιαν τὰ δίκαια τοῦ ποταμοῦ»[1]. Ἐν δ᾽ ἑτέρῳ περὶ τῆς αὐτῆς μονῆς ἐγγράφῳ τοῦ ἔτους 1234 ἀναγινώσκομεν: «... κατεβάλλετο δὲ τὸ μέρος τῆς μονῆς πρὸς τοὺς πακτικῶς ἔχοντας τὸ τοιοῦτον βιβάριον τοῦ ποταμοῦ κατ᾽ ἔτος χάριν τῶν ἐξ ἀνέμου μέρος τι πάνυ ὀλίγον»[2].

Περὶ τῶν προσόδων, τὰς ὁποίας ἀπέφερεν εἰς τοὺς κυριάρχους ἡ ἁλιεία τοῦ Ἀμβρακικοῦ, δὲν ἔχομεν πληροφορίας. Τοὐναντίον γνωρίζομεν ὅτι ἡ *ἁλιευτικὴ πρόσοδος* δύο ἄλλων ἠπειρωτικῶν πόλεων ἦτο σημαντικωτάτη. Οἱ Βενετοὶ εἰσέπραττον ἐκ τῶν ἰχθυοτροφείων τοῦ Βουθρωτοῦ, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται καὶ ἐπὶ τῆς ἀνδηγαυικῆς κατοχῆς (piscarie vivariorum Butrontoy), 1300 δουκᾶτα κατὰ τὸ ἔτος 1516, 2500 κατὰ τὸ ἔτος 1560 καὶ 1600 ῥεάλια κατὰ τὸ ἔτος 1725[3]. Τὰ δὲ ἰχθυοτροφεῖα τῶν Ἰωαννίνων ἐμισθοῦντο ἐπὶ Ἀλῆ πασᾶ ἀντὶ δέκα πέντε χιλιάδων πιάστρων ἐτησίως[4].

ΔΙΟΝ. Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ

βιβάριον αὐτῆς ἀπό τε τοῦ βιβαροπάκτου, προσκυνητικίου, ὀψωνίου, ἐξελάσεως πλωΐμων καὶ λοιπῶν ἑτέρων συνηθειῶν τῶν ἐτησίως ἀπὸ τῶν βιβαρίων ἀπαιτουμένων». Πρβλ. αὐτόθι, σελ. 240. Τὴν μελέτην τοῦ G. Ferrari, Di alcune leggi bizantine riguardanti il littorale marino e la pesca nelle acque private, Rendiconti del R. Istituto Lombardo, 2α σειρά, τόμ. 42 (1909), σελ. 558 κέ. δὲν ἠδυνήθημεν νὰ εὕρωμεν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν Ἀθηνῶν. Π. Ζέπου, Συνταγμάτιον Νομικὸν Ἀλεξάνδρου Ἰωάννου Ὑψηλάντη Βοεβόδα, ἡγεμόνος πάσης Οὐγγροβλαχίας, (Ἀθῆναι, 1936), σελ. 58-59, ἰδίᾳ σημ. 5. Πρβλ. καὶ A. Soloviev-V. Mošin, Diplomata graeca regum et imperatorum Serviae, (Βελιγράδιον, 1936), σελ. 387-388.

[1] Miklosich καὶ Müller, Ἔνθ᾽ ἀνωτ., τόμ. 4, σελ. 239.

[2] Αὐτόθι, σελ. 243.

[3] Ἰ. Ρωμανοῦ, Περὶ Βουθρωτοῦ, Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας, τόμ. 3 (1891), σελ. 558.

[4] A. Andréadès, Ali Pacha de Tébélin économiste et financier, ἐν Revue des études grecques, τόμ. 25 (1912), σελ. 455 σημ. 4.

ΣΙΝΑΪΤΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ

I.

Προεισαγωγικά.

Εἰς τὰ πρακτικὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις συγκροτηθέντος ΙϚ΄ διεθνοῦς συνεδρίου τῶν Ἀνατολιστῶν[1] ἐδημοσιεύθη περίληψις ἀνακοινώσεώς μου, περὶ τῶν γενομένων ὑπ᾽ ἐμοῦ ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Σινᾶ παλαιογραφικῶν ἐρευνῶν κατ᾽ ἐντολὴν τῆς ἐν Μονάχῳ Βαυαρικῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν.

Τὰ ὁρισθέντα ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας ταύτης θέματα, ἅτινα ἀπετέλουν τὸν κύριον σκοπὸν τῆς ἀποστολῆς μου, ἦσαν τὰ ἑξῆς:

Α΄. Ἀντιγραφὴ τῶν σῳζομένων ἐν τῇ εἰρημένῃ Μονῇ ἱστορικῶν ἐγγράφων καὶ φωτογράφησις τῶν σπουδαιοτέρων ἐξ αὐτῶν χάριν τοῦ «Συντάγματος τῶν ἑλληνικῶν ἐγγράφων τοῦ μεσαίωνος καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων» (Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der neueren Zeit), οὗ τὴν ἔκδοσιν εἶχεν ἀναλάβει ὁ ἐν ἔτει 1901 συσταθεὶς «Διεθνὴς Σύνδεσμος τῶν Ἀκαδημιῶν» (Association internationale des Academies)[2].

Β΄. Ἀκριβὴς περιγραφὴ καὶ φωτογράφησις τῶν Σιναϊτικῶν κωδίκων, τῶν περιεχόντων ὕμνους Ρωμανοῦ τοῦ μελῳδοῦ, χάριν τῆς ἀπὸ μακροῦ προπαρασκευαζομένης ὑπὸ τοῦ περιωνύμου καθηγητοῦ καὶ ἀκαδημαϊκοῦ K. Krumbacher μεγάλης κριτικῆς ἐκδόσεως τῶν ἔργων τοῦ ἐπιφανεστάτου τῶν ἐκκλησιαστικῶν ποιητῶν.

Τὴν ἀνατεθεῖσάν μοι ἐντολὴν ταύτην ἐκπληρώσας μετὰ πάσης δυνατῆς ἀκριβείας, παρὰ τὰς παρεμβληθείσας δυσχερείας, ἀπέστειλα ἐν καιρῷ τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν μου εἰς τὴν τιμήσασάν με Ἀκαδημίαν διὰ τοῦ ἀειμνήστου διδασκάλου μου Krumbacher, ὅστις ἐν τῇ δημοσιευθείσῃ κατὰ τὸ 1906 πραγματείᾳ του «Die Photographie im Dienste der Geisteswissenschaften» μνημονεύει διὰ βραχέων τὸ ἐπιτελεσθὲν ἐν Σινᾷ ἔργον μου.

Παρὰ τὴν ἐπίμονον ἀντίδρασιν τοῦ γέροντος σκευοφύλακος, ἰσχυριζο-

---

[1] Actes du seizième congrès international des orientalistes... Athènes 1912, pag. 163-165.

[2] Αἱ πρῶται ἀκριβεῖς εἰδήσεις περὶ τῆς ἀποφασισθείσης ἐκδόσεως τοῦ μνημειώδους τούτου ἔργου διεβιβάσθησαν εἰς τὸ ἑλληνικὸν κοινὸν δι᾽ ἀνταποκρίσεώς μου ἐκ Μονάχου δημοσιευθείσης τῇ 27 Ἰουνίου 1901 εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις ἐκδιδομένην τότε ἐφημερίδα «Τὸ Ἄστυ».

μένου ὅτι πάντες οἱ πρὸ ἐμοῦ εὐρωπαῖοι ἐρευνηταὶ ἀρίστην εὕρισκον τὴν κατάστασιν τῆς βιβλιοθήκης, ἐδέησε νὰ πεισθῇ ὁ νέος τότε ἀρχιεπίσκοπος καὶ ἡγούμενος τῆς Μονῆς Πορφύριος Β΄, ὅπως μοὶ ἀναθέσῃ τὴν φροντίδα τῆς προχείρου ταξινομήσεως τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων· ὅθεν συνεκέντρωσα ταῦτα ἐν τῷ χώρῳ μιᾶς πλευρᾶς τῆς νεωτέρας αἰθούσης τῆς βιβλιοθήκης καὶ ἐτοποθέτησα κατ' αὔξοντα ἀριθμόν, ἐνῷ πρότερον ἦσαν ἀτάκτως διεσπαρμένα εἰς διαφόρους χώρους τῆς εἰρημένης αἰθούσης καὶ τοῦ παλαιοτέρου σχετικοῦ δωματίου, κείμενα φύρδην μείγδην μεταξὺ ἐντύπων βιβλίων καὶ ἀλλογλώσσων χειρογράφων (ἀραβικῶν, συριακῶν, σλαυωνικῶν, ἰβηρικῶν, κοπτικῶν κλπ.) κατὰ τρόπον τὰ μέγιστα δυσχεραίνοντα οἱανδήποτε ἐπιστημονικὴν ἔρευναν.

Ἡ δὲ πληροφορία, ἣν παρέχει διὰ τοῦ τελευταίου ἀξιολόγου ἔργου του ὁ ῥῶσος καθηγητὴς κ. Bénéchévitch [1], ὁ ἐπισκεφθεὶς τὴν ἐν λόγῳ Μονὴν τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 1907, ἤτοι δύο μόλις ἔτη μετὰ τὴν ἐν αὐτῇ ἐργασίαν μου καὶ εἶτα βραδύτερον κατ' ἐπανάληψιν, ὅτι εὗρε τὴν διάταξιν τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων *χαώδη*, ἀποδεικνύει προφανῶς, ὅτι ἡ ἐνεργηθεῖσα πρότερον ὑπ' ἐμοῦ συγκέντρωσις αὐτῶν καὶ ταξινόμησις εἶχε μικρὸν μετὰ τὴν ἀναχώρησίν μου τελείως ἀνατραπῇ διὰ λόγους, ὡς φαίνεται, σκοπιμότητος, οὓς ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς περαιτέρω ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι τοῦ βιβλίου του ἀναφέρει.

Κατὰ τὴν τακτοποίησιν τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων παρετήρησα, ὅτι ἔλειπον μέν τινες κώδικες ἐκ τῶν 1223, ὅσους ἐν τῷ καταλόγῳ του ὁ Gardthausen [2] περιγράφει, ὑπῆρχον δὲ τοὐναντίον πλεῖστα νέα χειρόγραφα μὴ περιλαμβανόμενα ἐν τῷ εἰρημένῳ καταλόγῳ καὶ ἀναβιβάζοντα τὸν ὁλικὸν ἀριθμὸν αὐτῶν εἰς 2150 περίπου. Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου προήχθην εἰς τὴν σκέψιν καὶ τὴν ἀπόφασιν νὰ ἐπιχειρήσω ἐν σπουδῇ, καθ' ὅσον ἡ ἄδεια ἀπουσίας ἐκ τῆς ἐν Ἀθήναις θέσεώς μου μετὰ μικρὸν ἔληγε, πρόχειρον ἀναγραφὴν τοῦ συνόλου τῶν χειρογράφων καὶ ἐπελήφθην ἀμέσως τῶν προκαταρκτικῶν πρὸς τοῦτο ἐργασιῶν μου. Ἀνεκοίνωσα δὲ τὴν πρόθεσίν μου ταύτην εἰς τὸν ἐπιφανῆ γάλλον ἐρευνητὴν κ. Raymond Weill, ὅστις ἐργασθεὶς ἐπὶ μακρὸν ἐν τῷ ὑπαίθρῳ τῆς Σιναϊτικῆς χερσονήσου, φιλοξενηθεὶς δ' ἐπί τινας ἡμέρας καὶ ἐν τῇ Μονῇ ἐζήτησε παρ' ἐμοῦ πληροφορίας περὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἐρευνῶν μου. Ὁ αὐτὸς ἐπιστρέψας εἶτα εἰς Παρισίους καὶ δημοσιεύσας ἐν ἔτει 1908 τὸ σπουδαῖον σύγγραμμά του «La presqu'île du Sinaï», ἀνέγραψεν ἐν σελ. 336 τὴν σχετικὴν πληροφορίαν. Ἐντεῦθεν λαβὼν ἀφορμὴν ὁ κ. Bénéchévitch ἔγραφεν ἐν τῷ ἐκδοθέντι ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τὸ 1911

[1] V. N. Bénéchévitch, Les manuscrits grecs du Mont Sinaï et le monde savant de l'Europe depuis le XXVIIe siècle jusqu'à 1927. Athènes 1937, pag. 107. (Ἔκδοσις τοῦ περιοδικοῦ «Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher» ἐν τῇ σειρᾷ Texte und Forschungen κτλ.- ἀριθμ. 21).

[2] Catalogus codicum graecorum sinaiticorum. Sripsit V. Gardthausen, Lipsiensis. Oxonii MDCCCLXXXVI (=1886).

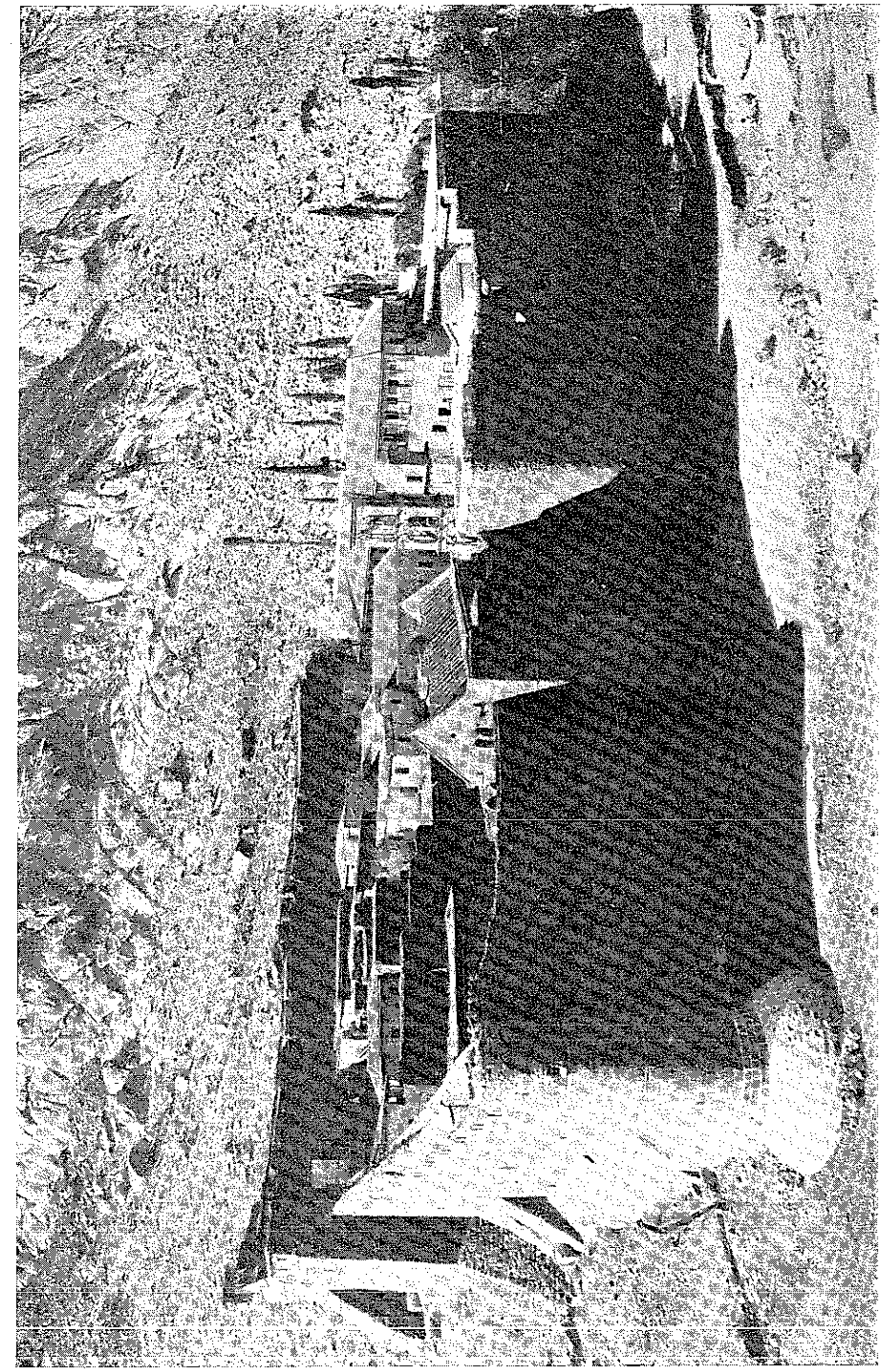

Γενικὴ φωτογραφικὴ ἀπεικόνισις τῆς Μονῆς τοῦ ὄρους Σινᾶ.

καταλόγῳ τοῦ ἀρχιμ. Πορφ. Οὐσπένσκη[1] τὴν οὐχὶ κατὰ πάντα ἀκριβῆ εἴδησιν, ὅτι ἐγὼ ἀποσταλεὶς ἐξ Ἑλλάδος ἠσχολούμην κατὰ τὸ 1905 εἰδικῶς εἰς τὴν περιγραφὴν ἐν συνόλῳ τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων τῆς Σιναϊτικῆς βιβλιοθήκης, προσθέτων ὅτι περὶ τοῦ ἀποτελέσματος τῆς ἐργασίας μου ταύτης οὐδεμίαν θετικὴν πληροφορίαν ἠδυνήθη νὰ λάβῃ. Βραδύτερον δὲ λαβὼν γνῶσιν τῆς ἀνακοινώσεώς μου εἰς τὸ IϚ΄ διεθν. συνέδρ. τῶν Ἀνατολιστῶν ἐν Ἀθήναις 1912, περὶ ἧς ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος, ἀναφέρει ἀκριβέστερον ἐν σελ. 91 τοῦ τελευταίου ἔργου του, πόθεν προῆλθε καὶ εἰς τί κυρίως ἀπέβλεπεν ἡ εἰς τὸ Σίναιον ὄρος ἀποστολή μου, προσθέτων καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ κ. R. Weill ἀναγραφεῖσαν πληροφορίαν καὶ παρατηρῶν, ὅτι λίαν συνοπτικῶς ἀνεκοίνωσα τὰ πορίσματα τῆς σχετικῆς ἐργασίας μου, χωρὶς ν᾽ ἀναφέρω τι περὶ συμπληρώσεως τοῦ καταλόγου τοῦ Gardthausen. Εἰς τὴν εὔλογον ταύτην παρατήρησιν τοῦ κ. Bénéchévitch ἀπαντῶ, ὅτι δὲν ἐτελεσφόρησεν ἡ προσπάθειά μου, ὅπως συντάξω πλήρη κατάλογον τῶν Σιναϊτικῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων, προσκρούσασα εἰς κατηγορηματικὴν ἀπαγόρευσιν πάσης σχετικῆς ἐργασίας. Διότι ὁ μὲν νέος βιβλιοθηκάριος τῆς Μονῆς, ὄργανον τυφλὸν τοῦ προμνημονευθέντος γέροντος σκευοφύλακος Πολυκάρπου τοῦ Ζακυνθίου, ἀντιληφθεὶς ὅτι προπαρεσκεύαζον τὴν σύνταξιν καταλόγου παρενέβαλεν εἰς τὴν τοιαύτην προσπάθειάν μου μυρίας ἀνυπερβλήτους δυσχερείας· ὁ δὲ ἀρχιεπίσκοπος Πορφύριος Β΄, ὅστις εἶχεν ἐκφράσει ἄλλοτε ζωηρὰν ἐπιθυμίαν πρὸς σύνταξιν πλήρους καταλόγου τῶν χειρογράφων καὶ συνίστα μοι ἐξ οἰκείας ὅλως πρωτοβουλίας δι᾽ ἐνθουσιωδῶν ἐκ Παρισίων ἐπιστολῶν του νὰ ἐπιληφθῶ τοῦ ἔργου καλούμενος ἐπὶ τούτῳ ὑπὸ τῆς Μονῆς ὡς εἰδικὸς ἐπιστήμων, ἀπήντησε τότε εἰς τὰς σχετικὰς διαμαρτυρίας μου ἀπεριφράστως, ὅτι, συμμορφούμενος πρὸς τὴν γνώμην «τῶν πατέρων»[2] ὤφειλε νά μοι ἀπαγορεύσῃ τὴν σύνταξιν καταλόγου, διότι μόνον τῆς Σιναϊτικῆς Ἀδελφότητος μέλος ἐδικαιοῦτο κατ᾽ αὐτοὺς νὰ ἐκτελέσῃ τὸ ἔργον τοῦτο.

Ἕνεκα τῶν ἀνωτέρω λόγων ἐματαιώθη μὲν ὁριστικῶς ἡ ὑπ᾽ ἐμοῦ σύνταξις πλήρους καταλόγου τῶν ἑλληνικῶν τοῦ Σινᾶ χειρογράφων· ἀλλὰ δὲν εἶχεν εὐτυχεστέραν ἔκβασιν καὶ δύο μετ᾽ ἐμὲ ἐπισκεφθέντων τὴν αὐτὴν Μονὴν διαπρεπῶν ἐπιστημόνων ἡ σχετικὴ προσπάθεια, ἤτοι τοῦ τε ἀειμνήστου καθηγητοῦ τοῦ ἐν Λιψίᾳ Πανεπιστημίου C. R. Gregory (ὅστις ἐξήταζε κυρίως τὰ

[1] Catalogus codicum manuscriptorum graecorum, qui in monasterio sanctae Catharinae in monte Sina asservantur. Tom. I. Codices... ab archim. Porphyrio (Uspenskio) descripti. Edidit V. Beneševič. Petropoli. 1911 (Ρωσιστί. Σελ. τοῦ προλόγου XX).

[2] Ἡ πλειὰς τῶν ζηλωτῶν Σιναϊτῶν πατέρων, τῶν παρεχόντων πολυτίμους πρὸς τὴν Μονὴν ὑπηρεσίας, παρηκολούθουν μετὰ καταφανοῦς συμπαθείας καὶ ἐκτιμήσεως τὰς ἐν Σινᾷ ἐργασίας μου· ἀλλ᾽ ὑπερίσχυεν ἀτυχῶς τότε ἡ γνώμη τῆς ὑπὸ τὸν σκευοφύλακα μειονότητος, ἐπηρεάζουσα καὶ τοῦ Πορφυρίου Β΄ τὰς σκέψεις καὶ ἀποφάσεις.

χειρόγραφα τῆς Κ. Διαθήκης) καὶ τοῦ ἐν Βρυξέλλαις καθηγητοῦ κ. Henri Grégoire, κατὰ τὴν ὁμολογίαν καὶ αὐτοῦ τοῦ κ. Bénéchévitch ἀποδίδοντος ἀορίστως τὴν ἀποτυχίαν τῶν δύο εἰρημένων καθηγητῶν εἰς «παρεξηγήσεις» (quelques malentendus ἢ différends) μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν Σιναϊτῶν πατέρων[1]. Οἱ πραγματικοὶ ὅμως λόγοι, δι᾽ οὓς ἦσαν μὲν εἰς τὴν ἰσχύουσαν μειονότητα «ἀνεπιθύμητοι» οἱ δύο εὐρωπαῖοι σοφοὶ καὶ ἐγὼ πρὸ αὐτῶν ἐπίσης, εὗρε δὲ τοὐναντίον πλήρη ἐλευθερίαν δράσεως ὁ κ. Bénéchévitch, ὡς καὶ πάντες οἱ κατὰ καιροὺς ἐπισκεφθέντες πρὸ αὐτοῦ τὴν Μονὴν ρῶσοι ἐρευνηταί, θέλουσιν ἐκτεθῆ πλατύτερον καὶ σαφέστερον προσεχῶς μετ᾽ ἐκτενοῦς βιβλιοκρισίας τοῦ τελευταίου συγγράμματος τοῦ ρώσου καθηγητοῦ.

Παρὰ τὰς ἐκτεθείσας ἀνωτέρω δυσχερείας καὶ τοὺς περιορισμοὺς τῆς ἐν Σινᾷ ἐργασίας μου, κατώρθωσα, μοχθῶν νυχθημερόν, νὰ ἐξετάσω διαφόρους κώδικας, ν᾽ ἀντιγράψω πολλὰ κείμενα καὶ νὰ λάβω πλείστας σημειώσεις καὶ φωτογραφίας. Ἐκ τοῦ συγκομισθέντος οὕτως ἀφθόνου ὑλικοῦ ἐδημοσίευσα κατὰ καιροὺς ὀλίγα τινὰ ἀνέκδοτα κείμενα καὶ σχετικὰς πληροφορίας. Ἐπειδὴ δὲ τῆς ἐν ἀρχῇ μνημονευθείσης ἀνακοινώσεώς μου συνοπτικὴ μόνον περίληψις ἐδημοσιεύθη ἄλλοτε, ἄς μοι ἐπιτραπῇ τὰ ἐν αὐτῇ ἀκροθιγῶς ἐκτεθέντα νὰ διευκρινήσω ἐνταῦθα πληρέστερον διὰ τῶν ἑπομένων.

II.

Πλήρης καὶ λεπτομερὴς περιγραφὴ τοῦ ὑπ᾽ ἀριθμ. 1719[2] *Σιναϊτικοῦ κώδικος μετὰ σημαντικῶν ἐξ αὐτοῦ ἀποσπασμάτων.*

Τὸ χειρόγραφον τοῦτο, μὴ περιλαμβανόμενον ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Gardthausen, σύγκειται ἐκ φύλλων χάρτου 93 ἐχόντων διαστάσεις $0^{\mu},18 \times 0^{\mu},125$ καὶ φέρει ἀρίθμησιν κατὰ σελίδας ἀνερχομένας ἐν ὅλῳ εἰς 186. Ἐγράφη δὲ κατὰ τὸ σωτήριον ἔτος 1782 (πρβλ. σελ. 184) ὑπὸ *Γερασίμου Πρωτοσυγκέλου Σιναΐτου τοῦ Φιλιππουπολίτου*, ὅστις ἀποσταλεὶς ὡς ἔξαρχος εἰς τὸ κατὰ τὴν περιφέρειαν Λεβαδείας μοναστήριον *τῆς Ἱερουσαλήμ*, προσφάτως ἀναγνωρισθὲν ὡς μετόχιον τῆς Μονῆς Σινᾶ, μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν χάριν ὑποθέσεων τοῦ μοναστηρίου τούτου. Τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ ἀποτελεῖται ἐκ δια-

[1] Πρβλ. τὸν ἀνωτέρω μνημονευθέντα κατάλογον τοῦ 1911 ἐν σελ. XX τοῦ προλόγου καὶ τὸ νεοφανὲς δημοσίευμά του «Les manuscrits grecs» etc., σελ. 90-91.

[2] Τὸν ἀριθμὸν τοῦτον εὗρον ἐγὼ ἐπὶ τῆς ράχεως τοῦ κώδικος ἐν ἔτει 1905, ὡς ἐδήλωσα δημοσίᾳ κατὰ τὸ 1912 (Πρβλ. Actes du seizième congrès intern. des orientalistes, pag. 164). Ἀλλ᾽ ὁ κ. Bénéchévitch (catal. codicum manuscr. graecorum qui in monte Sina asservantur. Tomi III pars I. Cod. num. 1224-2150. Petropoli 1917, pag. 317) ἀναφέρει τὸν αὐτὸν κώδικα ὑπὸ τὸν ἀριθμ. 2080 χωρὶς νὰ μνημονεύσῃ καὶ τὸν ὑπ᾽ ἐμοῦ ἀνακοινωθέντα παλαιότερον ἀριθμὸν 1719.

φόρων κειμένων, ἐμμέτρων τε καὶ πεζῶν, ἀσχέτων πρὸς ἄλληλα· ἀλλ' ἅπαντα εἶναι μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς χειρὸς προϊόντα. Τοῦτο ἀποδεικνύεται μὲν καὶ ἐκ τῆς ὁμοιότητος τῆς γραφῆς, ἀλλὰ σαφέστερον βεβαιοῦται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι εἰς τὸ τέλος τῶν πλείστων κειμένων ἢ ἐνίοτε εἰς τὴν ἀρχήν τινων ἐξ αὐτῶν ἔχει θέσει ὁ βιβλιογράφος τὴν ὑπογραφήν του εἴτε κατ' ὀνομαστικήν: *Ὡ* (ἀλλαχοῦ *Ὠ) γράψας Γεράσιμος Πρωτοσύγκελλος Σιναΐτης ὁ ἐκ Φιλιπ-⟨π⟩ουπόλεος*, εἴτε κατὰ γενικήν: *Γερασίμου Πρωτοσυγκέλλου Σιναΐτου τοῦ Φιλιπ⟨π⟩ουπολίτου*, ἐν ὅλῳ δεκάκις· καὶ ἅπαξ ἐν τῇ σελ. 31 συντετμημένως: «ΓΡϹ́Μ. ΠΡΤϹΓ́Λ. ϹΝΪ́Τ. ΦΛΠΠΛ́Τ.».

Αἱ σελίδες 1 - 24 τοῦ χειρογράφου[1] περιλαμβάνουν μετάφρασιν τοῦ ψευδεπιγράφου «Νουθετικοῦ ποιήματος» τοῦ Φωκυλίδου, τοῦ ὁποίου τὸ πρωτότυπον ἔχει πολλάκις ἐκδοθῆ, ἀποτελούμενον ἐκ στίχων ἐν ὅλῳ 230 εἰς ἡρωϊκὸν ἑξάμετρον. Ἡ μετάφρασις, ἀνέκδοτος οὖσα, ἐκτείνεται εἰς ὑπερδιπλάσιον ἀριθμὸν στίχων πολιτικῶν 15συλλάβων, προτάσσονται δ' αὐτῶν δέκα ἐγκωμιαστικοὶ «στίχοι εἰς τὸν Φωκυλίδην», δι' ὧν μεταφράζονται οἱ ἓξ ἰαμβικοὶ στίχοι τοῦ πρωτοτύπου. Ἀμέσως κατωτέρω παρατίθενται τό τε πρωτότυπον καὶ ἡ μετάφρασις τῶν ἐγκωμιαστικῶν στίχων, εἰς οὓς προστίθενται καὶ δύο 15σύλλαβοι στίχοι «*Τοῦ μεταφραστοῦ*», δι' ὧν οὗτος προσφωνεῖ τὸν Φωκυλίδην.

Στίχοι εἰς τὸν Φωκυλίδην.

Ὁ Φωκυλίδης εὐπρεπῆ ζήσας βίον,
ὡς χριστομύστης, ὡς ἀπόστολος μέγας,
ὡς ἀκροατὴς τῶν Θεοῦ θεσπισμάτων,
5 *καὶ μυσταγωγὸς τῶν ἀρίστων πρακτέων,*
εὐαγγελικῶς ταῦτα λαλεῖ καὶ γράφει
εὔχρηστα τυγχάνοντα τοῖς ἐν τῷ βίῳ.

Φωκυλίδου γνῶμαι.

Ταῦτα δίκης ὁσίοισι Θεοῦ βουλεύματα φαίνει
10 *Φωκυλίδης ἀνδρῶν ὁ σοφώτατος ὄλβια δῶρα.*
Μήτε γαμοκλοπέειν, μήτ' ἄρσενα Κύπριν ὀρίνειν·
μήτε δόλους ῥάπτειν, μήθ' αἵματι χεῖρα μιαίνειν[2].

Ἕπεται ἡ μετάφρασις τοῦ Σιναϊτικοῦ κώδικος.

[1] Οὐχὶ 1 - 63, ὡς ὁ κ. Bénéchévitch ἐν τῷ οἰκείῳ τρόπῳ γράφει.

[2] Τὰ κείμενα τῶν ἓξ ἰαμβικῶν *στίχων εἰς τὸν Φωκυλίδην* καὶ τῶν τεσσάρων πρώτων στίχων τῶν *Φωκυλίδου γνωμῶν*, ἐλήφθησαν ἐκ τῆς τετάρτης ἐκδόσεως τοῦ Th. Bergk, Poetae lyrici graeci, Lipsiae 1882.

Σελ. 1. «Φωκυλίδου ποίημα νουθετικόν[1].

Στίχοι εἰς τὸν Φωκυλίδην.

Ὁ Φωκυλίδης ποιητὴς ζωὴν καὶ πολιτείαν
ζήσας ἐνάρετον, καλὴν καὶ εὐπρεπῆ, τιμίαν·
5 *ὡς ὄντως χριστοδίδακτος, ἀπόστολος μεγάλος,*
τῶν τοῦ Κυρίου ἐντολῶν ἀκροατὴς ὡς ἄλλος.
καὶ ὡς διδάσκαλος σοφὸς πάντων τῶν ἐξαιρέτων
κατορθωμάτων, πράξεων αὐτῶν τῶν ἐναρέτων·
ἐτοῦτα εὐαγγελικῶς τὰ λέγει καὶ τὰ γράφει
10 *αὐτός, ὁποῦ ἑλληνικῶς 'γεν⟨ν⟩ήθη, ἀνετράφη·*
ὄντας πολλὰ ὠφέλιμα εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους,
διδάσκοντας τῆς ἀρετῆς τοὺς διαφόρους τρόπους.

Ἕτεροι στίχοι εἰς τὸν αὐτόν.

Ἀνθρώπων ὁ σοφώτατος ὁ Φωκυλίδης φέρνει
15 *τὰς νουθεσίας του αὐτὰς ἐδῶ καὶ παρασταίνει·*
ὄντας χαρίσματα καλά, πολύτιμά τε δῶρα,
μὲ ἱερὰς κρίσεις Θεοῦ, καθὼς φαίνονται τώρα[2].

Τοῦ μεταφραστοῦ.

Κάτων καλῶς ἐλάλησε· σὺ τώρα, Φωκυλίδη,
20 *ἐλθὲ καὶ δίδαξε ἡμᾶς τῶν ἀρετῶν τὰ εἴδη*».

Σελ. 2. Ἀρχὴ τοῦ νουθετικοῦ ποιήματος:

«*Ἄνθρωπε πρόσεχε πολλὰ ποτὲ νὰ μὴ μοιχεύσῃς,*
μήτε νὰ ἀρσενοκοιτῇς, παιδία νὰ γυρεύσῃς·
μήτε νὰ εἶσαι δόλιος, ἐπιβουλὲς νὰ κάνῃς,
μήτε τὸ χέρι σου ποτὲ στὸ αἷμα νὰ μιάνῃς»[3].

[1] Μετάφρασιν τοῦ αὐτοῦ ποιήματος περιέχουν καί τινα τῶν χειρογράφων τοῦ Ἁγίου Ὄρους κατὰ τὸν κατάλογον τοῦ Σ. Λάμπρου, ὅπου ὅμως, ἀτυχῶς, οὐδὲν δεῖγμα, ἔστω καὶ ὀλίγων λέξεων ἐκ τῆς ἀρχῆς, παρατίθεται. Διὰ τοῦτό μοι εἶναι ἄγνωστον, ἂν ὑπάρχῃ σχέσις τις μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς διὰ στίχων μεταφράσεως τοῦ Σιναϊτικοῦ κώδικος, ἢ τῆς ἐν πεζῷ λόγῳ μεταφράσεως, ἥτις συνοδεύει τὸ πρωτότυπον κείμενον εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 1131 χειρόγραφον τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος καὶ εἶναι ὅλως ἄσχετος πρὸς τὴν τοῦ Πρωτοσυγκέλλου Γερασίμου τοῦ Σιναΐτου.

[2] Διὰ τῶν τεσσάρων τούτων στίχων μεταφράζονται οἱ δύο πρῶτοι στίχοι τῶν *Φωκυλίδου γνωμῶν* κατὰ τὸν Th. Bergk.

[3] Οἱ τέσσαρες οὗτοι στίχοι τῆς μεταφράσεως ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸν 3ον καὶ 4ον στ. τοῦ πρωτοτύπου.

Γραφὴ κώδ. στίχ. 2 Φωκυλίδυν 5 ὄντος 6 ἀκροατῆς 10 ἑλληνικῶς 13 ἔτεροι 15 ἐδῶ, παραστένει 16 δώρα 20 δίδαξαι.

Σελ. 25. «Περὶ ματαιότητος τοῦ κόσμου καὶ περὶ ψυχῆς διορθώσεως»[1]. Στίχοι πολιτικοὶ ἐν ὅλῳ 22, ὧν οἱ δύο πρῶτοι ἔχουσιν οὕτω:

Καλὸς ὁ κόσμος πάγκαλ[λ]ος, ὡς ποίημα Κυρίου·
ὅμως ἐγὼ πολλὰ κακός, ὡς παγκακίστου βίου.

Ἕπονται ἐν σελ. 26-28 στίχοι ἀνομοιοκατάληκτοι 48, ἀποτελοῦντες 24 δίστιχα, ὧν τὰ ἀρχικὰ γράμματα σχηματίζουν ἀκροστιχίδα κατὰ τὴν τάξιν τοῦ ἀλφαβήτου Α-Ω[2].

Τὸ πρῶτον δίστιχον:

Ἄφες, ψυχή, τὰς ἡδονάς, τὸ τρέχειν ἐπ᾽ ἀδήλοις,
μή σε προφθάσῃ θάνατος, ἀνέτοιμον εὑρών σε.

Καὶ τὰ δύο τελευταῖα:

Ψυχή, τὸ τέλος βλέψασα, τὸν θάνατον προγνοῦσα,
τὰς ἡδονὰς κατάγνωθι, κατάλιπε καὶ σώζου.
Ὡς ἄνθος βλέπον τὴν ζωὴν ταχέως ἐξανθοῦσαν,
ὡς ὄναρ παρατρέχουσαν, φύγε τὸν πλάνον κόσμον.

Μετὰ τὸ ἀνωτέρω ἀκολουθεῖ ἕτερον ἄνευ ἀκροστιχίδος ποίημα ἐκ 53 ἐν ὅλῳ πολιτικῶν στίχων ὁμοίας φύσεως:

Πῶς κάθῃ, πῶς ἀμεριμνεῖς, πῶς ἀμελεῖς, ψυχή μου,
πῶς οὐ φροντίζεις τῶν κακῶν, ὧν ἔπραξας ἐν βίῳ;
Ψυχὴ ἀμετανόητη, οὐκ ἐνθυμεῖ τὴν κρίσιν,
οὐ μελετᾷς ἀπόκρισιν εἰς τὸν ἐκεῖθεν κόσμον;
Οὐ μεριμνᾷς τὸν θάνατον, πῶς μέλλεις ἀποθνήσκειν
καὶ πῶς ἀπὸ τοῦ σώματος ἔσχατον χωρισθῆναι;

Σελ. 30, τὸ τέλος:

Ἔκτοτ᾽ ἂν ἔλθῃ θάνατος, ψυχή, μὴ δειλιάσῃς·
ὁ θάνατος ἀνάπαυσις ὑπάρχει τοῖς δικαίοις.

[1] Τὸ χειρόγραφον ἔχει *ματαιώτιτος... διορθώσεος*. Ἐνταῦθα ἔχω νὰ παρατηρήσω, ὅτι ἔκρινα περιττὸν νὰ τηρήσω γενικῶς τὴν γραφὴν τοῦ κώδικος, σημειῶν ἑκάστοτε τὰ ὀρθογραφικὰ ἢ ἄλλα γραμματικὰ σφάλματα. Ταῦτα εἶναι ἀναρίθμητα καὶ ἡ ἀναγραφὴ αὐτῶν θὰ συνεπήγετο ἄνευ λόγου ἀποχρῶντος αὔξησιν σημαντικὴν τοῦ χώρου. Ἵνα δὲ καταδειχθῇ ἡ ἀνώμαλος σχέσις τοῦ βιβλιογράφου πρὸς τὴν γραμματικὴν καὶ τὴν ὀρθογραφίαν, ἀρκεῖ νὰ παραθέσω ἐνταῦθα τὰ ἑξῆς: *Περὶ μετανείας λόγος πάνι ὠρέως.* — *Ἕτερος λόγος ψυχοφελοῖς περὶ μετανίας καὶ ἐξομολογῆσεως.* — *Ἑρμινία πάνι ὀφέλιμος.* — *Ὁ πανικτήρμων.* — *Μετὰ ταύτα, δήνει τὸν κάνονά του.* — *Περι ἀινῶσεος τοῦ θρῶνου· καὶ τοῦ Σινὰ ὄρος.* — *Κατόλυκοι. κτλ. κτλ.*

[2] Λαμπρὰν πραγματείαν περὶ τῶν παραινετικῶν γνωμῶν κατ᾽ ἀλφάβητον ἐδημοσίευσεν ὁ διακεκριμένος φίλος καθηγητὴς τοῦ ἐν Βελιγραδίῳ Πανεπιστημίου κ. Drag. N. Anastassiévitch ἐν Μονάχῳ κατὰ τὸ ἔτος 1905 ὑπὸ τὴν ἐπιγραφήν: Die paränetischen Alphabete in der griechischen Literatur (Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde).

Σελ. 31. «Περὶ μετανοίας λόγος πάνυ ὡραῖος». Ἀρχ. *Μετανοήσατε καὶ πιστεύσατε.*

Σελ. 34. «Ἕτερος λόγος ψυχωφελὴς περὶ μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως». Ἀρχ. *Πολλάκις σᾶς ἐμίλησα* (οὕτω!), *εὐλογημένοι χριστιανοί, περὶ μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως.*

Σελ. 44. «Ἑρμηνεία περὶ ἐξομολογήσεως πάνυ ὠφέλιμος εἰς κάθε ἄν⟨θρωπ⟩ον». Ἀρχ. *Ὁ πανοικτίρμων καὶ πολυεύσπλαγχνος Θ⟨εό⟩ς.*

Σελ. 48. «Μετὰ ταῦτα ὁ πν⟨ευμ⟩ατικὸς δίνει τὸν κανόνα του καὶ τὸν διαβάζει τὴν συγχωρητικὴν εὐχή. *Ὁ Θεὸς ὁ σωτὴρ ἡμῶν, ὁ διὰ τοῦ προφήτου σου Νάθαν μετανοήσαντι τῷ Δαυεὶδ ἐπὶ τοῖς ἰδίοις πλημμελήμασιν.* Καὶ τὴν δευτέρην. *Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, υἱὲ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ποιμὴν καὶ ἀμνέ.* Καὶ τρίτη, τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, συγχωρητική. *Δέσποτα Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, ὁ Θεὸς ἡμῶν* καὶ τὰ λοιπά.

Ἔπειτα λέγει ὁ πν⟨ευμ⟩ατικὸς πρὸς τὸν ἐξομολογούμενον τὴν *νουθεσίαν ταύτην διὰ στίχων κατὰ ἀλφάβητον*».

Ἕπονται 24 μονόστιχοι γνῶμαι, ὧν τὰ ἀρχικὰ γράμματα ἀποτελοῦσιν ἀκροστιχίδα κατὰ τὴν τάξιν τοῦ ἀλφαβήτου Α-Ω.

Τὸ κείμενον τῆς νουθεσίας ταύτης εἶναι τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ ἀναφερόμενον ἐν σελ. 72 τῆς μνημονευθείσης ἀνωτέρω (σελ. 204, σημ. 2) πραγματείας τοῦ κ. Anastassiévitch, ὅπερ οὗτος χαρακτηρίζει ὡς ἀνέκδοτον, παραθέτων ἐξ αὐτοῦ μόνον τὸν πρῶτον καὶ τὸν τελευταῖον στίχον, ἔχοντας ὡς ἑξῆς:

Ἀρχή. *Ἀγάπα πρῶτον τὸν Θεόν, ἔπειτα τὸν ἐχθρόν σου.*
Τέλος. *Ὦ πρέπει δόξα καὶ τιμή. Ἀμὴν εἴπετε ὅλοι.*

Καὶ ὁ μὲν πρῶτος στίχος εἶναι ὁ αὐτὸς ἀπαραλλάκτως πρὸς τὸν τοῦ ἡμετέρου χειρογράφου, ὁ δὲ τελευταῖος ἔχει μικράν τινα παραλλαγήν.

Ἰδοὺ οἱ 24 στίχοι τῆς νουθεσίας:

Ἀγάπα πρῶτον τὸν Θεόν, ἔπειτα τὸν ἐχθρόν σου.
Βλέπε τῶν ἄλλων τὰ καλά, τὸ σφάλμα τὸ ᾽δικόν σου.
Γυναῖκα ἔχεις; τίμα την· δὲν ἔχεις; μὴ γυρέψῃς.
Δίδε καλὸν ἀντὶ κακοῦ, καὶ θέλει ἀφεντέψεις.
5 *Ἔχε διὰ χειρότερον μόνον τὸν ἑαυτόν σου.*
Ζήσεις καλῶς, ἂν τὸ κακὸ τὸ φεύγῃς ὡς κρημνόν σου.
Ἡμέρα δίχως προσευχὴν ποτὲ μή σε περάσῃ.
Θρόνος Θεοῦ θέλεις γενῇ ταπεινωθεὶς ἐν πᾶσι.
Ἴξευρε καὶ βεβαίωνε, πῶς σήμερα πεθαίνεις.
10 *Κόλακα μήτε νὰ δεχθῇς, μήτε ἐσὺ νὰ γένῃς.*
Λιμὴν νὰ εἶσαι τῶν πτωχῶν, χαρὰ τῶν θλιβομένων.
Μήτηρ, πατὴρ τῶν ὀρφανῶν, ξενοδοχειὸ τῶν ξένων.
Νὰ κοινωνᾷς δύο βολαῖς τὸν χρόνον, ἀναγκαῖον.

Ξεμολογοῦ δέκα φοραῖς ὅμως καὶ ἔτι πλέον.
15 *Ὅσο 'μπορεῖς καὶ περπατεῖς, τρέχε στὴν ἐκκλησίαν.*
Πουλήσου καὶ ἀγόρασε τὴν ἄνω βασιλείαν.
Ρῖψε τὸν πόνον τοῦ κορμιοῦ καὶ πόνει τὴν ψυχήν σου.
Σέβου τὴν πίστιν σου γερά, ἕως εἰς τὴν θανήν σου.
Τοῦ ἀφεντός μας τοῦ Χριστοῦ τὰ πάθη νὰ θυμᾶσαι.
20 *Ὕμνει καὶ δόξαζε αὐτόν, ἂν θέλῃς Χριστοῦ νἆσαι.*
Φοβοῦ δὲ καὶ ἀγάπα τον, ὡσὰν τὰ δυό σου μάτια.
Χαῖρε γιὰ τὴν ἀγάπην του, ἂν γένῃς καὶ κομμάτια.
Ψάλλε αὐτῷ βράδυ, ταχύ, καθημερνὴ καὶ σχόλη.
Ὧ πρέπει δόξα καὶ τιμή· ἀμήν, ἂς 'ποῦμεν ὅλοι.

Σελ. 50. «Ὕμνος εἰς τὴν Θεοτόκον.
⟨πρὸς τὸ⟩ Σῶσό⟨ν⟩ με ἁγνή, κυρία σωτηρίας.

Ἀρχ. *Στένω καὶ θρηνῶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς μου,*
ὡς ἁμαρτωλός, ὡς τέρψας τὸν Βελίαρ».

Δώδεκα στίχοι ἰαμβικοῦ τριμέτρου, μεθ' οὓς δύο 14σύλλαβοι καὶ εἶτα τέσσαρες 15σύλλαβοι πολιτικοί.

Σελ. 51. «Περὶ τῆς ἁγίας βάτου, ἣν εἶδεν ὁ Μωϋσῆς, ὁ ποιητὴς γράφει.

Ἕναν καιρὸ εὑρέθηκα σ' ἕνα βουνὸ ἀπάνω,
ὡσὰν τὸ ὄρος τοῦ Σινᾶ, ἔτσι τὸ παραβάνω».

Τὸ ποίημα ἀποτελεῖται ἐκ στίχων 166 πολιτικῶν ὁμοιοκαταλήκτων ἀνὰ δύο καὶ λήγει εἰς τὴν σελ. 58.

Σελ. 59. «Ὕμνος εἰς τὸν Χριστὸν καὶ εἰς τὴν Παναγίαν, πάνυ ὡραῖος.

Ἂν ἐπιβλέψῃς τὰ ἐργατά μου,
καὶ ἀποβλέψῃς τὰ σφάλματά μου,
Υἱὲ ἀνθρώπου, Θεέ, κριτά μου».

Ἐν ὅλῳ 39 τοιαῦτα τρίστιχα ὁμοιοκατάληκτα, ὧν τὸ τελευταῖον ἐν σελ. 63 ἔχει οὕτω:

Ὁπόταν ἕνας διψᾷ, σπουδάζει
ἀκαταπαύστως νὰ σὲ δοξάζῃ,
τοὺς ὕμνους τούτους νὰ τοὺς διαβάζῃ.

Ἕπονται «*Δόξα καὶ νῦν. Ἀλληλούϊα γ', τὸ κύριε ἐλέησον καὶ τέλος*».

Σελ. 64. «Τὰ θαύματα τοῦ προφήτου Μωϋσέως.

Τὸν Μωϋσῆν τὸν ἔχασα, πηγαίνω ἐρευνῶντας,
ὅπου τὸν εἶδα στὸ Σινᾶ, στὴν βάτο⟨ν⟩ ὁμιλῶντας».

Τὸ ποίημα ἀποτελούμενον ἐκ στίχων 288, λήγει εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς σελ. 77 καὶ οὐχὶ εἰς τὴν σελ. 78 ὡς ὁ κ. Bénéchévitch σημειώνει· μεθ' ὃ ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι τὰ ἑξῆς:

Ταῦτα μὲν καὶ περὶ αὐτοῦ, ἀλλ' ἂς εἰποῦμεν πάλιν
διὰ πολλὴν ἀγάπην σας καὶ ἱστορίαν ἄλλην.
Εἶπα πολλὰ καὶ σώνει·
καὶ ποῖός με γλυτώνει
ἀπὸ κατηγορίας,
ὅτι τῆς τραγῳδίας
τοὺς ὅρους δὲν ἐφύλαξα;
Καὶ ἄλλο ἀηδόνι,
τώρα καὶ χελιδόνι,
ἂς ἔλθῃ νὰ λαλήσῃ
καὶ νὰ σᾶς κελαδήσῃ
καὶ τὰ λοιπὰ τὰ ⟨ν⟩τέρτια μου.

Ἕπονται δώδεκα τοιαῦτα πεντάστιχα μέχρι τέλους τῆς σελ. 78 περὶ τῆς ἐπανόδου τοῦ ποιητοῦ εἰς Λεβάδειαν.

Σελ. 79. «Περὶ τῆς ἁγίας ἡμῶν πίστεως ⟨διάλογος⟩.

Ψυχὴ καὶ ὁ Χαρίτων.

Ψυ. *Δὲν εἶναι ἕνας ὁ Θεός;* — Χα. *Ἐγὼ ἔτζι πιστεύω.*
Ψυ. *Δὲν εἶναι τρία πρόσωπα;* — Χα. *Ἐγὼ ἔτζι λατρεύω*».

Ἐξακολουθεῖ μέχρι τέλους τῆς σελ. 85 [1] ὁ διάλογος περιλαμβάνων στίχους ἐν ὅλῳ 148.

Ἕπονται ἐν σελ. 86 - 87 στίχοι 46, ὧν οἱ δύο πρῶτοι ἔχουσιν οὕτω:

Καὶ ἔτσι πάγει λέγωντας ὁ Γλυκοκωνσταντῖνος.
καὶ νὰ καὶ ἔρχεται εὐθὺς ὁ μέγας Αὐγουστῖνος.

Μετὰ ταῦτα: «Εὐχὴ εἰς τὸν Χ⟨ριστό⟩ν.

Ἡμάρτηκά σοι, Κύριε· ὡς ὁ Δαυβεὶδ φωνάζω·
ἥμαρτον δὲ ὑπὲρ αὐτὸν ἄμετρα λογαριάζω».

Στίχοι 26 περατούμενοι εἰς τὴν σελ. 88.

Σελ. 89. «Ὕμνος εἰς τὴν Θεοτόκον.

Ἀρχινῶ, παρθένε, πάλιν δι' ἀγάπην σου πολλήν·
διὰ ἄμετρόν μου χρέος καὶ μεγάλην ὀφειλήν».

Ὁ τελευταῖος στίχος τοῦ ὕμνου ἐν σελ. 92:

Ὡς καθὼς τὴν Παναγίαν, τὴν μητέρα τῶν πιστῶν.

[1] Ἐσφαλμένως ὁ κ. Bénéchévitch γράφει 79 - 94.

Ἔπειτα μέχρι τῆς σελ. 94 ἐξιστορεῖ ὁ αὐτὸς διὰ 52 στίχων τὴν μετάβασίν του ἐκ Λεβαδείας εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπως φροντίσῃ περὶ ἐκδόσεως σουλτανικοῦ διατάγματος ἀναγνωρίζοντος τὴν προσάρτησιν τῆς ἐπὶ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Παρνασσοῦ (νῦν Κοινότ. Δαυλίδος) κειμένης μονῆς Ἱερουσαλὴμ εἰς τὴν προνομιοῦχον Μονὴν τοῦ ὄρους Σινᾶ, ὡς μετοχίου αὐτῆς. Ἄρχεται:

Σήμερον καβαλικεύω κι' ἀπ' τὴν Λειβαδειὰ εὐγαίνω
καὶ πολλὰ συλλογισμένος εἰς τὴν Πόλιν καὶ παγαίνω·

παρακαλῶντας τὸν Θεὸν νά με ἐνδυναμώσῃ
καὶ τοῦτόν μου τὸν λογισμὸν νά με τὸν στερεώσῃ.

Πηγαίνω, φθάνω τὸ λοιπὸν ἀπάνω εἰς τὴν Πόλι,
νὰ κάμω τὴν δουλε⟨ί⟩τσα μου, νὰ εὐγάλω τὸ φερμάνι·

ηὗρα καυγάδες περισσούς, 'ποὖχεν ⟨ὁ⟩ 'Αλεξανδρείας
καὶ 'μάλωνε, συγχύζονταν μ' ὅλους τοὺς Σιναΐτας.

Σελ. 95. «Ἤδη πρὸ χρόνων ἐβουλήθη ὁ μακαριώτατος πάπ⟨α⟩ς καὶ πατριάρχης ἅγιος Ἀλεξανδρείας κὺρ Κυπριανός, νὰ ἑνώσῃ τὸν θρόνον του μὲ τὸ ἱερὸν μοναστήριον τοῦ θεοβαδίστου ὄρους Σινᾶ, τρόπον τινὰ πῶς ἀφιερώνει τὸν θρόνον του εἰς τὸ Σίναιον ὄρος· καὶ ἔγραφε συνεχῶς εἰς Αἴγυπτον, πρὸς τὸν πανιερώτατον ἅγιον ἀρχιεπίσκοπον τοῦ θεοβαδίστου ὄρους Σινᾶ κὺρ Κύριλλον, περὶ τῆς τοιαύτης ἑνώσεως. Ὅθεν καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν τὸ ἐπρόβαλεν μέσα εἰς τὴν Σύναξιν τῶν πατέρων, οἱ ὁποῖοι ἀκούοντες ἕνα τοιοῦτον ἄκουσμα παράδοξον, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν παράνομον, ἔγιναν ἄλλοι ἐξ ἄλλων, ὅσον οἱ ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει ἅγιοι πατέρες, τόσον οἱ ἐν Αἰγύπτῳ, τόσον καὶ οἱ ἔξωθεν εὑρισκόμενοι πατέρες δὲν ἔστερξαν κατ' οὐδένα τρόπον νὰ γενῇ τὸ τοιοῦτον νεαφανὲς κατόρθωμα, διὰ νὰ μὴν χάσῃ τὸ ἱερὸν ἡμῶν μοναστήριον τὰ τόσα προνόμια, προσέτι καὶ τὴν ἐλευθερίαν του. Ὅθεν ἔτυχε νὰ ἀνέβῃ ὁ ἀρχιεπίσκοπος εἰς βασιλεύουσαν διὰ τινὰς ὑποθέσεις τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν μοναστηρίου, εὗρεν καὶ τὸν μακαριώτατον ἅγιον Ἀλεξανδρείας καὶ τὸν ἐφανέρωσε τὰ πάντα καταλεπτῶς καὶ ἅπασαν τὴν γνώμην τῶν πατέρων τῆς Ἱερᾶς Συνάξεως, ὅτι ἡ τοιαύτη ἕνωσις οὐκ ἀρεστὴ ἐφάνη ἅπασι τοῖς πατράσι, τοῖς τε ἄνω, τοῖς τε κάτω, καὶ τοῖς ἔξωθεν, καὶ παρακαλῶ ἂς ἡσυχάσῃ ἡ Μακαριότης Της εἰς τὸ ἑξῆς. Πλὴν ὁ Μακαριώτατος, ἀφ' οὗ ἔλαβε τοιαύτην ἀπόκρισιν παρὰ τῶν Σιναϊτῶν πατέρων, ἔγραψε τὸ παρὸν μανιφέστο, καὶ τὸ ἐμοίρασεν εἰς ὅλους, λέγω εἰς τὸν Παναγιώτατον, εἰς τοὺς ἀρχιερεῖς, εἰς τοὺς αὐθέντας, καὶ εἰς ὅλους τοὺς ἄρχοντας τοῦ Γένους ἡμῶν, διὰ νὰ βιάσωσι τοὺς Σιναΐτας οἵῳ τρόπῳ ἠμπορέσουσι, διὰ νὰ γένῃ ἡ τοιαύτη κατηραμένη ἕνωσις· πλὴν ματαίως ἐκοπίασεν.

Γερασίμου πρωτοσυγκέλλου Σιναΐτου, τοῦ Φιλιππουπολίτου».

Σελ. 97. «Μανιφέστο, ὁποῦ ἔκαμεν ὁ ἅγιος Ἀλεξανδρείας κὺρ Κυπριανός, πρὸς τὸν πατριάρχην καὶ τῆς ἁγίας Συνόδου, καὶ εἰς τοὺς αὐθέντας καὶ ἄρχοντας. Ἐν πρώτοις ἄρχεται:

Περὶ ἑνώσεως τοῦ θρόνου καὶ τοῦ Σινᾶ ὄρο⟨υ⟩ς.

Ἂν καὶ ἄλλος τινὰς καμμίαν φοράν, ὡς ὠφέλιμον καὶ πρόξενον πολλῶν ἀγαθῶν, ἐστοχάσθη τὴν ἀναγκαίαν ἕνωσιν τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου τῆς Ἀλεξανδρείας | μετὰ τοῦ ἱεροῦ μοναστηρίου τοῦ θεοβαδίστου ὄρους Σινᾶ δὲν ἠξεύρω· ὅμως ἠξεύρω ὅτι τώρα ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις, ἐν οἷς, | κρίμασιν οἷς οἶδε Κύριος, οἱ μὲν τοῦ θρόνου ἐκείνου ἐχθροί, οἱ κατόλικοι, ἐπλήθυναν καὶ ὑπερεδυνάμωσαν».

Σελ. 111. «Γράμμα ὑπεραπολογητικὸν ἀπὸ μέρους τῶν Σιναϊτῶν πατέρων.

Τὴν ὑμετέραν εὐγένειαν ἡδέως καὶ περιχαρῶς προσαγορεύομεν καὶ ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ καρδίας εὐχόμεθα.

Διὰ τοῦ παρόντος ἡμῶν εὐχετικοῦ γράμματος»...

Σελ. 125. «Ἴσον ἀπαράλλακτον τοῦ π⟨ατ⟩ριαρχικοῦ καὶ συνοδικοῦ γράμματος (Νοεμβρίου 1782).

Γαβριὴλ ἐλέῳ Θ⟨εο⟩ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης, καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.

Ὁσιώτατε ἐν ἱερομονάχοις καὶ Δικαῖε τῆς ἱερᾶς βασιλικῆς μονῆς τοῦ Θεοβαδίστου ὄρους Σινᾶ κὺρ Ἀναστάσιε».

Σελ. 129. «Εἰς τοὺς 1782: Ἀφ' οὗ τὸ ἄνωθεν μανιφέστον ἔφθασεν ἐν Αἰγύπτῳ»...

Σελ. 130. ... «ἔγνωσαν καὶ ἐξ αὐτῆς ὅ τε οἰκουμενικὸς πατριάρχης καὶ οἱ παρευρεθέντες ἅγιοι ἀρχιερεῖς, καὶ ὅλοι κοινῶς ἀπεφάσισαν νὰ καταργηθῇ αὐτὴ ἡ φήμη τῆς ἑνώσεως τοῦ θρόνου τῆς Ἀλεξανδρείας μετὰ τοῦ Σινᾶ ὄρο⟨υ⟩ς· καὶ πρὸς παρηγορίαν τοὺς ἐν Σινᾷ μονάζοντας πατέρας *(οὕτω!)* ἐδόθη ἡ παροῦσα πατριαρχικὴ καὶ συνοδικὴ ἐπιστολὴ εἰς τοὺς ἐξάρχους, νὰ σταλθῇ ἐν ταὐτῷ κάτω εἰς τὴν Σύναξιν τῶν π⟨ατέ⟩ρων πρὸς ἡσυχίαν καὶ ἀνάπαυσίν τους. Καὶ μετέπειτα ἐξεδόθη καὶ πατριαρχικὸν σιγιλλιῶδες γράμμα πρὸς σύστασιν καὶ αὐτονομίαν τοῦ μοναστηρίου καὶ ἀναίρεσιν τῆς ἑνώσεως, ὡς κάτωθεν φαίνεται· ὅπερ ἐδόθη τοῖς ἐξάρχοις καὶ ἀπεκομίσθη εἰς τὸ ἱερὸν μοναστήριον τοῦ Σινᾶ ὄρο⟨υ⟩ς.

Ὁ γράψας Γεράσιμος πρωτοσύγκελλος Σιναΐτης ἐκ Φιλίπ⟨π⟩ουπόλεως».

Σελ. 131. «Ἴσον ἀπαράλλακτον τοῦ σιγιλλιώδους.

Γαβριὴλ ἐλέῳ Θεοῦ, κτλ.

Πολλάκις δὲ καὶ τὰ καλῶς ἔχοντα καὶ παγίως ἀπ' ἀρχῆς πεπηγότα, καὶ

ἐν διαμονῇ καὶ ἑδραιότητι καὶ δυσμετακινήτῳ καταστάσει πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων διατελέσαντα» κτλ.[1].

Σελ. 141. «Ἡ κατὰ καιροὺς συμφωνία γινομένη ἐπὶ ἀναμεταξὺ νέου ἀρχιεπισκόπου καὶ τῶν πατέρων· ἐν ἔτει 1753. Κύριλλος».

Ἀρχ. *Ἡ μὲν ἀταξία συμφορῶν πολλῶν, ζημίας τε καὶ συγχύσεως πρόξενος κρίνεται.*

Σελ. 151: «Παραλαβὴ τοῦ μοναστηρίου Ἱερουσαλήμ. Τοῦτο ἐστὶ τὸ προοίμιον».

Ἀρχ. *Ἤδη πρὸ χρόνων οἱ καλόγηροι τοῦ μοναστηρίου Ἱερου | σαλὴμ ἐπονομαζομένου εἰς τὰ κατὰ τὴν Λιβαδίαν μέρη, ἐγγὺς τοῦ χωρίου Διαυλείας.*

Σελ. 155. «Ἴσον ἐστὶ τοῦ συμφωνητικοῦ γράμματος».

Ἀρχ. *Διὰ τοῦ παρόντος συμφωνητικοῦ ἀποδεικτικοῦ τε καὶ βεβαιωτικοῦ γράμματος γίνεται δῆλον, ὅτι κατὰ τοὺς 1768 οἱ π⟨ατέ⟩ρες ⟨τοῦ μοναστηρίου⟩ τῆς Ἱερουσαλὴμ ὀνομαζομένου, τοῦ ἀπὸ... κατὰ τὴν Λιβαδίαν εὑρισκομένου.*

Σελ. 159. «Ἴσον τοῦ σιγιλλιώδους γράμματος τῆς Ἱερουσαλήμ».

Ἀρχ. *Οὐ τὴν τυχοῦσαν, ἀλλὰ δὴ καὶ ἔμφρονα καὶ γενναίαν φροντίδα καὶ πρόνοιαν.*

Τελ. ἐν σελ. 165. *Ἐν ἔτει σωτηρίῳ 1781ῳ. ἐν μηνὶ Φεβρουαρίου· ἐπινεμήσεως 14ης.*

Γαβριὴ⟨λ⟩ ἐλέῳ ⟨Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος⟩ Κ/πόλεως . . ., Ἐφέσου Σαμουήλ, Νικαίας Ἄνθιμος, Ἡρακλείας Μεθόδιος, Νικομηδείας Μελέτιος, Χαλκηδόνος Παρθένιος, Δέλκων Ἀνανίας, Τουρνώβου Καλλίνικος, Δράμας Γρηγόριος, | Προύσης Ἄνθιμος».

Σελ. 166 λευκή. Σελ. 167. «Μετάφρασις τοῦ νέου φερμανίου[2] τοῦ ἀφιερωτικοῦ τοῦ μοναστηρίου τῆς Ἱερουσαλὴμ κατὰ τὴν Λειβαδείαν, κατὰ τὸ χουτζέτι[3] καὶ τὸ ἰλιάμι[4] τοῦ Καζασκέρη[5]. Ἐκ τοῦ ὀθωμανικοῦ εἰς τὸ ἁπλοῦν ῥωμαί⟨ϊ⟩κον».

---

[1] Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Π. Νεοκλέους εἰς τὸ βιβλίον του: «*Τὸ κανονικὸν δίκαιον τοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων ἐπὶ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Σινᾶ*» κτλ. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1868, σελ. 136-141.

[2] *Φερμὰν* τουρκιστὶ λέγεται τὸ αὐτοκρατορικὸν (ἢ σουλτανικὸν) διάταγμα.

[3] *Χοτζὲτ* = τεκμήριον, ἀπόδειξις καὶ κατὰ συνεκδοχὴν *τίτλος ἰδιοκτησίας*.

[4] *Ἰλὰμ* = ἀπόφασις.

[5] *Καζασκέρης*, ἐκ τοῦ *Καδῆ — ἀσκέρ*, εἶναι ὁ τίτλος ἀνωτάτου στρατιωτικοῦ δικαστοῦ μετὰ τὸν Σεΐχ-ουλ-ισλάμην. Δύο δ' ὑπῆρχον τοιοῦτοι, ὁ τῆς Ρωμυλίας (Ρούμελη) καὶ ὁ τῆς Ἀνατολῆς.

Ἀρχ. *Ὁρισμὸς βασιλικὸς προστακτικὸς καὶ δηλωτικὸς πρὸς τὸν λογιώτατον κατῆ*[1], *ἀγιάνιδες*[2] *καὶ Βοεβόδα⟨ν⟩ τῆς Λειβαδείας. Ὅτι ὁ ἐπίσκοπος καὶ οἱ καλόγεροι τοῦ τοῦρι*[3] *Σινᾶ.*

Σελ. 171. «Μετάφρασις τοῦ νέου φερμανίου τῆς Ἱερουσαλὴμ διὰ τὴν δεκα[ε]τίαν. Ἐκ τοῦ ὀθωμανικοῦ εἰς τὸ ἁπλοῦν ῥωμαί⟨ϊ⟩κον». Ἄρχεται διὰ τῶν αὐτῶν λέξεων, ὡς καὶ τὸ προηγούμενον.

Σελ. 176-179. «Ἑρμηνεία περὶ ἐξομολογήσεως πάνυ ὠφέλιμος εἰς κάθε ἄν⟨θρωπ⟩ον, εἰς κοσμικούς τε, εἰς ἱερωμένους καὶ μοναχούς· πῶς δὴ πρέπει ἐξομολογεῖσθαι κάθε ἄν⟨θρωπ⟩ον».

Σελ. 180-182. «Προσευχὴ μετὰ τὴν ἐξομολόγησιν καὶ συγχώρησιν τοῦ πν⟨ευματ⟩ικοῦ πατρός». Ἀρχ. *Ἠξεύρω, κύριέ μου.*

Σελ. 183-184. Σχέδιον διαθήκης, μεθ' ὃ ἡ σημείωσις:

«*Ἐνέτι: 1782ῳ: Δικεμβρίου 20ῃ: ἐν βασιλευοῦσι: τέλος:* | *Ὦ γράψας Γεράσιμος Πρωτοσύγκελλος Σιναΐτης ὁ ἐκ Φιλιππουπόλεος*».

Σελ. 185: «Ἑρμηνεία, πῶς δὴ πρέπει τῶν ἱερέων μνημονεύειν, | ζώντων καὶ νεκρῶν».

Σελ. 186: «Καὶ περὶ τῶν κεκοιμημένων, πῶς δὴ πρέπει μνημονεύειν». Μεθ' ὃ ἡ αὐτὴ ὡς ἄνω ὑπογραφὴ καὶ τέλος τοῦ κώδικος.

Ἑκάστου σχεδὸν κειμένου προτάσσεται ἔγχρωμον κόσμημα καὶ ἕπεται ἐν τέλει ἡ μνημονευθεῖσα πολλάκις ἀνωτέρω ὑπογραφὴ τοῦ βιβλιογράφου Γερασίμου.

Αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν κειμένων καὶ τὰ ἀρχικὰ γράμματα δι' ἐρυθρογραφίας. Κατ' ἐξαίρεσιν δ' ἐγράφη ὁμοίως ἐν σελ. 95-96 καὶ ὁλόκληρον τὸ κείμενον τῆς (ἐν πεζῇ φράσει) εἰσαγωγῆς εἰς τὴν διὰ στίχων ἐξιστόρησιν τοῦ σπουδαιοτέρου θέματος τοῦ κώδικος, ἤτοι τῶν ἐπιμόνων, πλὴν ματαιωθεισῶν ἐν τέλει προσπαθειῶν τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Κυπριανοῦ περὶ ἑνώσεως τοῦ θρόνου αὐτοῦ μετὰ τῆς Μονῆς τοῦ ὄρους Σινᾶ.

III.

Δεκατέσσαρα πατριαρχικὰ ἔγγραφα τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Καρπάθου καὶ Κάσου (τῶν ἐτῶν 1762-1792) εὑρισκόμενα ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Σινᾶ.

Αἱ πρῶται πληροφορίαι περὶ τῶν ἐγγράφων τούτων ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὰ ἐν ἀρχῇ τῆς παρούσης μελέτης μνημονευθέντα πρακτικὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις ΙϚ΄ διεθνοῦς συνεδρίου τῶν Ἀνατολιστῶν. Ἐκεῖ ἀνεγράφη, ὅτι τὴν ὕπαρξιν τοιούτων ἐγγράφων ἐν Σινᾷ κατώρθωσα νὰ διευκρινήσω ἔκ τινος σημειώσεως εὑρεθείσης ἐπὶ παλαιοῦ ἐντύπου βιβλίου *Παρακλητικῆς* καὶ ἐχού-

---

[1] *Κατῆς* ἐκ τοῦ *Καδῆ* = ἱεροδικαστής. [2] *Ἀγιὰν* τουρκιστὶ καλοῦνται οἱ *πρόκριτοι*.

[3] *Τοὺρ Σινᾶ* = Τὸ ὄρος Σινᾶ. Πρβλ. Περικλέους Γρηγοριάδου, Ἡ ἱερὰ Μονὴ τοῦ Σινᾶ κτλ. Ἐν Ἱεροσολύμοις 1875, σελ. 82.

σης οὕτω: «*Καρπάθου Δανιήλ, Σιναΐτου*». Ἐντεῦθεν συνεπέρανα, ὅτι ὁ κατὰ τὸ 1764 ἀναδειχθεὶς ἀρχιεπίσκοπος Καρπάθου καὶ Κάσου Δανιὴλ ἀνῆκε πρότερον ὡς ἱερομόναχος εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Σινᾶ, παραιτηθεὶς δὲ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου του ἐκ τῆς εἰρημένης ἀρχιεπισκοπῆς ἐπανέκαμψεν εἰς τὴν Μονὴν τῆς μετανοίας του, συναποκομίσας εἰς αὐτὴν μετά τινων βιβλίων καὶ τὰ ἐν λόγῳ ἔγγραφα, ὧν τὸ περιεχόμενον ἐκτίθεται κατωτέρω.

Α΄. *Καθαίρεσις τοῦ παραιτηθέντος ἀρχιεπισκόπου Παρθενίου.* Πατριαρχικὸν καὶ συνοδικὸν γράμμα ἐπὶ χάρτου, ἐπιδοθὲν τῇ δ΄ Ἰανουαρίου ͵αψξβ΄ (=1762) ὑπὸ τοῦ οἰκουμ. πατριάρχου *Ἰωαννικίου* τῷ νέῳ ἀρχιεπισκόπῳ *Καρπάθου Παϊσίῳ*, ὃν ὁ παραιτηθεὶς προκάτοχος αὐτοῦ *Παρθένιος* δι' ἀνθρώπων του εἶχε κακοποιήσει. Διὰ τὴν ἔκνομον αὐτοῦ πρᾶξιν ταύτην ὁ τελευταῖος καθαιρεῖται τῆς ἀρχιερωσύνης.

Ἀρχ. « † Διὰ τοῦ παρόντος ἀποδεικτικοῦ γράμματος γίνεται δῆλον ὅτι, ἐπειδὴ ὁ πρῴην ἀρχιεπίσκοπος *Καρπάθου Παρθένιος* μετὰ τὸ | παραιτηθῆναι τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ ταύτης ἐπανέστη αὖθις... Τέλος ὁ μὲν *Παρθένιος* ὡς ψευδὴς καὶ ὑπαίτιος ἀναδειχθεὶς συνοδικῇ κρίσει τε καὶ ἀποφάσει καθηρέθη τῆς ἀρχιερωσύνης αὐτοῦ... ὁ δὲ κὺρ *Παΐσιος* ἐφάνη γνήσιος καὶ καθολικὸς ἀρχιερεὺς | τῆς ἀρχιεπισκοπῆς ταύτης *Καρπάθου*».

Ἄνω πρὸ τοῦ κειμένου, χειρὶ πατριαρχικῇ: *Ὁ Κωνσταντινουπόλεως ἐπιβεβαιοῖ.* Κάτω δέ: *πρῴην Καρπάθου Παρθένιος βεβαιῇ.*

Ἕπονται αἱ ὑπογραφαὶ ἑπτὰ συνοδικῶν ἀρχιερέων.

Διαστ. τοῦ μὲν χάρτου 0μ,442×0μ,333 τοῦ δὲ κειμένου 0μ,185×0μ,253.

Β΄. *Μολυβδόβουλλον ἐπὶ περγαμηνῆς περιέχον πρᾶξιν τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Σαμουήλ*, ἔτ. 1764, δι' ἧς κοινοποιεῖται καὶ ἐπικυροῦται ἡ ἐκλογὴ καὶ χειροτονία τοῦ νέου ἀρχιεπισκόπου *Καρπάθου καὶ Κάσου Δανιὴλ* μετὰ τὸν θάνατον τοῦ προκατόχου αὐτοῦ *Παϊσίου.*

Ἡ περγαμηνή, καλῶς διατηρουμένη, ἔχει διαστάσεις κατὰ μέσον ὅρον 0μ,56×0μ,50· ἡ δὲ γραφή, οὖσα λεπτή, ἐπιμελὴς καὶ ὀρθογραφικῶν σφαλμάτων ἀπηλλαγμένη, περιλαμβάνει 27 σειράς, μήκους 0μ,425. Τὸ ἀρχικὸν γράμμα τοῦ κειμένου Φ εἶναι καλλιτεχνικῶς ἐξειργασμένον καὶ φέρει ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ τὴν εἰκόνα ναϊδίου μετὰ δύο κωδωνοστασίων ἐν εἴδει πυργίσκων. Μεταξὺ τῆς ἐν τῷ ἄνω μέρει πατριαρχικῆς ἐπιγραφῆς καὶ τοῦ κειμένου ὑπάρχει ἀσυνήθους εὐρύτητος κενὸς χῶρος ἐκ 0μ,235. Εἰς τὴν κάτω δεξιὰν γωνίαν εὑρίσκεται ἡ διὰ μονοκονδυλίας ἑλικοειδὴς ὑπογραφή: *† Ὁ μέγας λογοθέτης τῆς μεγάλης ἐκκλησίας* ... οὗ τὸ κύριον ὄνομα εἶναι δυσανάγνωστον. Οἱ συνοδικοὶ ἀρχιερεῖς δὲν ὑπέγραψαν εἰς τὸν ὡρισμένον κάτωθεν τοῦ κειμένου χῶρον, καθ' ὅσον τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἀναγράφονται πλήρως ἐντὸς τοῦ κειμένου. Ἡ ἐξηρτημένη μολυβδίνη βοῦλλα φέρει ἐπὶ μὲν τῆς μιᾶς πλευρᾶς, κατὰ τὴν κανονικὴν τάξιν, τὴν εἰκόνα τῆς Θεοτό-

κου μετὰ τοῦ Χριστοῦ βρέφους, ἑκατέρωθεν δὲ τῶν κεφαλῶν αὐτῶν τὰς συνήθεις ἐπιγραφάς: ΜΡ ΘΥ (=Μήτηρ Θεοῦ) καὶ ΙC XC (=Ἰησοῦς Χριστός)· ἐπὶ δὲ τῆς ἀντιστρόφου πλευρᾶς ἄνω μὲν τὸ πατριαρχικὸν στέμμα, κάτωθεν δ' αὐτοῦ τὸ ὄνομα καὶ τὸν πλήρη τίτλον τοῦ Πατριάρχου μετὰ τοῦ ἔτους τῆς ἐνθρονίσεως αὐτοῦ ͵ΑΨΞΓ΄ (=1763).

Λόγῳ τῆς ἐπισημότητος τοῦ ἐγγράφου παρατίθεται κατωτέρω τὸ κείμενον αὐτοῦ πλῆρες.

† Σαμουὴλ ἐλέῳ Θ⟨εο⟩ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως,
Νέας Ῥώμης, καὶ οἰκουμενικὸς π⟨ατ⟩ριάρχης.

Φύσει που καὶ ἔθει ἀνέκαθεν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος διαρρήδην ἐσχηκέναι φαίνεται τὸ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι. Καὶ φύσει μέν, ἐπεὶ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ σώματι τὸ μὲν ἄρχον, τὸ δὲ ἀρχόμενον· ἔθει δὲ διὰ τὰς ἔξω ἀρχάς, ἡγεμονίας τε | καὶ βασιλείας. Ὁ δὲ τῆς σωτηρίας ἡμῶν καθηγητής, ὁ θεάνθρωπος Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ θεώσας τὸν ἄν⟨θρωπ⟩ον καὶ μεσίτης Θεοῦ τε καὶ ἀν⟨θρώπ⟩ων γεγονώς, χάριτι καὶ δωρεᾷ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπαφῆκεν ἡμῖν τὴν ἀρχιερατικὴν | προστασίαν. Θεόσδοτος δ' οὖν καὶ θεοπαράδοτος οὖσα ἡμῖν ἀλληλοδιαδόχως ἡ προστασία αὕτη, πρώτως μὲν καὶ κυρίως τῷ αἰτίῳ τὴν ὑπεροχὴν ἔχει, δεύτερον δὲ τῷ ὑποκειμένῳ· καὶ γὰρ οὐ περὶ τὰ ῥέοντα καὶ κάτω μένοντα ἡ ἐν νόμῳ θείῳ ἀρχὴ αὕ|τη, ἀλλὰ περὶ τὰς ἀκηράτους οὐσίας, τὰς ψυχὰς δηλαδὴ τῶν ἀν⟨θρώπ⟩ων, τέλος ἔχουσα σῶσαι τὸν ἄν⟨θρωπ⟩ον καθαρτικαῖς μεθόδοις καὶ διδασκαλίαις, πτερῶσαι ψυχὴν καὶ ἁρπάσαι κόσμου καὶ δοῦναι Θεῷ καί, τὸ κεφάλαιον, Θεὸν ποιῆσαι κατὰ τὸν θεῖον Γρηγόριον, | ἧς οὐδὲν ἄλλο τῶν ἐν τῷ κόσμῳ τιμαλφέστερόν τε καὶ ἀναγκαιότερον. Οὕτως οὖν ἀναγκαιοτάτης καὶ σωστικωτάτης διατελούσης ἁπανταχοῦ τῆς ἀρχιερατικῆς ἀξίας καὶ χάριτος, καθ' ὅσον καὶ ψυχὴ τῷ σώματι πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαία καθέστηκεν, ἡ με|τριότης ἡμῶν, ἅτε τῇ π⟨ατ⟩ριαρχικῇ περιωπῇ ἐλέει Θεοῦ ἐνιδρυθεῖσα [1] καὶ κρείττονι ἐπιπνοίᾳ τῆς ἐξ ὕψους θείας προνοίας τοὺς οἴακας τοῦ οἰκουμενικοῦ καὶ παγκοίνου σκάφους ἐγχειρισθεῖσα καὶ χρέος ἀπαραίτητον ἔχουσα ἀγρύπνοις ὀμμάτων ἐπιβολαῖς ἐνα|τενίζειν καὶ ἐφορᾶν, ὥστε μηδεμίαν τῶν εὐσεβῶν παροικιῶν τῶν ὑποκειμένων τῷ ἁγιωτάτῳ τουτωῒ π⟨ατ⟩ριαρχικῷ τε καὶ ἀποστολικῷ θρόνῳ τῆς τοιαύτης χαριτεμβρύτου πηγῆς, ἁγιαστικῆς τε καὶ φωτιστικῆς χάριτος ἐν χήτει [2] καθίστασθαι καὶ ἄμοιρον διαμένειν τῆς | προσφόρου ἀρχιερατικῆς προστασίας καὶ πν⟨ευματ⟩ικῆς κηδεμονίας τε καὶ ἐπισκέψεως, καταλαβοῦσα τὴν ἁγιωτάτην ἀρχιεπισκοπὴν Καρπάθου καὶ Κάσου [3] ἐν στερήσει γνησίου προστάτου καὶ ἀρχιερέως ἐναπολειφθεῖσαν, ὡς τοῦ ἐν αὐτῇ ἀρχιερατικῶς προϊσταμένου | κὺρ Παϊσίου θανάτῳ φυσικῷ τὸ ζῆν ἐκμετρήσαντος καὶ πρὸς τὰς αἰωνίους σκηνὰς εἰσελά-

Γραφὴ κώδ. [1] *ἐνιδριθεῖσα.* [2] ἡ σπανία φράσις ἐν χήτει σημαίνει ὅ,τι καὶ ἡ μικρὸν κατωτέρω *ἐν στερήσει.* [3] *Κάσσου.*

σαντος, οὐ μετρίαν κατεβάλετο φροντίδα ἐπὶ τῷ ἐξελέσθαι καὶ εὑρεῖν τὸν ἀξίως προστησόμενον τῆς ἀρχιεπισκοπῆς ταύτης, ἵνα μὴ ἐπὶ πολὺ οὕτως εὑρίσκηται. Διὸ καὶ ψήφων | κανονικῶν γεγενημένων, ἀδείᾳ καὶ προτροπῇ ἡμετέρᾳ, ὑπὸ τῶν ἐνταῦθα ἐν ⟨τῇ⟩ βασιλευούσῃ παρευρεθέντων ἱερωτάτων συναδελφῶν
35 ἡμῶν ἀρχιερέων καὶ ὑπερτίμων, τοῦ Δέρκων κὺρ Διονυσίου, ἔχοντος καὶ τὰς γνώμας τοῦ Κυζίκου κὺρ Γερασίμου, τοῦ Νικομη|δείας κὺρ Νικηφόρου, τοῦ Νικαίας κὺρ Ἀνθίμου, τοῦ Χαλκηδόνος κὺρ Ἰωαννικίου, τοῦ Ἀθηνῶν κὺρ Βαρθολομαίου, τοῦ Κρήτης κὺρ Γερασίμου, τοῦ Σμύρνης κὺρ Νεοφύτου καὶ τοῦ Διδυμοτείχου κὺρ
40 Νεοφύτου· τοῦ Προύσης[1] κὺρ Μελετίου, ἔχον|τος καὶ τὰς γνώμας τοῦ Μιτυλήνης κὺρ Ἀνθίμου, τοῦ Μεσημβρίας κὺρ Ἀνθίμου καὶ τοῦ Προικοννήσου κὺρ Ἀνανίου· τοῦ Φαναρίου κὺρ Θεοκλήτου, προκέκριται καὶ τῶν ἄλλων προετιμήθη ὁ ὁσιώτατος ἐν ἱερομονάχοις κὺρ Δανιήλ, ἀνὴρ τίμιος καὶ κό|σμιος καὶ θεοσεβής, πρᾳότητι καὶ σεμνότητι διαπρέπων
45 καὶ πολλαῖς ἄλλαις ἀρεταῖς κεκοσμημένος, θεοσεβείᾳ τε συντεθραμμένος καὶ ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων τὸ ἀγγελικὸν ἠμφιεσμένος σχῆμα καὶ διαγωγὴν ἐνδεικνύμενος τὴν πρέπουσαν τῷ ἀγγελικῷ σχήματι καὶ | δυνάμενος π⟨ατ⟩ρικαῖς νουθεσίαις, ταῖς ἀπὸ γλώττης παραινέσεσι καὶ τῷ κατ' αὐτὸν ἐκ τῶν πράξεων ὑποδείγματι κοσμῆσαι τὴν ἤδη ἐμπιστευθεῖσαν αὐτῷ θεόθεν ἀρχιεπισκοπὴν
50 καὶ πρὸς νομὰς σωτηρίους ποδηγετῆσαι τὸ ἐν αὐτῇ λογικὸν τοῦ Χ⟨ριστο⟩ῦ ποίμνιον. Οὗτος τοίνυν τῇ χάριτι | καὶ δυνάμει καὶ ἐξουσίᾳ τοῦ παναγίου καὶ τελεταρχικοῦ καὶ πανσθενουργοῦ πν⟨εύματο⟩ς ἀποκατέστη ἤδη παρ' ἡμῶν ἀρχιεπίσκοπος Καρπάθου καὶ Κάσου ὁ ἐν ἁγίῳ πν⟨εύματ⟩ι ἀγαπητὸς ἀδελφὸς καὶ συλλειτουργὸς κὺρ Δανιὴλ ἀπελθεῖν εἰς τὴν θεόθεν αὐτῷ λα|χοῦσαν
55 ταύτην ἀρχιεπισκοπὴν καὶ μετὰ πάντων τῶν ὑποκειμένων αὐτῇ χωρίων καὶ ἐνοριῶν ἁπασῶν καὶ ποιμαίνειν[2] κανονικῶς τὸ ἐμπιστευθὲν αὐτῷ λογικὸν τοῦ Χ⟨ριστο⟩ῦ ποίμνιον, ποδηγετεῖν τε καὶ διδάσκειν τὸν ἐν αὐτῇ χριστώνυ|μον λαὸν ταῖς τε ἀπὸ γλώττης π⟨ατ⟩ρικαῖς νουθεσίαις καὶ ταῖς ἀπὸ τοῦ ἰδίου βίου χειραγωγίαις, ἀγρυπνεῖν τε ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ τῆς σωτηρίας αὐτοῦ φρον-
60 τίζειν καταρτίζων αὐτὸν διὰ τῆς ἄνωθεν θείας χειραγωγίας καὶ ἀντιλήψεως καὶ τὰ πάντα τοῖς πᾶσι γινόμενος | κατὰ τὸ ἀποστολικὸν φάναι λόγιον[3], ἵνα πάντας ἢ τοὺς πλείονας κερδήσῃ καὶ προσαγάγῃ Θεῷ λαὸν περιούσιον, καὶ εὐλογεῖν καὶ ἁγιάζειν αὐτὸν καὶ πάντα τὰ ἀρχιερατικὰ ἐκτελεῖν μετὰ τῆς τοῦ ἱεροῦ συνθρόνου ἐγκαθιδρύσεως, ὡς γνήσιος ἀρχιερεὺς αὐτῆς | τῆς ἐπαρχίας
65 καὶ ἀρχιεπίσκοπος κανονικός· ἀναγνώστας σφραγίζειν ἐν αὐτῇ καὶ ἐν πάσῃ τῇ ἐνορίᾳ ταύτης, ὑποδιακόνους χειροτονεῖν καὶ ἱεροδιακόνους καὶ εἰς τὸ τοῦ πρεσβυτέρου ἀξίωμα προβιβάζειν, πν⟨ευματ⟩ικοὺς πατέρας ἐγκαθιστᾶν δι' οἰκείων ἐν|ταλμάτων, θείους τε καὶ ἱεροὺς ναοὺς καθιεροῦν ἐπὶ στ⟨αυ⟩ροπη-

---

Γραφὴ κώδ. [1] *Προύσσης*. [2] *ποιμένειν*. [3] Α' Κορ. θ' 20-22.

γίῳ τῷ ἑαυτοῦ καὶ πάντα τἆλλα τὰ τοῖς ἀρχιερεῦσιν ἀνήκοντα διαπράττειν ἀναντιρρήτως καὶ ἀνεμποδίστως· δεσπόζειν τε καὶ κυριεύειν ἁπάντων τῶν τῆς 70 ἀρχιεπισκοπῆς κτημάτων καὶ ἀφιερω|μάτων κινητῶν τε καὶ ἀκινήτων, ὡσαύτως καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἐκκλησιῶν, καὶ ἐξουσιάζειν ἁπάντων κατὰ τοὺς θείους καὶ ἱεροὺς κανόνας καὶ ἐπιμελεῖσθαι τῶν πρὸς αὔξησιν αὐτῶν καὶ βελτίωσιν· ὀφειλόντων καὶ πάντων τῶν ἐν αὐτῇ τῇ ἐπαρχίᾳ | εὑρισκομένων ἐντιμοτάτων κληρικῶν, εὐλαβεστάτων ἱερέων, χρησιμωτάτων ἀρχόντων καὶ παντὸς τοῦ χρι- 75 στωνύμου λαοῦ τὴν προσήκουσαν ἀπονέμειν αὐτῷ τιμὴν καὶ εὐλάβειαν, φιλοφροσύνην τε καὶ δεξίωσιν, καὶ μνημονεύειν τοῦ κανονικοῦ αὐτοῦ ὀ|νόματος ἐν πάσαις ταῖς ἱεραῖς τελεταῖς, ὡς νενόμισται, καὶ πείθεσθαι αὐτῷ καὶ ὑπείκειν ὁλοψύχως, ἐφ' οἷς ἂν αὐτοῖς ἐπιτάττοι θεαρέστοις ἐντάλμασι, πειθηνίως τε καὶ ἀλογοπραγήτως παρέχειν τὰ ἀνήκοντα αὐτῷ ἐκκλησιαστικὰ δικαιώ- 80 ματα, τὰ ἀπό τε κανονικῶν καὶ | ἐμβατικίων τῶν ἱερέων, συνοικεσίων, πανηγύρεων, ζητειῶν καὶ τῶν λοιπῶν συνήθων τῷ τόπῳ, συντρέχειν τε καὶ βοηθεῖν αὐτῷ λόγῳ καὶ ἔργῳ καὶ κατ' οὐδὲν ἀντιφέρεσθαι ἀτάκτως· ἡ γὰρ πρὸς αὐτὸν τιμὴ καὶ εὐλάβεια πρὸς τὴν ἡμῶν ἀνάγεται μετριότητα | καὶ δι' αὐτῆς εἰς Θ⟨εό⟩ν, οὗ τόπον ἔσχηκεν ὁ ἀρχιερεὺς ἐπὶ γῆς. Ὃς δ' ἂν εὑρεθῇ παρὰ ταῦτα 85 ποιῶν καὶ κατά τι αὐτῷ ἐναντιούμενος, ὁ τοιοῦτος τῆς τε παρὰ Θεοῦ ὀργῆς καὶ ἀγανακτήσεως πειραθήσεται καὶ παρὰ τῆς ἡμῶν μετριότητος βαρυτάτοις ἐπιτιμίοις καθυποβληθήσετ⟨αι⟩, | ὡς ἀλαζὼν καὶ ἀνυπότακτος καὶ καταφρονητὴς τῆς ἐκκλησίας. Ἐπὶ τούτοις γὰρ ἅπασιν ἀπολέλυται τῇ αὐτοῦ Ἱερότητι καὶ ἡ παροῦσα πρᾶξις εἰς μόνιμον καὶ διηνεκῆ τὴν ἀσφάλειαν. ἔτ⟨ει⟩ ,αψξδ^{ῳ} 90 ἐν μηνὶ Νοεμβρίῳ, ἰνδικτιῶνος ιβ^{ας}.

† Σαμουὴλ ἐλέῳ Θ⟨εο⟩ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης, καὶ οἰκουμενικὸς Π⟨ατ⟩ριάρχης.

Γ'. *Γράμμα τοῦ αὐτοῦ Πατριάρχου Σαμουήλ, ἔτ. 1765.*

Ἀπευθύνεται πρὸς τὸν κλῆρον καὶ τὸν λαὸν τῶν νήσων Καρπάθου καὶ Κάσου, ἐντελλομένους νὰ φροντίσουν, ὅπως ἀποδοθῶσιν εἰς τὸν νέον ἀρχιεπίσκοπον αὐτῶν *Δανιὴλ* πάντα τὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ προκατόχου αὐτοῦ *Παϊσίου* ὑπεξαιρεθέντα ἀντικείμενα τῆς ἀρχιεπισκοπῆς, διότι ἄλλως ἤθελον ἀφορισθῆ.

Ἀρχ. *Ἐντιμότατοι κληρικοί, εὐλαβέστατοι ἱερεῖς, χρήσιμοι γέροντες καὶ καραβοκύριοι καὶ λοιποὶ πάντες εὐλογημένοι Χριστιανοὶ τῆς ἀρ/χιεπισκοπῆς Καρπάθου καὶ Κάσου.*

Ἐν τέλει διὰ τῆς πατριαρχ. χειρός: *Ἐν μηνὶ ἰουλ⟨ίῳ⟩, ἰνδ^{ος} ιγ'.*

Διαστάσεις τοῦ μὲν χάρτου 0μ,438×0μ,315· τοῦ δὲ κειμένου 0μ,235×0μ,255.

Δ'. *Ἔγγραφον πατριαρχικὸν καὶ συνοδικόν, ἐξοφλητικὸν τοῦ Χατζηφώτη Χατζηκαλοδούκα, Συμαίου.* Οὗτος ἠξίου νὰ λάβῃ παρὰ τοῦ Κοινοῦ τῆς ἐπαρχίας Καρπάθου γρόσια 2059, προερχόμενα ἐκ δανεισθέντος ὑπ' αὐτοῦ κεφα-

λαίου γροσίων 575 καὶ τοῦ ἀνατοκισμοῦ αὐτῶν· λαβὼν δὲ συμβιβαστικῶς παρὰ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας (λόγῳ βοηθείας πρὸς τὴν ἀποροῦσαν ἐπαρχίαν Καρπάθου) τὰ 575 γρόσια τοῦ κεφαλαίου, ὡς τὰ μόνα δίκαια, ὡμολόγησε τελείαν ἐξόφλησιν πάσης ἀπαιτήσεώς του ἔναντι τῆς νήσου Καρπάθου. Ἡ πρᾶξις ἐγένετο ἐνώπιον τοῦ οἰκουμ. Πατριάρχου *Θεοδοσίου* καὶ τῆς Συνόδου ἐν ἔτει 1769, Μαΐου 13.

Ἀρχ. *† Διὰ τοῦ παρόντος πατριαρχικοῦ καὶ συνοδικοῦ γράμματος γίνεται δῆλον, ὡς ὁ Χατζῆ Φώτης σιμιακός, γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ | ἀποθανόντος Χατζῆ Κώνστα, παραστὰς ἐνώπιον τοῦ Παναγιωτάτου..... οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυρίου κυρίου Θεοδοσίου.*—Ἄνω ἐπὶ κεφαλῆς: *† Ὁ Π⟨ατ⟩ριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἐπιβεβαιοῖ.* Κάτωθεν δὲ τοῦ κειμένου: «Χάζι φότις Χατζικαλοδούκα σιμιἀκὸς ἔλαβα τα ἄνοθεν καὶ ἐξόφλισα. ἰδοὺ και ι βούλλα μου».

Ἕπονται δεκατέσσαρες ὑπογραφαὶ συνοδικῶν ἀρχιερέων.

Διαστάσεις τοῦ μὲν χάρτου 0μ,57×0μ,408 τοῦ δὲ κειμένου 0μ,275×0μ,275.

Ε΄. *Γράμμα συνοδικὸν ἐπὶ Πατριάρχου Σωφρονίου, ἔτ. 1777,* ἀποδεικτικὸν τοῦ ὅτι οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς ἐπαρχίας Καρπάθου καὶ Κάσου ἀνέλαβον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ πληρώσουν εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον αὐτῶν *Δανιὴλ* γρόσια χίλια (1000) κατὰ γενομένην εἰς αὐτοὺς συγκατάβασιν, ἀντὶ τῶν γροσίων 1377, ὅσα εἶχε δαπανήσει οὗτος εἰς τρία ταξείδιά του χάριν ὑποθέσεων τῆς ἐπαρχίας του.

Ἐπὶ κεφαλῆς χειρὶ πατριαρχικῇ: *† Ὁ Κωνσταντινουπόλεως βεβαιοῖ.*

Ἀρχ. *† Διὰ τοῦ παρόντος ἐνυπογράφου καὶ ἐμμαρτύρου γράμματος γίνεται δῆλον, ὡς ὁ θεοφιλέστατος ἀρχιεπίσκοπος Καρπάθου καὶ Κάσου κὺρ Δανιὴλ παραστὰς ἐπὶ συνόδου.*

Κάτωθεν τοῦ κειμένου δώδεκα ὑπογραφαὶ συνοδικῶν ἀρχιερέων.

Διαστάσεις τοῦ μὲν χάρτου 0μ,4520×μ,32 τοῦ δὲ κειμένου 0μ,245×0μ,225.

Ϛ΄. *Συνοδικὸν γράμμα ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πατριάρχου Σωφρονίου* πρὸς τοὺς κατοίκους Καρπάθου καὶ Κάσου, δι᾽ οὗ προτρέπονται οἱ κατέχοντες ἐξ ἀκύρου ἀγορᾶς ἢ δωρεᾶς πράγματα ἢ κτήματα καὶ μοναστήρια τῆς ἀρχιεπισκοπῆς ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ ἀρχιεπισκόπου *Νικηφόρου* νὰ ἐπιστρέψωσι ταῦτα, ἵνα μὴ ἀφορισθῶσιν.

Ἀρχ. *⟨Π⟩άνθ᾽ ὅσα περ ὑπὸ καιρικῶν περιστάσεων παρετράπησαν, ἂν μὴ τύχωσιν ἔπειτα χειρὸς ἀντιληπτικῆς, μέχρις ἂν ὁ ἥλιος τὸν ἴδιον περιτρέχῃ κύ|κλον, οὐκ ἀποκαθιστῶνται κατὰ χώραν ποτέ.*

Τελ. *Ἐν ἔτει σω|τηρίῳ 1777 κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον.* Τοῦτο ὅμως δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὴν σημειωθεῖσαν διὰ τῆς πατριαρχικῆς χειρὸς χρονολογίαν: *Ἐν μηνὶ Σεμπτεμβρίῳ ἰνδος ια΄.*

Ἕπονται δώδεκα ὑπογραφαὶ συνοδικῶν ἀρχιερέων.

Ἐγράφη ἐπὶ χάρτου διαστάσεων 0μ,714×0μ,504· τοῦ κειμένου αἱ διαστ. 0μ,422×0μ,39.

Ζ΄. *Ἐπιτίμιον τοῦ αὐτοῦ πατριάρχου Σωφρονίου κατ᾽ ἐκείνων* τῶν κατοίκων Καρπάθου καὶ Κάσου, οἵτινες δὲν ἤθελον νὰ ὁμολογήσουν καὶ ἀποδώσουν τὰ ἐν τῷ προηγουμένῳ ἐγγράφῳ ἀναφερόμενα.

Ἀρχ. *† Ἐντιμότατοι κληρικοὶ τῆς ἁγιωτάτης ἀρχιεπισκοπῆς Καρπάθου καὶ Κάσου.* — Τέλ. *Ἐν ἔτει σωτηρίῳ 1777* (καὶ διὰ τῆς πατριαρχικῆς χειρὸς) *Ἐν μηνὶ Ὀκτωβρίῳ ἰνδος ια΄.*

Ἕπονται δώδεκα ὑπογραφαὶ συνοδικῶν ἀρχιερέων.

Τοῦ μὲν χάρτου αἱ διαστάσεις εἶναι 0μ,57×0μ,405· τοῦ δὲ κειμένου 0μ,265×0μ,305.

Η΄. *Τοῦ αὐτοῦ Πατριάρχου Σωφρονίου γράμμα συνοδικὸν* πρὸς τοὺς κατοίκους Καρπάθου καὶ Κάσου, προτρέπον αὐτοὺς νὰ περιφέρωσι δύο δίσκους κατ᾽ ἔτος ὑπὲρ τοῦ ἀρχιεπισκόπου αὐτῶν, ἅτε στερουμένου τῶν λοιπῶν φιλοδωρημάτων, ὅσα κατ᾽ ἔθος παρείχοντο τοῖς ἑκασταχοῦ ἐπισκόποις. —Ἀρχ. *Ἐντιμότατοι κληρικοὶ τῆς ἁγιωτάτης ἀρχιεπισκοπῆς Καρπάθου καὶ Κάσου.* — Τελ. *Ἐν | ἔτει σωτηρίῳ 1777 κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον.* Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ὁ Πατριάρχης σημειοῖ ἅπαξ ἔτι: *Ἐν μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ἰνδος ια΄.*

Ἕπονται 15 συνοδικῶν ἀρχιερέων ὑπογραφαί.

Ὁ χάρτης, διαστάσεων 0μ,77×0μ,537, ἔχει ὑποστῇ μεγάλην φθοράν, ἐξ ἧς προεκλήθη καὶ ὀπή τις ἐν αὐτῷ· τοῦ δὲ κειμένου διαστ. 0μ,40×0μ,425.

Θ΄. *Τοῦ Πατριάρχου Γαβριὴλ συνοδικὸν γράμμα, ἔτ. 1781,* πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον καὶ τὸν λοιπὸν κλῆρον Καρπάθου καὶ Κάσου, δι᾽ οὗ ἀνακοινοῦται εἰς αὐτούς, ὅτι ὁ οἰκονόμος τοῦ *Μεγάλου Χωρίου* τῆς Καρπάθου *Γεώργιος* καταδικάζεται εἰς ἀργίαν ἀπὸ πάσης ἱεροπραξίας, ὡς ἐναντίον τοῦ ἀρχιερέως ἐνεργῶν καὶ προκαλῶν σκάνδαλα.

Ἐπὶ κεφαλῆς τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχου Γαβριήλ.—Ἀρχ. *† Θεοφιλέστατε ἀρχιεπίσκοπε Καρπάθου καὶ Κάσου.*—Τελ. (διὰ τῆς πατριαρχικῆς χειρὸς) *Ἐν μηνὶ Νοεμβρίῳ ἰνδος ιε΄.*

Ἕπονται ἐννέα ὑπογραφαὶ συνοδικῶν ἀρχιερέων.

Διαστ. τοῦ μὲν χάρτου 0μ,578×0μ,406 τοῦ δὲ κειμένου 0μ,245×0μ,42.

Ι΄. *Τοῦ αὐτοῦ πατριάρχου Γαβριὴλ συνοδικὸν γράμμα πρὸς τοὺς αὐτούς,* ἀπαγορεῦον εἰς τοὺς κληρικοὺς νὰ μετέχωσι τῶν κοινῶν ὑποθέσεων καὶ τῶν πολιτικῶν ὑπουργημάτων.

Ἐπὶ κεφαλῆς: *† Γαβριὴλ ἐλέῳ Θ⟨εο⟩ῦ κτλ.*

Ἀρχ. *Θεοφιλέστατε ἀρχιεπίσκοπε Καρπάθου καὶ Κάσου... Τὰ μὲν ἐκκλησιαστικὰ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς, τὰ δὲ πολιτικὰ τοῖς πολιτικοῖς ἐπιτέρα-*

πται.—Τελ. *Ἐν ἔτει σωτηρίῳ 1781.* (ὁ δὲ πατριάρχης τῇ ἰδίᾳ χειρὶ προσθέτει) *Ἐν μηνὶ Νοεμβρίῳ ἰνδ^{ος} ιε'.*

Ἐννέα συνοδικῶν ἀρχιερέων ὑπογραφαί.

Διαστ. τοῦ μὲν χάρτου 0 μ, 618×0 μ, 447 τοῦ δὲ κειμένου 0 μ, 295+0 μ, 36.

ΙΑ'. *Τοῦ αὐτοῦ Πατριάρχου Γαβριὴλ* συνοδικὸν γράμμα πρὸς τοὺς αὐτούς, ἔτ. 1781, δι' οὗ ἀναγγέλλεται, ὅτι *ὁ ἐκ Κάσου Παπᾶ Κώνστας* καταδικάζεται εἰς ἀργίαν ἡ δὲ τούτου *ἀδελφὴ Ἐργίνα* καὶ ὁ παρανόμως συζευχθεὶς μετ' αὐτῆς *Μανώλης Ρεΐζης* ἀφορίζονται.

Ἀρχ. † *Θεοφιλέστατε ἀρχιεπίσκοπε . . . οἱ καταπατοῦντες τὸν νόμον Κυρίου καὶ ἀναιδῶς καὶ | ἀναισχύντως καὶ ἀκαλύπτῳ τῇ κεφαλῇ ἐξυβρίζοντες τὴν κοινωνικὴν σεμνοπρέπειαν, καὶ ἐν οὐ παικτοῖς παίζοντες.*

Τελ. (χειρ. πατριαρχ.) *Ἐν μηνὶ Νοεμβρίῳ, ἰνδ^{ος} ιε'.*

Ἕπονται ἓξ συνοδικῶν ἀρχιερέων ὑπογραφαί.

Διαστ. τοῦ μὲν χάρτου 0 μ, 585×0 μ, 405 τοῦ δὲ κειμένου 0 μ, 32×0 μ 30.

ΙΒ'. *Τοῦ αὐτοῦ Πατριάρχου Γαβριὴλ ἐπιτίμιον* κατὰ τῶν συκοφαντούντων καὶ διαβαλλόντων τὴν *Μαρούκλαν,* θυγατέρα *Μαλιάσου* ὡς μάγισσαν. (Ἡ διαβολὴ προήρχετο ἐκ θυγατρὸς *Ἀντιμισάρη* τινός, ἧς τὸ ὄνομα δὲν ἀναφέρεται).

Ἀρχ. † *Θεοφιλέστατε ἀρχιεπίσκοπε Καρπάθου καὶ Κάσου.*

Τέλ. . . . ,αψπα^{ῳ} (=1781). *Ἐν μηνὶ Δεκεμβρίῳ ἰνδ^{ος} ιε'.*

Ἕπονται ἓξ ἀρχιερατικαὶ ὑπογραφαί.

Διαστ. τοῦ μὲν χάρτου 0 μ, 565×0 μ, 40 τοῦ δὲ κειμένου 0 μ, 29×0 μ, 31.

ΙΓ'. *Τοῦ Πατριάρχου Νεοφύτου συνοδικὸν γράμμα, ἔτ. 1789,* πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον, τὸν κλῆρον καὶ τὸν λαὸν Καρπάθου καὶ Κάσου, ὅπερ λόγῳ τῆς γενικωτέρας αὐτοῦ ἱστορικῆς σημασίας παρατίθεται ὁλόκληρον κατωτέρω.

Χάρτης παχὺς διαστ. 0μ,712×0μ,503 τοῦ δὲ κειμένου διαστ. 0μ,465×0μ,47.

† *Νεόφυτος ἐλέῳ Θ⟨εο⟩ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π⟨ατ⟩ριάρχης.*

† Θεοφιλέστατε ἀρχιεπίσκοπε Καρπάθου καὶ Κάσου, ἐν ἁγίῳ πν⟨εύματ⟩ι
ἀγαπητὲ ἀδελφὲ καὶ συλλειτουργέ, καὶ ἐντιμότατοι κληρικοί, εὐλαβέστατοι
5 ἱερεῖς καὶ ὁσιώτατοι ἱερομόναχοι, χρή|σιμοι γέροντες καὶ προεστῶτες καὶ
λοιποὶ ἁπαξάπαντες εὐλογημένοι[1] χ⟨ριστι⟩ανοὶ τῆς ἐπαρχίας ταύτης, χάρις εἴη
ὑμῖν καὶ εἰρήνη παρὰ Θ⟨εο⟩ῦ. Ἐπειδὴ καὶ καθὼς προεγράψαμεν εἶναι ἀπὸ|
τῶν ὧν οὐκ ἄνευ δουλικὰ χρέη ἀπαραίτητα καὶ ἄφευκτα εἰς ὅλους τοὺς
πιστοὺς δούλους τῆς κραταιᾶς βασιλείας, ὁποῦ ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς ὁποίας
10 ἀπολαμβάνουν κάθε εἴδους ἀνέσεως καὶ ἡσυχίας τὸ νὰ φέρωνται[2] μετ' ἄκρας

Γραφὴ κώδ. [1] *εὐλογιμένοι.* [2] *φέρονται.*

πίστεως καὶ εὐπειθείας δεόμενοι τοῦ ὑπεραγίου Θεοῦ ἐν πάσῃ ὥρᾳ καὶ στιγμῇ
ὑπὲρ τῆς στερεώσεως, δόξης καὶ μεγαλειότητος καὶ διαμονῆς τοῦ κράτους| καὶ
κλέους τῆς πολυχρονίου κραταιᾶς βασιλείας, ἀγκαλὰ καὶ εἶχόν σοι γραφθῇ
καὶ πρότερον πολλάκις πατριαρχικαὶ καὶ συνοδικαὶ σφοδραὶ ἐπιστολαί, καθὼς
καὶ εἰς ὅλους τοὺς λοιποὺς ἀρχιερεῖς, δηλωτικαὶ | τοῦ χρέους ὁποῦ ἔχετε τόσον 15
ἡ ἀρχιερωσύνη σου, ὅσον καὶ ὅλοι οἱ ἐπαρχιῶταί σου εἰς τὸ νὰ φέρεσθε κατὰ
τὴν συνήθη ἡμῖν ἄκραν πίστιν καὶ σαδακάτι[1] καὶ νὰ προσφέρεσθε κατὰ πάντα
μὲ τρό|πον σύμφωνον τῇ βασιλικῇ βουλῇ, προσαρμόζοντες ἁπαξάπαντα τὰ
κινήματα ὑμῶν τῇ κραταιᾷ θελήσει καὶ διαθέσει. Ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς εὐθὺς ὁποῦ
καθ' ὑψηλὴν προσταγὴν διὰ κα|νονικῶν ψήφων καὶ συνοδικῆς ἐκλογῆς, 20
εὐσπλαγχνίᾳ τῆς ὑψηλῆς πόρτας, ἐπατριαρχεύσαμεν τῇ πρώτῃ Μαΐου τοῦ τρέ-
χοντος ἔτους, ὁμοῦ μὲ τὴν εἴδησιν τῆς πατριαρχείας μας ἔχοντες διὰ χρέος μας|
ἀπαραίτητον τὸ πρὸς τοὺς πολυχρονίους αὐθέντας μας σαδακάτι ἐγράψαμέν σοι
σφοδρῶς περὶ τῶν ἀνωτέρω, καθὼς καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς ἀρχιερεῖς πλατύτερον
καὶ διεξοδικώτερον· εἶτα μετ' ὀλίγας|ἡμέρας τοῦ προβιβασμοῦ μας μὲ τὸ νὰ εἴχα- 25
μεν ἀκούσῃ, ὅτι εἰς τὰ αὐτόθι περιέρχοντα μερικὰ κουρσάρικα πλοῖα ἐχθρῶν τῆς
κραταιᾶς βασιλείας, διὰ τοῦ⟨το⟩ πάλιν ἐκ δευτέρου εἴχαμεν γράψει δι' ἡμε|τέ-
ρας πατριαρχικῆς καὶ συνοδικῆς ἐπιστολῆς ἐντελλόμενοι πᾶσιν ὑμῖν σφοδρῶς,
ὁποῦ νὰ στοχασθῆτε τὸ χρέος τῆς εὐγνωμοσύνης ὁποῦ πρέπει νὰ ἔχετε διὰ
τὴν εὐζωΐαν ὁποῦ ἀπολαμβάνετε ὑποκά|τω ὑπὸ τὴν κραταιὰν σκέπην τοῦ 30
ὑψηλοῦ δοβλετίου, καὶ ὅλοι σας, μικροὶ καὶ μεγάλοι, νέοι καὶ γέροντες, ἱερω-
μένοι καὶ λαϊκοὶ κατὰ τὸ δουλικόν σας χρέος νὰ φέρεσθε μὲ κάθε λογῆς
πίστιν | πρὸς τὸν κραταιότατον ἡμῶν ἄνακτα καὶ μὲ κάθε εὐπείθειαν εἰς τὰς
ὑψηλὰς βασιλικὰς προσκυνητὰς αὐτοῦ προσταγάς, καὶ εἰς τοῦτο νὰ ἀγωνί-
ζεσθε μεγάλως, καὶ ἡ ἀρχιερωσύνη σου μὲ ἀδιάκοπον ἀγρυπνίαν νὰ περιερ- 35
γάζεσαι, νὰ ἐρευνᾷς ἐμμέσως καὶ ἀμέσως, κρυ⟨πτ⟩ῶς καὶ φανερῶς, ὁποῦ νὰ
μὴν τύχῃ καὶ κανένας τῶν ἐπαρχιωτῶν σου δελεαζόμενος μόνον καὶ μό|νον
ἀπὸ αἰσχροκέρδειαν ὑπάγῃ εἰς τὴν δούλευσιν τῶν ῥηθέντων ἐχθρικῶν πλοίων,
ἢ μήπως ἐκ μέρους τῶν πολεμίων προχωρήσῃ εἰς τοὺς αὐτόθι ἐπαρχιώτας σου
χ⟨ριστι⟩ανοὺς ἐγγράφως ἢ | ἀγράφως κανένα ζιζάνιον, ἤ, ἐν συντόμῳ, ἀκο- 40
λουθήσῃ κανένα τι ἐναντίον τῆς ὑψηλῆς θελήσεως τοῦ πολυχρονίου αὐθέντου
μας καὶ ἐρευνῶντας περὶ τούτου μὲ λεπτομερῆ ἀ|κρίβειαν νὰ ἐξετάζῃς ἐπιμε-
λῶς νὰ μὴν τύχῃ, ὃ μὴ γένοιτο, καὶ προχωρήσῃ κανένας μὲ τρόπον μετα-
σχηματισμένον ἢ ἄλλως πως ἐπὶ ματαίῳ σκοπῷ τοῦ νὰ ἀπατήσῃ | καὶ νὰ
δελεάσῃ κανένα τάχα τῶν πιστῶν χ⟨ριστ⟩ανῶν, καί, ἂν φανῇ κανένα τι 45
τοιοῦτον, εὐθὺς καὶ χωρὶς ἀναβολῆς καιροῦ νὰ πιάνῃς τὸν τ⟨ο⟩ιοῦτον μάταιον
ἄν⟨θρωπ⟩ον καὶ τὰ τοιαῦτα ἄκαρ|πα γράμματα, γράφοντας[2] πρὸς ἡμᾶς ἐν
τάχει ἀσφαλῶς περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης· καὶ προσέτι εἰς ὅποιον μέρος τῆς

[1] *Σαδακάτι* εἶναι λέξις τουρκικὴ δηλοῦσα *ἀφοσίωσιν.* [2] *γράφωντας.*

ἐπαρχίας σου εὕρῃς κανένα καλόγηρον ἀφανῆ καὶ | ἀγνώριστον, μὴ ἔχοντα
50 εἰς χεῖράς του ἡμέτερα πατριαρχικὰ γράμματα δηλωτικὰ τῆς αἰτίας διὰ τὴν
ὁποίαν περιφέρεται εἰς τὰ αὐτόθι εὐθὺς κατὰ τὸν πρὸ ἤδη | δύο χρόνων
προσταλέντα σοι ὑψηλὸν προσκυνητὸν ὁρισμὸν νὰ τὸν πιάνῃς καὶ σιδηρο-
δέσμιον νὰ τὸν ἐξαποστέλλῃς ἀσφαλῶς εἰς Κωνσταντινούπολιν μὲ γιασακσήν [1] |
σου γράφοντας πρὸς ἡμᾶς ἐν πλάτει περὶ αὐτοῦ, ὁποῦ νὰ τὸν ἐμφανίζωμεν
55 καὶ νὰ τὸν ἐγχειρίζωμεν καὶ ἡμεῖς εἰς τὴν ὑψηλὴν πόρταν· καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν
νὰ προσέχῃς καλῶς, ὁποῦ ἂν τύχῃ καὶ ἤθελε ἀκολουθήσει καμμία ὁποιαδήποτε
ὑπόθεσις εἰς τὰ αὐτόθι, ὁποῦ νὰ πρέπῃ νὰ ἀναφερθῇ εἰς τὴν ὑψηλὴν πόρταν,
ἀμέσως κατὰ | τὸ δουλικόν σου χρεωστικὸν σαδακάτι νὰ τὴν φανερώνῃς πρὸς
ἡμᾶς διὰ γράμματός σου, ὁποῦ καὶ ἡμεῖς νὰ τὸ ἐμφανίζωμεν πρὸς τοὺς πολυχρο-
60 νίους μας αὐθέντας· καὶ ἂν | τυχὸν ἤθελε⟨ν⟩ εὑρεθῇ κανένας, ὁποῦ, ὃ μὴ γένοιτο,
ἐκτρεπόμενος τῆς εὐθείας ὁδοῦ καὶ τῆς ἀπαιτουμένης πίστεως ἤθελε φερθῇ ἀγνω-
μόνως ἢ ἐπιχειρισθῇ κανένα τι ἐναντίον | τῆς ὑψηλῆς βουλῆς καὶ θελήσεως, ὁ
τοιοῦτος ἀπροκριμ[μ]ατίστως θέλει παιδευθῇ μὲ ὅλην τὴν προσήκουσαν παι-
δείαν ὡς ὑπεύθυνος καὶ παραβάτης καὶ αὐτῶν τῶν θείων ἐντολῶν· | ὡσὰν
65 ὁποῦ γνωστὸν εἶναι εἰς ὅλους, ὅτι ὃν τρόπον εἶναι ἄφευκτον χρέος εἰς ὅλα
τὰ πλάσματα ἡ πρὸς τὸν οὐράνιον πατέρα δοξολογία, μὲ τὸν αὐτὸν τρόπον
καὶ ἀπαραλλάκτως κατ᾽ ἐν|τολὴν θείαν ἔχει χρέος ἀπαραίτητον ὅλον τὸ
πιστὸν ὑπήκοον εἰς τὸ νὰ φέρεται κατὰ πάντα μὲ πίστιν, ὑπόκλισιν καὶ ὑπο-
ταγὴν εἰς τὸν ἐπίγειον βασιλέα, ἀπὸ τῆς ἀκενώτου | πηγῆς τοῦ ὁποίου ἀπο-
70 λαμβάνει πλούσια τὰ ἐλέη· ὅθεν ὅστις κατὰ παραμικρόν τι σφάλλει εἰς τὸν
βασιλέα του, αὐτὸς σφάλλει καὶ ἐναντιώνεται εἰς τὰς ἐντολὰς τοῦ ὑψίστου
καὶ ἑπομένως ἔ|χει ἀντίδικόν του αὐτὴν τὴν ἰδίαν φοβερὰν θείαν δίκην.
Τώρα λοιπόν, ὁποῦ μὲ τὴν θείᾳ συνάρσει εὐτυχῆ καὶ εὐδαίμονα βασιλείαν
τοῦ κραταιοτάτου καὶ εὐμενεστάτου, ἀηττήτου | καὶ ἀκαταμαχήτου, δικαιοτά-
75 του καὶ εὐσπλαχνικωτάτου ἡμῶν ἄνακτος (ὃν Κ⟨ύριο⟩ς κρατύνοι καὶ ἐνισχύοι
καὶ περιέποι ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ μετὰ τοῦ ὑπερτάτου ἐπιτρόπου καὶ παντὸς |
τοῦ πανεκλάμπρου αὐτοῦ δοβλετίου, ὑποτάττων ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ πάντα
ἐχθρὸν καὶ πολέμιον) οἱ ζέφυροι τῆς δικαιοσύνης ἐσκορπίσθησαν πανταχοῦ
καὶ αἱ ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου τῆς εὐ|σπλαχνίας ἐλάμπρυναν τοὺς ὀφθαλμοὺς κάθε
80 τάξεως ἀν⟨θρώπ⟩ων, πληροφορημένη οὖσα ἡ ἀρχιερωσύνη σου μετὰ τῶν
ἐπαρχιωτῶν σου, ὅτι ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ κράτους του καὶ ἁπάν|των τῶν
πολυχρονίων αὐθεντῶν μας, ὃν τρόπον μικροὶ καὶ μεγάλοι ἀπολαμβάνουν
κάθε εἴδους ἄνεσιν καὶ ἡσυχίαν, οὕτω καὶ ἐσεῖς θέλετε εὐεργετεῖσθαι [2] μὲ ἀπεί-
ρους χειμάρρους | ἐλέους καὶ εὐχαριστίας ἀποδίδοντες εὐχαριστίας καὶ δοξο-
85 λογίας τῷ ὑψίστῳ διὰ τὴν ἄπειρόν του αὐτὴν εὐσπλαχνίαν καὶ εὐεργεσίαν καὶ
καταγινόμενοι ἐν παντὶ καιρῷ εἰς τὰς ἐνθέρμους | εὐχὰς τῆς στερεώσεως καὶ

[1] *Γιασακσῆ* = *φύλαξ* γενικῶς, ἔπειτα *σωματοφύλαξ*. [2] *εὐεργετεῖσθε*.

μέχρι συντελείας διαμονῆς τῆς //// ἡμῶν κραταιᾶς βασιλείας νὰ προσφέρεσθε
καὶ εἰς τὸ ἑξῆς, καθὼς καὶ μέχρι τοῦδε μὲ τὸ σύνηθες ἐκεῖνο | σαδακάτι καὶ
πίστιν νὰ δεικνύετε ἄκραν εὐπείθειαν καὶ ὑποταγὴν εἰς τὰς βασιλικὰς προστα-
γάς, νὰ ἐπιμελῆσθε μεγάλως εἰς τὸ νὰ προσαρμόζετε ὅλα σας τὰ κινήματα | μὲ 90
τὴν βασιλικὴν θέλησιν καὶ ὑψηλὴν βουλήν, νὰ ἀπέχετε ἀπὸ κάθε τι ἐναντίον
τοῦ ἀπαιτουμένου τρόπου νὰ συναγωνίζεσθε μὲ ἀκάμα[ν]τον προθυμίαν εἰς
τὴν ἐκτέλεσιν ὅλων τῶν | βασιλικῶν ὑποθέσεων, ὅπου ἀπαιτοῦνται ἀπὸ τὸ
αὐτόθι ὑπήκοον, καὶ ἐν συντόμῳ νὰ ἐκτελῆτε ὅλα τὰ ἀναγκαῖα τῆς κατ᾽
ἐντολὴν θείαν χρεωστουμένης δουλείας, ὑποκλίσεως, πίστεως καὶ ὑποταγῆς 95
εἰς | τὸν κραταιότατον ἡμῶν ἄνακτα. Αὐτὰ λοιπὸν σᾶς εἴχαμεν γράψει
ἐκ δευτέρου· ἀλλὰ καὶ πάλιν τώρα ἐκ τρίτου στοχαζόμενοι, ὅτι ἂν ἴσως κανέ-
νας ἀπὸ τοὺς αὐτόθι ῥαγιάδες τῆς κραταιᾶς βασιλείας | ἤθελε φθάσει εἰς τόσην
ἀθεοφοβίαν καὶ ἀσυνειδησίαν, ὁποῦ ὃ μὴ γένοιτο, νὰ παρεκτραπῇ κατά τι
ἀπὸ τὸ δουλικόν του χρέος ἢ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν δούλευσιν ἐκείνων τῶν 100
πλοίων τῶν ἐχ|θρῶν τοῦ πολυχρονίου ἡμῶν ἄνακτος, τὸ τοιοῦτον θέλει
προξενήσει μεγάλην βλάβην καὶ εἰς τὴν ἀρχιερωσύνην σου καὶ εἰς ὅλους
τοὺς συμπατριώτάς του καὶ πιστοὺς ῥαγιάδες· διὰ | τοῦτο λοιπὸν ἐκ τρίτου
εἰς διάστημα ἑξήκοντα ἡμερῶν τῆς πατριαρχείας μας διὰ τοῦ παρόντος
ἡμετέρου πατριαρχικοῦ καὶ συνοδικοῦ γράμματος πρῶτον μὲν σᾶς προστά- 105
ζομεν σφοδρῶς, ὁποῦ νὰ φυ|λάττετε μὲ ἄκραν εὐπείθειαν ὅλα τὰ ἀνωτέρω
εἰρημένα ὡς πιστοὶ ῥαγιάδες τῆς κραταιᾶς βασιλείας, καὶ νὰ προσέχετε καλῶς
καὶ μὲ ἄκραν προσοχὴν νὰ φυλάττετε ἕνας τὸν ἄλ|λον σας, διὰ νὰ μὴν τύχῃ
καὶ κανένας ἀπὸ λόγου σας δραπετεύσῃ καὶ ὑπάγῃ εἰς τὴν δούλευσιν τῶν
ῥηθέντων ἐχθρικῶν πλοίων· καὶ ἂν ἴσως καταλάβετε κανένα τοιοῦτον ἀχρεῖον 110
καὶ ἀπειθῆ | ἄν⟨θρωπ⟩ον, εὐθὺς νὰ τὸν πιάνετε καὶ νὰ τὸν παραδίδετε εἰς
τὸν ζαπίτη [1] τοῦ τόπου σας, γράφοντες πρὸς ἡμᾶς ἀσφαλῶς καὶ λεπτομερῶς
τὰ περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης. Ἰδοὺ λοιπὸν | καὶ ἐκ τρίτου ἐντελλόμεθα
ταῦτα ὑμῖν σφοδρῶς καὶ ἀπαραιτήτως, ἔπειτα δὲ ἀποφαινόμεθα συνοδικῶς,
ἵνα ὅστις καὶ ὁποῖος τῶν αὐτόθι χ⟨ριστι⟩ανῶν, μικρὸς ἢ μέγας, ἱερωμένος 115
ἢ | λαϊκὸς παρακούσῃ κατά τι εἰς κανένα ἀπὸ τὰ προγραφθέντα καὶ ἀνω-
τέρω εἰρημένα, καὶ δὲν φυλάξῃ εἰς ὅλα καὶ κατὰ πάντα τὴν δουλικήν του
εὐπείθειαν καὶ σαδακάτι εἰς | τὸν κραταιότατον ἡμῶν ἄνακτα, ἢ ὑπάγῃ
εἰς τὴν δούλευσιν τῶν εἰρημένων ἐχθρικῶν καραβίων, ἢ ἂν ἴσως καὶ κατα-
λάβῃ κανένα τέτοιον, ὁποῦ νὰ ἔχῃ κακὸν σκοπόν, καὶ δὲν τὸν φανε|ρώσῃ ἢ 120
δὲν τὸν παραδώσῃ εἰς ⟨τὸν⟩ κατὰ τόπον ζαπίτη, ὅλους τοὺς τοιούτους τοὺς
ἔχομεν ἐκπτώτους ἀπὸ τὸ σύστημα τοῦ γένους μας καὶ ἀφωρεσμένους παρὰ
Θ⟨εο⟩ῦ καὶ κατηραμένους καὶ ἀ|συγχωρήτους καὶ ἀλύτους μετὰ θάνατον· νὰ
εἶναι ἡ κατάρα τοῦ Θ⟨εο⟩ῦ εἰς τοὺς οἴκους τους καὶ εἰς τὰ παιδιά τους καὶ εἰς

[1] *Ζαπὶτ* = ἀξιωματικός, ὁ ἐπιβάλλων τὴν τάξιν.

125 τὰ ὑπάρχοντά τους καὶ προκοπὴν νὰ μὴν ἴδουν εἰς ὅλην τὴν ζωήν τους | καὶ νὰ ἔχουν τὰς ἀρὰς ὅλων τῶν ἀπ' αἰῶνος ἁγίων τῆς ἐκκλησίας πατέρων. Ἐπὶ πᾶσι[ν] τούτοις ἐντελλόμεθα τῇ ἀρχιερωσύνῃ σου, ὅπως εὐθὺς ὁποῦ λάβῃς τὸ παρὸν ἡμέτερον πατριαρ|χικὸν καὶ συνοδικὸν γράμμα χωρίς τινος ἀναβολῆς καιροῦ νὰ ἀντιγράψῃς ἴσα ἀπαράλλακτα αὐτοῦ καὶ νὰ τὰ στείλ[λ]ῃς εἰς
130 κάθε πόλιν ⟨καὶ⟩ χωρίον τῆς ἐπαρχίας σου, διὰ νὰ | ἀναγνωσθῶσι⟨ν⟩ εὐθὺς εἰς ὅλας τὰς ἐκκλησίας εἰς ἐπήκοον ὅλου τοῦ αὐτόθι βασιλικοῦ πτωχοῦ ῥαγιᾶ, δίδοντας καὶ ἡ ἀρχιερωσύνη σου εἰς αὐτοὺς ὅλας τὰς ἐκ μέρους σου ἀναγκαίας συμβουλὰς | καὶ νουθεσίας καὶ προσέτι ἐν τάχει νὰ προφθάσῃς πρὸς ἡμᾶς γράμμα σου ἀποκριτικὸν περὶ τοῦ ὅτι ἀνεγνώσθη τὸ παρὸν ἡμῶν
135 γράμμα εἰς ὅλην τὴν ἐπαρχίαν καὶ δηλωτικὸν παντοίας | καταστάσεως τῶν αὐτόθι ἐπαρχιωτῶν σου χ⟨ριστι⟩ανῶν. Οὕτω γενέσθω καὶ μὴ ἄλλως ἐξ ἀποφάσεως, ἵνα καὶ ⟨ἡ⟩ τοῦ Θ⟨εο⟩ῦ χάρις καὶ τὸ ἄπειρον ἔλεος εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν. ‚αψπθ^ῳ Ἰουλίου γ΄.

(Καὶ διὰ τῆς πατριαρχικῆς χειρός): *Ἐν μηνὶ Ἰουλίῳ ἰνδικτιῶνος ζ^ης.*

† Ὁ Καισαρείας Γρηγόριος. *† Ὁ Ἐφέσου Σαμουήλ·*
† Ὁ Ἡρακλείας Μεθόδιος. *† Ὁ Κυζίκου Ἀγάπιος.*
† Ὁ Νικομηδείας Γεράσιμος. *† Ὁ Δέρκων Ἀνανίας.*
† Ὁ (δυσανάγνωστον) *† Ὁ Λαρίσσης Μελέτιος.*
† Ὁ Ἄρτης Μακάριος

ΙΔ΄. *Τοῦ αὐτοῦ Πατριάρχου Νεοφύτου συνοδικὸν γράμμα, ἔτ. 1792,* ἐν σχήματι ἐπιστολῆς ἐπὶ διπλοῦ χάρτου, φέρον ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς τὴν ἑξῆς ἐπιγραφήν:

† Τῷ ἐντιμοτάτῳ Σακελλίου τῆς ἁγιωτάτης ἀρχιεπισκοπῆς Κάσου πρε|σβυτέρῳ κὺρ Ἀνδρέᾳ, καὶ χρησιμωτάτῳ Διακοβασίλῃ τῆς Μοσχούλας, | καὶ λοιποῖς ἐντιμοτάτοις κληρικοῖς, εὐλαβεστάτοις ἱερεῦσι, χρησίμοις | καραβοκυρίοις, καὶ γέρουσι, καὶ προεστῶσι τῆς νήσου ταύτης Κάσου, τέ|κνοις ἐν Κ⟨υρί⟩ῳ ἀγαπητοῖς τῆς ἡμῶν μετριότητος — εὐχετικῶς.

Οἱ ἀνωτέρω παραγγέλλονται ν' ἀποσπάσωσι διὰ παντὸς τρόπου παρὰ τῶν Καρπαθίων ἔγγραφά τινα κεφάλαια, ἅτινα ἠνάγκασαν οὗτοι τὸν ἀρχιεπίσκοπον αὐτῶν βίᾳ καὶ ἄκοντα νὰ ὑπογράψῃ, καὶ εἶτα στείλωσιν αὐτὰ εἰς τὸ Πατριαρχεῖον πρὸς ἀφανισμόν. Ἐν τῷ ἐγγράφῳ δὲν διευκρινεῖται σαφέστερον τὸ εἶδος τῶν ἐν λόγῳ «*ἐγγράφων κεφαλαίων*»· ἀλλὰ μόνον προστίθεται ὡς ὑστερόγραφον ἡ ἑξῆς περικοπή: «*Ὅταν δὲ ἐνδείξωσι τὴν προσήκουσαν εὐπείθειαν καὶ ὑποταγὴν πρὸς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἐξα|ποστείλωσι διὰ μέσου σας ταχέως καὶ ἀσφαλῶς ἐκεῖνα τὰ κακῶς καὶ παραλόγως γεγονότα ἄκυρα | ἔγγραφα καὶ κεφάλαια, καὶ κλίνωσι τὸν αὐχένα οἱ Καρπάθιοι πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, τότε τὰ | ὅσα ἔχουν καὶ αὐτοὶ παράπονα πρὸς τὸν ἀρχιερέα τους, προβάλλοντές τα πρὸς ἡμᾶς θέλουν | ἀξιωθῇ ἐκκλησιαστικῆς εὐμενείας, ὡσὰν ὁποῦ θέλομεν φροντίσει περὶ τῆς διορθώσεως καὶ ἀνέ|σεως ἑκάστου μέρους καὶ ἡσυχίας. Οὕτω τοίνυν εἴπατε καὶ πληροφορήσατε αὐτοὺς πάντας.*

† Ὁ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐν Χ⟨ριστ⟩ῷ εὐχέτης.
† Ὁ Καισαρείας Γρηγόριος καὶ ἐν Χ⟨ριστ⟩ῷ εὐχέτης.
† Ὁ Ἐφέσου Σαμουὴλ καὶ ἐν Χ⟨ριστ⟩ῷ εὐχέτης.

Περαιτέρω ἓξ ἀκόμη ἀρχιερατ. ὑπογραφαὶ ἐπὶ τῆς προσθίας πλευρᾶς τοῦ δευτέρου φύλλου τοῦ ἐγγράφου· ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς αὐτοῦ ὑπάρχει ἡ ἀνωτέρω παρατεθεῖσα ἐπιγραφὴ μετὰ τῆς καλῶς διατηρουμένης ὡραίας σφραγῖδος ἐξ ἐρυθροῦ βουλλοκερίου, ἥτις παριστᾷ ἐν τῷ μέσῳ δικέφαλον ἀετόν, ὑπεράνω αὐτοῦ στέμμα, καὶ ἑκατέρωθεν αὐτοῦ τὰ γράμματα,

$\overset{*}{\text{ΝΦ}}$ $\overset{\text{ͻ}}{\text{ΤC}}$ (=Νεόφυτος)
ὑποκάτω δὲ   ΠΡΙ   ΚϚ   (=Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως)·

μεταξὺ αὐτῶν δύο κλεῖδες ἀνεστραμμέναι καὶ διασταυρούμεναι χιαστὶ καὶ ἑκατέρωθεν τὸ ἔτος τῆς ἐνθρονίσεως τοῦ Πατριάρχου 1789. Ἑκατέρου τῶν φύλλων χάρτου ἐν σχήματι ἐπιστολῆς αἱ διαστάσεις $0^{μ},347 \times 0^{μ},238$· τοῦ δὲ κειμένου $0^{μ},26 \times 0^{μ},20$.

ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ Π. ΒΟΛΙΔΗΣ

ΠΑΪΣΙΟΣ ΛΙΓΑΡΙΔΗΣ

Ὁ Παΐσιος Λιγαρίδης[1] ἦτο δεξιὸς νοῦς καὶ ἠδύνατο νὰ γίνῃ ἀνώτερος λόγιος, ἂν δὲν ἐδούλευεν εἰς τὰ χρήματα καὶ εἰς κενοτέρας φιλοδοξίας.

Ὁ Λιγαρίδης[2], μὲ τὸ κοσμικὸν ὄνομα Παντολέων, ἐγεννήθη τὸ 1609 ἢ 1610 εἰς τὴν Χίον, τὸ δὲ 1623 εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἑλληνικὸν κολλέγιον τῆς Ρώμης, ὅπου διεκρίθη κατὰ τὰς σπουδάς του καὶ ἔκαμεν ἐντύπωσιν κατὰ τὰς ἐξετάσεις του (1636). Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς ἄλλους τροφίμους τοῦ ἑλληνικοῦ κολλεγίου τῆς Ρώμης, ὁ Λιγαρίδης κατετάχθη εἰς μοναχικὸν τάγμα, διὰ νὰ ἐπιδείξῃ ζωηρῶς τὴν ἀφοσίωσίν του πρὸς τὸν καθολικισμὸν καὶ κατέλαβε διάφορα ἀξιώματα εἰς αὐτό· τὸ 1639 ἔγινε καθολικὸς ἱερεύς. Ἡ καθολικὴ προπαγάνδα ἐδικαιοῦτο νὰ χαίρῃ, διότι ἐκέρδισεν ἕνα τόσον ἔξυπνον «σχισματικὸν» καὶ τοῦ ἀνέθηκε τὸ 1641 τὸ ἔργον της εἰς τὴν Χίον μὲ γενναῖον μισθόν. Ἡ προπαγάνδα ἐδικαιοῦτο νὰ ἔχῃ ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν Λιγαρίδην, τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον οὗτος τὸ 1637 ἐπεστάτησε καὶ ἐδημοσίευσε προπαγανδικὸν ἔργον (de purgatorio igne...) τοῦ ἀποθανόντος τὸ 1634 φανατικοῦ Ἕλληνος καθολικοῦ Πέτρου Ἀρκουδίου, τοῦ «χρηστοῦ διδασκάλου» του. Τοῦ βιβλίου προέταξε κολακευτικὴν ἐπιστολήν: «τῷ Μακαριωτάτῳ Οὐρβανῷ τῷ ὀγδόῳ ἄκρῳ ἀρχιερεῖ Παντελεήμων Λιγαρείδης ὁ Χῖος». Εἰς τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν γράφει ὁ Λιγαρίδης ὅτι μένει ἀκόμη τρόφιμος τοῦ «Ἑλληνομουσείου» Ρώμης διὰ τὴν εὔνοιαν τοῦ Οὐρβανοῦ.

Ὁ Λιγαρίδης ἀνέλαβε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἔλθῃ εἰς Χίον, ὅπου ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία ὑφίστατο τὴν αὐστηρὰν κριτικὴν τοῦ Γεωργίου Κορεσσίου[3] καὶ τῶν φίλων του καὶ εἶχεν ἀνάγκην στρατιωτῶν, ἀλλὰ παρέβη πολὺ γλήγορα τὴν συμφωνίαν του καὶ ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου διωρίσθη ἱεροκῆρυξ ὑπὸ τοῦ Ὀρθοδόξου Πατριαρχείου, ἐνῷ ἐπληρώνετο καὶ ὑπὸ τῆς καθολικῆς προπαγάνδας!

---

[1] Περὶ Π. Λιγαρίδου ἔγραψεν ὁ Legrand, Bibliogr. Hellén. 17 siècle τ. 4 σ. 8-61. Ὁ V. Grumel ἔγραψε τὸ ἄρθρον Ligaridés Paisios εἰς τὸ Dictionnaire Catholique τῶν Vacant-Mangenot. Σύντομον ἄρθρον Ligarides Paisios ἐδημοσιεύθη καὶ εἰς τὸ ἐκδιδόμενον νῦν Lexikon für Theologie und Kirche.

[2] Τὸ ὄνομα Λιγαρίδης ἀπαντᾷ καὶ ἄλλοτε εἰς τὴν Χίον. (Νεαμονήσια Φωτεινοῦ σ. 240: Νεόφυτος Λιγαρίδης). Ὀρθότερον θὰ ἐγράφετο Λυγαρίδης, διότι προέρχεται ἀπὸ τὸ λυγαρίδι = μικρὸς κλάδος λυγαριᾶς, καὶ θὰ ἐδόθη σκωπτικῶς εἴς τινα «λυγνὸν» ἀντιπρόσωπον τῆς οἰκογενείας. Ὁ Λιγαρίδης γράφεται συχνὰ καὶ Λιγαρείδης, κακῶς βεβαίως.

[3] Βλ. Κ. Ἀμάντου, Γεώργιος Κορέσσιος, Ἀθηνᾶς τ. 46 (1935) σ. 191.

Ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μετέβη τὸ 1647 εἰς Μολδαβίαν, ὅπου ἔμεινε κατὰ διαλείμματα μέχρι τοῦ 1655, ἐδίδαξε δὲ τότε εἰς τὸ Ἰάσι, κατὰ δὲ τὸν Θ. Ἀθανασίου καὶ ἐν «Τεργοβύστῳ» τῆς Βλαχίας[1] Ὁ Π. Λιγαρίδης ἦλθεν εἰς σχέσεις τότε καὶ μὲ τοὺς ἡγεμόνας τῆς Βλαχίας[2]. Εἰς τὴν Μολδαβίαν συνειργάσθη μὲ τὸν συμπολίτην του Ἰγνάτιον Πετρίτζην διὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ Νομοκάνονος, ὅστις ἐξεδόθη τὸ 1652[3]. Ἐκεῖ ἐγνώρισε καὶ τὸν πατριάρχην Ἱεροσολύμων Παΐσιον, ὅστις τὸν ἐπῆρε μαζί του εἰς Ἱεροσόλυμα, τὸν ἔκαμε ὀρθόδοξον μοναχὸν καὶ τὸν μετωνόμασε Παΐσιον. Ὁ ἀνήσυχος Λιγαρίδης εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα ἤρχισε νὰ γράφῃ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἐκεῖ Πατριαρχείου, ὁμολογεῖ δ' ὁ πατριάρχης Δοσίθεος ὅτι ὠφελήθη πολὺ ἀπὸ τὰ χειρόγραφα τοῦ Λιγαρίδη[4].

Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1652 ὁ πατριάρχης Παΐσιος ἐχειροτόνησε τὸν Λιγαρίδην μητροπολίτην Γάζης, εἰς τὸ ἑξῆς δ' οὗτος ὑπογράφεται «ὁ Γάζης Παΐσιος», ἂν καὶ δὲν φαίνεται ποτὲ εἰς τὴν ἀραβικὴν ἐπαρχίαν, τῆς ὁποίας ἐξελέγη ποιμενάρχης. Τὸ γραφὲν ἐπανειλημμένως ὅτι ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία ἔκαμε τὸν Λιγαρίδην μητροπολίτην Γάζης δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀληθές. Εἰς ἐπιστολήν του γραφεῖσαν μετὰ τὴν χειροτονίαν γράφει ὁ Λιγαρίδης: «ἀνήχθην εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ τὸ ἀγγελικὸν σχῆμα ἠμφιασάμην καὶ τοῦ μεγίστου βαθμοῦ τῆς ἀρχιερωσύνης ἠξίωμαι τὴν τῶν Γαζαίων ἐκκλησίαν ἐμπιστευθεὶς καὶ χειροτονηθεὶς παρὰ τοῦ μακαριωτάτου πατριάρχου Ἱεροσολύμων κυρίου Παϊσίου ἔνδον τοῦ ζωοδόχου . . . . Τάφου:»[5]. Ὁ Ζερλέντης ἐδημοσίευσε καὶ τὴν ὀρθόδοξον ὁμολογίαν πίστεως, τὴν ὁποίαν ἐχρειάσθη νὰ ὁμολογήσῃ ὁ Λιγαρίδης τὴν 14ην Σεπτεμβρίου 1652 πρὶν χειροτονηθῇ[6]. Εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα εὑρισκόμενος ὁ Λιγαρίδης ἐξεφώνησεν ἐνώπιον τοῦ πατριάρχου διαφόρους λόγους, τοὺς ὁποίους ἐδημοσίευσεν ὁ καθηγητὴς Κ. Δυοβουνιώτης κατὰ χειρόγραφον τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν εἰς τὸ περιοδικὸν Ν. Σιὼν (βλ. κατωτέρω). Ὁ Λιγαρίδης μεταχειρίζεται εἰς τοὺς λόγους του ἁπλῆν γλῶσσαν: «καθὼς τὸ λοιπὸν δὲν στέκεται εἰς τὸ πνεῦμα τὸ Ἅγιον νὰ εἶναι αἴτιον τοῦ υἱοῦ, ὁμοίως οὔτε στέκεται εἰς τὸν υἱὸν νὰ εἶναι τοῦ Ἁγίου Πνεύματος αἴτιος».

---

[1] Θ. Ἀθανασίου, Περὶ τῶν ἑλληνικῶν σχολῶν ἐν Ῥουμανίᾳ 1898 σ. 62 καὶ 75.

[2] N. Jorga, Roumains et Grecs au cours des siècles 1921 σ. 45.

[3] Grumel, Ἔνθ. ἀνωτ.

[4] Δοσιθέου, Περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων 1715 σ. 1180.

[5] Ι. Σακελλίωνος, Παϊσίου μητροπολίτου Γάζης ἐπιστολή, Παρνασσὸς τ. 10 (1886) σ. 482.

[6] Π. Ζερλέντη, Παϊσίου Λιγαρείδου, Ὁμολογία τῆς πίστεως κατὰ τὴν αὐτοῦ χειροτονίαν εἰς τὴν Γαζαίων ἐκκλησίαν. Δελτίον Ἱστ. Ἐθν. Ἑταιρείας τ. 6 (1901) σ. 49. Ὑπὸ τοῦ Ἰωακεὶμ Ἰβηρίτου ἐδημοσιεύθη καὶ ἡ «πρᾶξις χειροτονίας Παϊσίου μητροπολίτου Γάζης» εἰς τὸ περιοδικὸν Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς τ. 1 (1917) σ. 385-387. Πρβλ. αὐτ. τ. 1 σ. 582: Χρ. Παπαδοπούλου, Ἐπὶ τῆς πράξεως τῆς χειροτονίας τοῦ Παϊσίου Λιγαρείδου ὡς μητροπολίτου Γάζης.

Ἡ ὁμολογία τοῦ Λιγαρίδου κατέπληξε τὴν Ρώμην, ἡ ὁποία διὰ τοῦ συμμαθητοῦ τοῦ Λιγαρίδου Ἀνδρέα Σταυρινοῦ καὶ τοῦ μαθητοῦ του Ἀντωνίου Τιμόνη ἐξηκρίβωσε τὸ ἰδιόχειρον αὐτῆς. Ἡ Ρώμη ἠθέλησε νὰ ἀνακαλέσῃ τὸν Λιγαρίδην, ὅστις ἐξέφραζε τὴν ἔκπληξίν του πῶς ἐθεωρεῖτο ἐν Ρώμῃ ὀρθόδοξος[1]! Τὸ 1657 ἔλαβεν ἀκόμη χρήματα ἀπὸ τὴν λατινικὴν προπαγάνδαν! Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται πιθανὸν ὅτι ὁ Λιγαρίδης προσεποιεῖτο τὸν καθολικὸν διὰ νὰ λαμβάνῃ χρήματα (τὰ ὁποῖα ἴσως ἐχρειάζετο καὶ διὰ τοὺς συγγενεῖς του)!

Ἀφοῦ ἐπῆρε τὸν τίτλον τοῦ μητροπολίτου Γάζης ὁ Λιγαρίδης, δὲν ἠδύνατο πολὺν χρόνον νὰ μένῃ ἥσυχος καὶ ἀπῆλθε πάλιν εἰς Μολδαβίαν, μακρὰν τῆς ἐκκλησιαστικῆς του ἐπαρχίας, προφανῶς διὰ νὰ ἔχῃ εὐρύτερον πεδίον δράσεως καὶ νὰ κερδίζῃ περισσότερα χρήματα. Εἰς τὴν Μολδαβίαν ἀνεμίχθη καὶ εἰς τὰ πολιτικὰ ζητήματα καὶ ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ εἰς Βλαχίαν. Ἐπανῆλθεν ἀργότερα νὰ ἐνισχύσῃ τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Καλβινιστῶν[2].

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐκλήθη εἰς Ρωσσίαν ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Νίκωνος (1657) πρὸς διόρθωσιν τῶν λειτουργικῶν βιβλίων. Ἕως ὅτου μεταβῇ ἐκεῖ (1662) ἐδημιουργήθη ἀντίδρασις κατὰ τοῦ Νίκωνος, τὴν ὁποίαν θὰ ἐνισχύσῃ ὁ ἀχαρακτήριστος Λιγαρίδης![3] Ὡς μορφωμένος περισσότερον τῶν Ρώσσων συναδέλφων του κατέστη ἀπαραίτητος σύμβουλος τῶν ἀντιπάλων τοῦ Νίκωνος, ἐπλησίασε δ' οὕτω καὶ τὸν Τσάρον Ἀλέξιον Μιχαήλοβιτς, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἔπαιρνε καὶ πολλὰ χρήματα.

Εἰς τὴν Ρωσσίαν ὁ Λιγαρίδης εἶναι ἄκρος ὑπερασπιστὴς τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ γράφει περὶ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν «Μοσχοβιτῶν» πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς Σουηδίας Ἰωάννην Lilienthal[4]. Εἰς γράμμα πρὸς τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Διονύσιον γράφει ὁ Λιγαρίδης τὸ 1663: «ἓν τοῦτο καὶ πρῶτον ἴσθι, παναγιώτατε, ὅτι τὴν μητέρα μου, τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν διὰ τιμῆς ἄγω μονονοὺκ τὸ Λακωνικὸν ἐπιβοῶν: ἢ τὰν ἢ ἐπὶ τάν, Σπάρταν ἔλαχον, Σπάρταν γεραίρειν οὐ παύομαι. . . .»[5].

Ἀφ' ὅτου ὁ Τσάρος ἐτάχθη κατὰ τοῦ Νίκωνος, ἡ παῦσις καὶ καταδίκη αὐτοῦ ἦτο βεβαία. Ἐπειδὴ ὅμως ἐθεωρεῖτο ἀντικανονική, ὁ Λιγαρίδης προσεπάθει νὰ φέρῃ πατριάρχας τῆς Ἀνατολῆς εἰς τὴν Ρωσσίαν, ἵνα γίνῃ κανονικὴ

[1] Grumel, Ἔνθ. ἀνωτ. G. Hoffmann, Orientalia Christiana τ. 25,2 (1932) σ. 282.

[2] Legrand, Ἔνθ. ἀνωτ. σ. 22.

[3] Τὸ 1662 γράφει ἀκόμη φιλοφρόνως πρὸς τὸν Νίκωνα: «ἐκαρδίωσας ἡμᾶς ἐν ἑνὶ τῶν ἀπολογητικῶν σου γραμμάτων, σεβασμιώτατε πατριάρχα, καὶ τοσοῦτον ἐψυχαγώγησας, ὥστε περίαμμά μοι γενέσθαι τὸ σὸν χρυσοῦν ἐπιστόλιον, νηπενθὲς τ' ἄχολόν τε, κακῶν ἐπίληθον ἁπάντων»! Κ. Δελικάνη, Πατριαρχικῶν ἐγγράφων τόμος τρίτος (1905) σελ. 73 κ. ἑξ.

[4] Fabricii, Bibliotheca graeca τ. 11 (1808) σ. 474.

[5] Δελικάνη, Ἔνθ. ἀνωτ. σ. 90.

καταδίκη. Οὕτω γράφει τὸ 1663 πρὸς τὸν πατριάρχην Ἱεροσολύμων Νεκτάριον νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Ρωσσίαν ὑπισχνούμενος χρηματικὴν βοήθειαν τοῦ Τσάρου εἰς τὸν θρόνον του καὶ τὴν ἵδρυσιν «φροντιστηρίου», «ὅπερ δὴ πόσην καὶ οἵαν ὄνησιν τῇ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπιδαψιλεύσεται οὐκ ἔστιν ἐμὸν λέγειν ἢ γράφειν πρὸς κριτικώτατον ἄνδρα καὶ ἀγχινούστατον»[1].

Ὁ Νίκων ἔπρεπε νὰ καταδικασθῇ, καὶ δι' αὐτό, ὅταν ὁ Λιγαρίδης δὲν ἠδυνήθη νὰ φέρῃ τὸν πατριάρχην Ἱεροσολύμων εἰς τὴν Ρωσσίαν, δὲν ἐδίστασε διὰ πλαστογραφιῶν νὰ ἐμφανισθῇ ὡς ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ. Ἡ πλαστογραφία ἀπεδείχθη καὶ τὸ κῦρος τοῦ Λιγαρίδη ἠλαττώθη, κατώρθωσεν ὅμως οὗτος νὰ διατηρήσῃ τὴν ἐπίδρασίν του ἐπὶ τὸν Τσάρον καὶ νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν Σύνοδον τοῦ 1666 τὴν καταδικάσασαν ὁριστικῶς τὸν Νίκωνα[2].

Τώρα ἡ θέσις τοῦ Λιγαρίδου κατέστη δύσκολος. Τὸ ζήτημα τῆς πλαστογραφίας ἔφερεν αὐτὸν εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς πατριάρχας τῶν Ἱεροσολύμων. Εἰς τὴν Ρωσσίαν ἐπεδίωξε νὰ γίνῃ πατριάρχης μετὰ τὸν Νίκωνα, θὰ τὸ κατώρθωνε δ' ἴσως, ἂν ἐγνώριζε ρωσσικὰ καὶ ἂν δὲν ὑπῆρχε τὸ ζήτημα τῆς πλαστογραφίας! Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι ὁ Λιγαρίδης ἐνῷ εὑρίσκετο εἰς τὴν Ρωσσίαν, δὲν ἔπαυσε τὴν ἀλληλογραφίαν του μὲ τοὺς καθολικούς, οἱ ὁποῖοι τὸ 1668 ἀποβλέπουν εἰς τὸν Λιγαρίδην, διὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἕνωσιν καθολικῶν καὶ ὀρθοδόξων εἰς τὴν Πολωνίαν[3]. Τόσον ἀμφιδέξιος ἦτο ὁ ἀνήρ.

Ὁ Λιγαρίδης δὲν ἐπῆγεν εἰς τὴν Πολωνίαν, ἐπροτίμησε τὴν θέσιν του παρὰ τῷ Τσάρῳ, ὅστις ἐβοήθησεν αὐτὸν καὶ ἐν Ρωσσίᾳ κατὰ τῶν ἐχθρῶν του καὶ παρὰ τοῖς πατριάρχαις Ἱεροσολύμων. Ὁ πατριάρχης Δοσίθεος παρέσχεν ἄφεσιν εἰς τὸν Λιγαρίδην (ἀναθεματισθέντα ὑπὸ τοῦ Νεκταρίου) χάριν τοῦ Τσάρου, ἀλλὰ τὸ 1671 ἀνεθεμάτισε καὶ αὐτὸς καὶ καθήρεσε τὸν Λιγαρίδην καὶ διὰ τὰ ἄλλα του ἁμαρτήματα καὶ ὡς Λατινόφρονα![4] Εἰς τὴν καθαίρεσιν λέγεται πρὸς τοῖς ἄλλοις ὅτι ὁ Λιγαρίδης «τὰ τῶν Λατίνων ἐφάνη φρονῶν» καὶ διὰ τοῦτο «ἐξεώσθη παρὰ τοῦ πρὸ ἡμῶν ἀοιδίμου πατριάρχου κυρίου Παϊσίου». Ὁ «Λατινισμὸς» τοῦ Λιγαρίδη, δι' ὃν πρὸς τοῖς ἄλλοις κατεδικάσθη ὑπὸ τοῦ Δοσιθέου, ἀναφέρεται ἆρά γε εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Παϊσίου (1652 κἑξ.) ἢ εἰς τὰς συνεννοήσεις πρὸς τοὺς Καθολικοὺς τῆς Πολωνίας;

[1] Δελικάνη, Ἔνθ. ἀνωτ. σ. 92.

[2] Βλ. ἔγγραφα σχετικὰ πρὸς τὴν Σύνοδον του 1666 παρὰ Δελικάνη, Ἔνθ. ἀνωτ. σ. 121 κἑξ. Περὶ τοῦ ζητήματος τοῦ Νίκωνος καὶ τῆς ἀναμίξεως τοῦ Λιγαρίδου βλ. λεπτομερῶς: Χ. Παπαδοπούλου, Οἱ Πατριάρχαι Ἱεροσολύμων ὡς πνευματικοὶ χειραγωγοὶ τῆς Ρωσσίας κατὰ τὸν ιζ' αἰῶνα. 1907 σ. 88 κἑξ. Εἰδικῶς περὶ τῆς ἐν Ρωσσίᾳ δράσεως τοῦ Λιγαρίδη βλ. R. Salomon, Paisius Ligarides, Zeitschrift für osteuropäische Geschichte τ. 5 (1931) σ. 37 κἑξ. ὅπου σημειοῦται καὶ ἡ σχετικὴ πρὸς τὸν Λιγαρίδην ρωσσικὴ βιβλιογραφία.

[3] Βλ. Salomon Ἔνθ. ἀνωτ. σ. 59.

[4] Δελικάνη, Ἔνθ' ἀνωτ. σ. 189. Φ. Βαφείδου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τ. 3, 1 σ. 149 κἑξ.

Ὁ Λιγαρίδης ἐπῆρε τὸ 1672 τὴν ἄδειαν ἀπὸ τὸν Τσάρον διὰ νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ πείσῃ τὸν Πατριάρχην Δοσίθεον περὶ τοῦ δικαίου του, ἀλλ' ἐπροχώρησε μέχρι Κιέβου, ὅπου ἐσταμάτησε. Ἐκεῖ ἀπέθανε τὸν Αὔγουστον τοῦ 1678. Τί κρῖμα ὅτι τόση ἱκανότης δὲν ἐχρησιμοποιήθη ἐπ' ἀγαθῷ γενικωτέρῳ!

Ὁ Salomon λέγει [1] ὅτι ὁ Λιγαρίδης ἀπέθανεν ὡς Λατινόφρων. Ὁ πατριάρχης ὅμως Χρύσανθος γράφων [2] «περὶ τῆς ἀπὸ τῆς Λατινόφρονος γνώμης μεταβολῆς τοῦ Λιγαρίδους(!) εἰς τὴν ὀρθόδοξον» προσθέτει ὅτι ὁ Λιγαρίδης εἰς τὴν Ρωσσίαν «ἔγινεν ἄκρος ὑπερασπιστὴς τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἔνθα καὶ συνέγραψε κατὰ Λουθηροκαλβίνων λατινιστὶ πολλά, ἀλλὰ καὶ ζηλωτὴς κατὰ τοῦ Νίκωνος ἐχρημάτισε, ἐλθὼν δὲ εἰς Κίεβον ἐδίδαξε πολλὰ ὀρθὰ καὶ ὠφέλιμα καὶ... ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ κατὰ τῆς ἀρχῆς τοῦ Πάπα, ἅπερ συγγράμματα ἡμεῖς εἴδομεν ἐν Κιέβῳ... ἐκοιμήθη δὲ ἐν μετανοίᾳ καὶ ἐξομολογήσει, ὃν καὶ ἔχουσιν οἱ ... ὀρθόδοξοι Ρῶσσοι εἰς ἀγαθὴν φήμην καὶ εὐλάβειαν». Ὥστε ἡ καταδίκη τοῦ Λιγαρίδη ὡς Λατινόφρονος ὑπὸ τῶν πατριαρχῶν Ἱεροσολύμων ἐστηρίζετο ἐπὶ πλάνης καὶ παρεξηγήσεως;

Κατὰ κριτὴν ἁρμόδιον, τὸν συμπολίτην τοῦ Λιγαρίδη Λ. Ἀλλάτιον, οὗτος ἦτο ὀξὺς τὸν νοῦν, ἐπιμόνου θελήσεως, γνώστης τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, εὔγλωττος [3]. Ἡ ἱκανότης τοῦ Λιγαρίδη κατέστησεν αὐτὸν σοφὸν καὶ πολυγράφον, ἔγραφεν ὅμως συνήθως ἐρωτώμενος περὶ διαφόρων ζητημάτων. Αἱ μελέται του κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι ἀνέκδοτοι.

Κατὰ τὸν Ἀλλάτιον [4] ἤδη εἰς τὴν Ρώμην ἤρχισε νὰ γράφῃ ἱστορίαν τῆς νήσου Χίου, ἡ ὁποία δὲν συνεπληρώθη καὶ δὲν ἐξεδόθη.

Ὁ καθηγητὴς Κ. Δυοβουνιώτης ἐδημοσίευσε λόγους τοῦ Λιγαρίδη ἐκφωνηθέντας εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ [5]. Πολλαὶ ἐπιστολαὶ ἐπίσης τοῦ Λιγαρίδη ἐνδιαφέρουσαι ἐδημοσιεύθησαν [6].

Πολλὰ ἐπιγράμματα συνετάχθησαν ὑπὸ τοῦ Λ., ὧν ἓν καὶ πρὸς τὸν Φώτιον, μὲ τὸν ὁποῖον ἠσχολήθη οὗτος, ὡς φαίνεται, ἐκ τοῦ ἑξῆς χειρογράφου: «Κατάλογος τῶν συγγραμμάτων Φωτίου τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως συλλεχθεὶς παρὰ τοῦ πανιερωτάτου καὶ λογιοσοφωτάτου(!) μητροπολίτου Παϊσίου Γάζης, ὑπερτίμου τῶν ὑπερτίμων(!) καὶ ἐξάρχου πάσης

[1] Ἔνθ' ἀνωτ. σ. 59 κἑξ.

[2] Δοσιθέου, Ἱστορία περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων 1715 σ. 1181.

[3] L. Allatii, De Ecclesiae occidentalis atque orientalis perpetua consensione 1648 σ. 1654.

[4] Ἔνθ. ἀνωτ. σ. 1657.

[5] Νέα Σιὼν τ. 17 (1922) σ. 374-388.

[6] Βλ. τὴν παρὰ Grumel, Ἔνθ. ἀνωτ. βιβλιογραφίαν.

Παλαιστίνης καὶ τὸν τόπον ἐπέχοντος Καισαρείας Φιλίππου, προτροπῇ καὶ δεήσει τοῦ κυροῦ πρέσβεως Νικολάου τοῦ Δανιὴλ Σινισίου(;) [1]». Ὅπως συνήθως, ἔξωθεν ἔλαβεν ἀφορμὴν ὁ Λιγαρίδης νὰ ἀσχοληθῇ καὶ μὲ τὸν Φώτιον, ὕποπτοι δ' εἶναι ἐν μέρει οἱ τίτλοι οἱ ἀποδιδόμενοι εἰς αὐτὸν εἰς τὸ ἀνωτέρω σημείωμα.

Τίς οἶδε ἐκ τίνος ἀφορμῆς ἠσχολήθη (1656) καὶ μὲ χρησμοὺς ὁ Λιγαρίδης. Εἰς διαφόρους κώδικας [2] φέρεται «χρησμολόγιον Κ/πόλεως, Νέας Ρώμης, παρῳχημένον, ἐνεστὼς καὶ μέλλον, ἐκ διαφόρων συγγραφέων συλλεχθὲν καὶ συναρμοσθὲν παρὰ τοῦ πανιερωτάτου καὶ σοφωτάτου μητροπολίτου Γάζης κυρίου Παϊσίου, ὑπερτίμου καὶ ἐξάρχου πάσης γῆς Ἐπαγγελίας, Ἀσκάλωνος, Μαϊουμᾶ καὶ Μαγδάλων...».

Ἐξ ἀφορμῆς τοῦ κηρύγματος συνέταξεν ὁ Λιγαρίδης διαφόρους ἑρμηνείας καὶ διδαχάς [3]. Κατὰ τὴν ἐν Ρωσσίᾳ διαμονήν του ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ ἀπαντήσῃ εἰς διάφορα τεθέντα εἰς αὐτὸν ἐρωτήματα ὑπὸ τῶν Ρώσσων. Τὰ ἐρωτήματα εἶναι συχνάκις περίεργα: «μεταπανδρεύεται ψάλτης, ἢ ἀπομένει χηρεύων;»... «τί διαφέρει ἀφορισμός, ἀρὰ καὶ ἀνάθεμα; [4]». Ἐν Ρωσσίᾳ συνέγραψε καὶ τὰ κατὰ τὴν Σύνοδον τὴν καθαιρέσασαν τὸν Νίκωνα. Κατὰ τὸν Salomon τὸ σχετικὸν χειρόγραφον εὑρίσκετο εἰς Μόσχαν. Ἀλλ' ὑπάρχουν καὶ ἀλλαχοῦ ἀντίγραφα [5].

Ὁ Λιγαρίδης, ὅπως εἰς τὰς πράξεις του οὕτω καὶ εἰς τὰς μελέτας του, ἀπέβλεπε πάντοτε εἰς τὴν πρακτικὴν σκοπιμότητα, τὴν πρακτικὴν ὠφέλειαν. Δι' αὐτὸ αἱ μελέται του δὲν ἔχουν τίποτε τὸ συστηματικόν, δὲν προῆλθον ἀπὸ ἐσωτερικὴν ἀνάγκην ἀλλ' ἀπὸ ἐξωτερικὴν ὤθησιν. Ἐπιζητῶν πάντοτε τὸ κέρδος ὁ Λιγαρίδης δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀναπτυχθῇ εἰς ἀνώτερον ἄνθρωπον καὶ λόγιον, ἐνῷ ἡ φύσις ἐπροίκισεν αὐτὸν μὲ τόσην δεξιότητα.

Κ. ΑΜΑΝΤΟΣ

[1] Mémoires de l'Académie impériale des Sciences de St-Petersbourg VIII sér. τ. VII Nº 8 (1906) σ. 3. Αὐτόθι σ. 2 τὸ δεκάστιχον ἐπίγραμμα εἰς Φώτιον.

[2] Βλ. π. χ. Α. Π. Κεραμέως, Ἱεροσολυμ. Βιβλιοθήκη τ. 1 σ. 255. — Κ. Σάθα, Μ. Βιβλ. τ. 1, 308 κ.α.

[3] Α. Π. Κεραμέως, Ἱεροσολυμ. Βιβλιοθ. τ. 5 σ. 75. — Κ. Σάθα, Ἔνθ. ἀνωτ. — Α. Δημητρακοπούλου, Προσθῆκαι καὶ διορθώσεις εἰς τὴν νεοελληνικὴν φιλολογίαν τοῦ Κ. Σάθα 1871 σ. 51.

[4] Κατάλογον τῶν ἐρωτημάτων καὶ τινας λύσεις ἐδημοσίευσεν ὁ καθηγητὴς Κ. Δυοβουνιώτης εἰς τὸ περιοδικὸν «Ἀνάπλασις». τ. 48 (1935) σ. 111, 137 καὶ 157.

[5] Litzika, Catalogul manuscriptelor Grecesti 1909 σ. 196: «Βιβλίον συνοδικὸν περιέχον τὰ κατὰ Νίκωνος πατριάρχου Μοσχοβίας ὑπὸ Παϊσίου μητροπολίτου Γάζης ἀνατεθὲν τῷ αὐτοκράτορι πασῶν τῶν Ρωσσιῶν Ἀλεξίῳ Μιχαήλοβιτς ἐν ἔτει 1668».

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ
ΤΗΣ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ ΖΕΡΛΕΝΤΗ

Δυνάμει τῆς ὑπ' ἀριθ. 53220/244, 15ης Ἰουλίου 1937, διαταγῆς τοῦ Ὑπουργείου Θρησκευμάτων καὶ Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ μετὰ πρότασιν τῆς ἐφορευτικῆς ἐπιτροπῆς, ἠγοράσθη καὶ κατετέθη εἰς τὰ Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους ἡ Συλλογὴ τοῦ ἱστοριοδίφου Περικλέους Ζερλέντη.

Ἡ συλλογὴ αὕτη περιλαμβάνει πρωτότυπα ἔγγραφα καὶ χειρόγραφα ἀφορῶντα κυρίως εἰς τὴν ἐκκλησιαστικήν, τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν ἱστορίαν τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους καὶ ἄλλων ἑλληνικῶν χωρῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Φραγκοκρατίας καὶ τῆς Τουρκοκρατίας, ἀντίγραφα καὶ φωτογραφίας ἐγγράφων καὶ χειρογράφων ἀποκειμένων ἐν ἀρχείοις τῆς Εὐρώπης, τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀνατολῆς, διάφορα χειρόγραφα καὶ σημειώματα τοῦ ἱστοριοδίφου ὡς καὶ τὴν ἀλληλογραφίαν αὐτοῦ μετὰ διαπρεπῶν Ἑλλήνων καὶ ξένων ἐπιστημόνων.

Ἡ ἀγορασθεῖσα συλλογή, ἐν μέρει μόνον χρησιμοποιηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ζερλέντη, ἀποτελεῖ σπουδαιοτάτην πηγὴν διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν νήσων, θέλει δὲ ἰδιαιτέρως συμβάλει εἰς τὴν διευκρίνησιν τῶν πολιτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν θεσμῶν ὄχι μόνον τῶν Κυκλάδων, ἀλλὰ καὶ τῆς τουρκοκρατουμένης Ἑλλάδος καθ' ὅλου. Διὰ τοῦτο ἐκρίναμεν σκόπιμον νὰ δημοσιεύσωμεν τὸν σύντομον κατάλογον τῶν πρωτοτύπων ἐγγράφων καὶ χειρογράφων, ὁ ὁποῖος συνετάχθη διὰ τὴν χρῆσιν τῶν Γενικῶν Ἀρχείων.

Τὸν κατάλογον τοῦτον διῃρέσαμεν εἰς ἐννέα καθ' ὕλην κεφάλαια: α΄) Ἐκκλησιαστικὰ καὶ μοναστηριακά, β΄) Λατινικὴ Ἐκκλησία τῶν Νήσων, γ΄) Σχολικά, δ΄) Κοινοτικά, ε΄) Διοικητικὰ καὶ Φορολογικά, ϛ΄) Ἑλληνικαὶ παροικίαι τοῦ Ἐξωτερικοῦ, ζ΄) Ἰδιωτικά, η΄) Διάφορα καὶ θ΄) Χειρόγραφα[1], ἐντὸς δὲ τῶν κεφαλαίων τούτων ἔγιναν μικρότεραι ὑποδιαιρέσεις κατὰ γεωγραφικὰς ἑνότητας. Διὰ τῆς συστηματικῆς κατατάξεως τῶν ἐγγράφων καὶ διὰ τοῦ ἐν τέλει παρατιθεμένου πίνακος καθίσταται, νομίζομεν, εὐχερὴς ἡ χρησιμοποίησις τοῦ Καταλόγου.

[1] Ἡ καθ' ὕλην αὕτη διάταξις δὲν ἐτηρήθη πάντοτε πιστῶς, διότι ἔγγραφά τινα δευτερευούσης καθ' ἑαυτὰ σημασίας, περιέχοντα ὅμως πληροφορίας χρησίμους διὰ τὸν ἐρευνητήν, κατετάχθησαν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πληροφοριῶν τούτων. Οὕτως ἔγγραφα ἰδιωτικοῦ περιεχομένου ἐπικυρούμενα ὑπὸ ἀρχιερέων ἢ ὑπὸ διερμηνέων τοῦ στόλου, ἐκρίναμεν προτιμότερον νὰ περιλάβωμεν εἰς τὰς ὑποδιαιρέσεις *Ἐκκλησιαστικὰ καὶ Διοικητικά*.

Διὰ νὰ διευκολύνωμεν ἔτι μᾶλλον τὸ ἔργον τοῦ ἐρευνητοῦ, ἐσημειώσαμεν ποῖα ἐκ τῶν ἀναγραφομένων κειμένων ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ Περ. Ζερλέντη[1].

Τὰς περιλήψεις τῶν τουρκιστὶ γεγραμμένων ἐγγράφων συνέταξεν ὁ κ. Κωνσταντῖνος Σεραφετινίδης, τὸν ὁποῖον καὶ δημοσίᾳ εὐχαριστοῦμεν.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑΚΑ

Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως.

1587. Ἰταλικὴ μετάφρασις γράμματος τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου τοῦ Β΄ πρὸς τὸν δόγην τῆς Βενετίας Νικόλαον Daponte περὶ τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ ἡμερολογίου. (Φάκ. 128).

Τὸ ἀντίγραφον τοῦτο φέρει ἐσφαλμένως χρονολογίαν ͵αωκβ΄. Πρόκειται περὶ τῆς γνωστῆς ἐπιστολῆς Ἱερεμίου τοῦ Β΄ πρὸς τὸν δόγην τῆς Βενετίας Νικόλαον Daponte (1578-1585). Βλ. «De Calendario novo Gregoriano, Ieremiae Archiepiscopi Constantinopoleos, Νέας Ῥώμης, et Oecumenici Patriarchae: Iudicium, una cum aliis quibusdam eiusdem ad Germanos literis, quas attulit modò Ἰάκωβος ὁ Παρκεθύμης Μηλοήτας, natione Graecus ex insula Pathmo oriundus. Francofurti ad Oderam, Exscripsit typis Andreas Eichorn. MDXC». (Πρβλ. E. Legrand, Bibliographie Hellénique τοῦ ΙΕ' καὶ Ιϛ' αἰῶνος, τόμ. 4, σελ. 301-307). Κ. Ν. Σάθα, Βιογραφικὸν Σχεδίασμα περὶ τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου τοῦ Β΄, (Ἀθῆναι, 1870), σελ. 28-34. Μ. Γεδεών, Κανονικαὶ Διατάξεις, τόμ. Α΄, σελ. 38-40.

1768, Δεκεμβρίου 29. Πιττάκιον τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Μελετίου τοῦ Β΄ πρὸς τὸν πρῴην οἰκουμενικὸν πατριάρχην Ἰωαννίκιον τὸν Γ΄. (Φάκ. 173).

Πατριαρχεῖον Ἱεροσολύμων.

1746, Ἀπριλίου 4. Γράμμα τοῦ Πτολεμαΐδος καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ ἐπιτρόπου πρὸς τοὺς μητροπολίτας, ἀρχιεπισκόπους, ἐπισκόπους καὶ προκρίτους Πελοποννήσου περὶ τοῦ μοναχοῦ Βαρνάβα, ὁ ὁποῖος, ἀποστάτης γενόμενος, «ἐξαπατᾷ πολλοὺς λαμβάνοντας παρ' αὐτῶν ἱκανὸν ἔλεος». (Φάκ. 128).

Ἀγαθοπόλεως μητρόπολις.

1769, Μαΐου 20. Γράμμα βεβαιωτικὸν καὶ ἐμμάρτυρον, δι' οὗ ὁ μητροπολίτης Ἀγαθοπόλεως Νεόφυτος δωρεῖται τὰ ἐν Νάξῳ κτήματά του εἰς τὸν ἱερομόναχον Βενέδικτον Βυζᾶν. (Φάκ. 160).

[1] Ἀναγραφὴν τῶν δημοσιευμάτων τοῦ Ζερλέντη βλ. ὑπὸ Κ. Ἀμάντου, Ἑλληνικά, Ι (1928) σελ. 227-229, καὶ Β. Π. Φωτιάδου, Γενικὴ Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία, Ἰούλιος-Αὔγουστος 1936, σελ. 61-66.

Ἀθηνῶν μητρόπολις.

1749, Ὀκτωβρίου 2. Πρατηριῶδες γράμμα ἐπικυρούμενον ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν Ἀνθίμου. (Φάκ. 160).

Ἄρτης μητρόπολις.

1808, Ἀπριλίου 30. Γράμμα τοῦ μητροπολίτου Ἄρτης Πορφυρίου πρὸς Δημήτριον Πετριτζόπουλον, Πρύτανιν (Pritano) Ἁγίας Μαύρας. (Φάκ. 160).

Βάρνης μητρόπολις.

Βλ. Τορνόβου μητρόπολις.

Βατοπεδίου μονή.

1726, Μαΐου 30. Ἐπιστολὴ Ἡσαΐου πρὸς Γαβριήλ, προηγούμενον τῆς μονῆς τοῦ Βατοπεδίου. (Φάκ. 156).

Ἔδεσσα.

1802, Δεκεμβρίου 17. Πρᾶξις τοῦ καντζελλαρίου Νάξου Δημητρίου Κόκκου, δι᾽ ἧς ὁ Ἐδέσσης Διονύσιος, ἐπίτροπος τῆς δόμνας Μαριόρας Μαυρογένους, καθιστᾷ πληρεξουσίους. (Φάκ. 153).

Εὐρίπου μητρόπολις.

1784, Αὐγούστου 31 καὶ 1786, Ἰανουαρίου 21. Δύο νοταριακὰ γράμματα τοῦ καντζελλαρίου Νάξου Κωνσταντίνου Κόκκου, ἐπιβεβαιούμενα ὑπὸ τοῦ Εὐρίπου Ἱεροθέου[1]. (Φάκ. 160).

1786, Ὀκτωβρίου 8. Γράμμα τοῦ μητροπολίτου Εὐρίπου Ἱεροθέου «τῷ εὐγενεστάτῳ σινιὸρ Χρυσοστόμῳ αὐταδέλφῳ τοῦ ἐκλαμπροτάτου κονσόλου τῆς ἰμπερατορικῆς Ρωσσίας», εἰς Χίον. (Φάκ. 160).

Ἐφέσου μητρόπολις.

1763, Ἰουνίου 1. «Προθέσεις καὶ παρρησίαι τοῦ πανιερωτάτου ἁγίου Ἐφέσου κυρίου Μελετίου». (Φάκ. 63).

Ἡρακλείας μητρόπολις.

Ἀχρόν. Φύλλον περιέχον διάφορα λεξιλογικὰ σημειώματα καὶ ἐπιτάφιον ἐπίγραμμα εἰς τὸν Ἡρακλείας Διονύσιον ἐν Προικονήσῳ. (Φάκ. 155).

[1] Περὶ τοῦ Ἱεροθέου, μητροπολίτου Εὐρίπου καὶ εἶτα Ἰωαννίνων, βλ. Π. Ζερλέντη, Ἱερόθεος ὁ ἀπὸ Εὐρίπου Ἰωαννίνων καὶ ἡ ἀνασύστασις τῆς μητροπόλεως Κερκύρας, Νέος Ποιμήν, 3 (1921), σελ. 409-416.

Θεσσαλονίκη.

1688, Σεπτεμβρίου 10. Ἐπιτροπικὸν τοῦ μεγάλου πρωτεκδίκου καὶ ἐξάρχου πάσης Ἄσπρης θαλάσσης, πληρεξουσίου τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Νεοφύτου[1]. (Φάκ. 109).

Ἰθάκη.

Μονὴ Ἁγίου Νικολάου.

1773. Γράμμα ἐλεημοσύνης. (Φάκ. 63).

Ἰωαννίνων μητρόπολις.

1710. Σημείωμα ἀδήλου κληρικοῦ, ἐν ᾧ ἀναφέρεται ὁ «λογιώτατος» μητροπολίτης Ἰωαννίνων Κλήμης ὁ ἐκ Χίου[2], ὁ ἐπίσκοπος Βουθρωτοῦ καὶ Γλυκέος Παΐσιος, ὁ ἐπίσκοπος Βελλᾶς Φιλάρετος ὁ Χῖος (ἐπὶ τῆς πατριαρχείας Ἀθανασίου τοῦ Ε΄, 1709-1711). (Φάκ. 63).

1809, Φεβρουαρίου 21. Γράμμα ἐμμάρτυρον ἐπιτροπικὸν τοῦ μητροπολίτου Ἰωαννίνων καὶ Ἄρτης Ἱεροθέου[3] καὶ τῶν περὶ αὐτὸν εὐγενεστάτων ἀρχόντων. (Φάκ. 160).

Καισαρείας μητρόπολις.

Βλ. Τορνόβου μητρόπολις.

Κρήτη.

1655, Φεβρουαρίου 20. Πιστοποίησις τοῦ Don Νεοφύτου Ροδινοῦ, curato della chiesa di Santi Petro e Paulo della nation greca, ἐμφαίνουσα ὅτι ἡ Ἄννα-Μαρία, θυγάτηρ Μάρκου Καβαλίστα ἐκ Χανίων, ἐβαπτίσθη τὴν 15ην Μαρτίου 1637. (Φάκ. 160).

Λευκάδος ἀρχιεπισκοπή.

1759, Ὀκτωβρίου 31. Γράμμα τοῦ ἀρχιεπισκόπου Λευκάδος καὶ Ἁγίας Μαύρας Χρυσάνθου πρὸς τὸν ἐφημέριον Κάστρου. (Φάκ. 160).

1803, Ἀπρίλιος. Γράμμα τοῦ ἀρχιεπισκόπου Λευκάδος καὶ Ἁγίας Μαύρας Παρθενίου, δι᾽ οὗ διορίζεται λαμπαδάριος ὁ Θεόδωρος Κολυβᾶς. (Φάκ. 160).

[1] Περὶ τούτου βλ. L. Petit, Les évêques de Thessalonique, Échos d'Orient, 5 (1920), σελ. 213, καὶ Π. Ζερλέντη, Νεόφυτος Δαμαλᾶς, μητροπολίτης Θεσσαλονίκης 1680-1686, Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, τόμ. 4 (1920), σελ. 561-562.

[2] Περὶ τούτου βλ. Παραμυθίας καὶ Πάργας Ἀθηναγόρα, ἐν Ἠπειρωτικοῖς Χρονικοῖς, 3 (1928), σελ. 33-37.

[3] Περὶ τούτου βλ. αὐτόθι, σελ. 41-42. Πρβλ. καὶ ἀνωτέρω: *Εὐρίπου μητρόπολις.*

Λιτίτζης ἐπισκοπή.

1739, Ἰουνίου 30. Γράμμα τοῦ ἐπισκόπου Λιτίτζης Ἀνθίμου πρὸς τὸν πρωτοψάλτην Μυκόνου Γρηγόριον. (Φάκ. 160).

1747, Μαρτίου 6. Γράμμα τοῦ πρωτοψάλτου καὶ δημοσίου νοταρίου Γρηγορίου περὶ κληρονομικῶν ὑποθέσεων κατοίκων Μυκόνου, ἐν ᾧ ὑποσημαίνεται ὡς ἐπίτροπος τῶν κληρονόμων ὁ Λιτίτζης Ἄνθιμος. (Φάκ. 160).

1774, Σεπτεμβρίου 22. Γράμμα συμφωνητικόν, ἐπιβεβαιούμενον ὑπὸ τοῦ πρῴην Λιτίτζης Ἀνθίμου. (Φάκ. 160).

1793, Δεκεμβρίου 6. Διαθήκη τοῦ ἱερομονάχου Χατζῆ Γερασίμου Κανισκᾶ διὰ χειρὸς τοῦ νοταρίου Μυκόνου Γρηγορίου τοῦ Ἀρτακηνοῦ. Ὑποσημαίνεται ὡς μάρτυς ὁ πρῴην Λιτίτζης Ἄνθιμος. (Φάκ. 160).

Ἀχρόν. Ἐπιστολὴ τοῦ πρῴην Λιτίτζης Ἀνθίμου πρὸς Τριαντάφυλλον Σκορδίλην, γραμματικὸν Μυκόνου, καὶ ἐπιστολαὶ δύο τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς συνδίκους τῆς νήσου. (Φάκ. 160).

1813, Ὀκτωβρίου 18. Ἀναφορὰ τῶν προεστώτων Ναξίας πρὸς τὸν διερμηνέα τοῦ στόλου περὶ τῆς κληρονομίας τοῦ ἐπισκόπου Λιτίτζης Γρηγορίου. (Φάκ. 150).

Λοιδωρικίου ἐπισκοπή.

Μοναστήριον Ἁγίου Δημητρίου.

1830. Τρία ἔγγραφα τῆς ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίου Παιδεύσεως Γραμματείας περὶ τοῦ μοναστηρίου τούτου. (Φάκ. 128).

Μαλτζίνης ἐπισκοπή.

1806, Μαρτίου 14. Γράμμα ἀποδεικτικὸν ὑπογραφόμενον ὑπὸ τοῦ «τοῦ ἁγίου Ὠλένης ἐπιτρόπου (;) πρῴην Μαλτζίνης Κυρίλλου». (Φάκ. 160).

1817, Αὐγούστου 25. Γράμμα τοῦ ἐπισκόπου Μαλτζίνης Εὐγενίου πρὸς ἄδηλον. (Φάκ. 160).

Μεθώνης ἐπισκοπή.

Ἀχρόν. Ἀντίγραφον παραιτήσεως τοῦ ἐπισκόπου Μεθώνης Ἀνθίμου, μετ' ἀντιγράφων γραμμάτων τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην καὶ πρὸς τὸν μητροπολίτην Δέρκων Ἀνανίαν. (Φάκ. 179).

1777, Ἀπρίλιος. Συνοδικὸν γράμμα τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Σωφρονίου τοῦ Β', δι' οὗ ἀθωοῦται ὁ παραιτηθεὶς ἐπίσκοπος Μεθώνης Ἄνθιμος, ἀπομακρυνθεὶς τοῦ ἐμπιστευθέντος αὐτῷ ποιμνίου καὶ λιποτάκτης γενόμενος[1]. (Φάκ. 178).

[1] Βλ. περὶ τοῦ ἐπισκόπου τούτου Πολυκάρπου Συνοδινοῦ, μητροπολίτου Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως, Ὁ Μεθώνης Ἄνθιμος (Καράκαλος), Θεολογία, 5 (1927), σελ. 342-344.

Μῆλος.

Ναὸς Ἁγίου Ἰωάννου Σιδεριανοῦ.

1558, Φεβρουαρίου 17. Δίπλωμα Ἰωάννου Κρίσπου, δουκὸς Αἰγαίου Πελάγους, ὑπὲρ τοῦ ναοῦ τούτου. (Φάκ. 167).

1573. Γράμμα τοῦ μητροπολίτου Παροναξίας Ἀθανασίου. (Φάκ. 167).

1575, Φεβρουαρίου 15. Δίπλωμα Φραγκίσκου Coronel, juris utriusque doctoris et logotenentis (locum tenentis) per l'Illmo et ecc^{mo} Signor Don Joseps Nazi, δουκὸς Ναξίας καὶ κυριάρχου Ἄνδρου, ἐπικυρωτικὸν τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος διπλώματος τοῦ Ἰωάννου Κρίσπου. (Φάκ. 167).

1582, Ἀπρίλιος. Γράμμα τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίου τοῦ Β' πρὸς τὸν μητροπολίτην Παροναξίας καὶ ἔξαρχον παντὸς Αἰγαίου Πελάγους. (Φάκ. 167).

(1582), Ἀπρίλιος. Γράμμα ἐπιβεβαιωτήριον τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίου τοῦ Β'. (Φάκ. 167).

1594, Μάϊος. Γράμμα τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίου τοῦ Β' πρὸς τὸν μητροπολίτην Παροναξίας καὶ ἔξαρχον παντὸς Αἰγαίου Πελάγους. (Φάκ. 167).

1594, Ὀκτωβρίου 16. Γράμμα ἐπιβεβαιωτήριον τοῦ μητροπολίτου Παροναξίας Ἀθανασίου. (Φάκ. 167).

1600, Ὀκτώβριος. Γράμμα τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ματθαίου τοῦ Β'. (Φάκ. 167).

(1603), Ἀπρίλιος. Γράμμα τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ραφαὴλ τοῦ Β' πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον, τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς ἄρχοντας Μήλου. (Φάκ. 167).

Μολδαβία.

1805, Ὀκτωβρίου 3. Γράμμα συμφωνητικὸν γενόμενον ἐν Ἰασίῳ καὶ ἐπιβεβαιούμενον ὑπὸ τοῦ Μολδαβίας Βενιαμίν. (Φάκ. 160).

Μονεμβασίας μητρόπολις.

1750, Ὀκτωβρίου 29. Ἐνθύμησις περὶ τοῦ θανάτου τοῦ πρῴην μητροπολίτου Μονεμβασίας Νικηφόρου. (Φάκ. 63).

Μύκονος.

Ἔξαρχος πατριαρχικός.

1687, Σεπτεμβρίου 10. Γράμμα τοῦ μεγάλου ἀρχιμανδρίτου τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ ἐξάρχου πατριαρχικοῦ Μακαρίου, δι' οὗ καθιστᾷ ἐπίτροπον αὐτοῦ ἐν Μυκόνῳ τὸν οἰκονόμον τῆς νήσου ἱερέα Μᾶρκον [τὸν Κορίνθιον]. (Φάκ. 164).

Μνεία αὐτοῦ παρὰ Π. Ζερλέντη, Ἱστ. ἔρευναι περὶ τὰς Ἐκκλησίας τῶν Νήσων, σελ. 127-128.

1742, Ἰουλίου 5. Ἐπιστολὴ Θεοκλήτου τοῦ ἐξ Ἰβήρων πρὸς τὸν πρωτοψάλτην Μυκόνου Γρηγόριον. (Φάκ. 157).

Μονὴ Ὑ. Θ. Τουρλιανῆς.

1672, Ἀπριλίου 23. Ἀπόδειξις Μιχαὴλ Καναβούτζου, ἐπιτρόπου τοῦ ἐνδοξοτάτου αὐθεντὸς κυρίου Παναγιώτη [Νικουσίου], ἀφορῶσα εἰς τὴν φορολογίαν τοῦ μοναστηρίου. (Φάκ. 109).

Μνεία ἐν Νησιωτικῇ Ἐπετηρίδι, 1, σελ. 174.

1674, Σεπτεμβρίου 26. Γράμμα Ἰωάννου Μαυρογορδάτου, βοεβόδα Μυκόνου καὶ αὐταδέλφου τοῦ μεγάλου διερμηνέως Ἀλεξάνδρου, περὶ τῆς φορολογίας τοῦ μοναστηρίου. Συνημμένως τέσσαρες ἀποδείξεις ἐμφαίνουσαι ὅτι κατεβλήθη τὸ *μακτοῦ* τῶν ἐτῶν 1675-1678. (Φάκ. 109).

Μνεία αὐτόθι, σελ. 179.

1733, Ἰουλίου 1. Γράμμα τοῦ μεγάλου ἐκκλησιάρχου, διδασκάλου καὶ καθολικοῦ ἐξάρχου Κριτίου[1], δι' οὗ καθιστᾷ ἐπίτροπον διὰ τὸ ἐξαρχικὸν ἐτήσιον τοῦ μοναστηρίου τὸν ἱερομόναχον Ἰγνάτιον Καλλιάρχην. (Φάκ. 173).

1741, Ἰουνίου 1. Γράμμα τοῦ μεγάλου ἐκκλησιάρχου, διδασκάλου καὶ καθολικοῦ ἐξάρχου Κριτίου πρὸς τὸν καθηγούμενον τοῦ μοναστηρίου Ἰγνάτιον Καλλιάρχην περὶ τῆς καταβολῆς τῶν καθυστερουμένων ἐξαρχικῶν δικαιωμάτων. (Φάκ. 173).

Μυριόφυτον.

1815, Νοεμβρίου 1. Αὐλικὸν πρατηριῶδες γράμμα ἐπικυρούμενον ὑπὸ τοῦ Μυριοφύτου Νεοφύτου καὶ τῶν προεστώτων τῆς χώρας. (Φάκ. 160).

Νάξος.

Παροναξίας Μητρόπολις[2].

1593, Ἀπριλίου 26. Σιγιλλιῶδες ἐν μεμβράναις γράμμα τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου τοῦ Β΄. Τῇ αἰτήσει τῶν ἐν Νάξῳ χριστιανῶν, ὁ πατριάρχης ἐπικυροῖ τὰ κτητορικὰ δίκαια τῶν κατὰ τόπους προπατορικῶν ἐκκλησιῶν, τὰς ὁποίας ὁ μητροπολίτης Παροναξίας Ἀθανάσιος πειρᾶται «παραλαβεῖν... μετὰ τῶν ἀφιερωμένων ἐν αὐταῖς πραγμάτων παρ' αὐτῶν καὶ παντελῶς ἀποστερῆσαι καὶ πρὸς ἑτέρους πωλῆσαι αὐτὰς καὶ δωρῆσαι...». Ἡ μολυβδίνη τοῦ πατριάρχου σφραγὶς ἀπεσπάσθη. (Φάκ. 44-59).

[1] Περὶ τούτου βλ. Π. Ζερλέντη, Ἱστορικαὶ ἔρευναι περὶ τὰς ἐκκλησίας τῶν Νήσων, τόμ. Α΄, σελ. 152-156.

[2] Περὶ τῆς μητροπόλεως Παροναξίας βλ. τὰς τελευταίας μελέτας τοῦ V. Laurent, Chronologie des métropolites de Paronaxia au XVIIe siècle, Échos d'Orient, τόμ. 34 (1935), σελ. 139-150, καὶ τόμ. 36 (1937), σελ. 190-201, καὶ Ἐμμ. Καρπαθίου, Ὁ κῶδιξ Α΄ τῆς μητροπόλεως Παροναξίας, Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, τόμ. 19 (1935), σελ. 139-141, 164-172, 200-204, 239-249, 275-281, 322-330 καὶ 405-410.

1608, Φεβρουαρίου 22. Ἀπόφασις τοῦ μητροπολίτου Παροναξίας Γαβριὴλ περὶ διαλύσεως γάμου κατοίκων Ἀπειράνθου. (Φάκ. 173).

1645, Ἰανουαρίου 8. Γράμμα ἐμμάρτυρον τοῦ πρωταποστολαρίου τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας Μιχαήλ, ἀποκαθιστῶντος καθολικὸν ἐπίτροπον τὸν μητροπολίτην Παροναξίας Νικόδημον. (Φάκ. 173).

1657, Μαρτίου 27. Χρεωστικὴ ὁμολογία τοῦ μητροπολίτου Παροναξίας Νικοδήμου, γενομένη ἐνώπιον τοῦ νοταρίου Παροικίας Πάρου ἱερέως Νικολάου Σκιαδᾶ. (Φάκ. 173).

1658, Μαΐου 31. Χρεωστικὴ ὁμολογία τῶν ἱερέων Παροικίας Πάρου πρὸς τὸν μητροπολίτην Παροναξίας Νικόδημον, γενομένη ὑπὸ τοῦ νοταρίου Παροικίας ἱερέως Νικολάου Σκιαδᾶ. (Φάκ. 173).

1658, Ἰουνίου 2. Χρεωστικὴ ὁμολογία τῶν ἱερέων Ἀντιπάρου πρὸς τὸν Παροναξίας Νικόδημον διὰ τὴν πατριαρχικὴν ζητείαν. (Φάκ. 173).

1658, Ἰουνίου 20. Χρεωστικὴ ὁμολογία τοῦ μητροπολίτου Παροναξίας Νικοδήμου. (Φάκ. 173).

1661, Μαΐου 25. Ἐπιτίμιον τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σεβαστείας καὶ Παροναξίας Ἰωσὴφ τοῦ Δόξα. (Φάκ. 173).

1661, Ἰουνίου 28. Χρεωστικὴ ἐμμάρτυρος ὁμολογία τοῦ μητροπολίτου Παροναξίας Νικοδήμου, γενομένη ὑπὸ τοῦ πρωτονοταρίου Ἀντωνίου Μενδρινοῦ. (Φάκ. 173).

1662, Ἰούλιος. Ἀπόφασις συνοδικὴ τοῦ μητροπολίτου Παροναξίας Νικοδήμου ἐπὶ ἀστικῆς ὑποθέσεως. (Φάκ. 173).

1664, Ἰουνίου $^{2}/_{12}$. Χρεωστικὴ ὁμολογία τοῦ πρῴην μητροπολίτου Παροναξίας Νικοδήμου πρὸς Μιχελέτον Κοντόσταυλον, ὁ ὁποῖος ἐζήτησε παρὰ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως τὴν ἀθώωσιν τοῦ μητροπολίτου. (Φάκ. 173).

(1669;). Ἐπιτίμιον τοῦ μητροπολίτου Παροναξίας Θεοφάνους[1]. (Φάκ. 155).

1670, Φεβρουαρίου 18. Χρεωστικὴ ὁμολογία τοῦ μητροπολίτου Παροναξίας Θεοφάνους. (Φάκ. 155).

1673, Ἰανουαρίου 4. Προικοσύμφωνον διὰ χειρὸς Δαμασκηνοῦ ἱερομονάχου. Ἐπὶ τοῦ νώτου γράμμα ἀχρόνιστον τοῦ μητροπολίτου Παροναξίας Μελετίου πρὸς τὸν εἰρημένον Δαμασκηνόν. (Φάκ. 173).

1684, Ἰανουαρίου 12. Ὁ πρῴην Κωνσταντινουπόλεως καὶ πρόεδρος Παροναξίας[2] πωλεῖ ἀκίνητον. (Φάκ. 110).

1688, Ἰούνιος. Τέμαχος ἀποφασιστικοῦ γράμματος τοῦ πρῴην πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως καὶ προέδρου Παροναξίας. (Φάκ. 110).

[1] Τὸ ἐπιτίμιον τοῦτο εἶναι ἀχρόνιστον. Ὡς ὅμως ἐξάγεται ἐκ σημειώματος τοῦ νώτου, παρεδόθη τοῦτο εἰς τὸν καντζελλάριον Ἰωάννην Μηνιάτην τὴν 25ην Ἰουλίου 1669.

[2] Περὶ τοῦ πρῴην Κωνσταντινουπόλεως καὶ προέδρου Παροναξίας Γερασίμου τοῦ ἀπὸ Τυρνόβου βλ. Π. Ζερλέντην, ἐν Νησιωτικῇ Ἐπετηρίδι, τόμ. 1 (1918), σ. 115-125.

1691, Ἰανουαρίου 23. Γράμμα τοῦ μητροπολίτου Παροναξίας Ἀθανασίου, δι' οὗ παραχωρεῖται εἰς τὸν ἱερέα Ἰωάννην Σπανὸν ἡ ἐνορία τοῦ Χαλκείου καὶ ἡ ἐφημερία τοῦ ναοῦ τῆς Ὑ. Θ. τῆς Πρωτοθρόνου. Ἐπικυροῦται καὶ ὑπὸ τοῦ πατριαρχικοῦ ἐξάρχου Εὐσταθίου διὰ πράξεως τῆς 17ης Δεκεμβρίου 1692. (Φάκ. 173).

1784, Νοεμβρίου 25. Γράμμα δραγομάνου τοῦ βασιλικοῦ στόλου πρὸς τὸν μητροπολίτην Παροναξίας Νεόφυτον περὶ ὑποθέσεως τοῦ Ἰακώβου Γριμάντη. (Φάκ. 176).

Ἀδήλου ἔτους. Τέμαχος διαθήκης ἐπιβεβαιουμένης ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Παροναξίας Βενιαμίν[1]. (Φάκ. 164).

Ἀχρόν. Ὁρισμὸς ἔχων οὕτω: «Μουσανλη Κηαχαγηας. Προς εσας της χορηανους που χαστενε χοραφηα εκκληστηατηκα της μητροπολης να τηχενη να πλερονετενε την ετρητηα του μητροπολητη καθος την επλερονετενε παντοτε κε οπηος καμη αλεος θελη ηνε πεδεμενος». (Φάκ. 177).

Μονὴ Ἁγίου Δημητρίου.

1670, Μαΐου 4. Μαρτυρικὸν τοῦ πρώην Παροναξίας Νικοδήμου διὰ χειρὸς τοῦ νοταρίου Ἰωάννου Μηνιάτη. Ἐπὶ τοῦ νώτου ἕτερα δύο μαρτυρικὰ γράμματα. (Φάκ. 173).

Μονὴ Ἁγίου Ἐλευθερίου ἐν Σαγκρίῳ[2].

1715, Μαΐου 29. Πρατηριῶδες γράμμα γενόμενον ἐνώπιον τοῦ καντζελλαρίου Ναξίας Τζαμπατῆ Κορονέλλου. (Φάκ. 150).

1748, Σεπτεμβρίου 22. Ὁρισμὸς Μεχμὲτ-πασᾶ, σερασκέρη τῶν βασιλικῶν φρεγάδων, περὶ τῶν φορολογικῶν βαρῶν τοῦ μοναστηρίου. (Φάκ. 177).

1748, Σεπτεμβρίου 22. Τῇ αἰτήσει τοῦ ἡγουμένου Σεραφεὶμ Βαρβατάκη καὶ παρουσίᾳ τοῦ Μεχμὲτ-πασᾶ, σερασκέρη τῶν βασιλικῶν φρεγάδων, οἱ προεστῶτες τῶν χωρίων Ναξίας καθορίζουσι τὸ ἐτήσιον τέλεσμα τοῦ μοναστηρίου. (Φάκ. 177).

1788, Ὀκτωβρίου 6. Ἀντίγραφον ἀποφάσεως τῶν κληρικῶν καὶ προεστώτων Δρυμαλίας. (Φάκ. 150).

1796, Σεπτεμβρίου 9. Διαθήκη τοῦ ἡγουμένου καὶ κτίτορος Καλλινίκου Βαρβατάκη, χειρὶ τοῦ ἀρχιερατικοῦ πρωτονοταρίου ἱερέως Γεωργίου τοῦ Μαγειροπούλου. (Φάκ. 150).

1798, Σεπτεμβρίου 1. Ἀντίγραφον πράξεως τοῦ ἀρχιερατικοῦ πρωτονοταρίου ἱερέως Γεωργίου τοῦ Μαγειροπούλου, δυνάμει τῆς ὁποίας ὁ Σωφρόνιος Βαρβατάκης πωλεῖ πρὸς τὸν ἡγούμενον Καλλίνικον Βαρβατάκην τὰ ἐπὶ τοῦ μοναστηρίου δικαιώματά του. (Φάκ. 150).

[1] Ὁ μητροπολίτης Βενιαμὶν μνημονεύεται κατωτέρω ἐν ἐγγράφοις τῶν ἐτῶν 1639 καὶ 1642. Πρβλ. Β. Μυστακίδην, ἐν Ἐπετηρίδι τῆς Ἑταιρείας Βυζ. Σπουδῶν, 12 (1936), σελ. 212, καὶ V. Laurent, Ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. 34, σελ. 147-148.

[2] Βλ. καὶ *Σχολικά*.

1801, Ἀπρίλιος. Συνοδικὸν σιγιλλιῶδες ἐν μεμβράναις γράμμα τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Νεοφύτου τοῦ Ζ'. Ἡ μολυβδίνη τοῦ πατριάρχου σφραγὶς ἀπεσπάσθη. (Φάκ. 44-59).

1806, Ἀπριλίου 12. Γράμμα ὑποσχετικὸν τοῦ ἡγουμένου Καλλινίκου Βαρβατάκη. (Φάκ. 150).

1806, Ἰουλίου 1. Ἀποδεικτικὸν ἐμμάρτυρον γράμμα τῆς πατριαρχικῆς αὐλῆς, ἐπιβεβαιούμενον ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀφορῶν εἰς ἀφιέρωσιν ἀκινήτου. (Φάκ. 150).

1806, Νοεμβρίου 11. Γράμμα προστακτικὸν τοῦ δραγομάνου τοῦ βασιλικοῦ στόλου Παναγιωτάκη Μουρούζη (;). (Φάκ. 150).

1816, Ἰούνιος. Ἁπανταχοῦσα ἐλεημοσύνης τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Κυρίλλου τοῦ ϛ'. (Φάκ. 150).

1816, Ἰουνίου 20. Γράμμα ἀποδεικτικὸν καὶ ἐμμάρτυρον, γενόμενον ἐν τῇ πατριαρχικῇ αὐλῇ καὶ ἐπιβεβαιούμενον ὑπὸ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, ἀφορῶν δὲ εἰς ἀφιέρωσιν ἀκινήτων ἐν Νάξῳ. (Φάκ. 150).

1820, Μαρτίου 7. Ἐπιστολὴ τοῦ μητροπολίτου Δέρκων Γρηγορίου πρὸς ἄδηλον ὀφφικιάλιον τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας περὶ ἀνανεώσεως τῶν σιγιλλίων τοῦ μοναστηρίου. (Φάκ. 150).

Μονύδριον Ἁγίας Κυριακῆς.

1665, Δεκέμβριος. Σιγιλλιῶδες ἐν μεμβράναις γράμμα τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Παρθενίου τοῦ Δ', δι' οὗ, τῇ αἰτήσει τοῦ κτίτορος ἱερομονάχου Ματθαίου Ῥακούση, ἀπονέμεται ἡ σταυροπηγιακὴ ἀξία εἰς τὸ κατὰ τὴν τοποθεσίαν Λενούδια μονύδριον τῆς ἁγίας μεγαλομάρτυρος τοῦ Χριστοῦ Κυριακῆς. Σῴζεται ἡ μολυβδίνη τοῦ πατριάρχου σφραγίς. (Φάκ. 44 59).

Μοναστήριον Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου ἐπάνω Κάστρου.

1661, Ἰούνιος. Συνοδικὸν σιγιλλιῶδες ἐν μεμβράναις γράμμα τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Παρθενίου τοῦ Δ'. Σῴζεται ἡ μολυβδίνη τοῦ πατριάρχου σφραγίς. (Φάκ. 44-59).

Ναὸς Ὑ. Θ. τῆς Ἁγίας ἐν Ἀκρωτηρίῳ Νάξου.

1667, Φεβρουάριος. Συνοδικὸν σιγιλλιῶδες ἐν μεμβράναις γράμμα τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Παρθενίου τοῦ Δ', δι' οὗ ἀνανεοῦται ἡ σταυροπηγιακὴ ἀξία τοῦ ναοῦ τούτου. Πρωτότυπον λίαν ἐφθαρμένον ἄνευ τῆς μολυβδίνης τοῦ πατριάρχου σφραγῖδος. (Φάκ. 44-49).

Μονὴ Ὑ. Θ. Θεοτόκου Δροσιανῆς.

1555, Μαρτίου 30. Δίπλωμα (πριβιλέγιον) ἐν μεταφράσει ἑλληνικῇ Ἰωάννου Κρίσπου, δουκὸς τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Ἡ μετάφρασις ἐγένετο

τὴν 30ὴν Ἀπριλίου 1636 ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Γᾶ, πρωτονοταρίου τῆς μεγαλειωτάτης κοινότητος Ναξίας. (Φάκ. 184).

Ἐξεδόθη ὑπὸ Π. Ζερλέντη, ἐν ΔΙΕΕ, 7 (1916), σελ. 430-432.

1571, Νοεμβρίου 8. Δίπλωμα Σαμουὴλ Cohen, auditor et consiglier τοῦ Don Joseps Nazi, δουκὸς τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ κυριάρχου τῆς Ἄνδρου. (Φάκ. 184).

Ἐξεδόθη ὑπὸ Π. Ζερλέντη, Γράμματα τῶν τελευταίων Φράγκων Δουκῶν, σελ. 91-92.

1587, Μάρτιος. Ἀπόφασις κριτηρίου ἰταλιστί. (Φάκ. 184).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 109-112.

1614, Μαΐου 2. Γράμμα τοῦ μητροπολίτου Παροναξίας Νικηφόρου. (Φάκ. 173).

Μνεία αὐτοῦ ἐν ΔΙΕΕ, 7, σελ. 428.

1652, Ἀπριλίου 14. Ἀντίγραφον γράμματος κατοίκων Μπούργου Ναξίας πρὸς τοὺς ἱερεῖς Δρυμαλίας καὶ χωρίων. (Φάκ. 184).

(1652), Ἰούνιος. Γράμμα συνοδικὸν τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἰωαννικίου τοῦ Β´ πρὸς τὸν μητροπολίτην Παροναξίας. (Φάκ. 182).

Ἐξεδόθη ὑπὸ Π. Ζερλέντη, ἐν ΔΙΕΕ, 7, σελ. 432-433.

1652, Σεπτεμβρίου 23. Προτέστο ἱερέως Γεωργίου Χαρβαλέα, παρενοχλουμένου ὑπὸ τοῦ Νικολάου Παπαμιχαλοπούλου «περὴ τὼ μοναστήριον τὴν κυρία μου Δροσιανεῖ». Ἀντίγραφον πράξεως τοῦ καντζελλαρίου Ἰωάννου τοῦ Γᾶ. (Φάκ. 173).

1654, Αὐγούστου 16. Μαρτυρικὴ κατάθεσις περὶ τῶν συμβάντων ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ ἱερέως Γεωργίου Χαρβαλέα. Ἀντίγραφον πράξεως τοῦ αὐτοῦ καντζελλαρίου. (Φάκ. 173).

1723, Ἰανουαρίου 4. Διαταγὴ Ὀσμὰν-ἀγᾶ, βοεβόδα Νάξου, ὅπως μὴ προξενῶσι ζημίαν εἰς χωράφιον τοῦ μοναστηρίου τῆς Ἀννουντσιάτας. (Φάκ. 177).

Μονὴ Ὑ. Θ. Καλορειτίσσης.

1757, Ὀκτωβρίου 22. Ὁρισμὸς Μουσταφᾶ μπέη, φλαμπουριάρη Ναξίας καὶ Πάρου καὶ σερασκέρη τῶν βασιλικῶν φρεγάδων, πρὸς τὸν ἡγούμενον τῆς μονῆς. Προστάσσει νὰ ἐπισκευάσῃ τὴν «στράτα τοῦ πηγαδιοῦ». (Φάκ. 177).

1798, Ἰανουαρίου 13. Ἀποδεικτικὸν γράμμα τοῦ μητροπολίτου Παροναξίας Νεοφύτου καὶ πατριαρχικοῦ ἐξάρχου. Θεωρήσας, κατὰ τὴν τῆς Ἐκκλησίας διακέλευσιν, τοὺς λογαριασμοὺς τῆς μονῆς, εὗρεν ὅτι ὁ σακελλάριος Δρυμαλίας Μανουὴλ Τζανετῆς ἠγόρασε πρὸ ἐτῶν παρὰ τῆς μονῆς τὸ ἐκκλησίδιον τοῦ Θεολόγου. Ὁ μητροπολίτης ἐπικυροῖ τὴν ἀγορὰν ταύτην. (Φάκ. 173).

Ἐξεδόθη ὑπὸ Π. Ζερλέντη, Ἱστορικαὶ ἔρευναι περὶ τὰς ἐκκλησίας τῶν Νήσων, τόμ. Α´, σελ. 249.

Μονὴ Ὑ. Θ. Φανερωμένης.

1816, Δεκέμβριος. Σιγιλλιῶδες ἐν μεμβράναις γράμμα τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Κυρίλλου τοῦ Ϛ´, δι' οὗ ἐπικυροῦται ἡ σταυροπηγιακὴ ἀξία τῆς μονῆς. Ἡ μολυβδίνη τοῦ πατριάρχου σφραγὶς ἀπεσπάσθη. (Φάκ. 44-59).

Ναὸς Προφήτου Ἠλιοῦ.

1794, Ἀπριλίου 15. Ἀναφορὰ τῶν κατοίκων Νάξου πρὸς τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην Γεράσιμον τὸν Γ´. (Φάκ. 173).

Μονὴ Ταξιάρχου.

1571, Φεβρουαρίου 24. Νοταριακὴ πρᾶξις πωλήσεως ἀκινήτου, τελοῦντος τῷ μοναστηρίῳ ἐτήσιον λίτραν κηρίου ἡμίσειαν. (Φάκ. 173).

Μονὴ Τιμίου Σταυροῦ.

1658, Φεβρουαρίου 5. Συνοδικὴ ἀπόφασις τοῦ μητροπολίτου Παροναξίας Νικοδήμου. (Φάκ. 173).

1660, Ἰανουαρίου 12. Δίπλωμα ἐν ἑλληνικῇ μεταφράσει Φραγκίσκου Μοροζίνη, «καπετὰν γκενεράλε». Ἡ μετάφρασις ἐγένετο ὑπὸ τοῦ καντζελλαρίου Ναξίας Νικολάου Ἀναπλιώτη. (Φάκ. 173).

1694, Ἰουλίου 5. Δίπλωμα ἐν ἑλληνικῇ μεταφράσει Ἀντωνίου Zeno, καπιτὰν γκενεράλε. Ἡ μετάφρασις ἐγένετο ὑπὸ Νικ. Ἀναπλιώτη. (Φάκ. 173).

1713, Ἰανουάριος. Συνοδικὸν σιγιλλιῶδες ἐν μεμβράναις γράμμα τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Κυρίλλου τοῦ Δ´. Ἀπεσπάσθη ἡ μολυβδίνη τοῦ πατριάρχου σφραγίς. (Φάκ. 44-59).

Μνεία αὐτοῦ παρὰ Π. Ζερλέντῃ, Ἱστ. Ἔρευναι περὶ τὰς Ἐκκλησίας τῶν Νήσων, σελ. 120.

1770, Ἰούλιος. Συμφωνητικὸν μεταξὺ τοῦ ἰατροῦ Ἰωάννου Venetto καὶ τοῦ ἡγουμένου τοῦ μοναστηρίου Γρηγορίου. (Φάκ. 173).

1798, Μάρτιος. Συνοδικὸν σιγιλλιῶδες ἐν μεμβράναις γράμμα τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Γρηγορίου τοῦ Ε´. Σῴζεται ἡ μολυβδίνη τοῦ πατριάρχου σφραγίς. (Φάκ. 44-59).

Μνεία αὐτοῦ αὐτόθι, σελ. 120.

Μονὴ Φωτοδότου Χριστοῦ.

(1608), Ὀκτωβρίου 7. Γράμμα τοῦ μεγάλου ἐκκλησιάρχου πρὸς τοὺς ἄρχοντας Χρουσάκην Σομμαρίπαν, Χρουσάκην Κορονέλλον καὶ Φίλιππον Λουρδᾶν περὶ τῶν εἰσοδημάτων τοῦ μοναστηρίου. (Φάκ. 154).

Ἐξεδόθη ὑπὸ Π. Ζερλέντη, Φεουδαλικὴ Πολιτεία ἐν τῇ νήσῳ Νάξῳ, σελ. 53-54.

1610, Νοεμβρίου 6. Πρᾶξις, δι' ἧς ὁ μητροπολίτης Παροναξίας Ἰωσὴφ καὶ ὁ ἄρχων Ἰάκωβος Barozzi καθιστῶσι διαιτητὰς *(ἀρμπίτρους)* πρὸς ἐπίλυσιν διαφορᾶς ἐν σχέσει μὲ τὰ εἰσοδήματα τοῦ μοναστηρίου τούτου. (Φάκ. 173).

1612, Σεπτεμβρίου 15. Πρᾶξις ἐμμάρτυρος, δι' ἧς ὁ μητροπολίτης Παροναξίας Ἰωσὴφ καὶ ὁ ἄρχων Ἰάκωβος Κρίσπος καθιστῶσι διαιτητὰς πρὸς ἐπίλυσιν διαφορᾶς ἐν σχέσει μὲ τὰ εἰσοδήματα τοῦ μοναστηρίου. (Φάκ. 173).

1617, Αὐγούστου 26. Γράμμα πρατηριῶδες ἐπικυρούμενον ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Παροναξίας Ἰωσήφ. (Φάκ. 173).

1639, Ὀκτώβριος. Γράμμα τοῦ μητροπολίτου Παροναξίας Βενιαμὶν περὶ ἐλαιοδένδρων τοῦ μοναστηρίου. (Φάκ. 173).

1642, Δεκεμβρίου 20. Συμφωνία τοῦ μητροπολίτου Παροναξίας Βενιαμὶν περὶ ἀνεγέρσεως μύλου. (Φάκ. 173).

1662, Ὀκτωβρίου 13. Γράμμα τοῦ μητροπολίτου Παροναξίας Νικοδήμου περὶ ἀμπέλου τοῦ μοναστηρίου. (Φάκ. 173).

1674, Ὀκτωβρίου 15. Νοταριακὴ πρᾶξις, δι' ἧς ὁ μητροπολίτης Παροναξίας Σεραφεὶμ ἐκδίδει εἰς τὸν Ἰωάννην Ζευγόλην πρὸς καλλιέργειαν χωράφιον τοῦ μοναστηρίου ἐπὶ ἀποδόσει τοῦ ἡμίσεος τῆς παραγωγῆς *(μισάρικο)*. (Φάκ. 173).

Ναύπακτος.

1699, Μαρτίου 6. Βιβλιογραφικὸν σημείωμα Καλλινίκου ἱερομονάχου τοῦ ἐκ Μακεδονίας, μοναχοῦ τῆς μονῆς τοῦ «μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τῆς Πόρτας εἰς τὸ Ξηρόμερον». Ἀναφέρεται ὁ μητροπολίτης Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης Γρηγόριος, «ὁ ὁποῖος ἐγίνη μετὰ τὴν καθαίρεσιν τοῦ Μελετίου». Αὐτόθι ἡ ἑξῆς ἐνθύμησις: «τὸν αὐτὸν χρόνον [1699] Φευρουαρίου β' ἐδιαλαλήθηκεν ἡ ἀγάπη ὁποῦ ἔκαμεν ὁ Τούρκος μὲ τὸν ημπεριάλε τῆς Νεμτζίας καὶ με το πριγγηπάτω τῆς Βενετίας εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ σουλτὰν Μουσταφά». (Φάκ. 63).

Νέων Πατρῶν μητρόπολις.

1747, Μαρτίου 24. Διαθήκη τοῦ μητροπολίτου Νέων Πατρῶν Νεοφύτου. (Φάκ. 160).

Πάρος.

1666. Συνοδικὸν σιγιλλιῶδες ἐν μεμβράναις γράμμα τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Παρθενίου τοῦ Δ', δι' οὗ δίδεται ἄδεια εἰς τὸν ἱερέα Γεώργιον νὰ ἀνεγείρῃ ἐν τῷ χωρίῳ Δαμαριώνα καὶ κατὰ τὴν τοποθεσίαν Σκορδιὰ ἐκκλησίαν σταυροπηγιακὴν «εἰς οἱουδήποτε σεβάσμιον ἁγίου ὄνομα». Σῴζεται ἡ μολυβδίνη τοῦ πατριάρχου σφραγίς. Ὡς προκύπτει ἐκ σημειώματος γεγραμμένου ἐπὶ τοῦ νώτου, ἡ οἰκοδομηθεῖσα ἐκκλησία ἐτιμήθη ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. (Φάκ. 44-59).

Μονὴ Ἁγίου Ἰωάννου εἰς Λεῦκες.

1787, Μαΐου 10. Γράμμα τοῦ δραγομάνου τοῦ βασιλικοῦ στόλου Ἰακώβου Ἀργυροπούλου(;) πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Πάρου. (Φάκ. 173).

1816, Αὐγούστου 30. Ἀπόφασις τοῦ δραγομάνου Μιχαὴλ Μάνου καὶ τῶν προεστώτων ἐπὶ διενέξεως τοῦ χωρεπισκόπου Γεωργίου τοῦ Καλοπλάστου καὶ τοῦ Μιχαὴλ Ῥαγγούση περὶ τοῦ μοναστηρίου τούτου. (Φάκ. 178).

Ῥέοντος καὶ Πραστοῦ ἐπισκοπή.

Μονὴ Παλαιοπαναγιᾶς.

1816, Νοέμβριος. Γράμμα συνοδικὸν ἐν πρωτοτύπῳ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Κυρίλλου τοῦ ς'. Μετὰ συνημμένου ἀντιγράφου γενομένου ὑπὸ τοῦ εἰρηνοδίκου Πραστοῦ τῷ 1835.

Σαλώνων ἐπισκοπή.

1810, Σεπτεμβρίου 18. Ἐπιστολὴ τοῦ Σαλώνων Διονυσίου πρὸς τοὺς προκρίτους τῆς νήσου Λευκάδος. (Φάκ. 160).

Σάμου μητρόπολις.

1655, Μαρτίου 15. Παραίτησις τοῦ μητροπολίτου Σάμου Μακαρίου. (Φάκ. 107).

Σαντορήνης ἐπισκοπή.

1614. Ἀντίγραφον γράμματος τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Τιμοθέου περὶ ἀναφυείσης διαφορᾶς μεταξὺ τῶν ἀρχιερέων, Ἕλληνος καὶ καθολικοῦ, τῆς νήσου ταύτης ἐν σχέσει μὲ τὴν δεσποτείαν τῆς ἐκκλησίας τῆς Ὑ. Θ. Γωνιᾶς. (Φάκ. 103).

1614, Ἰουνίου 25. Ἀντίγραφον πράξεως τοῦ καντζελλαρίου Μιχέλη Γίζη, δι' ἧς ἐπίτροποι τῶν κατοίκων Θήρας, Φράγκων καὶ Ῥωμαίων, διένειμαν τὰ κτήματα τῶν δύο ἐπισκοπῶν, ὀρθοδόξου καὶ καθολικῆς, πρὸς κατάπαυσιν τῶν ἀναφυεισῶν διενέξεων. (Φάκ. 103).

Ἐξεδόθησαν ἀμφότερα ὑπὸ Π. Ζερλέντη, ἐν Νησιωτικῇ Ἐπετηρίδι, 1 (1918), σελ. 279 - 283.

Σινᾶ.

1737, Ἰουλίου 18. Ἐπιστολὴ Νικολάου Μαυροκορδάτου πρὸς Περράκην Φώσκολον, καντζελλάριον Μυκόνου, περὶ δωρεῶν πρὸς τὸ Ὄρος Σινᾶ. (Φάκ. 157).

1740, Ἰουνίου 23. Ἐπιστολὴ Ἀναστασίου ἱερομονάχου τοῦ Σιναΐτου πρὸς Ἀντώνιον, «ἐπίτροπον τοῦ θεοβαδίστου ἁγίου ὄρους Σινᾶ». (Φάκ. 156).

1810, Μαΐου 28. Ἐπιστολὴ Ἱλαρίωνος Σιναΐτου πρὸς ἄδηλον. (Φάκ. 156).

Σίφνος.

1647, Ἰανουαρίου 20. Πρᾶξις τοῦ καντζελλαρίου Μυκόνου Γερασίμου τοῦ Βίδου, δι' ἧς ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σίφνου καὶ Μυκόνου Ἀθανάσιος ὁρίζει τὰ κανονικὰ αὐτοῦ δίκαια. (Φάκ. 110).

Ἐξεδόθη ὑπὸ Π. Ζερλέντη, Ἱστ. ἔρευναι περὶ τὰς ἐκκλησίας τῶν Νήσων, σ. 137-138.

1673, Ὀκτωβρίου 17. Ἀντίγραφον διαθήκης τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σίφνου Ἀθανασίου. (Φάκ. 110).

Ἐξεδόθη ὑπὸ Π. Ζερλέντη, Ἱστ. ἔρευναι περὶ τὰς ἐκκλησίας τῶν Νήσων, σελ. 138-141.

1686, Φεβρουαρίου 22. Διαταγὴ Φραγκίσκου Μοροζίνη, ὅπως μὴ κωλύηται ἐν τῇ ἀσκήσει τῶν καθηκόντων του ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς νήσου Γεδεών· (Φάκ. 110).

Ἐκδίδεται αὐτόθι, σελ. 141.

1694, Αὐγούστου 27. Ἀντίγραφον συμβιβασμοῦ καὶ συμφωνίας τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σίφνου Γρηγορίου πρὸς τὸν πατριαρχικὸν ἔξαρχον Ἀθανάσιον Λαγκαδᾶν. (Φάκ. 110).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 231-232. Πρβλ. σελ. 129.

1710, Φεβρουαρίου 9. Χρεωστικὴ ὁμολογία τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σίφνου Γαβριήλ. (Φάκ. 157).

1772, Ἀπριλίου 9. Ἀναφορὰ προεστώτων, κληρικῶν καὶ τοῦ λαοῦ Μυκόνου πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Σίφνου [Μελέτιον], δι' ἧς αἰτοῦνται ὅπως ἀπαλλαγῶσι τῶν παρανόμων «δοσιμάτων». (Φάκ. 110).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 232-234.

Ναὸς Ὑ. Θ. Εὐαγγελιστρίας.

1462, Φεβρουαρίου 5. Γράμμα δωρεαστικὸν Τουλιάνου ντὰ Κορώνια, αὐθέντου τῆς Σίφνου. Ἀντίγραφον γενόμενον τῷ 1685. (Φάκ. 155).

Ἐξεδόθη ὑπὸ Π. Ζερλέντη, Νησιωτικὴ Ἐπετηρίς, 1 (1918), σελ. 126 - 132.

Σκῦρος.

1686, Αὐγούστου 29. Διαθήκη Ἀθανασίου μοναχοῦ καὶ οἰκονόμου τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἐπιβεβαιουμένη ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Σκύρου Γερμανοῦ. (Φάκ. 160).

Σμύρνη.

1698, Ἰανουαρίου 8. Γράμμα δηλωτικὸν τοῦ μητροπολίτου Σμύρνης Γρηγορίου ἐπικυρωτικὸν πωλήσεως ἀκινήτων. (Φάκ. 160).

1718, Μαΐου 2. Χρεωστικὴ ὁμολογία ἐπιβεβαιουμένη ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Σμύρνης Ἀντωνίου. (Φάκ. 160).

1776, Σεπτεμβρίου 28. Ὁμολογία πίστεως τοῦ ἐκ Νάξου Ἰακώβου Μπαρὸν ἐπιβεβαιουμένη ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Σμύρνης Προκοπίου. (Φάκ. 160).

1805, Ὀκτωβρίου 2. Γράμμα ἐκκλησιαστικὸν πρατηριῶδες ἐπιβεβαιούμενον ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Σμύρνης Ἀνθίμου. (Φάκ. 160).

1814, Φεβρουαρίου 24. Γράμμα ἐκκλησιαστικὸν ἐξοφλητικὸν ἐπιβεβαιούμενον ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Σμύρνης Ἀνθίμου. (Φάκ. 160).

Σῦρος.

Ναὸς Ἁγίου Νικολάου.

1750, Ἰουλίου 15 - 1751, Ὀκτωβρίου 18. Δωρεαστικὰ γράμματα ἀντιγραφέντα ἐκ τοῦ Καθολικοῦ τοῦ ναοῦ ὑπὸ τοῦ καντζελλαρίου Ἰωάννου Δαλεζίου. (Φάκ. 182).

Τζίας καὶ Θερμίων ἀρχιεπισκοπή.

1773, Ἰουλίου 18. Γράμμα ἀρχιεπισκόπου Τζίας καὶ Θερμίων [Ἀνανίου;] [1] πρὸς τοὺς συνδίκους (συντύχους) τῆς καντζελλαρίας Μυκόνου «περὶ τῆς ἐν Πάρῳ ὁμιληθείσης συνόδου τῶν ἀρχιερέων κατὰ τὸ μανιφέστον τοῦ πολυχρονίου ἡμῶν αὐθέντου γενεράλε καὶ κώμητος κυρίου Ἀλεξίου Ὀρλόβ». Ἡ ὑπογραφὴ ἀπεσχίσθη ὑπὸ βανδάλου χειρός. (Φάκ. 110).

Τῆνος.

1726, Ἰουλίου 10. Γράμμα ἐξοφλητικὸν *(σούλφι)*, ἐπιβεβαιούμενον ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Τήνου Ἀρσενίου. (Φάκ. 160).

1732, Δεκεμβρίου 2. Χρεωστικὴ ὁμολογία τοῦ ἐπισκόπου Τήνου Ἀρσενίου ἐν ἀντιγράφῳ γενομένῳ ὑπὸ τοῦ καντζελλαρίου Ἰωάννου Φωσκόλου. (Φάκ. 160).

1742, Φεβρουαρίου 12. Ἐπιστολὴ τοῦ πρῴην Τήνου Κυρίλλου πρὸς τὸν πρωτοψάλτην Μυκόνου. (Φάκ. 160).

Ἀχρόν. Ἐπιστολὴ τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτόν. (Φάκ. 160).

1742, Μαρτίου 30. Ὁ ἐπίσκοπος Τήνου Ἰωακεὶμ καθιστᾷ ἐπίτροπον αὐτοῦ τὸν πρωτοψάλτην Μυκόνου πρὸς ἐξόφλησιν ὑπολοίπου χρέους τῆς ἐπισκοπῆς. (Φάκ. 160).

Μνεία τῶν ἀνωτέρω γραμμάτων παρὰ Π. Ζερλέντῃ, Ἱστ. ἔρευναι, σελ. 219 καὶ 221.

Τορνόβου μητρόπολις.

1797 - 1801. Φύλλον ἀποκοπὲν ἐκ χειρογράφου κώδικος καὶ περιέχον: α΄ ἐνθύμησιν τοῦ μητροπολίτου Τορνόβου Φιλοθέου, ἀρχιερατεύσαντος εἰς Βάρναν ἀπὸ 9ης Σεπτεμβρίου 1783 μέχρι 12ης Φεβρουαρίου 1797, ὁπότε μετετέθη εἰς τὴν μητρόπολιν Τορνόβου, ἐξωσθέντος τοῦ ἀρχιερέως Ματθαίου· β΄ ἑτέραν ἐνθύμησιν τοῦ αὐτοῦ δηλοῦσαν ὅτι τὴν 22αν Ὀκτωβρίου 1797 ἀπεμακρύνθη τῆς μητροπόλεως Τορνόβου, ἐπανελθόντος τοῦ προκατόχου του Ματθαίου· γ΄ ἐνθύμησιν τοῦ αὐτοῦ ἐκλεγέντος τὴν 8ην Ὀκτωβρίου 1801 μητροπολίτου Καισαρείας τῶν Καππαδόκων καὶ ἀφικομένου εἰς Καισάρειαν τὴν 23ην Δεκεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους. (Φάκ. 107).

Ἐξεδόθησαν ὑπὸ Π. Ζερλέντη, ἐν ΔΙΕΕ, 8 (1923), σελ. 113 - 114.

---

[1] Ἀρχιεπίσκοπος Ἀνανίας ἀναφέρεται ἐν ἐπιγραφῇ τοῦ ἔτους 1779. Δ. Πασχάλη, Συμεών, ἐπίσκοπος Σύρας, Τζίας, Θερμίων, Τήνου, Θεολογία, 3 (1925), σελ. 328.

Φερσάλων 'Εκκλησία.

1773, 'Ιουλίου 14. Διαμαρτυρία (προτέστο) τοῦ Φερσάλων Νικοδήμου [1]. (Φάκ. 160).

1774, Νοεμβρίου 16. Γράμμα τοῦ δημοσίου νοταρίου Γρηγορίου τοῦ 'Αρτακηνοῦ, δι' οὗ ὁ Φερσάλων Νικόδημος δωρεῖται εἰς ἀνεψιάν του οἰκίαν ἐν Μυκόνῳ. (Φάκ. 160).

1781, Μαρτίου 18. Γράμμα, δι' οὗ ὁ Φερσάλων Νικόδημος «φανερώνει...ὅτι τῶν ἐπήασεν ὁ καπετὰν Γιάννης τοῦ Χατζῆ κοζὰ Ψαριανὸς καὶ τὸν ἐπῆρεν γρόσια πεντακόσια γρ. 500 διὰ τὸ σιτάρι ὁποῦ ἔφεραν εἰς Μίκωνον εἰς καιρὸν τῆς ἀνωμαλίας». (Φάκ. 160).

1785, 'Ιουνίου 22. 'Αντίγραφον γράμματος, δι' οὗ οἱ κληρονόμοι τοῦ Φερσάλων Νικοδήμου ἐξουσιοδοτοῦσι τὸν διάδοχον αὐτοῦ Νεόφυτον νὰ πωλήσῃ πάντα τὰ κτήματα τοῦ ἀποθανόντος ἀρχιερέως καὶ νὰ πληρώσῃ τὰ χρέη αὐτοῦ. (Φάκ. 160).

Φολέγανδρος.

Ναὸς Κοιμήσεως 'Υ. Θεοτόκου.

1819, Φεβρουάριος. 'Απανταχοῦσα τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Γρηγορίου τοῦ Ε', δι' ἧς προτρέπει τοὺς ἁπανταχοῦ χριστιανοὺς νὰ συνδράμωσι τὸν ἀνεγερθέντα τοῦτον ναόν. 'Υποσημαίνεται καὶ ὁ Σίφνου Καλλίνικος. (Φάκ. 174).

Χίος.

1802, 'Ιανουαρίου 8. Γράμμα ἐπιτροπικὸν ἐπιβεβαιούμενον ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Χίου Διονυσίου. (Φάκ. 160).

1819, 'Ιουλίου 4-25. Γράμματα δύο πιστωτικὰ καὶ ἀποδεικτικὰ τοῦ μητροπολίτου Χίου Πλάτωνος [Φραγκιάδου] [2]. (Φάκ. 160).

ΛΑΤΙΝΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ [3]

1589 (= τουρκικὸν 997, κατὰ μῆνα Djemali oul Ahir). "Εγγραφον τοῦ Καδῆ Νάξου, ἀποφαινομένου, βάσει μαρτυρικῶν καταθέσεων καὶ τοῦ

[1] Περὶ τούτου βλ. τὴν βραχεῖαν σημείωσιν τοῦ Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων 'Ιεζεκιήλ, 'Η ἱερὰ μητρόπολις Φαναριοφερσάλων διὰ μέσου τῶν αἰώνων, Θεολογία, 7 (1929), σελ. 248. Πρβλ. καὶ Ν. Γιαννοπούλου, 'Επισκοπικοὶ κατάλογοι Θεσσαλίας, αὐτόθι, 12 (1934), σελ. 131.

[2] Περὶ τῶν δύο τούτων μητροπολιτῶν βλ. Κ. 'Αμάντου, 'Απὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Χίου, 'Ελληνικά, 4 (1931), σελ. 61-63.

[3] Βλ. τὰς νεωτάτας ἐργασίας τοῦ V. Laurent, La mission des Jésuites à Naxos de 1627 à 1643, ἐν Échos d'Orient, τόμ. 33 (1934), σελ. 218-226, 354-375, καὶ τόμ. 34 (1935), σελ. 97-105, 179-204, 350-367, 473-481, καὶ τοῦ G. Hofmann, La Chiesa Cattolica in Grecia, ἐν Orientalia Christiana periodica, τόμ. 2 (1936), σελ. 395-436.

βασιλικοῦ βερατίου, ὅτι οἱ ἑκάστοτε Φράγκοι ἀρχιεπίσκοποι νομίμως κατέχουσι τὴν ἐκκλησίαν τοῦ 'Αγίου 'Αντωνίου καὶ τὰ κτήματα αὐτῆς. Πρωτότυπον τουρκιστί. (Φάκ. 106).

'Ελληνικὴ μετάφρασις ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Π. Ζερλέντη, ἐν ΔΙΕΕ, 7, σελ. 467-468.

1595 (τουρκικὸν 1003, Ramadan, 19). Αὐτοκρατορικὸν φιρμάνιον Μουχάμετ τοῦ Γ'. Διαταγὴ πρὸς τὸν Καδῆν Νάξου, ὅπως ἐμποδίσῃ τὸν ἔφορον τῆς νήσου καί τινας τῶν κατοίκων ἀπὸ τοῦ νὰ παρενοχλῶσι τὸν Λατῖνον ἀρχιεπίσκοπον τῆς νήσου διὰ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ 'Αγίου 'Αντωνίου, ἡ ὁποία ἀνέκαθεν, δυνάμει βασιλικοῦ βερατίου, χρησιμοποιεῖται διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν θρησκευτικῶν καθηκόντων τῶν ἀρχιερέων. Πρωτότυπον τουρκιστὶ μετὰ ἰταλικῆς μεταφράσεως. (Φάκ. 106).

'Η ἰταλικὴ μετάφρασις ἐδημοσιεύθη αὐτόθι, σελ. 466.

1611, 'Οκτώβριος. Γράμμα ἐπὶ περγαμηνῆς τοῦ Πάπα Παύλου τοῦ Ε' (1605-1621) περὶ τοῦ γάμου τοῦ Γεωργέττου Barozzi καὶ τῆς 'Αγγελικῆς Κρίσπου, κωλυομένων λόγῳ ἐξ αἵματος συγγενείας τετάρτου βαθμοῦ. (Φάκ. 44-59).

1617, 'Απριλίου 10. 'Απόγραφον ἀναφορᾶς τῶν Λατίνων κατοίκων τῆς Νάξου, δι' ἧς παρακαλοῦσι τὸν δοῦκα Γάσπαριν Γρατιανόν, ὅπως ἱκετεύσῃ τὸν Σουλτάνον νὰ χορηγήσῃ τὸ βεράτιον τοῦ νεωστὶ ἐκλεγέντος ἀρχιεπισκόπου 'Αγγέλου Γοζαδίνου. (Φάκ. 184).

'Εξεδόθη ὑπὸ Π. Ζερλέντη, Γράμματα τῶν τελευταίων Φράγκων δουκῶν, σελ. 115-118. Πρβλ. σελ. 51.

1618, Μαΐου 20. «Tradottione del Commandamento del Gran Signore al Capitanio del Mar, et al Cadi di Naxia». 'Εξεδόθη τῇ αἰτήσει τοῦ ἀρχιεπισκόπου 'Αγγέλου Γοζαδίνου. (Φάκ. 184).

1618, Δεκεμβρίου 28. 'Απόγραφον γράμματος τῶν Λατίνων κατοίκων τῆς Νάξου πρὸς τὸν πάπαν. (Φάκ. 184).

'Εξεδόθη αὐτόθι, σελ. 113-121.

1655. Φύλλα τέσσαρα ἀποσπασθέντα ἐκ κώδικος τοῦ ἐν Νάξῳ μοναστηρίου τῶν καπουκίνων τοῦ 'Αγίου 'Αντωνίου τοῦ ἐκ Παταβίου (ἠριθμημένα κατὰ σελίδας, 61-68) καὶ περιέχοντα χρονικὰ σημειώματα καὶ ἀντίγραφα γραμμάτων ἀφορώντων εἰς τὴν ἐν ταῖς νήσοις δρᾶσιν τοῦ τάγματος. Καὶ δή: α' γράμμα τῶν προκρίτων τῆς Πάρου, προσκαλούντων τοὺς καπουκίνους νὰ ἐγκαταστήσωσι μοναστήριον ἐν 'Αγούσῃ (16 Φεβρουαρίου 1655, ἰταλιστί)· β' γράμμα 'Ιωάννου 'Αναπλιώτη (ἰταλιστί)· γ' γράμμα ἑλληνιστὶ τοῦ Λατίνου ἀρχιεπισκόπου Νάξου καὶ Πάρου 'Ραφαὴλ (5 'Ιουνίου 1655), ἐκδοθὲν ὑπὸ Π. Ζερλέντη, 'Ιστορ. Σημειώματα, σελ. 122-123· δ' γράμμα τοῦ πάπα 'Αλεξάνδρου πρὸς τὸν Λατῖνον ἀρχιεπίσκοπον Χίου (15 'Ιουνίου 1615, λατινιστί)· γράμμα τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτοῦ τῆς Γαλλίας

De La Haye πρὸς τὸν καπουκῖνον Martin de Compiègne (30 Ἰουνίου 1655, γαλλιστί). (Φάκ. 160).

Πρβλ. Π. Ζερλέντη, Ἱστορικὰ Σημειώματα, σελ. 31 - 32.

1661, Μαρτίου 1. Γράμμα συμφωνητικὸν ἀφορῶν εἰς χρέος πρὸς τὸν Λατῖνον ἀρχιεπίσκοπον Νάξου καὶ Πάρου Βαρθολομαῖον Polla. (Φάκ. 182).

1668, Δεκεμβρίου 14. «Scritto et obligatione de Nicolò Crispo verso il Prette suo figlio dichiarandosi debittore a detto suo figlio per ressarcimento della dotte di sua Madre». Ἐπεβεβαιώθη τὴν 25ην Μαρτίου 1674 ὑπὸ τοῦ Λατίνου ἐπισκόπου Μήλου Giovanni - Antonio de Camillis, οὗτινος ἀπετέθη ἡ σφραγίς. (Φάκ. 172).

1670, Φεβρουαρίου 1. Ἀπόφασις Παναγιώτου Νικουσίου «σεκρεταρίου καὶ ἑρμηνέως τῆς Βασιλείας», ἀφορῶσα εἰς ὑποθέσεις τοῦ ἐν Νάξῳ μοναστηρίου τῶν Ἰησουϊτῶν τῆς Καπέλλας Καζάτζας. (Φάκ. 141).

1670, Αὐγούστου 26. Ἀπόφασις Παναγιώτου Νικουσίου, «σεκρεταρίου καὶ ἑρμηνέως τῆς Βασιλείας», ἀφορῶσα εἰς περιουσιακὰς ὑποθέσεις τῶν ἐν Νάξῳ Ἰησουϊτῶν. Συνημμένον ἀντίγραφον τοῦ ἑλληνιστὶ γεγραμμένου πρωτοτύπου καὶ μετάφρασις αὐτοῦ ἰταλιστί. (Φάκ. 141).

1672, Μαΐου 29. Γράμμα τοῦ μητροπολίτου Παροναξίας Μελετίου, τῶν κληρικῶν καὶ κατοίκων Πάρου πρὸς τὸν Γενικὸν προηγούμενον (R. P. Général) τῆς Ἑταιρείας τοῦ Ἰησοῦ, δι᾽ οὗ αἰτοῦνται ὅπως ἱδρυθῇ καὶ ἐν τῇ εἰρημένῃ νήσῳ μοναστήριον τῶν Ἰησουϊτῶν. (Φάκ. 173).

1672, Ἰουλίου 24 καὶ 1676, Ἰουλίου 18. Γράμματα δύο τοῦ δουκὸς τῆς Τοσκάνης, δι᾽ ὧν καλοῦνται οἱ πλοίαρχοι τῶν ὑπὸ τὴν σημαίαν αὐτοῦ πλοίων νὰ μὴ παρενοχλῶσι τοὺς Λατίνους καὶ Ἕλληνας κατοίκους τῶν νήσων Μήλου, Νάξου καὶ Σύρου, ἰδίᾳ δὲ τοὺς ἐν αὐταῖς ἐγκατεστημένους καθολικοὺς μοναχούς. Συνημμένως παλαιὸν ἀντίγραφον τοῦ ἑτέρου τῶν ἀνωτέρω ἐγγράφων. (Φάκ. 149).

1673 (=τουρκικὸν 1084, Rebi oul Ewel, 1). Διαταγὴ τοῦ σουλτάνου Μεχμὲτ τοῦ Δ' πρὸς τὸν Καδῆν Νάξου περὶ τοῦ μοναστηρίου τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου. Πρωτότυπον τουρκιστί. (Φάκ. 106).

1675, Μαρτίου 25. Ὁ μητροπολίτης Παροναξίας Σεραφεὶμ προτρέπει τοὺς ὀρθοδόξους χριστιανοὺς Πάρου καὶ Νάξου νὰ ἀγαπῶσι καὶ νὰ τιμῶσι τοὺς ἐν ταῖς νήσοις ταύταις ἐγκατεστημένους Ἰησουΐτας πατέρας, ἄνδρας «καλοῦ βίου καὶ ἐναρέτου πολιτείας». (Φάκ. 173).

1675, Μαΐου 9. Γράμμα Ἀπτοὺλ Κατὴρ - πασᾶ πρὸς τὸν καθολικὸν ἀρχιεπίσκοπον Νάξου. (Φάκ. 177).

1675, Νοεμβρίου 26. Ἀντίγραφον ἐπιστολῆς τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτοῦ τῆς Γαλλίας De Nointel πρὸς τὸν Ἰησουΐτην Ciamerlat. Ἰταλιστί. (Φάκ. 160).

Ἐξεδόθη ὑπὸ Π. Ζερλέντη, Ἱστορικὰ Σημειώματα, σελ. 137 - 138.

Ἀχρόν. Ἀντίγραφον ἐπιστολῆς τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Γαλλίας De Nointel πρὸς τὸν Ἰησουΐτην Ciamerlat. Ἰταλιστί. (Φάκ. 160).

Ἐξεδόθη ὑπὸ Π. Ζερλέντη, αὐτόθι, σελ. 133 - 134.

1677, Αὔγουστος. «Au nom de notre Seigneur commence une relation fidelle de ce qui s'est passé a Agoussa à la visite du Sardar». (Φάκ. 173).

1678, Αὐγούστου 26. Ἐπιστολὴ Ἰησουΐτου (J. Chrysostome de Syra) πρὸς ἄδηλον πατέρα τῆς αὐτῆς Ἑταιρείας, δι᾽ ἧς ἀγγέλλει ὅτι ὁ Γιαννουλάκης d'Argenta ἐκ Πάρου προτίθεται νὰ γίνῃ μοναχὸς τοῦ τάγματος καὶ ὅτι δωρεῖται τὴν οἰκίαν καὶ τὸ μέγιστον μέρος τῆς περιουσίας του. Γαλλιστί. (Φάκ. 173).

1684, Ἰουνίου 10. «Ordini fati in Sira da Monsignor Ignatio Rosa nel tempo che era vicario apostolico in detta Isola per buon governo e salute de quelle anime». (Φάκ. 183).

Ἐξεδόθη ὑπὸ Π. Ζερλέντη, Ἰγνάτιος Ῥόσας, ὁ τελευταῖος Φράγκος ἐπίσκοπος Ἄνδρου, 1670 - 1710, σελ. 10 - 12.

1685, Μάϊος. Γράμμα τοῦ λατίνου ἐπισκόπου Μήλου Ἰωάννου - Ἀντωνίου de Camillis, δι᾽ οὗ πιστοποιεῖται ἡ κατὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἔθιμα προχείρισις τοῦ Γεωργίου Βαπτισμένου εἰς ἱερέα. (Φάκ. 155).

1687, Φεβρουαρίου 17. Ἀντίγραφον ἐπιστολῆς P. Cardinal Altieri πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Ἄνδρου Ἰγνάτιον Ῥώσαν. (Φάκ. 183).

Ἐξεδόθη ἔνθ᾽ ἀνωτ., σελ. 17.

1688. Γαλλικὴ μετάφρασις ὁρισμοῦ τοῦ σουλτάνου Μεχμὲτ ὑπὲρ τῶν Καπουκίνων τῆς Νάξου, ἐκδοθέντος τῇ αἰτήσει τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτοῦ τῆς Γαλλίας Girardin. (Φάκ. 155).

1694, Ὀκτωβρίου 20. Διαταγὴ Ἀντωνίου Zeno, capitan generale, πρὸς τοὺς προκρίτους τῆς νήσου Ἄνδρου περὶ τῶν κτημάτων τῆς λατινικῆς ἐπισκοπῆς καὶ τοῦ Ἰγνατίου Ῥώσα. (Φάκ. 183).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 18 - 19.

Ἀχρόν. Γράμμα, δι᾽ οὗ οἱ Καπουκῖνοι μοναχοὶ τῆς Σύρου καταγγέλλουσιν εἰς τοὺς καθολικοὺς κατοίκους τῆς νήσου τὰς αὐθαιρεσίας τοῦ Ἰγνατίου Ῥώσα καὶ προτρέπουσιν αὐτοὺς νὰ μὴ εὐπειθῶσιν εἰς τὰς διαταγάς του. (Φάκ. 183).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 14 - 17.

1722, Ἀπριλίου 30. Ἐπιστολὴ Ὑακίνθου - Φραγκίσκου de Paris, capucin custode, περὶ τῶν ἐν Χίῳ ταραχῶν καὶ τῆς καταστροφῆς τῶν ἐκκλησιῶν. (Φάκ. 132).

1736 (=τουρκικὸν 1147, Rebi oul Ewel, 10). Αὐτοκρατορικὸν φιρμάνιον Μαχμοὺτ τοῦ Α'. Διαταγὴ πρὸς τὸν Καδῆν Νάξου, ὅπως ὁ ἀρχιεπίσκοπος καὶ οἱ μοναχοὶ τῶν ἐν τῇ νήσῳ μοναστηρίων τῶν Φράγκων, πλὴν

τῆς κεκανονισμένης δεκάτης καὶ τῶν νομίμων δασμῶν, μὴ καταπιεσθῶσιν ὑπὸ τῶν κατοίκων διὰ τὴν εἴσπραξιν τοῦ χαρατζίου, τὰ δὲ παρανόμως εἰσπραχθέντα ποσὰ ἀποδοθῶσιν ὑπὸ τῶν εἰσπραξάντων. Πρωτότυπον τουρκιστί. (Φάκ. 162).

1759, Μάϊος. Ἐπιστολὴ Ἰωάννου Roux ἐξ Ἀδριανουπόλεως πρὸς Dom Sebastiano Vitalis, vicario apostolico. (Φάκ. 160).

1776, Αὐγούστου 14. Γράμμα Νικολάου Μαυρογένους, δραγομάνου τοῦ βασιλικοῦ στόλου, δι' οὗ δηλοῖ ὅτι προσήλωσε τὸ κατὰ τὴν τοποθεσίαν Λάγωρον τῆς Πάρου τζιφλίκι αὐτοῦ «εἰς τὴν μητρόπολιν τῶν Λατίνων ἐν τῇ νήσῳ Ναξίᾳ». (Φάκ. 176).

1778, Ἀπριλίου 22. Ἐπιστολὴ de Grimaldi ἐκ Νάξου πρὸς Πέτρον Forneti, διερμηνέα τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει γαλλικῆς πρεσβείας. (Φάκ. 182).

1786, 20 Ἰανουαρίου - 8 Φεβρουαρίου. Τρία μαρτυρικὰ γράμματα ἀφορῶντα εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν κτημάτων τῆς ἐν Ἄνδρῳ λατινικῆς ἐπισκοπῆς. (Φάκ. 157).

1807, Μαρτίου 17. Γράμμα τοῦ Λατίνου ἀρχιεπισκόπου Νάξου πρὸς Δημήτριον Κοντολέοντα, Νικολάκην Ἀτταλειώτην, Μιχαλάκην Δαμιράλην καὶ Ξανθόπουλον, περὶ προστριβῶν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Λατίνων. (Φάκ. 182).

1810, Μαρτίου 12. Γράμμα τοῦ δραγομάνου τοῦ βασιλικοῦ στόλου Θεοδώρου Ῥίζου πρὸς τὸν βοεβόδαν καὶ τοὺς ἐπιτρόπους Νάξου περὶ τοῦ μοναστηρίου τῶν καθολικῶν καλογραιῶν τοῦ «Ὀρσολίνου» (=τοῦ τάγματος τῶν Ursulines). (Φάκ. 163).

1813, Δεκεμβρίου 16. Γράμμα συμφωνητικὸν τοῦ κοινοῦ καντζελλαρίου Παροικίας Πάρου Νικολάου Καλαβροῦ περὶ τῆς διανομῆς τῆς κληρονομίας τοῦ πρεβόστρου Νικολάου Κονδύλη, γενόμενον ἐνώπιον τοῦ δραγομάνου τοῦ στόλου Κωνσταντίνου Μαυρογένους. Ὑπὸ τὴν αὐτὴν χρονολογίαν δήλωσις τοῦ ἐκ τῶν κληρονόμων τοῦ εἰρημένου πρεβόστρου Νικολάου Κονδύλη χειρὶ τοῦ αὐτοῦ καντζελλαρίου (Φάκ. 163). Διὰ γράμματος τῆς 3ης Δεκεμβρίου 1813 ὁ δραγομάνος Κωνσταντῖνος Μαυρογένης πληροφορεῖ τοὺς ἐπιτρόπους Νάξου ὅτι ὁ καπετὰν-πασᾶς, «ἐπιβλέψας εὐμενῶς εἰς τὰ ἔθιμα τῶν Νησίων», ἐπεκύρωσε τὴν περὶ διανομῆς τῆς κληρονομίας τοῦ πρεβόστρου ἀπόφασιν (σεντέντζαν) αὐτῶν. (Φάκ. 176).

1818, Ἰουλίου 2. Ἐπιστολὴ Μιχαὴλ Μαρκοπολίτου, ἐφόρου τῶν χωρίων τῆς Νάξου, πρὸς τὸν λατῖνον ἀρχιεπίσκοπον τῆς νήσου περὶ τῆς συναγωγῆς τοῦ βασιλικοῦ νακτιναμέ. (Φάκ. 154).

Ἀχρόν. «Relation de la nouvelle persecution excitée par les Grecs de Chio contre les Latins habitans la même isle». (Φάκ. 132).

Ἐγράφη ὑπὸ τοῦ ἐν Χίῳ προϊσταμένου τῶν Ἰησουϊτῶν πρὸς τὸν προϊστάμενον τῶν ἐν Νάξῳ μοναχῶν τοῦ αὐτοῦ τάγματος κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τῷ 1756 καὶ ἐξεδόθη ἐν ἑλληνικῇ μεταφράσει ὑπὸ Π. Ζερλέντη, ἐν Χιακοῖς Χρονικοῖς, 6 (1926), σελ. 120-125.

Ἀχρόν. Ἀναφορὰ τῶν καθολικῶν κατοίκων τῆς νήσου πρὸς ἄδηλον [1] περὶ τῆς φορολογίας τῶν Ἰησουϊτῶν πατέρων. (Φάκ. 155).

Ἀχρόν. Φύλλα δύο περιέχοντα ἐν ἀντιγράφῳ τρία γράμματα τοῦ Λατίνου ἀρχιεπισκόπου Νάξου καὶ Πάρου Βαρθολομαίου Πόλλα (1659 - 1691). (Φάκ. 160).

Ἐξεδόθησαν ὑπὸ Π. Ζερλέντη, Ἱστορικὰ σημειώματα, σελ. 135-137.

Ἀχρόν. Φύλλον χάρτου περιέχον: α΄) σημείωμα καθολικοῦ ἱερωμένου ἀφορῶν εἰς τὸν θάνατον καὶ τὴν ταφὴν Γάλλου πλοιάρχου (1764), καὶ β΄) σημείωμα ἀγνώστου κληρικοῦ περὶ κορσικανοῦ πλοιάρχου, ἐπανειλημμένως αἰχμαλωτισθέντος ὑπὸ πειρατῶν καὶ ἐξαγορασθέντος ὑπὸ τοῦ Γάλλου πρεσβευτοῦ de Nointel, εὑρισκομένου τότε ἐν Πάρῳ (1673), καὶ μετὰ θάνατον κληροδοτήσαντος τρεῖς χιλιάδας πιάστρα, δι' ὧν ἐκτίσθη καθολικὴ ἐκκλησία. (Φάκ. 160).

Ἀχρόν. «Δικαιώματα τῶν πατέρων καὶ τῆς κυρᾶς Καπέλλας ἀπάνω στοὺς ποταμοὺς τῶν Ζυρίων». (Φάκ. 154).

Ἐξεδόθη ὑπὸ Π. Ζερλέντη, Φεουδαλικὴ Πολιτεία, σελ. 60-63.

Ἀχρόν. «Instruttione per li vescovi e Arcivescovi dell'Arcipelago e altri luoghi sotto il Turco». (Φάκ. 155).

Ἀχρόν. «Distinta relatione dei beni arcivescovali al presente posseduti». (Φάκ. 155).

Ἀχρόν. «Ζυτίματα ὅπου ὁ ενδοξότατος αποκρισάρις τῆς Γαλίας ζυτὰ νὰ βεβεῶσι, μὲ ορισμόν, δια γράφου, ὁ παναγιῶτατος πατρηάρχης τῶν Ρομέων, εἰς διώρθοσιν, τῶν δύω ἐκλισιών τῆς Πάρου, ἤγουν τῶν Λατίνων, καὶ Ρομέων...» (Φάκ. 152).

Ἐξεδόθη ἐν Νησιωτικῇ Ἐπετηρίδι, 1 (1918), σελ. 149-151.

ΣΧΟΛΙΚΑ

Κάσος.

1829, Νοεμβρίου 1. Γράμμα Πέτρου Πιταράκη, ἀλληλοδιδακτικοῦ διδασκάλου, πρὸς Γεώργιον Ἠλιάδην καὶ Γεώργιον Μανολάκην, ἐπιστάτας τῆς ἐν Κάσῳ ἀλληλοδιδακτικῆς σχολῆς. (Φάκ. 150).

Μύκονος.

1757, Ἰουλίου 14. Διαθήκη Χατζῆ Ἀντωνέλλου Κανισκᾶ, δι' ἧς διατίθεται γρόσσια 500 διὰ τὴν ἵδρυσιν σχολείου ἐν Μυκόνῳ. (Φάκ. 117).

Μνεία αὐτῆς παρὰ Π. Ζερλέντη, Ἐπετ. Φιλ. Συλλ. Παρνασσοῦ, 13 (1918) σελ. 177.

[1] Ἐπιγράφεται: Eccelenza. Πρόκειται πιθανώτατα περὶ τοῦ Διερμηνέως τοῦ στόλου.

(1759, Ἰουνίου 20). Ἐπιστολὴ Γρηγορίου, «τῶν Μυκονίων διδασκάλου», πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους καὶ ἄρχοντας τῆς νήσου. (Φάκ. 117).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 177.

1761, Ἰανουαρίου 10. Ἀπόδειξις Χρυσάνθου ἱερομονάχου, διδασκάλου Μυκόνου. (Φάκ. 117).

Μνεία αὐτῆς αὐτόθι, σελ. 178.

1770. Ἀντίγραφον πράξεως, δι' ἧς οἱ προεστῶτες Μυκόνου διορίζουσι διδάσκαλον τὸν ἱερομόναχον Διονύσιον Δενδρινόν. (Φάκ. 117).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 187 - 188.

1772, Νοεμβρίου 25. Διαθήκη Ἀννούσας τῆς Δεσποινοῦς. (Φάκ. 117).

Μνεία αὐτῆς αὐτόθι, σελ. 181.

1776, Αὐγούστου 26. Γράμμα Νικολάου Μαυρογένους, δραγομάνου τοῦ βασιλικοῦ στόλου, πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Μυκόνου. (Φάκ. 117).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 189.

1805, Φεβρουαρίου 28. Παραίτησις τοῦ διδασκάλου Χρυσάνθου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων. (Φάκ. 117).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 192.

1805, Ὀκτωβρίου 27. Γράμμα τοῦ Τήνου Νεοφύτου πρὸς τὸν καντζελλάριον Μυκόνου. (Φάκ. 160).

1807, Ἰουλίου 6. Ἐπιστολὴ Χρυσάνθου ἱερομονάχου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων. (Φάκ. 117).

1809, Ὀκτωβρίου 23. Ἐπιστολὴ τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν πρωτέκδικον καὶ δημόσιον νοτάριον (Μυκόνου;). (Φάκ. 117).

1811, Μαρτίου 9. Ἐπιστολὴ τῶν ἐπιτρόπων Τήνου Ἰακώβου καὶ Περράκη Πόμμερ καὶ Δημητρίου Δρόσου, πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Μυκόνου. (Φάκ. 117).

Μνεία αὐτῆς παρὰ Π. Ζερλέντη, αὐτόθι, σελ. 186.

1811, Ἰούλιος. Ἐπιστολὴ Χρυσάνθου ἱερομονάχου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων πρὸς τζελεπῆν Λεονάρδον Βαλέτταν. (Φάκ. 117).

Μνεία αὐτῆς αὐτόθι, σελ. 185.

1815, Ἰανουαρίου 25. Ἐπιστολὴ Ἀνδρέου Ἰταλίση, «μινίστρου τῆς Ῥωσσίας» ἐκ Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὸν ἱερομόναχον Χρύσανθον τὸν ἐξ Ἰωαννίνων. (Φάκ. 117).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 193 - 194.

1817, Αὐγούστου 30. Ἐπιστολὴ Μαυρογένους πρὸς τοὺς ἐπιστάτας τοῦ σχολείου. (Φάκ. 117).

Ἀχρόν. Ἐπιστολὴ Σαμουὴλ [Καραβία;], διδασκάλου, πρὸς τοὺς ἐπιστάτας τοῦ σχολείου. (Φάκ. 117).

Ἀχρόν. Ἐπιστολὴ ἀδήλου πρὸς τὸν ἐπίτροπον τοῦ σχολείου καὶ τοὺς προκρίτους Σίφνου. Ἐπὶ τῆς τετάρτης σελίδος: «δοκίμιον τοῦ κονδυλίου». (Φάκ. 117).

Νάξος.

1775, Αὐγούστου 30. «Κατάστιχον τοῦ ἤδη συστάντος σχολείου, διὰ συνδρομῆς, καὶ βοηθείας τοῦ ἐνδοξοτάτου ἄρχοντος δραγομάνου τοῦ βασιλικοῦ στόλου, κυρίου, κυρίου Νικολάου Μαυρογένους ἐν τῇ νήσῳ Ναξίᾳ». (Φάκ. 150).

1776, Ἀπριλίου 15. Γράμμα συνοδικὸν τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Σωφρονίου τοῦ Β' πρὸς τὸν μητροπολίτην Παροναξίας, τοὺς κληρικοὺς καὶ προκρίτους Νάξου. (Φάκ. 150).

Ἐξεδόθη ὑπὸ Π. Ζερλέντη, ἐν Παρνασσῷ, 10 (1886), σελ. 21-23.

1782, Φεβρουαρίου 4. Διαθήκη ἱερομονάχου Χρυσάνθου Ἐσωχωρίτου, διδασκάλου Ναξίας, ἐκ τῆς ἐπαρχίας Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης τοῦ καλουμένου Ἀποκούρου ἐκ χωρίου Ταξιάρχου. (Φάκ. 150).

1784, Ἰανουάριος. Γράμμα συνοδικὸν τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Γαβριὴλ τοῦ Δ'. (Φάκ. 150).

Ἐξεδόθη ὑπὸ Π. Ζερλέντη, Παρνασσός, 10 (1886), σελ. 25-27.

1784-1819. Διάφοροι νοταριακαὶ καὶ ἰδιωτικαὶ πράξεις ἀφορῶσαι εἰς τὴν ἐν Νάξῳ ἑλληνικὴν σχολήν. (Φάκ. 150).

1789-1819. Διάφορα κατάστιχα λογαριασμῶν τῆς αὐτῆς σχολῆς. (Φάκ. 150).

Πληροφορίαι παρὰ Π. Ζερλέντη, αὐτόθι, σελ. 82 κἑ.

1790, Φεβρουαρίου 11. Γράμμα προστακτικὸν Κωστάκη Χαντζερῆ, δραγομάνου τοῦ βασιλικοῦ στόλου, πρὸς τοὺς κατοίκους Νεοχωρίου. (Φάκ. 150).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 84-86.

1798, Σεπτεμβρίου 3. Γράμμα Ἀλεξάνδρου Σούτζου, δραγομάνου τοῦ βασιλικοῦ στόλου, πρὸς ἐπιτρόπους Μπούργου Ναξίας. (Φάκ. 150).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 28-29.

1799, Ἀπρίλιος. Γράμμα συνοδικὸν τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Νεοφύτου τοῦ Ζ'. (Φάκ. 150).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 78-81.

1799, Ἀπρίλιος. Ἡγεμονικὸς ὁρισμὸς Γαζῆ Χουσεΐν-πασᾶ, βεζύρη καὶ καπετὰν-πασᾶ, πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Ναξίας. (Φάκ. 150).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 28-29.

1799-1802. Ἑπτὰ γράμματα Ἰωάννου Καρατζᾶ, δραγομάνου τοῦ βασιλικοῦ στόλου. (Φάκ. 150).

Τρία τούτων ἐξεδόθησαν αὐτόθι, σελ. 76-77, 81 καὶ 88.

(1814, Ἰουνίου 26). Κατάλογος τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου. (Φάκ. 150).

1816, Αὐγούστου 23-28. Διαφερόμενοι κάτοικοι Νάξου καθιστῶσι διαιτητάς. Μεταξὺ τῶν διαιτητῶν καταλέγεται καὶ ὁ διδάσκαλος Ναξίας Γρηγόριος Ξανθόπουλος. (Φάκ. 150).

1816, Αὐγούστου 24. Γράμμα συμφωνητικόν, δι' οὗ διορίζεται ὁ πρωτονοτάριος Περιχώρων Νικόλαος Καστελάνος διδάσκαλος τῆς ἑλληνικῆς παιδείας ἐν τῇ σχολῇ Νάξου. (Φάκ. 150).

1816, Ὀκτώβριος. Ἁπανταχοῦσα τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Κυρίλλου τοῦ Ζ'. (Φάκ. 150).

1816, Ὀκτωβρίου 10. Ἁπανταχοῦσα τῶν προκρίτων Νάξου. (Φάκ. 150).

1816, Ὀκτωβρίου 14. Ἀντίγραφον πρωτονοταριακοῦ γράμματος, δι' οὗ ἐπαναδιορίζεται ὁ Γρηγόριος Ξανθόπουλος διδάσκαλος τῆς σχολῆς. (Φάκ. 150).

Ἐξεδόθη παρὰ Ζερλέντη, αὐτόθι, σελ. 90-91.

1816, Ὀκτωβρίου 15. Γράμμα ὑποσχετικόν. (Φάκ. 150).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 87-88.

1817, Μάρτιος. Ἶσον ἀπαράλλακτον σιγιλλίου τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Κυρίλλου τοῦ ϛ'. (Φάκ. 150).

1817, Μαρτίου 1. «Ἶσον ἀπαράλλακτον τοῦ πρωτοτύπου αὐλικοῦ προσωπικοῦ καταστίχου τῶν ὅσων ἰδίων μου πραγμάτων καὶ κτημάτων ἀφιέρωσα οἰκείᾳ βουλῇ καὶ αὐθαιρέτῳ γνώμῃ πρὸς τὴν ἐν τῇ πατρίδι μου κατὰ τὸ χωρίον Σαγκρὶ ἀρτισύστατον κτητορικήν μου σχολὴν τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου» [Καλλίνικος Βαρβατάκη]. (Φάκ. 150).

1817, Μαρτίου 9. «Αὐλικὴ διαθήκη» τοῦ ἱερομονάχου Καλλινίκου Βαρβατάκη, ἡγουμένου τῆς ἐν Νάξῳ μονῆς τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου, ὑπὲρ τῆς ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ ἑλληνικῆς σχολῆς. Ἐγένετο ἐν τῇ πατριαρχικῇ αὐλῇ, ἧς οἱ ὀφφικιάλιοι ὑποσημαίνονται ὡς μάρτυρες, καὶ ἐπιβεβαιοῦται ὑπὸ τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου. (Φάκ. 150).

1819, Μαρτίου 22. Γράμμα τοῦ ἐν Σμύρνῃ ἐσναφίου τῶν Βουτζάδων, δι' οὗ διορίζεται ἐφορευτικὴ ἐπιτροπὴ τοῦ ἐν Νάξῳ σχολείου τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου. Ἐπικυροῦται ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Σμύρνης. (Φάκ. 150).

1819. Τρεῖς ἐπιστολαὶ Καλλινίκου Βαρβατάκη πρὸς τὸν ἱερέα Ἀποστόλιον Πορτάρην. (Φάκ. 150).

1820, 5 Μαΐου - 16 Ἰουνίου. Γράμμα τῶν ἐπιτρόπων τοῦ ἐν Σμύρνῃ ἐσναφίου τῶν βουτζάδων πρὸς τὸν μητροπολίτην Παροναξίας καὶ ἀπόκρισις αὐτοῦ. (Φάκ. 150).

1821, Ἰανουαρίου 9. Μαρτυρικὴ ὁμολογία γενομένη ἐνώπιον τῆς πατριαρχικῆς αὐλῆς περὶ χρέους τοῦ ἀποθανόντος Καλλινίκου Βαρβατάκη. (Φάκ. 150).

1828, Ἰανουαρίου 22. Γράμμα τῶν προκρίτων καὶ κατοίκων τῆς πόλεως Νάξου πρὸς τοὺς κληρονόμους τοῦ Νικολάου Μαυρομμάτη καὶ τοῦ Ἁγίου Λιτίτζης περὶ τῆς σχολῆς. (Φάκ. 150).

Ἀχρόν. Ἐπιστολὴ Γ[ρηγορίου] Ξ[ανθοπούλου] τοῦ Ἰθακησίου, χρηματίσαντος διδασκάλου τῆς σχολῆς, πρὸς Φραγκόπουλον. (Φάκ. 150).

Πάρος.

1759, Αὐγούστου 10. Ἀντίγραφον πρατηριώδους γράμματος ἐκ Πάρου. Μνημονευτέον ἐνταῦθα ὡς γενόμενον ὑπὸ τοῦ «διδασκάλου τὰ ἑλληνικὰ μαθήματα καὶ πρωτοσυγκέλλου ἁγίου Παροναξίας Ἀνανίου ἱερομονάχου». Ἐπικυροῦται ὑπὸ τοῦ Λατίνου ἀρχιεπισκόπου Νάξου Giovanni-Battista Crispi, τοῦ ὁποίου ἐτέθη καὶ ἡ σφραγίς. (Φάκ. 150).

Φολέγανδρος.

1816, Ὀκτωβρίου 1. Γράμμα Μιχαὴλ Μάνου, δραγομάνου τοῦ βασιλικοῦ στόλου, πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Πολυκάνδρου (=Φολεγάνδρου) περὶ συστάσεως σχολείου ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ. (Φάκ. 174).

ΚΟΙΝΟΤΙΚΑ

Κέως (Τζία).

1809, Μαΐου 4. Χρεωστικὴ ὁμολογία τῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀπεσταλμένων τῆς Κοινότητος πρὸς τὸν δραγομάνον τοῦ βασιλικοῦ στόλου Μιχαὴλ Χαντζερῆν. Ἐπίσημον ἀντίγραφον διὰ χειρὸς Γεωργίου Ὀθωναίου, γραμματικοῦ τοῦ βασιλικοῦ στόλου. (Φάκ. 176). Ἐν τῷ φάκ. 163 εὕρηται καὶ ἄλλο ἀντίγραφον τῆς ὁμολογίας ταύτης.

1811, Φεβρουαρίου 28. Γράμμα Μιχαὴλ Χαντζερῆ πρὸς τὸν καντζελλάριον Ἰωάννην Ῥεβελάκην καὶ τοὺς ἐπιτρόπους Τζίας περὶ χρέους τῆς Κοινότητος αὐτῶν. (Φάκ. 163).

Μύκονος[1].

1615, Ὀκτωβρίου 8. Ἀπόφασις τοῦ λαοῦ Μυκόνου περὶ ἐκλογῆς καπετάνιου διὰ νὰ «γοβερνάρῃ τὸ νησίν». (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη ὑπὸ Π. Ζερλέντη, Σύστασις τοῦ κοινοῦ τῶν Μυκονίων, σελ. 18-19.

1667, Ἀπριλίου 1. Ἐκλογὴ καθολικῶν καπετάνιων, κριτῶν καὶ ἐπιτρόπων Μυκόνου. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 23-24.

1667, Ἰουνίου 2. Ἀπόφασις τοῦ Κοινοῦ περὶ θρεμμάτων. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 25-26.

1672, Φεβρουαρίου 24. Ἐκλογὴ ἀπεσταλμένων τοῦ Κοινοῦ εἰς Ἀδριανούπολιν. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 26-27.

---

[1] Περὶ τοῦ Κοινοῦ τῆς Μυκόνου βλ. καὶ Π. Ζερλέντη, Παναγιώτης Νικούσιος καὶ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδᾶτος ἄρχοντες Μυκονίων, ἐν Νησιωτικῇ Ἐπετηρίδι, τόμ. 1 (1918), σελ. 161-223. Πρβλ. καὶ Τρ. Εὐαγγελίδου, Ἡ Μύκονος, Ἀθῆναι, 1912.

1674, Σεπτεμβρίου 10. Ἐκλογὴ ἀντιπροσώπων τοῦ Κοινοῦ Μυκόνου λαβόντων ἐντολὴν νὰ παρουσιασθῶσι μετὰ τοῦ βοεβόδα Ἰωάννου Μαυροκορδάτου ἐνώπιον τοῦ σερδάρη Ἄσπρης θαλάσσης πρὸς ἐπίλυσιν διαφόρων ζητημάτων ἀφορώντων εἰς κοινοτικὰ χρέη. (Φάκ. 182).

1675, Ἰουνίου 7. Ὁ κυρίτζης Δράκος, ἀπεσταλμένος τοῦ Μεγάλου Διερμηνέως, πωλεῖ τὴν φορολογίαν τῆς νήσου εἰς τὴν Κοινότητα. (Φακ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 27 - 28.

1680, Μαΐου 5. Ἐκλογὴ βοεβόδα τῆς νήσου. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 29 - 31.

Ἀχρόν. «Τὰ ὅσα ἄσπρα ἐξοδιαστήκασι δια τον σερντάρι. Σεπτεμβρίου 18». Ἀντεγράφη ὑπὸ τοῦ ἱερέως Γερασίμου [τοῦ Βίδου], ἑπομένως περὶ τὸ ἔτος 1680. (Φάκ. 182).

(1683). «Τὰ ὅσα ζητήματα πρετεντέρη ὁ κόσμος ἀπὸ τὸν ἐνδοξότατόν μας ἀφέντη ['Αλέξανδρον Μαυροκορδᾶτον] νὰ μᾶς λυθοῦσιν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ποῦ στέλνομεν». (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 31.

1683, Σεπτεμβρίου 19. Λογοδοσία ἐπιτρόπων τοῦ Κοινοῦ. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 31.

1683, Σεπτεμβρίου 19. Ὁμολογία καὶ καθολικὴ ἀπόδειξις τῶν ἐπιτρόπων περὶ χρεῶν τῆς Κοινότητος. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 32 - 33.

1684, Ἰουλίου 20. Διαταγὴ Ἀλεξάνδρου Molin, capitan estraordinario delle navi, περὶ διανομῆς ξύλων ναυαγήσαντος πλοίου. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 34.

1684, Νοεμβρίου 13. Διορισμὸς προκουρατόρων πρὸς ἔλεγχον τῆς διαχειρίσεως τῶν ἐπιτρόπων τοῦ Κοινοῦ. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 34 - 36.

1686, Ἀπριλίου 10. Ἐκλογὴ ἀπεσταλμένων τοῦ Κοινοῦ πρὸς τὸν καπιτὰν - γενεράλε. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 36 - 38.

1686, Μαΐου 1. Διαταγὴ τοῦ Tadio Gradenigo, provveditore extraordinario di Tine, περὶ φορολογικῶν ὑποθέσεων καὶ χρεῶν τῆς Κοινότητος. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 38 - 39.

1687, Μαρτίου 10. Συμβιβασμὸς τῆς Κοινότητος πρὸς Μιχαὴλ Καλαμαρᾶν. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι σελ. 39 - 42.

1687, Νοεμβρίου 17. Ἐκλογὴ ἀπεσταλμένων τῆς Κοινότητος πρὸς Φραγκῖσκον Μοροζίνην. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 42 - 45.

1688, Ἰανουαρίου 24. Διαταγὴ Λαυρεντίου Venier, capitan estraordinario delle navi, περὶ τῆς φορολογίας καὶ χρεῶν τῆς Κοινότητος. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 47 - 48.

1689, Νοεμβρίου 4. Ἐκλογὴ ἀπεσταλμένων τοῦ Κοινοῦ πρὸς τὸν Βενετὸν καπιτὰν - Γενεράλε. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 50 - 52.

1690, Δεκεμβρίου 16. Διαταγὴ Δανιὴλ Dolfin, capitan extraordinario delle navi, περὶ χρεῶν τῆς Κοινότητος. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 52.

1691, Ἰουνίου 23. Ἀπόδειξις Kr Dieudé ἐμφαίνουσα ὅτι ἔλαβε παρὰ τοῦ ἐπιτρόπου Μιχαὴλ Καλαμαρᾶ πιάστρα 100. Ἐπὶ τοῦ νώτου ὁμολογία τῶν ἐπιτρόπων τῆς Κοινότητος ὑπὸ χρονολογίαν 17 Δεκεμβρ. 1691. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθησαν αὐτόθι, σελ. 53.

1692, Νοεμβρίου 13. «Θύμησι πόσο κρασὶ δόνει πᾶσα νοικοκύρις τοῦ ὑψηλοτάτου καπετὰν τέλα νάβε Κονταρίνη τὸ ὁποῖο κρασὶ βγάζοντας τὴν καλαδοῦρα τῶ κρασιῶ καὶ τοὺς ναύλους καὶ ἀπομένει τὸ κρασὶ νέτο καθὼς ἐδῶ φαίνεται». (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 53 - 56.

1696, Ὀκτωβρίου 16. Ἐκλογὴ ἐπιτρόπων τῆς Κοινότητος. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 57 - 58.

1699, Μαρτίου 19. Ἐκλογὴ καθολικῶν ἐπιτρόπων τῆς Κοινότητος. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 59 - 60.

1699, Ἰουλίου 9. Προσωρινὴ ἀπόδειξις πληρωμῆς χρέους πρὸς τὴν Κοινότητα. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 60 - 61.

1700, Μαρτίου 29. Ἀνανέωσις ἐντολῆς ἐπιτρόπων τῆς Κοινότητος Μυκόνου. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 61 - 63.

1700, Αὐγούστου 4. Ἐκλογὴ ἀντιπροσώπων τῆς Κοινότητος πρὸς ἔλεγχον τῶν «λογαριαστάδων». (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 63 - 67.

1701, Αὐγούστου 8. Χρεωστικὴ ὁμολογία τῶν προεστώτων τῆς νήσου πρὸς τὸν Μέγαν Διερμηνέα Ἀλέξανδρον Μαυροκορδᾶτον. (Φάκ. 109).

1710, Σεπτεμβρίου 9. Ἀπόφασις τοῦ λαοῦ τῆς Μυκόνου περὶ ἀπομακρύνσεως τοῦ καταπιέζοντος τοὺς κατοίκους καδῆ. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 67 - 68.

1710, Ὀκτωβρίου 7. Ἀπόφασις τοῦ Κοινοῦ περὶ τῆς βοσκῆς τῶν ζῴων. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 68 - 70.

1716, Μαρτίου 1. Ἐκλογὴ βοεβόδα τῆς νήσου. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 70 - 72.

1727, Μαΐου 3. Ἀπόφασις τοπικοῦ κριτηρίου, διὰ χειρὸς τοῦ καντζελλαρίου Περράκη Φωσκόλου. (Φάκ. 157).

1731, Ἀπριλίου 1. Ἐκλογὴ ἐπιτρόπων τῆς Κοινότητος. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 72 - 73.

1732, Ἰανουαρίου 31. Ἐπιβολὴ διατιμήσεως διὰ τὴν κατασκευὴν καὶ ἐπιδιόρθωσιν ὑποδημάτων. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 73 - 74.

1735, Ἰανουαρίου 18. Οἱ καραβοκυροὶ Μυκόνου συμβάλλονται καὶ ἱδρύουσι ταμεῖον πρὸς ἀποζημίωσιν τῶν ζημιῶν τῶν πλοίων των. (Φάκ. 172).

Αὐτόθι, σελ. 75.

1737, Μαρτίου 1. «Νότα πόσα ἐκόστισεν τὸ νησὶ τῆς Μύκονος τὸν ἐφετινὸν χρόνον καὶ ποῦ ἐδόθησαν τἄσπρα ὁποῦ ἐσύναξαν εἰς ποῖον χέρι τῶν αὐθεντάδων καὶ ποῦ ἐξοδιάστηκαν». (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 75 - 76.

1738, Ἀπριλίου 8. Ἐκλογὴ βοεβόδα καὶ καθορισμὸς τῶν ὅρων τοῦ βοϊβοντιλικιοῦ. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 76 - 78.

1741, Ὀκτωβρίου 25. «Προτέστο τοῦ αὐθέντου βικάριου πρὲ Παστιάνου» διὰ τὰς ζημίας, τὰς ὁποίας προξενοῦσιν εἰς τὰ κτήματά του τὰ βοσκήματα. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 78 - 79.

1762, Φεβρουαρίου 24. Ἀνανέωσις τῆς θητείας τοῦ καντζελλαρίου Μυκόνου Ἰωάννου Φωσκόλου. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 79 - 81.

1764, Μαρτίου 1. Ἐκλογὴ καθολικῶν ἐπιτρόπων τῆς Κοινότητος. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 82 - 83.

1766, Νοεμβρίου 25. Ἐκλογὴ ἀπεσταλμένων τῆς Κοινότητος πρὸς τὸν καπετὰν - πασᾶ εἰς Κωνσταντινούπολιν. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 83 - 85.

1766, Δεκεμβρίου 29. Ἀπόφασις τῆς Κοινότητος περὶ βοσκῆς τῶν ζῴων. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 85 - 86.

1766 - 1769. «Σύναξις τῶν γεννημάτων τῆς νήσου Μυκόνου». (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 86 - 87.

1768, Ἰανουαρίου 18. Γράμμα Μανολάκη Ἀργυροπούλου, δραγομάνου τοῦ βασιλικοῦ στόλου, πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Μυκόνου περὶ ὑποθέσεων τῆς νήσου. (Φάκ. 176).

1769, Φεβρουαρίου 21. Γράμμα τοῦ Κοινοῦ Μυκόνου πρὸς «καραβοκυρίους καὶ συμπατριῶτες» εἰς Κωνσταντινούπολιν. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 87 - 89.

1769, Ἀπριλίου 2. Γράμμα δηλωτικὸν καὶ συμφωνητικόν, δι' οὗ διορίζεται κοινοτικὸς ἰατρός. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 89 - 90.

1770, Μαρτίου 14. Ἀπόφασις τοῦ Κοινοῦ περὶ ἀπομακρύνσεως ἐκ τῆς νήσου ἀνηθίκου γυναικός. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 90 - 91.

1775, Νοεμβρίου 22. Ἀπόφασις τοῦ Κοινοῦ περὶ καλλιεργείας καὶ καταπατήσεως ξένων κτημάτων. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 92 - 93.

1778, Ἰουλίου 10. Ἀπόφασις τοῦ Κοινοῦ, δι' ἧς καθορίζονται οἱ ὅροι τῶν «κολίκων» προβάτων. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 93 - 94.

1783, Ἰουλίου 25. Ἀπόφασις τοῦ Κοινοῦ περὶ ἐξώσεως κακοποιοῦ. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 94 - 95.

1783, Δεκεμβρίου 18. Γράμμα τῆς Κοινότητος Μυκόνου πρὸς Στεφανάκην Μαυρογένην, δραγομάνον τοῦ βασιλικοῦ στόλου, περὶ βοσκῆς τῶν ζῴων. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 95 - 96.

1803, Ὀκτωβρίου 4 καὶ 1805, Μάρτιος. Δύο ἐπιστολαὶ πρὸς τοὺς προκρίτους Μυκόνου περὶ χρεῶν καὶ ἄλλων ὑποθέσεων τῆς Κοινότητος. (Φάκ. 161).

1804, Ὀκτωβρίου 2. Ἀπόφασις τοῦ Κοινοῦ περὶ βοσκῆς τῶν προβάτων. (Φάκ. 172).

1805, Φεβρουαρίου 11. Ἡ Κοινότης Μυκόνου διορίζει *κολαούζην* εἰς τὸν βασιλικὸν στόλον τὸν καπετὰν Κωνσταντῆν Παπαδάκην καὶ ὑπόσχεται νὰ πληρώνῃ αὐτῷ μηνιαίως γρόσια τριάκοντα πέντε. (Φάκ. 164).

1806, Νοεμβρίου 30. Ἀναφορὰ τοῦ Κοινοῦ Μυκόνου πρὸς Παναγιωτάκην Μουρούζην, δραγομάνον τοῦ βασιλικοῦ στόλου, περὶ *μελάχιδων*. (Φάκ. 172).

1809, Αὐγούστου 14. Γράμμα Ἰακώβου Ἀργυροπούλου, δραγομάνου τοῦ βασιλικοῦ στόλου, πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Μυκόνου περὶ χρέους τῆς Κοινότητος. (Φάκ. 172).

1809, Σεπτεμβρίου 14. Γράμμα τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς αὐτούς. (Φάκ. 170).

1812, Μαρτίου 10. Ἀπόφασις τοῦ Κοινοῦ περὶ ἐπιβολῆς φορολογίας εἰς εἰς τὰ πλοῖα τῆς νήσου. (Φάκ. 172).

1817, Ἰουλίου 25. Γράμμα Μιχαὴλ Μάνου, δραγομάνου τοῦ βασιλικοῦ στόλου, πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Μυκόνου περὶ χρέους τῆς Κοινότητος. (Φάκ. 173).

1817, Αὐγούστου 12. Γράμμα Κωνσταντίνου Μάνου, βεκίλη τῆς δραγομανίας, πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Μυκόνου περὶ τοῦ αὐτοῦ χρέους. (Φάκ. 173).

1817, Σεπτεμβρίου 8. Γράμμα Μιχαὴλ Μάνου, δραγομάνου τοῦ βασιλικοῦ στόλου, πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους τῶν νήσων Μυκόνου καὶ Ἴου περὶ χρεῶν τῶν κοινοτήτων αὐτῶν. (Φάκ. 173).

1818, Μάϊος. Ἀναφορὰ τῶν κατοίκων τῆς νήσου πρὸς τὸν δραγομάνον τοῦ στόλου. (Φάκ. 172).

1818, Ὀκτωβρίου 15. Ἐκλογὴ ἀπεσταλμένων τοῦ Κοινοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν. (Φάκ. 172).

1819, Φεβρουαρίου 1. Ἀπόφασις τοῦ Κοινοῦ Μυκόνου περὶ ὀργανώσεως τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας (Sanità). (Φάκ. 172).

Ἀχρόν. Λογοδοσία ἀπεσταλμένων τῆς Κοινότητος εἰς Κωνσταντινούπολιν (Φάκ. 172).

Νάξος.

1648, Φεβρουαρίου 9. Ἀντίγραφον (γενόμενον τῷ 1678) γράμματος Χρουσῆ Κάστρη καὶ Ἀντωνίου Γριμάλδη πρὸς τὸν «κυρίτζην Γιακουμάκην» [Μπαρότζην]. (Φάκ. 154).

Ἐξεδόθη ὑπὸ Π. Ζερλέντη, Φεουδαλικὴ Πολιτεία, σελ. 57 - 58.

1653, Ἰουνίου 14. Ἐκλογὴ ἐπιτρόπων τῆς Κοινότητος Κάστρου Ναξίας. (Φάκ. 173).

1662, Μαρτίου 20. Ἀντίγραφον ἀποφάσεως τῶν συνδίκων Νάξου, ἰταλιστί. (Φάκ. 184).

1667, Μαΐου 29. Ἀνακοίνωσις *(εἴδησις)* Ἰακώβου Μπαρότζη πρὸς τοὺς κατοίκους τοῦ χωρίου Φιλωτείου καὶ ἄλλων χωρίων «ὅπου βρίσκονται οἱ ἄνθρωποι ὁποῦ νὰ πληρώνου τέλητα» εἰς τὸν εἰρημένον φεουδάρχην. (Φάκ. 154).

Ἐξεδόθη ὑπὸ Π. Ζερλέντη, Φεουδαλικὴ Πολιτεία, σελ. 59 - 60.

1669, Ὀκτωβρίου 12. Ὁ Ἀχμὲτ Κεχαγιάμπεης διορίζει πρωτομάστοραν «ἀπάνω σ' ὅλους τοὺς μαστόρους» τὸν Νικολὸν Λιοντήν. (Φάκ. 173).

1669, Νοεμβρίου 21. Πρᾶξις τοῦ νοταρίου Ἰωάννου Μηνιάτου, δι' ἧς οἱ «μαστόροι» Ναξίας ἀναγνωρίζουσιν ὡς πρωτομάστοραν τὸν Νικολὸν Λιοντήν. (Φάκ. 173).

1669, Νοεμβρίου 29. Δήλωσις τῶν ἐν Νάξῳ μαστόρων περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀσκούντων τὸ ἐπάγγελμα τοῦτο ἐν τῇ νήσῳ. (Φάκ. 173).

1669, Δεκεμβρίου 1. Πρᾶξις τοῦ νοταρίου Ἰωάννου Μηνιάτου, δι' ἧς οἱ «κτιστάδες» Νάξου ἀναγνωρίζουσιν ὡς πρωτομάστοραν τὸν Νικολὸν Λιοντήν. (Φάκ. 173).

1763 (=τουρκικὸν 1175, Ramadan, 5). Ἐπιτροπικόν, ἐκδοθὲν παρὰ τοῦ καδῆ Νάξου, δι' οὗ οἱ κάτοικοι τῆς νήσου διορίζουσι πληρεξουσίους τὸν Γιακουμῆν Φραντζῖσκον, Ἀνδρόνικον Μικέν, Παπασταμάτην Σπυρίδην καὶ Μιχάλην Λερμάκην. Πρωτότυπον τουρκιστί. (Φάκ. 162).

1765 (=τουρκικὸν 1177, Seval, 10). Ἐπιτροπικὸν τῶν κατοίκων Νάξου πρὸς Ἀνδρέαν Φώτην, ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ ἱεροδικείου τῆς νήσου. Πρωτότυπον τουρκιστί. (Φάκ. 162).

1766, Φεβρουαρίου 15. Γράμμα Νικολάου Ῥωσσέτη, δραγομάνου τοῦ στόλου, περὶ ἀποζημιώσεως τοῦ ἀπεσταλμένου τῆς Κοινότητος Κορονέλλου. (Φάκ. 163).

1770, Αὐγούστου 28. Συμφωνία κατοίκων Κάστρου περὶ διορισμοῦ ἰατροῦ. (Φάκ. 173).

1776, Αὐγούστου 9. Διορισμὸς κοινοτικοῦ ἰατροῦ (medico condotto) ἐν Κάστρῳ Νάξου. (Φάκ. 173).

1777, Δεκεμβρίου 27. Ἐξοφλητικὸν γράμμα *(βετζεβοῦτα)* τοῦ δραγομάνου τοῦ στόλου Νικολάου Μαυρογένους ἐμφαῖνον ὅτι ἐξωφλήθη χρέος τῶν κοινοτήτων Κάστρου καὶ Μπούργου. (Φάκ. 163).

1783, Ἰανουαρίου 1. Ἀπόφασις τῶν προεστώτων Νάξου, δι' ἧς καθορίζονται τὰ ἡμερομίσθια καὶ διατιμῶνται τὰ ὤνια. Ἐπικυροῦται ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Παροναξίας Νεοφύτου καὶ ὑπὸ τοῦ Λατίνου ἀρχιεπισκόπου Βαπτιστοῦ Κρίσπου. (Φάκ. 173).

1792, Ὀκτωβρίου 19. Γράμμα Κωστάκη Χαντζερῆ, δραγομάνου τοῦ στόλου, πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Νάξου περὶ χρέους τῆς Κοινότητος. (Φάκ. 163).

1794, Μαρτίου 11. Γράμμα ἐξοφλητικὸν Γεωργίου Ὀθωναίου, γραμματικοῦ τοῦ βασιλικοῦ στόλου. (Φάκ. 163).

1794, Νοεμβρίου 26. Γράμμα Κωστάκη Χαντζερῆ, δραγομάνου τοῦ στόλου, πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Κάστρου Ναξίας περὶ ἐκλογῆς κοινοῦ καντζελλαρίου. (Φάκ. 176).

1795, Μαρτίου 11. Γράμμα προστακτικὸν τοῦ δραγομάνου Κωστάκη Χαντζερῆ πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους καὶ κατοίκους τῶν χωρίων Νάξου περὶ χρεῶν τοῦ Κοινοῦ αὐτῶν. (Φάκ. 163).

1795, Ἰουλίου 5. Ἀντίγραφον πιστωτικοῦ γράμματος κατοίκων Νάξου περὶ τῆς εὐγενείας καὶ τοῦ ἤθους τοῦ ἄρχοντος Χρουσῆ Τζουάννε Γεράρδη. Ἐπιβεβαιοῦται ὑπὸ τοῦ Παροναξίας Νεοφύτου. (Φάκ. 178).

1796, Φεβρουαρίου 16. Ἀναφορὰ τῶν προεστώτων Νάξου πρὸς Κωστάκην Χαντζερῆν. (Φάκ. 163).

1796, Δεκεμβρίου 18. Ἀντίγραφον χρεωστικῆς ὁμολογίας ἀπεσταλμένων τῆς Κοινότητος Κάστρου εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὴν δόμναν Μαριόραν Μαυρογένους. (Φάκ. 153).

1797, Αὐγούστου 27. Χρεωστικὴ ὁμολογία τῶν ἀπεσταλμένων τῶν κοινῶν Κάστρου καὶ Μπούργου εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὴν Δόμναν Μαριόραν Μαυρογένους. Ἐπικυροῦται ὑπὸ τοῦ δραγομάνου Κωστάκη Χαντζερῆ. (Φάκ. 176). Ἀντίγραφον τῆς ὁμολογίας ταύτης ἐν φακ. 163.

1797, Σεπτεμβρίου 17. Γράμμα Γεωργίου Ἰωάννου, γραμματικοῦ τοῦ βασιλικοῦ στόλου, δηλοῦντος ὅτι ἐδόθησαν εἰς τὸν δραγομάνον τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου Μπραδούνα σταλέντα γράμματα καὶ τὸ πεσχέσι. (Φάκ. 163).

1799, Ἰανουαρίου 1. Δήλωσις Παϊσίου διδασκάλου περὶ χρέους τῆς Κοινότητος Νάξου. (Φάκ. 173).

1801, Φεβρουαρίου 20. Χρεωστικὴ ὁμολογία τῶν ἐπιτρόπων τοῦ Κοινοῦ Κάστρου πρὸς Μαστρονικολῆν, μεϊμάρμπασην τοῦ βασιλικοῦ ταρσανᾶ, ἐπικυρουμένη ὑπὸ τοῦ δραγομάνου Ἰωάννου Καλλιμάχου. (Φάκ. 176).

1801, Μαΐου 25. Γράμμα προστακτικὸν τοῦ δραγομάνου Ἰωάννου Καλλιμάχου πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους τῶν χωρίων Ναξίας περὶ ἐκλογῆς ἐπιστατῶν. Συνημμένως παλαιὸν ἀντίγραφον. (Φάκ. 163).

1804, Ἰουλίου 29. Γράμμα τοῦ δραγομάνου Παναγιωτάκη Μουρούζη πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Μπούργου καὶ χωρίων Ναξίας περὶ χρεῶν τῆς Κοινότητος Κάστρου. (Φάκ. 163).

1804, Ὀκτωβρίου 13. Γράμμα τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Κάστρου περὶ χρεῶν τῆς Κοινότητος αὐτῶν. (Φάκ. 163).

1805, Ἰουνίου 25. Γράμμα Παναγιωτάκη Μουρούζη πρὸς Δημήτριον Κόκκον, καντζελλάριον Μπούργου, Φραντζέσκον Μπαρότζην, καντζελλάριον Κάστρου, καὶ Νικόλαον Σλουτζιάρην, ἔφορον χωρίων, περὶ διαφορῶν τῶν Κοινοτήτων Κάστρου καὶ Μπούργου. (Φάκ. 163).

1805, Ἰουλίου 13. Γράμματα Παναγιωτάκη Μουρούζη πρὸς Δ. Κόκκον, Κ. Κόκκον, Φρ. Σομμαρίπαν καὶ Κάστρην, δι' ὧν προστάσσει ὅπως ἐλέγξωσι τὴν μεταξὺ τῆς Κοινότητος Κάστρου καὶ Ἀνδρονίκου Πραντούνα διαφοράν. Ἀπόκρισις ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ φύλλου. (Φάκ. 163).

1805, Δεκέμβριος. Γράμμα τοῦ αὐτοῦ, ἀνακοινοῦντος εἰς τοὺς προεστῶτας Νάξου ἀπόφασιν τοῦ καπετὰν-πασᾶ περὶ ἀπαιτήσεως τῆς Κοινότητος. (Φάκ. 163).

Ἀχρόν. Γράμμα τοῦ αὐτοῦ πρὸς Λεονάρδον Βαλέτταν, Ἰάκωβον Κάστρην, Νικόλαον Σλουτζιάρην, ἔφορον τῶν χωρίων, καὶ Σπυρίδωνα Κορφιάτην, σύνδικον Μπούργου. Προστάσσει ὅπως ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ Λατίνου ἀρχιεπισκόπου ἐλέγξωσι τοὺς λογαριασμοὺς τῆς κοινῆς ληψοδοσίας τοῦ Κοινοῦ Κάστρου. (Φάκ. 163).

1809, Ὀκτωβρίου 29. Ἐπιστολὴ Ἑλένης Γαράκη πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Κάστρου περὶ χρέους τῆς Κοινότητος αὐτῶν. (Φάκ. 163).

1810, Νοεμβρίου 27. Γράμμα Μιχαὴλ Χαντζερῆ, δραγομάνου τοῦ στόλου, πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Κάστρου περὶ χρέους τῆς Κοινότητος αὐτῶν πρὸς τὸν διδάσκαλον Παΐσιον. (Φάκ. 173).

1812, Νοεμβρίου 2. Ἀντίγραφον χρεωστικῆς ὁμολογίας τῶν ἐπιτρόπων Μπούργου πρὸς Ἀντώνιον Τέσταν. (Φάκ. 163).

1813, Αὐγούστου 19 καὶ Σεπτεμβρίου 1. Δύο μαρτυρικὰ γράμματα τῶν προεστώτων Κάστρου Ναξίας ἐμφαίνοντα ὅτι αἱ ἐναντίον τοῦ Χρυσάνθου Γεράρδη, βίτσε-κονσόλου Νεαπόλεως καὶ Αὐστρίας, καὶ τοῦ υἱοῦ του Φραντζέσκου κατηγορίαι εἶναι ἀβάσιμοι. (Φάκ. 178).

1815, Μαρτίου 7. Γράμμα Κωνσταντίνου Μαυρογένους(;) πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Κάστρου Ναξίας περὶ χρέους τοῦ Κοινοῦ αὐτῶν πρὸς τὴν ἀρχόντισσαν Χατμανέσσαν Χουρμουζάκη. (Φάκ. 163).

1815, Ἰουλίου 7. Γράμμα πρωτονοταριακὸν καὶ ἐξοφλητικὸν *(σουλφικόν)*, ἐπιβεβαιούμενον ὑπὸ Ἀχμέτ, διβικτάρμπεη καὶ βεκίλη τοῦ καπετὰν-πασᾶ, καὶ ὑπὸ Κωνσταντίνου Μαυρογένους. Ἀπεσπάσθη ἐκ νοταριακοῦ κώδικος τοῦ πρωτονοταρίου Κωνσταντίνου Κόκκου. (Φάκ. 163).

1817, Μαΐου 8. Γράμμα τοῦ δραγομάνου Μιχαὴλ Μάνου πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Νάξου περὶ χρέους τῶν κοινοτήτων. (Φάκ. 163).

1817, Ἰουνίου 30. Γράμμα τοῦ αὐτοῦ περὶ χρέους τῆς Κοινότητος πρὸς τὸν διδάσκαλον Παΐσιον, γενόμενον μητροπολίτην Ἀπαμείας. (Φάκ. 173).

1817, Ὀκτωβρίου 27. Γράμμα Κωνσταντίνου Μάνου πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Κάστρου, δι' οὗ προστάσσει νὰ στείλωσι τὰ μετρητὰ *(πεσινάτι)* καὶ τὰ ἀποδεικτικὰ περὶ τοῦ χρέους τοῦ Κοινοῦ αὐτῶν πρὸς τὴν Χατμανέσσαν Χουρμουζάκη. (Φάκ. 163).

1818, Ἰουλίου 17. Γράμμα Μιχαὴλ Μάνου πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Κάστρου, δι' οὗ ἀγγέλλει τὴν ἐπίλυσιν τῆς διαφορᾶς τῆς Κοινότητος μετὰ τῆς πιστωτρίας Χατμανέσσας Χουρμουζάκη. (Φάκ. 163).

1819, Μαρτίου 7. Γράμμα Κωνσταντίνου Πλαγηνοῦ πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Κάστρου, δι' οὗ, ἀγγέλλων τὴν ἐκλογὴν τοῦ δραγομάνου Νικολάου Μουρούζη, ζητεῖ νὰ καταβληθῶσι τὰ ὑπὸ τοῦ κοινοῦ ὀφειλόμενα 20.000 γρόσσια. (Φάκ. 176).

1819, Μαΐου 28. Γράμμα Νικολάου Μουρούζη, δραγομάνου τοῦ στόλου, πρὸς τὸν ἔφορον, τοὺς ἐπιτρόπους καὶ κατοίκους τῶν χωρίων Ναξίας, δι' οὗ ἐπικυροῦται ἡ ἐκλογὴ τοῦ καντζελλαρίου Μανουὴλ Τζαννετῆ. (Φάκ. 176).

1820, Ἰανουαρίου 1. Χρεωστικὴ ὁμολογία Μιχαὴλ Μαρκοπολίτου, ἐφόρου τῶν χωρίων, πρὸς τὴν Κοινότητα Νάξου, ἐπικυρουμένη ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Παροναξίας Ἱεροθέου. (Φάκ. 150).

1820, Ἀπριλίου 15. Χρεωστικὴ ὁμολογία Ἱερωνύμου Μπαρότζη, ἀπεσταλμένου τῶν Λατίνων τῆς Κοινότητος Κάστρου, πρὸς τὸν ἄρχοντα καβελλάριον Γάσπαριν Τέσταν. (Φάκ. 163).

1820, Ὀκτωβρίου 11. Γράμμα Νικολάου Μουρούζη πρὸς Πέτρον Μάτζαν Μαυρογένην, Ἐλευθέριον Χαμάρτον, Συμεὼν Δελλαγραμμάτικαν, καντζελλάριον Ῥεβελάκην, Ποθητὸν Πάγκαλον καὶ Νικόλαον Ῥώταν, οὓς προστάσσει νὰ ἐξετάσωσι ὑπόθεσιν ἀφορῶσαν εἰς τὴν Κοινότητα Μπούργου. Ἐπὶ τοῦ νώτου ἀπόφασις τῶν ἀνωτέρω. (Φάκ. 163).

Πάρος.

1776, Ἰανουαρίου 17. Πωλητήριον γράμμα, δι᾽ οὗ τὸ Κοινὸν τοῦ χωρίου Τσιπίδου πωλεῖ «ενα κοματη ἀγριόληβαδο ηβρισκομενο ερημο ης αυθεντικο τοπο». (Φάκ. 163).

Πάτμος.

1724, Σεπτεμβρίου 10. Γράμμα μαρτυρικὸν τῶν προεστώτων Πάτμου, ἐπικυρούμενον ὑπὸ τοῦ πρῴην Καρπάθου Νεοφύτου καὶ τῶν ἐπιτρόπων τῆς νήσου. (Φάκ. 160).

Μνεία αὐτοῦ παρὰ Π. Ζερλέντη, ἐν Νησιωτικῇ Ἐπετηρίδι, 1 (1918), σελ. 294.

Σῦρος.

1727, Μαρτίου 24. Γράμμα συστατικὸν Κωνσταντίνου Βεντούρα, δραγομάνου τοῦ βασιλικοῦ στόλου, πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Σύρου. (Φάκ. 161).

1748, Μαρτίου 1. Γράμμα Νικολάου Μαυρογένους, δραγομάνου τοῦ στόλου, πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους τῆς νήσου. Ἀγγέλλει ὅτι διωρίσθη βοεβόδας καὶ βεκίλης ὁ Ἰμβραὴμ ἀγᾶς. (Φάκ. 159).

1816, Ἰανουαρίου 13. Γράμμα Σάββα Φωτίου (;), καπουκεγαγιᾶ [1], πρὸς Γρηγόριον Στεφάνου. (Φάκ. 161).

1816, Φεβρουαρίου 10. Γράμμα τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν Κοτζάμπασην, τοὺς προκρίτους καὶ τοὺς κατοίκους τῆς νήσου. (Φάκ. 161).

1816, Μαΐου 5. Γράμμα τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν Κοτζάμπασην Σύρου Γρηγόριον Στεφάνου. (Φάκ. 161).

Φολέγανδρος.

1803, Ἀπριλίου 19. Ἀπόφασις τῶν προεστώτων καὶ κατοίκων τῆς νήσου, δι᾽ ἧς ἀναγνωρίζουσιν ὡς βοεβόδαν καὶ ζαμπίτην τὸν διορισθέντα Μανολάκην Στάην. (Φάκ. 174).

[1] Περὶ τῶν καπουκεχαγιάδων τῆς Σύρου βλ. Ἀ. Σιγάλα, Ἐπιστολαὶ τῶν ἐν Κων/πόλει καπουκεχαγιάδων τῆς Σύρου ἐπὶ Τουρκοκρατίας, Ἑλληνικά, 2 (1929), σελ. 11-96.

1811, Ἰουλίου 16. Ἀπόφασις τῶν προεστώτων καὶ τῶν κατοίκων τῆς νήσου περὶ ἐκλογῆς ἐπιστατῶν καὶ περὶ διαφόρων κοινοτικῶν ὑποθέσεων (διατιμήσεις κλπ). Ἐπικυροῦται ὑπὸ τοῦ δραγομάνου Μιχαὴλ Χαντζερῆ. (Φάκ. 174).

1819, Μαΐου 20. Καντζελλαρικὸν γράμμα, δι᾽ οὗ ἡ Κοινότης πωλεῖ τὸ «οὐσούρ, ἤτοι τὸ δέκατον τῆς καρποφορίας τοῦ ἤδη τρέχοντος χρόνου». (Φάκ. 174).

1820, Μαΐου 9. Ἐκτίθεται εἰς πλειοδοτικὴν δημοπρασίαν *(μπούμπλικον ἰκάντον)* τὸ ἰλτιζάμι τῆς νήσου. (Φάκ. 174).

1821, Μαρτίου 20. Ἀποδεικτικὸν γράμμα, δι᾽ οὗ ἡ Κοινότης τῆς νήσου δηλοῖ ὅτι ἔλαβε παρὰ τοῦ Νικολάου Δεκαβάλε γρόσσια 6100 διὰ τὸ βοϊβοντιλίκι τοῦ ἔτους 1820. (Φάκ. 174).

Ἀχρόν. Καντζελλαρικὸν γράμμα, δι᾽ οὗ ἡ Κοινότης πωλεῖ «τὸ οὐσούρι, ἤτοι τὸ δέκατον τῆς καρποφορίας τοῦ ἤδη τρέχοντος χρόνου μὲ τὸ ταξισαρλίκι». (Φάκ. 174).

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΑ ΚΑΙ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΑ

Α΄. ΛΑΤΙΝΟΙ ΔΥΝΑΣΤΑΙ

1433, Δεκεμβρίου 26. Παλαιὸν ἀντίγραφον διπλώματος Νικολάου Κρίσπου, δυνάστου τῆς Σαντορήνης καὶ ἀδελφοῦ τοῦ δουκὸς τοῦ Αἰγαίου Πελάγους. (Φάκ. 184).

Ἐξεδόθη ὑπὸ Π. Ζερλέντη, ἐν Byz. Zeitschrift, 13 (1904), σελ. 143-144.

14[40], Μαΐου 9. Παλαιὸν ἀντίγραφον διπλώματος Ἰακώβου Γ΄ τοῦ Κρίσπου, δουκὸς Αἰγαίου Πελάγους, δι᾽ οὗ παρέχεται φέουδον εἰς τὸν Μᾶρκον Belegno. (Φάκ. 184).

Ἐξεδόθη ὑπὸ Π. Ζερλέντη, Γράμματα τῶν τελευταίων Φράγκων δουκῶν, σελ. 54-56.

1441, Ἰανουαρίου 1. Παλαιὸν ἀντίγραφον διπλώματος Ἰακώβου Γ΄ τοῦ Κρίσπου, δουκὸς Αἰγαίου Πελάγους, δι᾽ οὗ παρέχεται φέουδον εἰς τὸν Νικόλαον Diascufo. (Φάκ. 184).

Ἐξεδόθη ἐν Byz. Zeitschrift, 13, σελ. 146-148.

1464, Ἀπριλίου 4. Παλαιὸν ἀντίγραφον διπλώματος Ἰακώβου Κρίσπου δι᾽ οὗ παρέχεται φέουδον εἰς τὸν Πέτρον Δελένδαν. (Φάκ. 184).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 151-153.

1474, Ὀκτωβρίου 9. «Μαρτήρι παρμενι ἀπο ὀρησμον του εγλαμπροτατου, καὶ ψιλοτατου ἀφεντὴ μρ ἠάκοβου κρησπου δουκας του αρτζήπελαγου γυα το μρ μαρην κρησπο μρ μαθιο κρησπο καὶ μρ τζαναν μπελονηας απανο ης καπια διαφορα χοραφηον...» (Φάκ. 154).

Ἐξεδόθη ὑπὸ Π. Ζερλέντη, Φεουδαλικὴ Πολιτεία, σελ. 43-46.

1490, Ὀκτωβρίου 22. Παλαιὸν ἀντίγραφον διπλώματος Ἰωάννου Γ´ τοῦ Κρίσπου, δουκὸς τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, δι᾿ οὗ παρέχεται φέουδον εἰς τὸν Φραγκούλην Καλαφάμαν. Κείμενον ἰταλιστὶ μετὰ συνημμένης ἑλληνικῆς μεταφράσεως. (Φάκ. 184).

Ἐξεδόθη ὑπὸ Π. Ζερλέντη, Γράμματα τελευταίων Φράγκων δουκῶν, σελ. 60-62.

1525, Νοεμβρίου 12. Παλαιὰ ἑλληνικὴ μετάφρασις διπλώματος τοῦ δουκὸς Ἰωάννου τοῦ Δ´, δι᾿ οὗ παραχωρεῖται φέουδον εἰς τὴν Εὐγενοῦν τοῦ Στρατηγοῦ. (Φάκ. 184).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 62-63.

1534, Μαρτίου 8. Δίπλωμα ἐπὶ περγαμηνῆς τοῦ δουκὸς Ἰωάννου τοῦ Δ´, δι᾿ οὗ παρέχονται ἐλευθερίαι καὶ προνομίαι εἰς τὸν Γεώργιον Σπανὸν καὶ τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ. Ἀπεσπάσθη ἡ σφραγὶς τοῦ δουκός. (Φάκ. 44-59).

Ἐξεδόθη ὑπὸ Π. Ζερλέντη, ἐν Byz. Zeitschrift, 13, σελ. 155-156.

1544, Μαρτίου 16. Ἀπόφασις τῶν κριτῶν Μάρκου Κρίσπου, βαΐλου, Νικολάου Κρίσπου, βικαρίου, Ἰωάννου Κρίσπου, Ματθαίου Cresentio καὶ Ἀντωνίου Δελένδα. (Φάκ. 154).

Ἐξεδόθη ὑπὸ Π. Ζερλέντη, Φεουδαλικὴ Πολιτεία, σελ. 49-51.

1562, Δεκεμβρίου 7 - 1564, Δεκεμβρίου 10. Διπλώματα ἐν πρωτοτύπῳ τῶν δουκῶν τοῦ Αἰγαίου Πελάγους Ἰωάννου καὶ Ἰακώβου Κρίσπων, δι᾿ ὧν ἀποκαθίσταται *ἀπανωκυνηγάρις* Νάξου ὁ Νικόλαος Cazoli. (Φάκ. 184).

Ἐξεδόθησαν ἐν Byz. Zeitschrift, 13, σελ. 156-157.

1565, Ἀπριλίου 2. Ἑλληνικὴ μετάφρασις διπλώματος τοῦ δουκὸς Ἰακώβου Κρίσπου περὶ τοῦ φεούδου τῆς Μαρκέττας Διασκούφα. (Φάκ. 184).

Ἐξεδόθη ὑπὸ Π. Ζερλέντη, Γράμμ. τελευτ. Φράγκων δουκῶν, σελ. 72-74.

1568, Μαΐου 26. Ὁ Φραγκῖσκος Κορονέλλος, « governator generale per l'illustrissimo et excellentissimo S^r il Sr Joseph Naci, duca di Naxia et Signor d'Andro, ἐπικυροῖ πωλητήριον πρᾶξιν. Κείμενον ἰταλιστὶ μετὰ συνημμένης ἐπισήμου ἑλληνικῆς μεταφράσεως. (Φάκ. 184).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 84-86.

1577, Ἰουλίου 15. Ἀντίγραφον διπλώματος Ἰωσὴφ Naci, δουκὸς τοῦ Αἰγαίου Πελάγους καὶ κυρίου Ἄνδρου, δι᾿ οὗ παρέχονται δικαιώματα καὶ γαῖαι εἰς τὸν Φραγκῖσκον Κορονέλλον. (Φάκ. 184).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 95-97.

1658, Νοεμβρίου 28. Ἀντίγραφον διαταγῆς Φραγκίσκου Μοροζίνη πρὸς τοὺς μητροπολίτας, ἐπισκόπους, κληρικούς, μοναχοὺς καὶ ἐπιτρόπους τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, ὅπως μὴ ἐκτελῶσι τὰς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως διαβιβαζομένας καὶ εἰς ἐκκλησιαστικὰ πράγματα ἀφορώσας διαταγὰς ἄνευ εἰδήσεως καὶ ἐγγράφου συναινέσεως αὐτοῦ. (Φάκ. 173).

Ἐξεδόθη ὑπὸ Π. Ζερλέντη, ἐν ΔΙΕΕ, 7 (1916), σελ. 436-438.

1686, Φεβρουαρίου 10. Διαταγὴ Φραγκίσκου Μοροζίνη πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Μυκόνου. (Φάκ. 110).

Ἐξεδόθη ὑπὸ Π. Ζερλέντη, Ἱστορικὰ Σημειώματα, σελ. 139-140.

1686, Φεβρουαρίου 21. Διαταγὴ Λαυρεντίου Venier, capitan estraordinario delle navi, πρὸς τοὺς προκρίτους Μυκόνου, ὅπως κομίσωσιν εἰς Πάρον τὰ ἐπὶ τριετίαν καθυστερούμενα χαράτζια τῆς νήσου. (Φάκ. 154).

Ἐξεδόθη ὑπὸ Π. Ζερλέντη, Φεουδαλικὴ Πολιτεία, σελ. 67-68.

1686, Μαΐου 28. Διαταγὴ Tadio Gradenigo, provveditore extraordinario, πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Σκύρου(;). (Φάκ. 182).

1686, Ὀκτωβρίου 18. Διαταγὴ τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν ἱερέα Μᾶρκον Κορίνθιον, καντζελλάριον, καὶ τοὺς ἐπιτρόπους Μυκόνου περὶ τῶν χαρατζίων τῆς νήσου. (Φάκ. 110).

Ἐξεδόθη ὑπὸ Π. Ζερλέντη, Ἱστορικὰ Σημειώματα, σελ. 141-142.

1693, Νοεμβρίου 18. Ὁ Φραγκῖσκος Μοροζίνης ἀνανεοῖ τὴν πρὸς τοὺς μητροπολίτας, ἐπισκόπους, κληρικοὺς καὶ μοναχοὺς διαταγὴν τῆς 28ης Νοεμβρίου 1658. Βλ. ἀνωτέρω σελ. 266. (Φάκ. 173).

Ἐξεδόθη ὑπὸ Π. Ζερλέντη, ἐν ΔΙΕΕ, 7 (1916), σελ. 438-439.

Β´. ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ

Νῆσοι Αἰγαίου.

1580. Ἑλληνικὴ μετάφρασις φιρμανίου τοῦ Σουλτάνου Μουρὰτ τοῦ Γ´ ὑπὲρ τῶν νήσων Νάξου, Ἄνδρου, Πάρου, Σαντορήνης, Μήλου καὶ Σύρου. (Φάκ. 184).

Ἐξεδόθη ὑπὸ Π. Ζερλέντη, Γράμματα τῶν τελευταίων Φράγκων δουκῶν, σελ. 101-105.

1606. «Τοῦ μεγάλου Βασιλέος καὶ αὐτοκράτορος Σουλτὰν Ἱμπραῒμ ὁ αἰκτιναμὲς ὁποὺ ἔδοσεν εἰς τὰ νισσά». (Φάκ. 184).

1695, Μαΐου 24. Σχέδιον ἐπιστολῆς ἀδήλου πρὸς ἄδηλον [ἐπιγράφεται: πολλὰ ἔκλαμπρε ἀφέντη ἀφέντη]. (Φάκ. 157).

1768, Ὀκτωβρίου 18. Γράμμα ἐν ἀντιγράφῳ Μανολάκη Ἀργυροπούλου, δραγομάνου τοῦ βασιλικοῦ στόλου, πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους «ὅλων ἁπλῶς τῶν νησίων τῆς Ἄσπρης θαλάσσης. Ἀγγέλλει «ὅτι ἐξεδόθη ὑψηλὸν βασιλικὸν φερμάνι προστάζον ὅτι οἱ κατὰ τόπους ῥαγιάδες ὅλα τὰ ἅρματα ὁποῦ ἔχουν νὰ τὰ συνάζουν καὶ νὰ τὰ βάνουν εἰς ἕνα τόπον». (Φάκ. 161).

1770, Φεβρουαρίου 24. Ἀντίγραφον ἡγεμονικοῦ ὁρισμοῦ τοῦ Πραχὶμ-πασᾶ, βεζύρη καὶ καπετὰν-πασᾶ, πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Μυκόνου, Πάρου, Νάξου, Ἴου, Σαντορήνης, Ἀμοργοῦ, Ἀστυπαλαίας, Σικίνου, Πολυκάνδρου (=Φολεγάνδρου), Μήλου, Κιμώλου, Σίφνου, Σερίφου, Τζίας (Κέω), Θερμίων (Κύθνου), Κούλουρης, Σπετσῶν, Πόρου, Ὕδρας, Αἰγίνης, Πάτμου, Ἄνδρου,

Τήνου, Σύρου καὶ Σάμου. Ἀγγέλλει «ὅτι ἐξεδόθη... φερμάνι, προστάζον ὅτι καθὼς καὶ ἐπέρυσι οὕτω καὶ ἐφέτος νὰ πάρετε τὸν ταμπάκον τοῦ μιρίου ἀναντιρρήτως». (Φάκ. 159).

1774, Ὀκτωβρίου 17. Ἀντίγραφον γράμματος τοῦ δραγομάνου τοῦ στόλου Νικολάου Μαυρογένους πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους πασῶν τῶν νήσων τῆς Ἄσπρης θαλάσσης, δι' οὗ ἀγγέλλει τὴν προσεχῆ ἐπίσκεψιν τοῦ ἀπεσταλμένου του Μιχαλάκη, κομίζοντος γράμματα. (Φάκ. 163).

1775, Μαρτίου 30. Ἀντίγραφον γράμματος τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους τῶν Νήσων περὶ τῆς προσεχοῦς ἐπισκέψεως τοῦ Ἰωάννου Βαλέττα καὶ περὶ διαχειρίσεως τῶν κοινῶν. (Φάκ. 159).

1780, Μαρτίου 17. Ἀντίγραφον ὁρισμοῦ Γαζῆ Χασὰν-πασᾶ, βεζύρη καὶ καπετὰν-πασᾶ, πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Πάτμου, Μυκόνου καὶ Τήνου. Προστάσσει νὰ ἀποσταλῶσι εἰς Κωνσταντινούπολιν οἱ κολαούζηδες Χαμπάτης, Φούντης, Σκυλλόπετσος καὶ Ἀλήδης. Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ φύλλου χάρτου ἀντίγραφον γράμματος τοῦ Νικολάου Μαυρογένους περὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος. (Φάκ. 164).

1784, Ἀπριλίου 12. Γράμμα τοῦ δραγομάνου τοῦ στόλου [Νικολάου Μαυρογένους;] πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους τῶν νήσων τῆς Ἄσπρης θαλάσσης. Πληροφορεῖ ὅτι τινές, ἐκ κακίας καὶ φθόνου ὁρμώμενοι, ἀνέφερον «ὅτι οἱ ἀπὸ τὰ αὐτόθι ῥαγιάδες, ἄλλοι μὲν πηγαίνουσιν εἰς ἄλλους ξένους τόπους, καὶ μὲ ξένων νατζιόνων καράβια,...καὶ ἄλλοι τελείως ἀποδημοῦσι μὲ τὰς φαμιλίας τους καὶ πηγαίνουσιν εἰς αὐτοὺς τοὺς ξένους τόπους καὶ κατοικοῦσιν ἐκεῖ». Συμβουλεύει νὰ διαφυλάττωνται «καλῶς ἀπὸ τὰ τοιαῦτα». (Φάκ. 176)[1].

1788. Ἀντίγραφον φιρμανίου πρὸς τοὺς καδῆδες καὶ βοεβόδας Ἄνδρου, Τήνου, Σύρου καὶ Μυκόνου περὶ ἀποστολῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐμπείρων γεμιτζήδων. (Φάκ. 159).

Ἀχρόν. (πάντως τέλους τοῦ ΙΗ' αἰῶνος). Βασιλικὸς ὁρισμὸς πρὸς τὸν καπετὰν-πασᾶν Χουσεῒν-πασᾶν περὶ τῆς φορολογίας τοῦ οἴνου. (Φάκ. 164).

1806, Ἀπριλίου 23. Ἀντίγραφον προσταγῆς τοῦ δραγομάνου Παναγιωτάκη Μουρούζη πρὸς τοὺς βοεβόδας καὶ ἐπιτρόπους τῶν νησίων τῆς Ἄσπρης θαλάσσης περὶ τῆς φορολογίας τῆς μετάξης. (Φάκ. 164).

1806, Ἰουνίου 11. Ἀντίγραφον προσταγῆς τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους καὶ ἐπιστάτας «τῶν ναυτικῶν νησίων καὶ παραλίων μερῶν τῆς Ἄσπρης θαλάσσης» περὶ τῶν ὑπὸ ὀθωμανικὴν σημαίαν καραβίων καὶ τῶν περὶ αὐτῶν βασιλικῶν ἀσφαλιστηρίων γραμμάτων. (Φάκ. 164).

1806, Δεκεμβρίου 13. Ἀντίγραφον γράμματος τοῦ δραγομάνου τοῦ στόλου Μιχαὴλ Χαντζερῆ πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους καὶ κατοίκους τῶν νήσων

[1] Περὶ τῆς μεταναστεύσεως ταύτης βλ. Π. Ζερλέντη, Περὶ ἀπαγορεύσεως μετοικήσεως τῶν Νησιωτῶν εἰς Ῥωσίαν, Νησιωτικὴ Ἐπετηρίς, τόμ. 1 (1918), σελ. 235-242.

καὶ παραλίων τῆς Ἄσπρης θαλάσσης. Ἀγγέλλει ὅτι ἐδόθη εἰς αὐτὸν τὸ ἀξίωμα τῆς δραγομανίας. (Φάκ. 164).

1808, (τουρκικὸν 1222), Ἰουλίου 14. Ὁ δραγομάνος Θεόδωρος Ῥίζος ἀγγέλλει εἰς τοὺς ἐπιστάτας καὶ ἐπιτρόπους τῶν Νήσων τὴν προσεχῆ μετάβασίν του εἰς Χίον, ἔνθα ὀφείλουσι νὰ στείλωσιν ἀντιπροσώπους μετὰ τῶν φόρων καὶ ἐκτάκτων εἰσφορῶν. (Φάκ. 164).

1808, Νοέμβριος. Γράμμα Θεοδώρου Ῥίζου πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους καὶ κατοίκους Νάξου, Μυκόνου, Θερμίων (Κύθνου), Τζίας (Κέω), Σικίνου καὶ Ἀνάφης, πρὸς οὓς ἀγγέλλει ὅτι τὸ ἀξίωμα τοῦ καπετὰν-πασᾶ ἐδόθη εἰς τὸν Σαγὶδ Ἀλῆ πασᾶν. (Φάκ. 164).

1808 (τουρκικὸν 1222), Δεκεμβρίου 8. Ἀντίγραφον γράμματος τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους τῶν νήσων Ἄσπρης θαλάσσης περὶ ἀποστολῆς παλαιῶν καταστίχων καὶ λογαριασμῶν τῶν καταβληθεισῶν εἰσφορῶν ἐπὶ τῆς δραγομανίας τοῦ Μιχαὴλ Χαντζερῆ. (Φάκ. 164).

1809, Μαρτίου 12. Ἀντίγραφον γράμματος τοῦ δραγομάνου Ἰακώβου Ἀργυροπούλου πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους καὶ κατοίκους Μυκόνου, Τήνου, Σύρου, Ἄνδρου, Πάρου, Ἀντιπάρου, Σαντορήνης, Σικίνου, Ἴου καὶ Ἀνάφης. Ἀγγέλλει ὅτι ἐξελέγη καπετὰν-πασᾶς ὁ Καϊμακὰμ-πασᾶς. (Φάκ. 164).

1809, Ἀπριλίου 2. Ἀντίγραφον μπουγιουρουλδίου Χατζῆ Ἀλῆ πασᾶ, βεζύρη καὶ καπετὰν-πασᾶ, πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους καὶ κατοίκους Σάμου, Ὕδρας, Πάρου, Σπετσῶν, Μυκόνου, Σαντορήνης καὶ Κάσου. Προστάσσει ὅπως ἀποστείλωσι τὸ ταχύτερον εἰς τὸν βασιλικὸν στόλον τοὺς ὁρισθέντας *μελάχιδες*. (Φάκ. 164).

1809, Ἀπριλίου 2. Ἀντίγραφον γράμματος Ἰακώβου Ἀργυροπούλου πρὸς τοὺς αὐτοὺς περὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος. Ἐπὶ τοῦ νώτου ἕτερον ἀντίγραφον τοῦ ἀνωτέρω σημειουμένου μπουγιουρουλδίου. (Φάκ. 164).

1809, Μαΐου 19. Ἀντίγραφον γράμματος τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους τῶν νήσων τῆς Ἄσπρης θαλάσσης. Ἀγγέλλει τὴν προσεχῆ μετάβασίν του εἰς τὰς νήσους. (Φάκ. 164).

1809, Αὐγούστου 31. Ἀντίγραφον γράμματος τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς αὐτοὺς περὶ τῆς φορολογίας τῶν προβάτων *(προβατιάτικα)*. (Φάκ. 164).

1811 (τουρκικὸν 1225), Σεπτεμβρίου 30. Ἀντίγραφον ὁρισμοῦ Χαφὶς Ἀλῆ πασᾶ, βεζύρη καὶ καπετὰν-πασᾶ, πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους ἁπαξαπασῶν τῶν Κυκλάδων νήσων καὶ λοιπῶν τοῦ Ἀρχιπελάγους παραλίων. Ἀγγέλλει εἰς αὐτοὺς τὴν ἀποβολὴν ἐκ τοῦ ἀξιώματος τῆς δραγομανίας τοῦ «ἀπείρου καὶ ἀναξίου» Θεοδώρου Ῥίζου καὶ τὴν ἀντικατάστασιν αὐτοῦ διὰ τοῦ Μιχαὴλ Χαντζερῆ. (Φάκ. 164).

1813, Δεκέμβριος. Ἀντίγραφον μπουγιουρουλδίου τοῦ καπετὰν-πασᾶ πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους τῶν νήσων καὶ παραλίων τῆς Ἄσπρης θαλάσσης.

Προστάσσει ὅπως καταβληθῶσιν οἱ μισθοὶ τῶν *μελάχιδων* διὰ τοὺς τρεῖς χειμερινοὺς μῆνας. (Φάκ. 164).

1815 (=τουρκικὸν 1229, Zou el Kadé, 30). Αὐτοκρατορικὸν φιρμάνιον Μαχμοὺτ τοῦ Β΄. Διατάσσεται ὁ ἀρχιναύαρχος βεζύρης Χουσρὲβ Μεχμὲτ πασᾶς καὶ ἅπαντες οἱ εἰς τὰ παράλια τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἁρμόδιοι ὑπάλληλοι, ὅπως ἐν παντὶ καιρῷ καὶ ἀνάγκῃ παρέχωσι χεῖρα βοηθείας εἰς τὰ περιπλέοντα ῥωσσικὰ ἐμπορικὰ πλοῖα. Πρωτότυπον τουρκιστί. (Φάκ. 162).

1818, Μαΐου 2. Ἀντίγραφον γράμματος Μιχαὴλ Μάνου, δραγομάνου τοῦ στόλου, πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους τῶν νήσων Ψαρῶν, Μυκόνου, Πάρου, Νάξου, Ἴου, Σαντορήνης, Πάτμου καὶ Κάσου περὶ ἀνανεώσεως τῶν μπουγιουρουλδίων τῶν καραβίων. (Φάκ. 164).

1818, Αὐγούστου 29. Ἀντίγραφον προσταγῆς Σεγὶδ Χασὰν πασᾶ, βεζύρη καὶ καπετὰν πασᾶ, πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους τῶν Νήσων, περὶ ἀποστολῆς ἀντιπροσώπων εἰς Κωνσταντινούπολιν. (Φάκ. 164).

1819, Ἰανουαρίου 20. Ἀντίγραφον γράμματος τοῦ δραγομάνου Νικολάου Μουρούζη πρὸς τοὺς αὐτούς. Ἀνακοινοῖ τὴν ἐκλογήν του εἰς τὸ ἀξίωμα τῆς δραγομανίας καὶ παραινεῖ αὐτοὺς νὰ πολιτεύωνται χρηστῶς. (Φάκ. 164).

Ἄνδρος.

1537, Φεβρουάριος. Ἰταλικὴ μετάφρασις φιρμανίου τοῦ Σουλτάνου Σουλεϊμάν, δι᾽ οὗ παραχωρεῖται ἡ διοίκησις τῆς νήσου Ἄνδρου εἰς τὸν Κρουσῖνον Σομμαρίπαν ἀντὶ ἐτησίας δόσεως χαρατζίων ἄσπρων τριάκοντα πέντε χιλιάδων. (Φάκ. 184).

Ἐξεδόθη ὑπὸ Π. Ζερλέντη, Γράμμ. τελευταίων Φράγκων δουκῶν, σελ. 79-80.

1759 (=τουρκικὸν 1171, Rebi oul Ewel, 21). Ἐπίσημον ἀντίγραφον αὐτοκρατορικοῦ φιρμανίου Μουσταφᾶ τοῦ Γ΄. Διαταγὴ πρὸς τοὺς καδῆδες τῆς περιφερείας Ἄνδρου, ὅπως οἱ ραγιάδες τῆς νήσου, πλὴν τῆς κατ᾽ ἔτος τελουμένης δεκάτης, ἐπ᾽ οὐδενὶ λόγῳ καταπιεσθῶσιν ὑπὸ τῶν ἀπεσταλμένων τῶν τῆς θαλάσσης καπετάνων εἰς πληρωμὴν χιλίων γροσσίων διὰ σιτηρέσιον. Τουρκιστί. (Φάκ. 162).

1774 (=τουρκικὸν 1187, Zou el Kadé, 8). Ἐπίσημον ἀντίγραφον αὐτοκρατορικοῦ φιρμανίου. Ἐφιστᾶται ἡ προσοχὴ τῶν ἁρμοδίων ὑπαλλήλων, ὅπως μὴ ἐνοχληθῶσιν οἱ μισθωταὶ τῆς δεκάτης πρόκριτοι τῶν νήσων Ἄνδρου καὶ Σύρου παρ᾽ ἀνθρώπων ἐξουσίαν αὐθαίρετον ἀσκούντων. Τουρκιστί. (Φάκ. 162).

Μύκονος.

1673, Ἰανουαρίου 20. Ἀπόφασις τοῦ βοεβόδα Μυκόνου Μιχαὴλ Καναβούτζου ἐπὶ διαφορᾶς κατοίκων τῆς νήσου. (Φάκ. 109).

1674, Ἰουνίου 13. Δύο πρατηριώδεις πράξεις ἐπικυρούμεναι ὑπὸ τοῦ βοεβόδα Μυκόνου Ἰωάννου Μαυροκορδάτου. (Φάκ. 109).

1674, Ἰουνίου 22. Ἀπόφασις τοῦ βοεβόδα Μυκόνου Ἰωάννου Μαυροκορδάτου ἐπὶ ἀστικῆς ὑποθέσεως. (Φάκ. 109).

1674, Ἰουνίου 26. Πρᾶξις τοῦ κοινοῦ νοταρίου Χίου Γεωργίου Μάμουκα, δι᾽ ἧς ἡ «Ζαμπέτα τοῦ ἱερομονάχου τῆς Λασκαρίνας» καθιστᾷ καθολικὸν ἐπίτροπον τὸν σύζυγόν της Θεόδωρον Κόκκινον τὸν Καρούσην. Ἐπικυροῦται ὑπὸ τοῦ βοεβόδα Μυκόνου Ἰωάννου Μαυροκορδάτου. (Φάκ. 109).

1678, Ἰουνίου 12. Ὁ πατὴρ τοῦ Μεγάλου Διερμηνέως Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου ὁμολογεῖ ὅτι ἔλαβε παρὰ τοῦ Ἀνδρέου Καλλιμάχου ἀσλάνια διακόσια, ἀποδοτέα ὑπὸ τῆς Κοινότητος Μυκόνου. (Φάκ. 109).

1683, Μαρτίου 21. Τέμαχος ἀντιγράφου γράμματος Σουλτάνας, συζύγου τοῦ Μεγάλου Διερμηνέως Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, πρὸς ἄδηλον. (Φάκ. 109).

1687, Μαΐου 10. Διαταγὴ Μεεμὲτ μπέη πρὸς τοὺς κατοίκους Μυκόνου, ὅπως ἀποδώσωσι εἰς τὸν Τζαννῆν Καλαμαρᾶν ῥεάλια 300, καταβληθέντα ὑπ᾽ αὐτοῦ διὰ τὰ χαράτζια τῆς νήσου. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη ὑπὸ Π. Ζερλέντη, Σύστασις τοῦ Κοινοῦ τῶν Μυκονίων, σελ. 45.

1687, Ἰουνίου 9. Διαταγὴ Μεεμὲτ μπέη πρὸς τοὺς ἱερεῖς καὶ κατοίκους Μυκόνου περὶ καθυστερουμένων φόρων τῆς νήσου. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 46.

1687 - 1688. Ἀποδείξεις τοῦ Μεεμὲτ μπέη ἐμφαίνουσαι ὅτι κατεβλήθησαν τὰ «δοσίματα» τῆς νήσου. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθησαν αὐτόθι, σελ. 45 - 48.

1710, Μαρτίου 30. Ἐντολὴ τοῦ δραγομάνου τοῦ στόλου Ἰωαννάκη, οἱ προεστῶτες Μυκόνου κρίνουσιν ἐνώπιον τοῦ βοεβόδα κυρίτζη Κωνσταντῆ ὑπόθεσιν κατοίκων τῆς νήσου. (Φάκ. 157).

1710, Ὀκτωβρίου 19. Ἀπόφασις τοῦ δραγομάνου Ἰωαννάκη καὶ τῶν προεστώτων ἐπὶ διαφορᾶς κατοίκων. (Φάκ. 157).

1753, Νοεμβρίου 26. Γράμμα Στεφάνου Δημάκη, δραγομάνου τοῦ βασιλικοῦ στόλου, πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Μυκόνου, εἰς οὓς ἀγγέλλει ὅτι ἐδόθη καὶ πάλιν εἰς αὐτὸν τὸ ἀξίωμα τῆς «δραγομανίας». (Φάκ. 161).

1754, Ἰουλίου 9. Γράμμα τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἄρχοντας καὶ προεστῶτας τῆς νήσου. Ἀγγέλλει τὴν προσεχῆ μετάβασιν τοῦ καπετάν-πασᾶ. (Φάκ. 161).

1765, Φεβρουαρίου 14. Γράμμα Κ. Μουρούζη (;), δραγομάνου τοῦ βασιλικοῦ στόλου, πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους καὶ κατοίκους Μυκόνου, δι᾽ οὗ ἀγγέλλει ὅτι τὸ ἰλτιζάμι τῆς νήσου ἐδόθη εἰς τὸν Ἰσμαὴλ ἀγᾶν. (Φάκ. 161).

1766, Μαρτίου 1. Μπουγιουρουλδὶ Χουσεῒν πασᾶ, βεζύρη καὶ καπετὰν-πασᾶ, πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους καὶ κατοίκους Μυκόνου. Ἀγγέλλει ὅτι τὸ ἰλτι-

ζάμι τοῦ τρέχοντος ἔτους 1179 ἐδόθη «ἐπάνω εἰς ὅλους τοὺς ῥαγιάδες μακτοῦ». Κείμενον τουρκικὸν μετ' ἐπισήμου ἑλληνικῆς μεταφράσεως. (Φάκ. 161).

1766, Ἰουνίου 20. Γράμμα Νικολάου Ρωσσέτη, δραγομάνου τοῦ βασιλικοῦ στόλου, πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Μυκόνου, περὶ τοῦ «ἀπάλτου (appalto= ἐνοικίασις) τοῦ ταμπάκου». (Φάκ. 161).

1766, Ἰουλίου 17. Γράμμα τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς αὐτούς. Ἀγγέλλει τὴν προσεχῆ ἐπίσκεψίν του. (Φάκ. 161).

1767, Μαρτίου 14. Γράμμα τοῦ δραγομάνου τοῦ στόλου Μανολάκη Ἀργυροπούλου πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Μυκόνου περὶ τῆς διαχειρίσεως τῶν φορολογικῶν καὶ διοικητικῶν πραγμάτων τῆς νήσου. (Φάκ. 176).

1768, Μαρτίου 1. Γράμμα τοῦ δραγομάνου τοῦ στόλου Ἰωάννου Πετρηνοῦ (;) πρὸς τοὺς αὐτούς. Ἀγγέλλει ὅτι τὸ ἰλτιζάμι τοῦ τρέχοντος ἔτους ἐδόθη εἰς τὸν Ἀντώνιον Ῥεΐζην. (Φάκ. 161).

1775, Φεβρουαρίου 1. Γράμμα τοῦ δραγομάνου Νικολάου Μαυρογένους πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Μυκόνου περὶ τῆς συλλήψεως κακοποιῶν. (Φάκ. 161).

1777, Ἀπριλίου 26. Γράμμα ἀποδεικτικὸν τῶν ἐπιστατῶν τοῦ μπάλτου (=appalto) τῶν νησίων ἐμφαῖνον ὅτι ἐπώλησαν τὸ μίρι τοῦ ταμπάκου τῆς Μυκόνου. (Φάκ. 172).

Ἐξεδόθη ὑπὸ Π. Ζερλέντη, Σύστασις τοῦ Κοινοῦ τῶν Μυκονίων, σελ. 92.

1790, Ἰουλίου 1. Γράμμα τοῦ δραγομάνου τοῦ στόλου Κωστάκη Χαντζερῆ πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Μυκόνου. Ἐντέλλεται ὅπως ἐξετάσωσι ἀστικὴν ὑπόθεσιν. Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ φύλλου ἀπόκρισις τῶν ἀνωτέρω. (Φάκ. 161).

1792, Μαρτίου 1. Γράμμα τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς αὐτούς. Ἀγγέλλει τὴν ἐκλογὴν νέου καπετὰν-πασᾶ. (Φάκ. 161).

1804, Ἰανουαρίου 25. Γράμμα τοῦ δραγομάνου Παναγιωτάκη Μουρούζη πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Μυκόνου περὶ τῆς φορολογίας τοῦ οἴνου. (Φάκ. 161).

1805, Φεβρουαρίου 15. Γράμμα τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς αὐτούς, περὶ φορολογικῶν ὑποθέσεων τῆς νήσου. (Φάκ. 161).

1805, Ἰουνίου 22. Γράμμα τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς αὐτούς. Προστάσσει ὅπως μὴ δέχωνται ὡς ἐπιτρόπους τῶν κοινῶν ξένους ὑπηκόους. (Φάκ. 161).

1805, Ἰουνίου 23. Γράμμα τοῦ αὐτοῦ πρὸς Λεονάρδον Βαλέτταν, Τζαννῆν Δεσούδαν, Χατζῆ-Ἀντώνιον Μπατῆν, Ἰωάννην Παπαδάκην, Ἰωάννην Γρυπάρην, Ἀντώνιον Λεβαντῆν καὶ Πέτρον Κανισκᾶν. Προστάσσει ὅπως μετὰ τῶν διορισθέντων δύο ἐπιστατῶν «προεστεύωσιν εἰς τὸ κοινὸν τῆς Μυκόνου». (Φάκ. 161).

1806, Ἰούλιος. Γράμμα τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Μυκόνου περὶ φορολογίας τῶν πλοίων. (Φάκ. 161).

1807, Μαΐου 7. Γράμμα τοῦ δραγομάνου Μιχαὴλ Χαντζερῆ πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Μυκόνου περὶ φορολογικῶν ζητημάτων. (Φάκ. 161).

1808, Ὀκτώβριος. Γράμμα παραινετικὸν τοῦ δραγομάνου Θεοδώρου Ῥίζου πρὸς τοὺς αὐτούς. (Φάκ. 161).

1809, Μαρτίου 14. Ἀντίγραφον ὁρισμοῦ Χατζῆ Ἀλῆ πασᾶ, βεζύρη καὶ καπετάν-πασᾶ, πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους καὶ κατοίκους Μυκόνου περὶ φορολογικῶν ὑποθέσεων *(μελάχιδες)*. (Φάκ. 164).

1809, Μαρτίου 30. Γράμμα Ἰακώβου Ἀργυροπούλου, δραγομάνου τοῦ βασιλικοῦ στόλου, πρὸς τοὺς αὐτούς. Ἀγγέλλει ὅτι ὁ Πέτρος Μαυρογένης καὶ ὁ Κυριακὸς Σαντουλάκης ἐμέτρησαν διὰ λογαριασμὸν τῆς νήσου τὰ συνήθως διδόμενα ἄσπρα τοῦ *πεσινατίου* γρόσσια 6677, τὰ ὁποῖα τὸ κοινὸν ὀφείλει νὰ καταβάλῃ ἐντόκως εἰς τοὺς ἀνωτέρω. (Φάκ. 170).

1809, Ἰουνίου 4. Γράμμα τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Μυκόνου περὶ κληρονομικῆς ὑποθέσεως κατοίκων. (Φάκ. 170).

1809, Ἰουνίου 16. Γράμμα τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς αὐτούς. Ἀγγέλλει ὅτι ἐπληρώθησαν ὑπὸ τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ Κοινοῦ γρόσσια 200 «διὰ τὴν χαροποιὰν εἴδησιν τοῦ πασαλικίου τοῦ ὑψηλοτάτου καὶ πολυχρονίου καπουδὰν-πασᾶ». (Φάκ. 170).

1809, Σεπτεμβρίου 15. Γράμμα τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς αὐτούς. (Φάκ. 176).

1809, Ὀκτωβρίου 20. Ἀπόδειξις Γεωργίου Ἀργυροπούλου, ἐμφαίνουσα ὅτι ἐλήφθη παρὰ τοῦ Λεονάρδου Βαλέττα ὁ *μπακιγὲς* τῆς νήσου, γρόσσια 4376. (Φάκ. 176).

1809, Ὀκτωβρίου 27. Καντζελλαρικὴ σεντέντζα (ἀπόφασις) τοῦ ἄρχοντος μεγάλου ποστελνίκου Τζελεπῆ Γεωργίου Ἀργυροπούλου καὶ τῶν προεστώτων τῆς νήσου ἐπὶ ἀστικῆς ὑποθέσεως. (Φάκ. 164).

1810, Μαρτίου 14. Γράμμα Θεοδώρου Ῥίζου, δραγομάνου τοῦ στόλου, πρὸς τοὺς αὐτούς. (Φάκ. 161).

1810, Ἰουλίου 18. Προσταγὴ Χατζῆ Χουσεῒν μπέη, σερασκέρη Ἄσπρης θαλάσσης πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Μυκόνου καὶ Τήνου, ὅπως συλληφθῇ ὁ κουρσάρος καπετὰν Σπῦρος. (Φάκ. 177).

1810, Ὀκτωβρίου 11. Γράμμα Ἰακώβου Ἀργυροπούλου πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Μυκόνου. (Φάκ. 176).

1812, Ἰουνίου 14. Ἀντίγραφον γράμματος τοῦ δραγομάνου Κωνσταντίνου Μαυρογένους πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Μυκόνου περὶ φορολογικῶν καὶ ἄλλων ὑποθέσεων τῆς νήσου. (Φάκ. 161).

1815, Αὐγούστου 18. Γράμμα τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς αὐτοὺς περὶ ἐκδόσεως Μανιατῶν φυγάδων. (Φάκ. 161).

1816, Φεβρουαρίου 19. Γράμμα τοῦ δραγομάνου Μιχαὴλ Μάνου πρὸς τοὺς αὐτοὺς περὶ καταβολῆς ἐκτάκτου εἰσφορᾶς ἐκ γροσσίων 2301 πρὸς ἀποπεράτωσιν τῶν ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως βασιλικῶν κάστρων. (Φάκ. 161).

1816, Ἀπριλίου 12. Γράμμα τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς αὐτοὺς περὶ ἀνωμαλιῶν περὶ τὴν καταβολὴν τῶν φόρων καὶ ἐκτάκτων εἰσφορῶν. (Φάκ. 161).

1818, Σεπτεμβρίου 26. Γράμμα τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς αὐτοὺς περὶ φορολογικῶν ὑποθέσεων τῆς νήσου. (Φάκ. 161).

1819, Ἀπριλίου 9. Γράμμα τοῦ δραγομάνου Νικολάου Μουρούζη πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Μυκόνου περὶ φορολογικῶν ὑποθέσεων. (Φάκ. 161).

1819, Μαΐου 19. Γράμμα Κωνσταντίνου Πλαγηνοῦ πρὸς τοὺς αὐτούς. Ἀγγέλλει τὴν προσεχῆ μετάβασιν τοῦ δραγομάνου εἰς Χίον καὶ προσκαλεῖ τοὺς ἐπιτρόπους νὰ στείλωσιν ἀντιπροσώπους μετὰ τῶν λογαριασμῶν τοῦ κοινοῦ καὶ τῶν συνήθων «δοσιμάτων». (Φάκ. 161).

1819, Ὀκτωβρίου 17. Γράμμα Νικολάου Μουρούζη πρὸς τοὺς αὐτούς. Ἀγγέλλει τὴν γέννησιν τοῦ σεχζαδὲ σουλτὰν Ἀχμέδ. (Φάκ. 161).

1819, Δεκεμβρίου 23. Γράμμα τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς αὐτούς. Προστάσσει νὰ σταλῶσιν ἀντιπρόσωποι «φέροντες ἀνελλιπῆ τὰ τοῦ πεσινατίου». (Φάκ. 161).

Ἀχρόν. Ἀναφορὰ τῶν προεστώτων καὶ κατοίκων Μυκόνου πρὸς ἄδηλον δραγομάνον, παρ' οὗ ἐξαιτοῦνται «νὰ μὴ ἐπιτεθῇ» εἰς αὐτοὺς «ὁ περὶ προβάτων βαρύτατος ζυγός». (Φάκ. 172).

Νάξος.

1581. Ἀντίγραφον χοτζετίου τοῦ Ἐμὲτ καδῆ. (Φάκ. 184).

Ἐξεδόθη ὑπὸ Π. Ζερλέντη, Γράμμ. τελευτ. Φράγκων δουκῶν, σελ. 105-107.

1598, Ἰανουαρίου 28. Γράμμα ἀποδεικτικὸν Ἰωάννου Χωνιάτου, δουκὸς Νάξου καὶ Ἄνδρου καὶ βοεβόδα παντὸς Αἰγαίου Πελάγους, ἀφορῶν εἰς πώλησιν αὐθεντικῶν χωραφίων εἰς Χρουσῆν καὶ Νικόλαον Σομμαρίπαν. (Φάκ. 184).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 108-109.

1600, Δεκεμβρίου 5. Γράμμα *(ντεσκερὲς)* Ἰωάννου Χωνιάτου, «δουκὸς τῆς Νάξου καὶ ἐπιτρόπου τοῦ αὐθεντός». (Φάκ. 184).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 114.

1608, Μαρτίου 15. Γράμμα τῶν ἰεμένηδων Ἰωάννου Χωνιάτου καὶ Θεοδώρου Καζανόβα, δηλούντων ὅτι ἐπώλησαν εἰς Δομένικον Τζίλιον «ολα τα δικαιώματα ὁποὺ ἦχε καὶ θελι ἔχη ει βασιλια εις τον τοπον τον λεγομενον Ἀπλικι» (ἐν Νάξῳ). (Φάκ. 184).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 113.

1627 (μουσουλμανικὸν ἔτος 1038). Ἀκτιναμὲς πρὸς τὸν καδῆν τῆς Ναξίας. (Φάκ. 184).

1684, Ὀκτωβρίου 7. Γράμμα τοῦ νοταρίου Νάξου Νικολάου Ἀναπλιώτη, δι' οὗ ὁ Σαΐν ἀγᾶς δηλοῖ ὅτι κατ' ἐντολὴν τοῦ Μπεκὶρ μπέη, φλαμπουριάρη Νάξου καὶ Πάρου, ἔλαβε παρὰ τοῦ κονσόλου Χρουσάκη Κορονέλλου ῥεάλια 502. (Φάκ. 177).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 121-126.

1684, Ὀκτωβρίου 8. Ἀπόδειξις Μπεκὶρ μπέη, φλαμπουριάρη Ναξίας καὶ Πάρου, ἐμφαίνουσα ὅτι ἔλαβε παρὰ τοῦ κονσόλου Χρουσάκη Κορονέλλου ῥεάλια 600 διὰ τὴν δεκατίαν τοῦ ἔτους. (Φάκ. 177).

Ἀχρόν. Γράμμα τοῦ μεγάλου Καδῆ πρὸς τὸν κόνσολον Χρουσάκην [Κορονέλλον]. (Φάκ. 177).

1687, Ὀκτωβρίου 8. Ἀπόδειξις Μπεκὶρ μπέη, φλαμπουριάρη Νάξου καὶ Πάρου, ἐμφαίνουσα ὅτι ἐλήφθησαν ἀπὸ τὸν κόνσολον Ναξίας Χρουσάκην Κορονέλλον ῥεάλια 600 διὰ τὴν δεκατίαν τοῦ ἔτους 1684. (Φάκ. 177).

1695, Σεπτεμβρίου 29. Ὁρισμὸς Μεεμὲτ μπέη, σερδάρη πάσης Ἄσπρης θαλάσσης καὶ ἐπιτρόπου τοῦ καπετὰν-πασᾶ, πρὸς τοὺς ἱερεῖς καὶ γέροντας τῶν χωρίων Ναξίας, ὅπως κομίσωσι ἐντὸς τασσομένης προθεσμίας τὸ *γεμεκλίκι* (= σιτηρέσιον) τοῦ καπετὰν-πασᾶ. (Φάκ. 177).

1700 (=τουρκικὸν 1111, Zou el Kadé, 11). Φιρμάνιον τοῦ Σουλτάνου Μουσταφᾶ τοῦ Β΄ πρὸς τὸν καδῆν Νάξου καὶ Πάρου, ὅπως διανείμῃ δικαίως εἰς τοὺς νομίμους κληρονόμους τὴν περιουσίαν τοῦ ἀποθανόντος Μανόλη, ἀδελφοῦ τῆς Σοφίας Παπαριᾶς. Πρωτότυπον τουρκιστί. (Φάκ. 162).

1705, Ὀκτωβρίου 12. Γράμμα Ἀχμὲτ πασᾶ, πασᾶ καὶ φλαμπουριάρη Παροναξίας, πρὸς τοὺς πρωτοπαπάδες, γέροντας καὶ ῥαγιάδες Νάξου. Ἀγγέλλει ὅτι ὁ Σουλτάνος ἔδωσεν εἰς αὐτὸν τὸ «φλάμπουρο Ναξίας καὶ Πάρου». (Φάκ. 177).

Ἀχρόν. Διαταγὴ τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν Μουσελίμην Νάξου, ὅπως ἐπιβάλῃ εἰς τὸν Γιαννάκην Δελλαρόκαν νὰ κτίσῃ τὴν ἐπὶ τῆς «βασιλικῆς στράτας» ἀνοιχθεῖσαν θύραν τῆς οἰκίας του. (Φάκ. 177).

1715, Ἰουλίου 17. Ὁρισμὸς Μεεμέτ, καπετὰν-πασᾶ πάσης Ἄσπρης θαλάσσης, πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Νάξου, περὶ ἀστικῆς ὑποθέσεως. (Φάκ. 177).

1718, Αὐγούστου 7. Διαταγὴ Μουσταφᾶ μπέη, φλαμπουριάρη Πάρου καὶ Νάξου καὶ σερασκέρη τῶν βασιλικῶν φρεγάδων, πρὸς τὸν παπᾶ-Ἰωάννην καὶ τοὺς λοιποὺς κατοίκους Σαγκρίου, ὅπως μὴ ἐνοχλῶσι τὸν Γιακουμάκην [Μπαρότζην;]. (Φάκ. 177).

1719, Μαΐου 31. «Ζητήματα χωριανῶ ἀπάνω εἰς τοὺς τόπους» καὶ «Ἀπόκρισι στὰ ζητήματα χωριανῶ». Ἐν ἀντιγράφῳ. (Φάκ. 154).

Ἐξεδόθησαν ὑπὸ Π. Ζερλέντη, Φεουδαλικὴ Πολιτεία, σελ. 75-79.

1719, Ἰουλίου 20. Μπουγιουρουλδὶ Μουσταφᾶ μπέη, ὅπως μὴ παρενοχλῶνται παρ' οὐδενὸς ὁ παπᾶ-Νικόλας, ὁ παπᾶ Ὀρφανὸς καὶ ὁ ἱερομόναχος Σπανομαρίδης. (Φάκ. 177).

1720, Ἰουνίου 28. Ὁρισμὸς τοῦ αὐτοῦ: «Προσταζο εσας ολους οπου εκάμετε το σουλφη (=ἐξοφλητικὸν γράμμα) με το γεοργακη σπηρηδιο παρεφθης οπου ηδιτε τον ορισμο μας να τον δινετε του ανοθεν γεοργακη εκατο πενηντα γροσα και να περνετε το χοραφη οπου του εδοσετε επηδὶ και να ηνε γελασμενος...». (Φάκ. 177).

(1721). Ἀντίγραφον φιρμανίου περὶ φορολογικῶν ζητημάτων τῆς νήσου. (Φάκ. 154).

Ἐξεδόθη ὑπὸ Π. Ζερλέντη, Φεουδαλικὴ Πολιτεία, σελ. 79-80.

(1721). Ἀντίγραφον ὁρισμοῦ τοῦ καπετάν-πασᾶ περὶ αἰτημάτων τῶν κατοίκων τῆς Νάξου. (Φάκ. 154).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 80-83.

1723 (= τουρκικὸν 1134, Čaban, 15). Αὐτοκρατορικὸν φιρμάνιον Ἀχμὲτ τοῦ Γ'. Διαταγὴ πρὸς τὸν Καδῆν Νάξου, ὅπως προστατεύση τὸν Χριστόδουλον καὶ τὸν Σταμάτην, κατοίκους τῆς νήσου καὶ ἐργάτας τῆς αὐτόσε ἁλυκῆς, ἀπὸ τοὺς παρενοχλοῦντας αὐτούς, καθότι, βάσει τοῦ εἰς χεῖράς των χοτζετίου, οἱ εἰρημένοι ἀπὸ τῆς κατακτήσεως τῆς νήσου ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱὸν διετέλεσαν ἐργαζόμενοι εἰς τὴν ἐν λόγῳ ἁλυκήν. Πρωτότυπον τουρκιστί. (Φάκ. 162).

1726 (= τουρκικὸν 1137, Moharrem, 20). Ἐπίσημον ἀντίγραφον αὐτοκρατορικοῦ φιρμανίου Ἀχμὲτ τοῦ Γ'. Διαταγὴ πρὸς τὸν Καδῆν καὶ βοεβόδαν Νάξου, ὅπως ἀποκαταστήσωσιν εἰς τὴν προτέραν ὑπηρεσίαν των τοὺς ῥαγιάδες Φραντζῖσκον, Χρῖστον καὶ Σταμάτην, ἀνέκαθεν ἐργαζομένους εἰς τὴν δημοσίαν ἁλυκὴν καὶ ἀπολυθέντας ἄνευ αἰτίας ὑπὸ τοῦ προηγουμένου βοεβόδα. Τουρκιστί. (Φάκ. 162).

1731, Μαΐου 28. Προσταγὴ τοῦ καπετάν-πασᾶ πάσης Ἄσπρης θαλάσσης πρὸς τὸν βοεβόδαν Νάξου περὶ τῆς δεκάτης τῆς νήσου. (Φάκ. 164).

1732, Δεκεμβρίου 7. Γράμμα συμφωνητικὸν ἀφορῶν εἰς χρέος τοῦ ἀποθανόντος Φραγκίσκου Σομμαρίπα πρὸς τὸν δραγομάνον τῆς βασιλικῆς ἁρμάδας Γεώργιον Ῥεμαδάνην. (Φάκ. 157).

1734, Ἰουνίου 29. Ἀντίγραφον γράμματος ἐξοφλητικοῦ *(σούλφι)*, ἐπιβεβαιούμενον ὑπὸ Γεωργίου Ῥεμαδάνη, δραγομάνου τῆς βασιλικῆς ἁρμάδας. (Φάκ. 157).

1736, Μάρτιος. Ἡγεμονικὸς ὁρισμὸς Χατζῆ Μεχμὲτ πασᾶ, βεζύρη καὶ καπετάν-πασᾶ, πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Νάξου περὶ φορολογικῶν ζητημάτων. Τουρκιστὶ μετ' ἐπισήμου ἑλληνικῆς μεταφράσεως. (Φάκ. 161).

1738, Αὐγούστου 22. Ἀπόφασις Μεεμὲτ μπέη, σερασκέρη τῶν βασιλικῶν φρεγάδων, ἐπὶ κληρονομικῆς διαφορᾶς κατοίκων τῆς νήσου. (Φάκ. 177).

1738 (= τουρκικὸν 1149, Moharrem, 30). Ἐπίσημον ἀντίγραφον αὐτοκρατορικοῦ φιρμανίου. Διαταγὴ πρὸς τὸν Καδῆν, τὸν ἐπιστάτην καὶ βοεβόδαν Νάξου, ὅπως συλληφθῶσιν οἱ ἐπὶ διαρπαγαῖς καὶ διαρρήξεσι κατηγορούμενοι Φραντζῖσκος Γερμανός, οἱ υἱοὶ καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, ἐπιστραφῶσι τὰ διαρπαγέντα εἰς τοὺς δικαιούχους καὶ ἐγκλεισθῶσιν οἱ εἰρημένοι κακοποιοὶ εἰς κατάλληλον φρούριον. Τουρκιστί. (Φάκ. 162).

1742. «Ἐξήγησις τοῦ ὁρισμοῦ τοῦ βασιλικοῦ πρὸς τὸν ὑπέρτατον βεζύρη καὶ καπετάν-πασᾶ» περὶ φορολογικῶν ζητημάτων. (Φάκ. 154). Ὁ φάκελος περιέχει δύο ἀντίγραφα.

Ἐξεδόθη ὑπὸ Π. Ζερλέντη, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 85-87.

1742, Σεπτεμβρίου 17. Ἀπόφασις Μεεμὲτ μπέη, σερασκέρη τῶν βασιλικῶν φρεγάδων, ἐπὶ διενέξεως κατοίκων τῆς Νάξου. (Φάκ. 177).

1745, Σεπτεμβρίου 3. Ὁρισμὸς τοῦ αὐτοῦ ἀφορῶν εἰς διένεξιν κατοίκων τῆς Νάξου. (Φάκ. 177).

1745, Σεπτεμβρίου 14. Ὁρισμὸς τοῦ αὐτοῦ περὶ τῶν «δοσιμάτων» τοῦ κατοίκου Καλοξύλου Γεωργίου Κεφαλᾶ, καταγγείλαντος ὅτι οἱ ἐπίτροποι τοῦ χωρίου ἐπέβαλον εἰς αὐτὸν ὑπέρογκον φορολογίαν. (Φάκ. 177).

1749 (ἔτος τουρκικὸν 1161). Σημείωμα περὶ τῶν καταπιέσεων καὶ τῶν αὐθαιρεσιῶν τοῦ Χαλὶλ ἀγᾶ, εἰς ὃν ἐδόθη τὸ *ἰλτιζάμι* τῆς Νάξου. (Φάκ. 164).

1753. Δύο ἀντίγραφα προσταγῆς τοῦ Σουλτάνου πρὸς τὸν καπετάν-πασᾶν καὶ τὸν ναΐπην Ναξίας. (Φάκ. 154).

Ἐξεδόθη ὑπὸ Π. Ζερλέντη, Φεουδαλικὴ Πολιτεία, 87-90.

1754, Δεκέμβριος. Ἀντίγραφον ἀναφορᾶς τῶν κατοίκων τῆς Νάξου πρὸς Στέφανον Δημάκην, δραγομάνον τοῦ βασιλικοῦ στόλου, περὶ τῶν καταπιέσεων, ἃς ὑφίστανται παρὰ τῶν ἐντοπίων ἀρχόντων. (Φάκ. 154).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 91-93.

1757, Μαΐου 9. Γράμμα Νικολάου Μαυρογένους, δραγομάνου τοῦ στόλου, πρὸς τὸν πρωτονοτάριον, τὸν παπᾶ Ἀαρὼν καὶ τὸν Ματθαῖον. (Φάκ. 176).

1760-1762. Τετράδιον ἐκ φύλλων 10 περιέχον διαφόρους λογαριασμοὺς ἀφορῶντας εἰς τὸ ὑπὸ τῆς νήσου τελούμενον χαράτζι. (Φάκ. 16).

1762, Ὀκτωβρίου 14. Γράμμα Θωμᾶ Δημάκη, δραγομάνου τοῦ βασιλικοῦ στόλου, πρὸς τὸν καδῆν Νάξου, ὃν παρακαλεῖ νὰ βοηθήσῃ τὸν ἱερέα Πέτρον Ντεζαουράριον νὰ εἰσπράξῃ τὰ ὀφειλόμενα εἰς αὐτὸν ἄσπρα. (Φάκ. 176).

1770. Τετράδιον ἐκ φύλλων 7 ἐπιγραφόμενον: «τευτέρι τῆς ἀποκοπῆς τῶν ἐλιῶν στοῦς 1770, ὁποῦ ειτων ὁ Λιασκὸς βοϊβοντᾶς». Φορολογικὰ Νάξου. (Φάκ. 17).

1770 (τουρκικὸν 1183, Safer 20). Αὐτοκρατορικὸν φιρμάνιον Μουσταφᾶ τοῦ Γ'. Διαταγὴ πρὸς τὸν Καδῆν Νάξου, ὅπως προστατευθῇ ἡ Χριστιανὴ Μαρτορίνα ἀπὸ τὸν Ἰωάννην Γεωργίου, προξενοῦντα βλάβας εἰς τὰ κτήματα αὐτῆς. Πρωτότυπον τουρκιστί. (Φάκ. 162).

1775, Ἰανουαρίου 1. Γράμμα Νικολάου Μαυρογένους, δραγομάνου τοῦ στόλου, πρὸς Δελλαρόκαν, εἰς Νάξον. Ἀγγέλλει ὅτι ἐξεδόθη μπουγιουρουλδί,

«εἰς τὸ ὁποῖον διορίζει, παραγγέλλει καὶ προστάζει εἰς ὅλους τοὺς καπεταναίους καὶ εἰς ὅλους τοὺς λοιποὺς ἐξουσιαστάς... διὰ τὴν τιμιότητά σου, ὅτι νὰ εἶσαι δηλαδὴ ἀνενόχλητος καὶ ἐλεύθερος...» (Φάκ. 163).

1775, Αὐγούστου 13. Γράμμα ἀποφασιστικὸν Νικολάου Μαυρογένους ἐπὶ κληρονομικῶν διαφορῶν κατοίκων τῆς Νάξου. (Φάκ. 163).

1776, Ἀπριλίου 10. Γράμμα τοῦ αὐτοῦ πρὸς Χουσεῒν τζαούσην καὶ προκρίτους Νάξου. Διατάσσει νὰ ἐξετάσωσι κληρονομικὴν ὑπόθεσιν κατοίκων τῆς νήσου. (Φάκ. 163).

1776, Αὐγούστου 22. Ἀπόδειξις τοῦ αὐτοῦ ἐμφαίνουσα ὅτι ἡ νῆσος Νάξος ἐπλήρωσε τὸν μπακιὲν τῆς δεκατίας διὰ τὸ τουρκικὸν ἔτος 1190. (Φάκ. 164).

1776, Ὀκτωβρίου 7 καὶ 1777, Ἰανουαρίου 10. Δύο ἐπιστολαὶ Νικολάου Μαυρογένους πρὸς Λορέντζον Δελλαρόκαν, εἰς Νάξον. (Φάκ. 163).

1778, Ἰανουαρίου 20. Ὁρισμὸς Γαζῆ Χασὰν πασᾶ, βεζύρη καὶ καπετάν-πασᾶ, πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους καὶ κατοίκους Νάξου περὶ διενέξεων μεταξὺ Φράγκων καὶ Ῥωμαίων. Κείμενον τουρκιστὶ μετὰ μεταφράσεως ἑλληνικῆς. (Φάκ. 178).

1779, Αὐγούστου 30. Γράμμα τοῦ δραγομάνου τοῦ στόλου Ῥωσσέτη πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Νάξου. Προστάσσει ὅπως ἀποστείλωσιν εἰς Πελοπόννησον πάντας τοὺς ἐν τῇ νήσῳ εὑρισκομένους Μοραΐτας. (Φάκ. 173).

1781, Αὐγούστου 9. Γράμμα τοῦ δραγομάνου Νικολάου Μαυρογένους πρὸς τὸν πρώην αὐθέντην καὶ ἡγεμόνα Οὐγκροβλαχίας Ἰωάννην Ἐμμανουὴλ Ῥωσσέτην, βοεβόδαν, εἰς Νάξον. (Φάκ. 153).

1782, Μαρτίου 1. Ἡγεμονικὸς ὁρισμὸς Γαζῆ Χασὰν πασᾶ, βεζύρη καὶ καπετάν-πασᾶ, πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους καὶ κατοίκους Μπούργου καὶ Κάστρου Ναξίας. Ἀγγέλλει ὅτι τὸ ἰλτιζάμι τοῦ τουρκικοῦ ἔτους 1196 ἐδόθη εἰς τὸν... (τὸ ὄνομα δὲν ἐγράφη ἐν τῷ ὁρισμῷ). Κείμενον τουρκιστὶ μετ' ἐπισήμου ἑλληνικῆς μεταφράσεως. (Φάκ. 178).

1786, Ἰανουαρίου 6. Γράμμα ἀδήλου δραγομάνου [Νικολάου Μαυρογένους;] πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Νάξου. (Φάκ. 161).

1786, Σεπτεμβρίου 23. Γράμμα τοῦ δραγομάνου τοῦ στόλου Μαυρογένους πρὸς τοὺς αὐτοὺς περὶ διαφορᾶς κατοίκων τῆς νήσου. (Φάκ. 163).

1788, Σεπτεμβρίου 17. Ἐπιστολὴ τοῦ ἄρχοντος καμινάρη Ἰωάννου Μαυρογένους πρὸς ἄδηλον. (Φάκ. 163).

1789, Μάρτιος. Γράμμα τοῦ δραγομάνου τοῦ βασιλικοῦ στόλου πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους τῆς Νάξου. Ἀνακοινοῖ ἀπόφασιν τοῦ καπετάν-πασᾶ περὶ κακοποιῶν. (Φάκ. 163).

1789, Μαρτίου 1. Μπουγιουρουλδὶ Γαζῆ Χασὰν πασᾶ, βεζύρη καὶ καπετάν-πασᾶ, πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους καὶ κατοίκους Νάξου. Ἀγγέλλει ὅτι τὸ ἰλτιζάμι τῆς νήσου ἐδόθη μακτοῦ εἰς τὸν ῥαγιᾶν τῆς νήσου. Τουρκικὸν κείμενον μετ' ἐπισήμου ἑλληνικῆς μεταφράσεως. (Φάκ. 178).

1789, Μαρτίου 10. Γράμμα τοῦ δραγομάνου Ἰωάννου (;) Μαυρογένους πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Κάστρου καὶ Μπούργου περὶ συναφθέντος ὑπὸ τῶν Κοινοτήτων δανείου πρὸς πληρωμὴν τῶν φόρων. (Φάκ. 176).

1790, Αὐγούστου 10. Γράμμα ἀποφασιστικὸν τοῦ δραγομάνου Κωστάκη Χαντζερῆ. (Φάκ. 176).

1791, Ἰανουαρίου 7. Γράμμα τοῦ δραγομάνου Κωστάκη Χαντζερῆ πρὸς Μᾶρκον Πολίτην. Ἐντέλλεται ὅπως ἐξετάσῃ ἀστικὴν ὑπόθεσιν. (Φάκ. 163).

1792, Ἰουλίου 4. Γράμμα τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Κάστρου, Μπούργου καὶ χωρίων περὶ φορολογικῶν ζητημάτων. (Φάκ. 163).

1795, Ἰανουαρίου 20. Ἐπιστολὴ τοῦ Καδῆ Σουλεϊμὰν ἐφέντη πρὸς Λορέντζον Δελλαρόκαν, εἰς Νάξον. (Φάκ. 177).

1795, Μαρτίου 1. Γράμμα τοῦ δραγομάνου Κωστάκη Χαντζερῆ πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους καὶ κατοίκους τῶν χωρίων Ναξίας. Ἀγγέλλει ὅτι τὸ ἰλτιζάμι τοῦ οἰκονομικοῦ ἔτους (roumi) 1209 ἐδόθη μακτοῦ πρὸς ὅλον τὸν ῥαγιᾶν (Φάκ. 163).

Ἀδήλου ἔτους, Μαρτίου 17. Γράμμα τοῦ αὐτοῦ πρὸς Πολκόβνιτζον. Ἀγγέλλει τὴν ἀθώωσιν τοῦ Φραγκοπούλου καὶ ἐντέλλεται νὰ ἐπιστατήσῃ «εἰς τὸ νὰ ξεβουλλωθῇ τὸ ὀσπίτιόν του». (Φάκ. 163).

Ἀχρόν. Ἀντίγραφον γράμματος τοῦ αὐτοῦ περὶ καθορισμοῦ ὁρίων κτημάτων. (Φάκ. 163).

1795, Σεπτέμβριος. Γράμμα Γεωργίου Σερδάρη πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Νάξου περὶ ἀστικῆς ὑποθέσεως. (Φάκ. 163).

1796, Μαρτίου 1. Μπουγιουρουλδὶ Γαζῆ Χουσεῒν πασᾶ, βεζύρη καὶ καπετάν-πασᾶ, πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους καὶ κατοίκους Κάστρου καὶ Μπούργου. Ἀνακοινοῖ ὅτι τὸ ἰλτιζάμι τοῦ ἔτους 1210 ἐδόθη μακτοῦ εἰς ὅλον τὸν ῥαγιᾶν. Τουρκικὸν κείμενον μετ' ἐπισήμου ἑλληνικῆς μεταφράσεως. (Φάκ. 178).

1797, Δεκεμβρίου 31. Γράμμα τοῦ δραγομάνου τοῦ στόλου Ἀλεξάνδρου Σούτζου πρὸς Ἀνδρόνικον Πραντούναν. (Φάκ. 176).

Ἀχρόν. Γράμμα τοῦ αὐτοῦ πρὸς προκρίτους Κάστρου. Κατὰ τὸ ἀποστελλόμενον μπουγιουρουλδί, προστάσσει νὰ κλείσωσι εἰς φυλακὴν καὶ περιορίσωσι ἐντὸς τοῦ μοναστηρίου τῶν Λαζαραίων «ὅλους τοὺς εὑρεθέντας αὐτόσε Φραντζέζους». (Φάκ. 176).

1800, Ἀπριλίου 21. Γράμμα τοῦ δραγομάνου τοῦ στόλου Ἰωάννου Καρατζᾶ πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Νάξου περὶ τῶν ἄσπρων τῶν δι' ἡγεμονικοῦ ὁρισμοῦ ἀπαιτηθέντων μελάχιδων. (Φάκ. 164).

1800, Σεπτεμβρίου 23. Γράμμα τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς αὐτοὺς περὶ κατηγοριῶν καὶ συκοφαντιῶν εἰς βάρος τοῦ ἄρχοντος ἀγᾶ Γεωργίου Φραγκοπούλου. (Φάκ. 176).

1800, Σεπτεμβρίου 23. Γράμμα τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Κάστρου περὶ ἐκτελέσεως τῆς διαθήκης τοῦ Φιλίππου Δραγομανάκη. (Φάκ. 163).

1800, Zou el Hidjé, 14. Καθορισμὸς φορολογίας κατ' ἀποκοπὴν *(κεσίμι)* διὰ τὰ περιβόλια τοῦ Τζαμπατῆ Μπαρότζη. (Φάκ. 177).

1801, Αὐγούστου 26. Ἀποφασιστικὸν γράμμα τῶν προεστώτων Νάξου περὶ ἀστικῆς ὑποθέσεως, γενόμενον ἐν Χίῳ παρουσίᾳ τοῦ δραγομάνου Ἰωάννου Καλλιμάχου καὶ ἐπικυρούμενον ὑπ' αὐτοῦ. Συνημμένως παλαιὸν ἀντίγραφον μετὰ γαλλικῆς μεταφράσεως. (Φάκ. 163). Ἐν τῷ αὐτῷ φακ. ἕτερον ἀντίγραφον ἐπὶ χάρτου φέροντος τὸν τίτλον: «Chancellerie imperialle et Royale Française à Naxie».

1801, Αὐγούστου 26-28. Ἐντολῆ τοῦ δραγομάνου Ἰωάννου Καλλιμάχου, καθίσταται διαιτητικὴ ἐπιτροπή, ἵνα κρίνῃ ὑπόθεσιν κατοίκων τῆς Νάξου. Συνημμένως ἀπόφασις τῶν διαιτητῶν, ἐπικυρουμένη ὑπὸ τοῦ εἰρημένου δραγομάνου. (Φάκ. 163).

1803 (=τουρκικὸν 1217, Zou el Kadé, 10). Αὐτοκρατορικὸν φιρμάνιον Σελὶμ τοῦ Γ΄. Διαταγὴ πρὸς τὸν Καδῆν Νάξου, ὅπως ἀπαγορεύσῃ εἰς τοὺς Σομμαρίπαν, Παντελῆν, Ἰωάννην Χαδεμάκην ὡς καὶ εἰς τὸν Χατζῆ Βασίλην καὶ τὴν σύζυγον αὐτοῦ νὰ παρενοχλῶσι τὸν Ἰωάννην Ἀτζιράκην. Πρωτότυπον τουρκιστί. (Φάκ. 162).

1803, Ἰουνίου 3. Ἀντίγραφον γράμματος Ἰωάννου Καλλιμάχου πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Νάξου περὶ διενέξεως κατοίκων. (Φάκ. 163).

1803, Δεκεμβρίου 5. Ὁρισμὸς Ἀπδοὺλ Καδὴρ πασᾶ, βεζύρη καὶ καπετάν-πασᾶ, πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Νάξου, δι' οὗ προστάσσει ὅπως ἀπέχωσι νὰ διαφέρωνται μετὰ τῶν Λατίνων τοῦ Κάστρου. (Φάκ. 178).

1804, Ἰουλίου 7. Γράμμα τοῦ δραγομάνου Παναγιωτάκη Μουρούζη πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Ναξίας περὶ ἀστικῆς ὑποθέσεως. (Φάκ. 163).

1804, Σεπτεμβρίου 13. Γράμμα τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Κάστρου περὶ πληρωμῆς καθυστερουμένων φόρων. (Φάκ. 163).

1805, Ἰουλίου 12. Γράμμα τοῦ αὐτοῦ πρὸς Χατζῆ Βασιλάκην, ζαμπίτην καὶ ταχσιλδάρην Ναξίας, περὶ ὑποθέσεως τοῦ καντζελλαρίου Κάστρου Φραγκίσκου Μπαρότζη. (Φάκ. 163).

Ἀχρόν. Ὁ ζαμπίτης Νάξου Χατζῆ Βασίλης προστάσσει ἄδηλον καραβοκύρην νὰ πάρῃ «τὸ πορτοκάλι καὶ τὸ λεμόνι τοῦ σιὸρ Ντελαρόκα κατὰ τὴν ὑπόσχεσίν του». (Φάκ. 177).

1806, Σεπτεμβρίου 10. Γράμμα Παναγιωτάκη Μουρούζη πρὸς τὸν ταχσιλδάρην καὶ τοὺς ἐπιτρόπους Νάξου περὶ διαφορᾶς κατοίκων τῆς νήσου. (Φάκ. 163).

1808, Αὐγούστου 23. Γράμμα τοῦ δραγομάνου Θεοδώρου Ῥίζου πρὸς Γιακουμῆν, ταχσιλδάρην καὶ ζαμπίτην Νάξου, εἰς ὃν ἀγγέλλει τὴν ἐκλογήν του εἰς τὸ ἀξίωμα τῆς δραγομανίας. (Φάκ. 163).

1809, Ἰουλίου 24. Γράμμα τοῦ δραγομάνου Ἰακώβου Ἀργυροπούλου πρὸς τὸν βοεβόδαν Μουσᾶ ἀγᾶν καὶ τοὺς ἐπιτρόπους Νάξου περὶ διαφορᾶς μεταξὺ κατοίκων. Συνημμένως μαρτυρικὸν γράμμα ἐπικυρούμενον ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Παροναξίας Νεοφύτου (1808). (Φάκ. 170).

1809, Αὐγούστου 10. Γράμμα τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν βοεβόδαν Νάξου Μουσᾶ ἀγᾶν. (Φάκ. 164).

1810, Ἀπριλίου 20. Γράμμα τοῦ δραγομάνου Θεοδώρου Ῥίζου πρὸς τὸν προεστῶτα Κάστρου Λορέντζον Δελλαρόκαν περὶ τῆς ἀποστολῆς τῶν *μελαχικῶν*. (Φάκ. 163).

1810, Αὐγούστου 20. Γράμμα τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Μπούργου καὶ Κάστρου. Διατάσσει νὰ κρίνωσι διαφορὰν κατοίκων τῆς νήσου. (Φάκ. 163).

1810, Αὐγούστου 20. Γράμμα τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν βεκίλην Νάξου περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως. (Φάκ. 163).

1810, Νοεμβρίου 16. Γράμμα ἐκ Χίου τοῦ Μικὲ Μαυροκορδάτου καὶ τοῦ βασιλικοῦ κομίσου Μανολάκη πρὸς τὸν κουμαράσην καὶ βοεβόδαν Ναξίας. Προστάσσουσιν ὅπως κρίνωσι τὴν μεταξὺ τοῦ κονσόλου Γασπάρου Μπαρὸ καὶ τῶν Ἀπεραγιτῶν διαφοράν. (Φάκ. 176).

1811, Ὀκτωβρίου 12. Ἀντίγραφον γράμματος τοῦ δραγομάνου Μιχαὴλ Χαντζερῆ πρὸς τὸν βοεβόδαν Δερβὶς ἀγᾶν καὶ τοὺς ἐπιτρόπους Μπούργου. Ἀνακοινοῖ τὴν ὑπὸ τοῦ καπετάν-πασᾶ ἀθώωσιν κατοίκου τῆς νήσου καὶ διατάσσει νὰ ἐπιστραφῶσιν αὐτῷ τὰ κτήματά του. (Φάκ. 163).

1811, Ὀκτωβρίου 19 - Νοεμβρίου 26. Ἀπόσπασμα κώδικος τοῦ πρωτονοταρίου Νάξου Κωνσταντίνου Κόκκου περιέχον: α΄) Ἀντίγραφον ἀποφασιστικοῦ γράμματος τοῦ βοεβόδα Νάξου Δερβὶς ἀγᾶ· β΄) μετάφρασιν, ἐπικυρουμένην ὑπὸ Μιχαὴλ Χαντζερῆ, βασιλικοῦ φιρμανίου ἀπαγορεύοντος εἰς τοὺς κατοίκους τῶν νήσων τῆς Ἄσπρης θαλάσσης νὰ λαμβάνωσι μέρος εἰς τὸν μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας πόλεμον ἐξαρτύοντες κουρσάρικα· γ΄) γράμμα Μιχαὴλ Χαντζερῆ περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου. (Φάκ. 176).

1812, Ἰανουαρίου 12. Γράμμα Δερβὶς ἀγᾶ, βοεβόδα Ναξίας, πρὸς Νικόλαον Φραγκόπουλον, κόνσολον τῆς Μεγάλης Βρετανίας, περὶ ναυαγίου ἀγγλικοῦ πλοίου. (Φάκ. 177).

1812, Αὐγούστου 28. Ἀναφορὰ τῶν προεστώτων Νάξου πρὸς τὸν δραγομάνον τοῦ στόλου, δι' ἧς ἀνακοινοῦται ἀπόφασις αὐτῶν περὶ διαφορᾶς μεταξὺ Γεωργίου Ἀρώνη καὶ Ἀναστασίου Ἀναπλιώτη. Ἐπεκυρώθη τῇ 9η Σεπτεμβρίου 1813 ὑπὸ τοῦ γραμματικοῦ τοῦ βασιλικοῦ στόλου Γεωργίου Ὀθωναίου καὶ τοῦ Γεωργίου Μαυρογένους, ἐπεβεβαιώθη δὲ ὑπὸ Κωνστ. Μαυρογένους καὶ ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Παροναξίας Ἱεροθέου. (Φάκ. 163).

1813, Αὐγούστου 13. Γράμμα ἀποδεικτικὸν τῶν προεστώτων περὶ κληρονομικῆς ὑποθέσεως κατοίκων, ἐπικυρούμενον ὑπὸ Κωνσταντίνου Μαυρογένους. (Φάκ. 176).

1813, Αὐγούστου 31. Ἐντολὴ τοῦ δραγομάνου Κωνσταντίνου Μαυρογένους, οἱ προεστῶτες Ἀπειράνθου κρίνουσιν ἀστικὴν ὑπόθεσιν. (Φάκ. 163).

1813, Σεπτεμβρίου 3. Γράμμα ἐξοφλητικόν, γενόμενον ἐνώπιον Κωνσταντίνου Μαυρογένους καὶ ἐπικυρούμενον ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Παροναξίας Ἱεροθέου. (Φάκ. 178).

1813, Σεπτεμβρίου 8. Γράμμα Κωνσταντίνου Μαυρογένους πρὸς τὸν καντζελλάριον Δημήτριον Κόκκον, πρὸς τὸν πρωτονοτάριον Κωνσταντῖνον Κόκκον καὶ τοὺς Κωνσταντῖνον Μπάον καὶ Γεώργιον Μάτζαν. Ἐντέλλεται νὰ κρίνωσιν ὑπόθεσιν κατοίκων τῆς νήσου. (Φάκ. 163).

1813, Σεπτεμβρίου 17. Ἀπόφασις (σεντέντζα) διαιτητῶν ἐπὶ ἀστικῆς ὑποθέσεως, ἐπικυρουμένη ὑπὸ Κωνσταντίνου Μαυρογένους. (Φάκ. 163).

1813, Σεπτεμβρίου 19. Ἐντολὴ Κωνσταντίνου Μαυρογένους, οἱ προεστῶτες Νάξου ἀποφαίνονται ἐπὶ ἀστικῆς ὑποθέσεως. (Φάκ. 163).

1813, Σεπτεμβρίου 20-22. Ἐκλογὴ διαιτητῶν πρὸς κρίσιν ἀγωγῆς «λαληθείσης» ἐνώπιον Κωνσταντίνου Μαυρογένους. Ἀπόφασις τῶν διαιτητῶν. (Φάκ. 163).

1813, Ὀκτωβρίου 8-11. Δύο ἀποφάσεις κριτηρίου, ἀποτελουμένου ἐκ τοῦ δραγομάνου Κωνσταντίνου Μαυρογένους καὶ τῶν προεστώτων, ἐπὶ ἀστικῆς ὑποθέσεως. (Φάκ. 163).

1813, Ὀκτωβρίου 12. Ἀπόφασις προεστώτων ἐπὶ ἀστικῆς ὑποθέσεως ἐπικυρουμένη ὑπὸ Κωνσταντίνου Μαυρογένους. (Φάκ. 163).

1813, Ὀκτωβρίου 20. Ἀπόφασις προεστώτων ἐπὶ ἀστικῆς ὑποθέσεως, κριθείσης ὑπὸ Κωνσταντίνου Μαυρογένους. (Φάκ. 163).

1813, Ὀκτωβρίου 22. Γράμμα Κωνσταντίνου Μαυρογένους πρὸς γέροντας τοῦ χωρίου Ἀπειράνθου. Προστάσσει νὰ κρίνωσι διαφορὰν μεταξὺ κατοίκων τοῦ χωρίου. (Φάκ. 163).

1813, Ὀκτωβρίου 27. Γράμμα ἀποδεικτικὸν τοῦ πρωτονοταρίου Κωνσταντίνου Κόκκου, ἐπικυρούμενον ὑπὸ Κωνσταντ. Μαυρογένους. (Φάκ. 163).

1814, Μαρτίου 1. Ὁρισμὸς Χοσρὲβ Μεχμὲδ πασᾶ, βεζύρη καὶ καπετὰν-πασᾶ, πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους καὶ κατοίκους Νάξου. Ἀγγέλλει ὅτι τὸ ἰλτιζάμι ἐδόθη δι' ὁλόκληρον τὸ οἰκονομικὸν ἔτος 1229 «μακτοῦ εἰς ὅλον τὸν κοινὸν ῥαγιᾶν». Τουρκικὸν κείμενον μετ' ἐπισήμου ἑλληνικῆς μεταφράσεως. (Φάκ. 178).

1814, Μαρτίου 1. Γράμμα Κωνσταντίνου Μαυρογένους πρὸς τοὺς αὐτοὺς περὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος. (Φάκ. 176).

1814, Ἀπριλίου 25. Γράμμα τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς αὐτούς. Ἀγγέλλει ὅτι κατεβλήθησαν ὑπὸ τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ κοινοῦ γρόσσια 1500 διὰ τὰ κατ' ἔτος συνήθως διδόμενα *μελαχικά*. (Φάκ. 176).

1814, Ὀκτωβρίου 7. Γράμμα τοῦ βεκίλη Γεωργίου Μαυρογένους πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Νάξου. Ἐντέλλεται ὅπως «θεωρήσωσιν ἐν ἀκριβεῖ ἐπεξεργασίᾳ καὶ ἀπαθείᾳ» κληρονομικὴν ὑπόθεσιν. (Φάκ. 176).

1814, Ὀκτωβρίου 25. Γράμμα ἐξοφλητικὸν γενόμενον ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐνώπιον Κωνσταντίνου Μαυρογένους. (Φάκ. 163).

1815, Μαρτίου 1. Γράμμα Κωνσταντίνου Μαυρογένους πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Νάξου. Ἀγγέλλει ὅτι τὸ ἰλτιζάμι τοῦ ἔτους 1230 ἐδόθη «μακτοῦ πρὸς ὅλον τὸν κοινὸν ῥαγιᾶν». (Φάκ. 176).

1815, Ἰουνίου 12. Ὁρισμὸς Χοσρὲβ Μεχμὲδ πασᾶ, βεζύρη καὶ καπετὰν-πασᾶ, πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Νάξου. Προστάσσει ὅπως καταβάλωσι γρόσσια δώδεκα χιλιάδας ὡς ἔκτακτον συμβολὴν διὰ τὰ ἀνεγειρόμενα «πέριξ τῆς Τούνας κάστρη». Τουρκικὸν κείμενον μετ' ἐπισήμου ἑλληνικῆς μεταφράσεως. (Φάκ. 178).

1815, Ἰουλίου 10. Ἀπόφασις Διβικτὰρ Ἀχμὲτ ἀγᾶ, βεκίλη, καὶ Κωνσταντίνου Μαυρογένους ἐπὶ διαφορᾶς κατοίκων. Ἐπὶ τοῦ νώτου γράμμα Μιχαὴλ Μαρκοπολίτου, κοτζάμπαση τῶν χωρίων, πρὸς Βεληϊνὰμ ἐφέντην περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως. (Φάκ. 163).

1815, Ἰουλίου 16. Ἀντίγραφον πρωτονοταριακοῦ καὶ ἀποδεικτικοῦ γράμματος, ὑπογραφομένου ὑπὸ τῶν προεστώτων Νάξου καὶ ἐπικυρουμένου ὑπὸ τοῦ βεκίλη Δεβικτὰρ Ἀχμὲτ ἀγᾶ καὶ τοῦ δραγομάνου Κωνσταντίνου Μαυρογένους. (Φάκ. 163).

1815, Αὐγούστου 1. *Ζάπτι μουσαραλὲς* τοῦ Ἀχμὲτ ἐφέντη, Διβικτὰρ μπέη καὶ βεκίλη πληρεξουσίου τοῦ καπετάν-πασᾶ, δι' οὗ δίδεται ἄδεια εἰς τὸν Γιαννάκην Ντούσην «νὰ ἐξουσιάζῃ ὅλον τὸ περιβόλι τῶν Ἐγκαρῶν ὁποῦ εἶχεν ὁ Νικόλας Μπαλτασέρες ὡς κολιτερανικόν του δικαίωμα». (Φάκ. 177).

1815, Σεπτεμβρίου 19. Ἀντίγραφον γράμματος ἐξοφλητικοῦ (σουλφικοῦ) ἐπικυρουμένου ὑπὸ τοῦ Διβικτὰρ μπέη, βεκίλη, καὶ ὑπὸ τοῦ δραγομάνου Μιχαὴλ Μάνου. (Φάκ. 163).

1815, Ὀκτωβρίου 7. Ὁ Διβικτὰρ μπέης, βεκίλης Νάξου, καλεῖ τὸν Ἀνδρόνικον Μπαζαίγιον νὰ ἐμφανισθῇ ἐνώπιόν του. (Φάκ. 177).

1816 (=τουρκικὸν 1230, Čaban, 10). Αὐτοκρατορικὸν φιρμάνιον Μαχμοὺτ τοῦ Β΄. Διαταγὴ πρὸς ἅπαντας τοὺς ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως μέχρι Νάξου διοικητικοὺς ὑπαλλήλους, ὅπως, βάσει τῆς ὑφισταμένης συμβάσεως, ὁ Ῥῶσσος ὑπήκοος Ἀναστάσιος Ῥαφτόπουλος τύχῃ τῆς ὀφειλομένης προστασίας ὁπουδήποτε ἤθελε προσεγγίσει. Πρωτότυπον τουρκιστί. (Φάκ. 162).

1816, Μαρτίου 19. Γράμμα Μιχαὴλ Μάνου πρὸς ἐπιτρόπους καὶ κατοίκους Κάστρου. Ἀγγέλλει ὅτι τὸ ἰλτιζάμι τοῦ ἔτους 1231 ἐδόθη μακτοῦ εἰς τὸ κοινὸν αὐτῶν. (Φάκ. 163).

1816, Ἀπριλίου 20. «Γενικὴ καταγραφὴ ὅσων γροσίων ἐμετρήθησαν ἐφέτος ἀπὸ τοῦ κοινοῦ τῆς νήσου Νάξου διὰ τῶν ἀπεσταλμένων ἑκάστου μέρους, διὰ τὸ ἰλτιζάμι τῆς αὐτῆς νήσου καὶ λοιπὰ συνήθως ἀνέκαθεν διδόμενα». (Φάκ. 176).

1816, Ἀπριλίου 20. Γράμμα Μιχαὴλ Μάνου πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Νεοχωρίου Νάξου. Ἀγγέλλει ὅτι ὁ Ἰάκωβος Μπαρότζης ἐμέτρησε τὰ ὑπὸ τοῦ χωρίου τούτου «συνήθως διδόμενα» καὶ προστάσσει ὅπως καταβληθῶσι ταῦτα ἐντόκως εἰς τὸν εἰρημένον ἀντιπρόσωπον. (Φάκ. 163).

1816, Ἰουλίου 14. Γράμμα τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Νάξου. Προστάσσει νὰ ἀποσταλῶσιν εἰς αὐτὸν τὰ ἐνδεχομένως ληφθέντα ἐπ' ὀνόματί του γράμματα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. (Φάκ. 163).

1816, Σεπτεμβρίου 8. Γράμμα ἐξοφλητικὸν ἐπικυρούμενον ὑπὸ Μιχαὴλ Μάνου. (Φάκ. 163).

1816, Σεπτεμβρίου 9 - Ὀκτωβρίου 8. Ἀπόφασις διαιτησίας *(κομπρομεσσιακὸν γράμμα)* ἐπικυρουμένη ὑπὸ Μιχαὴλ Μάνου. (Φάκ. 163).

1816, Ὀκτωβρίου 10 - 14. Διορισμὸς διαιτητῶν καὶ ἀπόφασις αὐτῶν, ἐπικυρουμένη ὑπὸ Μιχαὴλ Μάνου. (Φάκ. 163).

1816, Ὀκτωβρίου 12. Γράμμα ἐξοφλητικὸν ἐπικυρούμενον ὑπὸ Μιχαὴλ Μάνου. (Φάκ. 163).

1816, Ὀκτωβρίου 15 - 18. Διορισμὸς διαιτητῶν καὶ ἀπόφασις αὐτῶν, ἐπικυρουμένη ὑπὸ Μιχαὴλ Μάνου. (Φάκ. 163).

1817, Φεβρουαρίου 6. Γράμμα Ἰμβραὴμ πασᾶ, σερασκέρη Ἄσπρης θαλάσσης, πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Νάξου. Πληροφορεῖ ὅτι ἔφθασαν οἱ συλληφθέντες κακοποιοὶ καὶ συγχαίρει διὰ τὴν περὶ τῶν κοινῶν πρόνοιάν των. (Φάκ. 177).

1817, Μαρτίου 1. Γράμμα Μιχαὴλ Μάνου πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους καὶ κατοίκους Κάστρου. Ἀγγέλλει ὅτι τὸ ἰλτιζάμι τοῦ ἔτους 1232 ἐδόθη μακτοῦ εἰς τὸ κοινὸν αὐτῶν. (Φάκ. 163).

1817, Ἀπριλίου 16. Γράμμα τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Νάξου. Προστάσσει νὰ δοθῇ ἱκανοποίησις εἰς ἀμπελουργὸν τοῦ ἐπιτετραμμένου τῆς Ὁλλανδίας Φραντζέσκου Σομμαρίπα, κακοποιηθέντος ὑπὸ κατοίκου τῆς νήσου. (Φάκ. 163).

1817, Ἰουνίου 29. Ὁρισμὸς Χοσρὲβ Μεχμὲδ πασᾶ, βεζύρη καὶ καπετάν-πασᾶ, πρὸς τοὺς αὐτοὺς περὶ τῆς φορολογίας τῆς ἐγγείου ἰδιοκτησίας τῶν προξενικῶν ὑπαλλήλων καὶ ξένων ὑπηκόων. (Φάκ. 178).

1817, Ἰουλίου 3. Γράμμα Μιχαὴλ Μάνου πρὸς τοὺς αὐτοὺς περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως. (Φάκ. 163).

1817, Νοεμβρίου 7. Γράμμα τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Κάστρου περὶ ὑποθέσεως κατοίκων. (Φάκ. 163).

1818, Μαρτίου 1. Ὁρισμὸς Ἀχμὲδ πασᾶ, βεζύρη καὶ καπετάν - πασᾶ, πρὸς τοὺς αὐτούς. Ἀγγέλλει ὅτι τὸ ἰλτιζάμι τοῦ ἔτους 1233 ἐδόθη μακτοῦ εἰς τὸ κοινὸν αὐτῶν. Κείμενον τουρκιστὶ μετ' ἐπισήμου ἑλληνικῆς μεταφράσεως. (Φάκ. 178).

1818, Μαρτίου 1. Γράμμα Μιχαὴλ Μάνου πρὸς τοὺς αὐτοὺς περὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος. (Φάκ. 163).

1818, Ἰουνίου 13. Γράμμα τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Κάστρου περὶ διαφορᾶς κατοίκων. (Φάκ. 163).

1818, Αὐγούστου 11. «Καταγραφὴ τῶν καλοκαιρινῶν δοσιμάτων Ναξίας διὰ τὸ χιλιοστὸν ὀκτακοσιοστὸν δέκατον ὄγδοον ἔτος». (Φάκ. 163).

1818, Αὐγούστου 20. Γράμμα Κωνσταντίνου Μάνου πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Μπούργου καὶ Κάστρου. Ἀγγέλλει ὅτι διωρίσθη ταχσιλδάρης καὶ ζαμπίτης τῆς νήσου ὁ Βατράχος Γιαννάκος. (Φάκ. 176).

1819, Φεβρουαρίου 4. Γράμμα ἐξοφλητικὸν τοῦ Παχαρνίκου Κωνσταντίνου, ἐπικυρούμενον ὑπὸ Νικολάου Μουρούζη. (Φάκ. 176).

1819, Αὐγούστου 19. Γράμμα τοῦ ἄρχοντος ποστελνίκου καὶ βεκίλη Κωνσταντίνου Πλαγηνοῦ πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Κάστρου καὶ Μπούργου. Ἐντέλλεται ὅπως κρίνωσι διαφορὰν κατοίκων. (Φάκ. 176).

1819, Αὐγούστου 25. Ἀντίγραφον ἀποφάσεως τῶν προεστώτων ἐπὶ διαφορᾶς μεταξὺ κατοίκων, κριθείσης παρουσίᾳ τοῦ βεκίλη τῆς δραγομανίας Κωνσταντίνου Πλαγηνοῦ, ἐπικυροῦντος τὸ ἀντίγραφον, καὶ τοῦ προξένου τῆς Γαλλίας. (Φάκ. 163).

1819, Ὀκτωβρίου 20. Ἀπόφασις τῶν προεστώτων ἐπὶ διαφορᾶς κατοίκων ἐπικυρουμένη ὑπὸ τοῦ Νικολάου Μουρούζη καὶ ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Παροναξίας Ἱεροθέου. (Φάκ. 163).

1820, Μαρτίου 1. Ὁρισμὸς Ἀπτουλὰχ πασᾶ, βεζύρη καὶ καπετάν - πασᾶ, πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους καὶ κατοίκους Κάστρου. Ἀγγέλλει ὅτι τὸ ἰλτιζάμι τοῦ ἔτους 1235 ἐδόθη μακτοῦ εἰς τὸ κοινὸν αὐτῶν. Τουρκικὸν κείμενον μετ' ἐπισήμου ἑλληνικῆς μεταφράσεως. (Φάκ. 178).

1820, Ἰουλίου 3. Ἀπόφασις τῶν προεστώτων περὶ ἀκυρώσεως πωλητηρίου πράξεως μὴ γενομένης κατὰ τὴν «ἀρχαίαν τοπικὴν ἔννομον συνήθειαν». Ἐπιβεβαιοῦται ὑπὸ Νικολάου Μουρούζη. (Φάκ. 163).

1820, Νοεμβρίου 9. Γράμμα Γεωργίου Ῥαζῆ πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Μπούργου. Ἀγγέλλει ὅτι ἐξεδόθη ἡγεμονικὸν μπουγιουρουλδὶ περὶ ἀστικῆς ὑποθέσεως κατοίκων. (Φάκ. 176).

1821, Ἰανουαρίου 1. «Γενικὴ καταγραφὴ τῶν ὅσων ἐμέτρησεν ὁ ἄρχων καμινάρης Κούμουλος διὰ πεσινάτι χώρας Νάξου καὶ λοιπὰ συνήθως κατὰ τὸν χειμῶνα διδόμενα τοῦ ἤδη εἰσιόντος ͵αωκ´ ἔτους ͵ασλς´». (Φάκ. 163).

1821, Ἰανουαρίου 20. Γράμμα Νικολάου Μουρούζη πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Μπούργου καὶ Κάστρου. Ἐντέλλεται ὅπως ἀπὸ 1ης Μαρτίου μέχρι τέλους τοῦ ἐπομένου Φεβρουαρίου ἐκχωρηθῶσιν εἰς τὸν ἄρχοντα καμινάρην Γεώργιον Κούμουλον τὰ δύο μερίδια τῆς ἁλυκῆς καὶ τοῦ κομμερκίου μετὰ πάντων τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν. (Φάκ. 163).

1822 (=τουρκικὸν 1236, Rebi oul Ewel, 10). Αὐτοκρατορικὸν φιρμάνιον Μαχμοὺτ τοῦ Β΄. Διαταγὴ πρὸς τὸν Καδῆν Νάξου, ὅπως, ἀφοῦ ἐξετάσῃ ἁρμοδίως τὰ ἐν τῇ αἰτήσει τοῦ Γιάννη ἐκτιθέμενα περὶ χρέους τοῦ ἀποθανόντος πατρός του Μανόλη πρὸς τὸν Μαστροσπῦρον, ἐνεργήσῃ τὰ νόμιμα διὰ τὴν ἀπάλειψιν τῆς ἐπὶ τοῦ χωραφίου καὶ τῆς οἰκίας του ἐγγραφείσης ὑποθήκης. Πρωτότυπον τουρκιστί. (Φάκ. 162).

Ἀχρόν. Ἀπόδειξις Μεχμὲτ ἀγᾶ, ἐπιτροπικοῦ τοῦ Ἰσμαὴλ ἀγᾶ, βοεβόδα Ναξίας καὶ Μυκόνου, ἐμφαίνουσα ὅτι ἔλαβε τὰ ἄσπρα, τὰ ὁποῖα εἶχε νὰ λάβῃ ὁ ἀγᾶς ἀπὸ τὸν Γιακουμάκην Μπαρότζην. (Φάκ. 177).

Ἀχρόν. Προσταγὴ ἔχουσα οὕτω· «Ἔνδοξοτατος Ησμαηλ αγας καὶ βοηβονδας Ναξιας εχι αδια ο Μπαζιος να ανιξι το τριον του(;) στὴν Ποταμια». (Φάκ. 177).

Ἀχρόν. Σημείωμα ἔχον οὕτω· «Γιακοβος Γριμαλδις αμπελ(ι) ἡ ἀγίη σαρανταις μίστα τα μπεντεμισι καὶ ένα νεποτι μπραιμ πασας. Γιακουμος μπαροτζις». (Φάκ. 177).

Ἀχρόν. Προσταγὴ ἔχουσα οὕτω· «Απο εμένα το μεγαλο καδι Αξιας καὶ Παρου. Προς ἐσας τους Σακρινοτες (=κατοίκους τοῦ Σαγκρίου) κατα τι κρισι οπου ικάμα νάχετε φικασσμένο το τραφο ος καθος σας ιδιξα καὶ το λινο ος καθος ιτονε οπου σας διξι να την εκαμετε ο ιδιος ο νικοκῖρις καὶ ετζι να μι γενι αλεος μι κακοπεσετε». (Φάκ. 177).

Ἀχρόν. Διαταγὴ Ἀχμὲτ ἐφέντη καδῆ πρὸς ἱερομόναχον Μπιζᾶν. (Φάκ. 177).

Ἀχρόν. Διαταγὴ Χουσεῒν ἐφέντη, καδῆ καὶ ταχσιλδάρη Ναξίας καὶ Πάρου, πρὸς Γεώργιον Ζουλῆν. (Φάκ. 177).

Ἀχρόν. Διαταγὴ τοῦ καδῆ Ναξίας καὶ Πάρου περὶ τῶν ζῴων τῶν εἰσερχομένων εἰς τὰ κτήματα τοῦ Τζαμπατῆ Μπαρότζη [1]. (Φάκ. 177).

Ἀχρόν. Διαταγὴ τοῦ ζαμπίτη Μουσᾶ ἀγᾶ. (Φάκ. 177).

Ἀχρόν. Διαταγὴ Μουσταφᾶ μπέη, σερασκέρη τῶν βασιλικῶν φρεγάδων καὶ σαντζάκ-μπέη Ναξίας καὶ Πάρου, πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Νάξου, ὅπως μὴ παρενοχλῶσι τὸν Χρουσῆν Φραγκόπουλον. (Φάκ. 177).

Ἀχρόν. Ὁρισμὸς Μουσταφᾶ ἐφέντη, ναΐπη Ναξίας καὶ τῶν λοιπῶν νησίων. (Φάκ. 177).

---

[1] Ὁ Τζαμπατῆς Μπαρότζης ἦτο καντζελλάριος Νάξου. Ἐν τοῖς Γενικοῖς Ἀρχείοις τοῦ Κράτους σῴζονται δύο κώδικες αὐτοῦ τῶν ἐτῶν 1814-1831. (Ἀριθμ. Γεν. εὑρετηρίου 176-177).

Ἀχρόν. Διαταγὴ τοῦ σαντζάκ-πασᾶ Ναξίας καὶ Πάρου καὶ σερδάρη τῶν βασιλικῶν φρεγάδων πρὸς τὸν βεκίλην καὶ ἐπίτροπον αὐτοῦ Γιαννάκην. (Φάκ. 177).

Πάρος.

1748, Σεπτεμβρίου 16. Ὁρισμὸς Μεεμὲτ μπέη, σερασκέρη τῶν βασιλικῶν φρεγάδων, πρὸς τὸν οἰκονόμον Μαρμάρων. (Φάκ. 177).

Σίκινος.

1821, Μαρτίου 1. Γράμμα τοῦ δραγομάνου τοῦ στόλου Νικολάου Μουρούζη πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους καὶ τοὺς κατοίκους Σικίνου. Ἀνακοινοῖ ὅτι διωρίσθη ταχσιλδάρης τῆς νήσου ὁ Ἀντώνιος Πάλλης. (Φάκ. 163).

1821, Μαρτίου 1. Γράμμα τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς αὐτούς. Ἀγγέλλει ὅτι τὸ ἰλτιζάμι τοῦ ἔτους 1236 ἐδόθη μακτοῦ εἰς τὸ κοινὸν αὐτῶν. (Φάκ. 163).

Σῦρος.

1784 (=τουρκικὸν 1197). Ἔγγραφον, δι' οὗ οἱ μισθωταὶ τῆς δεκάτης Ἄνδρου καὶ Σύρου Μουσταφᾶς καὶ Ἀλῆ ἀγᾶς ἐκχωροῦσι τὴν δεκάτην τῆς νήσου Σύρου τοῦ ἔτους 1784 εἰς τοὺς Γεωργάκην Βλινάρδον καὶ Γιαννουλάκην. Πρωτότυπον τουρκιστί. (Φάκ. 162).

1794 (=τουρκικὸν 1207, Rebi oul Ewel, 7). Ἀπόδειξις τῶν εἰσπρακτόρων Μουσταφᾶ καὶ Μεχμέτ, ἐμφαίνουσα ὅτι εἰσεπράχθησαν παρὰ τῶν προκρίτων Σύρου γρόσσια 1108 καὶ παράδες 10 διὰ τὸν φόρον 20.165 ὀκάδων οἴνου καὶ 1000 ὀκάδων ῥακῆς. Πρωτότυπον τουρκιστί. (Φάκ. 162).

1805 (=τουρκικὸν 1220, Regueb, 28). Αὐτοκρατορικὸν φιρμάνιον Σελὶμ τοῦ Γ΄ περὶ ἐκμισθώσεως τῆς δεκάτης τῆς νήσου Σύρου εἰς τοὺς προκρίτους αὐτῆς. (Φάκ. 162).

1806 (=τουρκικὸν 1221, Rebi oul Ewel, 3). Αὐτοκρατορικὸν φιρμάνιον Σελὶμ τοῦ Γ΄. Διατάσσεται ὁ ἀρχιναύαρχος βεζύρης Χατζῆ Μεχμὲτ πασᾶς, ὅπως ἀπὸ τοῦ ἑ. ἔ. 1221 προβῇ εἰς τὴν ἀγορὰν τῶν ἀναγκαίων προβάτων συμφώνως πρὸς τὸν ἀποστελλόμενον κατάλογον διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν τοῦ Τοπχανᾶ στρατιωτῶν, τῶν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ Ναυστάθμου ναυτῶν, καθὼς καὶ τῶν εἰς Σκούταρι καὶ εἰς τὸ τσιφλίκιον τῆς περιφερείας του εὑρισκομένων στρατιωτῶν καὶ διὰ τὴν Σῦρον. Πρωτότυπον τουρκιστί. (Φάκ. 162).

Φολέγανδρος.

1790, Μαΐου 29. Γράμμα Ἰωάννου Βαλέττα πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Φολεγάνδρου. Ἀγγέλλει ὅτι τὸ ἰλτιζάμι τῆς νήσου ἐδόθη εἰς αὐτὸν καὶ διορίζει ἐπιτρόπους τὸν Νικόλαον Μπάον καὶ τὸν Μανολάκην Στάην. (Φάκ. 174).

1794, Αὐγούστου 22. Ἀπόδειξις Γεωργίου Πολκοβνίκου ἐμφαίνουσα ὅτι οἱ ἀπεσταλμένοι Φολεγάνδρου κατέβαλον τὸν *ζαχιρὲ πεχά*, *τὸν χεδιὲ πεχὰ* καὶ τὰ λοιπὰ «συνηθισμένα *ἀβαέτια*». (Φάκ. 174).

1805 (ἔτος τουρκικὸν 1219), Ἰανουάριος. Ὁρισμὸς Χαφὶζ Ἰσμαὴλ πασᾶ, βεζύρη καὶ καπετάν-πασᾶ, πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Φολεγάνδρου περὶ καταστολῆς καταχρήσεων καὶ ἁρπαγῶν διαπραττομένων εἰς βάρος τῶν κατοίκων ὑπὸ τῶν διερχομένων μεμουρίδων τζαβουσάδων. Κείμενον τουρκιστὶ μετ᾿ ἐπισήμου ἑλληνικῆς μεταφράσεως. (Φάκ. 174).

1805 (τουρκικὸν 1219), Φεβρουάριος Ὁρισμὸς τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς αὐτοὺς περὶ συμβολῆς τῆς νήσου εἰς τὴν πληρωμὴν τῶν οὐλουφέδων τῶν μελάχιδων. (Φάκ. 174).

1806 (τουρκικὸν 1220) Φεβρουάριος. Ὁρισμὸς τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς αὐτοὺς περὶ φορολογικῶν ὑποθέσεων τῆς νήσου. Κείμενον τουρκιστὶ μετ᾿ ἐπισήμου ἑλληνικῆς μεταφράσεως. (Φάκ. 174).

1811, Φεβρουαρίου 28. Ὁρισμὸς Χαφὶζ Ἀλῆ πασᾶ, βεζύρη καὶ καπετάν-πασᾶ, πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους καὶ κατοίκους τῆς νήσου. Διατάσσει ὅπως ἀπαγορευθῇ εἰς τοὺς ῥαγιάδες νὰ γίνωνται κόνσολοι ξένων βασιλικῶν αὐλῶν. Κείμενον τουρκιστὶ μετ᾿ ἐπισήμου ἑλληνικῆς μεταφράσεως. (Φάκ. 174).

1816, Φεβρουαρίου 1. Γράμμα τοῦ δραγομάνου Μιχαὴλ Μάνου πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους τῆς νήσου. Ἀνακοινοῖ ὅτι ἐλήφθη ἡ ἐκ γροσσίων 300 ἀνέκαθεν διδομένη «ἐν τῇ νέᾳ δραγομανίᾳ» κανονικὴ βοήθεια. (Φάκ. 174).

1817, Φεβρουάριος. Ὁρισμὸς Χοσρὲβ Μεχμὲδ πασᾶ, βεζύρη καὶ καπετάν-πασᾶ, πρὸς τοὺς αὐτούς, περὶ καταβολῆς τοῦ ἀνήκοντος αὐτοῖς μέρους τῆς ἐκτάκτου εἰσφορᾶς πρὸς ἀποπεράτωσιν τῶν ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως ὀχυρωματικῶν ἔργων. Κείμενον τουρκιστὶ μετ᾿ ἐπισήμου ἑλληνικῆς μεταφράσεως. (Φάκ. 174).

1819, Φεβρουαρίου 19. Ὁ δραγομάνος Νικόλαος Μουρούζης ἐπικυροῖ ἀπόφασιν τῶν προεστώτων περὶ διαφορᾶς κατοίκων. (Φάκ. 174).

1820, Ἀπριλίου 22. Γράμμα τοῦ δραγομάνου Νικολάου Μουρούζη πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους Φολεγάνδρου. Προστάσσει ὅπως τὸ ἐκδοθὲν πατριαρχικὸν γράμμα συγχωρήσεως κατοίκου τῆς νήσου ἀναγνωσθῇ ἐπ᾿ ἐκκλησίας. (Φάκ. 174).

ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΠΑΡΟΙΚΙΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ

Ἀγκῶνος Παροικία.

1819, Νοεμβρίου 29 καὶ 1825 Φεβρουαρίου 27. Δύο ἐπιστολαὶ τῶν ἐπιτρόπων τῆς ἐν Ἀγκῶνι ἑλληνικῆς ἐκκλησίας πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους τοῦ ἐν Λιβόρνῳ ναοῦ τῶν ἀνατολικῶν Γραικῶν. Ζητεῖται χρηματικὴ βοήθεια. (Φάκ. 175).

1825, Μαΐου 9. Ἐπιστολὴ τῶν ἐπιτρόπων τοῦ ἐν Λιβόρνῳ ἑλληνικοῦ ναοῦ πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους τῆς ἐν Ἀγκῶνι ἑλληνικῆς ἐκκλησίας. (Φάκ. 175).

Λιβόρνου Παροικία.

1776, Μαρτίου 11. Ἐπιστολὴ προκρίτων Λιβόρνου πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Μεθώνης Ἄνθιμον [1], εἰς ὃν προτείνεται νὰ ἀναλάβῃ τὴν πνευματικὴν ἡγεσίαν τοῦ ὀρθοδόξου ποιμνίου τῆς παροικίας. (Φάκ. 179).

1804, Σεπτεμβρίου 20. Ἐπιστολὴ Ἰωάννου Σταματάκη καὶ Χριστοδούλου Εὐθυμίου πρὸς Μιχαὴλ Ζωσιμᾶν, εἰς Λιβόρνον, περὶ τῆς ἐκλογῆς Γρηγορίου τοῦ Παλιουρίτου [2] ὡς διδασκάλου τῆς Κοινότητος Λιβόρνου. (Φάκ. 175).

Ἐξεδόθη ὑπὸ Π. Ζερλέντη, ἐν Παρνασσῷ, 9 (1885), σελ. 327-328.

1804, Σεπτεμβρίου 23. Ἐπιστολὴ ἐξ Ἰωαννίνων Ἀθανασίου Ψαλίδα πρὸς Μιχαὴλ Ζωσιμᾶν συστατικὴ τοῦ διδασκάλου Γρηγορίου τοῦ Παλιουρίτου. (Φάκ. 175).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 328-329.

1804, Νοεμβρίου 30. Ἐπιστολὴ τοῦ διδασκάλου Γρηγορίου τοῦ Παλιουρίτου πρὸς Μιχαὴλ Ζωσιμᾶν. (Φάκ. 175).

Ἐξεδόθη αὐτόθι, σελ. 329-330.

1816, Ἰουλίου 2. Ἐπιστολὴ Κωνσταντίνου Παλανίδου, ἀρχιδιδασκάλου τῆς πρώτης σχολῆς τῶν Ἰωαννίνων, πρὸς τὴν ἐν Λιβόρνῳ ἀδελφότητα τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, δι᾿ ἧς συνιστᾶται ὁ εἰς Λιβόρνον δι᾿ εὐρυτέρας σπουδὰς μεταβαίνων ὑπότροφος τῆς ἀδελφότητος Γρηγόριος Παλανίδης, δεύτερος διδάσκαλος τῆς Σχολῆς Ἐμμανουὴλ Γκιούμα. (Φάκ. 175).

1826, Ἰουνίου 4. Ἱεροθέου, πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, παραινετικὴ ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἱερεῖς τῆς ἐν Λιβόρνῳ ἐκκλησίας καὶ πρὸς τοὺς αὐτόθι προκρίτους καὶ χριστιανούς. (Φάκ. 175).

1827, Σεπτεμβρίου 29. Ἐπιστολὴ ἐκ Κεφαλληνίας Νεοφύτου Βάμβα πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους τῆς ἐν Λιβόρνῳ ἑλληνικῆς σχολῆς. Ὑποδεικνύεται διδάσκαλος τῆς Κοινότητος. (Φάκ. 175).

Ἐξεδόθη ἐνθ᾿ ἀνωτ., σελ. 336-337.

1828, Ἀπριλίου 22. Ἔγγραφον τοῦ Γενικοῦ Φροντιστηρίου τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας πρὸς τοὺς ἐν Λιβόρνῳ Ἕλληνας ἐμπόρους περὶ ἀποστολῆς φορτίου σίτου διὰ τὰς ἀνάγκας «τῶν κατὰ θάλασσαν καὶ ξηρὰν ὑπὲρ πατρίδος ἀγωνιζομένων». (Φάκ. 175).

---

[1] Πρβλ. καὶ ἀνωτέρω, σελ. 234.

[2] Περὶ τούτου βλ. Πολυκάρπου Συνοδινοῦ, Γρηγόριος Παλιουρίτης, Ἠπειρωτικὰ Χρονικά, 2 (1927), σελ. 173-181.

1828, Μαΐου 5. Γράμμα τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Ἱεροθέου πρὸς τοὺς ἱερεῖς καὶ ἐμπόρους Λιβόρνου, δι' οὗ ζητεῖ βοήθειαν πρὸς ἵδρυσιν σχολείου ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. (Φάκ. 175).

ΙΔΙΩΤΙΚΑ

1519, Νοεμβρίου 20. «Comprida del terreno de S. Alberto marchado al Crionero per ducati 26 et lasciato a lui a dacio l'un anno dare formento mozi cinq e l'altro anno dare fazoli mozi due». Διὰ χειρὸς τοῦ νοταρίου Μάρκου Daporto. (Φάκ. 44-59).

1573, Ἰανουαρίου 21. Πωλητήριον γράμμα ἰταλιστί. (Φάκ. 184).

1575, Φεβρουαρίου 11. Ἀντίγραφον γράμματος ἐπικυρωτικοῦ πωλήσεως κτήματος. Ἰταλιστί. (Φάκ. 184).

1606, Σεπτεμβρίου 2. Νοταριακὸν γράμμα ἐπὶ περγαμηνῆς ἀφορῶν εἰς πώλησιν ἀκινήτου ἐν Νάξῳ. Ἀπηώρηται κηρίνη σφραγὶς φέρουσα τὸ οἰκόσημον τῶν Κρίσπων καὶ κύκλῳ τὴν ἐπιγραφήν: «IOHANNES CRISPUS DUX ÆGEOPELAGI» [1]. (Φάκ. 44-59).

1643, Μαΐου 26. Ἐπιστολὴ Χρουσῆ Κορονέλλου, Τζώρτζη καὶ Φραντζέσκου Μπαρότζη, Ἀντωνίου Γριμάλδη, Φραντζέσκου Σομμαρίπα καὶ Χρουσῆ Κάστρη πρὸς τὸν σινιὸρ Τζώρτζην. (Φάκ. 154).

Ἐξεδόθη ὑπὸ Π. Ζερλέντη, Φεουδαλικὴ Πολιτεία, σελ. 55-57.

1675, Μαρτίου 17. Γράμμα συμφωνητικὸν τοῦ νοταρίου καὶ καντζελλαρίου Μυκόνου Γερασίμου τοῦ Βίδου. (Φάκ. 164).

1684, Μαρτίου 19. Ἐξοφλητικὸν διὰ χειρὸς τοῦ πρωτονοταρίου Ναξίας Ἀντωνίου Μενδρινοῦ. (Φάκ. 110).

1693, Ὀκτωβρίου 8. Μαρτυρικὴ κατάθεσις ἐνώπιον τοῦ καντζελλαρίου Μυκόνου Ἰωάννου Χαδεμένου. (Φάκ. 164).

1726, Ἰανουαρίου 18. Μαρτυρικὸν διὰ χειρὸς τοῦ καντζελλαρίου Παροικίας Πάρου Νικολάου Σπυρίδου. (Φάκ. 157).

1734, Ἰανουαρίου 2 καὶ Φεβρουαρίου 24. Δύο ἐπιστολαὶ ὑπογραφόμεναι ὑπὸ Λουκιανοῦ τινος ἐκ Πάτμου καὶ ἀπευθυνόμεναι πρὸς τὸν διδάσκαλον Ἰάκωβον Βεργιώτην καὶ πρὸς τὸν διδάσκαλον Ἱερόθεον. (Φάκ. 156).

1751, Ἀπριλίου 18. Πρᾶξις τοῦ πρωτονοταρίου καὶ καντζελλαρίου Νάξου Μιχαλίτζη περὶ διαλύσεως «παχτωσιᾶς» (=μισθώσεως κτήματος). (Φάκ. 173).

1790, Αὐγούστου 21. Γράμμα Ἰωάννου Νικολάου Μαυρογένους, αὐθέντου καὶ ἡγεμόνος πάσης Οὐγγροβλαχίας πρὸς τὸν πρώην ἀγᾶν Γεώργιον Φραγκόπουλον. (Φάκ. 153).

1795, Μαΐου 1. Ἀντίγραφον γράμματος τῆς πατριαρχικῆς αὐλῆς, δι' οὗ ἡ Δόμνα Μαριόρα Μαυρογένους πωλεῖ πρὸς τὰς τρεῖς θυγατέρας τοῦ Ἰακώβου Φραγκοπούλου διάφορα ἐν Νάξῳ ἀκίνητα. Ὑπὸ τὴν αὐτὴν χρονολογίαν μαρτυρικὸν τῶν προκρίτων Νάξου περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως. (Φάκ. 153).

[1] Παρομοίαν σφραγῖδα βλ. παρὰ Π. Ζερλέντη, Γράμματα τῶν τελευταίων Φράγκων δουκῶν, σελ. 26.

1798, Μαΐου 18 καὶ 1800, Μαΐου 15. Δύο γράμματα τῆς Δόμνας Μαριόρας Μαυρογένους πρὸς τὸν ἄρχοντα ἀγᾶν Γεώργιον Φραγκόπουλον. (Φάκ. 153).

1802, Δεκεμβρίου 29. Προικοπαράδοσις διὰ χειρὸς τοῦ κοινοῦ καντζελλαρίου Νάξου Δημητρίου Κόκκου. (Φάκ. 153).

1804, Ἰανουαρίου 24. Γράμμα Δημητρίου Μουρούζη, αὐταδέλφου τοῦ δραγομάνου τοῦ στόλου Παναγιωτάκη Μουρούζη, πρὸς τὸν πρώην ἀγᾶν Γεώργιον Φραγκόπουλον. (Φάκ. 176).

Ἀχρόν. Γράμμα ἀδήλου (αὐταδέλφου δραγομάνου τοῦ στόλου) πρὸς τὸν αὐτόν. (Φάκ. 163).

1811, Ἰουλίου 16. Χρεωστικὴ ὁμολογία τοῦ πλοιάρχου Ἰωάννου Πάρπαρη πρὸς τὸν τζελεπῆν Κωστάκην Λουτζιάρογλου. Ἐπιβεβαιοῦται ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. (Φάκ. 164).

(Μετὰ τὸ ἔτος 1812). Χρεωστικὴ ὁμολογία Φραγκίσκου Σομμαρίπα, ἐπικυρουμένη ὑπὸ Κωνσταντίνου Μαυρογένους. Ὑπογράφεται ὁ γραμματικὸς τοῦ βασιλικοῦ στόλου Γεώργιος Ὀθωναῖος ὡς μάρτυς. (Φάκ. 163).

1815, Μαρτίου 20. Μαρτυρικὸν διὰ χειρὸς Τζαμπατῆ Μπαρότζη, κοινοῦ καντζελλαρίου Ναξίας. (Φάκ. 157).

1818, Ἰουνίου 29. Δήλωσις διὰ χειρὸς τοῦ αὐτοῦ καντζελλαρίου. (Φάκ. 163).

ΔΙΑΦΟΡΑ

1361, Ἰανουάριος. Ἀντίγραφον χρυσοβούλλου τοῦ τσάρου Συμεὼν Οὔρεση τοῦ Παλαιολόγου ὑπὲρ τοῦ μεγάλου κοντοσταύλου Ἰωάννου Τζάφα τοῦ Οὐρσίνου. Ἐν τέλει: «Ἐγὼ Πέτρος ὁ Ἀγαπητὸς βασιλικῇ ἐξουσίᾳ νοτάριος πόλεως καὶ νήσου τῶν Κορυφῶν ἀντέγραψα τὴν παροῦσαν γραφὴν ἀπὸ ἑτέραν γραφήν, βασιλικήν, ἀπὸ ῥῆμα εἰς ῥῆμα κατὰ τὴν περίληψιν τοῦ πριβιλεγίου χρυσοβούλλου». (Φάκ. 128).

Τὸ χρυσόβουλλον τοῦτο, πολλάκις ἐκδοθέν, βλ. ἐν τῇ νεωτάτῃ συλλογῇ τῶν Mošin καὶ Soloviev, Diplomata graeca regum et imperatorum Serviae, (Βελιγράδιον, 1936), σελ. 231-238.

1709, Μαΐου 9 - 1714 Μαρτίου 23. Δύο ἐνθυμήσεις: « - 1709 - μαγιου - 9 - εγινε ο γεροντας μου ιγουμενος στο Μπρακοβάνι το ονομα Νεοφητος καὶ στους - 1712 - αυγουστου - 15 - εγινα διακος εἰς το αυτο μοναστιρι το ονομα Μητροφάνης ανιψος του ιγουμενου». «1714 - μαρτιου - 23 - την μεγάλην τριτι εμαζιλεψαν το Κονσταντη βοεβοτα καὶ την μεγαλι παρασκεβη εκινησε με ολους του τους ἴους καὶ τους [γαμ]πρους καὶ παγι εἰς κονσταντινουπολι καὶ εγινι αυθετις ο κιρ Στέφανος ο υιος του στολνικου κονσταντιου του καντακουζινου ἀπο του

προχορου του βασιλικου καὶ παγενε τους εἰς τὴν Πολι· τους εκλισαν στους....». (Φάκ. 63). Πρβλ. Ἀ. Ὑψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν Ἅλωσιν, σελ. 294.

1720 - 1729. Ἐνθυμήσεις καὶ σημειώσεις ἀδήλου κτηματίου ἐκ Νάξου. Μνημονευτέα ἐνταῦθα ἡ ἐνθύμησις, καθ' ἣν ἔφθασεν ἐκ Νάξου ὁ ταχριτζῆς Ναξίας καὶ Πάρου (23 Ἰουλίου 1720). (Φάκ. 154).

1760, Ἀπριλίου 9 - 1761 Ἰανουαρίου 6. Δύο ἐνθυμήσεις ἐκ Νάξου: «1760 ἀπριλίου 9 ἦρθεν πανουκλα καὶ επεθαναν ανθρωπι μὲ γινεκες 78». «1761 γεναριου 6 παραμονὶ τὸν φωτο ενίξαν τὴν κυρια μιτροπολιν καὶ ἡ κλευτες καὶ επίραν τὰ μαλαματαν της καὶ τα μαργαριταριαν της καὶ εβαλαν διο αφορεσμους καὶ ποτε δεν τα . . . . . . ἡ χαριν τις τους ετίφλοσεν καὶ επιγεν νὰ τα πουλιση τοῦ παρδακα καὶ αυτος ἦρθὲν καὶ μας ἐβιζαρισε οπος τὰ ἦπιρεν ο στάγις ο μπαροτζις καὶ ητὰν ημερα τῆς καντιλιόρας καὶ τιν επιασαμεν». (Φάκ. 182).

1810, Σεπτεμβρίου 20. Ἐπιστολὴ τῶν προκρίτων τοῦ χωρίου Τοπόλια [Παρνασσίδος] πρὸς τοὺς ἄρχοντας καὶ κριτὰς Ἁγίας Μαύρας. (Φάκ. 160).

1793, Σεπτεμβρίου 12. Πιστοποίησις ἰταλιστὶ τοῦ ἰατροῦ Ἀναστασίου Cornelio περὶ τῆς ἀσθενείας καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Δομηνίκου Ἀτταλειώτη. (Φάκ. 173).

1826 (=τουρκικὸν 1240, Ramadan 10). Αὐτοκρατορικὸν φιρμάνιον Μαχμοὺτ τοῦ Β' περὶ μεταφορᾶς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Πρέβεζαν 7035 κοιλῶν σίτου διὰ τοῦ ναυλωθέντος πλοίου τοῦ αὐστριακοῦ πλοιάρχου Ἀνδρίνεβιτς. Πρωτότυπον τουρκιστί. (Φάκ. 178).

Ἀχρόν. Ποίημα σατυρικὸν εἰς Πάπισσαν Ἰωάνναν (ΙΘ' αἰῶνος). (Φάκ. 63).

Ἀχρόν. Ποίημα σατυρικὸν εἰς ἄδηλον ἀναγνώστην, καταγόμενον ἐκ Λεπενοῦς τοῦ πρώην δήμου Στράτου τοῦ νομοῦ Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας. (Φάκ. 63).

Ἀχρόν. Τέμαχος ἐπιστολῆς ἀδήλου κληρικοῦ πρὸς ἄδηλον. (Φάκ. 164).

Ἀχρόν. Σχέδια δύο ἐπιστολῶν ἀδήλου (πιθανῶς διδασκάλου τινὸς τοῦ ΙΗ' λήγοντος αἰῶνος) πρὸς τὸν πανοσιώτατον καὶ λογιώτατον κύριον Σεραφεὶμ καὶ πρὸς τὸν λογιώτατον κύριον Μᾶρκον. (Φάκ. 156).

Φάκελος περιέχων: α') τέσσαρας ἀποδείξεις τουρκιστὶ ἐμφαινούσας ὅτι εἰσεπράχθη ὁ φόρος *ἰτζαρὲ* ἐργαστηρίων ἐκ τοῦ *τζιμπαγιὲ* τῆς Μεγάλης Ἁγίας Σοφίας (1800 - 1826)· β') σημείωμα τουρκιστὶ ὅτι δίκαιον εὑρέθη τὸ ποσὸν 500(;) καὶ πλέον νὰ μὴ ζητηθῇ, τοῦ ἔτους 1721 (ὡς προκύπτει ἐκ σημειώματος ἐπὶ τοῦ νώτου, ἀφορᾷ εἰς τὸν κάτοικον Ἐγκαρῶν Νικολέττον Σομμαρίπαν)· γ') σφραγίσματα διαφόρων ὑπαλλήλων τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας· δ') ἀπόδειξις τουρκιστὶ ὅτι εἰσεπράχθη ὁ φόρος *ἰσπεντζὶ* (ἐπιστασία τῶν Στενῶν τῆς Μαύρης Θαλάσσης ἐκ τοῦ βακουφίου τοῦ Σουλτάνου Μπαγιαζῆτ Βελῆ, 1821)· ε') ἀπόδειξις τουρκιστὶ ἐμφαίνουσα ὅτι ἐν ἔτει 1795, Rebi oul Ewel, 13, εἰσεπράχθησαν τὰ 400 γρόσσια τὰ ἀνατεθειμένα εἰς τὸν δραγομάνον Φραγκόπουλον, καὶ ὅτι τὰ τριακόσια παρεδόθησαν εἰς τὸν Διερμηνέα τοῦ στόλου· ς') διαταγὴ τουρκιστὶ τοῦ φρουράρχου Ἀθηνῶν Σαμὰν Βέγ: «Αἴτιον τῆς γραφῆς τοῦ παρόντος εἶναι τοῦτο ὅτι νὰ μὴ γίνεται πίεσις ἐδόθη εἰς χεῖρας αὐτῶν» (19 Σεπτεμβρίου 1644). (Φάκ. 158).

ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ

1. Τεῦχος χαρτῷον ἐκ σελίδων 152, διαστάσεων 0,21 × 0,16. Περιέχει:

α') Σελ. 1-12: «Τῷ παναγιωτάτῳ, καὶ λογιωτάτῳ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ κυρίῳ κυρίῳ Καλλινίκῳ, προσφώνημα εὐχαριστήριον προσφωνηθὲν παρὰ τῶν σπουδαστῶν...» [1698].

β') Σελ. 17-28: «Προσφώνημα εἰς τὸν παναγιώτατον, καὶ λογιώτατον οἰκουμενικὸν πατριάρχην κύριον Γαβριὴλ τῷ πρώτῳ ἔτει τῆς αὐτοῦ πατριαρχείας. Σύγγραμμα τοῦ μακαρίτου διδασκάλου Γιακουμῆ». [1705].

γ') Σελ. 31-45: «Προσφώνημα εἰς τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην κύριον Γαβριὴλ τῷ ͵αψε' ἔτει. Σύγγραμμα τοῦ μακαρίτου διδασκάλου Ἀντωνίου [τοῦ Βυζαντίου]». [1705].

δ') Σελ. 47-57: «Τοῦ αὐτοῦ Ἀντωνίου πρὸς τὸν αὐτὸν πατριάρχην Γαβριήλ». [1702-1707].

ε') Σελ. 58-66: «Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν ͵αψζ'». [1707].

ς') Σελ. 67-73: «Τοῦ αὐτοῦ προσφώνημα εἰς τὸν παναγιώτατον οἰκουμενικὸν πατριάρχην κύριον Κυπριανὸν τῷ ͵αψη' ἔτει». [1708].

ζ') Σελ. 79-95: «Προσφώνημα τῷ παναγίῳ καὶ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ κυρίῳ Κυρίλλῳ, κατὰ τὸ β' ἔτος τῆς τούτου πατριαρχείας» [1712]. Ἐν σελ. 95 σημειοῦται: «Πόνημα Κριτίου, τοῦ καὶ διδασκάλου τῆς ἐν Κωνσταντίνου Σχολῆς».

η') Σελ. 97-114: «Ἐγκώμιον τῷ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ κὺρ Κυπριανῷ κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ πατριαρχείαν» [1713].

θ') Σελ. 117-133: «Λόγος προσφωνηθεὶς τῷ παναγιωτάτῳ καὶ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ κυρίῳ κυρίῳ Κοσμᾷ ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους τῆς αὐτοῦ πατριαρχείας» [1714].

ι') Σελ. 137-151: «Προσφώνημα τῷ παναγιωτάτῳ ἡμῶν αὐθέντῃ, καὶ δεσπότῃ τῷ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ κυρίῳ κυρίῳ Κοσμᾷ κατὰ τὸ β' ἔτος τῆς αὐτοῦ πατριαρχείας» [1715].

Πληροφορίας τινὰς περὶ τοῦ τεύχους βλ. παρὰ Π. Ζερλέντη, Byzantinische Zeitschrift, 16 (1907), σελ. 247.

2. Τεῦχος χαρτῷον ἐκ φύλλων τεσσάρων, ὧν τὰ τρία γεγραμμένα, διαστάσεων 0,245×0,175. Περιέχει: «Λόγον τοῦ ταπεινοῦ Ἀνανίου Τζίας καὶ Θερμίων» [1].

[1] Ὡς ἀνωτέρω (σελ. 245 σημ.) ἐλέχθη, ὁ Τζίας καὶ Θερμίων Ἀνανίας ἀναφέρεται ἐν ἐπιγραφῇ τοῦ ἔτους 1779.

3. Τεῦχος χαρτῷον, ἀκέφαλον καὶ κολοβόν, ἐκ φύλλων εἴκοσι δύο διαστάσεων 0,315 × 0,215 μ. Περιέχει ἐν ἀντιγράφῳ νοταριακὰς πράξεις τοῦ δημοσίου νοταρίου Νάξου Πανταλέοντος Μηνιάτου τῶν ἐτῶν 1531-1577. Συνημμένως δύο φύλλα περιέχοντα πράξεις τῶν ἐτῶν 1546 (ἐπὶ περγαμηνῆς) καὶ 1572-1573.

4. Τεῦχος χαρτῷον ἐκ σελ. ἠριθμημένων 134 διαστάσεων 0,23×0,165 μ. Περιέχει μετάφρασιν τῆς περιγραφῆς τῆς Νάξου ὑπὸ τοῦ Ἰησουίτου Ἰγνατίου Lichtle.

Ἡ μετάφρασις αὕτη ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Beyer. Κατὰ τὸν Π. Ζερλέντην (Ἱστορικὰ Σημειώματα, σελ. 118, σημ.), τὸ ἀνωτέρω περιγραφόμενον τεῦχος περικλείει τὸ πρωτότυπον τῆς μεταφράσεως τοῦ Beyer, ἡ ὁποία ὑπέστη διαφόρους ἀλλοιώσεις. Μία τῶν παραλλαγῶν τούτων ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Γ. Π. Κρέμου, ἐν τῷ περιοδικῷ «Ἀπόλλων» τοῦ Πειραιῶς, τόμ. 7 (1891), σελ. 81-88, 97-102, 114-118, 131-135, 145-252, 161-166, 187-190, καὶ τόμ. 8 (1892), σελ. 17-21, 33-35, 49-52, 65-69, 81-84, 97-102. Μακρὰ ἀποσπάσματα τοῦ γαλλιστὶ γεγραμμένου πρωτοτύπου ἐξεδόθησαν ὑπὸ W. Miller, Lichtle's «Description of Naxos», ἐν Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher, τόμ. 6 (1929) σελ. 432-450. (Βλ. τὴν βιβλιοκρισίαν μου ἐν Ἑλληνικοῖς, τόμ. 3 [1930], σελ. 255-256).

5. Τεῦχος χαρτῷον ἐκ φύλλων 42 διαστάσεων 0,29 × 0,205 μ. Περιέχει:

α′) Φύλλ. 1-3: «Relatione della Chiesa d'Argentiera» (=Κιμώλου).

β′) Φύλλ. 4-9α: «Relatione della Visita di Sifanto (=Σίφνου) soto li 23 Giugno 1700».

γ′) Φύλλ. 9β-11: «Relatione dell'Isole di Serfo (=Σερίφου), e Thermia (=Θερμίων, Κύθνου)».

δ′) Φύλλ. 12-14α: «Relatione dell'Isola, e chiesa di Zia (=Τζίας, Κέω)».

ε′) Φύλλ. 14β-24α: «Relatione della visita della chiesa d'Andro l'anno 1700»[1].

ς′) Φύλλ. 24β-36α: «Relatione della visita di Sira».

ζ′) Φύλλ. 36β-42: «Relatione della visita di Micone, et Informatione dello Stato presente della chiesa di Scio».

6. Τεῦχος χαρτῷον ἐκ φύλλων γεγραμμένων ἐννέα, διαστάσεων 0,275×0,20. Περιέχει περιγραφὴν τῆς νήσου Σύρου καὶ ἔκθεσιν περὶ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας αὐτῆς ἰταλιστὶ (1678). Ἐν τέλει (φύλλ. 9α): «Io Tomasso Badetto Vicario Apostolico di Sira ho rappresentato il presente conto à Monsignor Visitatore estratto dalli miei libri».

7. Τεῦχος χαρτῷον, ἀκέφαλον καὶ κολοβόν, ἐκ φύλλων 32, διαστάσεων 0,20 × 0,14. Περιέχει ἐπιτάφιον λόγον εἰς ἄδηλον μητροπολίτην Παροναξίας, ἐγράφη δὲ πιθανώτατα περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ′ αἰῶνος. (Φάκ. 19).

[1] Αἱ ἀνωτέρω πέντε ἐκθέσεις ἐδημοσιεύθησαν ἐν ἑλληνικῇ μεταφράσει ὑπὸ Ἐμμ. Ἰ. Καρπαθίου, Ἡ λατινικὴ προπαγάνδα καὶ αἱ Κυκλάδες κατὰ τὸν ΙΗ′ αἰῶνα, (Ἀθῆναι, 1936), σελ. 11-56.

8. Τεῦχος χαρτῷον ἐκ φύλλων 12 διαστάσεων 0,20 × 0,135. Περιέχει ἀκολουθίαν τῆς ἁγίας μάρτυρος Θεοδοσίας, ἧς ἡ μνήμη ἑορτάζεται τὴν 29ην Μαΐου. Προτάσσεται εἰκὼν τῆς Ἁγίας Θεοδοσίας. Ἐν φύλλ. 12 τὰ ἑξῆς σημειώματα: «Ἡ μὲν χεὶρ ἡ γράψασα ταῦτα ἀποτελεσθήσεται χῶμα τὰ δὲ ταῦτα μενοῦσιν εἰς αἰῶνας. Μνήσθητε ἀδελφοί μου τοῦ ταπεινοῦ Νικολάου Ἀναγνώστου». «Νικόλαος Γκίλης ἔγραψα καλῶς», καὶ «τῷ ὁσιοσοφολογιοτάτῳ, καὶ ἁγιωτάτῳ, Κυρίῳ, Κυρίῳ, Νικοδήμῳ διδασκάλῳ, Ἀξιότη, προσκυνητῶς: ἀπὸ Νάξον εἰς ἅγιον Ὄρος, εἰς τοῦ Σταυρουδὰ τὴν σκήτην δοθῆτω ὑγειῶς». Γραφὴ ΙΗ′ αἰῶνος. (Φάκ. 20).

9. Τεῦχος χαρτῷον ἐκ φύλλων γεγραμμένων 8, διαστάσεων 0,24 × 0,195. Περιέχει βιογραφίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου τοῦ ἐξ ἀπορρήτων. (Φάκ. 132).

ΠΙΝΑΞ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

ΔΙΟΝ. Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ

ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΣΥΝΕΣΙΟΥ ΤΟΥ ΚΥΡΗΝΑΙΟΥ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ. — ΤΡΟΠΟΣ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΣΥΝΕΣΙΟΥ. — ΜΕΤΡΑ ΤΟΥ ΣΥΝΕΣΙΟΥ. — ΕΜΜΕΤΡΟΙ ΜΥΘΟΙ. — ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ.

Προλεγόμενα. Συνεσίου τοῦ Κυρηναίου, ὅστις πρότερον μὲν ἦτο ἐθνικός, εἶτα δ' ἐγένετο Χριστιανὸς καὶ ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος Πτολεμαΐδος τῆς Κυρηναϊκῆς Πενταπόλεως, εἶνε παραδεδομένα εἰς ἡμᾶς τὰ ἑξῆς ποιήματα· δέκα ὕμνοι, ὧν ὁ δέκατος ἠθετήθη ὑπὸ τοῦ Wilamowitz (Sitzungsber. der Preuss. Akad. 1907, σ. 277 κέξ.)· ἓν ἐπίγραμμα ἐλεγειακὸν «*Ἡ σοφίη στίβον εὗρε κτέ.*» κατειλεγμένον ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῷ λόγῳ Πρὸς Παιόνιον περὶ τοῦ δώρου 7, σ. 313 BC· δύο μονόστιχα ἐπιγράμματα Ἀνθ. Πλαν. Δ´ 76 καὶ 79 (τοῦτο ἀπαντᾷ καὶ ἐν τῇ 75 Ἐπιστολῇ τοῦ Συνεσίου)· καὶ ἓν ἰαμβεῖον ἐν Mantissa proverbiorum 3, 42 «*φύσις πονηρὰ χρηστὸν ἦθος οὐ τρέφει*», ὅπερ φέρεται καὶ ἐν τῷ ἐπιμυθίῳ τοῦ Αἰσωπείου μύθου «Ποιμὴν καὶ λύκος σὺν κυσὶ τρεφόμενος», ἀρ. 315 Chambry. Περὶ δὲ τῶν ἄλλων ποιημάτων τοῦ Συνεσίου, περὶ ὧν αὐτὸς λέγει ἐν συγγράμμασιν αὐτοῦ, κρατεῖ ἡ γνώμη ὅτι ἀπώλοντο.

Ὁ Cod. Ottobonianus gr. 59 περιέχει καὶ ἐννέα ποιήματα, ἅτινα ἦσαν παρασεσημασμένα καὶ «παρεξεβλήθησαν ἀπὸ τῆς μουσικῆς». Ταῦτα δ' ἐδημοσίευσε τὸ πρῶτον ὁ ἀείμνηστος Σπ. Λάμπρος ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι τόμ. Γ´, (1906). Τὸ πρῶτον τούτων εἶνε ὁ γνωστὸς καὶ ἄλλοθεν Ὕμνος εἰς Ὑγίειαν τοῦ Ἀρίφρονος, τὰ δ' ὀκτὼ ἄλλα ἀδήλου ποιητοῦ.

Πρὸ τῆς ἐκδόσεως τῶν ποιημάτων τούτων ὑπὸ τοῦ Σ. Λάμπρου ὁ Konst. Horna ἐν ἔτει 1903 ἀπέστειλε πρὸς τὸν Wilamowitz δείγματά τινα ἐξ αὐτῶν, ἐν δ' ἔτει 1921 ὁ Wilamowitz ἐν Griechische Verskunst, σ. 595 κέξ. ἐπανεξέδωκεν αὐτὰ μετὰ τῶν ἀποδιδομένων εἰς τὸν Μεσομήδη ποιημάτων ἐπιγράψας «Mesomedes». Εἴκασε δ' ὁ Wilamowitz ὅτι καὶ τὰ ὀκτὼ ποιήματα τοῦ Cod. Ottobon. ἐποιήθησαν ὑπὸ τοῦ Κρητὸς ποιητοῦ τῶν Ἀδριανείων χρόνων Μεσομήδους. Τῇ γνώμῃ τοῦ Wilamowitz ἠκολούθησεν ὁ K. Horna («Die Hymnen des Mesomedes» ἐν Sitzungsber. der Akad. der Wissensch. in Wien, 1928) καὶ μετὰ τοῦτον ὁ G. Martellotti («Mesomede» ἐν Scuola di filol. class. de l'Univ. di Roma, diss. n. 3), ὁ G. Baldini

(«Gli inni di Mesomede», Pisa 1932), καὶ ὁ γράψας τὸ ἄρθρον «Mesomedes» ἐν Pauly - Wissowa Realencyclopädie [2].

Ἐγὼ μελετήσας μετ᾽ ἐπιστάσεως τὰ μνημονευθέντα ποιήματα τοῦ Cod. Ottobon. εἴκασα ὅτι ἐξ τούτων, τὸ πρῶτον «Εἰς τὴν Φύσιν», τὸ δεύτερον «Εἰς τὴν Ἶσιν», τὸ τρίτον «Εἰς ὡρολόγιον», τὸ τέταρτον «Ἄλλο εἰς ὡρολόγιον», τὸ ἕβδομον «Εἰς κύκνον» καὶ τὸ ὄγδοον «Εἰς κώνωπα», ἔτι δὲ καὶ οἱ ἀποδοθέντες εἰς τὸν Μεσομήδη Ὕμνοι «Εἰς Μοῦσαν» (μᾶλλον προοίμιον) καὶ «Εἰς Ἥλιον» ἐποιήθησαν οὐχὶ ὑπὸ τοῦ Μεσομήδους, ἀλλ᾽ ὑπὸ τοῦ Κυρηναίου Συνεσίου. Πρὸς δὲ τούτοις ἔχω τὴν γνώμην, ὅτι καὶ Αἰσωπείους μύθους ἐνέτεινεν εἰς στίχους ὁ Συνέσιος, καὶ ὅτι ἀδέσποτα ἢ ἄδηλά τινα ἐπιγράμματα ἀμφοτέρων τῶν Ἀνθολογιῶν, τῆς τε Παλατίνης καὶ τῆς Πλανουδείου, ἔτι δὲ καὶ τῆς συμπληρωματικῆς Ἀνθολογίας τῶν ἐπιγραμμάτων τῆς ἐκδοθείσης ὑπὸ E. Cougny (Didot τόμ. Γ´) εἶνε ποιήματα τοῦ αὐτοῦ Συνεσίου. Ταῦτα δ᾽ ἀνεκοίνωσα ἐν τῷ Φιλολογικῷ τμήματι τοῦ ἐν Ῥώμῃ γενομένου πέμπτου διεθνοῦς συνεδρίου τῶν Βυζαντιακῶν σπουδῶν ἐν ἔτει 1936 καὶ ἐν συνεδρίᾳ τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν τῇ 10 Δεκεμβρίου 1936. Ἐν δὲ τῇ Ἐπετ. Ἑτ. Βυζ. Σπουδῶν τόμ. ΙΒ´, 1936, σ. 439 - 442 διέλαβον διεξοδικῶς περὶ τοῦ ποιηματίου «Εἰς κύκνον», ὅπερ ἀπέδωκα εἰς τὸν Συνέσιον, διότι εἶνε πεποιημένον κατὰ τὸν τρόπον τῆς ποιήσεως αὐτοῦ, ὡς εἶνε ἐν τοῖς ἔπειτα ὁ λόγος. Πρὸς δὲ τούτῳ ἔγραψα, ὅτι καὶ τὰ ἀδέσποτα ἐπιγράμματα Ἀνθ. Παλ. Ε´ 65 (64) καὶ Θ´, 48 ἐποιήθησαν ὑπὸ τοῦ Συνεσίου, καὶ παρέβαλον τὰ εἰρημένα ὑπ᾽ αὐτοῦ ἐν Δίωνι 13, σ. 54 Β, καὶ τὰ δύο μονόστιχα ἐπιγράμματα, περὶ ὧν εἶπον ἐν τοῖς ἔμπροσθεν.

Ἐν τῇ παρούσῃ μου ἐργασίᾳ, ἧς καταχωρίζω τὸ πρῶτον μέρος ἐν τῷδε τῷ τόμῳ τῆς Ἐπετ. Ἑτ. Βυζ. Σπουδῶν, διαλαμβάνω περὶ τοῦ τρόπου τῆς ποιήσεως τοῦ Συνεσίου, περὶ μέτρων αὐτοῦ, περὶ ἐμμέτρων μύθων, ἐν οἷς εἶνε καὶ τὸ ποιημάτιον «Εἰς κώνωπα» τοῦ Cod. Ottobon., καὶ περί τινων ἐπιγραμμάτων τῆς Ἀνθολογίας τοῦ Cougny καὶ τῆς Παλατίνης καὶ τῆς Πλανουδείου Ἀνθολογίας, περὶ ὧν ἔχω τὴν γνώμην ὅτι πρέπει νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς τὸν Συνέσιον. Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ μέρει τῆς ἐργασίας μου θὰ εἶνε ὁ λόγος καὶ περὶ ἄλλων τινῶν ἀδήλων ἢ ἀδεσπότων ἐπιγραμμάτων, περί τινων Ἀνακρεοντείων καὶ περὶ τῶν λοιπῶν ποιημάτων τοῦ Cod. Ottobon., ἅτινα νομίζω ὅτι ἐποιήθησαν ὡσαύτως ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἀνδρός.

Τρόπος τῆς ποιήσεως τοῦ Συνεσίου. Περὶ τοῦ τρόπου, καθ᾽ ὃν συνέγραφεν ὁ Συνέσιος, ποιεῖται λόγον ἐν Δίωνι 21, σ. 61 C κἑξ., μάλιστα δὲ περὶ τῶν ποιητικῶν ἔργων σ. 62 BC «ἐγὼ δὴ θαμὰ καὶ τραγῳδίαις ἐπετραγῴδησα καὶ κωμῳδίαις ἐπιστωμύλλομαι πρὸς τὸν πόνον ἑκάστου τοῦ γράψαντος. *εἴποις ἂν ἡλικιώτην εἶναι νῦν μὲν Κρατίνου καὶ Κράτητος, νῦν δὲ Διφίλου τε καὶ Φιλήμονος, καὶ οὐδ᾽ ἔστιν ἰδέα φιλομετρίας τινὸς ἢ ποιήσεως, πρὸς ἥντινα οὐ διαίρομαι καὶ ἐπεξάγω τὴν πεῖραν, καὶ ὅλα συγγράμματα πρὸς ὅλα ποιῶν καὶ τεμαχίοις παραβαλλόμενος·* παντοδαπῶν τε ὄντων τῶν λεκτικῶν χαρακτήρων καὶ πλεῖστον διαφερόντων, *ἐν ἑκάστῃ τῶν μιμήσεων προσηχεῖν ἀνάγκη καὶ τοὐμὸν ἴδιον,* ὥσπερ ἡ ὑπάτη χορδὴ τὸν ῥυθμὸν αὐτὴ μένουσα παραβομβεῖ κινουμένῳ τῷ μέλει».

Κατὰ ταῦτα ἐν τοῖς ποιητικοῖς καὶ τοῖς πεζοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ ὁ Συνέσιος μιμεῖται μὲν ἄλλους, ἀλλὰ πρὸς τῇ μιμήσει παρέχει καὶ τὸ ἴδιον αὐτοῦ, ὡς θὰ προσπαθήσω νὰ καταστήσω φανερόν, λαμβάνων πρὸ ὀφθαλμῶν μάλιστα τοὺς Ὕμνους αὐτοῦ ὡς πρὸς τὰ ποιήματα. Παράδοξον φαίνεται ὅτι ἐκ τῶν ἀρχαίων κωμικῶν ποιητῶν μνημονεύει τὸν Κρατῖνον καὶ τὸν Κράτητα τῆς ἀρχαίας καὶ τὸν Δίφιλον καὶ τὸν Φιλήμονα τῆς νέας κωμῳδίας, οὐχὶ δὲ καὶ τὸν Ἀριστοφάνη, ὃν μιμεῖται πολλάκις καὶ παρ᾽ οὗ ὅλους στίχους παραλαμβάνει, οὐδὲ τὸν Μένανδρον, ὃν ὡσαύτως γινώσκει. Ἴσως ὅμως, ἐν οἷς λέγει ἐν τῷ Δίωνι, νοεῖ ὅτι κωμῳδίας ὅλας ἐποίησε κατὰ μίμησιν τοῦ Κρατίνου, τοῦ Κράτητος, τοῦ Διφίλου καὶ τοῦ Φιλήμονος.

Ἐν τῇ ποιήσει αὐτοῦ ὁ Συνέσιος ἢ λαμβάνει παρ᾽ ἄλλου τινὸς ποιητοῦ ἢ καταλογάδην γράψαντος συγγραφέως τὸ ὅλον νόημα τεμαχίου τινός, ἵνα εἴπω κατ᾽ αὐτόν, καὶ διασκευάζει, ὡς αὐτὸς νομίζει καλόν, ἢ λαμβάνων ῥήσεις τινὰς αὐταῖς λέξεσιν ἢ ποιούμενος χρῆσιν ἄλλων συνωνύμων λέξεων συνάπτει μετ᾽ αὐτῶν καὶ τὰ ἴδια, ἢ ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ συνάπτει ῥήσεις τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως ἢ ἄλλων διαφόρων καὶ ποιεῖ μετὰ τῶν ἰδίων ἕν τι ὅλον.

Ἐν τοῖς ἑξῆς διὰ παραδειγμάτων εἰλημμένων ἐκ ποιημάτων τοῦ Συνεσίου θὰ ποιήσω φανερὸν τὸν τρόπον τοῦτον τῆς ποιήσεως αὐτοῦ, ὃν ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν θὰ δυνηθῶμεν νὰ εὕρωμεν, τίνα τῶν φερομένων ἀδήλων ἢ ἀδεσπότων ποιημάτων καὶ μάλιστα ἐπιγραμμάτων, δύνανται νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς τὸν Συνέσιον ὡς ποιητήν.

Πολλάκις ὁ Συνέσιος λέγει τὰ αὐτὰ καὶ ἐν ποιήμασι καὶ ἐν πεζοῖς ἔργοις αὐτοῦ. Ἐν τῷ παρόντι ἀρκοῦσι, νομίζω, ταῦτα τὰ παραδείγματα: Ὕμνῳ Γ´, 619 κἑξ. «*ἤδη φερέτω | σφραγῖδα πατρὸς | ἱκέτις ψυχά, | δεῖμα μὲν ἐχθροῖς | δαίμοσιν, οἳ γᾶς | ἀπὸ κευθμώνων | ἀναπαλλόμενοι | πνείουσι βροτοῖς | ἀθέους ὁρμάς*» καὶ Αἰγ. Α´, 10, σ. 100 Β «*οὕτως ἐπιθυμίαν, οὕτω θυμοὺς ἐξάπτουσι δαίμονες, καὶ ὅσα ἀδελφὰ τούτων κακά, ψυχαῖς ὁμιλοῦντες διὰ τῶν προσηκόντων σφίσι μερῶν*». Ὕμνῳ Γ´, 707 κἑξ. «*δός με φυγεῖσαν | σώματος ἄταν | θοὸν ἅλμα βαλεῖν | ἐπὶ σὰς αὐλάς, | ἐπὶ σοὺς κόλπους, | ὅθεν ἁ ψυχᾶς | προρέει παγά. | λιβὰς οὐρανία | κέχυμαι κατὰ γᾶς. | παγᾷ με δίδου, | ὅθεν ἐξεχύθην | φυγὰς ἀλῆτις*» καὶ Αἰγ. Α´, 1 σ. 89 CD «*κεῖται δὲ Θέμιδος νόμος ἀγορεύων ψυχαῖς, ἥτις ἂν ὁμιλήσασα τῇ τῶν ὄντων ἐσχατιᾷ τηρήσῃ τὴν φύσιν,.. ταύτην δὴ τὴν αὐτὴν ὁδὸν αὖθις ἀναρρυῆναι, καὶ εἰς τὴν οἰκείαν ἀναχυθῆναι πηγήν, κτλ.*». Ὕμνῳ Ϛ´, 35 «*μηδ᾽ ἐν ταῖς χθονίαις στένω μερίμναις*» καὶ Ἐπιστ. 147 «*ταῖς χθονίαις ἐγκαλινδουμένους φροντίσιν*». Ἴδ. ἐν τοῖς ἔπειτα καὶ τὰ περὶ τῆς θήσσης ψυχῆς κτλ. Ἐν Δίωνι 11, σ. 49 Α φέρεται «*τὸ γὰρ ἔνδοθεν σπέρμα*

δεινὸς αὐξῆσαι, καὶ σμικρὸν σπινθῆρα λόγου παραλαβὼν πυρκαϊὰν ὅλην ἀνάψαι». Τὰ αὐτὰ δὲ λέγονται ὑπὸ τοῦ Συνεσίου καὶ ἐν Ὕμνῳ Γ', 595 κἑξ. *«ἄψον δὲ σέλας | καὶ πυρκαϊὰν | σπέρμα τὸ βαιὸν | αὔξων ἐν ἐμῷ | κρατὸς ἀώτῳ»*. Τίς δὲν θὰ ὁμολογήσῃ, νομίζω, ὅτι ταῦτα ἐν μέρει λέγονται καὶ ἐν τῷ ἀδεσπότῳ ἐπιγράμματι Ἀνθ. Παλ. Θ', 15;

Αὐτὸ τὸ πῦρ καύσειν διζήμενος, οὗτος, ὁ νύκτωρ
τὸν καλὸν ἱμείρων λύχνον ἀναφλογίσαι,
δεῦρ' ἀπ' ἐμῆς ψυχῆς ἄψον σέλας· ἔνδοθι γάρ μου
καιόμενον πολλὴν ἐξανίησι φλόγα.

Πρβ. μάλιστα Συνέσιον Ὕμνῳ Γ' 595 *«ἄψον δὲ σέλας»* καὶ τὸ ἐν τῷ τρίτῳ στίχῳ τοῦ ἐπιγράμματος *«ἄψον σέλας»*. Παραπλήσιον δὲ εἶνε καὶ τὸ ἄδηλον ἐπίγραμμα Ἀνθ. Πλαν. 209

Οὗτος ὁ τὸν δαλὸν φυσῶν, ἵνα λύχνον ἀνάψῃς,
δεῦρ' ἀπ' ἐμᾶς ψυχᾶς ἄψον· ὅλος φλέγομαι.

Τίς δὲν θὰ εἰκάσῃ, ὅτι τῶν ἐπιγραμμάτων τούτων, ὧν τὸ πρῶτον σημειοῦται ὅτι εἶνε ἀδέσποτον καὶ τὸ δεύτερον ἄδηλον, ποιητὴς εἶνε ὁ Συνέσιος; Ἂς ληφθῇ πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ ἡ μίμησις τοῦ Θεοκριτείου ΙΔ', 23 *«εὐμαρέως κεν ἀπ' αὐτᾶς καὶ λύχνον ἅψαις»* (τουτέστιν *ἀπὸ τᾶς Κυνίσκας*), καὶ ὅτι ὁ Συνέσιος μιμεῖται τὸν Θεόκριτον, ὡς θὰ δειχθῇ ἐν τοῖς ἔπειτα. Ἔγραψε δὲ ταῦτα ὁ Συνέσιος περὶ ἑαυτοῦ ἔχοντος ἐν τῇ ψυχῇ τὸ θεῖον τῆς παιδείας καὶ τῆς σοφίας πῦρ, ὅπερ εἶνε μεταδόσιμον καὶ ἄλλοις. Πρβ. ἃ λέγει ὁ αὐτὸς ἐν Δίωνι 7, σ. 43 ΒC «ἐγὼ μὲν οὖν καὶ ἀπιστεῖν αὐτοῖς βούλομαι καὶ οὐδ' ἂν φαίην ἀπόρρητόν τι κρύπτειν αὐτούς, *ὥσπερ τὰς Ἑστιάδας τὸ πῦρ*, πρῶτον μὲν ὅτι μηδὲ ὅσιόν ἐστι τὰ μεγάλα σοφὸν γενέσθαι τὸν τὰ μικρὰ μὴ δυνάμενον· ἔπειτα ὥσπερ ὁ θεὸς τῶν ἀφανῶν ἑαυτοῦ δυνάμεων εἰκόνας ἐμφανεῖς ὑπεστήσατο, τῶν ἰδεῶν τὰ σώματα, *οὕτως ἔχουσα κάλλος ψυχὴ καὶ γόνιμος οὖσα τῶν ἀρίστων διαδόσιμον ἔχει μέχρι τῶν ἔξω τὴν δύναμιν· οὐδὲν γὰρ ἐθέλει τῶν θείων ἔσχατον εἶναι»*.

Λοιπόν, ἄν τινα φέρωνται ἐν ποιητικοῖς ἢ πεζοῖς συγγράμμασι τοῦ Συνεσίου, τὰ αὐτὰ δ' ἀπαντῶσι καὶ ἐν ἀδεσπότοις ἢ ἀδήλοις ποιήμασιν, ἅτινα ἔχουσι πολλάκις πρὸς τῇ ἐννοίᾳ καὶ τὰς αὐτὰς ἢ συνωνύμους λέξεις καὶ παραπλησίας ῥήσεις, δήλη δ' ἔτι ἐν τούτοις εἶνε καὶ ἡ μίμησις ῥήσεων ἄλλων ποιητῶν, εὔλογον εἶνε νὰ εἰκάσωμεν ὅτι τὰ ποιήματα ταῦτα ἐποιήθησαν ὑπὸ τοῦ Συνεσίου. Μάλιστα δ' ἐκ τούτων πρέπει νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς τὸν Συνέσιον ὡς ποιητὴν ἀδέσποτά τινα ἐπιγράμματα, ἅτινα ἀναφέρονται εἰς ποιητὰς καὶ ἄλλους ἄνδρας καὶ καθόλου σπουδαίους Ἕλληνας, καθ' ἃ λέγει αὐτὸς ὁ Συνέσιος Δίωνι 13, σ. 53 Β *«ἐγὼ δὲ χάριν οἶδα καὶ ποιηταῖς δεξιοῖς καὶ ῥήτορσιν ἀγαθοῖς, καὶ ὅστις ἱστορίαν κατεβάλετο λόγου ἀξίως· καὶ ἁπαξαπλῶς οὐδένα τῶν συνεισενεγκόντων εἰς κοινὸν τοῖς Ἕλλησιν, ὅ τις καὶ εἶχεν ἀγαθόν, ἀγέραστον εἶναι βούλομαι, ὅτι παῖδάς τε παραλαβόντες ἡμᾶς ἐτιθηνήσαντο, καὶ ἀσθενεῖς ὄντας ἔτι τὴν γνώμην ἐνοσοκόμησαν, τοῖς ὠφελίμοις ἐγκαταμειγνύντες ἡδύσματα κτλ.»*. Πῶς δὲ ἄλλως ἠδύνατο νὰ γεραίρῃ τούτους ὁ Συνέσιος ἢ ποιῶν εἰς αὐτοὺς ἐπιγράμματα καὶ ἄλλα ποιήματα;

Τοῦ αὐτοῦ δὲ ποιητοῦ εἶνε καὶ ἀδέσποτά τινα ἐπιγράμματα πεποιημένα εἰς πρόσωπα, ἅτινα μνημονεύονται ἐν Ἐπιστολαῖς ἢ ἄλλοις πεζοῖς συγγράμ- τοῦ Συνεσίου, οἷον τὸν Θεόδωρον, τὸν Ἡλιόδωρον, τὴν Ὑπατίαν, τὸν Αὐρηλιανόν, τὸν Νίκανδρον, καὶ ἄλλα τινὰ ἔχοντα σχέσιν πρὸς τὰς φιλοσοφικὰς θεωρίας καὶ τὴν καθόλου παιδείαν καὶ τὴν βιοτικὴν πεῖραν τοῦ Συνεσίου, καὶ πεποιημένα κατὰ τὸν ἴδιον αὐτοῦ τρόπον.

Ὁ Συνέσιος λέγει Ὕμνῳ Γ' 432 κἑξ. «ἵνα τὰν τριέτιν | ᾤκησα γύαν | παρ' ἀνακτόριον | γαίας μέλαθρον· | ἔτλαν δὲ πόνους, | ἔτλαν δ' ὀδύνας | πολυδακρύτους | ... ῥαίνετο μὲν γᾶ | ἱδρῶτι μελῶν | ἀεθλευόντων | ἆμαρ ἐπ' ἆμαρ· | ῥαίνετο δ' εὐνὰ | κανθῶν λιβάσιν | ὀλοφυρομένων | νύκτ' ἐπὶ νύκτα». Ταῦτα ποιῶν ὁ Συνέσιος εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν Ὅμηρον λέγοντα λ 181-183

καὶ λίην κείνη γε μένει τετληότι θυμῷ
σοῖσιν ἐνὶ μεγάροισιν· ὀϊζυραὶ δέ οἱ αἰεὶ
φθίνουσιν νύκτες τε καὶ ἤματα δάκρυ χεούσῃ.

Εἰς ταῦτα ἐνέβαλεν ὁ Συνέσιος τὸ Θεοκρίτειον *«ἆμαρ ἐπ' ἆμαρ»* καὶ τὰ ἴδια αὐτοῦ.

Ἐν τῷ αὐτῷ Ὕμνῳ τοῦ Συνεσίου 461 κἑξ. φέρεται «... ὅσοι | *γονόεν Θρήκης | κατέχουσι πέδον»*. Ταῦτα δ' εἶνε εἰρημένα κατὰ τὸν Πίνδαρον Παιᾶνι β', 25-26 «*Θρηικίαν γαῖαν* ἀμπελόεσσάν τε καὶ *εὔκαρπον»* καὶ τὸν Εὐριπίδην Ἑκ. 81 «τὴν χιονώδη *Θρῄκην κατέχει»*.

Ἐν τῷ αὐτῷ Ὕμνῳ 517-521 ἀπαντᾷ *«μηδὲ κατηφὴς πενία μελάθροις | ἐγχριμπτομένα | περὶ γᾶν ἕλκοι | φροντίδα θυμοῦ»*. Ἐν τούτοις ὁ Συνέσιος μιμεῖται τὸν Ἀριστοφάνη λέγοντα Νεφ. 232-233 «... *οὐ γὰρ ἀλλ' ἡ γῆ βίᾳ | ἕλκει πρὸς αὑτὴν τὴν ἰκμάδα τῆς φροντίδος»* καὶ τὸν Βακχυλίδην λέγοντα Α', 178-179 *«ὅντινα κουφόταται | θυμὸν δονέουσι μέριμναι»*.

Ἐν τῷ τετάρτῳ Ὕμνῳ ἄρχεται ὁ Συνέσιος ὧδε: *«Σὲ μὲν ἀρχομένας, | σὲ δ' ἀεξομένας, | σὲ δὲ μεσσοίσας, | σὲ δὲ παυομένας | ἀοῦς ἱερᾶς, | ζαθέας νυκτός, | μέλπω, γενέτα, | κτέ.»* Ταῦτα δ' εἶπε κατὰ τὰ τοῦ Σοφοκλέους Οἰδ. Κ. 1244 κἑξ.

αἱ μὲν ἀπ' ἀελίου δυσμᾶν,
αἱ δ' ἀντέλλοντος,
αἱ δ' ἀνὰ μέσσαν ἀκτῖν',
αἱ δ' ἐννυχίαν ἀπὸ ῥιπᾶν | κτέ.

Πρβ. μάλιστα τὸ τοῦ Συνεσίου «*σὲ δὲ μεσσοίσας (ἀοῦς)*» πρὸς τὸ Σοφόκλειον «*αἵ δ᾽ ἀνὰ μέσσαν ἀκτῖν᾽*».

Ἐν τῷ τρίτῳ Ὕμνῳ 55-59 λέγει ὁ Συνέσιος «*τὰν οὔτ᾽ ἄθεον | πνεῦμα μολύνει | οὔτε χαράσσει | ἴχνος ἀνθρώπων | ἀστυμερίμνων*». Τὸ «*χαράσσει ἴχνος*» ἀναμιμνήσκει τὸ τοῦ Σοφοκλέους Αἴ. 6 «*ἴχνη τὰ κείνου νεοχάραχθ᾽*».

Ἐν τῷ αὐτῷ ὕμνῳ 671 κἑξ. φέρεται «*ὅδε γὰρ χθονίας | θεσμὸς ἀνάγκας | διχόθεν θνατοῖς | βίον οἰνοχοεῖ | τὸ δ᾽ ἀκηράσιον | ἀμιγές τ᾽ ἀγαθὸν | θεὸς ἢ τὰ θεοῦ. | μεθύοισα γλυκεῖ | κρητῆρι γύας | ἔψαυσα κακῶν, | ἐνέκυρσα πάγᾳ, | ἐδάην ἄταν | Ἐπιμηθιάδα· | κτἑ*». Ἐν τῷ 679 στίχῳ εἶνε παραδεδομένον «*γυίας*» ἢ «*γύα*», ὁ δὲ Wilamowitz εἴκασεν ὅτι ἴσως ἀναγνωστέον εἶνε «*δύας*». Ἀλλ᾽ ὀρθῶς ἔχει τὸ «*γύας*», τουτέστι *γαίας*. Ὁ Συνέσιος εἶπεν ἐν στίχοις 671-674 «*χθονίας | θεσμὸς ἀνάγκας | διχόθεν θνατοῖς | βίον οἰνοχοεῖ*», ἡ δὲ ψυχὴ ἐν στίχοις 678-680 λέγει «*μεθύοισα γλυκεῖ | κρητῆρι γύας* (=γαίας) | *ἔψαυσα κακῶν, | .. ἐδάην ἄταν | Ἐπιμηθιάδα*». Τὸ «*μεθύοισα.. κρητῆρι*» εἶνε εἰρημένον κατὰ τὸν Εὐριπίδην Βάκχ. 687 «*ᾠνωμένας κρατῆρι*». Πρβ. καὶ Ὅμ. Α 598 «*γλυκὺ* νέκταρ ἀπὸ *κρητῆρος* ἀφύσσων». Ἡ γῆ κατὰ τὸν Συνέσιον δελεάζουσα τὴν ψυχὴν κρατεῖ αὐτὴν δούλην, οἷον Ὕμνῳ Γ´, 651 κἑξ. «*ἔρρετε πᾶσαι | ἆται γλυκεραὶ | ἄχαρίς τε χάρις, | οἷσιν ψυχὰν | θωπευομέναν | γᾶ λάτριν ἔχει*», καὶ 707 κἑξ., «*ἅμμα δὲ κόψον, | χάλασον περόναν | διδύμων παθέων, | οἷσιν ψυχὰν | δολόεσσα φύσις | κάμπτει κατὰ γᾶς*», καὶ 726 κἑξ. «*νεῦσον δέ, πάτερ, | φωτὶ μιγεῖσαν | μηκέτι δῦναι | ἐς χθονὸς ἄταν*». Ἡ δὲ εἰκὼν τοῦ Συνεσίου, ὅτι ἡ ψυχὴ μεθύουσα ἐκ τοῦ γλυκέος γηΐνου κρατῆρος *ἔψαυσε κακῶν, ἐδάη ἄταν* κτλ.», εἶνε εἰλημμένη ἐξ ὧν λέγει ὁ ἐποποιὸς Πανύασις παρὰ τῷ Ἀθηναίῳ Β´, σ. 36 c d (Ἀπ. 13 Ki.), ὅτι ἡ τρίτη πόσις τοῦ οἴνου ἀνήκει εἰς τὴν Ὕβριν καὶ τὴν *Ἄτην*, «τότε δ᾽ Ὕβριος αἶσα καὶ *Ἄτης* | γίνεται ἀργαλέα, *κακὰ* δ᾽ ἀνθρώποισιν ὀπάζει» (στ. 15-16).

Ἐν τῷ αὐτῷ τρίτῳ Ὕμνῳ 569-574 λέγει ἡ ψυχὴ «*τὰν σὰν κούραν* | ἐλέαιρε, μάκαρ· | κατέβαν ἀπὸ σοῦ | χθονὶ *θητεῦσαι* | ἀντὶ δὲ *θήσσας* | *γενόμαν δούλα*». Ταῦτα ποιῶν ὁ Συνέσιος εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν Εὐριπίδην λέγοντα Ἀλκ. 1 κἑξ.

> *Ὦ δώματ᾽ Ἀδμήτεια, ἐν οἷς ἔτλην ἐγὼ*
> *θῆσσαν τράπεζαν αἰνέσαι θεός περ ὤν·*
> *Ζεὺς γὰρ κατακτὰς* . . . .
> . . . . . . *καί με θητεύειν πατὴρ*
> *θνητῷ παρ᾽ ἀνδρὶ τῶνδ᾽ ἄποιν᾽ ἠνάγκασεν.*

Ὡς ὁ υἱὸς τοῦ Διὸς Ἀπόλλων κατῆλθεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὴν γῆν, ἵνα *θητεύσῃ* παρὰ θνητῷ ἀνδρὶ καὶ ᾔνεσε *θῆσσαν* τράπεζαν, οὕτω καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ *κούρα* ψυχὴ κατὰ τὸν Συνέσιον κατέβη ἀπ᾽ αὐτοῦ εἰς τὴν γῆν, ἵνα

θητεύσῃ, ἀλλ᾽ ἀντὶ *θήσσης* ἐγένετο δούλη κρατηθεῖσα ὑπὸ τῶν ἡδονῶν καὶ τῶν ἄλλων τέρψεων τοῦ βίου ἐπὶ τῆς γῆς· «ὁ γὰρ θεὸς *τὴν ἡδονὴν περόνην ἐποίησε τῇ ψυχῇ*, δι᾽ ἧς ἀνέχεται τὴν προσεδρίαν τοῦ σώματος» λέγει ὁ Συνέσιος ἐν Δίωνι σ. 45 A κατὰ τὸν Πλάτωνα Φαίδωνι σ. 83 D «ὅτι ἑκάστη ἡδονὴ καὶ λύπη, ὥσπερ ἧλον ἔχουσα, προσηλοῖ αὐτὴν πρὸς τὸ σῶμα καὶ *προσπερονᾷ* καὶ ποιεῖ σωματοειδῆ». Ὁμοίως δ᾽, ὡς εἴδομεν, εἶπεν ὁ Συνέσιος ἐν τῷ τρίτῳ Ὕμνῳ 708 κἑξ. «*χάλασον περόναν* | διδύμων παθέων (τουτέστι τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς λύπης), οἷσιν ψυχὰν | δολόεσσα φύσις | κάμπτει κατὰ γᾶς». Δίδυμα δὲ πάθη καλοῦνται ὑπὸ τοῦ Συνεσίου ἡ ἡδονὴ καὶ ἡ λύπη κατὰ τὸν Πλάτωνα Φαίδωνι σ. 60 B («... ὃ καλοῦσιν οἱ ἄνθρωποι ἡδύ· ὡς θαυμασίως πέφυκε πρὸς τὸ δοκοῦν ἐναντίον εἶναι, τὸ λυπηρόν, κτλ.»). Τὰ δὲ περὶ θήσσης ψυχῆς βλέπει τις καὶ ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Συνεσίου Περὶ ἐνυπν. 10, σ. 139 C «εἰσελθούσῃ δὲ εἰς τὸν βίον ψυχῇ ληθαῖον ὀρέγεται *πόμα τὸ τῇδε ἡδὺ καὶ μειλίχιον· θῆσσα* γὰρ κατιοῦσα τὸν πρῶτον βίον ἐθελοντὴς ἀντὶ τοῦ *θητεῦσαι* δουλεύει».

Ἐν Ὕμνῳ Ϛ´, 37-38 κεῖται:

> *ἀλλ᾽ ἐκ σῶν ὀχετῶν ὑψιφορήτων*
> *ᾠδῖσιν σοφίας νόον κατάρδω.*

Ἐνταῦθα συνάπτεται ὑπὸ τοῦ Συνεσίου ὁ Πίνδαρος λέγων Ὀλ. Ε´, 47-48

> *καὶ σεμνοὺς ὀχετούς,*
> *Ἵππαρις οἷσιν ἄρδει στρατὸν*

μετὰ τοῦ Ἀριστοφάνους, παρ᾽ ᾧ ἀπαντᾷ Ἱππ. 144

> *τὸν νοῦν ἵν᾽ ἄρδω καὶ λέγω τι δεξιόν.*

Τὸ ἐν Ὕμνῳ Γ´, 81 φερόμενον «*κρανααὶ λιβάδες*» διώρθωσεν ὁ Wilamowitz γράψας «*κρανᾶν* λ.». Ἀλλ᾽, ὡς νομίζω, οὐδεμία εἶνε ἀνάγκη διορθώσεως, διότι ὁ Συνέσιος εἶπε «*κρανααὶ λιβάδες*» κατὰ τὸ Εὐριπίδειον Ἀνδρ. 116 «*πετρίνα.. λιβάς*», τὸ δ᾽ ἐπίθετον *κραναὸς* ἔχει τὴν ἔννοιαν τοῦ *πετρώδους*, σκληροῦ ἢ τραχέος. Πρβ. Συνέσιον Ὕμνῳ Γ´, 16 «*κραναῶν* τ᾽ ὀρέων» (καὶ Γρηγ. Ναζ. Ὕμνῳ Γ´, 35 «ῥόδον *κραναῆς* ἀπ᾽ ἀκάνθης». Προσθετέα δ᾽ εἶνε εἰς τὰ Λεξικὰ καὶ ταῦτα τὰ μαρτύρια τῆς λέξεως *κραναός*).

Ἐν Ὕμνῳ Θ´, 60 κἑξ. κεῖται: *σιγώμενος οὐρανός· | ἔνθ᾽ οὔτε βαθύρροος | ἀκαμαντοπόδας χρόνος | χθονὸς ἔκγονα σύρων | κτλ.*». Πρβ. καὶ Ὕμν. Γ´, 245-246 «*οὐδ᾽ ὁ βαθύρρους | χρόνος οἶδε γονὰς | κτλ.*». Τὸ *ἀκαμαντοπόδας* εἶπεν ὁ Συνέσιος κατὰ τὸ *Οἰδιπόδας* κτλ. μεταβαλὼν εἰς πρωτόκλιτον τὸ παρὰ τῷ Πινδάρῳ φερόμενον τριτόκλιτον ὄνομα *ἀκαμαντόπους* (πρβ. *Οἰδίπους - Οἰδιπόδας*), ἀπέδωκε δὲ τὸ ὄνομα εἰς τὸν *χρόνον*, ὃν

ἐκάλεσε *βαθύρροον* ἢ *βαθύρρουν*. Εἶχε δὲ πρὸ ὀφθαλμῶν ταῦτα ποιῶν ὁ Συνέσιος τὸν Εὐριπίδην λέγοντα ἐν τῷ Πειρίθῳ Ἀπ. 597 Ν.

ἀκάμας τε πέριξ χρόνος ἀενάῳ
ῥεύματι πλήρης φοιτᾷ τίκτων
αὐτὸς αὑτόν, κτλ.

Ὅπως δὲ ποιήσω ἔτι μᾶλλον φανερὸν τὸν τρόπον τῆς ποιήσεως τοῦ Συνεσίου, πραγματεύομαι ἐκτενέστερόν πως ἐν τῷ παρόντι τὰ ὑπ' αὐτοῦ εἰρημένα ἐν Ὕμνῳ Α', 20 κἑξ.

ὁ μὲν ἵππον εὖ διώκοι,
ὁ δὲ τόξον εὖ τιταίνοι,
ὁ δὲ θημῶνα φυλάσσοι
κτεάνων, χρύσειον ὄλβον·
ἑτέρῳ δ' ἄγαλμα χαίτη
25 *καταειμένη τενόντων,*
πολύυμνος δέ τις εἴη
παρὰ κούροις, παρὰ κούραις
ἀμαρύγμασι προσώπων·
ἐμὲ δ' ἀψόφητον εἴη
30 *βιοτὰν ἄσημον ἕλκειν*
33 *σοφία δέ μοι παρείη* | *κτλ.*

Ἐν τούτοις ὁ Συνέσιος καταλέγει, τί ἀρέσκει ἑκάστῳ τῶν ἀνθρώπων νὰ ποιῇ, καὶ τί αὐτὸς εὔχεται νὰ ἔχῃ. Ταῦτα δὲ ποιῶν εἶχε καθόλου πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν τοῦ Σόλωνος Ἐλεγείαν 1 (13) Diehl «Μνημοσύνης καὶ Ζηνὸς κλπ.», τὸν Πίνδαρον ἐν ποιήματι, οὗ νῦν μόνον σῴζεται τόδε τὸ ἀπόσπασμα (Ἀπ. ἀδ. 96 Puech)

. . . ἀελλοπόδων μέν τιν' εὐφραίνουσιν ἵππων
τιμαί ⟨τε⟩ καὶ στέφανοι, τοὺς δ'
ἐν πολυχρύσοις θαλάμοις βιοτά·
τέρπεται δὲ καί τις ἐπ' οἶδμ' ἅλιον
ναῒ θοᾷ σῶς διαστείβων

(πρβ. καὶ Ὁράτιον Od. I, 1), ἔτι δὲ καὶ τὸν Βακχυλίδην λέγοντα Θ', 37 κἑξ.

. . . μυρίαι δ' ἀνδρῶν ἐπιστᾶμαι πέλονται·
ἢ γὰρ σ[ο]φὸς ἢ χαρίτων τιμᾶν λελογχὼς
ἐλπίδι χρυσέᾳ τέθαλεν·
ἤ τινα θευπροπίαν
εἰδώς· ἕτερος δ' ἐπὶ παισὶ (πάσι Blass)
ποικίλον τόξον τιταίνει·
οἱ δ' ἐπ' ἔργοισίν τε καὶ βοῶν ἀ[γ]έλαις
θυμὸν αὔξουσιν. κτλ.

ὅστις ἐν τούτοις μιμεῖται τὴν εἰρημένην ἐλεγείαν τοῦ Σόλωνος. Πρβ. καὶ Εὐριπ. Ῥαδαμ. Ἀπ. 660 Ν.

Εἰς δὲ τὰ ἐπὶ μέρους παρατηρῶ ὅτι ὁ Συνέσιος τὸ «*ὁ μὲν ἵππον εὖ διώκοι*» (στ. 20) εἶπε κατὰ τὸν Ὅμηρον Ο 679 κἑξ.

ὡς δ' ὅτ' ἀνὴρ ἵπποισι κελητίζειν εὖ εἰδώς,
ὅστ' ἐπεὶ ἐκ πολέων πίσυρας συναείρεται ἵππους,
σεύας ἐκ πεδίοιο μέγα προτὶ ἄστυ δίηται

μόνον ὅτι ἀντὶ τῆς γραφῆς (στ. 681) «*δίηται*» ἔλαβε τὴν ἑτέραν ἀρχαίαν γραφὴν «*διώκει*»· πρβ. καὶ τὴν παρατήρησίν μου εἰς τὸ ἐπίγραμμα Ἀνθ. Παλ. Ε', 26 (25) ἐν τοῖς ἔπειτα. Τὸ δὲ «*ὁ δὲ τόξον εὖ τιταίνοι*» (στ. 21) ἠδύνατο μὲν νὰ εἴπῃ ὁ Συνέσιος κατὰ τὸν Ὅμηρον καὶ ἄλλους, ὡς ὅμως ἔχει ὁ στίχος οὗτος μεταξὺ τῶν λοιπῶν, δηλοῖ ὅτι εἶνε εἰρημένος κατὰ τὸ ἐν τῷ μνημονευθέντι ποιήματι τοῦ Βακχυλίδου «*ἕτερος.. ποικίλον τόξον τιταίνει*». Τὸ δὲ «*ὁ δὲ θημῶνα φυλάσσοι* | *κτεάνων, χρύσειον ὄλβον*» (στ. 22-23) ἀναμιμνήσκει μὲν τὸ ἐν τῷ καταλεχθέντι ἀποσπάσματι τοῦ Πινδάρου «*τοὺς δ' ἐν πολυχρύσοις θαλάμοις βιοτά* (ἐνν. *εὐφραίνει*)», ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Συνεσίου ἐλέχθη κατὰ τὸν Πίνδαρον Ὀλ. Γ', 75-76

εἰ δ' ἀριστεύει μὲν ὕδωρ, κτεάνων δὲ
χρυσὸς αἰδοιέστατος

(πρβ. καὶ Ὀλ. Ζ', 5 «*φιάλαν . . . πάγχρυσον, κορυφὰν κτεάνων*»). Περὶ δὲ τῶν στίχων «*ἑτέρῳ δ' ἄγαλμα χαίτη* | *καταειμένη τενόντων*» (24-25) θὰ εἴπω τὰ δέοντα ἐν τοῖς ἔπειτα. Οἱ δ' ἑπόμενοι (26-28) στίχοι τοῦ Συνεσίου ἔχουσι μὲν σχέσιν πρὸς τὴν καθόλου ἐρωτικὴν ποίησιν, ἀναμιμνήσκουσι δὲ καὶ τοὺς στίχους τῆς μνημονευθείσης ἐλεγείας τοῦ Σόλωνος (39-40)

ἄλλος δειλὸς ἐὼν ἀγαθὸς δοκεῖ ἔμμεναι ἀνήρ,
καὶ καλὸς μορφὴν οὐ χαρίεσσαν ἔχων.

Τοὺς δὲ στίχους (29-30) «*ἐμὲ δ' ἀψόφητον εἴη* | *βιοτὰν ἄσημον ἕλκειν*» εἶπεν ὁ φιλοσοφῶν Συνέσιος κατὰ τὸν Ἐπίκουρον παρὰ Διογένει τῷ Λαερτίῳ Ι', 87 «οὐ γὰρ ἰδιολογίας καὶ κενῆς δόξης *ὁ βίος ἡμῶν ἔχει χρείαν, ἀλλὰ τοῦ ἀθορύβως ἡμᾶς ζῆν*» καὶ κατὰ τὸ τῶν Στωϊκῶν «*λάθε βιώσας*», τὸ δ' ἐπίθετον *ἀψόφητος* ἔλαβε παρὰ τοῦ Σοφοκλέους λέγοντος Αἴ. 321 «*ἀλλ' ἀψόφητος* ὀξέων κωκυμάτων | ὑπεστέναζε»· (σημειωτέον δ' ὅτι ἐν τοῖς Λεξικοῖς δὲν κατεχωρίσθη τὸ ἐπίθετον τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ Α' Ὕμνου τοῦ Συνεσίου). Τὸ δὲ «*βιοτὰν . . . ἕλκειν*» εἶνε εἰρημένον κατὰ τὸν Εὐριπίδην Ὀρ. 206-207 «*βίοτον* ὁ μέλεος ἐς τὸν αἰὲν *ἕλκω* χρόνον».

Μέτρα τοῦ Συνεσίου. Περὶ τῶν ἐν τοῖς Ὕμνοις τοῦ Συνεσίου μέτρων διέλαβον ἄλλοι τε καὶ ὁ Christ μετὰ τοῦ Παρανίκα ἐν Anthologia Graeca Carminum Christianorum, Proleg. X - XI καὶ ὁ Wilamowitz ἐν

Sitzungsber. usw. 1907, σ. 290 - 291. Μεταγράφω δὲ μόνα τὰ ὑπὸ τοῦ Wilamowitz γεγραμμένα, ἵνα εἰς ταῦτα ἐπενέγκω καὶ τὰς ἐμὰς παρατηρήσεις: «Die Versmaße der Hymnen sind verschiedener Herkunft. VI kann seine Phaläceen oder besser ionischen Trimeter vielleicht direkt von den Klassikern haben; wenigstens versagt die späte metrische Doktrin, aber da eine Inschrift der Kaiserzeit Ähnliches zeigt, mag die Praxis reicher gewesen sein. Die Anakreonteen (I. II.) waren vulgär; aber wenn neben den gemeinen Formen ⏑⏑–⏓⏑⏑–– auch ⏑⏑–––⏑–– auftritt, so wird man damit nicht Vereinzeltes bei späteren, was Nachlässigkeit sein kann, sondern die Praxis der Tragödie vergleichen, d. h. aus ihr auf Anakreon schließen. Eigentümlich ist das Maß von VII - IX ⏖–⏑⏑–⏑–. Aristophanes hat es oft κατὰ σχέσιν gebaut mit der Katalexe, die die Reihen abschließt; aber er baut es so: ⏓–⏑⏑–⏑–, das ist das Telesilleion ἅδ' Ἄρτεμις, ὦ κόραι. Das Kolon, wie es Synesios hat, ist wohlbekannt: τὸ μὲν Ἀρχιλόχου μέλος (Pindar, Ol. IX, 1), σὺ μὲν ὦ πατρὶς Ἰλιὰς (Eur. Hec. 905); beides sind Spielarten eines ionischen Dimeters, aber die Form nicht identisch. Synesios wird es für Hyperkatalektische Anapäste gehalten haben wie der Pindarscholiast. Die katalektische Form ⏑⏑–⏑⏑–– wendet er in VIII und IX regellos an, während VII sie meidet: er wird sie in den Vorlagen gefunden und nicht als Katalexe erkannt haben. V besteht aus spondeischen Parömiaci, also aus lauten Längen. Hier kennen wir eine Vorlage, die ersten Verse von Mesomedes Hymnus an die Sonne; aber dem ist der spondeische Bau bald zu schwer geworden. Daß klassische Vorbilber nicht gefehlt haben, zeigt eine Strophe im Mystenchor der Frösche, 372:

Χώρει νῦν πᾶς ἀνδρείως
εἰς τοὺς εὐώδεις κόλπους
λειμώνων
ἐγκρούων κἀπισκώπτων
καὶ παίζων καὶ χλευάζων.
ἠρίστηται δ' ἐξαρκούντως.

III, IV sind Anapästische Monometer der Form ⏖ ⏑ ⏖ ⏓, also fälschlich ohne Synaphie, die überall wider die klassische Sitte von Synesios aufgegeben ist. Diese Monometer schon im Hymnus des Clemens. Anapäste, aber noch in Synaphie, zeigt ein Gedicht aus dem offiziellen Kult bei Aristeides 47, 30. Gleichgebaute Gedichte unbestimmter Verwendung wird Heft V, 2 der Berl. Klass. - Texte bringen. Unserem Ohre ist das Geklapper der Monometer unausstehlich.

Im ganzen ergibt sich, daß Synesios die Klassiker kannte, aber im wesentlichen an moderne lyrische Hymnen, z. B. Mesomedes, ansetzt; nur christliche Vorbilder hat er nicht gehabt».

Ὁ Wilamowitz ἐνόμισεν ὅτι ὁ Συνέσιος ἐν τοῖς ἀναπαιστικοῖς μετὰ σπονδείων καταληκτικοῖς διμέτροις (παροιμιακοῖς) εἶχεν ὡς πρότυπον τοὺς πρώτους στίχους τοῦ Ὕμνου εἰς Ἥλιον τοῦ Μεσομήδους, μὴ διδὼν ὅτι ὁ Ὕμνος οὗτος δύναται νὰ εἶνε ποίημα τοῦ αὐτοῦ Συνεσίου, ὡς θὰ δείξω ἀλλαχοῦ. Εἶπεν ὅμως ὁ Wilamowitz ὅτι ὑπῆρχον καὶ πρότυπα τῶν δοκίμων χρόνων, ἅτινα ἐγίνωσκε πάντως ὁ Συνέσιος, οἷον ἡ στροφὴ «*χώρει πᾶς... ἐξαρκούντως*» τοῦ χοροῦ τῶν μυστῶν ἐν τοῖς Βατράχοις τοῦ Ἀριστοφάνους 372 κἑξ. Ἐγὼ δ' ἔχω τὴν γνώμην ὅτι καὶ ἄλλα δόκιμα πρότυπα ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχῃ πρὸ ὀφθαλμῶν Συνέσιος. Ὁ Εὐριπίδης ἐν Ἴωνι ποιεῖται χρῆσιν τεσσάρων μετὰ σπονδείων ἐπαλλήλων παροιμιακῶν στ. 885 - 888 καὶ τριῶν ὁμοίων στ. 890 - 892, παρεμβαλλομένου τοῦ 889 στίχου «*κρόκεα πέταλα φάρεσιν ἔδρεπον*»:

885 *σοὶ μομφάν, ὦ Λατοῦς παῖ,*
πρὸς τάνδ' αὐγὰν αὐδάσω.
ἦλθές μοι χρυσῷ χαίταν
μαρμαίρων, εὖτ' ἐς κόλπους
. . . .
890 *ἀνθίζειν χρυσανταυγῆ·*
λευκοῖς δ' ἐμφὺς καρποῖσιν
χειρῶν εἰς ἄντρου κοίτας

καὶ αὖθις δὶς τριῶν ἐπαλλήλων μετὰ σπονδείων παροιμιακῶν στ. 897 - 899 καὶ 901 - 903, παρεμβαλλομένου τοῦ 900 στίχου «*ἵνα με λέχεσι μελέαν μελέοις*»:

897 *τίκτω δ' ἁ δύστανός σοι*
κοῦρον, τὸν φρίκᾳ ματρὸς
εἰς εὐνὰν βάλλω τὰν σάν
. . . .
901 *ἐζεύξω τὰν δύστανον.*
οἴμοι μοι· καὶ νῦν ἔρρει
πτανοῖς ἁρπασθεὶς θοίνα

Ὡσαύτως τεσσάρων ἐπαλλήλων παροιμιακῶν μετὰ σπονδείων γίνεται χρῆσις ἐν τῷ αὐτῷ δράματι στ. 172 - 175:

καρφυρᾶς θήσων τέκνοις;
ψαλμοί σ' εἴρξουσιν τόξων·
οὐ πείσῃ; χωρῶν δίναις
ταῖς Ἀλφειοῦ παιδούργει

καὶ τριῶν ὁμοίων ἐπαλλήλων στ. 155-157:

πτανοὶ Παρνασσοῦ κοίτας·
αὐδῶ μὴ χρίμπτειν θριγκοῖς
μηδ' ἐς χρυσήρεις οἴκους.

Δύο δ' ἐπαλλήλους ὁμοίους στίχους μεταχειρίζεται ὁ Εὐριπίδης καὶ τοὺς 168-169:

αἱμάξεις, εἰ μὴ πείσῃ,
τὰς καλλιφθόγγους ᾠδὰς

καὶ ἐν τῷ προμνημονευθέντι χορικῷ μέλει δύο ἐπαλλήλους ὁμοίους στίχους (910-911):

πρὸς σὰς μεσσήρεις ἕδρας,
εἰς οὓς αὐδὰν καρύξω

ὡς καὶ ἐν Ἰφιγενείᾳ τῇ ἐν Ταύροις στ. 128-129, 135-136, 147-148, 167-168, 177-178, 181-182, 203-204.

Ἐξ ὧν εἶπον, ἐγένετο, νομίζω, φανερόν, ὅτι ὁ Συνέσιος ποιήσας ὅλον τὸν πέμπτον Ὕμνον αὐτοῦ ἐν παροιμιακοῖς μετὰ σπονδείων ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχῃ πρὸ ὀφθαλμῶν ἀρχαῖα πρότυπα τῶν δοκίμων χρόνων, τοὺς ὁμοίους στίχους ἐπαλλήλους καὶ ἐν χορικῷ μέλει τοῦ Ἀριστοφάνους, ὡς ἔδειξεν ὁ Wilamowitz, καὶ ἐν χορικοῖς μέλεσι τοῦ Εὐριπίδου, ὃν συχνὰ μιμεῖται. Οὐδὲν δὲ ἀναγκάζει ἡμᾶς νὰ ὑπολάβωμεν, ὅτι ὁ Συνέσιος μιμεῖται καὶ ἐν τῷ μέτρῳ τούτῳ τὸν ποιητὴν τῶν Ἀδριανείων χρόνων Μεσομήδη.

Ὁ Codex Ottobonianus περιέχει ἕνα ὕμνον «Εἰς τὴν Φύσιν» πεποιημένον ὡσαύτως ἐν παροιμιακοῖς μετὰ σπονδείων. Καὶ τοῦτον ὁ Wilamowitz (ἀρ. 1) ἀπέδωκεν εἰς τὸν Μεσομήδη, καὶ μετὰ τὸν Wilamowitz ὁ Horna, ὅστις παρέβαλε καὶ τοὺς παρὰ τῷ Πολυδεύκει Θ', 123 δύο μετὰ σπονδείων παροιμιακούς:

χαλκῆν μυῖαν θηράσω,
θηράσεις, ἀλλ' οὐ λήψῃ.

Ἐμνημόνευσε δὲ ὁ Horna καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ Ὕμνου εἰς Ἥλιον τοῦ ἀποδοθέντος εἰς τὸν Μεσομήδη, καὶ τοῦ πέμπτου Ὕμνου τοῦ Συνεσίου, ὅστις κατ' αὐτὸν μιμεῖται τὸν Μεσομήδη. Ἐν ὑποσημειώσει (ἀρ. 3) τῆς 8 σελίδος ἔγραψε καὶ τάδε ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ Ὕμνου εἰς Ἥλιον: «Eine Variante finden wir auf einem Stein aus Massilia, Boeckh Corp. Inscr. III 6765: *Εὐφαμείτω αἰθὴρ καὶ γᾶ, Στάτω πόντος, στάτω δ' ἀήρ.* Das metrum hat Schaden gelitten, die Dorismen sind bewahrt. Vgl. auch Aristoph. Thesmoph. 431 [39 κἑξ.] und Lukian Tragodopod. 129 ff.». Ἀλλ' ὁ Horna δὲν ἠδυνήθη νὰ παρατηρήσῃ ὅτι τὰ δύο ταῦτα ἐν σπονδείοις ἀκατάληκτα ἀναπαιστικὰ δίμετρα μετέγραψε μὲν οὕτως ὁ Boeckh, ὅστις παρετήρησε τὴν χασμῳδίαν τὴν μεταξὺ τῶν λέξεων *εὐφαμείτω αἰθήρ*, ἀλλ' ὅτι

ἐπὶ τοῦ λίθου εἶνε γεγραμμένα τέσσαρα μονόμετρα ἄνευ συναφείας τῶν ἐν τῇ ἀρχῇ μονομέτρων (ὅθεν ἑρμηνεύεται καὶ ἡ χασμῳδία)

εὐφαμείτω
αἰθὴρ καὶ γᾶ·
στά[τ]ω πόντος,
στάτω δ' ἀὴρ

καὶ ὅτι τὰ μονόμετρα ταῦτα ἀπαντῶσιν *αὐταῖς λέξεσι* καὶ ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Συνεσίου ἐν ἀναπαιστικοῖς μονομέτροις πεποιημένῳ τρίτῳ Ὕμνῳ στ. 72-75. Ἡ σύμπτωσις δὲ αὕτη, ἥτις, ὡς νομίζω, τὸ πρῶτον νῦν δηλοῦται, ἐμφαίνει ὅτι καὶ ὁ γράψας τὴν ἐπιγραφὴν καὶ ὁ Συνέσιος εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν κοινόν τι πρότυπον πεποιημένον ἐν ἀναπαιστικοῖς μετὰ σπονδείων μονομέτροις, καὶ ὅτι ὁ Συνέσιος δὲν εἶνε ἐν τούτοις μιμητὴς τοῦ Μεσομήδους.

Ἔχω δὲ τὴν γνώμην, ὅτι ὁ «Εἰς τὴν Φύσιν» Ὕμνος τοῦ Cod. Ottobon. ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Συνεσίου, καὶ ὅτι δὲν πρόκειται καὶ οὗτος ὁ Ὕμνος πρότυπον τῷ Συνεσίῳ ποιήσαντι ὅλον τὸν Ε' Ὕμνον ἐν παροιμιακοῖς μετὰ σπονδείων. Τοῦτο δὲ θὰ καταδείξω παραβάλλων καὶ ἄλλα χωρία τοῦ Συνεσίου πρὸς τοῖς ὑπὸ τοῦ Horna παρατεθεῖσι.

Τοῦ δὲ ἀναπαιστικοῦ μονομέτρου ποιεῖται χρῆσιν ὁ Συνέσιος, ὡς ἐλέχθη, ἐν τῷ τρίτῳ καὶ τῷ τετάρτῳ Ὕμνῳ αὐτοῦ, ἔχων ἐν τῷ μέτρῳ τούτῳ παλαιότερα πρότυπα, καὶ δὴ καὶ τὸ ποίημα τὸ περιέχον τὰ μνημονευθέντα ὀλίγῳ ἔμπροσθεν τέσσαρα ἀναπαιστικὰ μονόμετρα «*εὐφαμείτω - ἀήρ*», ἅτινα φέρονται, ὡς εἴδομεν, καὶ ἐν ἐπιγραφῇ ἐπὶ λίθου. Ἐπειδὴ δ' ὁ Cod. Ottobonianus περιέχει καὶ τὸ ἐν εἴκοσιν ἀναπαιστικοῖς μονομέτροις (μετὰ συναφείας) ποιημάτιον «Εἰς κύκνον» (ἀρ. 7 Wil.), ἀπεδόθη καὶ τοῦτο εἰς τὸν Μεσομήδη. Ὁ τρόπος ὅμως τῆς ποιήσεως αὐτοῦ δὲν εἶνε ὁ τοῦ Μεσομήδους, ἀλλ' ὁ τοῦ Συνεσίου, ὅστις μιμεῖται ἐν αὐτῷ τοὺς ἐπιγραμματοποιοὺς Ἀπολλωνίδην καὶ Φίλιππον τὸν Θεσσαλονικέα καὶ Ἀντίφιλον, πρὸς δὲ τούτοις καὶ τὸν Εὐριπίδην, καὶ ποιεῖται χρῆσιν λέξεων ἀπαντωσῶν καὶ ἐν ἄλλοις ἔργοις αὐτοῦ. Ταῦτα δ' ἔγραψα, ὡς εἶπον ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ἐν Ἐπιμέτρῳ ἐν Ἐπετ. Ἑτ. Βυζ. Σπουδῶν τόμ. ΙΒ', σ. 439-441, καὶ εἴκασα προσέτι, ὅτι ἡ ὑπόθεσις τοῦ ποιηματίου ἐλήφθη ὑπὸ τοῦ Συνεσίου ἐξ Αἰσωπείου τινὸς μύθου παραπλησίου πρὸς τὸν τοῦ Χηνὸς καὶ κύκνου (ἀρ. 174 Chambry).

Τοῦ λόγου δὲ ὄντος περὶ τοῦ ἀναπαιστικοῦ μονομέτρου, ἔχω νὰ μνημονεύσω ὅτι ὁ Wilamowitz ἐν Griech. Verskunst σ. 372 διέλαβε περὶ τοῦ ἐν μονομέτροις πεποιημένου μεταγενεστέρου Ὕμνου εἰς Ἀπόλλωνα, οὗ μέρος ἔσωσεν ὁ Εὐσέβιος ἐν Εὐαγγ. Προπαρ. Γ', 14, σ. 123 d ἐκ τῆς τοῦ Πορφυρίου συγγραφῆς Περὶ τῆς ἐκ λογίων φιλοσοφίας (ὁ Cougny ἐν τῇ Ἀνθολογίᾳ VI, 82 ἔγραψεν αὐτόν, ὡς καὶ ἄλλοι, ἐν ἀναπαιστικοῖς διμέτροις). Τὸν δ' ὕμνον τοῦτον ἐγίνωσκε πάντως ὁ Συνέσιος, ὅστις ἔλαβεν ἐξ αὐτοῦ τὸ μονόμετρον «*ᾠδὶς ἱερὰ*» ἐν Ὕμνῳ Γ', 227, καὶ ἔσχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ μονόμετρα «*ἀπὸ*

σῶν ἱερῶν | *ματέρος ἁγνᾶς* | *προθορὼν τοκετῶν*» ἐν Ὕμνῳ Α΄, 61 κἑξ. *ἐνόωσα καὶ τεκοῦσα* | *ὑπερουσίοις λοχείαις·* | *ὅθεν αὐτὴ προθοροῦσα* | *κτλ*». Σημειωτέον δ᾿ ἔτι ὅτι, ὡς ἐν τῷ τρίτῳ Ὕμνῳ τοῦ Συνεσίου 72 - 75 καὶ ἐν τῇ μνημονευθείσῃ ἐπιγραφῇ φέρεται «*εὐφαμείτω* | *αἰθὴρ καὶ γᾶ·* | *στάτω πόντος,* | *στάτω δ᾿ ἀήρ*», οὕτω καὶ ἐν τῷ Ὕμνῳ εἰς Ἀπόλλωνα τούτῳ κεῖται «*ἵστατο μὲν γᾶ,* | *ἵστατο δ᾿ ἀήρ,* | *πάγνυτο νᾶσος,* | *πάγνυτο κῦμα*».

Ὁ Wilamowitz ἐν Griech. Verskunst σ. 50, σημ. 2 παρατίθεται τρεῖς ἰαμβικοὺς τριμέτρους στίχους ἐσχηματισμένους ὑπὸ τοῦ Συνεσίου ἐν τῷ πεζῷ αὐτοῦ λόγῳ: «Synesios Epist. 19 (79) *οὕτως ἀράσσει τῇ κεφαλῇ τὸν οὐρανόν*. Anfang von Περὶ ἐνυπνίων, *ἀρχαῖον οἶμαι καὶ λίαν Πλατωνικόν*. Vorletzter Satz der Schrift *θαρρῶν ἑαυτὸν παρατιθέσθω τῷ χρόνῳ*». Ἔχω δὲ καὶ ἐγὼ νὰ καταλέξω καὶ ἄλλα ἰαμβεῖα τοῦ Συνεσίου ἀπαντῶντα ἐν τῷ Φαλάκρας ἐγκωμίῳ, οἷον 4, σ. 66 D «*οὐ δὴ καταισχυνῶ τὰ πάτρια τῶν ἀγρῶν*», καὶ 10, σ. 74 A «*οὐκοῦν τοσοῦτόν ἐστιν ἡ κόμη κακόν*» (ἄλλα δέ τινα ἴδ. ἐν τοῖς ἔπειτα). Πρὸς δὲ τούτοις ἄξιον παρατηρήσεως εἶνε ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ συγγράμματι ὁ Συνέσιος σχηματίζει καὶ ἰαμβικὰ δίμετρα, οἷον 7, σ. 69 C «*τὰ πρῶτα τῶν ὄντων ἁπλᾶ*», καὶ σ. 70 B «*εἰωθὸς ἡ φύσις ποιεῖ*» (μετὰ βραχείας τῆς παραληγούσης τῆς λέξεως *ποιεῖ*), ἔτι δὲ καὶ χωλιάμβους καὶ ἀναπαιστικοὺς στίχους καὶ δακτυλικὰς τριποδίας· οἷον χωλιάμβους μὲν 9, σ. 72 D «*τί ἂν οὖν δοκεῖς Ὅμηρον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων*», καὶ 13, σ. 77 C «*πόρρωθεν εὖ μάλα τὸν πίτυλον κατασείοντι*», καὶ 21, σ. 85 A «*οἱ μὲν νόμοι τοὺς δημίους ὁπλίζουσιν*» (πρβ. καὶ Περὶ ἐνυπν. 4, σ. 133 D «*καὶ Λοξίας ἐκεῖθεν ὁ Πυθοῖ χρησμῳδός*», ἴδ. καὶ κατωτέρω) ἀναπαιστικὰ δὲ δίμετρα ἀκατάληκτα καὶ καταληκτικὰ 6, σ. 68 B «*ἔξεστι δὲ τοὺς ἐν μουσείῳ*», καὶ 9, σ. 72 A «*πρὸς ταῦτα γραφέτω μὲν Ὅμηρος*», ὅπερ δύναται νὰ εἶνε καὶ δακτυλικὴ τετραποδία, καὶ 4, σ. 65 D «*ταυτὶ μὲν σοὶ τὰ Δίωνος*», καὶ 6, σ. 69 A «*καὶ γεύσασθαι τοῦ ζωροῦ*»· ἐν δὲ 20, σ. 84 A συνάπτει ἐν συνεχείᾳ ἓν ἀναπαιστικὸν δίμετρον μεθ᾿ ἑνὸς δακτυλικοῦ τριμέτρου καί τινων ἀναπαιστικῶν ποδῶν, οἵτινες ὅμως δὲν ἀποτελοῦσιν ὡρισμένον μετρικὸν κῶλον, οὕτω: *πεφήνασιν*

ἀθέρες τινὲς οὖσαι τοῦ ζῴου
καὶ περικάρπια, παίγνια
φύσεως, ὕλης ἀτελοῦς ἐξανθήματα.

Ἀναπαιστικὰ δὲ δίμετρα μετὰ ἰάμβου ἐν τῷ τέλει ἀντὶ ἀναπαίστου νομίζω ὅτι εὑρίσκω 14, σ. 78 B «*συχνὰ δὲ τῶν ἐθνῶν οὔτε νῦν*», καὶ 21, σ. 84 C «*οὐκοῦν ἀπὸ μὲν τῶν φιλοκόμων*», 11, σ. 74 C «*αἷς φαλακρῶν παῖδες ὁμώνυμοι*», καὶ Δίωνι 8, σ. 44 D «*μεμνήσθω καὶ ἄνθρωπος ὤν*», καὶ 16, σ. 57 C, ὅπου φέρονται τάδε «καθεδεῖται δὲ ὥσπερ κεράμιον ἐπιχειλὲς τῆς σοφίας, καὶ οὐκ ἂν ἔτι χωρῆσον. οὔκουν ἀγαθόν γέ τι χωρεῖ, Τελχὶς καὶ βάσκανος ὤν. πῶς οὖν; οὐκ ἄν τις κάκιον ἀπαλλάξαι (μετὰ τὸ *οὖν* ἔθηκα ἐρωτηματικὸν

κατὰ τὸν Kayser, προετίμησα τὴν γραφὴν «*οὐκ ἂν κτλ.*» τοῦ Cod. Laurent. A, ἥτις εὐοδοῖ τὸ μέτρον καὶ τὸ νόημα, καὶ ἔγραψα «*ἀπαλλάξαι*» ἀντὶ τοῦ «*ἀπαλλάξει*» τοῦ Cod. Marc. B καὶ τοῦ «*ἀπαλλάξειε*» τῶν ἄλλων κωδίκων) ἀνδρός, ὅτῳ μὴ ἔξεστι γενέσθαι βελτίονι;» Ταῦτα δὲ μετὰ μιᾶς μόνον ἐκθλίψεως καὶ μιᾶς κράσεως («*δ᾿ ὥσπερ*» ἀντὶ τοῦ «*δὲ ὥσπερ*» καὶ «*κοὐκ*» ἀντὶ τοῦ «*καὶ οὐκ*») σχηματίζουσιν ἀναπαιστικὸν σύστημα ἐξ ὁμοίων ἀνειμένον, οὗ ὁ πρῶτος στίχος εἶνε ἀναπαιστικὸν δίμετρον ἀκατάληκτον ἔχον τὸν τελευταῖον πόδα ἴαμβον, ὁ δεύτερος, ὁ πέμπτος, ὁ ἕκτος καὶ ὁ ὄγδοος ἀναπαιστικὰ δίμετρα ἀκατάληκτα, ὁ τρίτος καὶ ὁ ἕβδομος ἀναπαιστικὰ μονόμετρα καὶ ὁ τέταρτος ἀναπαιστικὸν δίμετρον καταληκτικόν, τουτέστι παροιμιακὸν οὕτως:

καθεδεῖται δ᾿ ὥσπερ κεράμιον
ἐπιχειλὲς τῆς σοφίας, κοὐκ ἂν
ἔτι χωρῆσον.
οὔκουν ἀγαθόν γέ τι χωρεῖ,
5 *Τελχὶς καὶ βάσκανος ὤν. πῶς οὖν;*
οὐκ ἄν τις κάκιον ἀπαλλάξαι
ἀνδρός, ὅτῳ μὴ
ἔξεστι γενέσθαι βελτίονι;

Σημειωτέον ὅτι ὁ Συνέσιος τὴν παραλήγουσαν τῆς λέξεως *κάκιον* καὶ τὴν προπαραλήγουσαν τῆς λέξεως *βελτίονι* ἔχει βραχείας κατὰ τὴν χρῆσιν τῶν ἐπικῶν ποιητῶν. Τὸ δὲ χωρίον τοῦτο εἶνε ἀξιολογώτατον, διότι ἀπεδείχθη ὑπ᾿ ἐμοῦ, ὅτι ἀποτελεῖ ἀναπαιστικὸν σύστημα μετὰ διμέτρων ἀκαταλήκτων, παροιμιακοῦ καὶ μονομέτρων, ἐν ᾧ ἐκ τῶν παραδεδομένων ἡμῖν ποιημάτων τοῦ Συνεσίου ὁ πέμπτος Ὕμνος εἶνε ὅλος πεποιημένος ἐν παροιμιακοῖς μετὰ σπονδείων, ὁ δὲ τρίτος καὶ ὁ τέταρτος ἐν ἀναπαιστικοῖς μονομέτροις. Περὶ δέ τινων ἄλλων ἀναπαιστικῶν συστημάτων ἀπαντώντων ἐν πεζοῖς συγγράμμασι τοῦ αὐτοῦ θὰ εἶνε ἀλλαχοῦ ὁ λόγος. Ἀλλ᾿ ἐν τῷ παρόντι καλὸν νομίζω νὰ μνημονεύσω τὸ ἀναπαιστικὸν ἐκ πέντε παροιμιακῶν σύστημα, ὅπερ σχηματίζει ὁ Συνέσιος Περὶ βασ. 3, σ. 2 C «Ἐμέ σοι πέμπει Κυρήνη στεφανώσοντα χρυσῷ μὲν τὴν κεφαλήν, φιλοσοφίᾳ δὲ τὴν ψυχήν, πόλις Ἑλληνίς, παλαιὸν ὄνομα καὶ σεμνὸν κτλ.», τουτέστιν:

ἐμέ σοι πέμπει Κυρήνη
στεφανώσοντα χρυσῷ μὲν
τὴν κεφαλήν, φιλοσοφίᾳ δὲ
τὴν ψυχήν, πόλις Ἑλληνίς,
παλαιὸν ὄνομα καὶ σεμνόν.

Ἐν τῷ συστήματι τούτῳ ὁ πέμπτος στίχος ἔχει τὸν πρῶτον πόδα ἴαμβον ἀντὶ ἀναπαίστου, ὡς καὶ ἐν τῷ Ὕμνῳ εἰς τὴν Φύσιν τοῦ Cod. Ottobon.

ὁ 7 στίχος «*δέχει γὰρ πάντας μύθους*» καὶ ὁ 15 στίχος

σὺ δ᾽, ὦ λαμπραῖς ἀκτῖσιν
γαῖαν πᾶσαν πυρσεύων
Αἰὼν ἀσβέστων φλογμῶν | *κτλ.*

Ὁ Horna, ὅστις παρετήρησε τοῦτο, παρέβαλε τὸ ἐν ἀναπαιστικῷ παιᾶνι τοῦ Τιμοθέου Ἀπ. 25 Wil. (=11 Diehl) «*σύ τ᾽, ὦ τὸν ἀεὶ πόλον οὐράνιον* | *λαμπραῖς ἀκτῖσ᾽ Ἅλιε βάλλων* | *κτλ.*», καὶ ἐπειδὴ ἔν τε τῷ χωρίῳ τοῦ Ὕμνου εἰς τὴν Φύσιν ἀπαντῶσιν αἱ λέξεις «*λαμπραῖς ἀκτῖσιν*» καὶ ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ Τιμοθέου αἱ αὐταὶ λέξεις «*λαμπραῖς ἀκτῖσ᾽*», ἀμφότερα τὰ χωρία στηρίζουσιν ἄλληλα, εἰ καὶ ὁ Wilamowitz ἐνόμισεν ὅτι ἡ ἀρχὴ τοῦ στίχου τοῦ Τιμοθέου «*σύ τ᾽ ὦ*» δὲν εἶνε ὀρθῶς παραδεδομένη. Εἰκάζει δὲ ὁ Horna, ὅτι ἐν τούτοις ἔχομεν ἀρχαῖόν τι ἰδίωμα ἱερατικῆς ποιήσεως παραδοθὲν ὑπὸ τῆς λατρείας. Ἀλλ᾽ ἐγώ, νομίζων, ὅτι ὁ Ὕμνος εἰς τὴν Φύσιν εἶνε πεποιημένος ὑπὸ τοῦ Συνεσίου, συνάπτω μετὰ τούτων καὶ τὸν πέμπτον στίχον «*παλαιὸν ὄνομα καὶ σεμνὸν*» τοῦ εἰρημένου ἀναπαιστικοῦ συστήματος τοῦ ἐν τῷ λόγῳ Περὶ βασιλείας τοῦ Συνεσίου, (ἐν ᾧ ἠδύνατο νὰ γράψῃ «*ἀρχαῖον*» ἀντὶ τοῦ «*παλαιόν*», ὅπως ἔχῃ ἐν τῇ πρώτῃ χώρᾳ σπονδεῖον), καὶ παρατηρῶ, ὅτι ἐλησμονήθη, ὅτι ἐν τούτοις ὁ πρῶτος ποὺς τοῦ ἀναπαιστικοῦ διμέτρου εἶνε τρίσημος ἴαμβος κατὰ μίμησιν τοῦ ἀκεφάλου παροιμιακοῦ, ὅστις καλεῖται καὶ ἐνόπλιος καὶ διαφέρει τοῦ τελείου παροιμιακοῦ, ὅτι ἔχει τὸν πρῶτον πόδα ἀείποτε δισύλλαβον μετ᾽ ἀδιαφόρου τῆς πρώτης συλλαβῆς, οὕτω δὲ λαμβάνει εἴτε τὸ σχῆμα τοῦ ἰάμβου εἴτε τοῦ σπονδείου καὶ οὐδέποτε τὸ τοῦ ἀναπαίστου ∪ ∪ –, οἷον τοῦ ἰάμβου ἐν τῷ τοῦ Ἀρχιλόχου «*Ἐρασμονίδη Χαρίλαε* | *κτλ.*». Σημειωτέον δὲ ὅτι καὶ ὁ 7 καὶ ὁ 15 στίχος τοῦ Ὕμνου εἰς τὴν Φύσιν καὶ ὁ πέμπτος τοῦ μνημονευθέντος ἀναπαιστικοῦ συστήματος Περὶ βασ. 3, σ. 2 C εἶνε τοιοῦτοι παροιμιακοί.

Εἶπε δὲ ὁ Συνέσιος ἐν τῷ Ὕμνῳ εἰς τὴν Φύσιν προσαρμόσας εἰς τὸ ἀναπαιστικὸν μέτρον «*σὺ δ᾽, ὦ λαμπραῖς ἀκτῖσιν* | *γαῖαν πᾶσαν πυρσεύων* | *κτλ.*» κατὰ τὸν Σοφοκλέα Αἴ. 845 «*σὺ δ᾽, ὦ τὸν αἰπὺν οὐρανὸν διφρηλατῶν* | *Ἥλιε, πατρῴαν τὴν ἐμὴν ὅταν χθόνα* | *ἴδῃς*», καὶ ἐν τῷ 17 στίχῳ «*Αἰὼν ἀσβέστων φλογμῶν*» κατὰ τὸν δεύτερον στίχον «*φλογμὸς ἀπειρέσιος κινούμενος ἄπλετος Αἰὼν*» τοῦ ποιήματος, ὅπερ φέρεται ὡς χρησμὸς Ἀπόλλωνος τοῦ Κολοφωνίου καὶ ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Πικκόλου ἐν *Suppl. à l'Anthol.* σ. 173 κἑξ. καὶ ὑπὸ τοῦ G. Wolff ἐν *Porphyrii de philos. ex orac. haurienda* σ. 231 κἑξ. (Cougny VI, 140. Buresch *Klaros* σ. 55. 97). Εἴδομεν δ᾽ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὅτι ὁ Συνέσιος ἐγίνωσκε τοὺς τοιούτους Ὕμνους εἰς Ἀπόλλωνα, καὶ ἔλαβεν ἐν Ὕμνῳ Γ΄, 227 τὸ ἀναπαιστικὸν μονόμετρον «*ὠδὶς ἱερὰ*» καὶ ἔσχε πρὸ ὀφθαλμῶν ἄλλα μονόμετρα (Ὕμνῳ Α΄, 61 κἑξ.) τοῦ Ὕμνου εἰς Ἀπόλλωνα τοῦ ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ Πορφυρίου Περὶ τῆς ἐκ λογίων φιλοσοφίας (Cougny VI, 82). Ἔστωσαν καὶ ταῦτα ἐν τῷ παρόντι τεκμήρια τῆς ποιήσεως τοῦ Ὕμνου εἰς τὴν Φύσιν ὑπὸ τοῦ Συνεσίου.

Καὶ παιωνικῶν τινων μέτρων ἴχνη, ὡς νομίζω, εἶνε δυνατὸν νὰ εὕρωμεν ἐν πεζοῖς συγγράμμασι τοῦ Συνεσίου, οἷον ἐν Δίωνι 10, σ. 47 A ἓν τρίμετρον μετὰ Κρητικῶν «*λείπεται δή τι τῶν ἐν μέσῳ*», καὶ 12, σ. 52 D «οἷα καὶ τίκτεται παρ᾽ ὑμῶν τέρατα ἀτεχνῶς διεσπασμένα..», ἅτινα, δύνανται, ὡς νομίζω, νὰ ἀποτελέσωσι δύο τρίμετρα ἀπ᾽ ἄρσεως, τὸ μὲν μετὰ δύο Κρητικῶν καὶ ἑνὸς βακχείου, τὸ δὲ μεθ᾽ ἑνὸς τετάρτου παίωνος καὶ δύο Κρητικῶν:

οἷα καὶ τίκτεται παρ᾽ ὑμῶν
τέρατ᾽ ἀτεχνῶς διεσπασμένα.

Παραλείπων δ᾽ ἐν τῷ παρόντι ἄλλα τινὰ ποιοῦμαι λόγον περὶ τοῦ χωρίου Περὶ ἐνυπν. 15, σ. 134 D «ταύτην ἐγὼ τὴν μαντικὴν ἐμαυτῷ τε ἀξιῶ παρεῖναι καὶ παισὶ καταλιπεῖν», ὅπερ εἶνε ἄξιον ἰδίας παρατηρήσεως. Ἐν τούτῳ ὁ Συνέσιος μετὰ ἓν χωλὸν ἰαμβικὸν τρίμετρον:

ταύτην ἐγὼ τὴν μαντικὴν ἐμαυτῷ τε

ἐπιφέρει δύο παιωνικὰ δίμετρα:

ἀξιῶ παρεῖναι
καὶ παισὶ καταλιπεῖν

ὧν τὸ μὲν πρῶτον σύγκειται ἐξ ἑνὸς Κρητικοῦ καὶ ἑνὸς βακχείου, τὸ δὲ δεύτερον ἐξ ἑνὸς παλιμβακχείου – – ∪ καὶ ἑνὸς τετάρτου παίωνος ∪ ∪ ∪ – ἐντελῶς ὁμοίως ὡς καὶ ἐν τῷ Ὕμνῳ εἰς τὴν Ἶσιν τοῦ Cod. Ottobon. (ἀρ. 2 Wil.), ὅστις ἀπεδόθη εἰς τὸν Μεσομήδη μὲν ὑπὸ τοῦ Wilamowitz καὶ τοῦ Horna, εἰς τὸν Συνέσιον δ᾽ ὑπ᾽ ἐμοῦ. Ἐν αὐτῷ τὸ πρῶτον δίμετρον «*εἷς ὕμνος ἀνά τε γᾶν*» ἔχει τὸν πρῶτον πόδα παλιμβάκχειον καὶ τὸν δεύτερον τέταρτον παίωνα, ἀπαντᾷ δ᾽ ἔτι ὁ παλιμβάκχειος ἐν τῇ δευτέρᾳ χώρᾳ τοῦ 5, 15, 16 καὶ 17 στίχου (ἴδε Horna καὶ Wilamowitz). Ὁ δὲ σχηματισμὸς κατὰ πάντα ὁμοίου διμέτρου ἐκ παλιμβακχείου καὶ τετάρτου παίωνος ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ τοῦ Συνεσίου καὶ ἐν τῷ μνημονευθέντι Ὕμνῳ εἰς τὴν Ἶσιν συνηγορεῖ πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἅτινα θὰ εἴπω διεξοδικῶς ἀλλαχοῦ, τῇ γνώμῃ μου ὅτι καὶ ὁ ὕμνος οὗτος εἶνε ποίημα τοῦ αὐτοῦ ἀνδρός. Ὅπως δὲ πιστωθῇ ἡ χρῆσις παλιμβακχείων μετὰ παίωνος καὶ Κρητικοῦ ὑπὸ τοῦ Συνεσίου, παρατίθεμαι καὶ τὸ παιωνικὸν ἀκατάληκτον τετράμετρον, ὅπερ εὗρον ἐν Δίωνι 11, σ. 50 B «*ῥέψασαν οὖν εἰς τὸ χεῖρον ἐπανήγαγεν*» – – ∪ – – ∪ | – ∪ ∪ ∪ – ∪ –.

Ἡ 63 Ἐπιστολὴ τοῦ Συνεσίου «Χρῆσθαι δεῖ ταῖς τῶν δυνατῶν φιλίαις, οὐ καταχρῆσθαι» εἶνε ἔμμετρος συγκειμένη ἐκ μιᾶς δακτυλικῆς καταληκτικῆς πενταποδίας:

Χρῆσθαι δεῖ ταῖς τῶν δυνατῶν φιλίαις

(πρβ. Αἰσχ. Εὐμ. 545 «*πρὸς τάδε τις τοκέων σέβας εὖ προτίων*»), καὶ ἐξ ἑνὸς Ἀδωνίου:

οὐ καταχρῆσθαι

(πρβ. Εὐριπ. Ἀνδρ. 1178 *«λείπεται οἴκοις»*, 1191 *«ἀμφιβαλέσθαι»* ἐν δακτυλικοῖς συστήμασιν).

Ἡ δὲ 45 Ἐπιστολὴ τοῦ αὐτοῦ «Λυποῦσι τὴν ἐκκλησίαν ἀλλότριοι πονηροί. διάβηθι κατ' αὐτῶν· οἱ πάτταλοι γὰρ παττάλοις ἐκκρούονται» εἶνε ὡσαύτως ἔμμετρος συγκειμένη ἐξ ἑνὸς ἰαμβικοῦ καταληκτικοῦ τετραμέτρου, μιᾶς ἀναπαιστικῆς καταληκτικῆς τριποδίας καὶ ἑνὸς χωλιαμβικοῦ τριμέτρου:

λυποῦσι τὴν ἐκκλησίαν ἀλλότριοι πονηροί,
διάβηθι κατ' αὐτῶν·
οἱ πάτταλοι γὰρ παττάλοις ἐκκρούονται.

Καὶ τῶν μεικτῶν λεγομένων μέτρων ἀπαντῶσί τινα ἐν πεζοῖς τοῦ Συνεσίου συγγράμμασιν, οἷον Σαπφικὰ ἑνδεκασύλλαβα Περὶ βασ. 1, σ. 1 B *«οὐκ ἔχοντι τῆς πατρίδος τὸν ὄγκον»* καὶ Δίωνι 6, σ. 32 B *«ἀλλὰ καὶ τὰ ἐκ Χαρίτων μυεῖσθαι»*, καὶ 17, σ. 57 C *«Σωκράτης δὲ καὶ Πὀροδίκῳ παρεῖχεν»*, καὶ Φερεκράτεια καὶ Γλυκώνεια. Παράδειγμα Φερεκρατείου μετὰ τριῶν Γλυκωνείων προσάγω τὸ ἐν Φαλ. ἐγκωμίῳ 11, σ. 75 A «ζωὴ δὲ καὶ φῶς καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα τῆς ἀγαθῆς συστοιχίας ἔστι τε καὶ νομίζεται· εἰ δὴ ψιλότητι προσήκει τὸ φῶς, σκότῳ πρέπειν ἡγητέον τὴν κόμην». Ἐν τούτῳ τῷ χωρίῳ μετὰ τὸ «φῶς καὶ» ἕπεται πρῶτον Φερεκράτειον καταληκτικόν, καὶ μετὰ τοῦτο δύο πρῶτα ἀπὸ θέσεως Γλυκώνεια καταληκτικὰ καὶ μετ' αὐτὰ ἓν τρίτον ἀπὸ θέσεως ἀκατάληκτον Γλυκώνειον οὕτως:

πάντα τὰ τοιαῦτα
τῆς ἀγαθῆς συστοιχίας
ἔστι τε καὶ νομίζεται.
εἰ δὴ ψιλότητι προσήκει

Πρὸς τὸ Φερεκράτειον *«πάντα τὰ τοιαῦτα»* πρβ. Σοφ. Ἀντ. 876 *«ἀγρονόμοις αὐλαῖς»*· ἴδ. Wilamowitz ἐν Griech. Verskunst, σ. 325. Πρὸς δὲ τὸ Γλυκώνειον *«τῆς ἀγαθῆς συστοιχίας»* τὰ Γλυκώνεια τοῦ 37 ἀποσπάσματος τοῦ Εὐπόλιδος (I, σ. 266 Kock) *«ἄνδρες ἑταῖροι δεῦρο δὴ»* καὶ *«εἰ δυνατὸν καὶ μή τι μεῖ|ζον»*.

Ἐν τῷ Πρὸς Παιόνιον 4, σ. 310 C φέρεται «τοὺς κύνας ἀνθυλακτήσας καὶ τὴν Δεκέλειαν ἡμῶν ἀποτειχίζειν ἐπιβαλλόμενος». Ταῦτα δ' εἶνε ἓν πρῶτον ἀπὸ θέσεως Γλυκώνειον καταληκτικόν, ἓν πρῶτον ἀπ' ἄρσεως Γλυκώνειον καταληκτικὸν καὶ ἓν ἀναπαιστικὸν δίμετρον ἀκατάληκτον:

τοὺς κύνας ἀνθυλακτήσας
καὶ τὴν Δεκέλειαν ἡμῶν
ἀποτειχίζειν ἐπιβαλλόμενος.

Πρὸς δὲ *τὸν παρὰ τάξιν λαμβανόμενον*, ὡς λέγουσιν οἱ παλαιοὶ μετρικοί, σπονδεῖον ἐν τῇ ἀποθέσει τοῦ μεικτοῦ κώλου «τοὺς *κύνας ἀνθυλακτήσας*» πρβ. τὸ παρὰ Σοφοκλεῖ Φιλ. 1151 Γλυκώνειον *«τὰν πρόσθεν βελέων ἀλκάν»*.

Ἐν Φαλ. ἐγκ. 10, σ. 73 C λέγει ὁ Συνέσιος «εἰ δέ τις ἔστι καὶ κομήτης ἀστήρ· ἔστι μὲν οὐδείς· χώρα γὰρ ἀστέρων τὸ κύκλῳ σῶμα κινούμενον». Ταῦτα δὲ πλὴν τῆς τελευταίας λέξεως ἀποτελοῦσιν ἓν ἀπὸ θέσεως πρῶτον Γλυκώνειον ἀκατάληκτον, ἓν δεύτερον Φερεκράτειον ἀκατάληκτον καὶ ἓν ἰαμβικὸν τρίμετρον καταληκτικόν:

εἰ δέ τις ἔστι καὶ κομήτης
ἀστήρ· ἔστι μὲν οὐδείς·
χώρα γὰρ ἀστέρων τὸ κύκλῳ σῶμα.

Αὐτόθι 11, σ. 74 C κεῖται «καὶ μικροῦ με παρῆλθεν αὐτὸ τοῦτο τὸ πάντων εἰπεῖν οἰκειότατον», σχηματίζονται δὲ δύο δεύτερα Φερεκράτεια ἀκατάληκτα καὶ ἐν τέλει μία Ἰωνικὴ διποδία μετὰ μολοσσοῦ καὶ χοριάμβου:

καὶ μικροῦ με παρῆλθεν
αὐτὸ τοῦτο τὸ πάντων
εἰπεῖν οἰκειότατον.

Αὐτόθι 11, σ. 74 B φέρεται «ὅστις οὖν ἀπόλωλεν, οὔκ ἐστιν ἀστήρ, ἀλλὰ πάντα σφαιρικὰ τὰ μακάρια σώματα»· ταῦτα δ' ἀποτελοῦσιν ἓν δεύτερον ἀκατάληκτον Φερεκράτειον, ἓν ἰαμβικὸν τρίμετρον καὶ μίαν παιωνικὴν διποδίαν ἐν τέλει μεθ' ἑνὸς ὀρθίου παίωνος καὶ ἑνὸς Κρητικοῦ (*«σώματα»* διὰ τὴν τελευταίαν ἀδιάφορον συλλαβὴν) οὕτως:

ὅστις οὖν ἀπόλωλεν,
οὔκ ἐστιν ἀστήρ, ἀλλὰ πάντα σφαιρικὰ
τὰ μακάρια σώματα.

Καὶ μεμονωμένα τινὰ Γλυκώνεια καὶ Φερεκράτεια εὑρίσκει τις παρ' αὐτῷ, οἷον Ἐπιστ. 16 ἐν ἀρχῇ *«κλινοπετὴς ὑπηγόρευσα»* (Γλυκώνειον πρῶτον ἀπὸ θέσεως ἀκατάληκτον), Ἐπιστ. 7 ἐν ἀρχῇ *«πῶς δοκεῖτε δέδηγμαι»* (Φερεκράτειον δεύτερον ἀπὸ θέσεως ἀκατάληκτον), μεθ' οὗ συνάπτει ἓν ἰαμβικὸν τρίμετρον *«τὴν καρδίαν ἐκδεδομένου λόγου κατὰ* | τὴν πόλιν κτλ.» ἔχον τομὰς ἐν τέλει τῆς πρώτης καὶ τῆς δευτέρας διποδίας κατὰ τοὺς στίχους Καστορίωνος τοῦ Σολέως ἐν τῷ ποιήματι εἰς τὸν Πᾶνα (*«σὲ τὸν βολαῖς νιφοκτύποις δυσχείμερον* | *ναίονθ' ἕδραν, θηροφόνε Πάν, χθόν' Ἀρκάδων»* Ἀθήν. Ι', σ. 454 f· παρατηρητέον δ' ὅτι ὁ Συνέσιος ἐν τῇ τρίτῃ χώρᾳ τοῦ ἰαμβείου αὐτοῦ ἔχει δάκτυλον, ὡς ἔχει καὶ τὸ ἰαμβεῖον *«ναίονθ' ἕδραν κτλ.»* τοῦ Καστορίωνος). Ἐν τῷ χωρίῳ δὲ τούτῳ τῆς εἰρημένης Ἐπιστολῆς ὁ Συνέσιος ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν Ἀριστοφάνη Ἱππ. 1 *«ὅσα δὴ δέδηγμαι τὴν ἐμαυτοῦ καρδίαν»*. Χρῆσιν δ' ἐνίοτε Φερεκρατείων καὶ Γλυκωνείων ποιεῖται ὁ Συνέσιος καὶ ὅπου ἐκφέρει τινὰς γνώμας, οἷον Δίωνι 15, σ. 56 A *«ἀλλ' ἐμαυτὸν ἔχοντι μέτρον»* (Γλυκώνειον δεύτερον ἀκατάληκτον ἀπὸ θέσεως), ὅπερ ἀναμιμνῄσκει τὸ τοῦ Πρωταγόρου *«πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος»*, καὶ Ἐπιστ. 90 *«οἴχεται τὸ δίκαιον»* (Φερεκράτειον δεύτερον ἀκατάληκτον).

Τροχαϊκὰ μέτρα ἐν τοῖς σῳζομένοις ποιήμασιν τοῦ Συνεσίου δὲν ἀπαντῶσιν. Ἀλλ᾽ ἐν πεζοῖς αὐτοῦ συγγράμμασιν εὑρίσκονταί τινα ἴχνη καὶ τούτων τῶν μέτρων καὶ δὴ καὶ ἓν βραχὺ τροχαϊκὸν σύστημα συγκείμενον ἐκ δύο καταληκτικῶν διμέτρων, μιᾶς καταληκτικῆς τριποδίας, ἥτις καλεῖται ὑποδόχμιος, καὶ πάλιν ἑνὸς καταληκτικοῦ διμέτρου ἐν Φαλ. ἐγκ. 14, σ. 78 A «ὅστις οὖν, ὥσπερ Δίων, οἴεται πρέπειν πολὺ μᾶλλον ἀνδράσιν ἢ γυναιξὶ τὴν κόμην», τουτέστιν:

ὅστις οὖν, ὥσπερ Δίων,
οἴεται πρέπειν πολὺ
μᾶλλον ἀνδράσιν
ἢ γυναιξὶ τὴν κόμην.

Πρβ. Εὐριπ. Φοιν. 638-689 (τροχαϊκὸν σύστημα, ἐν ᾧ ὑπάρχουσι ἐπάλληλα τροχαϊκὰ καταληκτικὰ δίμετρα).

Ἐν τῷ αὐτῷ Φαλάκρας ἐγκωμίῳ 7, σ. 70 B φέρεται καταληκτικὸν τροχαϊκὸν τρίμετρον

καὶ τριχῶν αὐτὴν ἀγάλλει κάλλεσιν

ὅπερ καλεῖται Ἀρχιλόχειον. Ἐσώθη δὲ εἷς μόνος τοιοῦτος στίχος τοῦ Ἀρχιλόχου

Ζεῦ πάτερ, γάμον μὲν οὐκ ἐδαισάμην

(Ἀπ. παρὰ τῷ Ἡφαιστίωνι καὶ ἄλλοις. Ὁ Τρικλίνιος λέγει ὅτι «κατακόρως» ἐποιήσατο χρῆσιν τοῦ μέτρου τούτου ὁ Ἀρχίλοχος, καὶ παρέχεται παράδειγμα τὸν ἐκ Χριστιανικοῦ ποιήματος εἰλημμένον στίχον «*ἃ χοροῖς εὐαγέεσσιν ἀγγέλων*». Ἴδ. Α. Σκιᾶ Στοιχ. μετρ. τῆς ἀρχ. Ἑλλ. ποιήσεως σ. 147-148). Ἔστω νῦν καὶ ὁ ἐκ τοῦ Συνεσίου στίχος, ὅστις βεβαίως ἐποιήθη κατὰ μίμησιν τοῦ Ἀρχιλόχου.

Ἐν τῷ αὐτῷ συγγράμματι 6, σ. 68 C λέγει ὁ Συνέσιος διὰ τροχαϊκοῦ ἀκαταλήκτου διμέτρου

εἰ σοφός τις, καὶ φαλακρὸς

καὶ «βακχικὸν γὰρ οὐδὲν οὕτως, ὡς ἡ νεβρίς· οἱ δὲ καὶ παρὰ τῶν πιτύων κόμας δανείζονται», ὅπερ μέχρι μὲν τοῦ «οὕτως» εἶνε ἓν τροχαϊκὸν δίμετρον ἀκατάληκτον, μετὰ δὲ τοῦτο μέχρι τοῦ «κόμας» ἓν ἰαμβικὸν τρίμετρον μετ᾽ ἀναπαίστων ἐν τῇ δευτέρᾳ, τῇ τετάρτῃ καὶ τῇ πέμπτῃ χώρᾳ οὕτω

βακχικὸν γὰρ οὐδὲν οὕτως,
ὡς ἡ νεβρίς· οἱ δὲ καὶ παρὰ τῶν πιτύων κόμας.

Ἐν δὲ Δίωνι 12, σ. 52 B ποιεῖται χρῆσιν ὁ Συνέσιος δύο ἐπαλλήλων καταληκτικῶν τροχαϊκῶν διμέτρων, μεθ᾽ ἃ ἕπεται τὸ «τί οὖν» καὶ μετὰ τοῦτο ἓν ἀναπαιστικὸν δίμετρον ἀκατάληκτον: «οὐ γάρ ἐστιν ἡ ἀλήθεια πρᾶγμα ἐκκείμενον

οὐδὲ καταβεβλημένον
οὐδὲ θήρᾳ ληπτέον.

τί οὖν;

ἐνταῦθα καλείσθω φιλοσοφία

σύμμαχος καὶ παρασκευαζέσθωσαν ἀνεξόμενοι κτλ.». Σημειωτέον δ᾽ ὅτι τὸ «*οὐδὲ καταβεβλημένον*» ἀναμιμνῄσκει τὸ δεύτερον καταληκτικὸν δίμετρον τοῦ τροχαϊκοῦ τετραμέτρου τοῦ Ἀρχιλόχου Ἀπ. 60 (58) Diehl

οὐ φιλέω μέγαν στρατηγὸν *οὐδὲ διαπεπλιγμένον.*

Παρατηρητέον δ᾽ ὅμως ὅτι παρὰ τῷ Συνεσίῳ ἀπαντᾷ καὶ γραφὴ «*ληπτόν*», καὶ ὅτι ὁ Wyttenbach ἀνέγνω «οὐδὲ *θατέρᾳ* ληπτόν»· ἂν δὲ γράψωμεν οὕτω, μένει τὸ καταληκτικὸν τροχαϊκὸν δίμετρον «οὐδὲ καταβεβλημένον».

Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ τῶν πεζῶν συγγραμμάτων τοῦ Συνεσίου ἀπαντῶσι μεμονωμένα τροχαϊκὰ δίμετρα ἀκατάληκτα καὶ καταληκτικά, οἷον Φαλ. ἐγκ. 6, σ. 69A «*μὴ λάθῃ πολὺς ῥυείς*», καὶ 20, σ. 84 A «*ἀλλὰ καὶ τούτων προσόντων*», καὶ 18, σ. 82 A «*Ἕκτορος γὰρ ἄντικρυς*», καὶ 24, σ. 87 B «*εἰ δὲ μὴ πείθω λέγων*». Δίωνι 14, σ. 55 A «*ὡς λαβὴν θηρώμενος*». Περὶ ἐνυπν. 16, σ. 146 A «*πᾶσι πανταχοῦ πάρεστι*». Πρὸς Παιόν. 5, σ. 311 A «*ἀλλ᾽ ὅπως καὶ νῦν προσέξεις*». Αἰγ. Β΄, 7, σ. 127 D «*νοῦν ἐπιστήμῃ συνάπτων*».

Εὐνόητον δὲ εἶνε, ὅτι ἐν πᾶσι τούτοις δὲν τηροῦνται οἱ αὐστηροὶ τῆς μετρικῆς κανόνες, ἐπειδὴ οἱ ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ σχηματιζόμενοι στίχοι ἢ τὰ μετρικὰ κῶλα εἶνε παιδιὰ μᾶλλον τοῦ συγγραφέως ἢ ἀνάγκη, ἥτις ὑπάρχει ἐν τοῖς ποιήμασι. Κατὰ ταῦτα δέ, ἂν ἐξετάσωμεν τὴν *φιλομετρίαν*, περὶ ἧς λέγει, ὡς εἴδομεν, ὁ Συνέσιος ἐν Δίωνι, δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν, ὅτι ἐν τοῖς σῳζομένοις ποιητικοῖς καὶ ἐν πεζῷ λόγῳ ἔργοις τοῦ Συνεσίου ἀπαντῶσι τὰ ἑξῆς μέτρα: α΄ τὸ δακτυλικὸν ἑξάμετρον· β΄ τὸ πεντάμετρον συνημμένον μετὰ τοῦ δακτυλικοῦ ἑξαμέτρου (ἐλεγειακόν)· γ΄ ἡ καταληκτικὴ δακτυλικὴ πενταποδία· δ΄ ἡ δακτυλικὴ τετραποδία· ε΄ ἡ δακτυλικὴ τριποδία· ς΄ τὸ Ἀδώνιον· ζ΄ τὸ ἀκατάληκτον ἀναπαιστικὸν δίμετρον ἢ καθαρὸν ἢ ἔχον ἐν τῷ τέλει ἴαμβον· η΄ τὸ καταληκτικὸν ἀναπαιστικὸν δίμετρον (παροιμιακὸν) καὶ μετὰ καθαρῶν ἀναπαιστικῶν ποδῶν καὶ μόνον μετὰ σπονδείων· θ΄ ἡ ἀναπαιστικὴ καταληκτικὴ τριποδία· ι΄ τὸ ἀναπαιστικὸν μονόμετρον· ια΄ τὸ ἰαμβικὸν τρίμετρον (ἰαμβεῖον)· ιβ΄ τὸ σκάζον ἢ χωλὸν ἰαμβικὸν τρίμετρον (χωλίαμβος)· ιγ΄ τὸ ἰαμβικὸν δίμετρον· ιδ΄ τὸ ἰαμβικὸν καταληκτικὸν τετράμετρον· ιε΄ τὸ παιωνικὸν πεντάσημον γένος τῶν ποδῶν καὶ μέτρων (Κρητικὸς ἀπὸ θέσεως ἢ ἀπ᾽ ἄρσεως, παίων πρῶτος καὶ τέταρτος, βακχεῖος καὶ παλιμβάκχειος)· ις΄ τὸ ἀκατάληκτον Ἰωνικὸν ἀπ᾽ ἐλάσσονος δίμετρον (Ἀνακρεόντειον)· ιζ΄ τὸ καταληκτικὸν Ἰωνικὸν δίμετρον· ιη΄ μολοσσὸς μετὰ χοριάμβου· ιθ΄ τὸ Ἰωνικὸν τρίμετρον· κ΄ Σαπφικὰ ἑνδεκασύλλαβα, Φερεκράτεια καὶ Γλυκώνεια. Τούτων δ᾽ οὕτως ἐχόντων, οὐδεμίαν ὑπερβολὴν λέγει ὁ Συνέσιος ἐν Δίωνι «καὶ οὐδ᾽ ἔστιν ἰδέα φιλομετρίας τινὸς ἢ ποιήσεως, πρὸς ἥντινα οὐ διαίρομαι καὶ ἐπεξάγω τὴν πεῖραν».

Ἔμμετροι μῦθοι. Ἐν Ἐπετ. Ἑτ. Βυζ. Σπουδῶν τόμ. ΙΒ΄, σ. 441 ἔγραψα, ὡς ἀνεκοίνωσα καὶ ἐν Ῥώμῃ, ὅτι ὁ Συνέσιος καὶ Αἰσωπείους μύθους

ἐνέτεινεν εἰς στίχους. Τοῦτο εἴκασα ἐκ τοῦ ἐν Mantissa proverbiorum 3,42 φερομένου ἰαμβείου τοῦ Συνεσίου

φύσις πονηρὰ χρηστὸν ἦθος οὐ τρέφει

ὅπερ εἶνε καὶ ἐν τῷ ἐπιμυθίῳ τοῦ Αἰσωπείου μύθου «Ποιμὴν καὶ λύκος σὺν κυσὶ τρεφόμενος» (315 Chambry). Ἔχει δὲ ὁ μῦθος οὕτως: «Ποιμὴν νεογνὸν λύκου σκύμνον εὑρὼν καὶ ἀνελόμενος σὺν τοῖς κυσὶν ἔτρεφεν. ἐπεὶ δὲ ηὐξήθη, εἴ ποτε λύκος πρόβατον ἥρπασε, μετὰ τῶν κυνῶν καὶ αὐτὸς ἐδίωκε. τῶν δὲ κυνῶν ἔσθ' ὅτε μὴ δυναμένων καταλαβεῖν τὸν λύκον καὶ διὰ ταῦτα ὑποστρεφόντων, ἐκεῖνος ἠκολούθει, μέχρις ἂν τοῦτον καταλαβών, οἷα δὴ λύκος, συμμετάσχῃ τῆς θήρας· εἶτα ὑπέστρεφεν. εἰ δὲ μὴ λύκος ἔξωθεν ἁρπάσειε πρόβατον, αὐτὸς λάθρᾳ θύων ἅμα τοῖς κυσὶν ἐθοινᾶτο, ἕως ὁ ποιμὴν στοχασάμενος καὶ συνεὶς τὸ δρώμενον, εἰς δένδρον αὐτὸν ἀναρτήσας ἀπέκτεινεν. Ὁ μῦθος δηλοῖ ὅτι *φύσις πονηρὰ χρηστὸν ἦθος οὐ τρέφει*».

Τὸν μῦθον, ὅν τινες ὑπέλαβον ὅτι ἐποίησεν ὁ Βάβριος ἐν χωλιάμβοις, κατ' ἐμὲ ἐποίησεν ἐν ἰαμβικοῖς τριμέτροις ὁ Συνέσιος, καὶ ἐκ τούτων μετηνέχθη εἰς τὸν σῳζόμενον ἐν πεζῷ λόγῳ, ἔμεινε δὲ μόνον ἐν τῷ τέλει τὸ ἔμμετρον ἐπιμύθιον. Ὅτι δ' οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα, δηλοῖ αὐτὸς ὁ Συνέσιος λέγων ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ Περὶ βασιλείας 21, σ. 22 A «ἀλλ' οὔτε τῷ ποιμένι μετὰ κυνῶν τοὺς λύκους τακτέον, κἂν σκύμνοι ποτὲ ἀναιρεθέντες τιθασεύεσθαι δόξωσιν, ἢ κακῶς αὐτοῖς πιστεύσει τὴν ποίμνην· ὅταν γάρ τινα ταῖς κυσὶν ἀσθένειαν ἢ ῥᾳθυμίαν ἐνίδωσιν, αὐταῖς τε καὶ ποίμνῃ καὶ ποιμέσιν ἐπιχειρήσουσιν κλπ.». Ἄξιον δὲ παρατηρήσεως εἶνε, ὅτι ὁ Συνέσιος καὶ ἐν πεζῷ λόγῳ λέγων τὸν τὸν μῦθον σχηματίζει ἐν τῇ ἀρχῇ «*ἀλλ' οὔτε — λύκους*» ἓν ἰαμβικὸν τρίμετρον ἔχον τομὴν ἐν τῷ μέσῳ

ἀλλ' οὔτε τῷ ποιμένι μετὰ κυνῶν τοὺς λύκους

καὶ ὅτι ἐν τῷ μύθῳ κεῖνται αἱ λέξεις «*σκύμνον*» καὶ «*ἀνελόμενος*» καὶ παρὰ τῷ Συνεσίῳ αἱ λέξεις «*σκύμνοι*» καὶ «*ἀναιρεθέντες*».

Ὁ Συνέσιος προσεῖχε λίαν τοῖς μύθοις, ὡς φαίνεται ἐξ ὧν λέγει Περὶ ἐνυπνίων 26, σ. 154 D - 155 A «ἐγὼ μὲν γὰρ οἶμαι καὶ τοὺς μύθους ἐξουσίαν παρὰ τῶν ἐνυπνίων λαβεῖν, οἷς καὶ ταὼς καὶ ἀλώπηξ καὶ θάλαττα φθέγγονται. ἀλλὰ καίπερ ἐλαχίστη μερὶς τῶν ἐνυπνίων ὄντες οἱ μῦθοι, ὅμως ὑπὸ τῶν σοφιστῶν ἠγαπήθησαν εἰς παρασκευὴν ἑρμηνείας. καίτοιγε οἷς ἀρχὴ τῆς τέχνης ὁ μῦθος, πρέπον ἂν γένοιτο τέλος ἐνύπνιον· καὶ πρόσεστι τὸ μὴ μάτην ᾐσκηκέναι τὴν γλῶτταν, ὥσπερ ἐπὶ τῶν μύθων, ἀλλ' εἶναι καὶ γνώμῃ σοφώτερον».

Νομίζω δ' ὅτι ὑπὸ τοῦ Συνεσίου ἐποιήθη καὶ τὸ ἐν τῇ Παλατίνῃ Ἀνθολογίᾳ Θ΄, 47 φερόμενον ἀδέσποτον ἐπίγραμμα:

Τὸν λύκον ἐξ ἰδίων μαζῶν τρέφω οὐκ ἐθέλουσα,
ἀλλά μ' ἀναγκάζει ποιμένος ἀφροσύνη.
αὐξηθεὶς δ' ὑπ' ἐμοῦ κατ' ἐμοῦ πάλι θηρίον ἔσται·
ἡ χάρις ἀλλάξαι τὴν φύσιν οὐ δύναται.

Ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Dübner γενομένῃ ἐκδόσει τῆς Ἀνθολογίας τόμ. Β΄, σ. 168 ἀναγινώσκομεν τάδε: «Lemma εἰς αἶγα θηλάζουσαν λύκον, ὃς αὐξηθεὶς τὴν τροφὸν καταβέβρωκεν. Absurde extremum, quum ipsa capra loquatur. «Gallicis versibus reddidit Longopetraeus ad Theocr. p. 199» B. Bene Jacobs.: «In gemmam scriptum existimo, in qua lupus conspiciebatur a capra nutritus. Ad sensum facit Theocriti Id. V, 37:

ἴδ' ἁ χάρις ἐς τί ποθέρπει.
θρέψαι καὶ λυκιδεῖς, θρέψαι κύνας, ὥς τυ φάγωντι».

(Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Θεοκρίτου ὑπὸ Fritsche - Hiller παραβάλλονται ὁ μνημονευθεὶς Αἰσώπειος μῦθος καὶ τὸ ἐπίγραμμα τῆς Παλατίνης Ἀνθολογίας).

Ἔχω δ' ἔτι τὴν γνώμην, ὅτι καὶ τὸ «*Εἰς κώνωπα*» ποιημάτιον, ὅπερ περιλαμβάνει ὁ Cod. Ottobonianus graecus 59 καὶ ἐξέδωκε τὸ πρῶτον ὁ Σπ. Λάμπρος ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι τόμ. Γ΄, 3, ἐποιήθη καὶ αὐτὸ ὑπὸ τοῦ Συνεσίου ἐν ἀναπαίστοις. Ὁ Wilamowitz, ὅστις ἀπέδωκε τὸ ποιημάτιον εἰς τὸν Μεσομήδη, παρετήρησεν ὅτι ὁ μῦθος ἀπαντᾷ παρὰ τῷ Βαβρίῳ 84, ἀλλ' ὅτι ὑπ' αὐτοῦ μνημονεύεται ταῦρος ἀντὶ ἐλέφαντος. Ἔχω δὲ καὶ ἐγὼ νὰ παρατηρήσω, ὅτι ὑπῆρχε καὶ μῦθος ἀναφερόμενος εἰς ἐλέφαντα καὶ κώνωπα, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς παρὰ τῷ Ἀποστολίῳ 10, 37 φερομένης παροιμίας «*κώνωπος ἐλέφας Ἰνδὸς οὐκ ἀλεγίζει*» (Ψευδοφάλ. Ἐπιστ. 86, σ. 434 Herch. «πολλὰ λέγειν ἔχων καὶ κατὰ σοῦ καὶ περὶ ἧς κατ' ἐμοῦ πεφλυάρηκας ἐν Λεοντίνοις δημοκοπίας, οὐδὲν ἐρῶ περισσότερον, πλὴν ὅτι κώνωπος ἐλέφας Ἰνδὸς οὐκ ἀλεγίζει»). Ἴσως δ' ἡ παροιμία αὕτη ἦτο στίχος χωλιαμβικὸς ἔχων πλήρως οὕτω:

κώνωπος ἐλέφας Ἰνδὸς οὐ ⟨ποτ'⟩ ἀλεγίζει.

Λέγει δὲ καὶ Γερμανὸς ὁ Β΄ Κωνσταντινουπόλεως σ. 278 Λαγοπ. «*τοὺς ἐμοὺς κώνωπας ἐλέφαντας οἴονται*». Τὸ δ' ἐν ἑπτὰ ἀναπαιστικοῖς στίχοις ποιημάτιον Εἰς κώνωπα ἔχει ὧδε (ἀριθ. 8 Wilam. καὶ Horna):

Ἐλέφαντος ἐπ' οὔατι κώνωψ
πτερὸν ἄπτερον ἵστατο σείων,
φάτο δ' ἄφρονα μῦθον, ἀφίπταμαι·
βάρος οὐ γὰρ ἐμὸν δύνασαι φέρειν.
5 *ὁ δ' ἔλεξε γέλωτος ὑφ' ἁδονᾷ·*
ἀλλ' οὔτ' ἐδάην, ὅτ' ἐπεστάθης,
οὔθ' ἡνίκ' ἀφίπτασο, κώνωψ.

Ἐν τῷ ἕκτῳ στίχῳ ἡ γραφὴ τοῦ Ottobon. κώδικος εἶνε *ἀφιπτάθης*, ὁ δὲ Wilamowitz ἔγραψεν *ἐπεστάθης*. Ὡσαύτως ὁ Wilamowitz ἔγραψεν ἐν τῷ ἑβδόμῳ στίχῳ *ἀφίπτασο* ἀντὶ τοῦ *ἀφίπτασαι* (ὅπερ τηρεῖ ὁ Horna) ἕνεκα τοῦ μέτρου. Ὁ δὲ Horna ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ μετέβαλε τὸ *εὔπτερον* εἰς τὸ *οὐ πτερὸν* καὶ παρετήρησε τάδε: «πτερὸν οὐ πτερὸν wie oben V. 24

ἀνόδευτον ὁδόν, eine bei den Tragikern sehr beliebte Verbindung. (Vgl. Eur. Or. 819 τὸ καλὸν οὐ καλόν; 904 Ἀργεῖος οὐκ Ἀργεῖος Heracl. 1133 ἀπόλεμον πόλεμον Iph. T. 566 χάριν ἄχαριν Hel. 363 ἔργ' ἄνεργα u. oft)». Ἀλλ' ἐγὼ νομίζω, ὅτι διὰ τὴν γνωστὴν σύγχυσιν τοῦ φωνήεντος α καὶ τῆς διφθόγγου ευ ἐν τοῖς ἀντιγράφοις μεταβλητέον εἶνε τὸ *εὔπτερον* εἰς τὸ *ἄπτερον*. Εἶπε δὲ ὁ Συνέσιος *πτερὸν ἄπτερον*, ὡς εἶπεν ὁ αὐτὸς Ὕμνῳ Γ', 653 «*ἄχαρίς* τε *χάρις*» καὶ ἐν τῷ ἀποδοθέντι ὑπὸ τοῦ Wilamowitz ὡσαύτως εἰς τὸν Μεσομήδη ποιήματι «Ἄλλῳ εἰς ὡρολόγιον» (5, 24) «*ἀνόδευτον ὁδόν*», ὅπερ ἐμνημόνευσεν ὁ Horna. Περὶ δὲ τοῦ μέτρου θὰ εἶνε ὁ λόγος ἐν τοῖς ἔπειτα.

Ὁ Συνέσιος λέγει ἐν Δίωνι 5, σ. 41 C «δηλούτω σοὶ τὸν ἄνδρα ὁ Ῥοδιακός τε καὶ ὁ Τρωϊκός· εἰ δὲ βούλει, καὶ *ὁ τοῦ κώνωπος ἔπαινος*. ἐσπουδάσθη γὰρ τῷ Δίωνι καὶ τὰ παίγνια πανταχοῦ τῇ φύσει χρωμένῳ κτλ.». Ὁ Δίων ἔγραψε *Κόμης ἐγκώμιον* καὶ πρὸς τοῦτο ἀπαντῶν ἔγραψεν εὐτραπέλως ὁ Συνέσιος τοὐναντίον *Φαλάκρας ἐγκώμιον*. Πιθανὸν δ' εἶνε, ὡς νομίζω, ὅτι πρὸς τὸν *Κώνωπος ἔπαινον* τοῦ Δίωνος ὁ Συνέσιος ἔγραψεν ἐμμέτρως τοὐναντίον, τὸν μῦθον ἢ αἶνον περὶ *ἐλέφαντος καὶ κώνωπος*. Σημειωτέον δὲ πρὸς τούτοις ὅτι ἐν τῷ ποιηματίῳ Εἰς κώνωπα φέρεται ἐν στίχῳ 6 ἡ λέξις *ἀδονᾷ*, τῆς δ' αὐτῆς λέξεως ποιεῖται χρῆσιν ὁ Συνέσιος καὶ Ὕμν. Η', 16 λέγων «ἐς γήραος *ἀδονὰν*» καὶ ἐν τῷ ποιήματι, ὅπερ ἐπιγράφεται «Ἄλλο εἰς ὡρολόγιον» (5, 28) φέρεται «χαλκέος *ἀδονά*». Τὸ δὲ ῥῆμα *ἐδάην* στ. 6 ἀπαντᾷ παρὰ τῷ αὐτῷ Ὕμνῳ Γ', 682 «*ἐδάην* ἄταν». Τὴν δὲ λέξιν *οὖας* ἔχει ὁ Συνέσιος καὶ Ὕμν. Β', 75. Ἔλαβε δὲ πάντως οὗτος πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ τὸν Μελέαγρον λέγοντα Ἀνθ. Παλ. Ε', 152 (151)

> *Πταίης μοι, κώνωψ, ταχὺς ἄγγελος, οὔασι δ' ἄκροις*
> *Ζηνοφίλας ψαύσας προσψιθύριζε τάδε·*

ἔχω δὲ νὰ παρατηρήσω ὅτι, ἐν οἷς λέγει ἐν τοῖς τελευταίοις στίχοις τοῦ ἐπιγράμματος τούτου ὁ Μελέαγρος πρὸς τὸν κώνωπα (7-8)

> *ἢν δ' ἀγάγῃς τὴν παῖδα, δοραῖς στέψω σε λέοντος,*
> *κώνωψ, καὶ δώσω χειρὶ φέρειν ῥόπαλον*

αἰνίττεται τὸν Αἰσώπειον μῦθον «Κώνωψ καὶ Λέων» (189 Chambry) καὶ τὸν μῦθον «Λέων καὶ Προμηθεὺς καὶ Ἐλέφας» (211 Chambry), ἐν ᾧ φέρονται καὶ τάδε: «... ἔκλαιεν οὖν ὁ λέων καὶ τῆς δειλίας καταμέμφετο καὶ τέλος ἀποθανεῖν ἤθελεν. οὕτω δὲ γνώμης ἔχων ἐλέφαντι περιτυγχάνει, καὶ προσαγορεύσας εἱστήκει διαλεγόμενος καὶ ὁρῶν διὰ παντὸς τὰ ὦτα κινοῦντα· 'τί πάσχεις;' ἔφη, 'καὶ τί ποτε οὐδὲ μικρὸν ἀτρεμεῖ σου τὸ οὖς;' καὶ ὁ ἐλέφας, κατὰ τύχην περιπτάντος αὐτῷ κώνωπος· 'ὁρᾷς', ἔφη, 'τοῦτο τὸ βραχὺ τὸ βομβοῦν; ἢν εἰσδύνῃ μου ⟨τῇ⟩ τῆς ἀκοῆ ὁδῷ, τέθνηκα'. καὶ ὁ λέων· 'τί οὖν ἔτι ἀποθνήσκειν', ἔφη, 'με δεῖ τοσοῦτον ὄντα καὶ ἐλέφαντος εὐτυχέστερον, ὅσῳ κρείττων κώνωπος ὁ ἀλεκτρυών;' Εἶνε φανερόν, ὅτι τὰ φερόμενα ἐν τῷ μύθῳ τούτῳ

περὶ ἐλέφαντος καὶ κώνωπος εἶνε τἀναντία πρὸς τὰ λεγόμενα ἐν τῷ ποιηματίῳ Εἰς κώνωπα. Ἄξιον δὲ παρατηρήσεως εἶνε ὅτι τὸν μῦθον περὶ κώνωπος καὶ λέοντος αἰνίττεται ὁ Ἀριστοφάνης Ἱππ. 1037-1038

> *ἔστι γυνή, τέξει δὲ λέονθ' ἱεραῖς ἐν Ἀθήναις,*
> *ὃς περὶ τοῦ δήμου πολλοῖς κώνωψι μαχεῖται,*
> *ὥς τε περὶ σκύμνοισι βεβηκώς· κτλ.*

Καταφανῶς δ' ἔν τισι τῶν ἐν πεζῷ λόγῳ Αἰσωπείων μύθων ἀπαντῶσι καὶ ἴχνη στίχων ἀναπαιστικῶν, περὶ ὧν θὰ εἶνε διεξοδικὸς ὁ λόγος ἐν ἄλλῳ τόπῳ. Ἀλλ' ἐν τῷ παρόντι καλὸν νομίζω νὰ μνημονεύσω ἐπὶ παραδείγματος τὰ ἑξῆς:

Ὁ 126 μῦθος «Ζεὺς καὶ χελώνη» Chambry ἔχει τόδε τὸ ἐπιμύθιον: «οὕτω πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων αἱροῦνται μᾶλλον λιτῶς οἰκεῖν ἢ παρ' ἄλλοις πολυτελῶς διαιτᾶσθαι». Τὸ μέρος *οὕτω - λιτῶς* εἶνε ἓν δίμετρον ἀναπαιστικὸν ἀκατάληκτον καὶ ἓν παροιμιακόν:

> *οὕτω πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων*
> *αἱροῦνται μᾶλλον λιτῶς*

Παρατηρητέον δ' ὅτι ἐν τῷ μύθῳ τούτῳ ἡ ἀπόκρισις τῆς χελώνης πρὸς τὸν Δία «*οἶκος φίλος, οἶκος ἄριστος*» εἶνε ἀναπαιστικὸν δίμετρον καταληκτικόν, τουτέστι παροιμιακὸν (Ἀποστόλ. 12, 39, εἰς ὃν εἶνε ἥδε ἡ σημείωσις τοῦ Leutsch: «App. Prov. IV, 15: Arsen. XXVIII, 68. Aesopi dictum adhibuit oraculum Delphicum: v. adnott. ad Zenob. III, 26: item Philoxenus, poeta dithyrambicus: cf. nott. critt. ad Apost. VI, 68: et Cercidas in Mimiambis apud Stob. Flor. 58, 10, de quibus dixit Meinekius Anal. Alex. 391 sq.»). Τοῦτο δὲ δεικνύει, ὅτι ἀναμφιβόλως ὅλος ὁ μῦθος ἦτο πεποιημένος ἐν ἀναπαιστικῷ μέτρῳ, καὶ ὅτι ἐν τῇ μεταγραφῇ αὐτοῦ εἰς πεζὸν λόγον ἔμειναν μόνον ἀμετάβλητοι τρεῖς ἀναπαιστικοὶ στίχοι, ὁ «οἶκος φίλος κλπ.» καὶ δύο τοῦ ἐπιμυθίου.

Τὸ τέλος τοῦ 310 μύθου «Πλούσιος καὶ βυρσοδέψης» Chambry «τὸν πλούσιον ἠθάδα τῆς ὀσμῆς γενόμενον μηκέτι αὐτῷ διενοχλεῖν (*ἐνοχλεῖν* διάφορος γραφὴ)» εἶνε δύο ἀκατάληκτα ἀναπαιστικὰ δίμετρα, μετατιθεμένου τοῦ «αὐτῷ» πρὸ τοῦ «μηκέτι»,

> *τὸν πλούσιον ἠθάδα τῆς ὀσμῆς*
> *γενόμενον αὐτῷ μηκέτ' ἐνοχλεῖν.*

Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ τέλος τοῦ 201, δ' μύθου «Λέων καὶ ἄρκτος» Chambry «δείλαιοι ἡμεῖς, εἶπον, ὅτι δι' ἀλώπεκα ἐμοχθοῦμεν» εἶνε δύο παροιμιακὰ ἀναπαιστικὰ γραφόμενα οὕτω

> *δείλαιοί ⟨γ'⟩ ἡμεῖς, εἶπον,*
> *ὅτι δι' ἀλώπεκ' ἐμοχθοῦμεν.*

Ὁ ἐν δῆθεν τονικοῖς δωδεκασυλλάβοις στίχοις 346 μῦθος κατὰ Chambry «Χαλκεὺς καὶ κυνάριον» ἔχει τὸν 11 στίχον οὕτως: «εὐθὺς ἐγείρῃ καὶ τὴν

κέρκον μοι σείεις», ὅστις ἄνευ οὐδεμιᾶς μεταβολῆς ἀποκαθίσταται εἰς ἓν ἀναπαιστικὸν μονόμετρον καὶ ἓν παροιμιακὸν

εὐθὺς ἐγείρῃ
καὶ τὴν κέρκον μοι σείεις.

Ὁ μῦθος εἶνε περὶ κυνός, ὅστις, ὅτε ὁ κύριος αὐτοῦ χαλκεὺς εἰργάζετο, ἐκοιμᾶτο, ὅτε δ' ὁ χαλκεὺς ἤσθιεν, ἠγείρετο καὶ ἔσειεν αὐτῷ τὴν οὐράν. Πρβ. Ἀριστοφ. Ἱππ. 1030

φράζευ Ἐρεχθεΐδη, κύνα Κέρβερον ἀνδραποδιστήν,
ὃς κέρκῳ σαίνων σ', ὁπόταν δειπνῇς ἐπιτηρῶν, | κτλ.

Τὰ δ' εἰρημένα ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους αὐτόθι 1033-1034 δύνανται νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὸν μῦθον «Κύων καὶ μάγειρος» ἀρ. 124 Chambry.

Ἐπιγράμματα. Ἀνθ. Cougny II, 613 = Cramer An. Gr. Par. IV, σ. 297 κἑξ.

Παρθένον αἰγλήεσσαν ἀπὸ χθονὸς αἰθέρα βᾶσαν,
ἥν τε Δίκην καλέουσιν, ἀπ' αἰθερίων πάλιν ἠθῶν
ἰθυδίκης Θεόδωρος ἐπὶ χθόνα δεύτερον αὖθις
ἤγαγεν ἰδμοσύναισι νόμων καὶ ἤθεσι χρηστοῖς.
5 *τῷ δὲ παρεζομένη λαοῖσι δίκαζεν ἀληθῆ,*
ὡς νύμφη ἀλίαστος, παρθένος ἄφθορος οἷα.
ἀλλ' ὅτε Μοῖρ' ὀλοὴ καὶ τόνδε φίλης αἰῶνος
ἐκτέμνειν ἠβούλετο, λῖνα δὲ πάντα λέλοιπεν,
οὐδ' οὕτως ἀπάνευθεν ἐβήσετο, ἀλλ' ἐνὶ τύμβῳ
10 *τῷδε παρεζομένη μινύρεται. ὦ μέγα θαῦμα,*
ἄθρησον καὶ ἀστέρας εἰδώλοιο γυναικὸς
φέγγος ἀμαυροτέρους, ὡς ἐς πόλον ἵκετο πένθος.
ἀλλά, Νόμοι, γοάοιτε Δίκης ἀπάνευθεν ἐόντες·
τίς δὲ Δίκην παράκοιτιν ὁμοῦ καθαράν τε φυλάξει;

(Στ. 4 *ἰδμοσύναισι* Boissonade καὶ Cougny ἀντὶ τοῦ *ἠδμ.* 5 *λαοῖσι* Boissonade: *λαᾶσι.* 5 *δίκαζεν ἀληθῆ* ἐγώ: *δίκαζε τἀληθῆ.* 9 *ἐβήσετο* ἐγώ, *ἀπῴχετο* Cougny: *ἠβούλετο.* 12 *ὡς* ἐγώ: *καί.* 13 *γοάοιτε* ἐγώ: *γοάειτε.* 14 *φυλάξει* ἐγώ: *φυλάξοι*).

Ἐν σ. 272 εἶνε γεγραμμέναι αἱ ἑξῆς σημειώσεις: «Poemation hocce haud deterioris notae corruptissime edidit Cramerus. Lemma nescio quo barbaro posterioris aetatis additum est: Ἡρῶον εἰς τὸν μάγιστρον Θεόδωρον τὸν δεκαπότην (?); fortasse leg. δεκαπολίτην, Decapolis Syriae incolam, seu δικασπόλον judicem.—Vs. 1, etc. Παρθένος αἰγλήεσσα κ.τ.λ. est Δίκη seu Astrea quae in caelo est cum Librae constellatione.—Vs. 4. Cramer. ex cod. per iotacismum ἠδμοσύναισι.—Vs. 5. Cf. Hom. Il. Σ 503 sq.—Vs. 9. corruptus scribae incuria qui a versu praecedenti

repetiit ἠβούλετο; reposui ἀπῴχετο, pro quo et scribi possit ἀπήρχετο. Vs. 13. Cramer. δίκ' ἀπάνευθεν ἐ.».

Τὸ ὄντως ὡραῖον τοῦτο ἐπίγραμμα ἐποιήθη κατ' ἐμὲ ἀναμφισβήτως ὑπὸ τοῦ Συνεσίου εἰς τὸν Θεόδωρον, περὶ οὗ ποιεῖται ὁ αὐτὸς λόγον ἐν Ἐπιστ. 18 «ὁ δεῖνα βουλευτὴς μέν ἐστι πόλεως, ἐν ᾗ τοὺς παῖδας ἐγεννησάμην... τῷ δὲ ὑπάρχει συγγενεῖ τε εἶναι *τοῦ μακαρίτου Θεοδώρου σφόδρα διὰ μνήμης ἡμῖν ἀνδρὸς γενομένου κλπ.*», καὶ ἐν Ἐπιστ. 20 «Ἕως ἔτι περιῆν *ὁ μακαρίτης Θεόδωρος*, κοινὸς μὲν ἦν ἁπάντων Πενταπολιτῶν πρόξενος, διαφερόντως δὲ τοὺς ἡμετέρους γονέας ἐξήρτητο τῇ τε εἰς ἅπαντα σπουδῇ καὶ τῇ τῆς γλώττης εὐστομίᾳ καὶ χάριτι. κλπ.», καὶ ἐν Ἐπιστ. 21 «*Εἰ τοῦ μακαρίτου Θεοδώρου* μνεία παρὰ τῇ σεμνοπρεπείᾳ τῇ σῇ, κλπ.», καὶ ἐν Ἐπιστ. 32 «Ὁ δοῦλος.., ὃν ἀγνοήσας ὡς παιδοτρίβην παρὰ τῶν *Θεοδώρου* κληρονόμων ἐώνημαι, κλπ.».

Ὅτι δὲ ποιητὴς τοῦ ἐπιγράμματος εἶνε ὁ Συνέσιος, μέγιστον τεκμήριον εἶνε, ὅτι γίνεται ἐν αὐτῷ λόγος περὶ τῆς παρθένου τῆς καλουμένης Ἀστραίας ἢ Ἀστρῴας ἢ Δίκης, περὶ ἧς λέγει ὁ αὐτὸς Συνέσιος ἐν Αἰγ. Β', 5, σ. 124 CD «..ποτὲ θρυλούμενον ποιηταῖς Ἑλλήνων, ὡς *ἡ παρθένος, ἡ νῦν Ἀστρῴα, Δίκην, οἶμαι, καλοῦμεν αὐτήν,*

. . . . ἐπιχθονίη πάρος ἦεν | κλπ.

καὶ παρατίθεται τοὺς στίχους τοῦ Ἀράτου Φαιν. 101-104 καὶ 108-114. Ἀξία δὲ παρατηρήσεως εἶνε ἡ ὁμοιότης τῶν λεγομένων ἐν τῷ ἐπιγράμματι στ. 1-2 «*παρθένον..., ἥν τε Δίκην καλέουσιν*» καὶ ἐν τῷ εἰρημένῳ συγγράμματι τοῦ Συνεσίου «ὡς ἡ *παρθένος... Δίκην*, οἶμαι, *καλοῦμεν αὐτήν*». Αὕτη ἡ Δίκη ἀνεστρέφετο μετὰ τῶν ἀνθρώπων καὶ «*μυρία πάντα παρεῖχε*», καὶ ἦτο «*δώτειρα δικαίων*» κατὰ τὸν Ἄρατον, καὶ «τόφρ' ἦν, ὄφρ' ἔτι γαῖα γένος χρύσειον ἔφερβεν». Ἀλλ' ὅτ' ἐγένοντο «χαλκείη γενεή, προτέρων ὀλοώτεροι ἄνδρες» λέγει ὁ Ἄρατος, «καὶ τότε μισήσασα Δίκη κείνων γένος ἀνδρῶν | ἔπταθ' ὑπουρανίη· ταύτην δ' ἄρα νάσσατο χώρην, | ἧχί περ ἐννυχίη ἔτι φαίνεται ἀνθρώποισιν | Παρθένος, ἐγγὺς ἐοῦσα πολυσκέπτοιο Βοώτοιο». Ταύτην κατὰ τὸ ἐπίγραμμα ὁ *ἰθυδίκης Θεόδωρος* «ἀπ' αἰθερίων πάλιν ἠθῶν... ἐπὶ χθόνα δεύτερον αὖθις ἤγαγεν»· αὕτη «τῷ δὲ παρεζομένη λαοῖσι δίκαζεν ἀληθῆ» ὡς καὶ πάλαι «ἀγειρομένη δὲ γέροντας ἠέ που εἰν ἀγορῇ ἢ εὐρυχόρῳ ἐν ἀγυιῇ,| δημοτέρας ἤειδεν ἐπισπέρχουσα θέμιστας» (κατὰ τὸν Ἄρατον 105-107).

Ὅτε δὲ ἀπέθανεν ὁ Θεόδωρος, δὲν ἀπῆλθε μακρὰν ἡ Δίκη, κατὰ τὸ ἐπίγραμμα, «*ἀλλ' ἐνὶ τύμβῳ | τῷδε παρεζομένη μινύρεται*». Ταῦτα δὲ λέγει ὁ Συνέσιος μιμούμενος τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Ἀσκληπιάδου Ἀνθ. Παλ. Ζ', 145

Ἅδ' ἐγὼ ἁ τλάμων Ἀρετὰ παρὰ τῷδε κάθημαι
Αἴαντος τύμβῳ κειραμένα πλοκάμους,
θυμὸν ἄχει μεγάλῳ βεβολημένα, εἰ παρ' Ἀχαιοῖς
ἁ δολόφρων Ἀπάτα κρέσσον ἐμοῦ δύναται

καὶ τὸ ἐπίγραμμα Ἀντιπάτρου τοῦ Σιδωνίου αὐτόθι 146

Σῆμα παρ' Αἰάντειον ἐπὶ Ῥοιτηΐσιν ἀκταῖς
θυμοβαρὴς Ἀρετὰ μύρομαι ἑζομένα, | κτἑ.

Πρβ. καὶ τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Μνασάλκου Ἀνθ. Cougny III, 71

Ἅδ' ἐγὼ ἁ τλάμων Ἀρετὰ παρὰ τῇδε κάθημαι
Ἡδονῇ, αἰσχίστως κειραμένα πλοκάμους,
θυμὸν ἄχει μεγάλῳ βεβολημένα, εἴπερ ἅπασιν
ἁ κακόφρων Τέρψις κρεῖσσον ἐμοῦ κέκριται

καὶ τὸ ἐπίγραμμα Ἀγαθίου τοῦ Σχολαστικοῦ Ἀνθ. Παλ. Ζ΄, 612 «Φεῦ, φεῦ, τὴν δεκάτην Ἑλικωνίδα, κτλ.», ἐν ᾧ λέγει στ. 5-6 ὁ ποιητὴς

καὶ τάχα θεσμὸν ἔθηκαν ἐπάξιον ἐννέα Μοῦσαι
τύμβον Ἰωάννης ἀνθ' Ἑλικῶνος ἔχειν

(ἴδ. καὶ τὰ ὑπ' ἐμοῦ γεγραμμένα ἐν Byz.-neugr. Jahrb. VII, σ. 379 381 καὶ ἐν Ἐπετ. Ἑτ. Βυζ. Σπ. τόμ. ΙΒ΄, σ. 427-428).

Ὅτι δὲ ὁ Συνέσιος εἶνε ποιητὴς τοῦ ἐπιγράμματος καὶ παρέστησεν ἐν αὐτῷ, ὅτι ἡ Δίκη κατῆλθεν αὖθις ἐκ τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὴν γῆν διὰ τοῦ Θεοδώρου καὶ παρ' αὐτὸν καθίσασα ἐδίκαζε, δεικνύουσιν ὡσαύτως καὶ ὅσα λέγει ὁ Συνέσιος ἐν Αἰγ. Β΄, 5, σ. 125 Β περὶ τῆς αὐτῆς Δίκης, ὅτι «*τοσοῦτον ἀπεφοίτησε.... τῆς γῆς,* ὡς μόλις ὁρᾶσθαι νυκτὸς αἰθρίας... *τάχα νῦν καταβαίη,* (ἴσως γραπτέον «*τάχ' ⟨ἂν⟩ νῦν κ.*») *καὶ πάλιν ἡμῖν αὐτοπρόσωπος διαλέξεται,* σπουδασθείσης μὲν γεωργίας, κτλ.». Ἡ Δίκη κατῆλθεν εἰς τὴν γῆν, ἀλλὰ τὸ εἴδωλον αὐτῆς ἔμεινεν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἠμαυρώθη μᾶλλον τὸ φέγγος αὐτοῦ, ὡς ἦλθεν εἰς τὸν οὐρανὸν τὸ πένθος διὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδώρου, ὡς λέγει ὁ ποιητὴς στ. 11-12 «*ἄθρησον καὶ ἀστέρας εἰδώλοιο γυναικὸς* | *φέγγος ἀμαυροτέρους, ὡς ἐς πόλον ἵκετο πένθος*». Φαίνεται δ' ὅτι ἐν τούτῳ ὁ Συνέσιος εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν Ἀντίπατρον τὸν Σιδώνιον λέγοντα ἐν ἐπιτυμβίῳ ἐπιγράμματι εἰς Πτολεμαῖον Ἀνθ. Παλ. Ζ΄, 241, στ. 7-8 «*καὶ αὐτὰ διὰ πένθος ἀμαυρωθεῖσα Σελάνα* | *ἄστρα καὶ οὐρανίας ἀτραπιτοὺς ἔλιπεν*».

Ἐν στίχῳ 8 ἀντὶ τοῦ «λῖνα δὲ πάντα *λέλοιπεν*» ἴσως γραπτέον εἶνε «λῖνα δὲ πάντα *λελοίπει*» κατὰ τὸν Θεόκριτον Α΄, 139-140 «τά γε μὰν λίνα πάντα *λελοίπει* | ἐκ Μοιρᾶν κτλ.», ὅν, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, μιμεῖται ὁ Συνέσιος. Παρατηρητέον δὲ καὶ τὴν προσῳδίαν τοῦ *λῖνα* ἐν τῷ ἐπιγράμματι ἀντὶ τοῦ *λίνα* (πρβ. τὸ Λατινικὸν līnum). Πρβ. καὶ στ. 10 «*μινύρεται*».

Ἐν στίχῳ 5 ἀνέγνων «*δίκαζεν ἀληθῆ*» διὰ τὸ μέτρον ἀντὶ τοῦ *δίκαζε τὰ λ.*». Ἐν στίχῳ 9 ἔγραψα «*ἐβήσετο*», ὅπερ ὁ ἀντιγραφεὺς μετέβαλεν εἰς τὸ «*ἠβούλετο*» κατὰ τὸ ἐν στίχῳ 8 «*ἠβούλετο*». Ἐν στίχῳ 12 ἀνέγνων «*ὡς* ἐς πόλον ἵκετο πένθος» ἀντὶ τοῦ «*καὶ* ἐς πόλον κτλ.», καὶ ἐν στίχῳ 13 «*γοάοιτε*» ἀντὶ τοῦ *γοάειτε*· πρβ. Ἀγαθίαν Ἀνθ. Παλ. Ε΄, 237 (236), 9 «ἀλλ' Ἴτυλον κλαίοιτε κατ' οὔρεα, καὶ *γοάοιτε* κτλ.». Ἐν δὲ στίχῳ 14 ἀντὶ τοῦ «*φυλάξοι;*» ὀρθῶς ἔχει τὸ «*φυλάξει;*»

Τὸν Συνέσιον τέλος μηνύει ποιητὴν τοῦ ἐπιγράμματος καὶ ἡ ἐν στίχῳ 10 ῥῆσις «*ἆ μέγα θαῦμα*», ἐπειδὴ ὁ αὐτὸς λέγει καὶ ἐν τῷ ἐπιγράμματι τῷ ἐν τῷ ἀστρολαβίῳ «Ἡ σοφίη στίβον εὗρεν ἐς οὐρανόν· *οὐ μέγα θαῦμα*». Πρβ. Φιλόδημον Ἀνθ. Παλ. Ε΄, 115 (114) «Ἠράσθην Δημοῦς Παφίης γένος· *οὐ μέγα θαῦμα*».

Ὁ Cougny ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἐσφαλμένην γραφὴν *λαᾶσι* ἐν στίχῳ 5 παρέβαλε τὸν Ὅμηρον Σ 502 κἑξ. «οἱ δὲ γέροντες | εἵατ' ἐπὶ ξεστοῖσι λίθοις, ἱερῷ ἐνὶ *κύκλῳ*· | ... ἀμοιβηδὸν δὲ δίκαζον». Ἀλλὰ τὸ ὀρθὸν *λαοῖσι* ἀποκατέστησεν, ὡς εἶπον ἀνωτέρω, ὁ Boissonade ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Χορικίου σ. 103, σημ. 1, ὅστις διέλαβε περὶ τοῦ ἐπιγράμματος τούτου, παρέθετο τοὺς ἓξ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς στίχους, ἀνέγνω καὶ *ἰδμοσύναισι* (στ. 4) ἀντὶ τοῦ *ἠδμοσύναισι*, καὶ εἴκασιν ὅτι ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ ποιήματος ἀναγνωστέον εἶνε *Δεκαπολίτην* ἀντὶ τοῦ *δεκαπότην*. Παρετήρησε δ' ἐν τέλει τάδε: «Quae aptissime conveniunt Theodoro Decapolitae novellarum a Constantino Porphyrogenito promulgatarum auctori. Vide Bibl. Gr. t. 10, p. 386».

Ἡ Δίκη κατὰ τὸν ποιητὴν ἦτο ἅμα μὲν σύζυγος τοῦ Θεοδώρου, ἅμα δὲ καὶ παρθένος ἄφθορος (στ. 6 «ὡς νύμφη ἀλίαστος, παρθένος ἄφθορος οἷα»), ἐν τῷ τέλει δ' ἐρωτᾷ ὁ Συνέσιος «τίς δὲ Δίκην παράκοιτιν ὁμοῦ καθαράν τε φυλάξει;» ἔχων κατὰ νοῦν τὴν Εὐριπίδειον Ἠλέκτραν, ἣν εἶχε μὲν ὁ Αὐτουργὸς γυναῖκα, ἀλλ' ἐτήρει παρθένον.

Σημειωτέον δὲ ὅτι ἀπὸ τῶν αὐτῶν λέξεων «*Παρθένον αἰγλήεσσαν*» ἄρχεται καὶ τὸ εἰς τὴν Μακρίναν (Μακρῖναν) ἐπίγραμμα Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ Ἀνθ. Παλ. Η΄, 163.

Ἐπειδὴ δ' ἐγένετο λόγος περὶ τῆς Ἀστρῴας ἢ Ἀστραίας παρθένου ἢ Δίκης, καλὸν νομίζω νὰ διαλάβω καὶ περὶ τοῦ ἐπιγράμματος Ἀνθ. Παλ. Θ', 400

Ὅταν βλέπω σε, προσκυνῶ, καὶ τοὺς λόγους,
τῆς παρθένου τὸν οἶκον ἀστρῷον βλέπων·
εἰς οὐρανὸν γάρ ἐστι σοῦ τὰ πράγματα,
Ὑπατία σεμνή, τῶν λόγων εὐμορφία,
ἄστρον ἄχραντον τῆς σοφῆς παιδεύσεως.

Ἐν τῇ Παλατίνῃ Ἀνθολογίᾳ φέρεται ἡ ἐπιγραφή: «Τοῦ αὐτοῦ Παλλαδᾶ εἰς τὴν φιλόσοφον Ὑπατίαν τὴν Θέωνος θυγατέρα». Τὸ αὐτὸ ἐπίγραμμα ἀναγινώσκεται καὶ ἐν τῷ ΙΕ΄ βιβλίῳ τῆς Παλατίνης Ἀνθολογίας μετὰ τὸ 17 ἐπίγραμμα, ἀλλ' ἄνευ τοῦ ὀνόματος τοῦ ποιητοῦ, ἐν δὲ τῇ Πλανουδείῳ Ἀνθολογίᾳ λέγεται ὅτι εἶνε «ἄδηλον». Ἀναφέρεται δ', ὡς νομίζεται, εἰς τὴν Ὑπατίαν ἀποθανοῦσαν ἤδη. Ἀλλὰ κατὰ τὴν γνώμην μου, ἐπειδὴ γίνεται μνεία ἐν τῷ ἐπιγράμματι τῆς παρθένου ἢ Παρθένου καὶ τοῦ ἀστρῴου οἴκου, τουτέστι τῆς Ἀστρῴας ἢ Ἀστραίας, πρὸς ἣν παραβάλλεται ἡ Ὑπατία, ὁ δὲ Συνέσιος, ὡς εἴδομεν ἤδη, ποιεῖται λόγον περὶ τῆς Ἀστρῴας, ἦτο δ' οὗτος μαθητὴς τῆς Ὑπατίας, εὔλογον εἶνε νὰ ὑπολάβωμεν, ὅτι τὸ ἐπίγραμμα ἐποιήθη ὑπὸ

τοῦ Συνεσίου, ζώσης ἔτι τῆς Ὑπατίας, καὶ οὐχὶ ὑπὸ τοῦ Παλλαδᾶ. Σῴζονται δὲ καὶ ἐπιστολαὶ τοῦ Συνεσίου πρὸς τὴν Ὑπατίαν. Ἐν τῇ 124 Ἐπιστολῇ γράφει ὁ Συνέσιος: «Εἰ δὲ θανόντων περ καταλήθοντ' εἰν Ἀΐδαο, αὐτὰρ ἐγὼ καὶ κεῖθι τῆς φίλης Ὑπατίας μεμνήσομαι», καὶ ἐν τέλει τῆς ἐπιστολῆς «διὰ σέ μοι δοκῶ μόνην ὑπερόψεσθαι τῆς πατρίδος, κἂν λάβωμαι σχολῆς, μεταναστεύσειν». Ἡ Ὑπατία ἐν τῷ ἐπιγράμματι στ. 5 λέγεται «ἄστρον ἄχραντον τῆς σοφῆς παιδεύσεως». Τοῦτο δὲ παραβάλλω πρὸς τὰ εἰρημένα πρὸς τὴν αὐτὴν ὑπὸ τοῦ Συνεσίου ἐν Ἐπιστολῇ 154 «τῶν μὲν γὰρ ἐκ τῆς σεληνιακῆς αἰτίας ἀποψύξεων οἱ νοσοῦντες ἐπιληψίαν αἰσθάνονται μόνοι, *τῶν δὲ κατὰ νοῦν ἐπιβολῶν μόνοι δέχονται τὰς ἐλλάμψεις, οἷς ὑγιαίνουσι τὸ νοερὸν ὄμμα φῶς ἀνάπτει συγγενὲς ὁ θεός,* ὃ τοῖς τε νοεροῖς τοῦ νοεῖν καὶ τοῖς νοητοῖς αἴτιον τοῦ νοεῖσθαι· καθάπερ τὸ τῇδε φῶς ὄψιν συνάπτει χρώματι, κἂν ἀφέλῃς, παρόντος ἡ πρὸς αὐτὸ δύναμις ἀνενέργητος. ὑπὲρ δὴ τούτων ἁπάντων σε κρίνουσαν περιμενοῦμεν. κτλ.». Τὴν δ' ἐν τῷ ἐπιγράμματι στ. 4 ῥῆσιν «*Ὑπατία σεμνὴ*» παραβάλλω πρὸς τὴν ἐν τῇ 10 Ἐπιστολῇ τῇ αὐτῇ Ὑπατίᾳ τοῦ Συνεσίου προσφώνησιν «*δέσποινα σεβασμία*», ἔχει δ' ἡ λέξις *σεμνὴ* τὴν αὐτὴν ἔννοιαν τῇ λέξει *σεβασμία*. Ἐν δὲ τῇ 16 Ἐπιστολῇ λέγει πρὸς αὐτὴν ὁ Συνέσιος «μῆτερ καὶ ἀδελφὴ καὶ διδάσκαλε καὶ διὰ πάντων τούτων εὐεργετικὴ καὶ πᾶν ὅ τι τίμιον καὶ πρᾶγμα καὶ ὄνομα».

Ὁ ποιητὴς φαντάζεται ὅτι ἡ Ὑπατία κατηστερίσθη, ὅτι ἔχει τὸν οἶκον τῆς Ἀστρῴας παρθένου, ἡ σοφία τῆς Ὑπατίας ἀνῆλθεν εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ εἶνε ἐν αὐτῷ, οὕτω δ' ἡ Ὑπατία καλεῖται «*ἄστρον ἄχραντον τῆς σοφῆς παιδεύσεως*», ὅπερ καταπέμπει εἰς τὴν γῆν τὴν σοφὴν παίδευσιν. Τὴν αὐτὴν δ' εἰκόνα ἔχει ὁ Συνέσιος καὶ ἐν τῷ ἐπιγράμματι αὐτοῦ Ἀνθ. Cougny IV, 74, 1-2

Ἡ σοφίη στίβον εὗρεν ἐς οὐρανὸν· οὐ μέγα θαῦμα·
καὶ νόος ἐξ αὐτῶν ἤλθεν ἐπουρανίων.

Τὸν δὲ καταστερισμὸν τῆς Ὑπατίας καὶ τῆς σοφίας αὐτῆς ἐποίησεν ὁ Συνέσιος κατὰ τοὺς γνωστοὺς ἀρχαίους καταστερισμούς, εἶνε δὲ γνωστόν, ὅτι ζώσης τῆς βασιλίσσης Βερενίκης τὸν πλόκαμον κατηστέρισεν ἐν ἐλεγείᾳ ὁ Καλλίμαχος. Παρετηρήθη δ' ὅτι ὁ ποιητὴς εἶπεν ἐν στίχῳ 3 «*εἰς οὐρανὸν* γὰρ ἔστι σοῦ τὰ πράγματα» ἀντὶ τοῦ «*ἐν οὐρανῷ* κτλ.». Τὸ ῥῆμα *ἔστι* συνετάχθη μετὰ τῆς προθέσεως *εἰς* καὶ αἰτιατικῆς, διότι ἡ ἔννοια εἶνε, ὅτι «τὰ πράγματα σοῦ ἀνῆλθον εἰς οὐρανὸν καὶ ἔστιν ἐνταῦθα». Παραδείγματα δὲ τῆς συντάξεως ταύτης τῆς *εἰς* προθέσεως εἶνε πολλὰ ἐν τῷ ἀρχαίῳ λόγῳ, οἷον Εὐριπ. Ἰφ. Τ. 620 «*ἀλλ' εἰς ἀνάγκην κείμεθ'*», Ξεν. Ἀν. Α', 2, 2 «λαβόντες τὰ ὅπλα *παρῆσαν εἰς Σάρδεις*», τουτέστιν ἦλθον εἰς Σάρδεις καὶ παρῆσαν ἐνταῦθα, Θουκ. Ϛ', 4 «*ἐς Λεοντίνους ... ξυμπολιτεύσας*», κτλ. Ἡ δὲ λήγουσα τῆς λέξεως *Ὑπατία* διὰ τὸ μέτρον λαμβάνεται ὡς βραχεῖα.

Συνέσιος καὶ Παλλαδᾶς. Ὁ Παλλαδᾶς ἦτο Ἀλεξανδρεὺς καὶ σύγχρονος τῷ Συνεσίῳ. Εὔλογον δ' εἶνε νὰ ὑπολάβωμεν ὅτι ἦσαν γνώριμοι πρὸς ἀλλήλους, ἐπειδὴ καὶ ὁ Συνέσιος ἐσπούδασεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, καὶ ἡ ποίησις ἀμφοτέρων ἔχει τινὰ τὰ παραπλήσια, μάλιστα δ' ἐν τῇ μιμήσει καὶ τῇ χρήσει ῥήσεων παλαιῶν ποιητῶν. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐπιγράμματα τοῦ Συνεσίου φερόμενα ὡς «ἄδηλα» ἀπεδόθησαν ὑπό τινων εἰς τὸν Παλλαδᾶν, οὗ ἦσαν γνωστὰ καὶ περιελήφθησαν εἰς τὰς Ἀνθολογίας πολλὰ ἐπιγράμματα. Ἀλλὰ θὰ δείξω ἐν τοῖς ἔπειτα, διαλαμβάνων περὶ τοῦ ἐπιγράμματος Ἀνθ. Παλ. Θ', 401, ὅπερ φέρεται μὲν ὡς «ἄδηλον» ἔν τε τῇ Παλατίνῃ καὶ τῇ Πλανουδείῳ Ἀνθολογίᾳ, ἐν δὲ τῇ Παλατίνῃ προσετέθη ὑφ' ἑτέρας χειρὸς «καὶ τοῦτο Παλλαδᾶ», ὅτι καὶ τοῦτο ἐποιήθη πάντως ὑπὸ τοῦ Συνεσίου.

Ἐν Ἀνθ. Παλ. Θ', 380 φέρεται ἐπίγραμμα «ἄδηλον» μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς «γραμματικοῦ τινος ἐπὶ τὸ (τῷ Salmasius) μὴ δύνασθαι τοῖς ποιήμασι Παλλαδᾶ ἐξισοῦσθαι», ἀλλ' ὡς παρετήρησεν ὁ Boissonade, φαίνεται, ὅτι ἐγράφη πρὸς ἔπαινόν τινος Παλλαδίου, ὡς δ' ὁ Salmasius καὶ ὁ Hecker, ἀναφέρεται εἰς τὸν ποιητὴν Παλλαδᾶν, οὗ τὸ γνήσιον ὄνομα εἶνε Παλλάδιος. Τὸ ἐπίγραμμα ἔχει οὕτως:

Εἰ κύκνῳ δύναται κόρυδος παραπλήσιον ᾄδειν,
τολμῷεν δ' ἐρίσαι σκῶπες ἀηδονίσιν,
εἰ κόκκυξ τέττιγος ἐρεῖ λιγυρώτερος εἶναι,
ἶσα ποιεῖν καὶ ἐγὼ Παλλαδίῳ δύναμαι.

Ἐν τούτῳ καταφαίνεται ὁ τρόπος τῆς ποιήσεως τοῦ Συνεσίου καὶ μάλιστα ἐν τῇ μιμήσει χωρίου τοῦ Θεοκρίτου Α', 136

κἠξ ὀρέων τοὶ σκῶπες ἀηδόσι δηρίσαιντο

ἐν ᾧ ὁ Scaliger ἔγραψε *δηρίσαιντο (δαρ.)* ἀντὶ τοῦ *γηρύσαιντο (γαρ.)*, συμφωνεῖ δὲ πρὸς τὴν διόρθωσιν ταύτην τὸ «*ἐρίσαι*» τοῦ ἐπιγράμματος. Ἀλλὰ καὶ τὸ ὅλον ἐπίγραμμα ἔχει πρότυπον τὸν Θεόκριτον Ζ', 37 κἑξ.

καὶ γὰρ ἐγὼ Μοισᾶν καπυρὸν στόμα, κἠμὲ λέγοντι
πάντες ἀοιδὸν ἄριστον. ἐγὼ δέ τις οὐ ταχυπειθής,
οὐ Δᾶν· οὐ γάρ πω κατ' ἐμὸν νόον οὔτε τὸν ἐσθλὸν
Σικελίδαν νίκημι τὸν ἐκ Σάμω οὔτε Φιλίταν
ἀείδων, βάτραχος δὲ ποτ' ἀκρίδας ὥς τις ἐρίσδω.

Ὁ Συνέσιος παρέλαβεν ἐν τῷ 2 στίχῳ τοῦ ἐπιγράμματος τὸ «*ἐρίσαι*» ἐκ τοῦ 41 στίχου τοῦ Θεοκρίτου «*ἐρίσδω*». Ἐν δὲ τῷ αὐτῷ Εἰδυλλίῳ 47-48 λέγει ὁ Θεόκριτος

καὶ Μοισᾶν ὄρνιχες, ὅσοι ποτὶ Χῖον ἀοιδὸν
ἀντία κοκκύζοντες ἐτώσια μοχθίζοντι

ἐκ δὲ τοῦ «*κοκκύζοντες*» τοῦ 48 στίχου τοῦ Θεοκρίτου ὁ Συνέσιος ἔπλασε τὸ «*κόκκυξ*» τοῦ 3 στίχου τοῦ ἐπιγράμματος, ἐκ δὲ τοῦ «*ἀκρίδας*» τοῦ 41 Θεοκριτείου στίχου ἐποίησε τὸ «*τέττιγος*» τοῦ αὐτοῦ στίχου τοῦ ἐπιγράμματος. Εἶνε δὲ γνωστὸν ὅτι ἐν τοῖς δυσὶ τούτοις στίχοις ὁ Θεόκριτος ἔλαβε πρὸ

ὀφθαλμῶν τὸν Πίνδαρον λέγοντα Ὀλ. Β΄, 95 κἑξ. «*μαθόντες δὲ λάβροι* | *παγγλωσσίᾳ κόρακες ὣς* | *ἄκραντα γαρυέτων* | *Διὸς πρὸς ὄρνιχα θεῖον*». Τὸν δὲ πρῶτον στίχον τοῦ ἐπιγράμματος ἐποίησεν ὁ Συνέσιος κατὰ τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Διοσκορίδου Ἀνθ. Παλ. ΙΑ΄, 195, 5 6 «.. ἐν γὰρ ἀμούσοις | καὶ *κόρυδος κύκνου* φθέγξετ' ἀοιδότερον». Ἴδ. καὶ Stadtmüller.

Ἀνθ. Παλ. Ι΄, 39 (ἄδηλον)

Θησαυρὸς μέγας ἐστ' ἀγαθὸς φίλος, Ἡλιόδωρε,
τῷ καὶ τηρῆσαι τοῦτον ἐπισταμένῳ.

Οὐδαμῶς ἀμφιβάλλω ὅτι τὸ ἐλεγεῖον τοῦτο ἀποτείνει πρὸς τὸν φίλον αὐτοῦ Ἡλιόδωρον ὁ Συνέσιος, πρὸς ὃν ἔγραψε καὶ τὴν 17 καὶ τὴν 25 Ἐπιστολήν. Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ ταύτῃ Ἐπιστολῇ ὁ Συνέσιος ὁμολογεῖ τὴν πρὸς τὸν Ἡλιόδωρον φιλίαν αὐτοῦ γράφων «*Ἐμοὶ μὲν συμπρόεισι τοῖς ἐνιαυτοῖς καὶ ἡ τοῦ φίλτρου προσθήκη*· σὺ δὲ εἰ μὲν ὁμοίως ἔχων οὐκ ἄγεις σχολὴν ὑπὸ τοῦ τῶν πραγμάτων ὄχλου γράμμασι τιμᾶν, ὡς εἰκός, ἅπαξ ποτὲ καὶ οὓς εἰκός, κλέψας σαυτὸν ἀπὸ τῶν δημοσίων χρόνον ὅσον ἀρκέσαι πρὸς μέτρον ἐπιστολῆς, αὐτὸ τοῦτο μήνυσον. *εἰ δὲ ἐπιγινώσκεις ἀληθευομένην κατὰ σοῦ τὴν ὑποψίαν τῆς λήθης, διόρθωσαι μετανοίᾳ καὶ σαυτὸν ἡμῖν ἐπανάγαγε*». Εἶνε φανερὸν ὅτι ὁ νοῦς τοῦ ἐπιγράμματος συμφωνεῖ τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῇ Ἐπιστολῇ ταύτῃ. Μιμεῖται δ' ὁ Συνέσιος ἐν τῷ Ἐπιγράμματι τούτῳ τὸν Μένανδρον, ὡς παρετηρήθη ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Ἀνθολογίας ὑπὸ τοῦ Dübner, τόμ. Β΄, σ. 644: Sententiae Menandri monostichae:

Οὐκ ἔστιν οὐδὲν κτῆμα κάλλιον φίλου.
Φίλους ἔχων νόμιζε θησαυροὺς ἔχειν.

Idem in Dyscolo fr. 1, v. 15

Πολλῷ δὲ κρεῖττόν ἐστιν ἐμφανὴς φίλος
ἢ πλοῦτος ἀφανής, ὃν σὺ κατορύξας ἔχεις».

Τὸ μνημονευθὲν Μενάνδρειον «*οὐκ ἔστιν οὐδὲν κτῆμα κάλλιον φίλου*» ἔχει ὁ Συνέσιος καὶ ἐν Ἐπιστ. 49 «ἀνδρὶ γὰρ ἔχοντι δύναμιν *τί κτῆμα κάλλιον ἢ φίλος κτλ.*». Ὅτι ὁ Συνέσιος οἰκείως εἶχε πρὸς τὸν Μένανδρον, εἰ καὶ δὲν μνημονεύει αὐτόν, ἀλλὰ τὸν Δίφιλον καὶ τὸν Φιλήμονα (ἐν Δίωνι 21, σ. 62 C), φαίνεται ἐξ ὧν λέγει Αἰγ. Α΄, 13, σ. 105 D «μίαν γὰρ ἀρετὴν Ὄσιρις ᾤετο γυναικὸς εἶναι τὸ μήτε τὸ σῶμα αὐτῆς μήτε τοὔνομα διαβῆναι τὴν αὔλειον». Ταῦτα δ' εἶνε εἰλημμένα παρὰ τοῦ Μενάνδρου λέγοντος παρὰ τῷ Στοβαίῳ Ἀνθολ. 74, 11 (Ἀπ. 546 Kock)

τοὺς τῆς γαμετῆς ὅρους ὑπερβαίνεις, γύναι,
τὴν αὐλίαν· πέρας γὰρ αὔλειος θύρα
ἐλευθέρᾳ γυναικὶ νενόμιστ' οἰκίας.

Πρβ. καὶ τὸ εἰς τὸν Μένανδρον ἐπίγραμμα Ἀνθ. Παλ. Θ΄, 187, ὅπερ, ὡς νομίζω, ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ Συνεσίου.

Ἀνθ. Παλ. Ε΄, 26 (25) «Εἰς κόρην εὔμορφον». Τὸ *ἀδέσποτον* τοῦτο κατὰ τὴν Παλατίνην Ἀνθολογίαν ἢ *ἄδηλον* κατὰ τὴν Πλανούδειον ἐπίγραμμα ὁ Jacobs ἀπέδωκεν εἰς τὸν Ῥουφῖνον γράψας τὰ ἑξῆς: «Ad matronam Romanam, quae capillos modo flavos gestabat, modo nigricantes, aut galeris diversi coloris usa, quod verisimilimum, aut coloribus crines infuscans. Utrumque morem Roettigerus illustravit *Sabina* p. 121 seqq. Epigramma *Rufini* esse putaverim». Καὶ ἐγὼ νομίζω, ὅτι τὸ ἐπίγραμμα εἶνε σκωπτικὸν μᾶλλον ἢ ἐρωτικόν, ὅμοιον πρὸς ἄλλα ἐπιγράμματα εἰς βαπτούσας τὴν κόμην γυναῖκας τοῦ ΙΑ΄ βιβλίου τῆς Παλατίνης Ἀνθολογίας (ἴδ. τὰ ὑπ' ἐμοῦ γεγραμμένα ἐν Byz.-neugr. Jahrb. VIII, σ. 382), καὶ ὅτι ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ Συνεσίου, ὡς θὰ δείξω κατωτέρω. Τὸ ἐπίγραμμα ἔχει οὕτως:

Εἴτε σε κυανέῃσιν ἀποστίλβουσαν ἐθείραις
εἴτε πάλιν ξανθαῖς εἶδον, ἄνασσα, κόμαις,
ἴση ἐπ' ἀμφοτέρων λάμπει χάρις. ἦ ῥά γε ταύταις
θριξὶ συνοικήσει καὶ πολιῇσιν Ἔρως.

Ὁ Συνέσιος ἔγραψε τὸ εὐτράπελον *Φαλάκρας ἐγκώμιον*. Ἐν αὐτῷ κεφ. 3, σ. 64 C-65 D μνημονεύει περιληπτικῶς τὰ ὑπὸ Δίωνος τοῦ Χρυσοστόμου γεγραμμένα ἐν τῷ *Κόμης ἐγκωμίῳ*, ἐν ᾧ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐφέροντο καὶ ταῦτα: «δοκεῖ δέ μοι καὶ Ὅμηρος πλείστης ἐπιμελείας ἀξιοῦν τὸ τοιοῦτον. ἀπό γε μὴν ὀφθαλμῶν οὐ πολλάκις ἐπαινεῖ τοὺς καλούς... οὐδενὸς οὖν τῶν ἡρώων ὀφθαλμοὺς ἐγκωμιάζει ἢ Ἀγαμέμνονος... ἀπὸ δὲ τῆς κόμης πάντας· πρῶτον μὲν Ἀχιλλέα,

. . . . *ξανθῆς δὲ κόμης ἕλε Πηλείωνα.*

ἔπειτα Μενέλαον, ξανθὸν ἐπονομάζων ἀπὸ τῆς κόμης· τῆς δὲ Ἕκτορος χαίτης μέμνηται,

. . . *ἀμφὶ δὲ χαῖται* | *κυάνεαι πεφόρηντο*

... καὶ τὸν Ὀδυσσέα, ὅταν ἐθέλῃ καλὸν γεγονότα ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς ἐπιδεῖξαι, φησὶ γοῦν

κυάνεαι δ' ἐγένοντο ἔθειραι·

πάλιν δ' ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ

. . . . *κὰδ δὲ κάρητος*
οὔλας ἧκε κόμας ὑακινθίνῳ ἄνθει ὁμοίας».

Μνημονεύει ἄρα ἐν τῷ Φαλάκρας ἐγκωμίῳ καὶ τὸ «*ξανθῆς δὲ κόμης ἕλε* Πηλείωνα» ἐκ τοῦ Ὁμήρου Α 197 καὶ τὸ «*κυάνεαι δ' ἐγένοντο ἔθειραι*» οὐκ ὀρθῶς ἐκ τοῦ Ὁμήρου π 176, ὅπου πρότερον μὲν ἐφέρετο ἡ γραφὴ «*ἐθειράδες*», ἔπειτα δ' ἡ γραφὴ «*γενειάδες*», ὡς παρετήρησεν ὁ Krabinger ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Συνεσίου τόμ. Α΄, σ. 183: «respexit nimirum Synesius Odyss. XVI. 176, ubi olim legebatur ἐθειράδες, post vero praeeunte Aristotele γενειάδες receptum est». Καὶ ἐν τῷ ἐπιγράμματι, περὶ οὗ εἶνε

ὁ λόγος, ἀπαντᾷ καὶ τὸ «*ξανθαῖς ... κόμαις*» καὶ τὸ «*κυανέησιν ... ἐθείραις*», ἡ δ᾽ ἐσφαλμένη γραφὴ *ἔθειραι* — *ἐθείραις* καὶ ἐν τῷ Φαλάκρας ἐγκωμίῳ καὶ ἐν τῷ ἐπιγράμματι δηλοῖ πρὸς τοῖς ἄλλοις ὅτι ποιητὴς τοῦ ἐπιγράμματος εἶνε αὐτὸς ὁ Συνέσιος. Ὅτι δὲ οὗτος ἐποίησε καὶ ἐλεγεῖα περὶ τῆς κόμης, φαίνεται ἐν οἷς λέγει Φαλ. ἐγκ. 2, σ. 64 B «*πάλιν οὖν ἐκλαθόμενος ἐμαυτοῦ τε καὶ τῶν λογισμῶν ἐλεγεῖα ποιῶ, θρηνῶν ἐπὶ τῇ κόμῃ*», ἂν μὴ παίζων λέγει ταῦτα.

Πρὸς δὲ τῷ Φαλάκρας ἐγκωμίῳ, ἐν ᾧ πλεῖστος γίνεται λόγος περὶ τῶν τριχῶν, μνημονεύεται δὲ καὶ τὸ παροιμιῶδες «*οὐδεὶς κομήτης, ὅστις οὐ*» 22, σ. 85 D, (εἰς ὃ ὑπάρχει ἔν τισι τῶν κωδίκων τὸ σχόλιον: «οὕτως ἔχει πᾶσα ἡ παροιμία· οὐδεὶς κομήτης, ὅστις οὐ βινητιᾷ»), ὅπερ ἐν τῇ 104 Ἐπιστολῇ αὐτοῦ ὁ Συνέσιος ἔχει πλῆρες οὕτως «οὐδεὶς κομήτης, ὅστις οὐ ψηνίζεται» (καὶ παρ᾽ ἄλλοις.. «οὐ περαίνεται»), ἔχω νὰ παρατηρήσω ὅτι καὶ ἐν τοῖς Ὕμνοις ὁ Συνέσιος λέγει περὶ κόμης. Ἐν Ὕμνῳ Α΄, 24-25 φέρεται:

ἑτέρῳ δ᾽ ἄγαλμα χαίτη
καταειμένη τενόντων,

ὁ δὲ Wilamowitz (Sitzungsber. σ. 277) ἔγραψεν: «Bathyll und Smerdies wirken auch, wenn es heisst 25 ἑτέρῳ δ᾽ ἄγαλμα χαίτη καταειμένη τενόντων (wo ihm passiert ist καθειμένος so zu behandeln, als käme es von καταέννυμι)». Εἶνε ὅμως δυνατόν, ὡς νομίζω, νὰ εἶνε εἰρημένα ταῦτα ὑπὸ τοῦ Συνεσίου καὶ κατὰ τὸν Ἀρχίλοχον, ὡς μνημονεύει Φαλ. ἐγκ. 11, σ. 75 B «καὶ ὁ κάλλιστος ποιητῶν Ἀρχίλοχος ἐπαινέσας αὐτὴν (τὴν κόμην), ἐπαινεῖ μὲν οὖσαν ἐν ἑταίρας σώματι, λέγει δὲ οὕτως· ʽ*ἡ δέ οἱ κόμη* | *ὤμους κατεσκίαζε καὶ μετάφρενα*ʼ». Ἰδ. Ἀπ. 25 (29) Diehl.

Ἐν δ᾽ Ὕμνῳ Θ΄, 48-50 ἀπαντᾷ

τὰν δ᾽ εὐρυφαῆ κόμαν
Τιτὰν ἐπετάσσατο
ἄρρητον ὑπ᾽ ἴχνιον,

εἶπε δὲ τὸ *εὐρυφαῆ κόμαν* περὶ τοῦ Ἡλίου ὁ Συνέσιος κατὰ τὴν γνώμην μου ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ ὄνομα τῆς μητρὸς τοῦ Ἡλίου *Εὐρυφάεσσα*, τὸ φερόμενον ἐν τῷ 31 Ὁμηρικῷ Ὕμνῳ Εἰς Ἥλιον. Καὶ ἐν τῷ Εἰς Ἥλιον Ὕμνῳ, ὃν ἐγὼ νομίζω ὅτι ἐποίησεν οὐχὶ ὁ Μεσομήδης, ἀλλ᾽ ὁ Συνέσιος, λέγει οὗτος πρὸς τὸν Ἥλιον «*χρυσέαισιν ἀγαλλόμενος κόμαις*». (Πρβ. Pap. Gr. mag. I, σ. 86 «*Ἥλιε χρυσοκόμα*». Φιλόστρ. Ἐπιστ. 16).

Τοῦ λόγου δὲ γενομένου περὶ τοῦ ἐπιγράμματος Ἀνθ. Παλ. Ε΄, 26 (25), ὅπερ ἀπέδωκα εἰς τὸν Συνέσιον, νομίζω ὅτι καὶ ἕτερον σκωπτικὸν ἐπίγραμμα, κατειλεγμένον ὅμως ἐν τοῖς ἐπιδεικτικοῖς ἐπιγράμμασι τῆς αὐτῆς Ἀνθολογίας Θ΄, 520, ἐποιήθη ὡσαύτως ὑπὸ τοῦ Συνεσίου. Τὸ ἐπίγραμμα, ὅπερ φέρει τὴν ἐπιγραφὴν «ἄλλο», εἶνε μετὰ τὸ 518 *Ἀλκαίου Μεσσηνίου* καὶ τὸ 519 *τοῦ αὐτοῦ*, καὶ ἔχει ὧδε:

Ἀλκαίου τάφος οὗτος, ὃν ἔκτανεν ἡ πλατύφυλλος
τιμωρὸς μοιχῶν γῆς θυγάτηρ ῥάφανος.

Ἔχει τὴν μορφὴν ἐπιτυμβίου ἐπιγράμματος καὶ εἶνε πεποιημένον κατὰ τὸ σκωπτικόν, δῆθεν ὅμως ἐπιτύμβιον ἐπίγραμμα, τὸ φερόμενον ὡς Σιμωνίδειον, εἰς Τιμοκρέοντα τὸν Ῥόδιον:

Πολλὰ πιὼν καὶ πολλὰ φαγὼν καὶ πολλὰ κάκ᾽ εἰπὼν
ἀνθρώπους κεῖμαι Τιμοκρέων Ῥόδιος.

Εἰκάζω δ᾽ ὅτι ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ Συνεσίου ἐκ τῶν φερομένων ἐν Φαλ. ἐγκ. 21, σ. 84 D-85 A «ὁ δὲ μοιχὸς αὐτὸ τοῦτό ἐστιν, ὃ καὶ πρῶτον ἐσύλησε τῆς ψυχῆς τοῦ συνῳκηκότος τὴν εὔνοιαν, ὥστε μὴ ἐξ ἡμισείας ἀνδρὶ γεγονέναι τὴν τοῦ γυναίου ζημίαν. εἰκότως οὖν ἐπ᾽ αὐτοῖς οἱ μὲν νόμοι τοὺς δημίους ὁπλίζουσιν, *οἱ δὲ κηπουροὶ τὰς Ἀττικὰς ῥαφανῖδας φυτεύουσιν, αἷς εὐθύς, ἐπειδὰν ἁλῷ τις, τιμωρίας ἀπάρχονται*».

Ἀνθ. Παλ. Θ΄, 401:

Ἡ φύσις ἐξεῦρεν, φιλίης θεσμοὺς ἀγαπῶσα,
τῶν ἀποδημούντων ὄργανα συντυχίης,
τὸν κάλαμον, χάρτην, τὸ μέλαν, τὰ χαράγματα χειρός,
σύμβολα τῆς ψυχῆς τηλόθεν ἀχνυμένης.

Τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο ἐν τῷ Παλατίνῳ κώδικι ἔχει τὴν ἐπιγραφήν: «ἄδηλον εἰς ἐπιστολὴν» καὶ δι᾽ ἑτέρας χειρός: «καὶ τοῦτο Παλλαδᾶ». Καὶ ἐν τῇ Πλανουδείῳ Ἀνθολογίᾳ φέρεται ὡσαύτως ὡς «ἄδηλον». Κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην καὶ τοῦτο ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ Συνεσίου, ἐπειδὴ οὗτος λέγει τὰ αὐτὰ καὶ ἐν τῇ 157 Ἐπιστολῇ: «Τοῖς μὲν ἄλλοις ἅπασιν ἀνθρώποις ἡδὺ τὸ ἔαρ, ὅτι τὴν ὄψιν τῆς γῆς ἄνθεσι καλλωπίζει καὶ πάντα δείκνυσι λειμῶνας, ἐμοὶ δὲ ὅτι καὶ τοῖς ἄνθεσι τοῖς ἐμοῖς συγγίγνεσθαι διὰ γραμμάτων εὐκολίαν παρέχει πολλήν. ἐβουλόμην μὲν γὰρ καὶ αὐταῖς ὄψεσιν ὑμᾶς θεωρεῖν· ἐπεὶ δὲ τοῦτο οὐκ ἔνι, ὅπερ ἔνι μετὰ πολλῆς ποιῶ τῆς προθυμίας, *διὰ γραμμάτων ὑμῖν ὁμιλῶν*. καὶ οὐχ οὕτω ναῦται καὶ πλωτῆρες τὰ θαλάττια τέμνουσι νῶτα, ὡς ἐγὼ *κάλαμον καὶ χάρτην καὶ μέλαν* μεταχειρίζομαι, μέλλων ἐπιστέλλειν ὑμῶν τῇ ἐμμελείᾳ, κτλ.». Πρβ. μάλιστα τὸν 3 στίχον τοῦ ἐπιγράμματος «*τὸν κάλαμον, χάρτην, τὸ μέλαν*, τὰ χαράγματα *χειρὸς*» καὶ τὸ ἐν τῇ Ἐπιστολῇ «*κάλαμον καὶ χάρτην καὶ μέλαν μεταχειρίζομαι*». Ἰδ. καὶ Ἐπιστ. 137.

Ἐν τῷ 2 στίχῳ τοῦ ἐπιγράμματος λέγει ὁ ποιητὴς «*ὄργανα συντυχίης*». Ποιεῖται δὲ ὁ Συνέσιος χρῆσιν τῆς λέξεως *ὄργανον* καὶ Αἰγ. Α΄, 15, σ. 108 A, Πρὸς Παιόν. 7, σ. 313 A, Ἐπιστ. 57 (σ. 664 Herch.), καὶ 58 (σ. 671), καὶ 67 (σ. 678), καὶ 103 (σ. 700).

Ἀμφότερα τὰ εἰς τὸν Ἐπίκτητον ἐπιγράμματα Ἀνθ. Παλ. Θ΄, 207 (ἄδηλον) καὶ 208 (ἄλλο), ὧν τὸ μὲν πρῶτον ἔχει τὴν ἐπιγραφὴν «Εἰς τὸ Ἐγχειρίδιον Ἐπικτήτου τοῦ φιλοσόφου», τὸ δὲ δεύτερον «Εἰς τὸ αὐτό», ἐποιήθησαν ὑπὸ τοῦ Συνεσίου, ὅστις καὶ ἐν Ἐπιστ. 126 (σ. 714 Herch.) ἀγγέλλων τῷ Ἀσκληπιοδότῳ τὸν θάνατον καὶ τοῦ τρίτου αὐτοῦ υἱοῦ παρα-

μυθεῖται ἑαυτὸν οὐχὶ διά τινος Βιβλικῆς ῥήσεως, ἀλλὰ διὰ χωρίου τῶν τοῦ Ἐπικτήτου Διατριβῶν Β΄, 13, 10 («εἰ οὖν *τὰ μὲν ἀπροαίρετα οὔτ᾽ ἀγαθὰ οὔτε κακά, τὰ προαιρετικὰ δὲ πάντα ἐφ᾽ ἡμῖν* καὶ οὔτ᾽ ἀφελέσθαι τις ἡμῶν αὐτὰ δύναται οὔτε περιποιῆσαι, ἃ οὐ θέλομεν αὐτῶν, ποῦ ἐστι τόπος ἀγωνίας;»), ὡς παρετήρησεν ὁ Wilamowitz (Sitzungsber. σ. 288). Ἐν τῇ εἰρημένῃ Ἐπιστολῇ ὁ Συνέσιος ἀρχόμενος διὰ τοῦ Εὐριπιδείου στίχου «οἴμοι, τί δ᾽ οἴμοι; θνητά τοι πεπόνθαμεν», λέγει εὐθὺς «ὁ τρίτος γε καὶ λοιπὸς οἴχεται τῶν υἱέων. ἀλλὰ τό γε δόγμα, *τὸ περὶ τοῦ μηδὲν εἶναι τῶν οὐκ ἐφ᾽ ἡμῖν ἀγαθὸν ἢ κακόν*, ἔτι παρ᾽ ἐμοὶ σῴζεται, μᾶλλον δὲ πάλαι μὲν ἦν μάθημα, νυνὶ δὲ γέγονε δόγμα ψυχῆς ἐγγεγυμνασμένης ταῖς περιστάσεσιν».

Τὸ Θ΄, 207 ἐπίγραμμα τῆς Παλατίνης Ἀνθολογίας ἔχει οὕτω:

Μῆτιν Ἐπικτήτοιο τεῷ ἐνικάτθεο θυμῷ,
ὄφρα κεν εἰσαφίκηαι ἐς οὐρανίους κενεῶνας,
ψυχὴν ὑψικέλευθον ἐλαφρίζων ἀπὸ γαίης.

Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Dübner ἀναγινώσκομεν τάδε: Schol. Wech.: κενεὼν κυρίως ὁ τῶν λαγόνων τόπος, ὡς ὀστέων κεκενωμένος· ἐνταῦθα οὐρανίους κενεῶνας τὸν οὐρανόν φησιν ὡς ἄϋλον. Quae postrema inepta sunt. Dixit poetice κενεῶνας ut λαγόνας Synesius Hymn. IV, 171: Ἐν ἀπειροβαθοῦς αἴθρας λαγόσι πολιῶν ἄστρων ἀγέλα νέμεται». Ἔχω δὲ καὶ ἐγὼ νὰ παρατηρήσω ὅτι τὸ ῥῆμα *ἐλαφρίζω* φέρεται παρὰ τῷ Συνεσίῳ Ὕμνῳ Γ΄, 41 «τὸν ἀπόστροφον | ταναᾶς ὕλας | ταρσὸν *ἐλαφρίζων*» (διάφ. γρ. *ἐλαφριζόντων*). Ἐπειδὴ δ᾽, ὡς ἔχει ἡ παράδοσις, βλάπτεται τὸ μέτρον, ὁ Christ καὶ ὁ Παρανίκας ἔγραψαν μὲν «ταρσὸν *ἐλάφρουν*», προέτειναν δὲ καὶ τὴν διόρθωσιν «πόδ᾽ *ἐλάφριζον*», ὁ δὲ Wilamowitz ἀνέγνω «ταρσὸν *ἐλαφρῶν*». (Ὁ αὐτὸς δ᾽ ἀντὶ τοῦ ἐν στίχῳ 41 «*ἀπόστροφον*» ἔγραψεν «*ἀποστρόφιον*». Ἀλλ᾽ ἴσως κατ᾽ ἐμὲ ὁ Συνέσιος ἔγραψεν «*ἀπόστρεπτον*»· πρβ. Ὕμν. Ε΄, 45 «*ἀστρέπτους* οἴμους»). Πρβ. Ὀππιαν. Κυν. Α΄, 85 «*ποσσὶν ἐλαφρίζοντα*», Καλλίμ. Ὕμνῳ εἰς Δῆλον 114-115 «ταχινοὶ *πόδες ... ἐλαφρίζουσι*», Εὐριπ. Μελεάγρῳ Ἀπ. 534 Ν. «ὡς *ἐλαφρίζον γόνυ* | ἔχοιεν», Ἀνύτην παρὰ τῷ Πολυδεύκει Ε΄, 48 «*ἐλαφρίζοντι ... κώλῳ*». Λέγει δὲ ὁ Συνέσιος καὶ Περὶ ἐνυπν. 9, σ. 137 D «τῆς τε ἀρίστης ἕξεως ἐν ψυχαῖς *ἐλαφρίζοντος (ἐλαφριζούσης)* αὐτό».

Σημειωτέον δ᾽ ὅτι περὶ τῆς ἀναγωγῆς τῆς ψυχῆς εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ τῆς μείξεως αὐτῆς πρὸς τὸν Θεόν, τὴν ἀΐδιον πηγήν, ἐξ ἧς ἀπέρρευσεν εἰς τὴν γῆν, γίνεται συχνὰ λόγος ὑπὸ τοῦ Συνεσίου Ὕμνῳ Α΄, 108 κἑξ., 128 κἑξ. («ἄγε μοι, ψυχά, πιοῖσα | ἀγαθορρύτοιο παγᾶς | .. ἀνάβαινε μηδὲ μέλλε | χθονὶ τὰ χθονὸς λιποῖσα»), Ὕμν. Β΄, 37 κἑξ., Γ΄, 686 κἑξ., 707 κἑξ., Ε΄ 40 κἑξ. καὶ Περὶ ἐνυπν. σ. 139 Α κἑξ., 140 D κἑξ., 141 C κἑξ.

Τὸ δὲ 208 Θ΄, ἐπίγραμμα τῆς Παλατίνης Ἀνθολογίας ἔχει ὧδε:

Ὅς κεν Ἐπικτήτοιο σοφὴν τελέσειε μενοινήν,
μειδιάει, βιότοιο γαληνιόων ἐνὶ πόντῳ,
καὶ μετὰ ναυτιλίην βιοτήσιον εἰσαφικάνει
οὐρανίην ἀψῖδα καὶ ἀστερίην περιωπήν.

Καὶ τοῦτο τὸ ἐπίγραμμα, ἐποίησεν, ὡς πείθω ἐμαυτόν, ὁ Συνέσιος, ὅστις λέγει Ὕμνῳ Α΄, 104 κἑξ. «ὅτε *κυμάτων* φυγόντες | *βιοτησίων* ἀκηδεῖς | ἁγίας ἔστειλαν οἴμους | πρὸς ἀνάκτορον *τοκῆος*» (πρβ. τὸ ἐπίγραμμα 3-4 «καὶ *μετὰ ναυτιλίην βιοτήσιον* εἰσαφικάνει | οὐρανίην ἁψῖδα κτλ.»), καὶ Ὕμνῳ Β΄, 79-80 «κατάχει χάριν λιπῶσαν | *βιοτᾶς γαληνιώσας*», καὶ Ὕμνῳ Ϛ΄, 25 «*βιοτᾶς* ὑμνοπόλῳ νέμων *γαλάναν*» (πρβ. τὸ ἐπίγρ. 2 «*βιότοιο γαληνιόων* ἐνὶ πόντῳ»). Ποιεῖται δὲ ὁ αὐτὸς χρῆσιν καὶ τῆς λέξεως *περιωπὴ* Περὶ ἐνυπν. 15, σ. 143 C «(ἡ ψυχὴ) *ἐκ περιωπῆς* ἀποσκοπεῖται τὰ κάτω κτλ.», καὶ Δίωνι 6, σ. 42 C« καὶ τὴν μὲν *ἐκ περιωπῆς* ἀποσκοποῖτο». Ἡ δὲ ῥῆσις τοῦ ἐπιγράμματος «*εἰσαφικάνει | οὐρανίην ἀψῖδα*» (3-4) εἶνε εἰλημμένη ἐκ τοῦ Πλάτωνος Φαίδρῳ σ. 247 Β «ἄκραν ὑπὸ τὴν *ὑπουράνιον ἀψῖδα πορεύονται*».

Εἰς τὸν Ἀνακρέοντα ἀναφέρεται τὸ ἀδέσποτον 309 ἐπίγραμμα τῆς Πλανουδείου Ἀνθολογίας:

Τήϊον ἀμφοτέρων με βλέπεις ἀκόρεστον ἐρώτων
πρέσβυν, ἴσον κούροις, ἶσον ἀδόντα κόραις·
ὄμμα δέ μευ Βρομίῳ βεβαρημένον, ἠδ᾽ ἀπὸ κώμων
τερπνὰ φιλαγρύπνων σήματα παννυχίδων.

Ἡ ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ ῥῆσις «*ἴσον κούροις, ἶσον ἀδόντα κόραις*» δεικνύει κατ᾽ ἐμέ, ὅτι ποιητὴς τοῦ ἐπιγράμματος εἶνε ὁ Συνέσιος, ὅστις λέγει καὶ Ὕμν. Α΄ 26-28

πολύυμνος δέ τις εἴη
παρὰ κούροις, παρὰ κούραις
ἀμαρύγμασι προσώπων.

Προσέτι δὲ καὶ ἡ διάφορος προσῳδία ἐν τῷ αὐτῷ στίχῳ τοῦ *ἴσον* καὶ *ἶσον* δηλοῖ μίμησιν τοῦ Ψευδοθεοκρίτου Η΄ 22 «λευκὸν κηρὸν ἔχοισαν *ἴσον* κάτω, *ἶσον* ἄνωθεν». Τὸ δὲ «*ὄμμα βεβαρημένον*» ἔλαβεν ὁ ποιητὴς παρὰ τοῦ Μελεάγρου Ἀνθ. Παλ. Ε΄, 175 (174), 3 «μηνύει *πανάγρυπνον*, ἰδού, *βεβαρημένον ὄμμα*», ἀντὶ δὲ τοῦ *πανάγρυπνον* τοῦ Μελεάγρου εἶπεν ἐν τῷ 4 στίχῳ «*φιλαγρύπνων* ... παννυχίδων».

Ὅτι δὲ ὁ Συνέσιος ἐγίνωσκε τὸν Ἀνακρέοντα καὶ ἐποίησε κατ᾽ αὐτόν, δεικνύουσι πρὸς τῇ χρήσει τοῦ Ἀνακρεοντείου μέτρου καὶ τὰ λεγόμενα ὑπ᾽ αὐτοῦ ἐν Ὕμνῳ Α΄, 1 κἑξ.

Ἄγε μοι, λίγεια φόρμιγξ,
μετὰ Τηΐαν ἀοιδὰν
μετὰ Λεσβίαν τε μολπὰν
γεραρωτέροις ἐφ᾽ ὕμνοις
κελάδει Δώριον ᾠδάν,
ἁπαλαῖς οὐκ ἐπὶ νύμφαις
ἀφροδίσιον γελώσαις,
θαλερῶν οὐδ᾽ ἐπὶ κούρων
πολυηράτοισιν ἥβαις.

Ταῦτα μνημονεύων ὁ Wilamowitz (Sitzungsber. σ. 277, σημ. 4) παρατηρεῖ: «das sind die Stoffe der Sappho und des Anakreon»· (ἴδ. ἃ ἔγραψα ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰς τὸ ἐπίγραμμα Ἀνθ. Παλ. Ε΄, 26). Περὶ δὲ τῶν γεγραμμένων ὑπὸ τοῦ Wilamowitz περὶ τοῦ 25 καὶ τοῦ 26 στίχου τοῦ αὐτοῦ Ὕμνου τοῦ Συνεσίου

κλύε καὶ τέττιγος ᾠδὰν
δρόσον ὀρθρίαν πιόντος

θὰ εἴπω τὰ δέοντα μετὰ τῶν ἐμῶν παρατηρήσεων ἐν τοῖς ἔπειτα. Ἐν τῷ παρόντι καλὸν νομίζω νὰ μνημονεύσω, ὅτι ὁ Συνέσιος εἶπεν ἐν Ὕμνῳ Γ΄, 700 «σὺ δὲ λάμψον, ἄναξ, | *ἀνάγωγα* (*ἀναγωγὰ* Θησ. Στεφ.) φάη | *πτερὰ κοῦφα* διδοὺς» κατὰ τὸν Ἀνακρέοντα Ἀπ. 52 (54) Diehl

ἀναπέτομαι δὴ πρὸς Ὄλυμπον *πτερύγεσσι κούφαις*

(ἴδ. ἃ ἔγραψα ἐν Ἐπετ. Ἑτ. Βυζ. Σπουδῶν τόμ. ΙΒ΄, σ. 440). Προσέτι δὲ ὅτι ὁ Συνέσιος εἶπεν ἐν Ὕμνῳ Α΄, 26-27 «*πολύυμνος δέ τις εἴη* | *παρὰ κούροις, παρὰ κούραις*» καὶ ἐν τῷ μνημονευθέντι ἐπιγράμματι περὶ τοῦ Ἀνακρέοντος «*Τήιον..* | *πρέσβυν, ἴσον κούροις, ἴσον ἀδόντα κόραις*» ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ τοῦ Ἀνακρέοντος Ἀπ. 32 (45) Diehl

ἐμὲ γὰρ λόγων ⟨ἐμῶν⟩ εἵνεκα παῖδες ἂν φιλοῖεν·
χαρίεντα μὲν γὰρ ᾄδω, χαρίεντα δ' οἶδα λέξαι.

Ἀνθ. Πλαν. 294 *ἄλλο:*

Ποίας ἀστὸν Ὅμηρον ἀναγραψώμεθα πάτρης,
κεῖνον, ἐφ' ὃν πᾶσαι χεῖρ' ὀρέγουσι πόλεις;
ἢ τὸ μέν ἐστιν ἄγνωστον, ὁ δ' ἐν ἀθανάτοις ἴσος ἥρως
ταῖς Μούσαις ἔλιπεν πατρίδα καὶ γενεήν;

Καὶ τοῦτο τὸ ἐπίγραμμα ἐποίησε κατ' ἐμὲ ὁ Συνέσιος, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς ἐν τῷ δευτέρῳ στίχῳ ῥήσεως «ἐφ' ὃν πᾶσαι *χεῖρ' ὀρέγουσι* πόλεις». Πρβ. Συνέσιον Ὑμν. Α΄, 122 «γενέτας *χεῖρας ὀρεγνύς*». Αἰγυπτ. Α΄, σ. 99 D «*χεῖρα ὀρέγουσιν* ἐν οἷς δύναμις». Περὶ ἐνυπν. Α΄, 10 σ. 139 A «ταύτῃ γὰρ ὀρέγει χεῖρα τὰ δρώμενά τε καὶ τὰ λεγόμενα». Ἐπιστ. 121 «*χεῖρα ὀρέγειν* τῇ δίκῃ» καὶ «*χεῖρα ὀρέξαι* κατὰ τῆς δίκης». Πρὸς Παιόν. 4, σ. 309 D «καὶ ἡμᾶς σοὶ προσήκει *χεῖρα ὀρέγειν* ἑκάστους». Πρβ. Kaibel *Ep. Gr.* 1084.

Ἀνθ. Πλαν. 303 *ἄλλο:*

Τίς ποθ' Ὁμηρείης μεγάλης ὁπός ἐστιν ἀπευθής;
τίς χθών, τίς δὲ θάλασσα μάχην οὐκ οἶδεν Ἀχαιῶν;
δῆμος ὁ Κιμμερίων, πανδερκέος ἄμμορος αἴγλης
Ἠελίου, Τροίης ὄνομ' ἔκλυεν, ἔκλυεν Ἄτλας
οὐρανὸν εὐρύστερνον ἔχων ἐπικείμενον ὤμοις.

Ἐν τῷ ἐπιγράμματι τούτῳ φαίνεται σαφέστατα ὁ τρόπος τῆς ποιήσεως τοῦ

Συνεσίου. Ἔχων οὗτος πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν Εὐριπίδην Ἱππ. 3-4 ὁριζόμενον τὰ δύο πέρατα τοῦ ἀρχαίου κόσμου, τὸν Πόντον καὶ τὸν Ἄτλαντα,

ὅσοι τε Πόντου τερμόνων τ' Ἀτλαντικῶν
ναίουσιν εἴσω φῶς ὁρῶντες ἡλίου

ὁρίζεται ὁμοίως ταῦτα λαμβάνων μόνον τοὺς Κιμμερίους, τοὺς ἐν τῷ Πόντῳ οἰκοῦντας, ἀντὶ τοῦ Πόντου. Ἀλλ' ἡ μνεία τῶν Κιμμερίων εἶνε κατὰ τὸν Ὅμηρον λ 14 κἑξ.

ἔνθα δὲ Κιμμερίων ἀνδρῶν δῆμός τε πόλις τε,
ἠέρι καὶ νεφέλῃ κεκαλυμμένοι· οὐδέ ποτ' αὐτοὺς
ἠέλιος φαέθων καταδέρκεται ἀκτίνεσσιν, | *κτἑ.*

Ἐν τῷ Ὕμνῳ εἰς Ἥλιον, ὅστις νομίζεται ὅτι ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ Μεσομήδους, ἀλλὰ κατὰ τὴν γνώμην μου ἐποιήθη καὶ οὗτος ὑπὸ τοῦ Συνεσίου, ὡς θὰ γράψω διεξοδικῶς, φέρεται 13-14

αἴγλας πολυδερκέα παγὰν
περὶ γαῖαν ἅπασαν ἑλίσσων·

παραβλητέον δ' εἶνε τὸ «*αἴγλας πολυδερκέα παγὰν*» πρὸς τὸ «*πανδερκέος* ἄμμορος *αἴγλης* | Ἠελίου» τοῦ τρίτου στίχου τοῦ ἐπιγράμματος. Λέγει δὲ ὁ Συνέσιος Ὕμνῳ Ε΄, 25-27

ἐκ σᾶς ἀρρήτου παγᾶς
ζείδωρον πέμπων αἴγλαν
πιαίνεις κόσμων ταρσούς.

Πρβ. καὶ Μένανδρον Rhet. Gr. III, σ. 438 Spreng. «ὦ Σμίνθιε Ἄπολλον, τίνα σε χρὴ προσειπεῖν; πότερον ἥλιον τὸν τοῦ φωτὸς ταμίαν καὶ *πηγὴν* τῆς οὐρανίου *αἴγλης* ἢ νοῦν κτἑ.». Πρὸς δὲ τὸ ἐν στ. 3-4 «Ἄτλας | *οὐρανὸν* εὐρύστερνον *ἔχων* ἐπικείμενον *ὤμοις*» πρβ. Εὐριπ. Ἱππ. 745-746 «σεμνὸν τέρμονα ναίων | *οὐρανοῦ, τὸν Ἄτλας ἔχει*», καὶ Ἴωνι 1-2 «*Ἄτλας*, ὁ χαλκέοισι *νώτοις οὐρανὸν* | θεῶν παλαιὸν οἶκον *ἐκτρίβων..*».

Ἀνθ. Πλαν. 292 *ἄδηλον.*

Υἱὲ Μέλητος Ὅμηρε, σὺ γὰρ κλέος Ἑλλάδι πάσῃ
καὶ Κολοφῶνι πάτρῃ θῆκας ἐς ἀΐδιον,
καὶ τάσδ' ἀντιθέῳ ψυχῇ γεννήσαο κούρας,
δισσὰς ἐκ στηθέων γραψάμενος σελίδας.
ὑμνεῖ δ' ἡ μὲν νόστον Ὀδυσσῆος πολύπλαγκτον,
ἡ δὲ τὸν Ἰλιακὸν Δαρδανιδῶν πόλεμον.

Ὁ Συνέσιος λέγει ἐν Ἐπιστ. 1 τῷ Νικάνδρῳ «παῖδας ἐγὼ λόγους *ἐγεννησάμην*, τοὺς μὲν ἀπὸ τῆς σεμνοτάτης φιλοσοφίας καὶ τῆς συννάου ταύτης ποιητικῆς, τοὺς δὲ ἀπὸ τῆς πανδήμου ῥητορικῆς», καὶ Ἐπιστ. 18 «*τοὺς παῖδας ἐγεννησάμην*». Καὶ ἐν τῷ 3 στίχῳ τοῦ ἐπιγράμματος λέγεται ὁμοίως «*γεννήσαο κούρας*» περὶ τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσείας. Ἡ δὲ χρῆσις τοῦ μέσου

ἀορίστου *ἐγεννησάμην* καὶ *γεννήσαο* καὶ ἡ παρομοίωσις τῶν ἔργων τῶν τε ποιητικῶν καὶ τῶν ῥητορικῶν καὶ τῶν φιλοσοφικῶν πρὸς παῖδας ἢ κούρας, δεικνύουσιν, ἂν μὴ σφάλλωμαι, ὅτι ποιητὴς τοῦ ἐπιγράμματος εἶνε ὁ Συνέσιος. Ὁ αὐτὸς δὲ λέγει καὶ ἐν Ἐπιστ. 141 «αἰτῶ γὰρ τὸ ἐν ἰάμβοις ἐκεῖνο συνταγμάτιον... *οὐ μὴν δεῖ τίκτειν δὶς τὸν αὐτὸν τόκον, ἐξὸν ἔχειν τὸ τεταγμένον*», καὶ ἐν Ὕμνῳ Α΄, 50 «τί ποτ᾽ ἆρα *τέξεταί* μοι | *μέλος* ἁ θέσκελος ὠδίς;» καὶ Περὶ ἐνυπν. 27, σ. 155 C «σύνοιδεν ἑαυτῷ δυναμένῳ *τίκτειν* ἐν δέλτοις ἀθάνατα». Μιμεῖται δ᾽ ἐν τούτοις ὁ Συνέσιος τὸν Πλάτωνα Συμπ. 209 A «ὧν δή εἰσι καὶ οἱ ποιηταὶ πάντων *γεννήτορες*», καὶ D «καὶ εἰς *Ὅμηρον* ἀποβλέψας καὶ Ἡσίοδον καὶ τοὺς ἄλλους ποιητὰς τοὺς ἀγαθοὺς ζηλῶν, *οἷα ἔκγονα* ἑαυτῶν καταλείπουσιν, *ἃ ἐκείνοις ἀθάνατον κλέος* καὶ μνήμην *παρέχεται* αὐτὰ τοιαῦτα ὄντα». Εἶπε δὲ καὶ Φιλόξενος ὁ Κυθήριος διθυραμβοποιὸς κατὰ τὸν Μάχωνα παρ᾽ Ἀθηναίῳ Η΄, σ. 341 c «*τοὺς διθυράμβους* σὺν θεοῖς καταλιμπάνω | *ἠνδρωμένους* καὶ πάντας ἐστεφανωμένους». Ἐν τῇ μνημονευθείσῃ 1 Ἐπιστολῇ εἶπεν ὁ Συνέσιος τοὺς *παῖδας λόγους, οὓς ἐγεννήσατο*, κατὰ τὸν Πλάτωνα καὶ «*ἔκγονα*»: «τὰς πιθήκους γάρ φασιν, ἐπειδὰν τέκωσιν, ὥσπερ ἀγάλμασιν ἐνατενίζειν τοῖς βρέφεσιν, ἀγαμένας τοῦ κάλλους... τὰ δὲ ἀλλήλων ὁρῶσιν, ἅπερ ἔστι, πιθήκων παιδία. ἑτέροις οὖν ἐπιτρεπτέον ἐξετάζειν *τὰ ἔκγονα*». Ταῦτα δὲ τοῦ Συνεσίου μιμοῦνται Μιχαὴλ ὁ Ψελλὸς Opusc. σ. 176 καὶ Νικηφόρος ὁ Χοῦμνος Ἐπιστ. 39 Boissonade. Πρβ. καὶ Συνέσ. Ἐπιστ. 139 (σ.724 Herch.) «πρὸς ποῖον ⟨ἂν⟩ ἄλλο πυρεῖον παρατριβεὶς μετὰ τὴν ἱεράν σου ψυχὴν *ἀποτέκοιμι* τοῦ νοῦ φωτοειδὲς *ἔκγονον;*»

Ἂν τὸ ἐπίγραμμα, περὶ οὗ εἶνε ὁ λόγος, ἐποίησεν ὁ Συνέσιος, ἔλαβε πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ τὸ ἐπίγραμμα Ἀντιφίλου τοῦ Βυζαντίου Ἀνθ. Παλ. Θ΄ 192:

A. *Αἱ βίβλοι, τίνες ἐστέ; τί κεύθετε;* B. *θυγατέρες μὲν*
Μαιονίδου, μύθων δ᾽ ἵστορες Ἰλιακῶν | *κτλ.*

Περὶ ἄλλων ἐπιγραμμάτων εἰς Ὅμηρον, ἅτινα δύνανται νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς τὸν Συνέσιον, θὰ εἶνε ἐν τοῖς ἔπειτα ὁ λόγος. Πρὸ δὲ τούτων καὶ τῶν εἰς ἄλλους ποιητὰς καὶ πεζοὺς συγγραφεῖς ἐπιγραμμάτων, ἅτινα, ὡς νομίζω, ἐποίησεν ὁ Συνέσιος, καλὸν κρίνω νὰ διαλάβω περὶ τοῦ ἐπιγράμματος Ἀνθ. Παλ. Θ΄, 521, ὅπερ ἔχει τὴν ἐπιγραφὴν «*Εἰς Σαπφῶ (Σαπφὼ) παρὰ τῶν Μουσῶν, κημωμένης* (*κοιμωμένης*, δηλ. αὐτῆς)». Ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Dübner γενομένῃ ἐκδόσει τῆς Παλατίνης (μετὰ τῆς Πλανουδείου) Ἀνθολογίας τόμ. B΄, σ. 224 εἶνε γεγραμμένα ταῦτα: «De quo somno nihil in ipso carmine, quare Boiss. hanc vocem (δηλ. τὴν λέξιν «κοιμωμένην») delevit, sed grammaticus etiam *expergefactae* poetriae verba finxerat; v. in fine». Piccolos p. 58 proponebat... Musas loqui negat Heckerus, cujus in hoc poemate immemorabiles sunt conjecturae». Παραλείπων τἆλλα μετὰ τῶν γενομένων διαφόρων διορθώσεων καταλέγω τὸ ἐπίγραμμα, ὡς ἔχει ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Dübner:

Οὐκ ἄρα σοί γε ὄλιζον ἐπὶ κλέος ὤπασε Μοῖρα
ἤματι, τῷ πρώτῳ φῶς ἴδες ἀελίου,
Σαπφοῖ· σοὶ γὰρ ῥῆσιν ἐνεύσαμεν ἄφθιτον εἶμεν,
σὺν δὲ πατὴρ πάντων νεῦσεν ἐρισφάραγος·
μέλψεαι ἐν πάντεσσιν ἀοίδιμος ἁμερίοισιν,
οὐδὲ κλυτᾶς φάμας ἔσσεαι ἠπεδανά.

Μετὰ τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο φέρεται ἐν τῷ Παλατίνῳ κώδικι ἡ ἑξῆς προσθήκη, περὶ ἧς γίνεται λόγος ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Dübner τόμ. B΄, σ. 224, ὅτι «sed grammaticus etiam *expergefactae* poetriae verba finxerat», καὶ «Post epigramma absurdum sequitur in Codice additamentum, quod in editione conspici nolui, huc inserere satis habens: ἐγερθεῖσα (in apogr. ἐγέρθη) δὲ ἡ Σαπφὼ εἶπε τάδε·

M... μάθες ὅς μοι ἐνύπνιον ἦλθεν ὄνειρος.

Jacobs. supplet μαῖα [imo μᾶτερ] ἐμά, θεῖός μοι.. coll. Homero Il. B 55 et Od. Ξ 495. Si quid quaerendum in talibus ineptiis, fere malim, Μαῖα φίλη, θεῖός μοι.., ut omnia sint Homerica» B.».

Οὔτε absurdum additamentum οὔτε ineptiae εἶνε τὰ τελευταῖα ταῦτα οὔτε δίκαιον εἶχεν ὁ Hecker ἰσχυριζόμενος, ὅτι δὲν λέγουσιν αἱ Μοῦσαι πρὸς τὴν Σαπφώ, οὔτε κακῶς ἔχει ἡ ἐπιγραφὴ «εἰς Σαπφὼ παρὰ τῶν Μουσῶν, κοιμωμένης (δηλ. αὐτῆς)». Τὸ ἐπίγραμμα ἔχει τὴν μορφὴν τοῦ ἐπιγράμματος «Εἰς κολόκυνθον» Ἀνθ. Παλ. Θ΄, 532 (ἄδηλον)

Εἰπέ μοι, ὦ κολόκυνθε, τίνος χάριν εἰσέτι καὶ νῦν
οὐ σικύων ἐφάνη διερὸν γένος, οὐ κολοκύνθων.

Ὁ κολόκυνθος πρὸς ταῦτα·

Ζηνὸς ἐπομβρήσαντος ἐπεκλύσθησαν ἄρουραι,
ἡμετέρην δ᾽ ἀέκουσαν ἔτι κρύπτουσι γενέθλην.

Ἔτι δὲ καὶ τὴν τοῦ ἐπιγράμματος Ἀνθ. Παλ. Θ΄, 137 «Γραμματικοῦ τινος ἡμιξήρου πρὸς Ἀδριανὸν τὸν βασιλέα»

Ἥμισύ μου τέθνηκε, τὸ δ᾽ ἥμισυ λιμὸς ἐλέγχει·
σῶσόν μου, βασιλεῦ, μουσικὸν ἡμίτονον.

Πρὸς ὃν ὁ βασιλεὺς Ἀδριανὸς ἀπεκρίνατο·

Ἀμφοτέρους ἀδικεῖς καὶ Πλουτέα καὶ Φαέθοντα·
τὸν μὲν ἔτ᾽ εἰσορόων, τοῦ δ᾽ ἀπολειπόμενος.

Ἐν τῷ Εἰς Σαπφὼ ἐπιγράμματι παρίστανται πρῶτον μὲν αἱ Μοῦσαι λέγουσαι πρὸς αὐτὴν κοιμωμένην περὶ τοῦ δώρου αὐτῶν τῆς ποιήσεως, ὅπερ

ἐδωρήσαντο τῇ Σαπφοῖ, καὶ περὶ τοῦ μέλλοντος κλέους τῆς ποιητρίας, εἶτα μετὰ τὸν ἕκτον στίχον «*οὐδὲ κλυτᾶς φάμας ἔσσεαι ἠπεδανά*» φέρεται ἡ ῥῆσις «*ἐγερθεῖσα δὲ ἡ Σαπφὼ εἶπε τάδε*» (πρβ. τὸ τοῦ ἐπιγράμματος Θ', 532 «*Ὁ κολόκυνθος πρὸς ταῦτα*» καὶ τὸ τοῦ ἐπιγράμματος Θ', 137 «*Πρὸς ὃν ὁ βασιλεὺς Ἀδριανὸς ἀπεκρίνατο*»), ἅτινα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἤρχοντο ἀπὸ τοῦ στίχου «*Μᾶτερ ἐμά, θεῖός μοι ἐνύπνιον ἦλθεν ὄνειρος*»· τὰ δ' ἄλλα, ἐν οἷς διηγεῖτο ἡ Σαπφὼ πρὸς τὴν μητέρα αὐτῆς τὸ ἐνύπνιον, ὡς φαίνεται, ἐξέπεσον. Πρβ. Σαπφὼ Ἀπ. 114 (90) Diehl «*γλύκηα μᾶτερ, κτλ.*». Ἴσως δ' αὐτὴ ἡ Σαπφὼ ἔν τινι ποιήματι αὐτῆς ἔλεγε περὶ τῆς ἐν ὀνείρῳ ἐπιφανείας τῶν Μουσῶν. Πρβ. Σαπφὼ Ἀπ. 87 Diehl «*Ζὰ ἐλεξάμαν ὄναρ Κυπρογενήᾳ*», καὶ Ἀπ. 67 Diehl (P. Par. 1787, fr. 3) «*Ὄνοιρε, μελαίνα.... φ[ο]ίταις* κτλ.», καὶ Ἀπ. 28 (ἴδ. κατωτέρω).

Ταῦτα δὲ πάντα συμφωνοῦσιν οἷς λέγει ὁ Συνέσιος Περὶ ἐνυπν. 5, σ. 134 CD «κατ' αὐτό γέ τοι *καὶ θεοῖς τὰ πολλὰ συγγινόμεθα καὶ νουθετοῦσι καὶ χρῶσι καὶ τἆλλα προμηθουμένοις*. ὥστε, εἰ μέν τῳ γέγονε θησαυρὸς ὕπνου δῶρον, οὐκ ἐν θαυμαστοῖς ἄγω· οὐδ' εἴ τις καταδαρθὼν ἄμουσος, *ἔπειτα ἐντυχὼν ὄναρ ταῖς Μούσαις, καὶ τὰ μὲν εἰπών, τὰ δὲ ἀκούσας, ποιητής ἐστι δεξιός, ὥσπερ ὁ καθ' ἡμᾶς χρόνος ἤνεγκεν*, οὐδὲ τοῦτο τῶν λίαν ἐστὶ παραδόξων». Ὁ Συνέσιος ἐν τῷ μνημονευθέντι «Εἰς Σαπφὼ» ἐπιγράμματι, διότι, ὡς νομίζω, οὗτος εἶνε ποιητὴς αὐτοῦ, ἢ μεταχειρίζεται παράδοσίν τινα περὶ τῆς Σαπφοῦς, ὅτι ἔλαβε παρὰ τῶν Μουσῶν κοιμωμένη τὸ δῶρον τῆς ποιήσεως, καθ' ἃ ἴσως ἔλεγεν αὐτὴ ἡ Σαπφώ, ὡς εἶπον, ἔν τινι ποιήματι, ἢ αὐτὸς ἔπλασε τὸ ἐνύπνιον. Ἴδ. καὶ Περὶ ἐνυπν. 18, σ. 147 D-148 D.

Ὁμοίως ἔχει ἡ ἐκκλησιαστικὴ παράδοσις περὶ Ῥωμανοῦ τοῦ μελῳδοῦ, ὅτι «ἐν μιᾷ δὲ τῶν νυκτῶν κοιμωμένῳ αὐτῷ ἐφάνη καθ' ὕπνους ἡ ὑπεραγία Θεοτόκος, καὶ ἐπέδωκε τόμον χάρτου καὶ εἶπε· 'λάβε τὸν χάρτην καὶ κατάφαγε αὐτόν'. ἐνόμισεν οὖν ὁ ἅγιος ἀνοῖξαι τὸ στόμα καὶ καταπιεῖν τὸν χάρτην. ἦν δὲ ἡ ἑορτὴ τῶν ἁγίων Χριστουγέννων· *καὶ εὐθέως ἐγερθεὶς ἐκ τοῦ ὕπνου* ἐθαύμαζε καὶ ἐδόξαζε τὸν Θεόν, εἶτα ἀναβὰς εἰς τὸν ἄμβωνα ἤρξατο τοῦ ψάλλειν. Ἡ παρθένος σήμερον τὸν ὑπερούσιον τίκτει. κτλ.» (Μηνολόγιον τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου· πρβ. καὶ τὰ τοῦ 40 κώδικος τῆς Ἱεροσολ. βιβλιοθήκης ἐκδοθέντα ὑπὸ Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως). Πρβ. καὶ τὴν παρ' Ἰωάννῃ πατριάρχῃ Ἱεροσολύμων παράδοσιν (Acta SS, Maii, II, σ. 723-730) περὶ ἐμφανίσεως τῆς Θεοτόκου καθ' ὕπνους πρὸς τὸν ἡγούμενον τῆς μονῆς, ἐν ᾗ ἔμενεν Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, καὶ τὴν δήλωσιν αὐτῆς πρὸς τοῦτον τῆς μελλούσης ποιήσεως τοῦ Ἰωάννου.

Αἱ Μοῦσαι τὸν Ἡσίοδον ἄρνας ποιμαίνοντα ὑπὸ τὸν Ἑλικῶνα «καλὴν ἐδίδαξαν ἀοιδὴν» (Ἡσίοδ. Θεογ. 22 κἑξ.· πρβ. καὶ Ἔργ. 658 κἑξ. καὶ τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Ἀσκληπιάδου Ἀνθ. Παλ. Θ', 64). Πρβ. καὶ τὰ περὶ Αἰσχύλου καὶ ἄλλων μυθολογούμενα. Ἔτι δὲ Ὀππιαν. Κυν. Α', 16 κἑξ. Ἴδ. καὶ Stadtmüller.

Καὶ ἕτερον «ἄδηλον» ἐπίγραμμα «Εἰς Σαπφὼ τὴν Μυτιληναίαν μελοποιὸν» Ἀνθ. Παλ. Θ' 189 νομίζω, ὅτι πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸν Συνέσιον:

Ἔλθετε πρὸς τέμενος ταυρώπιδος ἀγλαὸν Ἥρης,
Λεσβίδες, ἁβρὰ ποδῶν βήμαθ' ἑλισσόμεναι,
ἔνθα καλὸν στήσασθε θεῇ χορόν· ὔμμι δ' ἀπάρξει
Σαπφὼ χρυσείην χερσὶν ἔχουσα λύρην.
ὄλβιαι ὀρχηθμοῦ πολυγηθέος· ἦ γλυκὺν ὕμνον
εἰσαΐειν αὐτῆς δόξετε Καλλιόπης.

Στ. 1 «*ταυρώπιδος* Ἥρης» ἔγραψεν ὁ Hecker ἀντὶ τοῦ «*γλαυκώπιδος* Ἡ.» κατὰ Νόννον Διον. 9, 68 καὶ 47, 727. — Στ. 2 «*ἁβρὰ ποδῶν*» Ascensiana, Brodaeus καὶ Jacobs ἀντὶ τοῦ ἐν τῷ Παλατίνῳ καὶ τῷ Πλανουδείῳ κώδικι «*ἁβροπόδων*» (ὅπερ εἶνε διωρθωμένον ὑπ' ἄλλων χειρῶν), καὶ «*βήμαθ' ἑλισσόμεναι*» Salmasius ἀντὶ τοῦ *βήματ' ἑλ.*».

Ἡ Σαπφὼ ἔλεγεν ἐν ποιήματι αὐτῆς περὶ ὀρχήσεως περὶ βωμὸν θεοῦ τινος, ὡς δεικνύει τὸ Ἀπ. 93 (54) Diehl

Κρῆσσαι νύ ποτ' ὧδ' ἐμμελέως πόδεσσι
ὤρχηντ' ἀπάλοισ' ἀμφ' ἐρόεντα βῶμον.

Τῆς δὲ Ἥρας μνημονεύει ἡ Σαπφὼ ἐν Ἀπ. 28 Diehl «*Πλάσιον δή [μοί ποτ' ὄναρ παρέστα], | πότνι' Ἥρα, σὰ χ[αρίεσσα μόρφα]*, κτλ.». Πρὸς τοῦτο δὲ τὸ ἀπόσπασμα παρέβαλεν ὁ Wilamowitz τὸ ἐπίγραμμα, περὶ οὗ νῦν εἶνε ὁ λόγος.

Ὅτι τὸ ἐπίγραμμα ἐποίησεν ὁ Συνέσιος, ἔπεισάν με τὰ ἑξῆς. Ὁ Συνέσιος ἐν Ὕμνῳ Ε', 22 ποιεῖται χρῆσιν τῆς λέξεως *ταυρῶπις* περὶ τῆς σελήνης «σοὶ δ' ἁ ταυρῶπις μήνα | τὰν νυκτῶν ὄρφναν λύει». Τὸ «*ἁβρὰ ποδῶν βήμαθ' ἑλισσόμεναι*» (στ. 2) εἶνε εἰρημένον κατὰ τὸν Εὐριπίδην Μηδ. 830 «*βαίνοντες ἁβρῶς*»· ἐπειδὴ δὲ ὁ λόγος εἶνε περὶ χοροῦ ὀρχουμένου πρβ. Εὐριπ. Φοιν. 235 «*εἱλίσσων ἀθανάτας θεοῦ* | *χορὸς* γενοίμαν ἄφοβος», καὶ Ἰφ. Τ. 1143 κἑξ. «*χοροῖς δ' ἐσταίην*, ὅθι καὶ | παρθένος, εὐδοκίμων γάμων, | *παρὰ πόδ' εἱλίσσουσα* φίλας | ματρὸς ἡλίκων θιάσους»· καλὸν δ' εἶνε καὶ τὸ χωρίον Τρῳ. 332 κἑξ. «*χόρευε*, μᾶτερ,.. | *ἕλισσε* τᾷδ' ἐκεῖσε μετ' ἐμέθεν *ποδῶν* | φέρουσα φιλτάταν *βάσιν*». Ἐπειδὴ δ' ὁ χορὸς τῶν Λεσβίδων κατὰ τὸ ἐπίγραμμα εἶνε περὶ τὸ τέμενος τῆς Ἥρας, πρβ. Εὐρ. Ἰφ. Α. 1480 κἑξ. «*ἑλίσσετ' ἀμφὶ ναὸν* | *ἀμφὶ βωμὸν Ἄρτεμιν* | *κτλ.*». Ὡς δ' εἶπον ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὁ Συνέσιος μιμεῖται τὸν Εὐριπίδην (ἴδ. καὶ τὰ γεγραμμένα ὑπ' ἐμοῦ ἐν Ἐπετ. Ἑτ. Βυζ. Σπ. τόμ. ΙΒ', 1936, σ. 440-441).

Ὁ Συνέσιος συχνὰ ποιεῖται μνείαν τῆς λύρας ἢ τῆς φόρμιγγος ἢ τῆς κιθάρας. Ἐν Αἰγ. Α', 18, σ. 113 B λέγει περὶ ἑαυτοῦ ἐν τρίτῳ προσώπῳ, ὅτι «*πρὸς λύραν ᾖδε* τὸν τρόπον τὸν Δώριον», καὶ ἐν Ἐπιστ. 95 «αὕτη (δηλ. ἡ Νέμεσις) μέντοι σαφῶς ἐστί, *περὶ ἧς πρὸς λύραν ᾄδομεν κτλ.*», καὶ Ὕμνῳ

Α΄, 1 «ἄγε μοι, λίγεια *φόρμιγξ,* | .. *κελάδει κτλ.*», καὶ 12-13 «μέλος ἐς θεῖον ἐπείγει | *κιθάρας μίτους ἐρέσσειν*», καὶ 71 «μένε μοι, θρασεῖα *φόρμιγξ*», καὶ Ὕμνῳ Ζ΄, 5-6 «νεοπαγέσιν ἁρμογαῖς | *κρέξαι κιθάρας μίτους*», καὶ Ὕμνῳ Η΄, 1-3 «ὑπὸ Δώριον ἁρμογὰν | *ἐλεφαντοδέτων μίτων* | στάσω λιγυρὰν ὄπα», καὶ 52-53 «.. *κιθάραν* | πάλιν ἁρμόσω», καὶ Ὕμνῳ Θ΄, 35-38 «αἰθὴρ.. | σοφὸς ἁρμονίας πατήρ, | *ἐξ ἑπτατόνου λύρας* | ἐκεράσσατο μουσικὰν | κτλ.». Ἐν δ᾽ Ὕμνῳ Ε΄, 49 λέγει ὁ Συνέσιος ἑαυτὸν «*φορμικτήν*»: «τοίαν ἄχραντον ζωὰν | τὸ σῷ κραίνοις φορμικτῇ (—κτᾷ)».

Συχνὴ δ᾽ ὡσαύτως παρὰ τῷ Συνεσίῳ γίνεται μνεία τοῦ *χοροῦ* ἢ τῶν *χορῶν*, τῆς *χορείας*, τοῦ *χορεύειν* κτλ. οἷον Ὕμνῳ Α΄, 92 «ὁ δ᾽ ἐς ἀγγέλων *χορείας*»· Ὕμνῳ Β΄, 19 «ῥόος ἀστέρων.. | μέγαν ἀμφὶ νοῦν *χορεύει*», καὶ 39 κἑξ. «ὅθεν ἐγκόσμιος ἤδη | *χορὸς* ἀφθίτων ἀνάκτων | .. ἔμελψεν», καὶ 75-76 «ἐπ᾽ ἐμοῖς ἵλαον οὖας | τάνυσον *χοροῖσιν* ὕμνων», καὶ 90 «περὶ σὰς ὄργια βλάστας | τὰ πανάρρητα *χορεύσω*»· Ὕμνῳ Δ΄, 158-159 «ἑβδομὰς ἄστρων | *ἀντιχορεύει*»· Ὕμνῳ Γ΄, 275 κἑξ. «ὑμνοῦσι, μάκαρ, | οὕς (γρ. *οἷς*) πέρι κλεινὸν | σῶμα *χορεύει*», καὶ 323-324 «τὸ δὲ ταχθὲν ὅλως | ἐς *χορὸν* ὄντων». Ἄξιον δ᾽ ἰδίας παρατηρήσεως εἶνε τὸ χωρίον τοῦ αὐτοῦ Ὕμνου 333-335 «*σοὶ διὰ πάντων* | *ἵστησι χορούς* | μάτειρα φύσις, | κτλ.», πρὸς ὃ εἶνε παραβλητέον τὸ ἐν τῷ 3 στίχῳ τοῦ ἐπιγράμματος, περὶ οὗ εἶνε ὁ λόγος, «ἔνθα *καλὸν στήσασθε θεῇ χορόν*». Πρβ. προσέτι καὶ Ὕμν. Η΄, 47 «σὺν δ᾽ εὐαγέων *χοροῖς*», καὶ Ὕμν. Θ΄, 23 κἑξ. «λύσας δ᾽ ἀπὸ πημάτων | ψυχᾶν ὁσίους *χορούς* | θιάσοισιν (*θιάσοις σὺν* P. Maas) ἀκηράτοις | ὕμνους ἀνάγεις πατρί», καὶ 33-34 «θάμβησε δ᾽ ἀκηράτων | *χορὸς* ἄμβροτος ἀστέρων».

Περὶ δὲ τῆς *Καλλιόπης* γίνεται λόγος ὑπὸ τοῦ Συνεσίου ἐν Δίωνι 13, σ. 53 CD «καὶ ἡ Καλλιόπη παραλαβοῦσα ἥκοντας αὐχμοῦ πλέως ἀνέπαυσέ τε εἰς ἀνθεινοὺς ἀγαγοῦσα λειμῶνας, ὡς μὴ διακναισθῆναι τῷ πόνῳ καὶ πανδαισίαν παρέθηκεν Ἀττικῶν καταγλωττισμάτων καὶ καρυκείας ποιητικῆς, κτλ.». Πάντως δ᾽ ἡ μνεία τῆς Καλλιόπης ἐν τῷ Εἰς Σαπφὼ ἐπιγράμματι εἶνε, διότι ἡ Σαπφὼ ἐκλήθη δεκάτη Μοῦσα καὶ διότι αὐτὴ ἡ Σαπφὼ ἐποιεῖτό που μνείαν τῆς Μούσης ταύτης· Ἀπ. 155 (82) Diehl «*αὖτα δὲ σὺ Καλλιόπα*».

Ὁ Συνέσιος ποιεῖται μνείαν τῆς Σαπφοῦς Ἐπιστ. 3 (σ. 639 Herch.) «ὁ δὲ ἀδικούμενος Ἁρμόνιός ἐστιν ὁ τοῦ *θυρωροῦ* πατήρ, ὡς ἂν εἴποι Σαπφώ, κτλ.». Καὶ ἐν Ὕμνῳ Γ΄, 508 λέγει «*λῦε μεριμνᾶν*» κατὰ τὴν Σαπφὼ 1 (1) Diehl, στ. 25-26 «χαλέπαν δὲ *λῦσον* | *ἐκ μερίμναν*».

Ἐγένετο ἐν τοῖς ἔμπροσθεν λόγος περὶ τῶν Μουσῶν. Αὗται εἶνε προσφιλεῖς τῷ Συνεσίῳ. Ἐν Δίωνι 13, σ. 53 D μετὰ τὰ εἰρημένα περὶ τῆς Καλλιόπης ἐπιφέρει οὗτος «καὶ ὅστις οὐ προτέλειον ἡγεῖται *τὰς Μούσας, ἀλλὰ* τὸ κράτος αὐτῷ *τῆς σοφίας* ἐν ταύταις εἶναι, κτλ.». Αὐτόθι δὲ 6, σ. 42 CD καὶ 7, σ. 43 A κἑξ. ποιεῖται λόγον περὶ τοῦ χοροῦ τῶν Μουσῶν καὶ περὶ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ ὡς ἐξάρχοντος τοῦ χοροῦ αὐτῶν καὶ ὡς κατὰ μόνας ᾄδοντος. Πρβ. προσέτι

καὶ 8, σ. 44 D καὶ 14, σ. 54 B καὶ Περὶ ἐνυπν. 5, σ. 134 D (ἴδ. ἃ ἔγραψα ἐν τοῖς ἔμπροσθεν).

Τούτων δ᾽ οὕτως ἐχόντων, ἄπορον θὰ ἦτο, ἂν ὁ Συνέσιος μὴ ἐποίει ἐπιγράμματα καὶ ὕμνους εἰς τὰς Μούσας. Ἀλλ᾽, ὡς νομίζω, δὲν στερούμεθα ποιημάτων αὐτοῦ εἰς τὰς Μούσας, ἅτινα ὅμως ἐλάνθανον μέχρι τοῦδε «ὡς ἄδηλα», διότι οἱ φιλόλογοι δὲν παρέβαλον αὐτὰ πρὸς τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Συνεσίου. Ἐν Ἀνθ. Παλ. φέρεται ἐπίγραμμα «ἄδηλον Εἰς τὰς Μούσας» Θ΄, 504 καὶ μετ᾽ αὐτὸ τὸ 505 «ἄλλο, Εἰς τὰς αὐτάς» περιλαμβάνον ἐννέα δίστιχα. Τὸ πρῶτον ἐπίγραμμα ἔχει οὕτω:

Καλλιόπη σοφίην ἡρωΐδος εὗρεν ἀοιδῆς·
Κλειὼ καλλιχόρου κιθάρης μελιηδέα μολπήν·
Εὐτέρπη τραγικοῖο χοροῦ πολυηχέα φωνήν·
Μελπομένη θνητοῖσι μελίφρονα βάρβιτον εὗρε·
5 *Τερψιχόρη χαρίεσσα πόρεν τεχνήμονας αὐλούς·*
ὕμνους ἀθανάτων Ἐρατὼ πολυτερπέας εὗρε·
τέρψιας ὀρχηθμοῖο Πολύμνια πάνσοφος εὗρεν·
[ἁρμονίην πάσῃσι Πολύμνια δῶκεν ἀοιδαῖς·]
Οὐρανίη πόλον εὗρεν καὶ οὐρανίων χορὸν ἄστρων·
10 *κωμικὸν εὗρε Θάλεια βίον καὶ ἤθεα κεδνά.*

Ἐν στίχῳ 4 εἶπεν ὁ ποιητὴς «*πολυηχέα φωνὴν*» καθ᾽ Ὅμηρον τ 521 «χέει *πολυηχέα φωνὴν*» (ἡ ἀηδὼν). Ἐν στ. 9 φέρεται «*Οὐρανίη πόλον εὗρε καὶ οὐρανίων χορὸν ἄστρων*». Ὁ Συνέσιος λέγει Ὕμνῳ Θ΄, 34 «*χορὸς* ἄμβροτος *ἀστέρων*», καὶ Ὕμνῳ Β΄, 19 «*ῥόος ἀστέρων*.. | .. *χορεύει*», καὶ Ὕμνῳ Δ΄, 158-159 «*ἑβδομὰς ἄστρων* | *ἀντιχορεύει*» (ἴδ. τὰ εἰς τὸ ἐπίγραμμα Θ΄, 189 γεγραμμένα ἐν τοῖς ἔμπροσθεν). Σημειωτέον δ᾽ ὅτι ὑπὸ τοῦ Συνεσίου λέγεται Ὕμνῳ Β΄, 39 κἑξ. «ὅθεν ἐγκόσμιος ἤδη | *χορὸς ἀφθίτων ἀνάκτων* | γενετήσιόν τε κῦδος | τό τε πρωτόσπορον εἶδος | νοεροῖς ἔμελψεν ὕμνοις». Παραπλησίως δ᾽ ἐλέχθη ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐν τῷ ποιήματι τοῦ Cod. Ottobon. τῷ ἐπιγεγραμμένῳ «Ἄλλο εἰς ὡρολόγιον» (ὅπερ, ὡς εἶπον, ἀνήκει εἰς τὸν Συνέσιον καὶ οὐχὶ εἰς τὸν Μεσομήδη), στ. 25-26 «θεμένου *χορὸν* εἰς μέτρον *ἀφθίτων* | κατεδείκνυτο πᾶσι τέχνα σοφά». Τὸ χωρίον τοῦτο, ὅπερ ἔχει τὰς λέξεις «*χορὸν* .. *ἀφθίτων*» συμφωνεῖ ἐντελῶς πρὸς τὸ χωρίον τοῦ Β΄ Ὕμνου, ὅπερ ἔχει τὰς λέξεις «*χορὸς ἀφθίτων ἀνάκτων*». «*Ἄφθιτοι*» δὲ ἢ «*ἄφθιτοι ἄνακτες*» εἶνε κατὰ τὸν Συνέσιον οἱ ἀστέρες, οἵτινες ὑπ᾽ αὐτοῦ καλοῦνται καὶ «*μάκαρες*» ἐν τῷ αὐτῷ Ὕμνῳ 37-38 «τά τ᾽ ἐνουσίων προλάμπει | *μακάρων ἁγητὰ φέγγη*», καὶ ἐν τῷ Ἄλλῳ εἰς ὡρολόγιον ποιήματι στ. 1-2 «τίς ἔτευξε⟨ν⟩ χαλκελάτῳ τέχνᾳ | *μακάρων* δρόμον εἰς μέτρον ἁμέρας;» (ὁ κῶδιξ ἔχει *ἔτευξε*, ὁ Wilamowitz ἔγραψεν *ἐτεύξατο* καὶ ἐγὼ *ἔτευξε⟨ν⟩* χάριν τοῦ μέτρου).

Παρατηρητέον δ᾽ ἔτι, ὅτι ἐν τῷ Ὕμνῳ Εἰς τὴν Ἶσιν τοῦ Cod. Ottob. φέρεται στ. 18-20 «ἄστεα διφρηλάτα· | *πάντα δι᾽ ἀνακτόρων* | *Ἴσιδι χορεύεται*».

Ὁ Wilamowitz ἔγραψεν ἐν στ. 18 «*ἄστρα διφρήλατα*», ὀρθῶς κατ᾽ ἐμέ, ὁ δὲ Horna «*ᾀστέα διφρηλάτα*». Ὁ Συνέσιος Ὕμνῳ Α΄ λέγει ὅτι «ὁ καταιβάτας ἐς ὕλαν | νόος ἄφθιτος, τοκήων | θεοκοιράνων ἀπορρὼξ» (στ. 81 κἑξ.) «ὅλος εἰς ὅλον δεδυκὼς | κύτος οὐρανῶν ἑλίσσει» (στ. 86-87), καὶ «τὸ δ᾽ ὅλον τοῦτο φυλάσσων | νενεμημέναισι μορφαῖς | μεμερισμένος παρέστη, | *ὁ μὲν ἀστέρων διφρείαις*, | ὁ δ᾽ ἐς ἀγγέλων *χορείας*» (στ. 88-92). Ὁ Horna (σ. 17) λέγει ὅτι ὁ Wilamowitz γράψας «*ἄστρα* διφρήλατα» ἠδύνατο νὰ παραπέμψῃ εἰς τὸν Ὕμνον εἰς Ἥλιον, τὸν λεγόμενον τοῦ Μεσομήδους, ἐν ᾧ φέρεται 17-18 «*σοὶ μὲν χορὸς εὔδιος ἀστέρων* | κατ᾽ Ὄλυμπον ἄνακτα *χορεύει*». Ὁ Συνέσιος ἔγραψεν ἐν Ὕμνῳ Α΄, 91 «*ὁ μὲν ἀστέρων διφρείαις*» καὶ ἐν Ὕμνῳ εἰς τὴν Ἶσιν «*ἄστρα διφρήλατα*», καὶ ἐν Δίωνι 17, σ. 58 B «καὶ τὸ Διὸς ἅρμα ὑμνήσει, καὶ τὰς *ἱερὰς διφρείας* τῶν ἕνδεκα θεῶν» (κατὰ τὸν Πλάτωνα Φαίδρῳ 246 E-247 BC). Πρβ. Εὐριπ. Ἀνδρομέδᾳ Ἀπ. 115 N. «ὦ Νὺξ ἱερά, | ὡς μακρὸν ἵππευμα διώκεις | *ἀστεροειδέα νῶτα διφρεύουσ᾽* | αἰθέρος ἱερᾶς | τοῦ σεμνοτάτου δι᾽ Ὀλύμπου», καὶ Ἴωνι 1150 κἑξ. «μελάμπεπλος δὲ Νὺξ ἀσείρωτον ζυγοῖς | *ὄχημ᾽ ἔπαλλεν· ἄστρα δ᾽ ὡμάρτει θεᾷ*» (ἃ μιμεῖται ὁ Τίβουλλος 2, 1, 87 «iam Nox iungit equos, *currumque sequuntur* | *matris lascivo sidera fulva choro*»), Θεόκρ. Β΄, 165-166 «... χαίρετε δ᾽ ἄλλοι | *ἀστέρες εὐκήλοιο κατ᾽ ἄντυγα Νυκτὸς ὀπαδοί*». Ταῦτα δ᾽ ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ Συνέσιος λέγει Ὕμνῳ Β΄, 7-8 περὶ τοῦ θεοῦ «*ὃς ἔδωκεν ἄστρα νυκτί*, | *περικοσμίαν χορείαν*». Ἔχω δὲ νὰ παρατηρήσω ἐν τῷ παρόντι μόνον, ὅτι ὁ Συνέσιος εἶπεν ἐν τῷ Ὕμνῳ εἰς τὴν Ἶσιν «πάντα δι᾽ *ἀνακτόρων* | Ἴσιδι χορεύεται», ἡ δὲ γενικὴ *ἀνακτόρων* δὲν εἶνε τοῦ ὀνόματος *ἀνάκτορον*, ὡς ἐνομίσθη, ἀλλὰ τοῦ *ἀνάκτωρ*. Εἶνε δὲ *ἀνάκτορες* κατὰ τὸν ποιητὴν καὶ οἱ θεοί, οὓς μνημονεύει ἐν τῷ Ὕμνῳ, καὶ τὰ διφρήλατα ἄστρα.

Ἐν στ. 2 λέγει ὁ ποιητὴς «*καλλιχόρου κιθάρης μελιηδέα μολπήν*». Πρβ. Εὐριπ. Ἰφ. Α. 1037 «μετά τε *φιλοχόρου κιθάρας*». Πρὸς δὲ τὴν ὅλην ῥῆσιν πρβ. Συνέσιον Ὕμνῳ Α΄, 1-2 «ἄγε μοι, *λίγεια φόρμιγξ*, | μετὰ Τηΐαν ἀοιδὰν | μετὰ Λεσβίαν τε *μολπὰν* | κτλ.». Ἡ δ᾽ ὁμοιότης ἀμφοτέρων τῶν χωρίων, τοῦ τε ὕμνου καὶ τοῦ ἐπιγράμματος, δηλοῖ κατ᾽ ἐμὲ τὸν αὐτὸν ποιητήν.

Σημειωτέον ὅτι ἐν στ. 4 τοῦ ἐπιγράμματος φέρεται «*Μελπομένη θνητοῖσι μελίφρονα βάρβιτον εὗρε*», ἀλλὰ παρὰ τῷ Ὁρατίῳ Od. I, 1, 33-34 ἀπαντᾷ «nec *Polyhymnia* | Lesboum refugit tendere *barbiton*».

Τὰ δὲ ἐν στ. 10 «*ἤθεα κεδνὰ*» εἶνε εἰρημένα καθ᾽ Ἡσίοδον Ἔργ. 699 «παρθενικὴν δὲ γαμεῖν, ὥς κ᾽ *ἤθεα κεδνὰ* διδάξῃς». Περὶ δὲ τῆς μνείας τοῦ Ἡσιόδου ὑπὸ τοῦ Συνεσίου πρβ. Αἰγ. Β΄, 5, σ. 125 C.

Ἀναβάλλων νὰ ἐξετάσω τὸ ἐπίγραμμα Ἀνθ. Παλ. Θ΄, 505 ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει τῇσδε τῆς πραγματείας, καλὸν νομίζω νὰ διαλάβω ἐν τῷ παρόντι περὶ τοῦ ἀδεσπότου ἐπιγράμματος Ἀνθ. Παλ. Θ΄, 184. «Εἰς Πίνδαρον τὸν ποιητὴν καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς λυρικούς», ἔτι δὲ καὶ περὶ τοῦ ἀδεσπότου ἐπι-

γράμματος Ἀνθ. Cougny III, 73 «Εἰς τοὺς λυρικοὺς ποιητὰς ἡρῳελεγεῖοι», ἅτινα, νομίζω, δύνανται νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς τὸν Συνέσιον.

Ἀνθ. Παλ. Θ΄, 184.

Πίνδαρε, Μουσάων ἱερὸν στόμα, καὶ λάλε Σειρὴν
Βακχυλίδη, Σαπφοῦς τ᾽ Αἰολίδες χάριτες,
γράμμα τ᾽ Ἀνακρείοντος, Ὁμηρικὸν ὅς τ᾽ ἀπὸ ῥεῦμα
ἔσπασας οἰκείοις, Στησίχορ᾽, ἐν καμάτοις,
5 *ἥ τε Σιμωνίδεω γλυκερὴ σελίς, ἡδύ τε Πειθοῦς,*
Ἴβυκε, καὶ παίδων ἄνθος ἀμησάμενε,
καὶ ξίφος Ἀλκαίοιο, τὸ πολλάκις αἷμα τυράννων
ἔσπεισεν πάτρης θέσμια ῥυόμενον,
θηλυμελεῖς τ᾽ Ἀλκμᾶνος ἀηδόνες, ἵλατε, πάσης
10 *ἀρχὴν οἳ λυρικῆς καὶ πέρας ἐπλάσατε.*

Ὁ Stadtmüller σημειοῦται: «Ep. ʻcapsae lyricorum volumina continenti inscriptumʼ fuisse statuit Dübner; vid. poeta, fort. Alcaeus Messen., lusisse tuntum in enumerandis lyricis eorumque laudibus adumbrandis».

Στ. 1-2 «*λάλε Σειρὴν Βακχυλίδη*». Ὁ Συνέσιος λέγει: Ἐπιστ. 139 (σ. 724 Herch.) «ἐμέ γέ τοι καὶ παρὼν μὲν ᾕρεις τῇ γλυκείᾳ *Σειρῆνι* τῶν λόγων», καὶ Ἐπιστ. 146 (σ. 729-730) «ἐγὼ μὲν οὖν οὐ δι᾽ ἄλλο τι τὰς *Σειρῆνας* ὑπὸ τῶν ποιητῶν ἡγοῦμαι βλασφημεῖσθαι, ἢ ὅτι τῷ μελιχρῷ τῆς φωνῆς ἀπώλλυον... *Σειρῆνας* γὰρ αὐτοῖς αἰνίττεσθαι τὰς ἀπολαυστικὰς ἡδονάς... τί οὖν ἀποδέουσιν εἶναι *Σειρῆνες αἱ τῶν σῶν ἐπιστολῶν ἡδοναί*, κτλ.». Ἴδ. καὶ Ἐπιστ. 32 (σ. 654). Πρὸς δὲ τὸ «*Σαπφοῦς τ᾽ Αἰολίδες χάριτες*» πρβ. Συνέσ. Δίωνι 6, σ. 32 B «*τὰ ἐκ Χαρίτων μυεῖσθαι*», καὶ Αἰγ. Α΄, 12, σ. 102 D «*ἀλλ᾽ ἔθυε γὰρ Πειθοῖ καὶ Μούσαις καὶ Χάρισιν*», καὶ Ἐπιστ. 20 «τῇ τῆς γλώττης εὐστομίᾳ καὶ *χάριτι*».

Στ. 3-4 «*Ὁμηρικὸν ὅς τ᾽ ἀπὸ ῥεῦμα* | *ἔσπασας οἰκείοις, Στησίχορ᾽, ἐν καμάτοις*». Ὁ Συνέσιος συνάπτει τὸν Ὅμηρον μετὰ τοῦ Στησιχόρου Περὶ ἐνυπν. 27, σ. 156 B «*ὥσπερ Ὅμηρος καὶ Στησίχορος τὸ μὲν ἡρωϊκὸν φῦλον διὰ τὰς ποιήσεις αὐτῶν ἐπικυδέστερον ἔθεσαν· καὶ ἡμεῖς ὠνάμεθα τοῦ ζήλου τῆς ἀρετῆς*· αὐτοὶ δὲ τό γε ἐφ᾽ ἑαυτοῖς ἠμελήθησαν, *περὶ ὧν οὐδὲν ἔχομεν εἰπεῖν, ἢ ὅτι ποιηταὶ δεξιοί*».

Στ. 5-6 «*ἥ τε Σιμωνίδεω γλυκερὴ σελίς*». Τοῦ Σιμωνίδου μνημονεύει ὁ Συνέσιος ἐν Ἐπιστ. 49 (σ. 660 Herch.), περὶ δὲ τοῦ Ἰβύκου λέγει «*ἡδύ τε Πειθοῦς*... καὶ παίδων *ἄνθος* ἀμησάμενε». Πρβ. Ὕμν. Ϛ΄, 33 «*πειθοῦς (Πειθοῦς) πραΰλογον στέφων ἀώτῳ*», Αἰγ. Α΄, 12, σ. 102 D «ἀλλ᾽ ἔθυε γὰρ *Πειθοῖ* καὶ Μούσαις καὶ Χάρισιν».

Στ. 7-8 «*καὶ ξίφος Ἀλκαίοιο, τὸ πολλάκις αἷμα τυράννων | ἔσπεισεν πάτρης θέσμια ῥυόμενον*». Περὶ τοῦ Ἀλκαίου μετὰ τοῦ Ἀρχιλόχου λέγει ὁ Συνέσιος Περὶ ἐνυπν. 27, σ. 156 A «ὥσπερ Ἀλκαῖός τε καὶ Ἀρχίλοχος, οἳ δεδαπανήκασι τὴν εὐστομίαν εἰς τὸν οἰκεῖον βίον ἑκάτερος, καὶ τοίνυν ἡ διαδοχὴ τοῦ χρόνου τηρεῖ τὴν μνήμην, ὧν τε ἤλγησαν, ὧν τε ἥσθησαν». Εὔλογον δ' εἶνε νὰ λέγῃ περὶ τῶν ἀγώνων τοῦ Ἀλκαίου πρὸς τοὺς τυράννους τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος ὁ ποιητὴς τοῦ ἐπιγράμματος Συνέσιος, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ἐπολέμησεν ὑπὲρ τῆς ἰδίας πατρίδος Κυρήνης. Πρβ. πρὸς ταῖς ἄλλαις ἐπιστολαῖς, ἐν αἷς ποιεῖται λόγον ὁ Συνέσιος περὶ τῶν ἀγώνων αὐτοῦ, μάλιστα τὴν 107 Ἐπιστολήν. Ἐν ταύτῃ γράφει τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ «Ἡδὺς εἶ κωλύων ἡμᾶς ὅπλα κατασκευάζεσθαι, τῶν πολεμίων μὲν ἐπεχόντων καὶ λείαν ἅπαντα ποιουμένων καὶ ἀποσφαττόντων ὁσημέραι δήμους ἀθρόους... εἶτα λέξεις ὡς οὐκ ἐξὸν ἰδιώταις ἀνθρώποις ὁπλοφορεῖν, ἀποθνήσκειν δ' ἐξόν, εἴπερ καὶ ἡ πολιτεία χαλεπαίνει τῷ πειρωμένῳ σῴζεσθαι; ἀλλ' εἰ μηδὲν ἄλλο κερδανῶ, *τὸ γοῦν τοὺς νόμους γενέσθαι κυρίους ἀντὶ τούτων τῶν ἀλαστόρων*. κτλ.».

Στ. 9 «*θηλυμελεῖς τ' Ἀλκμᾶνος ἀηδόνες*». Ἀφορῶσι ταῦτα εἰς τὰ *παρθένεια* τοῦ Ἀλκμᾶνος, τὰ ὑπὸ χορῶν παρθένων ᾀδόμενα. Πρὸς δὲ τὸ «*ἵλατε*, πάσης | ἀρχὴν οἳ... ἐπλάσατε» πρβ. Συνέσ. Ὕμνῳ Γ', 113-114 «μάκαρ, *ἵλαθί* μοι, | πάτερ, *ἵλαθί* μοι», Αἰγ. Β', 6, σ. 125 D «τὰ μέν, *ἵλήκοι* τὰ ἱερὰ ἡμῖν», Ὕμνῳ Ϛ', 24 «*ἱλήκοις* ἐπὶ σῶν στέμμασιν ὕμνων».

Σημ. Εἶπον ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὅτι ἐν τῷ Εἰς Θεόδωρον ἐπιγράμματι ἀπαντῶσιν ἀνωμαλίαι τινὲς περὶ τὴν προσῳδίαν, *λῖνα* ἀντὶ τοῦ *λίνα* (στ. 8) καὶ *μῑνύρεται* ἀντὶ τοῦ *μῐνύρεται*, (στ. 10). Πρβ. καὶ *Ὑπατίᾰ* (Ἀνθ. Παλ. Θ', 400), Συνέσ. Ὕμνῳ Γ', 255 «*οὐ καταχῠθέν*». Πρὸς δὲ τὸν 10 στίχον τοῦ ἐπιγράμματος εἰς Θεόδωρον «*τῷδε παρεζομένη μινύρεται*» πρβ. Ὅμ. Ε 889 «*μή τί μοι... παρεζόμενος μινύριζε*».

Ε. Α. ΠΕΖΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΠΙ Τῌ 1600ῌ ΕΠΕΤΗΡΙΔΙ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ ΤΟΥ Μ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ (337-1937)

1. Πολλοὶ λόγοι πείθουσι τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον ἐπὶ τῇ συμπληρώσει 1600 ἐτῶν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, νὰ τελέσῃ ἱστορικὸν μνημόσυνον τοῦ μεγάλου αὐτοκράτορος, τοῦ συνδέσαντος τὸ ὄνομά του μὲ κοσμοϊστορικὰ συμβάντα, σχετιζόμενα μὲ τὸν ἱστορικὸν βίον τῆς Εὐρώπης, ἰδιαιτέρως τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἰδιαίτατα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, μὲ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ μέγα Βυζαντιακὸν κράτος. Διότι αὐτὸς πρῶτος ἔλυσε τὸ ἐπὶ δύο αἰῶνας ἀνοικτὸν πρόβλημα τῆς τύχης τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, διὰ τῆς μετατροπῆς τῆς *πόλεως-κράτους*, ὡς ἦτο μέχρι πρὸ μικροῦ ἡ Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία, εἰς κράτος εὐρυτέρας ἐθνολογικῆς σημασίας, περιλαμβάνον τὸν ἑλληνορρωμαϊκὸν κόσμον τῆς ἀρχαιότητος, κατὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ σύγκρουσιν πρὸς τοὺς βαρβάρους τῆς ἀπωτέρας καὶ τῆς Ἐγγὺς Ἀνατολῆς. Δι' αὐτοῦ ἡ Μέση καὶ Δυτικὴ Εὐρώπη παρεσκευάσθη νὰ δεχθῇ τὸν βάρβαρον ἐκεῖνον κόσμον οὐχὶ ὡς θυελλώδη Τυφῶνα καταστροφῆς τοῦ ἑλληνορρωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλ' ὡς παράγοντα νέας ἐκπολιτιστικῆς ζυμώσεως, πρὸς δημιουργίαν νέου βίου, χωρὶς καταστροφὴν τῶν θεμελίων τοῦ παλαιοῦ. Δι' αὐτοῦ εἰδικώτερον ὁ ὑπὸ τὴν ρωμαϊκὴν πτέρναν ἐξαντληθεὶς Ἑλληνισμός, ἀνασυγκροτηθεὶς ὡς ἐκπολιτιστικὴ δύναμις, ὑπὸ μορφὴν κράτους εὐρυτέρας ἢ αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Ρώμη ἐννοίας, δι' ὅλων 1000 ἐτῶν ἐξεπλήρωσε τὸ πρόγραμμα τῆς εἰρημένης ἐκπολιτιστικῆς ζυμώσεως, ἐκ τῆς συγκρούσεως πρὸς τὸν κόσμον τὸν βαρβαρικόν. Τέλος ἡ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία εἰς τὸ ὀξὺ πνεῦμα τοῦ Κωνσταντίνου ὀφείλει τὴν ὁριστικὴν αὐτῆς νίκην εἰς τὴν καὶ ἄλλως θριαμβευτικὴν πάλην αὐτῆς πρὸς τὸν ἐθνικὸν κόσμον, ἀλλ' ἐγκαίρως ἐπελθοῦσαν, ὅπως ἐνισχύσῃ τὸν ἀρχαῖον κόσμον, ἀπειληθέντα διὰ κοινωνικῆς ἀποσυνθέσεως καὶ καταστροφῆς, ἐκ τῆς βιαίας πρὸς τοὺς βαρβάρους τῆς Ἀνατολῆς καὶ τοῦ βορρᾶ συγκρούσεως· ἐπὶ δὲ τῶν ὀχθῶν τοῦ πατρίου Βοσπόρου, περὶ τὸ θεῖον Σύμβολον τῆς νέας θρησκείας, ὁ μὲν «πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων», εἴτε ἱσπανὸς Θεοδόσιος ἦτο, εἴτε ἰλλυριὸς Ἀναστάσιος καὶ Ἰουστινιανὸς εἴτε Μακεδὼν Βασίλειος ἢ Μικρασιάτης Νικηφόρος καὶ Τσιμισκῆς καὶ Κομνηνὸς καὶ Παλαιολόγος, τὸν «θειότατον» Κωνσταντῖνον ἀνέγραφε πρόγονον καὶ προπάτορα· ὁ δὲ πολίτης τῆς θεοσώστου καὶ θεοφυλάκτου καὶ εὐδαίμονος πόλεως, τῆς «Κωνσταντίνου πόλεως», διατρέχων δι' ὅλης τῆς ἡμέρας αὐτὴν καὶ συναντῶν καὶ

ἀντικρύζων τὸν ὑπερμεγέθη χαλκοῦν ἀνδριάντα τοῦ Ἡρακλέους, τὰ θαυμάσια ἀγάλματα τῆς Σαμίας Ἥρας, τῆς Λινδίας Ἀθηνᾶς, τῆς Ἀφροδίτης τῆς Κνίδου, τὸν χρυσοῦν τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας τρίποδα τῆς νίκης τῶν Πλαταιῶν καὶ τόσα ἄλλα τῆς ἑλληνικῆς τέχνης καλλιστεύματα, μὲ τὰ ὁποῖα, πάντοθεν τῆς κλασσικῆς ἑλληνικῆς γῆς συγκομισθέντα, ἐκόσμησεν ὁ Κωνσταντῖνος τὴν νέαν του πρωτεύουσαν, ὁ πολίτης αὐτῆς πάντα ταῦτα ἀνὰ πᾶν βῆμα προσβλέπων, ἔβλεπεν ἀναπηδῶσαν καὶ ἀναθάλλουσαν τῆς παλαιᾶς ἑλληνικῆς κληρονομίας τὴν ἄφθιτον δόξαν.

2. Καὶ συνήθως μὲν παρ᾽ ἡμῖν ἐξετάζεται ὁ μέγας αὐτοκράτωρ ἀπὸ τῶν ἄλλων ἀπόψεων τῆς πολυσχιδοῦς αὐτοῦ δράσεως· ἐγὼ δὲ θὰ ἀφιερώσω τὴν μικρὰν ταύτην συμβολήν, εἰς τὴν ἱστορικὴν εἰκόνα τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ δράσεως εἰς τὸ τεταραγμένον πλαίσιον τοῦ ἑλληνορρωμαϊκοῦ κόσμου τοῦ Δ´ αἰῶνος, ὅτε εὑρίσκοντο ὑπὸ ἐπίλυσιν τὰ ἀνωτέρω μνημονευθέντα μεγάλα παγκοσμίου σημασίας ζητήματα. Συνήθως τὸν Μ. Κωνσαντῖνον ἐξετάζουν καὶ γεραίρουν ὡς τὸν ἐπισήμως ἀνακηρύξαντα καὶ ὁριστικῶς ἐξασφαλίσαντα τὴν νίκην τοῦ Χριστιανισμοῦ κατὰ τῆς πολυθεΐας, καὶ τῆς Ὀρθοδοξίας κατὰ τῆς αἱρέσεως, ὡς ἰσαπόστολον, ὡς θεμελιωτὴν τῆς μεγαλωνύμου Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους τοῦ Βυζαντίου. Δὲν θὰ εἶνε ὅμως οὔτε πλήρης οὔτε ὅσον πρέπει φωτεινὴ ἡ εἰκὼν αὐτοῦ, ἐὰν μὴ τοποθετήσωμεν αὐτὸν εἰς τὸ πλαίσιον τῆς πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς καὶ κοινωνικῆς πραγματικότητος τῶν χρόνων αὐτοῦ, ὡς ἡγεμόνα τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους καὶ δημιουργὸν νέου πολιτικοῦ καθεστῶτος, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ ἐπισημοποίησις τῆς νίκης τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶνε εἷς ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων παραγόντων, οἵτινες προήγαγον αὐτὸν εἰς αὐτοκράτορα - δημιουργὸν καὶ εἰσηγητὴν νέας περιόδου εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Εὐρώπης.

3. Τὸ Ρωμαϊκὸν κράτος, καθ᾽ ὃν χρόνον ἐγεννήθη ὁ Μ. Κωνσταντῖνος, ἐκινδύνευε νὰ διαλυθῇ καὶ εἰς οἰκτρὰ νὰ καταπέσῃ ἐρείπια. Ἐσωτερικῶς ἀπὸ ἑνὸς αἰῶνος ὑπὸ φοβερῶν ἐμφυλίων κατεσπαράσσετο στάσεων, τὰς ὁποίας ἐδημιούργησε καὶ συνετήρει τὸ χείριστον εἶδος τῆς στρατοκρατίας. Ἡ λεγομένη Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία ἔπαθεν ὅ,τι φυσικὸν εἶνε νὰ πάθῃ πᾶς πολιτικὸς ὀργανισμός, ὅστις ἐπεκτείνεται πέρα τῶν φυλετικῶν αὐτοῦ ὁρίων, διὰ τῆς ὑποταγῆς καὶ τῆς ὑποδουλώσεως ἄλλων φυλῶν μὲ ἰδίαν ἐθνικὴν συνείδησιν καὶ φιλοτιμίαν. Ἡ διοίκησις καὶ ἐκμετάλλευσις τῶν κτήσεων τούτων ὑπὸ τῆς μητροπόλεως διέσπα καὶ ἐξήντλει τὴν συνοχὴν τοῦ κατακτητοῦ, ἐξησθένει αὐτὸν εἰς ἔμψυχον ὑλικόν, διοικητικὸν καὶ στρατιωτικόν, καὶ ὡδήγησε θᾶττον ἢ βραδύτερον εἰς τὴν πτῶσιν καὶ διάλυσιν τῶν αὐτοκρατορικῶν κολοσσῶν, καὶ ταῦτα ἂν μὴ συνέτρεχον καὶ ἄλλοι λόγοι, τὴν πτῶσιν καὶ διάλυσιν ταύτην ἐπιταχύνοντες.

4. Ὅλον τῆς Ρώμης τὸ πολιτικὸν καὶ κρατικὸν μεγαλεῖον περιορίζεται εἰς τοὺς 3 πρώτους αἰῶνας τῆς *ἐλευθέρας πολιτείας*, ὅτε τὸν πολίτην συνέδεε

καὶ ἐνέπνεεν ὁ δεσμὸς τῆς πατρίδος - Ρώμης, τῆς θρησκείας καὶ τῆς οἰκογενείας ἐπὶ τρεῖς αἰῶνας (500-200 π. Χ.)· ὁ ρωμαῖος καὶ ἐντὸς τῆς πόλεως καὶ ἐκτὸς αὐτῆς, εἴτε ἐπαναστατῶν κατὰ τῶν ἰδίων ἀρχόντων εἴτε εἰς τὰ πεδία τῆς μάχης πολεμῶν καὶ ὑποτάσσων τοὺς ἄλλους Ἰταλοὺς ἐπεδίωξε τὴν ἐπιβολὴν καὶ ἐπικράτησιν τῶν 3 τούτων ἀρχῶν, αἱ ὁποῖαι ἐξασφαλίζουν τοῦ πολίτου τὴν εὐδαιμονίαν. Ἀλλ᾽ ἡ περὶ τὴν Ρώμην καὶ ὑπ᾽ αὐτὴν ἕνωσις τῆς Ἰταλίας δὲν ἱκανοποίησε τὸν ρωμαῖον πολίτην. Τὰ κύματα τῆς Μεσογείου καὶ αἱ ἀκταὶ τοῦ Ἀδρία τὸν ἔφεραν εἰς ἐπαφὴν καὶ σύγκρουσιν πρὸς τὴν ναυτικὴν δύναμιν τῶν Καρχηδονίων καὶ πρὸς τὸν ἐξηντλημένον κόσμον τῶν συντριμμάτων τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Ὁ ρωμαῖος πολίτης κατέβαλε καὶ ἐξηφάνισε τὸν ἔμπορον Φοίνικα καὶ ὑπεδούλωσε τὸν κοσμοπολίτην καὶ ἐνταυτῷ μικροπολίτην Ἕλληνα. Ἀλλ᾽ ἡ πέρα τῶν ὁρίων τῆς Ἰταλίας ἐπέκτασις τῆς *πόλεως-κράτους* ἦτο ἡ ἀρχὴ τῆς πτώσεως τοῦ κράτους ἐκείνου. Αἱ ἀπέραντοι καὶ μεμακρυσμέναι κτήσεις ποικίλων λαῶν μὲ ἰδίαν φυλετικὴν συνείδησιν καὶ πολιτισμόν, ἀπῄτησαν πολυπληθεῖς ρωμαίους διοικητὰς καὶ δημοσίους ὑπαλλήλους διὰ τὴν ὑπὲρ τῆς Ρώμης διοίκησιν καὶ ἐκμετάλλευσιν αὐτῶν, καὶ ἰταλοὺς στρατιώτας πρὸς συγκράτησιν εἰς ὑποταγὴν τῶν κατακτηθέντων ξένων λαῶν. Ἀλλ᾽ ἡ ἐπέκτασις τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους μέχρι τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Ρήνου πρὸς Β., τοῦ Ἀτλαντικοῦ πρὸς Δ., τῆς ἀφρικανικῆς ἐρήμου πρὸς Ν. καὶ πρὸς Α. τοῦ Εὐφράτου, μοιραίως ἔφερε τὴν Ρώμην εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὸν ἐκεῖθεν τῶν συνόρων της τούτων βάρβαρον κόσμον, ὅστις ἤδη ἀπὸ τοῦ γ´ π. Χρ. αἰῶνος ἀπειλητικὸς ἐκινήθη πρὸς Δ. καὶ πρὸς Ν., φεύγων τὰ ψύχη τοῦ δυσχειμέρου Βορρᾶ καὶ τὰς στέπας τῆς Ἀνατολῆς τὰς ἐρήμους.

5. Ἐνώπιον τῶν ἀπαιτήσεων τούτων τῆς διοικήσεως, ἐκμεταλλεύσεως, συγκρατήσεως εἰς ὑποταγὴν τῶν κατακτηθέντων λαῶν καὶ τοῦ κινδύνου τοῦ πανταχόθεν κατακλυσμοῦ τῶν βαρβάρων, ἡ Ρώμη ταχέως ἐξήντλησε καὶ τὰς ἰδικάς της καὶ τῆς Ἰταλίας τὰς ἀποθήκας ἀνθρωπίνου ὑλικοῦ. Ἤδη ἀπὸ τοῦ α´ μ. Χρ. αἰῶνος, τοῦ πρώτου τῆς μοναρχουμένης αὐτοκρατορίας, αἱ στρατιωτικαί της μονάδες, οἱ λεγεῶνες, ἀπετελοῦντο ἐκ ξένων, Ἑλλήνων, Ἀφρικανῶν, Γαλατῶν, Ἰβήρων, Ἰλλυριῶν, Θρακῶν καὶ Μικρασιατῶν, καὶ μόνον οἱ στρατηγοὶ καὶ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ ἦσαν Ἰταλοὶ καὶ σπανίως Ρωμαῖοι. Οἱ γνήσιοι Ἰταλοὶ καὶ Ρωμαῖοι ἤδη ἀπὸ τοῦ β´ π. Χρ. αἰῶνος εἶχον διασκορπισθῇ πανταχοῦ τῶν κτήσεων εἰς τὰς στρατιωτικὰς ἢ ἐμπορικὰς ἀποικίας τῆς Ρώμης, ἢ ὡς δικασταί, διοικητικοὶ καὶ οἰκονομικοὶ ὑπάλληλοι, καὶ μετὰ ἕνα ἢ δύο αἰῶνας οὐδὲν ἐξ αὐτῶν ὑπελείφθη ἢ μόνον τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα καὶ ὁ τίτλος τῆς ἀποικίας, καὶ ταῦτα δυσδιάκριτα ἐν μέσῳ τοῦ ἑλληνικοῦ ἢ ἐξελληνισμένου περιβάλλοντος τῆς Ἑλληνοασιατικῆς Ἀνατολῆς ἢ τῆς Ἰβηρικῆς καὶ Κελτικῆς Δύσεως. Ἤδη δὲ ὁ Τιβέριος, τὴν ἐπαύριον τῆς ἱδρύσεως τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Αὐγούστου, πρὸ τῆς λειψανδρίας, ἡ ὁποία τὴν Ἰταλίαν ἐμάστιζε, διὰ νόμου ἀπηγόρευσε τὴν ἔξω τῆς Ἰταλίας ἐπιστράτευσιν τῶν

Ρωμαίων καὶ τῶν Ἰταλῶν [1]. Οἱ ρωμαϊκοὶ ἀετοὶ ἔπαυσαν νὰ εἶνε τὸ θαυματουργὸν σύμβολον τῆς Ρωμαϊκῆς πολιτικῆς ἰδέας καὶ τοῦ στρατιωτικοῦ μεγαλείου καὶ ἀπέβησαν ἁπλοῦν σημεῖον στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας. Οἱ στρατιῶται ἔπαυσαν ὑπηρετοῦντες τὴν Ρώμην, ἀλλὰ μόνον τὸν ἑκάστοτε στρατηγόν, καὶ ταῦτα ἐφ' ὅσον οὗτος ἱκανοποίει τὰς τοπικὰς αὐτῶν καὶ ταξικὰς ἀπαιτήσεις καὶ φιλοδοξίας. Ὅταν δὲ ἐπὶ τοῦ θρόνου ἐκάθηντο ἄνθρωποι τερατώδεις ὡς οἱ Καλλιγοῦλαι καὶ Νέρωνες καὶ Βιτέλιοι καὶ Δομιτιανοὶ καὶ Καρακάλαι καὶ Ἡλιογάβαλοι, τότε οἱ φιλόδοξοι στρατηγοὶ ἐξηγόραζον τὸ στέμμα θυσιάζοντες τὴν πειθαρχίαν τοῦ στρατεύματος, ἐπὶ τῶν ἀσπίδων τοῦ ὁποίου ἀναβιβαζόμενοι ἐλάμβανον αὐτό, σκορπίζοντες εἰς τοὺς στρατιώτας ἄφθονον πλοῦτον καὶ ἀφθονωτέρας ὑποσχέσεις λεηλασίας τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῆς Ρώμης. Τὰς παραμονὰς τῆς γεννήσεως τοῦ Κωνσταντίνου ἡ Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία εἶχε 2-3-5-8-12 συγχρόνως αὐτοκράτορας, οἱ ὁποῖοι ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ρωμαϊκοὺς ἀετοὺς ἐπολέμουν τερατώδη κατ' ἀλλήλων ἐμφύλιον πόλεμον καὶ συγχρόνως σκληροὺς διεξῆγον ἀγῶνας κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν γειτόνων βαρβάρων. Ὁ ρωμαϊκὸς ἱμπεριαλισμὸς ὡς πρῶτον σεσηπότα καρπὸν ἀπέδωκε τὴν στρατοκρατίαν διὰ τῆς διαφθορᾶς τοῦ στρατευομένου πολίτου, ἐπειδὴ ἔλειψεν ἡ ἰδέα τῆς πατρίδος Ρώμης, τῆς μακρυνῆς κυριάρχου ἀλλ' ἄνευ στρατιωτῶν καὶ στρατηγῶν πόλεως, τῶν ὀνομάτων καὶ τῆς ἀρετῆς τῶν ὁποίων οὐδ' ἡ ἐλαχίστη καὶ μακρυνὴ ἔτι ἀπήχησις ὑπελείπετο πλέον.

6. Ἀλλ' ὁ τοιουτοτρόπως διαφθαρεὶς στρατὸς ἀπέβη καὶ ποσοτικῶς ἀσθενής. Καὶ ὁσάκις δὲν διεσπᾶτο ὑπὸ τῶν πολλῶν συγχρόνων αὐτοκρατόρων εἰς τοὺς ἐμφυλίους πολέμους, κατεκερματίζετο εἰς ἀπεράντους μονάδας 4 ἢ 6 ἢ τὸ πολὺ 10 χιλιάδων ἀνδρῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπεστέλλοντο εἰς τὰ διάφορα σημεῖα τῶν ἀπεράντων τοῦ κράτους συνόρων, πρὸς ἄμυναν κατὰ τῶν ἀπειλουμένων εἰσβολῶν τῶν Περσῶν, Ἀράβων, Μαυριτανῶν τῆς ΒΔ. Ἀφρικῆς, Καληδονίων τῆς Σκωτίας καὶ τῶν ἐκεῖθεν τοῦ Ρήνου καὶ τοῦ Δουνάβεως γερμανικῶν ἢ σκυθικῶν λαῶν. Εὐνόητον εἶνε ὅτι πρὸ τόσῳ ἀσθενῶν ἀμυντικῶν δυνάμεων, οἱ πολυπληθεῖς ἑκάστοτε ἐπερχόμενοι βάρβαροι συνήθως καὶ εὐκόλως ἐνίκων καὶ βαθέως εἰς τὴν χώραν εἰσέδυον. Οἱ περὶ τὴν Ἀδριανούπολιν ἔτι τῷ 378 νικήσαντες τὸν Οὐάλεντα Γότθοι δὲν ἦσαν περισσότεροι τῶν 10,000, οἱ δὲ μετὰ 50 ἔτη τὴν Β. Ἀφρικὴν κατακτήσαντες Βάνδαλοι ἦσαν σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις 80,000, ὧν 20,000 μόνον ἦσαν πολεμισταί [2]. Αὕτη ἦτο ἡ θέσις τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἀπὸ ἀπόψεως ἐξωτερικῆς ἀμύνης καὶ ἀσφαλείας: Στρατὸς ἄνευ φυλετικῆς ἑνότητος καὶ συνειδήσεως

[1] Εἰς τὰς ἀναγραφὰς τῶν λεγεώνων τῶν μετὰ τοῦ Τραϊανοῦ διαβάντων τὸν Δούναβιν καὶ πολεμησάντων τοὺς Δάκας δὲν ἀναφέρονται οὔτε ἰταλικαὶ πολὺ δ' ὀλιγώτερον ρωμαϊκαὶ στρατιωτικαὶ μονάδες.

[2] Ferd. Lot; La fin du monde antique et le début du Moyen-âge. 1927. Paris p. 262 - 263.

καὶ ἄνευ πειθαρχίας, ἀπεξενωμένος ἀπὸ τοῦ διοικητικοῦ κέντρου, διεσπασμένος καὶ ἐνώπιον καθημερινοῦ κινδύνου ἐπιθέσεως ἔξωθεν καὶ ὑπὸ στρατηγοὺς φιλοδόξους, ἀποβλέποντας πρὸς τὸ στέμμα.

7. Ἀπειλητικώτερος καὶ διὰ τοῦ κράτους τὴν συνοχὴν καὶ διὰ τὴν διατήρησιν τοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος ἦτο ὁ *παράγων ὁ οἰκονομικός*. Εἰς τὰς ἀπεράντους καὶ παραγωγικῶς ἀνίσους καὶ ἀνομοίας ἐπαρχίας τῆς αὐτοκρατορίας δὲν ὑπῆρχεν ἑνιαῖον καὶ ὁμοιόμορφον φορολογικὸν σύστημα. Οἱ φόροι κατεβάλλοντο κατὰ τρόπους ποικίλους καὶ ἀτάκτως καὶ μὲ φοβερὰς καταχρήσεις εἰς βάρος καὶ τοῦ φορολογουμένου πλυθυσμοῦ καὶ τοῦ δημοσίου Ταμείου. Ἡ κατανομὴ τοῦ πλούτου ἦτο ἄνισος: ὁλόκληροι ἐπαρχίαι ἦσαν βυθισμέναι εἰς οἰκονομικὴν ἀθλιότητα, ἐνῷ συνήντα τις ἀκόμη πολλοὺς βαθυπλούτους ἀνθρώπους. Ὁ ἐμπορικὸς τοῦ κράτους προϋπολογισμὸς ἀπέληγεν ἑκάστοτε εἰς βάρος τῆς ἐξαγωγῆς, ἥτις, κατὰ τὸν Πλίνιον, εἰς μὲν τὸ μετὰ τῶν Ἰνδιῶν ἐμπόριον ὑπελείπετο τῆς ἐκεῖθεν εἰσαγωγῆς κατὰ 300 ἑκατ. δραχμῶν (600 χιλ. λιρῶν), εἰς δὲ τὸ μετὰ τῆς Κίνας κατὰ 200 ἑκατομμύρια [1]. Τὸ αὐτοκρ. νόμισμα ἤδη ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου ἤρχισε νὰ ἐκπίπτῃ, ἀπὸ δὲ τοῦ Καρακάλλα καὶ τελείως ἐξέπεσε· τὸ ἀργυροῦν νόμισμα ἦτο νοθευμένον κατὰ 98 % καὶ ὡς μόνον ἀνόθευτον ἀπέμεινε τὸ χαλκοῦν [2]. Ἡ κοπὴ νομισμάτων δὲν ἦτο ἀπομόνον ἀνόθευτον... κλειστικὸν προνόμιον μόνου τοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπαρχιῶν καὶ χωρικῶν ἔτι πόλεων [3]. Ἐκ τῶν ἀδιακόπων δὲ κατὰ τὸν γ' αἰῶνα ἐσωτερικῶν ταραχῶν καὶ τῶν συχνῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν, ὁλόκληροι μεγάλαι ἐκτάσεις τοῦ κράτους ἠρημώθησαν, οἱ κάτοικοι τῆς ὑπαίθρου συνεκεντρώθησαν εἰς τὰς πόλεις καὶ ἡ γεωργία σχεδὸν ἐνεκρώθη τελείως [4]. Ἰδίως ἔπαθον λειψανδρίαν μεγάλην αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι τοῦ Αἵμου, ὅπου διὰ τοῦ Εὐξείνου καὶ τοῦ Δουνάβεως ἐπήρχοντο πολλάκις βάρβαροι σφάζοντες, λεηλατοῦντες καὶ αἰχμαλώτους ἀπάγοντες. Ἡ οἰκονομικὴ κατάπτωσις, ἡ πτωχεία καὶ ἡ πεῖνα εἶνε γνωστὸν ποῦ ὁδηγοῦν - τὸ ἄτομον εἰς τὸ ἔγκλημα, τὰ πλήθη εἰς τὰς κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς ἐπαναστάσεις. Ἤδη ὁ Ὅμηρος εἶπε: «Οὐ γάρ τι στυγερῇ ἐπὶ γαστέρι κύντερον ἄλλο»· διηυκολύνετο ἡ ὁδὸς πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ εἰπόντος «Εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με» καὶ «δεῦτε πρός με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς».

8. Τρίτος ἰσχυρὸς παράγων τῆς πρὸς διάλυσιν φορᾶς τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἦτο *ἡ πτῶσις τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν* τῆς θρησκείας καὶ τῆς φιλο-

[1] Stew. Ranciman, La Civilisation Byzantine de 330 - 1453, μετάφρ. J. Lévy. 1934 p. 12 - 13.

[2] S. Ranciman - Lévy, Ἔνθ' ἀνωτ. p. 14.

[3] Imhof - Blümner, Die antiken Münzen.., herausgeg. v. Kgl. Akademie der Wissenschaften. Band II, Erster Theil, Heft I (1912) p. 187 καὶ 616.

[4] Ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ Ἑλλάδι φοβερὰ ἐρήμωσις μαρτυρεῖται ἤδη ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου, Δίωνος τοῦ Χρυσοστόμου καὶ μάλιστα τοῦ Παυσανίου, ὅτε ἡ χώρα οὐδὲ 3,000 στρατιώτας ἠδύνατο νὰ δώσῃ. (Κ. Παπαρρηγοπ. Ἱστορία Β'. β'. σ. 59 ἔκδ. ε'. 1925).

σοφικῆς σκέψεως. Οἱ θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου καὶ εἰς τὸ Καπιτώλιον μετοικήσαντες πρὸ πολλοῦ ἤδη μετεβλήθησαν εἰς σκιὰς χωρὶς ἠθικὸν περιεχόμενον. Φιλοξενήσαντες εἰς τὸν οὐρανὸν ὅλα τὰ ζῷα καὶ τὰ πτηνὰ τῆς Αἰγύπτου, τοὺς αἱμοβόρους δαίμονας τῆς Φοινίκης, τῆς Ἀσσυρίας τὰ ἐξαπτέρυγα καὶ πολυόμματα τέρατα καὶ τέλος τοὺς αὐτοκράτορας - θεοὺς Τιβερίους καὶ Κλαυδίους καὶ Κομμόδους, κατέρριψαν αὐτὴν τὴν ἔννοιαν τῆς θεότητος, ὑπὸ τὰ δυνατὰ πλήγματα τῆς σατύρας ἑνὸς Ἰουβενάλη [1] ἐν Ῥώμῃ, ἑνὸς ἀνωτάτου δικαστοῦ, τοῦ Λουκιανοῦ, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ [2]. Ἐνῷ δὲ οὕτως ὁ πολίτης καὶ ἡ οἰκογένεια εἰς τὰς κοινωνικὰς αὐτῶν σχέσεις ἐλύοντο παντὸς δεσμοῦ καὶ χαλινοῦ πρὸς τὸ ἀνώτερον κῦρος τοῦ θείου, ἡ πρὸς τὸ ὁποῖον ἐμπιστοσύνη καὶ πίστις τέλεον εἶχεν ἐκλίπει, ἡ φιλοσοφικὴ σκέψις, διασπασθεῖσα εἰς πάμπολλα καὶ πρὸς ἄλληλα συγκρουόμενα συστήματα, ἐξησθένισε τὴν φυσικὴν τοῦ ἀνθρώπου λογικὴν διὰ τῶν σοφισμάτων καὶ μετέβαλε τὴν δικαιοσύνην εἰς κενολόγον σοφιστικήν,

9. Αὕτη ἦτο ἡ εἰκὼν τῆς μεγάλης Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας κατὰ τὰ τέλη τοῦ γ΄ αἰῶνος: Ἡ Ῥώμη τοῦ στενοῦ Λατίου ὑπὸ βασιλεῖς, ἐπὶ $2\frac{1}{2}$ αἰῶνας παρέμεινεν ἑστία μικροῦ *φυλετικοῦ κράτους*· ἐπὶ ἄλλους 3 αἰῶνας καὶ ὑπὸ *δημοκρατικὸν πολίτευμα* μετέβαλε τὴν συγγενῆ Ἰταλίαν εἰς εὐρύτερον ἀλλ᾽ ἐπίσης φυλετικὸν πολιτικὸν συγκρότημα, διὰ τῆς στρατιωτικῆς ἀρετῆς καὶ τῆς θρησκευτικότητος. Ἐπὶ ἄλλους δύο αἰῶνας, ὑπὸ *αὐτοκρατορικὴν μοναρχίαν*, μετεβλήθη εἰς ἰμπεριαλιστικὸν κράτος, ἀφοῦ ὅμως ἐθυσίασε τὴν πολιτικὴν ἀρετὴν καὶ τὴν ἁγνότητα τῶν κοινωνικῶν ἠθῶν καὶ ἀντικατέστησε τὸν ἰσχυρὸν φυλετικὸν παράγοντα τῆς ἡνωμένης Ἰταλίας διὰ τοῦ ὀλιγώτερον αἰσθητοῦ δεσμοῦ τοῦ κράτους ἐκμεταλλευτοῦ τῶν οἰκονομικῶν δυνάμεων τῶν ὑπηκόων, φυλετικῶς καὶ ἐκπολιτιστικῶς ξένων πρὸς τὴν Ῥώμην καὶ τὴν Ἰταλίαν. Ἡ ὑπερβολικὴ ἐπέκτασις τῶν συνόρων τοῦ *μωσαϊκοῦ - κράτους* κατ᾽ ἀνάγκην μετέβαλε τὸ κατακτητικὸν αὐτοῦ ὄργανον, τὸν στρατὸν τῶν Σκιπιώνων, τῶν Πομπηΐων καὶ τῶν Καισάρων, εἰς μέσον ἀμυντικόν, χωρὶς τὴν στρατιωτικὴν ἀρετὴν τῶν Βρούτων καὶ Αἰμιλίων Παύλων καὶ τὸ προσωπικὸν κῦρος τοῦ Φλαμινίνου, τοῦ Καίσαρος καὶ τοῦ Τραϊανοῦ. Τοὺς δύο τελευταίους αἰῶνας, β΄, καὶ γ΄, ἡ ἐπιβλητικὴ ἀνάγκη τῆς ἀμύνης τοῦ κράτους μετέφερε τὸ κέντρον τῆς βαρύτητος ἀπὸ τῆς Ῥώμης καὶ τῆς Ἰταλίας εἰς τὰς μακρυνὰς κτήσεις, πρὸς τὰ σημεῖα τοῦ ἐξωτερικοῦ κινδύνου, ἀπὸ τοῦ Καπιτωλίου καὶ τῆς Συγκλήτου εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ τὰς φιλοδοξίας τῶν στρατηγῶν καὶ τῶν τυχαρπάστων καὶ ἡμεροβίων αὐτοκρατόρων. Ἐκ τῆς Ῥώμης ὑπελείπετο μόνον τὸ ὄνομα καὶ τὸ ἀπομεμακρυσμένον ἱστορικὸν κῦρος, τὰ μεγάλα οἰκοδομήματα τοῦ παρελθόντος καὶ ταπεινὴ καὶ δουλόφρων ἀριστοκρατία, πληροῦσα τὰ στελέχη τῆς διοικήσεως καὶ τὴν ἱεραρχίαν τῶν ἀνακτορικῶν βαθμούχων. Πέριξ αὐτῆς καὶ εἰς τῆς Ῥώμης τὰς ὁδοὺς καὶ τὰς ῥύμας, αἱ ἀπομεμακρυσμέναι κτήσεις καὶ ἐπαρχίαι εἶχον ἐγκαταστήσει, εἰς μικρογραφικὰ πλαίσια, ὅλους τοὺς πολιτισμοὺς τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἀπὸ τῆς θορυβώδους φλυαρίας τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν τερατωδῶν θρησκευτικῶν τελετῶν μέχρι τῶν μυστηριωδῶν ὑπογείων μαγγιπείων [1], ὅπου διεφθείρετο ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα τῶν ἀνθρώπων ὅλων τῶν τάξεων. Τί ἠδύνατο ἡ τοιαύτη Ῥώμη νὰ δώσῃ πρὸς σωτηρίαν καὶ ἀνόρθωσιν τοῦ καταρρέοντος κράτους; Οὐδέν· οὐδ᾽ αὐτὴν τὴν τὴν πολυΰμνητον νομοθεσίαν της. Διὰ τοῦτο οἱ τελευταῖοι αὐτοκράτορες τοῦ γ΄ αἰῶνος ἀπέφευγον νὰ διαμένουν εἰς αὐτὴν ὡς πρωτεύουσαν, προτιμῶντες αὐτῆς πᾶσαν ἄλλην πόλιν, τὸ ἰταλικὸν Μεδιόλανον, τοὺς Τρεβήρους τῆς Γαλλίας, τὴν Μικρασιατικὴν Νικομήδειαν. Εἰς δὲ τὴν Ῥώμην ἐτέλουν μόνον τοὺς θριάμβους των· διότι μόνον ἐκεῖ ἐκ μακρᾶς παραδόσεως ἐγνώριζον τὴν μεγαλοπρεπῆ ἐθιμοτυπίαν τῶν τοιούτων τελετῶν.

10. Τὸ κράτος οὕτω παραπαῖον ἐν μέσῳ πολλῶν καὶ προφανῶν κινδύνων διαλύσεως ἀνεζήτει σωτῆρα· καὶ τοιοῦτος σωτὴρ ἀπεδείχθη ὁ Κωνσταντῖνος. Ἐπεχείρησαν καὶ ἄλλοι πρὸ αὐτοῦ νὰ σώσουν τὸ κράτος ὡς ὁ Αὐρηλιανὸς καὶ μάλιστα ὁ Διοκλητιανός· ἀλλ᾽ οὗτοι ἀπέτυχον ἢ διότι προώρως ἐξέλιπον ἐκ τοῦ κόσμου ὡς ὁ Αὐρηλιανὸς καὶ ὁ Κλαύδιος ὁ Β.΄, ἢ διότι τὸν κίνδυνον καὶ τὰ μέσα τῆς σωτηρίας μονομερῶς καὶ ἐσφαλμένως ἀντελήφθησαν. Πρὸ πολλοῦ ἤδη ἦτο φανερὸν ὅτι τὸ προέχον καὶ ἐπεῖγον ζήτημα ἦτο ἡ ἄμυνα τῶν συνόρων τοῦ κράτους καὶ ἡ περιστολὴ τῶν χωριστικῶν τάσεων εἰς τὸ ἐσωτερικόν. Ὁ Διοκλητιανὸς ἐπεδίωξε νὰ θεραπεύσῃ τοῦτο διαιρῶν τὸ κράτος εἰς δύο μεγάλα τμήματα, μὲ δύο αὐτοκράτορας, μὲ κοινὴν ὅμως ἐσωτερικὴν πολιτικὴν καὶ κοινὴν νομοθεσίαν. Οἱ δύο Αὔγουστοι αὐτοκράτορες, ὁ Διοκλητιανὸς ἐκ Νικομηδείας ἐν Ἀνατολῇ μὲ βοηθὸν - καίσαρα τὸν γαμβρόν του Γαλέριον, ἀνέλαβε ν᾽ ἀποκρούσῃ τὸν ἐξ Ἀνατολῶν καὶ Βορρᾶ κίνδυνον τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Περσῶν καὶ τῶν Γότθων· ὁ δὲ Μαξιμιανὸς ἐν Γαλλίᾳ μὲ βοηθὸν - καίσαρα Κωνστάντιον τὸν Χλωρόν, ἔφραττε τὰ δυτικὰ καὶ ΒΔ. σύνορα κατὰ τῆς ἀδιακόπου τῶν Γερμανῶν πιέσεως. Τὸ πείραμα τῆς διαιρέσεως ταύτης ἦτο ἔν τινι μέτρῳ ἐνδεδειγμένον, οὐ μόνον διὰ τὴν ἔκτασιν τοῦ ἐξωτερικοῦ κινδύνου ἀπὸ τῆς ἀπωτάτης Ἀνατολῆς μέχρι τοῦ Ῥήνου καὶ τῆς Βρεττανίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν οὐσιώδη διαφορὰν τῶν δύο ἡμίσεων τοῦ κράτους ἑκατέρωθεν τοῦ Ἀδρία. Ἡ Ῥωμαϊκὴ κατάκτησις ἐν Ἀνατολῇ δὲν ἐξελατίνισε τὸν ἑλληνοασιατικὸν κόσμον, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης προσέδωκεν εἰς αὐτὸν ἑνότητα διὰ τῆς πολιτικῆς ἰσοπεδώσεως· ἡ ῥωμαϊκὴ κατάκτησις υἱοθέτησε τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ δι᾽ αὐτῆς τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν ὡς μέσον πολιτικῆς ἐπιβολῆς. Ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ τὸ ἑλληνιστὶ

---

[1] Κατὰ τὸν πρῶτον δηλ. μεσοῦντα αἰῶνα καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ δευτέρου μ. Χ.

[2] Βλ. τοὺς πλείστους διαλόγους του, ἰδίᾳ τοὺς «τῶν Θεῶν», τοὺς «Νεκρικούς», τὸν «Δία τραγῳδόν».

[1] Θεοφάν., Χρον. σ. 74, 3 ἐκδ. De Boor.

διαλέγεσθαι ἦτο εὐγενείας ἀπόδειξις καὶ ἀνωτέρου πολιτισμοῦ. Πρὸ δύο ἔτι αἰώνων ὁ ἀπ. Παῦλος ἑλληνιστὶ ἔγραψε τὴν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολήν του, ὡς μετ' ὀλίγον ὁ ἅγ. Ἰγνάτιος, καὶ οἱ πλεῖστοι δὲ τῶν παπῶν μέχρι τοῦ τέλους τοῦ γ.΄ αἰῶνος ἦσαν ἕλληνες καὶ ἑλληνιστὶ μέχρι τότε ἐτελεῖτο ἐν Ῥώμῃ ἡ χριστιαντκὴ λειτουργία[1]. Οἱ ἀπολογηταὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἑλληνιστὶ ὑπέβαλλον εἰς τοὺς αὐτοκράτορας τῆς νέας θρησκείας τὴν ὑπεράσπισιν καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς γαλλικῆς Λυὼν ὁ μικρασιάτης ἐπίσκοπος Εἰρηναῖος ἑλληνιστὶ πρὸς τὸν ἐν Ῥώμῃ συνάδελφόν του ἔγραφε. Ἡ ἄξεστος τοῦ Κάτωνος Ρώμη εἶχε πνιγῆ εἰς τὴν ἀπέραντον θάλασσαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ[2]. Ἡ Δύσις τοὐναντίον πέραν τῶν Ἄλπεων καὶ τῶν Πυρρηναίων καὶ τῆς Μάγχης καὶ ἡ ΒΔ. Ἀφρικὴ διὰ τῆς λατινικῆς γλώσσης ἐδέχθη τοὺς πολιτικοὺς καὶ κοινωνικοὺς θεσμοὺς τῆς Ρώμης καὶ παρέμεινε μέχρι τέλους τοῦ Δ.΄ αἰῶνος σχεδὸν ἀνεπίμεικτος καὶ ξένη πρὸς τὴν Ἀνατολήν. Ἦτο λοιπὸν ἐνδεδειγμένη ἡ διαίρεσις τοῦ κράτους ὑπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ.

11. Ἀλλὰ τὸ πρῶτον τοῦτο σωτήριον μέτρον ἐπέτυχεν ἑνὸς μόνου ἀντικειμενικοῦ σκοποῦ, τῆς ἀποκρούσεως τῶν Περσῶν παρὰ τὸν Εὐφράτην καὶ τῶν Γερμανῶν παρὰ τὸν Ρῆνον, καὶ ἐσωτερικῶς ἐπνίγη ἡ ἐπανάστασις τοῦ στρατηγοῦ Ἀχιλλέως, ἀνακηρυχθέντος αὐτοκράτορος ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ τοῦ Καραύσου εἰς τὴν Βρεττάνην τῆς Γαλλίας[3]· ἦσαν δύο τελευταῖαι ἀπηχήσεις τῆς ἐκπνεούσης στρατοκρατίας. Τὰ δύο ὅμως ἄλλα, ἐπίσης σπουδαιότατα, στοιχεῖα τῆς σωτηρίας τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους—τὸ *οἰκονομικὸν* καὶ *θρησκευτικὸν*—ἀπεδείχθησαν ἀνώτερα τῶν δυνάμεων τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ τῶν συναδέλφων του. Ἡ θρησκευτικὴ κατάστασις τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ ἡ ὑπ' αὐτῆς ἐπηρεαζομένη κοινωνικὴ ἦτο τερατώδης. Τὸ ἑλληνορρωμαϊκὸν Πάνθεον περιῆλθεν εἰς τοιαύτην κατάπτωσιν, ὥστε οὐδ' ὁ ἀμαθὴς ὄχλος ἐπηρεάζετο ὑπὸ τῆς πίστεως εἰς τοὺς θεοὺς εἰς τὸν δημόσιον καὶ ἰδιωτικὸν βίον[4]. Οἱ φρονιμώτατοι δὲ καὶ σοφώτατοι τῶν ἐθνικῶν συγγραφέων καὶ φιλοσό-

[1] L. Duchesne, Histoire ancienne de l'Eglise t. I p. 324. Τὰ δ' ἐπιτάφια ἐπιγράμματα τῶν παπῶν μέχρι αὐτοῦ τοῦ Γαΐου († 296) ἐγράφοντο καὶ σῴζονται ἑλληνιστί.

[2] Οὐ μόνον τὰ θέματα τῆς κλασσικῆς ῥωμαϊκῆς ποιήσεως ἐλαμβάνοντο ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ Παρνασσοῦ, ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν δραμάτων καὶ κωμῳδιῶν· π.χ. οἱ «Ἀδελφοὶ» τοῦ Μενάνδρου ἔγιναν «Adelfoi» τοῦ ῥωμαίου Τερεντίου, ὅστις ἔγραψε καὶ τὸν «Heautontimoroumenon» (ὁ Ἑαυτοντιμωρούμενος) καὶ τὸν «Εὐνοῦχον», ὁ Pacuvius († 132 π. Χ.) ἔγραψεν «Ἀντιόπην», ὁ Πλαῦτος τὸν «Ἀμφιτρύωνα». Ὁ Βεργίλιος ἀντέγραψε τὸν Ὅμηρον, ὁ Ὁράτιος τοὺς ἕλληνας λυρικοὺς εἰλικρινῶς εἰπὼν ὅτι «ἡ Ἑλλὰς κατακτηθεῖσα τὸν ἄγριον νικητὴν ἐταπείνωσε καὶ εἰς τὸ ἄγροικον Λάτιον τὰς τέχνας εἰσήγαγε». Αὐτὸς ὁ Μᾶρκος Αὐρήλιος τὰ «Εἰς ἑαυτὸν» ἔγραψεν ἑλληνιστί.

[3] Θεοφάν., Χρον. σ. 8, πρβλ. Bertolini-Σ. Λάμπρου, Ρωμαϊκὴ Ἱστορία τ. Β΄. σ. 43.

[4] Arnobii, I, 24 (ἔκδ. Reifferscheid. 16). Μακαρίου Μάγνητος, Ἀποκριτ. 4, 3 ἔνθ' ἀναγράφεται ἡ περὶ τούτου μαρτυρία τοῦ ἐθνικοῦ φιλοσόφου Πορφυρίου.

φων ἠναγκάσθησαν νὰ καθαρίσουν τὴν θρησκευτικὴν μυθολογίαν δι' ἀλληγορικῆς ἑρμηνείας τῶν παραλόγων καὶ ἀνηθίκων μύθων αὐτῆς. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο δὲν ἐθεράπευε τὸ κακόν, οἱ αὐτοκράτορες συνεκέντρωσαν ὅλην τὴν θρησκευτικότητα εἰς τὴν λατρείαν τῆς θεᾶς-Ρώμης καὶ τοῦ ζῶντος θεοῦ-αὐτοκράτορος. Ἀλλ' οἱ μὲν πλεῖστοι αὐτοκράτορες διὰ τοῦ διεφθαρμένου των βίου ἐγελοιοποίησαν τὴν δύναμιν τῆς θεότητός των, ἡ δὲ Ρώμη κατὰ τὸν γ΄. αἰῶνα ἔπαυσεν ἐπιβαλλομένη ὡς πρωτεύουσα καὶ κέντρον τοῦ κράτους.

12. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἐκ τῆς ἀπομεμακρυσμένης καὶ ταπεινῆς Παλαιστίνης εἶχε προέλθη νέα θρησκεία, ὁ Χριστιανισμός, τοῦ ὁποίου ἡ μὲν δογματικὴ διδασκαλία ἦτο τι νέον διὰ τὴν ἑλληνορρωμαϊκὴν θρησκευτικὴν σκέψιν, ἡ δὲ ἠθικὴ ἐπικυροῦσα ὅ,τι ἐδίδαξεν ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία καὶ τὸ παλαιὸν ῥωμαϊκὸν δίκαιον, ἀπέβαλλε τὴν ἀδυναμίαν τῆς φιλοσοφικῆς ἐλευθερίας καὶ περιεβάλλετο τὸ κῦρος καὶ τὴν δύναμιν τῆς θείας προελεύσεως. Ἀρνηθεὶς νὰ προέλθῃ ὡς παραφυὰς τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, ὡς κατ' ἀρχὰς τὸν ἐξέλαβον καὶ οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ ἐθνικοί[1], ὁ χριστιανισμὸς ἐνεφανίσθη ἀντιμέτωπος καὶ πρὸς τὴν πολύμορφον εἰδωλολατρείαν καὶ πρὸς τὸν παρερμηνευθέντα Ἰουδαϊσμόν. Παρὰ τὸν τραχὺν δὲ πόλεμον περὶ ζωῆς καὶ θανάτου, τὸν ὁποῖον ἐπὶ $2^1/_2$ αἰῶνας διεξήγαγον κατ' αὐτοῦ οἱ ἐθνικοὶ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, ὁ χριστιανισμὸς ἐπεβλήθη, ἀφοῦ διὰ μὲν τῶν ἀπολογητῶν του κατέρριψε τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην τὰς κατ' αὐτοῦ κατηγορίας ἐπὶ ἀθεΐᾳ, δεισιδαιμονίᾳ καὶ προδοσίᾳ τῆς ἀσφαλείας τοῦ κράτους, διὰ δὲ τοῦ ἠθικοῦ αὐτοῦ βίου ἀνέτρεψεν ὅλας τὰς συκοφαντίας ἐπὶ ἀνηθικότητι καὶ μιαιφονίᾳ. Ἂν περὶ τὰ τέλη ἔτι τοῦ β΄ αἰῶνος ὁ Τερτουλλιανὸς ὑπερβολικῶς ἐτόλμα νὰ εἴπῃ ὅτι ἂν οἱ Χριστιανοὶ ἤθελον ὁμαδικῶς ἐγκαταλίπει τὴν αὐτοκρατορίαν θὰ ἄφιναν τὸ κενὸν ὄπισθέν των, περὶ τὰ τέλη ὅμως τοῦ γ΄ αἰῶνος, ἀπετέλουν τὸ $^1/_5$ τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ τοῦ Ρ. κράτους, εἰς ὅλας τὰς κοινωνικὰς τάξεις: τὸν πολιτικὸν καὶ τὸν ἀγροτικὸν πληθυσμόν, εἰς τὸν στρατόν, εἰς τὴν Σύγκλητον, εἰς αὐτὸ τὸ οἰκεῖον περιβάλλον τοῦ Διοκλητιανοῦ, τοῦ Γαλερίου καὶ Κωνσταντίου τοῦ Χλωροῦ[2]. Αἱ ἐπαρχίαι τοῦ Κράτους ἦσαν πλήρεις ὠργανωμένων ἐκκλησιῶν, μὲ πολυπληθῆ κλῆρον, ὅστις συχνὰ εἰς πολυπληθεῖς συνόδους συνήρχετο καὶ κοινοῦ διαφέροντος ζητήματα ἔλυε[3]. Πρὸ πολλοῦ λοιπὸν καὶ ἀριθμητικῶς καὶ ἀπὸ εὐρύτητος ἐπιβολῆς, ὁ χριστιανισμὸς ἀφῆκε πολὺ ὀπίσω του καὶ τὸν φυλετικὸν Ἰουδαϊσμὸν καὶ τὸν περσικὸν Μιθραϊσμόν[4]. Οἱ αὐτο-

[1] Πλὴν τῶν πρώτων ἀμφιβολιῶν τοῦ ἀπ. Πέτρου (πράξ. 9, 11-16. 28. 44. καὶ 28, 22. Γαλάτ. 2, 11-15) πρβλ. πράξ. 28, 22 καὶ ἑξ.

[2] Εὐσεβ., Ἐκκλ. Ἱστ. 8. 1. 3. «Οἱ (βασιλεῖς καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἄρχοντες) τοῖς οἰκείοις εἰς πρόσωπον ἐπὶ τῷ θείῳ παρρησιαζομένοις λόγῳ τε καὶ βίῳ συνεχώρουν, γαμεταῖς καὶ παισὶ καὶ οἰκέταις, μονονουχὶ καὶ ἐγκαυχᾶσθαι ἐπὶ τῇ παρρησίᾳ τῆς πίστεως ἐπιτρέποντες»· καὶ 8, 11, 1-2. πρβλ. καὶ Lactant. De mort. persec. 15.

[3] Εὐσεβ., 5, 23, 2 ἑξ. καὶ 7, 7, 5.

[4] Fr. Cumont: Textes et monuments figurés relatifs au culte de Mithra 2 τόμοι Bruxelles 1896-1899 καὶ Duchesne: Hist. anc. I, p. 101-540-547.

κράτορες, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐκθέσεων τῶν ἐπαρχιακῶν διοικητῶν ἐμετρίασαν καὶ τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν ὀξύτητα τῶν διωγμῶν τῆς ἀπηγορευμένης θρησκείας [1], οἱ δὲ μάρτυρες καὶ δικαζόμενοι καὶ βασανιζόμενοι πολλάκις εὑρίσκοντο ἐν μέσῳ πολυπληθῶν ἀκροατῶν καὶ θεατῶν ὁμοπίστων χριστιανῶν, ἐνισχυόντων αὐτοὺς εἰς τὸ μαρτύριον καὶ ἑτοίμων νὰ διαδεχθοῦν αὐτοὺς εἰς τοῦ κατηγορουμένου τὸ ἑδώλιον ἢ εἰς τὸν ἄξονα τοῦ μαρτυρίου [2]. Οὕτω δ' ἐπεβλήθη μὲν ὁ Χριστιανισμός, ἡ δὲ ἄρχουσα πολυθεΐα ἀφωπλίζετο, ὥστε οἱ χριστιανοὶ μικρὸν πρὸ τοῦ τελευταίου, τῷ 303, φοβερωτάτου ἐπὶ Διοκλητιανοῦ διωγμοῦ διωρίζοντο καὶ ἐπαρχιῶν ὅλων διοικηταί, ἀπαλλαττόμενοι, ὡς τοιοῦτοι, καὶ αὐτῆς τῆς ὑποχρεώσεως νὰ θυσιάζουν εἰς τοὺς Θεούς [3]. Τὸ περιβάλλον τῶν αὐτοκρατόρων, γυναῖκες ἐνίοτε καὶ τέκνα, οὐ μόνον ἦσαν χριστιανοί, ἀλλὰ καὶ φανερὰ τὰ τῆς θρησκείας ἐτέλουν καὶ παρρησίᾳ ἐκαυχῶντο ἐπὶ τούτῳ, ὡς ὁ σύγχρονος λέγει Εὐσέβιος [4]. Οἱ ἐπίσκοποι μεγάλως ὑπὸ τῶν πολιτικῶν διοικητῶν ἐτιμῶντο, διὰ δὲ τὸ πλῆθος τῶν πιστῶν ἀντὶ τῶν στενῶν εὐκτηρίων οἴκων, «εὐρείας εἰς πλάτος ἀνὰ πάσας τὰς πόλεις ἐκ θεμελίων ἀνίστων ἐκκλησίας» (Εὐσέβ. Ἐ. Ἰ. 8, 1). Εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, τὴν Ἀντιόχειαν, τὴν Ἱερουσαλήμ, τὴν Καισάρειαν τῆς Παλαιστίνης καὶ πολλαχοῦ τῆς Ἀνατολῆς καὶ δημοσίᾳ ἐπ' ἐκκλησίας ὁ θεῖος ἐκηρύττετο λόγος ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Δεκίου (249-251), τὸν δὲ Κλήμεντα καὶ τὸν μέγαν Ὠριγένη προσήρχοντο εἰς τὸ Κατηχητικὸν Διδασκαλεῖον ν' ἀκούσουν καὶ πολλοὶ εἰδωλολάτραι ἀκροαταί [5].

13. Καὶ ὅμως τὸ οὕτως ὑπὲρ τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰρηνικῶς λυόμενον θρησκευτικὸν πρόβλημα τῆς αὐτοκρατορίας τοσοῦτο ἀτυχῶς παρενόησεν αὐτὸς ὁ τόσον δεξιῶς ἐπιχειρήσας τὴν σωτηρίαν τοῦ καταρρέοντος κράτους Διοκλητιανός. Γέρων πλέον καὶ ἐξηντλημένος ἐκ τῆς διοικήσεως καὶ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ νέου πολιτικοῦ του προγράμματος, παρὰ πάντας τοὺς δισταγμούς του, ὑπέγραψε τὸ διάταγμα τοῦ γενικοῦ τῶν Χριστιανῶν διωγμοῦ, πρὸς τελείαν αὐτῶν ἐξόντωσιν. Προφανῶς ἐχώρει ἄνω ποταμῶν καὶ πρὸς κέντρα ἐλάκτιζε. Οὐδὲ δύο ὅλα ἔτη παρέμεινε πλέον εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ ἀποχωρήσας μετὰ τοῦ Μαξιμιανοῦ, ἀφῆκε τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου εἰς τὸν διεφθαρμένον Γαλέριον, δεισιδαίμονα καὶ γυναικοκρατούμενον ἡγεμόνα. Ἐπηκολούθησαν ὀκτὼ ἔτη νέας τῆς αὐτοκρατορίας ἀναστατώσεως, εὐτυχῶς μόνον ἐσωτερικῆς: τοὺς δύο αὐτοκράτορας διεδέχθησαν τέσσαρες, ἔπειτα καὶ πέμπτος καὶ ἕκτος ὁ

[1] Εὐσεβ., Ἐ. Ι. 4, 8, 5-8 καὶ 9, 1-3. Πρβλ. Duchesne, I p. 112-115.

[2] Εὐσέβ., Περὶ τῶν ἐν Παλαιστίνῃ μαρτύρων ἐν Ἐ. Ἰ. p. 383-418 ἔκδ. Dindorf. 1890. Lipsiae.

[3] Εὐσεβ, Ἐ. Ἱ. 8, 2 «οἷς (ἡμετέροις) καὶ τὰς τῶν ἐθνῶν ἐνεχείριζον ἡγεμονίας, τῆς περὶ τὸ θύειν ἀγωνίας κατὰ πολλὴν φιλίαν αὐτοὺς ἀπαλλάττοντες«. Πρβλ. καὶ Duchesne II. p. 8.

[4] Ἐ. Ἱστ. 8, 1. 3.

[5] Εὐσεβ., Ἐ. Ἱ. 6, 3, 1 καὶ 3, 13 «ὥστε ἤδη καὶ τῶν ἀπίστων ἐθνῶν, τῶν τε ἀπὸ παιδείας καὶ φιλοσοφίας οὐ τοὺς τυχόντας ὑπάγεσθαι τῇ δι' αὐτοῦ διδασκαλίᾳ».

Γαλέριος, ὁ Σευῆρος, ὁ Μαξιμῖνος, ὁ Λικίνιος, ὁ Κωνστάντιος καὶ ὁ Μαξέντιος, πλὴν τοῦ Μαξιμίνου ὅλοι ἀνακηρυχθέντες Αὔγουστοι.

14. Ὁ Κωνσταντῖνος παρὰ τὴν θέλησιν τοῦ Γαλερίου διαφυγὼν ἐκ Νικομηδείας ἦλθε πρὸς τὸν πατέρα Κωνστάντιον εἰς Ὑόρκην τῆς Βρεττανίας, ὅπου τῷ 306 ἀποθανόντος τοῦ πατρὸς οἱ λεγεῶνες κατὰ Ἰούλιον τοῦ 306 ἀνευφήμησαν αὐτὸν Αὔγουστον. Ἐγεννήθη ὁ Κωνσταντῖνος τῷ 273 [1] ἐκ τῆς πρώτης γυναικὸς τοῦ Κωνσταντίου Χλωροῦ Ἑλένης, πιθανώτατα ἑλληνίδος ἐκ Δρεπάνου τῆς Βιθυνίας, τοῦ ἀπ' αὐτῆς βραδύτερον ὀνομασθέντος Ἑλενοπόλεως. Ὁ Φλάβιος, Βαλέριος, Αὐρήλιος Κωνσταντῖνος ἀνῆγε τὸ γένος εἰς τὸν γενναῖον αὐτοκράτορα Κλαύδιον τὸν Β', ἐπὶ $2\frac{1}{2}$ ἔτη (268-270) βασιλεύσαντα καὶ ἀποθανόντα ἐκ πανώλους κατὰ τοὺς νικηφόρους ἐν Θράκῃ καὶ Μοισίᾳ πρὸς τοὺς Γότθους πολέμους του [2]. Τυχαίως, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, γεννηθεὶς ἐν Ναϊσσῷ τῆς Ἰλλυρίας, ἔνθα ὑπηρέτει ὁ στρατηγὸς πατήρ του, ἄγνωστον εἶναι ποῦ ἐμορφώθη· πάντως ὡμίλει μετὰ τῆς λατινικῆς καὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν [3]. Ἐπεδόθη εἰς τὸ στρατιωτικὸν στάδιον ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Διοκλητιανοῦ, τὸν ὁποῖον καὶ ἠκολούθει εἰς τὰς διαφόρους στρατείας, ἐν αἷς καὶ εἰς τὴν καταστολὴν τῆς ἐν Αἰγύπτῳ στάσεως τοῦ στρατηγοῦ Ἀχιλλέως. Νυμφευθεὶς τὴν θυγατέρα τοῦ Μαξιμιανοῦ Φαύσταν εὑρέθη ἀντιμέτωπος ἐκ περιτροπῆς καὶ τοῦ πενθεροῦ του καὶ τοῦ γυναικαδέλφου του Μαξεντίου. Ὁ Μαξιμιανὸς δηλ. μετανοήσας ὅτι παρῃτήθη τοῦ θρόνου ἐπανῆλθε τῷ 307 καὶ μετὰ τοῦ υἱοῦ Μαξεντίου ἐνίκησε καὶ ἠνάγκασεν εἰς αὐτοκτονίαν τὸν αὐτοκρ. Σευῆρον [4] ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἐκδιωχθεὶς ὑπὸ τοῦ υἱοῦ κατέφυγε πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον· καταγγελθεὶς ὅμως ὑπὸ τῆς Φαύστης ὡς συνωμοτῶν κατὰ τοῦ γαμβροῦ ηὐτοκτόνησε ἢ ἐφονεύθη ὑπ' αὐτοῦ [5]. Ὁ δὲ Μαξέντιος κύριος τῆς Ἰταλίας, ἔνθα μετὰ τὸν φόνον τοῦ Σευήρου ἐνίκησε καὶ αὐτὸν τὸν κατ' αὐτοῦ ἐπελθόντα Γαλέριον, καὶ τῷ 311 καταπνίξας μεγάλην ἐν τῇ Ἀφρικῇ

[1] Οἱ ὁρίζοντες ὡς ἔτος τῆς γεννήσεως τοῦ Κωνσταντίνου τὸ 288 φέρουσι κατ' ἀνάγκην αὐτὸν δεκαπενταετῆ μὲν μετασχόντα τῆς κατὰ τοῦ ἐπαναστάτου Ἀχιλλέως στρατείας εἰς Αἴγυπτον, ἀναλαβόντα τὴν ἀρχὴν δεκαοκταετῆ (306), νυμφευθέντα τὸ δεύτερον 19 ἐτῶν (307) καὶ ἀποθανόντα 49 ἐτῶν, ἐνῷ αἱ σχεδὸν σύγχρονοι ἱστορικαὶ πηγαὶ φέρουσιν αὐτὸν ἀποθανόντα τὸ 63 ἢ 65 ἔτος τῆς ἡλικίας (Σωκράτης I, 40, ὅστις μνημονεύει καὶ τῶν ὑπάτων τοῦ ἔτους 337 καὶ τὴν κατ' Ὀλυμπιάδας χρονολογίαν καὶ τὴν 22 Μαΐου, πάντα δὲ ταῦτα ἐπὶ τῇ βάσει ἀκριβῶν ἐπισήμων ἀναγραφῶν).

[2] J. Maurice, L'Origine des seconds Fraviens ἐν Comptes rendus de séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-lettres 1910 p. 96-97.

[3] Εὐσεβ., Βίος Κωνσταντίνου (παρὰ Σωκρ. Ἐ. Ἱ. 1,8.): «ἑλληνίζων τε τῇ φωνῇ, ὅτι μηδὲ ταύτης ἀμαθῶς εἶχε».

[4] P. Batiffol, Dioclétien ἐν La Paix Constantinienne p. 174 (édit. 1914).

[5] P. Batiffol, L'édit de Milan ἐν La Paix Constantinienne p. 217. Πρβλ. Θεοφάν. Χρον. σ. 11.

ἐπανάστασιν, ἐκήρυξε πόλεμον κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου[1]. Οὗτος ὅμως πρὸ μικροῦ νικήσας τοὺς εἰς τὴν Γαλλίαν εἰσβαλόντας Φράγκους καὶ Ἀλαμανούς, εἰσέβαλε διὰ τῶν Ἄλπεων εἰς τὴν Ἰταλίαν παρὰ τοὺς φόβους τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ καὶ τὰς δυσμενεῖς προρρήσεις τῶν μάντεων[2] καὶ νικήσας δύο στρατηγοὺς τοῦ Μαξεντίου εἰς τὸ Τουρῖνον καὶ τὴν Βερώναν, ἐπῆλθε κατ' αὐτοῦ καὶ ἔξωθι τῆς Ρώμης κατασυνέτριψεν αὐτὸν παρὰ τὸν Τίβεριν, τὸν ὁποῖον διαβαίνων ὁ Μαξέντιος παρὰ τὴν Μουλβίαν γέφυραν ἐπνίγη. Μετὰ τῆς νίκης ταύτης ἡ σύγχρονος παράδοσις συνέδεσε τὸ θαυμάσιον ὅραμα τῆς ἐν τῷ οὐρανῷ ἐμφανίσεως τοῦ σημείου τοῦ Σταυροῦ, ἐσχηματισμένου δι' ἀστέρων μετὰ τῆς ὑπεράνω αὐτοῦ ἐπιγραφῆς «τούτῳ νίκα»[3]. Ὅπως δήποτε καὶ ἂν ἐξηγηθῇ τὸ πρᾶγμα, ἡ περὶ αὐτοῦ παράδοσις εἶναι σύγχρονος, ὑπ' οὐδενὸς ἠμφεσβητήθη καὶ διῃωνίσθη ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν νομισμάτων, ἐπὶ εἰκόνων, ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ὑμνῳδίᾳ, ἡ δὲ χρῆσις τοῦ μονογράμματος τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τοῦ λαβάρου, ἀναγομένη εἰς αὐτοὺς τοῦ Κωνσταντίνου τοὺς χρόνους, καθιστᾷ ἀναμφισβήτητον τὸ γεγονὸς ὅτι περὶ τὴν νίκην ταύτην τοῦ 312 παρὰ τὴν Ρώμην συνετελέσθη ἡ ὁριστικὴ μεταστροφὴ τοῦ Κωνσταντίνου ὑπὲρ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Τὸ ὀξὺ αὐτοῦ πνεῦμα δὲν διέφευγε πρὸ πολλοῦ ἡ ἠθικὴ δύναμις, τὴν ὁποίαν ἀπετέλουν οἱ Χριστιανοὶ ἐν τῷ στρατεύματι ὡς καὶ εἰς τὴν καθόλου ρωμαϊκὴν κοινωνίαν. Ἤδη ἀπὸ ἑνὸς αἰῶνος ἐπιστεύετο μεταξὺ τοῦ στρατιωτικοῦ κόσμου ὅτι ἡ προσευχὴ ὀλίγων χριστιανῶν τοῦ *Κεραυνοβόλου ιβ' λεγεῶνος* ἐπὶ Μάρκου

[1] Ἀμφισβητεῖται ἂν τὸν πόλεμον προυκάλεσεν ὁ Μαξέντιος ἢ ὁ Κωνσταντῖνος. Πάντως ἤδη τῷ 311 ἐπῆλθε συμφωνία τούτου πρὸς τὸν Λικίνιον πρὸς κοινὴν κατὰ τοῦ Μαξεντίου δρᾶσιν, τοῦ Λικινίου ἀναλαβόντος ἐν Θράκῃ νὰ παρακωλύσῃ πᾶσαν ἐνέργειαν τοῦ Μαξιμίνου Δάϊα. P. Batiffol, L'édit de Milan ἐν La paix Constantinienne 1914. Paris p. 212.

[2] Πανηγυρικὸς IX, § 1 p. 191-192 ed. Baehrens. Ἐξεφωνήθη ἐν Ῥώμῃ μετὰ τὴν κατὰ Μαξεντίου νίκην καὶ τὴν κατάληψιν τῆς πόλεως. Batif. Αὐτ. p. 221.

[3] Ὁ μὲν σύγχρονος Λακτάντιος, ὁ ἀπὸ τοῦ 317 διδάσκαλος τοῦ Κρίσπου, ἀναγράφει μόνον ὅτι τὴν προτεραίαν τῆς μάχης νύκτα ὁ Κωνσταντῖνος ἐμπνευσθεὶς καθ' ὕπνους νὰ ἐπισημάνῃ διὰ τοῦ Σταυροῦ τὰς ἀσπίδας τῶν στρατιωτῶν του καὶ νὰ πολεμήσῃ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ «σημείου τούτου», τὴν πρωΐαν διέταξε τοῦτο «et transversa X littera, summo capite circumflexo Christum in scutis notat» (De mortibus persecutorum c. 44,5 p. 223). Ὁ ἕτερος σύγχρονος καὶ φίλος τοῦ Κωνσταντίνου, ὁ Εὐσέβιος, ἐν τῇ μακρᾷ ἐκθέσει τῆς εἰς Ἰταλίαν στρατείας αὐτοῦ καὶ τῆς πρὸ τῆς Ῥώμης νίκης οὐδὲν τοιοῦτο λέγει ἐν τῇ Ἐκκλ. Ἱστορίᾳ του (9, 9, 1-10)· καὶ μόνον ἐν τῷ Βίῳ Κωνσταντίνου, γραφέντι πολὺ βραδύτερον καὶ μὲ τὰς δυσχερείας καὶ τὰς προσαρμογὰς τοῦ ἀναχρονισμοῦ 3, 27 ἀναγράφει τὰ τοῦ ὁράματος ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ. Μένει πως ἀνεξήγητον παρ' αὐτῷ πῶς τὸ μὲν «τούτῳ νίκα» ἐγράφη ἐν τῷ οὐρανῷ λατινιστί, ὡς ἦτο φυσικόν, τὸ δὲ μονόγραμμα τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῶν ἀσπίδων καὶ τοῦ Λαβάρου ἑλληνιστὶ ☧. Πιθανώτατον εἶναι ὅτι τὸ σημεῖον τοῦ Σταυροῦ διὰ τῆς κάμψεως ἄνωθεν τοῦ ἑτέρου σκέλους πρὸς τὸ σημεῖον τῆς διασταυρώσεως αὐτῶν ἀπετέλεσε τόν τε Σταυρόν, τὸ σύμβολον τῶν Χριστιανῶν, καὶ ἅμα εἶδος μονογράμματος τοῦ Χριστοῦ.

Αὐρηλίου εἶχε σώσει ποτὲ τὸν αὐτοκράτορα τοῦτον καὶ τὸν στρατόν του κινδυνεύσαντας ἐκ φοβερᾶς λειψυδρίας[1]. Ὅτι οὐχὶ μόνη ἡ σκοπιμότης συνετέλεσεν εἰς τὴν μεταστροφὴν ταύτην, ἀλλὰ βαθυτέρα ἀντίληψις τῆς πραγματικότητος ἐν τῇ ρωμαϊκῇ κοινωνίᾳ εἶναι πλέον ἢ βέβαιον. Ὡς εἴδομεν, ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἦτο στοιχεῖον περιφρονητέον καὶ ὡς ποσότης καὶ ὡς ἠθικὸς παράγων, ἰδίᾳ ἐν τῇ ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ, ἔνθα καὶ συμπαγέστερος ἦτο καὶ προσέλαβεν ὡς ἰσχυρὸν ὄργανον τῶν ἀρχῶν του τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν. Ἀτομικῶς δὲ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ αἱ προσωπικαὶ ἐξ οἰκογενειακῆς παραδόσεως συμπάθειαι ἀπέκλινον τελείως πρὸς τοὺς Χριστιανούς: Ἡ μήτηρ δὲν ἦτο Χριστιανὴ ἀλλὰ συνεπάθει πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς ὡς καὶ ὁ σύζυγός της, ὁ πατήρ, «ὁ κράτιστος Κωνστάντιος» ὡς ἀποκαλεῖ αὐτὸν ὁ Ἰουλιανός[2], ὅστις ἐπιτηδείως ἀπέφυγε τὴν εἰς τὰς χώρας αὐτοῦ ἐφαρμογὴν τοῦ κατὰ τῶν Χριστιανῶν διατάγματος τοῦ 303· μία τῶν ἀδελφῶν του ἐλέγετο Ἀναστασία· διδάσκαλος δὲ τοῦ πρεσβυτέρου υἱοῦ του Κρίσπου ἦτο ὁ χριστιανὸς ἀπολογητὴς καὶ ρήτωρ Λακτάντιος. Ἡ προσφυγὴ εἰς τὸ σύμβολον τοῦ Σταυροῦ ἦτο ἐπὶ τόπου καὶ μία ἀπάντησις εἰς τὸν Μαξέντιον, ὅστις ἐπερχόμενος κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου προσέφυγεν εἰς ὅλα τὰ βοηθήματα τῆς εἰδωλολατρείας: τοὺς χρησμούς, τὰς μαντείας, τὰς θυσίας, τὴν μαγείαν[3].

15. Ἀλλ' ἡ πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν μεταστροφὴ αὕτη ἔγινε μετὰ τόσης φρονήσεως, ἥτις ἀποδεικνύει τὸν Κωνσταντῖνον ὑπέροχον πολιτικὸν νοῦν, ἐφαρμόσαντα σπουδαίως μεμελετημένον πρόγραμμα πρὸς σωτηρίαν τοῦ κράτους. Δὲν ἠδύνατο νὰ προβῇ εἰς τὴν ἀθρόαν κατάλυσιν τοῦ παλαιοῦ κοινωνικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ καθεστῶτος καὶ τὴν ἀντικατάστασιν διὰ τοῦ νέου, τὸ ὁποῖον εἰς τὸ ἥμισυ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐπισήμως εἶχε τεθῆ ἐκτὸς νόμου. Δὲν ἠδύνατο νὰ προσβάλῃ τὸν λαὸν καὶ τὴν Σύγκλητον καὶ τὴν ἀριστοκρατίαν οἵτινες κατὰ τὰ $^2/_3$ ἐπίστευον εἰς τοὺς θεοὺς τοῦ Ὀλύμπου, τῶν ὁποίων ὁ ὕπατος λειτουργὸς καὶ τῆς βουλῆς αὐτῶν ἑρμηνευτὴς ἦτο αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ ὡς ὕπατος *ποντίφηξ*. Διὰ τοῦτο τὸν τίτλον τοῦτον δι' ὅλου τοῦ βίου διετήρησε αὐτός τε καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ μέχρι τοῦ Γρατιανοῦ, ὅστις πρῶτος ἀπέρριψε τὸν τίτλον Ponfifex Maximus[4]. Ὅτε οἱ Ρωμαῖοι ἐπὶ τῇ νίκῃ τοῦ 312 ὑποδεχθέντες αὐτὸν διωργάνωσαν μεγαλοπρεπεῖς ἐθνικὰς ἑορτάς, μετέσχεν αὐτῶν μὴ ἀποστέρξας τὰς θείας τιμάς, τὰς ἀποδιδομένας καὶ εἰς ζῶντας ἔτι τοὺς αὐτοκράτορας, ἐν γνώσει πάντως ὅτι ἡ πρὸ μικροῦ ἔτι ἀπόρριψις τῶν τιμῶν τούτων ὡδήγει τοὺς χριστιανοὺς εἰς τὰ λατομεῖα τῆς Φαινῶ ἢ καὶ εἰς τὸν θάνατον.

[1] L. Duchesne, Histoire ancienne de l'Eglise t. I.[3] p. 250 (1923)· πρβλ. καὶ Boissier, La fin du paganisme p. 44.

[2] Ἐπιστ. Ἰουλιανοῦ πρὸς Βασίλειον (Migne, P. Gr. 32 c. 344).

[3] L. Duchesne, II. p. 57.

[4] L. Duchesne, II, 629-630.

Ὁ συγγενής του δοὺξ Σενεκίων ἵδρυσεν ἐν Ρώμῃ καὶ ναὸν «εἰς τὴν θεότητα τοῦ Κωνσταντίνου»[1], ἓν ἔτος δὲ μετὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ Α' Οἰκ. Σύνοδον, ἧς αὐτὸς προήδρευσεν, ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς κατοίκους τοῦ Spello ν' ἀνεγείρουν εἰς τὴν οἰκογένειάν του ἐθνικὸν ναόν, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅμως νὰ προσφέρουν μόνον ἀναιμάκτους θυσίας[2]. Ἀπηγόρευσε διὰ νόμου τὰς ἰδιωτικὰς οἰωνοσκοπίας (319) καὶ τὴν μαγείαν, ἀλλὰ ἐσεβάσθη τὴν ἐπίσημον οἰωνοσκοπίαν ὡς θεσμὸν δημόσιον. Ἀπηγόρευσε δὲ καὶ τὰς κατ' οἶκον θυσίας (321) καὶ ἐπὶ τῆς ὑπὸ τοῦ ρωμαϊκοῦ δήμου καὶ τῆς Συγκλήτου ἀνεγερθείσης πρὸς τιμήν του ἀψῖδος, ἔτι καὶ νῦν σῳζομένης, ἐπέτρεψε νὰ γραφῇ μόνον ὅτι «ὁ Κωνσταντῖνος ἐνίκησε τῇ ἐμπνεύσει τοῦ θείου»[3]. Ὅτε τῷ 326 ἔθηκε τὰ θεμέλια τῆς νέας του πρωτευούσης, περιστοιχεῖτο ἀναμεὶξ ὑπὸ Χριστιανῶν καὶ ἐθνικῶν, ἐν οἷς καὶ μάντις ἐθνικός, προειπὼν εἰς αὐτὸν τὴν τύχην καὶ τὸν χρόνον τῆς καταστροφῆς τῆς ἱδρυομένης πόλεως. Τὰ νομίσματα τῆς πρώτης τριετίας τῆς ἀρχῆς του ἀφιεροῦνται εἰς τὸν «πατέρα Ἄρη» καὶ εἰς τὸν Ἡρακλέα, τῷ δὲ 310, μετὰ τὴν αὐτοκτονίαν τοῦ πενθεροῦ του Μαξιμιανοῦ τοῦ ἐπωνυμουμένου «Ἑρκουλείου», ἀντικατέστησε τὸν Ἡρακλέα διὰ τοῦ «ἀηττήτου Ἡλίου», τοῦ καὶ ὑπὸ τοῦ πατρός του προτιμωμένου θεοῦ, ὅστις ἐπί τινα ἔτη καὶ μετὰ τὸ 313 ἐξηκολούθει ἐκτυπούμενος ἐπὶ τῶν νομισμάτων μετὰ τῆς μορφῆς τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἄλλων θεῶν. Μέχρι τοῦ 313 ἀνεγείρει πολλαχοῦ ναοὺς τοῦ Ἀπόλλωνος, τοῦ προσφιλοῦς του Θεοῦ, καὶ πλουτίζει αὐτοὺς διὰ δώρων καὶ προνομίων[4]· δέχεται νὰ ὑποδέχωνται αὐτὸν ἐν Γαλλίᾳ μὲ τὰ λάβαρα ὅλων τῶν θεῶν καὶ θεὸν αὐτὸν νὰ προσαγορεύουν[5]. Ἀλλὰ βαθμηδὸν ὑποδεικνύει εἰς τοὺς ἐξυμνοῦντας αὐτὸν αὐλικοὺς ρήτορας ν' ἀποφεύγουν τὰ ὀνόματα τῶν θεῶν τῆς ἐπισήμου θεολογίας καὶ νὰ προβάλλουν τὸ ἀπρόσωπον «θεῖον», τὸν «θεῖον νοῦν», «τὸν ὕπατον σπορέα τῶν ὄντων»[6].

16. Τὰ γεγονότα ἐπετάχυναν τὴν ὁριστικὴν ἐκδήλωσιν τῆς θρησκευτικῆς τοῦ Κωνσταντίνου μεταστροφῆς. Ὁ οἰκτρὸς θάνατος τοῦ Γαλερίου (5 Μαΐου 311) ἐν Ἀνατολῇ ἔφερεν εἰς σύγκρουσιν τὸν Λικίνιον καὶ τὸν Μαξιμῖνον· ὅτε δὲ ὁ Λικίνιος τῇ βοηθείᾳ τοῦ Κωνσταντίνου κατέβαλε τὸν ἀντίπαλον, ἐνυμφεύθη δ' ἐν Μεδιολάνῳ τὴν ἀδελφὴν τοῦ Κωνσταντίνου Κωνσταντίαν, (Φεβρ. 313) συνεφώνησε μετ' αὐτοῦ νὰ παύσῃ τὸν ἐν Ἀνατολῇ κατὰ τῶν

[1] Homo, L'empire romain, le développement du monde, la défense du monde. Paris 1925 p. 223.

[2] Maurice, Les origines religieuses de Constantin le Grand ἐν Bulletin de l'ancienne Litter. etc. 1914 p. 37-45.

[3] Ὡς ἀνέγραψεν ἡ Σύγκλητος ἐπὶ τῆς διὰ τὴν νίκην θριαμβευτικῆς ἀψῖδος τῷ 315: instinctu divinitatis.

[4] Panegyr. VII, 21 Vidisti, credo, Constantine, Apollinem tuum comitante Victoria coronas tibi laureas offerentem etc.

[5] Panegyr. VIII, 1 καὶ 8.

[6] Panegyr. IX (τοῦ 313) mens divina, summus rerum sator, summa bonitas.

Χριστιανῶν διωγμὸν καὶ τοῦτο ἔπραξε διὰ διατάγματος τῆς 13 Ἰουνίου 313 ἐν Νικομηδείᾳ, καὶ τὸ ὁποῖον συνήθως λέγεται «διάταγμα τοῦ Μεδιολάνου»[1], καὶ τὸ ὁποῖον πρό τινων μηνῶν δεχθεὶς καὶ αὐτὸς ὁ Μαξιμῖνος διέταξε τὴν παῦσιν τοῦ διωγμοῦ τῶν Χριστιανῶν ἐν Ἀνατολῇ, τὴν ἐλευθέραν ὁμολογίαν τῆς θρησκείας τῶν Χριστιανῶν καὶ τὴν ἀπόδοσιν εἰς αὐτοὺς τῶν δημευθέντων ὑπὸ τῆς πολιτείας ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων[2]. Οὕτως ἀνήχθη ἐπισήμως ὁ Χριστιανισμὸς εἰς ἐπιτετραμμένην, ὑπὸ τοῦ κράτους ἀνεγνωρισμένην θρησκείαν, ἀπέναντι τῆς ὁποίας ὁ αὐτοκράτωρ εἶχε τὰ δικαιώματα καὶ καθήκοντα, ὅσα εἶχε καὶ διὰ τὰς ἄλλας θρησκείας, τοῦ ἀνωτάτου δηλ. ἐπόπτου καὶ προστάτου· τοῦτο διετύπωσεν ὁ Κωνσταντῖνος ἐν τῇ Α' Οἰκ. Συνόδῳ ὀνομάσας ἑαυτὸν «συνθεράποντα τῶν ἐπισκόπων» καὶ «ἐξωτερικὸν ἐπίσκοπον»· τὰ δὲ καθήκοντα ταῦτα ἤρχισεν ἐκτελῶν ἤδη ἀπὸ τοῦ 313, ὅτε ἐδέχθη τὰς αἰτήσεις τῶν Δονατιστῶν τῆς Β. Ἀφρικῆς καὶ παρέπεμψε τὴν ὑπόθεσιν αὐτῶν εἰς ἐπισκοπικὰς συνόδους ἐν Ρώμῃ καὶ Ἀρελάτῃ (314)[3] καὶ ὅτε ἀνέλαβε δι' Οἰκ. Συνόδου νὰ ρυθμίσῃ τὸ περὶ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα ζήτημα καὶ τὸ τῆς αἱρέσεως τοῦ Ἀρείου[4].

17. Οὕτως ἔλυσεν ὁ Κωνσταντῖνος τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα, τὸ συνταράσσον τὴν Ρωμαϊκὴν Αὐτοκρατορίαν. Ὁ Λικίνιος κατ' ἀρχὰς συνεργασθεὶς μετ' αὐτοῦ, διεφώνησε τὸ ἑπόμενον ἔτος (314) καὶ μετὰ δεκαετίαν περιελθὼν πάλιν εἰς πόλεμον ἀπώλεσε καὶ τὸν θρόνον (324) καὶ τὴν ζωήν, φονευθεὶς ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἔνθα ἐξόριστος ἐβυσσοδόμει κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου[5]. Οὗτος δ' ἀπομείνας μόνος αὐτοκράτωρ δὲν ἐπανῆλθεν εἰς τὸ πείραμα τοῦ Διοκλητιανοῦ, πειθόμενος ὅτι θὰ ἠδύνατο καὶ μόνος νὰ συγκρατήσῃ τὴν ἀποκατασταθεῖσαν ἑνότητα τοῦ κράτους, καὶ σπεύδων νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐξωτερικὴν ἄμυναν αὐτοῦ. Ζῶντος ἔτι καὶ ἄρχοντος ἐν Θρᾴκῃ τοῦ Λικινίου, οἱ πέραν τοῦ Δουνάβεως βάρβαροι διαβάντες τὸν κακῶς καὶ ἀμελῶς ὑπ' αὐτοῦ φυλαττόμενον ποταμὸν κατέκλυσαν τὴν Μοισίαν καὶ Θρᾴκην· ὁ Κωνσταντῖνος ἔδραμε τότε μετὰ τοῦ υἱοῦ Κρίσπου, ἐνίκησεν αὐτοὺς καὶ ἀπώθησε πέρα τοῦ ποταμοῦ (322). Τῷ 324 ὁ Κωνσταντῖνος διὰ δύο νέων διαταγμάτων ἀποδοὺς δικαιοσύνην εἰς τοὺς ὑπὸ τοῦ Λικινίου παθόντας Χριστιανοὺς ἐκήρυξεν ἑαυτὸν ἀπροκαλύπτως Χριστιανὸν καὶ ἐκάλεσε πάντας τοὺς ὑπηκόους νὰ προσχω-

[1] Περὶ τούτου καὶ τῶν περὶ αὐτοῦ ἀντιλογιῶν βλ. O. Seeck, Das so genannte Edikt von Mailand ἐν Zeitschrift für Kirchengeschichte 1891 p. 379-382. καὶ J. Wittig, Das Toleranzreskript von Mailand 313 παρὰ Dölger, Konstantin der Grosse und seine Zeit (1913), καὶ H. Hülle, Die Toleranzerlasse römischer Kaiser für das Christentum. Berlin 1895 καὶ E. Galli, L'editto di Milano del 313 ἐν τῇ Scuola cattolica 1913 (Μάϊος-Ἰούνιος).

[2] Εὐσεβ., Ἐ. Ἱ. 9, 10, 7-12.

[3] Εὐσεβ., Ἐ. Ἱ. 10, 5, 21-24.

[4] Σωκρ., Ἐ. Ἱ. 1, 7-8.

[5] Εὐσεβ. Ἐ. Ἱ. 10, 8, 2-19. καὶ Σωκρ. Ἐ. Ἱ. 1, 4.

ρήσουν εἰς τὴν θρησκείαν του καὶ ἐξασφαλίσουν οὕτω τὴν ἑνότητα τοῦ κράτους. Ἡ ἄμυνα τοῦ κράτους, ἀπειλουμένου περισσότερον ἐξ Α. καὶ ΒΑ., ἔπεισε τὸν Κωνσταντῖνον νὰ μεταφέρῃ τὸ κέντρον καὶ τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς στρατιωτικῆς διοικήσεως εἰς Ἀνατολήν, ὅπου οἱ Πέρσαι καὶ οἱ Γότθοι ἀδιακόπως ἠπείλουν τὸ κράτος· τὰς μικροτέρας καὶ ἀσυντάκτους τῆς Δύσεως πέραν τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Ρήνου φυλάς, ζητούσας οὐχὶ κατάκτησιν ἀλλὰ μᾶλλον καλλιεργησίμους γαίας, ἐδέχθη καθ' ὁμάδας μικρὰς καὶ ἐγκατέστησεν εἰς τὰς ἐντεῦθεν τοῦ Δουνάβεως χώρας ὡς «συμμάχους», παραχωρήσας εἰς αὐτοὺς ἐκτάσεις πρὸς καλλιέργειαν καὶ δεχθεὶς αὐτοὺς ὡς στρατιώτας, πρὸς πλήρωσιν τῶν κενῶν τῶν ἐξηντλημένων λεγεώνων. Ἐκ τούτου ἠδυνήθη νὰ μεταφέρῃ τὰς μεθορίους φρουρὰς εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ὡς δευτέραν γραμμὴν τῆς ἀμύνης, περὶ τὰς μεγάλας πόλεις τοῦ ἐσωτερικοῦ [1]. Ἀπήλλαξε δὲ τέλος καὶ ἑαυτὸν καὶ τὸ κράτος ἀπὸ τῆς μεγάλης πληγῆς τῶν πραιτωριανῶν, τῶν ὁποίων τὸ σῶμα ὁριστικῶς διέλυσεν, ἀπαγορεύσας καὶ αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος αὐτῶν τὴν ἀνάμνησιν.

18. Τὸ ἐπιστέγασμα ὅμως τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ ἔργου τοῦ Κωνσταντίνου ὑπῆρξεν ἡ θεμελίωσις τῆς νέας πρωτευούσης αὐτοῦ, ὡς μονίμου κέντρου τοῦ κράτους. Δι' οὓς λόγους ἀνωτέρω εἴδομεν ἡ Ρώμη καὶ ἔπαυσεν οὖσα ἡ πρωτεύουσα καὶ νὰ εἶναι πλέον ἦτο ἀδύνατον, οὐδ' εἶναι σοβαρὸν τὸ λεγόμενον ὅτι χριστιανὸς γενόμενος δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ πρωτεύουσαν τὴν Ρώμην, τὴν συγκεντροῦσαν τὰς παραδόσεις τῶν Καισάρων· ἢ τῆς ῥωμαϊκῆς εἰδωλολατρείας «ἥτις ἦτο - λέγουν - ἐκεῖ πολὺ ἀκόμη ζωηρὰ ὥστε νὰ μὴ εἶναι εὔκολος ἡ ἐκρίζωσις αὐτῆς» [2] (Duchesne, II p. 85.) Πλὴν ὅμως τῆς πολιτικοστρατιωτικῆς σκοπιμότητος, εἰς τὸ σπουδαῖον τοῦτο διάβημά του ὁ Κωνσταντῖνος ὑπέκυψεν καὶ εἰς ἕνα ἄλλον ἰσχυρότατον παράγοντα, τὸν ὁποῖον ἐπρόσεξεν, ὡς καί τινες τῶν προκατόχων αὐτοῦ, κατὰ τὴν παρὰ τῷ Διοκλητιανῷ ἐν Νικομηδείᾳ ὁμηρείαν του. Τοῦτο ἦτο ὁ *ἑλληνικὸς κόσμος* καὶ ὁ *ἑλληνοασιατικὸς πολιτισμός*. Ὁ κόσμος οὗτος, τὸ συμπαγέστερον καὶ ἐκπολιτιστικῶς ὁμοιο-

[1] Ferd. Lot, La fin du monde antique et le début du Moyen-âge p. 261-263. Paris 1927.

[2] L. Duchesne, II. p. 85. Ὁ λόγος οὗτος δὲν εἶναι ἰσχυρός. Διὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς Ρώμης καὶ τὴν ἵδρυσιν ἄλλης πρωτευούσης, παρὰ τῷ Κωνσταντίνῳ ἐπρυτάνευσε πρὸ παντὸς ὁ πολιτικὸς σκοπὸς τῆς ἀμύνης τοῦ κράτους, ἧς τὸ κέντρον τῆς βαρύτητος ἤδη ἀπὸ τοῦ δευτέρου μ.Χ. αἰῶνος μετετέθη πρὸς τὸν κάτω Δούναβιν καὶ τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἡ Θρᾴκη, κειμένη μεταξὺ τῶν δύο τούτων κατευθύνσεων, ἦτο ἐνδεδειγμένη εἴπερ τις καὶ ἄλλη χώρα τοῦ κράτους διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον. Ἤδη ὁ Διοκλητιανὸς εἶχεν ἐγκαταλίπει διὰ τὸν αὐτὸν λόγον τὴν Ρώμην καὶ ὡς κέντρα καὶ διοικήσεως καὶ ἀμύνης ἐξέλεξε τὴν Γαλλίαν διὰ τὴν Δύσιν καὶ τὴν Πανοννίαν (Σίρμιον) καὶ τὴν Νικομήδειαν διὰ τὴν Ἀνατολήν. Αὗται αἱ πρῶται ἐνέργειαι τοῦ Κωνσταντίνου μαρτυροῦσι περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς παρὰ τὸν Βόσπορον ἐγκαταστάσεώς του. Τῷ 327 ἐστράτευσε πέραν τοῦ Δουνάβεως κατὰ τῶν Σαρματῶν καὶ Γότθων, τῷ δὲ 329 καὶ γέφυραν ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ ἐκείνου ἔκτισε λιθίνην καὶ ὑπέταξε τοὺς παρ' αὐτὸν οἰκοῦντας Σκύθας (Θεοφ. σ. 27-28 ἔκδ. De Boor).

μορφότερον συγκρότημα, μὲ τὸ θαυμασιώτατον καὶ πλουσιώτατον γλωσσικὸν ἰδίωμα, μὲ ἱστορίαν μακράν, ἥτις διὰ τῆς γλώσσης ἀπέβη κτῆμα καὶ οἱονεὶ ἐθνικὴ συνείδησις πολλῶν συνοίκων λαῶν, φυλετικῶς ξένων πρὸς ἀλλήλους, ὁ τοιοῦτος κόσμος ἀναγεννώμενος διὰ τῆς νέας θρησκείας ἦτο προσφυέστερος πρὸς δημιουργίαν νέου πολιτικοῦ βίου. Ὁ ἰσχυρὸς ἐξ Α. πολέμιος τῆς Αὐτοκρατορίας, οἱ Πέρσαι, ἐδῶ εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Βοσπόρου καὶ τοῦ Αἰγαίου θὰ εὕρισκε τὸ ἰσχυρότατον κατὰ τῆς νέας ὁρμῆς του τεῖχος, τὰς ἐνδόξους ἀναμνήσεις τῆς παλαιᾶς πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν πάλης, ἥτις ἔσωσέ ποτε τὴν Εὐρώπην ἐκ τῆς δουλείας καὶ τῆς ἐκβαρβαρώσεως. Ἡ Ρωμαϊκὴ Δύσις δὲν ἐνέπνεεν οὐδεμίαν πιθανότητα ὅτι θὰ διεξῆγεν ἐπιτυχέστερον τὸν νέον τοῦτον μεταξὺ Ἀσίας καὶ Εὐρώπης ἀγῶνα μὲ κέντρον τὴν Ρώμην. Αὕτη εἶχεν ἤδη ἐπανειλημμένως καὶ σκληρῶς ἀτυχήσει εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον πρὸς τοὺς Πάρθους καὶ Πέρσας: Ὁ Κράσσος τοῦ α'. π. Χρ. αἰῶνος καὶ μ. Χρ. ὁ Τραϊανὸς καὶ ὁ Βαλεριανὸς καὶ πρὸ εἰκοσαετίας ὁ Γαλέριος εἶχον δημιουργήσῃ παράδοσιν δυσμενῆ διὰ τὴν Ρώμην ὡς ὑπερασπιστὴν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τῆς Ἀσίας τῆς πέραν τοῦ Εὐφράτου καὶ Τίγρητος. Μετά τινας ἀμφιταλαντεύσεις μεταξὺ διαφόρων πόλεων τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, ἐπεβλήθη τέλος εἰς τοῦ Κωνσταντίνου τὴν ἐκλογὴν τὸ θαυμάσιον ἐπὶ τοῦ Βοσπόρου Βυζάντιον, τὸ ὁποῖον καὶ κατὰ τῶν ῥωμαϊκῶν λεγεώνων πρὸ ἑνός που αἰῶνος γενναίως ἀντέστη [1]. Ἐπὶ 6 ἔτη ἡ παλαιὰ ἑλληνὶς πόλις ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτείαν τοῦ μεγάλου ἡγεμόνος μετεμορφώθη εἰς νέαν Ῥώμην· ἀλλ' ὠνομάσθη ἐπὶ ἐπισήμου ἀναθηματικῆς πλακὸς *Κωνσταντίνου-πόλις*. Εἰς τὴν χάραξιν τοῦ νέου τείχους αὐτῆς ἀνέζησεν ἡ παράδοσις τοῦ Ρωμύλου τῆς παλαιᾶς παρὰ τὸν Τίβεριν Ρώμης, παρισταμένου καὶ οἰωνοσκόπου τῶν ἀρχαίων θεῶν [2], ἀλλ' ὑπὸ τὰς εὐλογίας τῆς νέας θρησκείας τοῦ καταλύσαντος τοὺς παλαιοὺς θεοὺς τοῦ Ὀλύμπου. Ἀλλ' ὁ μέγας αὐτοκράτωρ θυσιάσας αὐτοὺς ὡς θεούς, ἀνέστησεν αὐτοὺς εἰς τὴν νέαν του πρωτεύουσαν ὡς σύμβολα τοῦ ὑπὸ τὴν αἰγίδα αὐτῶν δημιουργηθέντος ἐξοχωτάτου πολιτισμοῦ. Μετέφερε δηλ. πανταχόθεν τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου τὰ περισωθέντα ἀριστουργήματα τῆς ἑλληνικῆς τέχνης καὶ ἔστησεν αὐτὰ εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ τὰς πλατείας τῆς νέας πόλεως, ἐκ Σάμου τὴν πολιοῦχον αὐτῆς Ἥραν, τὴν Ἀθηνᾶν ἐκ Λίνδου τῆς Ρόδου, τὴν Ἀφροδίτην ἐκ τῆς δωρικῆς Κνίδου, τὸν μέγαν χαλκοῦν ἀνδριάντα τοῦ Ἡρακλέους καὶ τὸ σύμβολον τῆς κατὰ τῶν Περσῶν μεγάλης νίκης τῆς ἡνωμένης Ἑλλάδος, τὸν χρυσοῦν τρίποδα τῶν Πλαταιῶν καὶ τὸ ἄλλο κατὰ τῶν αὐτῶν Περσῶν τρόπαιον, τοὺς 25 χαλκοῦς ἵππους τοῦ

[1] Τὸ Βυζάντιον, κατὰ τὸν ἀγῶνα τοῦ αὐτοκράτορος Σεπτιμίου Σευήρου (193-211) πρὸς τὸν ἐπαναστάτην στρατηγὸν Πεσκέννιον Νίγρον, ἐκηρύχθη ὑπὲρ τούτου καὶ μετὰ μακρὰν καὶ πείσμονα ἀντίστασιν κυριευθὲν σκληρῶς ἐτιμωρήθη, καὶ ὑπήχθη πολιτικῶς εἰς τὴν Πέρινθον.

[2] Ζωναρ., XIII, 3.

Λυσίππου τῆς παρὰ τὸν Γρανικὸν νίκης τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Δι' αὐτῶν παρὰ τὸν Βόσπορον ὁ Μ. Κωνσταντῖνος τὰς βουλὰς ἐκτελῶν τοῦ νέου, τοῦ ἀληθινοῦ του Θεοῦ καὶ τῆς Ἱστορίας, ἤνοιγεν εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν κόσμον νέαν χιλιετῆ περίοδον βίου, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν καὶ πάλιν τοῦ ἀναγεννηθέντος ἑλληνισμοῦ. Μὴ λησμονῶν δὲ τὴν κοιτίδα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τούτου περιέβαλε αὐτὴν διὰ τῆς στοργῆς του τιμήσας τὰς κλεινὰς Ἀθήνας δι' οἰκονομικῆς ἀσυδοσίας. Τὴν 11 Μαΐου 330 ὁ Κωνσταντῖνος ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῆ τὰ ἐγκαίνια ἢ ὡς ὠνομάσθησαν τότε «γενέθλια» τῆς μεγάλης πόλεως μὲ 40θημέρους ἑορτάς, ἐκόσμησεν αὐτὴν διὰ δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν μεγαλοπρεπῶν οἰκοδομῶν, μετῴκισεν εἰς αὐτὴν πολλὰ ρωμαϊκὰ γένη, ἐγκατέστησε μεγαλοπρεπῆ αὐλὴν καὶ ἐξησφάλισε δωρεὰν τὸν ἀναγκαῖον ἐτήσιον σῖτον τῶν κατοίκων ἐκ τῆς σιτοφόρου Αἰγύπτου. Τὰ ἑπτὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἀφιέρωσεν εἰς κοινωνικὰς μεταρρυθμίσεις τοῦ κράτους ὑπὸ τὴν ἔμπνευσιν τῆς νέας θρησκείας καὶ εἰς ἐνίσχυσιν τῆς θρησκείας ταύτης. Αἱ μεγάλαι πόλεις τοῦ κράτους ἡ Ρώμη, ἡ Ἱερουσαλήμ, ἡ Ἀντιόχεια καὶ ἄλλαι ἐκοσμήθησαν διὰ πολυτίμων ναῶν, ἡ Ἐκκλησία ἐτιμήθη διὰ πολυειδῶν προνομίων. Ἦτο δὲ ἤδη εἰς τὰς δυσμὰς τοῦ βίου, ὅτε ἡ παρὰ προσδοκίαν ἐπίθεσις τῶν Περσῶν ἐξήγειρε τὸ παλαιὸν στρατιωτικόν του μένος. Μετέβη εἰς Νικομήδειαν πρὸς ἀνάληψιν τοῦ ἀγῶνος, ὅτε ἀσθενήσας καὶ αἰσθανθεὶς τὸ τέλος τοῦ βίου ἐβαπτίσθη [1] καὶ τὴν 22 Μαΐου 337 μετέβη εἰς τὴν ἄλλην ζωήν, ἀναδειχθεὶς σωτήρ, ἔστω καὶ προσωρινός, τοῦ καταρρέοντος παλαιοῦ ρωμ. κράτους, ἰσαπόστολος διὰ τὸν χριστιανισμὸν καὶ δημιουργὸς νέου μεγάλου ἑλληνικοῦ κράτους, τοῦ Βυζαντιακοῦ, καὶ τοῦ νέου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ Ἱστορία ἥ τε παγκόσμιος καὶ ἰδίᾳ ἡ Ἑλληνικὴ δικαίως κατέταξεν αὐτὸν εἰς τοὺς ὀλίγους ἀληθῶς *μεγάλους ἄνδρας*.

καθ. ΑΔ. Ν. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

[1] Ἡ ἀπὸ τοῦ στ.' αἰῶνος ἐξ ἀντιδράσεως πρὸς τὸν ἀρειανισμὸν δημιουργηθεῖσα παράδοσις περὶ βαπτίσεως τοῦ Κωνσταντίνου ἐν Ῥώμῃ καὶ ὑπὸ τοῦ πάπα Σιλβέστρου ἤδη ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας εἶναι ὅλως μυθώδης καὶ κακῶς ἐξ ἐπιρροῆς τῶν μεταγενεστέρων χρονογράφων (ἰδίᾳ τοῦ Θεοφάν., Χρον. σ. 17-18) εἰσεχώρησε καὶ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ὑμνολογίαν τοῦ ι.' ἢ ια.' αἰῶνος. Τοῦτο οὐδ' οἱ ρωμαιοκαθολικοὶ ἀρνοῦνται. (L. Duchesne, II. p. 191. Batiffol. Le Paix Constantinienne p. 527).

ΑΝΕΚΔΟΤΟΝ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΝ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΔΙΑΥΛΕΙΑΣ (ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ)

Περὶ τῆς μονῆς ταύτης, ἥτις ἐρημωθεῖσα μετὰ βίον πολλῶν αἰώνων ἀνασυνεστάθη περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος, ὅπως καὶ περὶ ἄλλων τὸ ἴδιον φερόντων ὄνομα ἐρημοκκλησίων τῆς περιφερείας ταύτης, ἔχουν γίνει ἀρκεταὶ ἔρευναι, ἰδίως περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ ὀνόματος αὐτῶν καὶ τοῦ περιφήμου λίθου τῆς Διαυλείας - ἐκ Κανᾶ τῆς Γαλιλαίας [1], χωρὶς νὰ καταλήξουν αἱ ἔρευναι εἰς θετικὸν συμπέρασμα. Παραπέμπων διὰ τὸ ζήτημα τοῦτο εἰς τὴν μελέτην τοῦ Λάμπρου, δίδω εἰς τὴν δημοσιότητα χειρόγραφον τοῦ 1780, τὸ ὁποῖον παρέχει ἀρκετὰς πληροφορίας περὶ τῆς ἱστορίας τῆς μονῆς καὶ τῆς περιφερείας, ὡς καὶ γενικωτέρας σημασίας πληροφορίας περὶ τῆς ἐποχῆς κατὰ τὴν ὁποίαν ἐγράφη [2]. Ἐκ τοῦ χειρογράφου μανθάνομεν τὸ καὶ ἄλλοθεν γνωστὸν ὅτι, ἡ μονὴ ὑπήχθη ὑπὸ τὸ Σινᾶ ἐπὶ Πατριάρχου Σαμουήλ [3]. Ἡ ὑποταγὴ ὑπὸ τὸ Σινᾶ ἦτο εὐνοϊκή, διότι τὰ ὑπ' αὐτὸ ὑπαγόμενα μοναστήρια ἀπήλαυον ἐξαιρετικῶν προνομίων ἀπαλλασσόμενα παντὸς δοσίματος καὶ βάρους [4]. Μετ' ὀλίγα ὅμως ἔτη ἡ μονὴ κατεστράφη λόγῳ τῆς ἐκρήξεως τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1770, ὅτε ἐπανεστάτησε καὶ ἡ Στερεὰ Ἑλλάς, ἥτις καὶ ὑπέστη ὡς καὶ ἡ Πελοπόννησος, τὰς διαρπαγὰς τῶν Ἀλβανῶν, οἵτινες «ἐξεγύμνωσαν τὸ μοναστήριον τελείως» [5], οἱ καλόγηροι ἐπανῆλθον μετὰ τὴν

[1] Νέος Ἑλληνομνήμων, 1 (1904) 172 κ. ἑ. ὅπου ἡ βιβλιογραφία.

[2] Τὸ χειρόγραφον ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσίν μου ὁ συμπολίτης κ. Νικ. Δημητρίου, τῆς Ἑταιρείας Παπαστράτου, δι' ὃ καὶ τὸν εὐχαριστῶ.

[3] Οὗτος ἐγένετο εἰς δύο περιόδους Πατριάρχης: α' περίοδος 1763-1768, β' περίοδος 1773-1774 (Γεδεών, Πατριαρχικοὶ πίνακες, 657, 663. Παπαρρηγόπουλος, Ἱστορ., Εβ. 213). Ἡ Ἱερουσαλὴμ ὑπήχθη ὑπὸ τὸ Σινᾶ κατὰ τὴν πρώτην πατριαρχείαν, κατὰ τὸ ἔτος 1766 (χειρόγρ. σελ. 7 στ. 8. Κ. Παπαμιχαλοπούλου, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα καὶ ἐπιγραφαὶ τῆς ἐν τῷ ὄρει Σινᾷ μονῆς: ΔΙΕΕ, 7 (1910-1918) 499, 502-505.

[4] Χειρόγρ. σελ. 7, 18, 29. Ἀμάντου, Οἱ προνομιακοὶ ὁρισμοὶ τοῦ Μουσουλμανισμοῦ ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν, Ἑλληνικά, 9 (1936) 104 κ. ἑ. Παπαμιχαλοπούλου, Ἔνθ. ἀνωτ.

[5] Χειρόγρ. σελ. 1 στ. 10. Περὶ ἁρπαγῶν τῶν Ἀλβανῶν βλ. Βορτσέλα, Φθιῶτις ἡ πρὸς νότον τῆς Ὄθρυος κ.τ.λ. Ἀθῆναι 1907, σελ. 379-381. Ν. Ἑλληνομν. 7 (1910) σελ. 238, ἀριθ. ἐνθ(υμήσεως 451, σελ. 239 ἀριθ. ἐνθ. 454, τόμ. 16 (1922) σελ. 420 ἀριθ. ἐνθ. 12 καὶ 14. Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, Ἀθῆναι 1869, 482 κ. ἑ. 523 κ. ἑ., Πουκεβίλ, Ἱστορία τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστ. μετάφρ. Ζαφειροπούλου, Ἀθῆναι 1890, τ. Α'. 35-38. Τσοποτοῦ, Γῆ καὶ Γεωργοὶ τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν, Βόλος 1912, σ. 143 κ. ἑ. Παπαρρηγοπούλου, Εβ. 196 κ. ἑ. ΔΙΕΕ Νέα σειρὰ 1 (1928) 58, 66, 67, 69, 72-73, 75. Αὐτ. 2 (1885) 22 κ. ἑ. Χαράγματα ἐπιγραφικά... ὑπὸ Κ. Ζησίου, καὶ σελ. 111 κ. ἑ. Σ. Λάμπρου, Ἱστορικὰ σημειώματα.

ἐκδίωξιν τῶν Ἀλβανῶν καὶ ἐζήτησαν, ἵνα εἷς Σιναΐτης ἀναλάβῃ τὴν φροντίδα τῆς ἐπανεκδόσεως τῶν φιρμανίων τῆς μονῆς. Τὴν διεκπεραίωσιν τοῦ ζητήματος τούτου ἀνέλαβεν ὁ γράψας τὸ κατωτέρω χειρόγραφον πατὴρ Γεράσιμος, τὸ ὁποῖον κυρίως εἶναι κατάστιχον, δηλ. βιβλίον ἐξόδων. Ὡς τοιοῦτον ἔχει σημασίαν τινά, διότι μᾶς δίδει ἀριθμούς, τόσον διὰ τὰς τιμὰς τῶν ταξειδίων ὡς καὶ διὰ τὴν διάρκειαν αὐτῶν. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι κατὰ τὸν πρῶτον κατάλογον τὸ μεγαλύτερον ποσὸν διετέθη διὰ πεσχελίκια [1] καὶ ἄλλα δῶρα, τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ δοθοῦν εἰς τοὺς ἁρμοδίους πρὸς ταχεῖαν διεκπεραίωσιν τῆς ὑποθέσεως. Οὕτως ὁ Γεράσιμος ἐμοίρασε πεσχέσια εἰς τοὺς ἄρχοντας καὶ ἀγᾶδες καὶ ὅπου ἔκανε χρεία, διότι οὗτοι ἠδύναντο νὰ προβάλλουν διαρκῶς δυσκολίας, ὡς καὶ μὲ τὸν Γεράσιμον ἔγινε. Καὶ κατὰ τοῦτο τὸ χειρόγραφον ἔχει ἀξίαν, διότι μᾶς δεικνύει τὸν τρόπον καὶ τὰς μεθόδους πρὸς ἀπόκτησιν φιρμανίων. Ἐπίσης μᾶς δίδει καὶ ἀρκετὰς πληροφορίας διὰ τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν τῆς μονῆς, ἥτις ὑπήγετο ὑπὸ τὸν ἐπίσκοπον Ταλαντίου [2].

Τὸ χειρόγραφον ἀποτελεῖται ἀπὸ 66 φύλλα σκληροῦ χάρτου, ὧν εἶναι γεγραμμένα μόνον τὰ 16, ὡς καὶ αἱ δύο τελευταῖαι σελίδες. Τὸ ὑπόλοιπον εἶναι ἄγραφον. Εἶναι στερεῶς ἐπενδεδυμένον καὶ ἔξωθεν ἐπὶ τοῦ χονδροῦ χαρτίνου σταχώματος ἔχει ἐπικεκολλημένην μεμβράνην. Τὸ μῆκος τοῦ χειρογράφου εἶναι 0,16 καὶ τὸ πλάτος του 0,10. Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ὄψεως φέρει τὴν ἐπιγραφήν: «Τὸ παρὸν βιβλίον ἐδόθη μοι ἐπὶ ἀποδείξει ἀπὸ τὸ ἀρχεῖον τοῦ ὄρους Σινᾶ. Πρωτοσύγκελος Κωνστάντιος Γεωργίου Σιναΐτης». Ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὄψεως γράφεται: «Τὸ παρὸν κατάστιχον εἶναι τοῦ μακαρίτου πάτερ Γερασίμου ὁποῦ ἀπέθανεν εἰς Λεβαδίαν καὶ ἂς στέκεται εἰς φύλαξιν εἰς κάθε καιρὸν ὡς ἀναγκαῖον».

Τὸ κατάστιχον διατηρεῖται ἄριστα. Σελίδωσιν δὲν εἶχε, ἡ δ' ὑπάρχουσα ἐτέθη ὑπ' ἐμοῦ Εἰς τὴν σελ. 2 ἔχει ἀποξεσθῇ 1 ½ στ. εἰς δύο σημεῖα, τρεῖς δὲ εἰς τὴν 3 σελ., ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ Γερασίμου, ὡς δεικνύει ἡ συνέχεια.

Τοῦ χειρογράφου τὰς πολλὰς ἀνορθογραφίας δὲν διετήρησα.

---

[1] Πεσκέσι (δῶρον), ἦτο κατ' ἀρχὴν τὸ ποσόν, τὸ ὁποῖον ἐπληρώνετο ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων κατὰ τὴν ἀναγόρευσίν των καὶ τὸ ὁποῖον ἦτο ἀνάλογον μὲ τὴν περιφέρειαν τῆς Ἐπισκοπῆς των (Χ. Μαυροπούλου, Τουρκικὰ ἔγγραφα ἀφορῶντα τὴν Ἱστορίαν τῆς Χίου, Ἀθῆναι 1920, 36, 43). Τῆς καταβολῆς ἑνὸς ποσοῦ δὲν ἀπηλλάσσετο οὔτε ὁ Πατριάρχης μετὰ τὸ 1467.

[2] Πολλὰ σχετικὰ περὶ τῆς μονῆς ἔγγραφα κατὰ τὴν ἐνδιαφέρουσαν ἡμᾶς περίοδον περιέχει ὁ ὑπ' ἀριθ. 1719, ἢ κατ' ἄλλην ἀρίθμησιν, 2080, κῶδιξ τῆς μονῆς Σινᾶ. Ἔπιθι τὰ ὑπὸ Θ. Βολίδου σημειωθέντα ἐν σ. 201, 208, 210, 211 τοῦ παρόντος τόμου. Περὶ τῆς ἐπισκοπῆς καὶ τῶν ἐπισκόπων Ταλαντίου ἴδε Δ. Καμπούρογλου, Μνημεῖα τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων τόμ. Β'. Ἀθῆναι 1890, 268-69, 275-77, 280-81 πβλ. καὶ Ν. Βέη, Συμπλήρωσις εἰς τὸ Corpus der griech. Urkunden. Byzant. Zeitschrift 15 (1906) 463.

| Ἐν ἔτει 1780 Ἰουλίου 10: Αἴγυπτος. (σ. 1)

Τὴν σήμερον ἐδιορίστηκα παρὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου καὶ παρὰ τῶν πατέρων τῆς ἱερᾶς Συνάξεως, νὰ πηγαίνω εἰς Λειβαδίαν εἰς τὸ μοναστήριον τῆς Παναγίας Ἱερουσαλὴμ ὀνομαζόμενον, κείμενον εἰς χωρίον Δαύλειας, τὸ ὁποῖον μὲ τὸ νὰ ἀφιερώθη εἰς τὸ Σίναιον ὄρος ἤδη πρὸ χρόνων ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ ἀοιδίμου Πατριάρχου κὺρ Σαμουήλ, ὁ ὁποῖος τὸ ἐκύρωσεν διὰ σφοδροῦ γράμματός του καὶ βασιλικοῦ ὁρισμοῦ. Ὅμως ἀπερνώντας μερικὸς καιρός, κρίμασιν οἷς οἶδεν ὁ Κύριος, ἄνοιξεν ὁ πόλεμος τοῦ Μορέως καὶ ὥρμησαν οἱ Ἀλβανῖτες κατὰ τῶν Χριστιανῶν καὶ μοναστηρίων. Τότε ἔφθασαν καὶ εἰς τὸ ῥηθὲν μοναστήριον καὶ τὸ ἐξεγύμνωσαν τελείως. Τὸ ἄφησαν καὶ οἱ πατέρες ἔρημον καὶ διεσκορπίσθησαν ἔνθεν κἀκεῖθεν, ἕως ὁποῦ ἐτελείωσαν οἱ ἀγάπες καὶ τότες ἐσυνάχθησαν πάλι | (σ. 2) καὶ συναχθέντες ἅπαντες καὶ συλλογιζόμενοι ἀλλήλοις τί μέλλει γενέσθαι, εὑρέθη εὔλογον παρὰ πάντων (...πρώτη ἀπόξεσις) νὰ ἀνακαινίσουν πάλι τὰ φερμάνια [1] καὶ νὰ διοριστῇ εἷς τῶν Σιναϊτῶν πατέρων, διὰ νὰ κάμῃ τὰ φερμάνια ἠτζρὰ [2] καὶ νὰν τὸ κάμῃ ζάπτη [3] καὶ οὕτως ἐκίνησάν τινες ἐξ αὐτῶν, ὅ τε ὁ ἡγούμενος πάτερ κὺρ Γρηγόριος καὶ ὁ προηγούμενος πάτερ κὺρ Δοσίθεος καὶ ὁ πάτερ Χρύσανθος καὶ ἐπῆγαν εἰς Βασιλεύουσαν ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ κὺρ Σωφρονίου [4] εἰς τὸν ἅγιον καθηγούμενον τοῦ ἁγίου Ἰωάννου κὺρ Κύριλλον Σιναΐτην (...δευτ. ἀπόξεσις) καὶ ὁ ἡγούμενος παρακινούμενος παρὰ τοῦ παναγιωτάτου καὶ παρὰ ἄλλων τινῶν καὶ οὕτος ἔκαμε νέον φερμάνι μὲ ὑπόσχεσι ὅτι νὰ πηγαίνῃ εἷς ἐξ αὐτῶν εἰς τὸ Μησύρι [5] μὲ τὸ φερμάνι εἰς τὸ Μησύρι στὴν Τζουβανία μὲ γράμματα εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον καὶ εἰς τοὺς πατέρας καὶ ἐὰν εὑρεθῇ εὑρεθῇ εὑρεθῇ (τρίς) εὔλογον ἂς διορίσουν καὶ ἔξαρχον | (σ. 3) ὅποιον εὕρουν εὔλογον· καὶ οὕτως ἔπεσεν ὁ κλῆρος ἐπὶ Ματθία. Παραγενόμενος ὁ ἄνθρωπος εἰς Αἴγυπτον καὶ διαβάζοντας τὰ γράμματα ἐπὶ Συνάξεως εὑρέθη εὔλογον παρὰ πάντων ὅτι νὰ πηγαίνω ἐγὼ εἰς τὴν διακονίαν ταύτην ἐξαρχικῶς, νὰ διαβάσω τὰ φερμάνια εἰς τὴν Λειβαδεία νὰ τὰ κάμω ἠτζρά, νὰ κάμω καὶ τὸ μοναστήριον ζάπτη, καθὸ μετόχιον τοῦ Σινᾶ ὄρους (...τρίτη ἀπόξεσις) καὶ οὕτως ἔβαλα μετάνοια. Ὅθεν ἄρχισα νὰ ἑτοιμάζωμαι καὶ νὰ ψουνίζω τὰ

---

[1] Ἡ ἀνανέωσις τῶν φιρμανίων ἦτο ἀπαραίτητος, ὄχι μόνον ἂν ἡ μονὴ ὑπήγετο ὑπὸ ἄλλον ἢ ἂν κατεστρέφετο, ἀλλὰ καὶ εἰς ἑκάστην ἀλλαγὴν Σουλτάνου. Μαυρόπουλος, Ἔνθ' ἀνωτ., 200 κ. ἑ. Πολλάκις διὰ τὴν ἐπικύρωσιν τῶν γαιῶν ἐπλήρωνον 10 % ἐπὶ τῆς ἀξίας. Τσοποτός Ἔνθ' ἀνωτ., 65 κ. ἑ.

[2] Ἡτζρὰ = ἐκτέλεσις.

[3] Ζάπτη = ἐπικύρωσις.

[4] Τέως Ἱεροσολύμων, ἦτο Πατριάρχης Κων/πόλεως ἀπὸ 1774-1780, ἀποθανὼν τὴν 8ην Ὀκτωβρίου 1780. Γεδεών, Πατριαρχικοὶ Πίνακες, 664 κ. ἑ. Παπαρρηγοπούλου, Ἱστ. Ἑλλ. Ἔθνους (Ἔκδ. Ἐλευθερ.) Εβ 212. πίναξ. Ν. Ἑλληνομνήμων 7 (1910) 244, ἀριθ. ἐνθυμ. 471.

[5] Αἴγυπτον.

χρειαζόμενα καὶ εἰς ἔνδειξιν τὰ γράφω κατ᾽ ὄνομα ὅλα τὰ ὅσα ἔξοδα ἤθελαν μὲ ἀκολουθήσουν εἰς πεσχελίκια, εἰς ναύλους, εἰς ἀγώγια καὶ εἰς τὴν κομπάνια τῆς ζωοτροφίας μας.

Ἐν πρώτοις εἰς τὸν καφὲ ἔδωσα	γρόσια	.56:
εἰς τοὺς κιασέδες καὶ φιλτζάνια	γρόσια	.24:
εἰς τὰ σινεκλίκια καὶ κομπολόγια	γρόσια	.18:
		0.98:
σ. 4 | εἰς τὴν ζάχαρι καὶ τὰ κουφέτα ἔδωσα	γρόσια	.23:
καὶ εἰς 8 ράσα νῆλδ(;) ἔδωσα	γρόσια	.46:
ἔγιναν αὐτὰ ὅλα ὁμοῦ σοῦμα	γρόσια	.168:
Ναῦλο ἕως Ραχῆτι ἔδωσα	γρόσια	.009:
ἀγῶγι ἕως εἰς τὴν Ἀλεξάνδρα	γρόσια	.016:
ναῦλο ἕως εἰς τὴν Χίο ἔδωσα	γρόσια	.050:
ναῦλο ἕως εἰς τὴν Ἄνδρο ἔδωσα	γρόσια	.010:
ναῦλο ἕως εἰς τὴν Ἀθήνα ἔδωσα	γρόσια	.016:
ἀγώγι ἕως εἰς τὴν Λειβαδία	γρόσια	.018:
ἔγιναν καὶ αὐτὰ ὅλα σοῦμα	γρόσια	.119:

Καὶ ἀπὸ τὸ Μησύρι ἕως εἰς τὴν Λειβαδία ἔκαμα ἔξοδα εἰς τὴν ζωοτροφίαν μας εἰς ὅλα τὰ χρειαζόμενα διὰ καθαροῦ καταστίχου καὶ ἔγιναν ὅλα τὰ ἔξοδα σοῦμα γρόσια .76: ὁποῦ ἔγιναν ὅλα ὁμοῦ γρόσια .363: Αὐτὰ εἶναι ὅλα τὰ ἔξοδά μου ὁποῦ ἔκαμα ἀπὸ τὸ Μησύρι ἕως εἰς τὴν Λειβαδία εἰς πεσχελίκια, εἰς ναύλους, εἰς ἀγώγια καὶ εἰς τὴν ζωοτροφίαν μας.

Γεράσιμος Πρωτοσύγκελλος Σιναΐτης καὶ ἔξαρχος.

σ. 5 Τῇ 26 | τοῦ Σεπτεμβρίου μηνὸς ἡμέρᾳ Σαββάτου, ἔφθασα εἰς τὴν Λειβαδίαν καὶ τῇ ἐπαύριον ἦλθαν καὶ οἱ πατέρες ἀπὸ τὸ ἅγιον μοναστήριον τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ ἀσπασθέντες ἀλλήλους ἐδοξάσαμεν τὸν ἅγιον Θεὸν καὶ τῇ Παναχράντῳ Αὐτοῦ Μητρὶ ὁποῦ εὐωδόθημεν ἐν ὑγείᾳ καὶ εὐφράνθημεν ἅπαντες ψυχικῶς καὶ σωματικῶς καὶ τὴν Δευτέραν ἐμοίρασα τὰ πεσχέσιά μου εἰς τοὺς ἄρχοντες καὶ εἰς τοὺς ἀγᾶδες ἐκεῖ ὅπου ἔκανεν χρεία καὶ τὴν Τρίτη ἐπῆγα πρὸς χαιρετισμόν τους, οἱ ὁποῖοι ἂς εἶναι καλὰ μὲ ἐδέχθησαν περιχαρῶς. Καὶ ἐρευνῶντάς με, πόθεν, ποῦ, καὶ πῶς καὶ διατί παραγέγονας ἐνταῦθα, ἐγὼ τοὺς εἶπα τὸν σκοπόν μου, πόθεν καὶ πῶς καὶ διατὶ ἦλθα, οἱ ὁποῖοι μὲ ἐζήτησαν τὸ φερμάνι νὰ τὸ διαβάσουν νὰ ἰδοῦν ἂν ἴσως καὶ εἶναι ἰσχυρὸν καὶ ἠμπορῶ νὰ κάμω τίποτας. Δὲν ἔλειψα καὶ ἐγὼ εὐθὺς τὸ ἐνεχείρισα καὶ σ. 6 τὴν Τετράδη πάλιν ἐπῆγα καὶ τοὺς ἀντάμωσα, οἱ ὁποῖοι μὲ | ἀπεκρίθησαν οὕτως ὅτι τὸ φερμάνι μου δὲν εἶναι ἰσχυρὸν καὶ δὲν κάνω τίποτες καὶ ἂς μὴν κοπιάζω. Ἐγὼ δὲ τοὺς ἀπεκρίθην: Ἄρχοντες, ἐγὼ εἰμὶ ἀπεσταλμένος ἀπὸ τὸ ἅγιον μοναστήριόν μου περὶ τῆς τοιαύτης ὑποθέσεως καὶ χωρὶς νὰ

διαβάσω τὰ φερμάνια μου εἰς τὴν βασιλικὴν κρίσιν δὲν ἠμπορῶ νὰ φύγω ἀπ᾽ ἐδῶ, ὅτι παιδεύομαι βαρέως παρὰ τῶν Σιναϊτῶν, καὶ ἂν δὲν κάμω τίποτας πάλιν δὲν ἠμπορῶ νὰ φύγω ἕως νὰ γράψω, καὶ ὅ,τι μὲ ἀπεκριθοῦν ἔτζη θέλω κάμω, ἢ ἄλλο φερμάνι μὲ στέλνουν ἰσχυρότερον τούτου ἢ μὲ σηκώνουν ἀπ᾽ ἐδῶ. Ἔτζη μὲ αὐτὸ μὲ ἔδωσαν ἄδειαν καὶ ἐπῆγα εἰς τὴν κρίσιν καὶ ἀντάμωσα τὸν κατὴν μὲ τὸ πεσχέσι μου, τοῦ ὁποίου τοῦ ἔδειξα τὸν ἀκτιναμὲ[1] καὶ τὸ φερμάνι καὶ συνομιλῶντας μὲ λόγον του πολλά, ὁ καδὴς εὐθὺς ἔστειλε καὶ τοὺς ἔφερεν ὅλους καὶ ἀγᾶδες καὶ ἄρχοντες καὶ διαβάζοντας ὁ καδὴς τὸν ἀχτιναμὲ πρῶτον ἔπειτα τὸ φερμάνι τοὺς ἀπεκρίθη καὶ τοὺς εἶπε: Τί λέγετε | ἐσεῖς περὶ τούτου; Ἀπεκρίθησαν οἱ ἀγᾶδες σ. 7 καὶ εἶπον: Ἐμεῖς καὶ τὰ δύο τὰ προσκυνοῦμεν καὶ περὶ τῶν Σιναϊτῶν δὲν ἔχομεν λόγον νὰ ὁμιλήσωμεν, μάλιστα καθὼς μᾶς γράφει ὁ Προφήτης εἰς τὸν ἀχτιναμέ του νὰ τοὺς περιποιούμεθα καὶ νὰν τοὺς κάνωμεν καὶ ἰκράμι[2] περὶ διὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ τὸ μοναστήρι, πῶς εἶναι ἔκπαλαι Σιναΐτικον δὲν τὸ ἠξεύρομεν μήτε ἡμεῖς, οὔτε ἡ βασιλεία τὸ ἠξεύρει. Ἐγὼ δὲ τοὺς ἀπεκρίθην πῶς εἶναι νέον ἀφιέρωμα πρὸ δέκα πέντε χρόνων, καθὼς διαλαμβάνει καὶ τὸ βασιλικὸν φερμάνι. Μὲ εἶπον: ἐπειδὴ καὶ εἶναι νέον ἀφιέρωμα, μᾶς φέρνεις ἕνα φερμάνι νὰ διαλαμβάνῃ πῶς εἶναι νέον ἀφιέρωμα καὶ σᾶς τὸ χαρίζει ἡ βασιλεία νὰ εἶναι καὶ αὐτὸ ἀσύδοτον, ὥσπερ καὶ τὰ ἄλλα μετόχιά σας; Τότε οὐδεὶς λόγος, κάμε τὸ ζάπτη, μὰ τώρα ὄχι. Καὶ μὲ τοῦτον τὸν λόγον ἔμεινεν ἡ δουλειά μας κρεμαστὴ ἕως νὰ γράψω εἰς τὴν Πόλιν νὰ τοὺς φέρω τὸ | φερμάνι ὁποῦ ζητοῦν καὶ ἔτζη ἐγύρισα εἰς τὸ μετόχιόν μου σ. 8 συλλογιζόμενος τί μέλλει γενέσθαι· καὶ στοχαζόμενος ἀποφάσισα νὰ στείλω μερικοὺς πατέρας τοῦ μοναστηρίου εἰς Βασιλεύουσαν μὲ γράμματα καὶ διὰ ζώσης φωνῆς των νὰ φανερώσουν τὴν ὑπόθεσιν ὅλην καταλεπτῶς, νὰ κάμουν τὸ φερμάνι καθὼς πρέπει καὶ νὰ ἐλθοῦν νὰ τὸ φέρουν. Καὶ οὕτως ἐδιόρισα τὸν προηγούμενον πάτερ κὺρ Γρηγόριον καὶ τὸν ἄλλον προηγούμενον πάτερ κὺρ Δοσίθεον καὶ τὸν Παρθένιον τὸν ἐδικόν μου καὶ τοὺς ἔστειλα μὲ γράμματα πρὸς τὸν ἡγούμενον τῆς Πόλεως καὶ τοὺς ἐπιτρόπους μας, τοὺς ὁποίους τῇ 23 τοῦ Νοεμβρίου μηνὸς τοὺς ἐξεπροβόδισα μὲ ἰλάμι[3] τῆς κρίσεως, ἐγὼ δὲ ἀνέμεινα εἰς τὸ μετόχιόν μας προσκαρτερῶντας τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει καὶ διὰ νὰ εὑρίσκωμαι πάντοτε ἐκεῖ διὰ τὰς ὑποθέσεις τοῦ ἁγίου μοναστηρίου καὶ οἱ πατέρες νὰ μὲ στέλνουν ἀπὸ τὸ ἅγιον μοναστήριον ὅλα τὰ πρὸς χρείαν | τῆς ζωοτροφίας μου. Μὰ ἡ Π α ν α γ ί α ὁ π ο ῦ ε ἶ ν α ι σ. 9 ἡ ἐ λ π ὶ ς τ ῶ ν ἀ π ε λ π ι σ μ έ ν ω ν, ἡ σκέπη καὶ ἡ βοήθεια τῶν εἰς αὐτὴν προστρεχόντων καὶ διὰ νὰ πληρώνεται καὶ ἐκεῖνο τὸ ἱερὸν λόγιον τοῦ Εὐαγγελίου, ὁποῦ λέγει τὰ ἀδύνατα παρὰ ἀνθρώποις δυνατά ἐστι παρὰ τῷ Θεῷ,

[1] Ἀχτιναμὲς = ἡ διὰ συμβολαίου ὑποχρέωσις, πᾶσα ἔγγραφος ἐπίσημος πρᾶξις.
[2] Ἰκρὰμ = φιλοξενία.
[3] Ἰλάμι = δικαστικὴ ἀπόφασις τοῦ καδῆ.

ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς ἕναν Βοϊβόδα ὀνόματι Σουλεμὰν ἀγᾶ, ἄνθρωπον τῇ ἀληθείᾳ δίκαιον καὶ ἄξιον πολλῶν ἐπαίνων καὶ ἐγώ, ἀφ' οὗ ἐπῆρα τὴν καλὴν φήμην αὐτοῦ καὶ ἀκούοντας τῶν πολλῶν ἐπαίνων, δὲν ἔλειψα νὰ προστρέξω πρὸς αὐτὸν καὶ νὰ τοῦ διηγηθῶ τὰ κατ' ἐμὲ ὅλα καὶ οὕτως ἐποίησα. Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἐπῆρα μερικὸν πεσχέσιον, ὁμοῦ καὶ τὸν ἀχτιναμὲ καὶ τὸ φερμάνιον, καὶ ἐπῆγα πρὸς αὐτὸν καὶ τὸν ἐπροσκύνησα, ὁ ὁποῖος μὲ ἐδέχθη ἱλαρῷ τῷ προσώπῳ καὶ ἰκράμι μὲ ἔκαμε. Ἄρχισε νὰ μὲ ἐρευνᾷ, πόθεν, ποῦ καὶ πῶς καὶ διατί ἦλθα; Ἐγὼ εὐθὺς τοῦ ἐνεχείρισα τὸν ἀχτιναμὲ καὶ τὸ φερμάνι σ. 10 καὶ διαβάζοντάς τα ἐκατανύγη πολλὰ καὶ εὐλαβηθεὶς τὸν ἀχτιναμὲ | περισσότερον ἰκράμι μὲ ἔκαμε καὶ ἐρωτῶντάς με αὐτὸς καὶ ἐγὼ τοῦ ἀπεκρινόμουν εἰς ὅλα τὰ πάντα καταλεπτῶς. Καὶ πάλιν αὐτὸς μὲ ἀπεκρίθη: Ἄφησε τὸν ἀχτιναμέ σου καὶ τὸ φερμάνι σου ἐδῶ καὶ πήγαινε ἡσύχασον εἰς τὸ κελλίον σου καὶ ἐγὼ θέλω τελειώσω τὴν ὑπόθεσίν σου ὡς ἐπιποθεῖς καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἔλα πάλιν ἐδῶ· καὶ οὕτως ἀνεχώρησα. Αὐτὸς δὲ ἐπὶ τὴν αὔριον ἔστειλε καὶ ἔφερε τὸν καδὴ καὶ τοὺς ἀγᾶδες καὶ τοὺς ἄρχοντες καὶ διαβάζοντάς τα καὶ τὰ δύο ἀπεκρίθη καὶ εἶπεν τοῦ καδῇ: Τοῦτα κάνε τα ἰτζρά, πέρασέ τα εἰς τὸ καΐτι σου [1] καὶ δόσ' τὲς μουρασελέδες [2] τοῦ καλογέρου, διατὶ ἐγὼ πείθομαι εἰς αὐτὰ καὶ δὲν θέλω τίποτας ἀπὸ αὐτούς, οὔτε χαράτζια [3], οὔτε νόμιστρα [4], οὔτε κανίσκια [5], οὔτε ἄλλο κανένα δόσιμον, ἔξω ἀπὸ τὴν δεκατίαν, ἐπειδὴ καὶ δὲν εἶναι ἐδική μου, ὁρίζει ἄλλος Σπαῆς [6], καὶ οὕτως ἔγινε. Ἐγὼ δὲ τὴν τρίτη ἡμέρα ἐπῆγα πρὸς αὐτὸν πάλιν κατὰ τὸν λόγον σ. 11 του διὰ προσκύνησίν του | καὶ πάλιν μὲ ἐδέχθη περιχαρῶς λέγοντάς με: Ἔ Ἔ, Πρωτοσύγκελλε, τὸ μουράτι σου [7] ἔγινεν, θέλω καὶ ἐγὼ ἀπὸ ἐσένα νὰ κάμῃς ντουβᾶ [8] διὰ λόγου μου καὶ ὅλοι οἱ καλογέροι σου καὶ μὲ ἐνεχείρισεν τὸν ἀχτιναμὲ καὶ τὸ φερμάνι καὶ τοὺς μουρασελέδες τοῦ καδῇ. Εὐθὺς καὶ ἐγὼ ἐσηκώθηκα καὶ τὸν εὐχαρίστησα ἐγκωμιάζοντάς τον. Ἀγαλλόμενος ἀνεχώρησα καὶ ἐπῆγα εἰς τὸ κελλίον μου δοξάζων καὶ ὑμνῶν τὸν Θεὸν τὸν παρηγοροῦντα καὶ βοηθοῦντα τῶν πρὸς αὐτὸν προστρεχόντων καὶ ἀφ' οὗ ἡσύχασα ἄρχισα νὰ καλλωπίσω τὸ μετόχιόν μας ὁποῦ ἦταν βερανές [9]. Ἐπῆγα

[1] Καΐδ = ἐγγραφή.

[2] Μουρασελὲς = ἐπίσημον ἔγγραφον ἀρχῆς.

[3] Χαράτσι = κεφαλικὸς φόρος.

[4] Νόμιστρα = νόμιμα δικαιώματα δι' ὑπηρεσίαν τινά.

[5] Κανίσκιον = δῶρα ἰδιαίτερα προσφερόμενα εἰς τοὺς ὑπαλλήλους, ἅτινα συνειθίζοντο καὶ εἰς τὸ Βυζάντιον.

[6] Σπαχῆδες = Ἦσαν κυρίως διακριθέντες στρατιωτικοί, οἵτινες δι' ἀμοιβήν των ἐλάμβανον τοὺς φόρους ὡρισμένων περιφερειῶν. Τσοποτός, Ἐνθ. ἀνωτ., 76 κ.ἑ., 93, 104, 113. Δ. Κασβίκη, Ἐγχειρίδιον τοῦ ἐν ἰσχύϊ ὀθωμαν. δικαίου, Ἀθῆναι 1859, ιη, ιθ, ν. Ν. Μοσχοβάκη, Τὸ ἐν Ἑλλάδι Δημόσ. Δίκ. ἐπὶ Τουρκοκρ., Ἀθῆναι 1882, 24-25.

[7] Μουράτι = ἐπιθυμία. [8] Ντουβᾶς = ἱερατικὴ εὐχή.

[9] Βερανὲς = ἄσχημον, ἀτακτοποίητον.

καὶ εἰς τὸ ἅγιον μοναστήριον ἀπάνω καὶ μπαίνοντας μέσα εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἶδα καὶ ἐκείνην κατασκοτεινή, χωρὶς στασίδια, ὁμοίως καὶ ἡ τράπεζα κατασκοτεινή, χωρὶς παράθυρα καὶ τὰ κελλία της ὁμοίως. Βλέποντας ἐγὼ τοιαύτην ἀκαταστασίαν, δὲν ἔλειψα, εὐθὺς ἤφερα μαστόρους. Ἐν πρώτοις ἄνοιξα τῆς ἐκκλησίας πέντε παράθυρα μὲ τὰ τζιάμια. Ἔκαμα τὲς πόρτες, τὰ στασίδια ὅλα, ὁμοίως καὶ τὴν τράπεζα, ἄνοιξα δύο παράθυρα καὶ αὐτὰ μὲ τὰ τζιάμια, | ἔκαμα τὴν τράπεζά τους καὶ τὸ ἀναλόγιον καὶ ἕνα ἡγουμενεῖον μὲ σ. 12 τρεῖς ὀτᾶδες καὶ ἄλλα μεραμέτια [1]. Εἰς αὐτὰ καὶ ἄλλα χρειαζόμενα, ἔκαμα ἔξοδα διὰ καθαροῦ καταστίχου καὶ πάϊσαν εἰς αὐτὰ ὅλα σοῦμα: 146: γρόσια. Πάλιν ἂς ἔλθωμεν ἐπὶ τὸ προκείμενον διὰ τοὺς πατέρας ὁποῦ ἔστειλα εἰς Βασιλεύουσαν. Φθάνοντας ἐκεῖ, ἐνεχείρισαν τὰ γράμματά μου τοῦ ἡγουμένου καὶ τῶν ἐπιτρόπων, ἐπῆγαν καὶ πρὸς τὸν παναγιώτατον κὺρ Σωφρόνιον καὶ τὸν ἐπροσκύνησαν φανερώνοντάς του τὰ πάντα καταλεπτῶς, ὁ ὁποῖος τοὺς ἀπεκρίθη νὰ ἔχουν ὑπομονὴν καὶ θέλει τοὺς βοηθήσει μὲ κάθε τρόπον. Μὰ κρίμασιν, οἷς οἶδεν ὁ Θεός, μετὰ ὀλίγας ἡμέρας ἐπλήρωσε τὸ κοινὸν χρέος. Ἔμειναν οἱ πατέρες ἐκεῖ προσμένοντας τὸ ἀποβησόμενον, ποῖος ἔχει νὰ κατασταθῇ Πατριάρχης. Καὶ μετὰ δύο μῆνας κοινῇ γνώμῃ καὶ ψήφῳ ἔγινεν ὁ νῦν παναγιώτατος καὶ ὁ οἰκουμενικὸς Πατριάρχης ὁ Παλαιῶν Πατρῶν κὺρ Γαβριὴλ [2]. Μετὰ ἱκανὰς ἡμέρας ἐπῆγεν ὁ ἅγιος καθηγούμενος τῆς Πόλεως | σ. 13 μὲ τοὺς πατέρας, ὁμοῦ καὶ οἱ ἐπίτροποι τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν μοναστηρίου, καὶ προσκυνήσαντες αὐτὸν ἀνήγγειλαν αὐτῷ τὰ πάντα καταλεπτῶς, ὁ ὁποῖος τῷ ὄντι ἀληθὴς ποιμὴν κατὰ τὸ θεῖον καὶ ἱερὸν Εὐαγγέλιον ἀπεκρίθη: Μὴ ἔχετε καμμίαν ἔννοιαν, πατέρες, καὶ ἐγὼ θέλω σᾶς χαροποιήσω κατὰ τὸν πόθον σας. Καὶ μετὰ ὀλίγας ἡμέρας ἔστειλεν πάλι καὶ τοὺς ἔφερε ἔμπροσθέν του, παρόντες καὶ οἱ ἀρχιερεῖς, τοὺς ἐζήτησεν τὸ παλαιὸν σιγίλλιον καὶ ἀντ' αὐτοῦ τοὺς ἔδωσεν νέον σιγίλλιον ἐν μεμβράναις, βεβαιωμένον καὶ ὑπογεγραμμένον παρὰ τῶν ἀρχιερέων, διαλαμβάνον εἰς τὸ ἑξῆς νὰ εἶναι μετόχιον τοῦ Θεοβαδίστου ὄρους Σινᾶ καὶ νὰ διοικῆται παρὰ τῶν Σιναϊτῶν πατέρων. Τοὺς ἔδωσεν καὶ χουτζέτι [3] ἐκ μέρους τοῦ καζασκέρη [4] καὶ κατὰ τὸ χουτζέτι ἔδωσεν ὁ καζασκέρης καὶ ἰλάμι μὲ τὸ ἐξ ἀποφάσεως νὰ γένῃ καὶ φερμάνι. Μὰ διὰ μερικὰ περιστατικὰ τοῦ καιροῦ ἐμποδίσθη τὸ ἰλάμι ἕναν χρόνο καὶ ἐπέκεινα. Ἐγὼ δὲ προσμένων ἐν τῇ Λειβαδίᾳ σήμερον καὶ αὔριον διὰ νὰ ἔλθῃ τὸ φερμάνι διαφεντευόμενος ἐδῶ | παρὰ τοῦ Σουλεμὰν ἀγᾶ. Οἱ Σπαῆ- σ. 14 δες τῆς Δαύλειας καὶ τοῦ Καστρίου βλέποντας τὴν τόσην ἀργοπορίαν μας,

[1] Μεραμέτια = ἐπιδιορθώσεις.

[2] Γαβριὴλ Δ' Πατριάρχης ἀπὸ 8 Ὀκτωβρ. 1780 ἕως 21 Ἰουνίου 1785. Μ. Γεδεών, Πατριαρχ. Πίνακες, 666. Ν. Ἑλληνομν. 7 (1910) 244 ἀριθ. ἐνθυμ. 471. Παπαρρηγοπούλου, Ἱστορία, Εβ 212.

[3] Χουτζέτι = ἐπίσημον ἔγγραφον.

[4] Καζασκέρης = ἀνώτερος ὑπάλληλος.

ἐπῆγαν εἰς τὴν Πόλιν καὶ ἔβγαλαν ἐδικά τους φερμάνια φανερώνοντας μέσα ὅτι, κατὰ τὸ ἔκπαλαι, καθὼς ἐπλέρωνε τὴν δεκατίαν ἔτζη πάλιν νὰ πλερώνη. Ἐκριθήκαμεν. Εἰς τὴν κρίσι ὅμως τίποτας δὲν ἔκαμα, ἐπειδὴ καὶ δὲν εἶχα (καὶ δὲν εἶχα) φῶς καὶ οὕτως ἀπεφάσισεν ὁ καδὴς νὰ πάρουν τὴν δεκατία τους. Ἐγὼ πάλιν μὲ ὅλον τοῦτο δὲν τοὺς ἄφησα νὰ μετρήσουν, μόνον τοὺς ἔδωσα ἀπὸ κάποιον τι ἄσπρα καὶ οὕτως ἐτραβήχθησαν ἀπὸ ὅλα. Ἔγραψα τοῦ ἁγίου καθηγουμένου εἰς Βασιλεύουσαν καὶ τοῦ ἁγίου ἀρχιεπισκόπου διὰ νὰ μὲ προφθάσουν μὲ καμμίαν βοήθειαν. Ἐκεῖνοι μὲ γράφουσι πάλιν νὰ κάμω ὑπομονήν. Μὰ ἕως πότε; Δύο χρόνους ὑπομονή, ἀκόμη ὑπομονή; Ἐγὼ καὶ βλέποντας πῶς ἐκεῖνοι δὲν κατορθώνουν τίποτας, ἀπεφάσισα νὰ πηγαίνω ἀτός μου εἰς Βασιλεύουσαν νὰ κάμω τὴν δουλειά μου καὶ οὕτως ἔγινε. Ἐσυμβουλεύθηκα μὲ τοὺς πατέρας νὰ μὲ δώσουν ἕνα ἄνθρωπον ἀπὸ τὴν ὁμήγυ- σ. 15 ριν νὰ πηγαίνωμεν ὁμοῦ εἰς | Βασιλεύουσαν. Μὲ αὐτὸ ἀπεφάσισαν τὸν προηγούμενον κὺρ Ἰωαννίκιον νὰ πηγαίνωμεν ὁμοῦ. Ἐζήτησα τὰ ἄσπρα μου ὁποῦ εἶχα ξωδευμένα τὰ 626: γρόσια καὶ δὲν μὲ ἔδωσαν οὔτε ὀβολόν. Ἐξόχως. Τὰ 250: γρόσια ὁποῦ ἔχουν νὰ μὲ δώσουν διὰ τὸν κόπον μου καὶ αὐτὰ ἔμειναν ἀπάνω τους. Οὔτε ἔξοδα μὲ ἔδωσαν διὰ τὸν δρόμον, μόνον ἐπῆρα ἀπὸ τὸν Πετράκη τοῦ Νάκου 30: γρόσια διὰ ἔξοδα τοῦ δρόμου. Ἐμισεύσαμεν ἀπὸ τὴ Λειβαδία εἰς τὰ 1782 Ἰουλίου 10 καὶ τῇ 26 τοῦ Αὐγούστου ἐφθάσαμεν εἰς τὴν Πόλιν. Καὶ βλέποντάς με ὅ τε ὁ ἅγιος ἀρχιεπίσκοπος καὶ ὁ ἅγιος καθηγούμενος ἀπόρησαν. Ὡς τόσον ἡσύχασα μερικὸν καιρὸν ἕως ἀνάλαβα ὀλίγον. Ἐκεῖ ἔλαβα ἀπὸ τὸν ἅγιον ἀρχιεπίσκοπον τὰ 120: γρόσια ὁποῦ μὲ ἐχρεωστοῦσεν ὁ πάτερ Ἰωακεὶμ καὶ πλέρωσα τὸν ναῦλόν μας. Ἀπὸ τὴν Λειβαδία ἕως εἰς τὴν Πόλιν ἔκαμα ἔξοδα διὰ καθαροῦ καταστίχου, εἰς ἀγώγια, εἰς ναύλους καὶ εἰς τὴν ζωοτροφίαν μας καὶ πάϊσαν εἰς ὅλα σοῦμα γρόσια 72: καὶ εἰς τὰ δύο φερμάνια ἐξώδευσα σοῦμα 290: γρόσια καὶ εἰς τὰ χαρίσματα πάϊσαν γρόσια 100:. Ἔκαμα καὶ ἄλλα ἔξοδα ἐδικά μου, εἰς σ. 16 πλυστικά, εἰς τὸν καφέ, εἰς τὸν καπνό, εἰς τὸν ταμπᾶκο, εἰς τὸ ρακὶ | εἰς τὸ γλυκό, εἰς τὰ ψάρια καὶ χαβαρικά, εἰς τὰ καϊκάτικα, εἰς πωρικὰ καὶ εἰς ἄλλα χρειαζόμενα. Εἰς αὐτὰ ὅλα πάϊσαν σοῦμα 90: γρόσια. Ὅλα τὰ ἔξοδά μου ὁποῦ ἔκαμα ἀπὸ τὴν ἀρχὴν μέχρι τὴν σήμερον ὅλα τὰ ἔλαβα ὁμοῦ καὶ ὁ ἅγιος καθηγούμενος ἀπὸ τὸν ἄρχον κὺρ Ἀρμάση. Καὶ ἀπὸ τὴν σήμερον θέλω γράψει τὰ ὅσα ἔξοδα ἤθελαν μὲ ἀκολουθήσει ἕως νὰ πηγαίνω εἰς τὴν Λειβαδία, εἰς πεσχελίκια, εἰς ναύλους, εἰς ἀγώγια καὶ εἰς τὴν ζωοτροφίαν μας καὶ εἰς ἄλλα χρειαζόμενα.

Εἰς τὴν 1783: Ἰαναυαρίου 28: Βασιλεύουσα.

Τὴν σήμερον ἐβαρκαρίστηκα εἰς τὸ καΐκι διὰ τὴν Λειβαδία καὶ διὰ τὴν ἐναντιότητα τοῦ καιροῦ ἔμεινα, καὶ τῇ 10: τοῦ Φεβρουαρίου ἐμίσευσα ἀπὸ τὴν Πόλιν καὶ μὲ πολλοὺς κινδύνους τῇ 10: τοῦ Μαρτίου, χάριτι Θεοῦ,

εὐωδόθημεν εἰς τὸ Ταλάντι[1]. Ἐκεῖ ἔμεινα μερικὲς ἡμέρες διὰ νὰ κάμω τὸ φερμάνι ἴτζρὰ ὁποῦ εἶχα ἀπὸ τὸν καπετὰν πασιᾶν διὰ τὰ Ταλαντονήσια. Καὶ χάριτι τοῦ ἁγίου Θεοῦ καὶ τῆς Παναγίας καὶ τὸ φερμάνι μου ἴτζρὰ τὸ ἔκαμα καὶ εἰς τὸ καΐτι τὸ ἐπέρασα καὶ ζάπτι μουρασελὲ | ἐπῆρα καὶ τὰ νησία σ. 17 ζάπτι τὰ ἔκαμα καὶ τῇ 18: τοῦ Μαρτίου ἐριβάρισα εἰς τὴν Λειβαδία καὶ ἀπόλαυσα ὅλους τοὺς φίλους ὑγιεῖς, καθὼς ἐπόθουν. Καὶ τὴν δευτέραν ἡμέραν ἐπῆγα πρὸς τὸν ἐκλαμπρότατον σιὸρ Σπυριδάκην εἰς χαιρετισμόν του, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐνεχείρισα τὰ γράμματα τοῦ παναγιωτάτου Πατριάρχου κὺρ Γαβριὴλ καὶ τοῦ ἁγίου ἀρχιεπισκόπου μας, τὰ ὁποῖα τὰ ἐδέχθη εὐλαβῶς καὶ περιχαρῶς καὶ ἐμένα ἐξόχως μεγάλας περιποιήσεις μὲ ἔκαμεν. Ὁμοίως καὶ ὁ κὺρ Φίλος καὶ οἱ λοιποὶ ἄρχοντες ὅλοι μὲ ἐδέχθησαν περιχαρῶς. Ἐξόχως δὲ ὁ Βοϊβόδας ὁ Σουλεμὰν ἀγᾶς πολλὴν χαρὰν ἔλαβε καὶ μεγάλην περιποίησιν μὲ ἔκαμε. Ὁμοίως καὶ οἱ ἀγᾶδες ὅλοι μὲ ἐδέχθησαν περιχαρῶς. Καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐσυνάχθησαν ἅπαντες εἰς τὸν ἀγᾶ. Ἐκεῖ καὶ ὁ Καδὴ-ἐφέντης ἐδιάβασεν καὶ τὰ δύο φερμάνια, τὰ ὁποῖα τοὺς ἄρεσαν κατὰ πολλά, μάλιστα καὶ μᾶς ἐπαίνεσαν, | τὰ ὁποῖα τὰ ἐπροσκύνησαν καὶ εἶπον τοῦ κατῆ ἐφέντη σ. 18 νὰ τὰ περάσῃ εἰς τὸ καΐτι καὶ νὰ μὲ δώσῃ καὶ τοὺς μουρασελέδες, καὶ οὕτως ἔγινεν, μάλιστα μὲ ὀλίγον τι δόσιμον τοῦ κατῆ-ἐφέντη. Καὶ μετὰ 10: ἡμέρας ἦλθεν καὶ ὁ Σπαῆς τῆς Δαύλειας, ἔφερεν καὶ αὐτὸς ἓν φερμάνι καὶ τὸ διάβασεν φανερώνοντας εἰς αὐτὸ ὅτι κατὰ τὸ παλαιὸν καθὼς πλέρωνε πάλιν καὶ τώρα νὰ πλερώνῃ δεκατία καθὼς καὶ τὸ περισυνόν. Ὅμως ἂς ἔχῃ τὴν εὐχὴν τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Παναγίας καὶ τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης[2] ὁ ἐκλαμπρότατος καὶ ὁ κὺρ Φίλος, ὁποῦ ἐστάθησαν ὁμοῦ καὶ ὁ ἀγᾶς καὶ τοῦ ἀπεκρίθηκαν νὰ ἡσυχάσῃ, ὅτι δὲν κάνει τίποτας, ὅτι τοῦ καλογέρου τὰ φερμάνια εἶναι πολλὰ ἰσχυρά. Καὶ οὕτως ἔμεινεν φοβερίτας, ἐγὼ δὲ ἐπῆγα εἰς τὸ κελλίον μου καὶ ἡσύχασα. Τότε ἐρευνήσας τὰ κατάστιχά μου ὅπου ἔκαμα ἀπὸ τὴν Πόλι ἕως εἰς τὴν Λειβαδία, ἐν πρώτοις εἰς τὰ γυαλικά, εἰς τὰ κίτερνα μεστουπάπουτζα[3], εἰς τὰ μαῦρα | μεστουπάπουτζα, εἰς τὰ γλυκά, εἰς τὰ χιλάλια, εἰς τοὺς λουλέ- σ. 19 δες, εἰς τὰ καϊκάτικα, εἰς τοὺς ναύλους, εἰς τὰ ἀγώγια, εἰς τὸν κατὴ τοῦ Ταλαντίου καὶ εἰς τὴν ζωοτροφίαν μας ὅλοι καὶ εἰς ἄλλα χρειαζόμενα. Εἰς αὐτὰ ὅλα πάϊσαν διὰ καθαροῦ καταστίχου γρόσια 317. Ἐγὼ δὲ τὴν Λαμπρὰ τὴν ἔκαμα μέσα εἰς τὴν Λειβαδία καὶ τὴν γ΄ ἑβδομάδα τῆς Λαμπρᾶς ἀνέβηκα εἰς τὸ ἅγιον μοναστήριον, μὲ γνώμην τοῦ ἐκλαμπροτάτου καὶ γράμμα ἐδικόν του πρὸς τοὺς πατέρας, ὁμοῦ καὶ τοῦ κὺρ Φίλου, διὰ νὰ περιλάβω τὸ ἅγιον

---

[1] Ταλάντι = Ἀταλάντη, ἕδρα ἐπισκόπου τοῦ Ταλαντίου, ὑφ' ὃν ὑπήγετο ἡ μονή. Παπαμιχαλόπουλος, Ἔνθ' ἀνωτ., 500-501.

[2] Ἡ μονὴ τοῦ Σινᾶ, ἥτις πρὶν ὠνομάζετο Μονὴ Σινᾶ-Μεταμορφώσεως-Ἁγίας Βάτου. Ἰδ. ὡραίαν περιγραφὴν τῆς μονῆς ὑπὸ Ἀγ. Ζάχου, Τὸ ὄρος Σινᾶ καὶ ἡ μονὴ τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης, Ἀθῆναι 1937.

[3] Εἶδος ὑποδημάτων μέσα ἀπὸ τὲς γαλότσες.

μοναστήριον ὡς Σιναΐτικον καὶ νὰ δώσω καλὸν νιζάμι[1] εἰς αὐτὸ καὶ εἰς τοὺς πατέρας. Καὶ φθάνοντας ἀπάνω μὲ ἐδέχθησαν ἅπαντες ἱλαρῷ τῷ προσώπῳ καὶ περιχαρῶς καὶ εὐφράνθημεν ἀλλήλως ψυχικῶς καὶ σωματικῶς, εὐχαριστοῦντες τῷ Θεῷ καὶ τῇ παναχράντῳ Αὐτοῦ Μητρί, σὺν τῇ Χριστοῦ Νύμφῃ Παρθένῳ καὶ πανσόφῳ Αἰκατερίνῃ, διὰ ταύτην τὴν καλὴν ἔκβασιν καὶ μιᾷ τῇ | (σ. 20) φωνῇ ἅπαντες εἴπομεν κατὰ τὸν Θεολόγον «ἀρχῆς καλῆς κάλιστον εἶναι καὶ τέλος».

Καὶ τῇ 14: τοῦ Μαΐου ἐσύναξα ὅλους τοὺς πατέρας τοῦ μοναστηρίου καὶ ἐπῆρα τὸν λογαριασμὸν τοῦ παλαιοῦ ἡγουμένου κὺρ Ἰωάσαφ καὶ τοῦ σκευοφύλακος κὺρ Γρηγορίου διὰ τὴν ἀπερασμένην χρονιὰν διὰ τὰ ἔσοδα καὶ ἔξοδα. Καὶ πάλιν ἐκατάστησα ἄλλον δίκαιον ἅμα καὶ ἡγούμενον τὸν πάτερ κὺρ Νικηφόρον καὶ οἰκονόμον τὸν πάτερ κὺρ Δοσίθεον καὶ σκευοφύλακα ἅμα καὶ πνευματικὸν τὸν πάτερ κὺρ Ἰωαννίκιον. Καὶ ἅπαντα τὰ διακονήματα τοῦ ἁγίου μοναστηρίου τὰ ἐσύστησα. Ἔβγαλα καὶ τρία ταξείδια νὰ περιέρχωνται εἰς τοὺς χριστιανοὺς χάριν ἐλεημοσύνης, μὲ ἀπανταχοῦ[2] καὶ μὲ ἱερὰ κειμήλια τοῦ ἁγίου μοναστηρίου.

Τῷ αὐτῷ μηνὶ Μαΐου 22: ἐσύναξα πάλιν τοὺς προεστῶτας τῆς μονῆς ταύτης, τόν τε ἅγιον δίκαιον ἅμα καὶ ἡγούμενον πάτερ κὺρ Νικηφόρον καὶ τὸν ἅγιον οἰκονόμον πάτερ κὺρ Δοσίθεον, τὸν ἅγιον σκευοφύλακα | (σ. 21) ἅμα καὶ πνευματικὸν κὺρ Ἰωαννίκιον καὶ τὸν προηγούμενον πάτερ κὺρ Γρηγόριον καὶ ἐρευνήσας ἐγὼ αὐτὸς καταλεπτῶς διὰ νὰ μὲ φανερώσουν ὅλον τὸ χρέος τοῦ ἱεροῦ μοναστηρίου νὰ τὸ καταστρώσω ὅλον κατ' ὄνομα καὶ ἰδοὺ ὡς κατωτέρω φαίνεται. Ἐν πρώτοις:

Τοῦ Γετὶμ ἀγᾶ εἶναι	γρόσια	294:
τοῦ Μαμάνη	γρόσια	460:
τοῦ Κελέσι	γρόσια	0460:
τοῦ Σὲχ Ἀχμέτι	γρόσια	0230:
τοῦ Μισὲ Μικὲ τοῦ Χιώτη	γρόσια	0240:
τῆς Χειμώναινας	γρόσια	0057:
τοῦ Μαστρομάρκου	γρόσια	86:
τοῦ Σίδερη τοῦ Πολίτη	γρόσια	70:
τῶν Διαγουρτόπουλων	γρόσια	120:
τοῦ Ἀνδρέα Βασιλεία	γρόσια	350:
τοῦ Εὐσταθίου Αὐγερίκου	γρόσια	60:
τοῦ Παπανικολῆ Κραβαρίτη	γρόσια	134:
τοῦ Ἀναγνώστου Μποῦζα	γρόσια	200:
Εἰς μεταφορὰν τὰ ἄνωθεν σοῦμα		2760:

[1] Νιζάμι = νόμος.

[2] Ἀπανταχοῦσαν. Ἡ ἀπανταχοῦσα εἶναι ἐπιστολὴ ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ χριστιανούς. Ἀθηνᾶ, 37, (1925) 189.

Ἐκ μεταφορᾶς		2760:
τοῦ Βλάχου Ἀναστάση (σ. 22)	γρόσια	400:
ἔγιναν τὰ ἄνωθεν σοῦμα	γρόσια	3160:
ἡ ὄπισθεν σοῦμα εἶναι	γρόσια	3160
τοῦ Κωνσταντίνου Λίκαινα	γρόσια	280:
τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ταξιάρχου	γρόσια	070:
τοῦ Ζέκιου Στρέφου	γρόσια	140:
τοῦ Λουκᾶ Ξύδη	γρόσια	360:
τοῦ Χρήστου Κραβαρίτου	γρόσια	60:
τοῦ ἁγίου πρωτοσυγκέλλου τῆς Ἀθήνας	γρόσια	120:
τοῦ Πασματζῆ	γρόσια	240:
τοῦ Μαστρονίκου	γρόσια	300:
τοῦ Γεώργιου Κραβαρίτου	γρόσια	60:
τοῦ Γεροθανάση Κληρονόμου	γρόσια	120:
τοῦ Γεωργίου Σακελλαρίου	γρόσια	120:
τοῦ Χατζηδιονυσίου Κραβαρίτου	γρόσια	240:
τοῦ Μελισνάρι	γρόσια	360:
τοῦ πάτερ Ἀθανάση	γρόσια	060:
τοῦ Ἀρμάση κὺρ Σταυράκη Πολίτου	γρόσια	1680:
καὶ τοῦ ἁγ. πρωτοσυγκέλλου καὶ γέροντός μας	γρόσια	350:
ὁποῦ ἔγιναν ὅλα ὁμοῦ σούμα	γρόσια	7720:

Αὐτὴ εἶναι ἡ σοῦμα τῶν ρωμαίων ἀσπρῶν.

Γεράσιμος Πρωτοσύγκελλος Σιναΐτης καὶ Ἔξαρχος.

Ἰδοὺ ὁποῦ σημειώνω καὶ τὰ | (σ. 23) ἀλβανίτικα ἄσπρα.

Ἐν πρώτοις τοῦ Σουλφυλιάτη	γρόσια	1050:
τοῦ Σούλου Μπάλιου	γρόσια	600:
τοῦ Ἰλὰμ ἀγᾶ	γρόσια	700:
τοῦ Μπεκηράκου	γρόσια	120:
καὶ τοῦ ἀνεψιοῦ του τοῦ Ἀχμὲτ	γρόσια	200:
ἔγιναν καὶ αὐτὰ ὅλα σούμα	γρόσια	2670:
εἶναι καὶ τὰ ρωμαΐικα τὰ ἄσπρα	γρόσια	7720:
ὁποῦ ἔγιναν ὅλα ὁμοῦ σούμα	γρόσια	10390:

Τοῦτο εἶναι τὸ χρέος τοῦ ἁγίου μοναστηρίου.

Ἐγὼ ἀπορῶ κατὰ τὴν ἀλήθειαν τόσο χρέος πόθεν ἔχει νὰ ἔβγῃ, ὁποῦ θέλει τὸν καθέκαστον χρόνον μόνον τὸ διάφορον τῶν ἀσπρῶν 1500: γρόσια, θέλει καὶ ἔξοδα τὸ μοναστήριον τὸν καθέκαστον χρόνον, ῥόγες κοπελίων, ἐνδύματα, ὑποδήματα καὶ ἄλλα χρειαζόμενα 2000: γρόσια καὶ ἐπέκεινα. Μόνον ὁ ἅγιος Θεὸς καὶ ἡ Παναγία νὰ γένῃ ἵλεως εἰς αὐτοὺς νὰν τοὺς βοηθήσῃ νὰ ἐλευθερωθοῦν ἀπὸ αὐτὸ τὸ βαρύτατον χρέος. Ἀμήν.

Γεράσιμος.

σ. 24 | Ἐδῶ σημειώνω καὶ τὰ πράγματα ὅλα τοῦ μοναστηρίου κινητά τε καὶ ἀκίνητα. Χωράφια ἔχουν ἀρκετά, τρία ζευγάρια μόνον δουλεύουν. Ἀπὸ τὰ εἰσοδήματά των ὀλιγοστὸν σιτάρι μόνον τοὺς περισσεύει. Τὰ ἀμπέλια τους πρὸς αὐτάρκειάν τους μόνον. Πρόβατα ἔχει 1500: γίδια ἔχει 1500. Τὸ βούτυρόν τους καὶ τὸ τυρί τους μόλις τοὺς ἀρκεῖ. Φοράδες ἔχει 120: διὰ τὰ ἁλώνια τους. Γελάδια ἔχει 90: διὰ ταμαζλίκι, ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶναι τῶν καλογέρων τὰ τρίδιπλα. Ἀπὸ τοῦ Καστρίου τὸ μετόχιον ἀπολαμβάνει μερικὸν λάδι πρὸς αὐτάρκειαν μόνον τοῦ μοναστηρίου καὶ μερικὸν σιτάρι.

Αὐτὴ εἶναι ὅλη ἡ κυβέρνησις τοῦ μοναστηρίου.

Γεράσιμος.

σ. 25 | Τὸ αὐτὸ ἔτος, τῇ πρώτῃ τοῦ Ἰουνίου μηνός, ἐμίσευσα διὰ τὸν Σάλωνα διὰ νὰ διαβάσω καὶ ἐκεῖ τὰ φερμάνια διὰ τὸ Καστρί, νὰν τὰ κάμω ἡτζρά, νὰ τὰ περάσω εἰς τὸ καΐτι καὶ νὰ πάρω τοὺς μορασελέδες ἀπὸ τὴν κρίσι. Εἰς τοιαύτην ὑπόθεσιν, ἂς εἶναι καλὰ ὁ ἐκλαμπρότατος σιὸρ Σπυριδάκης καὶ ὁ Σουλεμὰν ἀγᾶς Βοϊβόδας τῆς Λειβαδίας, μὲ ἐσυντρόφεψαν μὲ γράμματά τους πρὸς τοὺς ἐκεῖσε κρατοῦντας, λέγω εἰς τὸν Βοϊβόδα, εἰς τοὺς Ἁγιάνηδες[1], εἰς τὸν Μουσταφᾶ ἀγᾶ Τζερπήνι καὶ εἰς τὸν ἅγιον Σαλώνων. Ὅθεν πηγαινάμενος εἰς τὸ Χρυσὸ ηὗρα ἐκεῖ τὸν Μουσταφᾶ ἀγᾶ, εἰς τὸν ὁποῖον ἐπῆγα καὶ τὸν ἐπροσκύνησα μὲ τὸ πεσχέσι μου, τοῦ ἐνεχείρισα καὶ τὰ γράμ- σ. 26 ματα ὁμοῦ καὶ τὸν ἀχτιναμὲ | καὶ τὸ φερμάνι, τὰ ὁποῖα διαβάζοντάς τα μεγάλη χαρὰν ἔλαβεν καὶ πολλὴ ἠκράμι μὲ ἔκαμε καὶ μὲ ἱλαρὸ τὸ πρόσωπον μὲ εἶπεν: Ἔ Πρωτοσύγκελλε, καλῶς ὥρισες, μὴν ἔχῃς καμμίαν ἔγνοια, ἡ δουλειά σου εἶναι ἐδική μου καὶ θέλεις μένει εὐχαριστημένος· καὶ οὕτως ἔγινεν. Καὶ τῇ ἐπαύριον καβαλίκευσεν ἀτός του ὁμοῦ καὶ ἐγὼ καὶ ἐπήγαμε εἰς τὸν Σάλωνα, τὰ ἴσα εἰς τὸ ἐδικόν του κονάκι καὶ τὰ ἠκράμια ὁποῦ μὲ ἔκαμε δὲν περιγράφονται. Ὡς τόσον πρῶτα ἐπῆγεν ἀτός του καὶ ἀντάμωσε τὸν Βοϊβόδα, τοὺς Ἁγιάνηδες καὶ τὸν καδῆ καὶ τοὺς ἐφανέρωσε τὰ πάντα. Μετέπειτα ἐπῆγα καὶ ἐγὼ μὲ τὸ πεσχέσι μου εἰς τὸν Βοϊβόδα καὶ τὸν ἐπροσκύ- σ. 27 νησα, | ὁ ὁποῖος μὲ ἐδέχθη περιχαρῶς. Τοῦ ἐνεχείρισα τὸν ἀχτιναμέ, τὸ φερμάνι καὶ τὰ γράμματα, τὰ ὁποῖα διαβάζοντάς τα πολλὴν χαρὰν ἔλαβε, καὶ ἠκράμη μὲ ἔκαμε. Ἔπειτα μὲ εἶπεν νὰ πηγαίνω νὰ ἀνταμώσω τοὺς ἀγᾶδες καὶ τὸν καδῆ καὶ αὐτὸς πηγαίνει καὶ τὸν μιλεῖ, καὶ οὕτω ἐποίησα. Ἐπῆγα εἰς τὸν Ἀπτουλᾶ ἀγᾶ καὶ εἰς τὸν Ἰπραὴμ ἀγᾶ, οἱ ὁποῖοι, ἠξεύροντές με καὶ ἀπὸ τὸ πρῶτον, μὲ ἐδέχθησαν περιχαρῶς, τοὺς ὁποίους τοὺς ἔδωσα καὶ τὰ ἐδιάβασαν, τὰ ὁποῖα τοὺς ἄρεσαν. Καὶ αὐτοὶ τὸ ἴδιον μὲ ἀπεκρίθησαν, καθὼς καὶ ὁ Βοϊβόδας καὶ τὴν ἄλλην ἡμέρα ἐπῆγα εἰς τὸν καδὴ μὲ τὸ πεσχέσι μου καὶ τὸν

[1] Ἁγιάνηδες: Προεστοὶ χωρίων, οἵτινες ὅμως δὲν ἐξελέγοντο ὑπὸ τῶν κατοίκων, ἀλλὰ διωρίζοντο ὑπὸ τοῦ πασᾶ. Μοσχοβάκης, Ἔνθ' ἀνωτ., 297. Περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν προεστώτων ἴδ. Ἀ. Σιγάλα, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα, Ἑλληνικά, 3(1930)68 κ. ἑ.

ἐπροσκύνησα. Ηὗρα καὶ τὸν Μουσταφᾶ ἀγᾶ ἐκεῖ. Ἐνεχείρισα τοῦ καδῆ τὸν ἀχτιναμὲ καὶ διαβάζοντάς τα μὲ ἐδέχθη περιχαρῶς καὶ ἠκράμι μὲ ἔκαμε. Ἔπειτα ἄρχισε νὰ μὲ ἐρωτᾷ περὶ τοῦ ἁγίου μοναστηρίου καὶ περὶ τῆς Αἰγύπτου ἀρκετὴν ὥρα. Τοῦ ἀπεκρίθηκα | καὶ ἐγὼ εἰς ὅλα καθὼς μ' ἐφώτισεν σ. 28 ὁ ἅγιος Θεός. Ἔπειτα ἄρχισεν νὰ μὲ ἐρωτᾷ περὶ τῆς ὑποθέσεώς μου. Τοῦ εἶπα καὶ ἐγὼ ὅλην τὴν ἱστορία ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μέχρι τοῦδε. Αὐτὸς δὲ διὰ νὰ φάγῃ παρᾶδες ἄρχισε πρόφασες περὶ τοῦ ἀφιερωτικοῦ φερμανίου πῶς δὲν διαλαμβάνει ρητῶς πῶς ἀφιερώθη εἰς τὸ Σινᾶ, μόνον πῶς ἐδόθη νὰ διοικῆται παρὰ τῶν Σιναϊτῶν διὰ τὸ καλὸν νιζάμι. Ἔπειτα καὶ ἐγὼ τοῦ ἔδειξα τὸ χουτζέτι καὶ τὸ ἰλάμι καὶ βλέποντάς το ἔμεινεν ἀναπολόγητος. Ἔπειτα μὲ λέγει ὅτι ὁ Σπαῆς μας δὲν εἶναι ἐδῶ, ἐπειδὴ καὶ ἔλειπεν εἰς τὴν Πόλι[1]. Τότες ἐγὼ τοῦ ἀπεκρίθηκα: Ἀφέντη, ἐσὺ εὑρέθης ἐδῶ κριτὴς νὰ κρίνῃς δικαίως καὶ τὰ βασιλικὰ φερμάνια νὰν τὰ κάμῃς ἡτζρά· τώρα καὶ τὰ ἐδικά μου φερμάνια νὰν τὰ κάμῃς ἡτζρὰ καὶ νὰ τὰ περάσῃς εἰς τὸ καΐτι, νὰ μὲ δώσῃς καὶ τοὺς μουρασελέδες νὰ πηγαίνω νὰ δώσω κανένα νιζάμι καὶ ὅταν ἔλθῃ ἐκεῖνος | ὁ Σπαῆς ἀπὸ τὴν Πόλι, εἰ μὲν καὶ ἤθελε κάμει ἠταέτι[2] εἰς τὸν ἀχτι- σ. 29 ναμέ, εἰς τὰ βασιλικὰ φερμάνια καὶ τῆς κρίσης τὴν ἀπόφασιν, ἔχει καλῶς, εἰ δὲ μὴ ἐγὼ παίρνω τοὺς καλογέρους ὅλους καὶ ἀφίνω τὸ μοναστήρι ἔρημον καὶ πηγαίνω εἰς τὴν Πόλι καὶ δίδω τὰ φερμάνια ἐκεῖ ὁποῦ μοῦ τὰ ἔδωσαν καὶ ὕστερα ἂς δώσῃ τὸ τζοχάπι[3]. Ἀκούοντας λοιπὸν ταῦτα καὶ ἄλλα τὸ ἔκαμε ἡτζρά, τὸ πέρασεν εἰς τὸ καΐτι, μὲ ἔδωσεν καὶ τοὺς μουρασελέδες μὲ ὀλίγον τι καὶ λαμβάνοντάς τα τὸν ἐπροσκύνησα καὶ ἀνεχώρησα. Ἔπειτα ἐπῆγα εἰς τὸν Βοϊβόδα καὶ εἰς τοὺς ἀγᾶδες καὶ τοὺς ἔδωσα τὴν εὐχαρίστησιν, τοὺς εἶπα τὰ πάντα καθὼς ἀκολούθησαν, οἱ ὁποῖοι πολλὰ τὸ ἐχάρηκαν, καὶ οὕτως ἐζήτησα παρ' αὐτῶν τὴν ἄδειαν, τοὺς ἄφησα τὴν ὑγείαν καὶ ἀνεχώρησα καὶ τοῦ πουρνὸ ἐκαβαλικεύσαμεν ἀντάμα πάλιν μὲ τὸν Μουσταφᾶ ἀγᾶ καὶ ἐπήγαμεν εἰς τὸ Χρυσό, εὐθυμήσαμεν καὶ ἐκεῖ μὲ τὸν ἅγιον | Σαλώνων καὶ τοῦ πουρνὸ σ. 30 ἐμίσευσα ἀπ' ἐκεῖ εἰς τὴν Λειβαδία νὰ δώσω τὰς εὐχαριστίας τοῦ ἐκλαμπροτάτου καὶ τοῦ Βοϊβόδα, νὰ τοὺς πῶ καὶ διὰ ζώσης φωνῆς τὰ πάντα καταλεπτῶς καὶ οὕτως ἐποίησα. Καὶ τῇ δεκάτῃ δευτέρᾳ τοῦ Ἰουνίου μηνὸς ἀνέβηκα εἰς τὸ ἅγιον μοναστήριον καὶ ἡσύχασα δοξάζων καὶ ὑμνῶν τὸν Θεὸν ὁποῦ μὲ ἐλευθέρωσεν ἀπὸ τόσα πελάγη. Ἄμποτες ὁ ἅγιος Θεὸς διὰ πρεσβειῶν τῆς Παναχράντου Αὐτοῦ Μητρὸς καὶ τῆς ἁγίας ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος παρθένου καὶ πανσόφου Αἰκατερίνης καὶ εἰς τὸ ἑξῆς νὰ στερεωθοῦν ὅλα καλιότερα.

Ἀμήν.

[1] Διὰ πᾶσαν ἀλλαγὴν ἰδιοκτησίας ἦτο ἀπαραίτητος ἡ ἔγκρισις τοῦ Σπαχῆ. Κασβίκης, Ἔνθ' ἀνωτ., ιθ.

[2] Ἰνταέτι = χάρισμα.

[3] Τζοχάπι = ἀπάντησις, λόγος, δικαιολογία. Τὴν ἐξήγησιν τῶν πλείστων τουρκικῶν λέξεων ὀφείλω εἰς τὸν κ. Παπαευγενίου, Γενικὸν Ἐπιθεωρητήν, τὸν ὁποῖον καὶ θερμῶς εὐχαριστῶ.

σ. 31 Ἐξῆλθε τὸ παρὸν ἐκ τῶν ἀρχείων | τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ ἁγίου καὶ Θεοβαδίστου ὄρους Σινᾶ καὶ ἐπεδόθη τῷ ἡμετέρῳ Πρωτοσυγκέλλῳ Κυρίῳ Κωνσταντίνῳ Γεωργιάδῃ.

1871 Αὐγούστου 12.
Σίναιον ὄρος
Τ. Σ. + ὁ Σιναίου ὄρους Καλλίστρατος.

σ. 126 | Ἐν ἔτει 1783 Ἰουνίου 15: Ἱερουσαλήμ.

Τὴν σήμερον εἰς ἐνθύμησι γράφω τὰ ὅσα ἔξοδα ἀκολούθησαν τῶν πατέρων τῆς Ἱερουσαλήμ, τὸ κατὰ τὴν Λειβαδίαν εὑρισκόμενον, ἀπὸ τὰ 1780: Μαΐου 10: ὁποῦ ἐκίνησαν καὶ ἐπῆγαν εἰς τὴν Πόλι καὶ τὸ ἐπροσήλωσαν εἰς τὸ Θεοβάδιστον ὄρος τοῦ Σινᾶ, μέχρι τὴν σήμερον ὁποῦ ἐστερεώθην, εἰς τὰς 1783: Ἰουνίου 13: καὶ ἐπάϊσαν διὰ καθαροῦ καταστίχου, ἐν πρώτοις, εἰς ναύλους, εἰς πεσχελίκια, εἰς τὰ φερμάνια, εἰς τὰ σιγίλλια, εἰς τὸ χουτζέτι, εἰς τὸ ἰλάμι, εἰς τὰ γράμματα τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν ἀρχόντων, εἰς τὲς δωρεές, εἰς τὰ καϊκάτικα, εἰς τὰ ἔξοδα τοῦ ἐξάρχου τὰ πρῶτα καὶ εἰς τὰ δεύτερα ὁποῦ ἐπῆγεν εἰς τὴν Πόλι, εἰς τὰ δεύτερα φερμάνια ὁποῦ ἔκαμεν, εἰς ναύλους, εἰς τὴν ζωοτροφίαν τους, εἰς τὴν Λειβαδιὰ καὶ τὸν Σάλωνα, εἰς τοὺς κατῆδες, πρῶτα καὶ δεύτερα, εἰς αὐτὰ ὅλα πάϊσαν σούμα τὸν ἀριθμὸν γρόσια: 5083: σ. 127 λέγω πέντε χιλιάδες καὶ ὀγδοήκοντα τρία γρόσια καὶ τέλος. | Ἔκαμαν καὶ οἱ πατέρες τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐδικά τους ἔξοδα. Ἐν πρώτοις εἰς τὰ δύο ταξῆτ φερμάνια, εἰς τοὺς κατῆδες, εἰς τὸν καπετὰν πασιᾶ τὸ φερμάνι δια τὰ Ταλαντονήσια καὶ εἰς τὸ δεύτερον φερμάνι διὰ αὐτὰ καὶ εἰς τὸν καδῆ διὰ τὸ ζάπτι μουρασελὲ εἰς αὐτὰ ὅλα πάϊσαν γρόσια 520: λέγω πεντακόσια εἴκοσι γρόσια ὁποῦ ἔγιναν ὅλα σούμα 5600: γρόσια.

ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΞΑΝΑΛΑΤΟΣ

Ο ΠΑΧΩΜΙΟΣ ΡΟΥΣΑΝΟΣ ΚΑΙ Ο ΒΙΟΣ ΤΩΝ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΤΟΥ

Ὁ μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως αἰὼν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἐποχὴ καθ' ἣν πλεῖστοι ἐγγράμματοι κατέφευγον εἰς τὴν δύσιν, ἐγκαταλείποντες ἐν Ἑλλάδι λαὸν τυραννούμενον ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν Τούρκων. Ὀλίγοι εἶναι ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἐν τῇ κατακτηθείσῃ αὐτῶν πατρίδι ἐμορφώθησαν καὶ διεκρίθησαν ὡς λόγιοι. Ἐκ τούτων εἷς ὑπῆρξε καὶ ὁ Παχώμιος Ρουσᾶνος[1], ἐκ τῶν ἔργων[2] τοῦ ὁποίου ἀποσπῶμεν καὶ δημοσιεύομεν ἐνταῦθα τὰς πληροφορίας τὰς μὲ τὸν βίον τῶν συγχρόνων του σχετιζομένας. Ὁ Παχώμιος Ρουσᾶνος ἐγεννήθη κατὰ αὐτόγραφον σημείωσίν του[3] ἐν τῷ χωρίῳ Πηγαδάκια[4] τῆς νήσου Ζακύνθου κατὰ τὸ ἔτος 1508. Τὸν πατέρα αὐτοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰωακεὶμ[5] εὑρίσκομεν καθηγούμενον τῆς ἱερᾶς μονῆς τῆς Θεοτόκου τῶν Στροφάδων τῷ 1553. Γνωρίζομεν ἐπίσης ὅτι ὁ Παχώμιος ἦτο μοναχὸς εἰς τὴν μονὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου[6] ἐν Ζακύνθῳ.

[1] Περὶ τούτου βλέπε Ι. Ν. Καρμίρη, Ὁ Π. Ρουσᾶνος καὶ τὰ ἀνέκδοτα δογματικὰ καὶ ἄλλα ἔργα αὐτοῦ. Ἀθῆναι 1935, ἔνθα καὶ πλήρης βιβλιογραφία καὶ ἀπαρίθμησις ὅλων τῶν ἔργων τοῦ Ρουσάνου.

[2] Ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν, Παχωμίου Ρουσάνου α) Περὶ τῆς ἐκ τῶν Γραφῶν ὠφελείας καὶ ὅτι οὐκ αἴτιοι οἱ ταύτας γραψάμενοι τῆς ἀσαφείας, ἀλλ' ἡ ἡμετέρα ἀμάθεια καὶ ἀμέλεια, καὶ περὶ διδασκάλων, (ἐν Ἰωάννου Βασιλικοῦ, Κανέλλου Σπανοῦ, Γραμματικὴ τῆς κοινῆς τῶν Ἑλλήνων γλώσσης). Ἐν Τεργέστῃ 1908 σ. 55-77 (ἐν ταῖς παραπομπαῖς βραχυγραφικῶς α). β) Πρὸς τοὺς Ἑλληνίζοντας καὶ τοὺς τὰ θεῖα μυστήρια βεβηλοῦντας, καὶ ὅτι οὐ δεῖ προσέχειν τοῖς πολλοῖς ἀσεβέσιν οὖσιν, ἀλλὰ τοῖς εὐσεβέσι, κἂν ὀλίγοι ὦσι. Ἐξέδωκε Σ. Λάμπρος ἐν Δ. Ι.Ε.Ε. 1. (1883) σ. 105-112. (Ἐν ταῖς παραπομπαῖς βραχυγραφικῶς β). γ) καί τινα ἄλλα μικρότερα ἔργα ἐκδοθέντα ὑπὸ Ι. Ν. Καρμίρη, Ἔνθ. ἀν. καὶ ἐν Θεολογίας τόμ. ΙΔ' καὶ Νέας Σιὼν τόμ. ΛΑ'.

[3] Κ. Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλὰς (1869) σ. 122. Τὸ χειρόγραφον τὸ ὁποῖον ἦτο ἰδιόγραφον τοῦ Ρουσάνου, ἀνῆκεν εἰς τὴν μονὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου τῶν Κρημνῶν τῆς Ζακύνθου καὶ εὑρίσκετο τότε εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν. Παρὰ τὰς ἐρεύνας ἡμῶν δὲν ἠδυνήθημεν τὰ ἐξακριβώσωμεν ποῦ εὑρίσκεται τώρα.

[4] Τὸ χωρίον Πηγαδάκια ἦτο ἓν ἐκ τῶν μεγαλυτέρων τῆς νήσου. Κατὰ τὸ 1527 εἶχεν 94 οἰκίας καὶ 3385 ψυχάς· ἰδὲ Κ. Καιροφύλα, Ἡ Ζάκυνθος κατὰ τοὺς Βενετοὺς προνοητάς, Ἰόνιος Ἀνθολογία ἀριθ. 93-94 (1935) σ. 17-21.

[5] Ἰδὲ παρὰ Ι. Βασιλικῷ, Ἔνθ. ἀν. σ. 51-54, τὴν συμβολαιογραφικὴν πρᾶξιν καὶ τὴν ἀπόφασιν τῶν διαιτητῶν διὰ τὰ βιβλία καὶ τὰ ἄλλα ἀντικείμενα, ἅτινα ὁ Ρουσᾶνος ἐγκατέλιπεν ἀποθανών.

[6] Ἰδὲ Λ. Ζώη, Αἱ ἐν Ζακύνθῳ μοναὶ (1900) σ. 59-65. Περὶ τῆς μονῆς Στροφάδων ἐν τῷ ἰδίῳ ἔργῳ σ. 33-43.

Φεύγων οὗτος ἐκ τοῦ μοναστηρίου του, ἤρχισε σειρὰν ταξειδίων καὶ περιηγήσεων διδάσκων, μελετῶν καὶ συγγράφων. Ἐπὶ πολλὰ ἔτη παρέμεινεν ἐν ἁγίῳ Ὄρει, τῷ δὲ 1553 εὑρισκόμενος ἐν Ναυπάκτῳ καὶ σκεπτόμενος, ἴσως, νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, ἀπέθανεν.

Τὴν σημασίαν τῶν ἔργων τοῦ Παχωμίου ὡς πηγῆς λαογραφικῆς ὑπενθύμιζεν ὁ Σ. Λάμπρος[1], κατὰ τὰς ἑκάστοτε παρουσιαζομένας εὐκαιρίας παραλληλίζων τὸ ἔργον αὐτοῦ «πρὸς τοὺς Ἑλληνίζοντας» πρὸς τὸ τοῦ Ἰωσὴφ Βρυεννίου «Τίνες αἱ αἰτίαι τῶν καθ' ἡμᾶς λυπηρῶν» καὶ λέγων ὅτι ἀμφότερα θὰ χρησιμεύσωσιν ὡς πηγαὶ διὰ τὴν συλλογὴν προλήψεων καὶ δεισιδαιμονιῶν παρὰ τῷ Ἑλληνικῷ λαῷ[2].

Καὶ ὁ κ. Κ. Ἄμαντος ἐν σημειώματι αὐτοῦ περὶ Παχωμίου Ρουσάνου[3] ἐξαίρει τὴν θέσιν, ἣν πρέπει νὰ καταλάβῃ οὗτος διὰ τὴν ἔρευναν τῆς λαογραφίας τῆς ἐποχῆς του.

Ὁ Καρμίρης ἐκδώσας ἰδιαιτέραν διατριβὴν περὶ τοῦ συγγραφέως[4], ἐν τῇ ἀπαριθμήσει τῶν ἔργων του ὁμιλεῖ ὁμοίως ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα.

Καὶ ἡμεῖς ἀπὸ μακροῦ χρόνου περὶ τὸ πρόσωπον καὶ τὸ ἔργον τοῦ Π. Ρουσάνου ἀσχολούμενοι, εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα εἴχομεν καταλήξει, ἀλλὰ μετά τινος ἐπιφυλάξεως· αἱ λαογραφικαὶ πληροφορίαι παρὰ τῷ ἡμετέρῳ συγγραφεῖ δὲν εἶναι τοσαῦται ὥστε νὰ δικαιώνωσι τὴν περὶ αὐτοῦ γνώμην ὡς σπουδαίας πηγῆς προλήψεων καὶ δεισιδαιμονιῶν. Πλὴν ὅμως παρέχει πληροφορίας διὰ σημεῖα τινὰ τῆς συγχρόνου αὐτοῦ ζωῆς χρήσιμα διὰ τὸν συλλογέα.

Κατὰ τὸν Ρουσᾶνον ὁ λαός, ἀμαθὴς καὶ ἀπαίδευτος, δὲν ἔτρεφε μεγάλην ἀγάπην πρὸς τοὺς διδασκάλους καὶ λογίους, οἵτινες ἔζων ἐν ἀθλίᾳ οἰκονομικῇ καταστάσει· «οἱ μὲν λόγου μετέχοντες, ἑστήκασι κάτω, πάντων ἀποροῦντες, ὅσοι δ' ἀγύρται καὶ δουλοπρεπεῖς εἰς θρόνους ἀνάγονται καὶ χρήματα πάντοθεν ἀποθησαυρίζουσιν εἰς δέον οὐδέν· οὐ θέλουσιν ἰδεῖν φιλοσοφοῦντα, ἔλεγχον τοῦτο νομίζοντες τῆς ἑαυτῶν ἀνομίας, λήρους ἀποκαλοῦσι τοὺς τοιούτους, ἀκαταστάτους, ἀνυποτάκτους, ὀλιγοψύχους, ὅτι τούτοις οὐχ ὑποτάσσονται ἐν ταῖς μωρίαις αὐτῶν, οὐκ ἀρκεῖ αὐτοὺς περιπατεῖν ἐν σκότει ἀλλὰ καὶ ἑτέρους βιάζονται[5]». Ἐπὶ πλέον, ἐξακολουθεῖ, «πολλάκις δὲ καὶ μυκτηρίζουσι

[1] Νέος Ἑλληνομνήμων 12 (1915) σ. 320-321 καὶ Δ. Ι. Ε. Ε. 1 (1883) σ. 101-105.

[2] Νέος Ἑλληνομνήμων 4 (1907). σ. 18.

[3] Νέα Ἑστία ἔτ. Α' τεῦχ. 22-24, σ. 1061-1064.

[4] Ἰδὲ ἀν. ὑποσημείωσιν 1.

[5] α. σ. 73, 22-30. Ἐν τῇ ἐπιστολῇ πρὸς Ἰγνάτιον Ἀγαλλιανὸν ἐπίσκοπον Ἀντίσσης, ὁ Ρουσᾶνος ὀνειδίζει αὐτὸν διότι σχολὴν διὰ καλογραίας ἐποίησεν καὶ οὐχὶ διὰ ἄνδρας. Μ. Γεδεών, Ἑλληνίδων ἐκπαίδευσις μετὰ τὴν ἅλωσιν. Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 5 (1930) σ. 6 τοῦ ἀποσπάσματος. Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Ρουσάνου ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ Α. Μουστοξύδου ἐν τῷ Ἑλληνομνήμονι σ. 681-710. Περὶ τοῦ Ἰγνατίου Ἀντίσσης ἰδὲ Γ. Μ. Βαλέττα, Ὁ ἅγιος Ἰγνάτιος Ἀγαλλιανός, Θεολογία 10 (1932) σ. 289-312.

τοὺς γραμματικούς, διδάσκοντας τοὺς παῖδας τὰς κλίσεις τῶν ὀνομάτων τε καὶ ῥημάτων...»[1]. Ὄχι μόνον δὲ διδασκάλους καὶ μέθοδον διδασκαλίας, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν γλῶσσαν χλευάζουσι καὶ διασύρουσιν ἔν τε τῇ ὁμιλίᾳ καὶ τοῖς γραφομένοις αὐτῶν, καὶ τοῦτο, ἕνεκεν τῆς τῶν λέξεων ὁμοηχίας φέροντες ὡς παράδειγμα· «συκῆ τὸ φυτόν, σικύα τὸ ἰατρικὸν ἐργαλεῖον[2]».

Θὰ ἐνόμιζέ τις ἴσως ὅτι ταῦτα συνέβαινον μόνον παρὰ τῷ ἀμαθεῖ λαῷ. Ὁ ἴδιος φθόνος διὰ τοὺς ἀσχολουμένους εἰς τὰ γράμματα ἐβασίλευε καὶ εἰς τὰ μοναστήρια· «εἰ δέ πού τις καὶ τῶν ἡγουμένων εὑρεθείη εὐγνώμων, καὶ προθυμεῖται ἀναπαῦσαί τινα τὸν μᾶλλον εἰδότα, πάντες σκανδαλίζονται ἐπὶ τοῦτο μᾶλλον ἢ ἐπ' ἄλλο τι, κρίνουσι, φθονοῦσι, συγχέονται, ἵνα τί τοῦτο λέγοντες; τίς οὗτος ἡμῶν ὑπερέχει ὅτι οὕτως ἀξιοῦται; Τοιοῦτος ἐστὶ καὶ τοιοῦτος. Τὰ ἑαυτῶν ἀφέντες ἅπαντα, μόνον τὰ τούτου περιεργάζονται, τὰ αὐτοῦ φαντάζονται ἐλαττώματα, ἐνεδρεύουσιν ὡς δύσχρηστον αὐτοῖς καὶ ἐναντίον, ἔσθ' ὅτε καὶ ἐνώπιον αὐτοῦ κατηγοροῦσιν, καὶ πάντα ποιοῦσι μέχρις αὐτὸν ἀνάστατον ποιήσουσιν· εἶτα ἐπιγελῶσι διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν τοιοῦτον καὶ τοιοῦτον, ὅπου περ ἂν ἀπέλθῃ, οὐ κατοικῆσαι ἔχει, καὶ ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν αὐτῶν τινα εἴθε ἠδυνάμην αὐτὸν ἀναπαῦσαι, φησὶ μετ' ἐμβριμήματος, εἴθε εἶχον αὐτὸν ἐν σιδήροις, ἐν κώπῃ, ἐν εἱρκτῇ, εἴπερ ἐξουσίαζον αὐτοῦ, εἶχον ἂν αὐτὸν παιδεῦσαι μὴ μεταβαίνειν[3]». Καὶ ἐξακολουθεῖ· «συχνότατα τοῦ διδασκάλου... οὐ κήδονται...ἀλλὰ καὶ οἷον ἀπολογοῦνται ὑβρίζοντες, οἴδαμέν φασιν ὅτι πάντες οἱ αἱρεσιάρχαι γραμματικοὶ καὶ ῥήτορες ἦσαν[4]. Καὶ συμπεραίνει «διὰ ταῦτα ὀλίγοι καὶ κακοὶ εἰσιν οἱ δοκοῦντες μετέχειν λόγου[5]».

Ἀντὶ τῆς μελέτης ὁ λαὸς τότε προυτίμα τὴν πλήρη διασκεδάσεων καὶ παιγνίων ζωήν. Τοῦτο παρατηρῶν ὁ Ρουσᾶνος μετὰ λύπης ἐρωτᾷ τοὺς συγχρόνους του. «Τί οὖν; ἐν παιδιαῖς βέλτιον ἀναλίσκειν τὸν χρόνον; ἐν μέθαις; ἐν αἰσχρολογίαις καὶ ἀργολογίαις; ἐν ὕπνοις; ἐν ὀρχήστραις; ἐν θεάτροις; τί δὲ καὶ τὰ χρήματα ἐν τῷ καταχωννύειν ἢ δαπανᾶν ἐν κώμοις; ἐν βρώμασι περιττοῖς; ἐν ἱματίοις; ἐν τοίχοις; ἐν ἵπποις καὶ κυσί; [6].

Ἡ ἑορτὴ ἑνὸς ἁγίου ἐν τῇ τότε ἐποχῇ, ὡς καὶ κατὰ τὴν μεσαιωνικὴν ἐποχὴν καὶ σήμερον, ἦτο διὰ τὸν πληθυσμὸν τῆς περιφερείας ἡμέρα διασκε-

[1] α. σ. 75, 22-24.

[2] α. σ. 76, 21-22. Περὶ τῶν διδασκάλων καὶ τῶν σχολείων τῆς μεταβυζαντινῆς περιόδου ἰδὲ Τρύφ. Εὐαγγελίδου, Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας, Ἀθῆναι 1936. Μ. Γεδεών, Παιδεία καὶ Πτωχεία παρ' ἡμῖν κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1893.

[3] α. σ. 73, 30. 74, 1-15.

[4] α. σ. 74, 21-26.

[5] α. σ. 74, 17-18. Τρ. Εὐαγγελίδου, Ἔνθ. ἀν. σ. XX κ.ἑξ. Μ. Γεδεών, Ἔνθ' ἀν. σ. 17-23, 29-30. Ἂν καὶ παρῆλθον τόσοι αἰῶνες, ἡ κατάστασις εἰς πλεῖστα μοναστήρια δὲν ἤλλαξεν.

[6] α. σ. 72, 29-30, 73, 1-4.

δάσεων καὶ πανηγύρεων. Ἔμενον λοιπὸν οἱ πανηγυρίζοντες εἰς τὸν περίβολον τοῦ ναοῦ ἔνθα ἡτοίμαζον τὰ ἐδέσματα καὶ ἐν μέσῳ ᾀσμάτων, τρώγοντες, πίνοντες καὶ χορεύοντες διήρχοντο ὁλόκληρον τὴν ἑορτάσιμον ἡμέραν [1].

Τὴν συνήθειαν ταύτην βαρέως φέρων ὁ Ρουσᾶνος λέγει περὶ τῶν συγχρόνων του· «Οὗτοι δὲ κύκλῳ τοῦ ναοῦ θύουσι καὶ ἐκδέρουσι κἀκκοπρίζουσι καὶ ὀπτοῦσι καὶ πλήρη μὲν τὰ ἐντός τε καὶ τὰ ἐκτὸς δυσωδίας καὶ κνίσσης καὶ σπήλαιον οἴμοι λῃστῶν ὁ ναὸς γίνεται.... ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἀδύτοις κρέα, πανταχοῦ δὲ εὐωχίαι καὶ ὀστᾶ ἐρριμμένα... οὐχ ὡς ἐν ἱερῷ ἑστώτων, ἀλλ᾽ ἐν μακέλλῳ ἢ καπηλείῳ ἢ ἀγορᾷ... πέριξ δὲ κύμβαλά τε καὶ σύριγγες καὶ χοροί..» [2].

Ἀλλαχοῦ πάλιν λέγει ὁ συγγραφεύς· καταρώμενοι οἱ Ἕλληνες «καρκίνος λέγουσι κατ᾽ ἐπικράτησιν παλαιάν, οὐκ οἴδασι δὲ διόπερ τοῦτο λέγουσιν, ἔστι δε τοῦτο παρ᾽ ἰατροῖς πάθος τι συμβαῖνον πολλάκις ἐν τοῖς τῶν γυναικῶν μαζοῖς [3] καὶ ὃ παρ᾽ ἡμῖν κάβειρος, καὶ τὸ μὲν κοινὸν οὐκ οἴδασι, τὸ δὲ πάγκοινον τέως γινώσκουσιν ἀλόγως» [4].

Καὶ ἀφοῦ ὁ λόγος περὶ ἰατρικῶν πραγμάτων, ἴδωμεν πῶς οἱ τότε ἰατροὶ ἐθεράπευον καὶ ποῖα μέσα ἐχρησιμοποίουν πρὸς θεραπείαν τῶν ἀσθενῶν· «οἱ τῶν ἰατρῶν παῖδες χειρουργεῖν τινα μέλλοντες, πάθει δεινῷ συνεχόμενον, οὐκ εὐθὺς ξυρὸν καὶ καυστῆρας καὶ ἔμπλαστρα ἐπάγουσιν, εἰμὴ σκέψωνται ὅθεν ἔσχε τὸ πάθος τὰς ἀρχάς, τούτου δ᾽ ἐγνωσμένου βοηθήμασι χρῶνται, καταποτίοις, φλεβοτομίαις, λουτροῖς, διαίταις, καὶ οὕτω τοῦ πλεονάζοντος χυμοῦ

---

[1] Οἱ κανόνες τῆς Ἐκκλησίας κατεδίκαζον πάντοτε τὰς τοιαύτας συνηθείας ὡς ἐκ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων παρεληφθείσας. Ὁ Ξ′ (ΞΘ′) κανὼν τῆς ἐν Καρθαγένῃ Συνόδου («περὶ τοῦ ἀφελέσθαι τὰ τῶν Ἑλλήγων συμπόσια» Γ. Ράλλη-Μ. Ποτλῆ, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων... 3 (1853). σ. 465-466) λέγει καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς γενεσίοις τῶν μακαρίων μαρτύρων ἀνά τινας πόλεις καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἱεροὺς τόπους τὰ τοιαῦτα πλημμελεῖν οὐχ ὑφορῶνται». Ὁ Βαλσαμὼν δὲ ἐπεξηγῶν τὸ ἀνωτέρω χωρίον προσθέτει· «Ὥσπερ σήμερον ἐν μνήμαις ἁγίων, οὐ μόνον κατὰ τὰς πόλεις, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς ἔξω χώρας γίνονται πανηγύρεις καὶ χοροστασίαι καὶ ἄλλα τινὰ παίγνια...». Ἐναντίον τοιαύτης συνηθείας ὁ ἐπίσκοπος Ζακύνθου Νικόλαος Κοκκίνης ἐξέδωκεν ἐγκύκλιον τῇ 16ῃ Μαΐου 1859, ἔνθα γίνεται λόγος περὶ ἑορτῶν καὶ πανηγύρεων μετὰ τυμπανοκρουσμάτων εἰς τὰς πρὸ τῶν ἐκκλησιῶν πλατείας. Λ. Ζώη, Τὰ πανηγύρια. Μυρσίνη. ἀριθ. 2,3. (Ζάκυνθος-Πάτραι 1910) Ἰδ. καὶ Λαογραφίας 2 σ. 130-132.

[2] β. σ. 106, 7-15.

[3] Ὁ Ἀέτιος ὁ Ἀμιδηνός, ἰατρὸς τοῦ Ε′ αἰῶνος μ.Χ., ἐν τῷ ἐνάτῳ αὐτοῦ λόγῳ ἀναφέρει «τοὺς ἐν μαζοῖς καρκίνους» Ἀθηνᾶς τόμ. 23 σ. 386, 18.

[4] α. σ. 69, 19-23. Εἰς τὸ ὑπ᾽ ἀριθμὸν 124 σ. 34 χειρόγραφον τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου ὁ Σ. Βίος γράφει ὅτι ἐν Εὐρυτανίᾳ καταρώμενοι λέγουσι «νὰ βγάλ᾽ς τοὺν καρκίνου». Τὴν πληροφορίαν ταύτην ὀφείλω εἰς τὴν καλωσύνην τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου, ὃν καὶ εὐχαριστῶ. Ἡ ἀσθένεια αὕτη, καὶ μάλιστα ἡ θεραπεία ταύτης διὰ θαύματος, συχνάκις ἀπαντᾷ ἐν τοῖς βίοις ἁγίων· βλ. H. Usener, Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν ἀββᾶ Θεοδοσίου σ. 75. 5. «γυνή τις πάθος ἀνίατον κατὰ τὸν οἰκεῖον ἔχουσα μαζόν, καρκίνος δὲ τοῦτο ἦ...».

συσταλέντος, λοιπὸν καὶ τοῖς ἀπουλωτικοῖς χρῶνται φαρμάκοις εἰς ἴασιν» [1].

Καταπολεμῶν ὁ Ρουσᾶνος τὰς λαϊκὰς προλήψεις περιγράφει τινάς. Οὕτως εἰς τὴν κωμόπολιν Ξανθίαν (Ξάνθην), ἐπληροφορήθη κατὰ τὴν τέλεσιν βαπτίσεως, συναινοῦντος καὶ αὐτοῦ τοῦ ἱερέως, «τὴν μαῖαν ἅλατος δράκα βαλεῖν ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ» [2]. Ὁ ἱερεὺς ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀπορήσαντος διὰ τὸ πρᾶγμα ἀπήντησεν «τί εἶχον ποιῆσαι τὴν μαῖαν οὕτω κακῶς διαπραξαμένην [3]»; καὶ συνεχίζων ὁ Ρουσᾶνος διερωτᾶται διατί μία μαῖα νὰ ὑπηρετῇ κατὰ τὴν τελετὴν τῆς βαπτίσεως; [4].

Συνήθιζον τὴν ἐποχὴν ἐκείνην νὰ ἀλλάσσουν τὰ κατὰ τὴν βάπτισιν δοθέντα ὀνόματα. Ταύτην τὴν συνήθειαν ὁ Ρουσᾶνος θεωρῶν ὡς μεγάλην ἀσέβειαν, τὴν ὀρθόδοξον πίστιν ἐξέθεσεν ἐν μικρᾷ διατριβῇ, ἣν περαίνων λέγει: «Διὸ οὐκ ἔξεστι τοῖς Χριστιανοῖς ἐναλλάττειν τὰ βεβαπτισμένα ὀνόματα» [5].

Εἰς τὰ μοναστήρια συχνότατα ὑπῆρχον πηγαί, ἁγιάσματα, εἰς τὰ ὁποῖα οἱ πιστοὶ ἀθρόοι προσήρχοντο, ἀντλοῦντες ἐκ τοῦ ὕδατος καὶ αὐτὸ θυμιῶντες. «Εἰσί γαρ οἵτινες προφάσει δῆθεν εὐλαβείας ἐν τοῖς μοναστηρίοις ἀφικόμενοι καὶ ὡς ἁγιάσματι ἢ ὑγιάσματι προσερχόμενοι τῇ πηγῇ, οὐ μόνον ἀπαρύονται

---

[1] α. σ. 55, 1-7. Περὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἰατρικῆς ἐν τῇ Βυζαντινῇ περιόδῳ ἰδὲ H. Haeser, Lehrbuch der Geschichte der Medicin. I. Jena. 1875. σ. 445-486 A. Corlieu, Les medecins grecs depuis la mort de Galien jusqu'à la chute de l'empire d'Orient (210-1453). Paris. 1882. F. Brunet, Medecine et Therapeutique Byzantine... Paris 1933 Πουρναροπούλου, Ἱστορία τῆς Ἑλλην. ἰατρικῆς κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα (200-1453). Θεσσαλονίκη 1930. Διὰ τὴν νεωτέραν ἐποχὴν ἀναφέρομέν τινας τῶν μελετῶν· Ν. Κυριαζῆ, Ἰατροὶ ἐν Κύπρῳ τὸν ΙΖ′-ΙΘ′ αἰῶνα. Κυπριακὰ Χρονικά. ΙΑ′. σ. 177-244. Σπ. Ἀρδαβάνη-Λυμπεράτου, Ἰατρικὴ καὶ φαρμακοποιΐα ἐν Ἑπτανήσῳ ἐπὶ Ἐνετοκρατίας. Ἀσκληπιός, ἔτ. ΣΤ′ σ. 405-412. Γ. Ι. Σπανοπούλου, Ἡ λαϊκὴ ἰατρικὴ ἐν Κύπρῳ. Ἀθῆναι 1935.

[2] β. σ. 109, 26-27. [3] β. σ. 109, 29-30.

[4] Νῦν τὸ ἅλας χρησιμοποιεῖται διὰ τὸ «ἁλάτισμα» τοῦ νεογεννήτου ὡς καὶ διὰ τὸ πρῶτον λουτρὸν τοῦ παιδίου. Ἀγνοοῦμεν ἂν παραμένῃ ἀκόμη ἡ συνήθεια νὰ ῥίπτεται ἅλας ἐντὸς τῆς κολυμβήθρας κατὰ τὴν βάπτισιν, συνήθεια ἄλλως ἀρχαία Χριστιανική. Βλ. Ν. Πολίτου, Ὠκυτόκια ἐν Λαογραφ. Συμμ. 2. σ. 295. Τὸ «ἁλάτισμα» ἀναφέρεται ἐν Ἀθήναις (Δ. Καμπούρογλου, Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων. 1. σ. 199.), ἐν Κύπρῳ (Γ. Λουκᾶ, Φιλολογικαὶ ἐπισκέψεις τῶν ἐν τῷ βίῳ τῶν νεωτέρων Κυπρίων μνημείων τῶν ἀρχαίων. Ἐν Ἀθήναις 1874. σ. 63.), ἐν Θράκῃ (Ε. Σαραντῆ, Ἀπὸ τὰ θρακικὰ ἔθιμα. Θρακικά. τόμ. 1. σ. 130.), ἐν Σύμῃ (Δ. Χαβιαρᾶ, Συμαϊκά. Ζωγράφειος ἀγών. τόμ. 1. σ. 211.), ἐν Αἰτωλίᾳ (Δ. Λουκοπούλου, Σύμμεικτα Αἰτωλικὰ Λαογραφικά. Γ′. Ἤθη καὶ ἔθιμα Λαογραφία. 8. σ. 29.) καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐν δὲ τῷ Πόντῳ εὐθὺς μετὰ τὴν γέννησιν τοῦ παιδίου καὶ τὸν καθαρισμὸν αὐτοῦ, ἐπαλείφεται τοῦτο δι᾽ ἅλατος εἰς τὰς κλειδώσεις καὶ τὰς μασχάλας καὶ τὰ ὦτα. Οὕτω λέγουσι ὅτι τὸ νεογέννητον δὲν θὰ ὑποφέρῃ ἐκ τῶν πληγῶν, αἵτινες εἶναι τόσον συχναὶ εἰς τὰ μικρὰ παιδία. Περὶ τούτου βλ. Ν. Πολίτην, Τὰ κατὰ τὴν γέννησιν, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα 2 σ. 208 ἔνθα καὶ ἐκτενὴς βιβλιογραφία.

[5] Βλ. τὸ ἐργίδιον τοῦ Ρουσάνου περὶ τῶν ἐν τῷ βαπτίσματι τιθεμένων ὀνομάτων καὶ τῶν μὴ τοιούτων, τὸ ἐκδοθὲν ὑπὸ Ι. Ν. Καρμίρη, Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 289, 17-18.

ἀλλὰ καὶ θυμιῶσι πόθεν ταῦτα μαθόντες ἢ ἐξευρόντες οὐκ οἶδα, εἰ μὴ ὅτι ἐξ ἀγροικίας»[1]. Καὶ ἐὰν ἀκόμη, προσθέτει, αἱ πηγαὶ αὗται ἔχουν καθαγιασθῆ (ὅπερ πρέπει νὰ ἀποδειχθῇ) χάριτι ἁγίου τινὸς ἢ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ «δεῖ πρῶτον τὸν χῶρον ἐν ᾧ τουτὶ τὸ ὕδωρ ἀποκεκομμένον εἶναι, οἱονεὶ τέμενός τι ἐν αὐτῷ ἀνεγεῖραι ὥς ποτ' ἐν Χώναις καὶ μηδ' ἐν κοινῇ χρήσει τῷ ὕδατι χρᾶσθαι, ἂν μή τις ἀνάγκη δι' εὐλάβειαν καὶ ὑγείαν, μηδὲ προηγουμένως θυμιᾶν τὸ ὕδωρ, ἀλλὰ τὰς ἐν τῷ τεμένει σεβασμίας στήλας, εἶτα καὶ τὰ ἐν αὐτῷ πάντα· οὕτω γαρ δόξουσιν εὐλογίας μεταλαμβάνειν τινὸς τό τε ὕδωρ καὶ τὰ λοιπὰ ἐκ τῆς τῶν ἱερῶν πρῶτον θυμιάσεως. Πῶς γὰρ ἄλλως ἂν ἐξ ἀνιέρου ἀνδρὸς ἢ καὶ γυναικὸς μεταλάβωσι τὰ ὕδατα εὐλογίας;»[2].

Πολλαὶ ὡς γνωστὸν τῶν προλήψεων καὶ τῶν δεισιδαιμονιῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐκ τῆς θρησκείας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων πηγάζουσι. Κατὰ τὸν ΙΣΤ´ αἰῶνα ὁ Ρουσᾶνος παρατηρεῖ ὅτι αἱ γυναῖκες «βοστρύχους καὶ ἕτερ' ἅμματα ἀνατιθέασιν ὡς οἱ Ἕλληνες[3]» καὶ ὅτι ἐναποτίθεταί τι κέρμα ἐν τῇ χειρὶ τοῦ τελευτήσαντος διὰ πέραμα»[4].

Δεισιδαίμονες συνήθειαι πολλαὶ ἐσῴζοντο τότε παρὰ τοῖς ναυτικοῖς· μίαν παλαιοτάτην τοιαύτην εἶδεν ὁ ἴδιος ἐπὶ τοῦ πλοίου ταξιδεύων πρὸς τὴν Σμύρνην. Ταύτην περιγράφει ὡς ἑξῆς· «ἀκούω τε καὶ ὁρῶ τοὺς ναύτας εὐτρεπίζοντας ἔδεσμα τῷ ἐκεῖσέ ποτε παροικήσαντι ἢ καὶ παροικοῦντι δαίμονι Παπᾷ τουρκιστὶ ἢ καὶ ἀραβιστὶ ὀνομαζομένῳ. Ηὐτρέπισαν δὲ ἐξ ὧν αὐτοὶ ἤσθιον, ἐν πίνακι ζωμὸν θρύψαντες καὶ τυρὸν καὶ κρόμμυον ἐπιθέντες καὶ οἷον μανθάνομεν μυθευόμενον περὶ Ὀδυσσέα πλεύσαντα εἰς τὸν Ἅδην, ὃ καὶ ἔρριψαν κατὰ τοῦ πελάγους, ἐθνικῶς ἐπικαλεσάμενοι...[5]».

---

[1] β. σ. 106, 21-25.

[2] β. σ. 107, 3-11. Περὶ τοῦ θέματος τούτου ὡς καὶ περὶ λουσμάτων ἰδὲ A. Franz, Die kirchlichen Benedictionen im Mittelalter. τόμ. I. Freiburg 1909, J. Zellinger, Bad und Bäder in der altchristlichen Kirche, Μόναχον 1928, σ. 93-129. M. I. Γεδεών, Ἑορτολόγιον Κωνσταντινουπολίτου προσκυνητοῦ. 1904. σ. 200-207. Jean Papadopoulos, Les palais et les églises des Blachernes. Athènes 1928. σ. 96-99. Περὶ τοῦ ἐν Χώναις τεμένους ἰδὲ M. Bonnet, Narratio de miraculo a Michaele archangelo Chonis patrato, Anal. Boll. 8. σ. 289-307.

[3] β. σ. 108, 1-2. Καὶ σήμερον τοῦτο γίνεται· βλ. N. Πολίτου, Αἱ ἀσθένειαι κατὰ τοὺς μύθους τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα 3 σ. 97-100.

[4] β. σ. 108, 6-7. Περὶ τῆς συνηθείας ταύτης βλ. N. Πολίτην, Τὰ κατὰ τὴν τελευτήν, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα 3. σ. 331, ἔνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

[5] β. σ. 109, 19-25. Περὶ θαλασσίων στοιχείων ἰδὲ I. Βρυεννίου, Τίνες αἱ αἰτίαι τῶν καθ' ἡμᾶς λυπηρῶν. «Νηρηΐδες ἐν θαλάσσῃ καὶ στοιχεῖα ἐξάρχοντα κατὰ τόπους εἶναι πειθόμεθα» καὶ ἐν τῷ συνταγματίῳ Ἰωάννου Κανναβούτση Μαγίστρου εἰς τὸ *περὶ νυμφῶν κεφάλαιον* «αἱ δὲ λέγονται Νερηΐδες ὅσαι κατοικοῦν εἰς τὴν θάλασσαν». (σ. 42 ἔκδ. Lehnert.) Περὶ στοιχειωμένων τόπων τῆς θαλάσσης ὡς καὶ περὶ τοῦ μύθου τῆς Γοργόνας ἰδὲ Σ. Κυριακίδου, Ἑλληνικὴν Λαογραφίαν 1923. σ. 177-178, καὶ N. Γ. Πολίτου, Ὁ περὶ τῆς Γοργόνας μῦθος παρὰ τῷ Ἑλληνικῷ λαῷ. Παρνασσός. 2. *τοῦ αὐτοῦ*, Ἡ Γοργόνα τῆς Ἀτταλείας, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα. 2. σ. 33-38. (Λαογραφία. 3. σ. 172-180)· *τοῦ αὐτοῦ*, Νεράϊδες, Παρθενὼν 1 (1871-1872). σ 489-496, 560-564, 601-604.

Ἡ ἐπιληψία θεωρεῖται παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς ὡς ἐνέργεια τοῦ δαίμονος, ἡ θεραπεία δ' αὐτῆς δέον νὰ γίνηται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἢ τοὐλάχιστον αἱ εὐχαὶ αἱ ἀναγινωσκόμεναι πρέπει νὰ ἀναφέρωνται εἰς θεϊκήν τινα δύναμιν. Μίαν τοιαύτην περίπτωσιν εἶδεν ὁ Ρουσᾶνος ἐν Χριστουπόλει[1]· «ἀφικόμενος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ Χριστουπόλεως ἐπεὶ γὰρ καιρὸς ἦν τῆς θείας λειτουργίας, ὁρῶ τινα ἐπιληπτικὸν χάρτην κρατοῦντα ἐν ᾧ ἦν γεγραμμένα ἃ ἔδει ποιεῖν περὶ τῆς ἰδίας ἐπιληψίας. Μετὰ γοῦν τὴν τοῦ θείου εὐαγγελίου ἀνάγνωσιν εἰσάγει αὐτὸν ὁ ἱερεὺς ἐν δεξιῶν αὐτοῦ ἐνώπιον τῆς ἁγίας τραπέζης, ἐπᾴδων καί τινα τούτῳ...[2]. Ἐπιμείναντες οὖν ἄμφω μέχρι ἀπολύσεως καί τινας ἐπιδέσμους ἐν σχοινίῳ ποιήσαντες ὑπέθηκαν τῇ τραπέζῃ, εἶτα ἐπιχρίσαντες ἀσβέστῳ καὶ τμῆμα κεράμου ἐπιθέντες, προῆλθον, ποιήσαντες τὴν τράπεζαν Κυρίου, τράπεζαν δαιμονίων[3]».

Τὰ μοναστήρια κατὰ τὸν ΙΣΤ´ αἰῶνα, ἀκολουθοῦντα τὴν Βυζαντινὴν παράδοσιν, ἐχρησίμευον καὶ ὡς νοσοκομεῖα[4]. Μεταξὺ δὲ τῶν ἁγίων τῶν βοηθούντων εἰς τὴν ἴασιν τῶν ἀσθενῶν ὁ Ρουσᾶνος ἀναφέρει τοὺς ἁγίους Ἀναργύρους καὶ τὸν Βασίλειον[5].

---

[1] Ἡ κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν Νεάπολις ἔλαβε τὸ ὄνομα Χριστούπολις κατὰ τοὺς μετὰ τὸν Χριστὸν αἰῶνας, μετονομασθεῖσα ἀργότερον εἰς Καβάλλαν ὡς καὶ νῦν λέγεται. K. Σκαλτσᾶ, Ἱστορία τῆς Καβάλλας. Καβάλλα 1930. σ. 10, 28, 34 καὶ ἀλλαχοῦ.

[2] β. σ. 109, 13-17.

[3] β. σ. 109, 17-21. Τὸν κατάδεσμον ἀναφέρει ὁ Φ. Κουκουλὲς (Μεσαιωνικοὶ καὶ νεοελληνικοὶ κατάδεσμοι, Λαογραφίας 9. σ. 101.) μεταξὺ ἄλλων (Λαογραφίας 9. σ. 63. σημ. 2. σ. 102-103. σ. 474.). Ἓν διαβαστικὸν εἰς σεληνιασμὸν ἐδημοσίευσεν ὁ Γ. Καλαϊσκάκης (Κρητικὸς Ἀστήρ. ἀριθ. 55 (1909). σ. 428. πβλ. καὶ Λαογραφίαν. 3. σ. 371-372.). Ὁ Γ. Σπανόπουλος λέγει τινὰ περὶ τῆς διαγνώσεως καὶ θεραπείας τῆς ἀσθενείας ταύτης. (Ἡ λαϊκὴ Ἰατρικὴ ἐν Κύπρῳ. Ἀθῆναι 1935. σ. 34, 44-45, 54-55.). Καὶ ἐν ταῖς κατάραις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἀπαντᾷ τὸ νόσημα «νὰ σὲ βρῇ σεληνιασμός...» (Γ. M. Μανωλάκου, Εὐχαὶ καὶ κατάραι Κότρωνα (Γυθείου) Λαογραφία. 5. σ. 389-390. ἀριθ. 49.), «σεληνιασμὸ νὰ ντὶ κιάσῃ, νὰ μὴ ντ' ἀφῇ ποτέ» (M. Δέφνερ, Χαιρετισμοί, εὐχαί, κατάραι, ὅρκοι, ᾄσματα Τσακώνων, Λαογραφίας 7. σ. 32. ἀριθ. 64.).

[4] α. σ. 74. Περὶ τῶν ἔργων τούτων τῆς εὐποιίας ἰδὲ Ἀρ. Κούζη, Περὶ Βυζαντινῶν νοσοκομείων καὶ ἰατρείων κληρικῶν, ἰδίᾳ δὲ περὶ μοναστηριακῶν νοσοκομείων (ξενώνων) κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα. Ἀρχεῖα Ἰατρικῆς καὶ Βιολογίας 15 (1920) ἀριθ. 3-4 σ. 40. E. Jeanselme-L. Oeconomos, Les oeuvres d'assistance et hopitaux byzantins au siècle des Comnènes. Anvers. 1920. K. Ἀμάντου, Ἡ Ἑλληνικὴ φιλανθρωπία κατὰ τοὺς Μεσαιωνικοὺς χρόνους, Ἀθηνᾶς 35 (1923). σ. 131-164. M. Γεδεών, Περὶ φιλοπτώχων καὶ φιλανθρώπων διατάξεων παρ' ἡμῖν κατὰ τοὺς τέσσαρας τελευταίους αἰῶνας. Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος 21. σ. 79-84. Βλ. καὶ A. Κούζη τὸ ἄρθρον Ξενὼν ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ.

[5] «Οὔτε Ἀναργύρους, οὔτε Βασίλειον οὔτέ τινα τῶν ἁγίων ἄλλον εἰς νοῦν λαμβάνοντες, τοῖς ἀσθενοῦσιν ἐπικουροῦντα», α. σ. 64, 23-25. Διὰ μὲν τοὺς Ἀναργύρους περὶ ὧν (L. Deubner, Kosmas und Damian, Leipzig 1907) ἡ αὐτὴ γνώμη ἐπικρατεῖ καὶ σήμερον, διὰ δὲ τὸν Βασίλειον ἀγνοοῦμεν ἐὰν καὶ νῦν τὸν ἐπικαλοῦνται οἱ ἀσθενεῖς,

Τὰ ἔργα τοῦ συγγραφέως περιέχουσι πλείστας εἰδήσεις περὶ τῶν μοναχῶν καὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου. Μοναχὸς ὁ ἴδιος, παρέμενε θιασώτης τῆς ἀρχαίας τῶν μοναστηρίων τάξεως καὶ ὑπερηγάπα τὴν κοινοβιακὴν μοναχικὴν ζωὴν οὐχὶ δὲ τὴν κατὰ τὴν ἰδιόρρυθμον τάξιν τελοῦσαν[1]. Ἐν τοῖς ἔργοις του πολλάκις ἐγκωμιάζει τὸ «κοινῶς βιοῦν», ὅπερ πρὸς «ἀγάπην πνευματικὴν καὶ ὁμόνοιαν ἄγει» καὶ ὅπερ «ἀκίνδυνός ἐστι ζωὴ ἀσφαλὴς σωτηρία..[2]».

Ὁμιλῶν περὶ τῆς ἐν ταῖς μοναῖς ψαλμῳδίας ὁ Ρουσᾶνος συμβουλεύει, ἵνα μὴ πάντες ὁμοῦ ψάλλωσι «οὐ πάντες ὁμοῦ, οὐδ᾽ οἱ μὲν κράζοντες τὸν ὕμνον οἱ δ᾽ οὔ, ἀλλ᾽ ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον...κύκλῳ ἑστῶτες περὶ τὸν θεῖον θρόνον μετὰ δέους καὶ θάμβους μὴ ἔνθεν κἀκεῖθεν ὁρῶντες ἢ μεταβαίνοντες ὡς ἡμεῖς ἀτακτοῦμεν ἐν τῷ θείῳ τεμένει»[3].

Ἐναντίον μιᾶς μοναχικῆς συνηθείας, ἥτις καὶ νῦν ἔτι ἐξακολουθεῖ, ὁ Ρουσᾶνος ἐπετέθη μὴ ἀποκρύπτων οὐδόλως τὴν ἀλήθειαν· «κλοπὴν δ᾽ ἂν ἔγωγε καλέσαιμι καὶ τὴν ὁπωσδήποτε μετὰ δόλου συλλογὴν τῶν χρημάτων ὡς ὅταν πορευόμενοι πρὸς πλουσίους καὶ πένητας ὀδυρόμεθα ψευδῆ πενίαν καὶ πτωχείαν καὶ ναῶν ἀναλώματα καὶ ἀναθημάτων κειμηλίων τε καὶ ἀγαλμάτων κατασκευάς, ἱερῶν ἐνδυμάτων ἔνδειαν καὶ ἱστοριῶν ἀφανισμόν, ἵνα πάντα ἔχωμεν μετ᾽ εὐπορίας, ἅπερ οὐδὲ κοσμικοὶ ὄντες εἴχομεν»[4].

Περαιτέρω τοῦ λόγου ὄντος περὶ ἡγουμένων ἀπαριθμεῖ τινας τῶν ἀσχολιῶν τῶν μοναχῶν· «ἀδοκιμάστως ἀποκείρουσι (οἱ ἡγούμενοι) τοὺς προσερχομένους εἶτα ἐξορίζουσιν εἰς μυρίας ἀνοδίας ἐν βουκολίοις καὶ αἰπολίοις καὶ ποιμνίοις καὶ μύλωσι καὶ τοῖς ὁμοίοις...εἰς καταστροφὴν τῶν ψυχῶν αὐτῶν»[5].

Περαίνοντες τὴν μικρὰν ταύτην μελέτην, κρίνομεν ἀναγκαῖον νὰ τονίσωμεν καὶ ἡμεῖς τὴν μεγάλην ὠφέλειαν, ἣν θὰ προσεπορίζοντο αἱ λαογραφικαὶ ἔρευναι ἐκ τῆς σταχυολογίας λαογραφικῶν πληροφοριῶν ἐκ τῶν Βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν συγγραφέων[6].

Καλλιθέα - Ἀθηνῶν.

Ο. ΛΑΜΨΙΔΗΣ

---

[1] Περὶ τούτου ἰδὲ Nikos A. Bees, Die Klosterregeln des Nicephoros Blemmydis in Bezug auf Pachomios Rhousanos sowie eine Inschrift aus Jenischehir, Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher 10 (1933) σ. 115-123.

[2] α. σ. 57, 7-8.

[3] α. σ. 61, 4-10.

[4] α. σ. 62, 6-12. Δυστυχῶς ἡ συνήθεια αὕτη δὲν ἔπαυσεν ὑφισταμένη.

[5] α. σ. 64, 27-30. 65, 1. Βλ. Φ. Κουκουλέν, Ἐκ τοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν 1920 σ. 37 κἑξ.

[6] Ἐπιθι Ν. Πολίτην, ἐν Actes du seizième congrès international des orientalistes. σ. 159 καὶ ἀνάγνωθι *τοῦ αὐτοῦ*, Ἔρευναι περὶ τῆς Ἑλληνικῆς λαογραφίας κατὰ τοὺς μέσους χρόνους, Λαογραφίας 3. σ. 605. κ.ἑξ.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΥΡΓΟΣ ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΟΛΥΝΘΟΝ

Τρία τέταρτα τῆς ὥρας βορείως τοῦ Μυριοφύτου τῆς Χαλκιδικῆς, κειμένου παρὰ τὰ ἐρείπια τῆς ἐσχάτως ὑπὸ τῶν Ἀμερικανῶν ἀνασκαπτομένης ἀρχαίας Ὀλύνθου, ὑψοῦται πύργος μέγας, τοῦ ὁποίου ἔχει καταπέσει ἡ στέγη καὶ ἡ μία τῶν γωνιῶν[1] (εἰκ. 1)

Εἰκ. 1. Ἡ πρόσοψις τοῦ πύργου.

Ὁ πύργος ἔχει ἐν κατόψει σχῆμα ὀρθογώνιον (εἰκ. 3), περιελάμβανε δ᾽ ἐσωτερικῶς ὀρόφους χωριζομένους διὰ ξυλίνων πατωμάτων, ὧν σήμερον σῴζονται μόνον τὰ ἐντετειχισμένα ἄκρα τῶν ξυλίνων δοκῶν (εἰκ. 2). Ἡ εἴσοδος εὑρίσκεται ἐπὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ κτηρίου καὶ εἰς ἱκανὸν ὕψος ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, ἦτο δὲ προσιτὴ διὰ κινητῆς ξυλίνης κλίμακος. Μεγάλοι λίθοι εἰλημμένοι προφανῶς ἐξ ἀρχαίων κτηρίων, σχηματίζουσι τὸ πλαίσιον αὐτῆς. Ὑπεράνω τοῦ ἀνοίγματος τῆς εἰσόδου ὑπάρχει ὀρθογώνιος βάθυνσις μετὰ πλινθίνου τοξωτοῦ ὑπερθύρου, ἥτις πιθανώτατα προωρίζετο νὰ φέρῃ τὴν εἰκόνα τοῦ προστάτου ἁγίου τοῦ πύργου. Εὐθὺς δ᾽ ὑπεράνω τῆς κόγχης εἰκονίζεται διὰ πλίνθων ὁ διπλοῦς σταυρὸς τῆς σταυρώσεως, φέρων εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας του κατανεμημένον τὸ σύνηθες σύμπλεγμα $\frac{\text{I}}{\text{N}}\Big|\frac{\text{X}}{\text{K}}$ (Ἰησοῦς Χριστὸς νικᾷ).

---

[1] Τὸ κτήριον ἀναφέρεται ἁπλῶς ὡς «σπουδαιότατον ἔργον βυζαντινῆς ἀρχιτεκτονικῆς» ἐν τῷ περὶ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ὀλύνθου ἔργῳ τοῦ David M. Robinson, Excavations at Olynthus, London 1931, τ. Β′ σ. 116.

Ἕκαστος ὄροφος διαιρεῖται εἰς δύο ἄνισα τμήματα: ἓν στενὸν κατὰ μῆκος τῆς νοτίας παρειᾶς τοῦ πύργου καὶ ἓν τετράγωνον. (εἰκ. 3). Τὸ στενὸν ἐχρησίμευεν ὡς προθάλαμος καὶ ὡς κλιμακοστάσιον τῆς κατὰ τὴν ΝΑ γωνίαν ἐκτισμένης ἑλικοειδοῦς κλίμακος [1], δι᾽ ἧς ἐπεκοινώνουν πρὸς ἀλλήλους οἱ ὄροφοι. Τὸ ὑπόλοιπον τετράγωνον ἦτο ὁ θάλαμος, ὅστις κάτω ἐχρησίμευεν ὡς ἀποθήκη τροφίμων, ὑλικῶν καὶ πολεμεφοδίων, εἰς δὲ τοὺς ἄνω ὀρόφους πιθανῶς ὡς κατοικία. Εἰς τὸν ἀνώτατον μάλιστα ὄροφον, ὅστις ἐκαλύπτετο διὰ κρεμαστοῦ σφαιρικοῦ θόλου (εἰκ. 2), ὑπῆρχε καὶ παρεκκλήσιον, οὗτινος διακρίνονται ἐν τῇ φωτογραφίᾳ (εἰκ. 2) αἱ τρεῖς ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου ὑπάρχουσαι κόγχαι. Ὁμοίως τοποθετημένα παρεκκλήσια εὑρίσκομεν καὶ εἰς ὀχυροὺς πύργους τῶν μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους [2], ἀναφέρονται δ᾽ ἐπίσης καὶ ἐν μεσαιωνικοῖς ἐγγράφοις [3].

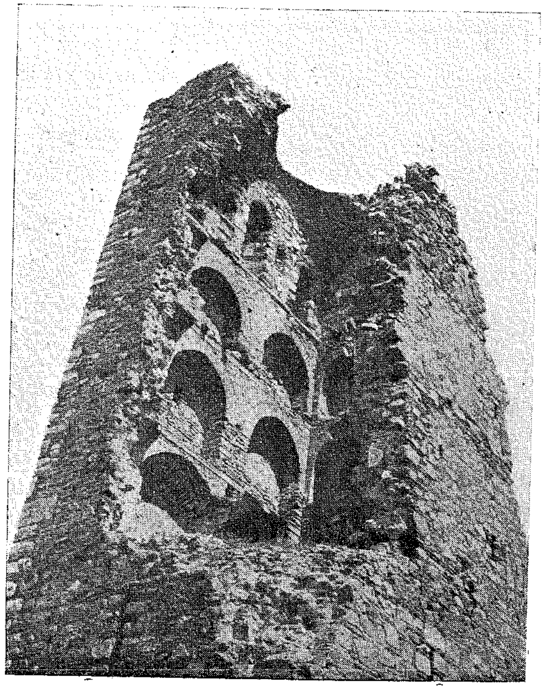

Εἰκ. 2. Ἄποψις τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν ὀρόφων τοῦ πύργου.

Τρία τῶν τοιχωμάτων τῶν θαλάμων φέρουσιν ἕκαστον ἀνὰ δύο βαθείας ὀρθογωνίους κόγχας καλυπτομένας διὰ καμαρῶν, ἐπιμελῶς δι᾽ ὀπτοπλίνθων κατεσκευασμένων (εἰκ. 2). Διὰ τῶν κογχῶν τούτων οὐ μόνον ἐπήρχετο οἰκονομία ὑλικοῦ ἀλλὰ καὶ χῶρος ἱκανὸς ἐξοικονομεῖτο. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ πύργου ἐφωτίζετο διὰ στενῶν τοξικῶν θυρίδων (πολεμίστρες) ἐξ οὗ γίνεται δῆλος ὁ ἀμυντικὸς χαρακτὴρ τοῦ κτηρίου, ὅπερ ἐν τούτοις δὲν φέρει τὰς συνήθεις καταχύστρας τῶν μοναστηριακῶν πύργων. Εἶναι λοιπὸν πιθανώτατον ὅτι

[1] Ὡς γνωστὸν αἱ τοιαῦται ἑλικοειδεῖς κλίμακες ἐκαλοῦντο ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν *κοχλίαι* (ἢ *κοχλεῖαι*) Θεοφάνης 193, 21. 197, 20· Κ. Πορφυρογέννητος, Ἔκθεσις τῆς βασιλ. τάξεως, I, 77. 20, *Πασχάλιον Χρονικὸν* 304α, 304β. Ἐν τῷ Ἀκριτικῷ ἔπει (Ἔκδ. Μηλιαράκη 1920) ἀναγινώσκομεν: «*ὁ πύργος εἶχε τὴν σκάλαν γυρισθὴν ἤγουν κοχλίαν*».

[2] Ὀρλάνδος, Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονική, Ἀθῆναι 1927, εἰκ. 132.

[3] Miklosich-Müller, Acta et diplomata, τόμ. 6, 38.

ὁ πύργος ὑψοῦτο ἐκεῖ ὡς παρατηρητήριον καὶ ἀμυντήριον κατὰ πειρατικῶν ἰδίᾳ ἐπιδρομῶν, εἰς ἃς θὰ ἦτο τὸ μέρος ἐκτεθειμένον λόγῳ τῆς πρὸς τὴν θάλασσαν γειτνιάσεώς του. Καὶ ἤδη ἐρωτᾶται: εἰς ποῖον ἀνῆκεν ἄρά γε ὁ ὀχυρὸς οὗτος πύργος, ὅστις προήσπιζε πιθανώτατα τὰ πέριξ αὐτοῦ εὔφορα κτήματα καὶ τοὺς ἐργαζομένους αὐτά; Τὴν ἀπάντησιν παρέχει πλίνθινον συμπίλημα περιβαλλόμενον ὑπὸ ἐπίσης πλινθίνου ὀρθογωνίου πλαισίου (εἰκ. 4) ἐντετειχισμένον ἐπὶ τῆς δυτικῆς παρειᾶς τοῦ πύργου εἰς τὸ ὕψος τοῦ δευτέρου ὀρόφου. Τὸ συμπίλημα λοιπὸν τοῦτο, οὗτινος εὐκρινεστέραν εἰκόνα παρέχει τὸ παρατιθέμενον σχέδιον (εἰκ. 5), δύναται νομίζω ν᾽ ἀναγνωσθῇ μετὰ βεβαιότητος Δ(ο)χ(ει)αρ(ίου) [1].

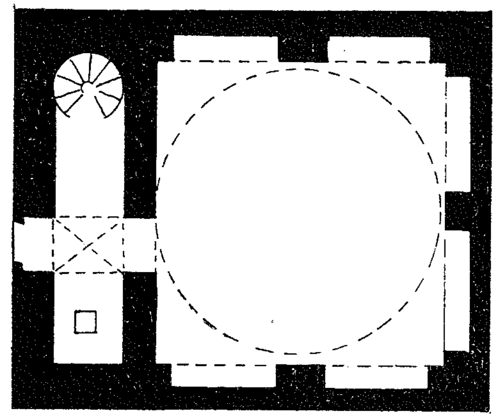

Εἰκ. 3. Σκαρίφημα ὁριζοντίας τομῆς τοῦ πύργου.

Ὁ πύργος λοιπὸν θὰ προήσπιζε μέγα τι κτῆμα τῆς ἐν Ἄθῳ πλουσίας μονῆς τοῦ Δοχειαρίου. Ἐντεῦθεν δ᾽ ἐξηγοῦνται καὶ ὁ ὑπὲρ τὴν θύραν σταυρὸς καὶ ὁ ἐν τῷ ἀνωτάτῳ ὀρόφῳ τοῦ πύργου ναΐσκος.

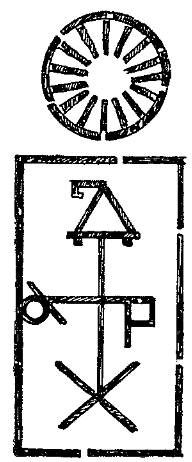

Εἰκ. 5. Τὸ πλίνθινον συμπίλημα τοῦ πύργου.

Ὡς πρὸς τοὺς χρόνους ἀνεγέρσεως τοῦ πύργου παρατηροῦμεν ὅτι, ἂν ἀποβλέψωμεν εἰς τὴν ἐπιμελῆ αὐτοῦ θολοδομίαν καὶ τοιχοδομίαν, εἰς τὰ κεραμοπλαστικὰ κοσμήματα

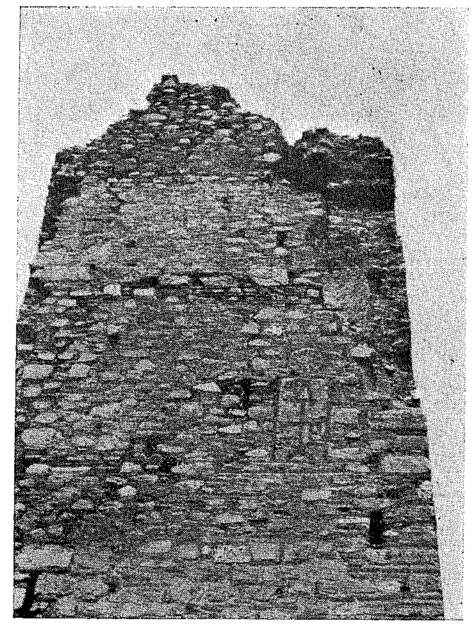

Εἰκ. 4. Ἡ φέρουσα τὸ πλίνθινον συμπίλημα πλευρὰ τοῦ πύργου.

[1] Ἡ ἀνάγνωσις αὕτη ἔχει τὸ πλεονέκτημα ὅτι γίνεται καθ᾽ ὃν τρόπον κάμνομεν τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ. Οὗτος δὲ εἶναι καὶ ὁ συνηθέστερος τρόπος τῆς ἀναγνώσεως διὰ τὰ βυζαντινὰ συμπιλήματα.

τῶν ἐξωτερικῶν αὐτοῦ ὄψεων καὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν ἀπαρτιζόντων τὰ συμπιλήματα γραμμάτων, δὲν δυνάμεθα νὰ καταβιβάσωμεν τὴν χρονολογίαν του κάτω τοῦ 1400. Ὄντως δὲ ἐρευνῶν εἰς τὸν κατάλογον τῶν κτημάτων τῆς μονῆς Δοχειαρίου ἀνεῦρον, ὅτι μεταξὺ τῶν κτημάτων αὐτῆς ὑπάρχει καὶ πύργος ἐν θέσει 'Αμαριανὰ ἢ Μαριανὰ τῆς Καλαμαριᾶς ἱδρυθεὶς περὶ τὸ 1373. Ὁ μνημονεύων ὅμως τὸν πύργον τοῦτον ἀρχιμ. Χριστόφορος Κτενᾶς δὲν ἠδυνήθη ν' ἀναγνώσῃ τὸ συμπίλημα, μετέγραψε δ' αὐτὸ καὶ ἐσφαλμένως ὧδε[1]· ΑΡ | Χ / Μ | Δ

ΑΝΑΣΤ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

[1] 'Αρχ. Χριστοφόρου Κτενᾶ, Ἡ ἐν Ἁγ. Ὄρει Ἄθω Μονὴ τοῦ Δοχειαρίου, ἐν 'Αθήναις 1926, σ. 31.

ΕΠΙΣΚΟΠΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΘΗΒΩΝ

'Ασχολούμενος εἰς τὴν συγγραφὴν τῆς ἱστορίας Θηβῶν καὶ Βοιωτίας, ἣν ἐξέδωκα εἰς δύο τόμους κατὰ τὰ ἔτη 1928 - 1929, ἀνεδίφησα πολλῶν πόλεων καὶ πολλῶν ἰδιωτῶν βιβλιοθήκας. Εἰς μίαν ἰδιωτικὴν βιβλιοθήκην— ἐὰν καλῶς ἐνθυμῶμαι τοῦ ἀειμνήστου Θηβαίου 'Επαμεινώνδου Παπαβασιλείου—εὗρον πολυσέλιδον χειρόγραφον ἱστορικὴν ἐργασίαν, εἰς ἣν μεταξὺ πολλῶν καὶ ποικίλων ἐξηκριβωμένων ἱστορικῶν περὶ Θηβῶν εἰδήσεων, διέκρινα καὶ κατάλογον περιλαμβάνοντα τὰ ὀνόματα 49 μητροπολιτῶν Θηβῶν—34 Ἑλλήνων καὶ 15 Λατίνων—ἀπὸ τοῦ 1ου μ. Χ. αἰῶνος μέχρι τοῦ 1929.

Παραβαλὼν τὸν κατάλογον τοῦτον πρὸς τὸν ὑπὸ Μυστακίδου ἐν τῇ 'Επετηρίδι τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν τοῦ ἔτους 1936 δημοσιευθέντα ἐπισκοπικὸν κατάλογον Θηβῶν καὶ πρὸς τὸν τοῦ Le Quin (Oriens Crist. τόμ. III σελ. 1081 - 1088), παρετήρησα ὅτι, εἰς μὲν τὸν κατάλογον τοῦ Le Quin, περιέχονται πάντα τὰ ὀνόματα τῶν Λατίνων μητροπολιτῶν τοῦ εἰς χεῖράς μου καταλόγου μὲ τελείαν ὁμοιότητα καὶ ἀκρίβειαν, εἰς δὲ τὸν τῆς 'Επετηρίδος ἀναγράφονται 17 ἐκ τῶν ὀνομάτων τοῦ ἡμετέρου καταλόγου.

Πιστεύων ὅθεν, ὅτι ὁ κατάλογος τῶν μὴ σημειουμένων ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἔργοις μητροπολιτῶν Θηβῶν εἶναι ἔργον δυνάμενον νὰ συμβάλῃ ἴσως εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως ταύτης, τὸν παραδίδω εἰς τὴν δημοσιότητα διὰ τῶν στηλῶν τῆς 'Επετηρίδος, προσθέτων ὅτι διὰ τὸ θέμα σημειωτέαι εἶναι αἱ ἔμμετροι σφραγῖδες τῶν μητροπολιτῶν Νικήτα (ΙΑ'—ΙΒ' αἱ.) καὶ 'Ιωάννου (βλ. V. Laurent, ἐν Ἑλληνικοῖς, τόμ. 8 [1935] σ. 56 ἀρ. 712 καὶ τόμ. 4 [1931] σ. 340 ἀρ. 169). Τὸν 'Ιωάννην τοῦτον ὁ ἐκδοὺς τὴν σφραγῖδα G. Schlumberger νομίζει σύγχρονον τοῦ Θεοφυλάκτου τῆς Βουλγαρίας (1078 - 1092). Ὁ κ. Ν. Βέης (Βυζαντινὰ Χρονικὰ τῆς Πετρουπόλεως, 21 [1914] σ. 209 - 212) ταυτίζει αὐτὸν μὲ τὸν ἅγιον 'Ιωάννην τὸν Καλοκτένη (ΙΒ' αἱ.), ὁ δὲ πατὴρ Laurent ἀναγράφει καὶ ἕτερον μητροπολίτην Θηβῶν, τὸν 'Ιωάννην Κοσσίφην.

'Εν τέλει προσθέτω ὅτι ὁ κατὰ τὸ 1634 ἀναφερόμενος Παρθένιος μνημονεύεται ὡς Θηβῶν καὶ ἐν σιγιλλίῳ τοῦ 1638 (Δ. Ζακυθηνοῦ, 'Ανέκδοτα πατριαρχικὰ γράμματα τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας, Ἑλληνικὰ 2. 154), ὅτι τῷ 1700 κατέχει τὴν ἀρχιερατικὴν ἕδραν ὁ 'Αθανάσιος (Δ. Ζακυθηνοῦ, Ἐνθ' ἀν. 2. 397) καὶ τῷ 1734 - 1737 τοὐλάχιστον ὁ 'Ανανίας (Δ. Ζακυθηνοῦ, Ἐνθ' ἀν. 3. 129. 132. 138), ὁ δὲ ἄνευ χρονολογίας ὑπὸ τοῦ Μυστακίδου (σ. 178) ἀναφερόμενος Ἄνθιμος ἦτο Θηβῶν τοὐλάχιστον κατὰ τὸ 1763 (Δ. Ζακυθηνοῦ, Ἐνθ' ἀν. 3. 443.).

ΕΚ ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΙΚΟΥ ΚΑΤΑΛΟΓΟΥ ΘΗΒΩΝ

1. Ροῦφος. Οὗτος ἐχρημάτισε πρῶτος ἐπίσκοπος Θηβῶν, ἐμαρτύρησε δὲ μεταξὺ 54 καὶ 68 μ. Χ. (Ὅρα Γ. Τσεβᾶ, Ἱστορία Θηβῶν, 2, σελ. 15 καὶ Ἀνδ. Τριανταφύλλου, Αἱ ἀρχιερατικαὶ ἐπαρχίαι τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος ἐν προγενεστέροις τοῦ 1821 χρόνοις, Ἱερὸς Σύνδ. 1916 ἀρ. 268. 11).

2. Διονύσιος, ὅστις φέρεται παρακαθήσας εἰς τὴν Α΄ Οἰκουμενικὴν Σύνοδον καὶ ὑπογράψας «Ὁ Θηβῶν Διονύσιος».

3. Μόσχος. Οὗτος παρεκάθησε, τῷ 347, ἐν τῇ ἐν Σαρδικῇ Συνόδῳ: ὑπογράφει· «ὁ Θηβῶν Μόσχος».

4. Ἀνύσιος, ὅστις παρέστη ἐν τῇ συνόδῳ Ἐφέσου, τῷ 431, καὶ ὑπέγραψεν: «Ἀνύσιος ἐπίσκοπος Θηβῶν κατὰ Θήβας, ἁγίας τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας τῆς κατὰ Ἑλλάδα». (Ὅρα Γ. Τσεβᾶ, Αὐτόθι, σελ. 16).

5. Ἀρχέτιμος, ὅστις ἐν τῇ ἐπιστολῇ τῆς συνόδου Κορίνθου πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Λέοντα τῷ 457 ὑπέγραψεν: «Ἀρχέτιμος Θηβῶν».

6. Ἱππόλυτος, ὅστις περὶ τὸ 650-750 συνέγραψε γενεαλογίαν τῶν συγγενῶν τοῦ Χριστοῦ.

7. Μαρκιανός. Οὗτος παρεκάθησεν ἐν τῇ 8ῃ οἰκουμενικῇ Συνόδῳ τῷ 870 ὑπογράψας Μαρκιανὸς ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Θηβῶν. Κατὰ τὸ 869 τὸν ἀναφέρει καὶ ὁ Μυστακίδης. (Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδ. 12. 177.

8. Κωνσταντῖνος. Τῷ 1080 συνεκλήθη σύνοδος ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Εὐστρατίου, ἐν ᾗ ἀνεγνώσθησαν γράμματα τοῦ μητροπολίτου Θηβῶν, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα δὲν ἀναγράφεται. Οὗτος, κατ᾽ ἐμέ, εἶναι ὁ ὑπὸ τοῦ Μυστακίδου (Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 177) ἀναφερόμενος Κωνσταντῖνος.

9. Ἰωάννης, ὅστις παρεκάθησεν εἰς τὴν σύνοδον Κωνσταντινουπόλεως, τῷ 1166, καὶ ὑπέγραψεν: «Ἰωάννης ὁ Θηβῶν».

10. Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Καλοκτένης, μητροπολίτης Θηβῶν καὶ ἔξαρχος πάσης Βοιωτίας (ΙΒ΄ αἰῶνος). (Ὅρα Γ. Τσεβᾶ, Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 59-64 καὶ ὅσα ἐσημειώθησαν ἀνωτέρω).

11. Γρηγόριος, ἐν ἔτει 1490. Κατὰ τὸν Τοῦρκον περιηγητὴν Ἀλῆ Βέην, οἱ Τοῦρκοι ἦσαν τότε ὀλίγοι ἐν Θήβαις, οἱ δὲ Χριστιανοὶ διῳκοῦντο ὑπὸ τοῦ σερασκέρη καὶ τοῦ μεγάλου μουφτῆ Γρηγόρη (ἐπισκόπου) κατοικοῦντος εἰς τὸ κανάλι τῆς Πόρτας, ὅπου ὑπάρχει ἐκκλησία διὰ τὴν ὁποίαν ὑπερηφανεύονται ὅλοι οἱ χριστιανοί. Προφανῶς πρόκειται περὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Γρηγορίου. (Ὅρα Γ. Τσεβᾶ, Ἔνθ᾽ ἀνωτ., σελ. 350-351).

12. Ἰωάσαφ, ἀναφέρεται τῷ 1564 ὡς ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος πάσης Βοιωτίας. Τὸν μνημονεύει ὁ Μυστακίδης (Ἔνθ᾽ ἀν. 177) ὡς παραστάντα ἐν ἁγίῳ ὄρει κατὰ τὸ 1544.

13. Λαυρέντιος. Ὁ Μυστακίδης (Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 177) ἀναφέρει μητροπολίτην Θηβῶν Λαυρέντιον μετασχόντα τῷ 1593 τοπικῆς συνόδου. Οὗτος, πιθανῶς, εἶναι ὁ αὐτὸς μὲ τὸν Μητροπολίτην Θηβῶν τὸν κατὰ τὸ 1595 μετὰ τοῦ Μητροπολίτου Ἀθηνῶν καὶ Κορίνθου καθιερώσαντα τὸ ἑορτασμὸν τῆς ὁσίας Φιλοθέης.

14. Μητροφάνης 1622. Οὗτος φέρεται κατὰ τῷ 1625 ὡς παραιτηθείς. (Μυστακίδης, Ἔνθ᾽ ἀν. σελ. 177).

15. Ἰεζεκιὴλ 1657, καθῃρέθη κατὰ τῷ 1666. Τὸν σημειοῖ ὁ Μυστακίδης (Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 178 βλ. καὶ Ζακυθηνὸν ἐν Ἑλληνικοῖς 2. 164).

16. Ἱερόθεος, τῷ 1685· παρὰ Μυστακίδῃ (Ἔνθ᾽ ἀν. σελ. 178) καὶ κατὰ τὸ 1687.

17. Δαμιανός, ἐν ἔτει 1721.

18. Μακάριος Φιλάρετος, Θηβῶν καὶ πάσης Βοιωτίας τῷ 1729.

19. Ἀθανάσιος, τῷ 1734. Ἀναφέρεται ἐν πατριαρχικῷ σιγιλλίῳ τοῦ 1740 (Βλ. Δ. Ἀ. Ζακυθηνοῦ, Ἀνέκδοτα πατριαρχικὰ ἔγγραφα, ἐν Ἑλληνικοῖς, 3, σελ. 141). Τὸν Ἀθανάσιον, ζῶντα καὶ κατὰ τῷ 1746, ἀναφέρει καὶ ὁ Μυστακίδης (Ἔνθ᾽ ἀν. σελ. 178).

20. Μητροφάνης, ἐν ἔτει 1744.

21. Ἀθανάσιος, ἐν ἔτει 1784, Οὗτος ἦτο δόκιμος ἁγιογράφος. Ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θηβῶν σῴζονται τρεῖς εἰκόνες αὐτοῦ. Ὅρα Γ. Τσεβᾶ, Ἔνθ᾽ ἀνωτ., σελ. 349. Οὗτος κατὰ σημείωμα τοῦ Μυστακίδου (Ἔνθ᾽ ἀνωτ. 178) ἦτο μητροπολίτης Θηβῶν ἀπὸ τοῦ Μαΐου τοῦ 1773 μέχρι τοῦ 1790, ὅτε καὶ ἀπέθανε.

22. Τιμόθεος, τῷ 1792. Οὗτος, ἐλθὼν εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸν βοεβόδαν Θηβῶν Σαλῆ Ἀγᾶν, διεξήγαγε τριήμερον πόλεμον κατ᾽ αὐτοῦ, θέλοντος νὰ καταλάβῃ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα. Οἱ Τοῦρκοι τὸν ὠνόμασαν Δελήπαπαν.

23. Κύριλλος, 1793-1812. Οὗτος ἦτο ἐκ τῆς οἰκογενείας Μουρούζη μὲ παράστασιν μεγαλοπρεπῆ, καλλίφωνος, πεπαιδευμένος, γενναιόδωρος, δημοφιλὴς εἰς Ἕλληνας καὶ Τούρκους. Κατὰ Μυστακίδην (αὐτόθι 178), ἀπέθανε κατ᾽ Αὔγουστον τοῦ 1812.

24. Ἀνανίας, 1812-1820. Κατὰ τὸν Μυστακίδην (Ἔνθ᾽ ἀν. 178) ἀπέθανε τῷ 1820.

25. Παΐσιος, 1820-1850, (Βλ. Γ. Τσεβᾶ, Ἱστορ. 2, σελ. 430).

26. Ἀβράμιος Ἀναργύρου (1852-1857)
27. Δοσίθεος Ἀσημακόπουλος (1858-1887)
28. Ἱερώνυμος Βλαχάκης (1 Ἰουνίου 1901-1909)
29. Συνέσιος Ζαννῆ Φιλιππίδης (20 Μαΐου 1912)

} Γ. Τσεβᾶ, Ἔνθ᾽ ἀν. 2, σελ. 430.

ΓΕΩΡΓ. Δ. ΤΣΕΒΑΣ

ΕΠΙ ΜΙΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΤΟΥ ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΟΥ Β΄ ΠΡΟΣ ΙΩΑΝΝΗΝ ΔΟΥΚΑΝ ΒΑΤΑΤΖΗΝ

Εἰς τὴν κλασσικήν του Historia diplomatica Friderici II[1], ὁ Huillard-Bréholles ἐδημοσίευσε πρῶτος ἐκ τοῦ ὑπ᾿ ἀριθ. 305 κώδικος τῆς ἄλλοτε Αὐτοκρατορικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βιέννης τοῦ γνωστοῦ ὡς Codex Philologus, φύλλ. 102^{β}, μίαν ἐπιστολὴν τοῦ αὐτοκράτορος Φρειδερίκου Β΄ τοῦ Hohenstaufen πρὸς τὸν αὐτοκράτορα «τῆς Ἑλλάδος» Ἰωάννην Δούκαν Βατάτζην, ἑδρεύοντα εἰς τὴν Νίκαιαν. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη παρέμεινε, καθ᾿ ὅσον γνωρίζω, μέχρι σήμερον ἀσχολίαστος, ἂν καὶ δὲν στερεῖται ἐνδιαφέροντος γενικωτέρου. Εἰς αὐτήν, γεγραμμένην, ἀντιθέτως πρὸς τὰς ὑπὸ τοῦ Wolff δημοσιευθείσας τέσσαρας ἑλληνικὰς ἐπιστολὰς τοῦ Φρειδερίκου Β.΄, εἰς τὴν λατινικήν, ὁ «Ῥωμαῖος αὐτοκράτωρ γερμανικῆς ἐθνότητος» ἐκφράζει δριμύτατα παράπονα ἐναντίον τοῦ Ἰωάννου Δούκα Βατάτζη, τὸν ὁποῖον μέμφεται μετ᾿ ὀξύτητος διὰ τὴν μὴ τήρησιν τῶν ἐκ τῶν ὑπαρχουσῶν μεταξύ των φιλικῶν σχέσεων ἀπορρεουσῶν πολιτικῶν ὑποχρεώσεων, καταλήγει δὲ προτρέπων τὸν «ἀδελφὸν» ὅπως, ἀπεκδυόμενος τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον καὶ περιβαλλόμενος τὸν νέον, ἐπανέλθῃ εἰς τὴν παλαιὰν φιλίαν, ἡ ὁποία ἦτο εἰς ἀμφοτέρους συμφέρουσα.

Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην δὲν ἔχει λάβει εἰδικῶς ὑπ᾿ ὄψει οὔτε ὁ κυριώτερος τῶν ἱστορικῶν τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας ἀείμνηστος Μηλιαράκης, ὁ ὁποῖος ῥητῶς ἄλλως τε καὶ τονίζει[2] ὅτι τὸ μνημειῶδες ἔργον τοῦ Huillard-Bréholles ὑπῆρξεν εἰς αὐτόν, γράφοντα ἐν Ἀθήναις, ἀπρόσιτον, οὔτε ἄλλος τις ἐκ τῶν εἰδικῶς μὲ τὴν βιογραφίαν τοῦ Φρειδερίκου Β.΄ ἢ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ ἀσχοληθέντων ἐν τῇ Δύσει συγγραφέων[3]. Ἐπὶ πλέον δὲ αὐτὸς οὗτος ὁ Huillard-Bréholles, ὁ ὁποῖος εἰς τὸν πρῶτον ὀγκωδέστατον, ὡς γνωστόν, τόμον τοῦ μνημονευθέντος ἔργου, τοῦ ὁποίου καὶ ἀποτελεῖ οὗτος τὴν εἰσαγωγήν, παρέχει τὴν διὰ τὴν ἐποχήν του ὅσον τὸ δυνατὸν πληρεστέραν καὶ ἀκριβεστέραν βιογραφίαν τοῦ μεγάλου καὶ πραγματικῶς θρυλικοῦ[4] Γερμανοῦ ἡγεμόνος,

[1] Τόμος VI, μέρος Β΄, σ. 921 ἑξ.

[2] Ἱστορία τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας καὶ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου, σ. 329 σημ. 1.

[3] Οὕτω π. χ. ἡ Alice Gardner, εἰς τὸ ἄλλως ἐξαίρετον ἔργον της The Lascarids of Nicaea, London (1912) ἀφιερώνει εἰς τὴν ἐν λόγῳ ἐπιστολὴν οὔτε ἡμίσειαν γραμμὴν ἐν ὑποσημειώσει τῆς σ. 171, ἀναφερομένη ἄλλως τε ἁπλῶς εἰς τὸν Huillard-Bréholles.

[4] Εἶναι γνωστὴ ἡ παρὰ τοῖς Γερμανοῖς κρατοῦσα λαϊκὴ παράδοσις περὶ ἐπανελεύσεως εἰς τὸν κόσμον τοῦ αὐτοκράτορος Φρειδερίκου Β΄.

οὐδεμίαν μνείαν κάμνει εἰδικῶς ἐν σχέσει μὲ τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, τὴν ὁποίαν, οὕτως εἰπεῖν, παραβλέπει. Ἀντιθέτως καὶ παρὰ τοῦ Huillard-Bréholles καὶ παρὰ τῶν ἄλλων ὅσοι ἠσχολήθησαν μὲ τὰς σχέσεις τοῦ Φρειδερίκου Β.΄ πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἐν Ἀνατολῇ ἡγεμόνας, ἐκτενὴς γίνεται λόγος περὶ τῶν τεσσάρων τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ἐν ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἐπιστολῶν, ἐκ τῶν ὁποίων τρεῖς μὲν ἀπευθύνονται πρὸς τὸν Ἰωάννην Δούκαν Βατάτζην, μία δὲ πρὸς τὸν δεσπότην «τῆς Ἑλλάδος» Μιχαὴλ Β.΄ Δούκαν Ἄγγελον[1].

Δημοσιεύων τὸ πρῶτον τὴν ἐν λόγῳ ἐπιστολήν, τῆς ὁποίας τὸ κείμενον καὶ διορθοῖ εἰς σημεῖά τινα ἀποκαθιστῶν αὐτὸ ὥστε ν᾿ ἀποδίδεται ἡ κατὰ τὴν ἀντίληψίν του ἀκριβὴς ἔννοια, ὁ Huillard-Bréholles παρατηρεῖ ὅτι εἰς τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς δὲν ἐμπεριέχονται στοιχεῖα δυνάμενα νὰ χρησιμεύσουν ὡς βάσις θετικὴ ἢ ἔστω καὶ ὡς ἔνδειξις διὰ τὴν χρονολόγησιν αὐτῆς[2]. Ἔχων ὑπ᾿ ὄψει τὰ παρὰ τοῦ Raynaldus ἐν Annales Ecclesiastici ἐκτιθέμενα, ἀρκεῖται νὰ ὑπενθυμίσῃ ὅτι κατ᾿ Ἰούνιον τοῦ 1247 ὁ ἄσπονδος τοῦ Φρειδερίκου ἐχθρὸς πάπας Ἰννοκέντιος ὁ Δ.΄ εἶχεν ἀποστείλει εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἀνατολὴν καὶ δὴ εἰς τὴν ἐπέχουσαν θέσιν βασιλευούσης Νίκαιαν τὸν λόγιον μοναχὸν Λαυρέντιον[3] μὲ τὸν σκοπὸν ὅπως οὗτος ἔλθῃ εἰς ἐπαφὴν πρὸς τοὺς ἐν Νικαίᾳ ἐκκλησιαστικοὺς καὶ πολιτικοὺς ἄρχοντας καὶ προϊσταμένους σχετικῶς μὲ τὸ ζήτημα, πάντοτε περιμάχητον διὰ τὴν Δύσιν, τοῦ καθορισμοῦ καὶ τῆς διαλύσεως τῶν διαφορῶν, αἱ ὁποῖαι παρενεβάλλοντο ὡς ἐμπόδια εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς Χριστιανικῆς ἑνότητος καὶ δογματικῆς εἰρήνης. Ὡς εἶναι γνωστόν, ἡ τοιαύτη ἀποστολὴ τῶν παπικῶν ἀποκρισιαρίων, πρὸς τὴν ὁποίαν ὁ Ἰωάννης Δούκας Βατάτζης, εἰς πολιτικὰ προφανῶς ἀποβλέπων ὠφελήματα, δὲν ἦτο ξένος, καὶ αἱ ἐπακολουθήσασαι ἐν Νικαίᾳ εἰς φιλικὸν καὶ ἑκατέρωθεν διαλλακτικὸν τόνον συζητήσεις δυσηρέστησαν μεγάλως τὸν Φρειδερῖκον Β΄, τοῦ ὁποίου αἱ μετὰ τοῦ ἄκρου τῆς Ῥώμης ἀρχιερέως σχέσεις, ἐξ ἀρχῆς σχεδὸν τεταμέναι, εἶχον τότε ὅλως ἐξαιρετικῶς ὀξυνθῆ.

Καὶ ἀπέτυχον μὲν τότε αἱ καταβληθεῖσαι προσπάθειαι ἀποκαταστάσεως τῆς Χριστιανικῆς ἑνότητος, ἔμελλον ὅμως νὰ καταβληθοῦν νέαι βραδύτερον μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι αἱ νέαι διαπραγματεύσεις θ᾿ ἀπέληγον αὐτὴν τὴν φορὰν εἰς τὴν ἀποκατάστασιν φιλικῶν μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν σχέσεων. Καὶ αἱ νέαι μὲν προσπάθειαι δὲν ἀπέληξαν οὐδ᾿ αὗται εἰς κανὲν ἀποτέλεσμα, ἐχρησίμευσαν ὅμως ὡς ἀφορμὴ εἰς τὸν εἰς τὰς δυσμὰς ἤδη τοῦ βίου του εὑρισκό-

[1] Δημοσιευθεῖσαι τὸ πρῶτον παρὰ τοῦ Gustav Wolff ἀνεδημοσιεύθησαν παρὰ Miklosich et Müller, Acta et diplomata graeca medii aevi, τόμ. III, σ. 69 ἑξ. καί, βραδύτερον, μετὰ μεγαλυτέρας ἐπιμελείας παρὰ N. Festa ἐν Archivio storico (1894). Μετάφρασιν αὐτῶν εἰς τὴν λατινικὴν μὲ προσπάθειαν τοῦ μεταφράστου ὅπως προσαρμόσῃ τὸ κείμενον εἰς τὸ ὕφος τῶν ἐκ τῆς αὐτοκρατορικῆς καγκελλαρίας ἐξερχομένων ἐγγράφων παρέχει ἡμῖν ὁ Huillard-Bréholles, Ἔνθ᾿ ἀν., τόμ. VI, μέρος Α.΄

[2] Ἔνθ᾿ ἀν., τόμ. VI, μέρος Β.΄, σ. 921 σημ. α.

[3] Raynaldus, Annales Ecclesiastici, ad ann. 1247, §§ XXX, XXXI ἑξ.

μενον «Ῥωμαῖον» αὐτοκράτορα διὰ ν' ἀποστείλῃ πρὸς τὸν Ἰωάννην Δούκαν Βατάτζην δριμυτάτην ἐπιστολήν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐμφανίζεται μὲν ὁ πάπας ὡς ἄσπονδος τῶν Ἑλλήνων ἐχθρός, διαρκῶς καὶ καθ' ἡμέραν ἀναθεματίζων αὐτούς, ἐξαίρεται δ' ἐν ἀντιθέσει ἡ ὀρθοδοξία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας.

Τούτων τεθέντων, τὸ προκείμενον ζήτημα τίθεται ὡς ἀκολούθως: Εἰς ποίαν ἐποχὴν πρέπει ν' ἀναγάγωμεν τὴν ἄνευ ἄλλης τινὸς χρονολογικῆς ἐνδείξεως δημοσιευομένην παρὰ Huillard-Bréholles ἐπιστολήν; καὶ δή, μᾶλλον συγκεκριμένως, πρόκειται περὶ ἐπιστολῆς ἀπευθυνθείσης κατὰ τὸ 1247 ἢ κατὰ τὸ 1250;

Φρονοῦμεν ὅτι οὔτε τὸ 1247 οὔτε τὸ 1250 δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς χρονολογία τῆς ἐν λόγῳ ἐπιστολῆς. Τὸ ὅτι αἱ ἄλλαι ἐπιστολαὶ τοῦ Φρειδερίκου Β.' πρὸς Ἕλληνας ἡγεμόνας, τοὐλάχιστον αἱ διασῳζόμεναι, ἐγράφησαν ἑλληνιστὶ δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βάσις ἀφ' ἧς νὰ ὁρμηθῶμεν, ἀφοῦ καὶ τῆς προκειμένης ἐπιστολῆς εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπῆρχε καὶ ἑλληνικὸν κείμενον, τὸ ὁποῖον νὰ ἀπωλέσθη. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον δύναται νὰ χρησιμεύσῃ εἰς ἡμᾶς ὡς στήριγμα θετικώτερον εἶναι κυρίως τὸ ὕφος τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, μελετώμενον ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ ὕφος τῶν ἄλλων, γνωστῶν ὡς ἐκ τοῦ 1250 προερχομένων, ἐπιστολῶν τοῦ Φρειδερίκου πρὸς τὸν Βατάτζην.

Εἰς ταύτας, γραφείσας μετὰ τὸν κατὰ τὸ 1244 συναφθέντα γάμον τοῦ Ἰωάννου Δούκα Βατάτζη μετὰ τῆς Κωνσταντίας—παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς Ἄννης—θυγατρὸς τοῦ Φρειδερίκου Β.' καὶ τῆς εὐγενοῦς Ἰταλίδος Bianca Lancia, ὁ Ἰωάννης Δούκας Βατάτζης, «αὐτοκράτωρ τῶν Ἑλλήνων», χαρακτηρίζεται ὡς «περιπόθητος γαμβρὸς» ἢ ἄλλως ὡς συγγενὴς καὶ κηδεστὴς τοῦ δυτικοῦ αὐτοκράτορος[1]. Στηριζόμενοι εἰς τὴν παρατήρησιν ταύτην, ἀγόμεθα φυσικῶς νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἡ περὶ ἧς ἐνταῦθα λόγος ἀχρονολόγητος ἐπιστολή, οὐδεμίαν ποιουμένη μνείαν τῶν συγγενικῶν σχέσεων τῶν δύο αὐτο-

[1] Οὕτω παρὰ Wolff, Vier griechische Briefe κλπ. σ. 26. Miklosich et Müller, Ἔνθ' ἀν., III 69 (καὶ Huillard-Bréholles, Ἔνθ' ἀν., VI, II, 791, ἐν ἀποδόσει εἰς τὸ λατινικόν), ἐν ἐπιστολῇ πρὸς Βατάτζην: Ἰωάννῃ... τῷ πεφιλημένῳ *Γραικῶν βασιλεῖ*, τῷ Δούκᾳ, περιποθήτῳ γαμβρῷ αὐτοῦ· ὡσαύτως Wolff, Ἔνθ' ἀν., σ. 22, Miklosich et Müller, ἔνθ' ἀν. III 69 (καὶ Huillard-Bréholles, Ἔνθ' ἀν. IV, II, 760, ἐν ἀποδόσει εἰς τὸ λατινικόν), ἐν ἐπιστολῇ πρὸς Μιχαὴλ Β.' Δούκαν Ἄγγελον: ὁ περιπόθητος γαμβρὸς ἡμῶν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης· ἐπίσης Wolff, Ἔνθ' ἀν. σ. 38, Miklosich et Müller, ἔνθ' ἀν. III, 74 (καὶ Huillard-Bréholles, Ἔνθ' ἀν. VI, II, 775 ἐν ἀποδόσει εἰς τὸ λατινικόν), ἐν ἐπιστολῇ πρὸς Βατάτζην: ἵνα κατὰ τὸ εἰωθὸς ζιζάνια σπείρωσιν ἀναμεταξὺ πατρὸς καὶ υἱοῦ... Βούλεται καὶ ἡ αἰθριότης ἡμῶν πατρικῷ τρόπῳ τὴν υἱικήν σου ἐλέγχειν διάθεσιν, κλπ. Ὁμοίως εἰς ἐπιστολήν, ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου 1250, ἀπευθυνομένην πρός τινα capitaneus, ὁ Φρειδερῖκος Β.' γράφει ὡς ἑξῆς: Nuper etiam ad roborandas melius vires nostras, Calojohannes, illustris imperator Graecorum, dilectus gener noster, magnam nobis quantitatem archeriorum et gentis alterius destinavit. Huillard-Bréholles, Ἔνθ' ἀν., VI, II 762.

κρατόρων, ἐγράφη πρὸ τοῦ 1244[1], τῆς χρονολογίας ταύτης θεωρουμένης ὡς terminus ante quem διὰ τὴν χρονολογίαν αὐτῆς.

Εἰς τὸ ἐν τέλει τῆς παρούσης πραγματείας παρατιθέμενον κείμενον τῆς ἐπιστολῆς βλέπει τις ὅτι ὁ Ἰωάννης Δούκας Βατάτζης ἀναφέρεται διαρκῶς ὡς «ἀδελφός»[2], ὡς τότε καὶ μεταγενέστερον προσωνομάζοντο οἱ ἡγεμόνες εἰς τὰς πρὸς ἀλλήλους ἐπιστολάς των καὶ προσφωνήσεις. Οὕτω π. χ. Huillard-Bréholles, ἔνθ' ἀν., VI, II, 921: cum in instantia fratris inhereat, αὐτ. 922: suntne ista insignia quae requiruntur in fratribus? αὐτ.: recogita ergo, frater, et pensa quod feceris, αὐτ.: si de fratris amplexu sine justa

[1] Ἡ χρονολογία αὕτη ὡς χρονολογία τοῦ γάμου ἐπιβεβαιοῦται καὶ ὑπὸ δυτικῶν χρονογράφων, ἰδίως παρὰ τοῦ Matthieu Pâris, τοῦ ὁποίου τὴν Grande Chronique ἐξέδωκε καὶ μετέφρασεν ὁ Huillard-Bréholles. Ὁ Matthieu Pâris, ἐν σ. 418 καὶ 431 τῆς ὡς ἄνω ἐκδόσεως, κάμνει μνείαν τοῦ γάμου τοῦ Βατάτζη μετὰ τῆς Κωνσταντίας καὶ τῆς ἐπακολουθησάσης ἀνακωχῆς (treuga, treuge) μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Νικαίας καὶ τοῦ Βαλδουΐνου Β', ἀμφοτέρων γεγονότων λαβόντων ὑπόστασιν περὶ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 1244. Ἐν σχέσει πρὸς τὸν γάμον τοῦτον ὁ Ἰταλὸς Affo εἰς τὴν μικρὰν ἐργασίαν του Vita di fratre Elia, Πάρμα 1783, λέγει ὅτι ὁ μοναχὸς Ἠλίας εἶχεν ἀποσταλῇ εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὅπως διαπραγματευθῇ τὰ τοῦ γάμου τῆς νόθου κόρης τοῦ Φρειδερίκου Β.' μετὰ τοῦ Βατάτζη καὶ ὅτι ταὐτοχρόνως διεπραγματεύθη οὗτος τὰ τῆς συνάψεως ἀνακωχῆς μεταξὺ Βατάτζη καὶ Βαλδουΐνου Β'. Ὁ Affo παραπέμπει ἐν προκειμένῳ εἰς τὸν Pâris, ὁ ὁποῖος ὅμως οὐδαμοῦ, καθ' ὅσον ἀντελήφθην, ἀναφέρει τι περὶ τοῦ ἐν λόγῳ μοναχοῦ. Ὅτι ὅμως ὁ μοναχὸς Ἠλίας περὶ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἐστάλη εἰς τὴν Ἀνατολὴν παρὰ τοῦ Φρειδερίκου, συναινοῦντος καὶ τοῦ πάπα (ἐκ τοῦ ὁποίου θὰ προῆλθεν ἀσφαλῶς καὶ ἡ πρωτοβουλία συνάψεως ἀνακωχῆς ὑπὲρ τοῦ ἐν ἀμηχανίαις πολλαῖς Βαλδουΐνου Β'), δείκνυται ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Φρειδερίκου πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Κύπρου. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, γραφεῖσαν περὶ τὰ τέλη τοῦ 1243, ὁ αὐτοκράτωρ συνιστᾷ θερμότατα τὸν μοναχὸν Ἠλίαν, κατευθυνόμενον εἰς Ἀνατολὴν μὲ εἰδικὴν ἀποστολήν· πρβ. Huillard-Bréholles, Ἔνθ' ἀν., VI, I 147 ἑξ. Ὁ μοναχὸς Ἠλίας χαρακτηρίζεται παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος ὡς providens vir, dilectus familiaris et fidelis noster· ὅτι δ' εἶχεν ὄντως λίαν σοβαρὰν ἀποστολὴν δείκνυται ἐκ τοῦ ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ λεγομένου: pro quibusdam arduis Excellentiae nostrae servitiis, in quorum executione personam ejus utilem et necessariam fore censuimus. Πβ. καὶ τὴν παρὰ Lempp γραφεῖσαν βιογραφίαν τοῦ μοναχοῦ Elia da Cortona, ἐκπεσόντος ἀρχηγοῦ τῶν Φραγκισκανῶν.

[2] Παρατηρητέον ὅτι ὁ Ἰωάννης Δούκας Βατάτζης δὲν ἀναφέρεται κἂν ὡς Graecorum imperator, ἀλλ' ἁπλῶς καὶ ἀορίστως ὡς Vatacius Graeciae, etc. Τοῦτο μᾶς ἐνθυμίζει τὸ ἐν ἐπιστολαῖς τοῦ πάπα ἢ τοῦ Φρειδερίκου Β.' πρὸς τοὺς δεσπότας Μιχαὴλ Α.' καὶ Μιχαὴλ Β.' τοὺς Ἀγγέλους ἀπαντῶν ἀνάλογον: Cumaniano ἢ Cumano Romaniae, ἔνθα συμπληρωτέον despotus, princeps ἤ τι ἀνάλογον. Καθ' ἣν λοιπὸν ἐποχὴν ἐγράφη ἡ ἐν τῷ κειμένῳ σχολιαζομένη ἐπιστολή, ἡ ἐν Παλέρμῳ αὐτοκρατορικὴ καγκελλαρία δὲν εἶχεν ἀκόμη ἀποφασίσει περὶ τοῦ εἰς τὸν Βατάτζην ἀπονεμητέου τίτλου, δι' ὃ καὶ ἐτέθη τὸ ἀόριστον Graeciae, etc. Βραδύτερον, καὶ πιθανώτατα εὐθὺς μετὰ τὴν συντέλεσιν τῆς κηδεστίας, ὁ Βατάτζης ἀνεγνωρίσθη οὐχὶ μέν ποτε αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων, ὡς ὁ ἴδιος ἀπεκάλει ἑαυτὸν καὶ ὑπέγραφεν, ἀλλ' ὡς βασιλεὺς Γραικῶν. Ὁπωσδήποτε, ἀπὸ σκοποῦ δὲν προσδιορίζεται ἐν τῷ τίτλῳ τῆς προκειμένης ἐπιστολῆς ἡ πρὸς τὴν «Ἑλλάδα» ἀκριβὴς ἡγεμονικὴ σχέσις τοῦ Βατάτζη.

causa sinum discutere civile vel utile videatur, ubi fratris praesertim incorrupta serenitas ex amoris odore, quem caritas in fratrem inseruit, αὐτ.: cum per ingratitudinis vicium in fratrem peccaveris. Εἰς τὴν αὐτὴν ἐπιστολὴν γίνεται ἔπειτα διαρκῶς λόγος περὶ τῶν δύο ἡγεμόνων ὡς φίλων, οὐχὶ δὲ καὶ ὡς συγγενῶν. Οὕτω Huillard-Bréholles, ἔνθ' ἀν. σ. 921: quod amicorum puritas fiduciae sumat exemplum, αὐτ. σ. 922: si amicus inimico (κατὰ τὴν διόρθωσιν τοῦ ἐκδόντος) loquitur, αὐτ. σ. 922: suntne ista mysteria quae puritas exigit in amicos? αὐτ. σ. 922: cogita si gerere sic cum amico te decuit. Οὐδὲ ἅπαξ δὲ γίνεται ἔστω καὶ νύξις ἁπλῆ περὶ συγγενικοῦ δεσμοῦ μεταξὺ τῶν δύο αὐτοκρατόρων κατὰ τὴν ἐποχήν, καθ' ἣν ἐγράφη ἡ ἐπιστολή, ὑφισταμένου. Καθίσταται ἐκ τούτου δι' ἡμᾶς προφανὲς ὅτι ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐγράφη ἀναμφισβητήτως πρὶν ἢ συναφθῇ ὁ μετὰ τῆς Κωνσταντίας Hohenstaufen γάμος τοῦ Ἰωάννου Δούκα Βατάτζη.

Καὶ τοῦτο μὲν προκύπτει γενικῶς· εἰδικώτερον ὅμως τίθεται πρὸς λύσιν τὸ ζήτημα ἑνὸς ὅσον τὸ δυνατὸν ἀκριβεστέρου προσδιορισμοῦ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἐγράφη ἡ ἐν λόγῳ ἐπιστολή, πάντως πρὸ τοῦ 1244. Παρατηροῦμεν πρὸς τοῦτο ὅτι εἰς τὴν ἐπιστολὴν γίνεται μὲν λόγος περὶ κλονισμοῦ τῶν τέως ὑφισταμένων μεταξὺ τῶν δύο ἡγεμόνων φιλικῶν σχέσεων ἐξ ὑπαιτιότητος τοῦ Βατάτζη, ὁ ὁποῖος δὲν φαίνεται νὰ ἐδικαίωσε τὴν πρὸς αὐτὸν καὶ τοὺς Ἕλληνας ἐξ ἀντιδιαστολῆς πρὸς τὸν πάπαν ἀμέριστον ἐμπιστοσύνην τοῦ Φρειδερίκου Β΄, δὲν γίνεται ὅμως κἀμμία ἐξαγγελία ὁριστικῆς διακοπῆς τῶν ἐν λόγῳ φιλικῶν σχέσεων, ἀλλ' ἁπλῶς προτρέπεται αὐστηρῶς ὁ Βατάτζης ὅπως ἀναλογισθῇ κατὰ πόσον ἡ πρὸς τὸν γερμανὸν φίλον του ἐπιδειχθεῖσα συμπεριφορὰ ὑπῆρξεν ἡ καλυτέρα καὶ νὰ ἐπανεύρῃ καὶ ἀναλάβῃ τὸ παλαιὸν καὶ χρηστὸν ἦθος, ἐπανερχόμενος εἰς τὸν ἀδελφικὸν κόλπον, κλπ. Εἶναι προφανὲς ἐκ τοῦ κειμένου τῆς ἐπιστολῆς ὅτι ὁ Βατάτζης ἡτοιμάζετο τότε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν φιλίαν τοῦ Φρειδερίκου, τρεπόμενος πρὸς τὸ στρατόπεδον τῶν ἐχθρῶν του. Οἱ γνωρίζοντες τὴν ἱστορίαν τοῦ Φρειδερίκου Β΄ δὲν θὰ δυσκολευθοῦν καθόλου ν' ἀναγνωρίσουν εἰς τοὺς ἐχθροὺς τούτους τὸν πάπαν καὶ τοὺς Γουέλφους. Μεταξὺ τούτων καὶ τοῦ Φρειδερίκου ἡ ἔχθρα ὑπῆρξε διαρκής, ἀκοίμητος καὶ ἀδυσώπητος. Πραγματικὸς συμβιβασμὸς μεταξὺ τῆς Ἁγίας Ἕδρας καὶ τοῦ γερμανοῦ Φρειδερίκου, ἅρπαγος τοῦ βασιλείου τῆς Σικελίας, φεούδου τοῦ ἁγίου Πέτρου, οὐδέποτε ἐπετεύχθη. Καὶ ὁ μὲν πάπας ἠξίου ἀείποτε παρὰ τοῦ μετὰ τῶν Σαρακηνῶν συναγελαζομένου καὶ συντρώγοντος ἡγεμόνος, τὸν ὁποῖον καὶ βαρεῖαι ἠθικῆς φύσεως ἐβάρυνον κατηγορίαι, ὅπως ὑπακούῃ εὐπειθῶς, ὡς οἱ προκάτοχοι αὐτοῦ Νορμανδοὶ ῥῆγες καὶ ὡς μετὰ ταῦτα Κάρολος Α΄ ὁ Ἀνδεγαυϊκὸς καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ, εἰς τὰ κελεύσματα τοῦ ἄκρου τῆς Ῥώμης ἀρχιερέως, ἀπὸ τοῦ ὁποίου καὶ νὰ θεωρῆται ὡς φεουδαρχικῶς ἐξαρτώμενον τὸ βασίλειον τῆς Σικελίας, ὁ δὲ Φρειδερῖκος, μόνος «αὐτοκράτωρ τῶν Ῥωμαίων», φύσει ἀτίθασσος καὶ ἀπεχθα-

νόμενος τὸ περιβάλλον τῆς παπικῆς αὐλῆς καὶ τὴν κληροκρατίαν ἐν γένει, ἐπέμενε νὰ πολιτεύηται ἀπολύτως ἐλευθέρως, μιμούμενος κατὰ τοῦτο καὶ ἐγκωμιάζων τὸν παρ' Ἕλλησι κρατοῦντα ἀπόλυτον μεταξὺ τῆς κοσμικῆς καὶ τῆς πνευματικῆς ἐξουσίας χωρισμόν.

Ἡ ῥιζικὴ αὕτη ἀντίθεσις ἀντιλήψεων καὶ διαφωνία μεταξὺ Φρειδερίκου Β΄ καὶ πάπα ἦτο φυσικὸν νὰ ὠθήσῃ τὸν πρῶτον πρὸς τοὺς Ἕλληνας, γείτονας αὐτοῦ κατ' Ἀνατολάς, ὁμοίως δὲ παρὰ τοῦ πάπα ὡς στασιαστὰς καὶ ἀσεβεῖς χαρακτηριζομένους καὶ διαρκῶς, ὅσον καὶ ἀνεπιτυχῶς καὶ ματαίως, καλουμένους ὅπως ὑποταχθοῦν ἄνευ ὅρων εἰς τὴν «μητέρα» Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν. Πότε ἀκριβῶς καὶ ὑπὸ ποίας συνθήκας ὁ Φρειδερῖκος συνέσφιγξε καὶ ἀνέπτυξε περαιτέρω εἰδικῶς τοὺς μετὰ τῆς Νικαίας δεσμούς, δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς. Πάντως τοιοῦτό τι φαίνεται ὅτι ἐπετεύχθη ἤδη πρὸ τῆς βασιλείας τοῦ Βατάτζη καὶ δὴ ἐπὶ τῶν χρόνων ἀκόμη τοῦ Θεοδώρου Α΄ Λασκάρεως[1]. Εἰς φιλικὰς ὡσαύτως ὁ Φρειδερῖκος ἦλθε σχέσεις πρὸς τὸν δεσπότην καὶ κατόπιν αὐτοκράτορα Θεόδωρον Ἄγγελον Δούκαν, τὸν διὰ πολιτικοὺς λόγους περισσότερον ἀρεσκόμενον εἰς τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ Κομνηνοῦ. Δὲν δυνάμεθα νὰ μακρηγορήσωμεν ἐνταῦθα περὶ τῶν σχέσεων τούτων, περὶ ὧν ἀλλαχοῦ· σημειοῦμεν ἁπλῶς ὅτι ὁ μεγαλεπήβολος Θεόδωρος ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος Ἕλλην ἡγεμὼν ὁ συνάψας συνθήκην φιλίας καὶ συμμαχίας πρὸς τὸν δυτικὸν αὐτοκράτορα καὶ γείτονα. Τὸ μεσολαβῆσαν πρόσωπον ὑπῆρξεν ὁ κόμης παλατῖνος Κεφαλληνίας Ματθαῖος Ὀρσίνης, γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῇ τοῦ Θεοδώρου Κομνηνοῦ, μεταβὰς ἐπὶ τούτῳ εἰς Ἰταλίαν κατὰ Μάϊον τοῦ 1229 καὶ ἐλθὼν εἰς συνάφειαν πρὸς τὸν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐπανακάμψαντα εἰς τὸ βασίλειον τῆς Σικελίας Φρειδερῖκον. Κατ' Ὀκτώβριον τοῦ ἰδίου ἔτους, ὁ αὐτοκράτωρ Θεόδωρος ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ἰταλίαν τὸν αὐτὸν κόμητα καὶ γαμβρόν του, κομιστὴν πρὸς Φρειδερῖκον πλουσίων δώρων, ἐπὶ πλέον δὲ καὶ ἐπὶ κεφαλῆς συμμαχικοῦ στρατοῦ[2]. Ὁ στρατὸς αὐτὸς θὰ προωρίζετο φυσικὰ ἐναντίον τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ, ἤτοι τοῦ πάπα καὶ τῶν Γουέλφων. Δι' ὃ καὶ ἀφώρισεν ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης ἀμφοτέρους τοὺς συμμάχους[3].

Ἡ πολιτική, ἐν τούτοις, τῶν Ἑλλήνων ἡγεμόνων ἀπέναντι τῆς Ἁγίας Ἕδρας δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εἶναι μέχρι τέλους ἀλληλέγγυος πρὸς τὴν τοῦ

---

[1] Εἰς τὴν φιλίαν τοῦ Φρειδερίκου πρὸς τοὺς προκατόχους τοῦ Βατάτζη ἀναφέρεται προφανῶς τὸ ἑξῆς χωρίον τῆς ἐνταῦθα ἐξεταζομένης ἐπιστολῆς: Hos forsan vetusta Graecorum et approbata sinceritas de arbore fidei fructus legavit ad posteros, ut tu quem tanquam successor ydoneus stipitem dediscere nescimus, ejusdem legis semitas imiteris.

[2] Riccardus de San Germano, ἐν Cronisti κλπ. καὶ παρὰ Muratori, Rerum Italicarum Scrlptores, VII, σ. 1015: Tunc quidam comes Maïo de Romania cum nonnullis Graecis militibus ex parte Comniano ad imperatorem cum magnis muneribus nuntius venit.

[3] Du Cange, Historia Byzantina, I, 204. Οὗτος παραπέμπει εἰς ἐπιστολὴν 3, 46 Γρηγορίου τοῦ Θ΄.

Φρειδερίκου Β΄. Οἱ Ἕλληνες ἐπεθύμουν τὴν συνδιαλλαγὴν πρὸς τὸν πάπαν, γνωρίζοντες ὅτι ἡ παπικὴ ἔχθρα ἦτο ἡ κυρία αἰτία τῶν δεινῶν των. Οἱ Ἕλληνες ἡγεμόνες διὰ πολιτικοὺς λόγους ἦσαν μᾶλλον ὑπὲρ τῆς λεγομένης «ἑνώσεως», ὁ κλῆρος ὅμως καὶ ὁ λαός, γνωρίζοντες καλῶς ὅτι ὑπὸ τὴν λέξιν «ἕνωσις» ἐκρύπτετο ἡ πλήρης ὑποταγὴ καὶ ἐπιθυμοῦντες τὴν διατήρησιν τῆς παλαιᾶς των ἀνεξαρτησίας, ἀφοῦ ἄλλως τε καὶ οὐδὲν ἐδικαίου τὴν ἀξιουμένην ταύτην ὑπεροχὴν τῆς Ῥώμης ἔναντι αὐτῶν, διαρκῶς ἀντέδρων καὶ ἐματαίουν τὰς προσπαθείας τῶν πολιτικῶν. Ὁπωσδήποτε, ἐὰν ὁ συμβιβασμὸς τοῦ Φρειδερίκου πρὸς τὴν Ῥώμην ἦτο σχεδὸν ἀδύνατος, δὲν ἠδύνατο νὰ λεχθῇ τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τῶν σχέσεων τῆς Ῥώμης πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Τοὐναντίον ὁ πάπας, μὴ ἐπιτυχὼν καὶ μετὰ τὴν βιαίαν κατάλυσιν τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς μεγάλης του ἐπιθυμίας νὰ ἑνώσῃ ὑφ᾽ ἑαυτὸν καὶ τὴν κατ᾽ Ἀνατολὰς ἐκκλησίαν, ἐπιθυμῶν δ᾽ ὡσαύτως πάντοτε καὶ τὴν διενέργειαν τῆς σταυροφορίας, ἡ ὁποία θὰ ἐπετύγχανε νὰ στερεώσῃ ὁριστικῶς τὴν χριστιανικὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τῶν Ἁγίων Τόπων, δὲν ἀπέστεργε νὰ ἐπιληφθῇ οἱασδήποτε εὐκαιρίας δυναμένης νὰ συντείνῃ εἰς τὴν ἐξάλειψιν τῶν ἐκ τοῦ σχίσματος προερχομένων διενέξεων. Ἤλπιζεν ὁμοίως ὁ πάπας — τοὐλάχιστον ὡρισμένοι πάπαι — ὅτι, ἐξομαλυνομένου τοῦ σχίσματος καὶ καταπαύοντος, θὰ ἐπετυγχάνετο νὰ στηριχθῇ καὶ ἡ ἄλλως, ἀθλίως καὶ ἐκ θεμελίων, σαλευομένη ἐν Κωνσταντινουπόλει Λατινικὴ Αὐτοκρατορία.

Ἐκ τοῦ ἄλλου, οἱ ἐν Νικαίᾳ δὲν ἐπεθύμουν ὀλιγώτερον τὴν κατάπαυσιν τοῦ σχίσματος. Εἶναι πιθανὸν ὅτι εἰς τὴν ἰδέαν ταύτην ἤχθη ὁ Βατάτζης τὸ πρῶτον μετὰ τὴν σύναψιν συνθήκης φιλίας καὶ συμμαχίας μεταξὺ Θεοδώρου Κομνηνοῦ καὶ Φρειδερίκου Β΄, ἐπερχομένου, οὕτως εἰπεῖν, ἀντιρρόπου τινὸς εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ Ἠπειρώτου ἀντιπάλου. Μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Θεοδώρου Κομνηνοῦ, ἡ ἰδέα τῆς πρὸς τὸν πάπαν προσεγγίσεως δὲν ἀπήρεσκεν, ὡς φαίνεται, εἰς τὸν Βατάτζην, ὑπολογίζοντα, ἀντιθέτως πρὸς τὸν πάπαν, ὅτι ἅπαξ πραγματοποιουμένης, οὕτως ἢ ἄλλως, τῆς περιφήμου «ἑνώσεως», ἡ παπικὴ ἕδρα δὲν θὰ εἶχε κανένα σοβαρὸν λόγον νὰ εὐνοῇ ἰδιαιτέρως τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει Λατίνους, ἀφοῦ καὶ οἱ Ἕλληνες θὰ ἀνῆκον ὁμοίως εἰς τὴν παπικὴν μάνδραν, αἱ δὲ λατινικαὶ δυνάμεις, αἱ διατεθειμέναι εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, θὰ ἠδύναντο, ἐλευθερούμεναι, νὰ συνεχίσουν τοὺς ὑπὲρ τῶν Ἁγίων Τόπων ἀγῶνάς των.

Ἐκ τοιούτων καὶ παρομοίων ἀπόψεων ἀφορμώμενοι, ὁ πάπας καὶ ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Νικαίας, ἦτο φυσικὸν νὰ ἐπωφεληθοῦν τῆς πρώτης εὐκαιρίας, ἡ ὁποία ἐνεφανίζετο εἰς αὐτοὺς πρὸς συνεννόησιν. Ἡ εὐκαιρία αὕτη παρουσιάσθη, καθ᾽ ὅσον γνωρίζομεν, τὸ πρῶτον κατὰ τὸ 1232. Δύο Φραγκισκανοὶ μοναχοί[1], ἐκ τοῦ νεωστὶ ἀναγνωρισθέντος μοναχικοῦ τάγματος, ἐλευθερωθέντες

[1] Fratres minores ἢ frères mineurs, ἐξ οὗ οἱ Ἕλληνες ἐκάλουν αὐτοὺς *φρεμενουρίους*.

ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχον περιέλθει ἐπανερχόμενοι ἐξ Ἱερουσαλήμ, διῆλθον, κατὰ τὸ 1232, ἐκ Νικαίας κατευθυνόμενοι εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Κατὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ διαμονήν των, ὁ πατριάρχης Γερμανὸς ὁ Β΄ ἐδέχθη αὐτοὺς μὲ πολλὴν εὐμένειαν, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ. Οἱ Φραγκισκανοὶ μοναχοί, ὡς ἦτο φυσικόν, ἐπωφελήθησαν τῆς εὐκαιρίας διὰ νὰ συζητήσουν ἐπὶ τῶν διαφορῶν, αἱ ὁποῖαι ἐχώριζον τὰς δύο ἐκκλησίας. Κατὰ τὴν ἀναχώρησίν των ἐκ Νικαίας, ὁ πατριάρχης καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἔδωκαν εἰς αὐτοὺς προφορικὰς ὁδηγίας διὰ νὰ μεταδώσουν εἰς τὸν πάπαν ὡρισμένα πράγματα, ὁ δὲ πατριάρχης, συναινοῦντος καὶ κινοῦντος μᾶλλον τοῦ Βατάτζη, ἐνεχείρισεν εἰς τοὺς εἰς Ῥώμην τελικῶς κατευθυνομένους καὶ μακρὰν ἐπιστολὴν «πρὸς τὸν ἁγιώτατον πάπαν τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης»[1]. Εἶναι πιθανώτατον ὅτι εἰς τὴν ἐγκαινίασιν τῆς πολιτικῆς τῆς πρὸς τὸν πάπαν προσεγγίσεως ἤγαγε τὸν Βατάτζην καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ «δεσπότου καὶ βασιλέως» τοῦ Δυτικοῦ βασιλείου Μανουὴλ Ἀγγέλου Δούκα ἐπιχειρηθεῖσα ἀνάλογος προσπάθεια. Εἶναι γνωστὸν ὅτι μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Θεοδώρου (1230), ὁ Μανουὴλ ἐπεχείρησε νὰ στερεώσῃ τὴν κλονιζομένην δύναμιν αὐτοῦ κυρίως ἀπὸ μέρους τῶν Φράγκων, διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς κυριαρχίας τοῦ πάπα ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ κράτους του, καὶ διὰ τῆς συνάψεως συμμαχίας πρὸς τὸν ἰσχυρὸν πρίγκιπα τοῦ Μορέως Γοδεφρεῖδον τὸν Βιλλαρδουΐνον[2].

Ὁπωσδήποτε, οἱ Φραγκισκανοὶ ἐλθόντες εἰς Ῥώμην, ἐπέδωκαν τὴν ἐπιστολὴν[3] εἰς τὸν πάπαν, ὅστις ἀπήντησεν εἰς αὐτήν, κατὰ τὴν 26 Ἰουλίου 1232[4]. Τὴν 18 Μαΐου 1233 ὁ πάπας ἀπέστειλε καὶ δευτέραν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν πατριάρχην, ὅπου διετείνετο ὅτι κατ᾽ αὐτὸν ἡ αἰτία τοῦ σχίσματος ἔπρεπε ν᾽ ἀναζητηθῇ εἰς τὴν ἔλλειψιν κατανοήσεως τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων, ἀνήγγελλε δὲ συγχρόνως ὅτι ἀπέστελλεν εἰς Νίκαιαν δύο μοναχοὺς ἐκ τοῦ τάγματος τῶν Δομινικανῶν καὶ ἄλλους δύο ἐκ τοῦ τάγματος τῶν Ἐλασσόνων Ἀδελφῶν (Φραγκισκανῶν) διὰ νὰ προέλθουν ἐν συμπνοίᾳ εἰς φιλικὰς συζητήσεις μετὰ τῶν ἐν Νικαίᾳ θεολογούντων.

Ἡ ἐπίσημος αὐτὴ ἐπιστολὴ τοῦ πάπα πρὸς τοὺς ἐν Νικαίᾳ ἀπεδείκνυεν ἀρκούντως τὰς διαθέσεις τῆς Ἁγίας Ἕδρας ὅπως ἐπιτύχῃ συνεννόησιν μετὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἦτο δὲ φυσικὸν νὰ συγκινήσῃ τὰ πλήθη τόσον εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὅπου ἡ ἕνωσις, ὡς ἀντελαμβάνοντο αὐτὴν οἱ Ἀνατολικοί, ἦτο πάντοτε ἐπιθυμητή, ὅσον καὶ εἰς τὴν Δύσιν, ὡς ἐμφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ

[1] Βλ. τὴν ἐπιστολὴν ταύτην παρὰ Κ. Σάθᾳ, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, τ. II, σ. 39.

[2] Γ. Ἀκροπολίτης (Bonn), σ. 47. Muralt, Chronologie byzantine, I, 343. Πρβ. Ρωμανόν, Περὶ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου, σ. 40. Μηλιαράκην, Ἔνθ᾽ ἀν., 302 ἑξ.

[3] Λατινικὴ μετάφρασις τῆς ἐπιστολῆς ταύτης παρὰ Matthieu Pâris, La Grande Chronique (μετάφρ. Huillard-Bréholles, τ. IV, σ. 515). Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Matthieu Pâris ἐσφαλμένως τοποθετεῖ τὰ γεγονότα ταῦτα εἰς τὸ 1254.

[4] Βλ. Mansi, Amplissima concil. Collectio, XXIII, 55. Hefélé, Histoire des Conciles, τ. VIII, σ. 289. Matthieu Pâris, Ἔνθ᾽ ἀν. τ. IV, σ. 341.

ὅτι ὁ χρονογράφος Ματθαῖος Pâris, σύγχρονος τῶν γεγονότων τούτων, παρεμβάλλει εἰς τὸ Μέγα Χρονικὸν τὰ κείμενα τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Γερμανοῦ πρὸς τὸν πάπαν καὶ τοὺς καρδιναλίους καὶ τὴν ἀπάντησιν τοῦ πάπα.

Οἱ ῥωμαῖοι ἀποκρισιάριοι ἔφθασαν εἰς Νίκαιαν κατὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1234[1], φέροντες μεθ' ἑαυτῶν τὴν ὁμολογίαν πίστεως κατὰ Λατίνους. Ἐκόμιζον ὁμοίως ἐπιστολὰς τοῦ πάπα πρὸς τὸν πατριάρχην, τὰς ὁποίας καὶ ἐνεχείρισαν, γενόμενοι μετὰ συμπαθείας πολλῆς δεκτοὶ παρά τε τοῦ Γερμανοῦ Β.΄ καὶ τοῦ αὐτοκράτορος. Αἱ περὶ διαλύσεως τῶν διαφορῶν συζητήσεις ἐγένοντο εἰς μεικτὰς συνεδρίας παρισταμένων τοῦ αὐτοκράτορος, τοῦ πατριάρχου καὶ μεγάλου ἀριθμοῦ ἐκκλησιαστικῶν καὶ πολιτικῶν ἀρχόντων, διήρκεσαν δὲ δεκατρεῖς ἡμέρας. Κατὰ τὰς συζητήσεις ταύτας διεκρίθησαν κυριώτατα ἐκ τῶν Ἑλλήνων ὁ «τῶν φιλοσόφων ὕπατος» Δημήτριος ὁ Καρύκης (Καρύτσης), ἀκόμη δὲ περισσότερον ὁ «σοφώτατος» Νικηφόρος ὁ Βλεμμύδης[2].

Καὶ αἱ μὲν συνεδρίαι αὗται, κατὰ τὰς ὁποίας συνεζητήθη ἰδίως περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ περὶ τῆς χρήσεως ἀζύμων κατὰ τὴν ἀναίμακτον θυσίαν (δύο διαφοραί, αἱ ὁποῖαι μετὰ τῶν πρωτείων τοῦ πάπα ἀποτελοῦν τὴν βάσιν τοῦ σχίσματος), εἰς οὐδὲν ὁριστικὸν ἀπέληξαν ἀποτέλεσμα, ἀφοῦ ἑκατέρωθεν ἐνέμειναν πιστῶς εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τῶν παρ' αὐτοῖς. Ὅ,τι ὅμως ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἐνταῦθα, εἶναι ὁ μέγας ζῆλος τὸν ὁποῖον ἐπέδειξε πολιτικώτατα ὁ Βατάτζης ὅπως αἱ συζητήσεις αὗται ἀπολήξουν εἰς τέρμα εὐνοϊκόν. Οὕτως, ἐπέμεινεν ἰδιαιτέρως καὶ προσωπικῶς, ἵνα οἱ ἀποκρισιάριοι οἱ ὁποῖοι ἐκ Νικαίας εἶχον μεταβῆ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐπιστρέψουν ἐκεῖθεν καὶ παραστῶσιν εἰς τὴν ἐν Νυμφαίῳ σύνοδον, ἡ ὁποία θὰ συνήρχετο κατὰ Μάρτιον τοῦ 1234. Πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ ταξιδίου τῶν ἀποκρισιαρίων, ὁ Βατάτζης ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ βασιλικὸν πλοῖον πρὸς παραλαβὴν αὐτῶν. Ἐὰν αἱ συζητήσεις τοῦ Νυμφαίου, παρὰ τὰς γενομένας προσπαθείας, δὲν ἐπέτυχον κανὲν θετικὸν ἀποτέλεσμα, ἐπεδείχθησαν ὅμως κατ' αὐτὰς καὶ ὡς ἐξ αὐτῶν αἱ διαλλακτικαὶ καὶ συμβιβαστικαὶ πρὸς τὴν Ἁγίαν Ἕδραν διαθέσεις τοῦ Ἕλληνος αὐτοκράτορος.

Νομίζω ὅτι ὁ χρόνος τῆς ἀποστολῆς τοῦ ἐπιτιμητικοῦ γράμματος τοῦ Φρειδερίκου Β.΄ πρέπει νὰ ταχθῇ εἰς τὴν χρονικὴν περίοδον ταύτην καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τὴν περίοδον τῆς ἀποστολῆς τῶν τεσσάρων παπικῶν ἀποκρισιαρίων. Τότε εἴχομεν διὰ πρώτην φορὰν ἐπίσημον, οὕτως εἰπεῖν, ἐπαφὴν μεταξὺ πάπα καὶ αὐτοκράτορος, περὶ ἧς γίνεται ἐν τῇ ἐπιστολῇ λόγος ἐν τῇ φράσει: si amicus inimico loquitur[3]. Ὁ Φρειδερῖκος εὑρίσκετο εἰς ἁπλῶς φιλικὰς

[1] Mansi, ἔνθ' ἀν. XXIII, 270. Hefélé, Ἔνθ' ἀν. τ. VIII, 290.

[2] Τὰ τῶν διαπραγματεύσεων διηγεῖται ὁ Βλεμμύδης· βλ. Δημητρακοπούλου, Ἐκκλησιαστικὴ Βιβλιοθήκη, σ. 380-386: τοῦ σοφωτάτου Νικηφόρου τοῦ Βλεμμύδου ἐκ τῆς τῶν κατ' αὐτὸν διηγήσεως.

[3] Ὁ Huillard-Bréholles ὀρθῶς διορθοῖ τὸ si amicus amico loquitur, τὸ ὁποῖον οὐδεμίαν ἔννοιαν ἔχει.

σχέσεις πρὸς τὸν Βατάτζην, ὅπως, ὡς φαίνεται, καὶ πρὸς τὸν πενθερόν του Θεόδωρον Α.΄ τὸν Λάσκαριν, προετίμα ὅμως ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἡγεμόνων, ἴσως καὶ διὰ τὴν ὁμοιότητα τοῦ χαρακτῆρος, τὸν Θεόδωρον Κομνηνόν, πρὸς τὸν ὁποῖον καὶ συνθήκην συμμαχίας, ὡς εἴδομεν, εἶχε συνάψει. Μετὰ τὴν ἐλεεινὴν ὅμως πτῶσιν ἐκείνου, ἰσχυρότερος ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἡγεμόνων ἦτο προφανῶς ὁ Βατάτζης καὶ τούτου τὴν φιλίαν ἦτο φυσικὸν σπουδαίως νὰ ἐκτιμᾷ. Ὅτε, λοιπόν, ἐπίσημοι διαπραγματεύσεις μεταξὺ Ῥώμης καὶ Νικαίας ἀνηγγέλθησαν, ὁ Φρειδερῖκος ἀνησύχησε, διότι οἱ ἐχθροὶ τοῦ πάπα θὰ ἠλαττοῦντο κατὰ ἕνα καὶ δὴ ἐκ τῶν ἀσπονδοτέρων, συγχρόνως δ' ἐθεώρησε τὴν στάσιν τοῦ Βατάτζη, ὅστις κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην οὐδαμῶς ἐζήτησε τὴν γνώμην τοῦ Φρειδερίκου, ὡς οὐχὶ τὴν ἐμπρέπουσαν καὶ ὡς ἀποτελοῦσαν οἱονεὶ παράβασιν τῆς περὶ τὰς φιλικὰς σχέσεις ἀπαιτουμένης εἰλικρινείας καὶ εὐθύτητος.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι καὶ βραδύτερον μετὰ τὴν σύναψιν τῶν συγγενικῶν σχέσεων, ὁ Βατάτζης πολὺ ὀλίγον προσεῖχεν εἰς τὸ νὰ μὴ θίξῃ τὴν φιλοτιμίαν καὶ τὰ αἰσθήματα τοῦ πενθεροῦ του προκειμένης τῆς ἐξυπηρετήσεως τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων. Οὕτω, κατὰ τὸ 1250, ὅτε ὁ πάπας Ἰννοκέντιος Δ.΄ ἀπέστειλε καὶ αὐτὸς εἰς τὴν Νίκαιαν μερικοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ἄνδρας διὰ νὰ συζητήσουν μετὰ τῶν Ἑλλήνων θεολόγων ἐπὶ τῆς πραγματοποιήσεως τῆς ἀειποθήτου ἑνώσεως, ὁ Φρειδερῖκος ἔσπευσε νὰ γράψῃ πρὸς τὸν γαμβρόν του σῳζομένην ἑλληνικὴν ἐπιστολήν[1], εἰς τὴν ὁποίαν, διδων ἐλευθέραν ὁδὸν εἰς τὸ κατὰ τοῦ πάπα μῖσος καὶ τὰ αἰσθήματα ἀγανακτήσεως αὐτοῦ, παραπονεῖται συγχρόνως ὅτι ὁ Βατάτζης ἐδέχθη νὰ ἀρχίσῃ διαπραγματεύσεις, χωρὶς νὰ συμβουλευθῇ ἐν προκειμένῳ τὸν πλείονα περὶ τῶν παπικῶν διαθέσεων γινώσκοντα Φρειδερῖκον.

Ὁ Ἰωάννης Βατάτζης ἦλθε καὶ βραδύτερον, ἤτοι μετὰ τὸ 1234, εἰς ἐπαφὴν ἐπίσημον πρὸς τὴν Ἁγίαν Ἕδραν, ἀλλ' ὑπὸ περιστάσεις αἱ ὁποῖαι κάθε ἄλλο παρὰ ἐπιτιμητικὴν ἐπιστολὴν ἐκ μέρους τοῦ Φρειδερίκου Β΄ ἠδύναντο νὰ προκαλέσουν. Τοὐναντίον εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ Φρειδερῖκος, ὁ ὁποῖος ἀληθῶς ἠγάπα τοὺς Ἕλληνας (εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ κύριος σύμβουλος αὐτοῦ καὶ ἀστρολόγος Θεόδωρος ὁ Μάγιστρος ἦτο Ἕλλην) καὶ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὡμίλει, θὰ ηὐχαριστήθη πολὺ ἐκ τῆς στάσεως τοῦ μετὰ ταῦτα γαμβροῦ του. Πρόκειται περὶ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἥν, κατὰ τὸ 1236, ὁ Βαλδουῖνος Β.΄ ἦλθεν εἰς Ῥώμην διὰ νὰ παρακαλέσῃ τὸν πάπαν νὰ ἐπέμβῃ πρὸς διενέργειαν νέας σταυροφορίας στρεφομένης αὐτὴν τὴν φορὰν εἰδικῶς κατὰ τοῦ Βατάτζη, ἀπειλοῦντος μετὰ τῶν Βουλγάρων τὴν κατάλυσιν τῆς φασματώδους Λατινικῆς Αὐτοκρατορίας. Παρὰ τὰς προσπαθείας του, ὁ Γρηγόριος Θ΄, πάπας Ῥώμης,

[1] Miklosich et Müller, Ἔνθ' ἀν. III, 72 καὶ Δημητρακοπούλου, Ἱστορία τοῦ σχίσματος τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς ὀρθοδόξου Ἑλληνικῆς, Λειψία 1867, σ. 51-54.

ἐλάχιστα ἠδυνήθη, διότι ὁ Φρειδερῖκος Β.' ἀντετάχθη ῥητῶς εἰς τὴν δι' Ἰταλίας διάβασιν τῶν σταυροφόρων, προτιμῶν τοῦ πάπα καὶ τῶν Λατίνων τοὺς Ἕλληνας καὶ τὸν Βατάτζην[1]. Πρὸ τῶν παρακλήσεων τοῦ Βαλδουΐνου ὁ Γρηγόριος Θ.' ἀπηύθυνεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ἰωάννην Δούκαν Βατάτζην. Τὸ κείμενον αὐτῆς ἀπωλέσθη, γινώσκομεν ὅμως τὸ περιεχόμενον αὐτῆς καὶ εἰκάζομεν τὸν τόνον εἰς τὸν ὁποῖον ἐγράφη, ἐκ τῆς δοθείσης εἰς αὐτὴν παρὰ τοῦ Ἕλληνος αὐτοκράτορος ἀπαντήσεως. Παρὰ τοῦ τελευταίου τούτου εἶχεν, ὡς φαίνεται, ζητηθῆ ὅπως παύσῃ ἀπειλῶν τὴν Κωνσταντινούπολιν, διότι δῆθεν οὐδὲν δικαίωμα ἐκέκτητο ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτῆς. Εἰς τοῦτο ἀντέτεινεν ὁ Βατάτζης ἀπαντήσας εἰς ὕφος βαρὺ καὶ ὑπεροπτικόν, μὲ καταπλήσσουσαν ἀλαζονείαν, ἀλλὰ καὶ μὲ ἐπιχειρήματα πραγματικῶς ἀκαταγώνιστα, καταδεικνύων ὅτι καὶ ὁ ἴδιος ἦτο «βασιλεὺς» καὶ ὁ θρόνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀνῆκε καὶ ὅτι, κατὰ συνέπειαν, ὁ πάπας διέστρεφε τὰ πράγματα καὶ ἀνεμειγνύετο ὅπου οὐδεμίαν ἁρμοδιότητα ἐκέκτητο. Ἡ ἀληθῶς σπουδαιοτάτη αὕτη ἐπιστολὴ[2] θὰ ἐνθουσίασεν ἀναμφισβητήτως τὸν Φρειδερῖκον Β.' εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχῃ οὐδ' ἴχνος πιθανότητος ὅτι ἡ ἐπιστολὴ τὴν ὁποίαν ἀνεφέραμεν, ἐγράφη κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτήν. Συνάγομεν, λοιπόν, ἐντεῦθεν ὡς πιθανώτερον ὅτι ἡ ἀχρονολόγητος ἄλλως καὶ ὡς λατινιστὶ γραφεῖσα φερομένη ἐπιστολὴ τοῦ Φρειδερίκου Β.' πρὸς Ἰωάννην Δούκαν Βατάτζην πρέπει ν' ἀναχθῇ χρονολογικῶς εἰς τὸ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1232 καὶ 1234 διάστημα.

*

Κατωτέρω παραθέτομεν τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς ὡς φέρεται παρὰ Huillard-Bréholles[3], πρώτου ἐκδόντος ἐκ τοῦ Codex Philologus τῆς τέως Αὐτοκρατορικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βιέννης, ὑπ' ἀριθ. 305, φύλλ. 102^{β}. Ἀναφέροντες τὰς ὑπὸ τοῦ ἐκδότου ἐπιχειρουμένας διορθώσεις[4], τὰς ὁποίας σημειοῦμεν μὲ τὰ στοιχεῖα (a), (b), κλπ. ὑποδηλοῦμεν τὰς ἐπὶ τοῦ κειμένου ἡμετέρας ἀπόψεις, ἵνα μὴ εἴπωμεν διορθώσεις, μὲ τὰ στοιχεῖα (a)[1], κλπ.

«Fredericus, etc. Batacio Grecie, etc.—Ex illa fidelitatis regula quae de Grecorum actibus vulgo depromitur, ut tunicam induas veritatis, tuorum munimenta processuum argumentum tam efficax prebuerunt, dum de Grecorum stirpe progenitus ne specialiter pereat quod generaliter predicatur, dilectionis fedus, quod cum in instantia fratris inhereat, sine causa rationabili violans, roborate fidei misterium,

[1] Guilelmus de Nangiano, I σ. 187· Hopf, Geschichte Griechenlands, 254. Hertzberg, Geschichte Griechenlands, II σ. 99. Μηλιαράκης, Ἔνθ' ἀν. 274 ἑξ.

[2] Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Ι. Σακελλίωνος εἰς τὸ Ἀθήναιον, Ι σ. 469 ἑξ.

[3] Ἔνθ' ἀν. τόμ. VI, μέρος Β', σ. 921 ἑξ.

[4] Οὗτος, ὡς λέγει, ἐξέδωκε τὴν ἐν λόγῳ ἐπιστολὴν quibusdam mendarum quibus scatet, ad meliorem sensum redactis.

quod inter utrumque caritas communicata conjunxerat, variasti. Qualia ergo dilectionis indicia de te sumet extraneus, quod[(a)1] amicorum puritas fiducie sumat exemplum, si dilectio confisa confunditur, si processus contempnitur *(sic)* in amore continuus, si caritas aret solito viridis, si amicus amico[(a)] loquitur, si amor fervidus perpenditur viciatus? Sunt ne ista insignia que requiruntur in fratribus? Sunt ne ista misteria que puritas exigit in amicos? Hos forsan vetusta Grecorum et approbata sinceritas de arbore fidei fructus legavit, ut tu tutam quam[(b)] successor ydoneus stipitem dediscere nescimus, ejusdem legis[(b)1] semitas imiteris. Recogita ergo, frater, et pensa quid feceris; cogita si gerere sic cum amico te decuit, si de fratris amplexu sine justa causa sinum discutere civile vel utile videatur, ubi fratris presertim incorrupta serenitas ex amoris odore, quem caritas in fratrem inseruit, eque dilectionis meritum expectabat. Revertere ergo ad primeve caritatis interulas et cum satis per huius semitas erroris incesseris, amplius ambulare desipias[(c)1]. Sic hactenus gessisse te pudeat, ac novum induas hominem qui reconciliationis juga[(c)(d)1] te corrigat, et cum per magnitudinis[(d)] vicium in fratrem peccaveris, eneum[(e)1] donationis[(e)(f)1] baculo te castiget».

ΜΙΧΑΗΛ Α. ΔΕΝΔΙΑΣ

(a)[1] Quid. (a) inimico. (b) quem tanquam. (b)[1] [legis]. (c)[1] οὐχὶ ἀναγκαία ἡ διόρθωσις εἰς deripias. (c) virga. (d)[1] jugo. (d) ingratitudinis. (e)[1] ἀνάγν. in fratrem peccaveris eneum (ἤτοι πρεσβύτερον) ἀντὶ in fratrem peccaveris, eneum. (e) eneo dominationis. (f)[1] damnationis.

ΤΟ «ΝΟΜΙΚΟΝ ΠΡΟΧΕΙΡΟΝ» ΜΙΧΑΗΛ ΦΩΤΕΙΝΟΠΟΥΛΟΥ (1765)

Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1931, εὑρισκόμενος ἐν Ρουμανίᾳ χάριν ἐπιτοπίων ἐρευνῶν ἐπὶ τῶν φαναριωτικῶν κωδίκων, μελετῶν δὲ εἰδικώτερον τὸ κείμενον καὶ τὰς πηγὰς τοῦ κατὰ τὸ 1780 ἐκδοθέντος «*Συνταγματίου*» τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη, ἀπήντησα καὶ ἕτερον ἐξαιρετικοῦ ἐνδιαφέροντος κώδικα τῆς ἀμέσως προγενεστέρας ἐποχῆς, τὸ «*Νομικὸν Πρόχειρον*» τοῦ Μιχαὴλ Φωτεινοπούλου.

Καὶ ὁ κῶδιξ οὗτος δὲν ἐτύγχανε βεβαίως ἄγνωστος, τοὐλάχιστον μεταξὺ τῶν ρουμάνων συγγραφέων [1]. Γραμμένος ὅμως εἰς γλῶσσαν ἑλληνικήν, καὶ δή, ἀντιθέτως πρὸς τὸ Συνταγμάτιον, μόνον εἰς γλῶσσαν ἑλληνικήν, ἀδημοσίευτος δὲ μέχρι σήμερον, ἐνεφάνιζε πολὺ ἱστορικὸν καὶ ἐπιστημονικὸν ἐνδιαφέρον, ὥστε ἔκτοτε ἐσκέφθην νὰ προβῶ εἰς τὴν ἔκδοσιν αὐτοῦ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐν ρουμανικαῖς βιβλιοθήκαις ἀποκειμένων χειρογράφων.

Ἀπασχοληθεὶς ἐν τούτοις κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη μὲ τὴν νέαν κριτικὴν ἔκδοσιν τοῦ κειμένου καὶ τὴν συγγραφὴν μελέτης ἐπὶ τοῦ Συνταγματίου τοῦ Ὑψηλάντη [2], ἠναγκάσθην νὰ ἀναβάλω πᾶσαν διὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Νομικοῦ

[1] Βλ. οὕτω C. Litzica, Catalogul manuscriptelor greceşti (edit. Academiei Române), Bucureşti, 1909, σελ. 135 ἑπ., ἔνθα περιγράφονται τὰ περιλαμβάνοντα τὸν κώδικα χειρόγραφα τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας. Ἐκ τῆς φιλολογίας βλ. I. Peretz, Curs de istoria dreptului român, τόμ. II, 2 (Legiuirile greceşti), Bucureşti, 1926, σελ. 357 ἑπ., S. Longinescu, Istoria dreptului românesc din vremile cele mai vechi şi până azi, Bucureşti, 1908, σελ. 353 ἑπ., H. Zamfiresco, Les origines du droit privé roumain (Thèse), Paris, 1923, σελ. 129 ἑπ., St. Berechet, Schiţă de istorie a legilor vechi româneşti 1632-1866, Chişinău 1928, σελ. 35 ἑπ., τοῦ αὐτοῦ, Istoria vechiului drept românesc, I: Izvoarele, Jaşi 1933, σελ. 201 ἑπ., τοῦ αὐτοῦ, Legătura dintre dreptul bizantin şi românesc, vol. I, 1 (Izvoadele), Vaslui 1937, σελ. 146 ἑπ., ἔνθα καὶ περαιτέρω παραπομπαὶ ἐξ ὧν μνημονευτέαι C. Erbiceanu, ἐν «Revista teologică» (1885) III, Jaşi, σελ. 240 καὶ ἐν «Biserica ortodoxă română» XXVI, Bucureşti 1902-1903, σελ. 1017 ἑπ., 1221 ἑπ., N. Dossios, Studi greco-române, Jaşi 1902 (τεῦχος 2-3) σελ. 101, χειρόγρ. ὑπ' ἀριθ. 66, N. Jorga, Istoria literaturei române în sec. al XVIII-lea, II, Bucureşti, 1901, σελ. 444 ἑπ., τοῦ αὐτοῦ, Pedagogia unui jurisconsult fanariot din Bucureşti la 1780 ἐν «Analele Academiei Române», S. III, t. XII, mem. 15.

[2] Βλ. Π. Ζέπου, Συνταγμάτιον Νομικὸν Ἀλ. Ὑψηλάντη Βοεβόδα, ἡγεμόνος πάσης Οὐγγροβλαχίας 1780, ἐκδιδόμενον μετ' εἰσαγωγῆς καὶ ἱστορικῆς ἀνασκοπήσεως τῶν ἐν αὐτῷ θεσμῶν, (Πραγματεῖαι Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τόμ. Δ', ἀριθ. 2), Ἀθῆναι 1936.

Προχείρου τοῦ Φωτεινοπούλου προεργασίαν οὕτως, ὥστε μόλις ἀπό τινων μηνῶν ἠδυνήθην νὰ ἐπιδοθῶ καὶ πάλιν εἰς τοῦ τελευταίου τούτου τὴν ἔρευναν. Εἰς τοῦτο μὲ βοηθεῖ ἤδη καὶ ἡ φιλικὴ συνεργασία τοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Ἰασίου καθηγητοῦ τῆς ἱστορίας τοῦ ρουμανικοῦ δικαίου κ. Στεφάνου Berechet, ὅστις εὐγενῶς ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσίν μου χειρόγραφον περιέχον τὸν ἐν λόγῳ κώδικα διὰ τὴν ἀπαραίτητον ἐπὶ τοῦ κειμένου τούτου ἐπεξεργασίαν.

***

Τὸ Νομικὸν Πρόχειρον τοῦ Μιχαὴλ Φωτεινοπούλου ἀποτελεῖ τὴν πρώτην μεγάλην νομοθετικὴν συλλογήν, ἥτις ἐπὶ Φαναριωτῶν ἡγεμόνων συνετάχθη ἐν Βλαχίᾳ εἰς νεοελληνικὴν γλῶσσαν. Ἀπὸ τῆς ἐπόψεως δὲ ταύτης ἀποτελεῖ τὸν σύνδεσμον τοῦ ἀρχαιοτέρου ὑπὸ βυζαντινὴν μὲν ὡσαύτως ἐπιρροὴν πλὴν εἰς ἐγχωρίαν ρουμανικὴν ἢ σλαβωνικὴν κατὰ κανόνα γλῶσσαν συντεταγμένου ἐγγράφου ρουμανικοῦ δικαίου πρὸς τοὺς μεγάλους ἐπισήμους καὶ ἡγεμονικοὺς φαναριωτικοὺς κώδικας, τὸ Συνταγμάτιον τοῦ Ὑψηλάντη (1780), τὸν Βλαχικὸν κώδικα τοῦ Καρατζᾶ (1818) καὶ τὸν Μολδαβικὸν τοῦ Καλλιμάχη (1817), οἵτινες πάντες, κατὰ τὸ τέρμα τοῦ ΙΗ' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἐκδοθέντες, ἐδημοσιεύθησαν εἰς γλῶσσαν ἑλληνικὴν ἢ τοὐλάχιστον πρωτίστως εἰς γλῶσσαν ἑλληνικήν.

Πράγματι μετὰ τὴν κατὰ τὸ 1640 ἐκδοθεῖσαν συλλογὴν ὑπὸ τὸν τίτλον Pravila dela Govora, τὴν ἄλλως Pravila cea mica (=μικρὸν κώδικα) ἀποκαλουμένην, ὡς καὶ τὴν κατὰ τὸ 1652 ἐν τῷ τυπογραφείῳ τῆς Târgoviște ἐκτυπωθεῖσαν πληρεστέραν συλλογὴν ὑπὸ τὸν μακρὸν τίτλον Indreptarea Legiei cu Dumnezeu care are toată judecata arhierească și impârătească de toate vinele preoteşti și mireneşti, ἥτις, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν προηγουμένην, ἀποκαλεῖται διὰ τὸν ὄγκον της καὶ Pravila cea mare (=μέγας κῶδιξ), ὁ μόνος γνωστὸς κῶδιξ μέχρι τῆς ἐποχῆς τῆς ἐκδόσεως τοῦ Προχείρου τοῦ Φωτεινοπούλου εἶναι ἐν Βλαχίᾳ ὁ εἰς ἑλληνικὴν γλῶσσαν συντεταγμένος Νομοκάνων τοῦ Γεωργίου Τραπεζουντίου ἔτους 1730, ὅστις περιέλαβε κανονικὰς κυρίως διατάξεις καὶ δὲν κέκτηται γενικωτέραν τινὰ διὰ τὴν καθόλου ἱστορίαν τοῦ δικαίου σημασίαν [1].

Τοὐναντίον ἐξαιρετικῶς ὅλως σπουδαίαν σημασίαν κέκτηται ὁ ἐπακολουθήσας κῶδιξ τοῦ Φωτεινοπούλου διὰ τὴν πληρότητα αὐτοῦ, ὡς περιέχων ἀστικοῦ, ποινικοῦ καὶ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου διατάξεις καὶ ὡς χαρακτηριστικώτατα μαρτυρῶν διὰ τὴν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐκδόσεώς του ἀναμφισβήτητον ἐπιρροὴν τοῦ πνεύματος τοῦ ἑλληνοβυζαντινοῦ πολιτισμοῦ ἀνὰ τὰς παραδουναβίους ἡγεμονίας.

***

[1] Περὶ τοῦ Νομοκάνονος τοῦ Γεωργίου Τραπεζουντίου βλ. ἡμετέραν μελέτην «Συνταγμάτιον Νομικὸν κλπ.» ὡς ἀνωτέρω, σελ. 26 ἔνθα καὶ παραπομπαί.

Περὶ τοῦ συντάκτου τοῦ τελευταίου τούτου κώδικος αἱ ὑπάρχουσαι πληροφορίαι δὲν εἶναι πολλαί.

Ὁ τίτλος τοῦ Νομικοῦ Προχείρου τὸν ἀναφέρει ὡς *«τιμιώτατον καὶ λογιώτατον ὕπατον τῶν φιλοσόφων τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας»*, ὡς χρηματίσαντα Μέγαν Παχάρνικον καὶ Μέγαν Γραμματικὸν παρὰ τῷ ἡγεμόνι καὶ τέλος ὡς καταγόμενον ἐκ Χίου. Ἀληθῶς δὲ ὁ Φωτεινόπουλος ἦτο Χῖος. Ὁ Γ. Ι. Ζολώτας γράφει περὶ αὐτοῦ ἐν τῇ Ἱστορίᾳ του [1], ὅτι ὑπῆρξε διδάσκαλος τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς περὶ τὸ ἔτος 1778, ὅτε συνέγραψε καὶ *«Εἰσαγωγὴν νόμων ἤτοι τὰ Ἰνστιτοῦτα κατ' ἐπιτομήν»*, ὅτι κατόπιν μετέβη εἰς τὰς παραδουναβίους ἡγεμονίας ἔνθα ἐδίδαξε καὶ διετέλεσε καὶ παχάρνικος (=οἰνοχόος) τοῦ ἡγεμόνος, ὅτι μετὰ ταῦτα, ἤτοι κατὰ τὸ 1781, συνέγραψε καὶ ἄλλο ἔργον ὑπὸ τὸν τίτλον *«Παραινέσεις ἄρχοντός τινος ὑπάτου τῶν φιλοσόφων καὶ μεγάλου Παχαρνίκου Βλαχίας Μιχαὴλ Φωτεινοῦ τοῦ ἐκ Χίου, συντεθεῖσαι παρ' αὐτοῦ καὶ ἐκδοθεῖσαι πρὸς τὸν υἱὸν»* καὶ ὅτι τέλος τοῦ Φωτεινοπούλου ἢ Φωτεινοῦ, ὡς τὸν ἀποκαλεῖ, κατέχομεν καὶ ἄλλα τινὰ συγγράμματα εἰς χειρογράφους κώδικας τῆς Μονῆς Κοσινίτζης γνωστὰ ὡς *«τοῦ Φωτεινοῦ αἱ μεμβράναι»*.

Αἱ παραπομπαὶ ὅμως αἵτινες συνοδεύουν τὰς πληροφορίας αὐτὰς τοῦ Ζολώτα ἐν τῇ Ἱστορίᾳ του εἶναι πᾶσαι ἐσφαλμέναι, ὥστε δύσκολος καθίσταται ὁ ἔλεγχος τῶν ὑπ' αὐτοῦ λεγομένων· ἐξ ἄλλου καὶ αἱ ἀναφερόμεναι χρονολογίαι δὲν φαίνονται ὡσαύτως ἀκριβεῖς, ὡς λ.χ. ἡ τῆς μεταβάσεως τοῦ Φωτεινοπούλου εἰς τὴν Βλαχίαν, ἣν ὁ Ζολώτας τοποθετεῖ μετὰ τὸ 1778, ἐνῷ εἶναι γνωστὸν ὅτι ἀπὸ τοῦ 1765 ἔχομεν ἐκδεδομένον τὸ Νομικὸν Πρόχειρον αὐτοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ.

Ἀληθῶς εἶναι ἀπολύτως βέβαιον ὅτι ὁ Μιχαὴλ Φωτεινόπουλος, μέγας παχάρνικος καὶ γραμματεὺς τοῦ ἡγεμόνος, Χῖος δὲ τὴν καταγωγήν, εἶχεν ἤδη κατὰ τὸ 1765 περατώσει τὸ *«Νομικὸν Πρόχειρον»*. Τοῦτο σαφῶς προκύπτει ἐκ τῶν σῳζομένων χειρογράφων, καίτοι τινὰ ἐξ αὐτῶν ἀντιφάσκουσι πρὸς ἄλληλα ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν ἐκδόσεως τοῦ κώδικος.

Οὕτω τὸ Χρυσόβουλλον, ὅπερ συνοδεύει τὸν τίτλον τοῦ Νομικοῦ Προχείρου καὶ τὸ ὁποῖον ἐπέχει θέσιν Εἰσαγωγῆς αὐτοῦ, εἴς τινα μὲ χειρόγραφα ἀναφέρεται ὡς ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος (Ἰωάννου) Στεφάνου (Μιχαὴλ) Ρακοβίτσα καὶ φέρει χρονολογίαν ἐκδόσεως *͵αψξε´* (=1765)· εἰς ἄλλα ὅμως χειρόγραφα τὸ αὐτὸ Χρυσόβουλλον ἐπιγράφεται ὡς ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ (Ἰωάννου) Σκαρλάτου Γρηγορίου Γκίκα, ὅστις κατέστη ἡγεμὼν κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1765 καὶ παρέμεινεν εἰς τὸν θρόνον τῆς Βλαχίας καὶ κατὰ τὸ 1766, ἔτος, ὅπερ *(=͵αψξς´)* ἀναφέρεται ὡς χρονολογία ἐκδόσεως τοῦ Νομικοῦ Προχεί-

[1] Γ. Ι. Ζολώτα, Ἱστορία τῆς Χίου, τόμ. Γ´, 1 (Τουρκοκρατία), Ἀθῆναι 1926, σελ. 508.

ρου τοῦ Φωτεινοπούλου ἐν τῷ τίτλῳ του καὶ εἰς τὰ πλεῖστα τῶν ὑφισταμένων χειρογράφων [1].

Ἡ τοιαύτη ὅμως ἀντίφασις τῶν χειρογράφων ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν ἐκδόσεως τοῦ Νομικοῦ Προχείρου ἔχει ἁπλῆν, ὡς νομίζω, τὴν ἐξήγησιν.

Ὁ Στέφανος Ρακοβίτσας, ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας ἀπὸ τοῦ 1764-65, ἀνέθεσεν εἰς τὸν Μιχαὴλ Φωτεινόπουλον τὴν κατάρτισιν εὐσυνόπτου συλλογῆς τοῦ ἐν Βλαχίᾳ ἰσχύοντος δικαίου. Κατὰ τὸ 1765, καὶ δὴ πιθανώτατα κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας τῆς ἡγεμονίας τοῦ Ρακοβίτσα, ὁ Φωτεινόπουλος εἶχε περατώσει, φαίνεται, τὸ ἀνατεθὲν εἰς αὐτὸν ἔργον, ὁ δὲ Ρακοβίτσας εἶχεν ἐκδόσει καὶ τὸ εἰσαγωγικὸν αὐτοῦ Χρυσόβουλλον, τὸ φέρον χρονολογίαν 1765. Ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου ὅμως 1765 ὁ Στέφανος Ρακοβίτσας ἔπαυσε νὰ ἡγεμονεύῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Βλαχίας· ἐφ' ᾧ καὶ οἱ ἀντιγραφεῖς τοῦ κώδικος, ἴσως συναινοῦντος καὶ τοῦ Φωτεινοπούλου, οὐδαμῶς ἐδίστασαν καὶ ἔσπευσαν ν' ἀφιερώσουν καὶ ν' ἀποδώσουν τὸ ὅλον ἔργον εἰς τὸν νέον ἡγεμόνα, τὸν Σκαρλᾶτον Γκίκαν. Τὸ πρᾶγμα οὐδεμίαν παρεῖχε δυσκολίαν κατὰ τοὺς ἀπολυταρχικοὺς ἐκείνους χρόνους, τοὐναντίον μάλιστα ἴσως νὰ εἶχε καὶ ἄλλην οὐσιαστικωτέραν δικαιολογίαν, τὴν κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἐκδήλωσιν τοῦ μίσους τῶν ὑπηκόων πρὸς τὸν τυραννήσαντα τὴν χώραν Ρακοβίτσαν καὶ ἀντιθέτως τὴν διαδήλωσιν τῆς ἀγάπης αὐτῶν πρὸς τὸν νέον ἀγαθὸν ἡγεμόνα Σκαρλᾶτον Γκίκαν. Πράγματι δὲ φαίνεται ὅτι ὑπῆρξεν ἐξόχως ζωηρὰ ἡ ἀντίθεσις τῆς πολιτείας ἑκατέρου τῶν ἡγεμόνων τούτων [2], ὥστε ἴσως κατὰ τὴν ἀντίληψιν τοῦ συντάκτου καὶ τῶν ἀντιγραφέων τοῦ Νομικοῦ Προχείρου ἡ στρέβλωσις τῆς ἱστορίας καὶ ἡ ἀπονομὴ τοῦ νομοθετικοῦ ἔργου εἰς τὸν ἀγα-

[1] Οὕτως ἐν χειρογράφῳ ὑπ' ἀριθ. 273 (20) τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας τὸ Χρυσόβουλλον ἀναφέρεται ὡς ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ Στεφάνου Ρακοβίτσα ἐν ἔτει 1765. Εἰς ἄλλα ὅμως χειρόγραφα τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας (ὑπ' ἀριθ. 275, 276) ὁ κῶδιξ ἀφιεροῦται εἰς τὸν ἡγεμόνα Σκαρλᾶτον Γκίκαν καὶ φέρει χρονολογίαν 1766. Πρβλ. Litzica, Ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 135, 138, 139.

[2] Ὁ Δ. Φωτεινός, Ἱστορία τῆς πάλαι Δακίας, τόμ. 2, Βιέννη 1818, σελ. 331 ἑπ., περιγράφει χαρακτηριστικῶς τὴν ἀντίθεσιν τῆς ἡγεμονίας τοῦ Στεφάνου Ρακοβίτσα καὶ τοῦ Σκαρλάτου Γκίκα. Περὶ τοῦ πρώτου μνημονεύει τόσον τὴν φονικὴν δρᾶσιν ὅσον καὶ τὴν ἀγρίαν διοίκησιν καὶ διαχείρισιν τῶν κοινῶν. Ἀντιθέτως διὰ τὸν Σκαρλᾶτον Γκίκαν λέγει ὅτι *«ἀγκαλὰ καὶ ἐγίνοντο αἱ ἡγεμονεῖαι... ἐπὶ χρήμασι, πλὴν ὅταν ἔφθανεν εἰς τοῦ βασιλέως τὴν ἀκοὴν ἀγωγὴ τῶν ἐντοπίων παραμικρά, εὕρισκε πάντοτε δικαιοσύνην ἀφεύκτως, καὶ ἐγίνετο ἐκλογὴ τοῦ ἐναρετωτέρου τῶν ἡγεμόνων»*, ἕνεκα τούτου δὲ ὁ Γκίκας *«ὢν ὑποληπτικὸς διὰ τὰς ἀρετάς του εἰς τὸ Δεβλέτι, ἐδωρίσθη ἡγεμὼν μὲ ὀλιγωτέραν δόσιν χρημάτων»*. Ἡ ἡγεμονία του ὑπῆρξεν ἐνάρετος διότι, κατὰ τὸν ἱστορικόν, ὁ Γκίκας *«εἶχε πάντοτε εἰς τὸ ἀγαθοποιεῖν ἔμφυτον κλίσιν»* ἡγεμόνευσε δὲ ἐπὶ ἓν καὶ ἥμισυ ἔτος καὶ *«ἐτελεύτησεν ἐν εἰρήνῃ καὶ ἡσυχίᾳ»* ταφεὶς ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ἁγ. Σπυρίδωνος, ἣν αὐτὸς ὁ ἴδιος εἶχε κτίσει. Ὁ Δ. Φωτεινὸς ἐν τῇ ἐξιστορήσει του ταύτῃ ἀντιγράφει τὰ περὶ Ρακοβίτσα καὶ Γκίκα λεγόμενα ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Βλαχίας, ἐκδοθείσῃ δαπάνῃ τῶν ἀδελφῶν Τουνουσλῆ ἐν Βιέννῃ 1806, σελ. 303 ἑπ.

θὸν ἡγεμόνα ἀπετέλει, πλὴν τῶν ἄλλων, καὶ ἔργον δικαιοσύνης. Οὕτω δ', ὡς νομίζω, δύναται ἐπαρκῶς νὰ ἐξηγηθῇ ἡ περὶ τὴν χρονολογίαν τῆς ἐκδόσεως τῆς συλλογῆς καὶ τὸν διατάξαντα ταύτην ἡγεμόνα ἀνακρίβεια, ὡς αὕτη προκύπτει ἐκ τῶν σῳζομένων χειρογράφων.

* * *

Τὸ περιεχόμενον τοῦ κώδικος τοῦ Φωτεινοπούλου μᾶς παρέχει ἐν συνόψει αὐτὸς ὁ τίτλος του. Οὗτος ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Νομικὸν Πρόχειρον ἐξενεχθὲν ὑπὸ πάντων τῶν καθολικῶν νομίμων ἐκκλησιαστικῶν τε καὶ Βασιλικῶν παρὰ τοῦ τιμιωτάτου τε καὶ λογιωτάτου ὑπάτου τῶν φιλοσόφων τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ πρῴην μεγάλου παχαρνίκου Μιχαὴλ Φωτεινοπούλου, Χίου, ὅπερ καὶ μεταφρασθὲν εἰς ἑλληνικὴν ἁπλῆν διάλεκτον παρὰ τοῦ αὐτοῦ διῃρέθη εἰς τρία βιβλία, Ἀνθολογία βασιλικῶν νόμων καὶ ἐκκλησιαστικῶν κανόνων ὀνομασθέν».

Ἡ διαίρεσις τοῦ ἔργου εἰς τρία βιβλία ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ἐν μεγάλαις γραμμαῖς διαίρεσιν τῆς ὕλης εἰς ἀστικὸν δίκαιον, εἰς ποινικὸν δίκαιον καὶ εἰς τὸ δίκαιον τῶν ἐκκλησιαστικῶν κανόνων. Οὐχ ἧττον ἡ τοιαύτη διαίρεσις δὲν τηρεῖται αὐστηρῶς, ἰδίως εἰς τὸ β΄ βιβλίον, τὸ ὁποῖον, πλὴν ποινικῶν διατάξεων, περιέχει καὶ πλείστους τίτλους ἀφορῶντας εἰς τὸ ἀστικὸν καὶ εἰς τὸ δικονομικὸν δίκαιον ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τοὺς γεωργικοὺς καὶ τοὺς ναυτικοὺς νόμους.

Ἡ συγκριτικὴ ἐπισκόπησις τῶν χειρογράφων μᾶς παρέχει τὸ ἑξῆς περιεχόμενον τοῦ κώδικος.

Βιβλίον α΄. *Περὶ ὀρθοδόξου πίστεως.— Κατάκρισις ἐκτεθεῖσα εἰς τοὺς κριτὰς παρὰ Λέοντος καὶ Ἀλεξάνδρου, τῶν εὐσεβῶν Βασιλέων.—Περὶ δικαιοσύνης, νόμου τε καὶ συνηθείας. — Περὶ αὐθεντῶν. — Περὶ ἀρχόντων. — Περὶ ῥαβασίων ἤτοι ἀρτζουχαλίων.— Περὶ κριτῶν. — Περὶ αἱρετῶν κριτῶν. — Περὶ ἀποφάσεως κριτῶν — Περὶ συνηγόρων ἤτοι βεκίληδων. — Περὶ ἐκκλήτων. — Περὶ μαρτύρων. — Περὶ δικαιοδοσίας. — Περὶ τῶν καλουμένων εἰς δικαστήριον.— Περὶ τῶν ἐμποδιζόντων τοὺς ἐναγομένους.— Περὶ ἀποδείξεων. — Περὶ ὅρκου. — Περὶ κρίσεων ἀποφασισμένων καὶ ἠρτημένων, ἤτοι εἰσέτι μὴ ἀποφασισμένων. — Περὶ μουφλούζηδων. — Περὶ μνηστείας καὶ δωρεῶν αὐτῆς. — Περὶ γάμων.—Περὶ λύσεως γάμου. (Αἰτίαι δι' ἃς διαζεύγνυται ὁ ἀνὴρ ἀπὸ τῆς γυναικός, αἰτίαι δι' ἃς διαζεύγνυται ἡ γυνὴ ἀπὸ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, λύσις γάμου ἀζήμιος καὶ ἐπιζήμιος).—Περὶ ἀφαιρεθέντων πραγμάτων ὑπὸ τοῦ ἀνδρογύνου. — Περὶ προικῴων πραγμάτων καὶ προνομίων αὐτῶν. — Περὶ ἐξόδων γιγνομένων εἰς προικιμαῖα πράγματα.—Περὶ ἀπαιτήσεως πρώτης καὶ δευτέρας προικός.—Περὶ γαμικῶν κερδῶν.—Περὶ δευτερογαμούντων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν. — Περὶ πάκτων καὶ συμφωνιῶν προικός. — Περὶ ἐξωπροίκων. — Περὶ*

ἐκποιήσεως μοσίας καὶ ἀγροῦ προικιμαίου. — Περὶ ὑποβόλου. — Περὶ θεωρήτρου. — Περὶ δωρεῶν μεταξὺ ἀνδρὸς καὶ γυναικός. — Περὶ διαθήκης. — Περὶ ῥηγνυμένης διαθήκης καὶ μέμψεως αὐτῆς.— Αἰτίαι τοῦ πῶς δύναται ὁ γονεὺς νὰ κάμῃ ἀπόκληρον τὸ παιδίον αὐτοῦ.—Αἰτίαι δι' ἃς κάμνουν τὰ παιδία ἀποκλήρους τοὺς γονεῖς αὐτῶν.—Περὶ λεγάτων.—Περὶ Φαλκιδίου.—Περὶ κληρονομίας.— Περὶ ἐπιτρόπων καὶ ὀρφανικῶν πραγμάτων.—Περὶ συνεισφορᾶς πραγμάτων. — Περὶ ἀφηλίκων. — Περὶ παλλακῆς, ὁμοῦ δὲ φυσικῶν παιδίων καὶ θετῶν. – Περὶ πορνογενῶν. – Περὶ ὑποβολιμαίων. – Περὶ ἐγκυμονούσης γυναικός.—Περὶ τῶν εἰς παῖδας ἀμέτρων δωρεῶν. — Περὶ δωρεῶν ἁπλῶς.— Περὶ δωρεῶν ἀναστροφῆς.—Περὶ τῶν μετὰ θάνατον δωρεῶν—Περὶ ἐξοφλήσεων.— Περὶ παρακαταθήκης. — Περὶ ἐντολῶν. — Περὶ ἐπερωτήσεων ἐν δικαστηρίῳ γιγνομένων.—Περὶ δανείου καὶ χρέους.—Περὶ τόκων.—Περὶ ἐνεχύρων.—Περὶ δολιότητος εἰς ἐνέχυρα γιγνομένης. — Περὶ χρεωφειλετῶν καὶ δανειστῶν. — Περὶ ἀναργυρίας.—Περὶ ἐγγύης.

Βιβλίον β΄. *Περὶ συμφωνιῶν καὶ συντροφίας.—Περὶ διαιρέσεως ἐπικοίνου πράγματος. — Περὶ ἀπολλουμένων πραγμάτων. — Περὶ πραγμάτων ἐκδικουμένων.—Περὶ χρήσεως καὶ ἐνοικίου.—Περὶ χρήσεως καρπῶν, ἤτοι γεδικίου καὶ πάκτου, ἤτοι συμφωνίας. — Περὶ προνομίων τῆς βιστιαρίας. — Περὶ ἀσυδοσίας καὶ κοινῶν ἀγγαρειῶν. — Περὶ ἀπογραφῆς ἤτοι ἀσεζάρας. — Περὶ ἀγορᾶς καὶ πράσεως. — Περὶ δεσποτείας ἐκ διαφόρων τρόπων διὰ χρονίας νομῆς συνισταμένης, καὶ μή, περὶ ἁπλῶς δεσποτείας. — Περὶ ἐξόδων ὁποὺ πρέπει νὰ ζητοῦνται ἢ μή. — Περὶ ἀποδόσεως πραγμάτων. — Περὶ ἐπιδείξεως ἤτοι παραστάσεως πραγμάτων. — Περὶ διοικήσεως πραγμάτων.— Ἀγωγὴ αὐτοῦ τοῦ διορίσαντος τινὰ διὰ νὰ εἶναι προεστὼς εἰς καμμίαν πραγματείαν ἢ ἔργον. — Περὶ μαινομένων καὶ ἀσώτων.—Περὶ γονέων καὶ παίδων.—Περὶ μεγάλου Λογοθέτου.— Περὶ δόλου.— Περὶ τεχνιτῶν. — Περὶ τοῦ μὴ ἐνυβρίζεσθαι παρὰ τῶν δανειστῶν τὰ λείψανα τῶν χρεωστούντων.— Περὶ καινοτομιῶν γινομένων ἐν οἱῳδήποτε τόπῳ, εἴτε δημοσίῳ εἴτε ἰδιωτικῷ. — Περὶ νέων οἰκοδομιῶν. — Περὶ τοῦ τιμίου σταυροῦ. — Περὶ ζητιάνων.—Περὶ ἁλιείας. — Περὶ πατρώνων καὶ ἀπελευθέρων. — Περὶ προξενητῶν ἤτοι τελάληδων. — Περὶ μανζιλίων. — Περὶ μισθοῦ διδασκάλων καὶ ἰατρῶν.— Περὶ τιμῆς δούλου.— Περὶ ἀθεμιτογαμούντων.—Περὶ ζαχιρέδων.—Περὶ ἐμφυτεύσεως καὶ μισθώσεως.—Περὶ ἀνταλλαγῆς, ἤτοι δεϊσιοῦ. — Περὶ δουλειῶν. — Περὶ φάκτου καὶ ἀγνοίας. — Περὶ πεκουλίου.—Περὶ ὑδάτων.—Περὶ προτιμήσεως. —Περὶ κουμερκίου ἤτοι βάμματος.—Περὶ ὅρων γῆς.—Περὶ μύλων. — Κατὰ ἐπιβούλων αὐθεντῶν. — Περὶ πορνοβοσκῶν.—Περὶ ἐξετάσεων. —Περὶ φόνων.—Περὶ κλεπτῶν.—Περὶ λῃστῶν. — Περὶ ἱεροσυλίας.—Περὶ τυμβωρύχων.— Περὶ ἐμπρησμοῦ.— Περὶ τῶν ἐν τῇ φυλακῇ ὄντων. — Περὶ τοῦ μὴ εἶναι ἰδιωτικὴν φυλακήν. — Κατὰ ματραπάζηδων.—Περὶ ζημιούντων ἀνθρώπων καὶ ἀλόγων.—Περὶ βίας. —Περὶ ψευδεπι-*

πλάστων γραμμάτων καὶ ἀγωγῶν.—Περὶ ἁρπαγῆς γυναικῶν ἢ παρθένων.—Περὶ μάγων καὶ φαρμακειῶν.—Κατὰ συκοφαντῶν.—Κατὰ μετρητῶν.—Κατὰ τῶν ταξιλδάρηδων αὐθεντικῶν ἄσπρων.—Περὶ κατηγοριῶν ἐγκληματικῶν.—Κατὰ ἀπελατῶν.—Κατὰ τῶν τοῦ Θεοῦ βλασφημούντων.—Κατὰ ἰατρῶν καὶ τζεράχηδων.—Περὶ δούλου ὑποφθαρέντος.—Περὶ κατζιβέλων καὶ δούλων φυγάδων καὶ περὶ τῶν κρυπτόντων αὐτούς.—Περὶ ἀπαιτήσεως κλοπιμαίου πράγματος.—Περὶ κλοπῆς ὁποὺ ἤθελε γίνει εἰς καπηλεῖον ἢ χάνι.—Κατὰ τῶν τυπτόντων.—Περὶ ρουσφετίου.—Περὶ ὕβρεως.—Περὶ μοιχείας.—Περὶ ἀγωγῶν μὴ δυναμένων κινηθῆναι—Περὶ παρθενοφθορίας.—Περὶ ἀρρενομανίας.—Περὶ νηπίων ἐκτιθεμένων.—Περὶ ὀμμάτων.—Περὶ νόμων διαφόρων.—Περὶ σφαλμάτων καὶ ποινῶν διαφόρων.—Περὶ σημασίας ὀνομάτων τινῶν ἀναγκαίων.—Περὶ κανόνων διαφόρων, ἤτοι φετφάδων.—Νόμοι γεωργικοὶ ἐκ τῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ βασιλέως.—Περὶ κλοπῆς γεωργικῶν.—Περὶ δένδρων τμηθέντων.—Περὶ φόνου ζῴων.—Περὶ βακάρηδων ἤτοι ἀγελαδάρηδων.—Περὶ μάχης δύο ζῴων.—Περὶ ζημίας ζῴων κατ' ἀνθρώπου.—Περὶ ἐμπρησμοῦ.—Νόμοι ναυτικοί.—Περὶ ναυτικῶν ἐνοχῶν.—Περὶ ναυαγίου καὶ ἀποβολῆς τῶν φορτίων.—Περὶ διαποντίου δανείου.

Βιβλίον γ´ *περιέχον ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις ἐξ ὧν αἱ πλεῖσται ἀνάγονται εἰς τὰ πολιτικά.—Περὶ πατριάρχου.—Περὶ ἀρχιερέων.—Περὶ ψήφων ἀρχιερέων.—Περὶ παραιτήσεως ἀρχιερέων.—Περὶ χειροτονίας.—Περὶ προνομίων ἀρχιερέων.—Περὶ διαγωγῆς ἀρχιερέων, ἱερωμένων καὶ μοναχῶν.—Περὶ οἰκοδομῆς μοναστηρίων καὶ εὐαγῶν οἴκων.—Περὶ προνομίων ἐπισκόπων καὶ ἐκκλησιῶν.—Περὶ μοναστηρίων καὶ ἱερῶν οἴκων.—Περὶ μοναστηριακῶν πραγμάτων.—Περὶ ἀφιερωμάτων.—Περὶ ἐπισκόπων καὶ ἱερέων.—Περὶ ἱερέων μὴ λαμβανόντων ἀπολυτικὰ γράμματα.—Περὶ λαοπλάνων μοναχῶν.—Περὶ παραλόγου ἀφορισμοῦ.—Περὶ καθαιρέσεως.—Περὶ ὕβρεως.—Περὶ μοιχείας καὶ πορνείας, ἐπιορκίας τε καὶ κλοπῆς.—Περὶ τῶν ἐχόντων συνεισάκτους γυναῖκας.—Περὶ συνωμοσίας.—Περὶ μετανοίας καὶ πνευματικῶν πατέρων.—Κατὰ τῶν τυπτόντων.—Περὶ φόνων ἑκουσίων—Περὶ τῶν ἀρνησαμένων τὴν ἀμώμητον πίστιν.—Περὶ παρθενοφθορίας.—Περὶ γοήτων καὶ φαρμακῶν.—Περὶ τόκων.—Περὶ λύσεως γάμου καὶ μή.—Περὶ γάμων.—Περὶ γάμων ἀσυστάτων.—Περὶ βαπτίσματος καὶ τῆς ἐξ αὐτοῦ συγγενείας.—Περὶ γονέων καὶ παίδων.—Περὶ ὅρκων.—Περὶ Ἰουδαίων.—Περὶ διαθήκης ἐπισκόπων καὶ μοναχῶν.—Περὶ κανόνων ἐκκλησιαστικῶν ὁμοῦ καὶ νόμων.*

***

Περὶ τῶν πηγῶν, αἵτινες ἐχρησιμοποιήθησαν κατὰ τὴν σύνταξιν τοῦ Νομικοῦ Προχείρου πολλὰ διδάσκει τὸ καὶ ἀνωτέρω ἤδη μνημονευθὲν εἰσαγωγικὸν Χρυσόβουλλον τοῦ ἡγεμόνος, ὅπερ, σπουδαιότατον καθ' ἑαυτὸ καὶ

διὰ τὴν ἐν γένει ἱστορίαν τῆς ἐκδόσεως τοῦ κώδικος, ἀναδημοσιεύομεν[1] ἐνταῦθα εὐθὺς κατωτέρω.

Τὸ Χρυσόβουλλον ἔχει ὡς ἑξῆς:

«...*Στοχαζόμενοι τὸ ἀπαραίτητον χρέος ὁποὺ ἔχομεν διὰ νὰ φροντίζωμεν ἀγρύπνοις ὄμμασι καὶ νοῒ διεγειγερμένῳ πάντα ὅσα συντείνουσι καὶ ἀφορῶσιν εἰς καλὴν διοίκησιν καὶ εὐκοσμίαν τῆς ἧς ἐλάχομεν θεόθεν ἡγεμονίας καὶ φροντίζοντες περὶ τούτων κατὰ τὸ ἐφικτόν, ἠθελήσαμεν κατὰ τὸ δυνατὸν νὰ ἀνακαλέσωμεν τὴν εὐκοσμίαν ἐκείνων τῶν ὅσων ἔτυχον πως νὰ διακυβερνῶνται ἀτάκτως καὶ νὰ ἄγωνται ἀκόσμως, καὶ ἀκολούθως βουλὴν ἐβουλεύθημεν διὰ νὰ συστήσωμεν κατὰ πρῶτον τοὺς πολιτικοὺς νόμους, ἐφ' ᾧ διενεργῶντες προσφυῶς καὶ ἁρμοδίως κατά τε τὸν νοῦν καὶ τὴν θέλησιν αὐτῶν καὶ νὰ μὴ παραβλέπωμεν αὐτοὺς διενεργουμένους καταχρηστικῶς ἅμα καὶ ἀπερισκέπτως, καθὼς ἕως τώρα ἔτυχον νὰ ἐνεργῶνται, τὸ ὁποῖον αὐτὸ ἐγίνετο αἰτία μεγάλης βλάβης εἰς ἕνα ἕκαστον τῶν κρινομένων, καὶ αἰτία εἰς τὸ νὰ προσκρούσωμεν καὶ ἡμεῖς εἰς τὸν ἅγιον Θεὸν τὸν δωρησάμενον ἡμῖν τὴν ἡγεμονίαν ταύτην, καὶ νὰ κατηγορηθῶμεν ἀμελείας ἅμα καὶ ἀχαριστίας, ἀμελείας μέν, ὡς ἀμελοῦντες τῆς καλῆς οἰακοστροφίας τοῦ πολυκυμάντου τούτου σκάφους τῶν πολιτικῶν ὑποθέσεων καὶ μὴ προσορμίζοντες αὐτὸ εἰς εὐδίους λιμένας διὰ τοῦ ἀνήκοντος δικαίου, ὁποὺ κατὰ χρέος πρέπει νὰ ἀποδίδωμεν εἰς κάθε μίαν ὑπόθεσιν, καὶ μὲ τοῦτο νὰ κάμνωμεν νὰ ἀναπαύεται ἕκαστος, διὰ νὰ μὴ γογγύζῃ καὶ νὰ μὴν ἀγανακτῇ ὡς κλυδωνιζόμενος ὑπὸ τῆς ἀδικίας· ἀχαριστίας δὲ ὡς μὴ δείξαντες καρποὺς εὐχαριστίας εἰς τὸν ἅγιον Θεὸν διά τε ἄλλων ὀφειλομένων ἔργων ἀρετῆς καὶ μάλιστα τῆς δικαιοσύνης ἐν ᾗ ἐπαναπαύεται. Τοῦ ἔργου τοίνυν τούτου ἀμφοτέραις χερσὶ δραξάμενοι ἀπεφασίσαμεν νὰ ἐνεργήσωμεν τὴν σύστασιν τούτων τῶν πολιτικῶν νόμων, οἵτινες ὄντες οὐ μόνον πάντη ἀσαφεῖς ἀλλὰ καὶ διεσκορπισμένοι, ἐδέοντο ἅμα καὶ μεταφράσεως κατὰ τὸ νόημα αὐτῶν καὶ συλλογῆς ἀπὸ πάντων τῶν νομίμων, ναὶ μὴν καὶ ἐκλογῆς. Καντεῦθεν καὶ διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τούτου διωρίσαμεν ἄνδρα δόκιμον καὶ ἁρμόδιον τήν τε θύραθεν καὶ ἐκκλησιαστικὴν παιδείαν ἐγγεγυμνασμένον καὶ πρὸς τοὺς νόμους εὐφυῶς ἔχοντα, τὸν τιμιώτατον καὶ λογιώτατον ἄρχοντα ὕπατον τῶν φιλοσόφων τῆς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης ἐκκλησίας Μιχαὴλ Φωτεινὸν Χῖον, τὸν καὶ μέγαν παχάρνικον χρηματίσαντα καὶ παρ' ἡμῖν μέγαν γραμματικόν· ὅστις καὶ ἐξερευνήσας ἀκριβῶς καὶ μὲ κάθε ἐπιμέλειαν ἐξακριβώσας τάς τε νομικὰς διαταγὰς ὅλας, ὁμοῦ δὲ καὶ τὰς τοπικὰς συνηθείας ὁποὺ τέως εἶναι ἐν χρήσει, καὶ ὅσα ἐπωφελῆ καὶ ἁρμόδια εἰς τὰς παρεμπιπτούσας τάσδε ὑποθέσεις συλλέξας, ἀρυόμενος αὐτὰ ἀπό τε τῶν βασιλικῶν νόμων, τῶν ἐκκλη-*

---

[1] Ἀναδημοσιεύομεν ἐκ Litzica, Ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 135 ἑπ. Πρβλ. καὶ παλαιοτέραν ἔκδοσιν ἐν Litzica, Manuscrisele grecesci din Biblioteca Academiei Române, Bucuresti, 1900, σελ. 32 ἑπ.

σιαστικῶν νομίμων καὶ ἄλλων διαφόρων βιβλίων νομικῶν καὶ ὅλα κατὰ τὸ δυνατὸν εἰς ἓν συναγαγών, ἔγινε τὸ παρὸν σύνταγμα διῃρημένον εἰς τρεῖς τόμους ἐντελέστατον καὶ ἀκριβέστατον, εἰς ὃ προσετέθησαν καί τινες διαταγαὶ ἀναγκαιόταται πάνυ καὶ ὠφέλιμοι διὰ τὴν εὐνομίαν καὶ καλὴν διοίκησιν τῆς θεοφρουρήτου ταύτης τζάρας, τὸ ὁποῖον καὶ δοκιμασθὲν ἀκριβῶς παρὰ σοφῶν ἀνδρῶν καὶ εὑρεθὲν ἀπαράλλακτον τοῖς νόμοις, ἅτε φυλάττον ἀπαρασαλεύτως τὸ καθ᾽ αὐτὸ νόημα καὶ σκοπὸν τῶν νόμων, καὶ καλῶς μεταφρασθὲν κατὰ τὴν ἔννοιαν ἐκείνων ἐπεκυρώθη παρ᾽ ἡμῶν καὶ ἐξεδόθη εἰς τὸ νὰ διενεργῆται εἰς ὅλα τὰ κριτήρια τῆς τζάρας ταύτης διὰ τὴν διαίτησιν τοῦ δικαίου, θεμέλιον ὂν καὶ βακτηρία εἰς ἐνέργειαν ὅλων τῶν νόμων καὶ δικαίων κρίσεων. Παραγγέλλομεν λοιπὸν καὶ ἐντελλόμεθα εἰς ὅλους τοὺς κριτὰς τούς τε ἄρχοντας τοῦ αὐθεντικοῦ ἡμῶν διβανίου καὶ λοιποὺς τῶν μερικῶν κριτηρίων διὰ νὰ φυλάττετε εἰς κάθε ὑπόθεσιν τὰ κατὰ νόμους δίκαια ἀπαρασαλεύτως προσαρμόζοντες προσφυῶς καὶ ἁρμοδίως τὰς νομικὰς διαταγὰς εἰς κάθε ὑπόθεσιν ἀπαθῶς καὶ ἀφιλοπροσώπως καὶ προσέχοντες ὅλῳ νοΐ εἰς τὸ δίκαιον, οὐδόλως ἀνατροπήν τινα τοῦ δικαίου ποιοῦντες ἐφ᾽ οἱᾳδήτινι αἰτίᾳ ἐξάπαντος, ὡσὰν ὁποὺ ὅστις φωραθῇ ἀνατρέπων τὸ δίκαιον καὶ τοὺς νόμους λυμαινόμενος θέλει δοκιμάσει τὰς ἐκ τῶν νόμων ποινάς. Οὕτως ἀποφαινόμενοι ἐξεδώκαμεν καὶ τὸ παρὸν ἡμέτερον αὐθεντικὸν χρυσόβουλλον γράμμα...»

Πάντες οἱ ρουμάνοι συγγραφεῖς[1], οἱ ἀσχοληθέντες μὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ Νομικοῦ Προχείρου, θεωροῦν ὅτι ὁ Φωτεινόπουλος ἐχρησιμοποίησε τὰ Βασιλικὰ ὡς θεμέλιον κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς συλλογῆς του. Καὶ ναὶ μὲν δὲν ἔλειψαν καὶ ἄλλαι τινὲς βυζαντιναὶ πηγαί, ἰδίως νεαραὶ καὶ ἐκκλησιαστικοὶ κανόνες, ἐν τούτοις ὅμως, κατ᾽ αὐτούς, τὰ Βασιλικὰ ὑπῆρξαν ἡ κυρία πηγὴ ἐξ ἧς ἤντλησεν ὁ συντάκτης τοῦ κώδικος, συχνότατα παραπέμπων εἰς αὐτὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ κειμένῳ τοῦ Νομικοῦ Προχείρου[2].

Κατὰ τὴν ἡμετέραν ἐν τούτοις ἀντίληψιν εἶναι ὅλως ἀπίθανον ὁ Φωτεινόπουλος νὰ ἐχρησιμοποίησεν ἐν ἔτει 1765 τὴν μόνην τότε ὑπάρχουσαν ἔκδοσιν τῶν Βασιλικῶν ὑπὸ τοῦ C. A. Fabrotus (ἐν Παρισίοις 1647) τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ οὐδὲν περὶ αὐτῆς ἀναφέρει, περὶ χειρογράφων δ᾽, ὡς εἰκός, δυσχερῶς δύναται νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι τοιαῦτα ἐκυκλοφόρουν ἐν Ρουμανίᾳ κατὰ τὸ τέρμα τοῦ ΙΗ´ αἰῶνος. Πιθανώτερον εἶναι κατ᾽ ἀκολουθίαν ὅτι ὁ συντάκτης τοῦ Νομικοῦ Προχείρου ἐμμέσως μόνον ἐχρησιμοποίησε τὰ Βασιλικὰ καὶ ὅτι μᾶλλον εἶχεν ὑπ᾽ ὄψιν του μεταγενεστέραν τινὰ σύνοψιν αὐτῶν. Τὴν γνώμην δὲ ταύτην ὑπεστηρίξαμεν ἤδη καὶ παλαιότερον[3], καίτοι αὕτη

[1] Πρβλ. τοὺς ἀνωτέρω ἐν σελ. 412 σημ. 1 ἀναφερομένους συγγραφεῖς.

[2] Ὁ I. Peretz, Ἔνθ᾽ ἀνωτ. σελ. 374 ἐπ. ἐπιχειρεῖ παραβολὴν τῶν διατάξεων τοῦ Νομικοῦ Προχείρου πρὸς τὰς βυζαντινὰς πηγὰς καὶ ἰδίᾳ τὰ Βασιλικά, εἰς τὰ ὁποῖα συχνὴ ἀπαντᾷ παραπομπὴ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ κειμένῳ τοῦ κώδικος τοῦ Φωτεινοπούλου.

[3] Βλ. ἡμετέραν ἔκδοσιν «Συνταγματίου» Ὑψηλάντη σελ. 27.

ἀποτελεῖ εἰσέτι ἁπλῆν εἰκασίαν, ἐφ᾽ ὅσον ὁ κῶδιξ ὁλόκληρος δὲν ἀπόκειται ἐκδεδομένος, ὥστε ὁ ἔλεγχος τῶν πηγῶν αὐτοῦ νὰ καταστῇ εὐχερέστερος καὶ ἀσφαλέστερος.

Κατὰ τὰ λοιπά, καθὰ καὶ ἐν τῷ Χρυσοβούλλῳ ἱστορεῖται, ὁ Φωτεινόπουλος διὰ τὴν σύνταξιν τοῦ Προχείρου του ἔλαβεν ὑπ᾽ ὄψιν, πλὴν τῶν «Βασιλικῶν νόμων», καὶ τὰ «ἐκκλησιαστικὰ νόμιμα» ὡς καὶ «ἄλλα διάφορα νομικὰ βιβλία» τέλος καὶ «τὰς τοπικὰς συνηθείας ὁποὺ τέως εἶναι ἐν χρήσει», ἅτινα πάντα θὰ καταστῶσιν ἐμφανῆ εὐθὺς ὡς συμπληρωθῇ ἡ ὑφ᾽ ἡμῶν ἤδη παρασκευαζομένη ἔκδοσις τοῦ κειμένου τοῦ κώδικος.

* *
*

Διὰ τὴν ἔκδοσιν ταύτην δύνανται νὰ χρησιμοποιηθοῦν πλείονα χειρόγραφα, ὧν πάντων κατέχομεν ἤδη τὴν ἀναγκαίαν περιγραφὴν εἰς ἐκδεδομένα ρουμανικὰ συγγράμματα.

Οὕτως ὁ C. Litzica ἐν τῷ καταλόγῳ του τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας[1] περιγράφει τοὺς ἑξῆς κώδικας περιέχοντας τὸ Νομικὸν Πρόχειρον τοῦ Φωτεινοπούλου:

α) Χειρόγραφον τοῦ ΙΗ´ αἰῶνος ὑπ᾽ ἀριθ. 273 (20) καὶ 274 (21) τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας (βλ. περὶ αὐτοῦ Litzica, σελ. 135 ἐπ.)

β) Χειρόγραφον τοῦ ἔτους 1797 («ἀντιγραφὲν παρὰ Γεωργίου Μεδελντζιάρου») ὑπ᾽ ἀριθ. 275 (122) τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας (βλ. Litzica, σελ. 138 ἐπ.)

γ) Χειρόγραφον τοῦ ΙΘ´ αἰῶνος ὑπ᾽ ἀριθ. 276 (131) τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας (βλ. Litzica, σελ. 139 ἐπ.)

δ) Χειρόγραφον τοῦ ΙΗ´ αἰῶνος ὑπ᾽ ἀριθ. 277 (378) Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας (βλ. Litzica, σελ. 140 ἐπ.)[2].

ε) Χειρόγραφον τοῦ ΙΗ´ αἰῶνος ὑπ᾽ ἀριθ. 798 τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας (βλ. Litzica, σελ. 525, καὶ ἰδίως Peretz, Curs II, 2, σελ. 365).

Πάντα τὰ χειρόγραφα ταῦτα περιγράφονται ἐπίσης καὶ ἐν I. Peretz, Curs de istoria dreptului român, τόμ. II (μέρος β´) Legiuirile grecești Bucuresti, 1926, σελ. 357 ἐπ. Ἐκ τούτων τὰ τρία πρῶτα εἶχον ἀποσταλῆ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ μεγάλου πολέμου εἰς Μόσχαν πρὸς μείζονα ἀσφάλειαν μετ᾽ ἄλλων θησαυρῶν τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας, ἐθεωροῦντο δὲ μέχρι πρό τινος ὡς ὁριστικῶς ἀπολεσθέντα διὰ τὴν Ρουμανίαν. Κατὰ τελευταίας ἐν τούτοις πληροφορίας, ἃς ὅμως δὲν ἠδυνήθην εἰσέτι νὰ ἐλέγξω, καὶ τὰ χειρό-

[1] Litzica, Catalogul manuscriptelor grecești, 1909, σελ. 135 ἐπ.

[2] Τὸ χειρόγραφον τοῦτο ὑπ᾽ ἀριθ. 277 (378) Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας εἶχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπισκοπήσω κατὰ τὴν ἐν Βουκουρεστίῳ διαμονήν μου. Ἀποτελεῖται ἐκ 343 σελίδων 0,33×0,23 καὶ μετὰ ρουμανικὸν ποίημα περὶ τοῦ ἔργου τοῦ ἡγεμόνος περιλαμβάνει τὸ Χρυσόβουλλον τοῦ Σκαρλάτου Γκίκα καὶ εἶτα τὸ κείμενον τοῦ Νομικοῦ Προχείρου.

γραφα ταῦτα ἐπεστράφησαν καὶ ἀπόκεινται ἤδη καὶ πάλιν ἐν τῇ θέσει των ἐν τῇ Ρουμανικῇ Ἀκαδημίᾳ.

Παραλλήλως πρὸς ταῦτα ἔχομεν ἐπὶ πλέον καὶ δύο χειρόγραφα τοῦ Νομικοῦ Προχείρου τοῦ Φωτεινοπούλου, περὶ ὧν νεωστὶ πληροφορεῖ ὁ Berechet [1] ὅτι τὸ ἓν εὕρηται ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Ἰασίου, τὸ δ' ἕτερον ἐν τῷ Κρατικῷ Ἀρχείῳ τοῦ Ἰασίου [2].

Ὁ ἀριθμὸς τῶν σῳζομένων τούτων χειρογράφων, πολλὰ μαρτυρῶν καὶ διὰ τὴν ἰσχὺν τοῦ Νομικοῦ Προχείρου, ἐπιτρέπει ἤδη τὴν ἐπίτευξιν ἀρτίας κριτικῆς ἐκδόσεως τοῦ κειμένου του, ἥν, ὡς ἐλπίζομεν, θὰ δυνηθῶμεν νὰ φέρωμεν εἰς πέρας ἐντὸς τῶν προσεχῶν ἐτῶν. Ἐλπίζεται οὕτως ὅτι καὶ ὁ κῶδιξ αὐτός, σημαντικώτατος ἐν τῇ σειρᾷ τῶν μεγάλων νομοθετημάτων τῶν Φαναριωτῶν ἡγεμόνων τῶν παραδουναβίων χωρῶν, ταχέως θὰ ἀνασυρθῇ ἐκ τῆς ἀφανείας, ἡ δὲ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Berechet, σχεδιαζομένη μετάφρασις αὐτοῦ εἰς τὴν ρουμανικὴν γλῶσσαν θὰ καταστήσῃ αὐτὸν κτῆμα καὶ τῆς συγχρόνου ρουμανικῆς νομικῆς φιλολογίας καὶ θὰ προσδώσῃ εἰς αὐτὸν τὴν ἐμπρέπουσαν ἔξοχον θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἀρχαιοτέρου καὶ ὑπὸ ἑλληνικὴν ἐπίδρασιν τελοῦντος ρουμανικοῦ δικαίου.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Ι. ΖΕΠΟΣ

[1] Berechet, Legătura dintre dreptul bizantin și românesc, I, 1, 1937, σελ. 150.

[2] Τὸ τελευταῖον τοῦτο εὕρηται νῦν εἰς χεῖράς μας πρὸς ἐπεξεργασίαν τοῦ ὑπὸ ἔκδοσιν κώδικος τοῦ Φωτεινοπούλου. Περὶ τῶν χειρογράφων τοῦ Ἰασίου βλ. ἐπίσης Peretz, Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 365 ἑπ.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Sirarpie Der Nersessian, *L'illustration du roman de Barlaam et Joasaph, d'après les clichés de la Frick Art Reference Library et de la Mission Gabriel Millet au Mont Athos. Préface de Charles Diehl, Paris, 1937 (E. de Boccard). Τόμος κειμένου ἐκ 250 σελ. μετὰ 108 εἰκόνων καὶ λεύκωμα ἐξ 102 φωτοτυπ. πινάκων.*

Εἰς τὴν χώραν τῶν Ἰνδῶν ἔζη βασιλεὺς «μεγέθει σώματος, ἅμα δὲ καὶ ὡραιότητι προσώπου σεμνυνόμενος», τὸ ὄνομα Ἀβεννήρ, εἰδωλολάτρης καὶ διώκτης φοβερὸς τῶν Χριστιανῶν. Οὗτος ἀπέκτησεν υἱόν, ὃν ὠνόμασεν Ἰωάσαφ, καὶ περὶ τοῦ ὁποίου οἱ ἀστρολόγοι προεφήτευσαν ὅτι θὰ γίνῃ Χριστιανός. Ὁ Ἀβεννήρ, ταραχθεὶς διὰ τὴν προφητείαν ταύτην, διέταξε γενικὸν διωγμὸν τῶν Χριστιανῶν καὶ ἔκτισε πολυτελὲς ἀνάκτορον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐνέκλεισε τὸν νεαρὸν Ἰωάσαφ, ἵνα ἀπομακρύνῃ ἀπ' αὐτοῦ πᾶν θέαμα καὶ πάντα λόγον δυνάμενον νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸν νύξιν περὶ ἄλλης ζωῆς, καλυτέρας ἐκείνης ἣν διῆγεν. Ὅταν ὁ Ἰωάσαφ ἐμεγάλωσεν, ἐπέτυχεν ἀπὸ τὸν πατέρα του, μετὰ πολλὰς παρακλήσεις, τὴν ἄδειαν νὰ ἐξέλθῃ τοῦ ἀνακτόρου· καθ' ὁδὸν συναντᾷ ἕνα λεπρόν, ἕνα τυφλὸν καὶ ἕνα γέροντα. Τὰ θεάματα ταῦτα ἀναγκάζουσι τὸν Ἰωάσαφ νὰ σκεφθῇ ὅτι ὑπάρχουσιν ἀσθένειαι καὶ δυστυχίαι εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν καὶ ὅτι οὐδεὶς δύναται ν' ἀποφύγῃ τὸν θάνατον. Κατὰ τὸν ἴδιον αὐτὸν καιρὸν εἷς ἅγιος ἐρημίτης ἀσκούμενος εἰς τὴν ἔρημον τῆς Σενααρίτιδος, ὀνόματι Βαρλαάμ, λαμβάνει ἐκ Θεοῦ τὴν ἐντολὴν νὰ μεταβῇ πλησίον τοῦ Ἰωάσαφ καὶ νὰ φέρῃ αὐτὸν εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Πράγματι ὁ Βαρλαὰμ μεταμφιάζεται εἰς ἔμπορον καὶ μετὰ πολλὰς δυσκολίας εἰσάγεται παρὰ τῷ Ἰωάσαφ μὲ τὴν πρόφασιν νὰ τῷ πωλήσῃ πολύτιμον λίθον. Ὁ Βαρλαὰμ ἀρχίζει τότε τὴν κατήχησιν τοῦ νεαροῦ Ἰωάσαφ διὰ σειρᾶς θαυμασίων καὶ γραφικωτάτων παραβολῶν καὶ τέλος βαπτίζει αὐτὸν καὶ ἐπιστρέφει εἰς τὸ ἐρημητήριόν του.

Ὁ βασιλεὺς Ἀβεννὴρ μανθάνει παρὰ τοῦ διδασκάλου τοῦ υἱοῦ του Ζαρδὰν ὅτι ὁ Ἰωάσαφ ἐγένετο Χριστιανός, προσπαθεῖ διὰ διαφόρων τρόπων νὰ ἐπαναφέρῃ αὐτὸν εἰς τὴν εἰδωλολατρίαν, ἀλλὰ εἰς μάτην. Μετὰ διάφορα δευτερεύοντα ἐπεισόδια, ὁ Ἀβεννὴρ γίνεται τέλος καὶ αὐτὸς Χριστιανός, ὅπως καὶ ὅλος ὁ λαός του, καταστρέφονται οἱ ναοὶ τῶν εἰδώλων, οἱ βασιλικοὶ θησαυροὶ διαμοιράζονται εἰς τοὺς πτωχοὺς καὶ πανταχοῦ ἀνεγείρονται ἐκκλη-

σίαι. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀβεννὴρ ὁ Ἰωάσαφ ἐγκαταλείπει τὸν θρόνον καὶ φεύγει εἰς τὴν ἔρημον, ὅπου ζῇ μετὰ τοῦ Βαρλαὰμ ὡς ἀσκητής. Μετὰ τὸν θάνατον ἀμφοτέρων τὰ λείψανα αὐτῶν μεταφέρονται ἐν πομπῇ εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους τοῦ Ἀβεννήρ.

Αὐτὴ εἶναι, ἐν βραχυτάτῃ περιλήψει, ἡ ὑπόθεσις τοῦ περιφήμου μυθιστορήματος τοῦ Βαρλαὰμ καὶ Ἰωάσαφ, τοῦ ὁποίου ἡ ἀρχικὴ σύνθεσις, ὡς εἶναι ἤδη ἐπαρκῶς ἀποδεδειγμένον, ἔχει Βουδδιστικὴν τὴν καταγωγήν. Ὁ Ἰωάσαφ εἶναι αὐτὸς ὁ Βούδδας, τὰ δὲ διάφορα ἐπεισόδια τῆς ζωῆς του ἔχουσιν ἐμπνευσθῆ ἀπὸ τὸν μῦθόν του, ὡς ἐκθέτουσιν αὐτὸν τὰ ἱερὰ βιβλία τῶν Ἰνδῶν. Καὶ εἰς μὲν τὸν βίον τοῦ Βούδδα οὐδαμοῦ ὑπάρχει πρόσωπον ἀνάλογον πρὸς τὸν μοναχὸν Βαρλαὰμ τοῦ μυθιστορήματος, διότι ὁ Βούδδας εἶχε μόνος τὴν δύναμιν νὰ γνωρίσῃ τὴν ἀλήθειαν, ἡ παρουσία ὅμως τοῦ ἀσκητοῦ Βαρλαὰμ ἦτο ἀπαραίτητος εἰς τὸν Χριστιανὸν διασκευαστὴν τοῦ κειμένου.

Τὸ πρόβλημα τοῦ τρόπου καὶ τῆς ὁδοῦ, δι' ὧν τὸ Βουδδιστικὸν τοῦτο κείμενον εἰσῆλθεν εἰς τὰς Χριστιανικὰς φιλολογίας ἀπησχόλησεν ἐπὶ μακρὸν τοὺς ἐρευνητάς, τὰ πορίσματα δὲ τῶν ἐργασιῶν τούτων ἐκθέτει ἐν περιλήψει ἡ συγγραφεύς.

Ἡ πρώτη διασκευὴ φαίνεται σήμερον βέβαιον ὅτι ἐγένετο εἰς τὴν Περσικήν, ἐξ αὐτῆς δὲ εἰς τὴν Ἀραβικήν, ἐξ ἧς προῆλθε κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα μία διασκευὴ εἰς τὴν Ἑβραϊκήν. Δυσχερεστέρα εἶναι ἡ ἐξακρίβωσις τῆς καταγωγῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ κειμένου. Αἱ ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἔρευναι τοῦ πατρὸς Peeters κατέληξαν εἰς τὸ θετικόν, ὡς φαίνεται, συμπέρασμα ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ διασκευὴ εἶναι μετάφρασις ἐκ τοῦ Γεωργιανοῦ κειμένου, γενομένη ὑπὸ Γεωργίου τοῦ Ἴβηρος, τοῦ γνωστοῦ Ἁγιορείτου μοναχοῦ, ὅστις ἐχρημάτισεν ἡγούμενος τῆς Μεγίστης Λαύρας ἐν Ἁγίῳ Ὄρει καὶ ἀπέθανε κατὰ τὸ ἔτος 1028. Οὕτως ἡ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν διασκευὴ τοῦ μυθιστορήματος πρέπει νὰ τεθῇ περὶ τὸ ἔτος 1000, τοῦτο δέ, ὡς εἶναι εὐνόητον, ἔχει μεγίστην σημασίαν διὰ τὴν μελέτην τῆς εἰκονογραφήσεως τοῦ κειμένου. Αἱ παλαιαὶ γνῶμαι, καθ' ἃς συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου εἶναι ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός, οὐδεμίαν πλέον ἔχουσιν ἀξίαν.

Τὸ μυθιστόρημα τοῦ Βαρλαὰμ καὶ Ἰωάσαφ ἀποτελεῖ ἴσως μοναδικὴν ἐξαίρεσιν μεταξὺ τῶν ὄχι καθαρῶς θρησκευτικῶν βιβλίων, ἅτινα εἰκονογραφήθησαν ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν. Εἶναι τὸ μόνον ἐξ αὐτῶν τὸ τυχὸν πλουσιωτάτης, σχεδὸν συνεχοῦς, εἰκονογραφήσεως, ὅπως εἶναι ἐπίσης καὶ τὸ μόνον, τοῦ ὁποίου διεσώθησαν τὰ περισσότερα εἰκονογραφημένα χειρόγραφα.

Διὰ τὴν μελέτην τῆς εἰκονογραφήσεως τοῦ μυθιστορήματος ἡ σ. ἐχρησιμοποίησε πάντα τὰ μέχρι σήμερον τοὐλάχιστον γνωστὰ εἰκονογραφημένα χειρόγραφα, ἅτινα εἶναι τὰ ἑξῆς:

Ἓξ Ἑλληνικά, ἤτοι: ὁ κῶδ. 42 τῆς Μονῆς τοῦ Σταυροῦ ἐν Ἱεροσολύμοις (11ου αἰ.), ὁ κῶδ. 1 τῆς Ζωσιμαίας Σχολῆς ἐν Ἰωαννίνοις (12ου αἰ.), τοῦ ὁποίου φύλλα τινὰ εὑρίσκονται ὑπ' ἀριθ. Addit. 4491 εἰς τὴν Πανεπιστημιακὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Cambridge, ὁ κῶδ. 463 τῆς ἐν Ἁγ. Ὄρει Μονῆς τῶν Ἰβήρων (τέλη 12ου ἢ ἀρχ. 13ου αἰ.), ὁ κῶδ. 338 τοῦ King's College ἐν Cambridge (τέλ. 12ου ἢ ἀρχ. 13ου αἰ.), ὁ κῶδ. 1128 τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων (14ου αἰ.) καὶ τέλος ὁ κῶδ. 11 τῆς ἐν Ἀθήναις Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς (16ου αἰ.).

Δύο Ρωσσικά: ὁ κῶδ. 71 τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Λένινγραδ (17ου αἰ.) καὶ ὁ κῶδ. 34.3.27 τῆς ἄλλοτε Αὐτοκρατορικῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν ἐν Λένινγραδ (μέσα 17ου αἰ.).

Τρία τέλος Ἀραβικά: ὁ κῶδ. 692 τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Βατικανοῦ (15ου αἰ.) καὶ οἱ ὑπ' ἀριθ. 273 (ἔτ. 1763 ἀ. Χ) καὶ 274 (ἔτ. 1778 ἀ. Χ) τῆς ἐν Παρισίοις Ἐθν. Βιβλιοθήκης.

Ἡ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν χειρογράφων τούτων γενομένη μελέτη ἤγαγε τὴν σ. εἰς τὴν διαίρεσιν τῆς ὅλης εἰκονογραφήσεως τοῦ μυθιστορήματος εἰς δύο σαφῶς διακεκριμένας ὁμάδας παραστάσεων. Τὴν μίαν ὁμάδα ἀποτελοῦσιν αἱ εἰκόνες αἱ σχετιζόμεναι ἀμέσως πρὸς τὴν δρᾶσιν τῶν προσώπων τοῦ μυθιστορήματος. Εἰς τὴν αὐτὴν ὁμάδα ἀνήκουσιν ἐπίσης αἱ εἰκόνες αἱ συνοδεύουσαι τὰς παραβολάς, τὰς ὁποίας λέγει ὁ Βαρλαὰμ εἰς τὸν Ἰωάσαφ. Τὴν δευτέραν ὁμάδα ἀποτελοῦσιν αἱ εἰκόνες αἱ ἐμπνεόμεναι ἐκ τῶν θρησκευτικοῦ περιεχομένου ὁμιλιῶν καὶ κατηχήσεων, αἵτινες ἀπατελοῦσι κυρίως τὰ μέρη τὰ ὑπὸ τοῦ Χριστιανοῦ διασκευαστοῦ προστεθέντα εἰς τὸ ἀρχικὸν Βουδδιστικὸν κείμενον τοῦ μυθιστορήματος.

Ἡ διαίρεσις αὕτη τῶν εἰκόνων εἰς δύο ὁμάδας, ἣν ἐπεχείρησεν ἡ σ. σχετίζεται στενώτατα πρὸς αὐτὴν τὴν εἰς ὁμάδας διαίρεσιν τῶν εἰκονογραφημένων χειρογράφων καὶ ὁδηγεῖ εἰς συμπεράσματα περὶ τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τῆς εἰκονογραφήσεως τοῦ μυθιστορήματος. Ὑπάρχουσι πράγματι χειρόγραφα καὶ ταῦτα εἶναι τὰ ἀρχαιότερα, ὅπως οἱ κώδικες τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τῶν Ἰωαννίνων, καὶ νεώτερά τινα, ὅπως ὁ κῶδ. τῆς ἐν Ἀθήναις Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς κ. ἄ. τῶν ὁποίων ἡ εἰκονογράφησις περιορίζεται ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὰ γεγονότα τοῦ μυθιστορήματος καὶ τὰς παραβολάς, οὐδεμία δὲ εἰκὼν θρησκευτικοῦ περιεχομένου ὑπάρχει ἐν αὐτοῖς. Ὑπάρχει ἐπίσης μία δευτέρα ὁμάς, εἰς ἣν ἀνήκουσιν οἱ κώδ. τῆς Μ. Ἰβήρων, τοῦ Cambridge κ. ἄ. ὅπου ἀναφαίνονται καὶ ὀλίγαι θρησκευτικαὶ παραστάσεις. Τὴν πλήρη ὅμως εἰκονογράφησιν καὶ τῶν ἐπεισοδίων τοῦ μυθιστορήματος καὶ τῶν παραβολῶν καὶ τῶν θρησκευτικοῦ περιεχομένου ὁμιλιῶν παρέχουσιν οἱ κώδ. 1128 τῶν Παρισίων καὶ 71 τοῦ Λένινγραδ.

Κατὰ τὴν γνώμην τῆς σ. ἡ εἰκονογράφησις τοῦ μυθιστορήματος ἐδημιουργήθη ἀρχομένου τοῦ 11ου αἰῶνος καὶ εἶναι πάντως ἀρχαιοτέρα τοῦ 1066, διότι εἰς τὸ κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο γραφὲν Ψαλτήριον ὑπ' ἀριθ. 19352 τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου εὑρίσκεται εἰκὼν τῆς παραβολῆς τοῦ ὑπὸ τοῦ

μονοκέρωτος διωκομένου ἀνθρώπου, ἥτις περιέχεται εἰς τὸ μυθιστόρημα. Κατὰ τὴν σ. ἡ ἀρχικὴ εἰκονογράφησις περιωρίζετο μόνον εἰς τὰ ἐπεισόδια τοῦ μυθιστορήματος καὶ τὰς παραβολάς, εἶχε δηλαδὴ περίπου τὴν μορφὴν τῶν χειρογράφων τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τῶν Ἰωαννίνων. Ἡ προσθήκη τῶν εἰκόνων τῶν σχετικῶν πρὸς τὸ θεολογικὸν μέρος τοῦ μυθιστορήματος ἐγένετο, κατ' αὐτήν, ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ἀπὸ τοῦ 12ου αἰῶνος καὶ ἐφεξῆς.

Παρὰ τὰς περὶ τούτου κατὰ μέρος ἀποδείξεις, τὰς ὁποίας ἐπιμελῶς συνήγαγεν ἡ σ. ἐκ τῆς μελέτης μιᾶς ἑκάστης τῶν σκηνῶν τῆς Π. καὶ Κ. Δ. αἵτινες ἀφθονοῦσιν ἰδίᾳ εἰς τὸν Παρισινὸν κώδ. 1128 καὶ τὸν κώδ. 71 τοῦ Λένινγραδ, νομίζω ὅτι θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ θεωρηθῇ ἐπίσης πιθανὴ καὶ ἡ ἀντίθετος ἄποψις· ὅτι δηλαδὴ τὸ ἀρχικὸν πρότυπον τοῦ 11ου αἰῶνος περιελάμβανε πλουσιωτάτην καὶ λίαν ἐκτεταμένην εἰκογράφησιν ὄχι μόνον τῶν γεγονότων τοῦ μυθιστορήματος, ἀλλὰ καὶ τοῦ θεολογικοῦ αὐτοῦ μέρους.

Θὰ ἦτο ἀληθῶς παράδοξος καὶ ἀνεξήγητος ἡ ἄνισος καὶ ἀνισοσκελὴς μορφή, τὴν ὁποίαν θὰ παρουσίαζεν ἡ ἀρχικὴ εἰκονογράφησις, ἂν αὕτη περιωρίζετο μόνον εἰς τὰ ἐπεισόδια τοῦ μυθιστορήματος καὶ τὰς παραβολάς, ὅπως ἐπιτρέπουσι νὰ κρίνωμεν νῦν τὰ χειρόγραφα τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τῶν Ἰωαννίνων, ὅπου οὐδὲ ἴχνος εἰκόνος θεολογικοῦ περιεχομένου ὑπάρχει, δεδομένου μάλιστα τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ κατηχητικοῦ χαρακτῆρος τοῦ μυθιστορήματος. Ἂν ἐπίσης λάβωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ 11ος αἰών, καθ' ὃν ἐδημιουργήθη ἡ εἰκονογράφησις τοῦ μυθιστορήματος, εἶναι, ὡς παρατηρεῖ καὶ ἡ σ., ἡ ἐποχὴ τῶν πλουσίως εἰκονογραφημένων χειρογράφων, θὰ ἦτο πολὺ δύσκολον νὰ ἐννοήσωμεν τὴν ἐκ τῆς ἀρχικῆς ταύτης διακοσμήσεως παράλειψιν τῶν εἰς τὸ θεολογικὸν μέρος ἀναφερομένων εἰκόνων.

Μία μόνον θὰ ἠδύνατο, ἴσως, νὰ ὑπάρξῃ ἐξήγησις· ἡ ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ δῆλα δὴ κειμένου, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευσεν ὡς βάσις διὰ τὴν εἰκονογράφησιν, ἀπουσία τῶν θρησκευτικοῦ περιεχομένου περικοπῶν. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποστηριχθῇ, διότι καὶ τὰ παλαιότερα γνωστὰ χειρόγραφα τοῦ μυθιστορήματος περιέχουσι τὰς περικοπὰς ταύτας, καὶ ἡ ἰδία δὲ ἡ σ. (σελ. 14 κ. ἑξ.) παραδέχεται ὅτι ἀπὸ τῆς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν μεταφράσεως αὐτοῦ τὸ μυθιστόρημα οὐδεμίαν διασκευὴν ἀξίαν λόγου ὑπέστη.

Κατὰ τὴν γνώμην μου, ἡ ἀρχικὴ εἰκονογράφησις τοῦ μυθιστορήματος περιελάμβανε καὶ τὰς εἰς τὸ θεολογικὸν μέρος ἀναφερομένας εἰκόνας, τὴν δὲ πιστοτέραν ὁπωσδήποτε ἰδέαν τῆς ἀρχικῆς ταύτης εἰκονογραφήσεως παρέχει ὁ Παρισινὸς κῶδ. 1128, ἂν καὶ αὐτὸς ἀκόμη εἶναι ἴσως ἡ ἐπιτομὴ τοῦ πρωτοτύπου, ὡς ἐπιτρέπουσι νὰ συνάγωμεν ὡρισμέναι λεπτομέρειαι εἰς τὰς εἰκόνας τῶν ἄλλων χειρογράφων, ἃς μετὰ μεγάλης παρατηρητικότητος καὶ ἐπιμελείας ἐσημείωσεν ἡ σ.

Οἱ κώδικες τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τῶν Ἰωαννίνων θὰ ἠδύνατο οὕτω νὰ θεωρηθῶσιν ἐπιτομαὶ μὲ πλήρη ἀπομάκρυνσιν, ἄγνωστον διὰ τίνα λόγον, τῶν θρησκευτικοῦ περιεχομένου εἰκόνων, ἐπίσης οἱ κώδικες τῆς Μ. Ἰβήρων καὶ τοῦ Cambridge θὰ ἠδύναντο νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὡς ἐπιτομαὶ περισσότερον ἐκτεταμέναι.

Αἱ περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον ἐκτενεῖς ἐπιτομαὶ αὗται τοῦ ἀρχικοῦ πρωτοτύπου ὀφείλονται, πιθανώτατα, εἰς τὰ κέντρα καὶ τοὺς τόπους ὅπου τὰ χειρόγραφα διεκοσμήθησαν. Εἶναι ἄξιον πολλῆς προσοχῆς τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ δύο χειρόγραφα, ἀπὸ τῶν ὁποίων λείπει πᾶσα θρησκευτικοῦ περιεχομένου εἰκών, οἱ κώδικες δηλαδὴ τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τῶν Ἰωαννίνων, ἀνήκουσιν ἀπὸ ἀπόψεως τεχνοτροπίας εἰς τὴν Ἀνατολήν.

Ἡ τεχνοτροπία τῆς ἀρχικῆς εἰκονογραφήσεως τοῦ μυθιστορήματος εἶχε, κατὰ τὰ συμπεράσματα τῆς σ., χαρακτῆρα καθαρῶς Ἑλληνιστικόν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἄλλοτε εἴχομεν εἰκάσει. (Βλ. Actes du IIIe Congrès internat. d'Etudes Byzantines, Athènes, 1932, 236). Ἡ εἰκονογράφησις αὕτη, λόγῳ τῆς τεχνοτροπίας της, δύναται νὰ θεωρηθῇ βέβαιον ὅτι ἐδημιουργήθη ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει ἢ εἰς περιοχὴν εὑρισκομένην ὑπὸ τὴν ἄμεσον αὐτῆς καλλιτεχνικὴν ἐπίδρασιν, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι τὸ Ἅγ. Ὄρος. Οὕτως ἀπὸ ἀπόψεως τεχνοτροπίας νομίζω ὅτι τὸ χειρόγραφον τὸ δίδον τὴν πιστοτέραν ἰδέαν τοῦ πρωτοτύπου εἶναι ὁ κῶδ. τῆς Μ. Ἰβήρων, ὅστις κατά τινα εἰκασίαν τῆς σ., ἐγράφη καὶ ἐκοσμήθη ἐν αὐτῇ τῇ Μονῇ ὅπου καὶ νῦν εὑρίσκεται.

Διὰ τὴν δημιουργίαν τῆς πλουσίας ταύτης εἰκονογραφήσεως ὁ τεχνίτης ἐχρησιμοποίησε τὴν ἀτομικὴν αὐτοῦ ἱκανότητα καὶ ἔμπνευσιν, ἐδανείσθη ὅμως ἢ ὁπωσδήποτε ἐπηρεάσθη ἀπὸ τὴν τέχνην τῆς ἐποχῆς του, ἀπὸ τὰς θρησκευτικὰς παραστάσεις ὅπως καὶ ἀπὸ τὰς ἱστορικάς, ἀπὸ τὰς εἰκόνας τῶν ἱερῶν προσώπων ὅπως καὶ ἀπὸ τὰς προσωπογραφίας τῶν βασιλέων. Τὰς διαφόρους ταύτας ἐπιδράσεις καὶ τὰ δάνεια ἐξετάζει καὶ ἀναλύει μετὰ σπανίας παρατηρητικότητος καὶ γνώσεως ἡ σ.

Τοιαῦτα εἶναι ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τὰ συμπεράσματα εἰς ἃ καταλήγει ἡ σ. περὶ τῆς εἰκονογραφήσεως τοῦ περιφήμου καὶ δημοφιλεστάτου μυθιστορήματος.

Ἐλάχιστα εἶναι τὰ σημεῖα ἐν τῷ ὡραίῳ τούτῳ βιβλίῳ, τὰ ὁποῖα θὰ εἶχον ἴσως ἀνάγκην διευκρινήσεως ἢ περαιτέρω ἐρεύνης. Τὰ σημεῖα ἄλλωστε ταῦτα δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὸν στενὸν κύκλον τῆς ἐξετάσεως τῶν εἰκονογραφημένων χειρογράφων, ἅτινα ἀποτελοῦσι τὸ κύριον θέμα τῶν ἐρευνῶν τῆς σ. καὶ κατὰ συνέπειαν θὰ ἠδύναντο νὰ θεωρηθῶσιν ἐξερχόμενα ἴσως τῶν πλαισίων τοῦ βιβλίου αὐτῆς.

Ἓν τῶν ζητημάτων τούτων εἶναι, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἡ ἐξέτασις τῆς ἐπιδράσεως, ἣν ἤσκησεν ἡ εἰκονογράφησις τοῦ μυθιστορήματος. Ἡ ἐπίδρασις αὕτη εἶναι, ὡς τουλάχιστον νομίζω, διπλῆ· ἄμεσος δηλαδή, ἀπορρέουσα κατ' εὐθεῖαν ἐκ τῆς εἰκονογραφήσεως τῶν χειρογράφων, καὶ ἔμμεσος προελθοῦσα ἐξ αὐτοῦ τοῦ μυθιστορήματος.

Εἰς τὴν ἄμεσον ἐπίδρασιν δύνανται νὰ καταταχθῶσιν αἱ ἐν ταῖς μικρο-

γραφίαις τῶν Ψαλτηρίων καὶ ταῖς τοιχογραφίαις τῶν ἐκκλησιῶν ἀπεικονίσεις τῆς ἐν τῷ μυθιστορήματι περιφήμου παραβολῆς τοῦ ἀνθρώπου τοῦ διωκομένου ὑπὸ τοῦ μονοκέρωτος. Εἰς τὰ παραδείγματα τῆς παραστάσεως ἐν τοιχογραφίαις, τὰ ὁποῖα παραθέτει ἡ σ. (σελ. 67), θὰ ἠδυνάμην νὰ προσθέσω δύο ἀκόμη ἐξ ἀνεκδότων διακοσμήσεων, ἅς βεβαίως δὲν ἠδύνατο νὰ γνωρίζῃ ἡ σ. Ἡ μία τούτων εὑρίσκεται ἐν τῷ Παρεκκλησίῳ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν τῆς Μονῆς Βαρλαὰμ τῶν Μετεώρων καὶ ἐγένετο κατὰ τὸ ἔτος 1637. Ἡ σκηνὴ εἰκονίζεται ὅπως καὶ εἰς τὸ πρῶτον μέρος τοῦ χειρογράφου τοῦ Cambridge (Λεύκωμα, πίν. XXIII. 87) καὶ τοῦ Παρισινοῦ 1128 (Λεύκωμα πίν. LXVIII. 267), ὁ ἄνθρωπος δηλαδὴ παρίσταται διωκόμενος ὑπὸ τοῦ μονοκέρωτος, ὅστις παραδόξως ἔχει δύο κέρατα. Ἡ ἑτέρα παράστασις εὑρίσκεται εἰς τὸν ἐν Καστορίᾳ Ναὸν τοῦ Προδρόμου (Ἐνορίας Ἀποστ. Λουκᾶ) καὶ ἐγένετο κατὰ τὸ ἔτος 1727. Αὕτη ὁμοιάζει πρὸς τὴν τοιχογραφίαν τοῦ Ἁγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης (Γ. Σωτηρίου ἐν Ἡμερολογίῳ Μεγ. Ἑλλάδος, 1929, 112), ὁ ἄνθρωπος δηλαδὴ παρίσταται ἐπὶ τοῦ δένδρου, εἰς τὴν ρίζαν τοῦ ὁποίου εἰκονίζονται οἱ δύο μύες μὲ τὰς ἐπιγραφάς: ἡμέρα, ἡ νήχτα. Πάντα τὰ ἄλλα στοιχεῖα τῆς παραστάσεως ἔχουσι παραλειφθῆ.

Αἱ εἰς δημώδη γλῶσσαν ἐπιγραφαὶ τῆς τοιχογραφίας ταύτης δεικνύουσιν ὅτι ἡ παράστασις ἐμπνέεται ἀπὸ τὴν εἰς τὴν κοινὴν μετάφρασιν τοῦ μυθιστορήματος, ὅπως εἶναι ὁ εἰκονογραφημένος κῶδιξ τῆς ἐν Ἀθήναις Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς, εἰς τὸν ὁποῖον ὅμως δὲν ὑπάρχει παράστασις τῆς παραβολῆς ταύτης. Εἶναι ἐν τούτοις παράδοξον ὅτι τὴν τόσον δημοφιλῆ ταύτην παραβολήν, τὴν μόνην ἥτις λόγῳ ἴσως τοῦ διδακτικοῦ αὐτῆς χαρακτῆρος ἀπεικονίσθη εἰς τὰς ἐκκλησίας, ὁ Ἀγάπιος εἰς τὴν εὐρυτάτην ἐν δημώδει γλώσσῃ περίληψιν τοῦ μυθιστορήματος, ἣν κατεχώρισεν εἰς τὸν Παράδεισόν του, τὴν παρέλειψε, εἰς τὴν σειρὰν δὲ ἣν ἔχει αὕτη ἐν τῇ διηγήσει λέγει μόνον: «Ταῦτα λέγων ὁ γέρων (ὁ Βαρλαάμ), εἶπε καί τινα ὑποδείγματα εἰς καταφρόνησιν τοῦ ματαίου κόσμου, διὰ νὰ τὸν κάμῃ (τὸν Ἰωάσαφ) νὰ μισήσῃ τὸν πλοῦτον, τὴν τιμήν, καὶ αὐτάρκειαν». (Ἀγαπίου, Παράδεισος, ἔκδοσις Βενετίας, 1683, 16).

Εἰς τὴν ἄμεσον ἐπίσης ἐκ τοῦ μυθιστορήματος ἐπίδρασιν δέον ν' ἀποδοθῇ καὶ ἡ εἰς τὸν 17ον αἰῶνα ἀναγομένη μικρὰ εἰκὼν τοῦ Μουσείου Δ. Λοβέρδου ἐν Ἀθήναις ἡ παριστάνουσα τὸν βασιλέα Ἀβεννὴρ καὶ τὸν Ἰωάσαφ ὀρθίους καὶ κρατοῦντας εἰλητάρια ἀνοικτά. Ἂν ἔχωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι ὁ Ἀβεννὴρ δὲν ἀναγράφεται ὡς ἅγιος εἰς τὸ ὀρθόδοξον ἑορτολόγιον, ἐνῷ ὑπάρχει εἰς τὸ Καθολικόν, ἑορταζόμενος τὴν 3 Αὐγούστου (Der Nersessian, σ. 6, σημ. 1), καὶ ὅτι ἀπεναντίας ὁ Ἰωάσαφ, ὅπως καὶ ὁ Βαρλαάμ, ἑορτάζονται ὑπὸ τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, τὴν συνέπειαν δὲ τοῦ ἑορτασμοῦ θὰ ἴδωμεν εὐθὺς ἀμέσως, πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ μικρὰ εἰκὼν τοῦ Μουσείου Δ. Λοβέρδου πηγάζει ἐξ αὐτοῦ τοῦ μυθιστορήματος.

Εἰς τὴν ἄμεσον ἐπίδρασιν τοῦ μυθιστορήματος ὀφείλονται, νομίζω, αἱ ἐν ταῖς τοιχογραφίαις τῶν ναῶν εἰκόνες τοῦ Βαρλαὰμ καὶ Ἰωάσαφ. Ὡς παρατηρεῖ καὶ ἡ σ. (σελ. 6), τὸ μυθιστόρημα ἔτυχε τῆς ἐπιδοκιμασίας τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὰ δύο κυριώτερα ἐν αὐτῷ πρόσωπα, ὁ Βαρλαὰμ καὶ ὁ Ἰωάσαφ, ἔλαβον θέσιν εἰς τὸ ἑορτολόγιον καὶ τὸ ἀνατολικὸν καὶ τὸ δυτικόν. Κατὰ τὸ ὀρθόδοξον ἑορτολόγιον, ὁ Ἰωάσαφ ἑορτάζεται τὴν 26ην Αὐγούστου, ὁ δὲ Βαρλαὰμ φαίνεται ὅτι εἶναι ὁ ἑορταζόμενος τὴν 30ὴν Μαΐου, ὡς ὑποθέτει ὁ Νικόδημος εἰς τὸν Συναξαριστήν του (ὑποσημ. εἰς τὴν 30ὴν Μαΐου).

Ἡ ἔρευνα τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἀπεικονίσεων τῶν δύο τούτων ἡρώων τοῦ μυθιστορήματος νομίζω ὅτι δὲν στερεῖται ἐνδιαφέροντος, διότι θὰ ἠδύνατο νὰ ὁδηγήσῃ εἰς συμπεράσματα περὶ τοῦ χρόνου τῆς εἰσαγωγῆς αὐτῶν ἐν τῷ ἑορτολογίῳ. Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε, εἰς ἐμὲ τουλάχιστον, γνωστῶν ἀπεικονίσεων τῶν δύο τούτων προσώπων ἡ ἀρχαιοτέρα εἶναι ἡ μεταξὺ τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Ναοῦ τῆς Θεοτόκου εἰς τὴν Στουδένιτσαν τῆς Σερβίας, γενομένων περὶ τὸ ἔτος 1190. (Βλ. Vl. Petković, Manastir Studenitsa [σερβ], Beograd, 1924, σ. 49 καὶ εἰκ. 56. Ἐπίσης Vl. Petković, La peinture serbe du moyen-âge, II, Beograd, 1934, σ. 8 καὶ εἰκ. 1). Κατὰ τὸν 14ον καὶ τοὺς μετέπειτα αἰῶνας τὰ παραδείγματα γίνονται πολυάριθμα. Τέλος ἡ Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων ὄχι μόνον ἀναγράφει αὐτοὺς μεταξὺ τῶν ὁσίων (Διονυσίου, Ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης, ἔκδ. Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως, Πετρούπολις, 1909, 165), ἀλλὰ τοὺς εἰσάγει καὶ εἰς περίεργον σύνθεσιν χρησιμεύουσαν πρὸς εἰκονογράφησιν τῆς παρὰ Ματθαίῳ (13.45) παραβολῆς τοῦ ζητοῦντος καλοὺς μαργαρίτας (Ἑρμηνεία, ἔνθ' ἀν. 115 κ.ἑξ. § 6).

Ἐν τέλει θὰ εἶχον νὰ προσθέσω δύο εἰκασίας μου.

Ἡ μία ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐν ἀρχῇ τοῦ κώδικος τῆς Μ. Ἰβήρων ὁλοσέλιδον εἰκόνα τοῦ γράφοντος μοναχοῦ (Λεύκωμα, πίν. I). Τὸν ἐν τῇ εἰκόνι παριστανόμενον ἡ σ. θεωρεῖ ὡς τὸν Ἰωάννην Δαμασκηνὸν (σελ. 34). Τοῦτο εἶχεν εἰκάσει καὶ ὁ Σ. Λάμπρος (Catalogue of the Greec Manuscripts on Mount Athos, Cambridge, 1895-1900, II, σ. 149, ἀριθ. 4583/463). Ἀλλ' εἰς τὴν εἰκόνα δὲν ὑπάρχει ἐπιγραφὴ ὀνομάζουσα τὸν παριστανόμενον. Εἶναι πράγματι οὗτος ὁ Δαμασκηνός; Νομίζω ὅτι περὶ τοῦ ταυτισμοῦ τούτου δύναταί τις πολὺ νὰ ἀμφιβάλλῃ. Ὁ εἰκονιζόμενος μοναχὸς οὔτε κατὰ τὴν μορφὴν ὁμοιάζει πρὸς τὸν Δαμασκηνόν, οὔτε φέρει τὸ χαρακτηριστικὸν σαρίκιον, τὸ φάρος, κατὰ τὸν Εὐγενικόν, σαφῶς περιειλημμένον τὸν Σύριον τρόπον, τὸ ὁποῖον, κατὰ τὸν ἴδιον, μαρτυρεῖ τὴν πατρίδα καὶ τὸ γένος αὐτοῦ (Βλ. Ἐπετηρίδα Ἑταιρ. Βυζαντ. Σπουδῶν, 9,1932,355). Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι εἰς τὴν ἀπεικόνισιν αὐτοῦ ἐν Μηνολογίῳ τοῦ Βατικανοῦ ὁ Δαμασκηνὸς εἰκονίζεται ἄνευ τοῦ σαρικίου (Il Menologio, πίν. 213), ἀλλ' εἰς μνημεῖα σύγχρονα περίπου πρὸς τὸν κώδικα τῆς Μ. Ἰβήρων, ὅπως ἡ τοιχογραφία τοῦ Βατσκόβου ἐν Βουλγαρίᾳ (A. Grabar, La peinture religieuse en

Bulgarie, Paris, 1928, Λεύκωμα, πίν. IV) καὶ ἡ ἀνέκδοτος μικρογραφία τοῦ ὑπ' ἀριθ. 234 κώδικος τῆς ἐν Ἁγ. Ὄρει Μ. Παντοκράτορος (Πρβ. Λάμπρον, ἔνθ' ἀν. I, σ. 112 κ. ἑξ. ἀριθ. 1268/234), οὗτος φέρει ἤδη τὸ χαρακτηρίζον αὐτὸν σαρίκιον. Αἱ παρατηρήσεις αὗται μὲ ἄγουσιν εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ὁ ἐν ἀρχῇ τοῦ κώδ. τῆς Μ. Ἰβήρων γράφων μοναχὸς δὲν εἰκονίζει τὸν Ἰωάννην Δαμασκηνόν, ἀλλὰ πιθανῶς τὸν Ἰωάννην μοναχὸν τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Σάββα, ὅστις, κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν πολλῶν χειρογράφων καὶ αὐτοῦ τοῦ τῆς Μ. Ἰβήρων, εἶναι ὁ κομίσας «ἐκ τῆς ἐνδοτέρας τῶν Αἰθιόπων χώρας, τῆς Ἰνδῶν λεγομένης, πρὸς τὴν ἁγίαν πόλιν» τὴν ψυχωφελῆ ἱστορίαν τοῦ Βαρλαὰμ καὶ Ἰωάσαφ. (Βλ. τὴν ἐπιγραφὴν παρὰ Der Nersessian, 23 καὶ παρὰ Λάμπρῳ, ἔνθ' ἀν. II, σ. 149, ἀριθ. 4583/363). Ἐκ συγχύσεως πρὸς τὸν Ἰωάννην τοῦτον Σαββαΐτην φαίνεται ὅτι προῆλθε καὶ ἡ ἐσφαλμένη παράδοσις ὅτι τὸ μυθιστόρημα ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ (Πρβ. καὶ Der Nersessian, σ. 8 κ. ἑξ.).

Ἡ ἑτέρα εἰκασία μου σχετίζεται πρὸς λεπτομέρειαν μιᾶς τῶν μικρογραφιῶν τοῦ κώδ. 71 τοῦ Λένινγραδ. Εἰς τὴν εἰκόνα τὴν παριστάνουσαν τὸν Παράδεισον (Der Nersessian, σ. 149, εἰκ. 72) εἰκονίζεται ἡ Ἁγία Τριὰς καὶ ἑκατέρωθεν δύο Ἄγγελοι, δεξιὰ δὲ ὁ Ἀπόστ. Παῦλος, παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ὁποίου εὑρίσκεται μορφὴ καθημένη ἐντὸς κατασκευάσματος ἐν εἴδει κουβουκλίου. Ἡ σημασία τῆς παραδόξου ταύτης μορφῆς εἶναι, ὡς παρατηρεῖ καὶ ἡ σ., ἐντελῶς ἀνεξήγητος. Ἐκφράζομεν ἐν τούτοις τὴν ἁπλῆν εἰκασίαν μήπως παριστᾷ τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον καὶ εἶναι ἀνάμνησις τῆς περιφήμου εἰς οὐρανοὺς ἀναβάσεως αὐτοῦ τῆς περιγραφομένης εἰς τὸ δημοφιλέστατον μυθιστόρημα τοῦ Ψευδο-Καλλισθένους. Ἡ εἰς οὐρανοὺς ἄλλωστε ἀνάβασις τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰκονίσθη, ὡς εἶναι γνωστόν, πολλάκις ὑπὸ τῶν μεσαιωνικῶν τεχνιτῶν.

Τοιοῦτον τὸ ὡραῖον βιβλίον τῆς Δος Der Nersessian. Δι' αὐτοῦ πλουτίζεται ἡ γνῶσις περὶ τῆς κοσμικῆς ζωγραφικῆς τῶν Βυζαντινῶν, ἧς ἐλάχιστα μνημεῖα ἔφθασαν μέχρις ἡμῶν. Ὁ ἀκριβῶς σχεδὸν καθωρισμένος χρόνος, καθ' ὃν ἐδημιουργήθη ἡ εἰκονογράφησις τοῦ μυθιστορήματος, αἱ ἀρχαὶ δηλαδὴ τοῦ 11ου αἰῶνος, διευκολύνει ἡμᾶς νὰ ἐκτιμήσωμεν τὴν δύναμιν καὶ τὴν ζωτικότητα τῆς τέχνης κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην, ἱκανῆς ἀκόμη νὰ συνθέτῃ διακοσμήσεις τοιαύτης ἐκτάσεως. Τὰ πολυάριθμα εἰκονογραφημένα χειρόγραφα τοῦ μυθιστορήματος, τὰ ὁποῖα μετὰ ἐξαιρετικῆς ἐπιμελείας καὶ μεθοδικότητος κατέταξε καὶ ἐμελέτησεν ἡ σ. ἐπιτρέπουσι νὰ διακρίνωμεν τὰς μεταβολὰς εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν εἰκόνων καὶ εἰς τὴν τεχνοτροπίαν, ἃς ἐπέφερον οἱ κατὰ τόπους ἀντιγραφεῖς τοῦ ἀρχικοῦ πρωτοτύπου. Αἱ λεπτομερεῖς τέλος καὶ μετὰ σπανίας παρατηρητικότητος γενόμεναι εἰκονογραφικαὶ καὶ τεχνικαὶ ἀναλύσεις ὁδηγοῦσι τὴν σ. εἰς τὴν ἐξέτασιν πλείστων ζητημάτων γενικωτέρας σημασίας καὶ καθιστῶσιν οὕτω τὸ βιβλίον ἐξόχως χρήσιμον εἰς τοὺς περὶ τὴν Βυζαντινὴν ζωγραφικὴν καὶ εἰκονογραφίαν ἀσχολουμένους.

Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΣ

Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου ἅπαντα τὰ εὑρισκόμενα, *τὸ πρῶτον ἐκδιδόμενα ὑπὸ L. Petit, (ρωμαιοκαθολικοῦ) ἀρχιεπισκόπου Κορίνθου (†), Ξεν. Α. Σιδερίδου (†) καὶ Martin Jugie αὐγουστιανοῦ Ἀσσομψιονιστοῦ, τόμ. VIII (τελευταῖος). Paris 1936 σελ. 512 + παραρτήματα σ. 52.*

Διὰ τοῦ τόμου τούτου συνεπληρώθη ἡ πολύτιμος αὕτη ἔκδοσις τῶν ἁπάντων τοῦ μεγάλου τελευταίου βυζαντινοῦ σοφοῦ καὶ πρώτου ἀνοίξαντος τὴν νέαν περίοδον τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας ὑπὸ τὰς νέας συνθήκας τὰς δημιουργηθείσας ἀπὸ τῆς 29 Μαΐου 1453, Γεωργίου τοῦ Σχολαρίου, τοῦ ὡς πρώτου οἰκουμενικοῦ πατριάρχου μετὰ τὴν Ἅλωσιν μετονομασθέντος Γενναδίου. Τιμὴ καὶ εὐγνωμοσύνη εἰς τοὺς ἀναλαβόντας καὶ περάναντας τὸ κοπιῶδες τοῦτο ἔργον, πολύτιμον οὐ μόνον διὰ τὴν πλήρη ἀποκατάστασιν τῆς προσωπικότητος τοῦ μεγάλου σοφοῦ ἕλληνος τοῦ ιε´ αἰῶνος καὶ πρώτου πατριάρχου ὑπὸ τὸ νέον πολιτικὸν καθεστὼς τῆς ὀρθοδόξου Ἀνατολῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν παροχὴν νέου ἱστορικοῦ φωτὸς εἰς πολλὰ κενὰ ἢ σκοτεινὰ σημεῖα τοῦ πολιτικοῦ καὶ ἐκκλησιαστικοῦ βίου τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Τὸ διὰ τῶν 8 ὀγκωδεστάτων τούτων τόμων χορηγούμενον, κατὰ τὸ πλεῖστον ἄγνωστον μέχρι τοῦδε, ὑλικὸν ἀναμένει τὴν δεξιὰν χεῖρα τοῦ ἱστορικοῦ, τοῦ φιλολόγου, τοῦ φιλοσοφοῦντος ἐρευνητοῦ καὶ τοῦ θεολόγου, ὅπως ἀπὸ τῆς ἰδίας ἕκαστος ἐπιστημονικῆς εἰδικότητος ἐκμεταλλευθῇ αὐτὸ πρὸς πλουτισμὸν τῆς περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ Βυζαντίου τοῦ ιε´ αἰῶνος ἀληθείας, τῆς ὑπὸ ἐχθρῶν καὶ φίλων πολλαπλῶς ἀδικηθείσης [1].

Ὁ τελευταῖος οὗτος τόμος περιέχει 1) Τὴν συνήθη σύντομον Εἰσαγωγὴν τῆς Συντάξεως περὶ τῶν ἐν αὐτῷ δημοσιευομένων ἔργων τοῦ Σχολαρίου μετὰ κριτικῶν σημειώσεων περὶ τῶν χειρογράφων καὶ τῶν ἐκδόσεων αὐτῶν (σ. III-XII). 2) Κεφαλαιώδη διαίρεσιν τῶν βιβλίων τῆς Φυσικῆς ἀκροάσεως τοῦ Ἀριστοτέλους (σ. 1-133). 3) Προλεγόμενα εἰς τὴν Φυσικὴν ἀκρόασιν τοῦ Ἀριστοτέλους (σ. 134 - 162). 4) Προλεγόμενα τῆς Ἑρμηνείας Θωμᾶ τοῦ Ἀκυινάτου εἰς τὸ περὶ Φυσικῆς ἀκροάσεως τοῦ Ἀριστοτέλους σ. 163-254). 5) Μετάφρασιν τοῦ De fallaciis (περὶ σοφισμάτων) τοῦ αὐτοῦ Θωμᾶ (σ. 255-282). 6) Μετάφρασιν τῆς Διαλεκτικῆς (Summulae logicae) Πέτρου τοῦ Ἱσπανοῦ (τοῦ γενομένου πάπα Ἰωάννου XXI (1276-1277) σ. 283 - 337). 7) Μετάφρασιν τοῦ περὶ «ἓξ Ἀρχῶν» (De sex principiis) τοῦ Γιλμπέρτου Πορρετάνου (σ. 338 - 350). 8) Γραμματικὴν ὑπὸ τὸν αὐτόγραφον τίτλον «Γεωργίου Κορτέση τοῦ Σχολαρίου: περὶ τῶν στοιχείων, προσῳδιῶν καὶ τῶν ὀκτὼ τοῦ λόγου μερῶν ἤτοι εἰς Γραμματικὴν εἰσαγωγὴ πρώτη· ἐξεδόθη Σεβαστοπούλῳ κυρῷ Μανουὴλ αἰτήσαντι», ἐξ αὐτογράφου τοῦ Σχολαρίου

[1] Πρώτην μικρὰν ἐν τούτῳ συμβολὴν παρέσχομεν ἡμεῖς πρὸς μικροῦ διὰ τῆς μελέτης ἡμῶν «Γεννάδιος ὁ Σχολάριος ὡς ἱστορικὴ πηγὴ τῶν περὶ τὴν Ἅλωσιν χρόνων» ἐν «Ἑλληνικοῖς» τόμ. Θ' (1936) σελ. 285 - 308.

κώδικος, σῳζομένου ἐν Raudnitz, ἐν τῇ ἰδιωτικῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ πρίγκηπος Μαυρικίου von Lobkowitz, ὑπάρχοντος καὶ δευτέρου ἀντιγράφου τῆς Ἀμβροσιανῆς βιβλιοθήκης ἀριθ. 291, ἐπιθεωρηθέντος καὶ διορθωθέντος ὑπὸ τοῦ Σχολαρίου (σ. 351-424), περιλαμβάνει δὲ τὸ φθογγολογικὸν καὶ τυπικὸν μέρος. Δευτέρα δὲ ἀκολουθεῖ Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Γραμματικὴν ἢ «Λεξικὸν στοιχειῶδες κανονικὸν» κατ᾽ ἀλφαβητικὴν σειρὰν τῶν λέξεων μετὰ συντόμου ἢ ἐκτεταμένης ἑρμηνείας ἀθησαυρίστων εἰς τὰ Λεξικὰ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ σημασιῶν τῶν γνωστῶν λέξεων, ἄφθονα δ᾽ ὑπάρχουν στοιχεῖα καὶ τῆς δημώδους τοῦ ιε´ αἰῶνος ἀρχομένου γλώσσης. 9) Περὶ ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας, Ἀριστοτέλους καὶ Πλωτίνου συμβιβαστικὸν (σ. 499-502). 10) Αὐτογράφους σημειώσεις εἰς τὸ περιθώριον τοῦ «κατὰ τῶν πλανῶν τῶν Ἑλλήνων». (Contra errores Graecorum) τοῦ Μανουὴλ Καλέκα (σ. 502-503). 11) Ὁμοίας σημειώσεις τοῦ Σχολαρίου εἰς τὸ «Κατὰ Κέλσου» τοῦ Ὠριγένους τοῦ Βατικανοῦ κώδικος 1742 (σ. 503-504). 12) Τρεῖς ὁμοίας σημειώσεις εἰς τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Μ. Βασιλείου τοῦ Βατικανοῦ κώδ. 433 (σ. 504-505). 13) Ἔπαινον τοῦ Ἀριστοτέλους, ὑπὸ τύπον σημειώσεως ἐν τῇ ἀντιγραφῇ ἀποσπασμάτων τῶν Μετὰ τὰ Φυσικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν τῷ Βατικανῷ κώδ. 115 φ. 153ʳ-153ᵛ (σ. 505-507) καὶ 14) Ἐπὶ τῷ θανάτῳ Δημητρίου τοῦ Κυδώνη, ἤδη ἐκδεδομένον ὑπὸ τοῦ Π. Ἱερ. Δοσιθέου ἐν τόμῳ Ἀγάπης σ. 7 καὶ τὸ ὁποῖον ὁ L. Petit θεωρεῖ «πλέον ἢ ἀμφίβολον» ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μελετῶν τοῦ J. Mercati ἐν Studi e testi 56 τοῦ 1931 p. 442-450 (σ. 507). Εἰς ταῦτα ἕπονται πέντε Παραρτήματα: 1) Συμπληρώσεις εἰς τὰς Διορθώσεις τῶν προηγουμένων τόμων, ὑποδειχθείσας ἑκάστοτε μετὰ τὴν ἐπὶ μέρους ἔκδοσιν ἑκάστου τόμου [1] καὶ παρατηρήσεις εἴς τινα μέρη κακῶς διατυπωθέντα (σ. 1-6). 2) Πίναξ τῶν χρησιμοποιηθέντων χειρογράφων τῶν τε αὐτογράφων ἢ ὑπὸ τοῦ Σχολαρίου ἐπιθεωρηθέντων καὶ τῶν μὴ τοιούτων (σ. 7-9). 3) Πίναξ τῶν κυριωτέρων ὀνομάτων τῶν μνημονευομένων ἐν ταῖς Εἰσαγωγαῖς τῶν διαφόρων τόμων (σ. 10-14). 4) Χρονολογία τῶν ἔργων τοῦ Σχολαρίου (σ. 15-19). καὶ 5) Συμπληρώσεις εἰς τὴν βιογραφίαν τοῦ Σχολαρίου (σ. 20-47).

Εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο παράρτημα νομίζομεν ἀναγκαῖον νὰ σημειώσωμεν ἐνταῦθα παρατηρήσεις τινάς, ἐπικαίρους διὰ τὸν σκοπόν, τὸν ὁποῖον ἐπιδιώκουν αἱ «Συμπληρώσεις» τῆς Συντάξεως «εἰς τὴν βιογραφίαν τοῦ

[1] Ἐπειδὴ δ᾽ ἀναφέρει ὀνομαστὶ κυρίως ἡμᾶς, ὑποδείξαντας πολλά, οὐχὶ τυπογραφικὰ ἀλλ᾽ ἀναγνώσεως τῶν χειρογράφων, σφάλματα εἰς τοὺς 3 καὶ 4 τόμους, λέγει δὲ ὅτι περὶ τὰ 30 σφάλματα δὲν ἐδέχθη, διότι ἐκώλυεν αὐτὸν «ἡ αὐθεντία τοῦ χειρογράφου», ὀφείλω νὰ δηλώσω ὅτι τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο δὲν εἶναι σοβαρόν, διότι καὶ κατὰ τὴν συγγραφὴν καὶ κατὰ τὴν ἀντιγραφὴν οὐδεὶς συγγραφεὺς εἶναι ἀπηλλαγμένος ἀκουσίων ἀβλεπτημάτων· εἰς τὴν γλῶσσαν μάλιστα καὶ τὸ ὕφος τοῦ Σχολαρίου ἦτο τοῦτο ἀναπόφευκτον. Πρὸ τοῦ ἐπιχειρήματος τούτου ἡμεῖς ἐπαύσαμεν πλέον ὑποδεικνύοντες τοιαῦτα σφάλματα, ὧν βρίθουσιν οἱ τελευταῖοι τόμοι.

Σχολαρίου» καὶ ὅστις εἶναι «ἡ προσπάθεια νὰ διαφωτίσῃ τὸ μυστήριον τῶν ἀλλεπαλλήλων καὶ ἀντιφατικῶν στάσεων αὐτοῦ ἀπέναντι τῆς ἑνώσεως μετὰ τῶν Λατίνων πρὸ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου καὶ μετ᾽ αὐτὴν καὶ νὰ διευκρινήσῃ τὸ ζήτημα τῶν τριῶν αὐτοῦ ἀνόδων εἰς τὸ πατριαρχικὸν ἀξίωμα». Οὕτω 1) οἱ γονεῖς τοῦ Σχολαρίου δὲν «ἀπέθανον ἐνωρὶς» ὡς συμπεραίνει ὁ π. Jugie (p. 20) παραπέμπων εἰς τόμ. Α´ 284, ἀλλ᾽ ἐπέζησαν μέχρι που τῶν παραμονῶν τῆς Ἁλώσεως (Δ´ 464). — 2) Οὐδέποτε ὁ Σχολάριος ἐκ πεποιθήσεως μετέστη εἰς τὸν Λατινισμὸν καὶ δὴ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ἔργων «τῆς λατινικῆς πολεμικῆς κατὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ Φωτίου περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος» (p. 21) οὐδ᾽ ἐπέδειξεν «ἑνωτικὸν ζῆλον». Ἀνέκαθεν κεκηρυγμένος κατὰ τῆς δογματικῆς ἑνώσεως ὡς ἀδυνάτου καὶ ὑπὲρ τῆς «οἰκονομικῆς» (Συρόπουλ. 3,6,50 πρβλ. καὶ Δ´ p. 415), ἐν Φλωρεντίᾳ ἠκολούθησε τὸν Βασιλέα καὶ τοὺς περὶ τὸν Βησσαρίωνα, ταύτην κυρίως τὴν ἕνωσιν ἐπιδιώξαντας, διὰ τὸ συμφέρον τῆς κινδυνευούσης Κ/πόλεως. Ἀπόδειξις τούτου τὸ ὑπ᾽ αὐτοῦ προταθὲν σχέδιον περὶ Filioque, ἀσυζητητεὶ ἀπορριφθὲν ὑπὸ τῶν Λατίνων, καὶ ἡ μετὰ τοῦ Δημητρίου Παλαιολόγου πρὸ τῆς ἐπισήμου ἀνακηρύξεως τῆς ἑνώσεως ἀναχώρησίς του εἰς Βενετίαν, ἥτις πάντως δὲν ὠφείλετο εἰς τὴν φιλίαν πρὸς τὸν Δημήτριον, ὡς νομίζει ὁ κ. Jugie (p. 25 note 3), ἀλλ᾽ εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς ἑνώσεως ἐκείνης ὡς «συμφορᾶς» (Β´ p. 259.). Διὰ ταῦτα δὲν εἶναι ἀληθὲς τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ κ. Jugie ὅτι ἐν τῇ πρὸ τῆς Συνόδου συγκληθείσῃ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῷ 1436 συνδιασκέψει ὁ Σχολάριος ἐν τῷ παρεσκευασμένῳ ἐκ τῶν προτέρων λόγῳ του «ἐκηρύχθη ὀπαδὸς ὁριστικῆς ἐξετάσεως τῶν δογματικῶν διαφορῶν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν συγγραμμάτων τῶν διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας» (p. 25). Πᾶν τοὐναντίον, ὁ Συρόπουλος, ἐξ οὗ ἀντλεῖ τὴν εἴδησιν ταύτην ὁ κ. J., γράφει ὅτι ὁ Σχολάριος ὑποδείξας τὴν ἀνάγκην νὰ ὁρισθῇ ὁ σκοπὸς καὶ τὰ αἴτια τῆς προκειμένης ἐν τῇ Δύσει συνόδου, εἶπεν ὅτι, ἐὰν μὲν ἡ σύνοδος ἀποβλέπῃ εἰς δογματικὴν καὶ οὐσιώδη ἕνωσιν, αὕτη πρέπει νὰ γίνῃ κατόπιν ἀμεροληπτου καὶ ἀβιάστου ἐξετάσεως τῶν ἀμφισβητουμένων διαφορῶν ὑφ᾽ ὁδηγοῖς μόνοις τοῖς πατράσι τῆς Ἐκκλησίας, καὶ μόνον ἐπὶ τοιούτῳ σκοπῷ καὶ ὑπὸ τοιοῦτον ὅρον συμφέρει εἰς πάντας τοὺς Ἀνατολικοὺς ν᾽ ἀπέλθουν εἰς Ἰταλίαν [(ὁμοίαν συμβουλὴν πρὸ εἰκοσαετίας ἔδωκεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα Μανουὴλ β´ († 1425) ἐν Πελοποννήσῳ ὁ πολὺς Πλήθων (Συρόπουλ. 6,10, 155)]. Ἐὰν ὅμως χάριν πολιτικοῦ σκοποῦ πρόκηται νὰ συνομολογηθῇ «οἰκονομικὴ ἕνωσις», ἀρκεῖ ἡ ἀποστολὴ εὐαρίθμων ἀνδρῶν, 3 ἢ 4, ἄνευ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ Πατριάρχου καὶ τῶν πολλῶν ἄλλων. Ὁ Σχολάριος δ᾽ αὐτὸς ἐτάχθη πρῶτος ὑπὲρ τοῦ δευτέρου τούτου τῆς ἑνώσεως τρόπου ἐπειπὼν «καὶ τοῦτο ἔσται ἴσως καὶ τῇ πατρίδι λυσιτελέστερον» (Συρόπουλ. 3,6,50). 3) Ὡς καὶ πολλοὶ ἄλλοι καθολικοὶ κατηγοροῦντες τὴν ἑλληνικὴν Ἱεραρχίαν ὡς ἀντιταχθεῖσαν πάντοτε πρὸς τὴν ἕνωσιν ἐξ ἐθνικῶν κυρίως λόγων, ὁ κ. Jugie τὸ

«πάτριον φρόνημα» τοῦ Μάρκου Εὐγενικοῦ (Patrologia Orientalis t. XVII p. 460) καὶ τὸ «πάτριον δόγμα» τοῦ Σχολαρίου (Γ΄ p. 146) ἀποδίδει διὰ τοῦ «τὰ ἐθνικὰ δόγματα» (les dogmes nationaux p. 26), ἐνῷ εἶναι τὰ τῶν Πατέρων τῆς ἐκκλησίας δόγματα. Σημειωτέον δ' ὅτι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς περὶ τὸν Βησσαρίωνα, ὁ Μᾶρκος οὐδέποτε ἐπεκαλέσθη κατὰ τὰς ἑνωτικὰς συνεννοήσεις ἐθνικιστικὰ ἐπιχειρήματα, θεωρήσας τοῦτο ἀσέβειαν. — 4) Ἀποδοθείσης εἰς αὐτὸν τῆς Μονῆς τοῦ Χαρσιανίτου ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ τῷ ἐπετράπη ν' ἀναζητήσῃ καὶ παραλάβῃ τοὺς αἰχμαλώτους μοναχοὺς ἄνευ λύτρων «ἄνευ χρημάτων» (Δ΄ p. 222) οὐχὶ δὲ ὡς κ. Jugie λέγει à prix d'argent (p. 29). — 5) Δεχόμενος ὁ κ. Jugie ὡς ἀναμφισβήτητον τὴν πρὸ τῆς Συνόδου καὶ ἐπ' αὐτῆς παραδοχὴν ὑπὸ τοῦ Σχολαρίου τοῦ Filioque στηρίζεται, λέγει α΄) ἐπὶ «αὐτογράφων σημειώσεων αὐτοῦ» εἰς χειρόγραφον τοῦ Μανουὴλ Καλέκα «Contra errores Graecorum», αἵτινες ὅμως οὐδόλως ἀποδεικνύουν τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦ κ. J. β΄) ἐπὶ τῆς μακρᾶς σημειώσεως τοῦ Σχολαρίου περὶ τῆς συντάξεως τῆς «διὰ» μετὰ γενικῆς ἐν τῇ α΄ εἰσαγωγῇ εἰς τὴν Γραμματικήν, ἣν ἔγραψε νεώτατος, 25 ἐτῶν, ὅτε κατὰ τὸν κ. Jugie εἶχε πλέον προσχωρήσει εἰς τὰς λατινικὰς ἀπόψεις περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγ. Πνεύματος. Ἀλλ' ἤδη εἴδομεν ἀνωτέρω ὅτι μετὰ ἓξ ἔτη, τῷ 1436 ἐθεώρει ἀδύνατον τὴν δογματικὴν ἕνωσιν καὶ συνήθροιζε μετὰ τοῦ Μ. Εὐγενικοῦ ὑλικόν, ἰδίᾳ ἐκ τῶν ἐργασιῶν τοῦ Καβάσιλα κατὰ τοῦ Filioque. γ΄) ἐπὶ τῆς πρὸς τὸν πάπαν Εὐγένιον Δ΄ ἐπιστολῆς τοῦ Σχολαρίου, χρησιμοποιήσαντος τὰς συνήθεις κολακευτικὰς ἐκφράσεις ἐξ ἀφορμῆς τῆς εἰς τὴν εὐγένειαν τοῦ πάπα συστάσεως Ἰταλοῦ τινος φίλου, ὅπου ὅμως οὐδὲν ἀποδεικνύει τὸν τοσοῦτο πρώϊμον λατινισμὸν τοῦ Σχολαρίου (1435 ἢ 1436). δ΄) ἐπὶ τῆς ἀνασκευῆς τοῦ ἐν Φλωρεντίᾳ δογματικοῦ λόγου τοῦ Βησσαρίωνος, οὗ ἀποσπάσματα ἐδημοσιεύθησαν (Γ΄ p. 115-116), καὶ ἔνθα ὁ Σχολάριος ὁμολογεῖ ὅτι ὑπερήσπισέ ποτε τὸ Filioque. ε΄) ἐπὶ τοῦ β΄ διαλόγου περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγ. Πνεύματος, ἔνθα ὁμολογεῖ ὅτι συνεβούλευσέ ποτε τὴν μετὰ τῶν Λατίνων ἕνωσιν, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ στηριχθῇ αὕτη ἐπὶ τῆς ἀληθείας, ὅτι δὲ καὶ ἂν ποτε διετέθη εὐμενῶς πρὸς τοὺς Λατίνους, πρὸ πολλοῦ ἀπέρριψε τὰ αἰσθήματα ἐκεῖνα καὶ «ἐπὶ τἀρχαῖον καὶ πάτριον ἐπανελήλυθέ τε καὶ ἔχεται ἀπρὶξ τοῦ δόματος» (Γ΄ p. 23). Ἐν τούτοις ἡ ἐν Φλωρεντίᾳ προσχώρησις τοῦ Σχολαρίου πρὸς τοὺς ἑνωτικοὺς ὡς καὶ τῶν ἄλλων κληρικῶν καὶ λαϊκῶν ἐξεβιάσθη ὑπὸ τῆς θελήσεως τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῆς ἀνάγκης νὰ ἐπανέλθουν οἱ ἕλληνες εἰς τὰ ἴδια· τοῦτο εἶναι ἤδη ἀναμφισβητήτως ἀποδεδειγμένον ἐκ τῶν τελευταίων περὶ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου ἱστορικῶν μελετῶν. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο σημειοῦμεν ὅτι τὸ τοῦ Μ. Εὐγενικοῦ: «τοῦτο μὲν τῶν ἀρχόντων οὕτω δέον εἶναι κρινόντων» (Patrol. Orient. t. XVII p. 446) ὁ κ. Jugie κακῶς ἐξηγεῖ, ὑπὸ τοὺς ἄρχοντας ἐννοῶν τοὺς ἀνωτέρους πολιτικοὺς ὑπαλλήλους (les magistrats impériaux p. 40), ἐνῷ ἁπλούστατα πρόκειται περὶ τοῦ βασιλέως, ἀπαγορεύσαντος πᾶσαν πλέον

ἀπάντησιν τοῦ Μάρκου πρὸς τοὺς Λατίνους (Μιτυλήνης Δωροθέου Πρακτικὰ σ. 385. Πλήθωνος: περὶ Νόμων τὰ σῳζόμενα παρ' Alexandre Paris 1858 p. 311-312), συγχέει δὲ τοὺς «ἄρχοντας» τοῦ Εὐγενικοῦ πρὸς τοὺς «ἄρχοντας μέχρι καὶ τῶν ρουχαρίων καὶ τῶν ἰατρῶν καὶ κρητικοῦ κουβουκλισίου» τοῦ Συροπούλου (9,10,264), οἵτινες εἶναι οἱ magistrats impériaux, ὧν ἡ γνώμη ἐζητήθη εἰς ὅλως ἄλλην ἰδιωτικὴν τῶν ἑλλήνων συνάθροισιν καὶ οὐχὶ ἐν τῇ ἐπισήμῳ συνεδριάσει μετὰ τῶν Λατίνων, εἰς ἣν ἀποβλέπει εἰπὼν τἀνωτέρω ὁ Μᾶρκος καὶ ἔπειτα ὁ Πλήθων.

Ἐπὶ τῇ βάσει πάντων τούτων ὁ κ. Jugie διαφωνῶν πρὸς τὸν E. Renaudot τοῦ ιζ΄ αἰῶνος καὶ πρὸς τὸν συνεργάτην αὐτοῦ L. Petit παραδεχθέντα· τὸ ὑποβολιμαῖον τῶν δῆθεν λόγων τοῦ Σχολαρίου ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως ἐν Φλωρεντίᾳ, δέχεται αὐτοὺς γνησίους. Ἀπορίας δ' ὅμως ἄξιον εἶναι πῶς διέφυγον τὸν κ. Jugie αἱ βοῶσαι μεταξὺ τῶν δύο πρώτων λόγων ἀντιφάσεις, ἡ ἐν τῷ α΄ ὑποστήριξις τῆς «οἰκονομικῆς» ἑνώσεως, ἐνῷ ἐν τῷ β΄ τῆς «δογματικῆς», ἡ ἐν τῷ πρώτῳ διακήρυξις ὅτι δὲν ὑπάρχει μεγάλης στρατιωτικῆς βοηθείας ἀνάγκη πρὸς σωτηρίαν τῆς Κ/πόλεως, ἀρκούσης καὶ μόνης τῆς φήμης περὶ ἑνώσεως, ἐνῷ ἐν τῷ β΄ λέγει ὅλως τοὐναντίον ὅτι «πρὸς τοὺς κατὰ τῆς ἀπιστίας πολέμους καὶ ὅπλων δεῖ καὶ χρημάτων καὶ δυνάμεως πεζῆς τε καὶ ναυτικῆς καὶ στρατηγῶν καὶ καιρῶν καὶ χρόνου τῷ μεγέθει τοῦ πράγματος ἐξαρκοῦντος». Ἐνῷ ἐν Κ/πόλει ὁ Σχολάριος, ὡς εἴδομεν, ἐκηρύχθη ὑπὲρ τῆς «οἰκονομικῆς» ἑνώσεως, ἐν τῷ β΄ λόγῳ κατηγορεῖ τοὺς Ἕλληνας ὡς ἐπιδιώκοντας τοιαύτην ἕνωσιν, ἣν ὅμως καὶ αὐτὸς ἐν τῷ α΄ λόγῳ συνέστησε. Ἐνῷ ἐν τῷ α΄ λόγῳ ἡ σύνοδος φαίνεται εὑρισκομένη περὶ τὸ τέλος τῶν ἐργασιῶν της, τῶν λατίνων ἀποδειξάντων δῆθεν περιφανῶς τὸ ἀληθὲς τῆς δόξης των, ἐν τῷ β΄ ἡ περὶ τοῦ δόγματος συζήτησις παρίσταται ὡς μέλλουσα καὶ μήπω ἀρξαμένη. Ἂν εἰς ταῦτα προσθέσωμεν τὸ ὑβριστικὸν ὕφος τοῦ νεαροῦ Σχολαρίου πρὸς τοὺς Ἕλληνας συνέδρους, οὓς κατηγορεῖ ἐπὶ τελείᾳ ἀμαθείᾳ καὶ ἀγραμματοσύνῃ ἀπέναντι τῶν σοφωτάτων Λατίνων (ἦσαν δ' οἱ σύνεδροι οὗτοι ὁ Εὐγενικός, ὁ Βησσαρίων, ὁ Ἰσίδωρος, ὁ Βαλσαμὼν κτλ.) καὶ ἐπὶ πεισμόνῳ ἀναβολῇ καὶ βραδύτητι περὶ τὸ ἔργον τῆς Συνόδου καὶ ἐπὶ ἀφιλοπατρίᾳ, ἐνῷ τῆς βραδύτητος ἔνοχος ἦτο ὁ βασιλεὺς ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ πάπα, ὅπως διὰ τῶν στερήσεων κάμψουν τὴν θέλησιν τῶν Ἑλλήνων ἱεραρχῶν, οἵτινες μάτην ἱκέτευον τὸν Παλαιολόγον νὰ ἐπισπεύσῃ τὰς ἐργασίας τῆς Συνόδου, ἐπὶ δὲ τῇ ἀγγελίᾳ τοῦ κινδύνου τῆς Κ/πόλεως, οἱ μέν τινες αὐτῶν ἐδραπέτευσαν, πάντες δ' ἐκ τοῦ ὑστερήματός των συνέλεξαν ἔρανον ὑπὲρ τῆς πόλεως, θὰ πεισθῶμεν ὅτι συγγραφεὺς τῶν λόγων τούτων εἶναι ἕλλην δραπετίδης τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν ἔτι οὐδὲν κοινὸν ἔχων πρὸς τὸν Σχολάριον.

καθ. ΑΔ. Ν. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

Τιμοθέου Π. Θέμελη, *Πατριάρχου Ἱεροσολύμων, Νεώτερα Ὁδοιπορικά, Ἐν Ἱεροσολύμοις (Τύποις Ἱεροῦ Κοινοῦ τοῦ Παναγίου Τάφου) 1937.*

Δημοσιευθέντα τὸ πρῶτον ἐν τῇ «Νέᾳ Σιών» ἐξέδωκεν εἰς τεῦχος ὁ Μακ. Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Τιμόθεος, ἀκάματος ἐρευνητὴς τῆς ἱστορίας καὶ ἀρχαιολογίας τῶν Ἁγίων Τόπων, ὅστις καὶ ἐν τῷ νέῳ ὑψηλῷ ἀξιώματι αὐτοῦ ἐξακολουθεῖ λίαν εὐδοκίμως νὰ θεραπεύσῃ τὴν ἐπιστήμην, νεώτερα Ὁδοιπορικά, ἤτοι περιγραφὰς τῶν Ἁγίων Τόπων, παρὰ διαφόρων ἐπισκεπτῶν. Ὡς ἐν τῷ προλόγῳ ἐκτίθησι, χρονολογικῶς τὰ Ὁδοιπορικὰ δύνανται νὰ διακριθῶσιν εἰς τρεῖς περιόδους. Ἡ πρώτη περιλαμβάνει τὴν μέχρι τῶν Σταυροφοριῶν ἀρχαίαν, ἡ δευτέρα τὴν μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ ιθ.΄ αἰῶνος καὶ ἡ τρίτη τὴν νεωτέραν μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν. Τὰ τῆς πρώτης εἶναι μὲν ὀλίγα σχετικῶς ἀλλ᾽ ἀκριβῆ, περισσότερα εἶναι τὰ τῆς δευτέρας καὶ τρίτης, ἀλλ᾽ οἱ συντάκται αὐτῶν ἔγραψαν μᾶλλον καθ᾽ ὑπαγόρευσιν τῆς φαντασίας ἢ τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ, ἑπομένως δὲν εἶναι ἄξια ἀπολύτου ἐμπιστοσύνης.

Ἡ μελέτη τῶν Ὁδοιπορικῶν, ἀποτελούντων ἰδίαν φιλολογίαν, ἤρξατο κυρίως ἀπὸ τοῦ ιζ΄. αἰῶνος, ἡ δὲ κριτικὴ ἔκδοσις αὐτῶν μόλις ἀπὸ τοῦ 1808, διὰ τῆς συλλογῆς τοῦ T. Tobler, ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν Bibliographia Geographica Palaestinae. Αὕτη ἐπανελήφθη τῷ 1870 ὑπὸ τοῦ R. Röhricht, περιέχουσα προηρέστερον κατάλογον τῶν Ὁδοιπορικῶν. Ὁ R. Röhricht ἐν συνεργασίᾳ καὶ μετ᾽ ἄλλων Γερμανῶν ἐπιστημόνων ἠσχολήθη βραδύτερον εἰδικώτερον περὶ τὰ Γερμανικὰ Ὁδοιπορικά. Ἐν Γαλλίᾳ ἱδρύθη ἡ Société de l'Orient Latin, ἥτις ἐπεμελήθη τῆς ἐκδόσεως Ὁδοιπορικῶν λατινικῶν, γαλλικῶν καὶ ρωσσικῶν. Ἐν Ἀγγλίᾳ μετὰ τὰς ἀρχαιοτέρας ἐκδόσεις «Purchas's Pilgrims» καὶ «Hakluyt's voyages and discoveries» ἱδρύθη κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους Ἐπιτροπὴ πρὸς μετάφρασιν καὶ δημοσίευσιν τῶν μέχρι τῶν Σταυροφοριῶν ἀρχαίων Ὁδοιπορικῶν «Palestine Pilgrim's Text Society». Παρομοία κίνησις πρὸς ἔκδοσιν τῶν Ὁδοιπορικῶν παρετηρήθη ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Ρωσσίᾳ.

Παρ᾽ ἡμῖν τοῖς Ἕλλησιν πρῶτος ὁ ἐν Ἱεροσολύμοις Ἀρχιμ. Βενιαμὶν κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα ἐκδοὺς τὸ «Προσκυνητάριον τῆς Ἁγίας Γῆς» παρέθηκεν ἐν παραρτήματι τὸ σπουδαῖον Ὁδοιπορικὸν τοῦ ἕλληνος μοναχοῦ Ἰωάννου Φωκᾶ, τὸ τοῦ Περδίκου πρωτονοταρίου Ἐφέσου, τὸ τοῦ Ἐπιφανίου μοναχοῦ καὶ Βενιαμὶν Ἱερομονάχου. Ὡσαύτως ὁ Ἐπιφάνιος Ματτέος Ἀρχιεπίσκοπος Ἰορδάνου ἐξέδωκε κατὰ μετάφρασιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν τὸ Ὁδοιπορικὸν τοῦ ρώσσου Ἡγουμένου Δανιήλ. Ἀλλὰ συστηματικὴ ἔκδοσις ἀρχαίων λατινικῶν, ἑλληνικῶν καὶ ἄλλων Ὁδοιπορικῶν ἐγένετο ἐν ἔτει 1912 ἐν Ἱεροσολύμοις ὑπὸ Κλεόπα Κοικυλίδου καὶ Ἰωάννου Φωκυλίδου. Ὁ νῦν Πατριάρχης Τιμόθεος, συμπληρῶν τὴν ἔκδοσιν ταύτην, δημοσιεύει ἢ ἀναδημοσιεύει ἐξ ἄλλων γλωσσῶν συνόψεις 13 Ὁδοιπορικῶν, ὧν τὸ ἀρχαιότερον τὸ τοῦ Πέτρου Καζόλα ἀπὸ τοῦ ἔτους 1494. Ἐπακολουθοῦσιν Ὁδοιπορικὰ ἐκ χειρογράφου τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου τοῦ ιε.΄ αἰῶνος, τοῦ Ἰωάννου Sanderson 1584-1602), τοῦ Timberley (1601), τοῦ Sandys (1610), Περιγραφὴ τοῦ Σινᾶ, Χωρὴβ καὶ τῶν παρακειμένων τόπων, ἑτέρα περιγραφὴ τῶν Προσκυνημάτων τῆς Ἰερουσαλὴμ ἐκ χειρογράφου τῆς Βιβλιοθήκης Trinity College, Cambridge τοῦ ιστ.΄ αἰῶνος, Ὁδοιπορικὰ τοῦ Brèves τοῦ 1604, τοῦ Albert Padioleau τοῦ ἔτους 1635, τὸ Ὁδοιπορικὸν τοῦ Surius (1644-1647), τοῦ M. J. Doubdan (1666), τοῦ Morison (1704) καὶ τέλος Προσκυνητάριον ἑλληνικὸν ἐκ χειρογράφου τῆς Βιβλιοθήκης Ὀξφόρδης τοῦ ιζ.΄ αἰῶνος. Εφεξῆς παραθέτει ἀποσπάσματα ἐκ τῶν Ἀνεκδότων τοῦ Νεοφύτου Κυπρίου, σχετικὰ πρὸς τὰ ζητήματα τῶν Ἁγίων Τόπων, Ὁδοιπορικὸν τοῦ ρώσσου Ἰγνατίου Σμολιάνην κατὰ μετάφρασιν Ἀρχιμ. Καλλίστου Μηλιαρᾶ, ὡς καὶ τοῦ μοναχοῦ ρώσσου ἐπίσης Ζωσιμᾶ (1419-1422). Ὁ Σμολιάνην τῇ 11ῃ Φεβρουαρίου 1392 εὑρισκόμενος ἐν Κωνσταντινουπόλει παρέστη κατὰ τὴν στέψιν τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ Παλαιολόγου (1391-1425), ἣν ζωηρῶς περιέγραψε.

Ἐκ τῆς γενικῆς ταύτης ἀναγραφῆς τοῦ περιεχομένου τῆς πολυτίμου ἐκδόσεως τοῦ Μακ. Πατριάρχου Ἱεροσολύμων καταφαίνεται ἡ ἐξαιρετικὴ αὐτῆς σπουδαιότης. Τὰ δημοσιευόμενα Ὁδοιπορικὰ παρέχουσιν ἄφθονον ὑλικὸν οὐχὶ μόνον διὰ τὰ ἱερὰ Προσκυνήματα τῶν Ἁγίων Τόπων, ἀλλὰ καὶ δι᾽ ἄλλους τόπους τῆς Ἀνατολῆς κατὰ τὸν ιε΄, ιστ.΄ καὶ ιζ.΄ αἰῶνα.

† Ο ΑΘΗΝΩΝ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

Histoire de l'Église depuis les origines jusqu'à nos jours, publiée sous la direction de A. Fliche et V. Martin. 4. De la mort de Théodose à l'élection de Grégoire le Grand, par **P. de Labriolle, G. Bardy, L. Bréhier, G. de Plinval,** *Paris, Bloud et Gay, 1937.*

Ὁ τόμος οὗτος εἶναι ὁ τέταρτος τῆς σειρᾶς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, ἥτις δημοσιεύεται ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῶν κ.κ. A. Fliche καὶ V. Martin, περιλαμβάνει δὲ μετὰ γενικὴν βιβλιογραφίαν τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τοῦ 395 μέχρι τοῦ 590, ἤτοι δύο περίπου αἰώνων. Πρόκειται περὶ συνθετικοῦ ἔργου, ἐν ᾧ δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ λεπτομερὴς καὶ ἐμπεριστατωμένη ἔκθεσις, οὐχ ἧττον τὸ ἔργον παρέχει πλήρη τὴν εἰκόνα τῆς κινήσεως τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν εἰρημένην περίοδον.

Ἐν τῷ πρώτῳ μέρει ἐκτίθεται ἡ πτῶσις τοῦ Ἐθνισμοῦ ὑπὸ P. de Labriolle, ἡ δρᾶσις τοῦ Ἱερωνύμου καὶ ὁ Ὠριγενισμὸς ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ, ὁ ἅγιος Αὐγουστῖνος ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ, ὁ Πελαγιωνισμὸς ὑπὸ τοῦ G. de Plinval, ὁ ἅγιος Ἰωάννης Χρυσόστομος ὑπὸ τοῦ G. Bardy, ὁ Ἀττικὸς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, ἡ ἀρχὴ τοῦ Νεστοριανισμοῦ, ἡ διαλλαγὴ τῶν Ἀνατολικῶν πρὸς τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Πρόκλου (433-446) ἡ ληστρικὴ Σύνοδος Ἐφέσου καὶ ἡ Δ.' Οἰκονομ. Σύνοδος ἐν Χαλκηδόνι καὶ ὁ Παπισμὸς ἀπὸ Ἰννοκεντίου μέχρι Λέοντος τοῦ Μεγάλου ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ G. Bardy, εἰς ὃν κυρίως ἀνήκει τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ἐκθέσεως τοῦ πρώτου μέρους τῆς συγγραφῆς. Ἀλλ' εἰς αὐτὸν ἀνήκουσι καὶ τὰ πρῶτα τέσσαρα κεφάλαια τοῦ δευτέρου μέρους, περιλαμβάνοντος τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς ἐν Χαλκηδόνι Συνόδου μέχρι τῆς ἐκλογῆς Ἰουστίνου α.' αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου (451-518) καὶ δὴ τὰς μετὰ τὴν Δ.' Οἰκουμ. Σύνοδον Χριστολογικὰς ἔριδας ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων Λέοντος, Βασιλίσκου καὶ Ζήνωνος, εἰδικώτερον τὰ κατὰ τὸ «Ἑνωτικὸν» ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου, τὴν σύγχρονον κατάστασιν τῶν Ἐκκλησιῶν Περσίας καὶ Ἀρμενίας τὰ κατὰ τὸν Παπισμὸν μετὰ τὴν ἐν Χαλκηδόνι Σύνοδον καὶ τὰ Ρωμαϊκὰ σχίσματα (461-514). Ἐπακολουθεῖ ἓν κεφάλαιον περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῶν βαρβάρων λαῶν ὑπὸ P. de Labriolle καὶ περὶ τῆς δογματικῆς κινήσεως ἐν τῇ Γαλλορωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ ὑπὸ G. de Plinval.

Τὸ τρίτον μέρος τῆς συγγραφῆς περιλαμβάνον τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὰ ἔτη 518-590 εἶναι συντεταγμένον ὑπὸ τοῦ L. Bréhier ἐν μέρει καὶ ὑπὸ τοῦ G. Bardy, διαπραγματεύεται δὲ τὰ κατὰ τὴν κατάστασιν τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ καὶ τῶν διαδόχων του μέχρι τοῦ 590, τὴν σύγχρονον κατάστασιν τῆς Περσικῆς καὶ Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ κατὰ τὸν ε.' καὶ τὸν στ.' αἰῶνα. Τὸ τέταρτον μέρος περιλαμβάνει μόνον τρία κεφάλαια, ἤτοι περὶ τῆς χριστιανικῆς ζωῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὑπὸ L. Bréhier καὶ τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς χριστιανικῆς ζωῆς ἐν τῇ Δύσει ὑπὸ P. Labriolle.

Τοιοῦτο τὸ πλούσιον περιεχόμενον τοῦ τόμου. Βεβαίως δύναταί τις νὰ παρουσιάσῃ ἀντιρρήσεις ἐπί τινων σημείων, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ μὴ ὁμολογήσῃ ὅτι οἱ διαπρεπεῖς συντάκται τοῦ τόμου προσεπάθησαν ὅπως ἀντικειμενικῶς ἐκθέσωσι τὰ γεγονότα καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐκ τῶν πηγῶν δεδομένων.

† Ο ΑΘΗΝΩΝ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

Vladimirus Beneševič, *Joannis Scholastici Synagoga L titulorum ceteraque eiusdem opera iuridica (Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Phil. hist. Abteilung, Neue Folge. Heft 14) Tomus I. München 1937. [εἰς 4ον, σ. XXIII + 1-281].*

Ὁ σοφὸς Ρῶσσος καθηγητὴς κ. Beneševič, συνεχίζων τὰς μελέτας του ἐπὶ τῶν Νομοκανόνων (πρβλ. τοῦ ἰδίου: Ἡ κανονικὴ συλλογὴ εἰς 14 τίτλους, 1905, Ὁ νομοκάνων τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀχρίδος Ἰωάννου Κομνηνοῦ, 1916, ἀμφότερα ρωσσιστὶ) προβαίνει διὰ τοῦ ἀγγελλομένου ἀνωτέρω ἔργου εἰς τὴν κριτικὴν ἔκδοσιν τῆς «Συναγωγῆς κανόνων ἐκκλησιαστικῶν εἰς ν' τίτλους» τῆς ἀποδιδομένης εἰς τὸν Ἰωάννην τὸν Σχολαστικόν, τὸν ἐξ Ἀντιοχείας, πατριάρχην δὲ Κωνσταντινουπόλεως (565-577). Ἡ Συναγωγὴ αὕτη δὲν ἐκδίδεται τὸ πρῶτον· οἱ G. Vœllus καὶ H. Justellus ἐξέδωκαν ταύτην ἐν τῇ Bibliotheca juris canonici veteris (Παρίσιοι 1661) τ. II σ. 499-602. Ἡ ἔκδοσις ὅμως ἐκείνη ἐθεωρήθη ἤδη πρὸ πολλοῦ ἀνεπαρκεστάτη. Δύο αἰῶνας βραδύτερον, ὁ J. B. Pitra, ἐν τῷ Spicilegium Solesmense, τ. 4 (1858) σ. 556 ἑπ. καὶ ἐν τῇ Juris ecclesiastici Græcorum historia et monumenta, τ. 2 (1868) σ. 575 ἑπ. περιέγραψε διαφόρους κώδικας περιέχοντας τὴν Συναγωγὴν καὶ ἐδημοσίευσε τὰ Σχόλια εἰς τοὺς Κανόνας. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἡ νέα κριτικὴ ἔκδοσις τοῦ κ. Β., βασιζομένη εἰς 48 κώδικας, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς οὐσιαστικῶς ἀρχική, οὖσα δὲ προϊὸν μακροχρονίου ἐργασίας τοῦ κ. Β. (ὅστις πρὸ 25ετίας περίπου εἶχεν ἤδη ἐκδόσει μελέτην περὶ τῶν ἔργων Ἰωάννου τοῦ Σχολαστικοῦ· πρβλ. Byz. Zeitschr. 23, 512), ἀποτελεῖ ἀσφαλῶς πρότυπον εὐσυνειδήτου ἐργασίας. Ὁ κ. Β. συνέταξεν ἐν πρώτοις τὸ γενεαλογικὸν δένδρον τῶν 48 γνωστῶν αὐτῷ κωδίκων, δεδομένου δὲ ὅτι οὐδεμία σχεδὸν λέξις τῆς Συναγωγῆς ἀπαντᾷ ὁμοιομόρφως εἰς πάντας τοὺς κώδικας, ἐτίθετο πρὸ αὐτοῦ τὸ πρόβλημα, εἰς ἑκάστην σχεδὸν λέξιν, ποίαν γραφὴν νὰ προτιμήσῃ, διὰ νὰ θέσῃ εἰς τὸ κείμενον. Νομίζω, ὅτι ὁ κ. Β. ἐπέτυχε πλήρως εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ, ἐπιθυμῶ νὰ λύσω μίαν ἀπορίαν τοῦ κ. Β. (σ. XVI) περὶ τῆς τύχης ἑνὸς κώδικος τῆς Μονῆς τοῦ Προδρόμου παρὰ τὰς Σέρρας. Ὁ κῶδιξ οὗτος ἀτυχῶς δὲν περιλαμβάνεται μεταξὺ τῶν ἐπιστραφέντων ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καὶ περισωθέντων ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ Ἀθηνῶν κωδίκων τῆς τε Μονῆς ταύτης καὶ τῶν βιβλιοθηκῶν τῆς Ἀνατολ. Μακεδονίας ὡς, προσωπικῶς ἐρευνήσας, δύναμαι νὰ βεβαιώσω.

ΔΗΜ. ΓΚΙΝΗΣ

***Friedrich Heiler**, Urkirche und Ostkirche. München (Verlag E. Reinhardt) 1937. (Σελ. XX + 606).*

Ἡ Ἀνατολικὴ ὀρθόδοξος ἐκκλησία ἐγένετο μάλιστα κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ὑποκείμενον παμμεροῦς ἐκ μέρους ἑτεροδόξων λογίων ἐρεύνης. Ἐκ τῶν ῥωμαιοκαθολικῶν ἄξια μάλιστα μνείας τὰ ὀνόματα τοῦ πρίγκηπος Max τῆς Σαξωνίας καὶ τοῦ Lübeck, ἐκ δὲ τῶν διαμαρτυρομένων τὰ τῶν Gass, Ad. Harnack καὶ Kattenbusch. Οὐδεὶς ὅμως τούτων διέθετε πρὸς βαθυτέραν κατανόησιν καὶ ἐκτίμησιν ὀρθοτέραν τῆς ἐν λόγῳ ἐκκλησίας προσόντα κρείσσονα ἐκείνων, ἅτινα πρὸς τοῦτο κέκτηται ὁ συγγραφεὺς τοῦ μετὰ χεῖρας ἔργου. Ὁ Fr. Heiler, καθηγητὴς σήμερον τῆς θρησκειολογίας ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τοῦ Μαρβούργου, προϋπῆρξε καθολικὸς καὶ ἀσπασθεὶς τὸν Προτεσταντισμὸν δὲν ἔπαυσε νὰ εἶναι ἀφωσιωμένος εἰς τὸν καθολικισμόν, ὑπὸ τὴν εὐρυτέραν τῆς λέξεως ἔννοιαν. Ἡγεῖται μάλιστα κινήσεως πρὸς δημιουργίαν τῆς ὑπ᾽ αὐτοῦ καλουμένης Evangelische Katholizität, συνθέσεως δηλ. Προτεσταντισμοῦ καὶ Καθολικισμοῦ, ἧς κινήσεως ὡς ὄργανον ἐχρησίμευεν ἄλλοτε μὲν ἡ Hochkirche, σήμερον δὲ ἡ Eine heilige Kirche, περισπούδαστα θεολογικὰ περιοδικὰ ἐκδιδόμενα ὑπ᾽ αὐτοῦ. Ὡς πρῴην ῥωμαιοκαθολικός, νῦν δὲ διαμαρτυρόμενος θεολόγος, ἔμπλεως νοσταλγίας πρὸς τὸν Καθολικισμόν, ὑπὸ τὴν εὐρυτέραν τῆς λέξεως ἔννοιαν, εἶναι οὗτος ἀφ᾽ ἑνὸς μέν, εἴπερ τις καὶ ἄλλος διαμαρτυρόμενος θεολόγος, εἰς θέσιν νὰ ἀντιληφθῇ καὶ ἐκτιμήσῃ ὀρθότερον τὸν Καθολικισμὸν καὶ ἐν γένει τὴν ἀρχαιοπρέπειαν τῆς ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἣν θεωρεῖ ὡς κατ᾽ εὐθεῖαν συνέχειαν τῆς παλαιοτάτης ἐκκλησίας, διασώσασαν ἀλώβητον μέγιστον μέρος τοῦ θησαυροῦ τῆς παναρχαίας χριστιανικῆς παραδόσεως, ὡς ὑποδηλοῖ καὶ αὐτὸς ὁ τίτλος τοῦ παρόντος ἔργου, ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ στερεῖται τοῦ ἐναντίου τῆς ἐκκλησίας ταύτης, δι᾽ ἱστορικοὺς λόγους, φανατισμοῦ τῆς μεγίστης πλειονότητος τῶν ῥωμαιοκαθολικῶν θεολόγων, χωρὶς νὰ εἶναι παντελῶς ἀπηλλαγμένος ποιᾶς τινος προκαταλήψεως κατ᾽ αὐτῆς. Ἐξ ἄλλου ἐμφορεῖται οὗτος συμπαθείας πρὸς τὴν ἐν λόγῳ ἐκκλησίαν, ἥτις εἶναι ἅμα μὲν ἀποτέλεσμα ἐκτιμήσεως, ἅμα δὲ παράγων βαθυτέρας κατανοήσεως αὐτῆς. Σπουδαῖον ὅμως μειονέκτημα καὶ τούτου, ὡς καὶ πάντων τῶν περὶ τὴν ἡμετέραν ἐκκλησίαν ἀσχοληθέντων ἑτεροδόξων θεολόγων, εἶναι ἡ ἀνεπαρκὴς μετ᾽ αὐτῆς γνωριμία, στηριζομένη κυρίως ἐπὶ μελέτης συγγραμμάτων (καὶ δὴ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὴ Ἑλλήνων, ἢ καὶ Ῥουμάνων, ἀλλὰ Σλαύων συγγραφέων) καὶ οὐχὶ καὶ ἐπὶ ἀμέσου ἐπικοινωνίας μετὰ τῆς ζωῆς αὐτῆς τῆς ἐκκλησίας. Ἰδιαιτέρως δὲ σημειωτέα ἡ ἀνεπάρκεια τῆς γνωριμίας αὐτοῦ μετὰ τῆς ἑλληνικῆς καθόλου ἐκκλησίας, τοῦ κυριωτάτου τούτου τῆς Ὀρθοδοξίας φορέως.

Μετὰ τὰς γενικὰς ταύτας παρατηρήσεις, καιρὸς εἶναι νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἁδρομερῆ ἐξέτασιν τοῦ παρόντος βιβλίου, ὅπερ ἀποτελεῖ τὸν Α´ τόμον

πλήρους ἐπεξεργασίας τοῦ ἐν ἔτει 1922 δημοσιευθέντος καὶ ἤδη πρὸ πολλοῦ ἐξηντλημένου περιφήμου ἔργου τοῦ Heiler, Der Katholizismus, seine Idee und seine Erscheinung, ἐπεξεργασίας στηριζομένης κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὁμολογίαν «ἐπὶ τῶν πολυαρίθμων θεμάτων, γνώσεων καὶ πορισμάτων ἐρεύνης τῶν 12 τελευταίων ἐτῶν»[1]. Τοῦ βιβλίου προτάσσεται γενικὴ εἰσαγωγὴ (σ. 1 - 20), ἔνθα ὁ λόγος περὶ τοῦ ὅρου «καθολικὸς» καὶ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ. Ἐπακολουθοῦσι τὰ δύο μέρη, εἰς ἃ διαιρεῖ τὸ βιβλίον, ὧν ἐν μὲν τῷ Α´ (σ. 21 - 123) ἀσχολεῖται περὶ τὴν γένεσιν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας (ἐκκλησία Παλ. Διαθήκης, ἐθνικαὶ μυστηριακαὶ ἑταιρίαι, ἐκκλησία Κ. Διαθ., παλαιὰ καθολικὴ ἐκκλησία μέχρι τῆς Α´ οἰκουμεν. συνόδου, ἀδιαίρετος οἰκουμενικὴ ἐκκλησία), ἐν δὲ τῷ Β´, τῷ καὶ κυριωτάτῳ, (σ. 125 - 567), πραγματεύεται περὶ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς, καὶ δὴ οὐ μόνον περὶ τῆς ὀρθοδόξου, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν αἱρετικῶν παραφυάδων αὐτῆς. Διεξοδικωτάτη εἶναι ἡ διαπραγμάτευσις τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, (σ. 126 - 416), ἧς ἐξετάζει τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τοῦ σχίσματος μέχρι σήμερον (128 - 149), τὰ τῶν αὐτοκεφάλων αὐτῆς ἐκκλησιῶν (153 - 178), τὸ πολίτευμα (179 - 181), τὴν πίστιν καὶ τὰ μυστήρια (186 - 282), τὴν λειτουργίαν (285 - 364), τὸν μοναχικὸν βίον (365 - 389), τὸν μυστικισμὸν (390 - 410) καὶ τὴν λαϊκὴν εὐσέβειαν (411 - 416). Ἀρκούντως ἐμπεριστατωμένη εἶναι καὶ ἡ ἐξέτασις τῶν ἐπὶ μέρους αἱρετικῶν παραφυάδων τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, οἷαι εἶναι ἡ νεστοριανικὴ (419 - 453), αἱ μονοφυσιτικαὶ (454 - 530) καὶ ἡ τῶν λεγομένων χριστιανῶν τοῦ Θωμᾶ ἐν Ἰνδίαις (531 - 541), κατά τε τὴν ἱστορίαν, τό τε πολίτευμα, τά τε δόγματα καὶ τὴν καθόλου θρησκευτικὴν αὐτῶν ζωήν.

Ὁ συγγραφεὺς πιστεύει εἰς τὸν ἀπόλυτον χαρακτῆρα τοῦ χριστιανισμοῦ ὡς θρησκείας, ἥτις πίστις αὐτοῦ ἐνισχύθη ἐκ τῶν θρησκειολογικῶν αὐτοῦ ἐρευνῶν. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι οὗτος τυγχάνει ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων θρησκειολόγων τῆς καθ᾽ ἡμᾶς ἐποχῆς, οἷος ἐμφανίζεται μάλιστα ἐν τῷ κλασσικῷ ἔργῳ αὐτοῦ Das Gebet (ε´ ἔκδ. 1923). Ὡς θρησκειολόγος ἐπίσης ὁ συγγραφεὺς ἐμβλέπει μετά τινων ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων ἴχνη θείας ἀποκαλύψεως καὶ ἐν τῷ ἐθνικῷ κόσμῳ τῆς πρὸ Χριστοῦ ἐποχῆς (σπερματικὸς λόγος). Ὡς Λουθηρανὸς δὲ θεολόγος συμμερίζεται τὴν ἐν τῇ ἀγγλικανικῇ θεολογίᾳ μάλιστα ἀναπτυχθεῖσαν θεωρίαν, καθ᾽ ἣν οὐδεμία τῶν ἐκκλησιῶν κατέχει πλήρη τὴν χριστιανικὴν ἀλήθειαν (Branches Theory). Καί, ἂν μὴ ἀπατώμεθα, ἡ προσπάθεια αὐτοῦ, ὡς καὶ ἄλλων συγχρόνων ἐπιφανῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Προτεσταντισμοῦ, κατατείνει εἰς τὴν δημιουργίαν συνθέσεως ἐκ πάντων τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ταύταις εὑρισκομένων στοιχείων ἀληθείας

[1] Μέλλει νὰ ἐπακολουθήσῃ ἡ δημοσίευσις καὶ ἄλλων δύο τόμων, ὧν ὁ εἷς θὰ ἀσχολεῖται περὶ τὸν Ῥωμαϊκὸν καθολικισμόν, ὁ δὲ ἕτερος περὶ τὰς ἄλλας χριστιανικὰς ἐκκλησίας καὶ περὶ τὸ ζήτημα τῆς μιᾶς, ἁγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας.

μὲ βάσιν τὸν καλῶς κατ' αὐτὸν νοούμενον καθολικισμόν. Ἐντεῦθεν καὶ καθ' ὅλου εἰπεῖν ἐκ τῆς ψυχοσυνθέσεως αὐτοῦ νομίζομεν, ὅτι ἐξηγεῖται ἔνθεν μὲν ἡ ἀδιάπτωτος κλίσις τοῦ Heiler πρὸς τὴν πρώτην αὐτοῦ πνευματικὴν μητέρα καὶ τροφόν, τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν, ἔνθεν δ' ὁ θαυμασμὸς καὶ ἡ βαθεῖα αὐτοῦ συμπάθεια πρὸς τὴν Ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν, ὡς καὶ ἡ ἐμμονὴ αὐτοῦ εἰς θεμελιώδεις τοῦ Προτεσταντισμοῦ ἀρχάς, οἷα εἶναι καὶ ἡ περὶ ἀπεριορίστου ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως, ἐμμονὴ μὴ ἐμποδίζουσα τοῦτον ἀπὸ τοῦ νἀναγνωρίζῃ καὶ τὰς ἀτελείας αὐτοῦ.

Ἡ πρὸς τὸν καθολικισμὸν (ὑπὸ τὴν εὐρυτέραν τῆς λέξεως ἔννοιαν) νοσταλγικὴ ἀφοσίωσις τοῦ συγγραφέως διήκει δι' ὅλου τοῦ μετὰ χεῖρας ἔργου καὶ διαδηλοῦται μάλιστα ἐν τῷ περὶ γενέσεως τοῦ καθολικισμοῦ μέρει αὐτοῦ. Οὕτως ἀνευρίσκει τὰς ῥίζας τοῦ καθολικισμοῦ τούτου ἐν αὐτῇ τῇ Κ. Διαθήκῃ· δέχεται ὅτι τὸ δογματικὸν περιεχόμενον τῆς παυλείου χριστολογίας εἶναι κατ' οὐσίαν τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ τῆς Νικαίας· ὅτι καὶ πάντα τὰ σημεῖα τῆς καθολικῆς διδασκαλίας περὶ τοῦ Βαπτίσματος καὶ τῆς Θ. Εὐχαριστίας περιέχονται ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Ἀποστ. Παύλου, ὡς καὶ ἡ χριστολατρεία, καὶ ὅτι καὶ αὐτῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας πατὴρ εἶναι ὁ Παῦλος, ὅστις ἐν γένει εἶναι κατ' αὐτὸν ὁ πρῶτος κῆρυξ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ὁ ἀρχιτέκτων τοῦ μεγαλοπρεποῦς οἰκοδομήματος τοῦ καθολικοῦ Dom. Ὁ προτεσταντισμὸς τοῦ Παύλου εἶναι, λέγει, διάφορος τοῦ προτεσταντισμοῦ τοῦ ΙϚ´ καὶ τοῦ Κ´ αἰῶνος. Ὁ Παῦλος εἶναι καὶ καθολικὸς ἀπόστολος, ἐνῷ ἐξ ἄλλου ἡ καθολικὴ ἐκκλησία δὲν ἐξαντλεῖται ἐν τῷ παυλείῳ χριστιανισμῷ (766). Ἡ Κ. Διαθήκη εἶναι γραπτὴ πηγὴ τῆς ἐκκλησίας, ὅπως ἐξ ἄλλου ἡ ἐκκλησία περιλαμβάνει τὴν ὅλην Κ. Διαθήκην, χωρὶς νὰ ἐξαντλῆται ἐν αὐτῇ. Ἡ παράδοσις, λέγει, εἶναι παλαιοτέρα τῆς τε Κ. Δ. καὶ τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι αὐτὸ τοῦτο πηγὴ τῆς Γραφῆς. Ἡ Γραφὴ εἶναι μόνον ἰδιάζουσα μορφὴ τῆς παραδόσεως, ἡ δὲ παράδοσις πάλιν εἶναι μόνον ἐπέκτασις καὶ συνέχεια τῆς Γραφῆς, ὁ tradux apostolici seminis (100-101). Τὸ ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα ὑπῆρξε πιστὸς φύλαξ τῆς παρακαταθήκης τῆς πίστεως καὶ ἄνευ τοῦ κύρους αὐτοῦ, καὶ δὴ καὶ ἄνευ τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς, δὲν θὰ ὑπῆρχε κανὼν τῆς Κ. Διαθήκης, ὅσον παράδοξον καὶ ἐὰν φαίνηται τοῦτο. Εἶναι δέ, λέγει, ἐντελῶς ἀσύμφωνον πρὸς τὴν ἱστορίαν καὶ αὐθαίρετον τὸ ὅτι ὁ Προτεσταντισμὸς στηρίζεται κατὰ μέγιστον μέρος ἐπὶ τῆς Γραφῆς. Εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ τε κανόνος τῆς Γραφῆς, τοῦ τε ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος καὶ τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως, συνετέλεσε τὰ μέγιστα ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία, ἥτις διεδέχθη τὸ πρωτεῖον τῆς Ἱεροσολυμίτιδος ἐκκλησίας. Ὅμως ἄνευ τοῦ Ἀλεξανδρέως Κλήμεντος καὶ τοῦ Ὠριγένους δὲν θὰ ὑπῆρχε καθολικὴ θεολογία.

Ὅτι δ' ἐν τῇ διαπραγματεύσει τοῦ σπουδαιοτάτου ζητήματος περὶ τῆς γενέσεως τοῦ καθολικισμοῦ, ὅπερ πρό τινων ἐτῶν ὑπῆρξεν ὑποκείμενον ζωηροτάτης ἐπιστημονικῆς συζητήσεως μεταξὺ ἐρευνητῶν τῆς περιωπῆς τοῦ

Ad. Harnack τοῦ R. Sohm ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ Th. Zahn ἀφ' ἑτέρου, ὁ Heiler βλέπει τὰ πράγματα ὑπὸ τὸ πρίσμα τοῦ ῥωμαϊκοῦ καθολικισμοῦ, δὲν τυγχάνει ἀνεξήγητον. Οὕτω π. χ. νομίζει, ὅτι ὁ Κύριος διὰ τῶν ἐν τῷ χωρίῳ Ματθ. ΙϚ´ 18 διασωθέντων λόγων αὐτοῦ (πρβ. καὶ Λουκ. κβ´ 32 καὶ Ἰω. κα´ 15) ἀναγνωρίζει τὸν Ἀπ. Πέτρον ὡς τοποτηρητὴν αὐτοῦ (Stellvertreter), ἡγεμόνα, εἶδος χαλίφου, καὶ ὡς ἀρχηγὸν ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀποστόλων (σ. 59). Καὶ ἀναγνωρίζει μέν, ὅτι πρέπει νὰ προφυλάσσηταί τις ἀπὸ τῆς ἐν τῇ λιτῇ ταύτῃ ἀρχηγίᾳ ἀναζητήσεως μεταγενεστέρων ἐκκλησιαστικῶν ἀντιλήψεων, οὐχ ἧττον ὅμως πιστεύει, ὅτι αὕτη «πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ὑπεροχὴ τῆς διδασκούσης, νομοθετούσης καὶ δικαζούσης αὐθεντίας». Ἐπίσης παραδέχεται, ὅτι ἡ διαδοχὴ τοῦ Πέτρου καὶ τῶν ἄλλων ἀποστόλων ἐν τῇ διακυβερνήσει τῆς ἐκκλησίας ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν θέλησιν τοῦ Χριστοῦ (60) καὶ ὅτι τὸ ἀξίωμα τοῦ τε πρεσβυτέρου καὶ τοῦ ἐπισκόπου καὶ αὐτοῦ τοῦ πάπα, διατελοῦσι πρὸς τοὺς σχετικοὺς λόγους τοῦ Χριστοῦ ἐν ὀργανικῇ συναφείᾳ ὁμοίᾳ πρὸς ἐκείνην, ἐν ᾗ διατελεῖ ἡ ἐκκλησία πρὸς ὅλον τὸν ἐπὶ τῆς γῆς βίον καὶ τὸ ἔργον ἐκείνου (61). Καὶ μονονουχὶ παραδέχεται τὸ πρωτεῖον τοῦ πάπα ὡς στηριζόμενον ἐπὶ τοῦ εἰρημένου χωρίου τοῦ Ματθαίου. Ἐπίσης παραδέχεται, ὅτι ἡ Ἀνατολικὴ ἐκκλησία πρὸ τοῦ σχίσματος ἀνεγνώριζε τὴν διδακτικὴν αὐθεντίαν τῆς ῥωμαϊκῆς ἕδρας 129). Ὑπὸ τὸ πρίσμα δὲ τοῦ ῥωμαϊκοῦ καθολικισμοῦ καὶ ἐπὶ τῇ βάσει ῥωμαιοκαθολικῶν πηγῶν καὶ βοηθημάτων βλέπει καὶ τὰ κατὰ τὸ σχίσμα, ἂν καὶ ἀναγνωρίζει ὅτι δὲν εἶναι εὔκολον νὰ κριθῇ τὸ ζήτημα τοῦτο ἀμερολήπτως. Ἐνῷ δ' ἐπιρρίπτει εὐθύνην εἰς ἀμφότερα τὰ μέρη, παρὰ τὴν πρὸς τὸν ἀνατολικὸν χριστιανισμὸν ἀγάπην αὐτοῦ, παραδέχεται ὅτι τὸ μεῖζον μέρος τῆς εὐθύνης ταύτης πίπτει ἐπὶ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου (140). Τὸν ἅγιον Φώτιον καὶ τὸν Κηρουλλάριον ἀπεχθάνεται, ἀμφοτέρους ὡς ἐνόχους τοῦ σχίσματος. Ὡς οὐσιώδη ὅμως αἰτίαν τοῦ σχίσματος δὲν διστάζει νἀναγνωρίσῃ τὰς ἀπολυταρχικὰς τῆς Ῥώμης ἀξιώσεις περὶ τοῦ πρωτείου, ὅπερ θεωρεῖ ὡς ἀπειλὴν κατὰ τῆς ἐκκλησίας, ὡς ζωντανοῦ ὀργανισμοῦ (141) καὶ παρατηρεῖ ὅτι ἡ μὲν αἰτία τοῦ σχίσματος εἶναι εἰς βάρος τῆς Δύσεως, ἡ δὲ ἀφορμὴ εἰς βάρος τῆς Ἀνατολῆς, τὴν δὲ ἐπιδείνωσιν τῆς καταστάσεως ἀποδίδει εἰς τὰς σταυροφορίας (142).

Ἐπίσης πρέπει νὰ σημειωθῇ καὶ ὁ φιλοσλαυϊσμὸς τοῦ συγγραφέως, ὀφειλόμενος εἰς τὰς σχέσεις του πρὸς τοὺς Σλαύους, καὶ μάλιστα τοὺς Ῥώσσους, διὰ μέσου τῶν ὁποίων καὶ ἐγνώρισε τὴν Ὀρθοδοξίαν, ἐν ᾧ ἀτελῶς λίαν γινώσκει τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν καὶ θεολογίαν. Ὁ δ' ἐκ τῆς ἀγνοίας ταύτης φιλοσλαυϊσμός του οὗτος ἐξικνεῖται μέχρις ἀδικίας πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἰδίᾳ πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον. Οὕτω π. χ. μέμφεται τοῦτο διὰ τὰς δῆθεν ἐξελληνιστικάς του προσπαθείας παρὰ τοῖς μὴ ἑλληνογλώσσοις ὀρθοδόξοις λαοῖς καὶ διὰ τὴν δῆθεν ὑπ' αὐτοῦ καταδυνάστευσιν τῶν βαλκανικῶν ἐθνοτήτων (156). Εἰς τὴν τοιαύτην δ' ἀντιπάθειαν κατὰ τοῦ

Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου φαίνεται, ὅτι δὲν εἶναι ἀμέτοχα τὰ ἐν τῷ ὑποσυνειδήτῳ τοῦ πρώην ῥωμαιοκαθολικοῦ πιστοῦ ἐναπομείναντα ὑπόλοιπα δυσμενείας κατὰ τοῦ πρώτου τῆς ὀρθοδοξίας θρόνου. Ἐξ ἄλλου ὅμως τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος θεωρεῖ ὡς τὴν σπουδαιοτάτην τῶν συγκροτηθεισῶν κατὰ τῶν ιθ' αἰῶνα αὐτοκεφάλων ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν (176), ἂν καὶ ἀγνοεῖ ἐξ ἰδίας πείρας τὴν θεολογίαν καὶ καθ' ὅλου εἰπεῖν τὴν ζωὴν αὐτῆς, μάλιστα κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους, καθ' ὅσον τὰ κατ' αὐτὴν μανθάνει μόνον ἐκ σλαυϊκῶν καὶ ἄλλων ξένων πηγῶν (Zankow, Gavin κλπ.) Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἡ πρὸς τὴν ῥωσσικὴν ὀρθοδοξίαν πολλαχῶς ἐκδηλουμένη προτίμησις αὐτοῦ. Οὐδ' ἀμφιβάλλομεν, ὅτι, ἐὰν ἐγίνωσκε κάλλιον, καὶ δὴ ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως τὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, μάλιστα τὴν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος παρατηρουμένην κατὰ τὴν τελευταίαν τριακονταετίαν ζωηρὰν θρησκευτικὴν κίνησιν, ἡ πρὸς τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν συμπάθεια αὐτοῦ θὰ ἦτο ἔτι μᾶλλον ζωηρὰ καὶ ἧττον μονομερής[1]. Ἐξ ἄλλου ἀναγνωρίζει τὴν ἔν τισι σημείοις ἐπίδρασιν τοῦ Προτεσταντισμοῦ ἐπὶ τὴν σλαυϊκὴν ἐν γένει θεολογίαν (σ. 242).

Πολλαχοῦ τοῦ βιβλίου τούτου καὶ ἰδιαιτέρως ἐν τῇ ἀκροτελευτίῳ § (5. 561 - 567) εὑρίσκει ὁ Heiler εὐκαιρίαν νὰ ἐπικρίνῃ τὰς κατ' αὐτὸν ἀτελείας τῶν ὀρθοδόξων καὶ πασῶν ἐν γένει τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἃς συνοψίζει εἰς 6 κυρίως σημεῖα· α') ὅτι «ἡ ὀρθὴ πίστις ἀπελιθώθη ἐν μέρει εἰς τυφλὴν καὶ ἀδιάλλακτον ὀρθοδοξίαν» (562), β') ὅτι τῆς ἐκκλησίας ταύτης ἐξαντλουμένης εἰς ὡρισμένους λατρευτικοὺς τύπους καὶ εἰς τὰ ἔργα τῆς ἀσκήσεως, ἐλλείπει ἐν αὐτῇ ἡ ἐν τοῖς ἔργοις τῆς ἀγάπης ἐκδήλωσις τῆς πίστεως, γ') ὅτι τὸ ἱεραρχικὸν ἀξίωμα βεβηλοῦται ἐν τῷ προσώπῳ πολλῶν φορέων αὐτοῦ διὰ τῆς σιμωνίας κλπ., δ') ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη ἠνέχθη τοὺς ἐλαστικοὺς περὶ διαζυγίου νόμους καὶ ὅτι παραμελεῖ τὸ κήρυγμα καὶ τέλος ς') ὅτι τὸ μυστήριον τῆς ἐξομολογήσεως διατελεῖ ἐνταῦθα ἐν καταπτώσει. Ὅμως παρὰ τὰς τοιαύτας ἐπικρίσεις, ὧν τινες δυστυχῶς δὲν ἀπέχουσι πολὺ τῆς ἀληθείας[2], καὶ παρὰ τὴν πρὸς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν ὑποσυνείδητον κλίσιν τοῦ σοφοῦ συγγραφέως, θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι πολὺ ἀχάριστος ὁ ὀρθόδοξος ἀναγνώστης τοῦ παρόντος ἔργου αὐτοῦ, ὅστις θὰ ἀπέφευγε νὰ ἐκφράσῃ τὸν θαυμασμόν του διὰ τὴν πολυμάθειαν αὐτοῦ, προκειμένου περὶ τῶν πραγμάτων τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην του ἐπὶ τῇ πρὸς τὴν ἐκκλησίαν

[1] Οὕτω π. χ. ἐὰν ἐγίνωσκε τὴν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη παρατηρουμένην ἐν Ἑλλάδι ζωηρὰν περὶ τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας καὶ τὴν συχνὴν κοινωνίαν κίνησιν δὲν θὰ ἰσχυρίζετο, ὅτι ἐν τῇ Ῥωσσικῇ ἐκκλησίᾳ τὸ φαινόμενον τοῦτο εἶναι συνηθέστερον.

[2] Τινὲς τῶν εἰρημένων ἀτελειῶν ὀφείλονται εἰς καιρικοὺς λόγους καὶ βαίνουσιν ἐκλείπουσαι σὺν τῷ χρόνῳ καὶ σὺν τῇ ἀναζωπυρήσει τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Πρβ. ἡμετέραν ἀνακοίνωσιν ἐν τῷ πανορθοδόξῳ θεολογικῷ συνεδρίῳ (Ἐπετηρὶς θεολογ. Σχολῆς 1937 σ. 136 - 149).

ταύτην ἀγάπῃ, τῇ πληρούσῃ πάσας τὰς σελίδας αὐτοῦ. Οὕτω μετ' ἐνθουσιασμοῦ, ὃν θὰ ἔπρεπε νὰ ζηλεύωσι καὶ ὀρθόδοξοι θεολόγοι, ἐξυμνεῖ κατὰ πᾶσαν εὐκαιρίαν τὰς πρὰς τὴν χριστιανωσύνην ὑπηρεσίας τῆς Ἀνατολῆς, ἀπὸ τῆς ὁποίας, ὡς λέγει, προῆλθεν οὐ μόνον τὸ Εὐαγγέλιον, ἀλλὰ καὶ «ἡ λειτουργία καὶ ἡ θεολογία καὶ ὁ μοναχικὸς βίος καὶ ὁ μυστικισμὸς» καὶ ἥτις ἐπὶ αἰῶνας διετήρει τὴν πνευματικὴν ὑπεροχὴν ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ. Ἀναγνωρίζει ὅτι ἡ ὀρθόδοξος ἐκκλησία διετήρησε τὸν χαρακτῆρα, ὃν προσέλαβεν ὁριστικῶς ἀπὸ τοῦ ς' μέχρι τοῦ ι' αἰῶνος (417). Ὑπεραμύνεται κρατερῶς τῆς ἐκκλησίας ταύτης ἐναντίον τῶν κατ' αὐτῆς ἐξ ἀγνοίας ἐπιθέσεων τοῦ Harnack καὶ ἄλλων καὶ διακηρύσσει, ὅτι αὕτη «παρέμεινεν εἰς εὐρεῖαν κλίμακα φυτώριον τοῦ εὐαγγελίου καὶ πηγὴ εὐαγγελικῆς ζωῆς» (559). Καίτοι δ' ἀναγνωρίζει τὰς ἐσωτερικὰς μεταξὺ τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τοῦ Προτεσταντισμοῦ σχέσεις, ἀποκρούει τὴν «ἐπὶ ἀνακριβοῦς γνώσεως τῶν πραγμάτων τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας καὶ ἐπὶ νεωτεριστικῆς ἀντιλήψεως τῆς Ὀρθοδοξίας» (modernisierende Auffassung der Orthodoxie) ἐρειδομένην γνώμην ὀρθοδόξων τινῶν θεολόγων, καθ' οὓς ἡ Ὀρθοδοξία εὑρίσκεται ἐγγύτερον πρὸς τὸν Προτεσταντισμὸν ἢ πρὸς τὸν ῥωμαϊκὸν Καθολικισμόν. (561). Μετὰ καταπλησσούσης συμπαθείας ἐκθέτει τὰ τῆς ὀρθοδόξου λατρείας καὶ τοῦ ὀρθοδόξου μοναχικοῦ βίου, τὰς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ὑπηρεσίας καὶ τὴν ἀνεξάντλητον χρησιμότητα τοῦ ὁποίου κρίνει πολὺ εὐμενέστερον καὶ δικαιότερον ἢ πολλοὶ ὀρθόδοξοι ἱστορικοὶ καὶ δὴ καί τινες θεολόγοι. Ἰδιαιτέρας δὲ ἀναδείξεως ἄξιος ὁ θαυμασμὸς αὐτοῦ πρὸς τὴν εὐσέβειαν καὶ ἰδίᾳ τὸν μυστικισμὸν τῆς Ὀρθοδόξου καὶ τῆς Ἀνατολικῆς ἐν γένει ἐκκλησίας, μάλιστα τῆς Ρωσσικῆς. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν ὀρθόδοξον θεολογίαν, οὐ μόνον τυγχάνει θαυμαστὴς τῆς τῶν πατέρων, καὶ μάλιστα τῶν Ἑλλήνων θεολογίας, ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν περιμάχητον περὶ ἁγίου πνεύματος ὀρθόδοξον διδασκαλίαν διάκειται συμπαθῶς ὁ Heiler. Τὴν ἐν τῷ πολιτεύματι τῆς Ὀρθοδόξου ἐκκλησίας παρατηρουμένην καὶ ἐν τῇ δημιουργίᾳ πλήθους αὐτοκεφάλων ἐκκλησιῶν ἐκδηλουμένην «ηὐλογημένην ἀναρχίαν» (gesegnete Anarchie) ἐκδέχεται ὡς «τεμάχιον ἀναβιώσεως τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας», ἂν καὶ δὲν παραβλέπει οὐδὲ τὴν ἀντίστροφον τοῦ νομίσματος τούτου ὄψιν, ἥτις εἶναι κατ' αὐτὸν ἡ ἔλλειψις ἑνότητος. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀδυναμίαν τῆς Ὀρθοδόξου ἐκκλησίας πρὸς συγκρότησιν οἰκουμενικῆς συνόδου ἀποδίδει εἰς τὴν ἐν αὐτῇ ἔλλειψιν «μοναρχικῆς κορυφῆς», ἣν λογίζεται ὡς ἀπαραίτητον εἰς τὴν οἰκουμενικὴν ἐκκλησίαν (185) καὶ κατανοεῖ τὴν ἔν τισιν ὀρθοδόξοις κύκλοις παρατηρουμένην συναίσθησιν τῆς ἀνάγκης τῆς ὑπάρξεως θρησκευτικοῦ ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ ἐκκλησίᾳ κέντρου. Ἐὰν δέ, παρὰ πᾶσαν τὴν συμπάθειαν καὶ τὸν θαυμασμὸν αὐτοῦ πρὸς τὴν Ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν, δὲν θεωρῇ ὡς εὔλογον τὴν ἀξίωσίν της, ὅτι αὐτὴ εἶναι ἡ «μία, ἁγία, καθολικὴ ἀποστολικὴ ἐκκλησία», τοῦτο ἐξηγεῖται καὶ ἐκ τῶν λουθηρανικῶν αὐτοῦ περὶ ἐκκλησίας ἀντιλήψεων (πρβ. ἀνωτέρω σελ. 441), εὑρί-

σκει δὲ δυστυχῶς ἐρείσματα καὶ εἰς τὰς ὑπὲρ τῶν ἑτεροδόξων ἐκκλησιῶν διαχύσεις ῥιζοσπαστικῶν τινων, ἐν τῇ εὐρυκαρδίᾳ αὐτῶν, ὀρθοδόξων θεολόγων καὶ εἰς τὴν παρεξήγησιν τοῦτο μὲν ἀτυχῶν τινων φράσεων τῆς γνωστῆς ἐγκυκλίου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου περὶ τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως (1920), τοῦτο δὲ τῆς ἀνεπιφυλάκτου καὶ ἐπισήμου συμμετοχῆς τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας εἰς τὴν κίνησιν ταύτην (σ. 227).

Τοιοῦτο τὸ περιεχόμενον τοῦ περισπουδάστου τούτου ἔργου τοῦ Heiler, ὅπερ μεγάλως θέλει συντελέσει εἰς τὴν διασκέδασιν πολλῶν κατὰ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας ἐπικρατουσῶν ἐν τῇ Δύσει προλήψεων καὶ προκαταλήψεων καὶ ὅπερ εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο νὰ ἀναγνωσθῇ οὐ μόνον ὑπὸ παντὸς ὀρθοδόξου θεολόγου, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ παντὸς φιλίστορος.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Documents Grecs inédits relatifs à S. Mercure de Césarée. Tradition Littéraire - Tradition Liturgique, par **Stéphane Binon,** *Docteur en Philosophie et lettres, Louvain 1937 σελ. 192.*

Εἰς τὴν προαγωγὴν τῶν ἁγιολογικῶν ἐρευνῶν τὴν πρώτην ὤθησιν ὀφείλομεν εἰς τοὺς σεβασμίους Βαλλανδιστὰς πατέρας, οἱ ὁποῖοι διήνοιξαν τὸν δρόμον εἰς τὴν κριτικὴν τῶν βίων τῶν ἁγίων ἔρευναν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἁγιολογικῶν μνημείων ὅσα ἡ ἀκατάβλητος αὐτῶν φιλοπονία καὶ ὁ θεοφιλὴς αὐτῶν ζῆλος εἰς φῶς ἔφερε καὶ περιέσωσεν. Αἱ σχετικαὶ κριτικαὶ ἐργασίαι τοῦ Ἱππολύτου Delehaye, τοῦ Peeters καὶ ἄλλων εἰς τὴν ἱστορικὴν ἔρευναν ὡρισμένων ἁγίων περιστραφεῖσαι ἀπέδειξαν ὅτι ὁ βίος πολλῶν ἁγίων στερεῖται ἱστορικῆς ὑποστάσεως στηριζόμενος ἐπὶ θρύλων, ἐπὶ τῆς φαντασίας, ἐπὶ παραδόσεως ἀστηρίκτου, ψευδοῦς καὶ συγκεχυμένης, τὴν ὁποίαν ἐπλούτισεν ἡ ἀχαλίνωτος φαντασία μὲ ῥητορικὰς ὑπερβολὰς καὶ σχήματα, μὲ δάνεια καὶ προσθήκας ἐκ παραλλήλων βίων ὁμοιοπαθῶν μαρτύρων, ὡς παρεδόθησαν εἰς ἡμᾶς ὑπὸ τὴν σημερινὴν αὐτῶν μορφήν.

Εὐνόητον δὲ ἐκ τούτου πόσον δυσχερὲς εἶναι τὸ ἔργον τοῦ κριτικοῦ προκειμένου νὰ ἀπαλλάξῃ καὶ ἀποφορτίσῃ τοὺς βίους τῶν ἁγίων ὅλων τῶν ἐπιπροσθέτων καὶ φανταστικῶν στοιχείων, τῶν θρύλων καὶ τῶν περιττῶν, καὶ νὰ εὕρῃ ἱστορικὸν πυρῆνα, ἂν τοιοῦτος ὑπάρχῃ, ἢ βάσιν στερεὰν ἐπὶ τῆς ὁποίας νὰ στηρίξῃ τὴν προσπάθειαν αὐτοῦ.

Τοιαύτην κριτικὴν ἐργασίαν ἐργώδη καὶ πολύπονον, ἀφορῶσαν εἰς τὸν βίον τοῦ ἁγίου Μερκουρίου, ἀνέλαβε νὰ φέρῃ εἰς πέρας ὁ συγγραφεὺς τῆς ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον μελέτης Στέφανος Binon.

Ἐξηρευνήθησαν ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἐμελετήθησαν πᾶσαι αἱ πηγαί, ἐκδεδομέναι καὶ ἀνέκδοτοι, ὑπομνήματα, ἐγκώμια, ποίησις, Συριακὰ μνημεῖα, διηγήσεις καὶ εἴτι σχετικὸν πρὸς τὸν μάρτυρα καὶ ἐκ τῆς συγκριτικῆς τούτων μελέτης ἀπεδείχθη ὅτι ὁ ἅγιος Μερκούριος μέχρι τοῦ ε΄ αἰῶνος ἦτο ἄγνωστος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἀνεφάνη δὲ τὸ πρῶτον ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἐγνώσθη Συριακή τις διήγησις περὶ Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου γραφεῖσα ἐν Ἐδέσσῃ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ς΄ αἰῶνος. Κατὰ τὴν διήγησιν ταύτην Ἰουβιανός τις εἶδε καθ' ὕπνους ἕνα τῶν ἁγίων τεσσαράκοντα μαρτύρων τῶν ἐν Σεβαστείᾳ μαρ-Κύρ καλούμενον, ὅστις εἶπεν εἰς τὸν Ἰουβιανὸν ὅτι ἐφόνευσε τὸν Ἰουλιανὸν «μὲ ἕνα ἀπὸ τὰ βέλη ταῦτα». Ἡ Συριακὴ αὕτη παράδοσις ὅτι ὁ φονεύσας διὰ τοῦ βέλους τὸν Ἰουλιανὸν ἦτο εἷς τῶν τεσσαράκοντα μαρτύρων—καὶ τοιοῦτος μεταξὺ τούτων φέρεται ὁ Κυρίων (ὁ μάρ - Κυρ[ίων]), εἶναι ἀπήχησις ἀρχαιοτέρα, τῆς ὁποίας τὴν ἀρχὴν ἀπαντῶμεν εἰς τὸν Συριακὸν βίον τοῦ ἁγίου Εὐσεβίου, ἐν ᾧ λέγεται ὅτι ὁ μάρ - Κύρ, ὁ ἐκ τῶν Τεσσαράκοντα ἐν Σεβαστείᾳ ἐφόνευσε διὰ βέλους τὸν Παραβάτην Ἰουλιανόν. Ἀλλ' ὁ μάρ - Κύρ (ὁ ἐξελληνισθεὶς Μερκούριος) δὲν εἶχεν οὐδεμίαν σχέσιν μὲ τοὺς Τεσσαράκοντα μάρτυρας· ἐμαρτύρησεν ἐπὶ Δεκίου ἐν Καισαρείᾳ, ὅπου ἐδείκνυτο καὶ ὁ τάφος αὐτοῦ, καὶ ἔπρεπε νὰ γραφῇ βίος ἄσχετος μὲ τὸν θρυλούμενον ἐν Σεβαστείᾳ μάρτυρα μάρ - Κύρ. Καὶ συνεγράφη τοιοῦτος κατ' ἀναλογίαν τῶν βίων τῶν στρατιωτικῶν μαρτύρων, τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ στρατηλάτου, ἁγίου Προκοπίου μὲ ὅλα τὰ κοινὰ αὐτῶν χαρακτηριστικὰ τοῦ μαρτυρίου. Καὶ τὸ συμπέρασμα τοῦ συγγραφέως ἐκ τῆς ἐρεύνης τῶν τοιούτων πηγῶν εἶναι, ὅτι μέχρι τοῦ ε΄ αἰῶνος ὁ Μερκούριος παραμένει ἄγνωστος, ὅτι μόλις κατὰ τὸν ς΄ αἰῶνα ἀναφαίνεται ἐκ τῆς Συριακῆς διηγήσεως τὸ ὄνομα μαρ - κύρ, καὶ τὸ ὄγδοον αἰῶνα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὡς μάρτυς Μερκούριος μὲ δάνεια, ὑπομνήματα καὶ θρύλους φαντασιώδεις, οἷοι ἀπαντῶσιν εἰς τὸν βίον τοῦ Μ. Βασιλείου τὸν συνταχθέντα ὑπὸ τοῦ ψευδο - Ἀμφιλοχίου ἐπισκόπου Ἰκονίου. Εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἐνισχύεται ὁ σ. καὶ ἐκ τῆς σιωπῆς τῶν ἀρχαίων μαρτυρολόγων, καὶ τῶν μεγάλων πατέρων τῆς Καππαδοκίας καὶ αὐτῶν τῶν ἱστορικῶν τοῦ Δεκίου ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ ὁποίου λέγεται ὅτι ἐμαρτύρησεν ὁ Μερκούριος, οἵτινες οὐδὲ ἁπλῶς μνημονεύουσι τοιοῦτον ὄνομα στρατηλάτου Ρωμαίου μὲ τόσα λαμπρὰ πολεμικὰ τρόπαια ὅσα ἀναγράφονται εἰς τὸν φανταστικὸν αὐτοῦ βίον.

Παραθέτει εἶτα ὁ σ. ἐπεξειργασμένον κριτικῶς τὸν βίον τοῦ ἁγίου Μερκουρίου ἐπὶ τῇ βάσει τριῶν κωδίκων, τοῦ Βατικανοῦ 866, τοῦ Ἀμβροσιανοῦ 259 καὶ τοῦ Βαρβεριανοῦ 318 καὶ ἐπισυνάπτει εἰς τὸ Α΄ μέρος τῆς μελέτης Λόγον Νικηφόρου τοῦ Γρηγορᾶ εἰς τὸν ἅγ. Μερκούριον, ἐπὶ τῇ βάσει ἓξ κωδίκων.

Ὡς συμπλήρωμα τῆς μελέτης, εἰς τὸ Β΄ μέρος αὐτῆς, ἐπιφέρεται ἡ ἀφορῶσα τὸν ἅγ. Μερκούριον ἐκκλησιαστικὴ ποίησις, ἡ εὑρεθεῖσα εἰς παλαιοτέρους καὶ νεωτέρους κώδικας τῶν Παρισίων, Ἄθω, Μονάχου, Ἀθηνῶν καὶ Ἱεροσολύμων καὶ αὐτὴ ἔτι ἡ ἐν τοῖς ἐντύποις φερομένη Μηναίοις.

Οἱ κώδικες ἐξ ὧν ἐγένετο ἡ συλλογὴ τῶν ᾀσμάτων, καίτοι τινὲς τούτων ἀνάγονται εἰς τὸν ια´ καὶ ιβ´ αἰῶνα, εἶναι πλήρεις σφαλμάτων καὶ μεθ᾿ ὅλην τὴν προσπάθειαν τοῦ σ. νὰ ἀποκαταστήσῃ γλωσσικῶς καὶ μετρικῶς τὸ κείμενον ἄψογον παρουσιάζουσι πολλὰ τὰ τρωτά, ἐξ ὧν ἐπανορθοῦμεν τὰ οὐσιωδέστερα.

σ. 108, 70. Ἦχος πλ. δ᾿ ὢ τοῦ παραδόξου θαύματος.

Ὢ τοῦ παραδόξου θαύματος
δῶρον θεόθεν λαβὼν
ὡς Χριστοῦ στρατιώτης στερρὸς
τῶν βαρβάρων ἐθαύμασε
5 *τὴν πολέμιον φάλαγγα*

καὶ τὸν μίλον, ἐντεῦθεν προέγραψεν
τῶν ἀοράτων ἐχθρῶν τὴν δήλωσιν
ὃν εὐφημήσωμεν
θεοπνεύστοις ᾄσμασιν
10 *ὡς δι᾿ αὐτοῦ*
πάντοτε λυτρούμενοι
τῶν περιστάσεων.

Τὸ ποίημα ὡς παρουσιάζεται (κατὰ τὸν Παρισινὸν κώδ. 259 εἶναι ἐντελῶς παραμεμορφωμένον, μετρικῶς νοσηρόν, καὶ ἐφθαρμένον γλωσσικῶς. Οἱ στίχοι 6 καὶ 7, ὡς ἔχουσιν, εἶναι ἐντελῶς ἀκατάληπτοι. Πρὸς κατανόησιν τοῦ ποιήματος ἀνάγκη νὰ ἀνατρέξωμεν πρὸς ἄλλα σχετικὰ μὲ τὸν ἅγιον Μερκούριον ποιήματα, ἵνα μαντεύσωμεν τὸν νοῦν τῶν λεγομένων. Τοιοῦτον τὴν αὐτὴν περίπου ἐκφράζον ἔννοιαν εἶναι τὸ β´ τροπάριον τοῦ κανόνος (σ. 138, 10).

ἐκλελεγμένος ἐκ Θεοῦ
ἀθλοφόρε μυστικῶς
τὸ ἀριστεύειν κατ᾿ ἐχθρῶν
ἐκπληρώσω ὁρατῶν
κατὰ τῶν πολεμίων
τῶν ἀοράτων προανδρισάμενος.

Ὁ ποιητὴς τῶν δύο τούτων τροπαρίων βασίζεται εἰς τὰ ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἁγίου Μερκουρίου λεγόμενα· «Μερκούριε, μὴ φοβηθῇς, μηδὲ ἐνθυμηθῇς δειλίαν· ἐπέμφθην γὰρ εἰς τὴν βοήθειάν σου, ἵνα νικητήν σε ἀναδείξω· *δέξαι οὖν τὴν ῥομφαίαν ταύτην καὶ ἐπίπεσον ἐπὶ τοὺς βαρβάρους*, καταπολέμησον αὐτούς, καὶ μετὰ τὸ νικῆσαί σε, μὴ ἐπιλάθῃ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου» (σελ. 29,6). ὁ δὲ ἅγ. Μερκούριος «θαμβηθεὶς» ἔλαβε παρὰ τοῦ ἀγγέλου τὴν ῥομφαίαν, ἐπετέθη κατὰ τῶν ἐχθρῶν καὶ «κατέσφαξε τοὺς βαρβάρους» (29,11). Τοῦτο εἶναι «τὸ δῶρον τὸ θεόθεν, τὸ ὁποῖον ὑπαινίσσεται ἐν τῷ ἀνωτέρω ποιήματι ὁ ὑμνογράφος, *ἡ δοθεῖσα αὐτῷ ἐκ Θεοῦ ῥομφαία*, διὰ τῆς ὁποίας ἔθραυσε

«τῶν βαρβάρων τὴν πολέμιον φάλαγγα»· τοῦτο εἶναι τὸ ὑπαινισσόμενον διὰ τοῦ β´ τροπαρίου τοῦ Κανόνος ὅτι ὡς ἐκλελεγμένος μυστικῶς ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐκληρώθη νὰ ἀριστεύῃ κατὰ ὁρατῶν καὶ ἀοράτων ἐχθρῶν.

Κατὰ ταῦτα τὸ ποίημα μετρικῶς καὶ γλωσσικῶς δέον νὰ γραφῇ οὕτως:

Ὢ τοῦ παραδόξου θαύματος
δῶρον θεόθεν λαβὼν
τὴν ῥομφαίαν Μερκούριος
τῶν βαρβάρων ἔθραυσε
τὴν πολέμιον φάλαγγα
καὶ τῶν μελλόντων
ὅθεν προέγραψε
τῶν ἀοράτων
ἐχθρῶν τὴν δήωσιν κέ.

Ἡ τῶν ὁρατῶν ἐχθρῶν καταστροφὴ ἦτο προάγγελος καὶ τῆς μελλούσης τῶν δαιμόνων (ἀοράτων ἐχθρῶν) δηώσεως· διότι διὰ τῆς τοιαύτης ἐμφανείας τοῦ ἀγγέλου καὶ τῆς λαμπρᾶς κατὰ τῶν βαρβάρων νίκης ἐπίστευσεν εἰς Χριστόν, ὑπέστη πολλὰ μαρτύρια καὶ κατέβαλε καὶ τὸν ἀόρατον ἐχθρόν. Μόνον οὕτω δύναται νὰ κατανοηθῇ τὸ σκοτεινὸν καὶ φθαρὲν ποίημα.

Τὴν αὐτὴν ταραχὴν καὶ σύγχυσιν ὑπέστη καὶ τὸ ἀκολουθοῦν τροπάριον τὸ δημοσιευθὲν οὕτω (σ. 109, 82)

Ὢ τῆς καρτερᾶς ἀνδρείας σου
μάρτυς πολύαθλε,
ἀθλητῶν ἐγκαλλώπισμα
ὅτι οὔτε μάστιγες
οὔτε χύσις τοῦ αἵματος
οὐ δεσμὰ οὐ φρουρὰ οὐ μελῶν ἐκτομαὶ
οὔτε ἀγχόνη τοῦ Χριστοῦ σε ἐχώρησαν

. . . . . .

ὡς πρεσβευτὴν τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Καὶ τοῦτο ἀποκαθίσταται ἄρτιον μετρικῶς καὶ γλωσσικῶς οὕτω:

Ὢ τῆς καρτερᾶς ἀνδρείας σου
μάρτυς Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ
ἀθλητῶν ἐγκαλλώπισμα
ὅτι οὔτε μάστιγες
οὔτε χύσις τοῦ αἵματος
οὔτε δεσμά σε
φρουρὰ καὶ μώλωπες
οὔτε ἀγχόνη
Χριστοῦ ἐχώρισαν

. . . . . .

ὡς πρεσβευτὴν ἡμῶν.

Ἡμαρτημένον παρίσταται καὶ τὸ ἑπόμενον οὕτω (σ. 109, 4)

Κλέος ἀθλητῶν, Μερκούριε,
τοῦ σοῦ ποιμνίου πιστῶς
μὴ ἐκλείπῃς προΐστασθαι
ταῖς ἐνθέοις πάντοτε
πρὸς Θεὸν ἱκεσίαις σου
ὅτι σὲ ἀκλινῆ προβαλλόμεθα
προστάτην ὄντως καὶ ὑπέρμαχον, ἅγιε,
διὸ μάρτυς ἔνδοξε
. . . . . .
καὶ εἰρήνῃ συντήρησον.

Ἡ μετρικὴ καὶ τούτου μορφὴ ἀκολουθεῖ τὰς νοσηρὰς προηγουμένας στροφάς, δι᾽ ὃ ἐπαναφέρομεν αὐτὸ εἰς τὸν φυσικὸν αὐτοῦ τύπον οὕτω:

Κλέος ἀθλητῶν, Μερκούριε,
τοῦ σοῦ ποιμνίου πιστῶς
μὴ ἐλλείπῃς προΐστασθαι
ταῖς ἐνθέοις πάντοτε
πρὸς Θεὸν ἱκεσίαις σου
ὅτι σε πάντες
νῦν προβαλλόμεθα
προστάτην ὄντως τε καὶ ὑπέρμαχον,
ὦ μάρτυς ἔνδοξε,
. . . . . .
παρὰ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ.

Αἱ αὐταὶ μετρικαὶ καὶ γλωσσικαὶ ἀνωμαλίαι ἀπαντῶσι καὶ εἰς τὰ ἑπόμενα ποιήματα, ἐξ ὧν σημειοῦμεν τὰς σπουδαιοτέρας.

σελ. 110, 107: ὡς μάρτυς Μερκούριε φθαρτῶν.

τῶν ἐπὶ γῆς συλλόγησαι
γρ. *ὦ μάρτυς Μερκούριε, φθαρτὰ*
τὰ τῆς γῆς λελόγησαι.

σελ. 111, 130: Στέφος ἀνεδύσατο θεῖον.
γρ. Στέφος *ἀνεδήσατο* θεῖον· ὡς ἔχει ὀρθῶς ἐν σελ. 142, 122.

σελ. 111, 38: ἀλλ᾽ ἐν Θεῷ φρονήματι.

σ. 111, 157 μετὰ τῶν εὐδόξων ἀθλοφόρων: γρ. μετὰ *τῶν ἐνδόξων* ἀθλοφόρων· σ. 113, 212 καὶ σταυρὸν ὡς σκῆπτρον χειρί σου κατασχών: γρ. καὶ σταυρὸν ὡς σκῆπτρον χειρί σου *κατέχων*· σ. 128, 274 ἀειευλογημένη: γρ. *ἀεὶ εὐλογημένη*· καὶ σ. 146, 29.

Τὸ ἐν σ. 131, 11 κάθισμα: Κατεπλάγη Ἰωσήφ· καὶ ἰδίως οἱ στίχοι 16, 17, 18 νοσοῦσι μετρικῶς καὶ γλωσσικῶς καὶ δέον νὰ γραφῶσιν οὕτω:

ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις
καὶ ᾄσμασι θεηγόροις
δι᾽ οὗ ἡ τυραννὶς
τοῦ ἀοράτου ἐχθροῦ
δυνάμει θεϊκῇ
πᾶσα νενίκηται,
καὶ νοσημάτων ἴασις πλουσίως
παρὰ Κυρίου δεδώρηται
τοῖς πόθῳ θείῳ προσερχομένοις.

σ. 134, 95 καλλοναῖς ὡραΐσας φαιδρότερον: γρ. *καλλονῶν* ὡραΐσας *φαιδρότησιν*· σ. 135, 99 εὐχαρίστως εὐλόγει τὸν Κύριον: γρ. εὐχαρίστως *ηὐλόγει* τὸν Κύριον. σ. 136, 134 καὶ μὴ πτοεῖσθαι σοφῶς ὑπετίθετο: γρ. καὶ μὴ πτοεῖσθαι *σαφῶς* ὑπετίθετο σ. 137, 150 τούτῳ καὶ λειψώμεθα: γρ. τούτῳ *καὶ ληψόμεθα*. σ. 140, 53 Διακόψας... καὶ ἐχθρῶν διέλυσας: γρ. *Διέκοψας*... καὶ ἐχθρῶν διέλυσας· σ. 143, 127 ὑπομεῖναι τὰς δεινὰς μηχανουργίας τῶν πλανῶν: γρ. ὑπομεῖναι τὰς δεινὰς μηχ. τῶν *πλάνων*. σ. 144, 156. Σὲ τῶν ἁγίων σου μαρτύρων ἀθλοθέτην ἐφιστάμενοι: γρ. Σὲ τῶν ἁγίων σου μαρτύρων ἀθλοθέτην *ἐπιστάμενοι*· σ. 146, 16 ἔπληξας τὸν τύραννον τὸ δορὺ τῆς πίστεως: γρ. ἔπληξας τὸν τύραννον *δόρατι* τῆς πίστεως σ. 146, 20 περιφραχθεὶς τὴν ψυχήν... τῇ εἰς αὐτὸν εὐσεβῇ ὁμολογίᾳ: γρ. περιφραχθεὶς *καὶ* τὴν ψυχήν... τῇ εἰς αὐτὸν *εὐσεβεῖ* ὁμολογίᾳ· σ. 146, 27 οἱ καταλλαγέντες τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ διά σου: γρ. οἱ καταλλαγέντες τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ διὰ *σοῦ*. Ἀλλαχοῦ τονίζονται αἱ ἀντωνυμίαι ὅπου δὲν ὑπάσχει λόγος· ὡς σ. 109, 99 ὅτι σὲ ἀκλινῆ. σ. 111, 34 ὑπὲρ τῆς Χριστοῦ σοῦ ἀγάπης· σ. 126 τῶν ἀθλητῶν προσθήκην σέ· 135, 106 Πέτρα σὲ τῇ νοητῇ κλπ. σ. 149, 103 ⟨μάρτυς⟩ τῶν ἀθέων τὸ φρόνημα κατέτρωσας: γρ. *τῶν ἀθέων σὺ* τὸ φρόνημα κατέτρωσας· ὁμοίως καὶ ὁ τρίτος στίχος τοῦ Θεοτοκίου (στιχ. 110) δέον νὰ γραφῇ οὕτως:

σῇ πρεσβείᾳ ἐλευθέρωσον τὴν ποίμνην σου.

σ. 151, 161 ὁ καθελὼν τοῦ τυράννου τὸ κράτος
ἀθλητικῶς Μερκουρίου ἀγῶσι
γρ. ὁ καθελών... *ἀθλητικοῖς* Μερκουρίου ἀγῶσι

σ. 151, 164 Μερκούριον τὸν σόφον ἀθλοφόρον: γρ. Μ. τὸν *σοφὸν* ἀθλοφόρον.

σ. 156, 7 τοῦ Μερκουρίου ⟨θείου⟩ γρ. τοῦ Μερκουρίου *πιστός*.

158. 60 οὐρανοδρομήσας τε ἔθρασας: γρ. οὐρανοδρομήσας *καὶ ἔφθασας*. σ. 159. 95 μνήμην τὴν ⟨σὴν⟩ ἔνθεον: γρ. μνήμην *σου* τὴν ἔνθεον: αὐτόθι

στίχ. 101 μίαν θεότητα μέλποντας: γρ. μίαν θεότητα *μέλποντα·* σ. 162, 190 καὶ τὸν τρισάγιον ὕμνον μεθ' ὧν πρέσβευε: γρ. καὶ τὸν τρισάγιον *ἀναμέλπεις* ὕμνον μεθ' ὧν πρέσβευε. σ. 167, 122 μαρτύριον ἐγκαλλώπισμα σεπτόν: γρ. *μαρτύρων* ἐγκαλλώπισμα σεπτόν. σ. 170, 97 αἰκίαις ὑπενέγκατο: γρ. *αἰκίας* ὑπενέγκατο σ. 173 καὶ ἤρχισεν ὁ ἀρχιερεὺς καὶ ἐδιηγήσατο: γρ. καὶ ἄρχισεν ὁ ἀρχιερεὺς *καὶ ἐδιηγᾶτον* (ὡς ἔχει ὁ κῶδ.) σ. 174 ἐγὼ ἀληθῶς σε λέγω, δέσποτά μου, δέν σε ψέμματα: γρ. ἐγὼ ἀληθῶς σε λέγω, δέσποτά μου, καὶ δέν σε *ψεματῶ* (ὁ κῶδ. ψέματο) = δέν σου λέγω ψέματα.

Αἱ παρατηρούμεναι ἀνωμαλίαι εἰς τὰ εὑρεθέντα ὑμνολογικὰ ἔργα τοῦ Μερκουρίου ὀφείλονται εἰς τὰ σφαλερὰ ἀπόγραφα ὅσοις ἐνέτυχεν ὁ φιλόπονος ἐκδότης, ὅστις ἐφιλοτιμήθη νὰ πράξῃ πᾶν ὅ,τι ἠδύνατο καὶ ὅστις ἐν τῷ συνόλῳ ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ πλουτίσας τὴν ἁγιολογικὴν φιλολογίαν διὰ σοβαροῦ ἔργου, τὸ ὁποῖον τὴν συμπλήρωσιν ἔχει διὰ τοῦ ταυτοχρόνως ἐν Παρισίοις ἐκδοθέντος ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως Essai sur le cycle de Saint Mercure.

Κατέχομεν οὕτω, παρὰ τὰ ἐκδοθέντα ὑπὸ τῶν σοφῶν τῆς Εὐρώπης εἰδικὰ ἁγιολογικὰ ἔργα τοῦ Anrich (περὶ τοῦ ἁγίου Νικολάου), τοῦ Gelzer (περὶ Ἰωάννου τοῦ ἐλεήμονος), τοῦ Usener (περὶ Θεοδοσίου καὶ Κυρίλλου), τοῦ Krumbacher-Ehrhard-Aufhauser (περὶ τοῦ ἁγ. Γεωργίου) τοῦ Delehaye καὶ ἄλλων, καὶ τὸ ἀξιόλογον πόνημα τοῦ κ. Binon περὶ τοῦ ἁγίου Μερκουρίου προωρισμένον νὰ καταλάβῃ τὴν προσήκουσαν αὐτῷ θέσιν ἐν τῇ ἁγιολογικῇ φιλολογίᾳ.

† Ο ΠΡ. ΛΕΟΝΤΟΠΟΛΕΩΣ ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΗΣ

Der Titel des sog. Suidaslexikons *von* **Franz Dölger** *(Sitzungsber. der Bayer. Akad. der Wissensch.-Philos.-hist. Abteilung-Jahrg. 1936, Heft 6. München 1936).*

Μετὰ τὴν διατριβὴν τοῦ P. Maas ἐν Byz. Zeitschr. 32 (1932), τὴν ἐπιγεγραμμένην «Der Titel des Suidas», δι' ἧς ἐδείχθη ὅτι ἡ ἀρχαιοτάτη καὶ ἀρίστη παράδοσις περὶ τοῦ Λεξικοῦ τούτου εἶνε ἡ Σοῦδα, καὶ ὅτι τὸ ὄνομα Σουΐδας εἶνε λόγιον πλάσμα τοῦ Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης, ἐδημοσιεύθη ἡ ἐργασία τοῦ Fr. Dölger, ὅπως πιστώσῃ ὅτι ἡ λέξις σοῦδα πρὸ τῆς συγγραφῆς τοῦ εἰρημένου λεξικοῦ ἐσήμαινεν «eine künstliche, aus Pfählen, Holzstücken, Rasenstücken und Reisern hergestellte, oft weitläufige und hochragende Verteidigungsanlage, die freilich mit einem Graben in Verbindung zu stehen pflegte». Ἔπειτα δ' ἡ λέξις

ἐδήλου τάφρον ἢ χαράκωμα. Ἐν δὲ τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ Λεξικοῦ ἐλήφθη ἡ πρώτη σημασία τῆς λέξεως σοῦδα κατὰ μεταφοράν.

Ὁ συγγραφεὺς παρατίθεται ἐπιγραφὰς διαφόρων ἔργων κατὰ μεταφοράν, οἷον Πέπλος, Σύμμεικτα συμποτικά, παντοδαπὸς ὕλη, Στέφανοι, Σειραί, Κῆπος, Κεστοί, Στρωματεῖς, Πανάριον, Πηγὴ γνώσεως, Πανοπλία, Ἱερὰ ὁπλοθήκη, Θησαυρὸς ὀρθοδοξίας, Μέλισσα, Ῥοδωνιά, Ἰωνιά, Νέος παράδεισος, καὶ τὰς Λατινικὰς Saturae, Musae, Hyle, Cicuta, Silvae, Noctes Atticae, Xenia, Apophoreta, Cesti, Stromateus, καὶ τὰς Λατινικὰς τοῦ μέσου αἰῶνος Candelabrum, Cedrus, Horreum formicae, Apiarius, Pharetra fidei, Paradisus, Hortulus. Κατὰ ταῦτα ἡ ἐν μεταφορικῇ ἐννοίᾳ ἐπιγραφὴ τοῦ Λεξικοῦ Σοῦδα δηλοῖ ἐκτενῆ, ἐπίπονον, ἀλλὰ καλῶς ἐσχεδιασμένην, διατεταγμένην καὶ χρήσιμον οἰκοδομήν, εἰς ἣν ἡ ὕλη πάντοθεν συνελέγη. Ἀντιπαραβάλλει δὲ ὁ συγγραφεὺς τὴν λέξιν Σοῦδα πρὸς τὴν ἐπιγραφὴν «Λειμὼν λέξεων ποικίλων» τῆς τοῦ Παμφίλου συναγωγῆς Ἀττικῶν γλωσσῶν, ὅστις Λειμὼν μνημονεύεται μετὰ τῶν ἄλλων πηγῶν ἐν τῷ φύλλῳ τοῦ Λεξικοῦ, ἐν ᾧ εἶνε ἡ ἐπιγραφὴ + ἡ Σοῦδα + (πρβ. τὸν προσηρτημένον πίνακα φωτοτυπικοῦ ἀντιτύπου τοῦ φύλλου τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Cod. Paris. gr. 2625). Οἱ δὲ «τὸ βιβλίον Σοῦδα συνταξάμενοι σοφοὶ ἄνδρες» (πρβ. τὴν ῥῆσιν τὴν ἐν πᾶσι τοῖς ἀρχαίοις χειρογράφοις, πλὴν τοῦ Α, προταττομένην τοῦ καταλόγου τῶν πηγῶν: «τὸ μὲν παρὸν βιβλίον Σοῦδα, οἱ δὲ τοῦτο συνταξάμενοι ἄνδρες σοφοί») ἤθελον νὰ δηλώσωσιν, ὅτι τὸ Λεξικὸν δὲν εἶνε «Λειμών», ἐν ᾧ ἄνθη καὶ χλόη φύονται ποικίλως καὶ ἀτάκτως, ἀλλ' ὅτι ἐν ἐκείνῳ ἡ ὕλη κατὰ σύστημα, κατὰ σχέδιον καὶ μετ' ἐπιπόνου ἐπιμελείας συνετέθη εἰς ἔντεχνον οἰκοδομήν.

Διὰ τῆς λέξεως οἰκοδομὴ ἀπέδωκα τὰς λέξεις Bau καὶ Baukonstruktion τοῦ συγγραφέως, ὅπως βεβαιώσω δι' ἀρχαίας Ἑλληνικῆς λέξεως τὴν μεταφορικὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως Σοῦδα, ὡς ἐκδέχεται αὐτὴν ὁ Fr. Dölger. Σπουδαῖον κατ' ἐμὲ εἶνε τὸ χωρίον τοῦ Παύλου Ἐφ. Β', 20 κἑξ. «ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὄντος ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐν ᾧ πᾶσα οἰκοδομὴ συναρμολογουμένη αὔξει εἰς ναὸν ἅγιον ἐν Κυρίῳ». Πρβ. Ἀριστοφ. Εἰρ. 749-750 «ἐποίησε τέχνην μεγάλην ἡμῖν κἀπύργωσ' οἰκοδομήσας | ἔπεσιν μεγάλοις καὶ διανοίαις καὶ σκώμμασιν οὐκ ἀγοραίοις». Πρβ. προσέτι καὶ τὰς μεταφορικὰς σημασίας τῶν λέξεων κατασκευή, κρηπίς, κανών. Πρὸς δὲ τὴν στρατιωτικὴν σημασίαν τῆς λέξεως σοῦδα παραβλητέαι εἶνε αἱ μεταφορικαὶ σημασίαι τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ συγγράμματος Εὐθυμίου τοῦ Ζιγαβηνοῦ Πανοπλία καὶ Ἀνδρονίκου τοῦ Καματηροῦ Ἱερὰ ὁπλοθήκη, ἃς ἐμνημόνευσε καὶ ὁ Dölger. Εἰς ταύτας δύναται, ὡς νομίζω, νὰ προστεθῇ ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ συγγράμματος τοῦ Ἀρριανοῦ Ἐπικτήτου Ἐγχει-

ρίδιον, περὶ οὗ λέγει ὁ Σιμπλίκιος «Ἐγχειρίδιον δὲ αὐτὸ ἐπιγέγραπται... καὶ γὰρ τὸ στρατιωτικὸν ἐγχειρίδιον ξίφος ἐστὶ πρόχειρον ἀεὶ τοῖς χρωμένοις ὀφεῖλον εἶναι» (ἴδ. Κοραῆ Ἐπικτήτου Ἐγχειρίδ. κτλ. σ. 112). Πρβ. Πλάτ. Θεαιτ. 180 Α «ἀλλ' ἄν τινα ἔρῃ, ὥσπερ ἐκ φαρέτρας ῥηματίσκια αἰνιγματώδη ἀνασπῶντες ἀποτοξεύουσι, κτλ.».

Ἔχω δὲ νὰ καταλέξω καὶ ἄλλας καθόλου κατὰ μεταφορὰν ἐπιγραφὰς ἔργων ποιητικῶν καὶ πεζῶν, ἵνα συμπληρώσω ἐν μέρει τὰς ὑπὸ τοῦ συγγραφέως μνημονευθείσας. Περὶ τῆς λέξεως ἱστὸς λέγει ὁ Εὐστάθιος σ. 407,7 «ἰστέον δὲ ὅτι τὸ καθ' Ὅμηρον ὑφαίνεσθαι λόγους ἠρέθισέ τινας τῶν ὑστέρων συντιθέναι στίχους ὡς ἐν τύπῳ ὑφάνσεως, οὓς καὶ ἱστοὺς ὠνόμαζον, ὧν ἕκαστος ἐν ἰσότητι γραμμάτων ἡπλωμένος κατὰ πλάτος μὲν ἄλλως ἀνεγινώσκετο, ἑτέρως δὲ κατὰ βάθος ἐν ἀνομοιότητι ἐννοιῶν· καὶ ἦν ἐν τοῖς τοιούτοις ἔπεσι τὸ μέν τι ὡσανεὶ στήμων, τὸ δὲ ὡς οἷον κρόκη». Ὁ αὐτὸς Εὐστάθιος λέγει περὶ τῆς λέξεως κέντρων σ. 1308 «τοῦ κέντρου παρώνυμον οἱ κέντρωνες οἵ τε ῥαπτόμενοι καὶ οἱ γραφόμενοι· καὶ ῥαπτὸς μέν, ᾧπερ παρακεντοῦνται διάφοροι χρόαι ὑφασμάτων, γραπτὸς δέ, ᾧ παρατίθενται τοιούτου παρακεντήματος δίκην μέρη ποιημάτων καὶ στίχων ἄλλοθεν ἄλλα, ὁποῖα καὶ τὰ ἐντεῦθεν κληθέντα Ὁμηρόκεντρα, τουτέστιν οἱ Ὁμηρικοὶ κέντρωνες». Ἴδ. καὶ σ. 1099, 51. Ἀγκυρωτὸς ἐπιγράφεται λόγος τοῦ Ἐπιφανίου «Ancorata oratio, Quæ fidei Christianæ ancoræ vicem præbet, ad eam adversus eius hostium impetum firmandam et fulciendam» (Θησ. Στεφ.). Ἀνθολογία ἐπιγραμμάτων, Ἀνθολόγιον (Σοῦδα ἐν λ. Ἰωάννης, Διογενιανός, Ὠρίων, Ὧρος) καὶ βιβλίον ἐκκλησιαστικὸν «Ἀνθολόγιον τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ κτλ.» (ἴδ. Θησ. Στεφ.). Ἀπάνθισμα φυσικῶν τε καὶ φιλοσόφων δογμάτων τοῦ σοφωτάτου Συμεὼν» (ἴδ. Θησ. Στεφ. ἐν λ. Πρβ. καὶ τὸ ῥῆμα ἀπανθίζω—ἀπανθίζομαι). Διάκοσμος ἐκλήθη ὑπὸ τῶν γραμματικῶν ὁ Νεῶν κατάλογος τῆς Ἰλιάδος («Δημήτριος ὁ τὸν Τρωϊκὸν διάκοσμον ἐξηγησάμενος γραμματικὸς» Στράβ. ΙΓ', σ. 609). Δέλτοι ἐπεγράφετο ποίημα Ἀντιμάχου τοῦ Κολοφωνίου. Ἡδυπάθεια εἶνε ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ ποιήματος Ἀρχεστράτου τοῦ Γελῴου. Θάλεια ἐλέγετο τὸ ἔργον τοῦ Ἀρείου καὶ Ἀντιθάλεια τὸ τῆς Ἐκκλησίας. Λειμωνάριον (καὶ Λειμὼν καὶ Νέον Παραδείσιον) εἶνε ἔργον Ἰωάννου τοῦ Μόσχου. Λέσχαι ἐκαλεῖτο σύγγραμμα Ἡρακλείδου τοῦ Ποντικοῦ. Μοῦσα παιδικὴ τοῦ Στράτωνος εἶνε συλλογὴ ἐπιγραμμάτων τούτου καὶ ἄλλων ποιητῶν τοῦ ΙΒ' βιβλίου τῆς Παλατίνης Ἀνθολογίας. Πίναξ ἐπιγράφεται τὸ σύγγραμμα τοῦ Κέβητος. Ὁ δὲ Καλλίμαχος συνέγραψε Πίνακας τῶν ἐν πάσῃ παιδείᾳ διαλαμψάντων κλπ. Στρώματα ἦτο σύγγραμμα τοῦ Ὠριγένους ἐπιγεγραμμένον κατὰ τοὺς Στρωματεῖς Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως. Φιλόγελως καλεῖται ἡ συλλογὴ ἀστείων τῶν γραμματικῶν Ἱεροκλέους καὶ Φιλαγρίου κατὰ τὴν τοῦ μιμολόγου Φιλιστίωνος. Φιλοκαλία ἐπιγράφεται ἐκλογὴ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ὠριγένους γενο-

μένη ὑπὸ Βασιλείου τοῦ Μεγάλου καὶ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ. Χρεῖαι ἦτο ἐπιγραφὴ κωμῳδίας τοῦ Μάχωνος. Ψαμμίτης ὀνομάζεται σύγγραμμα τοῦ Ἀρχιμήδους. Ὧραι ἐλέγετο τὸ σύγγραμμα τοῦ σοφιστοῦ Προδίκου τοῦ Κείου, ὅπερ ὁ Ξενοφῶν μνημονεύει ὡς σύγγραμμα περὶ Ἡρακλέους.

Ἄλλαι δὲ ἐπιγραφαὶ συγγραμμάτων εἶνε Ἄτακτα, Βιβλιοθήκη (πρβ. Μυριόβιβλος), Γεροντικόν, Δειπνοσοφισταί, Ἑξαπλᾶ, Ἐκλογή, Ἐπιτομή, Θαυμάσια, Κεφαλαίων καταγραφή, Ὁμοιώματα, Παιδαγωγός, Πάμμετρον, Παράλληλα, Πατερικόν, Ποικίλη ἱστορία, Προπαρασκευή, Συναγωγή, Τεχνοπαίγνιον, Τομάρια, Χιλιάδες, Χρηστομάθεια κλπ.

Βέβαιον εἶνε, ὅτι τὸ πολύτιμον Λεξικόν, τὸ φερόμενον ὡς σύγγραμμα τοῦ Σουΐδου, καλεῖται Σοῦδα, ἀλλὰ παράδοξον εἶνε ὅτι ὁ πολυμαθὴς Εὐστάθιος μνημονεύει ὄνομα συγγραφέως αὐτοῦ τὸν Σουΐδαν.

Ε. Α. ΠΕΖΟΠΟΥΛΟΣ

Histoire du Moyen Age. Tome III. Le monde oriental de 395 à 1081 par **Charles Diehl** *et* **Georges Marçais**. *Ἐν Παρισίοις, 1936. Σελ. XXIII + 628, 8ον μέγα.*

Κατὰ τὰ τελευταῖα δέκα ἔτη ἐγένοντο σοβαραὶ προσπάθειαι συγγραφῆς γενικῶν καὶ συνθετικῶν ἐργασιῶν περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ Βυζαντίου ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νεωτέρων πορισμάτων τῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν ἐκδοθεισῶν ἀγνώστων πηγῶν. Μετὰ τὴν ἀγγλικὴν διασκευὴν τῆς ἀρχικῶς ῥωσσιστὶ γραφείσης Ἱστορίας τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους τοῦ Vasiliev, (1928 - 1929), ἡ ὁποία, συμπληρωθεῖσα, μετεφράσθη καὶ εἰς τὴν γαλλικὴν (1932), ἐξεδόθη ἡ Geschichte des spätrömischen Reiches (1928) τοῦ Ἐρνέστου Stein, ὅστις ἰδιαιτέραν ἀποδίδει σημασίαν εἰς τὴν μελέτην τῶν πολιτικῶν καὶ διοικητικῶν θεσμῶν, καὶ ἡ τρίτομος Histoire de la vie byzantine τοῦ Νικ. Jorga (1933).

Εἰς τὰ γενικὰ ταῦτα ἔργα προστίθεται ἤδη τὸ πρῶτον μέρος τῆς ἱστορίας τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ τοῦ ἔτους 395 μέχρι τοῦ 1081 ὑπὸ τοῦ Καρόλου Diehl καὶ τοῦ Γεωργίου Marçais. Ἀποτελοῦσα τὸν Γ' τόμον τῆς ἱστορίας τῶν Μέσων Αἰώνων, τῆς ἐκδιδομένης ἐν τῇ μεγάλῃ Γενικῇ Ἱστορίᾳ τοῦ Γουσταύου Glotz, καὶ ἀκολουθοῦσα τὴν καθιερωθεῖσαν εἰς τοὺς προγενεστέρους τόμους διάταξιν τῆς ὕλης, ἡ συγγραφὴ αὕτη δὲν περιορίζεται εἰς τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας τοῦ βυζαντιακοῦ κόσμου, ἀλλ' ἐξετάζει παραλλήλως καὶ τὴν διαμόρφωσιν τῆς Μουσουλμανικῆς Ἀνατολῆς. Ἐνῷ δὲ ἡ ἱστορία τοῦ Βυζαντίου τελευτᾷ εἰς τὸ ἔτος 1081, εἰς τὸ ἔτος δηλαδή, κατὰ τὸ ὁποῖον αἱ

τύχαι τῆς αὐτοκρατορίας περιέρχονται εἰς τὴν δυναστείαν τῶν Κομνηνῶν, ἡ μελέτη τοῦ κυρίως ἀνατολικοῦ μουσουλμανικοῦ κόσμου συνεχίζεται μέχρι καὶ τοῦ ΙΒ´ αἰῶνος. Ἡ φαινομενικὴ αὕτη ἀνωμαλία περὶ τὴν διάταξιν τῆς ὕλης, ὀφειλομένη εἰς τὴν προσπάθειαν τῶν συγγραφέων ὅπως μὴ διασπάσωσι τὴν ἐσωτερικὴν ἑνότητα τῶν ἐξεταζομένων θεμάτων, αἰτιολογεῖται ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ ἔργου. Ἡ διάταξις αὕτη δικαιολογεῖται ὄντως, λαμβανομένου μάλιστα ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ ἀναλυόμενον ἐνταῦθα ἔργον ἀποτελεῖ μέρος ἑνὸς γενικωτέρου συνόλου, πρὸς τὸ ὁποῖον ἦτο ἀνάγκη νὰ προσαρμοσθῇ.

Ἡ μελέτη τῆς ἱστορίας τοῦ Βυζαντίου ὀφείλεται εἰς τὸν κ. Diehl, ἡ δὲ τοῦ μουσουλμανικοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὸν κ. Marçais.

Τὸ ἔργον διαιρεῖται εἰς δώδεκα κεφάλαια. Ἐν τῷ συντομωτάτῳ προλόγῳ παρέχονται πληροφορίαι τινὲς περὶ τῆς οἰκονομίας τῆς συγγραφῆς, ἐν δὲ τῇ γενικῇ βιβλιογραφίᾳ (σελ. IX - XXIII) ἀναγράφονται, μεθοδικῶς διατεταγμέναι, αἱ κυριώτεραι πηγαὶ καὶ αἱ νεώτεραι ἐργασίαι, τὰς ὁποίας οἱ συγγραφεῖς εἶχον ὑπ' ὄψιν.

Ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ (σελ. 1 - 46) ἐκτίθεται ἡ ἱστορία τοῦ ἀνατολικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου τοῦ Α´ (395) μέχρι τοῦ τέλους τῆς βασιλείας τοῦ Ἀναστασίου (518). Τόσον εἰς τὸ κρινόμενον ἔργον, ὅσον καὶ εἰς τὸν πρῶτον τόμον, ὅπου ἐξετάζονται αἱ τύχαι τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, ὡς ἀφετηρία ἐλήφθη τὸ ἔτος 395. Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τοῦ πρώτου τούτου τόμου ἐκτίθενται οἱ λόγοι, διὰ τοὺς ὁποίους οἱ συγγραφεῖς τοποθετοῦν τὴν ἀρχὴν τῶν μέσων αἰώνων εἰς τὴν ἐν λόγῳ χρονολογίαν. Μετὰ σύντομον ἐπισκόπησιν τῶν ὁρίων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους καὶ τῆς διοικητικῆς αὐτοῦ ὀργανώσεως, ὁ κ. Diehl ὁμιλεῖ περὶ τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν κατὰ τὸν Ε´ αἰῶνα καὶ περὶ τῆς ἐσωτερικῆς θρησκευτικῆς κρίσεως, ἡ ὁποία συνεκλόνισε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τὴν αὐτοκρατορίαν.

Τὸ δεύτερον κεφάλαιον (σελ. 47 - 122) ἀφιεροῦται εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ Ἰουστινιανοῦ (518 - 565), ὡς τὸν ὀνομάζει. Ἐξετάζεται δ' ἐν αὐτῷ συντόμως ἡ βασιλεία Ἰουστίνου τοῦ Α´ (518 - 527) καὶ ἐκτενέστερον ἡ ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τὸ νομοθετικὸν ἔργον αὐτοῦ καὶ ὁ βυζαντινὸς πολιτισμὸς κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ αὐτοκράτορος τούτου, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ συγγραφεὺς ἀφιέρωσεν, ὡς γνωστόν, μνημειώδη καὶ μακρὰν μονογραφίαν.

Ἡ ἱστορικὴ περίοδος ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἡρακλείου (565 - 641) ἀποτελεῖ τὸ θέμα τοῦ τρίτου κεφαλαίου (σελ. 123 - 157). Ὁ συγγραφεὺς περιγράφει τὴν κατάστασιν, εἰς τὴν ὁποίαν περιῆλθεν ἡ αὐτοκρατορία ἐπὶ τῶν ἀμέσων διαδόχων τοῦ Ἰουστινιανοῦ λόγῳ τῶν ἐσωτερικῶν περιπλοκῶν, τῶν δημοσιονομικῶν δυσχερειῶν καὶ κυρίως λόγῳ τῶν ἐξωτερικῶν κινδύνων, οἱ ὁποῖοι πανταχόθεν ἠπείλουν τὸ κράτος, ἀσχολεῖται δ' ἰδιαιτέρως μὲ τὴν ἐσωτερικὴν ἀναδιοργάνωσιν τὴν ἐπιτελεσθεῖσαν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου καὶ μὲ τοὺς νικηφόρους πολέμους, τοὺς ὁποίους ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος διεξήγαγεν.

Ἐνταῦθα διακόπτεται ἡ περὶ τῶν τυχῶν τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους ἐξιστόρησις καὶ ὁλόκληρον τὸ τέταρτον κεφάλαιον (σελ. 158 - 210) ἀφιεροῦται εἰς τὴν γένεσιν καὶ τὴν διάδοσιν τοῦ Ἰσλαμισμοῦ. Ὁ κ. Marçais ἐξετάζει εἰσαγωγικῶς τὰ κατὰ τὴν ἀραβικὴν χερσόνησον καὶ τοὺς κατοίκους αὐτῆς κατὰ τὴν προϊσλαμικὴν περίοδον καὶ ἀφιερώνει σελίδας τινὰς εἰς τὴν προσωπικότητα καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Μωάμεθ. Ἐξηγεῖ ἀκολούθως πῶς τὸ θρησκευτικὸν δόγμα τοῦ ἱεροῦ πολέμου συνετέλεσεν εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ ἰσλαμισμοῦ καὶ πῶς μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Παλαιστίνης, τῆς Συρίας, τῆς Περσίας καὶ τῆς Αἰγύπτου διεμορφώθη τὸ κράτος τῶν χαλιφῶν, τοῦ ὁποίου τὴν ὀργάνωσιν καὶ τὰς τύχας παρακολουθεῖ μέχρι τοῦ ἔτους 705.

Τὸ πέμπτον κεφάλαιον (σελ. 211 - 248) ἐπιγράφεται: Ἡ μεταμόρφωσις τοῦ βυζαντινοῦ κράτους κατὰ τὸν Ζ´ αἰῶνα. «Τὸ βυζαντινὸν κράτος, παρατηρεῖ ὁ κ. Diehl, χάνει τότε τὸν χαρακτῆρα τῆς οἰκουμενικῆς αὐτοκρατορίας, κληρονόμου τῆς ῥωμαϊκῆς παραδόσεως...», «ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης τὸ ἀνατολικὸν ῥωμαϊκὸν κράτος δὲν ὑπάρχει πλέον, μεταμορφοῦται δὲ εἰς ἑλληνικὸν ἀνατολικὸν κράτος». Τὴν βαθεῖαν ταύτην μεταμόρφωσιν ἀνευρίσκει ὁ συγγραφεὺς εἰς τὴν ἐθνολογικὴν σύστασιν, εἰς τὴν διοίκησιν, ἰδίᾳ τὴν τῶν ἐπαρχιῶν, εἰς τὰς θρησκευτικὰς καὶ κοινωνικὰς τάσεις καὶ κυρίως εἰς τὸν πλήρη ἐξελληνισμὸν τῆς αὐτοκρατορίας. Εἰς τὸ πρῶτον μέρος τοῦ κεφαλαίου τούτου, τὸ ὁποῖον εἶναι ἐκ τῶν σημαντικωτέρων τοῦ ὅλου ἔργου, ἀκολουθεῖ σύντομος ἀνάπτυξις τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῶν ἀμέσων διαδόχων τοῦ Ἡρακλείου (641 - 740).

Ἡ πολιτικὴ τῶν εἰκονομάχων αὐτοκρατόρων (717 - 802) ἀποτελεῖ τὸ θέμα τοῦ ἕκτου κεφαλαίου (σελ. 249 - 289). Μετὰ βραχεῖαν ἀνασκόπησιν τῆς καταστάσεως, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκετο τὸ βυζαντιακὸν κράτος κατὰ τὸ ἔτος 717, ὁ συγγραφεὺς ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἀραβικῶν καὶ βουλγαρικῶν ἐπιδρομῶν καὶ μελετᾷ τὴν ὀργανωτικὴν προσπάθειαν τῶν αὐτοκρατόρων Λέοντος τοῦ Γ´ καὶ Κωνσταντίνου τοῦ Ε´. Αἱ θρησκευτικαὶ ἔριδες τῆς εἰκονομαχίας ἀπασχολοῦν ἰδιαιτέρως τὸν κ. Diehl. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς νεωτέρους ἐρευνητάς, οἱ ὁποῖοι διαβλέπουν ἐν τῇ εἰκονομαχίᾳ ἐπιδράσεις ἀνατολικὰς καὶ κοινωνικὰς τάσεις, ὁ συγγραφεὺς ὑποστηρίζει ὅτι οἱ εἰκονοκλάσται αὐτοκράτορες, ἄνδρες κατ' ἐξοχὴν εὐσεβεῖς, ἐπεδίωκον κυρίως τὴν ἐξύψωσιν τοῦ θρησκευτικοῦ φρονήματος καὶ τὸν περιορισμὸν τῆς ὁσημέραι αὐξανούσης δυνάμεως τῶν μοναχῶν εἰς βάρος τῆς ἀσφαλείας καὶ τῆς οἰκονομικῆς ἀκμῆς τοῦ κράτους. Ἀναλύεται ἀκολούθως ἡ θρησκευτικὴ πολιτικὴ Κωνσταντίνου τοῦ Ε´, Λέοντος τοῦ Δ´, τῆς αὐτοκρατείρας Εἰρήνης καὶ Κωνσταντίνου τοῦ Ϛ´, ὡς καὶ αἱ ἀντιδράσεις τῆς ὀρθοδοξίας εἰς τὸ περιμάχητον τοῦτο ζήτημα.

Αἱ θρησκευτικαὶ ἔριδες τοῦ Θ´ αἰῶνος ἀπασχολοῦν τὸν συγγραφέα καὶ

εἰς τὸ ἕβδομον κεφάλαιον (σελ. 290 - 334), τὸ ὁποῖον ἀφιεροῦται εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ τοῦ ἔτους 802 μέχρι τοῦ 867, μέχρι δηλαδὴ τῆς ἀναρρήσεως εἰς τὸν θρόνον Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος.

Ἐν τῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ (σελ. 335 - 436) ὁ κ. Marçais, συνεχίζων τὴν ἐν σελ. 210 διακοπεῖσαν ἱστορίαν τοῦ Ἰσλάμ, καταδεικνύει πῶς τὰ ἐκ τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ ἱδρυθέντα ἀραβικὰ κράτη, ἐνισχυθέντα διὰ νέων κατακτητικῶν πολέμων ἐν τῇ βορείῳ Ἀφρικῇ, ἐν τῇ Ἱσπανίᾳ καὶ Σικελίᾳ, ἔφθασαν εἰς μεγίστην ἀκμὴν ὑπὸ τὰς δυναστείας τῶν Ὀμμεϊαδῶν καὶ τῶν Σασσανιδῶν καὶ πῶς τὰ κράτη ταῦτα, διαμορφωθέντα ἐκ διαφόρων φυλετικῶν στοιχείων, καταπιεζομένων ὑπὸ τῶν κατακτητῶν καὶ ἐχόντων διαφόρους θρησκευτικὰς τάσεις, ἐνέκλειον ἐν ἑαυτοῖς τὰ σπέρματα τῆς διασπάσεως καὶ τῆς παρακμῆς, ἡ ὁποία δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπέλθῃ. Εἰς εἰδικὰς παραγράφους ὁ συγγραφεὺς δίδει πληροφορίας τινὰς περὶ τῆς διοικήσεως, τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς τέχνης τῶν Ἀράβων.

Ἡ ἱστορία τῆς αὐτοκρατορίας ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἀπασχολεῖ τὸν κ. Diehl ἐν τῷ ἐνάτῳ κεφαλαίῳ (σελ. 437 - 485). Εἰς τὴν σύντομον ἀνασκόπησιν «τῆς λαμπροτέρας ταύτης περιόδου τῆς ἱστορίας τοῦ Βυζαντίου» (867 - 1025) ὁ συγγραφεὺς ἐξαίρει τὰς προσπαθείας τῶν Μακεδόνων διὰ τὴν ἐσωτερικὴν καὶ στρατιωτικὴν ὀργάνωσιν τοῦ Κράτους, τοὺς νικηφόρους πολέμους κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ τὸ νομοθετικὸν ἔργον τῶν αὐτοκρατόρων κυρίως ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν προστασίαν τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας καὶ τὴν ἰσορροπίαν τῶν κοινωνικῶν τάξεων. Τέλος μελετᾷ τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν καὶ τὴν πολιτιστικὴν ἐπίδρασιν τοῦ Βυζαντίου ἐπὶ τοὺς γειτονικοὺς λαούς.

Ἡ μελέτη τοῦ βυζαντιακοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τὸν Ι΄ αἰῶνα καταλαμβάνει ὁλόκληρον τὸ δέκατον κεφάλαιον (σελ. 486 - 531). «Ὁ Ι΄ αἰών, λέγει ὁ συγγραφεύς, εἶναι ἡ χρονικὴ περίοδος, καθ' ἣν δύναταί τις νὰ μελετήσῃ καλύτερον τοὺς θεσμοὺς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Ἡ συγκρότησίς του ἔχει κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην σχεδὸν ἀποκρυσταλλωθῆ εἰς τὰς κυρίας της γραμμάς· ἡ διοικητική του ὀργάνωσις ἔχει εὕρει τὴν ὁριστικήν της μορφήν, ἡ ὁποία δὲν θὰ μεταβληθῇ πλέον παρὰ μόνον εἴς τινα ἐπὶ μέρους σημεῖα». Οὕτω ὁ κ. Diehl ἐξετάζει τοὺς πολιτικοὺς θεσμούς, ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ θεσμοῦ τῆς βασιλείας, τὴν κεντρικὴν καὶ ἐπαρχιακὴν διοίκησιν, τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν καὶ τέλος τὰς τέχνας καὶ τὰ γράμματα. Ἐν τῇ τελευταίᾳ παραγράφῳ μελετῶνται οἱ κίνδυνοι καὶ τὰ σπέρματα τῆς παρακμῆς, τὰ ὁποῖα ἐνέκλειεν ἐν ἑαυτῷ αὐτὸς οὗτος ὁ ὀργανισμὸς τῆς αὐτοκρατορίας.

Ἐν τῷ ἑνδεκάτῳ κεφαλαίῳ (σελ. 532 - 565) ὁ συγγραφεὺς συμπληρώνει τὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντίου διὰ τῆς μελέτης τῆς τεταραγμένης περιόδου τῶν ἐτῶν 1025 - 1081, μέχρι δηλαδὴ τῆς ἀναρρήσεως εἰς τὸν θρόνον Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ.

Τὸ δωδέκατον καὶ τελευταῖον κεφάλαιον (566 - 595) φέρει τὸν τίτλον: «Ὁ μουσουλμανικὸς κόσμος κατὰ τὸν ΙΑ΄ καὶ τὸν ΙΒ΄ αἰῶνα». Ὁ κ. Marçais παρακολουθεῖ τὴν ἐξάρθρωσιν καὶ παρακμὴν τῶν ἀραβικῶν κρατῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς βορείου Ἀφρικῆς καὶ ἐξετάζει τὴν νέαν περίοδον τῆς ἱστορίας τοῦ μουσουλμανικοῦ κόσμου, τὴν ὁποίαν ἐγκαινιάζει ἡ διάδοσις καὶ ἐπιβολὴ τῆς ἡγεμονίας τῶν Σελτζουκιδῶν Τούρκων.

Ἀλφαβητικὸν εὑρετήριον τῶν κυρίων ὀνομάτων καθιστᾷ εὔχρηστον τὸ κρινόμενον βιβλίον.

Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω συντομωτάτου διαγράμματος καταδεικνύεται ἡ ἔκτασις καὶ ἡ οἰκονομία τοῦ ἔργου τοῦ Καρόλου Diehl καὶ τοῦ Γεωργίου Marçais. Τὸ τμῆμα, τὸ ὁποῖον ἐπραγματεύθη ὁ τελευταῖος οὗτος, ἔχει γραφῆ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πηγῶν καὶ τῶν νεωτέρων ἐργασιῶν μετὰ σαφηνείας. Ὁ συγγραφεὺς κατώρθωσεν εἰς ὀλίγας σχετικῶς σελίδας νὰ δώσῃ μίαν πιστὴν εἰκόνα τῆς διαμορφώσεως, τῆς ἀκμῆς καὶ τῆς παρακμῆς τῶν ἀραβικῶν κρατῶν καὶ νὰ ἐξηγήσῃ τὸ ἱστορικὸν αὐτὸ φαινόμενον τῆς ταχείας ἐπιβολῆς καὶ τοῦ ἀποτόμου μαρασμοῦ τῆς μουσουλμανικῆς ἡγεμονίας.

Τὸ τμῆμα τὸ ὁποῖον ἐπραγματεύθη ὁ κ. Diehl καὶ τὸ ὁποῖον ἀφορᾷ ἀμεσώτερον εἰς τὰς ἡμετέρας σπουδάς, ἐξέρχεται τῶν ὁρίων ἑνὸς ἁπλοῦ πανεπιστημιακοῦ ἐγχειριδίου. Ἡ μακρὰ καὶ πολυσχιδὴς ἐπιστημονικὴ δρᾶσις τοῦ συγγραφέως ἐν τῷ πεδίῳ τῆς ἐρεύνης τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας καὶ τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ ἐν γένει, ἡ ἀπὸ τῆς ἕδρας ἐπὶ πεντηκονταετίαν περίπου διδασκαλία, ἡ ἀπαράμιλλος ἱκανότης εἰς τὴν σύλληψιν καὶ τὴν ἔντεχνον ἀπόδοσιν τῶν γενικῶν ἰδεῶν, ἡ λελογισμένη ἐπιφυλακτικότης περὶ τὴν ἑρμηνείαν τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, εἶχον παρασκευάσει τὸ ἔδαφος διὰ μίαν συνθετικὴν προσπάθειαν ὡς ἡ ἀπασχολοῦσα ἡμᾶς ἐνταῦθα. Μακραὶ καὶ λεπτομερειακαὶ ἐργασίαι τοῦ Διδασκάλου ἐπὶ εἰδικῶν θεμάτων μαρτυροῦν τὴν εὐρεῖαν γνῶσιν, τὴν κριτικὴν ἐπεξεργασίαν καὶ ἐκμετάλλευσιν τῶν πηγῶν τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας. Καὶ ὅμως ἐν τῇ προκειμένῃ συγγραφῇ, ὡς καὶ εἰς ἄλλας προγενεστέρας, ὁ κ. Diehl κατώρθωσε νὰ ὑποτάξῃ πλήρως τὸ χρησιμοποιηθὲν τεράστιον ὑλικόν, νὰ ἐκμεταλλευθῇ ἐν μέτρῳ καὶ ἄνευ περιττοῦ φόρτου τὰς ἐπὶ μέρους πληροφορίας καὶ νὰ διατυπώσῃ γενικωτέρας περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ Βυζαντίου ἀπόψεις. Ὁ μεμυημένος ἀναγνώστης διαβλέπει εἰς ἑκάστην σελίδα πόση ἀναλυτικὴ ἐργασία ἀπῃτήθη διὰ τὴν σύνθεσιν αὐτήν.

Ὁ δεύτερος τόμος τοῦ ἔργου θὰ περιλάβῃ τὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ τοῦ 1081 μέχρι τοῦ 1453. Θὰ εἶναι ἰδιαιτέρως πολύτιμος διὰ τὴν περίοδον τῶν Παλαιολόγων, ἡ ὁποία δὲν ἔχει ἐπαρκῶς μελετηθῆ.

ΔΙΟΝ. Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ

G. de Jerphanion, *Les églises rupestres de Cappadoce (une nouvelle province de l'art byzantin) Paris 1936 (Texte du tome deuxième - première partie). Κείμενον ἐκ σελ. 388 μετὰ 110 εἰκόνων. Εἰς τὴν σειρὰν - τόμ. 6ος - τῶν ἐκδόσεων τῆς Haut - Commissariat de la République française en Syrie et au Liban.*

Εἰς μέγαν τόμον ἐκ 388 σελίδων ὁ ἀκάματος πατὴρ de Jerphanion παρέχει τὴν ἑρμηνείαν τῶν μνημείων τῆς Καππαδοκίας, τὰς εἰκόνας τῶν ὁποίων περιέλαβεν εἰς τὸν τρίτον τόμον τῶν Λευκωμάτων του (περιγραφὴν τοῦ τρίτου Λευκώματος βλέπε εἰς τὸν ΙΑ΄. τόμον τῆς Ἐπετηρίδος τῆς Ἑταιρείας τῶν βυζαντινῶν σπουδῶν - 1935 - σελ. 519 - 521). Μὲ τὸ πρῶτον μέρος τοῦ δευτέρου τούτου τόμου συμπληροῦται ὁλοκληρωτικῶς ἡ ἑρμηνεία τῶν μνημείων τῆς Καππαδοκίας. Τὸ δεύτερον μέρος τοῦ τελευταίου τόμου θὰ περιέχῃ, ὡς ἀναφέρει ἐν τῷ προλόγῳ του ὁ συγγραφεύς, τὰ γενικὰ συμπεράσματα, τοὺς Καταλόγους καὶ τὰ Εὑρετήρια τοῦ ὅλου ἔργου.

Ὁ ἐκδοθεὶς τόμος ἔχει ὅλως ἰδιαιτέραν σημασίαν οὐ μόνον διὰ τὸ πλῆθος τοῦ ὑλικοῦ (περιγράφονται ἐν αὐτῷ περὶ τοὺς πεντήκοντα ναοὶ ἐξ ὅλων τῶν περιοχῶν τῆς Καππαδοκίας, πλὴν τῶν ναῶν τῆς περιοχῆς τοῦ Γκέρεμε καὶ τῶν περιχώρων του, τὴν ἑρμηνείαν τῶν ὁποίων ἔδωκεν ὁ π. de J. εἰς τὸν πρῶτον τόμον κειμένου· πρβλ. Ἐπετηρίδα Ἑταιρείας βυζαντινῶν σπουδῶν, τόμον 10ον 1933, σελ. 485 - 488), ἀλλὰ καὶ διότι μεταξὺ τῶν ναῶν τούτων ὑπάρχουν μνημεῖα ἀξιόλογα διὰ τὴν ἀρχαιότητά των (τῆς εἰκονομαχικῆς περιόδου, ὡς εἶναι οἱ ναοὶ Ἐλέβρας, ἁγίου Στεφάνου), διὰ τὴν σπουδαιότητα τῶν τοιχογραφιῶν των — ἄλλων ἀπὸ ἀπόψεως εἰκονογραφικοῦ πλούτου, καὶ ἄλλων ἀπὸ ἀπόψεως τέχνης (ὡς εἶναι ὁ τρίκογχος ναὸς τοῦ Ταγκὰρ καὶ τοῦ Μπελῆ Κιλισσέ), καὶ τέλος διὰ τὰς ἀφιερωτικὰς ἢ ἄλλου περιεχομένου ἐπιγραφάς των, δι' ὧν παρέχονται ἐνδιαφέρουσαι ἱστορικαὶ καὶ φιλολογικαὶ πληροφορίαι καὶ ἰδίως διαφωτίζεται τὸ πλέον εὔθικτον σημεῖον τῶν Καππαδοκικῶν μνημείων: ἡ χρονολογία των.

Ἡ περιγραφὴ τῶν μνημείων γίνεται κατὰ γεωγραφικὰς περιοχὰς μὲ τὴν διακρίνουσαν τὸν συγγραφέα σαφήνειαν εἰς τὴν μέθοδον, τὴν ἀκρίβειαν εἰς τὴν περιγραφὴν καὶ τὴν πληρότητα εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν εἰκονογραφικῶν, τῶν παλαιογραφικῶν καὶ τῶν ἀναφυομένων ἱστορικῶν καὶ ἁγιολογικῶν προβλημάτων. Συγκριτικὴ ἔρευνα, στηριζομένη κυρίως εἰς τὴν διάταξιν καὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν θεμάτων καὶ κατὰ δεύτερον λόγον εἰς τὴν εἰκονογραφίαν καὶ τεχνοτροπίαν, δίδει εἰς τὸν συγγραφέα τὰ κριτήρια πρὸς χρονολόγησιν καὶ διευκρίνισιν τῶν μεταγενεστέρων ἐπισκευῶν τῶν τοιχογραφιῶν τῶν ναῶν.

Κατωτέρω ἀναφέρομεν τὰ σπουδαιότερα ἐκ τῶν ἐξεταζομένων τούτων καππαδοκικῶν μνημείων κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν καὶ οὐχὶ κατὰ γεωγραφικὰς περιοχάς, ὡς ἐκτίθενται ταῦτα ὑπὸ τοῦ συγγραφέως, ἀκολουθοῦντες καὶ πάλιν

τὴν μέθοδον, ἣν ἐν τῇ σειρᾷ τῶν βιβλιοκρισιῶν ἡμῶν ἐν τῇ Ἐπετηρίδι περὶ τῶν ναῶν τῆς Καππαδοκίας ἐπὶ τοῦ μνημειώδους ἔργου τοῦ πατρὸς de Jerph. μετεχειρίσθημεν.

Ἐκ τῶν ναῶν τῆς εἰκονομαχικῆς περιόδου τῶν κοσμουμένων μὲ σταυροὺς καὶ γεωμετρικὰ σχέδια ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον ἐνέχει τὸ λεηλατηθὲν κατὰ τὴν μικρασιατικὴν καταστροφὴν τοῦ ἔτους 1922 παρεκκλήσιον τοῦ Ἁγίου Στεφάνου παρὰ τὸ Τζεμίλ. Ἡ εἰκονογράφησις τούτου κατὰ τὸν de Jerph. εἶναι ἔργον τῆς εἰκονοφίλου μερίδος μὲ προσχήματα εἰκονοκλαστικά, διότι ἐκοσμεῖτο ἀρχικῶς μὲ παραστάσεις ἁγίων, καὶ ἰδιαίτατα τῆς ἁγίας Εὐφημίας, τῆς ἰδιαιτέρως γεραιρομένης ὑπὸ τῶν εἰκονολατρῶν ἁγίας.

Ὁ μικρὸς σταυρόσχημος ναὸς τοῦ Μαυρουτζάν, τῆς αὐτῆς περιόδου ἢ ἴσως καὶ εἰς χρόνους πρὸ τῆς εἰκονομαχίας ἀκόμη ἀναγόμενος, εἶναι σπουδαῖος διὰ τὴν ἀρχαιότητά του καὶ κυρίως διότι παρουσιάζει εἰς τὰς λεπτομερείας τῆς εἰκονογραφίας (ὡς τὸν Χριστὸν εἰς τὴν Σταύρωσιν ἐνδεδυμένον μακρὸν κολόβιον) καὶ εἰς τὸν πρωτόγονον χαρακτῆρα τῆς τέχνης σχέσεις μὲ τὴν τέχνην τῆς Παλαιστίνης τοῦ 6ου καὶ 7ου αἰῶνος, διαφωτίζων οὕτω τὸ πρόβλημα τῆς καταγωγῆς τῶν Καππαδοκικῆς τέχνης μνημείων τοῦ ἀρχαϊκοῦ κύκλου.

Εἰς τὴν ἀρχαϊκὴν περίοδον ἀνάγεται ἐπίσης ἱκανὸς ἀριθμὸς παρεκκλησίων καὶ ναῶν, ἐξ ὧν ἀρχαιότερος εἶναι ὁ ἐνεπίγραφος ναὸς τοῦ Τασβασλῆ - Κιλισσέ, χρονολογούμενος ἐξ ἀφιερωτικῆς ἐπιγραφῆς εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Πορφυρογεννήτου, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 913 - 919 μὲ ὁμοίως ἀρχαϊκήν, πρωτόγονον, καθαρῶς ἀνατολικὴν τέχνην, ἐντελῶς διάφορον τοῦ ἑλληνιστικοῦ κλάδου τοῦ Βυζαντίου.

Εἰς ὀλίγον μεταγενεστέραν ἐποχὴν (διότι ὁ Χριστὸς τῆς ἀψῖδος δὲν εἶναι ὁ ἀποκαλυπτικὸς) ἀλλ' εἰς τὴν αὐτὴν ἀρχαϊκὴν ὁμάδα ἀνήκει καὶ ὁ δίκλιτος ναὸς τοῦ Μπαλὲκ - Κιλισσέ, αἱ σπουδαῖαι, ἀλλὰ κακῶς ἀτυχῶς διασῳζόμεναι τοιχογραφίαι τοῦ ὁποίου σχετίζονται πολλαχῶς (καὶ ἰδίως μὲ τὸ πλῆθος τοῦ ἐκ μαργαριτῶν διακόσμου καὶ τὴν σύγχυσιν τῶν γραμμάτων εἰς ἐπιγραφάς) πρὸς τὰς τοιχογραφίας τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Εὐσταθίου, εἰς τὰς ὁποίας ὁ de Jerph. διαβλέπει ἐπίδρασιν ἀρμενικήν.

Μὲ τοὺς δύο αὐτοὺς ναοὺς συγγενεύουν καὶ οἱ περίεργοι ἐπάλληλοι ἐντὸς κώνων λαξευμένοι ναοὶ τοῦ Μπελῆ - Κιλισσέ. Εἰς ἐξ αὐτῶν, ὁ ὑπόγειος εἰς τύπον τρικλίτου Βασιλικῆς (ὁ ἐπάνω ναὸς ἔχει τελείως καταστραφῆ) διασῴζει τὸν πληρέστερον ἀρχαϊκὸν εἰκονογραφικὸν κύκλον τῆς Καππαδοκίας. Ἰδιαιτέρως πλούσιος εἶναι ὁ κύκλος τῶν σκηνῶν τῆς Βαπτίσεως καὶ αἱ σκηναὶ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων, εἰργασμέναι μὲ τὴν ἀρχαϊκὴν ἁδρὰν τεχνοτροπίαν τοῦ ἁγίου Εὐσταθίου καὶ τοῦ Μπαλέκ, ἐνῷ αἱ τοῦ μέσου κλίτους θεωροῦνται ὑπὸ τοῦ de Jeph. ὡς μεταγενεστέρως ἐπισκευασθεῖσαι. Ὁ δεύτε-

ρος, ἐντὸς τοῦ μεγάλου κώνου λαξευμένος ἐν εἴδει ἀκανονίστου σταυροῦ μετὰ τρούλλου ναὸς ὁ φέρων καὶ τὰς προσωπογραφίας τῶν δωρητῶν, διατηρεῖ ἐπίσης ἐκτενεῖς τὰς σκηνὰς τῆς Γεννήσεως καὶ Βαπτίσεως, συμφώνως πρὸς τὸν ἀφηγηματικὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀρχαϊκοῦ κύκλου, εἰς τεχνοτροπίαν ὁμοιάζουσαν κατὰ τὸν de Jerph. πρὸς τὰς κατ᾽ ἐξοχὴν χαρακτηριστικὰς τοιχογραφίας τοῦ ἀρχαϊκοῦ κύκλου τοῦ Γκέρεμε καὶ Ἐλ-Ναζάρ. Ἐκ τῶν δημοσιευθέντων ἐν τούτοις εἰς τὸ Γ΄. Λεύκωμα πινάκων μὲ τὰς τοιχογραφίας τοῦ ναοῦ τούτου (τὸ ὕδωρ τῆς Ἐλέγξεως λ. χ. καὶ τὴν εἰς Αἴγυπτον φυγὴν - πίν. 185,4 ἐν παραβολῇ πρὸς τὸν ἐν τῷ Α΄ Λευμώματι πίν. 39 τοῦ Ἐλ-Ναζὰρ θὰ ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ διαφορὰ τῆς τεχνοτροπίας εἶναι μεγάλη· ὁ χαρακτηρισμὸς «plus fruste», δὲν εἶναι ἐπαρκὴς διότι εἶναι διάφορος ὁ χαρακτὴρ τῆς πτυχολογίας καὶ ἄλλος ὁ τρόπος τῆς ἀποδόσεως τοῦ προσώπου.

Ἐκ τῶν λοιπῶν ναῶν τῶν ἀποδιδομένων εἰς τὸν ἀρχαϊκὸν κύκλον, ὡς εἶναι ὁ ναὸς τῶν ἁγίων Θεοδώρων μὲ ἐκτενῆ εἰκονογραφικὸν κύκλον σχετιζόμενον μὲ τὸ Γκέρεμε, σπουδαιότεραι εἶναι αἱ τοιχογραφίαι τοῦ ναοῦ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων τῆς Σινασοῦ, τοῦ ἄλλως λεγομένου ναοῦ τῆς Πεντηκοστῆς, αἵτινες εἶναι ἀπάνθισμα τῶν ἐκτενῶν σκηνῶν τῶν ναῶν τοῦ Τοκάλ, λεπτομερῶς περιγραφομένων ὑπὸ τοῦ de Jerph. ἀτυχῶς ὅμως μὴ εἰκονιζομένων εἰς φωτογραφίας, ἀλλὰ μόνον εἰς σχέδια.

Εἷς τῶν ἀξιολογωτέρων ναῶν τῆς Καππαδοκίας εἶναι καὶ ὁ ναὸς τῆς ἁγίας Βαρβάρας τοῦ Σογανλῆ μὲ ἀφιερωτικὴν ἐπιγραφὴν χρονολογοῦσαν τὸν ναὸν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Βασιλείου Β΄ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1006 καὶ 1021. Ὁ διάκοσμος αὐτοῦ, ἄριστα διατηρούμενος, ἔχει πλεῖστα στοιχεῖα τῆς ἀρχαϊκῆς εἰκονογραφίας (χρονολογικὴν σειράν, σκηνὰς ἀποκρύφων, ἀποκαλυπτικὸν θέμα εἰς ἁψῖδα) ἀλλὰ καὶ τῆς μεταγενεστέρας (Δέησιν, διακόνους καὶ ἱεράρχας εἰς τὴν ἁψῖδα). Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ὁ de Jerph. συνδέει τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Βαρβάρας μὲ τὰς τοιχογραφίας τοῦ ναοῦ τοῦ Τσαουσὶν τῆς ἐποχῆς τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, καθὼς καὶ μὲ τὰς τοιχογραφίας τοῦ περιφήμου νεωτέρου ναοῦ τοῦ Τοκὰλ καὶ θεωρεῖ τὰ τρία ταῦτα μνημεῖα ὡς κατέχοντα μεσάζουσαν θέσιν μεταξὺ τῶν δύο μεγάλων σειρῶν τῶν καππαδοκικῶν μνημείων τῶν ἀρχαϊκῶν καὶ τῶν μεταγενεστέρων τῶν ἀντιπροσωπευομένων μὲ τοὺς σταυροειδεῖς μὲ κίονας ναοὺς τοῦ Γκέρεμε. Παρατηροῦμεν ὅμως ἐνταῦθα ὅτι αἱ τοιχογραφίαι τῶν τριῶν τούτων ναῶν εἰς τὰς ὁποίας ὁ de J. εὑρίσκει καὶ ὁμοιότητας τεχνοτροπίας, ἀντιπροσωπεύουν τρία διαφορετικὰ εἴδη τέχνης. Ἐνῷ αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Τσαουσὶν εἶναι ὑποτεταγμέναι εἰς τὸν καθαρῶς καππαδοκικὸν χαρακτῆρα τῆς τέχνης, ὅπως οὗτος διεμορφώθη ἐν τῇ χώρᾳ ἐπὶ τῇ βάσει ἀνατολικῶν ἐν γένει στοιχείων, πλησιάζουσαι περισσότερον πρὸς τὴν τέχνην τοῦ τελευταίου τῶν ἀρχαϊκῶν ναῶν τοῦ Κεζετσλάρ, αἱ τοιχογραφίαι τῆς ἁγίας Βαρβάρας διαπνέονται (τοὐλάχιστον τινὲς ἐξ αὐτῶν) ἀπὸ τὸ ἑλληνιστικὸν πνεῦμα τοῦ 11ου αἰῶνος τοῦ Βυζαντίου. Καὶ

ὁ ἴδιος ἄλλως τε ὁ de Jerph, ἐπ᾽ εὐκαιρίᾳ τῆς ἑρμηνείας τῆς τοιχογραφίας τῆς εἰς Ἅδου Καθόδου ἀναφέρει τὴν σχέσιν πρὸς τὰ μωσαϊκὰ τοῦ Δαφνίου. Ὑπάρχει βεβαίως σκληρότης εἰς τὸ αἴσθημα τῆς πτυχολογίας, τοῦ φωτισμοῦ καὶ τοῦ σχεδίου, ἐν τούτοις ἡ συγγένεια πρὸς τὴν βυζαντινὴν τέχνην τοῦ κέντρου εἶναι λίαν αἰσθητὴ εἰς τὴν πλάσιν καὶ ἐν γένει εἰς τὴν ἀπόδοσιν τοῦ προσώπου (ὡς δεικνύει ὁ ἔγχρωμος Πίναξ 193) προσέτι δὲ εἰς τὴν ἀλήθειαν τῆς κινήσεως, τὴν ὀρθότητα τῶν ἀναλογιῶν καὶ τὸν πλοῦτον τῆς πτυχώσεως, ὅπως κατ᾽ ἐξοχὴν βλέπομεν εἰς τοὺς Πίν. 188, 191 4, 192. Ὁ νεώτερος ναὸς τοῦ Τοκάλ, τὸ σπουδαιότερον μνημεῖον τῆς Καππαδοκίας, τὸ ὁποῖον ὁ de Jerph. θεωρεῖ ὡς τὸ πρότυπον τῶν μεσαζόντων αὐτῶν ναῶν, ἔχει διάφορον χαρακτῆρα συγγενεύοντα μᾶλλον πρὸς ὅ,τι χαρακτηρίζομεν ὡς ἐμπρεσσιονισμὸν εἰς τὴν βυζαντινὴν τέχνην. Ἡ ἐλευθερία εἰς τὴν πλάσιν τοῦ προσώπου (βλ. ἔγχρωμον Πίν. 90), ἡ ποικιλία εἰς τὴν ἔκφρασιν, ἡ ἐλαφρότης εἰς τὴν πλουσίαν πτυχολογίαν καὶ ἡ ἀπόδοσις ὄγκου, εἶναι ἀναμφισβήτητα μαρτύρια βυζαντινῆς ἐπιδράσεως, διαφόρου ὅμως χαρακτῆρος τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Βαρβάρας, τοῦ ἑλληνιστικοῦ δηλ. κλάδου τοῦ 11ου αἰῶνος.

Καθαρώτερον τὸ πνεῦμα τῆς ἑλληνιστικῆς πλαστικότητος συναντῶμεν ἐν Καππαδοκίᾳ εἰς τὸν λαμπρὸν τρίκλιτον ναὸν τοῦ Ταγκὰρ (Πίν. 167-170), τὸν ὁποῖον διεξοδικῶς καὶ μετ᾽ ἀκριβείας περιγράφει ὁ de J., χρονολογῶν αὐτὸν εἰς τὸν 11ον αἰῶνα, ἰδιαίτατα δὲ τὰς τοιχογραφίας τῆς βορείας κόγχης, τὰς ὁποίας ὁ συγγραφεὺς θεωρεῖ ὀλίγον μεταγενεστέρας τοῦ λοιποῦ ναοῦ.

Τὰς τοιχογραφίας τοῦ ναοῦ τοῦ Καραμπάς, χρονολογουμένας ἐπὶ τοῦ νεωτέρου αὐτῶν στρώματος ἐξ ἐπιγραφῆς εἰς τὸ ἔτος 1060, ὁ de Jeph. παραδόξως ἀποξενώνει ἀπὸ τὴν ὁμάδα τῶν «βυζαντινῶν» ναῶν μὲ κίονας τοῦ Γκέρεμε, ἐνῷ αὗται σχετίζονται εἰς πλεῖστα σημεῖα εἰκονογραφίας καὶ τεχνοτροπίας μὲ τὰς τοιχογραφίας τοῦ ναοῦ τοῦ Καρανλέκ. Εἰς τὰς τοιχογραφίας δὲ τοῦ ναοῦ τούτου, καίτοι παρατηροῦνται ἐνιαχοῦ ἀνανεώσεις, ὑπάρχει στενὴ συγγένεια πρὸς τὰς τοιχογραφίας τῶν δύο ἑτέρων μὲ κίονας ναῶν: Ἑλμανλῆ καὶ Τσαρέγλ. Οἱ τέσσαρες οὗτοι ναοὶ ἀποτελοῦν μίαν οἰκογένειαν· τὸ Καραμπὰς εὑρίσκεται πλησιέστερον ἀπὸ ἀπόψεως τεχνοτροπίας πρὸς τὰ βυζαντινὰ πρότυπα· συγκρίνων τις λ. χ. τὴν Γέννησιν τοῦ Καραμπὰς (Πίν. 198) πρὸς τὴν ὁμοίαν τοῦ Καρανλὲκ (Πίν. 100) θὰ ἔλεγε τὴν τελευταίαν μεταγραφὴν ἐπὶ τὸ ἀνατολικώτερον τῆς πρώτης. Οὕτω θὰ ἤγετό τις εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ μὲ κίονας ναοὶ τοῦ Γκέρεμε, αἱ τοιχογραφίαι τῶν ὁποίων δύνανται νὰ θεωρηθῶσι ὡς τὰ κατ᾽ ἐξοχὴν τῆς καθαρᾶς Καππαδοκικῆς ἀκμῆς ἔργα, χρονολογοῦνται μετὰ τὸ 1060.

Ὁ ναὸς τοῦ Καραμπὰς φέρει καὶ κουφικάς τινας διακοσμήσεις, ὡς καὶ τὰς προσωπογραφίας τῶν δωρητῶν. Μίαν ἐκ τούτων ταυτίζει ὁ de Jeph. πρὸς τὴν Εὐδοκίαν τὴν ἀναγραφομένην ὡς ἱδρύσασαν τὸν πλησίον ναὸν τοῦ

Τζακαβὰρ-Κιλισσέ, αἱ τοιχογραφίαι τοῦ ὁποίου εἶναι κατὰ ταῦτα σύγχρονοι. Ἐπὶ τοῦ ἰδιάζοντος πίλου τῆς Εὐδοκίας ὑπάρχει πάλιν κουφικὴ γραφή· αὐτὴ ὅμως δὲν ἔχει, νομίζομεν, διακοσμητικὸν χαρακτῆρα, ἀλλὰ φαίνεται μᾶλλον ὡς ἀληθὴς ἐπιγραφή.

Δύο ἀκόμη ναοὶ εἶναι ἄξιοι μνείας, διότι χρονολογοῦνται ἐξ ἐπιγραφῶν εἰς τὸν 13ον αἰῶνα. Ὁ πρῶτος ἐπάλληλος θολωτὸς ναὸς τοῦ Γκὰρς-Κιλισσέ, ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ ὁποίου κοσμεῖται μὲ προσωπογραφίαν τῆς δωρητρίας ἐκ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τοῦ Βυζαντίου, φέρει εἰς τὴν ἀψῖδα τοῦ ἄνω ναοῦ ἐπιγραφὴν ἐν ᾗ γίνεται μνεία τοῦ Θεοδώρου Λασκάρεως καὶ τὸ ἔτος 1212. Ἐξ αὐτοῦ ὀρθῶς συμπεραίνει ὁ de Jerph. ὅτι ἡ Καππαδοκία ἀπετέλει τὴν ἐποχὴν αὐτὴν τμῆμα τῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Νικαίας. Ἀτυχῶς τοῦ σπουδαίου αὐτοῦ καταγράφου ναοῦ, ἡ εἰκονογραφία τοῦ ὁποίου διαφέρει τῶν λοιπῶν τῆς Καππαδοκίας τοιχογραφιῶν, δὲν κατώρθωσεν ὁ de Jerph. νὰ λάβῃ φωτογραφίας καὶ παρέχει μόνον ἀτελῆ σχέδια (Πίν. 145 - 146).

Ὁ δεύτερος τέλος ναὸς τῶν Τεσσαράκοντα μαρτύρων, διπλοῦς, ὡς καὶ ἄλλοι ναοὶ ἐν Καππαδοκίᾳ, χρονολογεῖται ἐξ ἐπιγραφῆς τῷ 1216/7. Ἀξιόλογος εἶναι ἡ εἰκονογράφησις τῆς ἱστορίας τῶν Τεσσαράκοντα Μαρτύρων εἰς τὸν θόλον καὶ τὸν Ν. τοῖχον τοῦ ἀριστεροῦ ναοῦ, συμφώνως πρὸς τὴν ἀφήγησιν τῶν συναξαρίων καὶ πολύτιμοι αἱ φωτογραφικαὶ αὐτῶν ἀπεικονίσεις, δι᾽ ὧν δύναται νὰ κατανοηθῇ ἡ ἐξέλιξις τῆς τέχνης ἐν Καππαδοκίᾳ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 13ου αἰῶνος. Δικαίως ὁ de Jerph. συσχετίζει αὐτὰς πρὸς τὰς νεωτέρας τοῦ Ἐλμανλῆ-Κιλισσέ· ἐξάγεται οὕτως ὅτι αἱ τοιχογραφίαι τοῦ 13ου αἰῶνος συνεχίζουν τὸν κυρίως χαρακτῆρα τῆς καθ᾽ αὐτὸ Καππαδοκικῆς τέχνης, χωρὶς ὅμως νὰ εὑρίσκωνται ἐν ἀγνοίᾳ τῆς ἐξελίξεως τῆς βυζαντινῆς τέχνης, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ πλοῦτος τῶν πτυχώσεων, ἡ ἀφθονία τῶν τεθλασμένων, αἱ κολπούμεναι ἄκραι τῶν ἐνδυμάτων κλπ. (πρβλ. Πίν. 162.)

Τοιοῦτον εἶναι τὸ νέον ἀξιολογώτατον ἔργον τοῦ πατρὸς de Jerphanion, τὰ κυριώτατα σημεῖα τοῦ ὁποίου ἐπεχειρήσαμεν νὰ δώσωμεν ἀνωτέρω. Τὸ ἔργον ὅμως τοῦτο ἔχει καὶ ἰδιάζουσαν σημασίαν διὰ τὸ ἐπιγραφικὸν ὑλικόν, ὅπερ συνήθροισε καὶ ἡρμήνευσεν ὁ ἀκαταπόνητος συγγραφεὺς καὶ περὶ τοῦ ὁποίου θέλομεν ἰδιαιτέρως πραγματευθῆ ἀλλαχοῦ. Θὰ ἐπιτραπῇ μόνον ἐνταῦθα νὰ προσθέσωμεν ὀλίγας λέξεις ἐπὶ τοῦ ἀναφυέντος ἐσχάτως ζητήματος τῆς χρονολογήσεως τῶν τοιχογραφιῶν τῶν ναῶν Καππαδοκίας.

Ὁ πατὴρ de Jerph. κάμνει εἰς τὰ μέχρι τοῦδε ἐκδοθέντα σχετικὰ ἔργα του κυρίως περιγραφικὴν καὶ ἑρμηνευτικὴν μελέτην τοῦ πλουσιωτάτου ὑλικοῦ τῶν μνημείων τῆς Καππαδοκίας, διὰ τὴν χρονολόγησιν δὲ αὐτῶν δίδει τὴν μεγαλυτέραν βαρύτητα εἰς τὴν ἐκλογὴν καὶ διάταξιν τῶν θεμάτων, θέτων εἰς δευτέραν μοῖραν τὴν συγκριτικὴν ἔρευναν τῆς εἰκονογραφίας, καὶ ἰδίως τῆς τεχνοτροπίας.

Τὸ ἀληθὲς εἶναι ὅτι ὁ G. Millet εἰς τὸ ἔργον του Recherches κλπ. συμπεριέλαβε καὶ ἐπεξειργάσθη εἰκονογραφικῶς μέγα μέρος τῶν τοιχογραφιῶν τῆς Καππαδοκίας καὶ τὰ πορίσματα ταῦτα τοῦ Millet δέχεται ὁ de Jerph., θεωρῶν τὴν τέχνην τῶν χωρῶν τῆς Ἀνατολῆς ὡς σπουδαῖον κέντρον ἰδιαζούσης εἰκονογραφίας, ἥτις ἀντιτίθεται ἐν πολλοῖς πρὸς τὴν τοῦ Βυζαντίου.

Ἐσχάτως ὅμως ὁ Weigand εἰς διεξοδικὴν καὶ ἐμπεριστατωμένην κριτικὴν τοῦ ἔργου τοῦ de Jerph. (ἐν Byz. Zeitschr. XXXVI 2. (1936) σελ. 337 κἑ.) ἐγγίζει ἓν παλαιὸν πρόβλημα ἐπαναφέρων ἐπὶ τάπητος τὴν παλαιὰν θεωρίαν ὅτι ἡ Δύσις ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς, ἐνῷ ἡ λύσις του ἔκλινεν ὑπὲρ τῆς Ἀνατολῆς κατόπιν τῶν ἐρευνῶν τῶν Strzygowski, Millet καὶ ἄλλων. Ἐπί τινων τῶν παρατηρήσεων ἐν τούτοις τοῦ Weigand θὰ ἠδύναντο νὰ ἐγερθῶσιν ἐνδοιασμοί. Τόσον τὰ ὀνόματα τῶν Μάγων (Μελχιόρ, Γάσπαρ, Βαλτάσαρ) εἰς τὸ θέμα τῆς Προσκυνήσεως τῶν Μάγων, ὅσον καὶ ἡ σειρὰ αὐτῶν (γέρων, νέος, ἀνὴρ) εἶναι ἀληθὲς ὅτι εὕρηνται εἰς πλῆθος μνημείων τοῦ 12ου αἰῶνος τῆς Δύσεως, ὑπάρχουν ὅμως καὶ εἰς ναοὺς τῆς Καππαδοκίας (Τοκάλ Ι - Γκέρεμε - Ἐλ - Ναζὰρ καὶ Τσαουσὶν) οἵτινες εἶναι τὰ κλασσικώτερα ἀρχαϊκὰ καππαδοκικὰ μνημεῖα· τὸ Τσαουσὶν μάλιστα φέρει καὶ ἐπιγραφὴν χρονολογοῦσαν τὰς τοιχογραφίας του «ἐπὶ Νικηφόρου Φωκᾶ» (965 - 969). Διὰ νὰ μεταστραφῇ ἡ ἐπίδρασις ἀναγκάζεται ὁ Weigand νὰ μεταθέσῃ τὴν χρονολογίαν τῶν ναῶν, παραβλέπων τὴν πασιφανῆ ἀρχαϊκὴν τεχνοτροπίαν τῶν τοιχογραφιῶν, ν᾽ ἀρνηθῇ δὲ ἀκόμη καὶ τὰς ἐπιγραφὰς ὡς ἀσφαλὲς χρονολογικὸν κριτήριον.

Τὴν χρονολογίαν τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Καρανλὲκ ζητεῖ νὰ καταβιβάσῃ ὁ Weigand πέραν τοῦ 14ου αἰῶνος καὶ δι᾽ ἄλλους λόγους, περὶ ὧν λέγομεν κατωτέρω, ἀλλὰ κυρίως ἕνεκα τῶν ἐπιτραπεζίων σκευῶν (μαχαιρίου, πειρουνίου) εἰς τὴν παράστασιν τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου. Εἰς τὴν ἀπεικόνισιν δὲ αὐτῶν στηρίζει ἀκόμη τὴν ἐπίδρασιν τῆς Δύσεως, διότι, κατὰ τὸν Weigand, εἰς τὴν Δύσιν ἔχομεν τὴν πρώτην παράστασιν πειρουνίων εἰς τὸ τέλος τοῦ 12ου αἰῶνος (Μικρογραφίαι τοῦ Hortus Delivarium 1195).

Ὁ ναὸς τοῦ Καρανλὲκ ἀνήκει εἰς τοὺς σταυροειδεῖς ναούς, οἱ ὁποῖοι δὲν ἀνάγονται εἰς τὸν ἀρχαϊκὸν κύκλον, ἀλλὰ εἰς τοὺς «βυζαντινούς», τοὺς χρονολογουμένους ὑπὸ τοῦ Jerphanion εἰς τὸν 11ον αἰῶνα, καίτοι καθ᾽ ἡμᾶς ἡ χρονολόγησις αὕτη θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπεκταθῇ μέχρι τοῦ 12ου αἰῶνος. Κατὰ τὸν 11ον ὅμως ἢ τὸν 12ον αἰῶνα παράδειγμα ἐπιτραπεζίων σκευῶν καὶ μάλιστα πειρουνίων εἰς τὰς τοιχογραφίας τῶν ναῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τοῦ Βυζαντίου καὶ εἰς μικρογραφίας χειρογράφων δὲν εἶναί τι τὸ μεμονωμένον.

Εἰς γεωργιανὸν χειρόγραφον (τετραευάγγελον τοῦ Djoutchi) ἀναγόμενον εἰς τὸν 11ον αἰῶνα βλέπομεν ἐνώπιον τοῦ Χριστοῦ δίχηλον πειρούνιον (βλπ. G. Millet, Recherches etc. σελ. 288 εἰκ. 271). Ἐπίσης εἰς τοιχογραφίαν **τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀσσίνου ἐν Κύπρῳ** (τοῦ ἔτους 1106)

ἀπεικονιζομένην ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου, ὅστις ἔμεινεν ἀνέπαφος ἀπὸ ἀνανεώ-
σεις, ὑπάρχει ἔμπροσθεν τοῦ Χριστοῦ, ἀκριβῶς ὅπως εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ
Καρανλὲκ—πρὸς τὴν ὁποίαν σχετίζεται καὶ γενικώτερον εἰκονογραφικῶς—
ζεῦγος μαχαιρίου καὶ πειρουνίου (βλ. Γ. Σωτηρίου Βυζαντινὰ Μνημεῖα τῆς
Κύπρου, ἔκδοσις Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 1936, Πίν. 79 πρβλ. καὶ W. Buchler,
The Churche of Assinou, Cyprus, and its Frescoes, ἐν Archæologia,
τόμ. LXXXIII, Oxford, 1934, Πίν. C.). Εἰς τὰς ἀπεικονίσεις εἶναι δυσδιά-
κριτα, φαίνεται ὅμως ὅτι τὸ πειρούνιον ἐνταῦθα δὲν εἶναι δίχηλον, ἀλλὰ μὲ
μίαν μόνον ἄκραν προσομοιάζον πρὸς σουβλίον[1]· διαφέρει ἀπὸ τὸ μαχαιρίδιον
κατὰ τὸ ὅτι εἶναι πλέον πεπλατυσμένον παρὰ τὴν βάσιν πλησίον τῆς λαβῆς—
ἀπὸ τὸ ἓν συνήθως μέρος—λεπτότερον δὲ καὶ ὀξύτερον εἰς τὴν αἰχμήν.

Ὅμοιον σχῆμα πειρουνίου, ἐν εἴδει σουβλίου, συναντῶμεν καὶ εἰς τὸν
Κώδικα 5 τῶν Ἰβήρων, χρονολογούμενον εἰς τὸν 12ον αἰῶνα (εἰς Λάμπρου
Κατάλογον τόμ. 2, σ. 1 ἀριθ. 4125), εἰς τὴν εἰκόνα τῆς παραβολῆς τῶν βασι-
λικῶν γάμων (Ματθ. 22,1 φ. 94 β) (βλέπε καλὴν ἀπεικόνισιν εἰς φωτογραφικὸν
λεύκωμα ἐκδ. Τσίμα ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἱστορημένα Εὐαγγέλια Μονῆς Ἰβήρων
Ἁγ. Ὄρους» Πίν. 21). Ἐξακολουθεῖ δὲ ἡ μορφὴ αὕτη τοῦ πειρουνίου μέχρι
τοῦ 14ου αἰῶνος, ὡς βλέπομεν εἰς τὸν Μυστρᾶν. Εἰς μὲν τὴν Μητρόπολιν
(ἀρχὰς 14ου αἰῶνος) μὲ τὴν βάσιν περισσότερον πλατεῖαν ἢ εἰς τὴν μικρογρα-
φίαν τοῦ τετραευαγγέλου τῶν Ἰβήρων (πρβλ. Millet, Mistra, Πίν. 67 [2]), εἰς
δὲ τὴν Περίβλεπτον (τοῦ τέλους τοῦ 14ου αἰῶνος) μὲ τὴν βάσιν στρογγυλευ-
μένην ἀπὸ τὰ δύο μέρη (αὐτόθι Πίν. 120[2]). Εἰς τὰς τοιχογραφίας τοῦ Μυστι-
κοῦ Δείπνου τῆς Ὄμορφης Ἐκκλησίας Αἰγίνης, χρονολογουμένης τῷ 1289
(βλ. Γ. Σωτηρίου «Ἡ ὄμορφη ἐκκλησία Αἰγίνης», ἐν Ἐπετηρ. Ἑταιρεία,
Βυζαντινῶν σπουδῶν Τόμ. Β΄. 1925, σελ. 243 κἑ. πρβλ. αὐτόθι καὶ τόμ. 6 - 1929
σ. 398), τὸ πειρούνιον εἶναι δίχηλον, ὡς ἀναφέρει καὶ ὁ Weigand, εἰς δὲ τὴν
τοιχογραφίαν τοῦ ναοῦ τοῦ Χελανδαρίου (τοῦ 14ου αἰῶνος ἀνανεωμένην
ἴσως τῷ 1804) τρίχηλον (βέπε Millet, Monuments de l'Athos, Πίν 68 [1]).

Εἰς τὰς τοιχογραφίας τοῦ ναοῦ Καρανλὲκ δὲν δύναταί τις ν' ἀρνηθῇ
ἐνιαχοῦ μεταγενεστέρας ἐπισκευὰς ἢ ἐκ νέου ζωγράφισιν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν
ἀρχικῶν τοιχογραφιῶν, ὁ ὅλος ὅμως χαρακτήρ των εἶναι παλαιός, διότι καὶ
εἰς τὸν πλατὺν σχηματισμὸν τοῦ προσώπου, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ Weigand δια-
βλέπει σχέσιν μὲ μεταγενεστέρας ρωσσικὰς εἰκόνας, καὶ εἰς τὰς ἐρυθρὰς κηλῖ-
δας τῶν παρειῶν καὶ κυρίως εἰς τὸν ὅλον χαρακτῆρα τῆς τέχνης τὸ Καρανλὲκ
ὑπάρχει στενωτάτη συγγένεια πρὸς τὰ ἄλλα μνημεῖα τοῦ 11ου καὶ 12ου αἰῶνος

[1] Ἡ ὑπόθεσις, ἣν ἐκφέρει ὁ Φ. Κουκουλὲς εἰς μελέτην του «Γεύματα, δεῖπνα καὶ
συμπόσια τῶν βυζαντινῶν» (ἐν Ἐπετ. Ἑτ. βυζ. σπουδῶν 10ον-1933- σ. 108) ἔνθα λέγει
«ἴσως νὰ ὡμοίαζον ἁπλῶς πρὸς σουβλία» ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν μνημείων ἀκριβής·
ἀκριβὴς δὲν εἶναι μόνον ἡ παρεχομένη αὐτόθι πληροφορία ὅτι δὲν εἰκονίζονται τοιαῦτα
ἐπὶ μικρογραφιῶν καὶ τοιχογραφιῶν.

(Καραμπάς, Ἐλμαλῆ, Τσαρέγλ), ὥστε νὰ μὴ ἀπέχῃ πολὺ αὐτῶν χρονολογικῶς.

Ὅσον ἀφορᾷ ὅμως εἰς τὴν χρονολόγησιν τοῦ νεωτέρου ναοῦ τοῦ Τοκὰλ
ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι τὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἐπισωρεύει ὁ Weigand
εἶναι τόσον ἰσχυρὰ ὥστε δυσχεραίνεται πλέον ἡ τοποθέτησις αὐτοῦ εἰς τὸν
10ον αἰῶνα. Εἰς τὸ τελευταῖον ἐπιχείρημα, τὸ ὁποῖον φέρει ὁ de Jerph. εἰς
τὴν πρὸς τὸν Weigand ἀπάντησίν του (La date des plus récents peintures
de Toquale Kilissé en Cappadoce, ἐν Orientalia cristiana, τόμ. II Roma,
1936), ὅτι τὸ καλύτερον μνημεῖον τῆς Καππαδοκίας δὲν ἠδύνατο νὰ γίνῃ
ὑπὸ τουρκικὸν ζυγὸν καὶ μάλιστα ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὴν τέχνην τοῦ Βυζαντίου,
παρατηροῦμεν ὅτι ἡ τέχνη εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ τὰς ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντίου
καὶ κατὰ τὴν κατάκτησιν ὑπὸ τῶν Φράγκων καὶ κατόπιν ὑπὸ τῶν Τούρκων
δὲν ἀνεκόπη ἀλλ' ἐξειλίχθη βαθμιαίως. Ἄλλως τε ἡ τεχνοτροπία τῶν τοιχο-
γραφιῶν τοῦ νεωτέρου ναοῦ τοῦ Τοκὰλ εἶναι μὲν ἐξειλιγμένη, πολὺ ὅμως
ἀπέχει νὰ ἔχῃ ὅλους τοὺς νέους χαρακτῆρας τῆς παλαιολογείου Ἀναγεννήσεως
τῶν μεγάλων κέντρων.

Ἂν ἐγίνετο ἡ συγκριτικὴ ἔρευνα τῆς τεχνοτροπίας τῶν κυριωτέρων
τοιχογραφιῶν τῶν ναῶν τῆς Καππαδοκίας (μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπάρχουν
τόσαι χρονολογημέναι) θὰ ἐβοήθει τοῦτο σπουδαίως εἰς τὴν κατανόησιν τῆς
ἐξελίξεως τῆς τέχνης τοῦ ἀρχαϊκοῦ κύκλου, τὰ χρονικὰ ὅρια τοῦ ὁποίου ὑπερ-
βαίνουν πιθανώτατα τὰ καθοριζόμενα ὑπὸ τοῦ συγγραφέως. Ὁ de Jerph.
λαμβάνων κυρίως ὑπ' ὄψιν ὁμοιότητας εἰς τὴν ἐκλογὴν καὶ διάταξιν τῶν
θεμάτων συμπεριλαμβάνει εἰς τὸν ἀρχαϊκὸν κύκλον ἐξειλιγμένας ἀπὸ ἀπόψεως
τεχνοτροπίας τοιχογραφίας, καίτοι παρατηρεῖ τὰς διαφοράς. Ὁμοίως θὰ ἠδύ-
νατο νὰ διακριθῇ ὁ κύκλος τῶν ὑφισταμένων τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἑλληνιστικῆς
τεχνοτροπίας τοῦ Βυζαντίου τοιχογραφιῶν (ἁγίας Βαρβάρας, τρικόγχου ναοῦ
τοῦ Ταγκάρ, Καραμπάς, τὴν συνεχιζομένην μέχρι τοῦ Τοκὰλ II) καὶ νὰ καθο-
ρισθοῦν οἱ χαρακτῆρες τῆς ἀκμῆς τῆς Καππαδοκικῆς τέχνης εἰς τοὺς σταυρο-
ειδεῖς μὲ κίονας ναούς, οἵτινες, ἂν καὶ εἶναι βυζαντινοὶ ὡς πρὸς τὴν ἀρχιτεκτο-
νικήν, τὰ θέματα καὶ τὴν διάταξιν τῶν τοιχογραφιῶν των, παρουσιάζουν ἐν
τούτοις εἰς τὴν τεχνοτροπίαν ὑποστολὴν τῶν ἑλληνιστικῶν στοιχείων καὶ πλήρη
ἀνάπτυξιν τῶν ἐγχωρίων ἀνατολικῶν.

Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

Παν. Ι. Ζέπου, *Ὑφηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Συνταγμάτιον νομικὸν Ἀλεξάνδρου Ἰωάννου Ὑψηλάντη Βοεβόδα, Ἡγεμόνος πάσης Οὐγγροβλαχίας 1870, μετ' εἰσαγωγῆς καὶ ἱστορικῆς ἀνασκοπήσεως τῶν ἐν αὐτῷ θεσμῶν, Ἀθῆναι, Ἔκδοσις Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 1936. Σελ. ι'+267.*

Διὰ τὴν ἱστορίαν τὴν ἐθνικὴν καὶ τὴν πολιτιστικὴν τῆς Ρουμανίας ἡ «φαναριωτική», λεγομένη, περίοδος ἀποτελεῖ ἄλυτον κόμβον συζητήσεων. Καθ' ὅλην τὴν τελευταίαν πεντηκονταετίαν, τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ πνευματικὴν ρουμανικὴν ζωὴν διέτρεχε πνεῦμα ἀκράτου ἀντιφαναριωτισμοῦ, ὁδηγοῦντος εἰς τὴν πλήρη ἄρνησιν πάσης εὐεργετικῆς ἐπιδράσεως τῶν φαναριωτῶν καὶ ἐκδηλουμένου μὲ τὴν κατηγορίαν ὅτι πᾶν τὸ σαθρὸν καὶ ἀνήθικον, τὸ ὁποῖον ἔχει ἡ ρουμανικὴ ζωή, ὀφείλεται εἰς τὴν φθοροποιὸν ἐπίδρασιν τῆς φαναριωτικῆς διοικήσεως. Εἶναι ὅμως προφανὲς διὰ τὸν ἀμερόληπτον κριτὴν ὅτι λόγοι μόνον ἐθνικοῦ φανατισμοῦ ἐδημιούργησαν μίαν τόσον μονόπλευρον κρίσιν. Οὐδεὶς βεβαίως ἀρνεῖται ὅτι ἡ ἱστορία τῶν φαναριωτῶν ἡγεμόνων τῆς Μολδοβλαχίας ὑπῆρξεν ἐνίοτε μεστὴ παντὸς εἴδους καταχρήσεων, αἱ ὁποῖαι συνετέλεσαν ἀσφαλῶς εἰς τὴν δημιουργίαν ἐλαστικῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν ἠθῶν, ἀλλ' ἡ διαφθορὰ αὐτή, γνώρισμα σύνηθες εἰς τὰ καθεστῶτα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ δὴ εἰς ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα μετεῖχον χαρακτῆρος σατραπικοῦ ὡς πρὸς τὴν ἄσκησιν τῆς ἀρχῆς, ἐξηρτῶντο δ' ἐντελῶς ἐξ ἄλλου κυριάρχου ὡς πρὸς τὴν γένεσιν καὶ τὴν διάρκειαν τῆς ἐξουσίας, δὲν πρέπει νὰ ἐκμηδενίζῃ τὴν μεγάλην πολιτιστικὴν προσπάθειαν, τὴν ὁποίαν κατέβαλον οἱ φαναριῶται εἰς τὰς παραδουναβίους χώρας μὲ σοβαρά, καὶ σήμερον δ' ἔτι ἁπτὰ ἀποτελέσματα, προσπάθειαν, τῆς ὁποίας τὴν καθ' ἑαυτὴν καὶ ἐξ ἀπόψεως ἀποτελεσμάτων μεγάλην ἀξίαν δὲν δύναται οὔτε πρέπει νὰ καλύψῃ ἡ ψεγομένη ὑπὸ τῶν ρουμάνων ἐθνικοφρόνων, ἀμφιβόλου ἄλλωστε συνειδητότητος ἀπόπειρα τῶν φαναριωτῶν πρὸς ἐξελληνισμὸν τῶν βλαχικῶν πληθυσμῶν.

Εἰς ἓν τῶν μνημείων, τὰ ὁποῖα ἀφῆκεν εἰς τὴν ρουμανικὴν ζωὴν ἡ φαναριωτικὴ διοίκησις ἀναφέρεται ἡ κρινομένη μελέτη. Ἀποτελεῖ τὸ μνημεῖον τοῦτο κώδικα ρυθμίζοντα τὰς ἰδιωτικὰς σχέσεις ὑπὸ τὸν τίτλον «Συνταγμάτιον Νομικόν», ἐκδοθέντα δὲ τὸ 1780 εἰς ἑλληνικὴν καὶ ρουμανικὴν γλῶσσαν ὑπὸ τοῦ «Ἡγεμόνος πάσης Οὐγγροβλαχίας» Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, πάππου τοῦ ὁμωνύμου πρωτοπόρου τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἰσχύσαντα μέχρι τοῦ 1816, ὅτε ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐπίσης κώδικος τοῦ Γεωργίου Καρατζᾶ.

Τὸ κεντρικὸν καὶ θεμελιῶδες πρόβλημα, τὸ ὁποῖον δημιουργεῖται ἐν σχέσει μὲ τὸ Συνταγμάτιον, εἶναι ἂν τοῦτο ἀποδίδῃ δίκαιον ἐγχώριον ἢ ἂν ἀποτελῇ ἐκλαϊκευμένην κωδικοποίησιν τοῦ ἑλληνοβυζαντινοῦ δικαίου, ὡς τοῦτο ἐπέζησε καὶ διεμορφώθη εἰς τὸ πνευματικὸν κέντρον τοῦ ὑποδούλου Ἑλληνισμοῦ κατὰ τοὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν χρόνους. Ἡ πρώτη γνώμη, κρατοῦσα ἐν Ρουμανίᾳ,

παραβλέπει τὸ θεμελιῶδες γεγονὸς ὅτι ἡ ἱστορία τοῦ βλαχικοῦ δικαίου εἶναι βραχυτάτη ἀνατρέχουσα μόλις εἰς τὰ μέσα τοῦ 17ου αἰῶνος καὶ ὅτι καὶ αἱ πρῶται συλλογαὶ αὐτοῦ ὡς ἡ Pravila dela Govora τοῦ 1640 καὶ ἡ Indreptarea Legiei cu Dumnezeu τοῦ 1652 ἀποδίδουν δίκαιον κυρίως βυζαντινόν.

Τὴν δευτέραν γνώμην ἀκολουθεῖ καὶ ἀποδεικνύει εἰς τὴν προτασσομένην τοῦ κειμένου τοῦ Συνταγματίου μακρὰν εἰσαγωγὴν ὁ κ. Ζέπος.

Πράγματι ἀπὸ τὴν ἐξονυχιστικὴν ἀνάλυσιν τοῦ συγγραφέως προκύπτει ὅτι τὸ Συνταγμάτιον τοῦ Ὑψηλάντου ἀποτελεῖ κωδικοποίησιν τοῦ εὐρύτατα διαδεδομένου τότε καὶ ἐν Βλαχίᾳ ἑλληνοβυζαντινοῦ δικαίου, εἴτε περιεχομένου εἰς τὰς διατάξεις τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, εἴτε δημώδους τοιούτου, ὅπερ εἶναι γνωστὸν ὅτι ἔζησεν καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἰδίαν ζωήν, ἀποτελοῦν τὸν κρῖκον τὸν συνδέοντα πρὸς τὸ βυζαντινὸν τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν δίκαιον καὶ δι' αὐτοῦ τὰ δίκαια τῶν ἀρχαίων λαῶν τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου καὶ τῆς Ἀνατολῆς.

Οὕτως εἰς μὲν τὸ Ἐμπράγματον δίκαιον, αἱ διατάξεις περὶ ἐμφυτεύσεως ἐν τίτλῳ XXXV εἶναι προφανῶς βυζαντινῆς καταγωγῆς, εἰς τὸ Ἐνοχικὸν τὰ θέματα τῆς ἀγοραπωλησίας καὶ τοῦ δανείου καὶ ἰδίως ἡ ἐν τίτλῳ XXXII § ιβ' διάταξις καθ' ἣν «οἱ κώδικες αὐτοὶ (τῶν ἀγοραπωλησιῶν) νὰ εἶναι ξεχωριστοὶ καὶ νὰ φυλάττωνται πάντοτε εἰς τὴν μητρόπολιν καὶ ἐπισκοπὰς μὲ βοῦλλαν καὶ ὑπογραφὴν τοῦ μητροπολίτου καὶ τῶν ἐπισκόπων διὰ νὰ μὴ μένῃ ὑποψία ἀλλαγῆς ἢ δόλου» ὡς καὶ τὰ ἐν τῷ αὐτῷ τίτλῳ ὁριζόμενα περὶ προτιμήσεως ἀποτελοῦν ἐπίσης προφανῶς ἀπόδοσιν βυζαντινοῦ καὶ παλαιοτέρου ἀνατολικοῦ δικαίου.

Ἰδιαιτέραν ὅμως ἐντελῶς σημασίαν ἔχουν ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς αἱ διατάξεις οἰκογενειακοῦ δικαίου τοῦ Συνταγματίου, αἱ ὁποῖαι διέπονται ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς οἰκογενειακῆς κοινοκτημοσύνης ἐκδηλουμένης μὲ τὴν ὑποχρέωσιν τῶν γονέων καὶ τῶν ἀδελφῶν πρὸς προίκισιν τῆς κόρης ἢ ἀδελφῆς των ἐκ τῆς οἰκογενειακῆς περιουσίας, διαμορφουμένων κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν σύστημα τῶν κατὰ τὴν περιουσίαν τῆς μητρὸς (bona materna), καὶ ἔτι μᾶλλον μὲ τὴν διάταξιν τῆς § β τοῦ τίτλου XX, καθ' ἣν «Ἂν ὅμως μία θυγάτηρ μετὰ θάνατον τοῦ πατρὸς αὐτῆς προικισθῇ ἐκ τῶν πατρικῶν μόνον ἀπὸ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῆς μὲ ὀλιγωτέραν προῖκα ἀπὸ ὅσην τυχὸν ἐπροικίσθη πρότερον ἄλλη ἀδελφὴ ἐκείνης, περιόντων ἔτι τῶν γονέων, καὶ συμβῇ νὰ γένῃ τοῦτο ἀπὸ ἐνοχὴν καταλελειμμένου πατρικοῦ χρέους, ὁποὺ ἔτυχε νὰ ἀκολουθήσῃ τοὺς γονεῖς ὕστερον ἀπὸ τὴν ὑπανδρείαν τῆς πρώτης θυγατρός, καὶ τύχῃ μετὰ ταῦτα νὰ ἀποθάνῃ ἄτεκνος κανένας ἀδελφὸς πλούσιος, τότε τὰ λοιπὰ ἀδέλφια νὰ ἔχουν χρέος ἄφευκτον νὰ κάμουν ἕνα ἀπὸ τὰ δύο, ἢ νὰ ἀπογεμίσουν δηλαδὴ τὴν προῖκα τῆς δευτέρας θυγατρὸς μὲ τὴν ἰδίαν ποσότητα, ὁποὺ καὶ ἡ πρώτη ἐπροικίσθη, ἢ νὰ βάζουν εἰς μέσον ὅλα τὰ ἰδιόκτητα πράγματα τοῦ θανόντος ἀδελφοῦ καὶ νὰ τὰ μοιράζωνται ἐξ ἴσου μὲ τὴν

ἀδελφήν τους ἐκείνην ὁπού ἔλαβεν τὴν ὀλιγωτέραν προῖκα· καὶ τοῦτο ὅταν δὲν ἔχουν καὶ ἄλλας ἀδελφὰς ἀγάμους, χρῃζούσας δηλαδὴ τῆς τῶν ἀδελφῶν ἐπικουρίας πρὸς τὴν ὑπανδρείαν, καὶ ἂν εἶναι τόση ἡ περιουσία τοῦ θανόντος ἐκείνου πλουσίου ἀδελφοῦ, ὁπού νὰ ἐξαρκέσῃ εἰς τὸ νὰ λάβουν καὶ οἱ ἀδελφοὶ τὸ ἀνῆκον αὐτοῖς μέρος καὶ νὰ ὑπανδρευθοῦν καὶ αἱ λοιπαὶ ἀδελφαὶ καὶ νὰ μεθέξῃ καὶ ἡ ἀδικηθεῖσα μὲ τὴν ὀλιγωτέραν προῖκα».

Τὸ εἰς τοὺς ἄρρενας μόνον κατιόντας χορηγούμενον (ΧΧ, γ΄) ἰδιαίτερον κληρονομικὸν δικαίωμα ἐπὶ τοῦ πατρικοῦ οἴκου τοῦ «καμινίου ἀπὸ τὸ ὁποῖον σῴζεται ἡ σκλιτάδα καὶ τὸ γένος τῆς φαμίλιας» ὁλοκληρώνει τὴν εἰκόνα τῆς οἰκογενειακῆς κοινοκτημοσύνης, τῆς γνωρίμου εἰς τὸ ἑλληνικὸν δίκαιον.

Τὸ δεύτερον μέρος τοῦ βιβλίου περιέχει τὸ κείμενον εἰς ἑλληνικὴν καὶ ῥουμανικὴν τοῦ Συνταγματίου μέ τινας διορθώσεις, ἰδίως ὡς πρὸς τὴν ὀρθογραφίαν καὶ τὴν στίξιν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ἑλληνικὸν κείμενον. Ἐν παραρτήματι δὲ ἀναδημοσιεύονται δύο χρυσόβουλλα τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου προγενέστερα τοῦ Συνταγματίου ἀφορῶντα εἰς τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης ἐν Βλαχίᾳ.

Ἡ ἐργασία τοῦ κ. Ζέπου εἶναι σοβαρὰ καὶ προδίδει μακρὰν καὶ ἐνδελεχῆ ἐνασχόλησιν περὶ τὸ λαϊκὸν δίκαιον τῶν παραδουναβίων χωρῶν ἐν συνδυασμῷ καὶ συγκρίσει πρὸς τὰ λοιπὰ ἀνατολικὰ δίκαια, καὶ ἰδίᾳ τὸ δημῶδες ἑλληνοβυζαντινόν. Ἐκτὸς δὲ τῆς καθαρῶς κριτικῆς της ἀξίας ἔχει καὶ τὸ πρόσθετον προσὸν ὅτι παρουσιάζει ἀνάγλυφον τῶν ὁμοιότητα τῶν λαϊκῶν δικαίων τῶν διαφόρων ἐθνοτήτων, τὰ ὁποῖα ἔχουν κοινὴν πηγὴν τὰς ἁπλᾶς καὶ βαθείας ἐννοίας τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου ἀλλὰ ὑφίστανται προφανῆ ἀλληλεπηρεασμόν, ὀφειλόμενον εἰς τὸν κοινὸν πολιτιστικὸν δρόμον ὃν ἠκολούθησαν, ἰδίᾳ ὑπὸ τὴν ξένην δεσποτείαν, οἱ περὶ τὸν Αἷμον λαοί, πρὸς τοὺς ὁποίους ἔστελλε συνεχῶς τὸ φῶς τοῦ πολιτισμοῦ τὸ ἑλληνικὸν πνευματικὸν κέντρον τῆς Πόλεως.

ΓΡΗΓ. Π. ΚΑΣΙΜΑΤΗΣ

Bernard Leib, *Anne Comnène - Alexiade Tome I* σ. *CLXXXI* καὶ *178* — *κείμενον μετὰ γαλλικῆς μεταφράσεως ἐν τῇ Βυζ. Συλλογῇ τῆς Association Guillaume Budé — Belles Lettres.*

Οἱ Γάλλοι μεταφράσται ἑλληνικῶν κειμένων στρέφοντες ἰδίᾳ τὴν προσοχήν των πρὸς τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ ὕφους τοῦ γαλλικοῦ λόγου παραβλάπτουσιν οὐχὶ σπανίως τὰ νοήματα ἐν τῇ προσπαθείᾳ τῶν ταύτῃ.

Ἀνώτεραι διάνοιαι κατώρθωσαν ἐν προκειμένῳ νὰ θεραπεύσωσιν ἀμφοτέρας τὰς ἀνάγκας κατὰ τρόπον ὄντως θαυμαστόν. Ὁ Ἀλφρέδος Croiset φέρ' εἰπεῖν μετέφρασε «τὸ κτῆμα ἐς ἀεὶ» διὰ τῆς φράσεως «une acquisition définitive». Ἀλλὰ τοιαῦται ἐπιτυχίαι εἶναι σπάνιαι ὅσον σπάνιοι εἶναι καὶ οἱ Ἀλφρέδοι Croiset.

Φαίνεται ὅμως ὅτι ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου ἡ Ἑταιρεία Guillaume Budé — Belles Lettres ἐπέστησεν ἰδιαιτέρως τὴν προσοχήν της, διότι ὁμολογουμένως ἅπασαι αἱ μεταφράσεις τῶν ἐκδόσεων αὐτῆς εἰσὶν ἐξόχως ἐπιμεμελημέναι καὶ ἐθεραπεύθησαν ἐν αὐταῖς αἱ ἀνάγκαι τοῦ γαλλικοῦ λόγου χωρὶς τὸ παράπαν νὰ βλαβῇ τὸ νόημα τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου. Τινὲς μάλιστα τῶν μεταφράσεων τούτων παρουσιάζουσι μορφὴν ὄντως ἀριστοτεχνικήν.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι τὸ φιλολογικὸν εἶδος εἰς τὸ ὁποῖον διέπρεψαν ἰδίᾳ οἱ Βυζαντινοὶ λογοτέχναι εἶναι ἡ Ἐπιστολογραφία. Ὁλόκληρον τὴν εὐτραπελίαν, ἥτις τὴν χαρακτηρίζει θὰ τὴν ἀνεύρῃ τις καὶ μάλιστα ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῆς γαλατικῆς χάριτος εἰς τὰς παρὰ τοῦ κ. R. Guilland φιλοπονηθείσας μεταφράσεις τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Νικηφόρου Γρηγορᾶ (1927).

Ἐπιμέλεια, ἀκρίβεια καὶ χάρις χαρακτηρίζουσι καὶ τὴν μετάφρασιν τῆς Ἀλεξιάδος Ἄννης τῆς Κομνηνῆς, δι' ἧς συνοδεύει τὴν οὐχ' ἧττον ἐπιμελῆ ἔκδοσιν τοῦ κειμένου της ἐν τῇ αὐτῇ Συλλογῇ Guillaume Budé — Belles Lettres ὁ καθηγητὴς κ. Bernard Leib[1].

Τοιαῦται μεταφράσεις θὰ ἦτο εὐχῆς ἔργον, ἐὰν εἰσήγοντο ὡς διδακτικὰ βιβλία ἐν ταῖς ἀνωτέραις τάξεσι τῶν καθ' ἡμᾶς Γυμνασίων, ἐν οἷς κατὰ προνομιοῦχον τάξιν μόνη ἡ Γαλλικὴ ἐκ τῶν ξένων γλωσσῶν διδάσκεται. Ἡ ἡμετέρα μαθητιῶσα νεολαία καὶ τὴν ἑλληνομάθειάν της θὰ ἐνίσχυε δι' αὐτῶν ἀλλὰ καὶ θὰ ἐμυεῖτο εἰς τὰς λεπτότητας τοῦ γαλατικοῦ ὕφους, οὕτινος ἡ ἐκμάθησις οὐδόλως εἶναι εὐχερής.

Ἀλλ' ἡ νέα ἔκδοσις Ἄννης τῆς Κομνηνῆς ἐνέχει καὶ ἑτέραν σημασίαν ὡς παρουσιάζουσα ἡμῖν ἀφορμὴν νὰ ἀντιληφθῶμεν τὸ συμπαθὲς πνεῦμα μεθ' οὗ ἐξετάζονται νῦν ἐν τῇ Δύσει τὰ Βυζαντινὰ πράγματα. Αὐτὴ δ' αὕτη ἡ ἐκλογὴ τοῦ θέματος πρόκειται τρανὸν τούτου τεκμήριον, καθότι Ἄννα ἡ Κομνηνὴ οὐδέποτε ὑπῆρξε παρὰ τοῖς Ἑσπερίοις συμπαθής. Ὁ κ. Leib τοπο-

[1] Ὁ νεωστὶ ἐκδοθεὶς πρῶτος τόμος περιλαμβάνει τὰ τέσσαρα πρῶτα βιβλία τῆς Ἀλεξιάδος.

θετούμενος ὑπεράνω τῶν προκαταλήψεων ἐμελέτησε μετ᾽ ἐμβριθείας τὴν Ἀλεξιάδα, τὴν ᾐσθάνθη, τὴν ἠγάπησε. Οὐχὶ δὲ μεθ᾽ ἁπλῆς συμπαθείας ἀλλὰ μετὰ πραγματικῆς στοργῆς περιέβαλε τὸ θέμα του, ὡς τοῦτο γίνεται κατάδηλον καὶ ἐκ τῆς ἐπιμελοῦς τοῦ κειμένου τῆς Ἀλεξιάδος ἐκδόσεως, καὶ ἐκ τῆς γλαφυρᾶς μεταφράσεως τὴν ὁποίαν ἐξεπόνησε, καὶ ἐκ τῶν ἀξιολόγων ἐν μιᾷ σὺν ἑκατὸν καὶ ὀγδοήκοντα σελίσι προλεγομένων του ἔνθα καὶ αὐταὶ ἀκόμη αἱ ὑπερβολαὶ τῆς Ἄννης ἐπιεικῶς κρίνονται, θεωρούμεναι μᾶλλον ὡς ἐκρήξεις τοῦ πόνου, τὸν ὁποῖον τῇ ἐπροξένουν οἱ ἐπαπειλοῦντες τὴν πατρίδα αὐτῆς κίνδυνοι.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Μεγάλου καὶ ὄντως Οἰκουμενικοῦ Διδασκάλου Καρόλου Diehl ἤρχισε νὰ παράγῃ τοὺς ἀγλαοὺς αὐτῆς καρπούς. Ἄξιον δι᾽ ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἐν προκειμένῳ τυγχάνει τὸ γεγογὸς ὅτι ἡ ἔκδοσις ἐγένετο δαπάναις τῆς Αὐτοῦ Ἁγιότητος τοῦ μουσοτραφοῦς Ῥωμαίου Ποντίφηκος Πίου τοῦ ΙΑ′ καὶ τοῦ γαλλικοῦ Πανακαδημίου (Institut de France). Ὡς ἐκ τούτου ἡ ἔκδοσις αὕτη θὰ χαιρετισθῇ παρὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου μετ᾽ ἐνθουσιασμοῦ, γνωρίζων δὲ ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰ ὑπέροχα πρόσωπα τὰ ὁποῖα διέπουσι νῦν ἐν Φαναρίῳ τὰς τύχας τῆς δεινῶς χειμαζομένης Μεγάλης Ἐκκλησίας εἶμαι βέβαιος ὅτι τῆς αὐτῆς ὑποδοχῆς θέλει τύχει καὶ παρ᾽ ἐκείνοις.

Παροράματά τινα παρεισέφρησαν ἐν τῇ ἐκτυπώσει τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου, διὰ νὰ φανῇ ἴσως ὅτι καὶ αὐταὶ αἱ μετ᾽ ἄκρας ἐπιμελείας γινόμεναι ἐκδόσεις καὶ εὐτυχήσασαι μάλιστα νὰ ἔχωσι πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ στερεοτύπους τοιαύτας εἶναι ἀδύνατον νὰ μείνωσιν ἀμέτοχοι τούτων. Οὕτως ἀναγινώσκομεν ἐν σ. 24,28 ἐλλοχεῖν, ἐνῶ ἐν σ. 137,10 ὀρθῶς λοχώντων, ἐν σ. 41,5 ὁμολόγει, ἐν σ. 51,7 ταὐτὸν ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ ταυτόν, ἐν σ. 77,23 κατ᾽ ὥραν, ἐν σ. 128,18 αὐθήμερον, ἐν σ. 150,15 ἐρηρεισμένας ἀντὶ ἐπηρεισμένας. Ἐπειδὴ δέ, ὡς δῆλον γίνεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς παραδόσεως τοῦ κειμένου, τὸ αὐτόγραφον τῆς Ἄννης δὲν σῴζεται, καλὸν θὰ ἦτο ἐσφαλμένοι τινὲς τύποι νὰ διωρθοῦντο ὡς π.χ. οἱ ἐν σ. 79,21 μεμαθήκεσαν, ἐν σ. 84,20 ἀναπεπτώκεσαν, ἐν σ. 165,1 εἰστήκεσαν καὶ ἑστήκεσαν ἐν σ. 23,21.

Σπουδαιότερα, ἀλλὰ καὶ σπανιώτερα, εἶναι τὰ πραγμάτων ἑρμηνευτικὰ σφάλματα. Οὕτω τὴν ἐν σ. 44,14 λέξιν κίδαρις ὁ ἐκδότης ἑρμηνεύει διὰ τῆς λέξεως tiare (τιάρα), ἐνῶ εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ ἱεράρχαι τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, πλὴν τοῦ Ἀλεξανδρείας, ἐτέλουν κατὰ τὴν Βυζ. ἐποχὴν τὴν λειτουργίαν ἀσκεπεῖς. Ἐνταῦθα ἡ Ἄννα ἐννοεῖ τὸ ⟨και⟩σαρίκι⟨ον⟩, τὸ σαρίκι τουτέστι, δι᾽ οὗ περιέβαλλον οὗτοι τὴν κεφαλήν των ἐκτὸς τοῦ ναοῦ εὑρισκόμενοι· τὸ παρέλαβον δ᾽ ἐξ αὐτῶν καὶ οἱ Μουσουλμᾶνοι οὐλεμᾶδες. Διὰ τῆς ἐν σ. 78,13 φράσεως τῶν «ἁγίων εἴχετο θυρῶν» Ἄννα ἡ Κομνηνὴ δὲν ἐννοεῖ τὰς τρεῖς πύλας, δι᾽ ὧν ἐπικοινωνεῖ ὁ κυρίως ναὸς μετὰ τοῦ βήματος, ἀλλὰ τὰ δύο χαμηλὰ θυρόφυλλα τῆς κεντρικῆς πύλης τῆς ἐπικαλουμένης ὡραίας, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸ ἔθος περιεπτύχθη Ἄννα ἡ Δαλασσηνή, μὴ δικαιουμένη ὡς

γυνὴ νὰ εἰσέλθῃ ἐντὸς τοῦ βήματος διὰ νὰ ἐναγκαλισθῇ τὰ κιονάρια τῆς ἁγίας Τραπέζης ὅπως θὰ ἔπραττεν ἀνὴρ ἱκέτης. Ἐν σ. 79,20 ἡ λέξις σιτῶνες ἑρμηνεύεται champs de blé, ἐκ τῶν συμφραζομένων ὅμως φαίνεται ὅτι ἡ λέξις δὲν εἶναι ἐνταῦθα εἰλημμένη μετὰ τῆς ἀρχαίας αὐτῆς σημασίας, ἀλλὰ μετὰ τῆς βυζαντινῆς· ὅθεν ἐνταῦθα σημαίνει οὐχὶ ἀγρὸν σίτου ἀλλὰ σιτοβολῶνα (ἀποθήκην σίτου, γαλλιστὶ grenier). Ἡ φράσις «ὁ ῥηθεὶς Νικηφόρος ὁ Παλαιολόγος» τῆς σ. 98,7 δὲν πρέπει νὰ ἑρμηνευθῇ «celui qu'on appelait Nicéphore Paléologue, ἀλλὰ Nic. Pal. dont nous avons parlé. Ἡ Ἄννα δὲν ἀναφέρει αὐτὸν ὀνομαστὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω, ἀλλὰ τοῦτον ὑπαινίσσεται ἐν σ. 97,20 ἑπ..

Τὸ δένδρον ὑπὸ τὸ ὁποῖον κατέφυγεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἰσαάκιος ὁ Κομνηνὸς (σ. 129,7) εἶναι φηγός· διὰ δὲ τῆς τρὶς ἐν τοῖς κατωτέρω ἐπαναλαμβανομένης λέξεως δρῦς ἡ Ἄννα ἐκφέρει τὴν γενικὴν ἔννοιαν τοῦ δένδρου (ὡς γνωστὸν ἡ λέξις δρῦς ἔχει τὴν σημασίαν ταύτην). Ἑπομένως ἡ μὲν λέξις φηγὸς ἔπρεπε νὰ μεταφρασθῇ διὰ τῆς λέξεως hêtre καὶ οὐχὶ διὰ τῆς λέξεως chêne, ἡ δὲ τρὶς μετ᾽ αὐτὴν ἐπαναλαμβανομένη λέξις δρῦς οὐχὶ διὰ τῆς λέξεως chêne ἀλλὰ διὰ τῆς λέξεως arbre.

Σχετικῶς πρὸς τὸν τίτλον τοῦ «ὑπάτου τῶν φιλοσόφων», τὸν ὁποῖον ἔφερεν ὁ Ψελλὸς ἔγραψα ἤδη ἐν τῷ τελευταίῳ τόμῳ τῶν «Ἑλληνικῶν» ὅτι οὗτος δὲν πρέπει νὰ μεταφράζηται γαλλιστὶ διὰ τῆς φράσεως le Consul des philosophes ὡς τὸ πράττει καὶ ὁ ἡμέτερος ἐκδότης ἐν σ. CLII, 17 ἀλλὰ ἁπλῶς le suprême philosophe. Ἐν σ. CLVIII, 21 ἐκ τῶν συμφραζομένων φαίνεται ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ πατριάρχου Ἀβραάμ· ἑπομένως τὸ «πρῶτος πατριάρχης δὲν πρέπει νὰ μεταφρασθῇ διὰ τοῦ premier pontife.

Προκειμένου περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἵππου τοῦ Ἀλεξίου σ. 164,20, ἐὰν μὲν ἡ Ἄννα ἔγραψε «Σκουρίτζης» τότε βεβαίως τοῦτο ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ βαθὺ χρῶμα τοῦ τριχώματός του, ἐὰν ὅμως, ὡς βεβαιοῦσιν οἱ ἐκδόται, ἔγραψε «Σγουρίτζης», τότε ὠνομάσθη οὕτω, διότι ἦτο οὐλόθριξ· ἡ δὲ ἐπεξήγησις ἔπρεπε νὰ γίνῃ ὡς ἑξῆς «le nom fait allusion au poil crépu de la bête», δὲν ἦτο δὲ ἀνάγκη νὰ γίνῃ πρὸς τοῦτο παραπομπὴ εἰς τὴν ἐσφαλμένην ἑρμηνείαν τοῦ Ducange, ἀφοῦ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἠσχολήθησαν ἔκτοτε πλεῖστοι ὅσοι σοφοί, ἐν οἷς καὶ ὁ ἡμέτερος Κοραῆς, ἐξαντλήσαντες τὸ αὐτό[1]. Παρομοίαν παραπομπὴν ποιεῖται ὁ ἐκδότης καὶ περὶ τῆς λέξεως τέμενος, ἣν ὅμως ἑρμηνεύει ὀρθῶς. Ὅσον δ᾽ ἀφορᾷ εἰς τὸν ναὸν τῶν Βλαχερνῶν θὰ ἠδύνατο νὰ παραπέμψῃ ὁ ἐκδότης καὶ εἰς τὸ ἰδικόν μου σύγγραμμα «Les Palais et les Eglises des Blachernes», Athènes, 1928, τὸ ὁποῖον καὶ πληρέστερον εἶναι· ὁ κ. Charles Diehl μάλιστα ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐκδόσει τοῦ

[1] Τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν βλ. ἐν «*Ἀθηνᾷ*» τ. ΜΖ′, σ. 37-52, Δ. Ι. Γεωργακᾶ, «Περὶ τῆς λέξεως σγουρὸς καὶ τῶν συγγενῶν».

«Manuel d'art Byzantin» παραπέμπει ἐν προκειμένῳ καὶ εἰς τὸ ἑλληνιστὶ γεγραμμένον προσχεδίασμά μου «Αἱ Βλαχέρναι». Εὐτυχήσας δὲ ἐν ταῖς μελέταις μου νὰ ἀνεύρω τί ἦτο τὸ ἐν τῷ ῥηθέντι ναῷ τελούμενον «Σύνηθες Θαῦμα», περὶ οὗ ὁμιλεῖ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ (ἔκδ. Teubner, τ. Β', σ. 174,15 ἑπ.), χωρὶς νὰ δίδῃ οὐδεμίαν περὶ τούτου πληροφορίαν, ἀφιέρωσα εἰς αὐτὸ ὁλόκληρον κεφάλαιον ὑπὸ τὸν τίτλον «Le miracle habituel» (σ. 31-37).

Ὁμιλῶν ὁ ἐκδότης ἐν σ. CLXIII περὶ τῆς γλώσσης τῆς Ἄννης, παραθέτει τὴν ἀρκετὰ ἀφελῆ κρίσιν τρίτου ἔχουσαν ἐν μεταφράσει ὡς ἑξῆς: «Ἐὰν ἡ Ἄννα ὡμίλησε γλῶσσαν πλησιεστέραν πρὸς τὸ νεοελληνικὸν ἰδίωμα, ἔγραψεν ὅμως τὸ βιβλίον της εἰς γλῶσσαν εἰς τόσον βαθμὸν τεχνητὴν εἰς ὅσον θὰ ἦτο καὶ ἡ λατινικὴ εἰς τὴν ὁποίαν θὰ ἐπιχείρει τις ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας νὰ γράψῃ σύγγραμμα κλασσικὸν ἀπομιμούμενος τὸ ὕφος τοῦ Κικέρωνος». Τὸ πρᾶγμα δὲν ἔχει οὕτω· πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Ἡ Ἄννα δὲν γράφει εἰς τὴν Ἀττικήν, ὥστε νὰ συμβοῦν ὅλα αὐτά, ἀλλ' εἰς τὴν συνήθη γλῶσσαν τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, ἥτις καλεῖται «ἀττικίζουσα»· μεταξὺ δὲ τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης οὔρεά τε σκιόεντα θάλασσά τε ἠχήεσσα. Ἐκ τῆς ἀττικιζούσης λείπει ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων, καὶ τὸ βασικόν, τὸ οὐσιῶδες γνώρισμα τῆς ἀττικῆς, τὸ πνεῦμα αὐτῆς, le génie de la langue. Πῶς ἠγνοήθη τοῦτο; Ἠμπορεῖ οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς νὰ δανείζωνται φράσεις ἐξ ἀττικῶν συγγραφέων, ἠμπορεῖ ἀναλόγως τοῦ βαθμοῦ τῆς μορφώσεώς των νὰ βελτιώνουν τὸ λεκτικόν των, ἡ γλῶσσα των ὅμως παραμένει ἡ αὐτή, δηλαδὴ ἡ διὰ μέσου μακραίωνος λογίας παραδόσεως ἐξειλιγμένη Κοινὴ μόνον περὶ τὴν ἑλληνοπρεπῆ μορφολογικὴν ὀρθότητα φροντίζουσα. Ποίας ἄλλως τε καλλιεργημένης γλώσσης ὁ γραπτὸς λόγος δὲν ἀπεμακρύνθη τοῦ προφορικοῦ; Ἡ δὲ ἀπομάκρυνσις εἶναι κατὰ τοσοῦτον μεγαλειτέρα καθ' ὅσον καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς γλώσσης ὑπῆρξεν ἐπιμελεστέρα[1]. Μόνον οἱ ἡμιβάρβαροι γράφουν ὅπως ὁμιλοῦν.

Ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου θὰ ἐπεθυμοῦμεν νὰ ἴδωμεν τὴν ἀτομικὴν γνώμην τοῦ ἐκδότου, ὅστις καὶ τὴν πρέπουσαν ἑλληνομάθειαν κέκτηται καὶ πεπροικισμένος τυγχάνει διὰ κρίσεως οὐχὶ τῆς τυχούσης. Καὶ τῆς μὲν ἑλληνομαθείας αὐτοῦ τεκμήριον τρανὸν πρόκειται ἡ ἐπιτυχὴς τῆς Ἀλεξιάδος μετάφρασις, τῆς δὲ κρίσεως αὐτοῦ, ὡς ἐκδηλοῦται αὕτη ἐν τοῖς προλεγομένοις του, θὰ παραθέσω ἐνταῦθα ὡς δεῖγμα, μίαν παρατήρησίν του, ἥτις μοὶ ἐνεποίησεν ἐξαιρετικὴν ἐντύπωσιν καὶ ἥτις διέλαθε μέχρι τοῦ νῦν τὴν προσοχὴν πάντων ὅσοι ἐμελέτησαν τὴν Ἀλεξιάδα, ὅτι δηλαδὴ Ἄννα ἡ Κομνηνή, ἐνῷ καταφέρεται ἐναντίον τοῦ τότε Πάπα, οὐδόλως χαρακτηρίζει τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν ὡς αἱρετικὴν ἂν καὶ πλειστάκις τῇ ἐδόθησαν ἀφορμαὶ διὰ νὰ ἐκφράσῃ τοιοῦτον χαρακτηρισμὸν ἐὰν αὐτὴ ἡ ἰδία ἢ οἱ σύγχρονοί της ἐφρόνουν τότε τοιοῦτόν τι.

[1] Ἐν ταῖς παραδόσεσι τῶν Συνθέσεων (Composition Française) τῶν καθηγητῶν Gazier καὶ Emile Faguet εἶδον πολλάκις κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν σπουδῶν μου ἀπορριπτομένας τὰς συνθέσεις πολλῶν Γάλλων συμφοιτητῶν μου ἢ νὰ σημειοῦται κατ' ἐπανάληψιν ἐπ' αὐτῶν ἡ παρατήρησις ce n'est pas Français. Καὶ ὅμως οὗτοι δὲν ἦσαν οὔτε Βρετῶνοι οὔτε Προβηγκιανοί, ἀλλ' εἶχον ὡς μητρικὴν τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν, ἐκτὸς δὲ τούτου, συνεπλήρωσαν τὰς γυμνασιακάς των σπουδάς, ἐφοίτησαν εἰς τὴν Rhétorique Supérieure, ὑπέστησεν δὲ καὶ τὰς ἐξετάσεις τοῦ Beccalauréat ὧν ὁ κυριώτερος σκόπελος ἡ γαλλικὴ σύνθεσις.

Τοιοῦτον τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον μᾶς παρουσιάζει σήμερον ἡ Ἑταιρεία G. Budé — Belles Lettres. Ἂν ἐνδιέτριψα κάπως περισσότερον εἰς τὸ κεφάλαιον τῶν παρατηρήσεων, τὸ ἔπραξα διὰ νὰ μὴ φανῶ, ὡς λέγει ἡ Ἄννα, ὅτι γράφω «ἐγκώμιον ἄντικρυς εἴ τι τῶν ἐκείνου θαυμάζοιμι». Συνέπεσε δὲ νὰ θαυμάζω ἐγὼ πάρα πολλὰ ἐν τῷ πονήματι τοῦ κ. B. Leib, ὃν ἑρμηνέα ἔχουσα καλεῖται νῦν, ἐπευλογοῦντος τοῦ ἄκρου Ἀρχιερέως, ἡ μάννα ἡμῶν ἡ Πορφυρογέννητος ἐπὶ τοῦ διεθνοῦς βήματος νὰ διεκτραγῳδήσῃ τὰ πικρὰ παράπονα τῆς τυραννισμένης, τῆς ἠδικημένης μας Φυλῆς.

Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Bárányné Oberschall Magda, *Konstantinos Monomachos császár Koronája (19 táblával), Archaeologia Hungarica XXII, Budapest, 1937. [The crown of the Emperor Constantine Monomachos], οὑγγριστὶ καὶ ἀγγλιστί, σελ. 96, πίν. 19.*

Ἡ ἔλλειψις τῆς λεπτομεροῦς ἐρεύνης καὶ ἑρμηνείας τοῦ εἰς τὸ ἐθνικὸν μουσεῖον τῆς Βουδαπέστης ἀποκειμένου βασιλικοῦ διαδήματος, ἐφ' οὗ ἡ εἰκὼν Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου, ἥτις θὰ συνετέλει εἰς τὴν ἔρευναν τῆς βυζαντινῆς τέχνης καὶ τῶν οὐγγροβυζαντινῶν σχέσεων ἦτο πρὸ πολλοῦ λίαν αἰσθητή. Τὴν ἔλλειψιν ταύτην μετὰ ζήλου καὶ ἐπαινετῆς προπαρασκευῆς ἀνέλαβε νὰ συμπληρώσῃ ἡ κυρία Bárány-Oberschall περιγράψασα ἀκριβῶς καὶ λεπτομερῶς ὅλα τὰ ὑπολειφθέντα τμήματα τοῦ διαδήματος τούτου τὰ διατηρηθέντα ἐν Βουδαπέστῃ ὡς καὶ εἰς τὸ Victoria and Albert-Museum τοῦ Λονδίνου.

Ὁ χρονολογικὸς ὁρισμὸς τῶν σμαλτωμένων πινάκων δὲν ἦτο δύσκολος· αἱ ἐπ' αὐτῶν ἀπεικονίσεις τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου καὶ τῶν βασιλισσῶν Ζωῆς καὶ Θεοδώρας ὑποδηλοῦσιν ἀναμφισβητήτως τὸ χρονικὸν διάστημα 1042-50, καθ' ὃ ἡ τριὰς αὕτη ἐβασίλευε. Δύναται ἐπομένως νὰ ἀναχθῇ τὸ διάδημα τοῦτο ὡρισμένως εἰς τὸ τέλος τῆς ἀκμῆς τῆς τέχνης τοῦ θαλαμωτοῦ σμάλτου (Zellenschmelz) X-XI ἑκατοντ., ὅτε ἀντὶ τῆς πλαστικῆς τάσεως τῆς παραστάσεως ἐπικρατεῖ μᾶλλον ἡ ἐπίπεδος ἑρμηνεία τῶν μορφῶν, ἡ ὁποία ἐκδηλοῦται κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν διὰ γραμμῶν δήλωσιν

τῶν πτυχῶν τῶν ἐνδυμασιῶν, τεχνοτροπία ὁμοιάζουσα πρὸς τὴν τῆς ζωγραφικῆς τῶν μικρογραφιῶν (Miniaturenmalerei).

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῶν παριστανομένων μορφῶν τοῦ διαδήματος, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐνδυμασιολογίας, ἡ κυρία Bárány - Oberschall καταλήγει, μετὰ συγκριτικὴν ἔρευναν ἀφθόνου παραλλήλου ὑλικοῦ, εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ ἐνδυμασία τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου συνενώνει Περσικά, Ρωμαϊκὰ καὶ Ἑλληνιστικὰ στοιχεῖα. Ἡ βασιλικὴ ἐσθής, ὡς συνέχεια τῆς παλαιορωμαϊκῆς tunica, ὁ λῶρος, ὡς διάδοχος τῆς toga trabeata καὶ τὰ καμπάγια εἶναι Ρωμαϊκῆς καταγωγῆς, μερικὰ ὅμως κοσμήματα τῆς ἐσθῆτος, γαμμάδιον, αἱ στρογγύλαι προσθῆκαι τῶν βραχιόνων καὶ τὰ κισσόφυλλα προέρχονται ἀπὸ τὴν ἑλληνιστικὴν τέχνην. Ὁ μέχρι τῶν ποδῶν ἐπεκτεινόμενος καὶ μὲ μακρὰς χειρίδας χιτών, τὸ μανιάκιον καὶ ἐν γένει ἡ μετὰ χρυσοῦ, μαργαριτῶν καὶ λίθων διακόσμησις ὅλου τοῦ φορέματος δεικνύουσι Περσικὴν ἐπιρροήν.

Δὲν εἶναι εὔκολον νὰ εἴπωμεν ὡρισμένως τί εἴδους φόρεμα φέρει ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος. Ἡ ταύτισις αὐτοῦ πρὸς τὸ συχνάκις ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς βασιλείου τάξεως ἀναφερόμενον βασιλικὸν φόρεμα, διβητήσιον (σελ. 414, 245, 21, 192, 227 κτλ.) εἶναι δυνατή, παρὰ τὴν γνώμην τοῦ Grabar (L'empereur dans l'art byzantin, σ. 51), ὁ ὁποῖος νομίζει, ὅτι ὁ βασιλεὺς καβαλλικεύων συνήθως φορεῖ τὸ διβητήσιον. Τὰ ὑπ' αὐτοῦ ὅμως ἀναφερόμενα χωρία τῆς βασιλείου τάξεως (σ. 99,608 ed. Bonn.) δεικνύουσιν ὅτι ὁ βασιλεὺς ἱππεύων ἐφόρει πάντοτε τὸ σκαραμάγγιον καὶ τοῦτο ἤλλασσε μὲ τὸ διβητήσιον μόνον καταβαίνων τοῦ ἵππου. Κωνσταντῖνος ὁ Μονομάχος, ὅπως ἀπεικονίζεται ἐν τῷ διαδήματι, δὲν φέρει τοῦ ἱππεύοντος τὸ φόρεμα (τὸ σκαραμάγγιον) ἡ δὲ ἐσθὴς αὐτοῦ διαφέρει οὐσιωδῶς τοῦ εἰς τὸ μουσεῖον τῆς Lyon διατηρουμένου ὑφάσματος τῆς VIII ἑκατοντ., ἐπίσης τοῦ gobelin τοῦ Bamberg (πβλ. π. XIII, 2; Grabar ἔνθ' ἀν. πίν. VII, IX), διότι δὲν εἶναι ἐσχισμένη πρὸ τοῦ ὑπογαστρίου (ἑπομένως ἦτο ἀπολύτως ἀκατάλληλος πρὸς ἱππασίαν) πρὸς δὲ ἔχει ἐπικείμενον τὸν λῶρον.

Δι' αὐτὸ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὑπάρχει τόσον στενὴ συγγένεια μεταξὺ τῶν ὑφασμάτων τῆς Lyon καὶ τοῦ Bamberg ἀφ' ἑνός, καὶ τοῦ τοῦ πίνακος τοῦ Μονομάχου ἀφ' ἑτέρου, ὅπως ἡ κ. Bárány θέλει. Οἱ βασιλεῖς οἱ ἐν τοῖς ὑφάσμασι παριστανόμενοι ὅπως ὁ Kondakov (Byzantion, I, 30) ἔχει ἀναπτύξει πολὺ σαφῶς, φοροῦν τὸ μακρὸν σκαραμάγγιον, ὁ Μονομάχος ὅμως τοῦ διαδήματος ὄχι. Παρ' ὅλα ταῦτα μένουσιν ὁμοιότητές τινες μεταξὺ τῶν μνημονευθέντων εἰδῶν τῆς βασιλικῆς ἐσθῆτος, καὶ αἱ τρεῖς δηλ. εἶναι πολὺ μακραὶ μὲ μακρὰς χειρίδας καὶ στενῶς προσηρμοσμέναι εἰς τὸ σῶμα.

Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικόν, ὅτι ταύτας τὰς ἰδιότητας, μὴ εὑρισκομένας εἰς τὴν tunica, ἀναγκάζεται ἡ κ. Bárány ν' ἀναφέρῃ εἰς τὴν ἀνατολικὴν (Περσικὴν) τέχνην. Τί μένει λοιπὸν τότε διὰ τὴν tunica; Ὁ Κωδινὸς (De

Off. VII, 63. ἔκδ. Βόνν.) μνημονεύει φόρεμά τι βασιλικόν, τῇ ἐσθῆτι τοῦ Μονομάχου παρόμοιον γρανάτζα λεγόμενον καὶ ἀπὸ τῶν Ἀσσυρίων βασιλέων εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς μεταδοθέν, τὸ ὁποῖον ὁ Reiske (De cerim. comm. 425) ταυτίζει μὲ τὸ διβητήσιον.

Ὁ Kondakov ἔχει πρὸ ἐτῶν ἀποδείξει διὰ μιᾶς σοβαρωτάτης μελέτης του (Byzantion I, 7 κἑ.) τὴν τουρανικὴν καταγωγὴν τοῦ σκαραμαγγίου, τὸ ὁποῖον φαίνεται ἤδη ἐπὶ τοῦ Θρᾳκικοῦ ἱππέως τῶν Ἀττικῶν ἀγγείων τῆς V ἑκατοντ. π.Χ. καὶ τὸ ὁποῖον μένει σταθερῶς ὡς ἱπποτικὴ ἐνδυμασία τῆς ἑλληνιστικῆς, ῥωμαϊκῆς καὶ βυζαντινῆς ἐποχῆς. Οἱ Πέρσαι ἐπίσης χρησιμοποιοῦν αὐτό, παραλαβόντες ἀπὸ τῶν Τουρανίων. Μνήμης ἄξια εἶναι τὰ ἀναφερόμενα ὑπὸ τοῦ Kondakov (ἔνθ' ἀν. 8): Cette civilisation (touranienne) était l'aboutissement d'une existence millénaire en Asie, comme aussi de relations culturelles incessantes avec les monarchies de l'antique Orient, et d'une lutte incessante avec elles, lutte au cours de laquelle ces états furent amenés, par les besoins de la guerre, à «s'adapter», en s'assimilant les formes de l'existence des peuples touraniens. En résumé, si la Perse de l'époque des Arsacides reçut la culture des nomades, la Perse des Sassanides est le type d'une monarchie militaire, qui, combattant ces nomades, s'assimila et leurs mœurs et coutumes, et leurs procédés de combat». Αὕτη ἡ παρατήρησις τοῦ Kondakov βεβαιοῦται ὑπὸ τῆς ἀρχαιολογίας, τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς στρατιωτικῆς τακτικῆς, ὡς καὶ τῶν ἱπποτικῶν φορεμάτων. Ἰδιαιτέρως τοῦτο ἰσχύει ὡς πρὸς τὸ σκαραμάγγιον.

Αἱ δύο χορεύτριαι τῶν πινάκων τοῦ στέμματος ἀναλογοῦσι πρὸς τὰς τῆς φιάλης τοῦ Innsbruck, ἡ ὁποία, ἀναγομένη εἰς τὸν ΙΒ'. αἰῶνα, προέρχεται, κατὰ τὴν ἐπιγραφήν, ἀπὸ τὴν Μεσοποταμίαν, καὶ πιθανῶς εἶναι Σελτζουκικὸν ἔργον. Ἡ κίνησις, ἡ στάσις καὶ ἡ ἐνδυμασία τῶν χορευτριῶν εἶναι τόσον ὅμοιαι ὥστε πρέπει νὰ ὁμολογήσῃ τις στενὴν συγγένειαν μεταξὺ τῶν δύο προϊόντων τῆς τέχνης. Ἡ Κα Bárány - Obesrchall νομίζει, ὅτι ταύτην τὴν τεχνοτροπίαν, ὡς καὶ τὴν τέχνην τοῦ θαλαμωτοῦ σμάλτου παρέλαβον οἱ Σελτζοῦκοι παρὰ τῶν Βυζαντινῶν. Ἀλλὰ ὁ Rostowzew (Skythien u. der Bosporus, σ. 574) ἀπέδειξεν ἤδη τὸ ἀντίστροφον. Τὰ ὑπολείμματα τῆς τέχνης ταύτης ηὗρεν αὐτὸς ἤδη τὴν III ἑκατοντ. π. Χρ. εἰς τὰ περίχωρα τοῦ Kuban, εἰς τὴν πόλιν τοῦ Παντικαπαίου, ὅπου Ἕλληνες τεχνῖται διὰ πρώτην φορὰν ἐγνώρισαν τὴν νέαν ταύτην τέχνην τῆς πολυχρωμίας. Ἐπίσης τὸ σμάλτον ἦτο γνωστὸν εἰς τὸ Iran ἀπὸ τῶν παλαιοτάτων χρόνων. Οἱ τεχνῖται τῆς φιάλης τοῦ Innsbruck καὶ τοῦ διαδήματος τοῦ Μονομάχου δὲν ἦτο ἀναγκαῖον νὰ ἀλληλοδανεισθοῦν, ἠδύναντο ν' ἀντλήσουν ἀπὸ μίαν πολὺ παλαιὰν κοινὴν πηγήν, τὴν Ἀνατολήν.

Τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ διαδήματος τούτου, δηλ. τὴν συνένωσιν τῶν

πινάκων εἰς μίαν ἑνότητα κάμνει ἡ συγγραφεὺς πολὺ ὀρθῶς κατὰ τὸν τύπον τῶν γνωστῶν διαδημάτων τοῦ Ermitage καὶ τῆς συλλογῆς Khanenko, ὅπου οἱ πίνακες εἶναι συνδεδεμένοι μὲ ἰδιαιτέραν τέχνην ταινιωδῶς καὶ ἔχουσι καλύψει μόνον τὸ ἔμπροσθεν ἡμισφαίριον τῆς κεφαλῆς. Δὲν εἶναι λοιπὸν δυνατὸν νὰ ἑρμηνεύσωμεν τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος οὔτε ὡς στέμμα, οὔτε ὡς στέφανον, ὅπως ὁ Ebersolt (Les arts somptuaires de Byzance, σ. 99). πρὸ ἐτῶν ὀρθῶς ἀνέπτυξεν, ἀλλὰ μόνον ὡς διάδημα.

Αἱ παρατηρήσεις τῆς συγγραφέως περὶ τῶν διαφόρων τύπων τοῦ στέμματος καὶ τοῦ στεφάνου δεικνύουσιν ὅτι αὕτη, παρ᾽ ὅλην τὴν φιλοπονίαν της, δὲν κατώρθωσε νὰ σχηματίσῃ καθαρὰν ἰδέαν περὶ τῆς ἐξελίξεως τῶν τύπων τούτων. Σοβαραὶ ἔρευναι ἔμειναν ἄγνωστοι εἰς αὐτὴν (π. χ. Kondarov, Očerki, i zametki κτλ. Praha, 1929. σ. 219., Alföldi, Mitteil. d. deutschen arch. Instituts, Rom. Abt. 50 (1935), 1-2, σ. 140.) Οὕτω τὴν χρῆσιν τοῦ καμελαυκίου ἀντὶ τῆς X. ἑκατοντ. ἀνάγει εἰς τὸ τέλος τῆς XI, τὰ δὲ κατάσειστα μόνον εἰς τὸ στέμμα ἀνήκοντα θεωρεῖ.

Τὸ κάτω μέρος τοῦ ἁγίου Οὐγγρικοῦ στέμματος, δώρου τοῦ βασιλέως Μιχαὴλ τοῦ Δούκα, δὲν ἦτο ἀρχικῶς στέμμα, ἀλλὰ στέφανος, εἶχεν ὅμως ἀπ᾽ ἀρχῆς τὰ κατάσειστα. Ταῦτα καὶ ὅμοια πράγματα περὶ τοῦ στεφάνου καὶ στέμματος ἔχω ἀναπτύξει εἰς τὴν πρὸ μικροῦ ἐκδοθεῖσαν μελέτην μου (Sem. Kondakov. VII, 63. Egyet. Phil. Közlöny, LX, 113 κἑ.), ἥτις ἐπ᾽ ἴσης ἔμεινεν ἄγνωστος εἰς τὴν κ. Bárány-Oberschall.

Ἓν τῶν σοβαροτέρων πορισμάτων τῆς μελέτης ταύτης εἶναι ἡ ἀπόδειξις τῆς νοθείας τοῦ εἰς τὸ Victoria and Albert-Μουσεῖον διαφυλαχθέντος πίνακος, ὁ ὁποῖος παριστάνει τὴν τρίτην χορεύτριαν. Ἡ νοθεία φαίνεται ἀκριβῶς ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ ὑλικοῦ, τῆς τέχνης, τῆς ἰχνογραφίας, ὅπως καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ τρίτη αὐτὴ χορεύτρια εἶναι παντελῶς περιττή, μὴ ἔχουσα θέσιν εἰς τὸ διάδημα. Ἡ προσκόλλησις ὄντως αὐτῆς εἰς τοὺς ἄλλους πίνακας ἀποτελεῖ ἀθέμιτον ἀσυμμετρίαν. Τὰ μικρὰ ἐγκόλπια τῶν ἀποστόλων Πέτρου καὶ Ἀνδρέα εἶχον θέσιν, κατὰ τὴν γνώμην μου, ὄπισθεν ἐπὶ τῶν μικροτέρων, δυστυχῶς μέχρι σήμερον μὴ σῳζομένων πινάκων, οἱ ὁποῖοι ἀπετέλουν σύνδεσμον μεταξὺ τῶν σμαλτωμένων πινάκων καὶ τοῦ ἐπιδέσμου, ὅπως φαίνεται καὶ ἐπὶ τοῦ διαδήματος τοῦ Ermitage. Ἡ κατωτέρω διπλῆ πλὰξ αὐτῶν χρησιμοποιεῖται συνήθως διὰ τόσον μικρὰ ἐγκόλπια μεγαλειτέρας ἑδραιότητος ἕνεκα, καὶ δὲν ἐμποδίζει κατ᾽ οὐδὲν τὴν παράταξιν αὐτῶν εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἑτέρων πινάκων.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ διαδήματος τούτου, δυνάμεθα νὰ ἀποκλείσωμεν ἐντελῶς τὴν πιθανότητα, ὅτι τοῦτο διὰ μέσου μιᾶς σταυροφορίας θὰ ἔφθασεν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν. Ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Μονομάχου αἱ σταυροφορίαι δὲν εἶχον ἀρχίσει ἀκόμη καὶ οἱ Οὖγγροι σταυροφόροι δὲν διήρπασαν τὸν βασιλικὸν θησαυρὸν τοῦ Βυζαντίου. Ἡ ἀποστολὴ τούτου τοῦ

διαδήματος εἰς τὸν ῥῆγα τῶν Οὔγγρων Ἀνδρέαν Ι. (1047-61) ἔγινε ἀκριβῶς διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν καὶ τὸν αὐτὸν σκοπόν, ὡς τριάκοντα ἔτη βραδύτερον ἡ δωρεὰ τοῦ περιφήμου στεφάνου (τοῦ κατωτέρου μέρους τοῦ ἁγίου Οὐγγρικοῦ στέμματος) εἰς τὸν ῥῆγα Γεωβίτζ Ι. ὑπὸ τοῦ βασιλέως Μιχαὴλ τοῦ Δούκα.

Ὁ Ἀνδρέας ἔλαβε τὴν θυγατέρα τοῦ ὀρθοδόξου πρίγκιπος τοῦ Κιέβου ὡς γυναῖκα καὶ ἔκτισεν ὀρθόδοξα μοναστήρια εἰς Οὐγγαρίαν, ἡ δ᾽ ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνάβασίς του συνέπεσε μὲ ἰσχυρὰν πάλην κατὰ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας. Ὅλα αὐτὰ ἠδύναντο νὰ προκαλέσουν τὴν ἐλπίδα εἰς τὸ Βυζάντιον, ὅτι ὁ Ἀνδρέας εὐκόλως θὰ εἰσήρχετο εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἐπιρροῆς τοῦ Βυζαντίου, ὡς ὑπήκοος αὐτοῦ. Ταύτην τὴν ἐλπίδα ἐκφράζει τὸ εἰς αὐτὸν στελλόμενον διάδημα τοῦ Μονομάχου, ὁ ὁποῖος, διαλύων τὰ στρατιωτικὰ κτήματα καὶ παραιτούμενος ἑνὸς μονίμου στρατοῦ ἔπρεπε νὰ ζητήσῃ τὴν στρατιωτικὴν ὑποστήριξιν τοῦ κράτους του διὰ τῆς ἀρωγῆς τῶν ξένων ἡγεμόνων.

Ἡ μελέτη τῆς κ. Bárány-Oberschall πραγματεύεται λεπτομερῶς ὅλα αὐτὰ τὰ προβλήματα καὶ ἐὰν ὑστερῇ ὡς πρὸς συμπληρώσεις καὶ διορθώσεις τινάς, ἀποτελεῖ ὅμως ὁριστικὴν πρόοδον διὰ τὴν τεχνογραφικὴν ἑρμηνείαν τοῦ διαδήματος τοῦ Μονομάχου.

ΕΥΓΕΝΙΟΣ ΔΑΡΚΟ

Les Regestes des actes du Patriarcat de Constantinople. *Vol. I. Les actes des Patriarches. Fasc. II. Les Regestes de 715 à 1043, par* ***V. Grumel.*** *Ἐκδ. Socii Assumptionistae Chalcedonenses. 1936. Σελ. XXIII + 267.*

Μετὰ πάροδον τεσσάρων ἐτῶν ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ πρώτου τεύχους τῶν Πινάκων ἐγγράφων τῶν Πατριαρχείων Κωνσταντινουπόλεως εὑρισκόμεθα εἰς τὴν εὐχάριστον θέσιν νὰ ἀναγγείλωμεν ἀπὸ τῶν στηλῶν τοῦ περιοδικοῦ τούτου τὴν ἔκδοσιν τοῦ δευτέρου τῆς ἐξ ἐννέα τευχῶν ἀποτελεσθησομένης σπουδαίας ταύτης συλλογῆς. (Πρβλ. Ἐπ. Ἑτ. Βυζ. Σπ. τόμ. 9. σελ. 453-458).

Τὸ τεῦχος τοῦτο συνεχίζει τοὺς πίνακας ἀπὸ τοῦ ἀριθ. 325 καὶ φθάνει μέχρι τοῦ ἀριθ. 855, περιλαμβάνει δὲ τὴν ἀπὸ τῆς ἀναρρήσεως εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον Γερμανοῦ τοῦ Α´ (715-730) μέχρι τοῦ θανάτου Ἀλεξίου τοῦ Στουδίτου (1025-1043) περίοδον, τουτέστι τὴν ἀπὸ τοῦ ἔτους 715 μέχρι τοῦ 1043 σπουδαιοτάτην, πολυτάραχον καὶ περίπλοκον περίοδον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τοῦ Βυζαντίου.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν παράδοσιν καὶ διάσωσιν τῶν κειμένων τῶν ἐγγράφων ἡ περίοδος αὕτη εἶναι πλουσιωτέρα τῆς προηγουμένης. Οὕτως ἐκ τῶν

530 ἐνταῦθα ἀναφερομένων ἀριθμῶν, τῶν 289 σῴζεται τὸ ἑλληνικὸν κείμενον εἴτε ὁλόκληρον εἴτε ἐν μέρει (ἐννέα ἐγγράφων) μόνον. Ἀφ' ἑτέρου πιστοποιοῦμεν καὶ ἐνταῦθα τὴν ἀπώλειαν τοῦ κειμένου ὑπερδιακοσίων ἐκ τῶν μνημονευομένων ἐγγράφων. Ἐλαχίστων ἐξ αὐτῶν σῴζεται μόνον ἡ μετάφρασις εἰς ξένην γλῶσσαν (λατινικὴν ἢ ἀρμενικὴν ἢ σερβικήν), δύο δὲ πάλιν ἡ ἀπόδοσις εἰς τὴν ἁπλῆν ἑλληνικὴν γλῶσσαν (πρβλ. ἀριθ. 337 καὶ 338).

Κατὰ τὸν Grumel 13 ἔγγραφα εἶναι πλαστά, 26 ἀμφιβόλου γνησιότητος, δὲν γνωρίζομεν δὲ τὴν ἀκριβῆ χρονολογίαν διακοσίων περίπου.

Ὡς ἦτο φυσικόν, καὶ εἰς τὸ τεῦχος τοῦτο ἠκολούθησεν ὁ Grumel τὴν ἰδίαν ἀρχήν, συμπεριέλαβε δηλαδὴ τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα τὰ ἐκδοθέντα ὑπὸ τῶν Πατριαρχῶν τῆς περιόδου ταύτης κατὰ τὸ διάστημα μόνον τῆς ἐνεργοῦ πατριαρχείας ἑκάστου αὐτῶν καὶ τὰς πράξεις τῆς Ἐνδημούσης Συνόδου. Ἔργα ἑπομένως θεολογικά, λόγοι, ὁμιλίαι, ἰδιωτικαὶ ἐπιστολαί, ἰδιωτικὰ ἔγγραφα τῶν Πατριαρχῶν, παραλείπονται.

Ἂς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ παρατηρήσω ἐνταῦθα τὸ ἑξῆς. Τὰ ὑπὸ τοῦ Grumel παρατιθέμενα ἑκάστοτε ἑλληνικὰ κείμενα ἐκδίδονται ὡς ἔχουν εἰς τὰς ἐκδόσεις ἢ εἰς τὰ περιέχοντα αὐτὰ χειρόγραφα, ἐνίοτε δηλαδὴ μετὰ τῶν συνήθων σφαλμάτων. Καὶ ὁσάκις μὲν πρόκειται περὶ πρωτοτύπου ἐγγράφου ἢ περί τινος λέξεως διφορουμένης ἔχει καλῶς. Πολλὰ ὅμως τῶν κειμένων ἐλήφθησαν ἐξ ἀντιγράφων ἐν χειρογράφοις σῳζομένων ἢ καὶ ἐκ κακῶν ἐκδόσεων. Εἰς τοιαύτας ὅμως περιπτώσεις ἐπιτρέπεται ἡ διόρθωσις τῶν ὀφθαλμοφανῶν σφαλμάτων, τὰ ὁποῖα οὐδέποτε θὰ διέπραττεν ἡ Γραμματεία τῶν Πατριαρχείων, καὶ τὰ ὁποῖα ἀποκρούει ἡ γνῶσις τῶν κανόνων τῆς στίξεως. Οὕτω π.χ. θὰ ἀνεμένομεν σελ. 14 στίχ. 4-5 Ἁγίας Πόλεως (=Ἱερουσαλὴμ) κατὰ τὰ προηγηθέντα Ἀντιοχείας καὶ Ἀλεξανδρείας, σελ. 29 στίχ. 1 ἐξ ἐπηρείας, σελ. 32 στίχ. 4 ἐκ τῶν κάτω καταδίκη (ἴσως πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τυπογραφικοῦ λάθους), σελ. 35 στίχ. 19 ἐκ τῶν κάτω συντάξεων καὶ στίχ. 20 Κωνσταντινουπόλεως, σελ. 47 στίχ. 4 εἰς τὰς ἁγίας, σελ. 124 στίχ. 3 Ἀρμενιακῶν, σελ. 127 στίχ. 4 ἐκ τῶν κάτω καὶ σελ. 128 στίχ. 4 ἐκ τῶν ἄνω ἀσηκρῆτις ἐνταῦθα ξεκάρφωτον, σελ. 151 στίχ. 7 ἐκ τῶν κάτω γράψωμεν, σελ. 202 στίχ. 10 ἡγούμενε, σελ. 237 στίχ. 9 ἐκ τῶν κάτω Ξιφιλίνου, σελ. 249 στίχ. 2 μονα-στήρια, σελ. 260 στίχ. 11 Φιλίππων κατὰ τὸ φιλίππων στίχ. 28 καὶ σελ. 261 στίχ. 1 ἐκ τῶν κάτω Φιλίππων, σελ. 260 στίχ. 17 ἐκ τῶν κάτω Φιλίππων καὶ Θεοδοσίαν κατὰ τὸ ἀμέσως προηγούμενον Λαμπούδιος, σελ. 362 στίχ. 11 εὐλογημένων. Ἀνέφερον ὅσα περιῆλθον εἰς τὴν ἀντίληψίν μου κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν, ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τοῦ Grumel ἐν σελ. 266 ἀναγραφομένων διορθώσεων καὶ τῶν εἰς τὴν στίξιν ἀναφερομένων.

Α. ΣΙΓΑΛΑΣ

Albert Ehrhardt, *Überlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der griechischen Kirche von den Anfängen bis zum Ende des 16. Jahrhunderts. Erster Teil, Die Überlieferung. 5 Lieferung (σελ. 593-717 καὶ I.-LVIII.) καὶ II. Band 1. Lieferung (σελ. 1-144). J. C. Hinrichs Verlag, Leipzig 1937*[1].

Ὁ καθηγητὴς Erhardt, συνεχίζων τὴν ἐκτύπωσιν τοῦ ὡς ἄνω περισπουδάστου ἔργου του, παρέδωκεν εἰς τὴν δημοσιότητα κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος δύο εἰσέτι τεύχη, ὧν τὸ μὲν πρῶτον ἀποτελεῖ τὸ τελευταῖον μέρος τοῦ πρώτου τόμου καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ δευτέρου, τὸ δὲ δεύτερον ἀρχὴν καὶ ἐξακολούθησιν τούτου.

Ἐν τῷ μετὰ χεῖρας πρώτῳ τεύχει, συνεχίζεται ἡ ἔκθεσις τῶν μηνολογίων τῶν μηνῶν Μαρτίου — Αὐγούστου καὶ παρέχονται προσθῆκαι καὶ διορθώσεις κατὰ σελίδας εἰς τὰ μέχρι τοῦδε ἐκδοθέντα (σελ. 702-717). Ἐν τῷ αὐτῷ τεύχει ἄρχεται ἐν συνεχείᾳ ὁ ἑπόμενος τόμος (σελ. I-LVIII.), ὅστις συνεχίζεται καὶ ἐν τῷ ἑπομένῳ τεύχει (σελ. 1-144).

Τοῦ τόμου τούτου προηγεῖται πρόλογος, ἐν ᾧ ὁ σ. ἐπεξηγεῖ τὸ περιεχόμενον τῆς ἐν αὐτῷ περιλαμβανομένης ἐπιστημονικῆς αὐτοῦ ἐρεύνης ἐπὶ τῶν μαρτυρολογίων, ἥτις εἶχεν ἀνατεθῆ αὐτῷ ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου διδασκάλου ἡμῶν A. von Harnack.

Ὁ σ. ἐκθέτει τὰ τῆς ἐπιπόνου ἐργασίας του πρὸς γνωριμίαν αὐτοῦ μετὰ τῶν χειρογράφων καὶ ἀναφέρει τὰς σχετικὰς δυσχερείας, μετὰ τῶν ὁποίων εἶχε νὰ παλαίσῃ. Ἕνεκα ἀκριβῶς τῶν ἀνυπερβλήτων τούτων δυσχερειῶν πολλὰ χειρόγραφα τῷ κατέστησαν ἀπρόσιτα.

Ἡ συστηματικὴ ἔπειτα κατάταξις τῶν διαφόρων χειρογράφων καὶ τοῦ ἐν αὐτοῖς περιεχομένου ἀνομοιειδοῦς ὑλικοῦ ἀπετέλεσαν τὸ σπουδαιότερον καὶ ἐπιπονώτερον τμῆμα τῆς ἐργασίας του, εἰς ὃ ἐν τούτοις σπουδαίως ἐβοηθήθη ὑπὸ τοῦ Μηνολογίου τοῦ Μεταφραστοῦ, τοῦ ἀνήκοντος εἰς τὸ τρίτον μέρος τοῦ ι' αἰῶνος. Τὰ πρὸς ἔρευναν χειρόγραφα κατετάχθησαν εἰς τέσσαρας ὁμάδας:

Εἰς τὴν πρώτην ὁμάδα περιλαμβάνονται τὰ χειρόγραφα (περίπου 230) τῶν μηνολογίων τοῦ Μεταφραστοῦ, τὰ ὁποῖα διαιρεῖ εἰς τρεῖς κατηγορίας, τὴν τοῦ «βραχυτέρου», τοῦ «εὐρυτέρου» καὶ τοῦ «μικτοῦ Μεταφραστοῦ».

Ἡ δευτέρα ὁμὰς (ἐκ 10 περίπου χειρογράφων) ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ δύο αὐτοκρατορικὰ μηνολόγια τοῦ ια' αἰῶνος, τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζονται διὰ τῶν εἰς τὸ τέλος περιεχομένων εὐχῶν ὑπὲρ τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἡ τρίτη ὁμὰς (ἐκ 49 περίπου χειρογράφων) διακρίνεται ἐκ τοῦ ὅτι τὰ εἰς ταύτην ἀνήκοντα μηνολόγια οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσι πρὸς τὰ κείμενα τοῦ

[1] Πρβλ. ἡμετέραν βιβλιοκρισίαν ἐν τῷ ΙΒ'. τόμῳ τῆς «Ἐπετηρίδος τῆς Ἑταιρείας τῶν βυζαντινῶν σπουδῶν» σελ. 520-523.

Μεταφραστοῦ. Τέλος ἡ τετάρτη ὁμάς, ἐκ 253 περίπου χειρογράφων, περιέχει μεταγενεστέρας ὁμιλίας καὶ πανηγυρικούς. Περιέχει δὲ ἕκαστον τῶν χειρογράφων τὸ κείμενον ἑνὸς μονομερῶς συγγραφέως.

Τὸ σύνολον τῶν χειρογράφων τῶν τεσσάρων τούτων ὁμάδων ἀνήρχετο εἰς 545 περίπου χειρόγραφα, τῶν ὁποίων ἡ συστηματικὴ κατάταξις πολὺν παρέσχε κόπον εἰς τὸν σ. διὰ τὸ ἀνόμοιον αὐτῶν. Ἕνεκα τούτου δὲν κατωρθώθη νὰ προσαρμοσθοῦν εἰς τὴν κατάταξιν ταύτην τῶν ὡς ἄνω τεσσάρων ὁμάδων πάντα τὰ χειρόγραφα. Τὰ ἀπομείναντα χειρόγραφα διαιρεῖ ὁ σ. εἰς πέντε περαιτέρω ὁμάδας:

Τὴν πρώτην τὴν περιέχουσαν ἁγιογραφικὰ καὶ ὁμιλητικὰ κείμενα ἄσχετα πρὸς τοὺς ἑορταστικοὺς κύκλους, τὰ ὁποῖα ὁ σ. ἀποκαλεῖ «μὴ μηνολογικὰς συλλογάς». Ταῦτα ἦσαν προωρισμένα διὰ τὴν κατ᾽ ἰδίαν ἀναγνωστικὴν χρῆσιν τῶν μοναχῶν, κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, εἶναι δὲ περὶ τὰ 300 χειρόγραφα.

Τὴν δευτέραν ὁμάδα ἀποτελοῦσιν 100 περίπου χειρόγραφα περιέχοντα ὁμιλίας ἀναφερομένας εἰς ἀποστόλους, μάρτυρας, ἀσκητὰς καὶ λοιποὺς ἁγίους.

Τὴν τρίτην ὁμάδα ἐξ 152 περίπου χειρογράφων, τὴν ὁποίαν ὁ σ. ἀποκαλεῖ «μονομερῆ παράδοσιν», περιέχουσαν ἁγιογραφικὰ κείμενα ἀναφερόμενα εἰς ὡρισμένους ἁγίους.

Τὴν τετάρτην ὁμάδα ἀποτελουμένην ἀπὸ τὰς εἰς 105 χειρόγραφα περιεχομένας ἀκολουθίας περιεχούσας μετὰ τῶν ᾀσματικῶν καὶ τυπικῶν στοιχείων αὐτῶν καὶ ἁγιογραφικὰ κείμενα.

Τὴν πέμπτην ὁμάδα ἀποτελουμένην ἐκ 390 περίπου χειρογράφων πατέρων καὶ βυζαντινῶν θεολόγων, ἐν τοῖς ὁποίοις περιελήφθησαν ἁγιογραφικὰ κείμενα περὶ τῶν σχετικῶν συγγραφέων.

Ἀλλ᾽ ἐκτὸς τῶν ἀμέσων τούτων πηγῶν, ὁ σ. εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ τὰς ἑξῆς: 1ον) παραπομπὰς ἐξ ἁγιογραφικῶν καὶ ὁμιλητικῶν κειμένων εὑρισκομένας εἰς ἄλλα ἐκκλησιαστικὰ συγγράμματα, πρακτικὰ συνόδων καὶ ἀνθολογίας, ὡς, φέρ᾽ εἰπεῖν, τὰ παρ᾽ Εὐσεβίῳ εὑρισκόμενα ἀποσπάσματα περὶ τῶν μαρτυρίων τοῦ Πολυκάρπου Σμύρνης καὶ τῶν μαρτύρων Λουγδούνου καὶ Βιέννης καὶ 2ον) μεταφράσεις ἐκ τῆς ἑλληνικῆς ἁγιογραφικῆς φιλολογίας εἰς ἄλλας γλώσσας καὶ ἰδίᾳ τὰς ἀνατολικάς, τὰς σλαυϊκὰς καὶ αὐτὴν τὴν λατινικήν, εἰς ἃς πλεῖστα στοιχεῖα τῆς ἑλληνικῆς παραδόσεως διετηρήθησαν.

Ὁ σ. ἐπεξηγῶν τὴν μέθοδον τῆς ἐργασίας του τονίζει 1ον) ὅτι περιωρίσθη εἰς τὸ minimum τῆς παλαιογραφικῆς ἐρεύνης τῶν χειρογράφων, τὰ ὁποῖα εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν, παραμελήσας ἐν πολλοῖς καὶ αὐτὴν ἔτι τὴν περιγραφὴν τῶν χειρογράφων, ἕνεκα τῶν τεχνικῶν δυσχερειῶν, μετὰ τῶν ὁποίων εἶχε νὰ παλαίσῃ. 2ον) ὅτι διὰ τοὺς αὐτοὺς τεχνικοὺς λόγους εἰς τοὺς καταλόγους τῶν ἁγιογραφικῶν καὶ ὁμιλητικῶν κειμένων περιορίζεται νὰ ἀναφέρῃ τὴν ἀρχὴν μόνον αὐτῶν καὶ μάλιστα ἐκ τούτων μόνον τῶν γνωστῶν ἐκ τῶν χειρογράφων τῆς πρώτης χριστιανικῆς καὶ τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς. Τῶν μεταγενεστέρων χειρογράφων ἡ ἀρχὴ δὲν ἀναφέρεται καὶ διὰ τοῦτο τὰ ἐν τῷ τίτλῳ τοῦ συγγράμματος «ἀπ᾽ ἀρχῆς μέχρι τέλους τοῦ 16ου αἰῶνος» ἀναφέρονται μόνον εἰς τὰ χειρόγραφα, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς τὰ κείμενα. 3ον) παρέχει αὐστηρῶς τὰ ὑπὸ τῶν χειρογράφων ἀναφερόμενα ὀνόματα τῶν συγγραφέων τῶν ὁμιλητικῶν κειμένων, χωρὶς νὰ ἐπεκταθῇ εἰς τὸ ζήτημα τῆς γνησιότητος αὐτῶν, περιορισθεὶς ὡς πρὸς τοῦτο εἰς ὀλίγιστα μόνον κείμενα. 4ον) σχετικῶς πρὸς τὰ ὀνόματα τῶν μαρτύρων καὶ ἁγίων διετήρησε τὰς γραφὰς τῶν χειρογράφων καὶ συναξαρίων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ παρατηρουμένη συνεπῶς διαφορὰ γραφῆς δέον νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὰς ἐμφανιζομένας παραλλαγὰς καὶ οὐχὶ εἰς τυπογραφικὰ λάθη. Τοὺς ἁγίους καὶ μάρτυρας τῆς δύσεως ἀναφέρει διὰ τῶν λατινικῶν αὐτῶν ὀνομάτων πλὴν τῶν ἐχόντων ἑλληνικὰ ὀνόματα. 5ον) ἡ περιγραφὴ τῶν κειμένων γίνεται ἐν συντομίᾳ ἐν τῷ α΄ μέρει ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ β΄ ὅπου ἐξετάζονται ἐγγύτερον κατὰ κατάλογον διαιρούμενον εἰς 5 μέρη α) ἄγγελοι καὶ ἅγιοι τῆς Π. Δ., β) ἅγιοι τῆς Κ. Δ., γ) μάρτυρες τῶν ρωμαϊκῶν διωγμῶν (συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν Περσῶν μαρτύρων), δ) παλαιοχριστιανικοὶ ἅγιοι μέχρι τέλους τοῦ ζ΄ αἰῶνος (συμπεριλαμβανομένων καὶ μαρτύρων τῆς μεταγενεστέρας ἐποχῆς) καὶ ε΄) βυζαντινοὶ ἅγιοι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ η΄ μέχρι τῶν μέσων τοῦ ιε΄ αἰῶνος (συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν νεομαρτύρων).

Τὰ ὁμιλητικὰ κείμενα διαιροῦνται εἰς δύο μέρη, τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὰς δεσποτικὰς καὶ θεομητορικὰς ἑορτὰς καὶ δεύτερον τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὰς λοιπὰς κινητὰς ἑορτάς. Εἰς τὸ τέλος τοῦ ὅλου ἔργου ἀκολουθοῦσιν ἀλφαβητικοὶ κατάλογοι τῶν χειρογράφων (κατὰ βιβλιοθήκας) τῶν μαρτύρων, τῶν ἁγίων καὶ τῶν συγγραφέων.

Ἐν τέλει ὁ σ. τονίζων δικαίως τὰς δυσκολίας, ἃς παρουσίασεν ἡ συγγραφὴ συγγράμματος, δι᾽ ἣν ἔπρεπε νὰ ληφθοῦν ὑπ᾽ ὄψει περὶ τὰ 2750 χειρόγραφα, ζητεῖ τὴν ἐπιείκειαν διὰ τὰς τυχὸν παραλείψεις καὶ ἐκφράζει τὰς εὐχαριστίας του πρὸς πάντας τοὺς συντρέξαντας αὐτὸν εἰς τὸ δυσχερέστατον ἐπιστημονικὸν ἔργον του.

Μετὰ τὸν πρόλογον τοῦτον, ἐν ᾧ, ὡς βλέπει ὁ ἀναγνώστης, ὁ σ. ἀναλύει τὴν ὅλην ἐπιστημονικὴν αὐτοῦ ἐργασίαν, ἀκολουθεῖ ἀλφαβητικὸς κατάλογος τῶν βιβλιοθηκῶν εἰς ἃς ὑπάρχουσι τὰ χειρόγραφα, τὰ ὁποῖα ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ αὐτοῦ ἐρεύνῃ εἶχεν ὑπ᾽ ὄψει, σημειῶν δι᾽ ἀστερίσκου τὰς βιβλιοθήκας, τὰς ὁποίας ὁ ἴδιος ὁ σ. ἐπισκέφθη. Διὰ τοῦ καταλόγου τούτου περατοῦται καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ πρώτου μετὰ χεῖρας τεύχους.

Ἐν τῷ δευτέρῳ τεύχει τῷ περιέχοντι τὸ πέμπτον μέρος, ἐξετάζει ὁ σ. τοὺς ἀρχαίους πανηγυρικοὺς καὶ τὰ ὁμιλιάρια, διαιρῶν αὐτὰ εἰς πέντε παραγράφους. Ἐκ τούτων ἐν τῷ μετὰ χεῖρας δευτέρῳ τεύχει περιέχεται ἡ 1η παράγραφος περὶ τῶν ἐτησίων, ἡ 2α περὶ τῶν ἑξαμήνων πανηγυρικῶν καὶ μέρος τῆς 3ης παραγράφου περὶ τῶν ἰταλοελληνικῶν ἐτησίων καὶ

ἑξαμήνων πανηγυρικῶν, ἐξ ὧν περιέχονται μόνον οἱ ἐτήσιοι πανηγυρικοί.

Εἶναι περιττὸν νὰ τονίσω ὅτι ἡ εἰς τὰ δύο νέα τεύχη παρεχομένη ἐπιστημονικὴ ἔρευνα εἶναι ἀπολύτως τῆς αὐτῆς ποιότητος πρὸς τὴν εἰς τὰ προηγούμενα τεύχη περιεχομένην καὶ περὶ ἧς ἡ ἐν σελ. 520-3 τοῦ τελευταίου τόμου τῆς Ἐπετηρίδος βιβλιοκρισία μου. Ἡ ἐπιστημονικὴ ἐργασία καὶ ἔρευνα διακρίνεται καὶ πάλιν διὰ τὴν συστηματικότητα, τὴν προσεκτικὴν καὶ λεπτολόγον κριτικήν της, ἰδίᾳ ὡς πρὸς τὰς γενομένας ἐκδόσεις τῶν χειρογράφων.

Εὐχόμεθα ταχεῖαν ἀποπεράτωσιν τῆς ἐκδόσεως τῆς πολυτίμου ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, ἥτις θὰ ἀποτελέσῃ θησαυρὸν πολύτιμον, κατ' ἀμφοτέρας τὰς ἐννοίας τῆς λέξεως, διὰ πάντα ἀσχολούμενον μὲ τὴν ἱστορίαν τῶν ἱερῶν προσώπων τῆς Ἐκκλησίας, τὰ ὁποῖα ὑπῆρξαν οἱ δημιουργοὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας.

ΑΜΙΛΚΑΣ Σ. ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑΙ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ

Συνεδρία 74η τῆς 6ης Νοεμβρίου 1937.

Προεδρεία τοῦ τακτικοῦ Προέδρου τῆς Ἑταιρείας κ. Κ. Δυοβουνιώτου.

Ὁ ἑταῖρος κύριος Ἰ. Παπαδόπουλλος ἔκαμεν ἀνακοίνωσιν μὲ θέμα «αἱ παρὰ τὴν πύλην τοῦ Ῥωμανοῦ μάχαι». Ὁ τομεύς, εἶπε, τῶν χερσαίων τειχῶν τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως μέχρι τῆς τοῦ Ἁγίου Ρωμανοῦ ἐθεωρεῖτο ἀνέκαθεν ὑπὸ τῶν ἐπιδρομέων ὡς τὸ εὐπαθέστατον μέρος τοῦ περιβόλου, καίτοι οἱ ἔνοικοι εἶχον λάβει ἐγκαίρως τὰ μέτρα των ὀχυρώσαντες καταλλήλως τὸ τμῆμα τοῦτο, εἰς ὅ, χρείας τυχούσης, συνεκέντρουν τὸ ἄριστον τῶν δυνάμεών των. Ἂν δὲ Ἀλέξιος ὁ Κομνηνὸς καὶ Ἀνδρόνικος Γ' ὁ Παλαιολόγος κατώρθωσαν ἐντεῦθεν νὰ καταλάβωσι τὴν Κων/πολιν, τοῦτο ὀφείλεται εἰς προδοσίας, κατὰ μάρτυρας Ἄνναν τὴν Κομνηνὴν καὶ Νικηφόρον τὸν Γρηγορᾶν. Ἡ γνώμη περὶ τοῦ εὐπορθήτου τοῦ εἰρημένου τομέως ἐμορφώθη ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι οὗτος, ἕρπων ἐπὶ τῶν ὁμαλῶν κλιτύων τοῦ ἕκτου καὶ τοῦ ἑβδόμου λόφου ἐπιτρέπει εἰς τὸν ἔξωθεν τῶν τειχῶν, καὶ δὴ πρὸς τὸ μέρος τῶν πηγῶν τοῦ ποταμοῦ Λύκου εὑρισκόμενον, νὰ ἐπισκοπήσῃ τὸ ἔνδον τῶν τειχῶν καὶ δὴ τὴν κοιλάδα τοῦ ποταμίου, τὸ ὁποῖον ἐκβάλλει εἰς τὴν Προποντίδα, παρὰ τὴν Βλάγκαν.

Ἐναντίον τοῦ τομέως τούτου ἐπετέθη καὶ ὁ Μωάμεθ ὁ Β' στήσας τὸ στρατηγεῖόν του ἐπὶ τοῦ ἔναντι τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ λοφίσκου, τοῦ νῦν καλουμένου Μάλτεπε. Ὁ Πορθητής, ἂν καὶ διέθετε πολυάριθμον στρατὸν καὶ τηλεβόλα, πολεμικὰ δῆλα δὴ μέσα ἀφαντάστου διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀποτελεσματικότητος, οὐδὲν ἐπὶ δίμηνον κατώρθωσε, γνωρίζομεν μάλιστα ὅτι, πρὸς στιγμήν, ἀπεφάσισε νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν, ἣν ἀπόφασιν καὶ θὰ ἐπραγματοποίει, ἂν μὴ ἐπήρχετο ὁ μοιραῖος τραυματισμὸς τοῦ Ἰουστινιάνη, ὅστις ἔκρινε τὸν ὅλον ἀγῶνα.

Κατὰ τὸν ἀνακοινοῦντα, ἡ πόλις ἠμύνθη ἀποτελεσματικῶς ἐπὶ μακρὸν διὰ τὸν ἑξῆς λόγον. Ὁ πορθητὴς βάλλων διαρκῶς κατὰ τοῦ αὐτοῦ τομέως καὶ βλέπων τὴν φρικτὴν τῶν τειχῶν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο καταστροφὴν — περὶ ταύτης μαρτυρεῖ καὶ ἡ ἐντελὴς κατὰ τὸ μέρος αὐτὸ καταστροφὴ τοῦ τείχους — ἐνόμιζεν ὅτι τὸ ἔργον του προχωρεῖ κανονικῶς, δι' ὃ καὶ δὲν ἐπεξέτεινε τὴν δρᾶσιν τοῦ πυροβολικοῦ του μετὰ τῆς αὐτῆς ἐντάσεως καὶ εἰς ἄλλα τοῦ περιβόλου σημεῖα. Δὲν ἀντελαμβάνετο ὅτι οἱ πολιορκούμενοι εἰς

ἀντίρροπον τῶν ἐκ τῶν βλημάτων καταστροφῶν εἶχον ἐφεύρει, κατὰ τὸν χρονογράφον Φραντζῆν, τὴν πλήρωσιν τῶν ῥηγμάτων, διὰ χωμάτων συγκρατουμένων διὰ σπυρίδων καὶ ἄλλων μέσων, εἶχον κάμει δῆλα δὴ χρῆσιν προχωμάτων, ἅτινα μέχρι σήμερον εἶναι ἐν ἰσχύϊ κατὰ τὰς διαφόρους πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις.

Τόση μάλιστα ἦτο ἡ ἀποτελεσματικότης τῶν προχωμάτων, ὥστε ὁ Μωάμεθ, ἐγκαταλείπων τὴν δρᾶσιν τοῦ πυροβολικοῦ, ἐπεχείρησε διὰ τῆς κατασκευῆς ὑπονόμων νὰ εἰσδύσῃ ἐντὸς τῆς πόλεως. Περαίνων τὴν ἀνακοίνωσίν του ὁ κ. Παπαδόπουλλος, εἶπεν ὅτι, ἂν ὁ Πορθητὴς ἐπεξέτεινε τὴν δρᾶσιν τοῦ πυροβολικοῦ του ἐφ᾽ ὁλόκληρον τὴν γραμμὴν τῶν χερσαίων τειχῶν, οἱ πολιορκούμενοι, ἅτε ὀλιγοπληθεῖς, ἀφ᾽ οὗ εἰς ἑπτακισχιλίους μόλις ἀνήρχοντο, ὡς μὴ ἔχοντες ἐπαρκεῖς ἐργάτας πρὸς ἐπισκευὴν τῶν φθορῶν τῶν τειχῶν, δὲν θὰ ἠδύναντο ν᾽ ἀντιτάξωσιν ἀποτελεσματικὴν ἄμυναν καὶ ἡ Πόλις θὰ ἔπιπτεν αὐθωρεί.

Συνεδρία 75η τῆς 20ῆς Νοεμβρίου 1937.

Προεδρεία τοῦ τακτικοῦ Προέδρου τῆς Ἑταιρείας κ. Κ. Δυοβουνιώτου.

Ὁ ἑταῖρος κ. Φ. Κουκουλὲς ὡμίλησε περὶ λαϊκῶν θεαμάτων καὶ λαϊκῶν διασκεδάσεων κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους.

Ὁ ὁμιλητής, ἀφ᾽ οὗ γενικῶς καὶ συντόμως διέλαβε περὶ τῶν ἐπισημοτέρων οὕτως εἰπεῖν θεαμάτων καὶ διασκεδάσεων, ἤτοι τῶν ἑπτὰ ὑπὸ τοῦ ὑπάτου ἐτησίως διδομένων, περὶ θριάμβου, ἱπποδρομιῶν, γυμνικῶν ἀγώνων, ἑορτῶν ἐπὶ τῇ ὑποδοχῇ ξένου ἡγεμόνος ἢ πρέσβεως καὶ ἑορτῶν ἐπὶ τοῖς γάμοις βασιλέων ἢ πριγκίπων, εἰσῆλθεν ἔπειτα εἰς τὸ κύριόν του θέμα, ποῖα δῆλα δὴ ἦσαν τὰ ἀνὰ τὰς ῥύμας, τὰς πλατείας καὶ ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ τὸν Βυζαντινὸν λαὸν διασκεδάζοντα θεάματα. Στηριζόμενος λοιπὸν ἐπὶ τῶν πληροφοριῶν τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων καὶ τῶν ἐν χειρογράφοις εἰκόνων, ὡμίλησε περὶ ἐπιδείξεως ζῴων, εἴτε ἐχόντων παραδόξους ἰδιότητας π. χ. κυνῶν εὑρισκόντων διάφορα κεκρυμμένα ἀντικείμενα καὶ ἀποδιδόντων αὐτὰ εἰς τοὺς κατόχους των, εἴτε περὶ σπανίων, οἷον ἐλεφάντων, καμηλοπαρδάλεων καὶ τῶν τοιούτων. Προχωρῶν ἔκαμε λόγον περὶ περιαγωγῆς ἄρκτων, τῶν παιγνιδίων αὐτῶν καὶ τῶν μὲ αὐτὰς σχετιζομένων προλήψεων ὡς καὶ περὶ ἐπιδείξεως ἐξημερωθέντων ἀγρίων ζῴων λ. χ. λεόντων, τίγρεων, πανθήρων καὶ λεοπαρδάλεων. Κατόπιν ὡμίλησε περὶ τῶν πρὸς χρηματισμὸν ἀνὰ τὰ ἐργαστήρια καὶ τὰς ῥύμας περιφερομένων προσώπων, εἴτε πολὺ μικρῶν, εἴτε ἐχόντων ὑπερμέγεθες σῶμα, ὡς καὶ περὶ ἐπεδείξεως τεράτων ἀναφέρων τὰς σχετικὰς μὲ αὐτὰ λαϊκὰς προλήψεις.

Ἐν συνεχείᾳ διέλαβε περὶ σχοινοβατικῶν παιγνίων, καὶ σχοινοβατῶν ἀπαριθμήσας τὰ διάφορα ἐπικίνδυνα παιγνίδια αὐτῶν καὶ τέλος περὶ θαυματοποιῶν καὶ μεταμφιέσεων [1].

Συνεδρία 76η τῆς 4ης Δεκεμβρίου 1937.

Προεδρεία τοῦ τακτικοῦ Προέδρου τῆς Ἑταιρείας κ. Κ. Δυοβουνιώτου.

Ὁ ἑταῖρος κύριος Ἐμμανουὴλ Πεζόπουλλος ἔκαμεν ἀνακοίνωσιν, ἧς τὸ θέμα ἦτο «ὀλίγα τινὰ ἐκ τῆς Βυζαντιακῆς ἐπιστολογραφίας».

Ὁ ῥήτωρ, μετὰ βραχεῖαν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ἐπιστολογραφίαν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων μέχρι τῶν Βυζαντιακῶν χρόνων, διέλαβε πρῶτον μὲν περὶ γνησίων καὶ νόθων ἐπιστολῶν, ἔπειτα δὲ περὶ πραγματικῶν καὶ πλαστῶν. Πλασταὶ π. χ. εἶπεν εἶναι αἱ τοῦ Ἀλκίφρονος, αἱ φερόμεναι ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Αἰλιανοῦ καὶ τοῦ Ἀρισταινέτου, αἱ τοῦ Θεοφυλάκτου Σιμοκάττου κτλ. πραγματικαὶ δὲ αἱ τοῦ Ἰουλιανοῦ, Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου, Φωτίου, Συνεσίου (περὶ τὸ 400 μ. Χ.) καὶ ἄλλαι. Ἐπιστολὴ τοῦ τελευταίου τούτου, προσέθηκε, τὸν ὁποῖον ἐμιμήθησαν πολλοὶ ἐπιστολογράφοι κατὰ τοὺς ἔπειτα Βυζαντιακοὺς χρόνους καὶ κατὰ τὴν λέξιν καὶ κατὰ τὸν τύπον, ἔχει μεγίστην ὁμοιότητα πρὸς τὴν 3ην ᾠδὴν τοῦ Α΄ βιβλίου τοῦ Ῥωμαίου ποιητοῦ Ὁρατίου πρὸς τὸν Βιργίλιον, μία ἄλλη μάλιστα τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως, περιγράφουσα τὴν ἐπὶ τῶν χρόνων του κατάστασιν τῶν Ἀθηνῶν, ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ γραφῇ ὑπ᾽ ἀγνώστου καὶ Βυζαντιακόν τι ποίημα περὶ τῶν Ἀθηνῶν.

Ὁ κ. Πεζόπουλλος παρετήρησεν ἐπίσης ὅτι ἐν ταῖς πλασταῖς ἐπιστολαῖς τοῦ Ἀρισταινέτου, πλὴν τῶν ἤδη γνωστῶν ἐν τῇ φιλολογικῇ ἐπιστήμῃ μιμήσεων παλαιῶν ποιητῶν καὶ πεζῶν συγγραφέων, ὑπάρχουσι καὶ μιμήσεις τῶν Ἐπιτρεπόντων τοῦ Μενάνδρου. Τῆς αὐτῆς τέλος κωμῳδίας μίμησις, εἶπεν, ὑπάρχει καὶ ἔν τινι ἐπιστολῇ Θεοφυλάκτου τοῦ Σιμοκάττου, τοῦ ὁποίου πάλιν ἄλλη ἐπιστολὴ ἔχει πολλὴν ὁμοιότητα πρὸς τὴν 8ην ἐπιστολὴν τοῦ Α΄ βιβλίου τοῦ Ὁρατίου.

Συνεδρία 77η τῆς 16ης Δεκεμβρίου 1937.

Προεδρεία τοῦ τακτικοῦ Προέδρου τῆς Ἑταιρείας κ. Κ. Δυοβουνιώτου.

Ὁ ἑταῖρος κ. Ἀναστ. Ὀρλάνδος ἔκαμεν ἀνακοίνωσιν, ἧς τὸ θέμα: Χριστιανικὰ μνημεῖα ἐκ τῶν νεωτέρων ἀνασκαφῶν Παλαιστίνης καὶ Ὑπεριορδανίας.

[1] Ἡ ἀνακοίνωσις ἐδημοσιεύθη πλήρης ἐν τῷ Β΄. τόμῳ τῆς Ἐπετηρίδος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν σ. 5-29.

Ὁ κ. Ὀρλάνδος ὡμίλησε κατ' ἀρχὰς περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ἀπὸ μακροῦ δρωσῶν ξένων ἀρχαιολογικῶν ἀποστολῶν, ἤτοι παλαιότερον μὲν τῆς Ρωσσικῆς καὶ Γερμανικῆς, ὑστερώτερον δὲ τῆς Γαλλικῆς, Ἀγγλικῆς καὶ Ἀμερικανικῆς, ὕστερον δὲ διέλαβε περὶ σπουδαίων μνημείων ἀποκαλυφθέντων ἐν Παλαιστίνῃ καὶ Ὑπεριορδανίᾳ κατὰ τὴν τελευταίαν πενταετίαν.

Τὸ πρῶτον τούτων εὑρέθη ἐν τῇ μεταξὺ Ἱεροσολύμων καὶ Ναζαρὲτ κειμένῃ καὶ ὑπὸ τοῦ σφαγέως τῶν νηπίων Ἡρῴδου ἱδρυθείσῃ Σεβαστείᾳ. Ἐνταῦθα οἱ Ἀμερικανοὶ ἀπεκάλυψαν ναὸν τρουλλωτόν, τετρακιόνιον, φέροντα πρὸς ἀνατολὰς μίαν καὶ μόνην τετράγωνον ἀψῖδα ἱεροῦ, κατὰ δὲ τὴν Β. Α. γωνίαν ὑπόγειον κρύπτην μεθ' ἡμικυκλικοῦ μύακος. Ὁ μύαξ οὗτος, εἶπε, καλύπτεται ὑπὸ τοιχογραφιῶν, αἵτινες εἰκονίζουσιν ἄνω μὲν τὴν σκηνὴν τῆς ἀποτομῆς τῆς κεφαλῆς τοῦ Προδρόμου, κάτω δὲ τὴν τῆς εὑρέσεως τῆς τιμίας κεφαλῆς τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου. Ἐκ τῆς λεπτομεροῦς περιγραφῆς, ἣν ποιεῖται περὶ τοῦ ἐν Σεβαστείᾳ ναοῦ τοῦ Προδρόμου ὁ ἐπισκεφθεὶς τῷ 1185 τοὺς ἁγίους τόπους λόγιος Κρὴς Ἰωάννης Φωκᾶς, συνάγεται ἀσφαλῶς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ εὑρεθεὶς ναὸς ἀνήκει πράγματι εἰς τὸν ἅγ. Ἰωάννην, ἱδρυθεὶς εἰς μνήμην αὐτοῦ ἐπὶ τῆς θέσεως Παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς τοῦ Ε΄ αἰῶνος, ἥτις καταστραφεῖσα πιθανῶς κατὰ τὸν μέγαν σεισμὸν τοῦ 746 ἀνεκτίσθη εἰς σχῆμα τρουλλωτοῦ ναοῦ κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα. Εἰς τὴν βασιλικὴν ταύτην ἀνήκει ἡ Συριακοῦ τύπου τετράγωνος καὶ μόνη ἀψὶς τοῦ ἱεροῦ, ἣν διετήρησε καὶ ὁ μεταγενέστερος ναός.

Τὸ δεύτερον μνημεῖον, περὶ οὗ ὡμίλησεν ὁ κ. Ὀρλάνδος, εὑρίσκεται εἰς τὰ Γέρασα τῆς Ὑπεριορδανίας. Ἡ ὑπὸ τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου κτισθεῖσα πόλις αὕτη ὑπῆρξε καὶ σημαντικώτατον χριστιανικὸν κέντρον. Δέκα μέχρι τοῦδε χριστιανικοὺς ναοὺς ἀπεκάλυψαν ἐν αὐτῇ αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἀγγλικῆς ἀρχαιολογικῆς σχολῆς, μεταξὺ τῶν ὁποίων προέχει μεγάλη βασιλικὴ τοῦ Ε΄ αἰῶνος ἀφιερωμένη, καθ' εὑρεθεῖσαν ψηφιδωτὴν ἐπιγραφήν, εἰς τὸν ἀλεξίκακον ἅγιον Θεόδωρον. Ἡ βασιλικὴ αὕτη ἀποτελεῖται 1) ἀπὸ τραπεζοειδὲς αἴθριον περιβαλλόμενον ὑπὸ ἰωνικῆς στοᾶς καὶ φέρον πέριξ αὐτοῦ ἱδρυμένα, χάριν τῆς ὑπηρεσίας τοῦ ναοῦ, πολλὰ διαμερίσματα καὶ 2) ἀπὸ τὸν κυρίως ναόν, ὅστις ἦτο τρίκλιτος καὶ ξυλόστεγος ἀπολήγων πρὸς ἀνατολὰς εἰς μεγάλην ἡμικυκλικὴν ἀψῖδα ἱεροῦ. Νάρθηξ πρὸς δυσμὰς δὲν ὑπῆρχε, ἀντ' αὐτοῦ ὅμως εἶχον κατασκευασθῆ εἰς τὰ πλάγια δύο παρανάρθηκες. Κατὰ δὲ τὴν Ν. Δ. γωνίαν εὑρέθη μέγα βαπτιστήριον, οὗτινος διατηρεῖται ἡ τετράφυλλος κολυμβήθρα καὶ ἑκατέρωθεν αὐτῆς δύο χῶροι, προωρισμένοι ὡς ἀποδυτήρια, τὸ μὲν τῶν ἀνδρῶν, τὸ δὲ τῶν γυναικῶν. Ἄλλα δὲ διαμερίσματα προσηρτημένα εἰς τὸ σῶμα τοῦ κυρίως ναοῦ ἐχρησίμευον πιθανώτατα ὡς κατοικία τῶν ἱερέων.

Σπουδαία εἶναι, ἐξηκολούθησεν, ἡ ὄπισθεν τοῦ ἱεροῦ μεγάλη πλακόστρωτος αὐλή, διότι περιελάμβανε θαυματουργὸν ἁγίασμα ἢ κρήνην, ἥτις ἐταυτίσθη πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἐπιφανείου μνημονευομένην πηγήν, ἧς τὸ ὕδωρ μετεβάλλετο εἰς οἶνον κατὰ τὴν ἐπέτειον τοῦ ἐν Κανᾷ θαύματος. Τὸ ἁγίασμα τοῦτο ἀπετέλει σημαντικὸν προσκύνημα τῶν Γεράσων, εἰς ὃ συνέρρεε κατ' ἔτος πλῆθος προσκυνητῶν.

Τὸ τρίτον καὶ τελευταῖον μνημεῖον, περὶ οὗ ἔκαμε λόγον ὁ ὁμιλητής, εὑρίσκεται ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους Ναβαῦ. Εἶναι καὶ αὐτὸ τρίκλιτος βασιλική, ἱδρυθεῖσα εἰς μνήμην τοῦ μεγάλου προφήτου καὶ νομοθέτου Μωϋσέως, ὅστις ἐκεῖθεν, μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου του, προσέβλεψε τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας.

Ἡ βασιλικὴ εἶναι τρίκλιτος μετ' αἰθρίου, φέρει δὲ καὶ αὐτὴ πολλὰ προσκτίσματα, ὧν τὰ δάπεδα καλύπτονται δι' ὡραιοτάτων ψηφιδωτῶν μετὰ γεωμετρικῶν κοσμημάτων ἢ παραστάσεων φυτῶν καὶ ζῴων, λεπτοτάτης τέχνης. Ἄξιον ἰδίας μνείας εἶναι τὸ προσκεκολλημένον κατὰ τὴν νότιον πλευρὰν τοῦ ναοῦ βαπτιστήριον, ὅπερ διασῴζει μεγάλην ἐκ μονολίθου κυλινδρικοῦ κολυμβήθραν, ἐφ' ἧς ἐξωτερικῶς εἶναι γεγλυμμένη ἐπιγραφὴ ἀναφέρουσα τὸν ἐπίσκοπον Σέργιον (534 μ. Χ.) καὶ τὸν ἡγούμενον τῆς μονῆς, ἧς τὸ καθολικὸν ἀπετέλει ἡ εὑρεθεῖσα βασιλική.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ἐν τῇ Βιβλιογραφίᾳ σημειοῦνται ὅσα ἐγράφησαν κατὰ τὸ 1937 ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ σχετίζονται μὲ τὸν ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας ἐπιδιωκόμενον ἐπιστημονικὸν σκοπόν. Ταῦτα ἀναφέρονται οὐ μόνον εἰς τοὺς Βυζαντινούς, ἀλλὰ καὶ τοὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν χρόνους. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ ταύτῃ ἡ ἐκδίδουσα Ἐπιτροπὴ παρακαλεῖ πάντα Ἕλληνα δημοσιεύοντα σχετικὰς μελέτας, ὅπως ἀποστέλλῃ ἀντίτυπον αὐτῶν πρὸς τὸν Γεν. Γραμματέα τῆς Ἑταιρείας κ. Φ. Κουκουλὲν εἰς Ἀθήνας, ὁδ. Λεμησοῦ 12.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

ΓΛΩΣΣΑ — ΙΣΤΟΡΙΑ — ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ — ΝΟΜΙΚΗ

Ἀγαθαγγέλου Μητροπ. Κυδωνίας καὶ Ἀποκορώνου. (Περὶ τῆς θέσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ κλήρου ἐπὶ Βενετοκρατίας. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 35 σ. 512 - 518.)

Ἀγγελάκη Ε. Ἱστορικὸν σημείωμα τῆς Κρητικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1897. (Ραδάμανθυς ἔτ. 22, τεῦχ. 2. σ. 6 - 7, τεῦχ. 3. σ. 4 - 8.)

Ἀγγελῆ Κ. Τραγούδια Ἅϊ - Βασιλιάτικα. (Ἡμερ. Δυτ. Μακεδ. 6 σ. 39 - 41.)

Ἀγγελομάτη Χρ. Ὁ Μακρυγιάννης καὶ τὸ σπίτι τῆς ὁδοῦ Φαλήρου. (Νέα Ἑστία τόμ. 21 σ. 276 - 278.)

» » Ὁ Μεντρεσὲς καὶ τὰ γύρω του. (Αὐτόθι σ. 369 - 371.)

Ἀθανασιάδη Ν. Ἡ ἀρχαία πόλις Σισάνιον. (Ἡμερ. Δυτ. Μακεδ. 6 σ. 161 - 166.)

Ἀθανασιάδου Ε. Ὁ Γουρζουλᾶς. (Ποντιακὰ Φύλλα, τεῦχ. 12 σ. 20 - 21.)

» » Ὁ Πιστὸφς καὶ ὁ Τσαχμάχς ἀσὴ Σάνταν. (Αὐτόθι τεῦχ. 13 σ. 19.)

Ἀθανασοπούλου Θ. Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι Καστρίου Κυνουρίας. (Λαογρ. ΙΑ' σ. 657 - 658.)

Ἀθηναγόρα Μητροπ. πρώην Παραμυθίας. Φῶς ἀπὸ τὰ βάθη τῶν αἰώνων. Τεῦχος πέμπτον. Ὁ Ὁμηρικὸς κόσμος. «Οὐσκουδάμα Θρᾴκης. (Θρᾳκικὰ τόμ. 9 σ. 71 - 100.)

» » Φῶς ἀπὸ τὰ βάθη τῶν αἰώνων. Τεῦχος Ζ', Ἡ νῆσος Κέρκυρα - Μελίτη καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος. Ἀθῆναι 1937 Σελ. 30.

Αἰμιλιανίδου Ἀχιλ. Προνόμια τῶν ἀλλοδαπῶν καὶ διομολογήσεις ἐν Κύπρῳ. (Κυπριακαὶ Σπουδαὶ Α' σ. 1 - 59.)

Ἀλεξίου Λ. Ἡ βοσκοπούλα. Ἡράκλειον 1937 Σελ. 32. (Ἀνατύπ. ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «τὸ Κάστρο».)

Ἀλεξοπούλου Γ. Γένεσις καὶ ἐξέλιξις τοῦ γάμου. Ἀθῆναι 1937 Σελ. 194 + δ'.

Ἀλισαντράτου Γ. Δυὸ ἀνώνυμα ποιήματα τοῦ Λασκαράτου. (Νέα Ἑστία σ. 781 - 783.)

Ἀμάντου Κ. Νέα Ἑλλὰς καὶ Νεοελληνικὸς πολιτισμός. (Νέα Ἑστία, τόμ. 22 τεῦχ. 264 σ. 7 - 12.)

» » Κωνσταντῖνος Ροδοκανάκης. (Ἀθηνᾶς τόμ. 47 σ. 264 - 266.)

Ἀμπελᾶ Δ. Ἡ κάθοδος τῶν νεωτέρων Μυρίων. Ἀθῆναι 1937 Σελ. 274.

Ἀναστασιάδου - Λεβαντῆ Ἀλίκης. Ὁ συμβολισμὸς εἰς τὰ δημοτικά μας τραγούδια καὶ εἰς τὰ ἀρχαῖα ποιήματα. Ἀθῆναι 1937 Σελ. 62.

Ἀνδριώτη Ν. Τὸ σύστοιχον ἀντικείμενον εἰς τὴν μεσαιωνικὴν καὶ νέαν Ἑλληνικήν. (Ἀθηνᾶς τόμ. 47 σ. 181 - 202.)

Ἀνωνύμου. Ποντιακὸ Παραμύθι. Ὁ Σὰκ - Σὰκ Ἀφέντης. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 10 σ. 13 - 17.)

» » Ποντιακαὶ Παροιμίαι. (Αὐτόθι τεῦχ. 12 σ. 9.)

» » Λαογραφία. Ἔθιμα - ποιήματα - Προλήψεις - Ἐργασίαι - Γνωμικὰ - Ἀνέκδοτα. (Προμηθεὺς ὁ Πυρφόρος ἔτ. ΙΓ'. ἀριθ. 283 σ. 7. ἀριθ. 232 σ. 7. ἀριθ. 293 σ. 7. ἀριθ. 294 σ. 7. ἀριθ. 295 σ. 7. ἀριθ. 296 σ. 7. ἀριθ. 297 σ. 7. ἀριθ. 238 σ. 7.)

» » Δημοτικὰ ᾄσματα. (Ραδάμανθυς ἔτ. 22 τεῦχ. 3. σ. 4.)

» » Ἕνα δημοτικὸ τραγούδι γιὰ τὴ ναυμαχία τοῦ Γέροντα. (Τὸ Μέλλον τῆς Ὕδρας, ἔτ. Ε'. σ. 168.)

» » Λαογραφικὰ (παραδόσεις.) (Ναυτικὴ Ἑλλὰς ἔτ. Θ'. σ. 176.)

» » Ἡ Κυνουριακὴ Καστάνιτσα καὶ ὁ προεπαναστατικὸς ὄλεθρος τῶν Κολοκοτρωναίων καὶ Βενετσανάκηδων. (Κυνουριακὴ Ἐπιθεώρηση. Χρον. Α'. σ. 139 - 140.)

» » Παληὸ ἔγγραφο. (Αὐτόθι σ. 149.)

Ἀποστολίδου Κ. Ἡ ἱερὰ τῆς Φιλιππουπόλεως μητρόπολις καὶ οἱ κώδικες αὐτῆς. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρᾳκικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ τόμ. Δ'. σ. 3 - 42.)

» » Ἀντισημείωμα. (Αὐτόθι σ. 192 - 193.)

Ἀποστολίδου Μυρτίλου. Στενίμαχος ἢ Στενήμαχος; (Ἀρχεῖον τοῦ Θρᾳκικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ τόμ. Γ'. σ. 1 - 16.)

» » Προσθῆκαι εἰς τὴν μελέτην Στενίμαχος ἢ Στενήμαχος; (Αὐτόθι σ. 142 - 144.)

» » Περὶ Κουκλένης καὶ τῆς φερωνύμου αὐτῆς ἐπὶ τῆς Ροδόπης μονῆς τῶν ἁγίων Ἀναργύρων. (Αὐτόθι σ. 144.)

» » Τὰ ἀρχεῖα τοῦ ἐν Φιλιππουπόλει ἐσναφίου τῶν ἀμπατζήδων. (Αὐτόθι σ. 145 - 195.)

» » Συλλογὴ ἐπιγραφῶν ἀνευρεθεισῶν ἐν Φιλιππουπόλει. Προσθήκη ἀριθ. 116 (τόμ. ΣΤ'. 1935). (Θρᾳκικὰ τόμ. 8 σ. 106 - 107.)

» » Συμβολὴ ΣΤ' εἰς τὴν Θρᾳκικὴν βιβλιογραφίαν. (Θρᾳκικὰ τόμ. 9 σ. 373 - 398.)

» » Σημειώματα περὶ τῆς Πλωτινοπόλεως καὶ Διδυμοτείχου. (Αὐτόθι σ. 407 - 414.)

Ἀρβανιτάκη Γ. Ἀνδρόνικος Α'. Κομνηνός. (Ἑλληνικὴ Ἐπιθεώρησις, ἔτ. 30. σ. 78 - 80, 91 - 92, 108 - 109, 128 - 129, 140 - 141, 171 - 173.)

» » Ψεύδη καὶ ἀνακρίβειαι Εὐρωπαίων σοφῶν. Ἀθῆναι 1937 Σελ. 16.

Arvanitaki G. Les Obélisques, Athènes 1937, p. 32 (Extrait de «l'hellénisme contemporain».

» » Quelques publications de - Athènes 1936 p. 11.

Argyropoulo P. Une correspondance diplomatique. 1816 - 1818. (Les Balkans, ἔτ. 7, σ. 1 - 37.)

Ἄρνης Κιέρος. Τὰ τραγούδια τῆς Λαζαρίνας στοὺς Σοφάδες. (Ἑλληνικὴ Ἐπιθεώρησις ἔτ. 30 σ. 115.)

Βαβουλὲ Π. Λαογραφία Κρήτης. Λαϊκὲς καιροσκοπικὲς παρατηρήσεις. (Ἐπετηρὶς τῆς ἑνώσεως καλλιτεχνῶν, λογοτεχνῶν Χανίων ἔτ. Α', σ. 82 - 84.)

Βαγενᾶ Θάνου. Ἀπὸ τὴ δράση τοῦ κλέφτη Καπετὰν Ζαχαριᾶ στὴν Κυνουρία. (Κυνουριακὴ Ἐπιθεώρηση χρον. Α'. σ. 45 - 46.)

» » Ἡ κατάληξις - άκις στὰ ἐπώνυμα τῶν Ἁγιοπετριτῶν. (Αὐτόθι σ. 80.)

» » Ἀρματωλοὶ τῆς Κυνουρίας. (Αὐτόθι σ. 111 - 112.)

» » Καπετὰν Ἀντωνάκης Ἀλεβίζος. (Αὐτόθι σ. 141 - 142.)

Βαγιονάκη Εὐτυχίου. Γενικὴ Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία ἔτ. τέταρτον. Ἀθῆναι 1937.

Bakalopulos A. Der Acheiropoietos und H. Paraskevikirche in Saloniki nach der Eroberung der Stadt durch die Türken im Jahre 1430 (Byz. Zeit. 37. 372 - 375.)

Βακαλοπούλου Ἀπ. Ἱστορικαὶ ἔρευναι ἐν Σαμαρίνῃ τῆς δυτικῆς Μακεδονίας. (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς 21. σ. 316 - 323, 363 - 369.)

Βακράτσα Στ. Καισάριας Δαπόντες. (Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν μελετῶν, τόμ. Β'. σ. 221-226.)

Βαλαβάνη Γ. Οἱ χοροὶ τοῦ γάμου στὴν Κερασοῦντα. (Ποντιακὰ φύλλα ἔτ. Β' σ. 276 καὶ 277.)

Βαλαβάνη Ἰ. Παραμύθια Ἀργυρουπόλεως, Ντιβὰν Κερασοῦντος, Οἰνόης, Ἀμισοῦ. (Ἀρχεῖον Πόντου 7. 83 - 117.)

Βαλαώρα Β. Ὁ Ἑλληνισμὸς τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν. Ἀθῆναι 1937 Σελ. 74.

Βαλαωρίτου Ἀριστοτέλους, ποιήματα ἀνέκδοτα. Ἐπιμελείᾳ Β. Πατριαρχέα. Ἐν Ἀθήναις 1937 Σελ. 165 + ρβ'.

Βαλέτα Γ. Φιλολογικὰ στὸν Κρυστάλλη. Μυτιλήνη 1936 Σελ. 14.

» » Οἱ «Χελιδόνες» τοῦ Κρυστάλλη καὶ τὸ λυρικὸ ἔργο του. (Πάφος Χρον. Β'. σ. 308 - 314.)

» » Φιλολογικὰ στὸ Βιζυηνό. (Θρᾳκικὰ τόμ. 8 σ. 211 - 304.)

» » Ὁ Σολωμὸς στὰ 1860. (Νέα Ἑστία, τόμ. 22. σ. 1023 - 1024.)

» » Πῶς εἶδε τὸ Σολωμὸ ὁ Ἀμερικανὸς Οὐΐλης. (Ἰόνιος Ἀνθολογία ἔτ. 11. σ. 37 - 38.)

» » Συμβολὴ στὴ Σολωμικὴ βιβλιογραφία. Ἀπόσπασμα πρῶτο. 1826 - 1934. Μυτιλήνη 1937 Σελ. 14.)

» » Βηλαρᾶς καὶ Σολωμός. (Κρητικὲς Σελίδες ἔτ. Α'. σ. 296 - 297.)

» » Ἕνα ἀνέκδοτο γράμμα τοῦ Βενιαμίν. (Ὁ Ποιμὴν (παράρτημα) ἔτ. Ε', σ. 112 - 114.)

» » Συμβολὴ στὴ βιβλιογραφία τῆς Κρήτης. (Ἐπετηρὶς τῆς ἑνώσεως καλλιτεχνῶν, λογοτεχνῶν Χανίων ἔτ. Α'. σ. 68 - 78.)

» » Παρεκβολὲς στὸ Βηλαρᾶ. (Νέα Ἑστία τόμ. 21 σ. 188 - 193, καὶ 379.)

» » Ροΐδης καὶ Λασκαράτος. (Αὐτόθι σ. 297 - 299.)

» » Σολωμοῦ προφορικοὶ στοχασμοί. (Αὐτόθι σ. 623 - 625.)

» » Ὁ Ζαλοκώστας καὶ οἱ πατέρες. (Αὐτόθι σ. 707 - 709.)

» » Ἡ Πανεπιστημιακὴ κριτικὴ καὶ ἡ ἐπίδρασίς της στὴ νεολληνικὴ ποίηση. (Αὐτόθι τόμ. 22 σ. 1819 - 1844.)

Βαμβάκου Σωκρ. Θεσσαλικὸν ἡρῷον. (Θεσσαλικὰ Χρονικὰ τόμ. Ε. σ. 148 - 163.)

Βαρδάκη Σπ. Παροιμίαι καὶ παροιμιώδεις στίχοι Κρήτης. (Λαογρ. ΙΑ'. σ. 653.)

» » Μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι Κρήτης. (Αὐτόθι σ. 656 - 657.)

Βασιλείου Π. Ἐρωτικὰ τῆς Σητείας. (Νέα Ἑστία τόμ. 22 σ. 1083 - 1084.)

» » Τὰ λαογραφικὰ τῆς Σωτείας. (Αὐτόθι σ. 1345 - 1346.)

Βασματζῆ Θ. Τὰ δωδεκάμερα στὰ νησιά μας. (Ναυτικὴ Ἑλλὰς ἔτ. Θ'. σ. 17 - 18.)

» » Οἱ Ριμαδόροι. (Αὐτόθι σ. 61.)

Βαφειάδη Κ. Ἀὰ ὁ Λεφτέρτς,... (Ποντιακὰ Φύλλα, τεῦχ. 13. σ. 21 - 22.)

» » Πὰς κὶμ ντὸ εἶπα ἐγὼ δεκαπέντε. (Αὐτόθι σ. 24.)

Βαφείδη - Μιχαηλίδου - Νεοφυτίδου - Ξενίτα - Παρχαρίδη - Σαλαπασίδη - Σουμελίδη. Ποντιακοὶ μῦθοι καὶ ἀνέκδοτα. (Ποντιακὰ Φύλλα ἔτ. Β.' σ. 293-296.)

Βαφείδου Ν. Ἀρχιμ. Ἡ ἐν Διδυμοτείχῳ ἀνευρεθεῖσα ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ τῶν Πλωτινοπολιτῶν. (Θρᾳκικὰ τόμ. 8 σ. 196-210.)

» » Ἱστορία τῆς Ἀρμενικῆς κοινότητος Διδυμοτείχου καὶ ὁ Βυζαντινὸς ναὸς τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Παλαιοκαστρίτου. (Αὐτόθι σ. 318-329.)

Bees Nikos. Vulgärgriechiesche Verse aus einem Berliner Palimsest über das Leben in der Fremde (Byz. Neugr. Jahrbücher. τόμ. 13 σ. 57 - 66.)

» » Nikodemos Babatenis aus Lebadeia weiland Bischof von Helos (Αὐτόθι σ. 67 - 80.)

Βέη Ν. Δύο διαλογικὰ ποιήματα σχετικὰ πρὸς τὴν Χίον.(Ἑλληνικὰ Θ.'σ.247-284.)

» » Ἰωάννης Βηλαρᾶς καὶ Ἀναστάσιος Καραμίχου. (Ἑλληνικὴ Ἐπιθεώρησις ἔτ. 30 Σελ. 7.)

» » Δύο μεταφράσεις τοῦ «Ἀφωρισμένου» τοῦ Καρκαβίτσα. (Νέα Ἑστία τόμ. 21 σ. 5 - 6.)

» » Ὁ πάπυρος τοῦ Ἱλαρίωνος καὶ ἡ «Φόνισσα τοῦ Παπαδιαμάντη». (Αὐτόθι σ. 15 - 18.)

» » Τὸ τραγοῦδι «Ὦ! μὴ κοιμᾶσαι ξύπνησε, ψυχὴ χαριτωμένη» καὶ ὁ ποιητής αὐτοῦ. (Αὐτόθι σ. 164 - 166.)

» » Γεώργιος Ζαλοκώστας καὶ οἱ πατέρες τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας. (Αὐτόθι σ. 327 - 329.)

» » Ὁ Λουδοβῖκος Ρός, ἡ ἵδρυσις καὶ τὰ ἐγκαίνια τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. (Αὐτόθι σ. 644 - 646.)

» » Φιλοσοφικὴ Σχολὴ (συνοπτικὴ ἱστορία). (Αὐτόθι τόμ. 22 σ. 1773 - 1777.)

Wenzelides Arsène. L'adriatique yougoslave de Constantin Porphyrogénète a Woodwn Wilson. (Les Balkans ἔτ. 7 σ. 71 - 78.)

Βιζουκίδου Π. Ἡ ἐκκλησία καὶ ὁ ἱερὸς Ἀγών. (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἔτ. ΚΑ.' σ. 141 - 143.)

Βλαστοῦ Πέτρου. Παραβλάσταρα. Ἀθήνα 1937 Σελ. 244.

Βλαχογιάννη Γ. «Κλέφτες τοῦ Μοριᾶ». Κριτικὴ καὶ ἀντικριτικὴ τοῦ βιβλίου. Ἱστορικὰ ραπίσματα (ἀπάντηση στὸν καθηγητὴ Σ. Κουγέα) Ἀθήνα 1937 Σελ. 108.

» » Ἡρωϊκοὶ καὶ θρησκευτικοὶ θρῦλοι. (Νέα Ἑστία τόμ. 22 σ. 27 - 38.)

» » Τὸ Ἑλληνικὸ Πανεπιστήμιο. Σκηνὲς ζωντανὲς ἀπὸ τὴν ἱστορία του. (Αὐτόθι σ. 1799 - 1818.)

Βλάχου Ν. Ἡ γενετικὴ ἢ ἐξελικτικὴ μορφὴ τῆς ἱστορίας. Ἐν Ἀθήναις 1937 Σελ. 32.

Βολονάκη Μιχ. Ἀγωγὴ τοῦ πολίτου (Παράρτημα). Ἐν Ἀθήναις 1937 Σελ. 132.

Βορέα Θεοφίλου. Ἀνάλεκτα, Μελέται καὶ Λόγοι. Τόμ. Α.' Ἐν Ἀθήναις 1937 Σελ. 340.

Βόρσα Σταμ. Στρατιωτικὴ Γεωγραφία (Βαλκανικὴ Χερσόνησος). Ἐν Ἀθήναις 1937 Σελ. 109.

Βουτιερίδη Ἠλία. Ὁ Σολωμὸς καὶ οἱ Ἕλληνες. Α.' Ὅταν ἔζουσε ὁ Σολωμός. Ἀθήνα 1937 Σελ. 232.

» » Δύο Πανεπιστημιακοὶ λόγιοι. (Νέα Ἑστία τόμ. 22 σ. 66 - 74.)

Βρόντη Α. Ροδιακὴ λαογραφία. Α.' Οἱ παναγιὲς τῆς Ρόδου ἀπὸ ἱστορικὴ καὶ λαογραφικὴ ἔποψη. (Λαογρ. ΙΑ' σ. 532-564.)

» » Τὸ παιδὶ στὴ λαογραφία τῆς Ρόδου. (Αὐτόθι σ. 565 - 594.)

Γατοπούλου Δ. Ὁ βασιλεὺς Λουδοβῖκος Α.' καὶ τὸ ἔργον τῶν Βαυαρῶν. (Τὸ νέον Κράτος ἔτ. Α.' σ. 393-394.)

Γεδεὼν Μανουήλ. Πατριαρχικαὶ ἐφημερίδες. Διηγήσεις ἐκ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας 1500-1912. Μέρος δεύτερον, τρίτον, τέταρτον. Ἐν Ἀθήναις 1937 σ. 121-400. (Μετὰ πινάκων καὶ εἰκόνων.)

» » Ὁ Ἅγιος Γεώργιος ἐν τῇ Κωνσταντίνου πόλει. Ἐν Ἀθήναις 1937 Σελ. 17.

» » Βυζαντινῶν ἀερολογήματα. Ἀθῆναι 1937 Σελ. 8. [Ἀνατύπ. ἐκ τῆς «Προσευχῆς».]

» » Κωνσταντινουπόλεως ἁλιεύματα Θρᾳκικά. (Θρᾳκικὰ τόμ. 9 σ. 101-121.)

Γενναδίου Μητροπολίτου Ἡλιουπόλεως. Σημειώσεις περί τινων ἐν Κων/πόλει ναῶν καὶ ἰδίως τοῦ Πατριαρχείου, ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ἔργου τοῦ Γερμανοῦ Βυζαντιολόγου A. M. Schneider «Byzance». (Ὀρθοδοξία ἔτ. ΙΒ'. σ. 11-20, 51-57.)

» » Συμβολὴ εἰς τοὺς Πατριαρχικοὺς καταλόγους Κων/πόλεως ἀπὸ τῆς ἁλώσεως καὶ ἑξῆς. (Ὀρθοδοξία ἔτ. ΙΒ.' σ. 21-28, 58-64, 87-94, 143-152, 174-181, 215-223, 241-251.)

» » Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῆς Μητροπόλεως Τορνόβου. (Αὐτόθι σ. 119-127.)

» » Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῆς ἐκκλησίας Δωδεκανήσου. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 36 σ. 200-211, 332-342.)

» » Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῶν ἐπαρχιῶν τῆς βορείου Θρᾴκης καὶ ἐν γένει τῆς Βουλγαρίας ἀπὸ τῆς ἁλώσεως καὶ ἑξῆς. (Θρᾳκικὰ τόμ. 8 σ. 110-189.)

Γερακάρη Α. Ἡ ὀνομασία Βελβενδός. (Ἡμερ. Δυτ. Μακεδ. 6 σ. 57-64.)

Γερμανοῦ Μητροπ. Σάρδεων. Ὁ διδάσκαλος καὶ ὁ ἱεροκήρυξ Σταμάτιος Παπᾶ, ὁ Θρᾴξ. (Θρᾳκικαὶ τόμ. 9 σ. 181-193.)

Γεωργακᾶ Δ. Περὶ τῆς λέξεως σγουρὸς καὶ τῶν συγγενῶν. (Ἀθηνᾶς τόμ. 47 σ. 37-52.)

» » Περὶ τοῦ ἐτύμου τῆς λέξεως παραγάδι. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρᾳκικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ τόμ. Γ'. σ. 201 καὶ 202.)

» » Τυπωνυμικά. (Ἀθηνᾶς τόμ. 47 σ. 248-261).

Γεωργακοπούλου Γ. Τὸ Ἑλληνικὸν ναυτικὸν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Βυζαντίου. (Ὁ Ναυτίλος. ἀριθ. 4, σ. 9-12. ἀριθ. 6, σ. 17-19.)

Γεωργιάδου Κ. Ἡ Θεσσαλονίκη, πρωτεύουσα Λομβαρδικοῦ βασιλείου. (Ἡμερ. Δυτ. Μακεδ. 6 σ. 70-74.)

Γεωργιάδου Φιλίππου. Τὸ ἐκ συγγενείας αἵματος Ζ'. βαθμοῦ κώλυμα γάμου καὶ ἡ πρόσταξις ἔτους 1186 τοῦ αὐτοκράτορος Ἰσαακίου Β'. τοῦ Ἀγγέλου, (Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τόμ. ΣΤ'. ἀριθ. 2 Σελ. 26.)

Γιακουμέλου Γ. Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία. Κατάλογος τῶν ἐν τῇ Ἐθνικῇ βιβλιοθήκῃ καὶ τῆς Βουλῆς κατὰ νόμον κατατεθειμένων ἀντιτύπων. Συμπληρωματικὸν τεῦχος τῶν ἐτῶν 1930-1934. Ἐν Ἀθήναις 1937 Σελ. 48.

Γιαλούρη Ἀντ. Στερνοὶ Φαναριῶτες λόγιοι. Ἀνδρέας Σπαθάρης. (Νεοελληνικὰ γράμματα 6ης Φεβρουαρίου 1937 Σελ. 7.)

Γιαννοπούλου Ν. Ρωμαϊκὸς καὶ Παλαιοχριστιανικὸς συνοικισμὸς ἐν Βόλῳ. (Θεσσαλικὰ Χρονικὰ τόμ. Ε'. σ. 125-138.)

» » Ἡ μονὴ Καπουρίων ἐν Κεφαλληνίᾳ. (Θεολογία τόμ. ΙΕ'. σ. 144-148.)

Γιοφύλλη Φ. Ἡ «Φαρμακωμένη» τοῦ Σολωμοῦ στὴν Πόλη τὸ 1843. (Νέα Ἑστία τόμ. 21 σ. 939-940.)

Γρίσπου Π. Εὐτράπελοι διηγήσεις τῆς Λόκοβας. (Λαογρ. ΙΑ'. σ. 647-651.)

Δάλλα Μιλτιάδου. Ἀρχεῖον Ἱστορικὸν - (Θεσσαλικὰ Χρονικὰ τόμ. Ε'. σ. 239-253.)

Δασκαλάκη Ἀποστ. Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Φραγκίσκου Μοροζίνη εἰς τὰς Ἀθήνας. Ὁ βομβαρδισμὸς τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἡ καταστροφὴ τοῦ Παρθενῶνος. (Τὸ νέον κράτος ἔτ. Α' σ. 275-287, 376-387.)

» » Μία βιβλιογραφία τοῦ Ρήγα, ἄγνωστον ἔργον τοῦ Μουστοξύδη. (Νέα Ἑστία, τόμ. 22. σ. 1366-1369.)

Dascalakis Ap. Les oeuvres de Rhigas Velestinlis, étude bibliographique suivie d'une réédition critique avec traduction Française de la Brochure révolutionnaire confisquée à Vienne en 1797. Paris 1937 p. 125.

» » Rhigas Velestinlis. La révolution Française et les préludes de l'indépendence Hellénique. Paris 1937 p. 230.)

Δεληγιάννη Β. Τ'ς μπάμπως ἡ μέρα. Περιγραφὴ τοῦ ἐθίμου. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρᾳκικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ θησαυροῦ τόμ. Γ'. σ. 196-200.)

» » Παράδοσις. Πόσο θὰ διαρκέσῃ ἡ κατοχὴ τῆς Πόλης ἀπὸ τοὺς Τούρκους. (Αὐτόθι σ. 209.)

» » Τραγούδια χορευτικὰ Πασχαλιώτικα. (Αὐτόθι σ. 209.)

» » Γλωσσάριο Δογὰν-Κιοϊ Μαλγάρων. (Αὐτόθι σ. 210-213.)

» » Λαογραφικὰ Δογὰν-Κιοϊ Μαλγάρων. (Ἀν. Θρᾴκης) (Αὐτόθι τόμ. Δ'. σ. 53-71.)

» » Παροιμίες καὶ παροιμιώδεις φράσεις Ἀνατ. Θρᾴκης. (Αὐτόθι σ. 72-84.)

Δεληγιάννη Γ. Καισαρίου Δαπόντε, Ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν Πατριάρχην Καλλίνικον Γ'. (Θεολογία. τόμ. ΙΕ'. σ. 155-168, 269-272.)

Δέφνερ Μιχ. Ποντιακὸν κλιμακωτὸν παιδικὸν ᾀσμάτιον. (Λαογρ. ΙΑ'. σ. 646-647.)

Δημητριάδου Χρυσ. Ἡ Παρχαρομάνα. Ἡ Ρωμάνα. (Ποντιακὰ Φύλλα. τεῦχ. 15. σ. 155.)

Δημητρίου Ἀ. Ἡ Obligatio correalis (περὶ συνενοχῆς) ἐν τῷ Ρωμαϊκῷ καὶ νεωτέρῳ δικαίῳ. Τεῦχ. Β' Ἀθῆναι 1937 Σελ. 65-560.

Διαλλινᾶ Μ. Ἀπὸ τἀνέκδοτα τοῦ Διαλυνομιχάλη. (Δρῆρος ἔτ. Α'. σ. 153.)

Διαμαντοπούλου Ἀδαμ. Γεννάδιος ὁ Σχολάριος ὡς ἱστορικὴ πηγὴ τῶν περὶ τὴν ἅλωσιν χρόνων. (Ἑλληνικὰ Θ' σ. 285-308.)

» » Κατάλογος ἐπισκόπων καὶ μητροπολιτῶν Ἀγχιάλου. (Θρᾳκικὰ τόμ. 9 σ. 167-180.)

» » Βασίλειος ὁ Μέγας καὶ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα. Ἐν Ἀθήναις 1937 Σελ. 80.

Δόξα Τάκη. Τῆς Ἁγιασωτήρας. (Δρῆρος ἔτ. Α' σ. 111.)

Δούσμανη Βίκτωρος. Στρατιωτικὴ γεωγραφία τῆς Θεσσαλίας. (Θεσσαλικὰ Χρονικὰ τόμ. Ε' σ. 3-37.)

Δρακίδου Γερασίμου. Ροδιακά. Ἀθῆναι 1937 Σελ. 276 + η'.

Δράκου Ε. Ἱστορία τῆς Εἰκοσιφανίσσης καὶ ἀπολογία τῆς Λέσβου, Δράμα 1937 Σελ;

Ἐθνικὸν καὶ Καποδιστριακὸν Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ἑκατονταετηρὶς 1837-1937. Ἀθῆναι 1937 Σελ. 108.

Ἐλεοπούλου Ν. Βιβλιογραφία Δ. Οἰκονομίδου. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 15. σ. 120-126.)

Ἐλευθεριάδου Γ. Ἡ Γρᾶ Αυγιὰ Ἱεραπέτρου. (Δρῆρος ἔτ. Α'. σ. 58-59.)

Ἐπιτροπὴ Θρᾳκικῶν. Συμβολὴ Ε' εἰς τὴν Θρᾳκικὴν βιβλιογραφίαν. (Θρᾳκικὰ τόμ. 9 σ. 365-370.)

» » Θρᾳκικοὶ κώδικες. (Αὐτόθι σ. 427.)

Ἐπτανησίας Μαριέττας. Συμπλήρωσις τῆς Ἑπτανησιακῆς βιβλιογραφίας. (Ἑλληνικὴ Ἐπιθεώρησις ἔτ. 30. σ. 181 καὶ 31 σ. 40.)

» » Παλιὰ Ζακυθινὰ χειρόγραφα. (Olympos Β' σ. 387 - 399.)

Εὐστρατιάδου Σωφρονίου. Ἐπιστολαὶ Εὐγενίου Ἰωαννουλίου τοῦ Αἰτωλοῦ. (Ἑλληνικὰ Θ' σ. 309 - 318.)

» » Μητροπολῖται τῆς Θράκης. (Θρᾳκικὰ τόμ. 8 σ. 33 - 68.)

Ζέπου Π. Νομικὴ Σχολή, (συνοπτικὴ ἱστορία.) (Νέα Ἑστία τόμ. 22 σ. 1783 - 1790.)

Ζερβοῦ Π. Αἱ φυσικομαθηματικαὶ ἐπιστῆμαι ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τοῦ 1800 καὶ πέραν. (Ἐπετηρ. Φιλολ. Συλλογ. Παρνασσοῦ τῶν ἐτῶν 1930 - 1936 σ. 25 - 42.)

Ζευγώλη Γ. Τὸ σύγχρονο λαϊκὸ τραγοῦδι στὴν Ἀπείρανθο τῆς Νάξου. Ἀθήνα 1937 Σελ. 86.

Ζήση Εὐστρατίου. Παροιμίαι καὶ παροιμιώδεις φράσεις Αὐδημίου. (Θρᾳκικὰ τόμ. 8 σ. 392 - 411.)

Ζήση Μελπομένης. Ἀρραβῶνες καὶ γάμοι στὸ Αὐδήμι. (Θρᾳκικὰ τόμ. 9 σ. 287 - 309.)

Ζωγράφου Δ. Ἱστορία τῆς παρ' ἡμῖν γεωργικῆς ἐκπαιδεύσεως. Τόμ. Α'. Ἀθῆναι 1937 Σελ. 350.

» » Ἐπιστολαὶ ἐξ ἁγίου Ὄρους. (Ἑλληνικὴ Ἐπιθεώρησις ἔτ. 30. σ. 27.

» » 100. 113.)

Ζώη Λ. Ἡ διαθήκη τῆς Α' συζύγου Ν. Σολωμοῦ. (Αἱ Μοῦσαι, ἀριθ. 365. σ. 2-4.)

» » Σημειώματα περὶ τοῦ Α. Κάλβου. (Αὐτόθι ἀριθ. 966 σ. 1 - 4.)

» » Ἱστορικὰ σημειώματα. (Αὐτόθι ἀριθ. 967 σ. 1 - 4).

» » Ἓν ἐπεισόδιον μὲ ἥρωα τὸν ποιητὴν Κάλβον. (Ἰόνιος Ἀνθολογία, ἔτ. 11. σ. 38 - 40.)

» » Ἡ ἀγάπη τοῦ Ζακυθινοῦ γιὰ τὴν πατρίδα του. Ζάκυνθος Σελ. 16.

» » Δύο ἔγγραφα ἀνέκδοτα. (Δρῆρος ἔτ. Α' σ. 169 - 171.)

» » Ἔγγραφα ἐκ Πατρῶν ἀνέκδοτα. (Ἀχαϊκὰ ἔτ. Α' σ. 60 - 63.)

» » Δύο ἐπιστολαὶ Λασκαράτου - Τσιτσέλη. (Αἱ Μοῦσαι φύλλ. 968 σ. 3 - 6.)

Ζωηροῦ πασᾶ Νοεμῆς. Παροιμίαι καὶ παροιμιώδεις φράσεις Κερκύρας. (Λαογρ. ΙΑ' σ. 653 - 655.)

» » Κατάραι Κερκυραϊκαί. (Αὐτόθι σ. 656.)

Ζώρα Γ. Γράμμα τοῦ Ν. Κάλβου στὸν ἀδελφό του Ἀνδρέα. (Ἑλληνικὴ Ἐπιθεώρησις ἔτ. 30 σ. 45.)

» » Μαρκορᾶς καὶ Κάννα. (Νέα Ἑστία, τόμ. 22. σ. 1284 - 1287.)

» » Ἡ περὶ αὐτοκτονίας ἀπολογία τοῦ Κάλβου. (Αὐτόθι τόμος 22 σ. 1445 - 1446).

» » ἢ «Ὠδὴ εἰς Ἰονίους» τοῦ Ἀνδρέου Κάλβου. (Νέα Ἑστία τόμ. 22 σ. 564 - 575.)

Η. Α. Le carnabal et les couloumа à Athènes. (L'Hellénisme contemporain ἀριθ. 5. σ. 393 - 396.)

Ἠλιοπούλου Δ. Ὁ μακαρίτης ἐμέν πα κ' ἐνέσπαλεν. (Ποντιακὰ Φύλλα. τεῦχ. 12. σ. 22.)

Ἠλιοπούλου Κ. Βιβλιογραφία τῆς Πελοποννησιακῆς λαογραφίας καὶ γλωσσολογίας ἀπὸ τοῦ ἔτους 1830. Ἐν Ἀθήναις 1937 Σελ. 83.

» » Γεώργιος Π. Ἀναγνωστόπουλος. (Ἀθηνᾶς τόμ. 47 σ. 203 - 220.)

Θαλασσινοῦ. Ἤθη καὶ ἔθιμα τῶν ναυτικῶν μας. (Ναυτικὴ Ἑλλὰς ἔτ. Θ' σ. 59.)

Θεοτόκη Σπυρ. Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας τόμος δεύτερος τεῦχος ΙΙ. Ἐν Ἀθήναις 1937 Σελ. 316.

Θεοφανίδου Θ. Προικοννησιακαὶ σελίδες. Ἡ νῆσος Μαρμαρᾶς, συνοπτικὴ ἱστορικὴ πραγματεία. Ἐν Σταμποὺλ 1937 Σελ. 25.

Θεοφανίδου Ι. Συνέχεια τῶν παραρτημάτων τοῦ Α' τόμου τῆς αὐτοβιογραφίας Θεοδώρου Κολοκοτρώνη. (Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον τόμ. Β' σ. 385 - 580.)

» » Ἀρχεῖα Θεοδώρου Κολοκοτρώνη. (Αὐτόθι σ. 1 - 416.)

» » Ὑπεράσπισις τῆς ὑποχωρήσεως τοῦ Ἑλλην. στρατοῦ. (Αὐτόθι σ. 1 - 14).

» » Ἡ πρώτη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου. (Αὐτόθι σ. 1 - 56.)

Θωμοπούλου Σ. Ἡ Χαλανδρίτσα. (Ἀχαϊκὰ ἔτ. Α' σ. 50 - 53.)

Ἰασονίδου Δ. Σκαγραφία Πουλανδζάκης. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 16. σ. 189 - 190.)

Ἰεζεκιὴλ Μητροπ. Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων. Ἡ ἱερὰ μονὴ Πετριτσονιτίσσης. Μία ἐπανόρθωσις. (Θρᾳκικὰ τόμ. 8 σ. 439 - 442.)

Ἰντιάνου Ἀντ. Excerpta Cypria. (Κυπριακὰ Γράμματα ἔτ. Γ' σ. 179 - 183.)

» » Τὰ Κυπριακὰ ἐρωτικὰ ποιήματα κι' ὁ κ. Χατζηϊωάννου. (Αὐτόθι σ. 84 - 90.)

Κ. Ο. Ἡ οἰκογένεια τοῦ ναυτικοῦ, ἤθη καὶ ἔθιμα. (Ναυτικὴ Ἑλλάς, ἔτ. Θ' σ. 21 - 22.)

Καιροφύλλα Κ. Παῦλος Καλλιγᾶς. Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργον του. Ἀθῆναι 1937 Σελ. 143.

» » Ζακυνθινὰ δίστιχα. (Ἰόνιος Ἀνθολογία ἔτ. 11 σ. 43 - 48.)

» » Αἱ Στροφάδες κατὰ τὸ ἔτος 1420. (Αἱ Μοῦσαι ἀριθ. 966 σ. 4 - 5.)

Kérophilas Kostas. L'aide grecque aux Italiens au guerre pour leur Liberté. (L'Hellénisme contemporain. (Ἀριθ. 9 - 10. σ. 715 - 726.)

Κακαβούλια Δ. Λιανοτράγουδα τῆς Θυρέας. (Κυνουριακὴ Ἐπιθεώρηση χρον. Α' σ. 113 - 114.)

Κακούρη Χ. Τὸ σατυρικὸν πνεῦμα τῶν Κεφαλλήνων. (Ἀχαϊκά, ἔτ. Α' σ. 78 - 81.)

Καλαξιζέλλη Στρατῆ. Πηγαὶ τῆς ἱστορίας τῆς Ἁγιάσου. (Ἁγία Σιὼν ἔτ. Α' σ. 13 - 17.)

» » Ἡ τοπωνυμία τῆς Ἁγιάσου. (Αὐτόθι σ. 41 - 43).

» » Τὰ κατὰ τῆς συγγενείας τῆς Ἁγιάσου πρὸς τὸν Ἅγιον Ἄσσου. (Αὐτόθι σ. 62 - 64).

» » Πενθίλη ἡ μητέρα τῆς Ἁγιάσου. (Αὐτόθι σ. 80 - 84.)

Καλλιγιάννη Θαλείας. Λαογραφικὰ Κρήτης. Ἡ πέρδικα καὶ ἡ κουρούνα. (Ἐπετηρὶς τῆς ἑνώσεως καλλιτεχνῶν, λογοτεχνῶν Χανίων ἔτ. Α' σ. 42 - 43.)

Καλλίστου Ἀρχιμ. Τὸ ζήτημα τῶν ἁγίων τόπων ἐν τῇ Ρωσσικῇ διπλωματικῇ ἀλληλογραφίᾳ κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα. (Νέα Σιὼν τόμ. 32 σ. 124 - 129, 162 - 177, 236 - 251, 300 - 314, 409 - 416, 489 - 502, 554 - 568.)

Καλογεροπούλου Διον. Βιβλιογραφία Εὐβοίας καὶ Θεσσαλικῶν Σποράδων 1471 - 1937. Ἐν Ἀθήναις 1937 Σελ. 345.

Καλομενοπούλου Ν. Ἡ στρατιωτικὴ ὀργάνωσις τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου. Ἐν Ἀθήναις 1937 Σελ. 318.

Καμηλάρι Μυρτοῦς. Ἱεραὶ ἀναγραφαί, ἤτοι ἐξέτασις τῶν ἐκκλησιῶν, παρεκκλησίων, ἐξωκκλησίων, μονῶν ἀπὸ ἀπόψεως ἀρχαιοχριστιανικῆς τῶν ἐν τοῖς τέως δήμοις τοῦ Πηλίου. (Θεσσαλικὰ Χρονικὰ τόμ. Ε' σ. 38 - 86.)

Κανδηλάπτη Γ. Γεωγραφικὸν καὶ ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς ἐπαρχίας Χαλδίας. (Ποντιακὰ φύλλα, τεῦχ. 10. σ. 10. τεῦχ. 11 σ. 12 - 13, τεῦχ. 12. σ. 13 - 14, τεῦχ. 13. σ. 18 - 19. τεῦχ. 14. σ. 61 - 62. τεῦχ. 15. σ. 144 - 145, τεῦχ. 16. σ. 207-208. Ἔτ. Β'. σ. 287 - 288.)

» » Τὸ θαῦμα ταῦ Ἁγίου Γεωργίου. (Αὐτόθι τεῦχ. 11. σ. 7.)

» » Ἡ εἴδησις τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὸν Πόντον. (Αὐτόθι. τεῦχ. 12. σ. 10.)

» » Ὁ γέρων καὶ ὁ πετεινόν. (Αὐτόθι τεῦχ. 13. σ. 23 - 24.)

» » Τὰ Λίμνια. (Αὐτόθι τεῦχ. 14. σ. 60 - 61.)

Κανδηλάπτη Γ. Ἡ Μονὴ Σουμελᾶ καὶ ὁ Σουλτᾶνος Σελίμ. Α′ (Αὐτόθι τεῦχ. 14. σ. 78.)

» » Περιγραφὴ τοῦ μεμβρανίνου Εὐαγγελίου τοῦ οἴκου Κετσετσῆ. (Αὐτόθι

» » τεῦχ. 15 σ. 156 - 157.)

» » Λάζαρος Σκρύβας ὁ Φετιᾶνος. (Αὐτόθι. τεῦχ. 16 σ. 184 - 185.)

» » Περιγραφὴ καὶ τοῦ ἑτέρου μεμβρανίνου εὐαγγελίου τοῦ μητροπ. ναοῦ Ἀργυροπόλεως. (Αὐτόθι τεῦχ. 16 σ. 203.)

Κάνεως. Τῆ εὐλοΐας τὸ πουλίν. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 13 σ. 25 - 28, τεῦχ. 14 σ. 79 - 82.)

» » Ἡ ξανθή. (Αὐτόθι τεῦχ. 14 σ. 77.)

Κάνι. Ποντιακὴ ἠθογραφία. Θεέμ μη γράφς ἀτό, κι' ἂν γράφς ἀτὸ πάλ' γράψον ἀτό. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 10 σ. 4.)

» » Δημώδη Ποντιακὰ τραγούδια (Χαλδίας). (Αὐτόθι τεῦχ. 11. σ. 15, τεῦχ. 12 σ. 21.)

» » Ὁ κουμπάρον καὶ τὸ μαῦρον Χαβιάρ. (Αὐτόθι τεῦχ. 12 σ. 22.)

Κανονίδου Ι. Τὸ μοίραγμαν τῆ πήτας. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 15 σ. 148.)

» » Ὁ Γενῆ - Γιάννες. Ὁ Κιουρτουνλῆς ὁ μάστορα Πέτρον. Ὁ Μουχτὰρ τῆ Σίχτορμης. (Αὐτόθι τεῦχ. 15 σ. 150 - 153.)

Καρατζᾶ Δ. Ἀνέκδοτον Χαλδίας. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 10 σ. 29.)

Καρατζᾶ Π. Ποντιακὰ ἀνέκδοτα. Ἄμον ἄναλον χαλβᾶν. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 10 σ. 20.)

» » Τὸ κεφάλι μ' πα ἐμίκρανα. (Αὐτόθι τεῦχ. 11. σ. 26 - 27.)

» » Ψάλτεν ποπᾶδες, ψάλτεν. Τὸ ἐγκαινίασμαν. (Αὐτόθι τεῦχ. 13. σ. 41-42.)

» » Ἀὲν πὰ θέλ' φοβέραν. (Αὐτόθι τεῦχ. 14 σ. 94 - 95.)

» » Ἐγώ πα ἀέτς θ' ἐπάνα - το ἀμά... (Αὐτόθι τεῦχ. 16 σ. 215.)

Καρπαθίου Ἐμμ. Ἡ Λατινικὴ προπαγάνδα καὶ αἱ Κυκλάδες κατὰ τὸν ΙΗ′ αἰῶνα (ἐκθέσεις πρὸς τὸ συνέδριον τῆς προπαγάνδας πίσεως.) Ἐν Ἀθήναις 1936 Σελ. 108.

» » Γρηγόριος ὁ ΣΤ′ καὶ τὸ Βουλγαρικὸν ζήτημα. (Θεολογία 15 σ. 340 - 348.)

Κασιμάτη Γρ. Οἱ Ἑβραῖοι τῆς Ἑπτανήσου καὶ ἡ Ἕνωσις. (Νέα Ἑστία τόμ. 21 σ. 725 - 735.)

Κάτσα Γρ. Ἡ ἰατροδικαστικὴ καὶ ἡ τοξικολογία ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ Τουρκοκρατίας μέχρι σήμερον. Ἀθῆναι 1937 Σελ. 24. (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς «Ἰατρικῆς Προόδου», ἔτ. 42. σ. 145 - 153.)

Κατσίμπαλη Γ. Κώστας Κρυστάλλης (κρίσεις καὶ πληροφορία, βιβλιογραφίαι). Ἀθήνα 1937 Σελ. 104.

Kapsomenos S. Zwei byzantinische Papyri aus der Zeit Iustinians. (Byz. Zeits. 37. σ. 9 - 17.)

Καψωμένου Στ. Τὸ «καὶ» εἰς τὴν γλῶσσάν μας. (Νέα Ἑστία τόμ. 22 σ. 1346.)

Kersopoulos J. Bibliographie No 2. Bulgarie. Athènes 1937. Σελ. 180.

Κλαδᾶ Ν. Ἡ Εὔβοια κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ἀπὸ στρατιωτικῆς ἀπόψεως. (Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν μελετῶν τόμ. Β′. σ. 175 - 194.)

Κλεομβρότου Εὐάγ. Ἀνέκδοτα ἱστορικὰ ἔγγραφα περὶ τῆς Ἁγιάσου. (Ἁγία Σιὼν ἔτ. Α′ σ. 36 - 40.)

Κληρίδου Ν. Παλαιογραφικὰ ἀπὸ τὴν Ποταμιά. (Κυπριακὰ Γράμματα ἔτος Γ′ σ. 121 - 122.)

» » Ἱστορία τοῦ κουμπάρπαζη. (Αὐτόθι σ. 245 - 248.)

Κολοκοτσᾶ Εὐαγγ. Ἡ λογοτεχνία καὶ καλλιτεχνία τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ἐν σχέσει πρὸς τὰς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἡ διὰ τῶν κλασσικῶν Ἑλληνικῶν προτύπων ἀληθὴς μόρφωσις. Ἔκδοσις δευτέρα. Ἐν Ἀθήναις 1937 Σελ. 19.

Κοντέρη Θ. Ἔρευνα καὶ ὁδηγὸς Ἀττικῆς. Ἀθῆναι 1937 Σελ. 200.

Κοντοειδῆ Ἀλεξ. Ὁ Γούμενον. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 1 4. σ. 82.)

Κοσμίτου. Ἕνα ἱστορικὸ τραγοῦδι. (Κυνουριακὴ Ἐπιθεώρηση χρον. Α′. σ. 145.)

Κουγέα Σ. Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Ὄθωνος διὰ τὸ Πανεπιστήμιον. (Νέα Ἑστία τόμ. 22 σ. 1796 - 1798.)

Κουκουλὲ Φ. Περὶ τῆς ὑποδέσεως τῶν Βυζαντινῶν. (Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (1935 - 1936) σ. 106 - 127.)

» » Λαϊκὰ θεάματα καὶ λαϊκαὶ διασκεδάσεις παρὰ Βυζαντινοῖς. (Αὐτόθι 1938 σ. 5 - 29.)

Κουρίλα Εὐλογίου, Λαυριώτου. Ἐπισκόπου Κορυτσᾶς. Κατάλογος Ἁγιορειτικῶν χειρογράφων. (Θεολογία 15 σ. 239 - 248, 361 - 366.)

Κουρμούλη Γ. Περὶ τοῦ ἐτύμου τῆς λέξεως Χαννιά. Ἀθῆναι 1937 Σελ. 53 + στ′.

Κουρτίδου Κ. Ἡ ἐκ Διδυμοτείχου ἀναθηματικὴ στήλη Πλωτ(ε)ινοπολιτῶν. (Θρακικὰ τόμ. 8 σ. 190 - 195.)

» » Ἡ Γκίμπερνα. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ τόμ. Δ′. σ. 49 - 51.)

» » Παραμύθια Ἀδριανουπόλεως. (Αὐτόθι σ. 154 - 161.)

Kousis A. Evolution de la Médecine en Grèce. (ἀνατύπ. ἐκ τῶν Comptes rendus du IX Congrès internationale d'Histoire de la Médecine, Bucarest 1937 Σελ. 43.

Κουφοῦ Δ. Τραγούδια τοῦ Βασσαρᾶ. (Σπαρτιατικὰ Χρονικὰ ἔτ. Α′ φύλλ. 2 σ. 7.)
Τὰ δημοτικά μας τραγούδια. Ὁ Γιάννης καὶ ἡ Μάρω. (Αὐτόθι φύλλ. 3 σ. 11.)

Κρητικὲς Σελίδες. Τεῦχος ἀφιερωμένο στὸν ποιητὴ Σωτήρη Σκίπη (χρόνος β′ ἀριθ. 19 - 22) Ἡράκλειο Κρήτης Σελ. 483 - 638.

Κριαρᾶ Μ. Βασιλεύει ὁ ἥλιος. (Ἀθηνᾶ τόμ. 47 σ. 79 - 94.)

» » Συμπληρωματικὰ Εὐβοϊκῆς βιβλιογραφίας. (Νέα Ἑστία. τόμ. 22 σελ. 1261.)

» » Ἀπὸ τὸν Ἐρωτόκριτο. (Κρητικὲς Σελίδες ἔτ. Β′. σ. 343 - 349.)

» » Γεώργιος Π. Ἀναγνωστόπουλος. (Νέα Ἑστία τόμ. 21 σ. 217 - 218.)

Κριάρη Π. Ἱστορία τῆς Κρήτης (νέα) ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. τόμ. Γ′ (1830 - 1866). τεῦχ. β′. Ἐν Ἀθήν. 1937 Σελ. 273-560.

» » Ἡ μετὰ τὴν Ἐνετικὴν κυριαρχίαν ἀπὸ τοῦ 1645 - 1832 τουρκοκρατηθεῖσα Κρήτη. Ἀθῆναι 1937 Σελ. 696 + 44.

Κριεζῆ Ἀντ. Ὁ Κεφαλλὴν Κωνστ. Γεράκης (1648 - 1688. (Ναυτικὴ Ἑλλὰς ἔτ. Θ′. σ. 351 - 353.)

Κυριαζῆ Ν. Ἡ Κύπρος ὑπὸ τοὺς Λουζινιανούς. (Κυπριακὰ Χρονικὰ ἔτ. ΙΓ′. σ. - 55.)

» » Ὁ ναὸς τοῦ τιμίου Σταυροῦ καὶ ὁ κῶδιξ τῶν ἄνω Λευκάρων. (Αὐτόθι σ. 56 - 70.)

» » Κῶδιξ Μητροπόλεως Κιτίου Β′. σελ. 82. (Αὐτόθι σ. 70 - 72.)

» » Ἰωάννης Μονόχειρ. (Αὐτόθι σ. 73 - 77.)

» » Ἐκ τῶν κωδίκων τῆς Μητροπόλεως Κιτίου. (Αὐτόθι σ. 81 - 144.)

» » Τὸ ἐμπόριον τῆς Κύπρου πρὸ ἑνὸς αἰῶνος. (Αὐτόθι σ. 145 - 150.)

Κυριαζῆ Ν. Παραμύθια. (Αὐτόθι σ. 150-160.)
» » Ἀπὸ τοὺς προγραφέντας Α'. Οἰκογένεια Γεωργιάδη-Πετσοπούλη. (Αὐτόθι σ. 161-189.)
» » Β'. Ἄγγελος Παταρός. (Αὐτόθι σ. 189-195.)
» » Ἡ προστασία τῶν Ἑλλήνων τῆς Κύπρου. (Αὐτόθι σ. 196-210).
» » Ἀγωνιώδεις ἡμέραι τῆς ἐν Λάρνακι Εὐρωπαϊκῆς παροικίας. (Αὐτόθι σ. 210-227).
» » Λαογραφικά. Παλαιοὶ ναοὶ καὶ παραδόσεις. (Αὐτόθι σ. 228-231.)
» » Ἡ μονὴ Κύκκου. (Αὐτόθι σ. 231-237.)
» » Αἰνίγματα. (Αὐτόθι σ. 238-240.)
Kyriakides Stilpon. Neugriechische Volkskunde, Volksdichtung, Volksglaule, Volkskunst mit Hinweisen anf die deutsche Volkskunde. Thessalonike 1936 S. 44.)
Κυριακίδου Στίλπ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ὡς λαογράφος. (Λαογρ. ΙΑ'. σ. 634-641.)
» » Ἐρωτήματα διὰ τὴν λαϊκὴν λατρείαν. (Αὐτόθι σ. 659-677.)
» » Ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῶν τειχῶν τῆς Θεσσαλονίκης. (Μακεδ. Ἡμερολόγιον 13 σ. 41-44.)
Κυριακίδου Εὐτυχίας. Λατρευτικὰ ἔθιμα Τσεσμέ. (Λαογρ. ΙΑ'. σ. 656.)
Κυριακίδου Φωτεινῆς. Θρᾳκικαὶ δοξασίαι περὶ καλλικαντζάρων. (Λαογρ. ΙΑ'. σ. 652-653.)
Κυριακοπούλου Κ. Ἱστορία καὶ θρῦλοι. Οἱ Σκυνοκέφαλοι. (Σπαρτιατικὰ Χρονικὰ ἔτ. Α'. φύλλ. 4 σ. 7.)
Κυρμιζάκη Ἀγλ. Ἕνα παραμύθι. (Κρητικὲς Σελίδες ἔτ. Β'. σ. 328-329.)
Κύρου Ἀχιλλ. Οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ ὁ Δομήνικος Θεοτοκόπουλος. Ἐν Ἀθήναις 1938 Σελ. 467 μετὰ 32 πιν.
Κωνσταντινίδου Ἀποστόλου. Ἡ μονὴ Φλαμουρίου. (Θεσσαλικὰ Χρονικὰ τόμ. Ε'. σ. 164-177.)
Κωνσταντινίδου Κ. Δημοτικό. (Πάφος χρον. Β'. σ. 344.)
Κωνσταντινίδου Π. Τραγούδι γάμου. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 16 σ. 217-218.)
Κωνσταντοπούλου Κ. Χρονολογήσεις Βυζαντιακῶν μολυβδοβούλλων τῆς Θράκης. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρᾳκικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ τόμ. Γ'. σ. 203-208.)
» » Γρηγόριος ὁ Πτερωτὸς καὶ τὸ εἰς αὐτὸν ἀποδιδόμενον μολυβδόβουλλον. (Αὐτόθι τόμ. Δ'. σ. 189-191.)
Κωτούλα Ε. Πανηγυριώτικες ἔννοιες. (Μακεδονικὴ Λαογραφία.) (Μακεδ. Ἡμερολόγιον 13 σ. 199-202.)
Λάδη Θεοδ. Χαριτωμένες προλήψεις. Δωδεκάημερα. (Σπαρτιατικὰ Χρονικὰ ἔτ. Α'. φύλλ. 5 σ. 12. 13.)
Λαζαροπούλου Ι. Ἀνδροῦτσος-Ἀποστόλης-Σαχτούρης ναύαρχοι τοῦ ἀγῶνος. (Ναυτικὴ Ἑλλὰς ἔτ. Θ'. σ. 9-10, 34.)
» » Ὁ ναύαρχος Ἀντώνιος Κριεζῆς. (Αὐτόθι σ. 52.)
» » Ὁ Κ. Κανάρης. (Αὐτόθι σ. 76-112.)
Λαμπίκη Δημ. Ἡ μονὴ Ντούσικου. (Θεσσαλικὰ Χρονικὰ τόμ. Ε'. σ. 118-121.)
Λαμπουσιάδου Γ. Ὁδοιπορικόν. (Θρᾳκικὰ τόμ. 9 σ. 45-70.)
Λαμψίδου Ὀδ. Τζέργα. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 10 σ. 5.)
» » Γλωσσολογικὰ σημειώματα. Περὶ τῆς Μεσαιωνικῆς γλώσσης τοῦ Πόντου. (Αὐτόθι τεῦχ. 11 σ. 14-15.)
» » Τοπογραφικὰ σημειώματα Κανίτου. (Αὐτόθι τεῦχ. 14 σ. 58.)

Λανίτου Ν. Κυπριακαὶ οἰκογένειαι τῆς Ἑπτανήσου. (Νέα Ἑστία τόμος 21 σ. 896-899 τόμ. 22 σ. 1012-1014.)
» » Οἱ Κιγάλαι. (Πάφος χρον. Β'. σ. 315-317.)
» » Ὀνόματα ἁγίων σὲ Λαϊκὰ λογοπαίγνια. (Νέα Ἑστία τόμ. 21 σελὶς 294-295).
» » Ἑπτανησιακαὶ οἰκογένειαι Κύπρου. (Αὐτόθι σ. 591-592.)
Λαπαθιώτου Λ. Ὁ Ἄγνωστος ἥρως Ὑδραῖος πλοίαρχος Ἀνδρέας Τρίτσος. (Τὸ Μέλλον τῆς Ὕδρας ἔτ. Γ'. σ. 73-75.)
Λάσκαρι Μιχ. Παντελῆς Μ. Κοντογιάννης. (βιβλιογραφία.) (Γενικὴ Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία ἔτ. Δ'. σ. 48-50.)
» » Ὁ Πούσκιν καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις. (Νέα Ἑστία τόμ. 21 σ. 485-492.)
Λεύκη Γιάννη. Βασίλης Μιχαηλίδης ὁ ποιητὴς τῆς Κύπρου. Κύπρος 1937 Σελ. 72.
Μέγα Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης. Τόμ. Γ'. (Δῆμος-Ἐπίδρομος.) Ἐν Ἀθήναις 1937 Σελ. 1842-2768 + λ'.
Λιγνοῦ Α. Ποῦ ἔκειτο ἡ οἰκία τοῦ νεομάρτυρος Κωνσταντίνου τοῦ Ὑδραίου. (Τὸ Μέλλον τῆς Ὕδρας ἔτ. Ε'. σ. 143-144.)
» » Ἡ ὀνομασία τῆς Ὕδρας διὰ μέσου τῶν αἰώνων. (Αὐτόθι σ. 165.)
Λιουδάκη Μ. Ὁ Μάρτης στὴν Ἀνατολικὴ Κρήτη σὲ παλαιότερα χρόνια καὶ τώρα. (Κρητικὲς Σελίδες ἔτ. Β'. σ. 386-389.)
Λιπέρτη. (Πάφος. Μηνιαῖο Παγκύπριο λογοτεχνικὸ περιοδικὸ Β'. χρονιὰ ἀριθ. 3, τεῦχος ἀφιερωμένο γιὰ τὸν ποιητὴ Λιπέρτη.)
Λογαριαστάκη Ἀντ. Ἱστορία τοῦ Πλατανιᾶ. (Δρῆρος ἔτ. Α' σ. 67.)
» » Ἀρκάδι. (Αὐτόθι σ. 147-148.)
Λογαριαστάκη Γ. Ἡ Κρητικὲς κονδυλιές. (Δρῆρος ἔτ. Α'. σ. 9 καὶ 10, 43 καὶ 44, 142-143.)
Λογαριαστάκη Κ. Σπίνα-Λόγκα. (Δρῆρος ἔτ. Α' σ. 86.)
Λουκοπούλου Δημ. Στὰ βουνὰ τοῦ Κατσαντώνη. Ἐν Ἀθήναις 1937 Σελ. 304. (Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων.)
Λυκούδη Στ. Οἱ κατὰ τὴν θρησκευτικὴν πίστιν, τὴν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τοὺς χριστιαν. χρόνους πάτρωνες τῶν ναυτικῶν μας. (Πλοιαρχικὴ Ἠχώ. ἀριθ. 10 σ. 8-11, ἀριθ. 91, σ. 8-10.)
» » Οἱ πάτρωνες τῶν ναυτικῶν μας. (Ναυτικὴ Ἑλλὰς ἔτ. Θ'. σ. 86.)
Λυμπεράτου Σπυρ. Κρατικὴ ἐποπτεία τῶν φαρμάκων ἐν Ἑπτανήσῳ ἐπὶ Βενετοκρατίας. (Ἑλληνικὴ Ἐπιθεώρησις ἔτ. 30 σ. 29.)
Μ. Γ. Ἡ σάτυρα τοῦ παληοῦ καιροῦ. Ὁ Γιαννικοδάσκαλος. (Δρῆρος ἔτ. Α'. σ. 22-24.)
» » Ὁ Ναπολέων Βοναπάρτης ἐπέρασε μιὰ νύκτα στὴν Ἱεράπετραν. (Αὐτόθι σ. 107-111.)
Μαγκριώτη Ι. Ἤθη, ἔθιμα καὶ προλήψεις τοῦ χωρίου Εὐκαρίου. (Θρᾳκικὰ τόμ. 8 σ. 384-391.)
Μαθιουδάκη Γ. Οἱ σύντεκνοι. (Κρητικὲς Σελίδες, ἔτ. Α'. σ. 330-331.)
Μανασείδου Συμ. Δημώδη ᾄσματα Αἴνου. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρᾳκικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ τόμ. Γ'. σ. 31-73.)
» » Λαογραφικὰ Αἴνου. (Αὐτόθι σ. 74-84.)
Μάνεση Στ. Παρετυμολογίες καὶ λογοπαίγνια σὲ ὀνόματα ἁγίων. (Νέα Ἑστία τόμ. 21 σ. 383-384.)

Μανίκη Α. Ὁ βασιλεὺς Ὄθων καὶ Ἀμαλία εἰς τὴν Ὕδραν τὸ 1862. (Τὸ Μέλλον τῆς Ὕδρας, ἔτ. Ε΄. σ. 7-8.)

» » Οἱ Ὑδραίικες Ἱστορίες. Τὸ πάθημα τοῦ Παναθέθελα. (Αὐτόθι σ. 21-24.)

» » Τὸ πάθημα τοῦ Κὺρ Φραντζέσκου. (Αὐτόθι σ. 46-47.)

» » Οἱ μέχρι τοῦ 1812 ἰατροὶ τῆς Ὕδρας. (Αὐτόθι σ. 29-33, 64-68.)

» » Ὁ Φιλέλλην Μάξιμος Ραιμπῶ εἰς τὴν Ὕδραν. (Αὐτόθι σ. 89-94.)

» » Οἱ Ὑδραϊκὲς Ἱστορίες, Φάε Φτωχὲ ἀπ' τὰ ροῦχα σου!!! (Αὐτόθι σ. 110-112.)

» » Αἱ ἀκυρωθεῖσαι βουλευτικαὶ ἐκλογαὶ τῆς Ὕδρας τοῦ 1844. (Αὐτόθι 105-107, 127-131, 145-149, 156.)

» » Ὁ Καπετὰν Νικόλας Κολμανιάτης, ὁ Ὑδραῖος θαλασσαετὸς ἐλευθερωτὴς τῆς Ἀργεντινῆς. (Αὐτόθι σ. 161-162.)

» » Πῶς εἶδε τὴν ναυμαχίαν τοῦ Ἀργολικοῦ ὁ Φιλέλλην Ραιμπῶ. (Αὐτόθι σ. 177-180.)

» » Τὰ Συνάφια τῆς προεπαναστατικῆς Ὕδρας. (Αὐτόθι σ. 189-193.)

» » Οἱ Ὑδραῖοι καὶ ἡ μονὴ Δαφνίου. (Νέα Ἑστία τόμ. σ. 1021-1022.)

Μαρίνη Κ. Χαρίσματα κι' ἀντίχαρες. (Νέα Ἑστία τόμ. 21 σ. 30-33, 129-132.)

Μάρου Αἴμου. Ἑπτανήσιοι ἀρχηγοὶ τῆς Ρούμελης Μοῦρτος-Φερεντῖνος. (Ἰόνιος Ἀνθολογία ἔτ. 11 σ. 48-49.)

Μαρσέλου Βαλ. Ἡ βλενόρροια ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. (Ἰατρικὰ Χρονικὰ ἔτ. 10 τεῦχ. 2 σ. 171-183.)

Μελανοφρύδη Π. Ἀνέκδοτα καὶ παραδόσεις Χαλδίας. (Ἀρχεῖον Πόντου 7 σ. 223-263.)

» » Οἱ Δράκοντες ἐν Πόντῳ. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 11 σ. 16-17.)

» » Τὸ κιουρτούν. (Αὐτόθι τεῦχ. 12 σ. 6-7.)

» » Τὰ ραχία πα ἐροθύμεσάν ἄτσε. (Αὐτόθι τεῦχ. 12 σ. 24-27.)

» » Κρητικὲς Μαντινᾶδες - Κρωμέτκα τραγῳδίας. (Αὐτόθι τεῦχ. 13 σ. 13-15.)

» » Ἡ Σοφίτσα. (Αὐτόθι τεῦχ. 14 σ. 57-58.)

» » Ἡ δημοφιλεστέρα πανήγυρις εἰς τὸν Πόντον. (Αὐτόθι τεῦχ. 16 σ. 198-200.)

» » Ἡ μονὴ καὶ τὸ Λύκειον τῆς Γουμερᾶς. (Αὐτόθι τεῦχ. 16 σ. 201-203.)

† Μέξα Βαλερίου. Οἱ Φιλικοί. Κατάλογος τῶν μελῶν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας ἐκ τοῦ ἀρχείου Σέκερη. Ἀθῆναι 1937 Σελ. 95 (μετὰ 4 πινάκ.)

» » Ὁ μητροπολίτης Σερρῶν Γρηγόριος Φορτουννιάδης καὶ τὸ ἀλληλοδιδακτικὸν σχολεῖον Σερρῶν (Μακεδον. Ἡμερολόγ. 1937 σ. 283-288.)

Μέρτζιου Κ. Τὸ ἐν Βενετίᾳ Ἠπειρωτικὸν Ἀρχεῖον. (Ἠπειρωτικὰ Χρονικὰ ἔτ. ΙΑ΄.

» » σ. 1-348.)

Μεταλλείδη Μ. Τὰ «κέτζια» γιὰ τὴν Κρώμνη. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 14 σ. 67-71, τεῦχ. 15 σ. 141-144.)

Μινώτου Μαριέττας. Παραμύθια ἀπὸ τὴ Ζάκυνθο. (Λαογρ. ΙΑ΄. σ. 415-531.)

Μινώτου Σπ. Ἡ κατεδάφισις τῶν φρουρίων τῆς Κερκύρας καὶ ἡ οὐδετεροποίησις. Ἀθῆναι 1937 Σελ. 80. (Ἀνατύπωσις ἀπὸ τὴν «Ἰόνιον Ἀνθολογίαν).

Μίσν. [Μιλτ. Νομίδου.] Ἡ Ζωοδόχος Πηγή. Σταμποὺλ 1937 Σελ. 251.

Μιχαηλίδου Εὐγενίου. Ἡ Αἴγυπτος ἐν τῇ συγχρόνῳ Ἑλληνικῇ φιλολογίᾳ. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 35 σ. 464-475.)

Michaélidès - Nouaros G. Contribution à l'étude des pactes successoraux en droit byzantin justinien et post-justinien, Paris 1937 p. 237.

Μιχαλοπούλου Φάνη. Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν καὶ ἡ ἔκδοση Σολωμοῦ. Ἀθήνα 1937 Σελ. 36 + γ΄.

» » Στέφανος Κουμανούδης (βιβλιογραφία). (Γενικὴ Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία ἔτ. Δ΄. σ. 17-24.)

Μοσχονᾶ Ἰ. Σελίδες ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν συνθηκῶν. Τεῦχ. Α΄. Ἀθῆναι 1937 Σελ. 108.

Μουζενίδου Π. Ἀντίχριστον. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 14 σ. 92-93.)

Μουράτη Α. Βάσταξον κάρδια... (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 16 σ. 217.)

Μουτίδη. Παροιμίαι (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 14. σ. 76.)

Μπ. Αἱ νῆσοι Κάλαμος καὶ Καστὸς κατὰ τὸ 1821. (Ναυτικὴ Ἑλλάς, ἔτ. Θ΄. σ. 29-30.)

Μπακάλη Γιάννη. Καναγκιουρίσια Καστοριά. Καστοριὰ 1937 Σελ. 45.

Μπαλάνου Δ. Ἱστορία τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς. Ἐθνικὸν καὶ Καποδιστριακὸν Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν - Ἑκατονταετηρὶς 1837-1937. Ἀθῆναι 1937 Σελ. 61.

Μπόσδα Δ. Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τοῦ γάμου κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν Ἰσαύρων. Ἐν Ἀθήναις 1937 Σελ. 80.

Μπούα Χρυσ. Σαμουὴλ Μητροπολίτης Αἰγίνης. (Θεολογία τόμ. 15 σελ. 159-161, 262-268.)

Μυρίδου Χρυσοστόμου. Ἡ οἰκογένεια τῶν Σαρασιτῶν καὶ ὁ Γερβάσιος Σαρασίτης. (Ἀρχεῖον Πόντου 7 σ. 3-82.)

Μυτιληναίου Ἐμ. Τὸ περισωθὲν παλαιὸν ἀρχεῖον τοῦ Ἱ. ναοῦ τῆς Παναγίας Ἁγιάσου. (Ἁγία Σιών, ἔτ. Α΄. σ. 5-9, 43-45.)

» » Χειρόγραφον «Ἱστόριον» περὶ τῆς συστάσεως τῆς Ἁγιάσου. (Αὐτόθι σ. 81-87.)

Μωραϊτάκη Κ. Πρωτοπρεσβυτέρου. Συμπληρωματικὸς κατάλογος κωδίκων τοῦ ἐν Φαναρίῳ Κωνσταντινουπόλεως Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου. (Ὀρθοδοξία ἔτ. ΙΒ΄. σ. 65-67.)

Μωϋσίδη Ἀλ. Ὁ τσοπάνο καὶ ὁ σκύλο-ἄτ. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 13 σ. 154.)

Νατσαρίδη Γ. Ὁ ποπᾶς. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 11 σ. 17.)

» » Ὁ Γιάννες κι' ὁ κουμπάρος ἄτ. (Αὐτόθι σ. 18.)

» » Ὁ Χατζῆ-Γιάννες κι' ἡ Τούρκισσα. (Αὐτόθι τεῦχ. 14 σ. 74-75.)

Νεοφυτίδου Ἄννας. Ὁ ποπᾶς καὶ τὸ κολοκύνθ. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 13 σ. 21.)

» » Ὁ ζωγράφον κι' Ἀέρτος. (Αὐτόθι τεῦχ. 14 σ. 75.)

Νίδα. Μυστριώτικα τραγούδια. (Σπαρτιακὰ Χρονικὰ ἔτ. Α΄. φύλλ. 5 σ. 16.)

Xanalatos Diogenes. Beiträge zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte Makedoniens im Mittelalter, hauptsächlich auf Grund der Briefe der Erzbischofs Theophylaktos von Achrida. Speyer a. Rh. S. 87.

Ξενίτα Ξένου. Ποντιακαὶ παροιμίαι. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 16 σ. 289. 297.)

Ξηρουχάκη Ἀγαθαγγέλου Μητροπ. Κυδωνίας καὶ Ἀποκορώνου. Ἱστορικὰ σημειώματα. (Ἐπετηρὶς τῆς ἑνώσεως καλλιτεχνῶν, λογοτεχνῶν Χανίων. ἔτ. Α΄. σ. 1-12.)

Ξιούτα Παύλου. Ξέναι λέξεις στὴ γλῶσσά μας. (Κυπριακαὶ Σπουδαὶ Α΄ σ. 133-174.)

Οἰκονομίδου Ἀποστ. Οἰωνοὶ-δεισιδαιμονίες-μαγγανεῖες-τῆς Χερσονήσου Καλλιπόλεως καὶ τῶν πέριξ. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρᾳκικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ τόμ. Γ΄. σ. 85-95.)

» » Ἤθη καὶ ἔθιμα Μαδύτου. (Αὐτόθι σ. 95-118.)

» » Παραμύθια Καλλιπόλεως. (Αὐτόθι τόμ. Δ΄. σ. 161-169.)

Οἰκονομίδου 'Απ. Γραμματικαὶ παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος Μαδύτου Θράκης. (Αὐτόθι σ. 194 - 204.)

Οἰκονομίδου Δ. Τὰ γουcdίλια ἐν Πόντῳ. ('Αρχεῖον Πόντου 7 σ. 220 - 222.)

» » Συνοπτικὴ Ἱστορία τοῦ περιωνύμου Ἑλλην. Φροντιστηρίου Τραπεζοῦντος. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 10 σ. 4 - 7, τεῦχ. 12 σ. 4 - 6, τεῦχ. 13 σ. 12 - 13.)

» » 'Αναίρεσις τοῦ δημοσιευθέντος ὑπὸ τοῦ κ. Παστιάδου «'Ελέγχου εἴς τινας ἐτυμολογίας τῆς μελέτης μου. «'Επώνυμα Ποντιακά. (Αὐτόθι τεῦχ. 13. σ. 10 - 12.)

» » Γραμματικὰ τῆς Ποντικῆς διαλέκτου. (Αὐτόθι τεῦχ. 16 σ. 204 - 207.)

Οἰκονομοπούλου Δ. Ὁ ἐν τῇ Μεγαρίδι Βυζαντινὸς ναὸς τοῦ Χριστοῦ. (Νέα Ἑστία τόμ. 21 σ. 704 - 705.)

'Ονουφριάδου Δ. Ἔναν νερὸν κι' ἄλλο δόστι ἀτό. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 12 σ. 31.)

» » Ἡ συντζία δύο κοριτζιῶν. (Αὐτόθι σ. 31 - 32.)

» » Ἡ θάλασσα καὶ τὰ χαψιά. (Αὐτοθι τεῦχ. 14 σ. 95.)

Παλαιστίδη Κ. Οἱ μῆνες. Οἱ ἡμέρες. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 14 σ. 77.)

Παναγιώτου Κ. Ὁ βλαστημέας. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 14 σ. 73.)

» » Ἡ Τσαζοῦ. (Αὐτόθι τεῦχ. 14 σ. 93.)

Πανταζῆ Β. Τρεῖ νομάτσοι σύντροφοι. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχος 14 σ. 71.)

Παπαγεωργίου Θεοδ. Ἡ θέσις τῆς πόλεως Αἰγίου κατὰ τὴν Ρωμαϊκὴν περίοδον. ('Αχαϊκὰ ἔτ. Α'. σ. 113 - 115.)

Παπαγιαννοπούλου Διον. Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης Παν. Γριτζάνη, 'Αθῆναι 1907 Σελ. 36.

Παπαδάκη Ν. Ἡ 'Εκκλησία τῆς Κρήτης. Χανιὰ 1936 Σελ. 164 + IX πίνακες.

» » 'Επὶ ἑνὸς γεωλογικοῦ φαινομένου ἐν Κρήτῃ. ('Επετηρὶς τῆς ἑνώσεως καλλιτεχνῶν, λογοτεχνῶν Χανίων ἔτ. Α'. σ. 49 - 67.)

Παπαδοπούλου 'Αβρ. Περὶ τὴν ἐτυμολογίαν τοῦ ὀνόματος Σούρμενα. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 10 σ. 28 - 29.)

» » Τὸ κ στὴν Ποντιακὴ διάλεκτο. (Αὐτόθι τεῦχ. 12 σ. 32.)

» » Ποντιακὸς Γλωσσοδέτης (Αὐτόθι σ. 32.)

Παπαδοπούλου 'Ανθ. Νόμοι τῆς ἀποβολῆς καὶ διατηρήσεως τῶν ἀτόνων φωνηέντων εἰς τὸ ἰδίωμα Πόντου. ('Αθηνᾶς τόμ. 47 σ. 63 - 78.)

» » Παρεξηγήσεις. (Αὐτόθι σ. 243 - 247.)

Παπαδοπούλου Δ. (Σταυριώτου.) Ἡ Σαχταρίτσα. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 15 σ. 157-160.)

» » Μερικαὶ ὀνομασίαι τροφίμων καὶ φαγητῶν τοῦ Πόντου. (Αὐτόθι τεῦχ. 16. σ. 192 - 195.)

» » 'Απὸ τὴ ζωὴ τῶν Παρχαρίων. (Αὐτόθι σ. 296 - 297.)

Παπαδοπούλου Ι. Ὁ Εὐαγγελισμὸς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. (Ἡμερ. Δυτ. Μακεδ. 6 σ. 39 - 41.)

Παπαϊωάννου Μ. Καζανιὲς - Χάβρα. (Τὸ Βουνό, ἀρ. 41 σ. 107.)

Παπαμιχαὴλ Γ. Τὸ Πανεπιστήμιον 'Αθηνῶν καὶ τὰ Βαλκάνια. (Νέα Ἑστία τόμ. 22 σ. 1791 - 1795.)

Παπανδρεάδου Α. 'Εκεῖνο πὰ θὰ γίνεται. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 16 σ. 216.)

» » Τῇ Μάσσονος τὸ μουσκάρ... (Αὐτόθι σ. 216.)

Παπανδρεάδου Π. Ποντιακὰ δημοτικὰ τραγούδια. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 16 σ. 299.)

Παπασταματίου Τ. Ἡ ἱστορικὴ δράση τοῦ Φραγκοκαρυστινοῦ ἱππότη Λυκάριου. ('Αρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν τόμ. Β'. σ. 43 - 60.)

Παπασταματίου Εὐ. Λαογραφικὰ τοῦ χωρίου ἅγιος (Αἰδηψοῦ). ('Αρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν τόμ. Β'. σ. 195 - 209.)

Παπαχαραλάμπους Γ. Ἔθιμα, προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι τῶν Κυπρίων. (Κυπριακαὶ Σπουδαὶ Α' σ. 79 - 88.)

Παπαχριστοδούλου Μόσχου. Θρακικὰ τραγούδια. ('Αρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ τόμ. Γ'. σ. 121 - 136.)

Παπαχριστοδούλου Πολ. Γλωσσάριο Σαράντα 'Εκκλησιῶν. (Αρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ τόμ. Γ'. σ. 214 - 225.)

» » Τραγούδια Θράκης. (Αὐτόθι τόμ. Δ'. σ. 111 - 147.)

» » Πέτρα 'Αν. Θράκης. (Αὐτόθι σ. 148 - 151.)

» » Ἔθιμα γάμου στὸ 'Ορτάκιοϊ Λιτίτσης. (Αὐτόθι σ. 152 - 153.)

» » Γλωσσάριο Σαράντα 'Εκκλησιῶν. (Αὐτόθι σ. 205 - 215.)

Παπαχριστοδούλου Χ. Τοπωνυμιακά. Χωρία τῆς Ρόδου στὸν ΙΕ'. αἰῶνα. (Ἑλληνικὰ Θ'. σ. 241 - 246.)

» » Παρετυμολογίες καὶ Λογοπαίγνια ἀπὸ ὀνόματα ἁγίων. (Νέα Ἑστία τόμ. 21 σ. 543 - 544.)

Παππᾶ Σπ. Τὰ ἔγγραφα τῆς Ἑλληνικῆς 'Επαναστάσεως εἰς τὰ 'Αρχεῖα τοῦ Quai d'Orsay. 'Αθῆναι 1937 Σελ. 12.

Παρχαρίδη 'Ι. Τὰ τραγούδια τῆς Ὄφης. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 10 σ. 6 - 9.)

» » Ὁ 'Ακρίτας. (Αὐτόθι τεῦχ. 10 σ. 18 - 20.)

Ἡ Κρώμνη. (Αὐτόθι σ. 278 καὶ 279.)

Παπαχρονοπούλου Τούλας. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ φρασεολογία στὴ νεοελληνικὴ γλῶσσα. (Νέα Ἑστία τόμ. 21 σ. 220 - 221.)

Παστιάδη Θ. Γεωγραφικὰ σημειώματα. Περιφέρεια Κωτυώρων. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 10. σ. 2 - 4. τεῦχ. 11 σ. 8 - 10.)

» » Βὰρ - κετ Τσιτσεΐ. (Αὐτόθι. σ. 20.)

» » 'Ακράνια. (Αὐτόθι τεῦχ. 11 σ. 13.)

» » Ἡ Ζεβορίτα. (Αὐτόθι, τεῦχ. 12 σ. 7.)

» » Σήσαμος, Κώτυρας, Κρώμνα. (Αὐτόθι τεῦχ. 12 σ. 8 - 9.)

» » Ἔλεγχος ἐπωνύμων τινῶν εἰς τὰ «ἐπώνυμα». Ποντιακὰ τοῦ κ. Δημ. Οἰκονομίδου. (Αὐτόθι τεῦχ. 12 σ. 12 - 13.)

» » Τ' ἀνοῦτον. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 13 σ. 28.)

» » Ἡ πόλις Κοτύωρα. (Αὐτόθι τεῦχ. 14 σ. 63 - 65.)

Πασχάλη Δ. Ἄνδρου λαογραφικά. Καλλιβρούσηδες. (Λαογρ. ΙΑ'. σ. 595 - 604.)

Πασχαλίδη Π. Ὁ ἅγιος Νεόφυτος ὁ Ἔγκλειστος. (Τοῦ Συλλόγου «Κινύρα» διαλέξεις περὶ τῶν κορυφαίων Κυπρίων φιλοσόφων καὶ πεζογράφων. σ. 37-65.)

Πατριαρχέα Β. 'Αριστοτέλους Βαλαωρίτου ποιήματα ἀνέκδοτα. 'Εν 'Αθήναις 1937 Σελ. 166 + ρβ'. [Βλ. καὶ Νέας Ἑστίας τόμ. 21 σ. 900 - 906.]

Πατσέλη Ν. Ὁ Βαλαωρίτης καὶ ἡ Ἤπειρος. 'Αθῆναι 1937 Σελ. 59 + δ'.

Περάντη 'Ολ. Συμπλήρωμα βιβλιογραφίας Κρυστάλλη. (Νέα Ἑστία τόμ. 22 σ. 1507 - 1508.)

Πέρδικα Νίκης. Σκυριανὰ τραγούδια. 'Αθῆναι 1937 Σελ. 56.

Πετρακάκου Δ. 'Εκκλησία καὶ δίκαιον κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν (1821 - 1824.) ('Εκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 35 σ. 425 - 464, τόμ. 36 σ. 145 - 176.)

Πετροχείλου 'Ιω. Τὸ παρὰ τὸ χωρίον 'Αλαδινοῦ σπήλαιον τῆς Ἄνδρου. (Τὸ Βουνὸ ἀρ. 45 σ. 221 - 224.)

Πετσάλη Ν. 'Ιατρικὴ Σχολή. (συνοπτικὴ ἱστορία). (Νέα Ἑστία τόμ. 22 σ. 1778-1782.)

Πιτυκάκη Βαγγέλη. Ὁ Διαλυνομιχάλης ὡς σατυρικός. (Δρῆρος ἔτ. Α΄. σ. 89 - 90, 201 - 202.)
Πολίτου Ἕλλης. Ἡ γυναῖκες τῶν Θεσσαλικῶν χωριῶν. (Θεσσαλικὰ Χρονικὰ τόμ. Ε΄ σ. 178 - 181.)
Πολυκάρπου Μητροπ. Τρίκκης καὶ Σταγῶν. Ἡ ἕδρα τῆς μητροπόλεως Λαρίσης κατὰ τὸν ΙϚ΄. καὶ ΙΖ΄. αἰῶνα. (Θεολογία 15 σ. 357 - 360.)
Πουρναροπούλου Γ. Ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς ἱδρύσεως τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου καὶ δὴ τῆς Ἰατρικῆς σχολῆς Ἀθηνῶν. (Ἀκαδημαϊκὴ Ἰατρικὴ τεῦχ. 23 σ. 124 - 136, τεῦχ. 24 σ. 176 - 183.)
Πρωτοψάλτη Μαν. Ἀνέκδοτος λίβελλος τοῦ Φιλίππου Ἰωάννου. (Νέα Ἑστία τόμ. 21 σ. 867 - 868.)
Πυζίτη Στ. Ἡ Λεμόνα. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 10 σ. 29.)
Πυτικάκη Μαν. Λαογραφικὰ Ν. Λασηθίου. Γύρ' ἀπὸ τὸν ἀργαλειό. (Προλήψεις, εὐχές, Παροιμίες, μαντινάδες.) (Δρῆρος ἔτ. Α΄. σ. 5 - 8, 35 - 39.)
» » Λαογραφία. Ὁ Κυπριγιώτης. (Αὐτόθι σ. 68 - 72, 103 - 104, 134 - 135, 177 - 179.)
» » Γύρω ἀπὸ τὸν τοκετό. (Αὐτόθι σ. 100 - 103, 131 - 134.)
» » Προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίες τῶν Χριστουγέννων καὶ τῆς Πρωτοχρονιᾶς. (Αὐτόθι σ. 163 - 168.)
Ραζῆ - Κότσικα Δ. Ἡ πρόγνωσις τοῦ καιροῦ διὰ μέσου τῶν αἰώνων. (Ὁ Ναυτίλος ἀριθ. 5 σ. 7 - 10, ἀριθ. 6 σ. 4 - 7.)
Ροδοκονάκη Ἐμ. Ὁ Βοναπάρτης καὶ αἱ Ἰόνιοι Νῆσοι (1797 - 1816.) Κέρκυρα 1937 Σ. 256.
Ροδοπούλου Γ. Τὸ νόμισμα ἐν Θεσσαλίᾳ μετὰ τὴν ἕνωσίν της μὲ τὴν Ἑλλάδα. (Θεσσαλικὰ Χρονικὰ τόμ. Ε΄ σ. 122 - 124.)
Ροντοπούλου Π. Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἰατρικοῦ Τύπου. (Ἰατρικὴ Πρόοδος ἔτ. 42 σ. 304 - 311.)
Ρούσου Ε. Ἱστορικὰ Εὐβοϊκῶν μονῶν. (Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν μελετῶν τόμ. Β΄. σ. 9 - 25.)
Σαββαντίδη Ι. Ποντιακοὶ Παροιμίαι. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 10 σ. 10.)
Σαβράμη Εὐαγγέλου. Ἐπιστολὴ τοῦ Ἡρακλείας Μελετίου πρὸς τὸν Ταλαντίου Νεόφυτον. (Θρᾳκικὰ τόμ. 8 σ. 305 - 308.)
Σακελλαρίου Μ. Ἡ ἀνάκτησις τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐν ἔτει 1715. (Ἑλληνικὰ ἔτ. Θ΄ σ. 221 - 240.)
Σακκᾶ Γ. Ἡ ναυμαχία Λορεδάνου - Μποράκ ἔξω ἀπὸ τὴν Πύλο. (Ναυτικὴ Ἑλλὰς ἔτ. Θ΄. σ. 195.)
Σαλλαπασίδη Π. Θρῦλοι Ἁγίων καὶ ἀνέκδοτα. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 12 σ. 15 - 19.)
» » Τῇ βουδὶ τ' ἀράεμαν. (Αὐτόθι τεῦχ. 13 σ. 15.)
» » Τ' Ὥρα μάτιαγμαν. (Αὐτόθι τεῦχ. 13 σ. 16 - 17.)
» » Ἄμαν τὸ τοὺτ τσαταλὴν ἔτον. (Αὐτόθι τεῦχ. 13 σ. 20 - 21.)
» » Τ' Ἄι - Βλασῆ τὸ μέλ. (Αὐτόθι τεῦχ. 14 σ. 73 - 74.)
» » Οἱ Ρῶσσοι στὴν Ἀργυρούπολη στὰ 1828. (Αὐτόθι τεῦχ. 14 σ. 78.)
» » Τὸ Πάτεμαν. (Αὐτόθι τεῦχ. 15 σ. 150.)
» » Τὴ Χάρσερας Ἁγιώρτς. (Αὐτόθι τεῦχ. 15 σ. 153.)
» » Τὸ Σινιάτιγμαν. Ὁ Γαμόστολον τῆ Μαϊσαδίων. Τὸ παιδὶν θὰ ἔρται μὲ τὴν ψυ'σ. (Αὐτόθι τεῦχ. 16 σ. 213 - 215.)
» » Ἐντῶκες τὸ κωδών. Οἱ μάγισσες τοῦ νεροῦ. (Αὐτόθι τεῦχ. 15 σ. 148 - 149).
Σαμαρᾶ Π. Δύο ἀνέκδοτα τραγούδια τοῦ Δ. Ν. Βερναδάκη. (Ὁ Ποιμὴν (παράρτημα) ἔτ. Ε΄. σ. 108 - 111.)

Σαμαρᾶ Π. Ἀνέκδοτο γράμμα τοῦ Α. Σκ. Βυζαντίου. (Αὐτόθι σ. 115 - 117.)
» » Ἡ ἐκπαίδευση στὴ Τουρκοκρατουμένη Μυτιλήνη. (Αὐτόθι σ. 163 - 168, 179 - 186 τοῦ παραρτήματος.)
Σαμοθράκη Ἀχ. Ἡ Ὑγιεινὴ καὶ τὸ Κοράνιον. (Ἰατρικὴ Πρόοδος ἔτ. 42 σ. 311 - 315.)
Σαραντῆ Μιλτιάδου. Ἀπὸ τὰ πανηγύρια τῆς Θρᾴκης. (Θρᾳκικὰ τόμ. 8 σ. 412 - 419.)
Σαρρῆ Ι. Τὰ ὀνόματα τῶν Ἑλληνικῶν βουνῶν. (Τὸ Βουνὸ ἀρ. 38 σ. 25 - 26.)
» » Ἡ μορφολογία τοῦ Παρνασσοῦ. (Αὐτόθι ἀρ. 46 σ. 235 - 242.)
Σγουρίτσα Ἀγησ. Τὸ καπετανόπουλο καὶ οἱ πεζοῦλες στὸ Βαλτέτσι. (Σπαρτιατικὰ Χρονικὰ ἔτ. Α΄. φύλλ. 1 σ. 4.)
» » Λαογραφικὰ σημειώματα. (Αὐτόθι φύλ. 5 σ. 11.)
Σβορώνου Ν. Παρατηρήσεις εἰς λόγον παρηγορητικὸν περὶ δυστυχίας καὶ εὐτυχίας. (Ἀθηνᾶς τόμ. 47 σ. 117 - 140.)
Σεφεριάδου Στυλ. Ἡ πρώτη ἱστορικὴ ἐμφάνισις Α΄) διεθνῶν συμβατικῶν ὅρων παροπλίσεως συνοριακῶν ἐδαφῶν καὶ Β΄) ἀναγνωρίσεως δικαιωμάτων εἰς θρησκευτικὰς μειονότητας. (Ἀκαδημ. Ἀθηνῶν Πρακτικὰ 12 σ. 42 - 50.)
Σιαμανῆ Γ. Ὁ Μάραντον. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 10 σ. 29.)
Σιδηροπούλου Εὐφροσύνης. Λεξιλόγιον Κοτυώρων. (Ἀρχεῖον Πόντου 7 σ. 133 - 183.)
» » Ἄσματα δίστιχα Κοτυώρων. (Αὐτόθι σ. 184 - 194.)
Σολδάτου Κ. Ὁ Ἀνδρέας Κάλβος εἰς τὴν Ἰόνιον Ἀκαδημίαν. (Τὸ νέον Κράτος ἔτ. Α΄ σ. 134 - 143.)
Σπαθάρη Ι. Ἡ ἀνατολικὴ Θρᾴκη κατὰ τὸν Ἐβλιγιὰ Τσελεμπῆν, Τοῦρκον περιηγητὴν τοῦ XVII αἰῶνος. (Θρᾳκικὰ τόμ. 9 σ. 23 - 36.)
Σπυριδάκι Γ. Οἱ Ἑβραῖοι εἰς τὴν Κρητικὴν λαογραφίαν. (Ἐπετηρὶς καλλιτεχνῶν - λογοτεχνῶν Χανίων τόμ. Α΄. σ. 75 - 80.)
» » Λαογραφικὰ Σητείας. (Νέα Ἑστία τόμ. 22 σ. 1181 - 1182.)
Σπυριδάκι Κ. Μωάμεθ Β΄ καὶ Ἰουστινιανὸς Α΄ στὶς σχέσεις τους μὲ τὴν ἐκκλησία. (Κυπριακὰ Γράμματα ἔτ. Γ΄ σ. 166 - 168.)
† *Σπυροπούλου Νικ.* Ἡ ἐν Ἠπείρῳ, Μακεδονίᾳ καὶ Θεσσαλίᾳ ἐπανάστασις κατὰ τὸ 1878. (Θεσσαλικὰ Χρονικὰ τόμ. Ε΄ σ 87 - 117.)
† *Σταμούλη Ἀναστασίου.* Τοπωνυμικὰ Θρᾴκης. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρᾳκικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ τόμ. Γ΄ σ. 226 - 229.)
Σταμούλη Μιλτ. Θρᾳκικοὶ κώδικες. (Θρᾳκικὰ τόμ. 9 σ. 122 - 136.)
Σταμούλη - Σαραντῆ Ἐλπινίκης. Πῶς γιάτρευαν στὴ Θρᾴκη. Γιατρικά, γητειὲς καὶ χάρες. (Θρᾳκικὰ τόμ. 8 σ. 351 - 383. τόμ. 9 σ. 195 - 286.)
Σταυριώτου. Τὸ Παρχάρεμαν. Τὸ Φύλεμαν. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 16 σ. 217.)
» » Ποντιακὸς Γλωσσοδέτης. (Αὐτόθι τεῦχ. 13 σ. 16.)
» » Ὁ πόθος τῆς νύφης. (Αὐτόθι τεῦχ. 13 σ. 23.)
» » Ἀριθμοί. (τραγούδι.) (Αὐτόθι τεῦχ. 13 σ. 24).
» » Τ' ἀγρέλαφον. (Αὐτόθι τεῦχ. 14 σ. 76.)
» » Ἀριθμοί. (Αὐτόθι τεῦχ. 14 σ. 77.)
» » Οἱ μῆνες. (Αὐτόθι τεῦχ. 15 σ. 155.)
Στεργιοπούλου Κ. Παρατηρήσεις εἰς τὴν νεωτέραν γεωγραφίαν τῆς Ἠπείρου, μετὰ χάρτου τῆς Ἠπείρου. Ἐν Ἀθήναις 1937 Σελ. 98.
Στεφανίδη Γ. Τὸ κολογκύθ. (Ποντιακὰ φύλλα τεῦχ. 13 σ. 22.)
Στεφανίδου Π. Ἄβουλα τῆ Θεὸν φύλλον κὶ λαΐσκεται. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 15 σ. 153 - 154.)
Στιβακτάκη Ἐμμ. Ἕνα παληὸ ἔθιμο τῆς πρωτοχρονιᾶς. (Δρῆρος ἔτ. Α΄ σ. 39.)
Συγκολλίτου Σπ. Ὁ νεκρὸς εἰς τὴν Ἀνασελίτσα. (Λαογρ. ΙΑ΄ σ. 387 - 414.)

Σφενδόνη Ν. Διατί δὲν ἐστέφθη αὐτοκράτωρ Κωνσταντινουπόλεως ὁ Παλαιολόγος; (Μακεδ. Ἡμερολ. 13 σ. 90 - 92.)

Σωτηρακοπούλου Σ. Ὁ Goldoni καὶ ἡ Κέρκυρα. (Ἰόνιος Ἀνθολογία ἔτ. 11 σ. 40-42.)

Σωφρονίου Ἐλευθερουπόλεως. Σημείωμα (περὶ τοπωνυμιῶν τινων.) (Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ τόμ. Γ' σ. 200.)

Ταρσούλη Ἀθηνᾶς. Ἄσπρα νησιά. Ἀθῆναι 1937 Σελ. 168.

Ταρσούλη Γεωργίας. Εὐτράπελος διήγησις καὶ παραδόσεις. (Λαογρ. ΙΑ' σ. 651 - 652.)

Τέλλου Ἄγρα. Πῶς βλέπουμε σήμερα τὸν Παπαδιαμάντη. (Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν μελετῶν, τόμ. Β' σ. 60 - 125.)

Τζαρτζάνου Ἀχ. Νεοελληνικὰ συντακτικά. (Νέα Ἑστία τόμ. 22 σ. 1260.)

Τζιάτζου Εὐαγ. Ἕνα ποίημα τοῦ Ἀλεξ. Ὑψηλάντη. (Νέα Ἑστία τόμ. 22 σ. 1583-1586.)

Τηλικίδη Γ. Ὁ ἐν Καυκάσῳ Ἑλληνισμός. (Ποντιακὰ φύλλα ἔτ. Β' σ. 274 καὶ 275.)

Τὶκ Π. Ὁ «κόρφος τῆς Ἐλούνδας». (Δρῆρος ἔτ. Α' σ. 28 - 29.)

Τοπαλίδη Ν. Ὁ Παπαπόστολον ἀπὸ χωρίον - ἔμουν. (Ποντιακὰ Φύλλα. τεῦχ. 14 σ. 72 - 73.)

Τρανοῦ Μιχ. Τραγούδια Ἀρκαδικά. (Λαογρ. ΙΑ' σ. 642 - 646.)

Τριανταφυλλίδη Μ. Σταθμοὶ τῆς γλωσσικῆς μας ἱστορίας Α 1) ὁ ἀττικισμὸς καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς διγλωσσίας 1) Ἡ Νέα Διαθήκη καὶ ὁ πρῶτος δημοτικισμός. Ἀθῆνα 1937 Σελ. 76.

Τριανταφύλλου Κ. Πατρινὰ Δημοτικὰ Τραγούδια. (Ἀχαϊκὰ ἔτ. Α' σ. 97 - 102.)

Τσαβταρίδη Ι. Ὁ Τόνγιαλης καὶ τὰ χαψία. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 13 σ. 42.)

Τσαμπαρλάκη Ν. Πῶς ἐκτίσθηκε ὁ Ἀρχάγγελος στὴν Νεάπολιν. (Δρῆρος ἔτος Α' σ. 78 - 79.)

» » Ἡ ἁγία Τριάδα στὴ Νεάπολι. (Αὐτόθι σ. 154 - 155.)

Τσίτενου. Τὸ φιλότιμον τοῦ Γεωρ - ἀγᾶ τοῦ Καρυδᾶ. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 16 σ. 215 - 216.)

Τσιώκου Γ. Ἕνα ἄγνωστο ἐπιτύμβιο τοῦ Ἀριστοτέλη Βαλαωρίτη. (Νέα Ἑστία τόμ. 22 σ. 1102.)

Τωμαδάκη Ν. Τοπωνυμικά: Τῶ Βουλγάρω. (ἐφ. Ἀλήθεια, Χανιὰ 14 Ἰανουαρίου 1937 ἀρ. 2083 σ. 1αδ.)

» » Μία δῆθεν συλλογὴ τοῦ Σολωμοῦ. (Κρητικὲς Σελίδες Α' σ. 305 - 14.) Ἑπτανησιακὰ Φιλολογικά. Ἡράκλειον Κρήτης 1937 Σελ. 30.

» » Ὁ Διονύσιος Σολωμὸς καὶ ἡ νεοελληνικὴ ποίησις. (Κρητικὲς Σελίδες Β' σ. 357 - 375.)

» » Ἡ «Σεπασμένη Μορφή» τοῦ Σολωμοῦ καὶ ἡ «Ἄλκηστις» τοῦ Εὐριπίδου. (περ. Μορφὲς Β' σ. 73 - 6, Θεσσαλονίκη.)

» » Ἀνδρέας Κάλβος Ζακύνθιος (1742 - 1869) (περ. Τὸ Ξεκίνημα, τεῦχος 3 - 4 σ. 14 - 5.)

» » Κριτικά, βιογραφικὰ καὶ βιβλιογραφικὰ στὸν Ἀνδρέα Κάλβο. (Ἑλληνικὰ Θ' σ. 19 - 51.)

» » Εὐάγγελος Ἰω. Σαβράμης. (Θεολογία ΙΔ' σ. 287 - 8.)

» » Κυδωνίας Μαρτινιανός. (Αὐτόθι ΙΕ' σ. 165 - 7.)

» » Ὁ Ἐρωτόκριτος καὶ οἱ Τοῦρκοι. (Δρῆρος Α' σ. 136 - 137.)

» » Τὸ μυστικὸν Κρητικὸν ὑπόμνημα τῆς 15ης - 27ης Μαΐου 1866. (Ἀθηνᾶ ΜΖ' σ. 221 - 36.)

» » Ὁ Ἰω. Δ. Κοντυλάκης στὰ Χανιά. (περ. Νέα Πνοὴ Θεσαλονίκης Β' σ. 9 - 15. Ἐπισημείωμα αὐτόθι σ. 55.)

Τωμαδάκη Ν. Τὰ πρῶτα βιβλία τοῦ Ἰ. Κοντυλάκη. (ἐφ. Ἑσπερινὸς Ταχυδρόμος Χανίων 1 Νοεμβρίου 1937 σ. 1γς'.)

» » Ὁ Κοντυλάκης καὶ ἡ Κρήτη. (ἐφ. Βῆμα τοῦ Λαοῦ Χανίων 2 Νοεμβρίου 1937 σ. 1ς' καὶ 4αβ.)

» » Τὸ μυστικὸν Κρητικὸν ὑπόμνημα τῆς 15/27 Μαΐου 1866. (Ἀθηνᾶς τόμ. 47 σ. 221 - 236.)

Ὑψηλάντη Π. Τῆ γαϊδιρῆ ἡ μεσελέ. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 14 σ. 75 - 76.)

Φ. Κ. Τὰ γνωμικὰ καὶ τὰ ῥητὰ τῶν ἱστιοφόρων. (Ναυτικὴ Ἑλλὰς ἔτ. Θ' σ. 356.)

Φάβη Β. Ὁ τετελεσμένος μέλλων ἐν τῇ ἀρχαίᾳ καὶ τῇ νεωτέρᾳ Ἑλληνικῇ (Ἀθηνᾶς τόμ. 47 σ. 3 - 27.)

» » Εἰς Στυλιανὸν Δεινάκιν μνημόσυνος διατριβή. (Αὐτόθι σ. 53 - 62).

» » Περὶ τῆς σημασίας τῶν ἰδιωματικῶν γλωσσικῶν στοιχείων. (Αὐτόθι σ. 237 - 242.)

Φαρμακίδου Ξ. Ἕνα αἴνιγμα. (Πάφος χρ. Β' σ. 297.)

Φαρμακοπούλου Π. Ἡ πολεμικὴ οἰκονομία ἀνὰ τοὺς αἰῶνας. (Ναυτικὴ Ἐπιθεώρησις τόμ. 34 σ. 81 - 118, 232 - 246.)

Φελεκίδου Δ. Ὁ Δεσπότο. (Ποντιακὰ Φύλλα, τεῦχ. 14 σ. 93.)

Φιλίππου Λοΐζου. Ὁ Ἀρχιμανδρίτης Κυπριανός. (Πάφος Χρον. Α' σ. 186 - 193.)

» » Δύο ἀνέκδοτα ἔγγραφα τοῦ ΙΖ' αἰῶνος. (Αὐτόθι σ. 238 - 239.)

» » Λεόντιος Μαχαιρᾶς. (Τοῦ Συλλόγου «Κινύρα» διαλέξεις περὶ τῶν κορυφαίων Κυπρίων φιλοσόφων καὶ πεζογράφων σ. 66 - 83.)

Φιριππίδου Ν. Ἕλληνες ἐν Ἄνω Αἰγύπτῳ (ἀρχαίᾳ Θηβαΐδι) κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 35 σ. 519 - 523.)

† Φουρίκη Π. Ἄλβα Φουκίνη. (Ἀθηνᾶς τόμ. 47 σ. 263 - 264.)

Φουρναράκη Κ. Τὸ λιμάνι τῆς πόλεως [Χανίων] (Ἐπετηρὶς τῆς ἑνώσεως καλλιτεχνῶν, λογοτεχνῶν Χανίων ἔτ. Α' σ. 44 - 47.)

Φουσάρα Γ. Συμβολὴ εἰς τὴν Εὐβοϊκὴν βιβλιογραφίαν [1620 - 1936]. (Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν μελετῶν τόμ. Β' σ. 125 - 175.)

Φυτράκη Ἀνδρέου. Κατάλογος τῶν χειρογράφων τοῦ Θεολογικοῦ Σπουδαστηρίου Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐν Ἀθήναις 1937 Σελ. 97.

Φωστηροπούλου Δεσποίνης. Ἄσματα δίστιχα καὶ ἄλλα Ἰμέρας καὶ Κρώμνης. (Ἀρχεῖον Πόντου 7 σ. 194 - 219.)

Φωτοπούλου Α. Ὁ Ἁγιώργης ὁ προστάτης τῶν ποιμένων. (Μηνιαία Μεγαλόπολις ἔτ. Α' σ. 42 - 43.)

Χ. Π. Ἡ κλέφτρα (Σαράντα Ἐκκλησιῶν δημῶδες ᾆσμα.) (Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ τόμ. Γ' σ. 118 - 120.)

Χαραλαμπίδου Εὐδοξ. Ὁ Τύχον. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 14 σ. 93 - 94.)

Χασαπόγιαννη Κυρ. Ὁ Ἀράπης τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου. (Κυνουριακὴ Ἐπιθεώρηση Χρον. Α' σ. 143.)

Χατζῆ Ἀντ. Ἕλλη - Ἑλλὰς - Ἕλλην. (Ἐπιστημ. Ἐπετ. Φιλοσοφ. Σχολῆς Πανεπιστ. Ἀθηνῶν 1935 - 1936 σ. 128 - 161.)

Χατζηαποστόλου Εὐστρ. Ὁ ἀρχιμ. Γρηγόριος Καλαγάνης καὶ τὸ ἐν τῇ Ριζαρείῳ σχολῇ κληροδότημα αὐτοῦ. (Νέα Σιὼν ἔτ. Α' σ. 88 - 92.)

Χατζηγάκη Ἀλεξάνδρου. Ἀπὸ τὸ Περτούλι τοῦ Ἀσπροποτάμου. (Θεσσαλικὰ Χρονικὰ ἔτ. Ε' σ. 139 - 147.)

Χατζηγεωργίου Γ. Τῆ μαύρεσας τῆ κοσάρας τ' ὠβά. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 14 σ. 66.)

Χατζηγιάννη Δ. Ἀπὸ τὰ ἀρχεῖα τῶν μονῶν. (Καθημερινὴ 1ης Μαρτίου 1937 ἀριθμὸς 5418 σ. 4 - 5.)
Χατζη - Ἰωαννίδου Η. Γύρω ἀπὸ τὸν Ὄφιν. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 10 σ. 28.)
Χατζηϊωάννου Κ. Σύμμεικτα λαογραφικὰ ἀπὸ τοὺς Κυπριῶτες χρονογράφους. (Πάφος τόμ. Β' ἀρ. 9 σ. 299 - 307.)
» » Σύμμεικτα ἐτυμολογικά. (Ἀθηνᾶς τόμ. 47 σ. 141 . 154.)
» » Κυπριακὰ λαϊκὰ τραγούδια. (Λαογρ. ΙΑ' σ. 605 - 631.)
» » Ἡ κριτικὴ ἔκδοση τῶν Κυπριακῶν ἐρωτικῶν ποιημάτων. (Κυπριακὰ Γράμματα, ἔτ. Γ' σ. 79 - 84.)
Χατζηπαναγιώτου Δημ. Τὸ θέατρον ἐν Σαράντα Ἐκκλησίαις Ἀνατ. Θρᾴκης. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρᾳκικοῦ Λαογρ. καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ τόμ. Δ'. σ. 101 - 105.)
Χατζηπαρασκευᾶ Ἀριστ. Ἡ ἀμπελουργία εἰς τὰς Σαράντα - Ἐκκλησίας. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρᾳκικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ τόμ. Δ'. σ. 85 - 100.)
Χατζοπούλου Κ. Παραμύθια Σαράντα Ἐκκλησιῶν. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρᾳκικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ τόμ. Δ'. σ. 170 - 188.)
Χουρμουζιάδου Γ. Συλλογὴ ἐπιγραφῶν τῆς διοικήσεως Μετρῶν Θρᾴκης. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρᾳκικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ τόμ. Γ' σ. 23 - 24.)
» » Σημειώσεις ἐκ χειρογράφων. (Αὐτόθι σ. 24 - 25.)
Χουρμουζιάδου Καλλισθένους. Ἀπόσπασμα κωδήκων Πετροχωρίου (Τσακηλίου) τῆς ἐπαρχίας Μετρῶν καὶ Ἀθύρων. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρᾳκικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ τόμ. Γ' σ. 17 - 23.)
» » Χωριάτικο καλαντάρ' τοῦ 1902. (Αὐτόθι σ. 26 - 30.)
» » Παρατηρήσεις εἰς τὸ ἀμπατζηλήκι στὴ Θρᾴκη. (Αὐτόθι σ. 137 - 142.)
» » Τὸ Τσακήλι (Πετροχώρι) τῆς ἐπαρχίας Μετρῶν. (Θρᾳκικὰ τόμ. 8 σ. 330 - 350 τόμ. 9 σ. 310 - 361.)
» » Ἐπαρχία Μετρῶν καὶ Ἀθύρων. (Ἀρχεῖον τοῦ Θρᾳκικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ τόμ. Δ'. σ. 106 - 110.)
Χρίστη Σάββα. Κυπριακὰ ἐρωτικὰ ποιήματα. (Κυπριακὰ Γράμματα ἔτ. Γ' σ. 189 - 190.)
Χριστοφιλοπούλου Α. Τὸ πρόβλημα τῆς Ecloga privata. (Ἀρχεῖον ἰδιωτικοῦ δικαίου 4. σ. 47 - 105.)
Χριστοφορίδου Κ. Ἱστορικὸ σημείωμα. Ἡ Κερασοῦς. (Ποντιακὰ Φύλλα τεῦχ. 10. σ. 12.)
Χρυσάνθη Κύπρ. Τὰ δυὸ ταξίδια τοῦ Jean Moreas στὴν Ἀθήνα. (Κυπριακὰ Γράμματα ἔτ. Γ' σ. 102 - 105.)

ΘΕΟΛΟΓΙΑ

Ἀγαθαγγέλου μητροπ. Κυδωνίας. Περὶ τῆς θέσεως τοῦ Ἑλλην. κλήρου ἐν Κρήτῃ ἐπὶ Βενετοκρατίας. (Ἐκκλ. Φάρος τόμ. 36 σ. 31 - 36.)
Ἀθανασίου Λαυριώτου, ἰατροῦ. Ἁγιορειτικά. Ἐκ τοῦ Κωδ. Ω. 56 τῆς βιβλιοθήκης Ἱερᾶς μονῆς Λαύρας. (Ραδάμανθος ἔτ. 22 τεῦχ. 5 σ. 6 - 7.)
» » Ἁγιορειτικά. Ἐκ τοῦ Μεγάλου Γεροντικοῦ. (Αὐτόθι τεῦχ. 11 σ. 11 - 12 τεῦχ. 12 σ. 10 τεῦχ. 13 σ. 11.)
Ἀθηναγόρα Μητροπολίτου τοῦ ἀπὸ Μεγάλων Πρωτοσυγγέλων καὶ Παραμυθίας. Φῶς ἀπὸ τὰ βάθη τῶν αἰώνων τεῦχ. ΣΤ'. Χ. Ἡ ἀρχαιοτέρα καὶ ἁγιωτέρα λέξις τοῦ κόσμου. Ὁ ἄγνωστος Θεός. Ἀθῆναι 1937 Σελ. 49.
» » Ὁ Θεὸς τῶν πνευμάτων. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 36 σ. 177 - 199.)
» » Ἡ μία ἁγία καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ λειτουργία. Ἀθῆναι 1937 Σελ. 58.

Αἰμιλιανοῦ μητροπ. Φιλαδελφείας. Τὸ δρᾶμα τοῦ πόνου. (Ὀρθοδοξία ἔτ. ΙΒ' σ. 3 - 10, 41 - 46.)
Ἀλιβιζάτου Ἀμίλκα. Ἐκκλησία καὶ πολιτεία ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου. Λόγος εἰς τὸ μνημόσυνον τῶν ἱδρυτῶν, εὐεργετῶν καὶ καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου ῥηθεὶς ἐντολῇ τῇ συγκλήτου τῇ 30 Ἰανουαρίου 1937. (Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐν Ἀθήναις 1937. Σελ. 49.)
» » Ἡ σύγχρονος θέσις τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας. (Ἐπιστημ. Ἐπετηρὶς Θεολ. Σχολῆς Πανεπιστ. Ἀθηνῶν (1936 - 1937) σ. 2 - 17.)
» » Τὸ δυνατὸν τῆς συγκλήσεως οἰκουμενικῆς Συνόδου. (Αὐτόθι σ. 37 - 50.)
» » Τρόπος συνεννοήσεως τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν ὡς πρὸς τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν ἐπὶ τῶν γενικωτέρων καὶ ἐπειγούσης φύσεως ζητημάτων ἐν περιπτώσει ἀναβολῆς τῆς συγκλήσεως οἰκουμενικῆς συνόδου. (Αὐτόθι σ. 51 - 56.)
» » Ἡ κωδικοποίησις τῶν ἱερῶν κανόνων καὶ ἡ σημασία αὐτῶν. (Αὐτόθι σ. 56 - 59.)
» » Καθορισμὸς τῆς ἐξωτερικῆς καὶ ἐσωτερικῆς ἱεραποστολῆς τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. (Αὐτόθι σ. 60 - 67.)
» » Ἐκκλησία, πολιτεία καὶ ἔθνος ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου. (Αὐτόθι σ. 68 - 97.)
» » Ἡ ἐκκλησία καὶ τὰ κοινωνικὰ ζητήματα. (Αὐτόθι σ. 98 - 117.)
Alivisatos Am. Die Gegenwärtige Stellung der Orthodox östliche Theologie. (Kyrios I σ. 317 - 330.)
Ἀντωνιάδου Βασ. Ἐγχειρίδιον εἰσαγωγῆς εἰς τὰς Ἁγίας Γραφάς. Τόμ. 1 - 2. Ἐν Ἀθήναις 1937 Σελ. 358 + 244.
» » Αἱ διὰ τῆς Κ. Δ. ὀρθόδοξοι ἑρμηνευτικαὶ ἀρχαὶ καὶ μέθοδοι καὶ αἱ Θεολογικαὶ των προϋποθέσεις. (Ἐπιστ. Ἐπετ. Θεολ. Σχολῆς Πανεπιστ. Ἀθηνῶν 1936 - 1937 σ. 161 - 199.)
Ανωνύμου Ἀναίρεσις τῶν κατὰ τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων θεωριῶν τοῦ Sir Anton Bertram. (Νέα Σιὼν τόμ. 32 σ. 362 - 386, 417 - 452.)
Βέλλα Β. Κριτικὴ τῆς βίβλου καὶ ἐκκλησιαστικὴ αὐθεντία. (Ἐπιστ. Ἐπετηρὶς Θεολ. Σχολῆς Πανεπιστ. Ἀθηνῶν 1936 - 1937 σ. 150 - 160.)
Γουδέλη Σπυρ. Συμβολὴ εἰς τὴν ἀνάλυσιν τοῦ βιβλίου τοῦ Ἰὼβ. Τὸ κακὸν παρ' Ἐλιοὺς ἐξ ἐπόψεως φιλοσοφικῆς. Ἐν Ἀθήναις 1937 Σελ. 30.
Δεληγιώργη Γ. Δοκίμια μεταφραστικὰ καὶ ἑρμηνευτικὰ τῆς Π. Δ. Ἱερεμίου Ι. 1 - 19. (Ἐπετηρὶς τοῦ φοιτητ. Θεολογ. Συνδέσμου τεῦχ. Γ'. 1935 - 1936 σ. 4 - 22.)
Διαμαντοπούλου Ἀδαμ. Ἡ τετάρτη οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν Χαλκηδόνι 451. (Θεολογία 15 σ. 349 - 356.)
Δυοβουνιώτου Κ. Καθορισμὸς ἔξωθεν ἐπιδράσεων ἐπὶ τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. (Ἐπιστημ. Ἐπετ. Σχολῆς Πανεπ. Ἀθηνῶν 1936 - 1937 σ. 118 - 121.)
Ἐγκυκλοπαιδεία Θρησκευτικὴ καὶ Χριστιανικὴ Τόμ. Β'. Ἀπόστολος - Δῶρον Ἀθῆναι 1937.
Ἠλιάδου Π. Ὁ μυστικὸς κύκλος. Ἀθῆναι 1937 Σελ. 112.
Ἰεζεκιὴλ μητροπ. Θεσσαλιώτιδος. Δύο νέα βιβλία περὶ ἡμερολογίου Ἀθῆναι 1937 Σ. 14.
Καββάδα Ἀθηναγόρα, Ἀρχιμ. Τὸ ὑπερπέραν ἢ ἡ ἀπόκοσμος ζωὴ ἀπὸ ὀρθοδόξου ἀπόψεως. Νέα Ὑόρκη 1937 Σελ. ;
Καμπελῆ Ἰσαάκ. Ὁ πολιτισμὸς τῶν Ἑβραίων. Ἐν Ἀθήναις 1937 Σελ.;
Καραμάνη Φ. Γενικὴ ἐπισκόπησις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῆς Λέσβου καὶ τῶν παλαιοχριστιανικῶν μνημείων αὐτῆς. (Ἐπετηρὶς τοῦ φοιτητικοῦ Θεολογικοῦ Συνδέσμου τεῦχ. Γ'. (1935 - 1936) σ. 30 - 52.)

Καρμίρη Ι. Μητροφάνης ὁ Κριτόπουλος καὶ ἡ ἀνέκδοτος ἀλληλογραφία αὐτοῦ νῦν τὸ πρῶτον ἐκδιδομένη. (Θεολογικὴ βιβλιοθήκη εἰς μνήμην τοῦ καθηγητοῦ Χρίστου Ἀνδρούτσου ἀριθ. 1.) Ἀθῆναι 1937 Σελ. 297.

» » Ὀρθοδοξία καὶ Προτεσταντισμὸς τόμ. 1. Ἀθῆναι 1937 Σελ. 410.

Κασιγόνη Ἀγ. Ἡ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ. Ἀλεξάνδρεια 1937 Σελ. 35.

Κλεομβρότου Ε. Συνοπτικὴ ἱστορία τῆς ἐκκλησίας τῆς Λέσβου. (Ὁ Ποιμὴν (παράρτημα) ἔτ. Ε΄. σ. 139-154, 155-162.)

Κληρίδου Ν. Κυπριακὴ ἁγιογραφία. Προλεγόμενα καὶ κείμενον τῆς ἀκολουθίας τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Ἰωνᾶ τοῦ θαυματουργοῦ, τοῦ ἐν Περγάμῳ τῷ χωρίῳ. (Κυπριακαὶ Σπουδαὶ Α΄ σ. 89-132.)

Κονιδάρη Γερασ. Συμβολὴ εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος. (Θεολογικὴ Βιβλιοθήκη εἰς μνήμην τοῦ καθηγητοῦ Χρίστου Ἀνδρούτσου ἀριθ. 3.) Ἐν Ἀθήναις 1938 Σελ. 106 + θ΄.

Κοτσώνη Ἱερ. Ἰούλιος ὁ Ἀφρικανὸς ὁ πρῶτος χριστιανὸς χρονογράφος. (Θεολογία τόμ. ΙΕ΄. σ. 227-238.)

Κουρίλα Εὐλογίου. Αἱ πρὸς ἀναθεώρησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων γενόμεναι ἀπόπειραι ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ. (Νέα Σιὼν 32 σ. 153-161, 227-235, 315-324, 354-361, 453-461, 481-488, 546-553.)

Λιανᾶ Ζαχ. Τὸ Εὐαγγέλιον τῆς Ἐκκλησιαστικῆς κοινωνικῆς προνοίας. Ἐν Ἀθήναις 1937 Σελ. 24.

Λώλη Σ. Αἱ κοινωνικαὶ ἰδέαι τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν. (Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἔτ. ΚΑ΄ σ. 29-34, 83-88.)

» » Ἡ κοσμογονία κατὰ τὴν Ἁγίαν Γραφὴν καὶ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας. (Αὐτόθι σ. 370-382.)

Μηλιαρᾶ Καλλίστου, Ἀρχιμ. Ὁδοιπορικὸν τοῦ Ρώσσου Ἰγνατίου Σμολιάνιν. (Νέα Σιὼν τόμ. 32 σ. 97-105.)

Μιχαηλίδου Ε. Ἐξέχουσαι φυσιογνωμίαι ἐν τῇ Ἐκκλησ. Γραμματολογίᾳ τῆς Κοπτικῆς Ἐκκλησίας. (Ἐκκλ. Φάρος τόμ. 36 σ. 77-89.)

» » Οἱ Κόπται. (Αὐτόθι σ. 257-284.)

» » Ἡ Ἑλλ. ἐκκλησ. Γραμματολογία διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἐν Ἀραβικοῖς κειμένοις, χειρογράφοις καὶ ἐκδιδομένοις. (Αὐτόθι σ. 358-370.)

Μπαλάνου Δ. Ἡ νεωτέρα ὀρθόδοξος θεολογία ἐν σχέσει πρὸς τὴν πατερικὴν θεολογίαν καὶ πρὸς τὰς νεωτέρας ἀντιλήψεις καὶ μεθόδους. (Ἐπιστημ. Ἐπετ. Θεολ. Σχολῆς Πανεπ. Ἀθηνῶν 1936-1937 σ. 122-129.)

» » Τὸ πρόβλημα τῆς συγκλήσεως οἰκουμεν. συνόδου. (Αὐτόθι σ. 130-135.)

Μπόνη Κ. Προλεγόμενα εἰς τὰς «Ἑρμηνευτικὰς διδασκαλίας» τοῦ Ἰωάννου VIII Ξιφιλίνου, πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. Συμβολὴ εἰς μίαν νέαν ἔκδοσιν. Ἀθῆναι 1937 Σελ. 99.

» » Εὐθυμίου τοῦ Μαλάκη, μητροπολίτου νέων Πατρῶν, τὰ σῳζόμενα. Ἐν Ἀθήναις 1937 Σελ. 116 + ϛ΄.

Bratsiotis P. Die Grundprinzipien und Hauptmerkmale der Orthodoxen Kirche (Kyrios I σ. 331-342.)

Μπρατσιώτου Π. Περὶ τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν καὶ γνωρισμάτων τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας. (Ἐπιστημ. Ἐπετ. Θεολ. Σχολῆς Πανεπιστ. Ἀθηνῶν (1936-1937.) σ. 136-149.

» » Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην. Ἐν Ἀθήναις 1937 Σελ. 659+ιβ΄.

Μυτιληναίου Ε. Ρητορικὰ ἐγκώμια εἰς τὴν Θεοτόκον. (Ἁγία Σιών, ἔτ. Α΄ σ. 35.)

» » Τὸ Γενέθλιον τῆς Θεοτόκου. (Αὐτόθι σ. 57-61.)

Μωραΐτου Δ. Ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς ἱεραποστολῆς τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, κήρυγμα καὶ κατήχησις. (Ἐπιστημ. Ἐπετ. Θεολ. Σχολῆς Πανεπ. Ἀθηνῶν 1936-1937 σ. 200-208.)

» » Ἡ λειτουργία Βασιλείου τοῦ Μεγάλου. Ἐν Ἀθήναις 1937 Σελ. 17. (Ἀνατ. ἐκ τῆς «θρησκευτικῆς καὶ χριστιανικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας».)

Παντελάκη Ἐμμ. Αἱ ἀρχαὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως. (Θεολογία 15 σ. 323-339.)

» » Συμβολαὶ εἰς τὴν Χριστιανικὴν Ἑλληνικὴν ποίησιν. (Ἀθηνᾶς τόμ. 47 σ. 94-116.)

Παντελεήμονος Μητροπ. Καρυστίας καὶ Σκύρου. Πῶς φαντάζομαι τὸν θεσμὸν τῆς Ἀποστολικῆς διακονίας. Ἐν Ἀθήναις 1937 Σελ. 16.

Παντελεήμονος Λαυριώτου. Ἐγκώμιον εἰς τὸν ὅσιον Ἀθανάσιον τὸν ἐν τῷ Ἄθῳ. (Θεολογία 15 σ. 128-143.)

Παπαδοπούλου Ν. πρωθιερέως. Θεοφίλου Β΄. πατριάρχου Ἀλεξανδρείας δύο ἀνέκδοτα Γράμματα. (Ἐκκλ. Φάρος τόμ. 36 σ. 117-118.)

Παπαδοπούλου Χρυσοστόμου, Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν. Ἐπὶ τινος δῆθεν ἀνεκδότου ἐγκυκλίου τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίου Β΄. (Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 35 σ. 505-511.)

» » Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος. (Ὁ Ποιμὴν ἔτ. Ε΄. σ. 83-86.)

» » Ἐξωτερικαὶ ἐπιδράσεις ἐπὶ τῆς ὀρθοδόξου Θεολογίας κατὰ τὸν ΙΣΤ΄. καὶ ΙΖ΄. αἰῶνα. (Ἐπιστημ. Ἐπετ. Θεολ. Σχολῆς Πανεπιστημ. Ἀθηνῶν 1936-1937 σ. 18-36.)

» » Ἡ πρώτη ἑκατονταετηρὶς τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. (Ἐπετηρ. Φιλολ. Συλλογ. Παρνασσοῦ τῶν ἐτῶν 1930-1936 σ. 7-24.)

» » Ἡμερολογιτικῶν κατηγοριῶν ἔλεγχος. Ἀθήνησι 1937.

» » Περὶ τῆς πρώτης ἀρχῆς τῆς ἐπεμβάσεως τῶν Ρώσσων εἰς τὰ ζητήματα τῆς Ἀνατολῆς. (Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Πρακτικὰ τόμ. 12 σ. 156-166)

» » Ἰακώβου (ἁγίου) τοῦ Ἀδελφοθέου. Ἡ θεία λειτουργία. Ἐπιστασίᾳ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου ἔκδ. β΄. Ἐν Ἀθήναις 1937 Σελ. 32.

Παπαμιχαὴλ Γρηγ. Ἡ οὐσία καὶ τὸ βάθος τοῦ Χριστιανισμοῦ. Λόγος ρηθεὶς ὑπὸ τοῦ πρυτάνεως-ἐπὶ τῇ ἐπισήμῳ ἐγκαθιδρύσει αὐτοῦ εἰς τὸ τῆς Πρυτανείας ἀξίωμα τῇ 24ῃ Ἰανουαρίου τοῦ 1937ου ἔτους. (Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν.) Ἐν Ἀθήναις 1937 Σελ. 23.

» » Ὁ Ἰησοῦς ὡς ἱστορικὸν πρόσωπον. Ἔκδ. γ΄. Ἐν Ἀθήναις 1937 Σ. 136.

Πετρακάκου Δ. Ὁ Γάζης Παΐσιος ὡς Κανονολόγος. (Θεολογία 15 σ. 193-207, 289-322.)

» » Ἐκκλησία καὶ Δίκαιον κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν. (Ἐκκλ. Φάρος τόμ. 36 σ. 37-76, 300-331.)

Ράλλη Κ. Περὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἀξιώματος τῶν δομεστίκων. (Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Πρακτικὰ τόμ. 12 σ. 294-296.)

» » Περὶ τῆς ἀναγκαστικῆς μοναχικῆς κουρᾶς. (Αὐτόθι σ. 326-328.)

Sigalas Ant. Des Chrysippos von Jerusalem Enkomion auf den Hl. Johannes den Täufer mit einem Anhang. Untersuchungen und Ergänzungen zu den Schriften des Chrysippos. (Texte und Forschungen zur byzantinisch-neugriechischen Philologie, Nr 20. Athen 1937. S. 122 + η΄.)

Σίσκου 'Ανθ. Ἡ διοικητικὴ ὀργάνωσις τῆς ἐκκλησίας 'Αλεξανδρείας τόμος πρῶτος, τεῦχος μόνον. Ἡ νομικὴ καὶ κανονικὴ θέσις τῆς ἐκκλησίας 'Αλεξανδρείας ἔναντι τῆς Αἰγυπτιακῆς ἐπικρατείας. Ἐν 'Αλεξανδρείᾳ 1937 Σελ. 262.

Σωκράτους Μητροπ. Ἱερισσοῦ καὶ ἁγίου ὄρους. Ἡ Χριστιανικὴ ἠθική. Ἐν Μεγάλῃ Παναγίᾳ Σελ. 96.

» » Τυπικαὶ διατάξεις ἱερῶν ἀκολουθιῶν Μητροπόλεως Ἱερισσοῦ Σελ. 23.

Σωφρονίου πρῴην Λεοντοπόλεως. Ταμεῖον ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως. ('Εκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 35 σ. 476-494, τόμ. 36 σ. 9-30, 236-248, 285-299.)

» » Τὸ ἑορτολόγιον τῆς 'Ορθοδόξου 'Εκκλησίας ἐξ ἐπόψεως ἡμερολογιακῆς. (Θεολογία τόμ. ΙΕ'. σ. 5-112.)

» » Θεοφάνης ὁ Γραπτός. (Νέα Σιὼν τόμ. 32 σ. 81-96, 187-195, 252-259, 401-408, 569-579.)

» » Ἡ ἀκολουθία τοῦ Μεγάλου Σαββάτου καὶ τὰ μεγαλυνάρια τοῦ 'Επιταφίου. (Αὐτόθι σ. 145-152, 209-226, 273-288, 337-353, 465-480, 529-545.)

» » Πατριαρχῶν Γράμματα. (Αὐτόθι σ. 178-186, 325-330, 503-512.)

Τιμοθέου Ἱεροσολύμων. Οἱ πρῶτοι ἐπίσκοποι τῶν Ἱεροσολύμων. (Νέα Σιὼν τόμ. 32 σ. 260-264, 289-299.)

» » Ὁ Χριστιανισμὸς καὶ ἡ Θρησκευτικὴ κρίσις. (Αὐτόθι σ. 513-517.)

Τρεμπέλα Παν. Ὑπόμνημα εἰς τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Παύλου. Ἐν 'Αθήναις 1937 Σελ. 723 + ιβ'.

» » Κοινωνία Ἁγίων. 'Αθῆναι 1937 Σελ. 46.

Φαγογένη Κ. Περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων καὶ τῆς πρὸ αὐτῶν διαδικασίας. ('Επετηρὶς τοῦ Φοιτητικοῦ Θεολογικοῦ Συνδέσμου τεῦχ. Γ'. (1935-1936) σ. 53-63.)

Φιλιππίδου Λ. Ἑλλὰς πιστεύουσα. 'Αθῆναι 1937 Σελ. 30.

Φραγκούλη Ι. Θρησκευτικὴ διδασκαλία καὶ ἀπολογητικὸς αὐτῆς χαρακτήρ. 'Αθῆναι 1937 Σελ. 8.

» » Ὁ Ἰησοῦς ὡς ποιμὴν ψυχῶν. 'Αθῆναι 1937 Σελ. 16.

» » Ὁ Χριστὸς ὡς παιδαγωγός. Μυτιλήνη 1937 Σελ. 24.

Φριλίγγου Κ. Ἆσμα ᾀσμάτων τῆς Π. Διαθήκης μεταφρασμένο ἀπὸ τὰ Ἑβραίικα. Ἔκδ. β'. Μυτιλήνη 1937 Σελ. 27.

Φυτράκη 'Ανδρέου. Τὸ ἰδανικὸν τῆς Εἰρήνης εἰς τὴν ὀρθόδοξον λατρείαν. (Ὁ Ποιμὴν ἔτ. Ε'. σ. 161-167, 179-188.)

» » Ὁ Χριστιανισμὸς καὶ τὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς μας. 'Αθῆναι 1937 Σ. 26.

» » Δημώδεις ὕμνοι πρὸς τὴν Θεοτόκον. (Ἁγία Σιὼν ἔτ. Α'. σ. 76-78.)

Φωκυλίδου Ι. Ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου. ('Εκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 35 σ. 495-504.)

Χατζοπούλου Γ. Αἱ ὑψηλότεραι θρησκευτικαὶ ἰδέαι τοῦ Ψαλτηρίου. ('Επετηρὶς τοῦ φοιτητικοῦ Θεολογικοῦ Συνδέσμου τεῦχ. Γ'. (1935-1936) σ. 23-29.)

Χριστοφόρου Μητροπ. Λεοντοπόλεως. Ἡ ὑπὸ τῆς πολιτείας ἀναγνώρισις τῶν Πατριαρχῶν. ('Εκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 36 σ. 212-235.)

ΤΕΧΝΗ

'Αγγελομάτη Χρ. Ἱστορικὰ σπίτια τῆς 'Αθήνας. Μερικὲς 'Εκκλησίες. (Νέα Ἑστία τόμ. 22 σ. 1251-1253.)

» » Δύο 'Εκκλησίες. (Αὐτόθι 1576-1577.)

Antoniadis Sophie. Sur une mosaïque de Ravenne. (Mnemosyne tertiae seriei vol. tertium p. 219-231.)

Βασματζῆ Θ. Νησιώτικα κεντήματα. (Ναυτικὴ Ἑλλὰς ἔτ. Θ' σ. 244.)

Βουδούρῆ Α. Οἱ Μουσικοὶ χοροὶ τῆς μεγάλης τοῦ Χριστοῦ 'Εκκλησίας κατὰ τοὺς κάτω χρόνους. ('Ορθοδοξία ἔτ. ΙΒ' σ. 95-99, 128-129, 153-156, 187-191, 252-258.) [Καὶ ἐν ἰδιαιτ. ἀποσπάσματα Σελ. 30.]

Βυζαντινῶν Σπουδῶν Ἑταιρείας, Λεύκωμα Βυζαντινῶν σχεδίων (πίνακ. 10) Ἐν 'Αθήναις 1936.

Γιαννίδη 'Ελισαίου. Βυζαντινὴ μουσικὴ σὲ τετράφωνη ἁρμονία. 'Αθήνα 1937. Σελ. 18.

'Επιτροπῆς Θρακικῶν. Θρακικὰ κειμήλια. (Θρᾳκικὰ τόμ. 9 σ. 421-423.)

Ζάχου 'Αγ. Τὸ ὄρος Σινᾶ καὶ ἡ μονὴ ἁγίας Αἰκατερίνης (μετὰ 52 πρωτοτύπων εἰκόνων.) Ἐν 'Αθήναις 1937 Σελ. 256.

» » Μουσικὴ καὶ θρησκεία. Θρησκευτικότης μεγάλων μουσουργῶν. ('Εκκλησιαστικὸς Φάρος τόμ. 36 σ. 129-144.)

Ζώρα Γ. Αἱ περὶ τέχνης θεωρίαι τοῦ Κάλβου. (Πάφος χρον. Β' 181-185.)

Θεοδωροπούλου Αὔρας. Ἱστορία τῆς Μουσικῆς. Τόμ. Β' 'Αθῆναι 1937 Σελ. 190.

Καλλιγᾶ Μ. 'Ανασκαφικαὶ ἔρευναι εἰς τὸν ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸν τῆς ἁγίας Σοφίας. (Πρακτικὰ 'Αρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1936 σ. 111-118.)

Καλογεροπούλου Ν. Παλαιοχριστιανικὰ καὶ Βυζαντινὰ μνημεῖα καὶ τέχνη ἐν Εὐβοίᾳ. ('Αρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν τόμ. Β' σ. 26-42.)

Κλεομβρότου Εὐαγ. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 23 χειρόγραφον τῆς ἐν Λέσβῳ ἱερᾶς μονῆς τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου (Ὑψηλοῦ) καὶ ὁ περίφημος ζωγράφος Μανουὴλ Πανσέληνος. (Ὁ Ποιμὴν ἔτ. Ε' σ. 101-107.)

» » Τὸ χρυσοκέντητον ἐπιτραχήλιον τῆς Ἁγιάσου. (Ἁγία Σιὼν. ἔτ. Α' σ. 10-13.)

Κούρτη Σ. Ἡ ἁγία Εἰρήνη καὶ ἡ Μητρόπολις. (Νέα Ἑστία τόμ. 29 σ. 1346-1347.)

Λογαριαστάκη Κ. Ἡ τέχνη στὴν Κρήτη. (Δρῆρος ἔτ. Α' σ. 19-22.)

» » Κρητικὴ λαϊκὴ τέχνη. (Αὐτόθι σ. 19-22, 53-55.)

» » Ἕνας θρῦλος. Σπίνα-Λόγκα. (Αὐτόθι σ. 86-87.)

» » Μεταβυζαντινὴ τέχνη. Κρητικὴ Σχολή. (Αὐτόθι σ. 138-140, 174-177.)

Μανιουδάκη Ι. Ἡ Βυζαντινὴ μουσική. ('Επετηρὶς τῆς ἑνώσεως καλλιτεχνῶν, λογοτεχνῶν Χανίων ἔτ. Α' σ. 28-32.)

Μαυρίδου Κ. Ὁ ἐν Σηλυβρίᾳ Βυζαντινὸς ναὸς τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος. (Θρᾳκικὰ τόμ. 9 σ. 38-44.)

Μίσν [Μιλτ. Νομίδου.] Τὰ μωσαϊκὰ τῆς ἁγίας Σοφίας. Ἐν Γαλατᾷ 1937 Σελ. 58.

» » Χάρτης τοπογραφικὸς καὶ ἀρχαιολογικὸς τῆς μεσαιωνικῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκπονηθεὶς καὶ καταρτισθεὶς ὑπὸ — Σταμποὺλ 1937.

Misn. Carte topographique et archéologique de Constantinople au moyen âge. Galata 1938.

Μπακαλάκι Γ. Ἱστορημένον ἐκ Θρᾴκης ἀντιμήνσιον. (Θρᾳκικὰ τόμ. 8 σ. 5-14.)

» » Παρανέστιοι ἀρχαιότητες. (Θρᾳκικὰ τόμ. 8 σ. 15-31.)

Μπακαλάκι Γ. Ἐνεπίγραφα σαχάνια τοῦ ρουφετίου τῶν Ἀμπατζῆδων Φιλιππουπόλεως. (Θρακικὰ τόμ. 9 σ. 401 - 403.)
Ξυγγοπούλου Ἀνδρ. Βυζαντινὸν κιβωτίδιον μετὰ παραστάσεων ἐκ τοῦ βίου τοῦ ἁγίου Δημητρίου. (Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς 1936 σ. 101-136 μετὰ 2 πιν.)
Ξυγγοπούλλου Α. - Παπαδημητρίου Ι. Ἔρευναι ἐν Παλαιοπόλει νῆς Κερκύρας. (Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1936 σ. 99 - 110.)
Orlandos Anastase. Delos Chrétienne. (Bull. Corr. Héll. LX. p. 68 - 100.)
Ὀρλάνδου Ἀναστ. Ὁ τάφος τῆς ἁγίας Θεοδώρας. (Ἀρχεῖον τῶν Βυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος τόμ. Β' σ. 105 - 115.)
» » Ὁ ἅγιος Βασίλειος τῆς Ἄρτης. (Αὐτόθι σ. 115 - 130.)
» » Ὁ ἅγιος Νικόλαος τῆς Ροδιᾶς. (Αὐτόθι σ. 131 - 147.)
» » Ὁ παρὰ τὴν γέφυραν τῆς Ἄρτης ἅγιος Βασίλειος. (Αὐτόθι σ. 148-150.)
» » Τὸ κάστρον τῆς Ἄρτης. (Αὐτόθι σ. 151 - 160.)
» » Βυζαντινὰ γλυπτὰ τῆς Ἄρτης. (Αὐτόθι σ. 161 - 171.)
» » Οἱ μεταβυζαντινοὶ ναοὶ τῆς Ἄρτης. (Αὐτόθι σ. 172 - 179.)
» » Προσθήκη εἰς τὰ περὶ τῆς μονῆς τῶν Βλαχερνῶν. (Αὐτόθι σ. 180.)
» » Παλαιὰ ἀστικὰ σπίτια τῆς Ἄρτης. (Αὐτόθι σ. 181 - 194.)
» » Ἡ γέφυρα τῆς Ἄρτης. (Αὐτόθι σ. 195 - 199.)
» » Τὰ Τουρκικὰ κτήρια τῆς Ἄρτης. (Αὐτόθι σ. 200 - 202.)
» » Ἐργασία ἀναστηλώσεως Βυζαντινῶν μνημείων. (Αὐτόθι σ. 203 - 216.)
» » Ἄρτα, πολιτικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, μνημεῖα τῆς τέχνης. (Ἄρθρον ἐν τῷ τόμῳ τῆς Θρησκευτικῆς καὶ Χριστιανικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας.)
Ρωμάνου Κ. Θεοτοκόπουλος. Κρητικὴ σχολή. (Ἐπετηρὶς τῆς ἑνώσεως καλλιτεχνῶν, λογοτεχνῶν Χανίων ἔτ. Α' σ. 20 - 24.)
Σωτηρίου Γ. Ὁ ναὸς καὶ ὁ τάφος τοῦ Ἀποστόλου Βαρνάβα παρὰ τὴν Σαλαμῖνα τῆς Κύπρου. (Κυπριακαὶ Σπουδαὶ Α'. σελ. 175 - 187 μετὰ 3 πινάκων.)
» » Ἀνασκαφαὶ Νέας Ἀγχιάλου 1936. (Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας, Ἀθῆναι 1937 σ. 57 - 67 μεθ' ἑνὸς πίνακος καὶ 11 εἰκόνων.)
Φιλιπποπούλου Δ. Πέτρος ὁ Λακεδαιμόνιος ἢ Πελοποννήσιος. (Σπαρτιατικὰ Χρονικὰ ἔτ. Α' φύλλ. 5 σ. 15 - 16.)
Χατζηαποστόλου Ε. Χαρακτὴρ τῆς Βυζαντινῆς Ἁγιογραφίας. (Ὁ Ποιμὴν ἔτ. Ε' σ. 47-50).
Χατζημιχάλη Ἀγγελικῆς. L'art populaire grec, Athènes 1937 p. 160.
» » Ἡ καλλιτεχνικὴ βιοτεχνία. (Νέα Ἑστία τόμ. 21 σ. 103 - 107.)

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Ἀνασκαφαὶ κατὰ τὸ 1937.

Ὁ καθηγητὴς κ. Γ. Σωτηρίου ἀνέσκαψε κατὰ τὸ ἔτος 1937 εἰς τὸν πρὸ τῆς Ἀγορᾶς Ν. Ἀγχιάλου χῶρον ρωμαϊκὸν κτίσμα χρησιμοποιηθὲν καὶ συμπληρωθὲν κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους. Ἀπεκαλύφθησαν μέχρι τοῦδε ὁ περίβολος καὶ δύο τετράγωνα διαμερίσματα, ὧν τὸ ἓν ἔχει εἶδός τι Ἑστίας καὶ συνδέεται διὰ Τριβήλου ἀνοίγματος πρὸς Στοάν. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἀνευρέθη μέγας ἀριθμὸς γλυπτῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, ρωμαϊκῶν καὶ χριστιανικῶν, τμήματα μωσαϊκῶν, λύχνοι κ.ἄ.

Ἐν Σπέτσαις ἀνεῦρεν ὁ αὐτὸς τῷ 1937 δύο παλαιοχριστιανικὰς βασιλικὰς τῶν περὶ τὸν Ἰουστιανὸν χρόνων, ὧν ἡ μία ἀνεφάνη περὶ τὸ νεώτερον ναΐδριον τῆς Εὐαγγελιστρίας, παρὰ τὸν λιμένα, ἡ δὲ ἑτέρα εἰς τὴν θέσιν ὁ «μύλος τοῦ Βρούστη» ἐπὶ χερσονησῖδος ἐκτεινομένης εἰς τὸ ἀκρότατον σημεῖον τῆς νήσου, νοτιοανατολικῶς. Ἡ ὕπαρξις δύο παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν ἐν Σπέτσαις ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἡρωϊκῆς νήσου.

Τέλος ἐν Νικοπόλει τῆς Ἠπείρου μετὰ τοῦ κ. Ὀρλάνδου ἀνέσκαψε τῷ 1937 τὴν μεγάλην παλαιοχριστιανικὴν Βασιλικὴν τὴν λεγομένην τοῦ Ἀλκίσονος, μεγαλοπρεπὲς κτίσμα μὲ πέντε κλίτη, ἰδιόρρυθμον Ἄμβωνα καὶ χαρακτηριστικὸν Βῆμα. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ἀνευρέθη πλῆθος ρωμαϊκῶν φατνωμάτων μαρμαρίνων, δι' ὧν οἱ χριστιανοὶ διεκόσμησαν μέρη τοῦ ναοῦ, χριστιανικὰ γλυπτὰ καλῆς τέχνης καὶ δύο μωσαϊκαὶ προσωπογραφίαι.

Βυζαντινὸν Μουσεῖον.

Κατὰ τῷ 1937 ἐπλουτίσθη τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον δι' ἀξιολογωτάτων ἀντικειμένων, μεταξὺ τῶν ὁποίων προέχουσιν αἱ παλαιαὶ φορηταὶ εἰκόνες: τοῦ Παντοκράτορος, τῆς Γεννήσεως καὶ Ἀναστάσεως, τῆς Θεοτόκου Ὁδηγητρίας, τοῦ ἁγ. Χριστοφόρου τοῦ Κυνοκεφάλου κ.ἄ. Ὁ Διευθυντὴς αὐτοῦ κ. Γ. Σωτηρίου διὰ τοῦ ρώσσου συντηρητοῦ Βασιλείου Ρασέφσκη προέβη εἰς τὴν μεθοδικὴν συντήρησιν τῶν ἐφθαρμένων αὐτῶν μερῶν.

Ἐφορεία Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων.

Κατὰ τὸ παρελθὸν θέρος ὁ Ἔφορος Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων κ. Ἀνδρ. Ξυγγόπουλλος, δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἀνέσκαψεν ἐν Γερακίῳ τῆς Λακεδαίμονος μεγάλην παλαιοχριστιανικὴν Βασιλικήν.

Ἡ Βασιλικὴ αὕτη, ἧς ἀνεσκάφη μέχρι τοῦδε τὸ ἥμισυ περίπου, ἔχει πλάτος 14.50 μ. τὸ δὲ μῆκος αὐτῆς φαίνεται ὅτι ὑπερβαίνει τὰ 20 μ. Εἶναι τρίκλιτος, τῶν κλιτῶν χωριζομένων διὰ τετραπλεύρων κτιστῶν πεσσῶν.

Κατὰ τὴν Βυζαντινὴν περίοδον φαίνεται ὅτι ἡ Βασιλικὴ εἶχεν ἤδη ἐρειπωθῆ καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἐπεσκευάσθη, ἀλλὰ συγχρόνως περιωρίσθη μόνον εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφήν, πλὴν ὀλίγων ἀγγείων Βυζαντινῶν χρόνων, ἀνευρέθη καὶ μαρμάρινος πασσίσκος τέμπλου, ἀρίστης ἐπεξεργασίας, ὅστις ὅμως, ὡς δεικνύουσιν αἱ μεγάλαι αὐτοῦ διαστάσεις, φαίνεται ὅτι προέρχεται ἐξ ἄλλου παλαιοχριστιανικοῦ ναοῦ ἐν Γερακίῳ εὑρισκομένου, ἀλλ' ἄγνωστον ποῦ ἀκριβῶς, πολὺ μεγαλυτέρων διαστάσεων τῆς ἀποκαλυφθείσης Βασιλικῆς καὶ πολυτελεστέρου αὐτῆς.

Αἱ ἐργασίαι θὰ συνεχισθῶσι πρὸς ἀποκάλυψιν ὁλοκλήρου τῆς Βασιλικῆς.

Ἡ ἀναστήλωσις βυζαντινῶν μνημείων.

Ἡ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀν. Ὀρλάνδου Ὑπηρεσία Ἀναστηλώσεως ἀρχαίων καὶ ἱστορικῶν μνημείων ἐξετέλεσε κατὰ τὸ 1937 τὰς κάτωθι ἐργασίας ἀναστηλώσεως, στερεώσεως καὶ ἐπισκευῆς Βυζαντινῶν μνημείων.

1) Ἐν τῇ ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ Ὑμηττοῦ Μονῇ Ἀστερίου ἐστερέωσε τὴν παλαιὰν τράπεζαν καὶ τὸ μαγειρεῖον.

2) Ἐν τῇ Μονῇ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ἐπεσκεύασε τὴν κεράμωσιν τοῦ διαρρέοντος καθολικοῦ.

3) Ἐν τῇ Μονῇ Καισαριανῆς ἀνακατεσκεύασε τὸν κυλινδρικὸν θόλον τῆς παλαιᾶς Τραπέζης καὶ ὑπεστήριξε δ' ἐξωτερικῶς ἀντηρίδος τὸ παρακείμενον μαγειρεῖον.

4) Ἐν Μεγάροις ἀποκατέστησε εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ μορφὴν τὸν κατὰ καιροὺς παραμορφωθέντα τροῦλλον τοῦ ἐν τῷ Ἐλαιῶνι ναοῦ τοῦ Σωτῆρος, ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ ὁποίου διατηροῦνται πολύτιμοι τοιχογραφίαι τοῦ 12ου αἰῶνος. Ἀπέξεσεν ἐπίσης καὶ τὰ καλύπτοντα τὰς ἐξωτερικὰς τοῦ ναοῦ πλευρὰς ἀσβεστοκονιάματα καὶ ἐτοποθέτησε σιδηρᾶ ὑαλοστάσια εἰς τὰ παράθυρα τοῦ τρούλλου.

5) Ἐν Κορίνθῳ ἐπεσκεύασε τὰς τρεῖς πύλας τοῦ μεσαιωνικοῦ τείχους τοῦ Ἀκροκορίνθου, αἵτινες εἶχον περιέλθει εἰς ἑτοιμόρροπον κατάστασιν.

6) Ἐν τῷ ἐν Μέρμπακᾳ τῆς Ἀργολίδος βυζαντινῷ ναῷ τῆς Κοιμήσεως (12ου αἰῶνος) ἐπεσκεύασε, τῇ βοηθείᾳ μεταλλίνων πλεγμάτων, τὰ ἐκ τῶν σεισμῶν δημιουργηθέντα ῥήγματα τῶν πρὸς τὸ ἱερὸν κυλινδρικῶν θόλων, ἔκαμε πλήρη ἀνακεράμωσιν τῶν στεγῶν, ἀποκατέστησε τὸ ἄνω μέρος τοῦ τρούλλου εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ μορφὴν καὶ ἔθεσε σιδηρᾶ ὑαλοστάσια εἰς ὅλα τὰ παράθυρα τοῦ ναοῦ καὶ νέας ξυλίνας θύρας.

7) Ἐν Γερακίῳ ἀνεστήλωσε τὸν ἠρειπωμένον δίκλιτον ναὸν τοῦ Ἁγίου Νικολάου, περιέχοντα σημαντικὰς τοιχογραφίας τοῦ 14ου αἰῶνος, αἵτινες νῦν προστατεύονται ἀπὸ τῶν καιρικῶν μεταβολῶν διὰ τῶν κατασκευασθέντων δύο ἐκ σιδηροπαγοῦς σκυροκονιάματος κυλινδρικῶν θόλων. Ἐστερέωσεν ὡσαύτως τὰς τοιχογραφίας τῶν ναῶν Χρυσοστόμου, Ταξιαρχῶν, Κάστρου κλπ.

8) Ἐν Μυστρᾷ, ἔκαμεν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν ἀναστηλώσεως τῶν παλατίων τῶν δεσποτῶν. Τῇ χρηματικῇ ἀρωγῇ καὶ τοῦ Ὑφυπουργείου Τύπου καὶ Τουρισμοῦ κατέστη δυνατὴ ἡ ἀνακατασκευὴ τῶν πέντε μεγάλων κυλινδρικῶν θόλων τοῦ ἰσογείου τῆς πτέρυγος τῶν Παλαιολόγων, οἵτινες βαστάζουσι τὴν μεγάλην αἴθουσαν τοῦ θρόνου. Ἤρχισεν ἐπίσης ἡ ἀναστήλωσις τοῦ βορείου προστώου τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τῶν παλατίων, ἥτις ἐλπίζεται ὅτι θέλει περατωθῇ κατὰ τὸ 1938.

Πλὴν τῶν παλατίων, ἐπεσκευάσθη καὶ τὸ καθολικὸν τῆς Παντανάσσης, ἰδίᾳ δὲ ὁ τροῦλλος τοῦ κωδωνοστασίου. Τούτου εὑρέθησαν αἱ παλαιαὶ γεννήσεις καὶ ἡ κλείς, δι' ὧν καθοδηγηθέντες οἱ τεχνῖται ἀφήρεσαν τὸν ἐπικαθήμενον ἐπὶ τῆς κορυφῆς ὄγκον, ὅστις προσέδιδε εἰς τὸν τροῦλλον τὸ αἰχμηρῶς ᾠοειδὲς σχῆμα. Ἤδη ὁ θόλος ἐπανέκτησε τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ ὡραίαν, ἐλαφρῶς ᾠοειδῆ, μορφήν.

Τέλος συνεχίσθη ὁ καθαρισμὸς τῶν τοιχογραφιῶν τῆς Περιβλέπτου διὰ τοῦ ζωγράφου κ. Κόντογλου καθαρισθείσης ὁλοκλήρου τῆς δυτικῆς καμάρας καὶ τῆς ἐν τῷ βορείῳ τοίχῳ τοιχογραφίας τῆς Κοιμήσεως.

9) Ἐν Λέσβῳ ἀνέσκαψε καὶ ἀνεστήλωσε παλαιὰν τρίκλιτον χριστιανικὴν βασιλικὴν ἐν θέσει Χαλινάδῳ τῆς περιφερείας ἁγ. Παρασκευῆς. Δύο τῶν κιόνων τῆς βασιλικῆς ταύτης ἵσταντο κατὰ χώραν πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς, οἱ δ' ὑπόλοιποι ὀκτὼ ἀνευρεθέντες ἐρριμμένοι ἀνεστηλώθησαν τῶν μετὰ ἰωνικῶν μετ' ἐπιθήματος κιονοκράνων των. Ἀνεστηλώθησαν δ' ὡσαύτως καὶ πάντες οἱ κιονίσκοι τοῦ τέμπλου καὶ οὕτως ἡ νέα βασιλικὴ παρουσιάζεται ὡς ἡ ἀρτιωτάτη τῶν ἐσχάτως ἀνασκαφεισῶν οὐ μόνον τῆς Λέσβου, ἀλλ' ὁλοκλήρου τῆς χριστιανικῆς Ἑλλάδος.

Τὰ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῆς Ἀκαδημείας Ἀθηνῶν Ἀρχεῖα.

Α.' Τὸ Λεξικογραφικόν.

Κατὰ τὸ 1937 οἱ συντάκται τοῦ Ἀρχείου ἀπεδελτίωσαν πολλὰ ἔντυπα καὶ χειρόγραφα, ἔκαμον δὲ καὶ τρεῖς γλωσσικὰς ἀποστολάς, μίαν εἰς τὴν νότιον Μεσσηνίαν, δευτέραν εἰς τὴν Θάσον καὶ τρίτην εἰς τὴν Σίφνον. Συγχρόνως συνέχισαν τὴν σύνταξιν καὶ τύπωσιν τοῦ δευτέρου τόμου τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ, οὗτινος ἐξετυπώθησαν ἐν ὅλῳ 21 τυπογραφικὰ φύλλα, ἀπὸ τοῦ 35 μέχρι τοῦ 55, δῆλα δὴ ἀπὸ τῆς λ. ἀντικόρμισμα μέχρι τοῦ ῥήματος ἀπογομαριάζω. Ὑπολογίζεται ὅτι ἡ τύπωσις τοῦ δευτέρου τούτου τόμου θὰ ἔχῃ συμπληρωθῇ κατὰ τὸ πρῶτον ἑξάμηνον τοῦ 1939.

Β.' Τὸ Μεσαιωνικόν.

Κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ὁμοίως ἔτος ἐξηκολούθησεν ὑπὸ τοῦ προσωπικοῦ τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου ἡ ἀποδελτίωσις γλωσσικῶν καὶ ἱστορικῶν κειμένων τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας, εἴκοσι τὸν ἀριθμόν, συνετελέσθη δὲ καὶ συμπληρωτικὴ ἀποδελτίωσις ὑλικοῦ ἀναφερομένου εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῶν Ἑλλήνων ὀρθοδόξων ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Τέλος ὁ εἰς τὸ Ἀρχεῖον ἀπὸ τῶν τελευταίων μηνῶν τοῦ ἔτους ἀποσπασθεὶς καθηγητὴς κ. Γεώργιος Σπυριδάκις ἀσχολεῖται ἰδιαιτέρως μὲ τὴν ἀποδελτίωσιν ἱστορικῶν κειμένων τῆς περιόδου 1650-1821.

Γ'. Τὸ Ἀρχεῖον Ἱστορίας Ἑλληνικοῦ Δικαίου.

Τοῦτο μὲ ἄμεσον ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν ἀποδελτίωσιν, ἐκ τῶν μὴ νομικῶν πηγῶν, πληροφοριῶν ἀναφερομένων εἰς τὸ Δίκαιον, ὑπὸ τὴν εὐρυτέραν αὐτοῦ ἔννοιαν, ἀπεδελτίωσε κατὰ τὸ ἔτος 1937 τὰ κάτωθι κείμενα ἐκ τῆς σειρᾶς τῆς Πατρολογίας τοῦ Migne, ἤτοι τὰς Ὁμιλίας καὶ τοὺς Λόγους τοῦ Μ. Βασιλείου, ὁλόκληρον τὸν Δαμασκηνόν, καὶ κατὰ μέγα μέρος Θεόδωρον τὸν Στουδίτην. Πρὸς τούτοις ἀπεδελτιώθησαν καὶ τὰ σχετικὰ χωρία τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν Ἰσαυρικὴν περίοδον ἐκ τοῦ Θεοφάνους, Ζωναρᾶ, Ἰωήλου καὶ Μανασῆ.

Ὡρισμέναι ἄλλαι προσπάθειαι τοῦ Ἀρχείου ἀναφερόμεναι εἰς τὸ Συγκριτικὸν Δίκαιον διὰ τῆς περισυλλογῆς πληροφοριῶν ἀπὸ τὴν Ἱστορίαν τῶν Δικαίων λαῶν, μὲ τοὺς ὁποίους διεσταυρώθη κατὰ τὴν μακράν του σταδιοδρομίαν ὁ Βυζαντινὸς καὶ ὁ καθόλου Ἑλληνικὸς κόσμος, ἀπετέλεσαν ἐπίσης ἀντικείμενον τῆς μερίμνης του.

Δ'. Τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον.

Αὐξηθέντος κατὰ τὸ 1937 τοῦ προσωπικοῦ τοῦ Ἀρχείου διὰ τῆς ἀποσπάσεως εἰς αὐτὸ τριῶν λειτουργῶν τῆς Ἐκπαιδεύσεως, κατέστη δυνατὴ ἡ ἐπέκτασις τῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ καὶ ὁ πλουτισμὸς τοῦ ὑλικοῦ του διὰ τῆς ἀποδελτιώσεως ἀνεκδότων κυρίως γλωσσικῶν καὶ λαογραφικῶν συλλογῶν καὶ διὰ τῆς περισυλλογῆς νέου ὑλικοῦ. Διὰ τῶν ἐργασιῶν τούτων, ὡς καὶ διὰ τῶν δωρεῶν φίλων τῆς ἑλληνικῆς Λαογραφίας, ἡ συλλογὴ τῶν χειρογράφων τοῦ Ἀρχείου ηὐξήθη κατὰ 130. Λαογραφικαὶ ἀποστολαὶ ἐνηργήθησαν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο εἰς Καστορίαν, Κρήτην, Κύπρον καὶ εἰς τοὺς συνοικισμοὺς τῶν ἐκ Μεσημβρίας καὶ Κωστὶ τῆς ΒΑ Θρᾴκης προσφύγων, συγκομισθείσης ποικίλης λαογραφικῆς ὕλης.

Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν συλλογὴν ὑλικοῦ ἐχώρησε καὶ ἡ ταξινόμησις τῆς ἀποθησαυρισθείσης ἐν τῷ Ἀρχείῳ ὕλης, ὡς καὶ ὁ καταρτισμὸς βιβλιογραφικῶν καὶ ἄλλων συστηματικῶν καταλόγων. Ἰδίᾳ κατετάχθη κατὰ κατηγορίας ἡ ὕλη ἡ ἀναγομένη εἰς τὸ λαϊκὸν δίκαιον, τὴν

κοινωνικὴν ὀργάνωσιν, τὰς παιδιάς, τὴν ἀστρολογίαν καὶ μετεωρολογίαν καὶ παρεσκευάσθησαν ἐρωτηματολόγια σχετικὰ πρὸς τὰ κεφάλαια αὐτά, προκηρυχθέντων καὶ τεσσάρων βραβείων πρὸς συλλογὴν λαογραφικῆς ὕλης.

Ὁ κατάλογος τῶν βιβλίων καὶ χειρογράφων τῆς ἐν Τυρνάβῳ βιβλιοθήκης τοῦ Πεζάρου Δημητριάδου.

Ὁ ἀντεπιστέλλων ἑταῖρος ἡμῶν καὶ ἐπιμελητὴς Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Θεσσαλίας κ. Νικόλαος Γιαννόπουλος κατέγραψεν ἐν Τυρνάβῳ τὰ βιβλία καὶ χειρόγραφα τῆς βιβλιοθήκης τοῦ κ. Σπ. Παπαγιάννη, ἀνηκούσης εἰς τὸν κατὰ τὸν ΙΗ΄ αἰῶνα μέγαν διδάσκαλον τῆς ἐν Τυρνάβῳ σχολῆς Ι. Πέζαρον Δημητριάδην. Κατεγράφησαν τεσσαράκοντα ὀκτὼ κώδικες χειρόγραφοι, χαρτῷοι, ἐξ ὧν εἷς εἶναι τοῦ ΙΕ΄ αἰῶνος, ἓξ τοῦ ΙϚ΄, δέκα καὶ πέντε τοῦ ΙΖ΄, εἴκοσι καὶ δύο τοῦ ΙΗ΄ καὶ τέσσαρες τοῦ ΙΘ΄. Ἐκ τῶν κωδίκων τούτων εἴκοσιν εἶναι θεολογικοῦ περιεχομένου, πέντε μουσικοῦ, ἐννέα περιέχουσι κείμενα Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ ποιητῶν, ἐννέα κείμενα φιλοσοφικά, εἷς εἶναι ἀστρονομικός, εἷς Νομοκάνων, τρεῖς περιέχουσι ἔργα Θεοφίλου τοῦ Κορυδαλλέως καὶ εἷς χρονογραφίαν. Ἐν τῇ αὐτῇ βιβλιοθήκῃ ὑπάρχουσι καὶ τριάκοντα ὀκτὼ παλαιὰ ἔντυπα βιβλία περιέχοντα Ἕλληνας καὶ Λατίνους συγγραφεῖς διαφόρων ἐκδόσεων ἀπὸ τοῦ ΙϚ΄ μέχρι τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος.

Εὐχόμεθα, ἵνα ὁ κατάλογος οὗτος ταχέως ἴδῃ τὸ φῶς, χάριν τῆς ἐρεύνης.

Ἔκδοσις νέου περιοδικοῦ.

Εὐχαρίστως πληροφορούμεθα ὅτι προσεχῶς ἐκδίδεται περιοδικὸν ὑπὸ τὸν τίτλον The Link ἀποκλειστικῶς ἀφιερωμένον εἰς τὴν ἔρευναν τῆς Βυζαντινῆς καὶ Νεοελληνικῆς περιόδου μὲ συνεργάτας τοὺς Ἑλληνιστὰς ὅλων τῶν ἐθνῶν. Ἐν τῷ περιοδικῷ τούτῳ θὰ ἀναγγέλλωνται καὶ κρίνωνται βιβλία καὶ περιοδικά, ὧν ἀντίτυπα θὰ τῷ ἀποστέλλωνται ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν Nicholes Bachtin, University College, Southampton.

Εἰς τὸ περιοδικὸν εὐχόμεθα πᾶσαν εὐδοκίμησιν.

ΤΑ ΥΠΟ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 1937 ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΑ

Τὸ ἔτος 1937 ὑπῆρξε διὰ τὴν ἡμετέραν Ἑταιρείαν ἔτος βαθέος πένθους, ἀφ᾽ οὗ κατ᾽ αὐτὸ ἀμείλικτος ὁ Χάρων ἀποσπάσας παρέπεμψεν εἰς τὴν αἰωνιότητα δώδεκα ἐκλεκτοὺς ἑταίρους της. Ἐν πρώτοις ἐξεμέτρησε τὸ ζῆν ὁ ἐπίτιμος ἡμῶν ἑταῖρος καὶ καθηγητὴς τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Ἰασίου Ὀρέστης Ταφραλῆς. Ἀσχοληθεὶς εἰδικῶς οὗτος περὶ τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν, καὶ μάλιστα τὴν τέχνην, κατέλιπε πολλὰ τῶν σοβαρῶν μελετῶν του δείγματα, ἐν οἷς μνημονευτέα τὰ ἔργα αὐτοῦ περὶ τῆς ἱστορίας καὶ τοπογραφίας τῆς Θεσσαλονίκης, ἤτοι Thessalonique au quatorzième siècle, Thessalonique des origines au XIV siècle, καὶ Topographie de Thessalonique ὡς καὶ αἱ μελέται αὐτοῦ Le trésor Byzantin et Roumain du Monastère de Poutna, Mélanges d'Archéologie et d'épigraphie byzantines, Curtea din Arges καὶ μάλιστα τὸ ὑπ᾽ αὐτοῦ διευθυνόμενον περιοδικὸν Arta și Arheologia ἔνθα πολλαὶ καὶ δοκίμιοι μελέται του Γαλλιστὶ καὶ Ρουμανιστὶ εἰς τὴν τέχνην τῶν Βυζαντινῶν καὶ τὰ Βυζαντινὰ ἐν Ρουμανίᾳ μνημεῖα ἀναφερόμεναι. Ὁ θάνατος τοῦ ἀνδρὸς τούτου στερεῖ τοὺς περὶ τὰ Βυζαντινὰ ἀσχολουμένους ἐκλεκτοῦ καὶ ἐνθουσιώδους συνεργάτου.

Μετὰ τὸν Ταφραλῆν ἡ Ἑταιρεία εἶχε τὸ ἀτύχημα νὰ χάσῃ, μετὰ μακρὰν καὶ ὀδυνηρὰν νόσον, τὸν ἄλλοτε σύμβουλον αὐτῆς καὶ καθηγητὴν τῆς ἱστορίας τῆς Βυζαντινῆς τέχνης ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῶν Ἀθηνῶν Ἀδαμάντιον Ἀδαμαντίου. Ἐνωρὶς πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν στραφεὶς ὁ μακαρίτης ἔδωκε δείγματα τῆς μελλούσης ἐξελίξεώς του δημοσιεύσας τὴν εἰς τὴν λαογραφίαν τῆς Τήνου ἀφορῶσαν μελέτην του «Τηνιακά». Κατόπιν ἀσχοληθεὶς ἐν Παρισίοις εἰδικῶς περὶ τὴν Βυζαντινὴν φιλολογίαν καὶ τέχνην, πλησίον καὶ ἄλλων διδασκάλων καὶ τοῦ Καρόλου Diehl, ἐδημοσίευσεν ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν τὴν περὶ τῶν χρονικῶν τοῦ Μορέως λίαν ἀξιόλογον μελέτην του, ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ τὸ μὲ τὴν τέχνην καὶ τὴν λαογραφίαν συγχρόνως σχετιζόμενον ἔργον του «Ἁγνείας Πεῖρα». Οὐδ᾽ ἔμειναν μακρὰν τοῦ κύκλου τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν του κέντρα Βυζαντινὰ οἷα τὰ Μετέωρα, τὸ Δαφνί, τὸ Γεράκι καὶ ὁ Μυστρᾶς, περὶ τῆς ἀναστηλώσεως τῶν μνημείων τοῦ ὁποίου ἐπαινετὰς κατέβαλε φροντίδας ἀφήσας καὶ εἰδικήν, ὡς πληροφορούμεθα, μακρὰν μελέτην περὶ τῆς Βυζαντινῆς ταύτης Πομπηΐας. Ἡ παρὰ τὴν Ἀκρόπολιν τῆς Σπάρτης ἀνακάλυψις τοιχογραφιῶν ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς καὶ αἱ ἀνασκαφαὶ αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τῆς Σπάρτης, ὅπου ἐπίστευεν ὅτι ἀνεκάλυψε τὰ ἐρείπια τῆς μονῆς

τοῦ πολιούχου τῆς Σπάρτης ὁσίου Νίκωνος τοῦ Μετανοεῖτε πρόκεινται δείγματα τῆς ἐπιστημονικῆς τοῦ ἀνδρὸς δραστηριότητος, ἣν συνεπλήρωνε δόκιμος πανεπιστημιακὴ διδασκαλία. Καὶ ὁ θάνατος τοῦ ἀνδρὸς τούτου ἀφίνει μέγα κενὸν εἰς τὰς τάξεις τῶν Ἑλλήνων Βυζαντινολόγων.

Ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς νεότητός του καὶ πλήρης χρηστῶν ἐλπίδων ἀπεσπάσθη τοῦ ὁμίλου ἡμῶν ὁ ὑφηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ἰωάννης Συκουτρῆς. Εἰς τὴν μελέτην τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ κόσμου ἐπιδοθεὶς ὁ ἀείμνηστος καὶ μετ' ἐνθουσιασμοῦ μελετῶν καὶ ἑρμηνεύων τὰ ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ κείμενα ἔστρεφεν ἅμα τὴν προσοχὴν αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν Βυζαντινὴν περίοδον, ἣν εὐδοκίμως ἠρεύνα, ὡς ἀποδεικνύουσι, πλὴν ἄλλων, καὶ αἱ ἑξῆς μελέται αὐτοῦ· περὶ τὸ σχίσμα τῶν Ἀρσενιατῶν, συνοδικὸς τόμος τῆς ἐκλογῆς τοῦ Πατριάρχου Γερμανοῦ τοῦ Γ', Λέοντος τοῦ Διακόνου ἀνέκδοτον ἐγκώμιον εἰς Βασίλειον τὸν Β', Κυπριακὸς κῶδιξ τῶν χρονικῶν Μιχαὴλ τοῦ Γλυκᾶ καὶ Γεωργίου Μοναχοῦ, Μιχαὴλ Ψελλοῦ, βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου Αὐξεντίου, zum Geschichtswerke des Psellos, Probleme der byzantinischen Epistolographie ὡς καὶ αἱ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἑταιρείᾳ γενόμεναι ἀνακοινώσεις του περὶ τῆς ἀξίας τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ διά τε τοὺς συγχρόνους καὶ μεταγενεστέρους, ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφίαν ἑνὸς Πατριάρχου (Γεωργίου τοῦ Κυπρίου) καὶ ἄγνωστοι συγγραφαὶ τοῦ ἱστοριογράφου Λέοντος τοῦ Διακόνου. Ὁ πρόωρος θάνατος τοῦ Συκουτρῆ ἐστέρησε τὴν ἐπιστήμην ὀτρηροῦ θεράποντος καὶ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπιστημονικὴν οἰκογένειαν ἐκλεκτοῦ μέλους, ἐξ οὗ, πολλὰ ἀνεμένοντο.

Εἰς τὴν χώραν τοῦ Νείλου, ἐν Καΐρῳ, ἔσχομεν τὸ ἀτύχημα νὰ χάσωμεν τὸν Διονύσιον Κύτικαν, ἄνδρα ἐξ ἴσου εὐδοκίμως μὲ τὸν κερδῷον καὶ τὸν λόγιον ἀσχολούμενον Ἑρμῆν καὶ μετ' ἐνδιαφέροντος παρακολουθοῦντα τὰς ἡμετέρας σπουδὰς καὶ τὴν δρᾶσιν τῆς Ἑταιρείας ἡμῶν. Μεγάλη ἐπ' ἴσης ὑπῆρξεν ἡ λύπη ἡμῶν ἐπὶ τῷ θανάτῳ παππῴζοντος ἐγγόνου, τοῦ Παύλου Καλλιγᾶ, φερέλπιδος νέου, ὅστις καὶ ὡς διοικητικὸς ὑπάλληλος σπανίας ἐπεδείξατο ἀρετὰς καὶ τὰς ἡμετέρας σπουδὰς μετ' ἐξαιρετικοῦ ζήλου παρηκολούθει μιμούμενος ὡς πρὸς τοῦτο καὶ τὴν γενέτειραν, ἥτις καὶ ἐκ τῶν πρώτων τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας Συμβούλων ἐγένετο.

Πρὸς μεγάλην ἡμῶν λύπην Ἱεράρχης ἐνθουσιώδης, πατριώτης ἁγνὸς καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κόσμου θερμὸς λάτρις, ὁ Κιτίου Νικόδημος, ἐξεμέτρησε τὸ ζῆν ἐν Ἱεροσολύμοις, μακρὰν τῆς φίλης Πατρίδος.

Παρ' αὐτὸν ἕτερος μαχητής, ὁ ἀντιστράτηγος Νικόλαος Σπυρόπουλος, ἀνὴρ πᾶσαν ἀρετὴν ἀγαθός, εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἐκπληρώσας τὸ πρὸς τὴν Πατρίδα καθῆκον ἐν τοῖς πεδίοις τῶν μαχῶν, ἀλλὰ καὶ συγγραφεὺς στρατιωτικῶν καὶ ἱστορικῶν ἔργων δοκιμώτατος καὶ τῶν Βυζαντινῶν σπουδῶν λάτρις ἀπῆλθεν εἰς τὴν αἰωνιότητα μέγα πένθος ἡμῖν καταλιπών.

Εἰς τὸν θλιβερὸν κατάλογον δέον νὰ προστεθῶσι καὶ οἱ Κ. Δαλαμάγκας

Ε. Δανδέλης, Παν. Μεγαλίδης, Ι. Καμπίρης καὶ Κ. Καρατζᾶς, παλαιοὶ ἡμῶν ἑταῖροι, παντοιοτρόπως τὴν ἀγάπην καὶ τὸ ἐνδιαφέρον αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ ἔργου τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας ἐπιδείξαντας.

Ἡ μνήμη πάντων τούτων τῶν προσφιλῶν ἡμῶν Ἑταίρων θὰ μείνῃ παρ' ἡμῖν ἀγήρως.

Τὸ διὰ τῆς ψήφου τῶν μελῶν τῆς Γεν. Συνελεύσεως τῆς 21ης Φεβρουαρίου 1937 ἐκλεγὲν Δ. τῆς Ἑταιρείας Συμβούλιον, εἰς ὃ περιελήφθησαν καὶ δύο ἐκλεκταὶ τοῦ γυναικείου φύλου ἀντιπρόσωποι, αἱ κυρίαι Νίκη Πέρδικα καὶ Ἀθηνᾶ Ταρσούλη, συνεχίζον τὰς προσπαθείας τοῦ προκατόχου, ἐφρόντισε καὶ τὸ ἐπιστημονικὸν αὐτῆς ἔργον ἀπροσκόπτως νὰ συνεχισθῇ καὶ τὸ ἐκλαϊκευτικόν της πρόγραμμα νὰ ἐφαρμοσθῇ. Κατὰ τὸ διάστημα λοιπὸν τοῦ ἔτους ἐνήργησεν, ἵνα τέσσαρες ἐκ τῶν ἑταίρων, οἱ κύριοι Ι. Παπαδόπουλος, Ἐμ. Πεζόπουλος, Φ. Κουκουλὲς καὶ Ἀναστ. Ὀρλάνδος κάμωσιν ἐπιστημονικὰς ἀνακοινώσεις μὲ θέματα εἰς τὴν Βυζαντινὴν περίοδον ἀναγόμενα, τὰς περιλήψεις τῶν ὁποίων βλέπει ὁ ἀναγνώστης ἐν τῷ μετὰ χεῖρας τόμῳ σελ. 485 ἑξ. προέβη δὲ καὶ εἰς τὴν τύπωσιν τοῦ ΙΓ' τόμου τῆς Ἐπετηρίδος της, ὅστις ἐλπίζομεν ὅτι κατ' οὐδὲν τῶν προηγουμένων ὑστερεῖ.

Κατὰ τὸ αὐτὸ χρονικὸν διάστημα, ἐκπληροῦν τὸ Δ. Συμβούλιον καὶ ἴδιον καὶ τῶν ἑταίρων πόθον, παρέδωκεν εἰς τὴν δημοσιότητα τὸ λεύκωμα τῶν Βυζαντινῶν σχεδίων, ἡ διάδοσις τοῦ ὁποίου εὔχεται καὶ ἐλπίζει ὅτι θὰ εἶναι εὐρυτάτη, πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ Ἐπετηρὶς ἡμῶν ἐξηκολούθησεν ἀνταλλασσομένη μὲ ὁμοίας φύσεως ξένα καὶ ἡμέτερα περιοδικά, ἡ δὲ βιβλιοθήκη αὐτῆς ἐπλουτίσθη οὐ μόνον διὰ τῆς ἀνταλλαγῆς ταύτης, ἀλλὰ καὶ δι' ἀποστολῆς διαφόρων βιβλίων ὑπὸ τῶν ἑταίρων καὶ ἄλλων φιλομούσων.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ αὐτῇ ἀναγγέλλομεν ὅτι, ἐπιθυμοῦντες νὰ καταστήσωμεν μᾶλλον προσιτὰ εἰς τοὺς ἑταίρους καὶ φιλομούσους τὰ βιβλία τῆς βιβλιοθήκης τοῦ μακαρίτου Β. Μυστακίδου ἐνηργήσαμεν τὴν ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου μεταφορὰν αὐτῶν εἰς τὴν ἐν τῷ κεντρικῷ Πανεπιστημίῳ αἴθουσαν τοῦ ἀναγνωστηρίου τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, ὅπου καὶ κατὰ τμήματα τὰ κατετάξαμεν, ἐπιφυλασσόμενοι λίαν προσεχῶς νὰ κάμωμεν καὶ πλήρη αὐτῶν ἐν δελτίοις κατάλογον, πρὸς εὐχερῆ αὐτῶν χρῆσιν.

Τὰ ἐγκαίνια τῆς λειτουργίας τῆς βιβλιοθήκης ταύτης ἀπεφασίσθη νὰ γίνωσιν ἐπισήμως, τοῦ συμβούλου κ. Σοφ. Χουδαβερδόγλου—Θεοδότου καὶ τοῦ ἑταίρου κ. Νικηφόρου Ἐλεοπούλλου ἐξαιρόντων τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ ἐθνικὴν δρᾶσιν τοῦ ἀοιδίμου δωρητοῦ.

Ἐξακολουθοῦντες τὰς ἐνεργείας ἡμῶν ὑπὲρ ὀνομασίας ἐν Θεσσαλονίκῃ μιᾶς ὁδοῦ διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Βασιλείου Μυστακίδου, ἐν Ἀθήναις δὲ καὶ Σπάρτῃ τριῶν κεντρικῶν ὁδῶν διὰ τῶν ὀνομάτων τοῦ Μυστρᾶ, Γερακίου καὶ Μονεμβασίας, ἀντηλλάξαμεν ἔγγραφα μετὰ τοῦ Ὑπουργείου Πρωτευούσης,

τοῦ Γεν. Διοικητοῦ Μακεδονίας καὶ τῶν Δημάρχων Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης, ἂν δ' ἐκ τῶν ληφθεισῶν σχετικῶν ἀποφάσεων κρίνωμεν, ἡ παράκλησις ἡμῶν εἰσηκούσθη.

Τὸ ἐπὶ τῇ ἁλώσει Ἐθνικὸν τῆς Ἑταιρείας μνημόσυνον ἐτελέσθη ἐφέτος κατὰ τὴν 29ην Μαΐου ἐν τῇ ἱερᾷ μονῇ τοῦ Δαφνίου, ἀθρόων προσελθόντων εἰς αὐτὸ τῶν ἑταίρων καὶ μετὰ κατανύξεως δεηθέντων ὑπὲρ τῆς ψυχῆς Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ συναγωνισαμένων καὶ πεσόντων.

Τὴν ἐκλαΐκευσιν τῶν γνώσεων τῶν ἀναγομένων εἰς τὸ Βυζάντιον ἐπιδιώκουσα ἡ Ἑταιρεία, ἔδωκε κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ἔτος, ὡς καὶ κατὰ τὰ προηγούμενα, τὴν ἑξῆς σειρὰν διαλέξεων.

1) ὁ κ. Ἀπόστολος Δασκαλάκις ὡμίλησε περὶ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου καὶ τῆς Σκλήραινας.
2) ὁ κ. Ι. Δαμβέργης περὶ τοῦ ἀγνώστου Ἀκρίτα.
3) ἡ κ. Εὐφροσύνη Λόντου Δημητρακοπούλου περὶ Ἄννης τῆς Κομνηνῆς.
4) ὁ κ. Ἀχιλλεὺς Κύρου περὶ τῆς Ἑλληνικῆς συμβολῆς εἰς τὴν Ἀναγέννησιν.
5) ὁ κ. Νικόστρατος Καλομενόπουλος περὶ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων μετὰ τὴν ἅλωσιν.
6) ὁ κ. Ν. Κοκκίδης περὶ τῆς ἐκτάσεως τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἀπὸ Ἰουστιανοῦ μέχρι τῆς ἁλώσεως.
7) ὁ κ. Ἐμ. Πεζόπουλος περὶ παραδόξων ἐγκωμίων.
8) ὁ κ. Φ. Κουκουλὲς περὶ τῶν Βυζαντινῶν Πανεπιστημίων καὶ
9) ὁ κ. Ἀν. Ὀρλάνδος περὶ τῆς μονῆς τοῦ ὁσίου Μελετίου καὶ τῶν παραλαυρίων αὐτῆς.

Κατὰ τὸ θέρος τοῦ αὐτοῦ ἔτους συνεχίσθησαν καὶ αἱ ἐπιστημονικαὶ ἐκδρομαί. Πρώτη τοιαύτη ἐγένετο εἰς Θεσσαλονίκην καὶ Καστορίαν, περὶ τῆς ἱστορίας καὶ τῶν μνημείων τῶν ὁποίων ὡμίλησεν ὁ σύμβουλος τῆς Ἑταιρείας κ. Ἀνδρέας Ξυγγόπουλος. Ἡ εἰς Καστορίαν ἐκδρομή, ἥτις οὐχὶ μόνον ἀπὸ ἐπιστημονικῆς ἐπόψεως, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἐθνικῆς ὑπῆρξε λίαν διδακτική, εἶχε καὶ τοῦτο τὸ εὐχάριστον ἀποτέλεσμα, ὅτι ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν Ἑταιρείαν νὰ τονίσῃ ὅπου ἔδει, τὴν σημασίαν, ἐπιστημονικὴν καὶ ἐθνικήν, ἣν θὰ εἶχεν ἡ εἰς τὸν ἀκραῖον αὐτὸν Ἑλληνικὸν σταθμὸν ἵδρυσις ἑνὸς Βυζαντινοῦ Μουσείου, ἐν ᾧ νὰ συγκεντρωθῶσι πάντα τὰ Βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ ἀντικείμενα τῆς πόλεως καὶ τῆς περιχώρου, χαίρει δ' ἀναγγέλλουσα ὅτι, διὰ τῶν συνδεδυασμένων ἐνεργειῶν τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Καστορίας, τοῦ Δήμου τῆς αὐτῆς πόλεως καὶ τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας ἀπεφασίσθη, κατ' ἀρχήν, ἡ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἵδρυσις Βυζαντινοῦ Μουσείου.

Παράλληλος ἐνέργεια συνεχίσθη ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας ἡμῶν κατὰ τὸ 1937 καὶ δι' ἄλλο σπουδαῖον κέντρον, τὸ Γεράκι, ἡ εἰς τὸ ὁποῖον μετάβασις καιρὸς

πλέον εἶναι νὰ διευκολυνθῇ εἰς τοὺς ἐρευνητάς, φιλίστορας καὶ φιλοτέχνους.

Θέλομεν νὰ πιστεύωμεν ὅτι τὰ μέχρι τοῦδε ὑπάρχοντα κωλύματα πρὸς σύνδεσιν τῆς ἱστορικῆς κωμοπόλεως μετὰ τῆς Σπάρτης διὰ Ζουπαίνης θὰ παρακαμφθῶσι καὶ ὅτι, τῇ ἀρωγῇ τῶν Σῶν Ὑπουργείων Τύπου καὶ Τουρισμοῦ ὡς καὶ Συγκοινωνίας τὸ ἱστορικὸν Γεράκι δὲν θὰ μείνῃ ἀπομεμονωμένον.

Δευτέρα ἐκδρομὴ ἐγένετο εἰς Ναύπακτον καὶ Μεσολόγγιον καὶ τρίτη εἰς Κιάτον καὶ Σικυῶνα, ἑρμηνεύοντος κατ' ἀμφοτέρας τοῦ συμβούλου τῆς Ἑταιρείας κ. Ἀναστ. Ὀρλάνδου.

Δὲν ἀποκρύπτομεν ἀπὸ τοὺς φίλους ἑταίρους ὅτι τὸ Δ. Συμβούλιον κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ἔτος εὑρέθη πρὸ δυσχερῶν οἰκονομικῶν προβλημάτων, τὰ ὁποῖα προεκάλεσε μάλιστα ἡ αὔξησις τῆς τιμῆς τοῦ τυπογραφικοῦ χάρτου καὶ τῶν τυπογραφικῶν. Ἐντεῖνον ἐν τούτοις τὰς ἐνεργείας του τὸ Συμβούλιον πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν δυσχερειῶν τούτων, κατώρθωσε νὰ ἐλαττωθῇ εἰς τὸ ἐλάχιστον ἡ δημιουργηθεῖσα ζημία. Ἀφ' ἑνὸς δῆλα δὴ διὰ καταλλήλου ἐνεργείας ἐπέτυχε τὴν προμήθειαν εὐθηνοῦ χάρτου, ἀρίστης ποιότητος, πρὸς τύπωσιν τῆς Ἐπετηρίδος, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν αὔξησιν διαφόρων κονδυλίων ἐπιχορηγήσεων. Οὕτως ἡ Πάγκειος Ἐπιτροπὴ ηὔξησε τὴν πρὸς τὴν Ἑταιρείαν ἐπιχορήγησίν της κατὰ 5.000 δρχ. ἐτησίως, κατὰ πέντε δ' ὁμοίως χιλιάδας τὴν ἐτησίαν συμβολήν της ἀπὸ τοῦ ἔτους 1938 ἡ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, ἥτις, δι' ἐνεργειῶν τοῦ Προεδρείου, ἐψήφισε καὶ δεκακισχιλιόδραχμον συμπληρωτικὴν ἐπιχορήγησιν κατὰ τὸ 1937. Ἐπ' ἴσης κατὰ 2.500 δραχμὰς ηὐξήθη ἡ ἐτησία πρὸς τὴν Ἑταιρείαν ἐπιχορήγησις τοῦ Ὑπουργείου τῆς Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων, τὸ ὁποῖον ἔχομεν δι' ἐλπίδος ὅτι καὶ γενναιότερον θὰ ἐπικουρήσῃ τὴν Ἑταιρείαν, τὴν σημασίαν τοῦ ἔργου τῆς ὁποίας εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἀναγνωρίζει ὁ κ. ἐπὶ τῆς Παιδείας Ὑπουργός.

Εὑρισκόμεθα ἐπ' ἴσης εἰς τὴν εὐχάριστον θέσιν ν' ἀνακοινώσωμεν εἰς τοὺς ἑταίρους ὅτι καὶ κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ἔτος ἡ ἐπὶ τοῦ κληροδοτήματος τοῦ ἀοιδίμου Κ. Ῥακτιβὰν ἐπιτροπὴ προσέφερεν εἰς τὴν Ἑταιρείαν ἑτέρας 10.000 δραχμῶν, δωρεὰ προκαλέσασα τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς Ἑταιρείας καὶ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ ἀειμνήστου Κ. Ῥακτιβὰν ὡς μεγάλου τῆς Ἑταιρείας εὐεργέτου.

Ἀποτέλεσμα τῶν ἀνωτέρω ὑπῆρξεν ὅτι ἡ Ἐπετηρὶς ἡμῶν ἐξεδόθη κανονικῶς, χωρὶς μάλιστα, ὡς συνέβη μὲ ἄλλα περιοδικά, ν' αὐξηθῇ, ὡς θὰ ἦτο φυσικόν, ἡ τιμὴ αὐτῆς.

Τὰ βιβλία τῆς βιβλιοθήκης, ὡς καὶ τὸ ἀπόθεμα τῶν ἐκδεδομένων τόμων τῆς Ἐπετηρίδος, οἵτινες ἀποτελοῦσι σημαντικὸν διὰ τὴν Ἑταιρείαν κεφάλαιον, σκόπιμον ἐκρίθη νὰ ἐξασφαλισθῶσιν. Ἠσφαλίσθησαν λοιπὸν ἐπὶ μίαν πενταετίαν ἀντὶ ποσοῦ 250.000 δραχμῶν εἰς τὴν Ἀσφαλιστικὴν Ἑταιρείαν Ἐθνικὴ Ζωὴ καὶ Καλὴ Πίστις, ἐπὶ καταβολῇ δραχ. 3.871 ὡς ἀσφαλίστρων.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἑταίρων ἡμῶν κατὰ τὸ 1937 ηὐξήθη κατὰ δέκα πέντε, ἡ δὲ εἴσπραξις τῶν συνδρομῶν ἐνηργήθη κανονικῶς.

Γενικῶς εἰπεῖν τὰ οἰκονομικὰ τῆς Ἑταιρείας ἐξελίσσονται κανονικῶς, ὡς θὰ φανῇ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῆς ἐκθέσεως τῆς οἰκείας ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπῆς, καθ' ἣν αἱ μὲν γενικαὶ Ταμειακαὶ εἰσπράξεις, συνεποσώθησαν εἰς Δραχμ. 206.700.— τὸ δὲ σύνολον τῶν Ταμειακῶν Πληρωμῶν ἔφθασεν εἰς Δραχμ. 199.637.—

Τὰ ἔσοδα τῆς Ἑταιρείας ἐκ συνδρομῶν, δωρεῶν, πωλήσεως Ἐπετηρίδων, Λευκωμάτων κλπ. ἀνῆλθον εἰς Δραχμ. 132.176.80, τὰ δὲ ἔξοδα ἐν γένει διαχειρίσεως εἰς Δραχμ. 58.591.60.

Μετὰ τὰς γενομένας μερικὰς ἀποσβέσεις καὶ τὴν ἀναγραφὴν τοῦ παλαιοῦ ποσοῦ, τὸ ὑπόλοιπον τῆς μερίδος «Κέρδη καὶ Ζημίαι» κατὰ τὴν 31ην Δεκεμβρίου 1937 εἶναι Δραχμ. 147.542.—, ὅπερ φέρεται εἰς Νέον.

Τὰ ῥευστὰ διαθέσιμα τῆς Ἑταιρείας μας ἤτοι: Ταμειακὸν ὑπόλοιπον καταθέσεων μας παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ τῆς Ἑλλάδος συμποσοῦνται εἰς Δραχμὰς 120.252.—

Τὰ Λογιστικὰ βιβλία τῆς Ἑταιρείας ἐτηρήθησαν, ὅπως πάντοτε ἄλλως τε, μετὰ πλήρους ἐπιμελείας καὶ ἀκριβείας ὡς τοῦτο πιστοποιοῦν οἱ κ.κ. Ἐλεγκταί, εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ὁποίων ἐτέθησαν ἅπαντα τὰ βιβλία, δικαιολογητικὰ κλπ. ἔγγραφα:

Αὐτά, φίλοι Ἑταῖροι, ἠδυνήθη νὰ πράξῃ κατὰ τὸ 1937 ὑπὲρ τῆς Ἑταιρείας τὸ νέον αὐτῆς Διοικητικὸν Συμβούλιον. Δυσκολίαι βέβαια παρουσιάσθησαν, ἐλπίζει ὅμως ὅτι διὰ τῶν ἐνεργειῶν του κατ' οὐδὲν ὑστέρησεν ἡ Ἑταιρεία ὡς πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν σκοπῶν αὐτῆς, τὴν πλήρη προαγωγὴν τῶν ὁποίων ὡς κύριον πάντοτε ἔχει μέλημα. Ἐλπίσωμεν ὅτι τάχ' αὔριον ἔσσετ' ἄμεινον.

Ὁ Πρόεδρος
Κ. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ

Ὁ Γραμματεὺς
Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

ΠΡΟΣΘΗΚΗ

Περὶ τῶν ἐν σ. 342 καὶ 343 ἐπιγραμμάτων τῆς Πλανουδείου Ἀνθολογίας 294 καὶ 292 εἰς Ὅμηρον θὰ διαλάβω καὶ πάλιν ἐν ἰδίῳ λόγῳ περὶ τοῦ συγγράμματος τοῦ Συνεσίου «Περὶ Ὁμήρου καὶ περὶ τῶν ἐν ταῖς ῥητορείαις σχημάτων» (Ἐπιστ. 154).

Ε. Α. ΠΕΖΟΠΟΥΛΟΣ

ΓΕΝΙΚΟΣ ΙΣΟΛΟΓΙΣΜΟΣ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΓΕΝΙΚΟΣ ΙΣΟΛΟΓΙΣΜΟΣ 1 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1937 ΜΕΧΡΙ 31 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1937

ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟΝ		ΔΡΑΧ.
Ταμεῖον.		
Μετρητὰ ὑπόλοιπον κατὰ τὴν 31/12/1937		13.150.—
Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος.		
Λ/σμὸς Καταθέσεων εἰς ὄψιν		
Ὑπόλοιπον κατὰ τὴν 31/12/1937		107.102.—
Χρεώγραφα.		
Τὰ φυλασσόμενα παρὰ τῃ Ἐθν. Τραπέζῃ τῆς Ἑλλάδος . . .		2.040.—
Ἐπετηρίδες.		
Ἀξία διαθεσίμων Σωμάτων Ἐπετηρίδων κλπ. Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν		240.000.—
Λευκώματα.		
Ἀξία Λευκωμάτων τῆς Ἑταιρείας		35.000.—
Σήματα Ἑταιρείας.		
Ἀξία διαθεσίμων Σημάτων (κονκάρδες)		750.—
Ἔπιπλα Γραφείων		5.500.—
Βιβλιοθήκη.		
Διάφορα Συγγράμματα κλπ. (ὀνομαστικὴ ἀξία)	Δρχ. 32.571.50	
Μεῖον μερικῆς ἀποσβέσεως	» 2.571.50	30.000.—
Ὑλικὰ διάφορα.		
Τσιγκογραφήματα (Clichés), πλάκες κλπ. . .	» 17.776.—	
Μεῖον μερικῆς ἀποσβέσεως	» 3.776.—	14.000.—
		447.542.—

ΠΑΘΗΤΙΚΟΝ	ΔΡΑΧ.
Κεφάλαιον.	
Τὸ σχηματισθὲν κεφάλαιον ὡς οἱ προηγούμενοι Ἰσολογισμοί . . .	300.000.—
Κέρδη καὶ Ζημίαι.	
Ὑπόλοιπον ἀφιέμενον εἰς νέον	147.542.—
	447.542.—

ΑΝΑΛΥΣΙΣ ΜΕΡΙΔΟΣ «ΚΕΡΔΗ ΚΑΙ ΖΗΜΙΑΙ»

ΕΞΟΔΑ (Δοῦναι)		
Γενικὰ Ἔξοδα Διαχειρίσεως.		
Μισθοὶ καὶ Ἀμοιβαὶ	Δρχ. 34.438.—	
Ἔντυπα καὶ Γραφικὴ ὕλη	» 3.860.—	
Διάφορα ἔξοδα	» 11.730.60	50.028.60
Προμήθειαι. Ποσὰ πληρωθέντα δι' εἰσπρακτρα συνδρομῶν κλπ.		8.563.—
Ἀποσβέσεις: Μερικὴ ἀπόσβεσις ἐπὶ ἀξίας τσιγκογραφημάτων κλπ.		3.776.—
Μερικὴ ἀπόσβεσις Βιβλιοθήκης		2.571.50
Μερικὴ ἀπόσβεσις ἐπὶ τῆς ἀξίας τῶν διαθεσίμων τόμων Ἐπετηρίδων, συνυπολογιζομένης καὶ τῆς ἀξίας τῶν δωρηθέντων εἰς διαφόρους		9.505.—
		74.444.10
Ὑπόλοιπον Λ/σμοῦ Κέρδη καὶ Ζημίαι εἰς Νέον . . .		147.542.—
		221.986.10

ΕΣΟΔΑ (Λαβεῖν)	
Εἰσπράξεις ἐκ Συνδρομῶν	35.646.—
» » Δωρεῶν	75.192.—
Τόκοι ἐκ καταθέσεων κλπ.	2.250.—
Διαφοραὶ ἐκ πωλήσεων τόμων Ἐπετηρίδων κλπ.	14.820.80
Ἐκ πωλήσεων Λευκωμάτων	4.268.—
Ὑπόλοιπον προηγουμένης χρήσεως 1936	89.809.30
	221.986.10

Ἀθῆναι τῇ 31 Δεκεμβρίου 1937.

Ὁ Ταμίας
ΒΑΣ. Π. ΛΑΜΠΙΚΗΣ

Ὁ ἐπὶ τοῦ Λογιστικοῦ
Θ. Γ. ΓΑΛΑΝΗΣ

ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΙΔΡΥΤΑΙ

Αμποτ Ε.
Βολιδης Θ.
Δαμβεργης Ι.
Δαραδεξης Χ.
Δεληγιαννης Π.
Ζερβος Ι.
Ζωγραφου Ευγενια
Ηλιαδου Ευφη †
Θεοδωροπουλος Σπ.
Ιωαννιδης Ευαγγ.
Καλογεροπουλος Π. Δ. †
Καλογεροπουλος Ν.
Καλογεροπουλου Τουλα
Κουκουλε Αναστασια
Κουκουλες Φ.
Λαμπικης Β.
Λουκιδης Γ.
Μαθιοπουλος Π.
Ξενοπουλος Γρ.
† Ο Αθηνων Μελετιος †
Παπαμιχαλοπουλος Κ. †
Σαρογλους Π. †
Σιμωνιδης Β.
Σκουταρη Νελλη
Τιπαλδος Γ. Ε. †
Τσοκοπουλος Γ. †

ΜΕΓΑΛΟΙ ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ

Αβραμιδης Ιωαννης
† Ο Αλεξανδρειας Μελετιος †
Ο Δημος Αθηναιων
Υπουργειον Εθνικης Παιδειας και Θρησκευματων
Λαμπικη Σοφια
Λαμπικης Βασιλειος
Οικιαδης Μιχ.
Μπενακις Αντωνιος
Μπενακις Εμμανουηλ †
Μυστακιδης Αθανασιος
Εθνικη Τραπεζα της Ελλαδος
Παγγειος Επιτροπη
Το Πανεπιστημιον Θεσσαλονικης
Ρακτιβαν Κωνσταντινος †
Τραπεζα της Ελλαδος
Χωρεμη Αλεξανδρα

ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ

Το Αθηνησι Πανεπιστημιον
Ακιλογλους Αναστασιος
Αμποτ Ευγενια
Βενιζελος Ελευθεριος †
Δελτα Πηνελοπη
Δελτα Στεφανος
Εκκλησιαστικον Ταμειον
Εμπειρικος Γεωργιος
Ζαριφης Γεωργιος
Καμπανης Λεωνιδας †
Κασδαγλης Αλεξανδρος †
Κορκοδειλος Δημητριος
Κουκουλες Φαιδων
Κτενα Ολγα
Λαϊκη Τραπεζα
† Αρχιμ. Λιανας Ζαχαριας
Λομβερδος Διονυσιος †
Miller William
Νομικος Χριστοφορος
Πουρης Μιλτιαδης
Ρουσος Νικητας †
Σιδεριδης Ξενοφων †
Τραπεζα Αθηνων
Τρικογλου Ιωαννης
Χωρεμης Κωνσταντινος †

ΔΩΡΗΤΑΙ

Βελισσαριου Ιωαννης
Γενικη Τραπεζα της Ελλαδος
Εμπειρικος Σταματιος †
Ευγενιδης Στεφανος
Θεοδωρακακος Γεωργιος
Ιγγλεσης Ιωαννης
Καμπερος Δημητριος
Καραμανος Δημητριος
† Ο Κιτιου Νικοδημος †
Κυτικας Διονυσιος
Νικολαϊδης Ιωαννης
Παπαθεολογου Στεργιος

ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Πρόεδρος
† Ο Αθηνων Μελετιος †

Γεν. Γραμματεὺς
Φαιδων Κουκουλες

Ἀντιπρόεδροι
Ι. Μ. Δαμβεργης
Γεωργιος Τσοκοπουλος †

Ταμίας
Γεωργιος Τιπαλδος †

Σύμβουλοι

Ιω. Ζερβος
Σπ. Θεοδωροπουλος
Αιμιλια Καλλιγα †
Νικ. Δ. Καλογεροπουλος
Παν. Δ. Καλογεροπουλος †
Αριστ. Κουζης
† Αρχιμ. Χρυσοστ. Παπαδοπουλος
Κ. Ν. Ραδος †
Γεωργιος Σωτηριου

ΤΟ ΝΥΝ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ

Πρόεδρος
Κ. Δυοβουνιωτης

Γεν. Γραμματεὺς
Φαιδων Κουκουλες

Ἀντιπρόεδροι
Ι. Μ. Δαμβεργης
Αριστ. Κουζης

Ταμίας
Βασ. Λαμπικης

Ἔφορος τῆς Βιβλιοθήκης
Ξυγγοπουλος Ανδρ.

Σύμβουλοι

Αρβανιτακις Γ.
Δραγουμης Φιλιππος
Μπενακις Αντ.
Ορλανδος Αναστ.
Πεζοπουλος Εμμ.
Περαικα Νικη
Πουλιτσας Παν.
Ταρσουλη Αθηνα
Χουδαβερδογλους-Θεοδοτος Σοφοκλης

ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΕΛΗ ΕΠΙΤΙΜΑ

† Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΜΕΛΕΤΙΟΣ †
ALBERTONI ALDO †
ANASTASSIEVIČ DRAG.
BĂNESCU N.
BENEŠEVIČ W.
ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ ΕΛ. †
BRECCIA EV.
BRÉHIER L.
BROUWER FRANC. D. SIMONE
BURY J. B. †
BYRON R.
CADAFALCH J. P.
COLLINET PAUL
DARKO E.
DAWKINS R. M.
DELEHAYE HIPPOL.
DIEHL CHARLES
DÖLGER FR.
EBERSOLT J. †
EHRHARD ALBERT
FERRARI GIANNINO
GERLAND E. †
GRÉGOIRE HENRI
JERPHANION GUIL. DE
HEISENBERG A. †
HESSELING D.
IORGA N.
KURTZ ED. †
MARSHALL HENRY FREDERICK
MERCATI SILVIO GIUSEPPE
MERTEN ERICH
MILLER WILLIAM
MILLET G.
MORAVCSIK G.
MURATI FR.
ΜΥΣΤΑΚΙΔΗΣ Β. Α. †
NOAILLES PIERRE DE
PALMIERI AUR. †
PAVOLINI PAOLO
PERNOT H.
† Ο ΠΡΟΥΣΗΣ ΔΩΡΟΘΕΟΣ †
RODD RENNELL
ΡΟΥΣΣΟΣ ΔΗΜ.
SCHLUMBERGER G. †
ΧΑΪΛΕ ΣΕΛΛΑΣΙΕ
SOKOLOFF IV.
STRZYGOWSKI JOS.
TAFRALI OR. †
USPENSKIJ F. †

ΤΑΚΤΙΚΑ

Ἀβραμίδης Ἰωάννης
† *Ἀγαθάγγελος Κυδωνίας*
Ἀγαπητὸς Γ.
Ἀγαπητὸς Σπήλ.
Ἀγγελετόπουλλος Π.
Ἀγγελόπουλλος Ἀθάνατος Ἀρισ. †
Ἀθηνογένης Ἰ.
† ὁ *Ἀθηνῶν Χρυσόστομος*
Ἀκριβὸς Ἀθαν.
Ἀλεξάκις Χαρίλ.
Ἀλεξανδρόπουλλος Ἀλέξ.
Ἀλεξόπουλλος Γ.
Ἀλιβιζᾶτος Ἀμίλκας
Ἄμαντος Κ.
Ἀμίρου Χρηστίνα
Ἄμποτ Εὐγενία
Ἀναγνωστόπουλλος Γ. †
Ἀναγνωστόπουλος Γ.
Ἀνανιάδης Εὐστ.
Ἀντύπας Σπ.
Ἀντωνᾶτος Χαρίλαος
Ἀντωνιάδης Εὐάγγ.
Ἀντωνιάδου Αἰκ.
Ἀντωνιάδου Σοφ.
Ἀποστολάκι Ἄν.
Ἀποστολάκις Κ. †
Ἀποστολίδης Γ. †
Ἀποστολίδου Ἕλλη
Ἀραβαντινὸς Γ.
Ἀρβανιτάκις Γ.
Ἀρβανιτίδης Γ.
Ἀρβιλλιᾶς Κ.
Ἀργυρόπουλλος Περ.
Ἀσκητόπουλλος Γ.
Ἀσπρογέρακας Ν.
Ἀτέσης Β.

Βακαλόπουλλος Ἀπόστ.
Βάρδα Εὐαγγελ.
Βαρδάκις Σπ.
Βαρουξάκι Αἰκ. †
Βασιλείου Σπ.
Βασιλείου Φίλ.
Βασιλοπούλλου Ἄννα
Βελισσαρίου Ι.
Βέλλας Β.
Βελλιανίτης Θωμ.
Βλαντιάδης Α.
Βερναρδάκις Κ.
Βλαντιάδης Ἀγησ.
Βλασόπουλλος Γ.
Βλασσόπουλλος Γ.
Βλάχος Σπ.
Βλάχος Ἀσημ.
Βογιατζίδου Μ.
Βογιατζίδης Ι.
Βολίδης Θεμ.
Βολονάκις Μιχ.
Βόνδας Ζαχ.
Βουδούρης Ἄγγ.
Βουκύδης Τιμολ.
Βουλόδημος Ἀναστ.
Βοῦρος Γ.
Βρυζάκις Ἀθ. †
Βρυζάκις Κ.
Βρυώνη Μαργαρ.

Γαλανόπουλλος Μελέτιος Ἀρχιμ.
Γαλάνης Θ.
Γαλάτης Στέφ.
Γεννηματᾶς Θεόδ.
Γεννηματᾶς Ι.
Γερωνυμάκι Μαρ.
Γερωνυμάκις Ἀντ.
Γεωργακᾶς Δ.
Γεωργιάδης Ἀριστείδ.
Γεωργόπουλλος Στέφ.
Γιδόπουλος Δ.
Γιαλούρης Ἀντ.
Γιαννάκαρη Βασιλ.
Γιαννάκαρης Σωκρ.
Γιαννιώτης Α.
Γιαννόπουλλος Ν.
Γιαννουσόπουλλος Γ.
Γιαννοῦτσος Ι.
Γιατράκου Παϊσία
Γιοχάλας Νικ.
Γκίκας Χαρίλ.
Γκίνης Δ.
Γκονόπουλλος Ἀθαν.
Γκονόπουλλος Κωνστ.
Γονέος Πέτρ.
Γούδας Μιχ. †
Γουδῆς Ἄγγ.
Γουδῆς Ν. †
Guilland R.
Γρηγοριάδη Ἕλλη
Γρήγουρας Χαρίλ.

Δαβόπουλλος Γ.
Δαλαμάγκας Κ. †
Δαμβέργης Ι.
Δανδέλης Ε. †
Δαούτη Ἀντιόπη
Δαούτης Ἀθ.
Δὲ Βιάζης Σπυρ. †
Δέδες Ι.
Δεληγιάννης Π.

Δέλτα Πην.
Δέλτα Στέφ.
Δένδιας Μ.
Δεσμίνης Δημοσθ. †
Δεσποτόπουλλος Κ.
Δημαρᾶς Ι.
Δήμησσα ᾿Αμαλ.
Δημητρακοπούλλου Λόντου Εὐφρ.
Δημητριάδης Παῦλος
Δημητρίου Δ.
Διαμαντόπουλλος ᾿Αδ.
Διαμαντόπουλλος Διον.
Δοανίδης Ι.
Δοβλέτης Γ.
Δονδολῖνος Γ. †
Δούκα ᾿Αγγελ.
Δούνιας Θεόδ.
Δόσιος Κ.
Δραγούμης Κ. †
Δραγούμης Φίλιππος
Δρίτσας Παναγ.
Δυοβουνιώτης Κ.

᾿Ελεόπουλλος Νικηφόρος
᾿Ελευθεριάδης Δημοσθ.
᾿Ελευθερουδάκις Κ.
᾿Εμπεδοκλῆς Γρηγ.
᾿Εμπειρίκος Γ.
᾿Εμπειρίκος Σταμ. †
῎Εξαρχος Β.
῎Εσλιν Καλλίστη
Εὐαγγελίδης Κ.
Εὐστρατιάδης Μιχ.
᾿Εφραιμίδου ᾿Ελίζα

Ζακυθηνὸς Διον.
Ζαλοκώστας Κ.
Ζαλοκώστας Χρῖστος
Ζαμπατῆς ᾿Εμμ.
Ζαρίφης Γ.

Ζαφειρίου Ν.
Ζάχος ᾿Αριστ.
Ζέγγελη Καίτη
Ζέπος Δ.
Ζερβὸς Παναγ.
Ζίφος Μιλτ.
Ζίφου Μελπομ.
Ζουμπουλίδης Ν.
Ζουπὰν Ραλλοῦ
Ζωγραφάκις Σταμ.
Ζωγράφος Π. †
Ζωγράφου Εὐγενία
Ζώης Λεωνίδας
Ζώρας ᾿Ανδρόνικος
Ζώρας Γ.

᾿Ηλιάδης Ι.
᾿Ηλιάσκος Ι.
᾿Ηλιόπουλος Κ.

Θάνος Δ.
Θεοδωρόπουλλος Σπ.
Θεοφανίδης Ι.
Θεοφανόπουλλος Κλεάνθ.
Θεοφιλοπούλλου Εὐρ.
† ὁ Θεσσαλιώτιδος ᾿Ιεζεκιὴλ
Θρεψιάδης Ι.
Θρουβάλας ᾿Αντ.

᾿Ιατρίδης Ν.
᾿Ιγγέσης Ι.
᾿Ιγγλέσης Σωτ.
᾿Ιζαηλὼφ Μίνα
᾿Ιωαννίδου Μαρ.
᾿Ιωαννίδου Χρυσάνθη †

Καβαθᾶς Χαρίλ.
Καζακόπουλλος Σωτ.
Καθάρειος ᾿Αλέξ.
Κακριδῆς Ι.

Καλβοκορέσης Δ.
Καλιτσουνάκις Ι.
Καλλάρη Μ.
Καλλιγᾶ Αἰμ. †
Καλλιγᾶς Μαρῆς
Καλλιγᾶς Παῦλος †
Καλογερίκου Μ.
Καλογερόπουλλος Διον.
Καλογερόπουλλος Ν.
Καλογερόπουλλος Π. Δ. †
Καλομενόπουλλος Νικόστρ.
Καλούδη ῎Αννα
Καλποῦζος Ι.
Καλύβας Δημ.
Καλύβας Διον.
Καλυβίτης Δ.
Καλυβίτης Κοσμᾶς
Καμπανάκις Ι.
Καμπανάκις Πάτροκλος †
Καμπάνη Μπεμπέλλα
Καμπάνης Λεωνίδας †
Καμπάνης Πέτρος
Καμπᾶς Σίμ.
Καμπίρης ᾿Ιωάν. †
Καναρέλη Νίτσα
Κανδηλῶρος Τάκης †
Κανδρῆς Εὐθ.
Κανελόπουλλος Βασ.
Καντζιλιέρη Αἴζα
Καντζιλιέρης Στυλ.
Καντώρου Μίγκα
Καπερώνης Ν.
Καπετανστραντάκις ᾿Ιωάν.
Καπνουκάγιας Χρῖστος
Καραβίας ᾿Ιωάν.
Καράλης ᾿Ηλ.
Καραλοπούλλου Δανάη
Καραμαλίκης Ριχ.
Καραμᾶνος Δ.
Καρανικόλας Πάνος

Καρατζᾶ Μ.
Καρατζᾶς Κ. †
Καργιωτάκις Ν.
Καρδαμάκις Δ.
Καρζῆς Κ.
Καρπάθιος ᾿Εμμ. ᾿Αρχιμ.
Κάρταλη ᾿Ανδρομ.
Καρυστινάκι Μίνα
Καρώνης Δ.
Κάσδαγλης ᾿Αλέξ. †
Κασιμάτης Γρ.
Καστρινάκις Ι.
Καταλᾶνος Ν. †
Κατράκις Χαρίλαος
Κατσαντώνης ᾿Ηλ.
Καψωμένος Στ.
Κεραμόπουλλος ᾿Αντ.
Κιουρκτσόγλου Ι.
† ὁ Κιτίου Νικόδημος †
Κίτσου Χ.
Κλεόμβροτος Εὐάγ.
Κόβας Εἰρήναρχος
Κοϊμζόγλου-Παπᾶ Ραλλοῦ
Κοκίδης Ν.
Κοκόλης Κ.
Κοκόλης Σπυρ. †
Κόλιας Γ.
Κολλινιάτης ᾿Ηλ.
Κολοκοτρώνη ᾿Αδριανὴ
Κολοκοτρώνης Β. †
Κολύμβας Ι. †
Κονδύλης Δ.
Κονιδάρης Γεράσ.
Κοντογιάννης Π. †
Κοντόπουλλος Ν.
Κόντος Νικ.
Κοπανίτσας Δ.
Κορμπέττη ᾿Ηρὼ
Κορρὲς Στυλ.
Κοτζιᾶ Αἰκ.

Κοτζιᾶς Ν.
Κούζης Ἀριστ.
Κουκουλὲ Ἀναστ.
Κουκουλὲς Φαίδων
Κουνούπης Σταῦρος
Κουτσοκώστα Δάφνη
Κουτσοχέρας Στάθ.
Κοφινᾶς Γ.
Κραβαριώτης Ἀνδρ.
Κριαρᾶς Μαν.
Κριεζῆς Ἀλέξ.
Κτενᾶ Ὄλγα
Κτενᾶς Χριστόφορος, Ἀρχιμ.
Κυδωνιάτης Σόλ.
Κυπαρίσση Κλεοπ.
Κυπαρίσσης Ν.
Κυράνης Ν.
Κυριάκης Κυρ.
Κυριακίδης Ἀριστ.
Κυριακίδης Περίανδρος
Κυριακόπουλλος Κ.
Κύτικας Διον. †
Κωνσταντινέα Μ.
Κωνσταντόπουλλος Ν.
Κωτούλας Κωνστ.
Κώττα Βενετία

Λαδᾶς Χρ.
Λαζαρῆς Θεόδ.
Λαζαρίδης Β.
Λαμπίκη Σοφ.
Λαμπίκης Β.
Λαμπρόπουλλος Παν.
Λάμπρου Ἄννα †
Λαμψίδης Ὀδ.
Λαναρᾶς Θωμ.
Λανίτου Δομνίκη
Λαπαθιώτης Δ.
Λάσκαρις Μιχ.
Λαχανᾶ Καλλιόπη

Λέγγερης Ἀλέξ.
Λειβαθηνὸς Ἀθαν.
Λεονάρδος Ἀθ.
Λενταρίτης Γ.
Λεούσης Ἀνδρ.
Λιακόπουλλος Ἠλ.
Λιθοξόος Ν.
Λοβέρδος Διον. †
Λοβέρδος Σπυρ. †
Λούβαρις Ν.
Λυμπερόπουλλος Ν.

Μάγκλης Ἐμμ.
Μαζαράκις Ἀλέξ.
Μαζαράκις Κ.
Μαθιόπουλλος Π.
Μακαρόνας Γ.
Μακκᾶ Ξανθ.
Μακκᾶς Ν.
Μακράκις Ι.
Μαλέτσκος Ἀντ.
Μαλλούχου Σοφία
Μαμουνᾶ Εἰρ.
Μανουηλίδης Γ.
Μανουηλίδης Π.
Μανουσάκις Μαν.
Μανοῦσκος Μιχ.
Μανσόλα Ἐλισ. †
Μανσόλα Εὐγενία
Μανσόλας Γ.
Μανσόλας Κ. †
Μαντζουλίνος Διον.
Μαργαρίτης Ἀλκιβ.
Μαργαρίτης Ι. †
Μαρκόπουλλος Ἀντ.
Ματσρίκος Παν.
Μαυρικίδης Χάρρυ
Μαυρομμάτης Χαρ.
Μεγαλίδης Παν. †
Μέγας Γ.

Μεϊντάνης Θρασ.
Μέκιος Κ.
Μελισσίδης Ἐμμ.
Μελιτόπουλλος Παῦλος
Μεταξᾶς Ἀγγ.
Μηττάκις Δ.
Μητρέλιας Χαρίλ.
Μητρόπουλλος Παντ.
Μικρουλάκις Γ.
Μίνδλερ Μ.
Μιράσγετζης Δημοσθ.
Μισαηλίδης Κ.
Μιστριώτου Ἀριάδνη
Μιχαηλίδης Μιχ.
Μιχαλόπουλλος Δ.
Μιχελουδάκι Ἀργ.
Μοσχόπουλλος Νικηφ.
Μόττης Στεφ.
Μουργόπουλλος Δ.
Μουσούρης Σπυρ.
Μουστάκας Διον.
Μουτσόπουλλος Ἀν.
Μπάκος Ἀναστ.
Μπάκου Σοφ.
Μπαλᾶνος Δ.
Μπαλόγλου Σοφ.
Μπέμπης Δ.
Μπενάκι Μαρ. Ἀλ.
Μπενάκις Ἀλ.
Μπενάκις Ἀντ. Ε.
Μπενάκις Ἐμμ. †
Μπίτζιος Κ.
Μπίτσου Εὐτ. †
Μπόγδης Χρυσ.
Μπόνης Κ.
Μπότσαρης Δ. Τ. Νότη
Μπούας Χρυσ.
Μπουγκέας Σπυρ.
Μπουκλάκος Κυρ.
Μπούμπουλη Ἑλ.

Μπουρδᾶκος Γρ.
Μπρατσιώτης Παναγ.
Μπρούμης Ν.
Μυλωνᾶκος Γ.
Μυστακίδης Ἀθαν.

Νειάδας Βασ.
Nersessian S.
Νικολαΐδου Εἰρ.
Νίσκου Ἰσμήνη
Νομικὸς Γ.
Νομικὸς Χριστόφ.

Ξανθουδίδης Στέφ. †
Ξενόπουλλος Στέφ.
Ξυγγόπουλλος Ἀνδρ.

Οἰκιάδης Μιχ.
Οἰκονομίδου Εὐγ.
Οἰκονομόπουλλος Κ.
Οἰκονομόπουλλος Ξενοφ.
Οἰκονόμος Γ.
Οἰκονόμου Γ. †
Οἰκονόμου Δ.
Οἰκονόμου Κωνστ.
Οἰκονόμου Μαρ.
Οἰκονόμου Παν.
Ὀκταποδᾶς Κ.
Ὀκτωράτου Ἀμαλ.
Ὀλυμπίου Μ.
Ὀρλάνδος Ἀναστ.

Πάγκαλος Γ.
Παΐκος Μιχ.
Παλένθια Ζωὴ
Πάλλας Δ.
Πάλλης Ἀλέξ.
Πάλλης Κ.
Παλλιεράκις Ι.
Παναγιωτίδης Ι.

Παναγιωτόπουλλος Κ. †.
Παναγοπούλλου Ἀγγελ.
Παντελίδης Στεφ.
Παντελίδης Χρῖστος
Παπᾶ Ἀλεξ.
Παπᾶ Καίτη
Παπαγεωργιάδης Γρ.
Παπαδάκι Στέλλα
Παπαδάκις Κ.
Παπαδάκις Νεοκλῆς
Παπαδημητρίου Ἀλέξ.
Παπαδημητρίου Ἀριάδνη
Παπαδημητρίου Κ.
Παπαδόγιαννης Γ. †
Παπαδόπουλλος Ἄνθ.
Παπαδόπουλλος Ι.
Παπαδόπουλλος Κ. †
Παπάζογλους Ἀβραὰμ
Παπαθανασίου Κ.
Παπαθανασόπουλλος Ἀθαν.
Παπακωνσταντίνου Νικήτ. †
Παπανικολάου Ἀντ.
Παπανικολάου Σπυρ.
Παπαπάνος Κ.
Παπᾶς Ν.
Παπασαράντος Ι.
Παπαστεφάνου Ἑλ.
Παπαχρυσάνθου Χρύσ.
Παπίνης Κ.
† δ πρ. Παραμυθίας Ἀθηναγόρας
Παρασκευόπουλλος Γ. †
Πασχάλης Δημ.
Πατριαρχέας Παναγ.
Παυλόπουλλος Κανάρης
Παχνὸς Ἀλέξ.
Πεζᾶ Βικτωρία
Πεζᾶς Σταμ. †
Πεζόπουλλος Ἐμμ.
Πέρδικα Νίκη
Πετάσης Ν.
Πετροκόκκινος Δ.
Πιερίδης Λουκῆς †
Πλαγιάννης Δ.
Πλακίδης Σταῦρος
Πολίτης Λίνος
Πολυμέρου Ρεβέκα
Πουλίτσας Παναγ.
Πουρῆς Μιλτ.
Πράτσικα Χρηστίνα
Πύργος Ρένος

Ράδος Κ. †
Ράδου Ρόζα
Ραζέλος Λεων.
Ράλλη Τζέννυ
Ράλλης Κ.
Ράλλης Μικὲς
Ρέντης Κ.
Ρήγας Γ.
Ρουσόπουλλος Ἀριστείδης
Ροῦσσος Δημοσθ.
Ροῦσσος Νικήτας †
Ρούφου Κανακάρη Σοφία
Ρωμανὸς Κ. †

Σαβράμης Εὐαγγ. †
Σάγκα Ἑλ.
Σαδούκας Χρ.
Σακελλαρίου Γ.
Σαλβάγος Μικὲς
Σαραντῆς Μιλτ.
Σαράφης Ἀριστ.
Σαράφης Πιτσιπιὸς Κ.
Σαρῆς Ἀλέξ.
Σαρικάκις Χρ. †
Σάρου Αἰμ.
Σάρρος Δ.
Σβῶλος Ἀλ.
Σγουρίτσας Ἀγησ.
Σγουρίτσας Χρῖστος

Σγούτας Κ.
Σεϊζὰν Γ.
Σεϊρλῆς Κ.
Σεμελᾶ Ἀργυρὼ †
Σερπιέρης Ἰωάννης Βαπτιστ. Φ.
Σιγάλας Ἀντ.
Σίδερης Γ.
Σιδερίδης Ξενοφῶν †
Σιφναῖος Ἀπόστ.
Σιφναῖος Ἀριστείδης
Σιφναῖος Β.
Σιφναῖος Δ.
Σιφναῖος Τάκης
Σιφναίου Ἑλ.
Σκαμπαβίας Παλαιολόγος
Σκένδερ Ἀντιόπη
Σκλαβοῦνος Γ.
Σκόκος Φίλιππος
Σκουζὲς Γ.
Σκούταρη Νέλλη
Σμπαρούνης Ἀθαν.
Σοκόλης Κ. †
Σούρλας Κίμων
Σοφιανόπουλλος Λεων.
Σοφιανόπουλλος Περικλ.
Σοφιανὸς Ἀριστόδ. †
Σοφτᾶς Κύριλλος
Σπυριδάκις Γ.
Σπυρόπουλλος Ν. †
Σταθόπουλλος Ι.
Σταθοπούλλου Ἐλευθ.
Σταματᾶκος Ι.
Σταματιάδου Εἰρ.
Σταμούλη Π'' Ἀναστάσιος †
Σταυρόπουλλος Ἰάσων
Στελλάκις Ἐλευθ.
Στελλάκις Ξενοφ.
Στεφανάκις Γ.
Στεφανίδης Β.
Στεφανόπουλλος Δ. †
Στεφάνου Εὐάγγ. †
Στῆβενς Ἀλφρ. †
Στίκας Εὐστάθ.
Στρατηγὸς Ἀναστ.
Στράτης Εὐάγγ. †
Στρίγγος Γ.
Στυλιανόπουλλος Γ.
Συκουτρῆς Ι. †
Συρμόπουλλος Σόλ.
Σφήνας Θεόκλ.
Σχοινᾶς Γ.
Σχορτσανίτης Ἀρίστ.
Σωτηρίου Γ.
Σωφρονόπουλλος Γ.

Ταρσούλη Ἀθηνᾶ
Τεγοπούλλου Ἀλεξ.
Τζελέπης Παν.
Τζωρτζάκι Φ.
Τιπάλδος Γ. Ε. †
Τιπάλδος Μπασιᾶς Ἀθ. †
Τοζάκογλου Γ.
Turyn Alexander
Τουφεξῆ Φωφὼ
Τραυλὸς Ι.
Τραχίλης Στέφ.
Τρεμπέλας Παν.
Τριβόλης Διον.
† δ Τρίκκης Πολύκαρπος
Τρικόγλου Ι.
Τρικούπης Σπ.
Τρουλλινὸς Ἐμμ.
Τρυπάνη Μ.
Τσακίρης Ἀλφρ.
Τσακμάκις Ἀλκ. †
Τσαλίκης Κ.
Τσαμαδοῦ Χρηστίνα
Τσάτσος Θεμ.
Τσάτσος Ι.
Τσίμας Γ.

Τσιπούρας Δημ.
Τσοκόπουλλος Αἰμ.
Τσοκόπουλλος Γ. †
Τωμαδάκις Ν.

Φάβης Β.
Φαρακλὸς Γερ.
Φαρακούκης Ν.
Φαρλέκας Ἐμμ.
Φίλανδρος Κ.
Φίλη Αἰκατ.
Φιριππίδης Ν.
Φλαμπουριάρη Μ.
Φουρίκης Π. †
Φραγκίδης Ἀλ.
Φωκᾶς Ἀλ.
Φωκᾶς Ὀδυσ.
Φωτεινὸς Γ.
Φωτιάδης Ἀλέξ.
Φωτιάδης Εὐάγγ.
Φωτιάδης Κώστας
Φωτόπουλλος Ντῖνος

Χαϊδόπουλλος Χριστόφ.
Χαρδαβέλα Μίνα
Χαριτάκις Γεώρ.
Χαρίτος Γ.
Χαρχαλάκις Μύρων
Χατζηδημητρίου Πολύδ.
Χατζηκυριάκου Καλλ.
Χατζημιχάλη Ἀγγελ.
Χατζημιχάλης Γ.
Χατζημιχάλης Χρῖστος
Χατζηπάνος Πάνος
Χατζῆς Ἀντ.
Χατζόπουλλος Γ.
Χιωτέλλης Π.
Χονδαβερδόγλους-Θεόδοτος Σοφ.
Χριστάκις Ἀγαθ.
Χριστόπουλλος Μηνᾶς
Χωρέμη Ἀλεξ.
Χωρέμης Κ. †

RÉSUMÉ DU VOLUME

Eustratiadès Sophronios, ex-métropolite de Léontopolis. *Le «Synodicon» de l'Église de Grèce.* pp. 3-29.

L'a. fait l'analyse d'un «Synodicon» (acte de l'Orthodoxie, lu aux églises le premier dimanche du carême, et commémorant les empereurs, patriarches et évêques ayant lutté pour la foi) d'un évêché inconnu du Siège d'Athènes, et dont il a trouvé deux MSS., l'un au Mont-Athos, l'autre à l'École de Théologie à Halki. Tout en citant les autres «Synodica» de diverses Églises déjà connus, l'a. est convaincu avoir découvert celui de l'Église d'Athènes, contenant les noms de 23 métropolites d'Athènes et de 13 évêques d'un évêché non-cité mais suffragant d'Athènes. Il en souligne les nouveaux éléments complétant l'histoire de l'Église d'Athènes et ne se trouvant pas dans la liste récemment publiée par Mgr Chrysostome, Archévêque d'Athènes, et conclut que ce «Synodicon» doit avoir été composé vers la fin du XIIe s. sous le règne d'Andronic II (1183-1185).

Kassimatis Grég. *La politique sociale dans les Novelles de Léon le Sage.* pp. 30-39.

Dans cette communication au Vme Congrès des Études byzantines, l'a. passe en revue la situation sociale en Byzance pendant le IXe s. et constate que l'Empereur Léon le Sage était destiné par sa culture ainsi que par les nécessités du développement de la société byzantine à devenir le grand rénovateur de l'Empire. Mais l'examen approfondi des Novelles nous démontre que Léon a manqué à cette destinée; ces lois, qu'elles fussent appliquées ou non, sont inspirées par un mysticisme de chaire mais ne pourraient aucunement contribuer à l'amélioration du sort des indigents.

Dyovouniotis C. *Œuvres inédites de Néophyte le Reclus.* pp. 40-49.

Dans le MS. sub N° 522 de la Bibliothèque Nationale d'Athènes on trouve, entr'autres, deux œuvres inédites de Néophyte le Reclus, portant le titre «Livre aux 50 chapîtres» et «Interprétation sommaire du Cantique des cantiques». L'a. donne quelques renseignements sur

ces deux œuvres, en publiant le tableau des titres des 50 chapîtres de la première, le prologue et l'épilogue de la I^e et le prologue de la IIe.

Athénagoras, ex-métropolite de Paramythie. pp. 50-64.

Catalogue des MSS. du couvent de la Ste Vierge à Halki. Suite et fin de la description des 169 MSS. dudit couvent (v. Épétiris, T. XII, p. 366).

Coucoulés Phédon. *Jeux de lice, luttes et divertissements dans les tournois chez les Byzantins.* pp. 65-122.

L'a. parle d'abord de l'attitude prise par le christianisme envers ces jeux, puis des sources qui aident à approfondir le sujet; des jeux Olympiques à Antioche, des courses à l'hippodrome de Constantinople, et entre dans le détail de chacun des jeux et de la façon dont ils étaient conduits: lutte, pugilat, pancrace, saut, course, placet, pentathle. Il parle en particulier des athlètes et des prix et privilèges qu'on leur décernait, des termes du langage des jeux et des peines imposées par la loi à ceux qui, pendant les jeux, tuaient ou blessaient. L'a. parle en outre du jet du javelot, du tir à l'arc, des haltères, du jeu de paume, des divertissements athlétiques *tzykanion* et *clotsata,* du jeu de canne et enfin de la joute et du tournoi.

Chrysostome, Archévêque d'Athènes. *Situation de l'Église Orthodoxe d'Antioche aux XIVe et XVe siècles.* pp. 123-142.

Passant en revue l'histoire de cette Église au moyen-âge, l'a. parle de sa situation aux XIVe et XVe siècles, lorsque la Syrie était dominée par les mamelouks d'Égypte, hostiles à la chrétienté. L'a. donne des renseignements sur les Métropoles et Évêchés du Patriarcat d'Antioche à cette époque-là et sur les Patriarches Orthodoxes, et expose leur participation dans diverses questions de l'Église: telles en étaient les disputes des Hesychastes, créées par Barlaam le Calabre et combattues par Grégoire Palamas, devenu plus tard archévêque de Thessalonique. Les Patriarches d'Antioche se placèrent d'abord contre lui, surtout Ignace (1341-1366); mais ses successeurs se rallièrent aux résolutions de l'Église en faveur de Palamas. La question du couvent des «Odegôn» sis à Constantinople et appartenant à l'Église d'Antioche offre des renseignements importants sur elle. Les Patriarches d'Antioche, élus, recevaient leur sanction de l'Empereur de Byzance; mais en général il y avait des irrégularités dans la succession des Patriarches. L'événement le plus important de cette

Eglise a été le transfert de son siège d'Antioche à Damas à la fin du XIVe s. Enfin l'a. expose la participation de l'Église d'Antioche aux efforts uniates qui aboutirent aux conciles de Ferrare et de Florence et qui prouvent que cette Église resta toujours fidèle à l'Orthodoxie.

† ***Mystakidès Basile.*** *Les écoles après la chute de Constantinople, selon les archives du Patriarcat Œcuménique.* pp. 143-154.

Des œuvres posthumes de feu Mystakidès on publie les résumés de divers sigilles des Patriarches Œcuméniques se rapportant à l'histoire des écoles de 52 communautés grecques après la chute de Constantinople.

Papadopoulos Jean. *Interprétations à la grande et à la petite chronique de Phrantzès.* pp. 155-157.

Pour prouver que le texte de la grande chronique a été arrangé sur celui de la petite de Phrantzès, l'a. compare un de ses passages à celui correspondant de la grande et démontre que ce dernier a été écrit par celui qui l'a arrangé et qui en a mal compris le sens.

Xyngopoulos André. *Le frontispice des Codex Vaticanus 1162 et Parisinus 1208.* pp. 158-178.

Sur le frontispice de ces Codex qui contiennent des sermons à la Ste Vierge du moine Jacques, du couvent Kokkinovaphos, il y a une figure représentant la façade d'un édifice à 5 dômes. On a voulu l'identifier avec la Ste Sophie, d'autres avec l'église Pantocrator à Constantinople, d'autres avec l'église de l'Ascension sur le Mont des Oliviers et d'autres avec l'église cathédrale du couvent Kokkinovaphos, et enfin d'autres, suivant Heisenberg, avec l'église des SS. Apôtres à Constantinople. L'a. par contre démontre à l'aide des en-têtes de deux rouleaux liturgiques, dont l'un est conservé à la Bibliothèque Nationale d'Athènes, et l'autre au couvent de Patmos, que ces frontispices ne représentent pas une église, mais le sanctuaire d'une église avec son iconostase. Les deux scènes iconographiques des deux frontispices — Ascension et Pentecôte — ornent très souvent la voûte du sanctuaire. La raison pour laquelle le sanctuaire d'une église est représenté sur les frontispices des deux MSS. contenant des homélies en l'honneur de la Ste Vierge, se trouve dans la relation établie par les liturgistes mystiques entre le sanctuaire de l'Église Chrétienne et les Saints des Saints du temple hébraïque, lieu dans lequel la Ste Vierge resta 12 années. Les sujets des homélies contenues dans ces deux MSS. se rapportent à des épisodes qui eurent lieu dans le Temple.

Zoès Léonidas. *Membres de la famille Byzantine Kaléka à Kérkyra (Corfou) et à Zante.* pp. 179-182.

Après avoir cité les membres connus de l'époque Byzantine de cette famille, l'a. parle de Michel Kalékas, archiprêtre à Kérkyra de 1431-1441 et, puisant aux renseignements pris aux archives de Zante, de Jean Kalékas, venu d'Athènes et installé à Zante, de ses fils Démètre et Georges et de ses efforts pour s'inscrire dans le *libro d'oro* de Zante. L'a. décrit comment un membre élu nouvellement se présente à la salle des séances du Conseil des Nobles et comment il était conduit solennellement chez lui.

Ghinis Démètre. *Le livre Éparchique et les lois de Julien l'Ascalonite.* pp. 183-191.

L'a. prouve que le texte du folio 33ª-36ª, du MS. sub N° 25 du Metochion du St Sépulchre à Constantinople ne contient pas le texte du livre Éparchique de Léon le Sage, comme A. Papadopoulos-Keramefs l'avait noté et qu'on le croyait jusqu'à présent, mais une partie des prescriptions édifiantes de Julien l'Ascalonite. L'erreur provint de ce que le fragment du MS. du Metochion porte l'en-tête général «Prescriptions de Léon etc.» et puis le titre «Le livre Éparchique». L'a. explique pourquoi cet en-tête-là fut mis et publie à la fin le fragment d'Ascalonite, sur base dudit MS. du Metochion.

Zakythinos D. A. *Lettre inédite du Patriarche Jérémie I en faveur du couvent de Korakonissi.* pp. 192-196.

L'a. publie cette lettre conservée aux Archives Nationales de Grèce et se rapportant au couvent de la Ste Vierge à Korakonissi, près de Vonitsa. Le document n'étant pas daté, l'a. en fixe la date à l'an 1530. Il trace ensuite l'histoire dudit couvent et donne quelques renseignements sur les termes techniques cités dans le document.

m. a. *Catalogue de la collection P. Zerlentis.* pp. 230-304.

Les Archives Nationales de Grèce viennent d'acquérir la Collection de Pér. Zerlentis qui a consacré des travaux remarquables à l'histoire médiévale et surtout à celle des îles de la Mer Égée. Cette collection comprend des documents originaux, des copies et des reproductions photographiques de textes conservés dans des archives publiques ou monastiques, la correspondance et les notes du collectionneur. L'a. donne un catalogue complet des pièces originales, dont la plus grande partie se rapporte à l'histoire des Cyclades. L'analyse des textes a été faite d'après la matière: I. Documents ecclésiastiques (Églises Orthodoxe et latine); II. Enseignement. III. Communes grecques. IV. Administration et impôts. V. Colonies grecques à l'étranger; VI. Documents privés; VII. Divers et VIII. Manuscrits. Chacune de ces catégories est subdivisée en rubriques spéciales classées par ordre alphabétique. Un index des noms propres est placé à la fin du travail.

Volidès Thémistocle. *Recherches au mont Sinaï.* pp. 197-223.

L'a. expose sa mission au mont Sinaï par l'Académie de Munich, ses efforts pour classer les MSS. du couvent et les difficultés qu'il rencontra, par suite desquelles la rédaction du catalogue des MSS. a échoué. Il donne une description complète du MS. 1719 (2080) et des fragments importants de ce MS. dont les plus intéressants sont ceux se rapportant au couvent Jérusalem près du mont Parnasse et, aux efforts de Cyprien, Pape et Patriarche d'Alexandrie, pour unir le mont Sinaï au Siège d'Alexandrie. Enfin il publie les résumés de divers documents patriarcaux de l'Archévêché de Karpathos et Kassos, des années 1762-1792, se trouvant au mont Sinaï, parmi lesquels le texte complet d'une molybdobulle du Patriarche Samuel (1764) et d'une lettre Synodale de 1789, se rapportant au même Archévêché.

Amantos Constantin. *Païssios Ligaridès.* pp. 224-229.

L'a. donne une qualification générale de Ligaridès, qui, bien qu'instruit et intelligent, était un homme intéressé et ambitieux à tel point qu'il tentait tout pour obtenir de l'argent et des honneurs. Tantôt latin, tantôt orthodoxe, il trompait tant les latins que les orthodoxes. Toujours opportuniste, il n'a jamais pu se développer en un homme supérieur et intellectuel.

Pézopoulo E. *Poèmes de Synésios de Cyrène.* pp. 305-352.

L'a. parle de ces poèmes connus et du genre de leur poésie. Puis des fables Ésopiques et autres de Synésios et des épigrammes qu'on peut lui attribuer.

Diamantopoulos Ath. N. *Le 1600e anniversaire de la mort de Constantin le Grand.* pp. 353-370.

L'a. souligne que l'honneur s'impose à cette occasion à Constantin le Grand, sauveur, même provisoire, de l'Empire Romain, qui

tant extérieurement qu'intérieurement courait le danger d'être dissout vers la fin du IIIe s. ap. J.-Chr. pour des motifs politiques, militaires et sociaux; particulièrement au point de vue Grec, étant donné que Constantin le Grand était le fondateur de l'Empire Oriental Greco-romain, vu que grâce à l'Hellénisme dominant en Orient et qui se conserva pendant 1000 ans, il a sauvé la civilisation grecoromaine sous les auspices morales du Christianisme.

Xanalatos Diogène. *Un manuscrit inédit sur le couvent de Diavlia (Jérusalem).* pp. 371-384.

L'a. publie un MS. de 1780 contenant des renseignements sur la dépendance du couvent Jérusalem, près du mont Parnasse, du mont Sinaï. C'est un livre de comptes du représentant du mont Sinaï, Gérassimos de Philippople, où ce dernier cite ses voyages pourobtenir une réémission des firmans du couvent et les cadeaux distribués dans ce but.

Lampsidès Ulysse. *Pacôme Roussânos et la vie de ses contemporains.* pp. 385-392.

L'a. voulant prouver que Roussânos peut servir de source pour connaître la vie des Grecs au XVIe s. cueille parmi ses œuvres divers renseignements sur la vie sociale et la vie des savants d'antan, l'éducation et la conduite des moines dudit siècle, leur vie monacale, les divertissements, préjugés populaires et superstitions et enfin leurs méthodes médicales, en comparant tout avec l'actualité.

Orlandos Anastase. *Tour byzantine près d'Olynthe.* pp. 393-396.

L'a. décrit en détail, au point de vue architectural, une tour sise en Chalcidique, près des ruines d'Olynthe. Cette tour construite, suivant l'a. au XVe s. et pas au-delà de l'an 1400, appartenait au couvent Dochiarion du mont Athos, appert un monogramme sur tuile mûrée à la façade O., à la hauteur du 2e étage, et servait d'observatoire défensif surtout contre les pirates.

Tsevâs Georges. *Catalogue épiscopal de Thèbes.* pp. 397-399.

L'a. communique un catalogue des évêques de Thèbes qu'il a trouvé parmis les œuvres inédites du savant Thébéen feu Épaminondas Papavassiliou, et qui n'est pas contenu dans les catalogues de Le Quien et de Basile Mystakidès; il donne en outre quelques renseignements chronologiques complémentaires sur quelques-uns desdits évêques.

Dendias Michel. *Une lettre de Frédéric II à Jean Ducas Vatatzès* pp. 400-411.

L'a. s'occupe d'une lettre en langue latine écrite par Frédéric II, de Hohenstaufen, se plaignant de la non observation des obligations politiques réciproques avec Vatatzès. Selon l'a. cette lettre, qu'il reproduit avec des remarques, doit avoir été écrite entre 1232 et 1233. Puis il met au clair les motifs de l'attitude de Vatatzès et des plaintes. de Frédéric, par suite des relations de l'Empereur de Nicée avec le Pape de Rome, ennemi de Frédéric.

Zepos Pan. J. *Le «Nomikon Procheiron» de Michel Photeinopoulos* (1765). pp. 412-422.

L'a. donne des renseignements sur les MSS. de quelques bibliothèques roumaines, contenant le «Nomikon Procheiron» de Michel Photeinopoulos, une collection de lois byzantines écrite en grec et élaborée à Bucarest sous les princes Étienne Rakovitsa et Scarlatos Grégoire Ghikas en 1765. L'a. annonce une prochaine édition critique de cette collection par lui-même, ainsi qu'une traduction roumaine de ce texte, faite par St. Béréket, professeur à l'Université de Jassy.

Ἐξεδόθη ἐπιμελείᾳ Κ. Δυοβουνιώτου, Φ. Κουκουλὲ καὶ Δ. Ζακυθηνοῦ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ